HISTORISKT-GEOGRAFISKT och STATISTISKT

LEXIKON

ÖFVER

SVERIGE.

Sjette Bandet

S.

STOCKHOLM.

A. Holmberg & Comp. 1865.

S.

Saba. Fordom Cistercienserkloster, i Juleta socken och Oppunda härad af Nyköpings län, stiftadt af kon. Carl Sverkersson, genom försorg af Stephanus, första erkebiskopen i Uppsala. Klostret kallades på 1100-talet *Seby in Julitza* eller *Saby*, hvilket namn sednare ofta förekommer omvexlande med Juleta, hvilket namn ensamt förekommer såsom betecknande kyrkan. Klostret egde på sin tid mycken jord både utom och inom socknen; indraget till kronan, förlänades det 1528 till Olof Arvidsson Stenbock och tillföll genom Gustaf I:s testamente hertig Carl. Af sjelfva klostret skall ingenting finnas qvar annat än en i Juleta gårds högra flygel inmurad sten med inskrift; vidare under artikeln *Julita.*

Sabbatsberg. Egendom utanför Stockholm, vid Rörstrandsviken, belägen inom Adolf Fredriks församling, i qvarteret Röda berget, hette fordom Rinkeshof och lydde under Rörstrand, men skall hafva erhållit sitt nuvarande namn efter en källarmästare Wallentin Sabbat, som var egare deraf under första hälften af 1700-talet. Den inköptes på auktion 1751 för Stockholms stads räkning, att användas till fattighus för *Storkyrko-, Riddarholms-, Tyska* och *Finska* samt *Franska reformerta* församlingarne, hvaraf dock den sednare afsagt sig gemenskapen med denna *fattighus-inrättning,* för hvilken ett af Kongl. Maj:t d. 25 Maj 1827 utfärdadt reglemente är gällande. Fattighuset har på stället egen kyrka, invigd 1761, och betydligt reparerad år 1830. Nära 300 fattiga underhållas derstädes. Utom egendomen Sabbatsberg, innehållande en jordrymd af 26 tld 14 kappl., eger inrättningen huset n:r 13 i qvarteret Iris, mellan Prest- och Westerlånggatorna. Fattigvårdsanstaltens samtliga tillgångar utgöra omkring 145,000 rdr rmt. Under direktionens vård och förvaltning äro ställda åtskilliga testamentsfonder, uppgående tills. till 7,384 rdr 30 öre rmt. Här är äfven *Sabbatsbergs Helsobrunn,* som är belägen vid fattighuset och blef upptagen af amiralitets-apothekaren Johan Julius Sahlberg, som var på sin tid Sveriges förnämsta farmaceut. På fattighusdirektionens bekostnad försattes till en början brunnsinrättningen i godt stånd med nödiga byggnader. Brunnslazarettet inrättades år 1806 af dåvarande brunnsläkaren Erik Gadelius. Fattiga från hufvudstadens olika församlingar, till ett antal af 37, åtnjuta fri kost och kaffe samt medikamenter, läkare- och sjukvård, äfvensom bostad, sängkläder och lakan; hvarjemte uti Sabbatsbergs s. k. värdshusbyggning af direktionen förhyres åtta rum till bostad åt 16 pauvres honteux, som under brunnsdrickningen åtnjuta hvardera $7\frac{1}{2}$ rdr rmt. Denna inrättnings kapital utgjorde 1858 omkring 32,000 rdr rmt. Kurgästernas antal uppgick 1861 till 230.

Sadeshult. Ett mantal frälse-säteri uti Fagerhults socken, Handbörds härad och Kalmar län, beläget nära sjön *Saden,* omkring $7\frac{1}{2}$ mil från Kalmar, utgör i sambruk med $\frac{1}{2}$ mtl fr. *Bodakulla* (förmedl. 1677 från 1 mtl), samt frälseräntan af $\frac{1}{3}$ mtl, jemte qvarn med 3 par stenar och såg, ett gods, tax. 1862 till 15,820 rdr rmt.

Sadeshult har fordom varit beläget i Mörlunda socken, Aspelands härad, men blef i anseende till dess aflägsenhet af 2 mil från Mörlunda kyrka, år 1807 med Kongl. tillstånd förlagdt till Fagerhults socken. Gården omtalas i gamla handlingar och i den första jordeboken år 1540 under namn af Savehult; den egdes på 1620- och 1670-talen af den gamla adliga slägten Oxe, hvilken skref sig till Bryne och Sadeshult; sedan kom den till Pihlfeltska slägten och såldes med flera underl. hemman år 1702 till öfversten Ph. F. Rothlieb; har sedan tillhört denna slägt, till dess den såldes till majoren C. D. von Segebaden, hvilken

den tillhörde omkring 1826, då rå- och rörshemmanet $^1/_4$ mantal *Ekhyttan* äfven lydde derunder. För närvarande innehafva kammarherre af Harmens arfvingar egendomen, som har vidlyftiga egor till $2^1/_2$ mil i omkrets, stor skog samt fiske i fyra sjöar. Manbyggnaden, af trä, var förr belägen på en hög backe, nära platsen, der den nu är uppförd för omkring 160 år sedan af kapiten C. F. Rothlieb.

Saggat. En af de sju sjöar, mellan Qvickjocks och Jockmocks kyrkor, hvarifrån Lilla Lule elf kommer, och hvaraf Saggat utgör den öfversta vid Qvickjock. Den är tre mil lång och föregifves vara 200 famnar djup, hvarföre den ock svallar förfärligt i stormväder. Den ligger midt ibland klipporna, och är på alla kanter omgifven af snöfjällen.

Sagered. Egendom uti Kållereds socken, Askims härad i Göteborgs och Bohus län, har ett utmärkt vackert läge utmed landsvägen mellan Göteborg och Kongsbacka, $1^1/_2$ mil från hvardera af dessa städer; är bebyggd för ståndspersoner. Manbyggnaden, omgifven af löfskog, gränsar intill en större insjö. Egendomen utgöres af $^1/_2$ mtl frälse Sagered Kronog. samt underl. $^1/_2$ mtl Sagered Skatteg., hvartdera taxerades 1862 till 14,500 rdr rmt och egdes af Anders Sandbergs enka. År 1831 tillhörde egendomen lagman Hedenbergh.

Sagån eller *Seva ström*, som till en del utgör gräns emellan det egentliga Westmanland och de under namn af *Fjerdhundra* till Westerås län hörande härader i Uppland: Simtuna, Thorstuna och Öster Wåhla, har sitt ursprung från tvänne ställen, båda på norra sidan af den s. k. Långheden, hvarifrån de genom menniskohand blifvit ledda söderut, medelst åsens genomgräfning, till en del redan för öfver 200 år sedan, samt förökade genom uppdämningar, hvarföre också stränderna mestadels äro sanka. Den vestra grenen kommer från sjön Stora Ljusen, som fordom haft sitt utlopp till Dalelfven, men hvarifrån vattendraget nu går mest åt sydost genom Silfköparen, Olof Jonsdam, som mottager Harsjömossarnes vatten, vidare genom Långforssen, hvari ock några småsjöar utfalla, samt genom Mellandammen till Sala grufva, der detta vatten drifver vask-, bok-, konst- och uppfordringsverken, rinner derifrån till Ekeby dam i en kanal, hvarpå det utur grufvan erhållna godset forslas landsvägen till Sala hytta. Samma vatten drifver vidare Jacob Matts och Ekeby qvarnar och går derefter öster ut på norra sidan om Sala stad. Andra grenen har sin begynnelse från Storsjön i Möklinta socken af Westerås län, hvarifrån den går öster ut till sjön Hallaren, vidare genom Doftegrafven och Klasbomyran; går mellan Sala och Norrby socknar till Skälby, derifrån öfver denna och Ösby byars inegor i Sala dam vid Ösby; går sedan genom en del af Sala stads inegor och förenas på östra sidan om staden med den vestliga grenen, samt vidare mot söder till Norrkifsta, der den förbi Kifsta, Hättskäl och Träbrunn utgör gräns mot Norrby socken, bildar vid Nyqvarn ett fall och utlöper slutligen nedanför Målhammar i Oxfjärden af Mälaren, snedt emot den med Engsön sammanhängande Kurön, som hör till Theda socken. Hela Sagåns längd, med föga öfver 200 fots sänkning, beräknas till omkring 7 mil. Der ån flyter förbi Nyqvarn ses vid dess strand en vacker grön kulle, hvarunder Blotsven påstås vara begrafven. Sagån skall fått sitt namn af den gamla sagan: att 2:ne äldre qvinnor, som varit egarinnor af marken, en på hvar sida, uppdikat den, och då den ena somnat, har den vakande alltit dikat åt den sofvandes sida, hvaraf flodens många krökningar skola uppkommit.

Sahl. Annex-socken till Flo pastorat, är belägen uti Åhse härad af Skaraborgs län, omgifven i vester och norr af sjön Dettern, i söder af Flo socken, i öster skild från Åhs socken genom Nossan, $2^1/_4$ mil öster från Wenersborg, samt omfattar 0,080 qvadr.-mil land. Kyrkan, belägen $^7/_{10}$ mil från moderkyrkan, är ganska gammal, byggd af tälgsten, blef mycket förbättrad och nymålad år 1772; men hon är väl liten för församlingen. Här finnes sockenmagazin och fattigstuga. Socknen, som år 1805 beboddes af 373 personer, år 1840 af 422 och enligt 1862 års mantalslängd af 325 personer på 73 hushåll (år 1860 af 381 personer), består af $5^3/_8$ mantal skatte, 1 mtl krono, $3^3/_4$ mtl frälse, taxerade till 267,748 rdr rmt.

Gårdar och hemman m. m.: Största possessionen utgöres af $\frac{11}{16}$ mtl i *Sahl*, $^7/_{16}$ mtl i *Nyböhle*, tills. taxerade till 31,250 rdr rmt, egare herr A. Dahlgren på Hedåker. — *Forssöhle* Vestra qvarn med 3 par stenar, såg med en ram, tax. till 19,000 rdr rmt, egare Petter Andersson. — 1 mtl krono *Sahl*, ett militiæ-boställe. — Öfriga hemman äro: 2 sk. $1^1/_4$ fr. *Sahl*, 3 mtl sk. $2^1/_2$ fr. *Nyböhle*, hvaraf $^1/_2$ mtl varit skogv.-bost., men skatteköptes 1837, $^1/_4$ *Mulltorp* vid Dettern, $^1/_8$ mtl *Finland*. På Topograf.-corpsens karta finnas 7 väderqvarnar angifna inom sockneus område. — Adress: Wenersborg.

Sahlsta (i 1825 års jordebok), Salesta, fordom äfven kalladt Salstaborg, beläget uti Tensta socken, Norunda härad och Uppsala län, 2 mil från Uppsala, vid Fyrisån, är ett gammalt herresäte, der redan lagman Thorgny, som på sin tid ansågs för den visaste man i Sverige, under hedniska tiden förmenas ha bott. Sahlsta har sedan tillhört Carl Gregersson (Läma), som bortbytte Sjalestum (Sahlestad) mot ön Söder-Ljustran till riksrådet Abjörn Sixtensson (Sparre), hvilken åter 1304, pingstdagen, bortbytte Salastä med alla sina gods i Norunda till svågern, riksrådet Philip Ulfsson, hvilket byte dock kort derefter lärer återgått. Godset kom genom sondotterns gifte till riksrådet Bengt Niclisson Oxenstjerna, som 1364 var riddare och Svea rikes råd; det tillhörde slutligen Bjelkeslägten, i följd af morgongåfva och arf, från slutet af 1400- till midten af 1700-talet; här dog 1639 Nils Bjelke, som var 1622 den förste presidenten i Åbo hofrätt, samt stod i utmärkt nåd hos konungarne Carl IX och Gustaf Adolf. Sahlsta kom omsider till grefve Erik Brahe genom köp, hvilkens slägt ännu är innehafvare deraf.

Stället befästades af erkebiskop Jöns Bengtsson Oxenstjerna, belägrades 1463 af kon. Christian I, och angreps äfven af Erik XIV, under det Thure Pedersson Bjelke innehade godset. Han hade ådragit sig konungens vrede, hvilken derföre skickade en trupp knektar till Sahlsta att gripa honom; men han drog upp vindbryggan och försvarade sig tappert, biträdd af en mängd i hast hopsamlade bönder. Knektarne återvände nu för att hemta förstärkning, men under tiden hade Erik mördat Sturarne och tagit till flykten. Under den härigenom uppkomna förvirringen undslapp Bjelke den hotande faran. Hans son uppförde det gamla stenhuset 1613, men hvilket nedrefs 1675 af kongl. rådet Nils Bjelke, som i stället lät uppföra det nuvarande, tillika med ett kapell, och hvilket finnes afteckr.adt i Dahlbergs Svecia. Det ligger på en liten höjd, hvilken är nära kringfluten af en sjö, och består af en hufvud- och tvänne sidobyggnader, hvilka, tre våningar höga, bilda tre sidor af en ganska ansenlig fyrkant. Ehuru byggnaden är hållen i en förderfvad Italiensk smak — skrifver professor Brunius — så imponerar den likväl med sitt läge, sin storlek och sin symetriska anordning. En herrlig dal, som sträcker sig härifrån åt öster ungefär $^1/_4$ mil, har fordom varit en sjö, hvars botten numera är en vacker äng, omgifven af skogbeväxta åsar och genomfluten af en stilla å.

Utom säteriet af $3^1/_2$ mtl, med tegelbruk, taxeradt till 68,000 rdr rmt, höra till godset $10^1/_4$ mtl (eller 11 enligt Tham) underlydande inom socknen. Hela egendomsvärdet är 220,500 rdr riksm:t. Under året 1858 gjordes här betydliga nyodlingar, såsom t. ex. genom utdikning af vidsträckt mark mellan Wattholma och Årby. Vid gården, hvartill hörer park och trädgård, har funnits åtskilliga samlingar, hvaraf likväl en del såsom bibliotheket, blifvit i sednare tider flyttad till Sko.

Salsta. Ett och $^1/_2$ mtl frälse uti Skoklosters socken, Håbo härad och Uppsala län, lyder under Skoklosters gård; dess areal är upptagen under art. Skoklosters socken.

Sahlsta grufvor, tre till antalet, äro belägna uti Lena socken af Uppsala län; ur desamma brötos 1861: 60,888 centner jernmalm.

Saivits eller *Seivits*. By af $2^1/_{32}$ mtl skatte, på 11 n:r uti Neder Torneå socken och Norrbottens län, med 17 åboer och 200 inv. på 57 hushåll. Finska språket talas här allmännast. Från en höjd vid denna by öfverser man den sköna hafsbugten af samma namn långt utåt Bottniska viken. Härifrån skjutsas till Sangis och Nickala.

Sala. Bergs- och uppstad i Westerås län och Öfver-Tjurbo härad, $3^1/_2$ mil från Westerås, $12^3/_4$ mil från Stockholm, på en lågländt slätt och utan särdeles vac-

ker belägenhet; endast åt vester, der kanalen från grufvan jemte ett vattendrag från Wäsby utfalla i Ekeby-dam, blir sceneriet lifligare, genom dessa vattendrag i förening med någon löfskog vid de gräsbevuxna stränderna. Staden är reguliert anlagd med raka gator, af hvilka de längsta, *Kungs-*, *Drottning-*, och *Bergs-*, *mans-*, *Gruf-* och *Norrby-* samt *Ringgatorna* gå mellan v. n. v. och o. s. o. samt de 9 tvärgatorna från n. n. o. mot s. s. v. Torget, som stensattes i slutet af 1840-talet, är beläget midt i staden, och vid detsamma ligga bland andra byggnader *Rådhuset* och *Apotheket*. Kyrkan och rådhuset jemte 2:ne enskilda boningshus äro af sten; i öfrigt äro alla byggnader i staden af trä, till större delen små, gamla och förfallna. Midt på torget finnes en brunn. Sala hade år 1627 ett mynthus, hvilket dock länge sedan försvunnit. Ett i medlet af förra årh. här befintligt klockgjuteri, hvilket derjemte förfärdigade andra metallarbeten, är likaledes långt för detta nedlagdt. Utom *kyrkan*, hvars af Schröder målade altartafla, föreställande nattvarden, är en skänk af Hedvig Eleonora, och i hvars orgelverk finnas tre af bergmästaren G. Grissbach skänkta silfverpipor, är *rådhuset*, stadens enda märkligare byggnad, dock äfven denna af tarfligare slaget. Rådhusets ringklocka hänger i en på taket uppförd skorstenslik huf.

Stadsplanen upptager med torg, gator och kyrkogård en vidd af . .	46	tld	20	kpl.
Kålgården med s. k. stadsträdgården	36	»	6	»
Åker	917	»	29	»
Ängsmark	1,781	»	—	»
Hagmark	334	»	11	»
Skogsmark och impedim. .	14,259	»	26	»
	17,375	tld	28	kpl.
Grufve- eller frälse-jorden:				
Åker	266	tld	1	kpl.
Äng	1,074	»	—	»
Hagmark	719	»	—	»
	19,434	tld	29	kpl.

Staden har 160 s. k. bergsmanstomter och 59 nybyggetomter, alla med fri och egen grund*).

Silfververket har gifvit anledningen till stadens uppbyggande. Den äldsta bosättningen här innehåller, att den skall hafva varit belägen invid grufvan eller mellan nu varande landsvägen och Drottning-schaktet, med ett torg der Torgschaktet nu är samt begrafningsplats der, hvarest vägen från landsvägen går upp till grufvan; den hette *Salberget* eller *Grufbyn*. Redan 1609 ämnade Carl IX förvandla orten till stad, men detta skedde först af Gustaf II Adolph. Staden, som enligt Kongl. brefvet d. 13 Mars 1667, »uti allt skall konsidereras som en bergsstad och njuta lika vilkor och frihet som Fahlu stad och bergslag dem åtnjuter,» anlades år 1622 å Ekeby egor och erhöll privilegier, utfärdade den 15 April 1624. Då skall i Grufbyn icke funnits mer än 40 hushåll, men det dröjde icke länge innan staden talrikt befolkades, och redan 27 år derefter erhöll den vid 1649 års riksdag 32:dra rummet bland rikets städer. Kyrkan anlades 1634, då den gamla träkyrkan vid Grufbyn nedtogs. Hon blef färdig 1641 och erhöll namnet Christina efter då regerande drottningen. År 1669 blef tornet färdigt, var 140 alnar högt och täckt med koppar.

*) Det i 26 § af stadens privilegier 9 mom. af Kongl. transporten af Sala silfververk d. 29 Januari 1682 och 12 mom. af Kongl. transport-resolutionen den 9 Sept. 1741 meddelade stadgande, att tomt, jord och grufvedel icke finge åtskiljas, är numera genom kongl. resolutionen den 10 Oktober 1851 i så måtto upphäfvet, att tomter och gårdar få genom försäljning eller på annat sätt såsom särskild egendom afsöndras, innehafvas och besittas utan ovilkorligt samband med dertill förut hörande bergsmansjord och grufvedel.

Af den stadsjorden åtföljande skogen och betesmarken, utgörande i areal 12,173 tld, äro 7,695 tld indelade uti 163 lotter, hvaraf 160 tillkomma bergsmanstomterna. Grufjorden har tillkommit genom intagor och odlingar, som fordna silfververkets idkare och s. k. rotekarlar gjort dels af Wäsby gårds och dels af andra hemmans i Kumla och Kihla socknar omkring och nära grufvan belägna utmarker, och vid hvilka intagor de genom kongl. brefven d. 15 Nov. 1554, d. 30 Nov. 1612, den 20 Mars 1648 och den 17 Dec. 1695 blifvit bibehållna och försäkrade, såsom nödigt understöd för grufvedriften, samt förklarad för bergsfrälsejord. Dessutom äro till staden af Kongl. Maj:t och kronan donerade följande lägenheter och förmåner, näml. inom stadens domvärjo *Konstmästare-* eller *Jacob Matts* och *Stentorps* qvarnar; utom stadens domvärjo: Nora allmännings ängar i Nora socken, *Sundsbacka* fiske i sjön Hallaren med hus och jord i Möklinta socken, *Kyllinge* stamp i Norrby socken, samt *Karbottens* ängar i Kumla socken, hvilka samtliga lägenheter äro för stadskassans räkning utarrenderade. Den till Sala sockens kaplansbord upplåtna jord måste såsom varande af stadens donerade jord anses såsom staden tillhörig.

Då pesten 1710 bröt ut i Sverige, tog svenska hofvet sin tillflykt till Sala, der endast 16 personer omkommo under hela tiden pesten varade. Den gård, som hofvet då bebodde, behöll länge derefter namnet Kungsgården, och gatan som går förbi densamma, heter ännu Kungsgatan. År 1736 nedbrann nästan hela staden med kyrka, rådhus och andra byggnader. Då staden åter skulle uppbyggas, uppkom tvist om platsen. Deras mening, som ville hafva staden uppbyggd på dess gamla plats, segrade öfver deras, som ville att halfva staden skulle uppbyggas på norra och andra hälften på södra sidan om ån, hvilket förslag synes varit fördelaktigare både på grund af den högre och torrare belägenhet, som staden derigenom skulle erhållit samt närheten till vatten, i händelse af ny brand. Stadens nybyggnad gick någorlunda fort, och kyrkan var redan år 1738 färdig. Hon är byggd i göthisk stil, 76 alnar lång och 26 bred. Orgelverket har 27 stämmor. Ofvan dörren till sakristian är i väggen anbragt en katafalk af kolmordsmarmor, jemte en större stentafla med inskriptioner, till minne af Bergenstjernska ätten, af hvilken många äro begrafna under kyrkogolfvet.

Sala har äfven varit skådeplats för krigsrörelser. År 1743 vid dalallmogens uppror och antåg mot Stockholm, afsände konungen några deputerade för att förmå Dalkarlarne att afstå derifrån och återvända till hemorten. När de deputerade kommo till Sala, affärdade de tvänne borgare och tre bönder för att förmå allmogen att stadna, men de utskickade qvarhöllos af allmogen. De deputerade beslöto då, oaktadt all osäkerhet, att resa mot Dalkarlarne, men blefvo hindrade af Westmanlands allmoge, som, på Dalkarlarnes budkafle och uppmaningar från de närmaste socknarne samlat sig i Sala. Den sålunda i staden församlade allmogen bemötte de deputerade med djerfhet och stora ord, förbjöd borgerskapet att lemna hästar åt de deputerade samt hämmade all postgång. Dal-allmogen intågade den 15 Juni i staden med fanor, trummor, allehanda gevär och tross, utsatte genast vakt med laddade gevär och bajonetter, kring gården der de deputerade voro församlade, och tillät ingen af dem eller deras betjenter, utan 4 à 5 mans vakt, att gå utom huset. Då konungens bref till de deputerade med en lif-drabant straxt derpå ankom, blef brefvet honom med våld fråntaget. Sedan slutligen de deputerade uppläst brefvet för allmogen, lät denna lugna sig, och de deputerade fingo omsider fritt afresa, sedan fullmäktiga af allmogen blifvit utsedda att vara dem följaktiga.

Folkmängden i Sala uppgifves redan under förra århundradet såsom öfverstigande 2,000 personer. År 1815 var folkmängden 2,193, 1852: 3,248, år 1861: 3,471 på 1,004 hushåll, år 1863: 3,569. Af folkmängden tillhörde 1852: 105 handeln, 406 handtverkerierna, 369 embetsmannaklassen samt ståndspersoner; 2,368 voro bergsmän, arbetsfolk, grufarbetare och andra utan någon näring i staden bosatta. Såsom bergstad borde väl Sala till hufvudnäring hafva bergsrörelse; men till staden lyder c:a 19,500 tld jord, så att åkerbruk såväl som boskapsskötsel måste i förening med bergsrörelsen betraktas såsom hufvudnäring. Den bördiga åkerjorden skötes med stor omsorg och lemnar rik afkastning. Skogen, bestående af kort och knutig gran och tall är särdeles dålig. Handeln är ringa. Den mängd af spannmål, m. m., som här produceras fyller till det mesta stadens behof, hvaraf följer, att torghandeln är högst obetydlig; kramhandeln i salubodarna likaså. I medlet af Februari månad hålles här årlig marknad, som är mycket besökt och hvarvid omsättas varor för c:a 2,000,000 riksdaler. Köpmän och allmoge från åtskilliga främmande provinser inträffa då här, särdeles Norrlänningar, hvilka afyttra hästar, lin, linneväfnader, skinnvaror, lax, smör och fågel. I medlet af September hålles här äfven en marknad, hvilken dock är obetydlig, enär mesta handeln gäller kreatur. Handel idkades år 1810 af 12, 1855 af 9, 1863 af 6 handlande betjenade af 10 personer, samt af 4 nipperhandlerskor. Handtverkerierna äro i högst medelmåttigt skick. Handtverkarnes antal uppgifves för år 1855 till 46, år 1863 till blott 34 med 37 arbetare. Handtverk såsom försörjningsmedel idkades sistn. år af 28. Fabriker-

nas tillverkningsvärde har uppgått från 18,000 rdr år 1852 till 125,746 rdr för år 1863. Fabrikerna utgöras af 1 bresiljefabrik, 5 färgerier, 5 garfverier, 1 hagelfabrik, 1 kalkbränneri, 1 urfabrik. Arbetarnes antal var 71. Hela bevillningen för handel, handtverks- och fabriksrörelse år 1863 var 556 rdr rmt. Af binäringar torde få räknas endast forsling, hvaraf en del bergsmän har en liten förtjenst; fiske, ylle-, bomulls- och linne-väfnad samt slöjdande idkas endast till husbehof. Stadens 245 hus taxerades 1862 till 612,451 rdr och jorden till 898,765 rdr, alltså var hela fastighetsvärdet 1,511,216 rdr rmt. Stadens inkomster utgjorde i medeltal åren 1846—1850: 11,433 rdr rmt, utgifterna utgjorde i medeltal 4,563 rdr rmt. Statsbidragen för år 1855 uppgingo till 43,237 rdr rmt. Allmänna bevillningen erlades år 1863 med 2,449 rdr rmt. Uti den i staden år 1840 inrättade högre apologistskolan, som under loppet af 1850 blifvit förvandlad till lägre elementar-läroverk med trenne lärare, undervisades 1864: 44 barn och uti den år 1839 organiserade vexelundervisningsskolan undervisas årl. omkring 100 barn, hvarunder dessutom lyda fem filial-skolor, der årligen undervisas omkring 80 barn. Staden har ett lånemagazin, hvars fond utgjorde 1852: 203 t:r råg och 216 t:r korn. Sparbank inrättades 1828, dess fond, som år 1852 var 42,000 rdr rmt, uppgick 1860 till 64,676 rdr rmt. Helsovården besörjes af en för staden antagen stadsläkare och en af bergskollegium för bergverket tillsatt bergslagsläkare.

Staden är med landsförsamlingen förenad till ett regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Sala kontrakt af Westerås stift.

Sala hör till 4:de klassen; dess vapen är ett brinnande berg, med en krona upputi lågan, och på midten en halfmåne, hammare och slägga.

På stadens egor ligga åtskilliga lägenheter: *Nystrand*, som tidtals haft klädesfabrik, och Kroken eller *Cathrinelund*, båda vid Sala damm, *Svepnäs* i öster derom, *Wiksberg* vid Långforssen, samt $^1/_3$ mil vester från staden ligger

Sala Silfvergrufva eller *Salberget* och *Sala bergsdistrikt*. Det äldsta och ännu, såsom förr, det mest betydande silfververk i riket, påstås hafva varit arbetadt redan de första århundradena efter Kristi födelse. Salberget, är af kalkbergen inom Westerås län det enda och största malmförande; det genomskäres af en myckenhet gångar, som föra blyglans, med en ovanlig halt af silfver *), jemte några obetydliga gångar med kopparmalm, som från urminnes tider brutits i Sala grufvor. De öfriga af dessa bergarter genomskäras väl äfven af gångar, som merändels fört svafvelkis och kopparkis, samt äfven jernmalm, hvilken föranledt många grufförsök; men utan att man hittills funnit något lönande. Anledningen till namnet sökes af några uti fornsvenska ordet salier (salarne); bergshauptmannen J. H. af Forselles antager att ordet Sala härleder sig från finskan, der det betyder fördoldt och tillkommit på det sätt, att Finnar, hvilka, enligt traditionen, först uppfunno Sala silfvergrufva, sökt fördölja den i dagen synliga silfvermalmen, för att ensamma få tillgodonjuta vinsten af sin upptäckt. Grau anser möjligt att namnet Sala uppkommit af sälja, salu, emedan vid Grufbyn drifvits handel och köpmanskap; men A. Afzelius söker härleda namnet derifrån att uppfinnaren, för att dölja malmen »lät» sala på såsom det heter på landtspråket, eller lägga på och betäcka stället med torf och mossa. Alla synas dock ense derom, att silfvergrufvan först uppfunnits och drifvits af Finnar. Såsom bevis på grufvans höga ålder må likväl anföras, att hela trakten, till vid pass 1,000 alnars afstånd från den nu varande grufvan, är betäckt med varp, på hvilka urgamla odlingar äro belägna i nordost och söder; och är härvid anmärkningsvärdt, att de varphögar, som ligga åt söder, äro skiljda från de öfriga och visa en hög ålder. All denna mängd af berg, synes icke, såsom fast klyft, kunna inrymmas uti de nu kända grufvorna i dessa trakter, hvilket tyckes gifva styrka åt förmodan, att en större, äldre, men nu okänd grufva torde finnas

*) Blyglansmalmen i Salberget håller 5 lod silfver på 100 *℔.* blyglans, då deremot sådana malmer, på andra orter i Westmanland och Dalarne, vanligen hålla $^1/_4$ à $^1/_2$ lod silfver på lika mycket ren blyglans.

uti söder och öfverstjelpt med varp. Uti en relation till bergs-kollegium af bergmästaren H. Ranie af år 1711, heter det om Salberget: »lärandes utan tvifvel, vid året 6 eller 700, sjelfva grufveplatsen varit till anseende som en by, der uti gamla Sten Stures tid varit tingsstuga, torg, kyrka och andra publika ställen inrättade och uppbyggda. Om dessa bergsmän förmäla traditionen, att de varit förmögne och fört ett yppigt lefverne, som dock slutades genom Finnar och Esthers härjande uti S:t Eriks tid, så att grufarbetet på 100 års tid icke kommit i sitt förra skick igen. De omkring grufvan varande många källaregropar och gamla tomteställen, nu betäckta och öfverväxta med skog, äfvensom brander och kolstybben vittna om vådeld eller fienders våldsamhet. Konung Magnus Ladulås förklarade silfvergrufvan med alla dess revenuer och inkomster tillhöra kronan, samt att grufvan på kronans bekostnad skulle hädanefter drifvas. Materialier och arbetsfolk hafva de fordna Svea rikes konungar blifvit föranlåtna dess undersåtare pålägga, så att allmogen, uti de rundt omkring belägna socknar, hafva dessa tjenster och många materialiers anskaffande måst prestera, som sedan för en ordinarie skatt är allmogen vorden anskrifven af ved, kol, vindkörningar, vaskkörningar, årliga hästar m. m., dertill med äro utur socknarne utmönstrade arbetsfolk och grufdrängar, som till verkets tjenst och handterande skulle låta sig informeras och sedan alltjemnt till verkets tjenst och fromma employeras». Uti konstmästaren Ol. Tryggs berättelse heter det att år 1282 uti kon. Magnus Ladulås' tid förseddes verket med goda privilegier och förmåner, då ibland andra, biskopen i Westerås, Nicolaus Kettil (Kellson) Albus, som år 1305 blef ärkebiskop i Uppsala, upptagit biskops-grufvan. En fornsägen förmäler, att när Jutarne eller Dansken kom in uti landet (sannolikt under Christian II; Juthylls-grufvan skall äfven fått sitt namn af Danskar, som vid denna tid upptagit den) skola bergsmännen hafva samlat sina redbarheter och silfver, m. m., som de gömt uti en grufva, hvilken hetat *Tvål Annas grufva,* hvars öppning de igentäppt och öfverhöljt med gråbergsvarp, och som man sedan icke återfunnit. Om denna sägen har sin riktighet, är det förklaradt hvarföre äldre dokumenter, just före denna tid saknas.» — Silfvergrufvan gaf 1506: 35,266 löd. ℔. silfver, då hon 1599 gaf 623 och 1607 endast 47 lödigt ℔. Orsaken till denna förändring var, att tvänne länge arbetade gruffält *Herr Stensbotten* och *Sandrymningen* instörtade 1571. Vid dessa fall skola 100:tals menniskor omkommit och grufvan ansågs allt för äfventyrlig: man höll henne för en mördarekula, »och man trodde sig icke någonstädes kunna ega lycka, hvarken här eller med andra bergverk i riket,» säsom konung Johan III beklagar sig i ett bref af den 7 Oktober 1588, hvari han befaller att grufvan skulle ödeläggas. Till följe af den fara hvarmed bergsbruket således var förenadt, lärer arbetet drifvits med lifstidsfångar mellan åren 1576 och 1582. Sedan grufvan och i följd deraf äfven grufbyn under 1500-talet undergått så många vexlande öden från rikedom till nästan brist på silfver, riktade kon. Carl IX och särdeles konung Gustaf Adolf sin uppmärksamhet åt silfververkets upphjelpande. År 1595 blef grufvan på försök, för 3:ne år utarrenderad till 2:ne Liffländare, och år 1623, på 6 år till sex tyska bergsmän, hvarefter grufvan, först år 1628, och sedan, på 20 års arrende år 1652 öfverläts till Sala bergslag. År 1674 beslöt konungen drifva Sala silfverbruk för kronans räkning, men afstod derifrån 1682, då grufvorna blefvo öfverlemnade till bergslaget »till everdligt bruk, så länge detta förmådde hålla dem vid makt och på rätt bergsvis drifva desamma, oss och kronan dock vårt regale och en fri disposition förbehållen». Af de svåra tider, som uppkommo genom krigsoroligheterna under Carl XII, led äfven bergsbruket, så att silfret icke kunde lefvereras till kronan för den faststälIda betalningen, hvarföre den tid efter annan förhöjdes, och Bergslaget 1720 förunnades fri utmyntningsrätt, som sedermera till 1738 blef prolongerad. Derpå följde såsom en stadig reglering af 1682 års transport, transporten af d. 9 Sept. 1741. Till följe hvaraf äfven ett nytt kontrakt om

ett perpetuelt arrende i anseende till de sex socknarne (Sala, Möklinta, Norrby, Kila, Kumla och Tärna) af kammarkollegium utfärdades d. 20 Sept. 1743.

Sala bergslag har hittills innehaft verket enl. vissa kontrakter hvilkas ändamål varit, att bergsbruket, genom dem skulle njuta understöd, då tillverkningen vore under 2,900 löd. ℔ m. m. Statsverket deremot vinna i den mohn tillverkningen kunde stiga deröfver. Silfververket har sedan 1704 nästan utan undantag varit under detta belopp och kronan således länge derpå förlorat. Från åren 1811 till 1816 gjordes lyckliga försök till förbättringar af geschvornerna A. Polheim och Forselles. Derefter ingaf bergskollegium till Kongl. Maj:t underdånig berättelse, deri, bland annat, afstyrktes öfverlemnandet till intressenterna, hvarom fråga af Riksens Ständer blifvit väckt, äfvensom föreslogs åtskilliga anstalter till minskande af statsverkets förluster på silfververket. Enligt detta förslag skulle en fond af bergslaget inrättas, genom hvars afkastning silfververket i framtiden blefve i tillstånd, att, utan vidare begagnande af 1743 års arrendekontrakt eller räntorna af de sex socknarna, upprätthålla bergslaget och till hvilken fonds formerande silfververket årligen, och ehvad tillverkningen eljest må utgöra, men så länge den ej öfverstiger 2,500 lödiga ℔, skulle afsätta 500 rdr bco, samt sedermera derutöfver 100 rdr bco för hvarje fulla 100 lödiga ℔, hvarmed silfvertillverkningen öfversköte beloppet af 2,500 löd. marker. Detta förslag godkändes af Kongl. Maj:t d. 31 Oktober 1829, hvarefter Kongl. Maj:t den 14 Maj 1831 utfärdade reglemente till efterrättelse vid förvaltningen af Sala Silfververks ränte-ersättnings-fond, i enlighet hvarmed fonden ställdes under grufverättens förvaltning och föreskrefs att de samlade medlen böra användas till inköp af jordegendomar, hvilka för bergslagets räkning skola utarrenderas på minst 15 och högst 30 år och arrendet utgöras i spannmål, hälften råg och hälften korn. När sålunda ränte-ersättnings-fondens jordegendomar uppgått i arrende-medel till ett årligt belopp af 1,100 t:r spannmål, komma räntorna af de sex socknarne antingen att till statsverket indragas eller af bergslaget ersättas. Vid 1850 års slut uppgick fonden till 48,518 rdr 22 sk. 7 rst bco, och hade vid 1863 års slut uppgått till 169,162 rdr 68 öre rmt.

Silfvergrufvan vid Salberget har 3:ne schakt uti hvilka nu dels ömsevis och dels på en gång arbetas, näml. *Torgschaktet, Storgrufvan* eller *Kristinæ*-schaktet och *Carls*-schaktet. Af dessa är Kristine-schaktet 150, och Carls-schaktet 160 famnar djupt. Utur dessa grufvor uppfordras årl. c:a 80,000 t:r berg, hvaraf bättre och sämre vaskmalm utskrädes till ett medelbelopp af 28,000 t:r. Genom bokning och vaskning koncentreras det mesta häraf till sliger, som med den genast smältvärda skuffmalmen, försmältes med tillsats af bly, då silfret uppsamlas uti det erhållna verkblyet, som sedan skiljes från silfret medelst afdrifning och finering. Härvid förbrukas årl. omkring 85,000 t:r kol och 1,000 stafrum grufved. Arbetarnes antal utgjorde i medeltal af åren 1841 och 1850: 408 med omkring 200 särskilda hushåll; år 1863: 336.

Silfvertillverkningen uppgifves årl. från

1500	till	1,550	vid pass	18,141	löd. ℔
1551	»	1,600	»	4,498	»
1601	»	1,650	»	1,941	»
1651	»	1,700	»	4,202	»
1801	»	1,820	»	1,811	»
1831	»	1,840	»	3,387	»
1851				3,811	»

Under året 1863 hade grufvebrytningen blifvit verkställd i 37 arbetsrum, af hvilka 3 i *Torgschakts-grufvan,* 5 i *Carlschakts-grufvan,* 25 i *Storgrufvan* och 4 i *grefve Bjelkes* stoll. Tjugu hade blifvit brutna på malm, 6 för upptäckande af nya malmtillgångar, 4 för att bereda utbrytning i kända malmfält samt 2:ne, dels för vädervexling och vattenaflopp, dels för nordvestra malmfältets öppnande. Grefve Bjelkes stoll har blifvit fortsatt med en afgrening åt nygrufvorna och en annan åt *Biskops-grufvan,* hvarjemte fältorten mot *Nybergs-grufvorna* blifvit fortsatt. Utom nämnda 37 af bergslaget drifna arbetsrum, hafva 2:ne blifvit för andras räkning arbetade. Brytningen utgjorde 83,294,5 t:r. Den ur den brutna vaskmalmen har utgjort 162,105 centner, och stuffmalmen 6,694 cent:r. Medel-

halten i silfver har utgjort af den sämre malmen 0,484, af den bättre 1,4 och af stuffmalmen 3,4 till 5,32 lod på centnern. Af nedsmält stuff, sliger och skärsten hafva erhållits 2,015 *℔* 45 ort bergfint silfver. Den egentliga afraden utgjorde $^{1}/_{10}$:del af tillverkningen. — Grufvan har dessutom gifvit: från år 1820 till 1830: 2,194 *sk℔* 4 *L℔* 19 *℔* bly och 539 centner silfverglitt; från år 1840 till 1850, 2,804 *sk℔* 13 *L℔* 16 *℔* bly och 1,587 centner silfverglitt; år 1855, 287 *sk℔* 18 *L℔* 12 *℔* bly och 140 centner 85 *℔* silfverglitt. År 1863 erhölls något öfver 1,280 centner 39 *℔* bly.

Vid grufvan finnes dessutom en hagelfabrik och vid Jacob Matts qvarn en bresiljefabrik. Båda egas af en person, som vid hagelfabriken sysselsätter i medeltal 5 och vid bresilje-fabriken 2:ne arbetare. Tillverkningsvärdet vid båda uppgår till c:a 32,000 rdr rmt. Ensamt hagelfabrikens tillverkningsvärde upptages 1858 till 12,180 rdr rmt.

Med anledning af kronans på silfververket gjorda årliga rena förluster, som beräknas af länsstyrelsen uppgå till minst 16,247 rdr, är nu (1864) fråga om dess försäljning.

Sala landsförsamling, uti Öfver-Tjurbo härad och Westerås län, innefattade före och under *Silfververkets* första tid en betydlig vidd, med gränser i öster till Norrby och Kumla, i söder och vester till Kihla samt i norr till Möklinta och Enåkers socknar, i areal hållande c:a 33,000 tld eller något mindre än $1^{1}/_{2}$ qvadr.-mil. Sedermera hafva bergsmän, hvilka bosatt sig vid grufvan och der utgjort ett särskildt samhälle, inkräktat å omkringliggande trakter, hvaraf grufvefrälse-jorden, som är belägen till större delen å stadens egor, men äfven inom Kila och Kumla socknar, uppkommit. Men hufvudsakliga inkräktningen å sockneus område skedde vid stadens anläggning 1622, då, enl. 24 § af dess privilegier, Bråsta och Ekeby byar, hvardera om 4 mtl, och Wäsby gårds egor skänktes till stadens borgare, hvilka derför borde underhålla grufvan och silfververket med dagsverken och körslor m. m. Vidare hafva tid efter annan genom Kongl. bref blifvit af socknen till staden skänkta och tillagda $12^{3}/_{4}$ mtl utom Wäsby, som icke har sig i Jordeboken något hemmantal åsatt. Socknen är nu genom dessa egor styckad i 3:ne vidt från hvarandra aflägsna delar, hvaraf en i hvartdera hörnet af dess ursprungliga område. Den större delen, som kallas *Oppsocknen,* utgöres af $17^{5}/_{16}$ mtl med en vidd af 1,237 tld åker, 1,835 tld äng och 8,440 tld skogsmark, gränsande till Möklinta, Enåker och Norrby socknar; en annan del, kallad *Utsocknen,* upptager $7^{1}/_{2}$ mtl om 574 tld åker, 408 tld äng och 794 tunnland skogs- och betesmark, eller tillhopa 1,776 tunnland, med gränser intill Norrby Kumla och Kila socknar; slutligen utgöres en del af n:o 1 och 2 Bråddbo samt Ulfsbo med Bolandet, tillhopa $1^{1}/_{2}$ mtl, med 105 tld åker, 354 tld äng och 555 tld skogsmark, tills. 1,014 tld, gränsande till Kila och Möklinta socknar; hvarförutan kapellans-bostället ligger särskildt i flera spridda stycken å stadens egor. Alla de hemman, som höra till Oppsocknen, äfvensom Bråddbo och Ulfsbo med Bolandet, hafva god skog, hvaremot Utsocknen består af skoglöst slättland.

För den resande, som kommer Stockholmsvägen och reser igenom staden Faluvägen till Bolandet, företer landet olika karakterer, näml. först söder om staden slättland med bördiga fält och väl byggda gårdar och byar; norr om staden och Wäsby åter mötes ögat af småväxt och knutig barrskog med ett och annat mindre torp eller bebygdt bergsmansställe intill Stentorpet, hvarifrån trakten till Ulfsbo nästan tröttar ögat med sin småknottriga och glesa skog på stenig och steril mark, som omger de dystra och föga vackra sjöarna *Olof Jonsdamm* och *Silfköparen.* Vägen från Sala förbi hyttan genom Oppsocknen är vackrare, och flera ställen bredvid Sala damm, såsom *Hyttan, Nystrand, Prostgården, Katrinelund* med flera, hafva med sina löflundar invid Sala damm en angenäm och täck belägenhet. Vesterut från staden omkring Långforssen finnas åtskilliga ställen, hvilka i naturskönhet öfvergå de flesta i orten, såsom *Wiksberg, Skuggan* och *Måns Ols,* till hvilket sistnämnda ställe vägen, Gröna Gången, som är förlagd ofvanpå den långa dammbyggnaden mellan Långforssen och Mellandammen, beväxt med vacker fridlyst löfskog, torde vara en bland de vackraste promenadplatser i dessa nejder.

Från sjön Hallarens södra ända, som kallas Doften, utgår mot söder Kyllinge-qvarnens dal, genom hvilken Hallarens utlopp, som fordom var vid Köhlforss i Enåkers socken åt Dalelfven, för Silfververkets drifvande sedermera är ledt till Klasbo myr genom en kanal, som kallas Doftegrafven. Vid Kyllinge qvarn delar sig denna dal i 2 grenar, hvaraf den östra utgör gräns mellan Sala och Norrby socknar; båda grenarne med fortfarande hufvudsträckning åt söder förena sig slutligen i *Sala damm.* De betydligaste sjöarne äro, utom de förutnämnda, *Ekeby damm, Wallsjön* och *Hillingen.* Förut nämnda sjö *Hallaren* skall bestått af sju mindre sjöar, hvilka genom uppdämningarne i och för vattenledningen till Silfververket förvandlats till en sjö. Dessutom finnes utom *Sagån* en mängd mindre vattendrag, såsom *Myrsjön, Gransjön, Igelsjön, Öfversjön* samt *Öfra* och *Nedra Tärningen* eller småsjöarne och *Harsjön.* I sednare tider ha flera af socknens många kärr och sidlända ängar blifvit uttappade och odlade.

Jordmånen är i allmänhet god, dock sämre än i trakten af Mälaren. Å utsocknen, den staden närmast omgifvande odlade delen af stadsjorden, består åkerjorden af djup bördig mylla på god lera, hvaremot åkern å alla andra ställen utgöres af dels sandmo och dels tall- eller björklera. Skogsmarken är i allmänhet hård och stenig. En betydlig del sjöfoder hemtas ur Sala damm. Kalksten brytes på flera ställen å stadsjorden, men hufvudsakligast vid Sala grufvor, hvarifrån angränsande socknar hemta den och sjelf bränna den till kalk. Orten är betydligt rik på mineralier, hvilket bevisas af de mångfaldiga gruföppningar, visst öfver 100:de, som finnas från äldre tider i dels stadens och dels socknens område, der bergshandtering drifvits på silfver, koppar och jern. Alla dessa mindre gruföppningar äro väl nu öfvergifna; men i sednare tiden hafva nya upptäckts vid *Ösby, Håf* och *Fräbenbo,* af hvilka blott den förstnämnda, *Springaregrufvan,* ännu drifves och lemnar försvarligt godt jern. Den å höjdsträckningen uti Oppsocknen förekommande starkt qvarzblandade talkskiffern nyttjas för sin eldhärdighet såsom ställsten i smältugnarna vid Hyttan, äfvensom vid Molnebo masugn i V. Löfstads socken. Den är dock nu mer nästan slut. Qvarz finnes på flera ställen och användes vid silfversmältningarna vid Sala Hytta samt betalas efter tunnmått. Helsokällor finnas nära *Ekeby* qvarn, i sjelfva staden, äfvensom i stadsträdgården och vid *Jacob Matts* qvarn. Såsom mindre vanliga djurarter må nämnas elg, lodjur, gräfsvin och utter; en elg sköts på Ösby egor 1847. Räfvar finnas till större mängd. Bland sällsynta och mindre vanliga växter förekomma *Pedicularis sceptrum Carolinum* i skogsängar vid *Stampersstorp, Molaxis Monophyllos* vid Gröna Gången och *Monotropa Hypopithys* å gamla skogbeväxta bergskansar vid Sala grufva, ehuru sällsynt.

Så väl den vidsträckta stadsjorden som socknens egor kunna anses vara mycket uppodlade, ty med undantag af *Åbykilen,* finnas inga lägenheter, som kunna uppodlas förr än om Sala silfververk en gång skulle nedläggas och Kyllinge-ån sänkas, då betydliga sträckor skulle blifva odlingsbara, som nu för silfververkets skull stå under vatten.

Åkerbruk och boskapsskötsel äro socknens hufvudnäringar; såsom binäringar kunna anses skogshushållning och forslande. Å Oppsocknen torde likväl skogshushållningen få räknas bland hufvudnäringarna, då deremot åkerbruket å Utsocknen gifver större afkastning. Sålunda antogs år 1853, att årligen å Oppsocknen gifva åkerbruk och boskapsskötsel

skötsel	7,200	rdr,
skogshushållningen . . .	2,250	»
åkerbruk och boskapsskötsel å Utsocknen.	4,875	»
forsling	2,250	»
	16,575	rdr.

Å Ösby bys egor har å 1700-talet drifvits en koppargrufva, i början *Lungendals-,* sedermera *Lovisebergs*-grufvan kallad. De grufvor, som bearbetades, voro: *Lovisebergs, Prins Carls* och *Gustafs, Hedvigs, Ulricæ Eleonoræ, Jungfru, Oväders* och *Töväders.* Malmen ur Lovisebergs grufvor smältes vid *Fallet,* der hytta var uppförd, med namnet Lovisedahls kopparhytta. Silfvermalmen åter utur Hedvigs-, Ulricæ Eleonoræ- och Jungfru-grufvorna smältes vid Sala hytta. För år 1745 besteg sig den tillverkade kopparn till 14 *sk℔* 18 *l℔* 4 *℔,* då

grufvan var $12^1/_3$ famnar djup. År 1753 var Lovisebergs-grufvan 20 famnar djup och 8 famnar lång; se vidare art. *Lovisa.* År 1842 upptäcktes c:a 800 alnar sydvest från Lovisæ-grufvan en jerngrufva, *Springare-grufvan*, som eges och drifves af egaren till Molnebo jernbruk i Löfstads socken, hvarest malmen smältes, mest i förening med malm från Norbergs bergslag, då den skall gifva ett särdeles godt jern. Grufvan var år 1852 40 alnar djup och har till nämnda års slut gifvit 3,325 lass malm. Der sysselsättas årl. c:a 6 arbetare. År 1861 brötos 24,252 och 1863: 43,820 centner jernmalm ur *Snarpsätra, Springa* och *Långdals* grufvor. Angående Sala silfververk hänvisas till den artikeln. — Å Skälby egor finnas ett tegelbruk, såg och valkstamp. Redan 1306 hade socknen en kyrkoherde som hette Bo. En annan kyrkoherde, Borgvardus, nämnes 1396. År 1593 omtalas här komminister, hvarefter ingen förekommer förr än 1633. Vid Grufbyn nämnes grufpredikant först 1435, — denne hette Nicolaus, — derefter herr Esbjörn på Sölfbergh 1498, vidare Martinus de Monte Argenti 1500 samt Petrus, hvilken är känd såsom fader till kon. Erik XIV:s gunstling Göran Persson, som skref sig Salæmontanus. Efter stadens grundläggning blef kyrkoherden gemensam för båda församlingarna; men hvardera har sin kyrka och egen komminister. Bland sednare kyrkoherdar må nämnas grefve Fr. Bogislaus von Schwerin, som tillträdde pastoratet 1788. Hans verksamhet utom embetets område var riktad åt landthushållningen. Ur vildmarkerna upptogs ett ansenligt stycke land, bebyggdes, och erhöllos härpå 50 frihetsår. Till den redan förut ej oansenliga prostbyggnaden lät han tillbygga en flygel och tog sjelf der sitt högqvarter. Trakten rundtomkring var en af de kalaste, fulaste och ofruktbaraste i Sverige; denna omskapade han närmast kring sin boning till ett Eden genom vidlyftiga, med stenmurar omgifna trädgårdar, i hvilka han planterade de ädlaste fruktträd af flerfaldiga slag, det ena bättre än det andra. Vackrast af allt var sjelfva den med träd planterade gårdsplanen, den smakfullaste man någonstädes kunde se. »Efter tio till femton år,» heter det i Biografiskt lexikon, »var allt detta färdigt; åkrarne buro de rikaste skördar i orten; boskapen, af en utvald, ovanligt stor race, stallfodrad hela året om (med undantag af ett par veckor), frodades af fetma och välfägnad, och dess väl ansade pelsar glänste som sammet; korna (allmogen kallade dem grefve-kor) gåfvo tredubbelt mer mjölk än andras; han kunde ur egna trädgårdar bjuda sådana äpplen, päron och körsbär, som man knappt någonstädes kunde få smaka.» Landsförsamlingens kyrka är byggd af sten och belägen på en jemn plats vid Sala hytta. Härifrån har man utsigt åt staden, Wäsby, Öster Sala med derinvid belägna *Gustaf Adolphs lund.* På norra sidan ligger, tätt invid, *Sala damm* med omkringliggande byar och lägenheter. Kyrkans ålder är okänd. Den äldsta handling der förvaras är ett bref af konung Johan III. Fordom har kyrkan varit större och försedd med torn; men blef minskad vid stadens anläggning, dock åter tillbyggd i medlet af 1700-talet. Kyrkans klockor anses, näst Westerås domkyrkas och Mora kyrkas i Dalarne, vara de vackraste i stiftet. Den största väger omkring 18 *skℓ*. Sockenmagasin inrättades år 1751. Barnundervisningen bestrides uti en flyttbar folkskola, som genom insamling hade år 1852 en fond af nära 300 rdr; härtill har sedermera tillkommit en fast småbarnsskola. Barnens antal år 1862 var 103, som undervisades af en exam. och en oexam. lärare; dessutom erhöllo 42 barn undervisning i hemmet. *Fornminnen:* Här har funnits ett kapell, beläget å en nuvarande holme i Sala damm, ännu bibehållande namnet *Kapellholmen.* På kyrkogården finnes en griftvård från 1500-talet öfver Bråsta-gubben och hans hustru, hvilken förstnämnde skall, enligt traditionen, funnit Sala silfvergrufva; men detta låter sig dock icke förenas med gubbens dödsår, som enligt inskriften inträffade 1515. I kyrkmuren finnes en af de största runstenarna på orten. Uti rågången mellan Fräbrunns och Hättskäls åkergärden finnes en bautasten, 7 fot hög och 12 tum tjock i fyrkant; han tjenar nu som grindstolpe. Å *Gullaberget*, beläget tätt vid landsvägen, har

fordom varit tingsställe, kalladt *Gulla Grinds ting.*

Folkmängd.		Hemmantal.		Taxeringsvärde
1805	— 1862.	sk.	kr.	år 1862.
1,384.	987.	$23\frac{3}{8}$.	$2\frac{15}{16}$.	490,500 rdr rmt.

Hushåll: 249.

År 1852 var hushållens antal 165 och folkmängden 957. Jorden innehades 1852 af 85 egare, 9 brukare och 3:ne indelningshafvare. I afseende å roteringen i denna socken torde böra anmärkas, att till underhållande af silfververket anslog kronan till utskrifning arbetsfolk af alla socknar inom Salbergs fögderi, hvilket arbetsfolk skulle besörja årensning, underhålla dammarna, bygga konstgrafvar, köra storstockar, skära gräs, arbeta vid vindarna m. m., hvaremot allmogen i dessa socknar befriades från roterings-skyldighet till lika del med hemman i andra fögderier, och i följd hvaraf här äro 3:ne hemman om en soldat i stället för 2. Af de från socknarna till Sala bergslag utgående 518 t:r grufvedrängs- och vindeakörs-spannemål utgöras 74 t:r 18 kappar af Sala socken. Alla socknens stats- och kommunala afgifter stego 1852 till c:a 11,130 rdr rmt. I bevillning efter II och III art. erlades 1862: 339 rdr rmt. — Gårdar och hemman: *Prestgården,* $2^1/_4$ mtl, tax. till 56,500 rdr rmt, areal 972 tld, hvaraf 154 åker. — $^1/_8$ mtl *Klockaregården,* komminister-boställe, areal 11 tld, hvaraf 5 åker. — $^9/_{16}$ mtl *Håf,* kronofogdeboställe, areal 517 tld, hvaraf 33 åker. — Bergmästare-bostället *Wäsby,* se den art. — $^5/_8$ mtl skatte *Armanbo* med *Rotebo,* areal 437 tld, hvaraf 32 åker, eges jemte $1^1/_8$ mtl i *Skälby* (hela byn 4 mtl, areal 2,321 tld, hvaraf 286 åker), tax. till 28,800 rdr rmt, af A. Ingbergs sterbhus. — 1 mtl *Norra* och *Södra Bråddbo,* areal 549 tld, hvaraf 58 åker. — $^1/_2$ *Bornebo,* areal 138 tld, hvaraf 18 åker. — 1 *Delbo,* areal 374 tld, hvaraf 37 åker. — 1 *Fräbrunn,* areal 328 tld, hvaraf 130 åker. — 2 mtl *Hättskäl,* areal 479 tld, hvaraf 191 åker. — 2 mtl *Jugansbo,* areal 1,020 tld, hvaraf 152 åker. — $4^1/_2$ mtl *Norr-* och *Söder Kifsta,* areal 968, hvaraf 230 åker. — 2 *Åby,* areal 2,168 tld, hvaraf 196 åker. — $1^1/_2$ mtl *Ösby,* areal 1,958 tld, hvaraf 138 åker. — Öfriga hemman äro: $^1/_4$ *Fallbo,* $^1/_8$ *Fallet,* $^1/_2$ *Fågelsbo,* $^1/_8$ *Finnbo,* $^1/_2$ *Fräbbenbo,* $^1/_4$ *Fröstbo,* $^1/_2$ mtl *Norr* och *Sör Ingborbo,* $^1/_4$ *Storjansbo,* $^1/_2$ *Ulfsbo* med *Bolandet,* $^1/_4$ *Kappalbo.*

Salaholm, fordom *Sahleholm.* Ett mtl frälse-säteri, sammanlagdt med säterierna 1 mtl Istorp, 1 mtl Målaregården och $^1/_8$ *Qvarnbacken,* utgör tills. $3^1/_8$ mtl och med underl. 2 mtl frälse, vattenmjölqvarn med 2 par stenar i ån Lidan samt 7 torp, ett gods uti Trävattna socken, Wilske härad af Skaraborgs län, beläget $1^1/_2$ mil från Falköping, $^1/_4$ mil från Sörby jernvägsstation. Manbyggnaden omgifves på trenne sidor af en vacker trädgård och har 2:ne flyglar. Åkerjorden består af god svart- och sandmylla; utsädet vid säterihemmanen, som 1818 uppgafs till 50 t:r, uppgifves nu till 18 t:r höst-, 70 à 80 t:r vår-utsäde. Till egendomen hörer barr- och mycken löfskog samt torfmosse. Förste kände egaren är riksrådet Åke Haraldsson Soops son, Erik Åkesson, som dog 1638; egendomen kom genom gifte med dennes dotter Ebba till assessorn Anders Christofferson Grip och har sedan tillhört dennes efterkommande, som kallade sig Gyllengrip. Af dessa må nämnas landshöfdingen i Westerbotten Gabriel Gyllengrip, som var en skicklig embetsman och omtyckt länsherre, död 1753. Dennes dotter Märta Johanna blef gift med kammarh. och krigsrådet, grefve Svante Creutz, hvarigenom egendomen kom i hans ego; år 1754 sålde han den, utgörande då c:a 20 hemman, belägna i 3:ne socknar, till Peter Th:r König för 48,000 daler silfvermynt. Denne sålde åter egendomen 1755 till öfversten Hans Henrik Fock, hvilken dessutom var herre till de stora godsen Höfröö, Siggestorp, Bronäs och Öredal. Sonen, kapten Henr. Joh. Fock, ärfde 1759 det af fadern stiftade fideikommisset Höfröö samt Sahlaholms och Siggestorps egendomar; dennes son, herr Adam Johan Fock, sålde Sahlaholm med underlydande (tills. $11^1/_8$ mtl) till kapiten Carl Carleson 1804 för 12,000 rdr b:co specie; från honom köptes egendomen af baron A. G. Fleetwood för 32,000 rdr b:co (ungef. tills. $11^1/_4$ mtl). År 1829 såldes Sahlaholms egendom ($9\frac{13}{16}$ mtl) för 25,000 rdr b:co till handl. J. Lindgren, som åter sålde den ($9^3/_{16}$ mtl) 1847 till v. konsuln J. Engelke för 48,000 rdr b:co. Sedan gick egendomen genom flera egares händer, hvilka bortsålde af godset Trevattna by 4 mtl; sist såldes egendomen 1856 ($5^1/_8$ mtl) af kapiten Uno Aspelin till landtbrukaren Joh. Persson för 85,000 rdr rgs; närvarande egaren är Per Andersson.

I trädgårdsgrottan finnes ett 8-kantigt reguliert hugget stenbord, ungefär 4 alnar i diameter, hvarpå läsas initialbokstäfverna A. G., som förmodas betyda And. Griip.

Salberg. Ett fögderi inom Westerås län, innefattar Öfver-Tjurbo och Wåla härader samt af Simtuna härad socknarna Löfsta och Enåker, eller enligt närstående tabell följande socknar:

Socknens namn.	Häradets namn.	Mantal.	Folk-mängd.	Beväringsmanskap.	Gemenskap af arméen.
Norby	Simtuna	$49\frac{9}{16}$	1,324	61	16
Tärna	Öfver-Tjurbo	$20\frac{7}{8}$	775	33	7
Kumla	»	$36\frac{7}{8}$	1,130	44	12
Kila	»	$34\frac{11}{16}$	1,450	42	14
Sala	»	$26\frac{5}{16}$	977	44	8
Möklinta	»	$47\frac{13}{24}$	2,279	87	15
Öster-Wåhla	Wåhla	$107\frac{5}{16}$	2,990	114	23
Nora	»	$45\frac{31}{48}$	2,491	90	16
	Simtuna	$3\frac{11}{16}$	323	12	3
Harbo	Wåhla	$49\frac{9}{16}$	1,149	55	11
Huddinge	Thorstuna	17	826	20	6
	Wåhla	$8\frac{1}{4}$	395	14	3
Wester-Löfsta	Simtuna	$39\frac{9}{16}$	1,261	55	17
	Thorstuna	24	862	29	9
Enåker	Simtuna	$12\frac{2}{3}$	918	40	8
Tillkommer	——	—	107	—	—
Summa	——	$523\frac{23}{24}$	19,257	740	168

Salbo. Ett mantal skatte uti Ljusnarsbergs socken af Örebro län, beläget nära Salbo-sjön, lyder till hälften under Öfra och till hälften under Nedra Stjernfors jernbruk; hemmanet med underlydande torp taxerades 1862 till 160,000 rdr rmt. Nära derintill äro Salbobergs grufvor belägna.

Salbohed. Är Westmanlands regimentes mötesplats och belägen i Westerås län, Wagnsbro härad och Wester-Fernebo socken, invid de båda stora byarna *Norr-* och *Söder-Salbo*, omkring $4^1/_4$ mil ifrån Westerås, $2^1/_4$ mil från Sala, hvarest ställets postadress är. Förstnämnda by består af 4 mtl skatte, hvilka år 1862 hade 12 egare, samt $^1/_2$ mtl krono, fanjunkar-boställe; och den sistnämnda byn af $3^1/_4$ mtl skatte, $^1/_2$ mtl krono, likaledes boställe för en fanjunkare, samt 1 mtl frälse. Antalet egare i denna by utgjorde nämnda år 16, och invånarnes antal i båda byarna 372 personer, fördelade på 111 hushåll. Regimentet eger i Norr-Salbo $^1/_3$ och i Söder-Salbo $^1/_8$ mtl. Samtliga hemmansåboerna ha sedan gammalt haft rättighet att, med andras uteslutande, under mötestiderna försälja å heden bränvin, öl, dricka och tobak; men hvilket förderfliga privilegium på sednaste tider upphört.

Salebo. Ett mantal frälse-säteri uti Westra Ryds socken af Ydre härad och Linköpings län, beläget 2 mil från Eksjö stad, $^3/_4$ mil från kyrkan, har tillhört slägten Enhörning, egdes en kort tid af häradshöfdingen i Ydre härad Fredrik Otto Wrangel, jemte Boaryd och Sjögle, hvilka han inköpte och 1745 bortbytte till systern Elisabeth, gift med prosten i St. Åby Jöns Meurling, mot hennes lott i Gransbo m. m.; egdes 1818 och 1825 af slägten Gjerling; från och med 1850 har säteriet tillhört sergeant C. M. Bolling.

På egorna finnas qvarn med 2 par stenar samt tullsåg, allts. tax. till 23,550 rdr rmt.

Saleby. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Domprosteriet i Skara stift, utgöres af socknarna Saleby, Trässberg och Härjevad, med 62 $^7/_8$ mtl på en areal af 0,640 qvadr.-mil, bebodda 1860 af 2,610, år 1750 af 1,225, och 1810 af 1,684 personer. Jordmånen består dels af sand, lera och kalk, dels af lermergel af åtskillig art, på några ställen 2 à 3 fot under jordytan. Boskapsskötseln står på en låg ståndpunkt till följd af magert sommarbete och höbrist. En liten skogstrakt, kallad Furubacka, är tämligen medtagen.

Saleby, modersocken, är belägen uti Skånings härad af Skaraborgs län, 2 mil från Skara, $1^3/_4$ mil från Lidköping, omgifven i norr af Trässberg, i öster af Skallmeja, i söder af Ottum och Jung, i vester af Härjevad; arealen uppgifves af Forsell till 8,054 tld. Marken är jemn, jordmånen hufvudsakligen lera. *Lidan* och *Qvarnån* rinna genom socknen. Kyrkan har vacker belägenhet på en höjd och är byggd af huggen sandsten. Här är en klocka med runinskrift. Af kyrkoherdar må nämnas Christopher Dahl, hvars son var Olof Kolmodin d. y., som år 1805 blef professor Skytteanus i Uppsala och dog 1838. Socknen lades år 1591 under domprosten i Skara. Här äro 2:ne skolhus och sockenmagazin. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola och 3 fasta småbarnsskolor af en examinerad lärare och 3 lärarinnor. Skolbarnens antal 1861—62 utgjorde 219, hvaraf omkr. 80 undervisades i hemmet. Till skolan hörer ett planteringsland af 240 qvadrat-alnars yta. Kyrkor eller kloster skola ha funnits vid *Lannaby*, *Stommen* och *Saleby*. Utanför Saleby, vid landsvägen, äro kummel, och vid Resvelleån äro lemningar af försvarsverk, hvilka kallas *Skansen*.

Folkmängd.		Hemmantal.			Tax.-värde
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
1,061	2,336 *).	$33\frac{193}{2160}$.	$9\frac{881}{2160}$.	$12\frac{1}{4}$.	1,613,700.

Hushåll: 386.

I bevillning för fast egendom samt inkomst erlades 1862: 610 rdr rmt. Roteringsskyldiga hemman underhålla 27 man af indelta arméen. Beväringsmanskapet utgjordes af 92 man. — Gods och hemman m. m.: Största possessionen utgöres af 1 mtl sk. *Härjevad*, med lastageplats, $^1/_8$ fr. *Birhalstorp*, $^1/_4$ *Börjestorp*, $^1/_4$ *Dårdestorp* samt frälse-säterierna $^1/_4$ *Backen*, $^1/_8$ *Ifvarstorp*, $^1/_4$ *Myran* eller *Ledet*, $^1/_4$ *Ängen* eller *Täppan*, allts. tax. till 160,000 rdr rmt, egas af B. J. von Hofsten och H. J. Hamilton; förmodligen lyda dessa under Halla säteri, som, uteglömdt på sitt ställe, kommer att beskrifvas under Skarstads socken, der det är beläget. — Öfriga frälsehemman äro: $^1/_2$ *Kaggetorp* eller *Hvenetomten*, 1 *Kålleg.*, 1 *Lanna*, $^1/_2$ *Backa*, $1^1/_4$ *L:a Tagelberg*, 3 *Rycka*, $^1/_2$ *Sahleby*, 1 *Westhed*, 1 *Åby*, 1 *Öhntorp* (enl. Topograf. corpsens karta beläget i Trässbergs socken), tax. till 18,000 rdr rmt, eges af herr C. J. Uggla. — $^3/_4$ *Basebo*, $^3/_4$ *Synnerål*, 1 *Storeberg*, $^1/_2$ *Tagelberg*, äro militiæhemman. — $^1/_2$ *Pattorp*, kronolänsmans-boställe; 1 mtl *Prestgård*, 1 mtl *Lanna*, stom sedan 1614, kyrkoherdens boställe. — $^1/_2$ mtl *Sahleby-Holmen* är komminister-boställe. Skattehemman äro: 1 *Antorp*, $^1/_2$ *Broqvarn*, $1^3/_4$ *Friggeråker*, 1 rusth. *Gålstad*, $^3/_4$ *Halla*, 3 *Härjevad*, 1 *Lars Töres* eller *Fiskareg.*, 1 *Lanna Per Svensg.*, 2 mtl *Lanna*, 1 *Pattorp* med 2 sågar, 2 *Rycka*, 6 *Sahleby*, $1^1/_4$ *Tjurstorp*, 1 *Storebacka* (hvaraf $^1/_2$ mantal samt $^5/_8$ *Rycka*, tax. till 29,000 rdr, utgöra ett gods), 1 *Wijstomten*, 2 *Åby*, 1 *Rycka* stommen, 1 *Öntorp* med qvarn, $^1/_2$ Lilla *Hede*, $1^1/_2$ *Slöta*, 1 Stora *Hede*, $2^1/_4$ *Synnerål*, $^1/_2$ *Underberg*, $^1/_4$ mtl *Wästhed*. I socknen finnas *Skansa*, *Forssa*, *Biskops*, *Måssa*, *Åby*, *Härjevads* och *Lindholms* qvarnar; sågar finnas vid Slöta och Tjustorp. $^1/_2$ mtl uti Ufvereds socken i Kållands härad hör till denna socken. Adress: Lidköping.

*) Enligt mantalslängden. År 1860 var folkmängden 1,501, enl. uppgift från Stat. Byrån, och 1,534 den 1 Juli 1862, enl. uppgift från Pastors-embetet. Säkerligen är uti 1862 års folkmängd inberäknadt Härjevads sockens, som i jordeboken föres under Saleby.

Saleby. By af 1 mtl skatte, 1 mtl krono, $3^1/_2$ mtl frälse-säteri, 3 mtl skatte, 4 mtl frälse, uti Slöta socken, Wartofta härad och Skaraborgs län, med 287 inv. år 1862. Frälse-säteriet, kalladt Öfra Saleby, med vacker belägenhet tätt utmed Ålleberget, omkring $^1/_2$ mil från Falköping och lika långt från Wartofta jernvägsstation, är bebygdt med en 2-vånings manbyggnad med 2:ne flyglar; till gården höra 2:ne trädgårdar, hvaraf den ena uppgifves af Tuneld bestå af blott fruktträd, hvilka gåfvo omkring 40 t:r god frukt. Ängarne äro beväxta med flera sorter löfträd; åkerjorden består af god lermylla. Taxeringsvärdet 1862 var 90,000 rdr rmt.

Saleby egendom såldes den 11 Mars 1285 af Carl, canonicus i Skara, till Brynolf Algotsson, biskop i Skara. Hans Svensson, af adliga Forstena-slägten, förande en sparre med tre liljor i vapnet, och hvarifrån den ryktbara fältmarskalken Lennart Torstensson härstammade, skref sig till Saleby 1490, då han var häradshöfding i Wartofta härad. I sednare tider har egendomen tillhört Clas Arvidsson Uggla, kommendant på Gullberg 1593, och förblef inom slägten, tills den genom gifte kom till öfversten H. J. Fock, död 1737, hvars efterkommande försålde Saleby 1812 till löjtn., grefve G. von Hermansson. Det egdes derefter af majoren Christ. Natt och Dag, sedan af kapten Johan von Strokirck, tillhörde slutligen år 1862 herrar P. A. Millqvist och löjtn. F. Pettersson. Frälse-hemman ha varit köpta från kronan af grefve Jacob de la Gardie. — Vid plöjning af en åker i Juli 1730 gjordes ett fynd,

bestående af en guldring af 7½ lods vigt. — Här skola finnas lemningar efter en kyrka.

Salem. Annex-socken till Botkyrka pastorat uti Svartlösa härad af Stockholms län, är belägen mellan Botkyrka i n. o., sjön Uttran i s. s. o. mot Grödinge, Öster-Telge socken och Södertelge-fjärden i sydvest, Norra Björkfjärden, Bockholmssund och Ekeröfjärden i n. v. och norr, 2½ mil från hufvudstaden; arealen är 0,602 qv.-mil, hvaraf 0,062 vatten. Hela socknen har ett mot Mälaren sluttande läge; mer spridda höjder följa de smärre vattendragen här som nästan öfver allt i Södertörn. Sjön Uttran, med dess nordliga tillflöde från Tullan, gör en båge vid vestra och södra gränserna, mottager Rönningesjöarna från norr och går ut åt öster till Botkyrka. Bornsjön utfaller nordligt i Ekeröfjärden genom den korta Wellingeström. Berg och åsar äro skogiga och än kärriga, än sandiga; slätter och dalar hafva lera eller svartmylla till jordmån. Näringar äro hufvudsakligen desamma som i Botkyrka, med tillägg af sjöfart med 2 båtar, tillhöriga Wellinge.

Ecclesia Slæm in Tör nämnes 1283, och Slæm in prepos. Törensi omkr. 1314. Kyrkan, byggd af sten med pelare, ligger på en förtjusande udde; vid anblicken af henne menar en resande, att man skulle kunna, liksom Jacob köpte sig i Canaans land en åker vid Salem, önska göra sig detsamma vid det svenska Salem. I kyrkan är familjen Höpkens praktfulla grafchor; till venster om altaret hänga landshöfding Anders Grelsson Lindebergs, adlad Lindhjelm, präktiga vapen, och hans grafsten ligger midt på gången. Ett kloster anses ha legat der kyrkan nu står. Wellinge bruk har ock haft egen predikant; kyrkan står ännu qvar. Socknen har fattighus, bekostadt 1775 af en grefvinna Piper på Wiksberg, och två folkskolor, vid kyrkan och vid Ladvik, den sednare från 1845. Enligt uppgift från ecklesiastikdepartementet bestrides barnundervisningen uti en fast folkskola och en fast småbarnsskola af en exam. lärare och en lärarinna. Barnens antal 1862 var 100, deraf dock 45 undervisades i hemmet. Enskild läkare är anställd för detta pastorat. Af forminnen nämnes en ståtlig skeppssättning vid Bergholm, 80 fot lång, den har blifvit afritad af Dybeck år 1863.

Folkmängd.		Hemmantal.			Fastighetsvärde
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
704.	925.			33⅜.	997,690 rdr rmt.

Hushåll: 124.

I bevillning efter II och III art. erlades 1862: 566 rdr 83 öre. — Gods och hemman: 3½ fr.-säteri *Bergholm*, 3 mtl säteri *Hallinge* med såg och qvarn, ½ *Igeltorp*, 1 *Lundby*, ½ *Räftorp*, 1 *Säby*, utgöra ett gods, tax. till 200,000 rdr rmt, egare herr G. Edin. — Säteriet *Wällinge*, se den art., med underl. 1 mtl *Bornö*, 1 säteri *Edeby*, 1¾ *Lideby* (i förteckningen på kyrkogodsen i Strengnäs stift 1331 nämnas 8 örtugland i Lidhby såsom tillhöriga S:t Botvids præbende i Strengnäs), med sågqvarn, tax. till 236,000 rdr rmt. — Säteriet *Wiksberg*, se den art., med underl. ⅛ *Hoxeltorp*, ¾ *Thalby*, tax. till 60,000 rdr rmt. — Säteriet *Fogelsta*, med 2 mtl *Säby*, tax. till 105,000 rdr rmt. — ½ mtl säteri *Högtorp*, med mjöl- och sågqvarn, samt ¼ *Laboda*, tax. till 60,000 rdr, egare kapiten C. G. Hjerta. — ½ mtl *Käggeboda*, ¼ *Hjelmsätra*, tax. till 40,000 rdr, egare major C. G. Ramstedt. — 2 säteri *Ladvik*, ½ *Ormsättra*, tax. till 75,000 rdr, egas af Maria Hedman. — 1 mtl *Oxelby* eges af enkefru Charlotta Stuart. — ½ säteri *Rönninge*, ¾ fr. *Uttringe*, ett gods, tax. till 60,000 rdr. — 2¼ säteri *Skårby* med 1 mtl Hallinge, tax. till 67,500 rdr. 2 mtl *Söderby* jemte lägenheten *Söderbytorp*, tax. till 65,000 rdr rmt. — ½ mtl Bockholmssätra inom denna församling, tillhör i judicielt och kyrkligt hänseende Ekerö socken af Färentuna härad. — Adress: Stockholm.

Salen, en sjö i Allbo härad i Kronobergs län, ligger 429 fot öfver hafsytan, och i sjön hemtas, för Huseby och Torne jernbruk, s. k. ärt- eller penningemalm, dels i skrofliga kakor, dels i större och mindre runda korn, dels i platt form.

Salesta, se *Sahlesta*.

Salevara. Ett halft mantal frälse uti Angelstads socken af Sunnerbo härad och Kronobergs län, hade 1862 två egare af allmogen. Taxeringsvärdet var 12,000 rdr rmt. Detta Salevara gällde mycket — skrifver Wieselgren, — då Finveden skulle bevisas vara en f. d. Sklavisk finsk provins; men i 1637 års jordebok läses Salffverydh, hvaraf uttalet bildat det finskt klingande myntet. Här bodde i Gustaf I:s tid bonden Marcus, hvilken hade två söner Göran, »som hölls till bok» och hvaraf den ena, gynnad af Johan III, churu han satte sig emot lithurgiska oväsendet, blef kyrkoherde i Annerstad. Vid en törnbuske i Salfvaryd framföddes 1598 Nils Rubenius, hvars

son, Nils, född 1630, var ett under af språkkunskap på sin tid. Salfvaryd lades under Bolmstad 1659. Synes varit reduceradt och utbytt från kronan af presidenten Lilljenberg för egande frälse-rätts-fordringar, enl. kammar-kollegii utslag d. 11 Maj 1786; egdes af Le Fibér 1825.

Salfjället, en bergstopp i Särna socken i Dalarne, 3,897 pariserfot öfver hafvet.

Salfvedahl. Ett halft mantal frälse uti Yxnerums socken, Bankekinds härad och Linköpings län, taxeradt 1862 till 20,000 rdr rmt, lyder nu under Borkhult; 1687 och 1726 hade det hört under Björkvik. Här är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till:

Häggebo, n. o.	$1^1/_4$	mil.
Wärna, v.	2	»

Sallerup. Socken uti Oxie härad af Malmöhus län, ligger $^3/_4$ mil från Malmö, omgifves i öster af Bjeresjö i Barna härad, i söder af Husie, i vester af Westra Skräflinge samt innefattar 0,239 qvadr.-mil land (eller efter Forsell 2,430 tld, hvaraf endast 2 äro oländig mark). Socknen, har till det mesta jemn mark; blott här och der finnas några höjder. Jordmånen är lera; på ett och annat ställe är den sandig. I allmänhet äro åkern och ängen goda; ingen skog växer här; men någon torfjord finnes. Församlingen har, enligt konung Kristian d. II:s privilegier för Malmö stad den 21 Febr. 1514, varit anslagen som præbende till pastor i Malmö, men sedermera blifvit utbytt mot Bunkeflod pastorat i detta härad och utgör, enligt Kongl. resolution den 22 Oktober 1806, ett särskildt regalt pastorat af 2:dra klassen; den upphörde först 1832 att utgöra annex till Malmö S:t Petri församling, hvars kyrka har varit begagnad af Sallerups församling. Folkskolbyggnader finnas i Tullstorps och Fårabäcks byar, fattighus i Sallerups by. Uti socknens båda folkskolor undervisades 1862: 137 barn af två examinerade lärare; dessutom erhöllo 9 barn undervisning i hemmet.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
313.	870.	$8\frac{411}{576}$.	$3\frac{177}{576}$.	$4\frac{1}{16}$.	996,100 r. rmt.
hushåll: 214.					

Af taxeringsvärdet äro 20,700 rdr för annan än jordbruksfastighet. Bevillningen för fast egendom uppgick till 302 rdr 19 öre. — Här finnas följande byar: *Sallerup,* 1 mtl prestgård, $1^5/_{16}$ skatte, 1 mtl Lunds domkyrkohemman, $2^3/_4$ uts. frälse. — *Fårabäck* 3 mtl skatte med vatten- och väderqvarn. — Gården med högsta taxeringsvärdet finnes i denna by, n:r 4, 5, 6, $\frac{46633}{72000}$ mtl, tax. till 55,400 rdr rmt. — *Tullstorp* $^5/_6$ skatte, $\frac{13}{16}$ krono-skatte. — *Östra Kattarp,* $3^1/_{16}$ skatte, $^9/_{16}$ uts. frälse, 1 mtl eges af Malmö skola. — $^3/_4$ mtl *Qvarnby,* som i kyrkligt hänseende hör till denna socken, upptages i Jordeboken under Husie socken. — I socknen finnes Qvislebo allmänning. — Adress: Malmö.

Sallerup-, Westra. Alternerande konsistorielt och patronelt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Harjagers kontrakt af Lunds stift, utgöres af socknarna Westra Sallerup och Remmarlöf, med $38^1/_{16}$ mtl (enl. mantalslängden, $34\frac{19}{48}$ mtl efter Westerlings matrikel), bebodda 1860 af 2,219 personer. — *Westra Sallerup,* modersocken, belägen i Malmöhus län, till större delen i Harjagers och en mindre del i Frosta härad, $1^3/_4$ mil n. n. o. från Lund, omgifven af Remarlöf i n. v., Lilla Harje i söder, Borlunda i öster, innefattar 0,219 qvadr.-mil land (eller efter Forsell 7,313 tld jord, hvaraf 903 i Froste), hvaraf 0,019 i Frosta härad, samt 0,004 vatten. Marken är jemn, rådande jordmånen lera; god åker och ängsmark hafva byarne *Sallerup, Nöbbelöf* och *Eslöf,* de hafva ock torfjord till husbehof; *Lilla Kastberga* och *Stafröd* hafva åter mager och ringa åker samt äng. Obetydlig skog växer här. Kyrkan, belägen i Sallerups by, ligger $^3/_{16}$ mil från annexkyrkan, 2,8 mil från Malmö. Patronatsrätten har egaren till Ellinge från år 1734. Barnundervisningen bestrides uti 5 fasta folkskolor af 5 examinerade lärare. Skolbarnens antal 1862 var 292, deraf dock 17 undervisades i hemmet. Socknen underhåller 11 man af arméen; beväringsskyldiga voro 1862: 82 man. Bevillningen efter II och III art. var s. år 729 rdr rmt.

Folkmängd.		Hemmantal.			Tax.-värde
Frosta härad.		Frosta härad.			Frosta h:d.
1855.	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
39.	66.	—	—	$2\frac{13}{16}$.	163,600.
Harjagers h:d.		Harjagers härad.			Harjagers.
1,754.	1,872.	$13\frac{65263}{90720}$.	$1\frac{55697}{90720}$.	$12\frac{3}{4}$.	1,493,100.
1,793.	1,938.	$13\frac{65263}{90720}$.	$1\frac{55697}{90720}$.	$15\frac{9}{16}$.	1,656,100.
		$30\frac{43}{48}$ mtl *)			

*) Djurberg uppgifver 35,8 mantal.

Folkmängden år 1805 var 1,025. Af tax.-värdet äro 56,200 rdr för annan än jordbruksfastighet, 15,400 rdr för allmänna byggnader.

Af gårdar märkes: *Ellinge* säteri, tax. till 115,700 rdr, uti Harjagers härad, der ock ligga byarne *Ellinge, Nöbbelöf, Orneberga, Kastberga*, $\frac{13}{16}$ fr. *Stafröd* och *Eslöfsby*, den sednare med $1\frac{1}{24}$ mtl militiæ, $5\frac{1}{24}$ mtl sk., bebodda af 615 inb. på 172 hushåll; i denna by är jernvägsstation, 0,9 mil från Stehag, 0,7 mil från Örtofta, och gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till Hurfva $1^1/_2$ mil, till Åkarp $1^1/_4$, till Kjeflinge $1^1/_2$ mil. Socknen innefattar af Frosta härad $1^7/_8$ mtl ins. fr. *Damstorp*, $^5/_{16}$ mtl fr. *Stora Wålaröd*, som lyda under Ellinge säteri, hvars hela areal med underl., förut ej uppgifven, är 5,869 tld, tillhörande schäferi har 500 får. — Adress: Lund.

Sallerup- Östra. Regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Frosta kontrakt i Lunds stift, utgöres af socknarne Östra Sallerup och Långaröd, med $43\frac{19}{24}$ mtl, bebodda 1860 af 3,058 personer. — *Sallerup- Östra*, modersocken, ligger uti Frosta härad af Malmöhus län, $3^3/_4$ mil från Lund, omgifven i söder och öster af Långaröd och Westersta inom Färs härad, i norr af Espinge socken, innefattar 0,452 qvadratmil land (eller efter Forsell 10,854 tld). Marken är ojemn och mycket stenig. Rådande jordmånen svartmylla, med röd grusbotten, åkern ganska god, ängen och betesmarken bättre, nödtorftig skog och torfjord. Ny kyrka uppfördes här år 1864, den ligger $^3/_4$ mil från annex-socknens samt 5 mil från Malmö. Barnundervisningen bestreds 1862 af 2 examinerade lärare uti 2 fasta folkskolor för 245 barn.

Folkmängd.		Hemmantal.			Tax.värde
1805 —	1862	sk.	kr.	fr.	år 1862.
930.	1,590.	$17\frac{155}{192}$.	$4\frac{133}{192}$.	$1\frac{1}{2}$.	1,150,400 rdr.

Hushåll 388.

Af taxeringsvärdet äro 15,300 rdr för annan än jordbruksfastighet, 18,300 rdr för allmänna byggnader. Bevillningen efter II och III art. var 415 rdr 16 öre rmt. Gemenskapen af indelta arméen utgör 10 man. Beväringsskyldiga voro 55. Större byar och hemman: *Sallerup*, $^5/_8$ mtl krono, prestgård, $^1/_8$ mtl *klockarebol;* 1 mtl militiæ-boställe; $^3/_4$ mtl skatte. — *Pårup*, $2^1/_8$ mtl skatte, med vattenqvarn, har 37 åboer. *Gummarp*, $^1/_4$ mtl mensal, $^7/_8$ sk., $^3/_4$ fr. — *Ulatofta*, $1^{11}/_{12}$ sk., $^3/_4$ uts. fr. — *Årröd*, $^1/_3$ mtl hospitalshemman, $2^1/_4$ sk. — $2^3/_4$ sk. *Bessinge*, $1^1/_4$ *Ormastorp*, $1^1/_8$ *Tormastorp*, 1 mtl *Ellestorp*. — Öfrigas namn äro: *Biskopsboda, Guddastad (Gudastad), Bönhult, Hensedt (Homsedt), Tåttarp, Kölleröd, Omsed, Tullsåkra*. — Socknen ligger 1 mil från adressorten Hörby.

Salnecke. Fyra mantal berustadt säteri uti Gryta socken af Hagunda härad och Uppsala län, beläget vester om kyrkan, vid Öresundså, 7 mil från Stockholm, $2^1/_4$ från Uppsala, $^1/_6$ mil från Örsundsbro, är en gammal gård, kallad Salcandæki år 1302, då det genom byte tillföll Sko kloster; sedermera gafs Salnecke af Greger Amundsson och dess hustru Inga till S:t Clara kloster, hvilken gåfva stadfästades af kon. Albrecht, men kom sedan till erkebiskop Jöns Bengtsson Oxenstjerna mot vederlag i andra gods. Genom Westerås recess föll det under kronan och skänktes af konung Gustaf II till v. Dijk, sedermera åt Tottler, af drottning Kristina 1641 åt bergmästaren Grisbach, som uppbyggde den nuvarande åbyggnaden, ett ovanligt smalt och högt stenhus. Gården har sedan tillhört hofqvartermästaren I. von Asp, som adlades i anseende till sina utmärkta förbättringar i landthushållningen jemte öfriga trogna tjenster; men genom för stor vågsamhet i sina uppodlingar, nödgades han år 1769 afstå Salnecke gård och sin öfriga egendom till sina borgenärer; den har sedan tillhört lagmannen grefve C. G. Spens. Här föddes 1792 sonsonen Carl Gustaf, som nedlagt mycken förtjenst vid det svenska kartverket och uppgjorde 1815 en ny kart-projectionsmethod samt verkställde många bas- och triangelmätningar; han dog 1844 Salnecke egdes på 1830-talet och ännu af adliga slägten Gyllenadler, som härstammar från biskop Samuel Enander, hvilken adlades och hvars stamfader var bonden Per Joensson i Sticklösa by af Jönköpings län.

Godset utgöres utom säteriet af $1^1/_4$ mtl frälse, 1 mtl skatte; säteriets fastighetsvärde taxerades 1862 till 50,000 rdr rmt. Utsädet uppgifves 1858 till 60 t:r, höbolet uppgafs 1818 till 195 parlass, år 1858 till 250 lass. Arealen är 156 tld åker, 47 äng, 119 tld skog och betesmark, eller enligt ekonomiska kartverket 2,174 qvadratref, hvaraf 14 byggnadstomter, 6 trädgårdstomter, 1,042 åker, 716 skog, 275 äng, 24 impedimenter, 31 vatten. Säteriet har del å ängen Rymningen, belägen i Fröjeslunda s:n.

Salshult, Militiæ-boställe, se Korsberga socken.

Salshult. Ett mtl frälse-säteri uti Stenberga socken, Östra härad af Jönköpings län, har en ganska vacker be-

lägenhet mellan sjöarne Salgen (Säljen) och Galtasjön, ungefär på 1 mils afstånd från gästgifvaregårdarne Serarp och Repperda i Jönköpings, Björkmossa i Kalmar län samt $^3/_8$ mil från sockenkyrkan; en dubbel allé af kastanjer och andra löfträd, 900 alnar lång, förer från häradsvägen till gården, som är ganska välbyggd, inom åren 1814 och 25; dertill hörer en god fruktträdgård, betydligt fiske och en qvarn. Ladugården, spannmålsmagasin, stall, sädeslador och öfriga uthus äro byggda på höga stenmurar, med uppstående skifte af itusågadt timmer; ett byggnadssätt, som på sin tid vann mycket bifall för dess varaktighet och lätthet att uppföra. Alla byggnaderna äro i 2:ne linier uppförda på ömse sidor om alléen. Egendomen utgjordes 1862 utom säteriet, af $1^1/_2$ fr.-säteri Ekholm eller Yxnaberga samt $1^5/_6$ mtl skatte, jemte 3:ne kronoutjordar; alltsammans tax. till 88,800 rdr rmt, hvaraf 35,000 rdr för sjelfva Salshult. — Från och med år 1864 är hit förlagd länets hushållningssällskaps trädgårdsarbetareskola, som förut varit på Hultsvik. Säteriet har tillhört Jöns Larsson 1600, derefter slägterna Lillje, Drake och Rääf, hvaribland hr Per Rääf sålde det 1694 till ryttmästaren Jon Stålhammar, hvilken tillköpte flera hemman. Af denna slägt, som alltsedan innehaft egendomen och härstammar från torparen Jöns Gudmundsson, som lefde i slutet af 1500-talet i Svenerums socken och hvars son Pehr Jönsson Hammar, blef öfv. och adlad, må nämnas kapt. O. F. Stålhammar, som utgaf år 1746 ett lagverk under titel, »Svenska justitiæ- och politiæ-verket in 4:o», samt närvarande egaren kapitenen och riddaren Jon Adam Stålhammar.

Salsta malmfält uti Lena socken af Uppsala län, der under året 1863 uppfordrades utur 3 grufvor 68,384 centn. jernmalm.

Salta. Ett mtl fr.-säteri, 1 sk.rusth., $^1/_4$ krono uti Teda socken, Asunda härad och Uppsala län, förekommer omkring 1300 såsom tillhörigt herremän, innehades på 1600-talet af slägten Skytte, o. a., har på sednare tider haft samma egare som Strömstad; taxeringsvärdet år 1862 var 45,000 rdr rmt. Gården uppgifves af Djurberg år 1818 haft i sambruk med Enberga skattehemman 40 t:rs utsäde, höbol till 120 lass, hjelplig skog, obetydlig åbyggnad af trä med trädgård; dess areal m. m. finnes under art. Teda.

Saltarö. Två mtl skatte (eller 1 mtl krono, 1 mtl skatte) uti Wäsby fjerding, Wermdö socken och skeppslag af Stockholms län, vid Wermdövikens södra strand, tillhörde 1862 gen.-post-direktören frih. Stæl von Holstein och taxerades 1862 till 45,000 rdr rmt.

Salteå. By med qvarnverk, se Nora socken i Ångermanland, sid. 207 och 208.

Saltkällan. Egendom uti Foss socken, Tunga härad, Göteborgs och Bohus län, med ett naturskönt läge vid Gullmarfjordens öfversta vik, $3^1/_2$ mil från hafsbandet, $^1/_4$ mil från det ryktbara Qvistrum, 2 mil norr om Uddevalla, nära stora landsvägen, som går åt Norrige, består af 1 mtl fr.-säteri *Nedra Brevik* eller Ulricæstad, och insockne frälsehemmanen *Öfra Brevik,**) 2 mtl, *Svinebacka,* 1 mtl, och *Elingeröd,* $^1/_2$ mtl, häraf äro 3 mtl i eget bruk, $1^1/_4$ mtl bortarrenderade och $^1/_4$ mtl gör arbete åt gården. Åkerjorden utgör omkring 180 à 200 tld; årliga utsädet är omkr. 15 t:r höstsäd, 80 à 90 t:r vårsäd i god jordmån; höbolet är i medelmåttiga år 6 à 700 *sktt*, hvilket, med tillhjelp af halmfodret, vinterföder 10 hästar och 60 nöt. Egendomen eger husbehofsskog, husbehofsqvarn med 2 par stenar och sigt, godt laxfiske, 20 torp, egen lastageplats, 1,500 alnar från gården, der fartyg med flera hundra lästers drägtighet uti god hamn kunna lasta tätt intill bryggan; årligen utskeppas härifrån flera tusen t:r hafre på England. Tax.värdet inberäknadt för byggnader å gamla Saltkällan var 1862: 160,000 rdr rmt (häraf 70,000 rdr för säteriet Brevik); onera uppgå till c:a 270 rdr rmt.

Saltkällan, på hvilken säterifriheten för något öfver 100 år sedan transporterades från Torreby, eger en prydlig manbyggnad af trä med flyglar under tegel- och plåttak, innehållande uti 2 våningar 28 rum; framför byggnaden utbreder sig en vacker trädgård. Förste

*) 1 mtl Brevik är reduceradt 1594 från ins. frälse och enligt Kammar-kollegii resolutioner den 18 Jan. 1720, 26 Maj 1722, 22 Mars 1723 restitueradt till ins. frälsefrihet.

kände egaren är guvernören öfver Skåne och Halland samt Göteborgs och Bohus län, Rutger von Ascheberg, öfver hvilken är uppsatt en minnesvård på valplatsen mellan Fyllebro och Kistinge; efter hans död 1693, öfvergick denna med hans öfriga egendomar till Virginska slägten, och egdes på 1840-talet af friherre C. Åkerhjelm, som genom införskrifvande af raceboskap från England tagit initiativet till införande af en förbättrad kreatursafvel i Bohus län. År 1825 tillhörde $^2/_3$ af egendomen grosshandl. Willerding, $^1/_3$ enkefru Heinrich. Närvarande egaren är hr H. Peterson.

Saltkällan ligger på en sidländ äng mellan Göteborg och fästet Göta Lejon, och innehåller salt vatten.

Saltlokberget i Rättviks socken i Dalarne, har källor, som innehålla saltvatten.

Saltsjön i Bjärtrå socken af Ångermanland, hållande $^1/_2$ mil i längd, skall hafva 24 holmar.

Saltskog eller Södertelje öfra station, på $^1/_2$ frälsehemman Saltskogs egor, uti Södertelje landsförsamling, Öknebo härad och Stockholms län; härifrån räknas $^2/_{10}$ mil till Söderteljes nedra station invid staden; omkring $^1/_4$ mil härifrån passeras en 466 fots lång tunnel nära Bränninge bruk. Sjöarne Lanaren och Glia passeras på höga bankar. Saltskog eges af brukspatron C. A. Tamm; tax.-värdet är 20,000 rdr rmt.

Saltvik- Lilla. Hamn vid Smålands kust, omkr. $^1/_2$ mil norr om Oscarshamn.

Saltärna. En ö, i Ronneby socken i Blekinge, innefattar $^1/_4$ hemman med obetydlig åker, men så mycket ansenligare äng och betesmark jemte löf- och barrskog. Här är en god hamn.

Saltö, en ö uti Kosterfjorden, mellan Kosteröarne och Kernö, hörer till Tjernö socken af Wätte härad i Göteborgs och Bohus län, innefattar $^1/_2$ mantal skatte, skiftadt mellan 6 egare, och beboddes 1862 af 49 personer; tax.värdet var 8,200 rdr rmt.

Samneröd. Ett mantal skatte uti Bäfve socken af Lahne härad i Göteborgs och Bohus län, nära Uddevalla, med bränneri, är bebygdt för ståndspersoner, och egdes 1862 af häradshöfding A. Rosenqvist; tax.värdet var 30,000 rdr rmt. På egorna bodde 62 personer.

Sanda. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Medelkontraktet af Wisby stift, utgöres af socknarne Sanda, Westergarn och Mästerby, med $39^7/_8$ mtl ($38^5/_8$ mtl enligt Westerling), bebodda år 1860 af 1,648 personer. — *Sanda,* modersocken, är belägen uti Södra fögderiet på Gotland, $2^1/_2$ mil från Wisby, vid hafvet, samt innefattar en areal af 0,362 qvadratmil, hvaraf 0,011 äro vatten. Marken är till det mesta jemn. Rådande jordmånen sand och sandmylla. Socknen, som år 1810 beboddes af 1,075 och år 1862 af 830 personer på 183 hushåll, består af $19^1/_4$ mtl skatte, $^7/_8$ krono, taxerade till 504,100 rdr rmt. I bevillning för fast egendom erlades 154 rdr 73 öre. På prestgårdens egor finnas folkskolbyggnad och sockenmagasin. Barnundervisningen bestrides uti fast folkskola af en examinerad lärare, och utgjorde år 1862 skolbarnens antal 130, deraf 19 i hemmet. Till fornminnen får räknas ett fyrkantigt hus eller torn med tjocka murar på något afstånd från kyrkan. Nedre våningen har 2 hvalf, men den öfra ett med en vacker pelare midt uti. Alla gluggarne i nedra våningen uppnå knappt 6 à 8 tum i diameter. På Gonnegårds egor hittades år 1733 silfver- och arabiska mynt till 100 lods vigt.

Af gårdar må nämnas: $^3/_8$ mtl *Prestgården* ($1^1/_4$ mtl enligt Westerling). — $^3/_4$ mtl skatte *Beckstäde,* taxeradt till 27,000 rdr; egare majoren af Klint. $^{15}/_{16}$ mtl skatte *Stora Warbo* (hela $1^1/_4$ mtl) och $^7/_{32}$ mtl *Hemmungs* (hela $^7/_8$) tax. till 25,500 rdr rmt. $^7/_8$ mtl skatte *Sandegården,* 5 egare. Af öfriga hemman må nämnas: 1 mtl *Runna,* $^1/_2$ *Smiss,* $1^1/_8$ *Norrgårda,* 1 *Botvede,* $^5/_8$ *Gunilda.* I socknen finnas sex sågqvarnar. — Adress: Wisby.

Sanda- Marma jernvägsbana, i Gefleborgs län, börjar vid lastageplatsen Sandarne i Söderhamns fjärd och sträcker sig till Askesta ångsåg vid sjön Marmans strand i Söderala socken i Helsingland, med en längd af 33,000 fot. Den är anlagd af handelshuset James Dicksson & Comp., till befrämjande af kommunikation mellan Ljusne elf och Bottniska viken.

Sandbacka. Spik- och räckhammare för vatten och ångkraft uti Lerbäcks socken, Kumla härad och Örebro län, är redan omnämnd under art. Lerbäck, der egarens namn blifvit oriktigt upp-

gifvet vara R. J. i stället för C. J. Tax.-värdet 1862 var 20,800 rdr, inber. för halfva Emma spikhammare och $^1/_{16}$ mtl Dumsjö.

Sandbol. Ett kronohemman af $^1/_3$ mtl i Gillberga socken och härad af Carlstads län, har varit ett af de hemman, som tillhört kaniken eller vice biskopen öfver Wärmland; sedermera kapellansbohl i Gillbergs gäll, hvarefter det enligt kongl. brefvet af d. 29 Nov. 1810 anslogs till pastorens i Gillberga stom i stället för hemmanet Stommen i Långseruds socken, med förbehåll likväl att hemmanets natur bibehålles och kronans bibehållna räntor blifva desamma.

Sandbro. Tre mantal frälse-säteri uti Björklinge socken, Norunda härad och Uppsala län, beläget nära Långsjöns södra ända, omkring $1^3/_4$ mil från Uppsala, utgör, jemte $12^1/_2$ mantal underl., Nyby vattenmjölqvarn om 3 par stenar och grynverk samt Nyby såg med 2 ramar, ett gods, som är åsatt ett tax.-värde af 211,450 rdr rmt. Med undantag af 5 mtl utgör egendomen en enda sammanhängande egofigur, som i areal innehåller 31 tunnl. 8 kappl. tomter och trädgård, 356 tld 1 kpl. åker, 351 tld äng och odlingsmark, samt 1,025 tld skogsmark och hagar, häruti inbegripna 17 st. torp. Utsädet uppgifves till 11 t:r hvete, 148 t:r råg, 39 t:r korn, 22 t:r hafra, 4 t:r ärter, 26 t:r potates. Enligt Djurberg hade gården ($5^1/_2$ mtl) år 1818: 60 t:rs utsäde samt egde prydlig mangårdsbyggnad af trä, med vacker trädgård.

Säteriet Sandbro har tillhört slägten Oxehufvud samt omkring 1740 kanslirådet Johan Ihre, som utgifvit Glossarium Sviogothicum, hvilket arbete utkom 1769. Hans ena dotter blef gift med lagmannen Jonas Engeström, som äfven skref sig till Sandbro. År 1825 egdes detta gods af Liljencrantz, år 1849 af fru Claësson, och 1862 af gr. Magnus Piper, som betydligt förbättrat och förskönat det. Han afled i Juni nämnde år i Strömstad utan bröstarfvingar, och hade uti sitt testamente ihågkommit med frikostiga donationer sina tjenare samt Björklinge församlings folkskola och lärare, äfvensom de fattiga m. m.

Sandby. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Ölands Medelkontrakt af Kalmar stift, utgöres af Sandby och Gårdby socknar med $34^5/_8$ mtl ($33^5/_8$ efter Westerlings matrikel) bebodda 1860 af 1,274 personer. — *Sandby*, modersocken, är belägen uti Ölands Södra Mot och Möckleby härad af Kalmar län, $2^1/_2$ mil från Kalmar, $4^1/_2$ mil söder från Borgholm, innefattar 0,383 qv.mil (eller efter Forsell 9,141 tld, hvaraf blott 10 äro oländig mark). Grå marmor brytes här. Socknen, som år 1805 beboddes af 483 och 1863 af omkr. 700 personer, innefattar $13^9/_{16}$ mtl sk., $6^5/_{16}$ kr., taxerade till 222,000 rdr rmt, hvartill komma 2,085 rdr för annan än jordbruksfastighet. Medelvärdet å jordbruksfastigheten var här blott 11,170 rdr, då den för Glömninge upptogs till 23,900 rdr rmt. I bevillning efter II och III art. erlades 99 rdr 16 öre. Kyrkan af sten, är gammal, men undergick betydlig reparation 1782. På kyrkogården finnas 2:ne runstenar. Bland fornminnen märkas vidare lemningar af ett gammalt fäste, kalladt *Sandby borg*, *Kycklingehögen* och *höga kullen*, der flera forntida minnesmärken stå. Under året 1846 har ett fynd af icke mindre än 1122 hela och ett stort antal söndriga cuf. mynt jemte andra dyrbarheter blifvit gjordt. *Prestgropen*, så kallad, emedan kyrkoherden Svebelius här undangömde sina redbarheter, då Danskarne 1677 härjade på ön, torde få räknas till socknens märkvärdigheter. Skarpskytteförening finnes.

Af gårdar må nämnas: $^1/_2$ mtl *Prestgården*, 1 mtl prest-stom i № 4 Sandby, kyrkoherdeboställe; $^1/_2$ mtl *Rumpetorp*, är komministerboställe. Efter Westerlings matrikel åter skulle prestgården vara $1^1/_2$ mtl, prest-stom $^1/_8$ mtl. — $^3/_8$ mtl i *Södra Sandby*, tax. till 6,000 rdr. — $^3/_4$ mtl *Norra Näsby*. — Adress: S:a Rör.

Sandby. Annex-socken till Stoby pastorat, är belägen uti Westra Göinge härad af Christianstads län, $2^3/_4$ mil n. v. från Christianstad, innefattar 0,227 qvadratmil land, bebodda 1805 af 535, år 1862 af 982 invånare, samt 0,012 vatten. Nödig åker och äng samt skog finnes till de flesta hemman; fiske vid Hythult. Ny kyrka har under året 1864 blifvit uppförd, den ligger $^3/_4$ mil från moderkyrkan; på dess invigningsdag

skänktes af prosten d:r Jönsson en orgel åt församlingen. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola af en examinerad lärare; skolbarnens antal 1862 var 148.

Hemmantal. sk.	kr.	fr.	Tax.värde år 1862.	Bevilln. för egendom och inkomst 1862.
$7\frac{3}{16}$.	$4\frac{1}{4}$.	$3\frac{3}{8}$.	593,900 rdr.	312 rdr 8 öre.

Af taxeringsvärdet äro 15,100 rdr för annan än jordbruksfastighet, 1,000 rdr för skol- och fattighus. År 1861 var hemmantalet skiftadt i 67 egolotter. Bevillningen för egendom var år 1862: 100 rdr högre än år 1861. Gemenskapen af indelta arméen utgjordes af 4 man.

Gods och hemman: Kongsgården *Sandby*, se nedan. — $^1/_2$ mantal krono, № 3, *Sandby*, är annex till pastor i Stoby. — № 2, 6, 9, i *Sandby*, $^{17}/_{32}$ mtl, tax. till 29,425 rdr; $^{13}/_{16}$ mtl *Rantzeröd*, tax. till 30,000 rdr. — *Britedahls* pappersbruk och $^1/_8$ fr. *Aska*, tax. till 11,000 rdr, egas af bergsrådet Aschans arfv. — Almöfors spinneri, tax. till blott 500 rdr. — $^3/_{16}$ mtl *Laxbromölla* med qvarn om 2 par stenar. — $^1/_{16}$ fr. *Siktemölla* med qvarn och såg. — № 5 i Rantzeröds by benämnes ock Carlsnäs. -- Af öfriga hemman må nämnas $^1/_2$ sk. *Hylhult*, $^1/_2$ sk. *Kjellstorp*, $^1/_8$ sk. *Lien*, $^1/_4$ sk. *Orelyckan*. — Adress: Hessleholm.

Sandby. Tre och $^3/_4$ mtl kronosäteri uti förutbeskrifna socken, med vidsträckta egor, flera torp, fiske och skog samt på sednare tiden äfven ångbränneri; taxeringsvärdet 1862 var, inberäknadt för *Ekemölla* tullmjölqvarn, 152,500 rdr rmt. Före reformationen tillhörde Sandby Lunds domkyrka, men föll efter densamma i adliga personers ego. Den förste af dessa var en Matts Torbjörnsson, som innehade egendomen 1538; sedan en Petrus Mundt, som byggt husen, hvilka funnos der ännu i medlet af förra århundradet. Derefter kom den i en Jörgen Marsvins händer och från honom i Beckfrieska familjens, men tillföll kronan genom reduktionen och anslogs då till ryttmästareboställe vid skånska kavalleriet. Enligt Gillberg bestod åbyggnaden på 1770-talet af 2 grundmurade hus, två våningar höga, utom en korsvirks- och två träbyggnader. — Söder om manbyggnaden ligger en stor trädgård.

Sandby. Annex-socken till Hardeberga pastorat, är belägen uti Torna härad af Malmöhus län, $1^1/_4$ mil o. n. o. från Lund, samt innefattar 0,287 qv.mil land, bebodda 1805 af 877 och 1862 af 1,902 personer på 480 hushåll, samt 0,008 vatten. Marken är jemn. Rådande jordmånen sand. Medelmåttig åker och god äng finnas. Socknen lider brist på skog, men har någon torfjord. Hemmantalet är $16^1/_3$ skatte, $3^9/_{16}$ krono, taxerade till 1,272,700 rdr, hvartill komma 65,300 rdr för annan än jordbruksfastighet samt allmänna byggnader. Bevillningen för egendom och inkomst år 1862 var 436 rdr rmt. Roteringsskyldiga hemmanen underhålla 14 man. Kyrkan är belägen $^1/_2$ mil från moderförsamlingens. Barnundervisningen bestrides uti 2 fasta folkskolor, 1 fast och 1 flyttbar småbarnsskola af tre examinerade och en oexaminerad lärare. Skolbarnens antal 1862 var 365, deraf dock 90 undervisades hemma och 6 saknade all undervisning. Till skolan hörer ett planteringsland af 7,875 qv.alnars yta.

Af gårdar märkas *Flyinge* kungsgård. Sandby by består af $6^5/_8$ mtl skatte, $2^1/_2$ domkyrko, $^1/_4$ hospitals. Öfriga byars och hemmans namn äro: *Ekeberga, Flyinge, Grafvaregården, Ryd. Skatteberga, Skarnberga, Åkarp.* — Adress: Lund.

Sandbäck, socken, se Kyrkås s:n.

Sandbäcken- Norra och **Södra.** Ett halft mantal frälse uti Carlstads socken af Carlstads län, beläget nära staden, utgör en fideikommiss-egendom inom slägten Sandelin. Hemmanet köptes till frälse enligt Kammar-kollegii bref af d. 5 Nov. 1788 af öfverjägm. Georg Svederus emot landshöfdingen, baron Flemings kronofordran. År 1862 var egendomen åsatt ett tax.värde af 45,000 rdr rmt.

Sandebo. Ett mantal skatte-säteri, beläget uti Bäckaby socken, Westra härad och Jönköpings län, blef säteri år 1657. Det egdes 1647 af ryttm. Joh. Stålhammar, beboddes i 17:de seklets slut af löjtn. Ad. Rosenqvist och egdes 1862 af 4 bönder; taxeringsvärdet var 18,000 rdr rmt.

Sandelfors masugn uti Ohre socken i Dalarne, se art. Tenninge.

Sandemar. Ett och $^3/_4$ mtl frälsesäteri uti Öster-Haninge socken, Sotholms härad och Stockholms län, beläget vid Dalarö-fjärden, utgör jemte $25^{11}/_{12}$ mtl och frälseräntor af $5^1/_4$ mtl inom socknen, *) en egendom, tax. till 582,958

*) Underl. äro frälsehemmanen: 2 mtl *Berga*, 2 *Husby*, 2 *Broby*, $2^1/_2$ *Hvalsta*, $^1/_2$ *Högsta*, $2^7/_{12}$ *Kalfsvik*, 1 *Lännåker*, $3^1/_6$ *Sanda*, 2 *Småhamra*, $^1/_4$ *Tjärstatorp*, $1^2/_3$ *Tjursta*, $^1/_4$ *Wadet*, 1 *Wäsby*, 2 *Öster-* och *Wester-Ösby*.

rdr rmt (hvaraf 56,000 rdr för Sandemar), och jemte Rungarn, Wäsby, Björkö och Ytternäs i Uppland ett fideikommiss, som innehafves af löjtn. Carl Gustaf Braunerhjelms arfvingar; nämnda Braunerhjelm erhöll det 1827 i arf från sin farfars halfkusin, hofmarskalken Johan Gustaf Wattrang, hvars farfader, assessor Carl Wattrang stiftade fideikommisset, hvartill då hörde Mariæbergs egendom, hvilken kom vid arfskiftet år 1827 till baronerna Rudbeck.

Säteriet skall hafva tillhört tyska riddarne, slägten Tott, på 1600-talet Oxenstjerna, Bonde samt Falkenberg; r. r. Gabriel Falkenberg förbättrade år 1714 egendom och åbyggnad, och kallade sig friherre till Sandemar; sonen sålde det 1738 till förut nämnde assessor.

Under Ryssarnes härjande i skärgården år 1719 skall väl åbyggnaden blifvit skonad, till följe af ryska befälhafvarens slägtskap med dåvarande egaren, landshöfding Falkenbergs husfru Beata Duglas, men skärmytslingar skola hafva förefallit i nejden; så berättas, att i Juli n. år öfverraskade ett par hundra man kosacker till häst en korporal, benämd Boye, som var utskickad att rekognoscera med 12 ryttare, och tog dem nästan alla tillfånga. Men vid Sandemars ladugård anträffade en annan, i samma ändamål utskickad korporal vid namn Birger med 12 man af samma trupp dessa kosacker, som strax anföllo honom med häftigt skjutande; han drog sig likväl tillbaka i god ordning hela vägen uppföre, öfver ängen upp till skogen, der kosackerna lemnade honom i ro; i denna skärmytsel måste länsmannen, frälsefogden och trädgårdsmästaren sitta upp med i ledet och fäkta.

Manbyggnaden är småningom tillökt och förbättrad; det utmärkt goda furutimret, hvaraf byggnaden är uppförd, är hemtadt från Finland. Dalkarlarne, som arbetade derpå, äro afmålade i nedre förstugan. Här finnes stor bok- och tafvelsamling, hvaribland några af Ehrenstrahls yppersta taflor. Till gården höra trädgård, park, fiske i fjärden och skären, tillräcklig skog äfvensom ett schäferi. Gården finnes afritad i Dahlbergs Svecia Ant. et Hodierna.

Sandesrum. Marknadsplats uti Gröthlingbo socken af Gotlands läns Södra fögderi, der årlig marknad hålles i Oktober månad.

Sandgrufvan uti Börstils socken af Stockholms län; uppfordringen ur denna grufva uppgick 1863 till 7,748.

Sandgårds ängar, se art. Sannegården.

Sandhammar, en landtudde å Skånes sydöstra kust, i Löderups socken och Christianstads län, mellan Ystad och Cimbrishamn, utskjuter nära 3 mil i öster; har ett farligt grund, der fartyg ofta förolyckas, men hoppas blifva sällsyntare sedan den här medelst statsanslag af 181,000 rdr rmt under loppet af år 1862 uppförda fyrinrättning blifvit tänd, som skedde första gången den 1 Oktober nämnda år. Den består af 2:ne fyrar af jern; lysningsapparaterna äro från Frankrike.

Kusten består af mycket fin sand, hvilken på sina ställen höjer sig till ansenliga kullar. Här utvisas af landtfolket ett ställe, som allmänt kallas *biskop Urbans graf,* hvilken säges varit en af de första kristna lärare i Skåne; se om honom vidare uti Afzelii Sagohäfder III Del. sid. 182.

Sandhamn. Tull- och lotsplats på Sandön, hörande till Rumbo fjerding af Djurö kapell, Wermdö skeppslag och Stockholms län, ligger uti hafsbandet vid inloppet till Stockholm, 9 mil från staden; inloppet har 16 famnars djup. Här är ock optisk telegraf med 1 stationsbefälhafvare och 2 telegrafister. Vid Sandhamn voro enl. 1862 års mantalslängd 150 inb. på 42 hushåll. På denna ö finnes ett berg med en grotta, kallad Frustugan, deruti 6 à 8 personer kunna rymmas. Den förmodas hafva samma ursprung som jättegrytorna, hvilket intygas af flera fördjupningar i berget deromkring, uppkomna genom hafsvågornas sqvalpning och lösa stenars deraf föranledda rullning. Strax bredvid är *Strömsundet,* ett ovanligt trångt farvatten, men som är tillräckligt djupt äfven för de största skepp.

Sandhamn på Gotland.

Sandhamn. Lotsplats och hamn på kusten af Blekinge, med 13 à 14 fots

djup i inre och 30 fots djup i yttre hamnen.

Sandhem. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Redvägs kontrakt i Skara stift, utgöres af socknarne Sandhem, Utvängstorp, Härja och Nykyrka, med $74\frac{9}{16}$ mtl, bebodda 1860 af öfver 3,630 personer. — *Sandhem*, modersocken, är belägen uti Wartofta härad af Skaraborgs län, $2\frac{3}{4}$ mil s. o. från Falköping. $3\frac{1}{2}$ mil n. v. från Jönköping — vid 550 fots höjd öfver hafvet — omgifves i norr af Kymbo, i vester af Yllestad och Wistorp, i söder af Nykyrka och i öster af Utvängstorp, samt omfattar 0,901 qvadratmil land, bebodda 1860 af 1,800, år 1805 af 1,254, och 1862 af 1,890 personer, samt 0,031 qv.mil, som upptagas af vatten. Marken är mycket ojemn, bestående af backar och dalar; en sällsam företeelse uppenbarar sig derutinnan att höjderna äro fruktbarare än dalarne. Jordmånen består af mer eller mindre svag sandmylla; blott på ett ställe finnes lera. Skog och mulbete finnes öfverallt till husbehof. Såsom binäring tillverkas möbler och laggkärl af invånarne. I socknen finnes Sandhems jernvägsstation på jernbanan mellan Falköping och Jönköping, som går midt igenom socknen. Kyrkan, belägen 8 mil från Mariestad, är uppbyggd af sten år 1401, och helgad jungfru Maria, samt tillbyggd år 1693. Bland komministrar må nämnas Jonas Frölander, död 1839, som ännu torde hos mången i församlingen lefva i älskadt och vördadt minne. Af kyrkoherdar nämnes Sven Hollberg, fader till öfverfältläkaren Hollberg, som var utmärkt skicklig i chirurgien. I socknen finnes folkskolhus, fattig- och tingshus samt ett häradsfängelse. Af hr J. Lindberg, egare af Dintestorp, har år 1862 blifvit skänkt $\frac{1}{2}$ hemman samt 2:ne större tvåvåningshus på olika ställen inom socknen till skolhus, äfvensom ett kapital af 5,000 rdr rmt afsedt till dessas samt en lärares underhåll. Den nedra våningen af skolhusen innehåller skolsal, gymnastik och boningsrum för läraren, öfra våningen är afsedd till flickskola. Omkring byggnaden finnes lekplats, planteringsland och trädgård; i öfrigt skall hemmanet utarrenderas och arrendet in natura tillfalla läraren, som ej får befatta sig med jordbruk. En särskild bebyggd hemmansdel är afsedd till hem och underhåll åt läraren på gamla dagar eller åt hans enka. — Skolbarnens antal år 1862 var 299, som undervisades af 1 examinerad lärare uti 1 flyttbar folkskola. Utom fru Anna Stakes dyrbara likkista af koppar uti sakristian, finnes af äldre fornminnen en sägen, om en af Hunahärens konungar, som lidit ett nederlag på Hunnared hemmansegor, der han blifvit begrafven, och hvarefter gården fått namn af händelsen. Flera stenkummel finnas i socknen, inom hvars gränser en stad berättas ha legat och hetat Kylling. Ett hemman bär namnet Kylle. En sägen finnes här antecknad af fornforskaren, komminister Ljungström om en grefve, som låtit insmörja en af sina underhafvandes kropp med honing, hvaraf getingar, bin och myror skola hafva samlat sig på honom och, krälande in i näsa och öron, ömkligen plågat den olycklige mannen, som mot den mäktiga grefven ingen rättvisa kunde få vid någon verldslig domstol; men slutligen kommo lika många djeflar från afgrunden omkring den obarmhertige grefven, som bin och myror krälat på bonden, och anammade honom lifs lefvande med sig till helvetet. Vid *Slättängs* gästgifvaregård hålles årligen 2:ne marknader; här är ock poststation.

Hemmantal.			Taxeringsvärde	Bevilln. efter
sk.	kr.	fr.	år 1862.	II art.
$14\frac{7}{8}$.	$2\frac{7}{8}$.	$25\frac{3}{8}$.	1,142,700 rdr.	738 rdr.

Socknen underhåller 13 man af indelta arméen; beväringsmanskapet uppgick till 72 man. Gods och hemman m. m.: 1 mtl sk., 1 mtl kr., 2 fr.-sätari *Dintestorp*, se den art., med underl. $\frac{1}{2}$ sk. *Saxarp* med bränneribyggnader, $\frac{1}{4}$ sk. *Eket*, frälsehemmanen $\frac{1}{2}$ *Olofsborg*, $\frac{1}{2}$ *Qvigeskedet*, $\frac{1}{2}$ *Mälsåker*, $\frac{1}{2}$ *Härstorp*, allts. tax. till 203,600 rdr rmt. Berustade säterierna *Tunarp*, se den art., och *Almesbäck*, med underlydaude $\frac{1}{8}$ *Härstorp*, 1 *Olofstorp*, *Tunarps* knipphammare, 1 *Sibbarp*, $\frac{1}{2}$ *Hökared*, $\frac{1}{2}$ *Tyskahemmet*, $\frac{1}{8}$ *Djurabråten*, $\frac{1}{4}$ *Slottorne*, allts. tax. till 133,000 rdr rmt. — *Margreteholms* eller *Brunnebo* säteri med underl., tax. till 51,000 rdr; *Grimstorps* säteri med underl., tax. till 104,000 rdr rmt; *Måsebergs* säteri med underl., tax. till 82,600 rdr, äro redan beskrifna på sina ställen. — *Klockarebohlet*, $\frac{1}{2}$ mtl, tilldömdt och underlagdt prestbohlet före 1680, *Broholm*, $\frac{1}{2}$ mtl, *Hjortåsen*, $\frac{1}{2}$ mtl, *Kyrkeqvarn*, reducerade, nu pastors tilldelningsstom, innehafvas alla af kyrkoherden. — $\frac{1}{8}$ mtl *Baggahemmet* är komministerboställe. — $\frac{1}{2}$ *Axtorp*, $\frac{1}{2}$ *Svenstorp*,

$^1/_4$ *Skortorp* äro militiæ-hemman. Af skattehemman må nämnas vidare: 1 $^1/_2$ mtl *Ljunghem*, $^1/_2$ *Grafsjö*, $^1/_2$ *Hunared*, $^1/_2$ *Ruder*, $^1/_2$ *Slättäng*, $^1/_2$ *Smedstorp*, $^1/_2$ *Räfåsen*, 1 *Wimbla*, $^1/_2$ *Middagsmärket*, $^1/_2$ *Tinnahemmet*, $^1/_4$ *Häggåsen*, $^1/_4$ *Anishemmet*, $^1/_4$ *Broholm*, $^1/_4$ *Härstorp*. — Adress: Slättäng.

Sandhult. Annex-socken till Bredareds pastorat, är belägen uti Wedens härad af Elfsborgs län, 1$^1/_4$ mil v. n. v. från Borås, omgifven i nordvest af Hedared, i norr af Bredared, i vester af Töllesjö, sydost på gränsen mot Torpa socken, omfattar, inberäknadt Hedareds socken, 0,991 qvadratmil, hvaraf 0,070 äro vatten. Marken är bergaktig; rådande jordmånen sand. Skog har socknen endast till husbehof från kronoallmänningen. Utom förutnämnda Wiareds sjö finnes här Sälsjön på gränsen mot Töllesjö socken. Hemmantalet är 15$^1/_{32}$ mtl skatte, 12 frälse, taxerade 1862 till 300,900 rdr rmt; bevillningsafgiften efter II och III art. var 146 rdr 24 öre. Folkmängden är omkring 1,700 på 340 hushåll. Roteringsskyldiga hemman underhålla 13 soldater. Beväringsskyldiga 1862 voro 64. Kyrkan, byggd af sten, är till dess ålder okänd. Barnundervisningen bestrides uti 1 fast folkskola och 4 flyttbara småbarnsskolor, af en examinerad och en oexaminerad lärare samt tre lärarinnor. Skolbarnens antal uppgick 1862 till 275 barn, hvaraf dock 25 undervisades i hemmet. Till skolan hörer ett planteringsland af 5,200 qvadratalnars yta.

Inom socknen finnas 2 säterier: *Hellared*, utgörande med 1$^1/_2$ frälse, socknens största gods, tax. till 41,400 rdr rmt, samt $^1/_2$ frälse-säteri *Källaretomten* eller *Källeberg* med qvarn och såg, hvilket sednare eges af en bonde. — 1 mtl frälse *Börshult*, har vacker åbyggnad. — № 6, $^3/_4$ mtl *Hedared* har gästgifveri, — hela byn är 4 mtl skatte. — $^1/_3$ mtl skatte *Sandared* och $^1/_4$ mtl sk. *Arås* hafva en egare. — *Hulebo*, $^1/_4$ mtl rå och rör. Af hela hemman finnas *Börshult* och *Öndered*, båda frälse, *Backabol* med såg, skatte; af halfva hemman finnas: *Aplagården*, *Bäckabol*, *Paijebo*, *Räfveskalla*, *Sandhult*, *Stjerkhult* och *Torp*, alla frälse, *Bertildshult*, *Götebacka*, *Götsered*, *Noltorp*, *Risa*, alla skatte; af $^3/_4$:dels hemman finnas *Lindbergshult*, *Näs*, frälse, *Kyrkebol*, skatte; $^7/_8$ mant. skatte *Pålsbo;* af $^3/_8$:dels hemman finnas: *Ebbared*, *Hvarfkult*, *Hvathult*, *Qvarnholmen*, alla skatte; af $^1/_4$:dels hemman äro *Göthsholmen*, *Nabben*, *Pjekebacka*, frälse m. fl. Ett hemman finnes af $^1/_8$ mant. *Wiken*, skatte. — Adress: Borås.

Sandnäsfjärden. En vik från Kattegat in i Qville socken af Göteborgs och Bohus län, är föga bred, men ganska djup och ungefär 1 mil lång, omgifves å ena sidan af höga bergshöjder, å den andra af ett smalt bergsnäs. Tvänne höga klippöar, mynningen af fjärden, hindra vågornas inbrytande deri samt lemna ett grundt och tvänne djupa utlopp derifrån. Här är således en af de bästa hamnar i verlden. Killingen, en klippö ungefär midt i fjärden, bildar ett sund af några hundra fots bredd. Häröfver skall enligt fornsägen en riddare sprungit, hvarför det kallas *Riddarsprånget*. Detta ställe är alltså, skrifver prof. Brunius, till sin idé vida högtidligare än Hellenernes Leukas, emedan en menniska icke här af förtviflad kärlek störtat sig i vågorna, utan enligt föreställningen med gudakraft hunnit deröfver. Denna och många likartade berättelser visa imellertid att allmogen i dessa bergstrakter har ganska höga begrepp om sina förfäders idrotter. Genom Hafstenssund kommer man ut på vida hafvet; strax utanför sundet höja sig några små klippöar, bland hvilka isynnerhet *Långaskär* förtjenar fornforskarens uppmärksamhet.

Sandreda. Ett och $^1/_4$ mtl frälse, $^1/_2$ mtl krono, $^1/_4$ krono-skatte uti Sjösås socken, Uppvidinge härad och Kronobergs län, hörde 1549, då det skrefs Sandra, till Thure Trolle, 1650 till Soop, anslogs 1683 till hälften åt Kalmar infanteri, hälften förbyttes till krono. År 1862 egdes frälsehemmanen, taxerade till 22,600 rdr, af hr Norbäcks arfv. i Linköping; skattehemmanet af 2 bönder.

Sandseryd. Socken uti Tveta härad af Jönköpings län, är belägen $^3/_4$ mil från Jönköping, gränsar i öster till Tabergsån, som skiljer socknen från Barnarp och Ljungarum, i söder gränsar hon till Månsarp, i vester till Mullseryd och Angjerdshestra, i norr till Jerstorp och Jönköpings stads egor. Marken är ojemn och bergaktig; jordmånen en blandning

af sand och lera. I allmänhet råder brist på skog. Dummemosse, som till betydlig del ligger i socknen, gör klimatet i dess vestra del kallt och rikt på frostnätter. På de bästa hela hemmanen föddes på 1840-talet 24 nöt, 1 par hästar, 16 à 18 får, utsädet var 16 à 18 t:r, mest hafre. De bästa hemmanen äro de i denna socken liggande 11 bergslagshemman, men som hafva masugnen vid Taberg i Månsarps socken. En knipphammare finnes vid rusth. *Åsa*, 1 mtl. Qvarnar finnas vid denna gård och 3/8 fr. *Sandseryd*, en såg vid 1/4 rå och rör *Huluqvarn*. Socknen, som är nästan cirkelrund med en diameter af nära 3/4 mil, innefattar 0,444 qvadratmil land, bebodda år 1810 af 516 och 1862 af 770 personer (hvaraf 404 skattfria), samt 0,020 qvadratmil vatten.

Sandseryd, hvars namn är troligen härledt af sand och red (uppodling), är stiftets minsta pastorat; år 1845 måste Ständerna anslå 27 t:r kronotionde för att få minimilönen åt härv. pastor. Pastoratet, som tidtals varit præbende åt hospitalspredikanten i Jönköping, hvilken ock stundom varit syssloman vid hospitalet, är nu konsistorielt af 3:dje klassen, hörande till Tveta kontrakt af Wexiö stift och beläget 12 mil från stiftsstaden. Kyrkan synes af några ruiner vid Jära, der nu Sandseryd stöter intill Mullseryd, på den sednare socknens nuvarande egor, förr hafva legat der; sägnen uppgifver, att Danskarne nedbränt denna kyrka. Sedermera skall kyrkan blifvit uppbyggd af en fru Susanna och åter nedbränd 1645; hon blef derpå byggd af sten, 38 alnar lång, reparerades 1820, då hon blef rymligare och ljusare. Till folkskolan har hammarsmeden Joh. Ohsbeck i Månstorp donerat 1,666 rdr 32 sk. bco; utom denna finnas 3 flyttbara småbarnsskolor. År 1862 erhöllo 86 barn undervisning af 1 examinerad lärare och 6 lärarinnor; 13 saknade undervisning. Angående fattigvården skrifver Wieselgren »att den är så ordnad, att hjonen ej behöfva gå omkring att bettla, utan det understöd, som finnes nödvändigt, gifs dem der de kunna använda tiden bättre och utveckla andra arbetsfärdigheter än fötternas.» — Största egendomen utgöres af 1 mantal skatte *Åsen* och 1 rusth. *Hedenstorp*, tax. till 85,000 rdr.

Hemmantal. sk. kr. fr.	Tax.värde år 1862.	Bevilln. för egendom och inkomst.
$11\frac{1}{16}$. $3\frac{3}{16}$. $4\frac{1}{8}$.	618,720 rdr.	311 rdr 53 öre.

I socknen funnos år 1862: 2 man af indelta arméen; beväringsskyldiga voro 28. Af fastighetsvärdet äro 22,670 rdr för annan än jordbruks- samt 2,000 rdr för skol- och fattighus. — Af gods och hemman må vidare nämnas: *Ulfstorp*, äfven kalladt *Olofstorp*, se den art. — 2 mant. fr. *Bårarp*, 4 egare. — 1 mtl kr. *Sandseryd*, prestgård. — Bergslagshemmanen äro: 2 1/2 *Åsa*, 1 *Lilla Åsa*, 1/4 *Röret*, 3/4 mtl *Sandseryd*, 1/2 *Gölghult*, 1/2 *Hyltan*, 1/4 *Hålan*, 1 *Jäbo*, 1 *Lidstorp*, 1/2 *Mjellbo*, 7/8 *Sandseryd*, 1 1/2 fr. *Månestorp*; 1/4 mtl *Axamo*, som förr hörde hit, har genom Kammar-kollegii utslag i sednare tiden blifvit tillagdt Järstorps socken. — Adress: Jönköping.

Sandseryd, *Samseryd*. Frälse-säteri, från 2 mtl förmedladt till 3/4 mtl, är beläget uti Hestra socken af Westbo härad och Jönköpings län; uppgifves af Djurberg 1818 haft gammal manbyggnad med en liten vacker trädgård, de öfriga byggnaderna nybyggda; åkern uppgifves af Wieselgren till 15 tld, ängen till 113 tld 13 kpl.; på skog är brist. År 1862 utgjorde Samseryd jemte 1/4 mtl underlydande ett gods, taxeradt till 35,000 rdr rmt.

Förste kände egaren är i medlet af 1600-talet assessor Arvid Lilljesparre, hvars fader Jöns Göransson blef 1614 en af de första assessorerna i Svea Hofrätt; gården synes genom gifte kommit till slägten Netherwood, egdes på 1760-talet af kapitenen Joh. Aminoff och brukades efter hans död länge af bönder, köptes sedan af ryttm. Sundberg och derefter af löjtn. Roupe, ifrån hvilken den kom i början på 1800-talet till assessor Anders Gabr. Ekelund, som ansenligt odlat och förbättrat egendomen. Närv. egaren är en Nils Andersson.

Sandshult. Öfverste-löjtnants-boställe uti Döderhults socken af Stranda härad och Kalmar län, af 2 mantal kronosäteri, har en den vackraste belägenhet vid en insjö, nära landsvägen mellan Oscarshamn och Påskallavik. Det förlänades af drottning Christina till general-löjtn. i svensk tjenst Jacob King, hvars moder var dotter till kon. Jacob V:s i Skottland naturlige son; han ärnade gifva det åt sin broder och dennes barn, men hvilket ej kom till verkstäl-

lighet, utan måste dessa lefva i stor torftighet.

Sandseryd. Masugn uti Månsarps socken, Tveta härad och Jönköpings län, uppförd i sednare tiden nära Taberg, tillhör bergsmän; finnes ej i taxeringslängderna. *Sandseryds hyttelag* utgör ett af de 5, hvari Tabergs bergslag är indelad.

Sandsjö. Modersocken uti Westra härad af Jönköpings län, är belägen $7^1/_2$ mil från Wexiö, $5^1/_2$ mil från Jönköping, $2^1/_2$ mil från Ekesjö — gränsande i norr till Almesåkra och Nässjö, i söder till Lannaskede, i öster till Björkö, i vester till Wallsjö och Bringetofta; arealen är 1,895 qvadratmil, hvaraf 0,140 äro vatten. Socknen, som håller $2^1/_2$ mil i längd och $1^1/_2$ mil i bredd, har till hälften slät och till hälften stenbunden mark. Ifrån vester vid Ryd följer efter lerskiffern diorit och vid Nyholm en bergart af dels kornig, dels tät fältspat, qvarts och jernmalmskorn, hvilka med tillsats af amphibol visa sig vid vägen mellan Sandsjö och Komstad. Ännu är tillräcklig skog för egna behofvet. I socknen upprinner den å, som genom Säfsjö nära Komstad flyter mot Roseken och vidare mot Lagan. Genom aftappning af en mossa är ån med sin »Kungsholme» nu mer blifven endast en liten bäck. Af sjöar nämnas: *Stora Nömmen* med många öar och löfskogbeväxta stränder i gränsen mot Björkö, *Storsjön* mot Almesåkra, *Wallsjön* mot Wallsjö; dessa tre äro omkring 1 mil i längd. *Uppsjön*, *Sandsjön*, som ligger 803 par. (880 sv.) fot öfver hafvet, *Printznässjön* på socknens gräns. Råg och hafre äro förnämsta utsädet. Marknadsplats är omkring 200 famnar från kyrkan och prestgården; marknader hållas der i Juni och Augusti

Sandsjö skrefs Sanzio 1280 och utgör nu jemte Wallsjö socken ett konsistorielt pastorat af 2:dra kl., hörande till Westra härads kontrakt af Wexiö stift, med $73^1/_2$ mtl; folkmängden inom båda socknarna med $80^3/_4$ mtl, inber. Näfvelsjö skate, hörande i kyrkligt hänseende till Näfvelsjö socken af Björkö pastorat, var 1860: 3,321 personer. — Barnundervisningen bestrides af 2 examinerade lärare uti 1 fast och 1 flyttbar folkskola; barnens antal var 270, utom 13, som undervisades i hemmet. Till skolan hörer ett planteringsland af 5,275 qvadratalnars yta.

Kyrkan, af sten, reparerad 1696 med öfverste Carl Printzenschölds pådrifvande och utvidgad 1764, är 40 alnar lång, 26 bred. Altartaflan skall vara ett af de första arbetena af häradsmålaren Per Hörberg, som bodde här i församlingen på 1760-talet. En svåger till honom, afskedade soldaten Äng, lefver här ännu, nära 90 år gammal. Kyrktornet nedföll 1635 och krossade hvalfvet, då stapel uppbyggdes. I prestgården, belägen nära kyrkan, nedslog åskan i Sept. 1819. — Af kyrkoherdar må nämnas den förste, Sigmundus de Sanzio 1280, præpos de Westra herat 1305, den elfte, Zach. Blackstadius 1741—63, och den trettonde, M. Jonas Ödman 1798—1814. I socknen finnes en skolfond samlad i säd, utgörande 86 t:r 26 kappar råg, hvaraf skolläraren åtnjuter halfva räntan, med särskild betalning för barnen. Tvenne fattighus äro uppförda. En rymlig plan för potatesland, delade mellan hjonen, är skänkt af bergsrådet C. B. von Schéele, under det han egde Sandsjö klockaregård, på hvars grund fattighusen stå; dessutom gåfvos af honom 200 rdr specie. Sonen, kammarjunkare A. F. von Schéele, om hvilken kyrkoherden Åstrand yttrade vid tacksägelsen i Sandsjö kyrka: »Hans minne skall lefva ibland oss, så länge fattigmagasinet, som han ensam bekostat (uppfördt omkring 1814), kan förvara det understöd han grundlade för uslingen, och en rikligen begåfvad fattigkassa kan räcka brödbiten åt den hungrande», har äfven donerat ett kapital, deraf årliga räntan tillfaller en fattig smedenka. Bland vapnen å väggar och grafstenar må nämnas de äldsta, som ses på en grafsten med inskriften: Hic jacet nobilis vir Halstanus Petri cum uxore sua Catharina, quorum animæ reqviescunt in perpetua pace. Amen. Öfver honom är ett Båthvapen, öfver henne ett Sparrevapen. Riksrådet Jon Pederssons son, Nils Jonsson (Bååth), gift med Brita Halstensdotter, skref sig i början på 1400-talet till Äpplaholm, som ligger inom socknen. Något par inom den slägten med an-

förda namnen är deremot icke kändt. — Nära kyrkan fann Broocman en hednisk offerplats med hundratals ättegrifter, och Wieselgren söker här ättegrafven för den gamla slägt, som sedan kallades Natt och Dag. Bland härstädes påträffade runstenar torde isynnerhet 2 förtjena omnämnas, näml. stenen № 1,241 i Liljegrens Run-Urk. med inskriften: Tufa: risti: stin: thina: aftir: Ara: fathur: sin: stafara: Hakunar Jarls. Samt № 1,240 — en Langfadahallr med 7 leder. Arinvorthr + let + reisa + stein + thena + eftir + Haka + fathur + sin + auk + Heru + fathur hans + auk + karl + hans fathur Hari hans + fathur + auk thiaku + hans fathur + auk + iftir thik + fathur + hans. Från äldre tider såsom märkvärdigt möter oss hemmansnamnet *Dissedala*, $^1/_2$ mtl skatte, beläget vid en sjö, der den utfaller i en å, som rinner till Nömmen, och gent emot säteriet Gisshult i Solberga socken (Gizur bestämde Hunahären stridsplats, sedan man offrat i Disasalen); i öster ligger Hunestad säteri i trakten af en mängd hedniska grafhögar. I Hervarasagan, som belyser ett rikes fornminnen, som sträckte sig till tyska bernstenskusten i öster, till Bolmsö i vester, finner man, att en *Disans sal* var stället för en annan cult än den Odinska. I grefvinnan Brita Kruus' jordebok kallades hemmanet *Disa dal*, då det 1700 afträddes till kronan. Här mötas ock 4 härader, Westra, Östra, S. Wedbo och Tveta härader. Af sednare historiska minnen är berättelsen om huru Peder Liljesparre, som drog en stor del af allmogen från kronan till Sigismunds parti, blef ihjälskjuten af hertigens anhängare i prestgården. Äfven är förutnämnda Kungsholme af historisk märkvärdighet och utvisas än af folket såsom stället, der konung Carl IX uppslog sitt tält, under det han med sin krigshär inväntade, på den vackra ängen vid kyrkan, kronprins Gustaf Adolph med Westgötahären, för att gemensamt med honom tåga till Kalmars belägring.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805	— 1862	sk.	kr.	fr.	år 1862.
1,622.	2,737.	$25\frac{1}{4}$.	$2\frac{5}{8}$.	$34\frac{7}{8}$.	1,669,700 rdr.

I bevillning efter II och III art. erlades år 1862: 723 rdr 39 öre.

Gods och gårdar: Största godset utgöres af berustade säteriet *Söndrarp*, se art. Printzfors. — $^1/_2$ fr.-säteri *Hattsjöhult*, tax. till 38,000 rdr, eges af kommissions-landm. N. J. Montelin; har fordom egts af en Hårdh, Printzensköld, Qveckfeldt och Nyman. — 1 fr.-säteri *Bodanäs*, med qvarn och såg, tax. till 26,800 rdr. — Här finnas vidare följande säterier, hvartdera af 1 mtl: *Grimstorp, Hornaryd, Margrefvehult, Äpplaholm,* alla tillhörande bönder. — *Askås; Önnarp,* med qvarn och såg. — 1 mtl sk. *Rudö,* tax. till 22,000 rdr. — 1 säteri-ladugård *Sjömilsås,* $^1/_2$ fr. *Haga,* $^1/_8$ fr. *Sandsjö* klockareg., ett gods. — 1 fr. *Hägganäs.* — *Nyholms* och *Strömslunds* pappersfabriker, se dessa art. — 1 mant. sk. *Ryd,* med gästgifveri, kallas nu Haga. Boställshemman äro: $1^1/_4$ *Sandsjö,* prestgård, flyttades 1709 från kyrkmuren till landsvägen nära marknadsplatsen, ladugården följde först 1817. $^1/_2$ mtl *Nöbbeled,* $^1/_2$ *Änganäs* och $^3/_8$ *Askås* äro militiæ-boställen. — Adress: Wrigstad.

Sandsjö. Jernvägsstation på Statens Södra stambana, uti förutbeskrifna socken, 5 mil från Jönköping, vid Sandsjöryd, öppnades den 10 Oktober 1864; nästa station i söder är *Säfsjö* och i norr *Forserum.*

Sandsjö. Kanal i Nordmarks socken af Carlstads län, har blifvit öppnad åren 1841—47 ifrån Tabergs grufvor till Sandsjön och står i samband med en väganläggning från Sandsjön till Mokärnshyttan af omkring 13,000 alnars längd. Kanalen framlöper i sluttningen af en höjd, har minsta bredd i botten 10 fot och i vattenytan 28 fot samt djup $3^1/_2$ fot. Den var beräknad att vara färdig år 1851 samt att hålla en längd, utom Sandsjöns, af 15,700 fot. (Landshöfd. femårsber. 1841—47.)

Sandsjö. Annex-socken till Linneryd pastorat, är belägen uti Konga härad af Kronobergs län, $5^1/_2$ mil från Wexiö, samt gränsar i öster till Elmeboda, i vester till Tingsås, i norr till Linneryd, i söder till Backaryd i Bleking; socknen, som är $1^1/_2$ mil lång, $1^1/_3$ mil bred, omfattar 0,993 qvadratmil, hvaraf 0,103 äro vatten (efter Forsell 28,049 tld, hvaraf 1,790 sjöar och kärr). Marken är mer jemn än bergaktig; rådande jordmånen sandblandad mylla. Skog växer till husbehof af ek, bok, björk, furu m. m. Enligt Hushållnings-sällskapets förvaltnings-utskotts bidrag till länets jordbruks-statistik upptager den odlade jorden 1,200 tld uti ensädes bruk, naturlig äng 4,000 tld, råg utsås på 400 tld, korn på 400, hafre på 200, potates på 180 och lin på 20 tld; ut-

sädet är 1 t:a pr tunnlandet; årliga skörden uppgifves till 6,700 t:r säd, 8,600 t:r potates, 700 *℔.* lin; häraf förbrukas inom socknen 5,200 t:r säd och all potatesen. Vinterfödda kreaturen uppgifvas till 136 hästar, 12 tjurar, 408 oxar, 544 kor, 300 ungnöt, 1,020 får och 300 svin. Ladugårdsafkastningen till afsalu är c:a 68 oxar, 102 kor, 68 ungnöt, 40 *℔* ost samt 100 *℔* smör. I socknen finnes ett gjuteri vid *Öremo.* Socknen, som år 1805 beboddes af 1,324 och år 1862 af öfver 2,670 inb., innefattar 26$^7/_8$ mtl skatte, 2$^3/_8$ mtl krono, 4$^3/_4$ mtl frälse, tax. sistn. år till 863,700 rdr; verk och inrättningar taxerades till 59,900 rdr. Bevillningsafgiften efter II och III art. var 632 rdr 39 öre.

Sandsjö var först ett särskildt pastorat, likväl afsöndradt från Linneryd för den långa kyrkvägen skull. År 1595 predikades första gången i den nya träkyrkan. Den nuvarande, med vacker belägenhet vid sjön, 2 mil från moderkyrkan, nybyggdes 1837 af sten, är 50 alnar lång, 25 alnar bred utom tornet, som håller 13 alnar i qvadrat, 28 alnar i höjd. Predikstolen skall, enl. Wieselgren, vara utmärkt prydlig. En fattigskola är stiftad af komminister B. Osén, som utom åker och äng till skolmästarens aflöning förärat på 1840-talet 1,000 rdr rmt, utgörande då skolans fond 2,156 rdr, hvars ränta användes till fattiga barns underhåll, *då de läsa i skolan.* Barnundervisningen bestrides uti 1 flyttbar folkskola och 2 flyttbara småbarnsskolor. Barnens antal 1862 var 432, som undervisades af en examinerad och två oexaminerade lärare; dessutom undervisades 62 i hemmet. Till skolan hörer ett planteringsland af 10,350 qvadratalnars yta. Ett folkskolhus och sockenmagazin finnas. I socknen ligger det historiskt namnkunniga *Dackemåla,* se den art.; egentligen heter hemmanet *Henstorp,* och är $^1/_4$ mtl samt fänriksboställe. Största godset utgöres af 1 mtl fr. *Öremoen* med masugn m. m., se den art., samt underl. $^7/_{12}$ mtl i hela skattehemmanet *Genesmåla* och $^3/_4$ mtl sk. *Horkoneryd* med mjölqvarn och såg, allts. tax. till 118,400 rdr rmt. — Af öfriga gårdar må nämnas: 1 mtl skatte *Tattamåla* med mjölqvarn, i sambruk med $^1/_4$ mtl sk. *Högebomåla,* med mjölqvarn och såg; till uppodlingar vid denna gård hade bonden Lars Persson år 1817 användt 1,979 rdr bco. — Vid $^1/_4$ mtl sk. *Grönevik* finnes bränneri, vid *Södra Dångebo,* 2$^7/_8$ mtl, mjölqvarn och såg, vid *Dångemåla,* 1 mtl skatte, 2 läder-garfverier och 1 färgeri, samt vid *Dångeborås* mjöl-, sikt, grynqvarn och såg med 2 ramar. Gästgifveri finnes vid *Södra Dångebo.* — Boställshemman äro $^3/_4$ mtl *Blötan,* fänriks-, $^3/_4$ mtl *Gropan,* pastors stom, $^5/_8$ *Perstorp,* komministersboställe, de två sistnämnda ligga $^3/_4$ mil från kyrkan. — 2$^3/_4$ mtl sk., $^1/_2$ fr. *Holmahult* egdes på 1650-talet af Erik Gyllenstjerna. — Vidare må nämnas 2 mant. sk. *Kampingemåla* och 2 fr. *Böket.* — Adress: Wexiö.

Sandsjöhytta. En half skatte-hytta eller 2 mtl uti Nordmarks socken, Philipstads bergslags härad af Carlstads län, skall blifvit byggd 1646 och 1689 lagd till Nordmarks grufvor. År 1862 bodde vid Sandsjöhytta 284 personer med 66 hushåll, och hyttan var s. år delad i 25 egolotter, hvaraf $^9/_{32}$, tax. till 45,000 rdr rmt, egdes af Räms bruksbolag; $^9/_{64}$, tax. till 36,000 rdr, af Lesjöfors bruksbolag; resten var taxerad till 35,500 rdr rmt.

Sandslät. Ett fjerdedels mtl frälse uti Bäckebo socken, Norra Möre härad af Kalmar län, med pappersbruk, 2 mjölqvarnar och vadmalsstamp; det hela var 1862 åsatt ett tax.värde af 6,500 rdr; egare en C. A. Carlsson.

Sandvik eller *Hosjö.* Kapellförsamling till Wika pastorat, belägen uti Stora Kopparbergs län, är redan beskrifven under art. Hosjö. Några sednare uppgifter må likväl här tilläggas. Folkmängden uppgick år 1862 till c:a 500. Under s. år var under byggnad ett särskildt skolhus för sågverksarbetarnes barn. I kapellet ligger general Gustaf Gabriel Appelman begrafven; han informerade prins Carl, sedermera kon. Carl XII, i artilleri och fyrverkeri, har ock varit med i många af denne konungs bataljer. Vid Sandviks kopparhytta är fäst ett historiskt minne, det var der nämligen som Gustaf Wasa ingick under flykten från Ornäs till Svärdsjö och erhöll en af smältarne till följeslagare; till denne lem-

nade Gustaf vid afskedet en silfverdart, sägande: »*Om Gud varder mig hjelpande, så kom till mig, då skall jag väl betala dig.*» Bland egendomar och verk märkas: *Sandviks* egendom, 66 spannl. 4 snäsl. 6 pgl., tax. till 29,000 rdr; här hölls länets sednaste landtbruksmöte, besökt af nära 2,000 personer; vid Sandvik är vaktstuga på Gefle-Dala jernväg. — *Carlsfors ångsåg,* tax. till 150,000 rdr, samt *Näs* ångsåg, tax. till 140,000 rdr. — *Sandviks* skog, åsatt ett taxeringsvärde af 13,100 rdr, eges af Stora Kopparbergs bergslag.

Sandviks Glasbruk, beläget i Bromma socken, Sollentuna härad af Stockholms län, invid Ulfsunda-sjön, som utgör en vik af Mälaren, c:a $1/8$ mil land- och sjöväg från hufvudstaden, är anlagdt för butelj-tillverkning med stenkolseldning och består af en byggnad eller s. k. Hytta för glastillverkning, uppförd till en höjd af 40 alnar, hvaraf nedra hälften af sten, den öfra af trä, jemte nymurad glasugn för 8 större deglar och erforderliga kylugnar. Dessutom åtskilliga bostads-, verkstads- och magazinsbyggnader, dels af sten, dels af trä. Tillverkningen, som i anseende till utrymmet kan än ytterligare ökas, har hittintills årligen uppgått till c:a en million buteljer och flaskor af flera olika sorter. Vid glasbruket funnos enligt 1862 års mantalslängd 19 personer på 4 hushåll; fastighetsvärdet upptogs till 35,000 rdr rmt. *Sandvik* eller *Minaberg,* en annan lägenhet i samma socken, taxerades till 5,000 rdr rmt.

Sandvik. En lägenhet uti Jerfälla socken af Sollentuna härad och Stockholms län, vid Mälarens strand, 2 mil från Stockholm, der Uppsala-ångfartygen samt fartygen Enköping, Ekolsund och Bro-Svartsjö passera. Läget är naturskönt, med härliga och vidsträckta utsigter, synnerligen från ett lätt tillgängligt trädbevuxet berg, hvarå finnas betydliga lemningar efter fordna borgvallar. Arealen är 123 tld, 30 kpl., hvaraf c:a 100 tld god timmer- och vedskog, äfven innehållande goda ekar och andra löfträd; omkring 14 tld. öppen jord. Lägenheten, bebyggd med tvenne boningshus utom nödiga uthus, eges af handl. J. F. Molin. På egorna finnes tillgång på lera, passande till finare lergods och dikesrör. Fastighetsvärdet 1862 var 16,000 rdr.

Sandvik. Lastageplats uti Krokeks socken vid Bråviken.

Sandviken. Ankarplats med dålig hållbotten och öppen för sydostsjö, är belägen på Gotlands östra sida, uti Bunge socken, hörande till öns Norra fögderi. Under Ryssarnes inkräktning af ön år 1808 ankom hit s. år den 16 Maj en svensk armé, som tågade under anförande af grefve R. Cederström och frih. Carl Johan Fleetwood mot Wisby och uppgjorde der med ryska befälhafv. Bodisco, att ryssarne ofürtöfvadt lemnade landet.

Sandviken. Sveriges största stål- och jernverk, beläget i Ofvansjö socken af Gestrikland i Gefleborgs län, något öfver $1/2$ mil från Högbo jernbruk och ungefär $1/2$ fjerdingsväg från Jädrans jernvägsstation; har ock sjelf en station. Det utgör jemte Högbo och Edsken de s. k. Högboverken, hvilka nu jemte Garpenberg, Horndal, Dormsjö och Nyköpings mekaniska verkstad blifvit inköpta af ett bolag under namn af Högbo stål- och jernverks-aktiebolag, hvari konsul Göranson är delegare samt utsedd till bolagets disponent.

Sandvikens yttre har väl ännu någon anstrykning af en »koloni i vestern», men närmar sig för hvarje dag utseendet af en köping med betydlig rörelse och lif. De många rödmålade och trefliga, i enkel, men smakfull stil uppförda husen äro redan ordnade till blifvande gator, och om också en eller annan tall än står på post invid några af de nybyggda boställerna, är den endast ett bevis på ställets ungdomlighet och på de svårigheter den stora arealens uppröjning erbjudit, samt gifver för öfrigt ett friskt och angenämt intryck. Samma förhållande med de ännu till en del qvarvarande provisionella barackerna, hvilka lifligt erinra om förfädrens stockhus, bebodda af den ursvenska enkelheten och kärnfulla oförtrutenheten. Man har redan sin handelsbod i en rymlig och välbyggd lokal, der Sandvikens närmare 500 invånare till samma priser som i Gefle inköpa sina förnödenheter, och arbetarebostäderna, om hvilka vi anhålla att längre fram få yttra några ord, tilltaga alltjemt i antal. Ställets hela

yttre lofvar mycket och ingifver beundran för den kraftiga hand, som så hastigt förmått gestalta detsamma.

Ett lämpligare läge för detta omfattande verk låter svårligen tänka sig. Jernvägen tillför nämligen de materialier af malm, kol och ved, hvilka i ofantliga qvantiteter uppslukas. På särskilda spår föras dessa inom verkstadens staket och så att säga direkte in i härdarna. Från verkstadens östra sida åter lastas det färdiga stålet och annat gods likaså omedelbart på jernvägsvagnarna, hvilka föra kolosserna till Gefle och derifrån vidare ut i verldsmarknaden. Dessutom har läget beredt tillfälle till anläggning af en ansenlig vattenledning för den hufvudsakliga driften af de olika verken och sålunda erbjudit en enorm besparing af dyrbara ångkrafter, hvilka likväl, såsom vi sedermera få se, icke förthy finnas att tillgå såsom reservdrifkrafter, äfven användbara vid behof af forcerad verksamhet. Dessa fördelar undgingo icke anläggarens skarpa blick, och han visste att begagna desamma.

Vi nämnde vattenledningen. Den förtjenar för visso att tagas i beskådande. Den består af en mycket bred och djup kanal, hvilken utgår från den 10,400 fot aflägsna ån Jädran, genomskär sandbankarna, låter vattnet passera verkstaden och aflemnar den begagnade vattenmassan uti Storsjön. Ensamt denna kanal är ett vackert och betydligt företag, som kostat ansenliga summor, helst densamma måst till en del förses med pålar, till undvikande af instörtningar från dess sandiga väggar, och med dammar samt dessutom med en särskild bro för jernvägen, hvilken stryker fram deröfver.

Sedan vi omnämnt, att Sandviken eger eget tegelbruk, och efter att ha kastat en blick på en af de säkerligen största vedgårdar, som finnas, bildande en af högt staket omsluten ofantlig qvadrat, der tusentals famnar ved icke blott kunna rymmas, utan verkligen äro till finnandes, så skola vi med läsarens tillåtelse begifva oss inom det gebit, der vi påträffa sjelfva härden för Sandvikens jätteverksamhet, eller till verkstaden, ett 370 fot långt industrielt tempel.

För att inkomma i Vulcani rike måste vi emellertid begifva oss till den på Sandvikens högsta punkt belägna kontorsbyggnaden. Derifrån leder en kort väg till en paviljong, hvarest portvakten residerar. Denne Cerberus drager på ett snöre — porten öppnas och vi inträda. Hos portvakten finnes för öfrigt en inrättning, hvilken utvisar de passerande arbetarnes antal. Härefter bär det öfver en brygga, under hvilken jernvägen löper fram, och så utför en lång trappa, och vi befinna oss ändtligen å verkstadens område, der riktiga berg af kol- och malmförråder upptorna sig till höger om oss. Vi gå emellertid till venster och påträffa då först den ganska rymliga provisionella byggnad med fyra kupolugnar, uti hvilken de bekanta tackjerns»grundplåtarne» föddes till verlden.

Den första giganten gjöts redan under året 1863 och vägde ungefär 1,000 centner med en tjocklek af öfver en fot. Icke förthy förmådde han ej uthärda den stora ånghammarens domkraft, utan remnade under dennes majestätiska dunderslag. En ny plåt måste alltså anskaffas, och gjutningen af densamma verkställdes lyckligen i början af Mars månad 1864. Öfver detta Sveriges största stålverk, anlagdt under de två sista åren af brukspatronen och konsuln Fr. Göransson, må tillåtas oss återgifva i korthet en beskrfning, som stod att läsa i ett n:r af Aftonbladet för Augusti månad 1864.

År 1862 togos de första spadtagen. Föga kunde den resande vid anblicken häraf och af den sterila trakten föreställa sig möjligheten af att inom 2:ne års tid så oerhörda arbeten skulle hinna verkställas.

Vi inträda i den stora med maskiner af flerfaldiga slag försedda verkstadsbyggnaden, som för närvarande är uppförd af trä, med undantag af några smärre delar, hvilka redan bestå af slaggtegel, hvarmed hela huset skall helt och hållet ombyggas. Det ofantliga taket af 48,746 qvadratfots yta sammanhålles af smäckra jernstänger, och då inga pelare stödja detsamma, får det stora skeppet ett luftigt och lätt utseende.

Det är en ståtlig anblick, som möter en vid inträdet. Man kan göra sig ett ungefärligt begrepp om rummets storlek, då dess fond är så aflägsen, att en ganska god syn erfordras för att igenkänna personer, hvilka befinna sig vid densamma.

Till höger och venster skådar man en lång sträcka af vällugnar med deras många rörledningar och respektiva blåsmaskiner, hvilka framkalla orkanens brusande. Närmast framför sig finner man hvar för sig fristående den lilla och stora ånghammaren, af hvilka redan den förre är en jätte, ehuru blott en pygmé vid sidan af sin aktningsbjudande kamrat. Längre fram är valsverket beläget med dess många beundrans-

värdt kombinerade och kolossala hjul. Ännu längre bort reser sig till höger masugnens runda torn, i dimensioner snarlikt medeltidens fästningstorn.

På andra sidan af en jättekran — verkstaden är för öfrigt öfver allt försedd med kranar, bland annat för manövrerandet af de jättetänger, hvarmed de tunga metallklumparne vändas och lyftas — *hänga* de ofantliga och äggformiga stålugnarne, hvilka till åskådarens häpnad kunna verkställa roterande rörelser.

Bakom de hängande ugnarne af jern, hvilka inuti äro beklädda med eldfasta ämnen, finnas rökkåpor af vanligt tegel, med utseende af ofantliga nischer i götisk stil. Dessa hafva till uppgift att vid »blåsningarne» emottaga den fruktansvärda hetta, som ugnarne utandas i form af jättelika eldqvastar.

De hängande ugnarne innesluta den stora hemligheten att på tio minuters tid förvandla smält tackjern till stål af utmärkt beskaffenhet; i deras inre försiggår nämligen den våldsamma process, som åstadkommer ett dylikt underverk, hvarom vi få tillfälle ytterligare tala vid kapitlet om blåsningen. Här i dessa ugnar gömmer sig alltså Sandvikens mäktiga talisman, dess materiela nervus rerum.

Den äldsta konstruktionen af stålugnarne skiljer sig betydligt från den sednast inventerade, enär densamma icke tillåter ugnarnes omhvälfning, utan låter dem hvila på sin fasta grund, i stället för att vara hängande och derigenom roterande efter behag.

Bortom dessa ugnar finnas ytterligare kupolugnar, afsedda för tackjernsomsmältning, då masugnen, ehuru den största i landet och presterande hvar tionde timma 140 centn. smält jern, likväl icke hinner ensam lemna tackjern till verkstadens behof, synnerligast vid särskilda tillfällen, såsom vid kanongjutningar m. fl. Vidare upptäcker man på sidan af valsverket uti ett utskjutande annex på hufvudbyggnadens östra sida degelugnar för tillgodogörande på gamla sättet af det stålskrot, som uppkommer vid de stora blåsningarna efter Bessemer-metoden. Uti en annan närbelägen flygel finnes svarfverkstad med dess ångmaskin och verkmästarnes kontor samt i olika våningar dessa sednares ganska komfortabla och rymliga bostäder. Under byggnad på samma sida äro andra annexer för knipphammare och ännu flera vällugnar samt en 250 hästars ny ångmaskin.

Den stora byggnadens vestra sida befinnes nedgräfd i den ansenliga sandhöjden, under det att den östra är utfylld i Storsjön. Genom denna betydliga kostnad har man vunnit den ännu större fördelen att genom sjelfverksamma mekaniska hissverk lätteligen och direkt mata rostugn, krossmaskin och masugn från de stora malm- och kolförråderna, hvilka ligga uppstaplade på höjden vester om verkstaden. För öfrigt finnas, likaledes på denna sida af hufvudbyggnaden, ansenliga utsprång för ångmaskiner m. m., och ur gruppen af dessa tillbyggnader höja sig rost- och masugnens höga torn. Det är äfven på denna sida som torkugnarne för den torf, som kommer att användas, äro placerade bakom raden af vällugnar och uti sjelfva den tjocka tegel- och gråstensmur, hvilken är uppförd till förhindrande af ras från den ofvanför belägna sandhöjden. Man har således på allt sätt tillgodogjort sig terrängens icke blott fördelar, utan till och med olägenheter.

Transporten af de tunga stålpjeserna till och från ställen inom verkstaden, der de hafva att undergå olika behandling, sker på jernvägar en miniature.

Sedan vi nu som hastigast lokaliserat oss i den stora byggnaden, torde det måhända intressera att inhemta några detaljer om verkstadens märkligaste mekaniska inrättningar.

Bland dessa intager den stora ånghammaren i dubbelt afseende en framstående plats. Den tillvinner sig särdeles uppmärksamhet icke blott för sin ofantliga volym, utan äfven och icke minst för den lätta smidighet, hvarmed han, förrättande sina storverk, höjer och sänker sin åttiofyra skeppund eller trehundratrettiosex centner tunga massa. Denna jätte har också för närvarandr få sina likar i hela vida verlden. Icke ens det industriella England kan förevisa många ånghammare af denna fruktansvärda tyngd och kolossala storlek. Städet är naturligtvis tilltaget i proportion till de krafter det har att uthärda och väger icke mindre än etthundrafem skeppund eller fyrahundratjugo centner.

Sandvikens mindre ånghammare förrättar icke heller knappnålsarbeten, om han än fördunklas af sin mäktigare granne. En tredje dylik pjes skall byggas, emedan de tvenne nuvarande icke fullt medhinna hvad man af dem fordrar.

För närvarande är endast valsverket för lokomotiv- samt andra jernvägs-tyres (hjulringar) komplett färdigt och i verksamhet; men trenne sådana verk skola ytterligare byggas, nämligen för plåtar, rails och fjäderstål. Redan det nuvarande valsverkets dimensioner äro i den fullkomligaste proportion till allt annat i denna stålverkstad — alltså ofantliga. Det måtte vara herkuliska »tag» den ena kuggen gifver den andra i de olika grofva hjulen, som sätta i rörelse det hela med dess talrika och bastanta delar.

Bland detta valsverks kuriosa finnes en sax, som klipper flera tums tjocka stålklumpar med samma lätthet, som en papperssax biter papperet eller en brodersax zefirgarnet, och detta i trots af Sandviksstålets utmärkta beskaffenhet, hvarpå torde tjena som bevis, att man i Gefle—Dala jernvägens verkstad uti Gefle vid svarfning erhållit stålspån om en längd af icke mindre än 360 fot.

Några af valsverkets svänghjul äro så stora, att den granitbeklädda fördjupning, hvari de röra sig med nedra halfcirkeln, håller ungefär 10 fot till botten.

Masugnens konstruktion är så till vida olik den vanliga, att allt slagg utrinner på ena sidan eller baksidan uti formar, der den omedelbart bildar det omnämnda förträffliga slaggteglet, under det att tackjernsfloden framströmmar på motsatta sidan. Ännu en masugn kommer sannolikt att uppföras för ytterligare ökande af de stora qvantiteter tackjern, som stålberedningen konsumerar.

Svarfverkstaden företer maskiner af olika storlek för olika grofva arbeten; men synas i öfrigt dess mekaniska beståndsdelar vara beslägtade med dylika i andra mekaniska verkstäder.

Vi gå nu att redogöra för den promenad,

stålembryonet har att verkställa, innan det passerat skärseldens alla stadier och sålunda uppnått den erforderliga renheten för att öfvergå till större eller mindre fullkomlighet eller till stål af diverse slag och i sådan form fylla ett af det dagliga lifvets oumbärligaste behof.

Malmklumparne företaga först och främst, sedan de lemnat de otaliga kamraterna i de stora lagren och sedan de blifvit instufvade i en godswaggon en miniature, en lustresa på en liten jernväg, hvilken löper från marken ända upp till öfversta spetsen af rostugnens höga skorsten. Fastän de stenlugna passagerarne sakna lokomotiv för sin lilla träng, föras de likväl ganska snabbt till det upphöjda målet för resan af de mekaniska hissverk, om hvilka vi redan talat. Komne dit, nedslungas de i rostugnen, der dem väntar det varmaste emottagande. De äro emellertid icke väl uppvärmda och afpelsade allt öfverflödigt, förrän det bär genast och i rask fart utföre igen, på en annan liten jernväg, ned i krossmaskinens glupska gap, hvarest de förminskas till volymen, derunder dock vinnande i användbart värde.

När malmen sålunda passerat krossmaskinen, matar den omedelbart derefter masugnen, hvarur den efter 24 timmars operationer slutligen framkommer såsom tackjern och slagg. Den har sålunda fulländat sitt första stadium. Under dess andra stadium försiggår tackjernets metamorfos till stål.

Under de 10 à 15 minuter arbetet i stålugnen fortfar, utsprutar den sednare från en flera tums rund öppning under våldsamt dunder och med oerhörd kraft hela massor af eldslågor och gnistor, hvilka antaga efter hand och stundom samtidigt alla regnbågens färger samt sträcka sig flera alnar framåt eller ända till den stora stenskärmen, hvilken måste emottaga vulkanens utbrott.

Så småningom saktar sig emellertid processens häftighet, dropparne i eldduschen blifva färre och upphöra slutligen alldeles, eldsvansen afsmalnar mot sin yttersta ända, dess färger blifva renare, konstantare och intensivare, ända tills den hvitbrandgula färgen blir den öfvervägande, elementernas raseri har uttömt sin styrka, ännu några få kraftyttringar, och det vackra fenomenet är förbi — tackjernet är stål.

Sandviken har eget laboratorium och laborator, hvilken på kemisk väg noga undersöker produkten af hvarje blåsning.

Ända tills för kort sedan tog en dylik undersökning några dagars tid; men numera kan den medelst en nyuppfunnen, enkel metod verkställas på ett par timmar. Det har sålunda blifvit en möjlighet att med största precision finna hårdhetsgraden, hvilken åter är beroende af den större eller mindre kolhalten hos hvarje stycke kol, som levereras af bessemer-ugnarne. Numera kunna de allmänna kännetecknen på nämda hårdhet bestämmas ända till en hundradels procent, om man så skulle önska, hvaraf åter följer, att man medelst beställningar alltid kan vara förvissad att erhålla stål fullt passande för afsedda ändamål, så vida konsumenten sjelf har reda på hvilken hårdhetsgrad för honom är lämplig, något, som erfarenheten hittills visat icke alltid vara fallet. För öfrigt är Sandvikens stora stållager alltid sorteradt efter en skilnad i stålhalten af femhundradels och tiohundradels procent. Man inser lätt vigten af denna uppfinning. Genom densamma har Sandvikens stål blifvit i tillfälle att på verldsmarknaden tillgodogöra de företräden, det har framför annat stål. Denna uppfinning har i allmänhet gifvit en kraftig handräckning åt ståltillverkningens gryende utveckling inom vårt land.

Professor Eggertz i Falun är uppfinnaren af denna profningsmetod.

De största stålgöten, som för närvarande åstadkommas vid Sandviken, uppnå en vigt af 160 à 200 centner, och ståltillverkningen i veckan uppgår ända till 2,000 centner.

Af de dyrbara stålklumparna förfärdigas sedan diverse gröfre pjeser, såsom kanoner, plåtar, hjul- och andra axlar, jernvägs-tyres m. m. Bland nu pågående större arbeten må nämnas 31 kanoner för svensk räkning, af hvilka de flesta väga 120 centner och bilda efter blåsningen qvadratformiga klumpar på 45 tums sidor. För att i vällugnarne och under hamrarne förmå lyfta och vända dessa små tingestar, begagnar man tänger af 32 centners tyngd. Den 1 Mars 1864 gjöts den största pjes, som blifvit gjuten i Sverige, den består af en hammarplåt, vägande omkr. 1,100 centner. För gjutningen af denna plåt, verkställd under den kallare årstiden, nedsmältes 1,352 centner tackjern i 4 kupolugnar under loppet af något öfver 6 timmar.

Att ett industrielt företag af den omfattning som Sandviken måste åstadkomma en kraftig ekonomisk inverkan på omgifvande ortförhållanden, är alltför påtagligt. Härtill kommer den omsorg om arbetarens och hans familjs väl, som förvaltningen i alla hänseenden ådagalägger.

Helsovården t. ex. bestrides af tvenne läkare. Vidare har man strängt förebyggt allt krogväsende — denna graf för så mången duglig svensk arbetares lycka. Hvarken i handelsboden eller annorstädes få spirituosa finnas till afsalu, och häröfver hålles den noggrannaste kontroll. Följden har också blifvit den, att Sandvikens arbetare befinna sig i välstånd, och att man der icke förnimmer de mer eller mindre sorgliga tilldragelser, hvilka tyvärr äro långt ifrån sällsynta på åtskilliga andra ställen, der hundratals arbetare äro hopade.

Vid inträde i arbetarens bostad möter man tvenne rymliga rum. Det yttre utgör hvardagsrummet samt tillika kök; det inre är försedt med ett möblemang och en trefnad, båda i hög grad öfverraskande och glädjande att påträffa. Hvarje familj har »sitt» för sig jemte egen ingång — onekligen en väsendtlig fördel. De ogifta arbetarnes bostäder äro väl icke så rymliga som de giftas, men fullt ut så ändamålsenliga och äfvenledes försedda med särskilda ingångar, vanligen åt husets baksida, under det familjerna logera åt gatan.

Med helt få undantag är hela arbetspersonalen inlärd på stället. Utom den så att säga ordinarie befolkningen, smeder, gjutare m. fl., finnes äfven en mer tillfällig, bestående af vermländingar, dalkarlar etc., hvilka sysselsättas med byggnadsföretag och terrängens uppröjning.

Det torde icke vara en och hvar bekant, hvilken ersättning engelsmannen Bessemer åt-

njuter för den teoretiska del han haft uti den stora uppfinningen af stålfabrikationen. Vi må derföre nämna, att utom alla runda summor hans patent i olika länder inbringat, han ensamt i England erhåller två pund sterling för hvarje tillverkad ton och att i veckan fabriceras ungefärligen 2,000 tons.

Sandö. En vacker ö på 4,000 alnars afstånd från Skyttsudden uti Wettern; dess ljusa strandbräddar lysa på ganska långt afstånd och mot väderskiften betydligt högre upp; ön, hvars areal utgör 13 tld, är beväxt med lindar. Djupet mellan ön och Skyttsudden är högst 20 fot.

Sandö. Glasbruk på en ö i Ångermanelfven, i administrativt hänseende hörande till Bjertrå, men i kyrkligt till Nora socken af Ångermanlands Södra fögderi och Wester-Norrlands län, är beläget 4½ mil från Hernösand. Det anlades redan på 1750-talet af baron Holterman, och har sedan än varit nedlagdt, än i gång. Nu drifves det i förening med ett bryggeri och åstadkommer, oberäknadt buteljer för det nyssnämndas behof, äfven ganska vackert fönsterglas. Öltillverkningen, som idkas i stor skala, är afsedd för export till Westindien, men har äfven god afsättning inom länet, der förtärandet af bränvin i sednare tiden betydligt aftagit i motsats till öl- och kaffebrukningen. Sandö, der nyligen en ståtlig villa i schweizerstil blifvit uppförd, anlöpes af ångfartyg. Glasbruket, villan och ölbryggeriet jemte dess vackra byggnader, taxerade 1862 till 490,000 rdr rmt (hvaraf 120,000 rdr för glasbruket), egas af handelsbolaget H. J. Wallis & C:ni.*) På ön finnes ock en ångsåg, tax. till 100,000 rdr rmt, som eges af grossh. J. Berger i Stockholm. Den 11 Jan. 1862 ha sågverket och bryggeriet jemte hela plank- och brädtillverkningen totalt nedbrunnit; men glasbruket lyckades man rädda. Det nedbrunna var assureradt i 7 bolag för tills. 265,000 rdr rmt. Vid dessa verk, der äfven skola finnes inrättad, bodde 1862: 131 inbyggare på 43 hushåll.

Sandön, Gotska, belägen omkring 6 mil norr ut i hafvet och 5 mil*) från Fårön, hörer i administrativt hänseende till Wisby läns Norra fögderi, i kyrkligt lyder den under Fårö pastorat. Ön, som är något öfver ¾ mil lång och ½ mil bred, har 6,000 tld skog och nära 406 tld åker, äng och beteshagar, allt af högst mager beskaffenhet. På få ställen är ön gräsbevuxen; men ljung och renmossa växa här ymnigt, hvarför ock renar blifvit der fordom underhållna. Flygsanden har längs stränderna bildat kullar och äfven på en del ställen inträngt i skogen, utan hvilken ön snart skulle förvandlas uti en sandhed. Egare till ön har varit riksrådet Axel v. Fersen och dess arfv. år 1799; grosshandl. Patersson i Stockholm egde en del 1862, tax. till 27,000 rdr rmt; omkr. ⅓ inköptes 1859 af Lotsverket, och uppfördes härstädes 2:ne lentillefyrar under åren 1857, 58 och 1859 för utvisande af direktion till det 2½ mil norr om Sandön belägna farliga grundet »*Kopparstenarne*.» Fyren, vid hvilken äro anställda en fyrmästare och 4 man fyrbetjening, tändes första gången om hösten 1859. Ön har, enligt 1862 års mantalslängd, 28 inb., på 9 hushåll, som idka skälfångst.

Sangis. By uti Norrbottens län, belägen uti en dal, der man får se många åkerfält, och som genomskäres af den breda Sangitselfven. — Härifrån skjutsas till

Kårsbäck i öster	1⅛ mil.
Landtjärf i vester	1 »

Sannahed. Mötesplats, sedan länge tillbaka för Nerikes regimente och sedan 15 à 20 år äfven för Lifregimentets husarkår. Heden är belägen i Kumla socken och härad af Örebro län, 2¼ mil i söder från Örebro stad. Den är ovanligt jemn och vidsträckt samt omgifves af de fyra stora byarna Norr- och Sör-Sanna, Rahla och Grönby, hvarest, äfvensom i den något längre bort belägna byn Kumla-Blacksta, befäl och manskap äro förlagda under befäls- och rekrytmötena; i nordvest sträcker sig utsigten ända till Kihlsbergen, hvarest tydligen skönjes den höga Lekhytteklint. På åsen söder om stora landsvägen, som stryker öfver heden, mellan Kumla-Blacksta och Wretstorps gästgifvaregårdar,

*) Wester-Norrlands läns tidning berättar, att grosshandl. Albert Wallis försålt (år 1864) Sandö glasbruk med inventarier till inspektorerna Källgren och Ramström för 50,000 rdr.

*) Djurberg uppgifver 2,6 mil.

har Nerikes regimentes officerskår en paviljon, inredd till matsal, kabinett, kök och kökskammare. Vid heden funnos 1846 tvenne öppna handelsbodar. Sannahed har vunnit en viss rikskunnighet genom det derstädes, för dess centrala läge skull, midsommaren 1864 hållna första stora skarpskyttemötet i riket, dervid de unga fosterländska krigarne voro samlade från vidt spridda håll, såsom Stockholm, Göteborg och andra aflägsna ställen.

Sanna, Wintrosa-. By i Wintrosa socken af Örebro härad och län, om $1^1/_4$ mantal skatte, med gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till

Örebro i ö.	$1^1/_4$	mil.
Edsbergs Sanna i s. v. . .	$1^5/_8$	»
Lekhyttan i v.	$1^1/_4$	»
Kihls Blacksta i n. . . .	$1^3/_4$	»

Byn är anmärkningsvärd äfven derföre, att Nils Fredrik Sander, prisbelönt af svenska akademien för sin poëm-cykel: »Den fallande Stjernan, sånger till Selma», föddes här af bondeföräldrar. Ett halft mtl krono är boställe för en fanjunkare vid Nerikes regimente, och i närheten är Sanna jernmalmsgrufva. Sjelfva hållstugan, som ligger ett stycke söder om byn, der vägen grenar sig åt olika väderstreck, har den mest fula och ruskiga belägenhet; men der öppnar sig i stället för den resande, hvilken kommer öster ifrån Örebro, en herrlig utsigt öfver den bördiga dalen, som utgöres af landslagen till Wintrosa och Tysslinge socknar samt i vester och norr begränsas af de höga, skogbeklädda Kihlsbergen. Midtför, på sin ås, thronar nämligen Wintrosa vackra, nybyggda kyrka och långt ned till höger ses Tysslinge kyrka, likaledes ny och byggd i samma stil, som den nyssnämnda. Rundtomkring dem ligga stora byar och välbyggda gårdar och bortom dessa, närmare bergen, höja sig de röda, väldiga slagghögarne vid Latorps alunverk.

Sanna, Edsbergs-. Gästgifvaregård i Edsbergs socken och härad af Örebro, län, hvarifrån skjutsas till

Wintrosa Sanna i n. o. . .	$1^5/_8$	mil.
Wretstorp i s.	$1^3/_4$	»
Storbjörboda i v.	$1^7/_8$	»
Porla helsobrunn	$2^1/_4$	»

Der är ock tingsstället för Edsbergs samt Lekebergs bergslags härader. Vid Edsbergs Sanna, 1 mtl skatte, som eges af herr Gustaf Bergman samt är välbygdt, bördigt och har vacker belägenhet, $^1/_2$ mil från Hallsbergs jernvägsstation, finnes ett icke obetydligt kalkstensbrott. År 1862 bodde på hemmanets egor 28 inbyggare.

Sanna. Egendom af 6 seland (= $^1/_4$ mtl) frälse, täckt belägen på den vackra, 1 mil långa och en half mil breda Hemsön, hörande till Hemsö kapellförsamling uti Ångermanlands Södra fögderi af Wester-Norrlands län; gården, väl bebyggd, eges af häradshöfding Tornerhjelm, gift med en sondotter till geografen Daniel Djurberg. Taxeringsvärdet 1862 var 25,000 rdr rmt. Här finnas äfven ångsåg, tax. till 25,000 rdr, samt grofbladig såg, på sednare tiden ombyggd till finbladig, taxerad till 3,000 rdr rmt.

Sanna. Gästgifvaregård i Gefleborgs län; härifrån skjutsas till

Malsta i norr	1	mil.
Berge i n. v.	$1^5/_8$	»
Hudiksvall i s. o.	$^3/_8$	»
Iggesund i söder	$1^3/_8$	»

Sanna, *Sanda.* Ett mantal skatte uti Warnums socken, Ölme härad och Carlstads län, tax. 1862 till 50,000 rdr; egdes då af ryttm. C. G. R. Geijers sterbhus.

Sannarp. Två mtl frälse-säteri uti Åhrstads socken och härad af Halmstads län, utgör, jemte underl. $5^3/_4$ mtl, en egendom, belägen $1^1/_2$ mil öster om Falkenberg. Enligt Bexell var år 1818 en del af åkerjorden, kallad *Nya gärdet,* som består af stark lera, indelad i 13 gärden och brukades i cirkulation; det gamla gärdet öster om gården består af lerblandad mylla, vid pass 20 tunnland. Ängen, till stor del bevuxen med ek, är jemn, men till en betydlig del högländ. Raps har i sednare tider med framgång blifvit odlad på denna egendom, der den icke allenast visat sig motstå frost och andra mehnliga klimatiska inflytanden, utan ock gifvit lika goda skördar som i Skåne och Danmark. — Till säteriet höra qvarnar och sågverk med öfverfall i ett vattendrag, som kallas Spannarps qvarnbäck.

Åbyggnaderna uppgifvas vid ofvan-

nämnda tid hafva bestått af 2 manbyggnader under tegeltak; ladugården, grundmurad, bestod af tvenne längor. En stor trädgårdsanläggning hörer till gården.

Säterinaturen flyttades enligt Kongl. Maj:ts resolution af den 20 Juni 1820 härifrån till hemmanet № 3, 1 mantal *Allberg*, och *Sannarp* iklädde sig frälsenatur; men den 3 Juni 1853 återfick hvartdera hemmanet sin förra natur.

Af egare äro endast kända majoren Boltenstern år 1818, herr J. F. Spendrut (efter tax.längden) år 1858.

Sanne (i jordeboken), *Sande* (efter A. E. Holmberg), fordom kallad Sandarud. Annex-socken till Krokstads (Krogstad) pastorat, är belägen uti Sörbygdens härad af Göteborgs och Bohus län, $4^3/_4$ mil från Uddevalla, och inbegriper 0,413 qvadratmil af häradets östra bergstrakt. Den odlade jorden är inskränkt, enär trakten icke består af annat än fjäll, sjöar och skogar. Jordmånen är sand. Utsädet beräknades på 1840-talet till blott 20 t:r på gården. Husbehofsskog finnes till hvarje hemman och stora timmerskogar till flera gårdar. På fjället nära Dalslands gräns, å egorna till gårdarne Kåtebol och Bönebön, finnas samlingar af fossila hafssnäckor, hvilka förr skola varit så rikhaltiga, att man deraf bränt kalk. Dessa bankars höjd öfver hafsytan är ganska betydlig, äfvensom deras afstånd från stranden. — Socknen, som år 1805 beboddes af 531, år 1862 af c:a 1,200 personer*), innefattar $17^7/_8$ mtl skatte, $^3/_8$ mtl krono och hade sistnämnde år ett taxeringsvärde af 336,400 rdr. Bevillningsafgiften efter II art. var 122 rdr 30 öre. — Kyrkan, $^3/_5$ mil fr. moderkyrkan, intager ett af de främsta rummen bland landtkyrkor i anseende till sin intagande belägenhet. Omgifven af barr- och löfskogar, som bekläda det brutna landskapet, dominerar hon den natursköna Sandsjöns stränder. I sig sjelf är dock denna helgedom ingenting mindre än märkvärdig. Hon består nämligen af en förfallen träbyggnad ifrån början af förra seklet och var redan på 1840-talet bestämd att lemna rum för en mer passande af sten. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare uti en flyttbar folkskola, der år 1863: 142 barn erhöllo undervisning; dessutom undervisades i hemmet 16 och 20 saknade all undervisning. Sockenmagazin finnes. Af de få forntidsminnen, som påträffas i denna aflägsna bygd, märkas ättekullar på flera ställen. En fyrkantig stensättning och några mindre stenhopar på Kåtebols mark sägas vara minnen efter ett derstädes hållet slag mellan Göter och socknens inbyggare, hvaruti de sednare blifvit segrare. Af samma anledning kallas en äng på Lersäters egor *Götahagen*. På hemmanets egor har gjorts ett fynd, bestående af 2 halfklotformiga stenar med insatta kopparcylindrar. — En klyfta uti *Borgås* — ett högt, skogbevuxet berg vid Ed — är befäst med en grof mur af 50 alnars längd. På vid pass ett halft styckeskotts afstånd härifrån ligger *Hageberget*, ifrån hvilket Borgås blifvit beskjutet en gång, då det occuperades af ett fiendtligt parti. Om i sednare tider förefallna krigshändelser inom socknen gå några orediga sägner.

*) Enligt mantalslängden 1,172, enligt pastorsembetets uppgift 1,210.

Inga större gårdar finnas. Godset med högsta tax.värdet utgöres af $^3/_4$ mtl *Lersäter*, tax. till 12,000 rdr ($1^1/_2$ *Lersäter*). — $^1/_2$ mtl *Prestbol.* — $^1/_4$ mtl *Åsneröd* är ett militiæ-hemman. — $^1/_8$ kr. *L:a Ryr* har varit en kyrkoåker och äng, som blifvit år 1666 satt i mantal. Hela hemman äro: *Bergeröd* med tegelbruk och qvarn, 7 åboer, *Bjelkebräcka, Ed, Hultane* med såg och qvarn, 10 åboer, *Kåtebol, Pjexeröd, Ryr, Stenarsbön* och *Wassbotten;* halfva hemman äro: *Bönebön, Gisslebo, Kjettilsröd, Skruckan, Toröd, Troneröd, Ulkeröd* och *Wattneröd;* ett $^3/_4$ hemman finnes, *Klåbungeröd;* $^3/_8$:dels hemman äro: *Sturöd, Skogen* och *Måsen;* $^1/_4$:dels hemman äro: *Björnåsen, Hällunda* och *Litet Godt, Kåröd* och *Klefva;* $^1/_8$:dels hemman äro: *Ellseröd, Gatan, Gillane* och *Löfås.* — Adress: Uddevalla.

Sannegården. Ett mtl krono-säteri uti Lundby socken, Östra Hisings härad af Göteborgs och Bohus län, beläget midt emot Göteborg, på andra sidan af Göta elf, vid foten af en hög sandbacke, som gifvit stället dess namn *Sandgården* eller *Sannegården.* Den äldsta underrättelse, man om denna herregård eger,

består i den uppgift, att drottning Margaretha härifrån, år 1410 d. 24 Mars, utfärdat ett gåfvobref till Svarte Jenis, son af Nils Johansson Skåning och sedermera höfvidsman på Akershus, lydande på de i Westergötland belägna, under kronan förfallna gårdar, som Zabel von Helften rådt om, då han blef förklarad för rikets fiende. Sedermera har gården tillhört slägten Oxenstjerna; men 1734 blef den inköpt till biskopens i Göteborg sommarresidens i stället för Burgården. Genom sammanskott från presterskapet blefvo dess boningshus uppbyggda och trädgård anlagd under d. v. biskopen Jacob Benzelius. Dess trädgårdar med fiskdammar prisades mycket af Ödman för öfver 100 år sedan; men nu anses de (efter G. Brusewitz) knappast rendera mera än några kappar potates och ett par lass hö. Sannegården, alltså fordom frälse-säteri, blef först år 1856 fördt i jordeboken såsom krono-säteri, hvilket nu är bortarrenderadt; taxeringsvärdet år 1862 var 40,000 rdr rmt. På förutnämnda sandbacke stå två bautastenar, en tredje ligger långt från dessa, de torde utmärka ett griftställe. Om slaget på Sandgårds ängar (1657?) har Ödman antecknat en sägen, som här anföres med Afzelii ord:

»I lugn satt Harald Stake vid sitt höfdingedöme, tilldess att danskarne, under Carl Gustafs frånvaro i Polen, bröto freden, väntande sig ett lättvunnet rof och ett värnlöst land. Då tog Harald Stake ned ifrån väggen sin sköld och sitt svärd, uppbådande sina gamla krigskamrater, som ännu kommo sin tappre öfverste ihog och höllo honom kär, tågade med dem och vid vestra gränsen hopsamlade bönder mot danska hären, som under Ivar Krabbe inbrutit öfver Westergötlands gräns och redan stod på Hisingen, nära Göteborg. Men före fienden var baron Harald vid Göta elf och hade slagit en bro öfver floden, vester från Gamla Varfvet, och tidigt en morgon hade han på denna bro gått öfver elfven och stod vid Sandgårds ängar, gent emot fienden, som öfverraskad såg Vestgötarnes blanka sablar lysa mot den uppgående morgonsolen.

Danskarne, med mångdubbel styrka, gingo modigt fram i den första striden, mycket förtröstande på en jättestor man — af svenska folket den danske Goliath benämnd — som väldigt framgick med sitt breda slagsvärd. Han hette Skälerup och sades vara en trollkarl, den ingen med bly eller stål såra kunde. Men en svensk ryttare tog en silfverknapp och sköt jätten till marken; dock stod han länge fäktande på knä och slog omkring sig med sitt svärd, tilldess ett korsgevär (hillebard), honom genom lifvet stunget, ändteligen dödade trollet. Mellertid hade Haralds-folket slagit största delen af danska hären till rygga, och när Skälerup stupat, vände jemväl de öfrige ryggen till, och deras flykt blef allmän. Harald Stake blef detta år, för pröfvad vishet och trohet mot fäderneslandet, med rikets högsta värdighet, ett rum bland riksens råd, belönad.»

Sannerud eller *Carlslund.* Säteri, redan beskrifvet under Karlslund; här må tilläggas, att dess fastighetsvärde år 1862 var 75,080 rdr rmt. På egorna bodde 67 personer med 14 hushåll. — Egare: hr A. Gröndals sterbhus.

Sannum. Två mtl frälse-säteri uti Undenäs socken, Wadsbo härad och Skaraborgs län, med vacker belägenhet vid sjön Wiken, eger god jordmån af lera och ansenlig skog; underl. är $^1/_4$ mtl frälse Lybeck, allts. taxeradt 1862 till 115,000 rdr rmt. På säteriets egor bodde n. år 142 personer med 33 hushåll; här är ock vattenqvarn. — Kända egare äro blott kommerserådinnan Elisabeth Cronström, öfverintendenten P. Tham år 1813, herr Hugo Troselius 1862.

Saxaholm. Slott, har legat på en holme, som består af ett högt berg vid inloppet till Ölme härads vik i Wenern, med härlig utsigt åt söder öfver sjön, i synnerhet åt Sibberön och Ramholmarne, samt i vester åt Kummelön, med hvilken holmen förenades genom en stor bro, efter hvilken lemningar syntes ännu inpå 1700-talet. På östra sidan har inloppet till Ölme härad varit stängdt medelst en jernlänk, som gått öfver sundet från slottet till Svartbergslandet. Till ingången åt söder hafva väl anlagda stentrappor uti berget ledt allt ifrån sjön. Sjelfva slottet synes var't bygdt af grof sten och starkt, fastän icke stort, emedan det antages varit endast 24 alnar i di-

ameter. och synes varit uppfördt i rundel. Efter sägnen skall slottets upphofsman hetat Saxe, hvilken egt Ölme och Wäse härader intill Dalarne, på samma tid som en Sibbe styrde Warnhem och Wisnum. Denne Saxe anses varit fosterbroder med Olof Trätälja. Slottet beboddes troligen af höga och rike män. När Sigvater Skald, i Skötkonungs tid, reste genom Wärmland, hade han här ett godt herberge hos rike Saxes son. Saxholms slott och län, som synes hafva bestått af Ölme och Wäse härader, skänktes af drottning Margaretha 1392 till hennes gunstling, riksrådet Abraham Brodersson, som innehade det till sin död. Derpå gafs det af kon. Erik af Pommern till riddaren Niclis Erengissleson (Natt och Dag), och tycks han hafva bott här, emedan han skref sig till Saxholm. Efter hans död 1440 har man sig ingenting vidare bekant om slottet, med undantag af en gammal tradition, som förmäler följande: »En fru, som här bott och varit missnöjd med sin herre, låter om en julotta, under sin herres närvaro vid messan i Warnum, sko sina hästar bakfram, och har således, att ej blifva röjd, åkt eller ridit med en annan obefogad älskare bort öfver isen, sedan eld var tänd på slottet, porten igenslagen och nyckeln inkastad på borggården. Denne herre skall hafva varit antingen nog enfaldig, att ej märka sin frus otrohet, eller nog förnuftig, att ömka hennes dårskap, och derföre, icke långt efter, sörjt sig till döds.»

Saxe, masugn uti Söderbärkes socken i Dalarne, var urminnes redan 1656.

Saxe-knute. Ett märkvärdigt berg, redan beskrifvet under art. Hellefors socken i Örebro län, uppgifves af Tuneld oriktigt ligga uti Fernebo socken i Wärmland.

Saxemara. Hamn på kusten af Blekinge, med 13 fots djup.

Saxemåla. Ett mtl frälse-säteri uti Lönneberga socken, Aspelands härad och Kalmar län, med vacker mangårdsbyggnad af trä om 2 våningar, samt en flygelbyggnad (år 1818), har tillhört slägten Weidenhjelm, hvaraf må nämnas majoren Lars Weidman, adlad Weidenhjelm, som var en tapper krigsman, hvarpå han isynnerhet visade prof, då en skans stormades vid itändandet af Christianstads långa bro, död i Riga år 1709. Saxemåla synes sedermera utgjort jemte Högerum en fideikommiss-egendom inom nämnda slägt, som dock snart lärer blifvit upphäfd. År 1862 egdes säteriet, tax. till 40,000 rdr, af tre med namnet Petersson. I sambruk med $^5/_{12}$ mtl ligger $^1/_4$ rå och rör Lindefall. Till gården hörer trädgård samt skog till husbehof.

Saxhyttan. Masugn i Grangärdes socken, belägen $^1/_2$ mil från Grangärdes kyrka, $^1/_8$ mil landväg från lastageplats med öppen sjötransport till Ludvika, $2^1/_4$ mil, och vidare land- och sjöväg till Smedjebackens lastageplats, $1^1/_2$ mil. — Sjelfva masugnen är gammal (från år 1633), men bandad med groft furutimmer och ny sandstenspipa från 1840-talet, vid hvilken tid hyttan ansågs kunna begagnas säkert i 50 år; synes i sednare åren varit nedlagd såsom ej upptagen i tax.längderna. Blåsmaskinen af Wedholms, med treslängig åkersvef, är uppförd i särskild byggnad. Rostugn efter cleophas-method af gråsten med malmhus af bräder och resvirke; tvänne kolhus, rymmande 2,000 stigar kol. Gårdens åbyggnad ligger nära intill masugnen. Landtegendomen utgöres af 1 mtl, och finnes arealen uppgifven i noten under artikeln Nyhammars bruk. Här kunna födas 8 à 9 hästar, 15 kor. Grufvor till denna masugn äro:

I *Bastbergsfältet.*		Hela Nyåkersfältet.
»	$^3/_8$	i Bastbergs stora grufva.
»	$^1/_2$	i Per Anders och Djupan.
Ivikefältet	$^3/_8$	i Källgrufvan.
»	$^1/_4$	i Krongrufvan.
»	$^1/_4$	i Klossan.
Gudmundsbergsfältet	$^1/_8$	i St. Gudmundsbergsgrufvan.
Ormbergsfältet	$^7/_{48}$	i Bast-, Björnhytte- och Björkgrufvorna.
Fredmundberget	$^1/_6$	i Fägtgrufvan.
Ställberget	- $^1/_4$	i N:a Ställbergsgrufvan med konstodalbrottet i Grängesberget.

På köpekol saknas icke tillgång, och kunna årligen påräknas 2,000 stigar från Gagnef, Moskefjerd och Floda samt inom hyttlaget.

Enligt 1862 års taxeringslängd var hemmanet skiftadt mellan 16 egare, hvaraf 14 af allmogeklassen, och må, såsom exempel på de i denna ort förekommande stora bråkdelar, hvaruti hemmanen äro skiftade, nämnas, att en egolott utgjordes af $\frac{2875163}{56246400}$ mtl; $^5/_9$ mtl, tax. till 20,000 rdr, lyder under Nyhammars bruk, $^1/_{24}$ mtl under Räfvola gård, som eges af brukspatron Öberg på Seglingsberg.

Saxtorp. Annex-socken till Westra Carleby pastorat, är belägen uti Malmöhus län, 1 mil från Landskrona, vid hafvet, med 8 mtl på en areal af 0,113 qvadratmil, hvaraf 0,003 äro insjöar, uti Harjagers härad, samt $6^5/_8$ mtl på en areal af 0,046 qvadratmil uti Rönnebergs härad. Uti den del af socknen, som hörer till Harjagers härad, är marken skarp och ganska ofruktbar, öfverallt jemn, med sand till rådande jordmån; den del, som hör till Rönnebergs härad, har åter en fruktbar jordmån, som består af lermylla. Hela socknen är skoglös; men Saxtorps by eger god och äfven till salu tillräcklig klapptorf. Socknen beboddes år 1805 af 695 och 1862 af öfver 1,280 inbyggare, hvaraf c:a 940 i Harjagers och 330 uti Rönnebergs härad. Fastighetsvärdet i förstnämnda härad upptogs 1862 till 419,900 rdr och i det sednare till 398,000 rdr rmt. — Kyrkan, nybyggd, ligger i Harjagers härad, $^5/_8$ mil från moderförsamlingens. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola och en flyttbar småbarnsskola, der 224 barn undervisades år 1862 af en examinerad och en oexaminerad lärare. Till skolan hörer ett planteringsland af $2,187^1/_2$ qvadratalnars ytvidd. — Af gårdar märkes *Tågerup*, ber. säteri med väderqvarn.

Af byar och gårdar finnas vidare: *Saxtorps* by, $5\frac{13}{24}$ mtl sk., $^1/_4$ mtl militiæ-boställe, $^2/_3$ uts. frälse, $^2/_3$ annex, $^7/_8$ sk. domkyrkohemman; till hemmanet № 3, $^1/_4$ mtl, höra en väder- och en vattenqvarn; i byn är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till

Landskrona	1	mil.
Glumslöf	$1^3/_4$	»
Tågarp	1	»
Kjeflinge	$1^1/_{12}$	»
Åkarp	$1^1/_2$	»

Största gården utgöres af № 2 & 7, $^3/_4$ mtl, tax. till 45,500 rdr. — I Rönnebergs härad ligga *Södra Möinge* by, $3^1/_2$ mantal krono. — $1^1/_8$ mtl krono *Qvärlöf*, mensal till kyrkoherden i *Westra Karaby*. — Adress: Landskrona.

Saxåhyttan. En hel bergsmanshytta eller 4 mtl skatte, med masugn samt hammarsmedja med 1 härd och oinskränkt smidesrätt, är belägen uti Fernebo s:n af Philipstads bergslags härad och Carlstads län. Denna hytta anses af Fernow uti hans beskrifning öfver Wärmland, sid. 230, hafva varit till före Digerdöden, men uppgifves af honom på 362 sidan vara uppförd strax efter upptagandet af Persbergs grufvor, som skedde efter nämnda farsot. Tillverkningen, som i äldre tider uppgifves till c:a 300 *sktt* af eget tackjern, har på sednare tiden uppgått till 5 à 6,000 *sktt*; men sedan år 1857 har hammaren varit nedlagd. Malmen har hemtats från Persbergs grufvor, belägna 1 mil vester om bruket. Afsättningsorten har varit Göteborg, och bruksstämpeln ett S med linie ofvan och nedanföre. Under Saxåhyttan, hvars fastighetsvärde år 1862 var 200,000 rdr rmt, lyda hemmansdelar uti *Mörtkjernshyttan, Örlingshyttan, Dalbotorp* och *Yngshyttan,* äfvensom Saxå tullmjölqvarn med 2 par stenar; masugn, tax. till 35,000 rdr; utsädet uppgafs 1857 till 22 t:r råg, 135 t:r hafra. *Saxåhyttan,* bebyggd med ett hus af sten och slagg med altan, hvarifrån en herrlig utsigt erbjudes, eges till $\frac{29}{64}$ af enkefru F. L. Berggren, $\frac{25}{64}$ af brukspatron B. Berggren, $^5/_{32}$ af sexman Svenssons sterbhus. Vid bruket bodde år 1862: 319 inv. med 66 hushåll.

Schebo, *Skebo.* Bruks- och landtegendom, belägen uti Ununge socken af Närdinghundra härad och Stockholms län, vid Närdingens utlopp, omkring 3 mil från Norrtelje och 6 mil från Uppsala. Äldsta underrättelsen man har om detta gods upplyser, att säteriet Schebo blifvit flyttadt af erkebiskop Kenicius från Edebo socken till Ununge och att en dess qvarn tillhört S:t Clara kloster, men efter dettas indragning tillfallit kronan jemte hela Schebo gods. I slutet eller medio af 1500-talet inneh. det åter af enskild person, ity Tönnes Tott d. Ä., sonson till Danmarks rikes råd Åke Axelsson, som inkom i början af nämnda århundrade till Sverige, befinnes hafva skrifvit sig till Skedebo; godset förblef

inom denna slägt tills på 1680-talet, då det genom gifte med Helena Tott, troligen den sista af ätten, kom i landshöfding O. W. von Löwens ego. Innan vi omnämna godsets egare i en sednare tid, torde ej misstyckas, att vi äfven här anföra den äldst kända af Tottska ätten, Thord Tott, som lefde vid pass 1080 och var den första kristna man af denna ätt samt skall ligga begrafven i Kjeflinge eller Hyllinge hög utanför Lund. Under det godset var i Tottarnes ego, anlades här stångjernsbruk 1622 af Lemmens, masugn 1645; båda förföllo dock snart; men det förra återställdes 1655, och år 1674 den sednare, som dock 1686 flyttades till Edsbro. Sedan nu jernbruk blifvit förenadt med landtegendom, hafva följande dertill varit egare; en Liljeström år 1733, kommerserådet Backmansson, adlad A. Nordencrantz, som sålde godset till handelshuset Finlay och Jennings, och hvilken ansåg sig dervid förlorat på kursförändring 850,000 daler k:mt; från 1769 Grill, från 1780 kommerserådet Arvedsson, under hvars tid bruket och egendomen blifvit betydligen förbättrade, det förra genom inrättandet af ett dubbelt valsverk genom Owen, privil. till 2,000 *skℓℓ*, samt ett nytt tackjernsmaskineri och 2:ne puddlingsugnar (smidet förändrades från wallon- till s. k. tyskt smide); den sednare förbättrades genom ansenliga uppodlingar. Närvarande egare äro brukspatronen och grosshandlanden Michelssöner, inom hvars slägt godset varit alltsedan 1840-talet.

Bruket, som 1816 var privil. till 1,200 *skℓℓ* och nu mer till 2,300 *skℓℓ* smide för 2 hamrar och 4 härdar, hemtar tackjernet från Edsbro masugn, som får malm från Häfverö socken, der *Lappgrufvorna*, *Långskärsgrufvan* och *Herreängen* hafva de rikaste jernmalmsfälten; på Herreängsfältet uppfordrades under året 1863 ur 3 grufvor 72,672 centner jernmalm. Vid Långskäret råder isynnerhet rödaktig hälleflinta och fältspat, blandad med qvarts; gångarterna vid Herreängen äro hvit qvarts, grönt skörlberg, brunt granatberg och hornblende. I dagskärpningen har man funnit blyglans, jernmalm och zinkblende. Malmen har nästan öfver allt, utom Långskärs- och Spatgrufvan, varit en rödbräckt qvicksten af 45 till 60 proc. halt och derutöfver. Kolbehofvet uppgifves af Tuneld till 8,000 läster årligen. Under åren 1840—47 är en efter plan ordnad skogshushållning införd, och besörjdes skogsvården af en deruti kunnig person från ett utländskt skogsinstitut. Bruket har egen lastplats i Edebo socken. Egendomen utgjordes år 1862 af Schebo stångjernsbruk, och valsverk, *Schebo* (eller såsom det i 1825 års jordebok skrifves Scheda) 4 mtl frälse-säteri, med underl. c:a $35^{1}/_{2}$ mtl, hvaraf c:a 25 mtl skatte, $5^{1}/_{4}$ säteri, deraf $3^{1}/_{4}$ berustadt säteri Harbroholm, resten frälse uti Ununge, Edebo och Edsbro socknar, Schebo qvarnar, hvaraf en med 4 par stenar, såg och tegelbruk, allts. tax. till 932,739 rdr rmt, hvaraf 125,000 rdr för bruksbyggnader, 55,000 rdr för Schebo säteri. Till godset hörer äfven ålfiske. Manbyggnaden består af två våningar med 2:ne flyglar; dessutom finnas bostäder för djurläkare och doktor, äfven en värdshusbyggnad. — Vid Schebo säteri och bruk, som i kyrkligt hänseende tillhöra Ununge socken i Närdinghundra och i civilt hänseende till Frödsåkers härad, bodde år 1862: 417 personer på 100 hushåll.

Schebäck. Kusthamn och lastageplats i Hjelmaren, strax öster om Örebro, vid Svartåns utlopp i vestra Hjelmaren. Bland andra varor, som utskeppades här under året 1861, voro 28,500 *ℓℓ* bär.

Schedevi, *Skedvi*, förut *Lid*. Två och $^{1}/_{2}$ mtl frälse-säteri uti Tjärstads socken, Kinda härad och Linköpings län, har vackert läge mellan sjöarna Åsunden och Åmmern, nära kyrkan och häradsvägen åt Åtvid, på ett afstånd af $3^{3}/_{4}$ mil från Linköping, 8 mil från Westervik, $^{1}/_{4}$ mil från stora landsvägen mellan Linköping och Wimmerby, hvartill räknas $6^{1}/_{4}$ mil och $^{1}/_{4}$ mil till närmaste tullqvarn.

Skyedevi i Kind nämnes 1279 såsom förpantadt af Magnus Gerason till biskop Anund i Strengnäs och 1390 såsom af Niclis Ulfsson, cantor i Linköping, afyttradt till Thyrkel Haraldsson riddare. Skedvi gård m. m. skall ock blifvit gifven »för att deraf inrätta en præbenda med altare i Linköping» af Knut Jonsson Blå till Aspnäs, som 1322 kallas Dapifer regis Sveciæ och i historien

ihogkommes med ära, bland annat för sin vägran af handräckning till konungens gifna uppdrag om hertigarnes afdagatagande. År 1598 har Christopher von Scheiding skrifvit sig härtill, och synes Schedevi förblifvit någon tid inom slägten samt derifrån köpt af kongl. r. grefve Jak. Spens; dessförinnan befinnes dock G. Rålamb varit egare 1686. På 1630-talet utgjorde egendomen 26 hemman, hvaribland $19^1/_2$ gamla frälse. Under åren 1769—81 lät dåvarande egaren, r. r. grefve M. Falkenberg, här uppföra en vacker manbyggnad af sten, innehållande uti 3 våningar under tegeltak 31 rum och 7 hvälfda källrar m. m. Från stora salongen en trappa upp har man utsigt öfver sjön från alla 4 sidorna. År 1810 såldes Schedevi af hofm. gr. H. Falkenberg till ryttm. C. Engelcrantz och har sedan genom köp innehafts af 7 egare, af hvilka må nämnas friherre Aug. Friesendorff 1820 och hr fältkamrer S. J. Bergman, nuvarande egaren, som köpte det år 1853 för en summa af $112{,}333^1/_3$ rdr rmt.

Egendomen utgjordes på 1830-talet och ännu 1862 af $2^1/_2$ mtl frälse-säteri Schedevi med derunder afhysta frälsehemmanet *Lund*, $1^1/_2$ mtl, och *Öfverbo* $^5/_8$ mtl. 3 mtl fr. *Rimforssa*, 2 mtl fr. *Ytterbo*, $^1/_2$ mtl *Forssebo*, alla belägna i samma socken som hufvudgården, hvartill hörde en tvåbladig tullsåg vid frälsehemmanet Forssebo och hälften af *Grythults* enbladiga tullsåg, belägen uti den s. k. Hallstad-ån, Hallstads qvarn och Forssa ålfiske, 15 torp på Rimforssa egor. Tax.-värdet år 1862 var 234,000 rdr rmt, hvaraf 80,000 rdr för Schedvi, inber. för ett tegelbruk. Utsädet uppgafs på 1830-talet till 8 t:r hvete, 45 t:r råg, 10 t:r korn, 25 t:r blandsäd, 15 t:r hafra, 3 t:r ärter, 80 t:r potates, höafkastningen uppgick till c:a 300 lass à 40 *℔.* samt 120 lass klöfver och timothej. År 1834 började här med fördel nyttjas myllårder af 5 billar. Enligt en på 1830-talet upprättad kalkyl öfver gårdens inkomster och utgifter stego de förra till 6,477 rdr, och de sednare till 1,370 rdr, allt bco.

Jordmånen består till större delen af god lera på lerbotten och till mindre delen af sandmylla på örbotten. Skogsmarken är bergig och stenig. I hagarna finnas skog till vedbrand och gärdsle; men byggnadstimmer hemtas från Rimforssa skog.

Manbyggnaden omgifves af en engelsk park och trenne trädgårdar. Stället finnes afritadt uti Thersners »*Fordna och Närvarande Sverige*».

Schedevid. Socken i Linköpings län, se art. Skedevi.

Schedvi, Stora. Socken uti Kopparbergs fögderi af Stora Kopparbergs län, omgifven af Husby, Wika, Säthers och Gustafs socknar, ligger 2 mil från Hedemora samt omfattar en areal af 2,814 qv.mil, hvaraf 0,066 äro vatten. Socknen, som indelas uti *Ofvan-* och *Utanskogs*, *Bo* och *Nybergs*, är i allmänhet jemn. Rådande jordmånen är lera, som likväl närmare Dalelfven, hvilken flyter genom socknen, är något sandblandad. Skogen har genom kolning i fordna tider blifvit mycket förminskad och redan 1640 finner man, att då åtskilliga hyttor blifvit kort förut ödelagda, i anseende till skogsbrist. Af sjöar märkas: *Lungevattnet* eller *Lönnvattnet*, *Klingarne*, *Hyen* och *Ryggen*. Åkerbruket är hufvudnäringen; vidsträckta myrodlingar förefinnas. Bergsbruk idkades här fordom vid åtskilliga hyttor, numer arbetas endast *Löfås* silfver- och koppargrufvor, någon jernmalm brytes ock; ur *Grufbacks* tvänne grufvor upphemtades 1861: 253 centner jernmalm. Socknen, som innefattar, enligt 1825 års jordebok, $74^3/_8$ mantal skatte, $11^3/_8$ bergfrälse, $1^1/_8$ krono, $2^1/_4$ frälse, eller enligt taxeringsländen 297 spannl. 15 snäsl. 8 bandl., beboddes 1805 af 3,217 och 1862 af 3,700 personer. Hela taxeringsvärdet år 1863 var 218,489 rdr rmt (år 1830 öfver 700,000 rdr), hvaraf 41,739 rdr för annan än jordruksfastighet. I bev. för fast egendom och inkomst erl. 291 rdr. Kyrkan, af sten, belägen på en höjd nära Dalelfven, är, efter att hafva blifvit utvidgad flera gånger, nu ljus och rymlig nog. På 1840-talet blef här uppsatt orgel. Stora Schedvi utgör ensamt ett konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Stora Tuna kontrakt af Westerås stift, och beläget 11 mil från stiftsstaden. — Af pastorer må nämnas den först kände, Erengislaus 1392, Ditmarus 1414, Ol. Dalekarlus

1648, Joh. Gezelius, sedermera biskop i Åbo. Olof Samuel Troilius, död 1732. Intill år 1640 hörde Schedvi till Säters län. Skola inrättades här redan 1689. Nu finnas 2 fasta folkskolor, 12 flyttbara småbarnsskolor, i hvilka 2 examinerade och 6 oexaminerade lärare samt 1 lärarinna undervisade år 1862: 723 barn, medan 44 undervisades hemma. Ny fast skola är föreslagen att uppföras vid *Nyberget*. Sockenbibliothek inrättades här 1861, dels genom insamlade medel af 200 riksdaler, dels genom kontraktsprosten Johanssons donation. — I socknen finnas sockenstuga, kronotionde-bod, lånemagazin i Hysta, fattigstuga, 2 folkskolhus, *Landa* och *Uppbo* brostugor samt materialbod, hvilka byggnader upptaga 8,500 rdr af förut uppgifna fastighetsvärde. Här finnas ock 2 vaktstugor på den genom socknen gående Gefle—Dala jernväg. Af historiska minnen eger socknen ett från år 1521, då en träffning stod vid *Uppbo* gård mellan Danskarne och Schedvi-boerna. Under året 1862 fångades nära *Nybergets* by i samma sax 2:ne björnar, troligen ditskrämda af bullret från jernvägen.

Gårdar och verk: *Löfås* kopparverk och svafvelbruk samt landtegendom, se denna artikel. — *Tomtebo* koppargrufva, hvaraf hälften, taxerad till 1,560 rdr riksmynt, eges af Såghytte bolag. *Stora Klingsbo*, bergsfrälse-hemman af 1 mantal 1 spannland 7 snäsland 1 bandland med qvarn med 3 par stenar samt enbladig såg; hemmanet, som är skiftadt emellan tre egare, är philosophen Benjamin C. H. Höijers födelseort. — Lilla Klingsbo består af 31 spannland 18 snäsland 7 bandland, med 3 åboer; skattefrihet å detta hemman lemnades 1649 åt kyrkoherden i Falun, Petrus Jonæ Helsingius och stadfästades enkan af konung Carl IX. *Qvista*, 70 spannl., taxeradt till 30,000 rdr, har en egare. — Af byar finnas vidare: *Bisbergshyttan*, 9 spannl. 13 snäsl. 14 bandl., *Ytter-Sätra*, *Öfver-Sätra*, *Storksbo*, *Tyskbo*, *Kyrkobyn*, *Landa*, *Forssa*, *Gussarfshyttan*, *Ingarfshyttan*, *Hyenshytta* tegelbruk med åbyggnad. — *Forssnäs* tullmjölqvarn. *Askhytte* såg, garfveri och qvarn. — Adress: Falun.

Schedvi, Westra eller **Lilla.** Socken uti Åkerbo härad af Westerås län, är belägen 7½ mil från Westerås, 2⅜ mil från Arboga, i häradets vestra del, mellan Medåker i söder, Bro i öster och söder, Hed i nordost och nordvest, Ramsberg och Fellingsbro, båda af Nerikes län, i vester och sydvest, der socknen skjuter in med ett litet område af 0,031 qvadratmils vidd, utgörande ½ mantal. Den öfriga arealen är 1,245 qv.mil land, 0,168 qv.mil vatten. Nästan hela landet upptages af låga berg, skog, kärr och sjöar; blott i söder är någon slättbygd, kring Rölen och Westlandasjön, hvilka utfalla till Himmeta, och Schedvisjön, som med tillopp från Trycktjern, Meslången m. fl., utgjuter sig genom Schedviån. Det hela är ett terrassland med dess vanliga vattenrikedom; här skola finnas ej mindre än 140 sjöar, hvaraf utom förutnämnda *Ihresjön*, *Ulbotjern*, *Kolsjöarne*, *Spaden*, *Krampsjön*, *Lilla* och *Stora Wålen* äro de förnämsta. Socknen kan ej räknas höra till sädesbygden, utan består åkern, utom vid byarna omkring kyrkan, af så kallad flatjord, som består af en med sandmo och spiklera blandad mylla. Hårdvallsängar finnas ej; men så hafva hemmanen desto fler och större myrvallsängar. Näringar äro åker- och ängsbruk, skogs- och bergsbruk. Goda och vidsträckta skogar finnas till kolning för de rundt omkring socknen liggande bruk och hammarverk. Sjöarne äro mycket fiskrika, och vissa tider om året, särdeles mot hösten, vistas här dreffogeln, som på sitt behändiga sätt drifver och jagar fisken i stor myckenhet i Westlanda-sjön inåt vassen och landet. På sednare åren ha stora uppodlingar skett inom socknen; sålunda hafva medelst statsbidrag *Westlanda-*, *Öster-* och *Sundängssjöarne* blifvit sänkta till vinnande af c:a 1,000 tld, dels till nyodling användbar, dels till sin beskaffenhet synnerligt förbättrad jord. Den under året 1861 uppkomna öfver kostnadsförslaget stigande brist af 5,500 rdr, hvilken brukspatronen friherre D. von Schulzenheim förskotterat, har blifvit bolaget tillegnad såsom en gåfva; ett vackert föredöme af deltagande för ortens framsteg på odlingens väg. Socknen, som beboddes 1810 af 711 och 1863 af öfver 1,040 personer på 207 hushåll, innefattar 26¼ mtl, hvaraf 19¼ skatte, 1¼ krono, 5¾ frälse, taxerade till 783,200 rdr; dessutom finnas såg vid *Alfvesta*, ångmjölqvarn, såg, tegelbruk vid *Bjurnäs* samt *Eriksbergs* benmjölstamp, tillsammans tax. till 16,600 rdr. Hemmanen *Björnäsboda* och *Korndal*, hvartdera af ¼ mtl, höra i administrativt och juridiskt

hänseende till Örebro län och bebos af c:a 20 inb. I bevillning efter II och III art. erlades 1863: 286 rdr 21 öre.

Socknen skrifves af Grau Sjedvi eller Sjävi, och anses namnet af honom härledas från gamla Schytiska ordet *Siau*, *Sied*, liktydigt med vårt nuvande Sjö. Enligt sägnen skall socknen omkring 1610 blifvit mycket uppodlad af en hop Finnar, som gifvit namn åt de här befintliga Finntorpen. Socknen har hört till hertig Gustaf Adolfs förläning; dess kyrkoherdar äro ej kända längre tillbaka än från år 1627. Socknen utgör nu ensamt för sig ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Arboga kontrakt af Westerås stift. I socknens fasta och flyttbara folkskolor undervisades år 1862: 117 barn af en examinerad och en oexaminerad lärare, medan 22 undervisades i hemmet. — Af fornminnen finnas endast s. k. jätteringar (stenrösen) på Bjurnäs skog i söder.

I socknen märkas af gods och gårdar: *Westlandaholm*, säteri, med underl. 2 mtl sk., $2^1/_4$ fr. i *Bjurnäs*, rå- och rörshemmanen *Fröänge* och $^1/_2$ mtl *Ivinge*, $^1/_4$ sk. *Stakboda*, $^1/_4$ kr. *Ödesbo*, allts. tax. till 165,000 rdr. — $^1/_4$ mtl fr. *Brattfors*, tax. till 41,000 rdr rmt, lyder under Uttersbergs bruk. — $^1/_4$ fr. *Billingbo*, $^3/_8$ fr. *Ihre*, $^1/_2$ sk. *Spaboda*, $^1/_2$ sk. *Svansboda*, $^1/_2$ sk. *Ullboda*, lyda under Gammelbo bruk. — 1 mtl *Alfvestaboda*, $^1/_2$ *Lacksta*, $^1/_4$ *Tryckersbo*, $^1/_2$ *Täckten*, alla skatte, höra till Karmansboverken. — $^1/_4$ sk. *Lermansbo* eges af Skinnskattebergs bruksintressenter. — 1 mantal *Prestgård*. — Af öfriga byar må nämnas: 2 mtl sk. *Schedvi*, 2 sk. *Tuna*. — Fordom fanns här *Eriksbergs* jernbruk. — Adress: Arboga.

Schedingsnäs. Två mantal frälsesäteri uti Forsheda socken af Westbo härad och Jönköpings län, är bebygdt mot slutet af 17:de århundradet af öfv. Scheiding, som tillbytte sig 3:ne gårdar af skatte-natur i Rakeryds by mot säteriegendomar i Södermanland samt erhöll å den nya gården säteri-natur och tillstånd att uppkalla den Schedingsnäs. Efter hans död har den tillhört slägten von Schaij, och af sednare egare må nämnas kapiten Knut Sparre, major Abr. Bratt, olyckligt namnkunnig som religionsföraktare, ryttm. Daniel Stjernklo-Lilljenberg 1828 och sonen löjtn. David F. G. år 1862, då säteriet jemte $3^3/_4$ mantal underl. i krono-skatte-hemmanen *Forsheda*, *Åreved*, *Wipparp*, *Djuragärde* och *Åeke*, samt Forsheda qvarn, allt i samma socken, var åsatt ett taxer.värde af 87,270 rdr rmt, hvaraf 60,000 rdr för sjelfva Schedingsnäs. Den på säteriets egor befintliga qvarnen egdes under Åminne säteri. Tuneld uppgifver på Schedingsnäs en rustkammare, innehållande några och femtio af så väl äldre som nyare tiders gevär.

Ett stort kummel på egorna uppgifves af allmogen hafva varit ett »afgudatempel», men anses af andra vara en graf öfver en i någon strid fallen kämpe.

Scheinge säteri i Christianstads län, se Skeinge.

Schiangeli eller **Skangli fjäll** är beläget uti Torneå lappmark af Norrbottens län, vid högsta fjällryggen, nära norska gränsen, 3 mil v. s. v. från Torneå träsk, n. n. o. om fjällspetsen *Ivarsten*, c:a 49 mil från Haparanda, men allenast 4 mil från närmaste hamn i Norge. Ehuru omgifven af de största fjäll, är Schiangeli bergshöjd deremot låg och består af smärre åsar utan någon synnerligt uppstigande topp. År 1696 upptäcktes derstädes af en Lapp tillgång på kopparmalm, och malmstrecket började kort derefter bearbetas för Svappavaara kopparverks intressenters räkning; i anseende till brist på skog, som ej finnes inom 3 mil från fjället, så uppbyggdes till malmens nedsmältning en hytta vid *Wuolosjoki*, 12 mil från Schiangeli och 2 mil ofvanföre Juckasjärfvi dåvarande kyrka. Vid denna hytta tillverkades år 1700 af 86 *sk℔* malm 11 *sk℔* koppar och följande året af 205 *sk℔* 25 *℔* koppar samt 10 till 20 *sk℔* årl. de 2:ne följande åren, hvarefter brytningen upphörde till följd af de stora transportkostnaderna. Åren 1841 och 1846 blefvo Schiangeli koppargrufvor bearbetade af ett bolag från Haparanda stad, och der uppbrötos 1,180 *sk℔* kopparmalm, hvarefter arbetet åter afstannade. Malmen var väl i allmänhet rik, och en hel mängd grufanledningar är der till finnandes, som icke äro svåra att taga reda på, då berghällen i allmänhet ligger blank i dagen, på sin höjd betäckt med litet mossa. Ett malmstreck blottades äfven af öfver 200 alnar i längd; men ingen enda malmgång fanns mäktigare än några få tum, högst ett qvarter på något enda ställe. Härtill kom ock

det såra läget på ett vildt fjäll, 12 mil bortom menniskoboningar. En annan väg dit synes väl lämpligare, näml. ned till fjordarna i Westerhafvet, dit man ej har, såsom ofvan nämndt, längre än 3 à 4 mil; men hvilka mil! Hela denna sträcka utgöres af det vildaste klippland ett menniskoöga har skådat, oupphörligen genomskuret af de rysligaste afgrunder med ättestupor, mer än 100 alnar djupa. Man lärer likväl nu vara betänkt på att här anlägga en dylik väg, som Napoleon byggde öfver eller rättare sprängde genom Alperna.

Schillra. Prestgård, 1 mtl krono, uti Stigtomta socken, Jönåkers härad och Nyköpings län, tax. 1862 till 35,000 rdr riksmynt. Af detta hemman tog den under Carl XI:s tid genom sitt bedrägliga reduktionsförsök olyckligt bekante Schillerus eller Schiller sitt namn; fadren var kyrkoherde i socknen. Slägten har ursprungligen kommit från Norge, hetat Kula eller Kulle och ansåg sig vara af adlig stam. Händelsen med hans bedrägeri läses uti Fryxells Sv. historia, XVII del., sid. 243.

Schiringe. Ett och $^1/_8$ mtl frälsesäteri med underlydande $1^1/_4$ mtl (se art. Mellösa) frälse, i Mällösa socken af Nyköpings län, $1^1/_4$ mil från Malmköping samt $^1/_4$ mil från Flens gästgifvaregård vid Flens jernvägsstation. Gården med behagligt läge vid Orhammarsjön, är väl bebyggd; har nära 1,500 tlds egovidd god jordmån, vacker skog öfver eget behof. Till gården höra qvarn, såg och tegelbruk; säteriets taxeringsvärde år 1862 var 50,000 rdr rmt. Schiringe har egts af r. r. frih. Thure Eriksson Sparre (död 1664) och stannade i slägten till omkring 1770; tillhörde från 1788 slägten Drakenhjelm, hvarifrån godset köptes 1863 af expeditionssekreteraren A. L. Nordvall för 158,000 rdr.

Schisshyttan. Stångjernsbruk och stålverk samt masugn uti Norrberkes socken af Stora Kopparbergs län. Gamla hyttan byggdes 1643, men är sedan ombyggd. Genom kongl. resolution af d. 14 Nov. 1827 tilläts egaren, att genom dubbel hammarskatt i afräkning på stålberedningen smida 150 *skll* stångjern. Stålberedningen sker vid 2:ne garfståls- och 2:ne råstålshamrar med lika många härdar, der årligen utsmidas omkring 130 *skll*, medan det privilegierade smidet är 150 *skll*. Under året 1857 var tackjernshytta under anläggning. Till bruket hörer äfven en betydlig landtegendom, bestående af $5^1/_8$ mtl Schisshytte gård med underl. $\frac{23}{32}$ mtl, taxerade till 212,000 rdr rmt; masugnen är taxerad till 75,000 rdr, stålsmedjan till 1,000 rdr, blyhyttan till 6,500 rdr; vid den sednare erhöllos år 1862: 2,000 centner bly och 1863 något mindre. Till bruket höra jerngrufvor uti *Gräsberget*, *Torstensberget*, *Massjöberget* och *Gussjöberget*.

Kända egare hafva varit hrr Wengelin på 1840-talet, sederm. baron C. F. Nieroth, som i tidningarna uppgifves nyligen hafva sålt Schisshytte bruk och Räms masugn för en köpeskilling af 408,000 rdr rmt.

Schäfvesund. Tre mtl ber. säteri i Glanshammars socken af Örebro län, $1^3/_4$ mil från Örebro samt nära kyrkan, med derunder lydande 4 mtl och Essösunds fiske — utgör en egendom, som är väl bebyggd, har vacker trädgård och park samt herrlig utsigt åt Hjelmaren. — Godset var år 1862 åsatt ett tax.-värde af 132,900 rdr rmt.

Flera fornlemningar antyda, att detta ställe varit ett jarl- eller herresäte. Gården tillhörde länge friherrliga familjen Kagg, tills den omkring år 1660 tillföll kammarherren Gustaf Reuter och efter hans död 1703 sonen Gustaf Reuter, egare till Schäfvesund, Ståholm, Reutersberg och Attorp; han gick 1700 ut i fält med Carl XII:s armé och var 1709 major vid Westmanlands regim., hvilket han anförde i den namnkunniga drabbningen vid Pultava s. år, samt blef der fången; uthärdade sedan 13 års fångenskap i Moskau, och återkom till Sverige ändtligen 1721 efter nära 22 års skiljsmessa från hustru, barn och sina många egendomar, då han, mätt på mödor, ära och försakelser, tog afsked med öfverstenamn.

Till det i Glanshammars kyrka befintliga prydliga Reuterska grafkoret, försedt med hans samt flera af familjens porträtter och sköldemärken, och hvarunder äfven öfverste Reuters stoft hvilar, har han skänkt räntan af 1 mtl Qvinnersta i Axbergs socken att årligen utgå

dels till underhåll af grafven samt dels till församlingens fattiga; detta sednare, enligt testamentets ordalydelse, »såsom en tacksamhetsgärd för Försynens skickelse, som låtit mig helbregda återkomma till mitt fädernesland efter 9 års blodigt krig emot Sveriges talrika fiender samt 13 års hårdt fängelse hos Ryssen.»

Öfverste Reuters ende son, kongl. lifdrabanten Maurits Gustaf Reuter, dog 1736 barnlös, hvarefter gården egdes af en Svedenstjerna. I sednare tiden har egendomen tillhört assessor Wilson, hvars sonhustru enkefru Gunilda Wilson nu är egarinna.

Schästa. Egendom uti Westmanland, se art. *Skästa.*

Seffle kanal mellan sjön Wenern och Byelfven, är redan omnämnd under sistnämnde artikel. Här må tilläggas en öfversigt af slussinkomsterna för åtskilliga år från kanalens öppnande:

	Summa inkomster.
År 1837,	3,280 rdr 65 öre.
» 1843,	5,759 » — —
» 1844,	17,086 » 81 »
» 1856,	23,331 » — —
» 1861,	29,182 » 85 »

Under året 1860 hafva 4 ångfartyg gjort reguliera turer på kanalen mellan Sulvik, Arvika, Åmål och Göteborg; i medeltal under sista 5 åren hafva derå passerat 668 ångfartyg, 2,755 segelfartyg och 2,468 elfpråmar.

Vid kanalen voro 1862: 63 mantalsskrifna personer på 11 hushåll.

Seffle, *Säffle.* Två mantal fr.-säteri uti By socken, Näs härad af Carlstads län, utgör jemte $^1/_4$ mtl frälse *Billerud,* med ölbryggeri samt tullmjölqvarn med 4 par stenar, ett gods, tax. till 139,500 rdr rmt.

Af egare nämnas enkefru Krusenstjerna år 1825, herr O. Th. Lennartsson år 1862.

Vid tionde allmänna landtbruksmötet i Carlstad 1863 prisbelöntes från denna egendom en ko af korthorns-race, tackor af leicester-race samt ost- och smörredskap; af dessa sednare nämnas ostqvarn till ett pris af 50 rdr rmt samt ystså till 130 rdr. — Adress: Åmål.

Sefvedes härad, af Kalmar län, omgifvet i norr af Kinds, i vester af Ydre härader, båda hörande till Linköpings län, i öster af Södra Tjusts och i söder af Aspelands härad, innefattar Wimmerby stad, 5 hela socknar och delar af 3, — se tabellen till Kalmar län; arealen är 8,985 qvadratmil, hvaraf 0,687 äro vatten; hemmantalet är $237\frac{11}{24}$ mtl. Den odlade jorden uppgifves till 11,104 tld, naturlig äng till 21,487 tld. På qvadratmilen beräknades 1862 bo 2,050 personer. Marken är i allmänhet stenbunden, och flera sjöar genomskära trakten. Sefvedes utgör med Tunaläns och Aspelands härader Sefvedes—Aspelands fögderi (2:dra fögderiet i länet), med tingställe i Wimmerby stad och en domsaga under Göta hofrätt.

Ett historiskt minne har detta härad ifrån den upproriske Nils Dackes tid. Han samlade nämligen år 1543 här 400 bönder och anföll med dem kon. Gustafs fogde, Nils Andersson, samt ihjälslog 6 af hans folk och tvang honom sjelf att taga flykten ned åt Högsby.

Sefvedes kontrakt af Linköpings stift, se Tunaläns.

Sefvenäs, stålverk uti Skellefteå socken, se art. Sävenäs och Skellefteå.

Segerfors. Stångjernsbruk med manufakturverk, beläget uti Arvika socken af Jösse härad och Carlstads län, uppgifves på 1840-talet haft för 2 härdar 1,200 *skll* stångjernssmide af köpt tackjern. Till bruket hörde 1862 en landtegendom, bestående af $\frac{27}{72}$ mantal frälse *Rackstad* och $^1/_{12}$ mtl *Holm,* med husbehofs- och salusåg samt tullmjölqvarn; det hela var nämnde år åsatt ett tax.-värde af 54,000 rdr, hvaraf 26,000 rdr för sjelfva bruket. Bevillningsafgiften efter II art. var c:a 50 rdr rmt.

Kända egare äro endast hr A. Sandelin år 1840, brukspatron H. Indebetou år 1862.

Segerfors. Silfver- och kopparverk i Nya Kopparbergs socken af Örebro län, omnämnes af äldre författare, och uppgifves Erik Odelstjerna varit direktör öfver verket år 1749.

Segersgärde. Ett mantal frälse uti Lofta socken, Tjust härad af Kalmar län, med täck belägenhet på en landtunga mellan Saltsjön och Gamlebyviken, omgifvet af höga berg, är i sednare tider bebygdt och egdes 1862 med $^3/_8$ mtl underl. af hr Carl Rydström. Segersgärde taxerades samma år till 25,000 rdr.

Stället förekommer 1381 under namnet Sigharsgierde, och egdes då af Bo Jonsson Grip; på 1600-talet tillhörde det ätten von Scheding, i sednare tider grefliga Lewenhauptska ätten, såsom strögods under Kasimirsborg. — Adress: Westervik.

Af förut nämnda berg kallas det ena *Hagborgs klint,* och den vanliga historien om Hagbard och Signe upprepas af allmogen. Flera högst märkliga grottor och gångar förekomma i berget.

Segersjö eller **Segersö** i Lännäs socken, Askers härad af Örebro län, beläget nära Telge-åns utlopp, skall under hednatiden varit bebodt af kon. Sigar eller Sigveder, af hvilken det anses hafva fått sitt namn, och uppgifves af somliga såsom skådeplatsen för Habor Amundssons och Signilds äfventyr, emedan här, som på många andra ställen, förekomma ett s. k. *Habors röse* och *Signilds källa.* — Tvenne domaresäten samt ättehögar ej långt från gården, äfvensom i trakten befintliga runstenar m. fl. fornminnesmärken, angifva emellertid ställets höga ålder; dock betviflas, att fornlemningarne här egt samband med sagan om Hagbard och Signe, då deraf inga spår återfinnas i folkmedvetandet. Sagans ortfästande på så många ställen i Norden och mythiska drag hafva föranledt den utmärkte forskaren N. M. Petersen att derom yttra: »att ligesom Odin og Gunnlöd er forherrligelse af livets åndig poetiske side, så vilde da Hagbard och Signe være det af den jordiske elskovs fuldendelse».

Egendomen var af ålder kungsgård, tilldess konung Waldemar Birgerson år 1278 gaf *Sigarsö gård* i Nerike till Strängnäs biskopsstol, hvilket sedermera bekräftades af konung Magnus Ladulås. Genom Westerås recess återkom Segersjö till kronan. När Sigismund, efter Stångebro slag, måste öfverlemna flere af sina vänner till hertig Carl, blefvo Erik Sparre, Gustaf och Sten Banér samt Thure Bjelke förda, först till Kungsbro i Östergötland och sedan till Segersjö, der Gustaf Banérs fru födde sonen Carl. Under Örebro riksdag år 1608 vistades Carl IX stundom här. Genom bref af den 17 Januari 1631 från »vårt hufvudqvarter Borovals i Neumark-Brandenburg» tillstadde kon. Gustaf Adolph factorn Erik Larsson att, såsom ersättning för fordran hos kronan, sjelf uppsöka samt njuta, bruka och behålla gods, svarande emot ett värde af 20,000 rdr. Till följd häraf erhöll sagde Erik Larsson genom bref af den 22 Mars 1631, underteckmadt af pfalz-grefve Johan Casimir, af Claës Fleming samt trenne kammar-råd, immision uti Segersjö gård, hvilket derefter confirmerades genom kon. Gustaf Adolphs skrifvelse, dat. Augsburg d. 24 Maj 1632, och till vederbörandes kännedom kungjordes genom kammar-kollegii bref af d. 21 Jan. 1634.

Erik Larsson, som adlades med namnet von der Linde, ansågs på sin tid vara den förmögnaste köpman i Sverige. — Han brukade säga, att det var tre saker han aldrig ville yppa: 1:o hvad hans byggda hus vid Stora Nygatan i Stockholm kostade, 2:o hvad han förlorat i sjöskador och 3:o hvad han påkostat sin son Lorenz. — Efter Erik Larsson skref sig hans yngre son, frih. Erik von der Linde, såsom herre till Segersjö. Godset skänktes derefter af drottning Christina till fältmarskalken Lennart Torstensson, emot det att Torstensson till von der Lindeska arfvingarne utbetalte en lösen, som upptogs till 61,520 dal. s:mt, räknade till 2 dal. s:mt för 1 rdr. — Vid 1655 års riksdag väcktes fråga att indraga Segersjö till kronan; men det var då kon. Carl Gustaf fällde det bekanta yttrandet i rådet: »om Segersjö låge på min borggård, skulle Torstenssons arfvingar det behålla, ty riket kan ej nog betala dess stora förtjenster; och hvad jag vet, det har jag att tacka Torstensson för.»

Frågan om reduktion förföll för den gången, men återupptogs; och år 1681 reducerades Segersjö till kronan och togs från Torstenssons arfvingar, ehuru, såsom sagdt är, slägten på ganska dryga vilkor kommit i besittning af egendomen. — Segersjö förblef sedan under kronan, och kon. Carl XI vistades der ibland för att jaga. På kon. Carl XII:s befallning till Kammar-kollegium, dat. Timurtasch d. 30 Juni 1713, företogs omsider en vidlyftig undersökning om saken, som slutade så, att grefve Carl Ulric Torstensson bekom Segersjö såsom

återvunnet reduktionsgods, enl. Kammarkollegii bref af d. 15 Jan. 1721.

Sedan den ädla Torstenssonska slägten på mans-sidan utdött år 1727 med den nämnde general-adjutanten gr. Carl Ulric, blef Segersjö af Torstenssonska arfvingarne försåldt till riksrådet Thure Bjelke, gift med grefve Carl Ulric Torstenssons enka, grefvinnan Anna Margaretha Oxenstjerna af Croneborg. Han erhöll fasta på egendomen 1745. Grefve Bjelke och hans fru sålde gården år 1754 till presidenten, baron Broman, som afyttrade den till presidenten, baron Claës Gustaf Rålamb, år 1756. — Af arfvingarne försåldes egendomen, enligt köpebref af d. 4 Maj 1768, till kommerserådet och kommendören, friherre Josias Cederhielm, som gjorde af Segersjö ett fideikommiss, och innehafves egendomen sedan år 1835 af fideikommissstiftarens dottersons son, brukspatronen och riddaren N. O. Robert Montgomery Cederhielm.

Af den nuvarande egaren och hans far, öfversten Josias Montgomery Cederhielm, har Segersjö blifvit ganska mycket förbättradt genom nybyggnader och verkställda odlingar samt tillökadt genom inköpta hemman. Det utgör nu en egendom af $23^1/_8$ mantal i Lännäs socken och 1 mantal i Stora Mellösa, tillsammans $24^1/_8$ mantal, med en areal af mellan 13 och 14,000 tunnl. samt räntor af $16^1/_8$ mtl, i 1862 års bevilln. taxeradt till 823,100 rdr rmt. — Vid egendomen finnas tegelbruk, 1 vattenmjölqvarn, 3 vattensågar samt 1 väderqvarn.

Segersta eller **Särsta**, såsom det skrifves i offentliga handlingar. Ett mtl frälse- och 1 mtl skatte-säteri uti Knifsta socken, Erlinghundra härad och Stockholms län, är beläget omkring 2 mil s. o. från Uppsala. Först kände egare är på 1680-talet grefve Nils Gyllenstolpe, som skref sig friherre till Segersta och grefve till Noor, under hvilken sednare gård det äfven en tid hörde; år 1825 var ryttm. grefve M. Taube egare, år 1849 en Pettersson, som derjemte egde i sambruk $3^1/_4$ mantal. För närvarande äro säterierna skiftade i 2 delar, hvaraf den ena utgöres af $^1/_4$ mtl skatte och $^1/_4$ frälse-säteri, den andra af $^3/_4$ skatte och $^3/_4$ frälse-säteri; det hela taxeradt till 30,000 rdr rmt.

Vid Segersta är föreslaget att blifva en station på Uppsala-jernvägen.

Segersta eller **Sadurstad**, i allmänt tal kallad *Särsta*. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Helsinglands Östra kontrakt, utgöres af socknarna Segersta och Hanebo samt Cathrinebergs brukskapell med nära 89 mantal, fördelade på 3,441 qv.mil land och bebodda 1860 af öfver 3,800 inbyggare; till arealen höra dessutom 0,129 qv.mil vatten. — *Segersta*, modersocken, belägen uti Södra Helsinglands fögderi af Wester-Norrlands län, $3^1/_3$ mil från Söderhamn, $19^3/_4$ mil från Uppsala, är till vidden den minsta i Helsingland, omfattande blott 0,752 qvadratmil, hvaraf 0,010 äro vatten, utom sjön Bergviken, som enligt Djurberg skall upptaga c:a $^1/_4$ af uppgifna areal. Marken är till större delen bergig, rådande jordmånen är lera. Skog växer till nödtorftigt behof, men ej till afsalu. Ljusnan flyter midt igenom socknen, och torde bynamnen *Landa* och *Länninge* häntyda å det förhållande, att båtfarten vid derstädes belägna forsar och strömdrag blifvit afbruten och farkosterna derstädes landsatta, på den tid båtfarten utgjorde det mest anlitade kommunikationsmedlet. Några äldre uppgifter om socknens beskattning upplysa, att år 1553 erlades af denna socken, som då kallades Särsta, $76^1/_2$ marker till hjelp för upprensning af Sala grufva, som detta år rasat, och att med anledning af de stridigheter, som uppkommo, derigenom att skjutsoch gästningstungan under kringsåren mer drabbade inbyggarne invid sjökusten, hölls i Segersta socken ett sammanträde d. 23 April 1620 med Södra prosteriet, hvarvid beslöts bland annat, att hvart och ett prestgäll vid sjösidan skulle behålla den socken eller det gäll uppe i landet till hjelp och undsättning, som det förut efter skedd »jemnad» haft. Se vidare Widegrens beskrifning af Helsingland sid. 402.

Åkerjorden är mager och ängsmarken medelmåttig; men en icke obetydlig linodling och väfnad drifvas. Socknen, som år 1862 bebοddes af öfver 1,300 personer på 264 hushåll, omkring 700

mer än år 1810, innefattar $40\frac{353}{384}$ mtl, hvaraf $38\frac{1}{32}$ skatte, $2\frac{321}{384}$ krono, eller enligt tax.-längden 613 öresl. 12 pgl. skatte, 53 öresl. 5 pgl. krono, tax. till 152,080 rdr rmt; i socknen befintliga fiske, qvarnar och sågar voro endast åsatta ett tax.värde af 1,580 rdr rmt. I bevillning efter II och III art. erlades 169 rdr 19 öre.

Socknen, som är i förhållande till sin annex den minsta i riket, har också kyrkoherde-boställe i Hanebo. — Af *fornlemningar* finnes en gammal förskansning i ett berg för att stänga inloppet till det inre af Ljusnedalen, troligen mot de sjöröfvareflockar, som i forntiden oroade landets fredliga inbyggare.

Af gårdar må nämnas: öfverste-bost. *Mårdnäs*, $2\frac{1}{3}$ mtl, eller enligt tax.längden 35 öresl. 2 pgl., vackert beläget på en udde vid södra stranden af Ljusne-elfven. — *Prestbordet*, 12 öresland. — *Svedja*, 29 öresl. 6 pgl., eges af brukspatron P. C. Rettig. — Några byars namn må vidare nämnas: *Acktjära, Böhle, Byn, Djupa, Granbo, Gevärstad, Hullstad, Hårga, Rotemo* och *Sveden*. — *Landa* med station. — Adress: Söderhamn.

Segersta. Tre mtl frälse-säteri uti Öfver-Grans socken af Håbo härad och Uppsala län, beläget vid Boviken, är ladugård under Ekolsund. Egovidden är enl. ekonomisk karta af år 1860: 11,167 qvadratref, hvaraf byggnadstomter 20, trädgård 10, åker 1,450, äng 1,366, skogsmark 7,714. Efter Djurberg var gården år 1818 bebyggd med en prydlig mangårdsbyggnad af trä. Under säteriet lyda 14 bebyggda lägenheter, och på egorna finnes en väderqvarn. Tax.-värdet 1862 var 66,000 rdr rmt.

Segerstad. Socken i Grums härad, Mellan-Sysslets fögderi af Carlstads län, $1\frac{1}{2}$ mil vester om staden Carlstad, är ett i sjön Wenern utskjutande näs, 1 mil långt och $\frac{1}{4}$ till $\frac{1}{2}$ mil bredt, omgifvet på ena sidan af Norselfven, hvilken fordom, enligt Fernow, kallades dels Leran, dels Dagerfloden. — Längs näsets östra sida framskjuter det så kallade Smedberget från Sörmon i låga berg, hvilka, fortgående åt söder, förlora sig i steril mark och sandåsar och sluta i sidlända ängar. Näsets vestra sida deremot, som åtföljer Norselfven, består af högre berg, det s. k. *Lampberget*. Mellan dessa höjder ligger den uppodlade delen af socknen, utgörande ett vattensjukt lågland, bestående af rocka eller smartmylla på lerbotten. Socknens fasta land, med öarna *Åsundaön, Bärön* och *Onsön* inberäknade, upptager en areal af 12,386 tld, hvaruti äro inbegripna mossar, bäckar, vägar och samfälda platser. Af nämnda egorymd utgöra 86 tunnl. tomtplatser och trädgårdar, 4,367 tld inegor; deraf upptager åkern 3,833 tld och ängen 534 tld; 7,673 tld äro skogs- och betesmark, hvaruti äro inbegripna vägar och samfälda platser samt 259 tld mossar. Tillhörande öar, klippor och skär i sjön Wenern bestå väsendtligen af bergig skogsmark och utgöra en areal af 462 tld.

Sina första bebyggare anses socknen hafva fått på 650-talet genom Ingiald Illrådas son Olof Trätälja, hvars ena höfding Gromer uppodlade Grums härad. Denna uppodling, i hvad den gällde Segerstads socken, kunde dock icke hafva sträckt sig längre än till den nordligaste delen deraf, emedan Wenerns vattenhöjd då var betydligt större än nu. Socknens vidare odling fortgick sedan så småningom söderut, alltsom Wenern undansjönk, till följd hvaraf socknens stränder undergingo en beständig förändring. Den sista odlingen i stort började på 1790-talet, då den s. k. Brosjön, hvars läge var den låga trakten omkring Segerstads by och vidare söderut mot Aspberg, uttappades, hufvudsakligen genom energien hos häradshöfdingen G. S. Ehrenkrona, som för sitt boställe S:a Edsberg fick en del i den uppkommande odlingsmarken. Det är egentligen från denna tid man kan räkna Segerstad bland de sädesrikaste socknarna i länet, och dess bebyggare äro i allmänhet välmående, ehuru deras egovidd är ringa. Folkmängden, som år 1810 var 1,037, uppgick 1862 till öfver 1,270 personer.

I historiskt afseende framställer sig först en strid, som egde rum på Bärön, hvarom hänvisas till artikeln *Hjälleskate*. Segerstads socken tillföll efter Ingialds död dennes broder Halfdan i Norge och kom sålunda jemte det öfriga vestliga Wärmland till detta rike, hvarunder det förblef ända till Olof Skötkonung, som efter slaget vid Svoldern fick $\frac{1}{3}$ af Norge och deribland Wärmland. Denna del lemnades af honom i förläning till Sven

Håkansson Jarl. Denne lemnade sedan vestra Wärmland (d. v. s. trakten vester om Klarelfven) till Ragvald Jarl i Westergötland, under hvilken östra Wärmland redan förut hörde. Socknens historia sammanfaller sedan med den öfriga provinsens.

Jordmånen, i allmänhet god, består af svartmylla på lerbotten på de lägre belägna delarne af socknen, och på de högre af sandblandad lera på sand- eller lerbotten. Träd och växter, med undantag af eken, äro desamma som i allmänhet i Wärmland.

Åkerbruk och boskapsskötsel äro socknens hufvudnäringar. Socknens jordbruk är grundadt på ett slags vexelbruk, och omloppet är i allmänhet: träde, råg, klöfver eller timothej i 2 à 3 år och sedan 2:ne hafreskördar eller 1 hafre- och 1 kornskörd. Hvithafran begagnas mest. Hvete odlas endast på herregårdarna. Såningstiden är för hvetet i September, för rågen i slutet af Augusti. Den lilla fördjupning matjorden vunnit inom socknen genom i sednare åren påförda dikesbankar och vändval samt någon gång myrjord, har alltid rikligen återgäldat arbetet. Hampa odlas icke, och lin endast obetydligt. Betesmarker finnas vid nästan hvarje hemman, bestående hufvudsakligen af afröjda hagar, men så små, att de endast lemna bete för ungboskapen och några får, hvaremot de större kreaturen få på sjelfva skogen söka sin knappa föda. Skogstillgången vid de flesta hemman är nu föga mer än tillräcklig för husbehof. Återväxten af barrskogen uppskattas till 60 år. Fiske i Wenern utgör en icke obetydlig inkomstkälla. Fisksorterna äro gädda, aborre, braxen, mört, ål och något lax. Någon bruks- och fabriksrörelse finnes icke i socknen, sedan Carlsdahls glasbruk nedlades 1817. Invånarne mala sin säd vid Edsvalla i Nors socken, beläget 1 mil från Segerstads kyrka.

Med afseende på byggnadssättet må nämnas, att de förmögnare hafva tegel- eller skiffertak. Ingången är på husets långsida, icke på midten. Rätt fram är köket, som genom en dörr eger gemenskap med den vid ena sidan belägna boningsstugan, i hvars ena hörn står en spisel med en cirselsektor till grundyta, öfverhvälfd med en rökkupa. De förmögnare hafva en stuga på hvardera sidan om ingången och dessutom ofta öfvervåning.

Socknen är annex till Nors konsistoriela pastorat af Carlstads stift. För barnundervisningen har förr en ambulatorisk vexelundervisningsskola varit inrättad, der klockaren besörjde undervisningen; lönen var $133^1/_3$ rdr bco, hvarjemte han egde uppbära 24 sk. riksgälds af hvarje barn, då det första gången inskrefs i skolan. Nu mer sker undervisningen uti en fast folkskola samt 2 flyttbara småbarnsskolor, der under året 1862: 225 barn undervisades af en examinerad lärare och en examinerad lärarinna. — Antalet fattiga, som af församlingen underhållas, utgör 72 personer. Kostnaden för dem uppgår till 45 rdr rmt på hvarje mantal. Helsovården bestrides af den i Carlstad boende provincial-läkaren, till hvars distrikt denna socken hörer. Ett sockenmagazin uppsattes väl 1790, men upplöstes redan 1813, och sjelfva byggnaden har derefter begagnats till förvaring af fattigsäden. Sockenbibliothek finnes nyligen inrättadt. En skarpskytteförening bildades d. 17 September 1864 och består af 40 personer.

Kyrkan bildar i plan, utom tornet och sakristian, en parallelogram, $50^1/_2$ aln. lång och $24^1/_4$ aln. bred. Hon ligger på säteriet Haneviks egor, der hon uppfördes 1747 af byggmästaren Haller från Sachsen, hvarefter den gamla kyrkan af trä, som stod på Segerstads bys egor, nedrefs. Socknen erhöll sin första egna prest år 1678. Sjelfva kyrkan är inuti öfvertäckt med ett tunnhvalf, slutande med ett klosterhvalf åt choret till. Tornets plan är 12 alnar i qvadrat, hvarjemte det är 65 alnar högt. Det nybyggdes 1847—48, sedan gamla tornet, som genom felaktig grundläggning skiljde sig från kyrkmuren, blef nedtaget. Sakristian, ett nära kubformigt rum på östra sidan, byggdes 30 år efter kyrkan. Predikstolen är skänkt år 1780 af öfv.-löjtn. von Brummer och hans fru, von Nackrej. Kyrkan eger följande öar i sjön Wenern: *Svartskären*, *Gåsön*, *Tönnelsöarne*, *Axelsön* och *Löfön*, jemte en mängd andra skär och öar deromkring;

eganderätten härtill grundas på en resolution af konungens befallningshafvande år 1813.

Fornlemningar: En mängd ättehögar på alla hemman i norra delen, men deremot ett mindre antal i södra och vestra delarne. De af sten hafva alla lika skapnad, cirkelrund med en fördjupning midt uti. De af jord äro konformiga med en sten på spetsen. På ett högt, otillgängligt berg i hemmanet Algustads skog finnes ett stenkummel, allmänt kalladt Algots kummel. Enligt traditionen skall Algot, fylkeskonung i Westergötland och genom sin dotter Göthilda morfader till Olof Trätälja, derstädes ligga begrafven. Af fynd må nämnas ett vapen, bestående af en cirkelrund, skarpkantad jernskifva, fästad genom en nagel i dess medelpunkt vid ett $1^3/_4$ aln långt skaft; en guldring, infattad med perlor. På Axelön skall fordom hafva varit ett slott, kalladt Axelholm, hvilket uppgifves hafva blifvit förstördt af Engelbrecht, men några spår till lemningar derefter har åtminstone i sednare tider varit omöjligt att upptäcka. Deremot finnes på nämnda ö en labyrinth, i orten allmänt kallad Trojenborgen och enligt tradition åvägabragt af 2:ne studerande vid Carlstads läroverk, hvilka på en resa från Näs härad till Carlstad ledo skeppsbrott och räddades till denna ö, hvarest de företogo sig att med stenar utmärka denna labyrinth. Då fiskare sedan kommo till ön, funno de den ena död af hunger och den andra så svag, att han dog efter erhållen föda. En annan tradition förmäler om en drottning Åsa, som skall hafva bott på Åsundaön. Möjligen Olof Trätäljas dotter Åsa.

Hemmanen inom socknen utgöras af $6^1/_3$ mtl fr.-säteri, $\frac{11}{12}$ mtl rå och rör, $4\frac{11}{12}$ allm. frälse, $8^7/_8$ kr.-skatte, 3 militiæ-boställe, 1 civilt bost., 1 ecklesiastik-bost., summa $26^1/_{24}$ mtl. — Hemmanen innehades 1850 af 48 sjelfbrukande jordegare och 17 arrendatorer eller brukare. Socknen underhåller 9 soldater. Socknens alla afgifter uppgingo 1850 till c:a 9,400 rdr rmt, hvaraf väghållning 800 rdr, skjuts 250 rdr, fattigförsörjning 1,170 rdr, klereci-statens underhåll 1,089 rdr, kostnad för rustning och rotering 1,033 rdr rmt, ständiga räntor 2,150 rdr rmt; i bevillning 1,870 rdr, deraf för egendom och inkomst 292 rdr rmt. — Taxeringsvärdet 1862 var 860,050 rdr rmt.

Största godset utgöres af 2 mtl frälse-säteri *Aspberg,* med underl. $^1/_3$ rå och rör *Tollstorp,* 1 mtl *Rud,* 1 mtl *Solberg,* $^1/_3$ mtl *L:a Abbortan,* allts. tax. till 130,000 rdr rmt; egare 2:ne bröder Berggren. Säteriet Aspberg upptager en areal af 2,087 tld, hvaraf 921 inegor, 1,244 tld skog och utmark. — 1 mtl frälse-säteri *Bråte* med $^1/_3$ mtl rå och rör *Lanviken,* tills. tax. till 55,000 rdr rmt, egas af grefvinnan A. Cederström. $^5/_{96}$ mtl i *Segerstad,* $^3/_8$ mtl i *Westra Kärr* och $\frac{13}{27}$ mtl i *Östra Kärr,* tax. till 27,100 rdr, hafva en egare. *Sörmo* skogslott taxerades till 7,900 rdr rmt.

Gårdar:		deraf	Areal, åker och äng.		skog o. utm.
Edsberg, Norra	1	fr.-sät.	798 tld.	242.	421.
Hanevik	1	d:o	718 d:o	262.	350.
Åsunda	1	d:o	795 d:o	189.	574.
Åsundatorp	$\frac{1}{3}$	d:o	456 d:o	161.	287.
Algustad *)	1	sk.	317 d:o	147.	167.
Segerstad, N:a, Mellan- & S:a	3	d:o	795 d:o	566.	222.
Hanevall	$\frac{1}{2}$	fr.	322 d:o	90.	230.
Stömmestad (mil.-bost.)	1	kr.	163 d:o	41.	102.
Årtan (mil.-bost.)	1	d:o	167 d:o	98.	68.
St. Årsås (mil.-bost.)	1	d:o	361 d:o	131.	227.
S:a Edsberg civilt.	1	d:o	959 d:o	233.	509.
Prestbohl eckles.	1	d:o	272 d:o	134.	135.

Af öfriga hemman må här nämnas: rå- och rörs-hemmanen $^1/_4$ mantal *Busken* eller Liljenäs med 8 åboer, $^1/_3$ *Lanviken,* 1 mtl fr. *W. Kärra,* 1 fr. *Rud,* 1 *Törne,* 1 sk. *Ö. Kärra,* 1 sk. *Sohlberg, Bärön,* en ö, areal 249 tld. — Adress: Carlstad.

Segerstad. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Winköls kontrakt af Skara stift, utgöres af socknarna Segerstad, Waltorp och Håkantorp, med $39\frac{13}{16}$ mtl; pastoratet, beläget $2^5/_8$ mil från stiftsstaden, beboddes 1862 af omkring 1,450 inbyggare. — *Segerstad,* modersocken, belägen uti Gudhems härad af Skaraborgs län, $1^1/_2$ mil från Falköping, omgifves i vester af Broddetorp, Håkantorp och Gudhems socknar, i söder och öster af Stentorps samt omfattar en

---

*) Detta hemman skall varit boställe för kaptenen vid Näs kompani, men blifvit såldt till öfv.-löjtn. Petter Bäärenhielm 1722 enl. kommerse-kollegii bref af d. 14 Febr. s. år, då åsatta utskylder anslogos till landssekreteraren i Wärmland på lön. Jordeboken förmäler, att denna Bäärenhjelm innehaft egendomen förut under förpantning enl. Kongl. brefvet d. 21 Mars 1689. Är fritt från kronotionde och prosttionde likt säterier.

areal af 0,251 qvadratmil land, fördelade på 19 mtl, hvaraf 15¼ skatte, 1¾ krono, 2 frälse, och bebodda 1863 af omkring 670 inb. på 161 hushåll. Sedan år 1805 hade folkmängden ökats med 320 personer. Marken är ojemn, full af kullar, dälder och mossar. I norra delen är Brunhemsberget beläget. Jordmånen, som är bördig, består mest af svartmylla och är för det mesta stenbunden. I allmänhet är brist på skog, utom vid gården Torpa, som har mycken löfskog. All fast egendom var år 1863 åsatt ett tax.värde af 358,100 rdr, hvaraf 2,000 rdr för egendom tillhörig staten, 4,100 rdr för folkskola, sockenmagazin och fattighus. I bevilln. efter II och III art. erlades 146 rdr 13 öre. — Statens vestra stambana går genom socknen. Kyrkan, af huggen sten, ombyggdes 1804. Barnundervisningen uti pastoratet sker uti en fast folkskola, der under året 1862 åt 103 barn meddelades undervisning af en examinerad och en oexaminerad lärare, medan 47 barn undervisades hemma. Till skolan hörer ett planteringsland af 234 qvadratalnars ytvidd.

Utom säteriet *St. Torpa*, tax. till 24,000 rdr, med 2 egare, må af gårdar nämnas: 1 mtl *Segerstad*, prestgård, ¼ mtl *Klockaretomten*. — ½ *Segerstad*, länsmansboställe. — 1 mtl skatte *Segerstad*, tax. till 16,000 rdr. — 1 mtl *Seltorp*, 1 mtl sk. *Lutorp*, ⅛ mtl *Lummerilund*, ¾ mtl fr. *Hulugården*. — *Systra* mjölqvarn. — Adress: Falköping.

Segerstad. Socken uti Gräsgårds härad af Ölands Södra Mot och Kalmar län, belägen 4¼ mil från Kalmar, 7 mil söder från Borgholm, innefattar 0,294 qvadratmil land. Jordmånen består till större delen af svartmylla, till en del blandad med sand, något lera och klappersten; åker och äng hafva öfver allt till grund ett jemnt hälleberg, betäckt med mer eller mindre djup jord. Sockneboernas förråd af vedbrand och byggnadsvirke måste hemtas från Småland. Socknen, som år 1810 beboddes af 392, år 1862 af omkring 620 personer på 134 hushåll, består af 14¾ mtl, hvaraf $12\frac{571}{1296}$ sk., $2\frac{401}{1296}$ kr., tax. till 263,800 rdr rmt; medelvärdet å ett hemman taxerades 1862 till 17,885 rdr. I bevillning efter II art. erlades 89 rdr 14 öre. — Segerstad socken utgör ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Ölands Södra kontrakt af Kalmar stift. — Kyrkan, som är af sten, uppgafs 1832 såsom liten och förfallen. Barnundervisningen bestreds 1862 uti en fast folkskola af en examinerad lärare; barnens antal i skolåldern uppgick n. år till 101. Till skolan hörer ett planteringsland af 900 qvadratalnars ytvidd. — Uti kyrkoboken finnes upptecknadt, »att in Junio 1653 med stort släp upprättades och gjordes af hela Södra Motet den stora tjocka stengården tvärs landet vid Ottenby. H. K. H. hertig Carl Gustaf var derhos, och finnes, att han 5 alnar hög och 3 alnar tjock är. Då arbetades och planterades der med granborrar, att utsås skulle till granskog, det efterverlden förnimma lär.» (Afz. Sagoh., 9 Bd. sid. 17.)

Af *fornminnen* nämnas lemningar efter *Trebyborg*, n. v. om kyrkan, en runsten vid *Seby*, bautastenar och grifthögar på flera ställen i söder. År 1833 gjordes af en bonde under väglagning ett fynd uti en hög vid Melby, bestående af ett ganska stort, helt menniskobenrangel, hvars hufvud låg i söder och fötterna mot norr; vid dess sida lågo bland annat ett tveeggadt svärd af jern samt en ring af en flat och smal silfvertråd, ⅞ tum i genomskärning, vägande $\frac{1}{16}$ lod; af desamma vill Dybeck sluta, att krigaren blifvit begrafven för omkring 900 år sedan eller i hedendomens sista period i norden (Runa, 3 häft., sid. 12). År 1285 gafs Medalbytorp till Nydala kloster.

Öfriga hemman äro: *Prestgården*, 1¼ mtl, donerad med jord år 1585 af kon. Johan III och år 1631 af drottning Maria Eleonora. — *Melby* 3 mtl, *Seby* 3 mtl, *Träby* 1⅜ mtl, allt skatte. — *Christineborg*, ⅜ mtl krono, är ett välbebygdt nyhemman. — I *Segerstads* by finnes gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till:

Friberga i norr	1	mil.
Näsby i söder	1¼	»
S. Möckleby i s. v.	1	»

— Adress: St. Rör

Segerstad, Stora. Två mantal frälsesäteri uti Refteleds socken, Westbo härad och Jönköpings län, beläget vid Ölmsta-ån, som går ned i Drafven, har egts från 1300- ända intill slutet på 1700-talet af slägterna Haar och Hård, hvilken sednare upptog den förres bomärke och vapen vid tillträdandet af det gamla Haar-godset. Segerstad köptes från löjtnant Roupe, en måg till ryttm. Hård, af ryttm. Cederkrona, hvars

enka, Johanna Jakobina von Jonstone, var egarinna deraf år 1828. Major J. Axelsson var egare år 1862, då derunder lydde $^1/_4$ mantal fr. och $^1/_2$ mtl skatte jemte qvarn och såg. Säteriets taxeringsvärde 1862 var 40,000 rdr. — Egendomen uppgifves hafva bästa jordmånen i socknen och en stor gammal karaktersbyggnad, till större delen bestående af ektimmer. På spiseln i salen står Hårdska vapnet jemte en inskrift. På egorna uppgräfna sköldbucklor, spjutuddar, betselstänger m. m. torde stå i något sammanhang med ställets namn.

Segerstad, Lilla. Ett mantal rå och rör i samma socken som förutbeskrifna Stora Segerstad, egdes 1862, jemte qvarn och såg samt 1 mtl underl. i skattehemmanen Nabba och Hensjö samt frälse Wäcklinge, af kammarjunkaren C. L. von Mentzer, inom hvars slägt det varit i sednare tiden. Lilla Segerstad är ensamt åsatt ett taxeringsvärde af 20,000 rdr rmt.

Seglinge. Tre mantal frälse-säteri uti Allmunge socken, Närdinghundra härad och Stockholms län, är beläget omkring $2^1/_2$ mil öster från Uppsala och bebygdt med stor manbyggnad, omgifven af en ansenlig trädgård. Till gården hörer tillräcklig skog.

Seglinge är Månesköldska slägtens stamgods; redan på 1480-talet nämnes bonden Peder Bengtsson i Seglinge, hvars sonson Carl Bengtsson blef adlad 1582 med namnet Månesköld; om dess sonson Carl Christersson, som 1616 utnämndes till assessor i Svea Hofrätt, berättas, att han detsamma afslog under förklaring, »att hellre vilja mista hufvudet», hvarpå han i stället utnämndes till kapiten för ett båtsmanskompani; icke desto mindre innehade han 1657 Närdinghundra härads domsaga. Med dennes dotter Brita kom Seglinge till vice-presidenten Erl. Kafle, död 1678, och med dennes sondotter till majoren Ambjörn Ulf, son till en postinspektor Ulf i Jönköping och adlad 1713 med namnet Ulfhjelm; han kommenderade uti slaget vid Helsingborg d. 28 Februari 1710 ett helt regimente, sedan öfversten och majoren blifvit skjutna. Öfv--löjtn. Honorat Verdelet de Fornoy, som dog 1643, skref sig till Seglinge och Hesselby. År 1759 öfvergick godset genom köp till frih. Wallenstjerna och ärfdes år 1796 af en fru Danckwardt, egdes 1825 och ännu inom Braheska slägten; år 1863 var Seglinge, jemte säterierna Länna, Marma och Hagby samt $12^1/_4$ mtl frälse, $2^1/_4$ skatte, Marma och Thorslunds mjölqvarnar och sågar, allts. beläget i samma socken, åsatt ett taxeringsvärde af c:a 697,000 rdr, hvaraf 100,000 rdr för sjelfva Seglinge.

Seglingsberg eller **Fermansbo.** Bruks- och landtegendom i Ramnäs socken och Snefringe härad af Westerås län, ligger vid Kolbäcks-ån och norr om sjön Öfra Hadden, i en naturskön trakt invid Strömsholms kanal, $3^3/_4$ mil från Westerås. Verken anlades åren 1610 och 1612 och hafva åtminstone från 1750-talet tillhört slägten Adlerberg till 1780, derpå en Schör och sednast brukspatronerna E. och W. Öberg. I och för bruksrörelsen funnos på 1860-talet 2 härdar med 1 smält- och 2 räckhamrar för franche-comté-smide, 2 härdar med en hammare för tysksmide, 1 spikhammare och 1 knipphammare. Årliga stångjernstillverkningen uppgår till vid pass 10,000 ctr. Vid samma vattenfall, som drifver verken, äro anlagda en tullmjölqvarn med 2 par stenar samt en enbladig tullsåg; vid andra vattendrag finnas tegelbruk och tröskverk. — Jordegendomen, dels af frälse, dels af skatte-frälse natur, har en areal af 8,980 tld, hvaraf under eget bruk 393 tld tomter och åker samt 425 tld äng och odlingsmark, medan 90 tld åker samt 337 tld äng och odlingsmark äro fördelade på landbönder och torpare. Det återstående utgöres af 188 tld skogmossar, hvilka till en del kunna odlas, och 7,541 tld afrösningsjord med sparad skog samt god tillgång på sågblock och byggnadstimmer.

Hufvudgården består, sedan corps de logis för några år sedan nedbrunnit, af två flygelbyggnader, i hvilkas närhet en i fransk och engelsk stil anlagd park befinnes; till egendomen höra frukt- och köksträdgård, orangeri och drifhus.

Under egendomen lyda $\frac{167}{1680}$ mtl i Fermansbo by, $^1/_4$ mtl i Seglingbro, $^1/_8$ fr. i Näs, $^1/_{32}$ i Gammelby m. m., äfvensom andelar i Räfvåla masugn och by uti Grangärdes socken. Hela godset var

år 1862 åsatt ett tax.värde af 164,200 rdr, hvaraf 80,000 rdr för $^1/_4$ fr. Seglingbo. Vid bruket bodde 1862: 284 personer på 70 hushåll.

Seglora. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Marks och Bollebygds kontrakt af Göteborgs stift, utgöres af socknarne Seglora, Fritsla, Kinnaroma och Skephult, med $63\frac{79}{96}$ mtl, bebodda 1860 af öfver 6,100 inbyggare. Pastoratet är beläget 6 mil från stiftsstaden. — Seglora, modersocken, uti Marks härad af Elfsborgs län, är belägen $2^1/_4$ mil s. v. från Borås, omgifves i vester af Bollebygd och Hysna, i söder af Kinna, samt omfattar 1,076 qv.mil, hvaraf 0,051 äro vatten. *Stora Hölsjön* ligger på gränsen åt Hysna och Kinna socknar. Marken är till största delen mindre bördig, för det mesta bergig, och en liten del af socknen jemn. Rådande jordmånen är röd mjäljord och något sand, särdeles utmed Wiska-ån. Af skog växer till husbehof. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,086 och 1863 af öfver 2,230 inb. på 538 hushåll, innefattar $23^5/_8$ mtl, hvaraf $12^3/_4$ mtl sk., $1^3/_4$ kr., $9^1/_8$ fr., taxerade till 519,500 rdr rmt. I bevillning efter II och III art. erlades 881 rdr 71 öre.

Seglora pastorat skänktes år 1651 till r. r. Fredrik Stenbock, då han den 26 Mars upphöjdes i grefligt stånd. Kyrkan, af trä och okänd ålder, har torn från 1786. Barnundervisningen bestrides uti en flyttbar folkskola, der under året 1862: 187 barn undervisades af en examinerad lärare, medan 125 barn erhöllo undervisning i hemmet. Af kyrkoherdar må nämnas Sven Olofsson, som blef stamfader för adliga ätterna Gyllensköld och Carlheim (-Gyllensköld) № 1,207 och 1,661, och hvars dotter Brita blef gift med en borgare i Skenninge, Håkan Olofsson, hvars sonson åter blef stamfader för grefl. ätten Lindsköld.

I socknen märkas: *Rydals* bomullsspinneri och *Seglora* säteri, se d. art.; underl. hemman äro: $1^1/_2$ rå och rör *Seglora*, $^1/_2$ fr. *Bua*, $^1/_2$ *Flatan*, $^1/_2$ *Hesterås*, $^1/_4$ *Lundsberg*, $^1/_4$ *Skrimhult*, alla frälse. — *Skrapereds* eller *Wiskafors* väffabrik med såg, $^1/_2$ mtl sk. *Skrapered*, 1 mtl rusth. *Bosnäs*, $^1/_8$ sk. *Bogryd*, $^1/_2$ fr. *Gäddared*, $^1/_4$ fr. *Lundsberg*, $^5/_8$ fr. *Skäggared*, $^3/_8$ fr. *Tomta*, $^1/_4$ sk. *Tranhult*, utgöra ett gods, tax. till 116,800 rdr, som eges af fabrikör Sv. Eriksson. — $^1/_2$ mtl *Eskilsered* är kapitensboställe; $^1/_4$ *Ingeshult*, $^1/_4$ mtl *Läpparhult*, militiæ; $^3/_4$ *Seglora*, prestgård. — Sågar finnas vid $^3/_4$ fr. *Ryd* och $^1/_2$ mtl *Seglered*. — Adress: Borås.

Segloraberg. Egendom uti Seglora socken af Marks härad och Elfsborgs län, belägen $2^1/_4$ mil s. v. från Borås, nära kyrkan, har tillhört i slutet af 1600-talet kanslirådet Lars Wallius, adlad grefve Wallenstedt, död 1703, slutande sin ätt. Här föddes den 19 Febr. 1786 Samuel Grubbe, som blef 1827 professor och inkallades i konungens statsråd år 1840, der han i början var chef för ecklesiastikdepartementet; dog år 1853. Statsrådet Grubbe skall varit en utmärkt, åtminstone en märkvärdig vetenskaplig karakter. Han bedömes i K. Wetensk. Akad. handl. såsom *en af de trognaste arbetare i kulturens tjenst* vårt land någonsin egt. Uppgift på hans efterlemnade skrifter finnes i nämnda Wetensk. Akad. handl. för år 1853. General-majoren och riddaren Erik Edman, adlad Edenhjelm, skref sig till Segloraberg, der han dog år 1808. Han bivistade hela Pommerska kriget och var i träffningarne vid Demmin, Neu Ruppin, Passevalk, der han blef blesserad, vid Meijenkrebs, Neu Brandenburg, Klemptenow, Neu Kalen och Himmelport; deltog äfven på 1780-talet i Finska kriget. Sonen, öfverste-löjtn. Er. Magnus, dog här 1826.

Enligt Djurberg hade gården 1818 någorlunda höbol, hjelplig skog till husbehof, vacker tvåvånings manbyggnad af trä, med ganska god trädgård. År 1863 hade 1 mtl fr.-säteri, $1^1/_2$ rå och rör *Seglora* med qvarn jemte $1^3/_4$ mtl frälse samma egare som Rydals bomullsspinneri, hvartill hänvisas.

Segmon, Östra. Två mtl frälse-säteri uti Eds socken af Grums härad och Carlstads län, uppgifves af Fernow blifvit säteri 1672. Det var 1862 skiftadt i 2 delar, hvaraf $1^4/_5$ mtl, jemte $^1/_8$ rå och rör *Ö. Säfvelskog*, frälsehemmanen $^1/_4$ *Botorp*, $^1/_4$ *Mörtkärn*, $^1/_4$ *Sundängen*, hälften i Uppsala och Segmons qvarnar, Uppsala såg, utgjorde en egendom, tax. till 129,500 rdr rmt. Egare var herr M. Siger. Andra delen af säteriet, eller $^1/_4$ mtl utgjorde, jemte 1 mtl sk. *Westra Segmon*, frälsehemmanen 1 mtl *Bon*, $^1/_8$ *Dalen*, $^1/_8$ *Jonsbol*, $^1/_3$ *Snuterud*, $^1/_4$ *Starrkärrn*, $^1/_4$ *Sandåsen*, $^1/_4$ *Uppsala*, $^1/_4$ *Ånäs*, 2:dra hälften uti Segmons och

Uppsala qvarnar samt *Wahlevikens* qvarn och såg, en egendom, tax. till 149,500 rdr rmt; egare var hr A. Olsson.

Sela-ön, en bland Mälarens största, vackraste och bördigaste öar, omgifves af Grönsö-, Waxängs- och Tynnelsö-fjärdarna, den vattenled, som sträcker sig mellan sistnämnda fjärd och Kolsundet, samt af Björk- och Prestfjärdarna, och har, i likhet med flera bland de större Mälar-öarna, i fordna dagar bestått af ett stort antal holmar, skiljda genom vattendrag, hvilka under århundradenas lopp blifvit igenvallade och nu bilda sänkningar, innehållande öns bördigaste delar. På öns norra kust bildar Mälaren Hornbo- och Algö-vikarna, hvarjemte ön i öfrigt på denna sida är kantad med talrika utskjutande uddar och i landet inskärande smärre vikar. Ypperlig ekskog växer på ön, som underhåller kommunikation med fastlandet medelst färja öfver Stallarholmssundet.

Ön, som nämnes redan af Sturleson med anledning af Ingjald Illrådas angrepp på den der residerande Södermanlands-konungen Granmar, och af honom kallas *Sile*, sedermera i 13:de och 14:de århundradena *Sila* och *Syla*, är, i likhet med flera bland Mälar-öarna, en minnesrik bygd och eger stort öfverflöd af minnen från forntiden. Redan namnet »Sela-ön» har varit ett föremål för antiqvariernas funderingar och påstås af Peringsköld betyda Sällö, »de saligas ö.» Öns befolkning kallas »Selingbor», och »skola de hafva gjort sig ryktbara i krigen mot Greker och Romare.» Dessa och andra påhitt af Rudbeckska skolans adepter, hvilka sedan blifvit utkolporterade af deras lika okritiska efterföljare, kunna vi gerna lemna derhän; säkert är, att öns fornminnen tyda på en icke oansenlig befolkning; ännu lära 16 runstenar finnas på ön, och af de fordom »oräkneliga» grafhögarna och bautastenarna finnas ännu några qvar. På runstenarna nämnes ofta en »Skira»; i Nedervalla hage står en runsten, rest af Sirid åt hennes man, Sven, som ofta seglat till Semgallen, styrande krigsskepp framom Domnanäs. Vid Öfver-Sela socken, invid det vattendrag, som ännu 1771 skar midt igenom hela ön, finnes ett väl bibehållet tingsställe, och vid byn Fjälstad i Ytter-Sela socken, på öns östra sida, visar man berget, der konungarne bott, och dit traditionen förlägger Granmars borg. Detta berg, vid hvars fot byn Fjälstad ligger, är tämligen högt, och på dess topp ligger nu en stenhög, sannolikt från nyare tider. Från berget har man den härligaste utsigt öfver hela Sela-ön, Strengnäs, Tosterön och fjärdarna omkring. Nedanför detsamma ligga ännu två stora ättehögar, den ena omgifven med en stenkrets, och derjemte flera smärre högar och stensättningar. Från bergets vestra ända går emellan tvänne åkergärden en ängsväg om 25 à 30 alnars bredd och 300 alnars längd, kallad Bredängen och Kämparebanan, om hvilken traditionen vet att förmäla, att konungen och hans hof här hållit kämpalekar och förlustat sig med idrotter. Åkerrenarne äro på ömse sidor om ängen betäckta med stenar, för det mesta lika stora och passande till att kastas med slunga eller med handen. Folket håller renen och stenarna, — på hela det öfriga fältet finnes ingen enda sten, — i stor helgd och gör der ingen den ringaste förändring. Midt i renen ligger en guldvagn, berättar sägnen, hvilken skattgräfvare sökt upptaga med tillhjelp af tvillingsoxar, men misslyckats. Nyckeln till vagnen ligger under en tall i Kraksta hage, och »så länge tallen står grön», ligger nyckeln orubbad qvar.

Uti skogen vid Älby, norrut från Fjälsta, befinnes likaledes ett berg, kalladt Bollberget eller Bålberget, hvilket traditionen likaledes ställer i samband med »Granmars bål.» Här finnas ännu qvarlefvor efter befästningar, bestående i grofva stenmurar på bergets norra sida; på de öfriga sidorna är berget af sjelfva naturen befäst genom sina smala, ofta lodräta väggar. Det är alldeles icke omöjligt, att Granmar eller någon annan fylkes- eller småkonung här haft en borg; allt utvisar, att Sela-ön är en bland Södermanlands äldsta bygder.

Sela-ön består af tvänne socknar, Öfver- och Ytter-Sela, till hvilka flera kringliggande öar likaledes räknas, deribland Tynnelsön, en liten del af Aspön m. fl. Bland gårdar på sjelfva Sela-ön märkas: *Mälsåker* (se detta ord), *Älby*, $^3/_4$ sk. *Östa*, *Eknäs* m. fl.

Selebo. Härad uti Nyköpings län, består dels af öar i Mälaren, dels af strandbygder, som synas fordom varit öar, båda delarne genom fjärdar, vikar och små vattendrag eller genom dalgångar söndrade i en mängd särskilda bygder, omvexlande med slätter, skogsmarker och oftast låga berg. Det omgifves i söder af Öknebo härad samt Daga, i vester af Åkers och omfattar 8 socknar (se nedan) med $253\frac{943}{1608}$ mantal, enligt mantalslängden, men enl. Hahrs stat. tabeller af 259 mtl eller, med $15^3/_4$ mtl af Strengnäs landsförsamling samt $1^3/_4$ mtl af Åkers socken, hit hörande i judicielt hänseende, af $276\frac{23}{48}$ mantal.) Arealen är 2,875 qvadratmil land, 0,116 qvadratmil vatten, eller fast land med öar 66,536 tld, som beboddes 1863 af omkring 7,250 inbyggare, hvartill komma 684 i Mariefreds stad. Odlade jorden upptages till 12,592 tld, naturlig äng till 6,566 tld. Åkerjorden består af god och bördig lera. Häradet, som i äldre tider benämnes Sibbo-hundari och utgjorde Räfsnäs län, räknas till 3:dje fögderiet, som innefattar detta jemte Daga och Åkers härader, och till lifgedingets domsaga, som innefattar Selebo, Åkers, Öster- och Wester-Rekarnes härader; tingsstället är vid Sundby i Thoresunds socken. — Socknarne med deras hemmantal, folkmängd och bevillning ses af nedanstående:

Socknarnes namn.	Mantal.	Folkmängd.	Bevillning för egendom.	Bevillning för ink. o. embete.	Bevillning efter III art.
Thoresund	$49\frac{13}{24}$	1,346	356 rdr.	218 rdr.	30 rdr.
Öfver-Selö	$55\frac{5}{8}$	1,367	438 »	76 »	142 »
Ytter-Selö	$44\frac{5}{8}$	1,102	338 »	145 »	126 »
Aspö	$25\frac{13}{16}$	606	171 »	51 »	69 »
Kjernbo	$27\frac{5}{8}$	880	146 »	293 »	10 »
Taxinge	$9\frac{39}{64}$	564	90 »	128 »	87 »
Öfver-Enhörna	$15\frac{3}{8}$	576	117 »	120 »	88 »
Ytter-Enhörna	$25\frac{3}{8}$	804	193 »	30 »	26 »

Selet och **Svartlå.** Jernverk uti Neder-Luleå socken af Norrbottens län, hvaraf dock det sistnämnda, beläget helt nära Lule elf, $6^1/_4$ mil från Gamla Luleå stad, vid utloppet af Flarkån, midt imellan Heden och Hedefors, har varit raseradt åtminstone för 40 år sedan; det förstnämnda har två härdar, manufakturverk och masugn vid Edefors, $3^1/_2$ mil nordligare, ungefär 2 mil från Lappska gränsen, en mjölqvarn med 2 par stenar, ett grofbladigt sågverk med 2 ramar, en landtegendom, bestående af $^7/_{16}$ mtl krono *Kroktjern* i samma socken (se art. Neder-Luleå); det hela var 1862 åsatt ett tax.-värde af 36,300 rdr rmt. Till Selet kommer Gellivare-malmen landvägen från Heden, dit den föres på skutor från Edefors utåt Luleå elf, som på denna sträckning af $5^1/_2$ mil går med spakt vatten och har ofta $^1/_8$ mil i bredd. Ehuru så väl Edefors som Svartlå ega rikliga koltillgångar, så forslas nämnda Gellivare-jernmalm förbi Edefors och Svartlå till Selet och Avafors, som ligga 6 à 8 mil längre ned, för att smältas der, hvarest koltillgångarne äro mindre. Vid Hedefors ligger sågverket, bygdt i en liten kanal, som blifvit öppnad bredvid öfra forssen.

Bruken, som äro baron Hermelins anläggningar, såldes på 1840-talet af kon. Oscar till intressenter. Vid bruket, som har kyrka med särskild predikant, bodde år 1862: 85 personer på 23 hushåll. — Rörande tackjernstillverkningen kan upplysas, att den under perioden 1834—58 var störst 1837 med 4,324 *skℓℓ*, och minst 1848 med 851 *skℓℓ*; år 1858 uppgick den till 1,727; stång- och ämnesjernstillverkningen var störst 1853, då den uppgick till 1,100 *skℓℓ*, för 1858 uppgifves den till 770 *skℓℓ*; jernmanufakturtillverkningen var under åren 1849—58 störst 1854, då den uppgick till 213 *skℓℓ*, för 1858 uppgifves den till blott 34 *skℓℓ*.

Nuvarande delegares i Gellivara bruks bolag förslag till en jernvägsanläggning mellan Gellivara malmberg och hafvet

torde, om det kommer till verkställighet, blifva af oberäkneligt stort gagn för denna ort.

Sellevalla. Egendom uti Edsbergs härad af Örebro län, se Sällvan.

Selånger. Moder-socken, är belägen i Wester-Norrlands län och Medelpads fögderi, samt under 62 gr. 23 min. polhöjd, 42 mil norr om Stockholm och ½ mil från närmaste stad, Sundsvall; gränsar i norr och nordost till Sättna och Timrå socknar, i öster till Sköns socken och Sundsvalls stads egor, i söder till Tuna och i vester till Stöde socknar samt upptager en areal af 25,867 tld 29 kpl., deruti inberäknade dess få sjöar och små vattendrag m. m. dock icke en del af Huljesjön.

Socknen antages vara en af Norrlands äldst odlade och bebyggda trakter; några vilja härleda namnet af det gamla ordet *Sel*, som betyder fäbodar, och *Angur*, hafsvik, samt antaga då de första bebyggarne haft här sina fäbodar och gifvit stället dess namn; andra åter vilja härleda det från *sill* och mena alltså namnet rättare böra skrifvas *Sillånger*.

Socknen består af en mot hafvet sig sluttande, mestadels skogig trakt. Några öppna ställen af betydligare vidd finnas ej, men desto flera dalsträckningar och berg, hvilka dock ej äro af någon synnerlig betydenhet. Bergkullarne utgöra tillsammanräknade ett antal af nära 70, och vattnen mellan 15 och 20. — Mellan bergstrakterna ligga de inom socknen odlade egorna med hufvudsaklig sträckning i öster och vester. I den mån landet höjer sig, ligga äfven sjöarne högre, ju längre afståndet är från hafvet; af dessa äro *Selångersfjärden*, *Huljesjön* och *Segersjön* störst.

Det ansenligaste berget är *Hällomsberget*, väl ej till arealinnehåll, men fastmer till sin ansenliga höjd. Det sträcker sig från landsvägen till Sättna sockenskilnad. *Kohlstaberget* kommer derefter i ordningen. Det utgör en bergsrygg, som tager sin början från Sundsvalls stads-egoskilnad emot Nacksta och slutar vid skilnaden emot Tuna; den är för det mesta skogbeväxt. Dessutom finnes en mängd mindre bergåsar, hvarimellan framrinna en mängd bäckar, hvilka, slutligen förenade, utfalla i Selångersfjärden.

Socknens läge och natur i allmänhet erbjuda inga anledningar till synnerligt lifliga naturmålningar; men trakterna vid kyrkan och vid Hulii-balken göra dock härifrån härliga undantag. Från höjden af den förra, som beherrskar Selångersfjärden och trakten utöfver åt Sundsvall, erbjuder sig en utsigt, som i sanning täflar med de flesta, af hvilka Norrland har ett så rikt förråd. Från höjden af Hällomsberget är utsigten dock vidsträcktast. I historiskt afseende är intet kändt mer än hvad som rörer den fordom här belägna kungsgården, hvarom hänvisas till art. Kungsnäs, samt Ryssarnes härjning här 1721, då flera af socknens byar plundrades och brändes.

Af förekommande djurarter må nämnas, att björnen har på flera år ej blifvit fångad här, dock visar han sig stundom på Huljens norra skogstrakt samt på den dertill gränsande Djupdahls allmänning i Sättna. De skadligaste rofdjuren här äro vargar. Elg påträffas aldrig nu mer, men i vattendragen någongång uttern.

Af trädslag finnas de vanliga norrländska. Lönn, lind, äple- och körsbärsträd planteras här äfven; af dessa bära körsbärsträden nästan under hvilka förhållanden som helst både ymnig och fullmogen frukt. Tall, gran, björk, al och asp (af sistnämnda tillverkas någon pottaska) gifva den mesta och reelaste afkastningen. — I botaniskt hänseende lemna *Siljeberget* och *Huljen* den rikaste skörden; der växa bland andra *Allium schoenoprasum*, *Annaria trinervia*, *Campanula cervicaria*, *Dianthus deltoides*, *Orchis cruenta*, *Ribes alpinum*, *Stachys sylvatica*, *Sonchus alpinus*, *Viola Hirta*. Klimatet är friskt och sundt, ehuru thermometer-observationerna utvisa en högst varierande väderlek, ithy att den ofta om vintern visar 30 à 36 gr. köld och sommartiden 25, ja, ända till 31 gr. värma i skuggan.

Jordmånen är i allmänhet svag och består mestadels af vattensjuk, stenblandad lera. De flesta odlingsbara trakterna äro redan upptagna. Af de trenne helsokällor, som finnas, är isynnerhet den på prestbordets egor anmärkningsvärd.

Folkmängden, som år 1840 var 1,178, hade 1852 uppgått till 1,287 och 1862

till nära 1,400 på 347 hushåll; sjelfegande jordbrukare voro år 1852: 116 och torpare 40. Utaf de förra funnos blott 4 arrendatorer och af de sednare c:a hälften egare till torp, upplåtna på evärdelig tid. Till följd af ett arbetsamt och i de flesta fall nyktert lif råder inom denna socken mer välmåga än fattigdom. Selångerboerna hafva länge varit orättvist misstänkta för de våldsamheter, som af öfra socknars allmoge blifvit föröfvade inom denna sockens område på deras färd till Sundsvall, men hafva på sednare tiden afskuddat sig denna misstanke, såsom följande fakta ådagalägga: För några år sedan bemärkte man, att inom socknen uppehöll sig ett tjufband. Flera stölder begingos samtidigt på olika ställen, och på vägen mellan Sundsvall och Selångers kyrka anhöllos, gång efter annan, de vägfarande nattetid. Efter att talet om Selångerboernas tvetydighet en lång tid varit tystnadt, började det nu åter komma i omlopp. Men måna om bibehållandet af sin återvunna aktning, fruktande att åter förlora den samt öfvertygade, att främmande lösdrifvare uppehöllo sig inom deras samhälle, beslöto de allmänt på en sockenstämma att utrota eller fånga de okända fridstörarne. En ordentlig skallgång anställdes åt flera håll, misstänkta gömslen genomletades, och följden blef socknens fullkomliga rensning från fridstörarne, som hastigt försvunno derifrån. Vid den strax derpå inträffade Sundsvalls hästmarknad stod längs hela Selångersvägen ordentlig vakt, och under hela marknadstiden förspordes ingen enda oordning.

Hufvudsakliga näringarne äro åkerbruk och boskapsskötsel. Fiske idkas nu mer föga. Binäringar utgöras dels af kolning, körslor af tackjern till och stångjern från bruken samt varutransport efter Jämtlandsvägen, äfven på bekostnad af modernäringen, som derigenom försummas. Kol-, timmer- och vedförsäljning på Sundsvall utgör äfven en icke obetydlig näringsgren.

Vanliga sädesslag äro: korn, hafre och till någon del råg; potates, äfvensom andra rotfrukter, odlas blott till husbehof, derjemte något lin och hampa. — Åkerjordens brukningssätt är, att densamma trädes hvartannat år, näml. den s. k. gammal-åkern; dessutom uppplöjas lindarne, sedan höväxten minskats, besås första året ogödslade med hafra och andra året, gödslade, med blandsäd, hvarefter de igenläggas. På ett och annat ställe utsås höfrö, för att så mycket förr erhålla höafkastning. Höet slås med liar, ligger så afmejadt en eller annan timme, vändes sedan och torkas samt utbredes och hopsamlas slutligen dels i s. k. »såtar», dels ock, i fall man befarar regnväder, i små provisionela hässjor samt inköres efter förutgången torkning i lador och höbodar. Ängarne äro dels skoglupna, dels äfven mossbeväxta och ofta sumpiga. Ängsmarken är ringa och obetydlig i förhållande till åkern, samt dessutom af så mager beskaffenhet, att största delen deraf måste plöjas och gödslas. Jordmånen är leraktig och grässlagen sådana, som kunna hänföras under hårdvallshö. Betesmarken är otillräcklig, hvarföre ock kreaturen måste flyttas till skogsbyar utom socknen. Hästarne äro merändels af norsk race. Skogen är, i anseende till den starka brukningen, svag. Turnus är c:a 200 år. Den enda inom församlingen befintliga tullmjölqvarnen är i Qvarnsätt by, har 3 par stenar och är i gång hela året igenom; den kallas vanligen *Silje* qvarn; dessutom finnas *Ras-*, *Söder-* och *Norråsens* sågar.

Selånger moderförsamling utgör med Sättna socken ett regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Medelpads kontrakt af Hernösands stift, med $47^{7}/_{12}$ mantal, bebodda 1860 af 3,251 personer. Tingen hafva hållits än på kongsgården i Selånger, än på Koflands gästgifvaregård i Sättna; nyligen har i skolhuset blifvit inredd en tingssal. Barnundervisningen bestreds inom Selånger socken uti en fast skola af en oexaminerad lärare år 1862 för 84 barn, hvarförutan 78 undervisades i hemmet. Till skolan hörer ett planteringsland af 2,080 qvadratalnars yta. Angående fattigförsörjningen är faststäldt, att skattetalet utgör normen för bestämmandet af huru många dagar på året hvarje hemmansåbo åligger att fattighjon vårda. Kyrkokassans behållning utgjorde 1862: 2,040 rdr rmt. — Sockenmagazinet hade 200 t:r spannmål i fond.

Kyrkan, som uppbyggdes år 1781 och blef kallad Gustaf Adolfs, är, om ej den största, åtminstone en af de större landtkyrkor i Medelpad, 52 alnar lång, $23^1/_2$ aln bred, oberäknadt den rymliga sakristian. Hvalfvet skall vara det högsta man får se i någon landtkyrka. Det byggdes genast af sten, men måste strax efter dess uppbyggande nedtagas och utbytas till ett af trä, som öfverströks med rappning. Orgelverket, uppbygdt 1837 är s. k. mästerstycket af direktör Ek. Det innehåller 13 stämmor. I kyrkan finnes det enda adliga vapnet i Medelpad efter en häradshöfding Er. Teet till Sonnanö, född 1646, död 1693. — Enligt annan uppgift finnes midt öfver altaret en gammal målning, bestående af ett svart kors på ena sidan och en gul orrefot med halfva låret på andra sidan, och skall detta vara erkebiskopen Jacobi Ulphonis vapen. »Han var af en gammal adelig slägt, som kallas *Ottesöner* och fört i Skiöldemerke en *gol* Örnefot med hvita fiedrar i blått feldt.» — Denne Jacob Ulphonis erhöll i förläning, enl. Calmare beslut 1422, »Norrebotn med alla thes Sochnar.» Han skall hafva »påbyggt Selånger kyrka, hvilken förmenas först vara uppförd vid slutet af 1400-talet genom en i orten då namnkunnig munk Josephs försorg.» Målningarne, hvilka tros vara från Jac. Ulphonis tid, föreställa händelser ur den H. Skrift. Biskop Jacob uppgifves af andra hafva dött först år 1522. — I socknen är född sederm. prosten i Skellefteå, Pehr Högström, som utgifvit en förträfflig beskrifning öfver Lappmarken.

Fornlemningar: Ruiner efter gamla kyrkan finnas nära vid fjärden. Den antages fordom varit ett fäste, som, då hafvet trängde längre in i socknen, skulle tillspärra fiendtliga snäckors väg; eller ock ett slags magazin, der Birkekarlarne upplade sina varor. Beviset härför har man velat finna bland annat i de kolossala jernringar, som lära varit fastsmidda i stenmuren. Hvad som kan vara anmärkningsvärdt om henne är att Helsinge-lagen skrifven på trätaflor har länge varit förvarad uti henne, fastsmidd vid muren med jernkedjor. — År 1684 fanns en runsten öster om kyrkan öfver mag. Henrici Laurentii graf; han var kyrkoh. här och dog 1649. Inskriften på stenen är denna: Sihurth auk thurir Hathin auk Harsr raistu stain thina aftir thurth Siarthu fathur sin. Runstenar finnas dessutom vid *Oggesta*, *Silge* och *Högom*. Ännu 1771 funnos vid kungsgården eller Kungsnäs lemningar af ett aflångt tingshus, äfvensom af murar. — Vid Knäfland finnas några stensättningar, som kallas Jarlaborg.

Socknen åligger underhålla i ordinarie rotering: 8 båtsmän. Största delen af kronotionden är tjenstemännen till lön anslagen. Rörande stats- och kommunala afgifter hafva vi att meddela följande uppgifter:

Klereci-statens underhåll: kyrkoherdens lön är ungefär 1,875 rdr rmt, kapellanens 256 rdr, kyrkobetjeningens 262 rdr. — *Fattigförsörjningen* uppgick 1852 till 870 rdr rmt, *skjuts* till 1,386 rdr rmt. Hållskjuts utgöres både vid Koflands och Sundsvalls gästgifvaregårdar. *Väghållningen* kostade 1,641 rdr rmt. *Diverse onera* och allmänna besvär utgjorde 1,250 rdr rmt. Bevillningen efter II och III art. uppgick till 547 rdr rmt. — Hemmantalet är $31\frac{97}{192}$ mtl, deraf $24\frac{51}{64}$ mtl sk., $1^3/_4$ kr., $4\frac{23}{24}$ fr., tax. 1862 till 922,800 rdr, annan än jordbruksfastighet var taxerad till 16,280 rdr rmt.

Större byar äro: 72 mål skatte, 48 fr. eller $2^1/_2$ mtl *Bergsåker*, med 420 tld, hvaraf 196 äro åker; 107 mål fr. 2 mål sk. *Hulu*, 11 egare, har 1,142 tld, hvaraf 71 åker; $106^1/_4$ mål sk. *Håf*, 9 egare. — $88^1/_2$ mål sk. *Näfsta;* $68^1/_2$ mål skatte *Söderåsen*, 6 egare, deribland ega Sörfors bruksegare 22 mål. Största gården är $36^1/_4$ mål sk., $16^1/_4$ mål fr. *Nacksta*, tax. till 78,000 rdr, egare hr Bern i Sundsvall. *Granloholms* knipphammarverk, privilegieradt 1758 för smide af plogbillar, yxor, spadar, hästskor, liar, spik m. m., omnämnes af äldre författare, men finnes ej upptaget i sednare tax.längden, der dock $45^1/_3$ mål sk., 6 mål fr., tax. till 51,000 rdr rmt, uppgifvas egas af Granlo bolagsmän, 45 mål i denna by äro indelta till kronofogden. Af byar nämnas vidare *Oggesta*, *Qvarsät*, *Rasåsen* och *Österkohlsta*. Benificii-hemman äro: $\frac{11}{16}$ mtl *Knäfland*, $45^2/_3$ mål i *Westerkohlsta* by. — 24 mål sk., $21^1/_2$ fr. *Högom*, tax. till 68,000 rdr, egas af handl. Dahlin m. fl. i Sundsvall, som är socknens adressort.

Selö- Ytter. Socken i Selebo härad af Nyköpings län, utgör östra hälften af Sela-ön och ligger nedom Prestfjärden i öster, Grönöfjärden med Hornboviken i norr och vester, Öfver-Selö i nordvest, Stallarholms- och Kolsunden i söder, samt omfattar, utom andelarne af Mälaren, 0,437 qvadratmil, hvaraf ingenting af betydenhet upptages af inre vatten. Till socknen höra derjemte åtskilliga öar och holmar, af hvilka Ringsön i nordost är den största. Landet är i det hela

taget högländt och flackt, med platta sänkningar (efter fordna vattendrag) mellan sandkullar, åsar eller obetydliga berg, ej utan skogsmark och något skogbevuxet i öster, ofta bergländigt vid stränderna. Rådande jordmånen är sandblandad lera; hufvudnäringen är åkerbruk, hvartill komma fiske och sjöfart. Hemmantalet uppgår till 44$^5/_8$ förmedlade, hvaraf 18$^3/_4$ sk., $^5/_8$ kr., 25$^1/_4$ fr.; tax.värdet är 1,093,060 rdr rmt, hvaraf 50,760 rdr för verk och lägenheter. Bevillningsafgiften uppgick 1862 till 609 rdr 11 öre. Öfver hälften af socknen lyder under säteriet Mälsåker. Befolkningen, som år 1810 uppgick till 993, utgjordes 1840 af 986 och 1850 af 1,023 personer; den steg år 1862 till 1,085. Med fasta landet underhålles kommunikationen öfver Stallarholmssundet, hvarifrån väg går dels till socknens östra och norra trakter, dels öfver den vestra till Öfver-Selö. Stallarholmen ligger vid stora farleden för de på Mälaren gående ångbåtarne och segelfartygen samt erbjuder godt tillfälle för utförseln af traktens produkter, hvilka hufvudsakligast afsättas på Stockholm.

Hela ön kallades fordom *Sile*, sedermera *Sila* eller *Syla*, den nu ifrågavarande socknen förekommer under namnet *Ytra Sila*, men derjemte, omkring 1314, under benämningen *Tuna*, såsom kyrkobyn ännu heter, och hvilket namn häntyder på en gammal kungsgård eller kungasäte. Socknen är, likasom hela ön, rik på fornminnen, deribland grafhögar vid Stallarholmen och qvarlefvor efter ett offerhus, grafhögar och runstenar vid flera gårdar; »Fröjdenborgs hage och kyrka», som ett stenröse vid Nervalla benämnes, tingshög vid Åsa, borgruiner vid Fjälstad och Ålby (se Sela-ön). Kyrkan skall, enligt sägen, vara byggd af Olof den Helige, och i hennes närhet finnes ännu en S:t Olofs bro; hennes höga ålder bevisas af byggnadssättet, ty murarne åt tornsidan bestå af vårdslöst upplagd grof kalksten, hvaremot östra ändan är bättre byggd och sedan 1728 har ett grafchor på Mälsåkers egor, i hvilket r. r. gr. C. E. Gyllenstjerna och hans fru A. M. Soop hvila med den sistnämndas tre barn i ett föregående gifte; i ett annat chor ligga fru Anna Gyllenstjerna till Mälsåker och en Palmcrona till Åleby begrafna, medan r. r. Hans Åkeson Soop († 1619) och hans fru Elin Kagg fått sin lägerstad på kyrkogården.

Ytter-Selö pastorat är konsistorielt af tredje klassen. En eller annan kyrkoherde nämnes under medeltiden, men öns bägge socknar synas någon tid hafva varit præbende åt domprosten; kaplaner förekomma sedan 1633. Socknen har folkskola, sockenmagazin, fattighus och ett sockenbibliothek, grundlagdt af Mälsåkers egare, presidenten Fr. Åkerman, och doteradt af församlingen. Vigtigaste gården är *Mälsåker* vid Prestfjärden, hvarom vidare se denna artikel.

Wiggeby prestg. anses för 1 mantal, kyrkoherdens boställe. — $^5/_8$ mtl *Thuna*, kommin.-boställe. — $^5/_8$ fr. *Eknäs*, vid en vik af Mälaren, är bebygdt för ståndspersoner. Under Mälsåker lyda säterierna *Litsberga* $^1/_2$ mtl, och *Odensicke* 1 mtl, frälsehemmanen *Åleby* 1 mtl, *Fjellsta* 1 mtl, *Nälsta* 4 mtl, *Hornby* 1 mtl, *Opptuna* 1 mtl, *Sjöbacka* $^1/_2$ mtl, *Skäggesta* $^1/_2$ mtl, *Thuna* 1 mtl, *Wiggeby* 1 mtl, *Husby* 2$^1/_2$ mtl, *Näsby* 1$^1/_4$ mtl, m. fl., skattehemmanen *Berga* 1$^1/_2$ mtl, *Fjellsta* 1 mtl, *Eknäs* $^5/_8$ mtl, *Björktorp* $^5/_8$ mtl, *Ullsta* 1 mtl, m. fl. — Danviks hospital eger fr.-räntan af 1$^1/_2$ mtl Fjälstad.

Selö- Öfver, kontrakt, se art. Strengnäs stift.

Selö- Öfver. Socken uti Selebo härad af Nyköpings län, 1 mil sjöväg, 2$^3/_4$ mil landväg från Strengnäs, utgör vestra delen af Sela-ön, och är i söder och vester omgifven af Waxängs- och Tynnelsöfjärdarne, i norr och n. o. af Öknö-, Arnö- och Gränsöfjärdarne med Hornboviken och i s. o. af Ytter-Selö socken. Dess största längd utgör omkring 1$^1/_8$ mil, samt största bredden omkring $^5/_6$ mil. Till socknen höra en mängd öar och skär i nämnda vatten, hvaribland Tynnelsö, Mårrarö, Lindö, Algöholmen inom Algöviken i norr, samt en liten del af Aspöns sydöstra strand, Hornsudden kallad; dess hela areal är 10,388 tunnland, hvaraf 2,413 åker, 1,964 äng, 3,208 betesmark, 2,668 skog och utmark, 103 mossar, endast 1,s vatten. Ytan är i allmänhet tämligen flack, och kan beskrifvas såsom ett bördigt fält, der spridda, skogbevuxta kullar och berg flerstädes, och i synnerhet vid sjöstränderna förekomma. Vattnet vid sjöstranden är i allmänhet grundt, och uppvallningar ske

oupphörligen. Mårraröu har på sådant sätt blifvit sammanhängande med Aspön. Vid högt vattenstånd är landet dem emellan under vatten ännu stundom, och sednast sommaren 1851, då 595 tlds egor af denna sockens mark voro öfversvämmade. Kärr finnas flerstädes, och de flesta äro, med undantag af dem vid sjöstränderna, möjliga att aftappa och odla. Med de få mossar, som finnas, är förhållandet enahanda. Den odlade och odlingsbara jorden består på högländare ställen af god sand och lerblandad mylla, hvars medeldjup kan antagas vara 1 fot, flerstädes kalkhaltig, och på en alf af sand och lera blandade samt mergel, och på sanka ställen af dyjord, på botten af mer eller mindre sand- och mergelblandad lera. På dessa sednare platser förekomma stundom en mängd snäckskal, 2 à 3 fot under jordytan, t. ex. vid Jättne. Bergens hufvudbeståndsdel är granit. Vid Aljö, Ekeby och Tynnelsö m. fl. ställen finnas mineralkällor. Hufvud- och nästan enda näringen är åkerbruk. Öns naturliga fruktbarhet, dess uppodlade tillstånd och den lätta kommunikationen med afsättningsorter vid Mälarestränderna, bidraga tillsammans att göra åkerbrukets bedrifvande och dess produkters afsättande förmånligt. Skogen, som hufvudsakligen består af tall, gran, björk och ek, är på de flesta ställen knapp och ej tillräcklig till eget behof. Häradets allmänning af 1,796 tunnlands vidd är på 1850-talet indelad till trakthuggning. Af binäringar må nämnas fiske, som i sednare åren dock betydligt aftagit i följd af omåttligt fiskande under lektiden.

Församlingen lärer fordom hetat Ulfvilla (Wluildækirkiu) och var förenad med Ytter-Selö eller det gamla Tuna, utgörande annexer åt præpositus i Strengnäs, är nu præbende åt äldsta lektorn vid Strengnäs elementarläroverk och hör till Öfver-Selö kontrakt af Strengnäs stift. Inom Wäla bys ego-område på en med träd planterad kyrkogård, omgifven af odlade fält, ligger kyrkan, af okänd ålder. Hon är byggd af osprängd gråsten, utom öfra delarne af gaflarne, som bestå af tegel. En utbyggnad på södra sidan är yngre och kallas Nykyrkan. På väggarne finnas vapensköldar med namnen Bååt, Roos, Soop, Kyhle, Slatte, Månesköld, Lilja, Posse, Ryter, Åkensson, Dufva, Borkhols, Nordenstråle, Stjernsköld, Laxespol, Hund och Fahrgalt.

Skolan eger en fond af 6,000 rdr rmt, tillkommen dels genom äldre donationer från Tynnelsö och Stora Lundby, dels genom hela församlingens sammanskott. Egaren af Tynnelsö har på 1850-talet donerat en fond af 10,000 rdr rmt för uppköp och underhåll af sockenapothek, koppnings- och förlossningsinstrumenter samt för fattiga barns uppfostran. — Sockenmagazin finnes med en fond af 200 t:r (år 1854).

Främst bland fornlemningar märkas *Tynnelsö* slott. På Aljöholmen träffas lemningar efter en skans eller vikingaborg; ättehögar finnas flerstädes, hvaraf de två vid Björkeby äro de största. Runstenar finnas å Ljunga egor på Lilla Lundby och Fröberga egor samt en på kyrkogården. Vid Runsö föddes 1608 den namnkunnige Peringsköld, och i Klohammar lärer, enligt sägnen, den siste lagmannen bott, som vid Åsa tingsställe hållit ting; på Åsa egor i Ytter-Selö socken, på gränsen af denna, finnas ännu betydligare stensättningar. I prestgården blef år 1491 r. r. den äregirige och våldsamme Erik Carlsson Wase ihjälslagen af kyrkoherden Sigfrid med tillhjelp af biskop Cordts tjenare ifrån Tynnelsö. I socknen föddes den 4 Febr. 1798 Pehr Er. Bergfalk, vald till justitieombudsman 1857, men afsade sig det embetet; har utgifvit 4 akademiska disputationer: *Om Svenska jordens beskattning t. o. m. början af 17:de århundradet,* år 1832. — *Om försvarslösa personers behandling enl. kongl. förordn. d. 29 Juni 1833. Om Svenska städernas författning och förvaltning,* 1838. — *Om postinrättningen i Sverige,* m. fl. — I *Stora Fröslunda* by föddes 1726 af fattigt bondfolk sedermera biskopen Stefan Insulin.

Folkmängd.		Hemmantal.			Fastighetsvärde.
1805 —	1862	sk.	kr.	fr.	år 1862.
1,188.	1,321.	$23\frac{3}{8}$.	$1\frac{1}{2}$.	$30\frac{3}{4}$.	1,458,250 rdr.

Af fastighetsvärdet äro 25,500 rdr för verk och inrättningar, 17,050 rdr för allmänna barmhertighetsbyggnader. I bevillning efter II och III art. erlades 656 rdr rmt. Jordegarnes antal uppgick 1854 till 22, arrendatorers och brukares till 31, jordtorpares till 34. Bland säterierna har *Johannislunda* största och *Tynnelsö* minsta egobeloppet i förhållande till hemmantalet, hvarvid dock bör observeras, att Tynnelsö eger en ej obetydlig skog Hornskogen, med 4 derå an-

lagda torp i Aspö socken, samt en utjord Tynästorpet i Strengnäs socken. — De anmärkningsvärdaste missförhållanden mellan egorymd och hemmantal förete bland frälsehemmanen: *Lindötorp* $^1/_8$ mtl, med 176,5 tld, samt *Håsta* 1 mtl med 109 tld; bland skattehemmanen: *Nursa* $^1/_2$ mtl, med 261 tld och *Klitsberga* $^3/_4$ mtl, med 89 tld; bland boställen: militiæ-hemmanet *Ettersta* 1 mtl, med 253 tld, samt komministersbostället *Mörbytorp* $^1/_2$ mtl, med 28 tunnl. — Största godsen äro *Tynnelsö*, *Fröberga* och *Aljö*. Under *Tynnelsö* lyda: $^3/_4$ fr. *Björk*, $1^1/_4$ *Björkeby*, $^1/_2$ *Eneby*, $^3/_4$ *Fröslunda*, $^3/_8$ *Getsperla*, $1^1/_4$ *Jättne*, $^1/_8$ *Lindötorp*, $^3/_4$ *Mörby*, $^1/_4$ *Qvarntorp*, $4^1/_4$ *Runsö*, 1 *Skälby*, $1^1/_4$ *Wiggeby*, $^3/_4$ *Wäla*, $^1/_8$ *Wälatorp*, $1^1/_8$ *Ärnesta*, $^1/_2$ *Äleby*, allts. tax. till 549,100 rdr rmt. Under *Fröberga*, 1 sk-. 1 fr.-säteri, 1 fr., areal 426 tld, hvaraf 80 åker, lyda $^3/_4$ skatte 1 frälse *Håsta*, $^1/_2$ fr. *Klitsberga*, Håsta qvarn med 4 par stenar, $^1/_8$ sk. *Öråsen*, allts. tax. till 125,000 rdr. — Under *Aljö* säteri, hvars areal är 582 tld, med 17 hushåll, qvarn med 3 par stenar, lyda $1^1/_4$ fr. *Ekeby*, $^5/_8$ *Runsö*, $^1/_2$ *Aleby*, $1^3/_4$ *Johannislund*, $1^7/_8$ sk. *Hvittinge*, $^3/_8$ sk. *Lönnberga*, allts. tax. till 264,300 rdr. — 1 sk. *Stora Lundby*, areal 280 tld, jemte $1^1/_8$ *Skäggesta*, $^1/_2$ *Nybytorp*, tax. till 65,000 rdr. — $^1/_2$ sk. *Nursa*, och $^7/_8$ *Surssa*, tax. till 41,800 rdr, egas af presidenten Fr. Åkerman. *Wäla* prestg. 1 mtl. — Adress: Strengnäs.

Semla, *Simbla*. Bruks- och landtegendom i Westerås län, Norbergs härad och Westanfors socken, vid Kolbäcksån, på gränsen mellan Kopparbergs och Westmanlands län, vid sydöstra ändan af sjön Södra Barken, $^1/_2$ mil n. v. fr. kyrkan, som ligger $5^1/_4$ mil s. o. fr. Hedemora, $8^1/_2$ mil n. v. fr. Westerås; utgöres af $1^3/_4$ mtl sk. i Semla by, tax. till 65,000 rdr, jemte $^7/_8$ mtl sk. Meling, stångjernsbruk, tax. till 5,000 rdr, och tegelbruk, tax. till 1,000 rdr rmt. Bruket anlades 1607, och hälften deraf innehades från 1750 till 1826 af slägten Timm, samt var fideikommiss, men fideikommissrätten blef öfverflyttad på Engelsberg i W. Wåla, och Timms hälft såldes till v. Stockenström; andra hälften såldes år 1770 till en Wittfots, derifrån till Bedoirs och år 1811 till Stockenström, hvilken ätt innehar både Sembla, Westanforss och Fagersta bruksegendomar m. m. inom s. socken. Vid detta bruk har Strömsholms kanal sin norra ändpunkt. — Adress: Norberg.

Semminghundra. Kontrakt i Uppsala stift, innefattar 2 regala och 4 konsistoriela pastorat, se art. Uppsala stift.

Semminghundra. Härad uti Uppland och Stockholms län, är begränsadt i söder af Wallentuna, i vester af Erlinghundra, i norr och öster af Långhundra härader samt innefattar socknarne: *Widbo*, *Frösunda*, *Skeptuna*, *Lunda*, *Markim*, *Årkesta* och *Skånella* med $195^1/_8$ mantal, fördelade på 2,015 qvadratmil eller 46,333 tld fast land, 0,063 qvadratmil upptagas af vatten. Häradet består dels af låg bergmark, ej utan skog, hörande till den ås, som skiljer länets vestra och östra vatten, dels af sandig skogsmark å Långåsen, der häradsallmänningen är belägen, dels och mest af jemnare trakter, hörande till länets slättbygd. Den odlade jorden uppgifves till 7,945 tld, den naturliga ängen till 5,009 tld. Åkerjorden består vanligen af lera, hvaribland stundom svartmylla, klapper och sand. Folkmängden, som på 50 år ökats med 300, uppgick år 1863 till något öfver 4,200 personer, 50 mindre än år 1856. Semminghundra utgör jemte Erlinghundra och Långhundra härader det andra fögderiet i länet och hörer till Långhundra domsaga, lydande under Svea Hofrätts jurisdiktion; tingstället är vid Kimsta gästgifvaregård i Skånella socken.

Större gårdar äro: *Harg*, *Skånellaholm*, *Lindholm*, *Sigridsholm*, *Wasa*, *Löfhammar Nederänge*, *Norrby* och *Löfsta*.

Senninge, *Sänninge*. Två mtl fr. uti Linderås socken af Norra Wedbo härad och Jönköpings län, med ganska vacker belägenhet nära sjön Noen, $^1/_2$ mil vester fr. kyrkan, 3 mil s. o. fr. Grenna, är ringa bebygdt, men nuvarande egaren till det stora Hermelinska fideikommisset Gripenberg, hvarunder det hörer, har på stället gjort högst betydliga odlingar med thy åtföljande stenbrytningar. Senninge var 1862 tax. till 40,000 rdr och med 4 mtl fr. till 97,000 rdr (se Linderås socken).

Senäte. Annex-socken till Otterstads pastorat, hörer till Kållands härad af Skaraborgs län och är belägen på södra delen af Kållandsö samt innefattar derjemte flera nästgränsande öar i Wenern. Arealen är ej känd, men hela pastoratets uppgifves vara 0,686 qvadratmil. Socknen, som år 1805 beboddes af 516 och 1840 af öfver 580 personer, har nu mer gemensam kyrka med modersamlingen; den gamla, belägen $^1/_5$ mil derifrån, skall varit en af de äldsta i orten, äfven säges den en tid varit

begagnad af inbyggarne på Dalsland. Hon tillbyggdes 1766, då hon äfven erhöll torn. I socknen ligger S:t Sigfrids källa.

Af gårdar märkes *Senäte*, se nedan. Af öfriga nämnas: *Stora* och *Lilla Hall*, 1 mtl ber. säteri *Synnerby*, *Storeg.*, $^1/_4$ kr. *Lussebo* kapellansboställe. — 1 mtl *Wansjö* öfverjägm.boställe. — Adress: Lidköping, hvartill räknas $1^3/_4$ mil.

Senäte. Egendom uti Skaraborgs län och Senäte socken af Kållands härad, $1^1/_2$ mil från Lidköping, med naturskön belägenhet på södra sidan af den bördiga Kållands ö, som medelst en c:a 30 fot lång bro sammanhänger med fasta landet. Manbyggnaden utgöres af ett tvåvåningshus med 13 boningsrum och har ett upphöjdt läge med utsigt åt Wenerns inskjutande vikar med deri belägna öar, hvaraf en löfbevuxen tillhör egendomen; med gårdsplanen sammanhänger trädgården, som är omgifven af en park, beväxt med löf- och något barrskog.

Egendomen, som utgöres af 2 mtl skatte Senäte samt $1^1/_2$ mtl underl. i Sunnarby, var år 1863 åsatt ett tax.-värde af 103,500 rdr, hvaraf 60,000 rdr för hufvudgården Senäte, som har en areal af 558 tld, hvaraf 209 äro åker, 193 tld skog; åkerjorden består af mylla, lermylla och lera, allt på god lerbotten, företrädesvis gifvande af hvete, råg och ärter. Vid gården finnes tillgång på dytäckt, hvaraf composter beredas. Fisket är lönande. 36 st. nötkreatur och 6 st. hästar födas för närv. vid gården, hvars årliga onera uppgifvas till 375 rdr rmt. Egare är löjtn., herr Rhedin.

Vid tionde allmänna landtbruksmötet i Carlstad år 1862 tillföll 1:sta priset en 7 års gammal hingst af Percheronrace från denna egendom.

Serarp. Ett och ett halft mtl sk. uti Näshults socken af Östra härad och Jönköpings län, på 2 n:r, hvaraf det ena är rusthåll och det andra augment, med 3 egare. Taxeringsvärdet år 1862 var 21,900 rdr. Här är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till

Björkmosse (Kalmar län) i n. v. $1^5/_8$ mil.
Rosendal i s. o. (Kronob. län) $1^1/_2$ »
Åsheda i s. » » . $1^1/_4$ »
Mörsebo i n. v. . . . . . 1 »

Settersta, *Sättersta*. Socken uti Rönö härad af Nyköpings län, ligger $2^1/_4$ mil från Nyköping, $7^1/_2$ mil från Strengnäs, mellan Bogsta i vester, Tystberga i s. o., Ludgo i n. v. och upptager en areal af 0,258 qvadratmil, hvaraf 0,016 äro vatten. — Mot Lästringe i n. n. o. bildas gränsen till stor del af sjön Likstammen och dess utlopp åt sydost och söder till Svarfvaren, hvarifrån vattendraget vänder sig vestligt genom Sättersta-sjön och sist sydvestligt till Bogsta. Bästa bygden är kring sistnämnda två sjöar, bestående af en småkullig dalgång med lerhaltig jordmån. Norra hälften af socknen upptages af bergländig skogsmark, omkring små sjöar med utlopp åt söder till hufvuddalen. Näringar äro åkerbruk och något skogsbruk m. m. Socknen, som år 1805 beboddes af 444 och år 1863 af 514 personer, 30 mindre än år 1860, innefattar $16^1/_4$ mtl, hvaraf $8^7/_8$ mtl sk., 1 kr., $6^3/_8$ mtl fr., taxerade till 379,200 rdr, verk och lägenheter äro taxerade till 14,650 rdr. Folket anses fordom varit mer välmående än nu.

Sælesta cum annexa förekommer omkring 1314; det utgör nu med Bogsta ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, med öfver 1,040 personer. Kyrkan, byggd af gråsten utan torn, anses vara från medeltiden, reparerad år 1843; predikstolen är uppsatt 1733 af kyrkoherden A. Wallenius. I folkskolan, som är gemensam med Bogsta, undervisades 64 barn af en examinerad lärare, medan 94 undervisades hemma. — Enda fornlemningen är en runsten på *Estaberg*. Inga större herregårdar finnas. — Största gårdar äro: *Ökna*, 1 mtl fr., med $^1/_8$ fr. *Piparvik*, ett gods; *Wreta* $^1/_2$ fr. och $^2/_3$ fr. *Lida*, ett gods. — *Svärdsbro* 2 mtl sk. med gästgifvaregård; *Tufveqvarn* 1 mtl fr. med qvarn och såg, taxeradt till 23,000 rdr. — 1 mtl *Onsberga* kyrkoherdeboställe. — Adress: Södertelje.

Sevalla, *Säfvalla* i 1825 års jordebok. Socken i Ytter-Tjurbo härad och Wårby fögderi af Westerås län, $1^3/_4$ mil från Westerås, mellan Björksta och Tortuna i söder, Tillberga och Kumla i vester, Sagån och Tärna i norr och Simtuna i nordost, innehåller 0,330 qvadratmil, eller 0,471 qvadratmil, hvaraf 0,133 inom Simtuna härad, på andra sidan

Sagån. En del upptages af bergbunden utmark, särdeles i öster; i vester stryka några åsar utefter Ransta-ån, som kommer från de vestligare socknarna och faller ut i Sagån; i norr är sank mark här och der. Under åren 1856—60 har på enskild bekostnad en upprensning af nämnde Sagån mellan *Bispebo* och *Wäsby* qvarnar blifvit verkställd. Bästa bygden är kring Ransta-åns utlopp, i södra midten af socknen, der lerjorden är minst svag och blandad med land- och mojord. Hufvudnäringen är åkerbruk. Socknen, som beboddes år 1840 af 473 inv., år 1862 af 527, hvaraf c:a 150 inom Simtuna härad, innefattar $11^1/_4$ mtl sk., $1^5/_8$ kr., $5^1/_2$ fr., taxerade 1863 jemte verk och lägenheter till 358,060 rdr rmt. Bevillningsafgiften efter II och III art. erlades med 169 rdr rmt. Genom socknen gå endast sockenvägar. Sevalla, fordom Sighvalla, synes hafva varit annex till Tillberga och stundom till Tortuna, men blef 1643 eget pastorat, och är nu konsistorielt pastorat af 3:dje klassen. Kyrkoherdar förekomma redan från 1569; bland dessa må nämnas Erik Tunelius, fader till den på sin tid berömde geografen Erik Tuneld, född 1709, död 1788. — Af fornminnen nämnas tvenne gamla befästningar, den ena på Kinsta mark, den andra bland berg och skog på ett långt smalt berg i ängen till Gullbo, vid gränsen mot Kumla i Öfver-Tjurbo härad. Om denna s. k. *Gullbo-borg*, läses en anteckning i Runa för år 1843, häft. 4, sid. 8; se äfven vår artikel *Gullbo-borg*.

Bland gårdar märkas: *Prestgården* $^1/_2$ mtl, vid kyrkan, och $^1/_8$ mtl *Halfvarsbo*, kyrkoh.-boställe. — $^1/_2$ fr. *Åhlbo*, med Bispebo qvarn och såg, ett gods; 1 mtl fr. *Wårby* med qvarn och såg, som lyda under Engsö. — 1 mtl sk. rusth. *Attersta*, $^3/_4$ sk.-rusth. *Korgesta*, 1 frälse *Nibble* lyda under *Hedensberga*. 1 mtl *Bro*, sergeant-bost. Den till Simtuna härad hörande del innehåller hemmanen 1 mtl *Kylösa*, 1 mtl *Mälby* och 3 mtl *Wårby*. — Adress: Westerås.

Seveberget, hela nordiska fjellryggen, utgörande gräns mellan Sverige och Norge; se vidare Allmän öfversigt I band. sid. 3 och 6.

Sevedes härad, se Sefvedes härad.

Sexdrega. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Kinds kontrakt af Göteborgs stift, utgöres af socknarne Sexdrega, Roasjö, Ljushult och Hillared, med $51^3/_{32}$ mtl, bebodda 1860 af omkring 4,000 invånare.

I detta pastorat, beläget $8^3/_4$ mil från stiftsstaden, är jordmånen svag och åkerbruket nästan minst lönande i hela Westergötland; det genomskäres af Ätra-ån. Tall- och granskog finnes å inegorna, här och der björk och asp, på få ställen al och ek. — *Sexdrega,* modersocken, är belägen uti Kinds härad af Elfsborgs län, $2^1/_4$ mil s. o. från Borås, omgifves i norr af Hillared, i öster af Länghem, i söder af Ullasjö och Redslared, i vester af Roasjö och Ljushults socknar, omfattar 0,733 qvadratmil, hvaraf 0,022 äro vatten. Marken är till hälften bergig; jordmånen, mager, består till större delen af sandblandad mojord, ingen lera finnes; till följe häraf utgör väfnadstillverkning och dess föryttrande befolkningens vigtigaste näringsgren. Af fur och gran växer hjelpligt. — Socknen, som år 1805 beboddes af 834, och 1863 af omkring 1,550 inb., innefattar $19^1/_{32}$ mtl, hvaraf $8\frac{19}{32}$ mtl skatte, $1^3/_{16}$ krono, $9^1/_4$ mtl frälse, taxerade 1863 till 430,000 rdr, samt verk och lägenheter tax. till 25,400 rdr. I bevillning efter II och III art. erlades 307 rdr.

Sexdrega pastorat med all dess vissa och behållna årliga ränta, gafs år 1616 i förläning åt r. r. Carl Carlsson Gyllenhjelm. Kyrkan, belägen nära landsvägen, $3^1/_2$ mil söder från Ulricehamn, nybyggdes af sten år 1810, skadades af åskan år 1811. På kyrkogården finnes en stor, med bilder och vapen m. m. arbetad grafsten öfver öfversten P. Kyle och dess fru, begrafne år 1588. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola och två flyttbara småbarnsskolor, der under året 1862: 131 barn erhöllo undervisning af en examinerad lärare och en lärarinna, medan 107 barn erhöllo undervisning i hemmet. Sveriges namnkunnigaste läkare, archiater Nils Rosén von Rosenstein och professor Eberhard Rosenblad äro i början af 1700-talet födda i denna socken, der deras fader Erik Rosenius var kyrkoherde (Biograf. Lexikon XII band. 2 & 3 häft.)

Af *fornminnen* finnas en mängd stenkummel, lemningar efter ett hedniskt offerställe med flera ringgrafvar i trakten, en domarering, lemningar efter en gammal

träkyrka, som förstördes af Danskarne. Nästan alla, både inegor och skogar, vittna om en stor befolkning och odling i en aflägsen forntid, genom hoplagda stenrör och lemningar efter åkerrenar. — En mineralkälla med jernhaltigt vatten finnes å hemmanet Kårtö äng, äfvensom en dylik i Billebergs skogsmark.

Största gården är *Handbynäs* säteri, med 2 qvarnar och $2^1/_2$ mtl fr. underlydande, tax. till 87,500 rdr, egare häradshöfd. Liljenroth. — $^3/_4$ mtl fr. *Buttorp* med qvarn och såg, $^3/_{32}$ sk. *Buttorp* med pappersbruk, $^1/_{12}$ sk. *Kortö*, $^1/_8$ fr. *Blaxgärde*, allts. tax. till 52,600 rdr, har en egare. — $^1/_2$ *Hestra*, kronolänsmansboställe. — $^1/_4$ *Sexdrega* prestgård. — $^1/_4$ *Tången*, militiæhemman. — Qvarn och såg finnas vid *Kortö*, kakelugnsbruk på Billebergs egor. — $^1/_4$ skatte *Ringestena* och $^1/_2$ sk. *Torp* utgöra ett gods. — $^3/_4$ fr. *Björkås* och $^1/_4$ fr. *Kullen*, ett gods. — Adress: Svenljunga.

Sialand, enligt Dahlin en gammal benämning på Roslagen och härledande sig från *See, Siav, Sui,* som på Turkiska skall betyda detsamma som sjö och beteckna, att Sverige, och särdeles den här ifrågavarande delen deraf liksom uppvuxit ur sjön. — Benämningen *Sialand* eller *Siarike* skall ha nyttjats ännu i 13:de seklet.

Siarö. En ö, hörande till Kulla socken af Åkers skeppslag och Stockholms län, med optisk telegraph.

Sibbohult. Ett mantal frälse, se art. Långasjö socken af Kronobergs län.

Sibbarp. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Warbergs kontrakt af Göteborgs stift, utgöres af Sibbarp, modersocken, med Dagsås till annex, samt innefattar $43\frac{49}{72}$ mtl ($42^8/_9$ mantal efter exp.-sekr. Westerlings matr.), bebodda 1862 af öfver 1,500 personer.

Pastoratet, hvars största längd är $1^1/_4$ mil och bredd $^5/_8$ mil, innefattar högre och lägre bergstrakter, ljunghedar, större och mindre mossar, någon skogsbygd, åtskilliga sjöar; den minsta delen af jorden är odlingsbar. — *Sibbarp*, socken, uti Faurås härad af Halmstads län, $1^1/_2$ mil från Falkenberg, omgifves i norr af Rolfstorp, i öster af Köinge, i s. v. och söder af Ljungby, i vester af Dagsås socknar samt omfattar 0,542 qvadratmil, hvaraf 0,021 äro vatten. Hemmantalet är $27\frac{31}{72}$ mtl, hvaraf $15\frac{250}{288}$ mtl skatte, $2^5/_{16}$ krono, $9^1/_4$ frälse, bebodda 1863 af nära 1,100 personer; sedan år 1805 har folkmängden ökats med 500 individer. Jordmånen är mager och skoglös, men försedd med torfjord. På 1840-talet ansågs behållna afkastningen uppgå till $^1/_3$ af utsädet, för öfrigt råder, i afseende på näringar, här enahanda förhållande med hvad som under art. Dagsås redan är anfördt. Inga betydligare strömdrag finnas, endast den så kallade Risabeck, som börjas i en mosse vid Gällsjö, går förbi Risen och vid Gödeby öfver socknegränser åt Ljungby, drifver mellan bergen några småqvarnar.

Socknen uppgifves väl redan 1818 af Bexell utgöra med Dagsås ett eget pastorat, men uppgifves af andra författare på 1840-talet vara annex till Ljungby pastorat, derifrån ock båda socknarne först 1846 erhöllo rättighet att skiljas. Kyrkan, 20 alnar lång och 13 bred, af sten med brutet tegeltak, är byggd på 1550-talet, men tillbyggd i en sednare tid. Barnundervisningen bestrides uti en fast och en flyttbar folkskola, der 111 barn under året 1862 erhöllo undervisning af 2 exam. lärare. Af socknens fornminnen förtjena nämnas *Assmunds* eller *Ossmunds källa* på utmarken mellan *Sibbarp* och *Joastorp;* källan skall erhållit namn efter erkebiskop Asmund, som begagnat källans vatten vid sina dop. Denne Asmund blef tillika med några andra göthiska ynglingar omkring år 1020 på Olof Skötkonungs bekostnad af S:t Sigfrid sänd till Bremen för att undervisas i kristendomen. Derifrån återkommen blef han först biskop i Skara och utnämndes omsider af kon. Edmund Gamle till erkebiskop öfver hela Göta rike. Af de här i trakten förekommande stora stenrören utmärker sig *Drage* eller *Drakerör* på Folkareds utmark, uti hvilket rör man påträffat en af stenhällar väl sammanfogad hällkista. På Holmaö uti Byasjön äro ruiner efter fordna *Truedsholm,* der en forntida kämpe skall hafva bott. På *Tingshus berg* i Folkareds utmark utvisas ruinerna efter Faurås härads förra tingshus. På ljunghedarne påträffas några ensligt stående bautastenar.

Taxeringsvärde år 1862		Bevilln.afg. år 1862
		143 rdr för egendom.
för jordbr.fast.	472,900 rdr.	45 rdr efter III art.
för annan d:o	2,400 rdr.	$35\frac{1}{2}$ rdr för inkomst.
S:a	475,300 rdr.	$223\frac{1}{2}$ rdr rmt.

Gods och gårdar: 1 mtl *Sibbarps* prestgård, bebygdt med ett tvåvånings trähus, hvilket genom en kanal är skildt från ladugården, med trädgård. $^1/_8$ mtl *Klockaregården.* — Största byn är *Folkared,* belägen nära foten af ett berg, saknar skog, men har torfmossa; rådande jordmån är st....t grus- och sandblandad mylla på örbotten. $1^1/_4$ uts. fr. *Gödeby,* tax. till 16,000 rdr. — $^1/_2$ mtl uts. fr. *Schärbäck* (Skarbeck),*) i skogsbygden, tax. till 20,000 rdr rmt. 1 mtl fr. *Jernvirke,* 1 uts. fr. *Angryd* (Ängaryd) $1^3/_4$ sk. *Åstad.* Vid *Risen* är gästgifveri. — Adress: Warberg.

Sibbarp. By uti Reslöfs socken af Onsjö härad och Malmöhus län, af $1^1/_4$ mtl skatte, $2^3/_8$ mtl uts. frälse, skiftade i 29 egolotter, hvaraf № 1, $^1/_4$ mtl fr., № 2, $\frac{10}{48}$ mtl sk., i sambruk med № 15, $^1/_4$ mtl Reslöf, utgöra den största, tax. till 32,400 rdr rmt. I byn finnas 4 mindre kyrkolägenheter och 1 skattlagd qvarn. Här finnas flera handtverkare, såsom smed, snickare, färgare och vagnmakare. Om denna by, hvaraf större delen hört till Hvidarp, finnes följande tradition:

En vid namn Sibbe, som egde en gård i byn, skulle utstaka sina och byns råmärken, dervid han betingat sig så mycken jord, som han, utan att hvila, kunde springa omkring. Han började i vester och sprang sedan mot norr, öster och söder, men då han skulle upp mot ån, som flöt vid ändan af byn, stupade han invid sin gård och blef på samma ställe död och begrafven. Omkring 270 fot från kyrkmuren mot vester ligger en sten, kallad »*Sibbersten*» eller »*Sibbesgraf.*» En annan sägen förmäler, att en tvist uppkom mellan Svenstorps och Hvidarps herrar, samt att den blifvit hänskjuten till en gammal bonde, som ansågs noga känna gränsen till båda godsen. Bonden, mutad af Hvidarpsherren, lade jord från Hvidarp i sina skor, gick sedan rågången kring de nämnda gårdarne och svor att han alltjemt gått på Hvidarps jord. Så blef väl tvisten sliten till förmån för herrn på Hvidarp, men bonden skall ännu ofta gå igen och trampa den falska rågången. Här skola ock finnas lemningar efter ett gammalt herresäte, hvarom se artikeln Reslöf. — *Sibbarps* by i Ousby socken af Christianstads län har historisk märkvärdighet deraf att här sammanträffade Knut Christoffersson Ulfeld under kriget 1657, d. 22 Sept. med svenska öfversten Sven Rank, och »lod som en oprigtig riddersman sitt lif för sitt fosterland», såsom det heter på hans grafplåt.

*) Namnen inom parenthes äro efter Topografiska corpsens karta.

Sibberön i Wenern af historisk märkvärdighet, omnämnes under art. Warnums socken, hvartill den hörer.

Sickla ö. Församling, i kyrkligt hänseende hörande till Stockholms stad och i juridiskt hänseende till Svartlösa härad af Stockholms län, består dels af en smal kuststräcka vid Hammarby och Sicklasjöarnes södra brädd, dels af Sicklaön, hvilken i sydvest och söder omgifves af nämnda sjöar samt Pålsundet, Järlasjön och Kolbottens näs, i nordost af Halfkakssundet, der gränsen mot Wermdö socken går mellan öarne Danmark och Sverige samt i norr och n. v. af Lilla Wärtan och innersta Saltsjöfjärden, förbi Blockhussundet intill Danviks hospital och tull af hufvudstaden i vester. Arealen är 0,117 qvadratmil, inberäknade Hästholmen i norr och några mindre skär. Det hela består af bergkullar, skiljda af och brant sluttande mot trånga vikar; vid vestra gränsen utgår Järlasjöns vattendrag och små tjernar utfalla åt flera håll inifrån landet. Jordmånen och näringarne äro nära på enahanda med Nacka och Erstaviks församlingars, blott med större utsträckning och mångfald af fabriksrörelse. Utom under gårdar omnämnda nuvarande fabriker har här funnits ett kattunstryckeri, anlagdt 1759 af bröderna De Broen, hvilka Alströmer införskrifvit. Socknen, som år 1810 beboddes af 230 och år 1860 af öfver 380 inb., innefattar 3 mtl frälse-säteri och $^3/_4$ mtl frälse, tax. till 329,750 rdr, och en del qvarnar, fabriker och lägenheter, tax. till 284,506 rdr rmt. På Hammarby-, Sickla- och Järlasjöarne göra ångbåtar dagliga färder från Skanstull till Kolbotten. År 1761 var fråga väckt om anläggning af kanal på förra stället och sluss på det sednare. Dufnäsfloden och det trånga Skurusund i öster äro tillgängliga för seglande fartyg, det sedn. har dock blott 6 fots djup. Vid Kungshamn, der Sten Sture d. Yngres flotta låg år 1518, då Christian genom svek tog Gustaf Wasa

m. fl. tillfånga, är ankargrund för större fartyg, och utefter nordvestra stranden är stor segelled. Å denna strand samt på Hästholmen har man anmärkt åtskilliga s. k. jättegrytor, äfvensom vid Skurubro. Hafskusten är rik på historiska minnen; utom de förutnämnda må anföras slaget vid Dufnäs, der konung Christian II blef slagen 1517 af Sten Sture d. Y.

Sickla-ön jemte Danviks hospital utgör ett pastorat under Stockholms konsistorium, och kyrkan är belägen inom nämnda inrättning.

Här märkas af gårdar och lägenheter: *Hammarby* 1 mantal fr.-säteri, tillhörande Danviks hospital. — *Dufnäs, Järla* (Gärle i jordeböckerna), *Lilla* och *Stora Sickla,* beskrifna på sina ställen. — 1/2 säteri-ladugård *Skuru,* med Kungshamn; egare är departem.-chefen R. Th. Cederskjöld. Skuruborg och andra bebyggda lägenh., tax. till 63,000 rdr. *Fredriksdal,* lägenhet med bomullstygsfabrik, *Svindersvik,* anlagdt af holländaren v. Schwinden, som 1647 erhöll privil. å beckbruk. *Finnboda* och *Hermandals* beck- och kimröksbruk på 1/4 mtl Henriksdals egor, tax. till 79,527 rdr, tillhöriga ett bolag. Vid *Kungshamn* finnes värdshus. — Lägenheten *Lugnet,* se den artikeln.

Sickla, Stora. Ett mtl frälse-säteri, kungsladugård, beläget vid Pålsundets norra sida på Sickla-ön, som i judicielt hänseende hörer till Svartlösa härad af Stockholms län, omkring 1/4 mil land- och 1/8 mil sjöväg från hufvudstaden och Danviks kyrka, under hvars församling ön lyder; på lika afstånd äro på hvar sin sida om gården Danviks och Nacka vattenqvarnar belägna. Egorna omgifvas nästan helt och hållet af sjöar, näml. af Hammarby sjö, Sicklasundet, Järla- och Långsjön samt en vik af Saltsjön, hvarpå kommunikation underhålles med Södermalm, stora hamnen och till den i närheten belägna s. k. Dockan. Till egendomen höra flera särskildt bebyggda lägenheter, såsom *Näset, Finntorpet, Ludvigsberg, Gustafshög, Ektorp, Ellensvik, Fågelbo, Johannisdal, Sicklanäset* och *Trollboda.* Å egorna finnas dessutom flera åt hufvudstadens invånare upplåtna platser för byggnader och planteringar. Afkastningen beräknas årligen till 120 t:r säd, 500 t:r potates, 200 t:r kålrötter, 30 skockar kål samt 200 *lℓ* tobak, höafkastningen till c:a 200 parlass.

I trädgården finnas dyrbara orangerier, vinterträdgård, persikohus och vinkaster, till en del i sednare åren anlagda och försedda med varmkanaler; träd, buskar och blomsterväxter hafva blifvit införskrifna från Tyskland, Södra Amerika och andra aflägsna länder. God tillgång på fisk finnes i insjöarna. Skogen uppgifves till 489 tld 15 kpl. Hela egendomen var 1863 åsatt ett taxeringsvärde af 70,400 rdr rmt. Utskylderna äro, utom väghållningsskyldigheten, eg.-rättsbevillningen, omkring 51 rdr rmt, pastoralier 43 rdr samt 52 t:r 28 kpr säd, 12 1/2 *lℓ* smör, 2 *ℓ* ull, 600 k:r söt mjölk och 45 rdr i pgr till Danviks hospital.

Manbyggnaden, med koppartak, innehåller 2 våningar med 10 rum i hvardera. — Sickla, i jordeboken kalladt Danviks hospitals gamla frälse-säteri, tillhörde 1827 Sjöstedt, köptes 1850 af grosshandl. Arvedsson och egdes 1863 af uppbördskommissarien C. F. Molin.

Sickla, Lilla, vid Sickla-sjöns södra strand, jemte qvarn med 2 par stenar, tax. till 25,000 rdr, tillhörde De Frése 1850, protokolls-sekreteraren L. C. Pontin år 1863.

Sidensjö. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Ångermanlands nordvestra kontrakt af Hernösands stift, utgöres af socknarna Sidensjö och Skorped, med 51 7/48 mtl, bebodda 1860 af omkr. 3,300 inbyggare. — *Sidensjö,* modersocken, är belägen uti Nätra härad af Norra Ångermanland och Wester-Norrlands län, 10 1/2 mil från Hernösand, gränsar i norr mot Anundsjö, i söder till Botheå och i vester till Resele; i öster möta Själevad och Nätra, inom hvilken sednares gräns Sidensjö inskjuter med en trakt kring Rösjön; arealen är 7,804 qv.mil land och 0,899 vatten, inberäknadt Skorped.

Socknen, som i gamla handlingar kallas Sädensjö och Sidansjö — ännu lärer den af allmogen kallas Sinsjö —, genomskäres af flera vattendrag, hvilka utfalla genom By- och Drömmesjön åt Nätra; der hafva ock de första bebyggarne nedsatt sig, så att nu äro i den trakten de flesta byar. Marken är bergaktig; rådande jordmånen lermylla. Af skog växer någorlunda, uppfyllande behofvet. Af sjöar märkas *Orrviks-* och *Djupsjön.* Åkerbruket är icke obetydligt,

men väfnad och linspånad jemförelsevis vigtigare; här tillverkas det finaste primalärft. Allmogen har ock god förtjenst med fällning af sågtimmer för *Brynge* finbladiga såg. Bland andra dess binäringar omnämnes förfärdigandet af fernissa, kokad af odugligt linfrö, som begagnas till att måla med. I anseende till ymnig höväxt och godt mulbete är boskapsskötseln fördelaktig. Af skattbara mineralier finnas bly och blyerz; koppármalmsförsök gjordes 1764 i Rösjöberget, men utan fördel. Af mineralkällor finnas åtskilliga; de vid Bysjöns strand och Åängsbacke äro med fördel begagnade, och den s. k. *Amundsböle brunn* skall vara en af de bästa i Norrland.

Socknen beboddes 1862 af omkring 2,150 inbyggare, öfverstigande med 540 antalet för år 1805. Folket är i allmänhet flitigt, lefvande inom sig fridsamt och lugnt; såsom bevis på sedligheten anföres på 1820-talet, att bland 50 till 60 årliga barnsbörder i pastoratet voro stundom inga, någon gång 3 eller 4 oäkta. Blott de aflägsnaste byar egde vid nämnda tid kyrkostugor, som kunde bebos; de öfriga hade endast stall, med kamrar för söndagskläder. På sednare tiden lära likväl lyx och yppighet äfven spridt sig hit, och klagas isynnerhet öfver det här tilltagande kaffedrickandet. — Hemmantalet är $37\frac{2011}{2880}$ mtl skatte, $1\frac{13}{24}$ krono, taxerade 1862 till 811,500 rdr rmt; i socknen befintliga 11 sågar taxerades till 45,000 rdr rmt. Bevilln.-afgiften efter II och III art. var $366^1/_2$ rdr. Kronoutskylderna stego här 1776 till 933 daler s:mt. Ting hållas vid Hämra by med denna, Amundsjö och Nätra socknars allmoge. Socken-sigillet utvisar en hatt med stor kull.

Kyrkan skall vara en af de äldsta i orten, ombyggdes 1721 efter en brand, är 35 alnar lång, 18 alnar bred, utan torn; här förvaras bland andra prydnader en förgylld kalk med rysk inskrift. Uti socknens fasta folkskola erhöllo under året 1862: 108 barn undervisning af en examinerad lärare, medan 203 erhöllo undervisning i hemmet. Socknen har sockenstuga och sockenmagazin.

Af gårdar och verk äro $21^1/_2$ seland *) *Myrbohöjden*, tax. till 12,000 rdr, och Brynge sågverk de största; det sednare, jemte *Drömme* såg tax. till 18,000 rdr, tillhör Forss sågverksegare. — *Kyrkoherdebostället* om 37 seland. — För öfrigt finnas följande sågar nämnda i ordning efter storleken af deras åsatta taxeringsvärde: *Forssbro, Degersjö, Östertjäls, Grätnäs, Ås, Skureå, Nybo, Björnböle, Kjelloms, Rössjö* och *Ödsby*. Vid Brynge finnes äfven en hästmangel. — *Nylands* by. — Adress: Ullånger.

*) 24 seland = 1 mantal.

Sidviken. Insjö, se Norrala s:n.

Siende. Härad i Westerås län, fordom Sjuhundra, sedan Seunda och Siunda, beläget norrut från Gran- och Westeråsfjärdarne af Mälaren och innefattande följande till domprosteriet och Westerås fögderi hörande 6 socknar: *Kungsåra, Kärrbo, Ihrsta, Badelund, Tillberga* och *Hubbo*. Häradets areal uppgår till 1,861 qvadratmil, hvaraf 0,006 äro vatten; hemmantalet är $204\frac{35}{96}$ mtl. Den odlade jorden uppgifves till 10,700 tld, naturlig äng till 5,873 tld. Folkmängden 1860 utgjorde omkring 4,550 inb. Enligt Graus uppgift skall häradet fordom hafva haft sitt tingsställe på Amunds- eller Anunds-högen i Badelunda socken, och förde det i sitt vapen en bardisan, »ty detta härad har af gammalt fört hufvudbaneret framför många andra härader, hvilket baner för några tider tillbaka ännu varit i behåll, men har sedermera förkommit, man vet icke af hvad händelse», — anför Grau efter Loccenius.

Häradet utgör med Norrbo och Tuhundra härader Westerås fögderi och hörer till Snefringe domsaga med tingsställe i Westerås stad.

Siene. Annex-socken till Hohls pastorat, är belägen uti Kullings härad af Elfsborgs län, $1^5/_8$ mil n. v. från närmaste staden Alingsås, $5^1/_2$ mil fr. Borås, $6^5/_8$ mil från länsresidensstaden Wenersborg och $^3/_4$ mil från moderförsamlingen; begränsas i norr af Sköfde, hvarifrån den skiljes genom Säfve å, i öster af Allgustorps, der samma å till stor del utgör gräns, i sydost af Ljurs, i söder af Norunga samt i vester af Horla, Hohls och Fullestads socknar. Arealen är:

Tomter	179,20	qvadratref.
Åkerjord	3,606,40	»
Ängsmark	4,950,40	»
Betesmark	4,566,40	»
Skogs- och utmark	14,288,80	»
Mossar 750,40 / Vatten 375,50 } . .	1,125,60	»
S:ma	28,716,80	qv.ref eller 5,128 tld,

(C. af Forsell uppgifver approximativt i sin statistik 8,378 tld).

Socknen delas genom sitt enda betydligare vattendrag, Säfve å, i tvänne nära lika stora hälfter, hvaraf den södra utgöres af 2:ne höjder, som lemna mellan sig en mot Säfvedalen och Millomgärdssjön sluttande dal, hvarigenom en bäck flyter från Torsjön; den vestra af dessa höjder utgör en del af en större höjdsträckning, som fortsätter inåt Horla socken samt bildar en platå, hvilken höjer sig öfver den närliggande Säfvedalen mellan 150 à 200 fot; både denna och den sydliga höjden, som sträcker sig inåt Ljurs socken, äro nästan kala. Den i norr mot ån sluttande delen af socknen utgör dess bördigaste del, den öfriga en fortsättning af de närliggande, under namn af Svältorna, välbekanta trakterna; likväl är jordmånen här af bördigare beskaffenhet, och marken har genom mer omsorgsfull omvårdnad blifvit till någon del beklädd med såväl löf- som barrskog, hvarigenom socknen erhållit ett betydligt vackrare utseende än de under namnet Svältorna betecknade ödsliga nejder. Utom förut nämnda bergsträckningar i socknens södra och vestra delar, finnas bergklintar här och der kringspridda i nästan alla socknens delar.

Jordmånen söder om Säfve å består för det mesta af sandjord, norr derom å de högländare ställena dels af sandjord och dels af sandmylla på sandgrund; å socknens norra sluttning emot Säfve å förekommer å några hemmans egor så väl lerjord som mylla på lerbotten. Mellersta och norra delarne af socknen, der de flesta hemmanen hafva sin åkerjord, äro de mest odlade; nästan hela södra och vestra delarne utgöra hemmanens utmarker, så att blott en ringa del af socknen har blifvit uppodlad, hvartill ock den magra, stenbundna jordmånen erbjuder föga tillfälle.

Folkmängden, som år 1805 var 378, uppgick 1863 till öfver 630 personer. Folket är i allmänhet stillsamt, endast smärre misshälligheter uppkomma stundom vid utskänkningsstället å Eklanda gästgifvaregård. I afseende på klädedrägten må nämnas, att mannens fordna ändamålslösa och fula vadmalsjacka med långa skört har i sednare tiden blifvit utbytt emot kortare rockar. Byggnadssättet äro timrade envåningshus under tegeltak, vanligen inredda till förstuga, kök, stuga och s. k. framkammare samt vind med ett derå inrättadt gafvelrum, egentligen för hushållets helgdagskläder. Tjenstehjonens löningsvilkor äro, utom husrum och kost: för en dräng årligen: städja 9 à 10 rdr, lön 75 à 100 rdr samt särskilda naturaförmåner, utgörande c:a 50 rdr, hvarförutan de ofta betinga sig att å husbondens egor sätta $^1/_8$ eller $^1/_4$ t:a potates. Dagsverkspriset har sedan år 1855 med anledning af då pågående jernvägsarbetena genom socknens norra del stigit från 75 öre till 1 rdr 50 öre; qvinnsdagsverket gäller 50 à 60 öre.

Näringar. Jordbruk och boskapsskötsel äro hufvudnäringar. Det förstnämnda har på de sednare 10 åren gjort betydliga framsteg, och egarne af Wårgårda och Tubbetorp hafva lemnat de mindre jordbrukarne efterföljansvärda exempel uti odlingsföretag. Härigenom har inträffat, att socknen, som för ett tiotal af år tillbaka måste köpa någon del af sitt lefnadsbehof, nu mer kan afyttra deraf till närliggande trakter. Utsädet, som år 1818 uppgafs till 192 t:r, utom potates, uppgifves 1860 till 1,565 kub.fot 6 k:r hafra, 1,389 kub.fot 2 k:r blandsäd, 427 kub.fot 7 k:r råg, 140 kub.fot 2 k:r korn, 37 kub.fot 1 k:a hvete, 13 kub.fot 6 k:r ärter samt 1,411 kub.fot 3 k:r potates. Humle, hampa och lin odlas ej till fulla egna behofvet. Trädgårdsskötsel drifves å *Wårgårda*, *Tubbetorp* och *Brunlid*, ehuru i mindre skala. Jorden är i allmänhet lättskött. De större jordbrukarne hafva i sednare tider som gödningsämnen begagnat guano och benmjöl. Vanliga brukningssättet är för trädesjorden, att den under sommaren, eller sedan vårarbetet i allmänhet är fullgjordt, bearbetas med plog och harf. Potatessättningen sker allmännast för krok eller en derför särskildt inrättad plog, på det sätt, att hvarannan fåra lemnas tom, som sedermere, då potateskålen uppkommit, uppköres under sommaren 2 till 3 gånger. Ängsmarken utgöres synnerligast af ån omgifvande sanka marker, som genom vattenöfversvämningar höst och vår erhålla kraft att lemna en ganska rik, ehuru till be-

skaffenheten mager skörd. Under åren 1850—54 har sänkning af ån mellan Wårgårda och Spånga qvarnar genom betydlig bergsprängning och gräfning blifvit verkställd, dervid 2,262 famnar diken med 8 fots bredd i dagen och 4 fots djup blifvit upptagna. Boskapsracen är nästan allmänt småväxt och synes ej vara blandad med främmande ädlare racer, men är passande för orten med dess svaga betesmarker. Sedan längre tid tillbaka har här nästan varit total brist på skog, ej allenast till alla nybyggnader, utan äfven till bränsle; men i sednare åren har åtskillig mark blifvit besådd med skogsfrön, hvaribland må nämnas säteriet Brunlids, som nu har riklig tillgång på skog, ej allenast till egna behofvet, utan äfven till drifvande af ångbränneri och tegelbruk. Till brännmaterial användes uteslutande torf, hvaraf dock nu tillgången är i betydligt aftagande. Ett enbetslass kostar vanligen 1 rdr 75 öre. Behofvet af byggnadsvirke förses från den s. k. norska skogsbygden. Den vanliga stängseln utgöres af jordvallar, äfven till någon del af stenmurar. Endast afsalu af några få alnar väf, forsling till och från Göteborg samt obetydlig bränvinsbränning, undantagandes ångbrännerierna på Wårgårda och Tubbetorp, utgöra socknens binäringar. Ortens produkter afsättas på marknader i Alingsås, utom bränvinet, som afsättes i Göteborg och Borås.

Kyrkan, hvars ålder är okänd, är belägen på en mindre höjd, $^3/_5$ mil fr. moderkyrkan; hon är murad af gråsten, täckt med bräder och tegel, innehållande i längd med choret 66 och i bredd 30 fot; särskild klockstapel af trä finnes. I kyrkan märkes en grafsten öfver Jonas Kempenfelt, hvilken såsom kommendant på Ny-Elfsborg tappert försvarade fästningen mot Danskarne 1677. — Barnundervisningen sker hufvudsakligen i den för pastoratet inom Hohls socken belägna, fasta folkskolan, men äfven till någon del i hemmen. Sockenmagazin bildades här år 1836 genom insättning under 3 års tid af $1^1/_4$ t:a spannmål årligen af hvarje helt förmedladt mtl samt 5 kappar af hvarje torpare; fonden utgjorde år 1856 omkring 130 t:r. — Socknens fattiga äro indelade i 2 klasser: orkeslösa, som sakna bostad, och till någon del arbetsföra, som hafva egna bostäder; de förra blifva bortackorderade. Fattigförsörjningen kostade 1860: 181 rdr 67 öre. — Socknen genomskäres af 2:ne stora landsvägar, hvaraf den södra från Göteborg öfver Alingsås och Jönköping till Stockholm löper vid Eklanda gästgifvaregård öfver Säfve-ån på en 176 fot lång, på 3:ne stenhvalf hvilande bro, den nordliga s. k. Skara-vägen går in i socknen vid Wårgårda öfver ån på en 130 fot lång bro, som hvilar på endast ett stenhvalf. Vid Wårgårda finnes jernvägsstation.

Statsbidrag och *kommunala afgifter* uppgingo 1860 till 3,961 rdr 20 öre. Af alla onera anses den ordinarie roteringen mest tryckande, synnerligast derföre, att $1^1/_2$ hemman finnes anslaget till hvarje hel rote; hemman finnas äfven som äro hårdare roterade, såsom Wårgårda Nohl- och Millomgårdarne, tills. 1 mtl, utgörande 1 rote, $^3/_8$ mtl *Svenstorp* Storegården öfver $^1/_2$ och $^1/_4$ mtl Gongstorp Sörgården $^1/_3$ rote. *Klerecistatens underhåll:* Enligt af Kongl. Maj:t d. 16 Oktober 1855 fastställd konvention erlägges för hvarje helt hemman 2 t:r spannmål samt 8 ℔. smör i lön åt kyrkoherden. Kyrkobetjeningens lön utgår med 3 rdr på hvarje helt mtl. — Vid Eklanda gästgifveri utgöres reservskjuts af mer än halfva socknens hemmantal, för hvilken kostnaden är beräknad till 80 rdr för hvarje helt mtl. — För de hemman, som äro anslagna till kronoskjutsens utgörande, är kostnaden upptagen till 12 rdr för helt mtl. Socknen åligger att underhålla en ryttare och fem soldater. Ett hemman, säteriet *Brunlid*, är extra roteradt med 8 daler. Beloppet af diverse onera var 1860: 227 rdr 50 öre, dito för väghållning 271 rdr 34 öre, bränvinsbränningsafgiften 346 rdr. — Ständiga räntor 1,170 rdr rmt; kostnad för rustning och rotering 384 rdr 77 öre.

Hemmantalet utgöres af $25^7/_8$ mtl, förmedlade till $12^1/_{16}$ mtl, deraf äro 1 mtl fr. säteri, 1 kr.-säteri militiæ-bost., $2^1/_4$ allm. frälse, $6^3/_{16}$ krono-skatte, 1 skatte-rusthåll, $^5/_8$ ecklesiastik-boställe. Taxeringsvärdet är 258,800 rdr, hvaraf 14,500 rdr för verk och lägenheter. Af hemmansbrukarnes antal äro ungefär $^3/_4$:delar sjelfegande; 6 ryttare- och soldat-torp finnas, 46 jordtorp, 15 backstugor.

Hemman, byar och verk:		S:ma areal.	hvaraf inegor.
Brunlid	1 fr.-sät.	359 tld.	81.
Mängsholm, kapt.bost.	1 kr.-sät.	295 d:o	161.
Wårgårda . . ½ fr.	$1\frac{3}{8}$ sk.	857 d:o	293.
Siene	$1\frac{11}{16}$ sk.	728 d:o	201.
d:o Österg.	$\frac{1}{4}$ sk.	145 d:o	22.
d:o Stommen . .	$\frac{5}{8}$ kr.	145 d:o	130.
d:o —.	$\frac{1}{2}$ fr.	130 d:o	40.
Tubbetorp	$\frac{3}{4}$ sk.		
Svenstorp	$\frac{1}{1}$ sk.	554 d:o	217.
d:o	$\frac{3}{8}$ fr.		

Största egendomen utgöres af *Brunlids* säteri med underl. $2^1/_4$ mtl skatte, 2 mtl frälse, såg och qvarn, allts. tax. till 119,000 rdr rmt. — Här finnas *Spånga* och *Westergårds* qvarnar, *Hede* såg, *Gongstorps* tegelbruk, der årl. tillverkas c:a 95,000 st. tegel. *Wårgårda* oljeslageri, der årl. pressas omkring 280 kubikfot linfrö. Vid Eklanda finnes bränneri. — Inom socknens gräns ligga 20 tld af hemmanet Hjultorps egor, som eljest ligga i Sköfde socken. — Adress: Alingsås.

S:t Sigfrids kapell, se Hagby socken i Kalmar län.

Sigfrid, S:t. Annex-socken till Ljungby præbende-pastorat, är belägen uti Södra Möre härad af Kalmar län, $1^3/_4$ mil från Kalmar, omkring 1 mil n. v. från moderförsamlingen, innefattar 12 mtl skatte, $^1/_2$ mtl krono, bebodda 1855 af 869 och 1862 af 935 personer. Taxeringsvärdet sistn. år var 327,100 rdr rmt, hvaraf 3,500 rdr för kyrka och skolhus i Kyrkeryds by. Församlingen är bildad enligt kongl. resolution af den 25 September 1856 och uppgifves af Tuneld förut hetat Kumblamad, såsom en täck enslig dal ännu kallas, der S:t Sigfrid skall uppbyggt ett kapell af trä, som fick namn af S:t Olof, men borttogs 1730, och uppfördes i stället nuvarande kyrkan, i hvilken S:t Sigfrids, Olof den Heliges och S:t Catharinas bilder förvaras. I dalen strax vid kapellet märkes *S:t Sigfrids källa.* Under art. Hossmo finnes denna källa omnämnd efter A. A. Afzelius, såsom belägen i Hossmo by.

Socknen innefattar af hemman: *Brändebo, Bosgården, Brod, Brorsryd, Bläsemåla, Fjälebo,* $^7/_{16}$ mtl *Gislabo* med qvarn, tax. till 12,500 rdr rmt, *Gränö,* hvaraf $^1/_4$ mtl är komminister-boställe. *Kostemåla, Kulla, Källebäck, Kyrkeryd, Kimbramåla, Mölebo* med qvarn, *Westrakulla, Öfverstatorp.* — Adress: Kalmar.

Sigfrids- S:t källa uti Wexiö landsförsamling nära vid Wexiö i Biskopsgärdet, der S:t Sigfrid skall hafva döpt hedningar. Nära intill källan finnas flera stora stenar, hvaraf en med flera hål, uti hvilka ljus sägas hafva varit satta.

Siggatorp. Ett mtl frälse uti Synnerby socken af Skånings härad och Skaraborgs län, beläget $^5/_8$ mil vester från Skara, uppgifves af Djurberg (år 1818) vara sätesgård samt ega 40 tunnors utsäde, hjelpligt höbol, föga skog, medelmåttig mangårdsbyggnad af trä, med en ansenlig trädgård. Gården, som synes, enligt jordeböckerna, hafva kommit till hr Arvid Swahn genom byte på 1700-talet, egdes 1863 af löjtn. Prytz; taxeringsvärdet var 32,000 rdr rmt.

Siggesta. Två och $^5/_8$ mtl frälse-säteri uti Siggesta fjerding af Wermdö socken och skeppslag af Stockholms län, $3^3/_4$ mil från hufvudstaden, vid innersta hörnet af Siggesta-viken, utgör med 3 mtl fr.-säteri Sund, $3^1/_2$ mtl frälse, ett gods; taxeradt till 233,000 rdr rmt.

Siggesta skall redan i 12:te seklet hafva tillhört Wasa-slägten och derifrån kommit till kyrkan, men blifvit återtaget vid reformationen; det skänktes med flera hemman i orten af konung Erik XIV åt amiralen Jakob Bagge d. Ä., och stannade i hans slägt in på 1600-talet, hvarefter det har tillhört slägterna Svinhufvud, Fleming, Gyllencreutz, Hastfehr von Reutern, gr. Dahlberg 1701, assesoren i Göta hofrätt Samuel Svebilius, adlad Adlerberg, general-löjtn. Cronstedt, hvilken slägt hade det 1741 och inemot 1770, då det köptes af öfverste-löjtn. v. Schewen, som bildade nuvarande godset, hvilket egdes år 1849 och 1863 af rådmannen Théel i Waxholm.

Vid gården finnas lemningar efter ett förmodadt kloster; ett af gårdens torp kallas ännu Gillstugan. I närheten finnes äfven ett berg, kalladt Appelgrensberg deraf, att en Lars Appelgren der fallit i sjön och drunknat. På gården har förvarats — men år 1863 skänkta till lifrustkammaren — en större värja, en hjelm och ett harnesk m. fl. delar af en rustning, hvilken tillhört fältmarskalken grefve Erik Dahlberg.

Siggetorp. Två mantal frälse uti Råda socken af Kållands härad och Skaraborgs län, är beläget på gränsen mot Mällby socken, $^3/_4$ mil från Lidköping. Enligt Djurberg hade gården år 1818 hjelpligt höbol och skog, vacker mangårdsbyggnad af trä samt en ansenlig trädgård. Siggetorp, som varit kronans på 1720-talet, tillhörde 1863 herr P. Lidholm; se vidare art. Råda.

Signildsberg. Fyra mant. berustadt säteri uti Håtuna socken af Håbo härad och Uppsala län, har ett särdeles vackert läge vid ett af de smalaste passen af segelleden mellan Stockholm och Uppsala, 5 mil land- och sjöväg från förstnämnda stad och $3^1/_2$ mil från den sistnämnda. Det utgör jemte 5 oförmedlade, till $1^1/_2$ förm.

mant. sk. och $^1/_4$ mtl fr. Billby, belägna uti S:t Pehrs socken af Erlinghundra härad och Stockholms län, en egendom med en areal, enl. 1818 upprättad karta, af 134 tld $11^1/_4$ kpl. åker, 252 tld $18^1/_2$ kpl. äng, 560 tld $27^1/_4$ kpl. skog och backar, 43 tld $10^5/_8$ kpl. park och tomter, eller tillsammans 991 tunnl. $3^5/_8$ kappland. Sjelfva säteriets egovidd upptager 1,697 qvadratref, hvaraf 6 äro tomter, 23 äro trädgård, 790 äro åker, 501 äro äng, 288 äro skogsmark, 78 tjenliga till odling, 10 äro vägar, 1 är vatten. Utsädet, som 1818 uppgafs till 45 tunnor, uppgifves nu till 45 t:r råg, 6 t:r hvete och 30 t:r vårutsäde; 344 parlass hö erhållas årligen. Skogen är tillräcklig till gårdens behof, utom till tegelbruket, hvartill hela behofvet, c:a 70 à 100 famnar, köpes; tillverkningen vid bruket är omkring 20,000 tak- och 60,000 mursten. Skatterna uppgifvas uppgå till 404 rdr 24 sk. rgs. Tax.-värdet 1862 var 88,000 rdr rmt, hvaraf 8,000 rdr för tegelbruket.

Manbyggnaden vid Signildsberg, af trä och två våningar hög, innehållande 19 rum, finnes aftecknad i Dahlbergs Svecia; i trädgården finnes en mängd goda fruktträd och bärbuskar. Af till gården hörande öfriga 9 byggnader må nämnas en på sednare tiden uppförd tegelstens-ladugårdsbyggnad för 50 kreatur. Tröskverk finnes för 4 par oxar. På egorna äro tre bebyggda lägenheter. — Egare hafva varit af slägterna Woltemat, Sjöblad, Björnstjerna från 1816, Banér, Swahn 1847, friherre Lagerheim 1849, prof. Lindblad 1862.

Signildsberg hette förut *Forn-Sigtuna* och tros vara bygdt på den plats, der det äldsta Sigtuna legat, och varit en uthamn, ett Birka, för Uppsala. Det tillegnas af folksägnen äfven den utmärkelsen att hafva varit skådeplatsen för Habors och Signilds äfventyr. »Sigge litens» hög visas ock vid gården, Habors röse på Habors-vreten, midt öfver sjön. Runsten skall ock finnas på egorna.

Sigridsholm eller *Ling*. Två och $^1/_2$ mantal frälse-säteri uti Lunda socken af Seminghundra härad och Stockholms län, vid en liten sjö, synes sedan långliga tider haft samma egare som Wasa inom Skeptuna socken, hvartill Sigridsholm hört ända tills i November 1854, då det öfverflyttades till Lunda enl. Kammarkollegii förordnande. Det skall blifvit uppkalladt efter en fru Sigrid Oxenstjerna, född Roos, eller hennes dotter Sigrid, hvars man, friherre Thure Oxenstjerna, köpte gården 1642; om honom berättas att i stormningen af Würzburgs kastell den 2:dra Okt. 1631 skall han hafva på ryggen burit konung Gustaf II Adolf, som då var mycket trött, och derunder blifvit af 2:ne kulor skjuten genom axelbladet. Hans andra fru, Beata Leijonhufvud, innehade gården 1685. Egare år 1822 och 1847 var von Francken, år 1863 kongl. sekret. G. Heijkensköld.

Egendomen, som nämnes för under sednare 20 à 30 åren vid densamma företagna odlingsföretag och för tillämpning af förbättrade brukningsmethoder eller redskap, utgöres af Sigridsholms säteri, $3^1/_2$ fr. inom samma socken, allts. tax. till 150,500 rdr rmt, hvaraf 80,000 rdr för sjelfva säteriet.

Sigtuna. Fordom Svearnes förnämsta ort, är en urgammal stad, belägen i Erlinghundra härad af Upplands och Stockholms län, $3^1/_4$ mil landvägen från Uppsala, $4^3/_4$ mil från Stockholm, på yttersta spetsen af en landtunga, som till större delen omgifves af Mälarens fjärdar och vikar, vid den del af Skarfven, som efter staden fått sin benämning. I en bördig dalsänkning inskjuter Garnsviken i öster, och till Skofjärden inleder ett smalt sund å vestra sidan; mot nordanstormarna skyddas staden af höga granitberg. Något i vester från densamma, der fordom en bro varit anlagd öfver sundet mellan Sigtuna- och Skofjärden, är nu en färja, samt i öster en dylik öfver ett sund af Garnsviken.

I forntiden stor (den skall knappt kunnat kringgås på 6 timmar), rik och mäktig, är staden nu endast en ruin af sig sjelf. Den har mellan de yttersta åbyggnaderna en längd af nära 5,000 steg; men ganska betydliga sträckor deraf begagnas för åkerbruk och trädgårdsskötsel; husens och tomternas antal år 1860 var 96, och häraf voro endast några få bebyggda med tvåvånings trähus, de öfriga med mindre kojor. Stadens hufvudnäringar äro: jordbruk, trädgårdsodling, fiske, handtverkerier och någon handel.

Tillydande jord består af 1,137 3/4 tunnl.,* inber. den s. k. *Kongsmarken* af 274 1/2 tld i Tibble socken. År 1863 funnos 4 handlande, 14 handtverkare utom 12, som idkade handtverk till försörjningsmedel; af fabriker funnos 3 metall- och 2 stenkärlsfabriker. Numera har staden inga egna fartyg; deremot hade den år 1772: 21 st. I bevillning efter I—III art. erlades 673 rdr rmt. All fast egendom var åsatt ett tax.-värde af 263,335 rdr rmt. Marknad hålles här i Februari och Oktober. Här finnas för öfrigt postkontor från innevarande sekels början, apothek från 1792, gästgifveri, tullkammare, station för extra provincialläkare. Staden hör till 5:te klassen, och dess nummer vid riksdagarna är nu 58; dess vapen är en krona med tre stjernor omkring.

Efter det af Oden, enligt sagan, anlagda Fornsigtunas *) förstöring 1008 af norske konungen Olof Haraldsson eller den Helige, flyttades staden till en säkrare plats icke långt från sitt förra läge och blef snart ansenlig; sedan kristendomen hunnit rotfästa sig, tilltog hastigt dess välmakt. Från sjösidan försvarades den af den trånga och befästade genomfarten vid Almarestäk, på en mils afstånd, och till lands af ett fäste på landtungan vid kungsgården Wennegarn.

Af fordna strider, som blifvit utkämpade på denna ort, nämnes den ellofva dagars striden mellan Uppsvearne och sjökonungen Sölve, som innebrände på Lofön konung Östen, der de förra blefvo slagna.

Den sannolikt första kyrkan i den högre Norden grundlades i Fornsigtuna eller Birka genom en af Ansgarius omvänd betydande man, Herigar. Vid år 1064 hitkom den af Adalbert i Bremen till biskop i Sigtuna vigde Adalvard d. Y., som här på Stenkils bekostnad anlade en domkyrka, hvartill han sjelf bidrog med ett offer af 72 marker silfver, insamladt efter en af honom för de nyomvände hållen kraftig predikan. Åt S:t Laurentius uppfördes derefter en kyrka och till Olof den Heliges ära en annan dylik, hvarjemte Ryska köpmän här byggde en kyrka, helgad åt S:t Nikolaus. Trots sitt förmånliga läge och starka försvar till sjös och lands, blef det hastigt uppblomstrande Sigtuna af hedniska Esther och Kareler år 1181 öfverraskadt, Almarestäk stormades och erkebiskop Johan blef der afdagatagen, staden eröfrad, plundrad och afbränd. Vid detta tillfälle skola tvenne portar eller chordörrar af silfver blifvit bortförda till Ryssland såsom byte och ännu begagnas i Nowgorods kyrka. Hufvudorsaken till Sigtunas ytterligare förfall var Stockholms anläggning och befästande 1260; men aktningen för dess ålder och minnen gjorde, att Sigtuna ännu 1526 intog näst efter hufvudstaden andra rummet bland rikets städer. — Till jungfru Marias ära anlades i Sigtuna ett Dominikaner-kloster vid år 1220; erkebiskop Jarler blef i dess kyrka begrafven. Flera påfvar och legater samt många Svenska och jemväl Danska biskopar ha utfärdat aflatsbref för detta kloster; det gynnades ej mindre af konungar än af enskilde genom skydds- och gåfvobref, skänker och testamenten. Märkligt är, att klostrets välmåga tilltog, i den mån stadens rörelse minskades. Det hade utomordentligt anseende och var inom sitt brödraskap det mest betydande i riket. Klostrets förste prior Johannes, sedermera biskop i Åbo, blef slutligen erkebiskop i Uppsala, och den siste priorn, Martin Skytte, dominikanerordens generalvikarie i Norden, blef Luthersk biskop i Åbo, när detta kloster vid reformationen indrogs. Utom två kapeller, helgade åt S:t Gertrud och S:t Göran, samt ett hospitalshus, som tros hafva tillhört Johanniterorden, ha i Sigtuna funnits flera helgedomar och åtskilliga Gillen, efter hvilka några kopparsigiller ännu äro i behåll.

Sedan folkmängden i staden alltmer och mer aftagit, och Mariæ kyrka derstädes efter klostrets indragning blifvit obehöflig, blef till följd af Örebro möte 1529 denna helgedom gemensamt begagnad af både stads- och landsförsamlingarne. *S:t Pers*, *S:t Lars*, *S:t Olofs* och *S:t Niklas* kyrkor förföllo under konungarne Gustaf I:s och Erik XIV:s regering. Ehuru staden hugnades med åtskilliga förmåner genom flera kongl.

*) Professor Brunius anser för sannolikt, att denna stad varit densamma som Birka, hvilken 830 besöktes af Ansgarius. Se Konstanteckningar under en resa 1849, sid. 485.

resolutioner, så kunde den dock ej åter förkofra sig och ödelades nästan helt och hållet genom tre eldsvådor åren 1648, 1658 samt 1666.

Maria kyrka, belägen strax nordost om stadens torg, är alltså endaste återstoden af dess fordna präktiga tempel. Kyrkan, uppförd i senare hälften af 13:de seklet, utgöres af ett treskeppigt långhus och tvåqvadratiskt chor i öster. Staden utgör med landsförsamlingarna S:t Pehr och S:t Olof ett regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Erlinghundra kontrakt af Uppsala stift. På 1740-talet grundades ett skolhus på enskilda donationer, nu är ett nytt bygdt på malmen. Skolan är från 1838 en för alla församlingarna gemensam folkskola. Enda lemningen af *S:t Lars* kyrka utgör tornets vestra och nära hälften af dess södra sida. Ett stycke sydvest från denna ruin ligger *S:t Pers* kyrka, intagande ett dominerande läge öfver staden och Mälaren. Ungefär 200 steg från S:t Lars kyrka vid östra sidan om infarten i staden ligger *S:t Olofs* kyrka, som har i midten ett fyrkantigt torn, i öster ett treskeppigt långhus med rundel; ruinerna äro närmare beskrifna af prof. Brunius i hans Reseanteckningar under året 1849, sid. 495—508.

Sigtuna står nu som ett varnande exempel på de bedröfliga följderna af inbördes afundsjuka och strider om fäders qvarlåtenskap. De rättegångar, som under århundraden varit fullföljda mellan magistraten och kyrkoherdarne, synas ej hafva varit den vinnande parten, magistraten och borgerskapet, till någon båtnad, utan borgrarne hafva blifvit utarmade och nödgade att anhålla om stadens förläggande under landsrätt, hvilket af kon. bifölls 1846. — Invånarnes antal, som på 50 år ökats med endast 47, uppgick 1863, den 31 Dec., till 481 personer, (443 enligt mantals-längden).

Sihl. Annex-socken till Klefva pastorat i Skaraborgs län, är redan beskrifven under art. Klefva. Uti socknen märkes majors-bostället

Sihlboholm. Majors-boställe uti Sihls socken af Kinne härad och Skaraborgs län, utgöres af 4 hemman, som fordom hetat *Måns Nilsgården*, *Råbogården*, *Stakagården* och *Sihlboholm;* dessa, af säteri och frälse natur, blefvo efter Kongl. brefvet d. 7 Okt. 1691 med 1692 års ränta af kronan inlösta. Förut tillhörde gårdarne ryttmästaren Blankenfjeld. Se vidare angående areal m. m. art. *Klefva*, under gårdar. Efter Djurberg skulle dervarande manbyggnad af sten omkring 1818 nedrifvas.

Sikehamn på Ölands östra kust, uti Bredsättra socken af Norra motet; stället hette under katolska tiden Sikavarp och var då ett stort fiskläge och hade en liten köpstad, kallad Sykehamn. Anledningen till dess uppkomst anses varit, att orten först vunnit ryktbarhet genom S:t Brigitta, som här skall en gång landstigit och förrättat sin bön af tacksamhet, öfver att hennes moder blifvit räddad ur sjönöd på resa till dessa orter och hit förd lyckligen i land undan de brusande vågorna. Till minne häraf skall ännu här på stranden finnas ett vackert kors af huggen sten, 5 alnar högt, med fotsten och pall för knäböjande. I midten af detta kors var en hake, deruti var fäst en allmosebössa, och säges derom uti en gammal beskrifning: »Det sägs, att thetta offerstod af S:t Brigitta är till the fattigas nödtorfft oppsatt. Då sjömän hafva ther offrat, hafva the ock uti thenna ringmur hållit sina böner till Gud om välfärd och hvarannan önskat vind och godan bör och hamn i Jesu namn.» Till sådana orter skedde nu stor folksamling, och många togo der sin bostad, en del för trons skull på ortens helighet och välsignelse, och en del för bedrifvande af handtverk och köpenskap, hvarigenom sålunda här uppstod nämnda köpstad, hvarefter ännu lemningar finnas, äfvensom efter det nära intill korset byggda kapellet, som benämnes *Sancta Brittas kapell.* En källa derinvid kallas *Sancta Brittas källa.* Vid reformationen ödelades kapellet, och stället erhöll sitt nuvarande namn tillika med handelsfriheter, hvilka dock åter förlorades i kon. Johan III:s tid. Under Polska kriget besökte konung Gustaf Adolf år 1624 som hastigast befästningarna vid Borkholms slott och landsteg då i Sikehamn.

Sikeå hamn i Westerbottens län, 5 à 6 famnar djup, med tilläggnings- och lastbrygga, har rum för 15 à 20 fartyg.

Sikfors, jernverk och landtegendom äro belägna uti Grythytte bergslags härad och Hellefors socken af Örebro län, vid allmänna landsvägen mellan Philipstad och Nya Kopparberget, $1\frac{1}{2}$ mil österut från skilnaden mellan Nerikes och Wärmlands län, $\frac{1}{2}$ mil från Hellefors kyrka, $9\frac{1}{2}$ mil från Örebro stad. — Bruket, beläget på Nytorps mark, uppgifves år 1818 hafva 1 hammare med 400 *sk℔* stångjernsmide, år 1856 2:ne tyskhärdar med hvar sin hammare, der årligen tillverkades c:a 1,800 *sk℔* stångjern, men under året 1857 ombyggdes smidet till fransk comté och beräknades efter denna smidesmethod en tillökning af 400 *sk℔* årligen. Tillverkningen 1859 uppgafs dock blott till 1150 *sk℔* 1 *l℔* 5 *℔*. Till bruket höra andelar i åtskilliga uti närheten belägna jernmalmsgrufvor, som lemna behofvet af godartade malmer för tackjernsblåsningen i Sikfors hytta, hvilken bestrides med tillgången af kol från egna skogar, lemnar full tillgång af tackjern för smidet och något till afsalu, samt eger dessutom andelar i närbelägna Norra Ekebergs och Grythytte masugnar. *Sikfors masugn,* belägen $\frac{1}{8}$ mil från bruket och gården, på Gäddsjö marks egor, är anlagd år 1631 af 5 st. Finnar, boende kring sjön Norr-Elgen, och hafva en del af dessa år 1646 erhållit privilegium att bygga en hammare vid hyttan.

För erforderliga malm-, kol- och jerntransporter eger bruket att disponera c:a 50 dragare, och äro en del af grufvorna belägna strax invid sjön Sör-Elgen, så att malmen medelst båt hemfragtas under sommaren. Stångjernet sändes öfver Christinehamn på Göteborgs våg och har bruket endast 1 mil landtransport om sommaren dermed, då det sedan fragtas dels på båt, dels på jernvägar. Bruksstämpeln är 2:ne korslagda hammare med en dalpil.

Bruksgården med ovanligt vackert läge, midt för norra ändan af sjön *Södra Elgen,* har varit inspektorsboställe allt från den tid bruket och hyttan kommo ur bergsmännens ego till och med året 1848, då nuvarande egaren ditflyttade och nybyggde gården i det prydliga skick, hvari den för närvarande befinnes.

Sikfors jordegendom utgöres af $5\frac{199}{576}$ mtl skatte, hvaraf $\frac{3}{4}$ mtl skötes under eget bruk och återstoden af hästtorpare och dagkarlar. Hela arealen utgöres af c:a 10,000 geom. tunnlands vidd. Norr om gården och nära intill bruket vid elfven — förr benämnd Krononäsström —, som kommer från sjön Norra Elgen, finnes anlagd en nybyggd skattlagd turbin-tullmjölqvarn med 2 par stenar, hvaraf det ena stålsikt och båda med silkes rullsiktar och en enbladig husbehofs sågqvarn. Brandförsäkringsvärdet i Allmänna Brandförsäkringsverket i Stockholm för byggnader å landet var år 1857: 23,251 rdr 8 sk. bco samt i Örebro läns branstodsbolag 24,100 rdr bco. Hela tax.värdet 1862 var 208,800 rdr rmt. Arbetsfolket vid bruket, inberäknade landtbönder och torpare, uppgick 1857 till c:a 150 personer.

Såsom förut nämndt egdes aldraförst Sikfors hammare af bergsmän, som synas hafva sålt den till bergmästaren Otto Lybecker, enligt en handling från år 1674, deri omnämnes ett köp mellan nämnde bergmästare och en Jacob Hillebrand. Från denna tid tillhörde Sikfors Hildebrandska familjen till år 1761, då Sikfors och närbelägna bruket Bredsjö såldes till bergsrådet Heijke, men genom bördstvist och derpå ingången förening mellan J. Hildebrand och Heijke behöll förstnämnde Sikfors och sistnämnde Bredsjön. Sikfors förblef inom Hildebrandska slägten tills ogifta David Gotthard Hildebrands död, då dess svåger exellensen baron Carl Bondes myndiga barn, baron Carl Carlsson Bonde och dess 2:ne systrar voro gemensamma egare. År 1822 såldes $\frac{1}{4}$ af Sikfors med underlydande till baron Carl C:son Bondes svåger kammarherren W:m Wirgin, hvilken år 1828 köpte hela bruket i Januari månad, och sålde det åter redan i Juli månad till nuvarande egaren, kapiten A. J. Uggla, hvilken tillökt godset genom inköp af närliggande egendomar.

Sikhall. Ett åttondedels mtl skatte uti Gestads socken af Sundals härad och Elfsborgs län, med tegelbruk. Här finnes ock en hamn vid Wenern af 12 fots djup.

Siksjön i Åsele Lappmark. En annan sjö med samma namn finnes i Svegs socken af Herjeådalen, 1 mil från kyrkan, och är början till Woxna-elfven,

som infaller i Ljusnan; i denna sjö fångas ål, enda stället i Herjeådalen der denna fisk erhålles.

Sikviksfjärdens kusthamn i Norra Helsingland för 20 fot djupgående fartyg.

Sikås-ån eller *Storån*, i Hammerdals socken i Jämtland, med perlfiske.

Silarnes och **Learnes** dal, som upptager hela Dalsland och vestra Wärmland, är en af de märkvärdigaste ytbildningar i Sverige. Den uppkommer nämligen af 4 parallelt liggande, betydligt långa, men ganska smala sjöar, *Stora Le*, *Lelången* samt *Östra* och *Westra Silen*, hvilka icke såsom uti andra sjökedjor, ligga längs efterhvarandra, utan sammanbindas på tvären genom korta, naturliga kanaler. Efter många forssar (hvaraf den vid Skåpafors har största fallet, 67 fot) samlas deras vatten uti *Laxsjön* och *Ånimmen*, och flyta ut vid *Köpmannabro*. Denna dal, bildad blott af sjöar, företer en mängd af märkvärdiga och särdeles sköna belägenheter. Af sådane nämner Lignell företrädesvis *Hårskogs-bräckan*, *Sör-knatten*, *Linheds-höjden*, *Gölkullen*, *Hägersknatten* och hemmanet *Hafden*.

Silarp. Två mtl fr.-säteri uti Dalums socken af Redvägs härad och Elfsborgs län, c:a en mil norr om Ulricehamn, är väl bebygdt. Först kände egare är en löjtn. Mentzer, sedermera har Silarp med Bygården, $2^1/_2$ mtl säteri, tillhört hofjunkaren C. J. Fleetwood, major Palmcrantz, ryttm. G. Fägersköld, major Simmingsköld, öfv.-löjtn. Nieroth, amiralen G. de Frese, handl. O. Erasmi. Major J. O. Erasmi var egare år 1863, då det med $2^1/_8$ mant. skatte, 1 mant. frälse i samma socken, utgjorde ett gods, tax. till 83,900 rdr rmt.

Enligt Djurberg egde säteriet år 1818 c:a 60 tunnors utsäde i en jordmån af sandmylla, höbergning till 400 stackar, granskog till husbehof.

Silfverhyttan. En masugn uti Carlskoga sockens norra del af Örebro län, vid Trösan, tax. till 25,000 rdr rmt, hvartill höra enbladig såg samt Östra och Westra Imme allmänningar, som äro, enligt Kammar-kollegii utslag af den 19:de Mars 1838, satta till $1^1/_{10}$ mtl, under namn af Smälthyttan eller Silfverhyttan, tax. till 78,000 rdr rmt, och eges jemte *Knappfors* såg och mjölqvarn med 2 par stenar, $2\frac{223}{720}$ mant. skatte i åtskilliga hemman uti samma socken, alltsammans tax. till 362,500 rdr rmt, af Ahlqvitterns bruksbolag, som äfven eger $^9/_{16}$ uti Hollsjöhytte qvarn, $3^1/_8$ tjugondedelar i dito masugn, $\frac{13}{100}$ i Lönnhytte masugn i Carlskoga socken, samt bruk och hemman i Bjurkärn och Fernebo socknar. Tillverkningen vid Silfverhytte masugn uppgafs 1863 till 34,093 centner.

Sillbodal eller *Silbodal* (skrifves bådadera i 1825 års jordebok). Socken uti Nordmarks härad af Söder-Sysslets fögderi och Carlstads län, belägen 10 mil från Carlstad, omfattar en areal af 2,255 qvadratmil, hvaraf 0,249 äro vatten, samt innehåller $26^1/_8$ mtl, hvaraf $25^1/_8$ skatte och 1 krono.

Socknen, som fordom hette Sibbendalen, utgör till större delen en ådal omkring en å, som utfaller i sjön Westra Sillen. Marken är i allmänhet bergaktig, mellersta delen dock något jemnare. Rådande jordmån är till $^2/_3$ lera, den öfriga är sand och s. k. rödjord. Af skog växer ännu till afsalu. Åkerbruket afkastar något öfver behofvet, ladugårdsafkastningen anses vara medelmåttig. Inom denna socken eger samma fel rum i afseende på åkerjordens behandling, som på flera andra orter inom länet, och endast hos de få härvarande possessionaterna har den blifvit vårdad med mera omtanka. Allmogen begagnar väl komposter och har äfven i sednare åren börjat att såväl dika, som i allmänhet bättre bereda trädesjorden; men ett stort hinder emot dess fullkomliga skötsel ligger ännu i den svaga dragkraften.

Folkmängden som 1810 var 1,230, uppgick 1862 till omkring 2,460 personer på 474 hushåll. Genom *Digerdöden* skall hela befolkningen blifvit bortryckt på när en piga och en gosse uti *Lysed* och *Wikabotten*, och anses dessa för att vara stamföräldrar till en stor del af Wärmlands nuvarande befolkning.

Socknen uppgifves af några fordom legat under Blomskogs, af andra under Gilberga eller Holmedals pastorat. Fernow anser socknens hemman blifvit tagna från närgränsande socknar, då kapellanen i Blomskog, hr Nils Olai, här blef 1642 den förste kyrkoherde. Nu utgör socknen för sig ett konsistorielt pastorat af 3:dje

klassen, hörande till Nordmarks kontrakt i Carlstads stift. Ny kyrka invigdes i Augusti 1859. Under året 1864 har öfverintendentsembetet inlemnat till eckleciastikdepartementet en framställning med ritning till orgelfaçade samt angående privilegier å nytt apothek inom Silbodahls provinsialläkaredistrikt. — Barnundervisningen bestrides uti en flyttbar folk- och en flyttbar småbarns-skola, der 320 barn undervisades 1862 af en examinerad och en oexaminerad lärare, medan 58 undervisades hemma och 54 voro i saknad af all undervisning. Sockenbibliothek finnes. — Den urgamla adliga ätten Stråle härstammar härifrån. Af denna ätt har under hedendomen varit hersar och kämpar samt höfvitsmän för vikingar och birkebenar. En af dess förfäder, Ottar Ingjaldsson, skall af kon. Ragvald Knapphöfde i Sverige blifvit år 1131 förordnad till landtvärnsman i Wärmland.

I *Långelanda* by finnes tingshus. — Fastighetsvärdet år 1863 var 1,405,000 rdr, hvaraf 13,900 rdr för annan än jordbruksfastighet. I bevillning efter II och III art. erlades 508 rdr rmt.

Gods och gårdar: *Prestgård*, 1 mtl, — 1/2 skatte *Kyrkerud* med mjölqvarn & såg och 1/16 mtl i *Fårskog*, tax. till 33,500 rdr rmt, egare en bonde, är socknens största egolott. I hemmanen *Årjeng* och *Huken* finnas handelslägenheter. Hemman af 1 mtl äro: *Djuf, Ed, Högerud, Lian, Lysed, Låbyn, Långelanda, Näs, Nästebacka, Risviken, Sillegårds Slemtegen, Strand, Norra* och *Södra Ström, Ulfvestad, Wikebotten, Årgienge, Åslanda.* Privilegier skola blifvit meddelade å ett manufakturverk att uppföras vid ån, som rinner genom Stenslanda och Nästebacka, men synas ej blifvit begagnade. — Adress: Carlstad.

Silbojock, fordom kapellförsamling för Lappska allmogen uti Pite lappmark. Första kyrkan här skall hafva blifvit uppbränd af Norrmän, och den andra som uppbyggdes 1693 förstördes af vådeld 1747, hvarefter endast ett bönehus uppfördes af 2:ne gamla bodar, der enl. Konsistorii skrifvelse af d. 9 December 1761 två bönedagar skulle hållas, men som sedermera blifvit hållna i Löfmock. Om denna trakt och dess kyrka skrifver missionären Petrus Læstadius: »Här stod en kyrka och bodde en pastor i 100 år bland grönskande lunder, frodiga ängar och fiskrika sjöar; der drefs en bruksrörelse af flera hundra personer; men ingen enda själ slog der ned sina bopålar. För 100 år sedan upphörde allt att utgöra en särskild församling, pastor flyttade till Arjeploug, kyrkan blef lagd i aska, och Silbojocks pastorat tillhör endast sagorna. Ingen nybyggare är ännu inom dess område bosatt. Huru skulle nybyggare der kunnat nedsätta sig då en 30 mils öken skilde dem från allt befolkadt land? Men när befolkningen hunnit utbreda sig efter hand öfver detta mellanland — och detta sker nu med stora steg — då torde också Silbojock ånyo pånyttfödt uppstå ur sin aska, och plogen vandra öfver fädrens grifter, deras grifter, som ett sådant redskap aldrig sett.»

Silfberget- Öster, så kalladt till skilnad från det i Norrberkes socken belägna Wester-Silfberget, är malmfält uti den delen af Tuna socken, som kallas Utombron, af Säthers fögderi och Stora Kopparbergs län, der den väg ligger, som leder till staden Säther och grenar ut sig åt öster från den genom socknen löpande stora landsvägen, medan åt vester en mindre väg från samma landsväg går fram till S:t Nicolai kapell och Grängshammars bruk. När grufvorna först blefvo upptagna är osäkert; men i Magnus Smeks tid skola de hafva gifvit mycket silfver, och under drottning Margaretas dagar lära 5 till 6000 lödiga marker här årligen blifvit brutna. Sedermera lärer dock silfvertillgången blifvit så förminskad, att den ej kunnat ersätta den kostnad, som nedlades på de nya försöken. Emellertid lär Erik XIV hafva låtit uppföra en silfverhytta och äfven på försök anlagt ett svafvelverk, der arbetades för kronans räkning ända till Carl IX:s tid, hvarefter grufvorna kommo i enskilda personers och bolags ego. I början af 1600-talet förordnades särskilda kronofogdar, som hade inseende öfver grufvorna, och bland dessa nämnes en viss Lasse Christiansson, hvilken år 1603 fick fullmakt att vara befallningsman öfver alla koppar- och silfververk i Dalarne, men hvilken tyckes hafva tillhört antalet af de fogdar, dem den stränge konung Carl betecknade såsom kronotjufvar, »hvilka efter en viss tjenstetid saklöst kunde hängas», och genom hvilkens åtgöranden så väl Öster-Silfberget, som Löfås och Garpenbergs grufvor skola hafva lidit ansenligt. I slutet af 1600-talet gjorde landshöfdingen, frih. Gripen-

hjelm försök att vid Öster-Silfberget vinna guld, hvaraf 28 till 36 gran erhöllos på hvar mark silfver; men redan på 1760-talet stodo grufvorna till större delen under vatten, och kunde i brist af lönande malm ingen särdeles tillverkning ske; för närvarande brytes här svafvelkis, hvaraf på sednare åren erhållits c:a 2,000 centner svafvel. Utom svafvelverket, som eges af geschwornern G. A. Lundqvist och taxerades 1862 till 16,000 rdr rmt, finnes här *Östra Silfbergs* skatte-egendom med tillhörande rödfärgsverk, mjölqvarn med 2 par stenar, en enbladig såg, belägen 3 mil från Falu stad, 3 mil från Smedjebacken, $2^1/_2$ mil från Hedemora och 1 mil från Säther. Denna egendom innehåller med torplägenheten Bäckegården, i reduceradt jordetal, 46 tld $24\frac{405}{1000}$ kappl. samt i areal 43 tld, 13,2 kappl. åker, 198 tld 6,8 kappl. äng, 29 tld. 27,3 kappl. hagmark och omkr. 800 tunnl. skogsmark. På egendomen vinterfödas 12 kor utom ungnöt, 10 får samt 4 hästar; åkerjorden brukas i cirkulation, indelad i 7 skiften; årliga höstutsädet har vanligen varit $2^1/_2$ t:r råg och vårutsädet 17 tunnor hafre samt 8 t:r potates, och har afkastningen deraf utgjort vid pass 10:de kornet råg samt 6:te kornet hafre och potates. Vanliga höfångsten beräknas till 2,900 *lℓ*, samt halmtillgången: 2,200 *lℓ*. Vid rödfärgsverket har tillverkats omkring 1600 ctr. Krono- och kommunal-utskylderna uppgingo för sednaste året till 435 rdr rmt. Åbyggnaden vid gården, liksom vattenverken med sina damfästen, äro i godt skick, och hufvudbyggnaden, nybyggd af timmer, under pärttak samt innehållande 8 rum, är belägen på en höjd, hvarifrån vidsträckta utsigter erbjudas öfver sjöar, skogbeväxta berg och dalar. Taxeringsvärdet för hela egendomen var år 1862: 23,088 rdr rmt, och egare brukspatron J. Timm; hushållens antal var här 5, och vid grufvorna 4. Öster Silfbergs herregård har fordom varit kungsgård, der konungarne fordom ofta vistades; ännu 1760 funnos lemningar efter dess byggnader. — Vid *Silfbergs* kapell, af obekant ålder och beläget $1^1/_2$ mil vester från Tuna kyrka, hörde 1855 en folkmängd af 1,809 personer. Enligt kongl. bref af den 19:de April 1861 komma Nicolai eller Silfbergs kapell att skiljas från Mora och utgöra ett eget pastorat.

Silfberget- Wester. Malmfält uti Norrberkes socken af Westerbergslags fögderi och Stora Kopparbergs län, är redan omnämndt under art. Norrberke. Här må tilläggas hvad nyligen stod att läsa uti Dalpilen:

Ett engelskt bolag bearbetade för några år sedan Wester-Silfbergs grufvor på silfver och bly, men det lönade sig ej och grufvorna nedlades. Samma grufvor arbetas nu på zink af hr Alsing för grosshandlaren Keillers räkning i Göteborg, och malmen utföres till England. Tillgången är god och arbetsstyrkan ej obetydlig. Det är väl att man såväl här som på andra ställen börjat bearbeta våra zinkgrufvor, som förefinnas temligen talrikt.

Vid Wester-Silfberget finnes, uti de så kallade Stollgrufvorna, mäktiga gångar af en brun och ren blende, som efter beredning gifvit 34 à 36 procent zink uti smärre destillationer; men uti större ugn har deraf erhållits 25 à 26 procent. Genom beredning till gallmeja har af dessa ofvannämnde arter erhållits vid messingsbruken, efter anställde prof, 10 à 12 skålpunds tillväxt uti messing per press. (Rinman.)

I fordna dagar var zinken ej särdeles mycket använd, men på de sednare åren har, med vetenskapens tillväxt och en högt utvecklad industri, äfven denna metall fått en mångfaldig användning.

Silfbergstägten. Lägenhet uti Stora Tuna socken af Dalarne, med 36 tunnl. 20,230 kappland, tax. till 12,600 rdr rmt, är anslagen landshöfdingen till lön.

Silfbergs grufvor, strax vid Boda kapell uti Rättviks socken, nu mer ödelagda, blefvo brutna strax i början på 1700-talet.

Silfåkra. Två mantal krono uti Kellna socken af Norra Åsbo härad och Christianstads län, är anslaget till ryttm.-boställe. Gillberg uppgifver hemmanet hafva svag åker, godt höbol och någon surskog.

Silfåkra. Socken och by, se art. *Sölfåkra.*

Siljan, en sjö i Dalarne, innesluter Sollerön, och omgifves af de ryktbara

socknarne Mora, Leksand och Rättvik. Största längden är 4 (några uppgifva 5) och bredden 3 mil. Dess vattenbryn ligger 570 fot öfver hafvet och håller i areal 2,8 qvadratmil. Dess djup varierar mycket, och uppgifves af Djurberg vara bland de djupaste sjöar i Sverige; Siljeström uti sin »Diss. de lacu Siljan» uppgifver den vara 150 à 200 famnar vid Hjortnäsvikens början. Han uppgifver äfven, att på 30 famnars djup går en ås tvärt öfver sjön från Trutnäsudde i Leksand till Sollerön. Utom flera mindre åar, som kasta sig i denna sjö, löper Östra Dalelfven igenom den. Dessutom falla i densamma Orsasjön genom Ohreelfven, Fru- och Ickströmmarne, Enån, Saluån, Finnbäck, Ahlmobäck, Limån, Mångån och Ryssån. Stränderna äro med undantag af den i Rättvik och Leksand, på hvilka större och mindre bygdelag äro belägna, till det mesta beväxta med barrskog, och omgifna af berg, bland hvilka Isundaberget inom Sollerö socken är det högsta och uppgifves vara 1,158 sv. fot öfver Siljans yta. Sollerön är denna sjös största ö och utgör i längd $^3/_4$ och i bredd $^1/_3$ mil. Sjön är i allmänhet fiskrik och har ett klart vatten. Den ligger vanligen tillfrusen 4 månader af året. Vårfloden höjer understundom dess vanliga yta öfver 8 alnar.

Siljans- Nedan. Fögderi af Stora Kopparbergs län, med en folkmängd år 1862 af 30,088 personer, hvaraf 1,962 äro ståndpersoner, består af *Bjursås, Åhls Leksands*, *Rättviks* och *Ohre* socknar. Folkmängden har på de sednare 20 åren ökats med omkring 5,000 personer. Hela arealen uppgifves af Hahr till 30,146 qv.-mil, hvaraf 1,968 äro vatten; den odlade jorden upptager 21,419 tld, naturlig äng 29,203 tld. Hemmantalet är 253$^3/_8$ mtl. Fögderiet utgör gemensamt med Ofvan-Siljans fögderi jemte Gagnefs socken af Säthers län, Österdalarnes domsaga, med 4 tingställen, samt egentligen det land, hvilket kallas Dalarne.

Siljans- Ofvan. Fögderi af Stora Kopparbergs län, hvars längd från *Wånsjöguströr*, nordligast i Särna, till gränsen mot Leksand är 19 mil, och största bredden nära 10, håller i areal 102,735 qvadratmil land samt 2,389 vatten; gränsar till Nedan-Siljans och Westerdals fögderier i Dalarne, *Österdalens* fögderi i Norge och Gefleborgs län. Det innefattar socknarne *Orsa* med *Skattunge* kapell, *Mora* med Wåmhus och Oxbergs kapell, *Sollerö* (eller Sophiæ Magdalenæ), *Wenjan, Elfvedahl* med *Efvertsbergs* kapell, *Särna* med *Idre* kapell, med 183$^3/_8$ mtl, tax. år 1863 till 1,141,845 rdr rmt, (dock inberäknadt verk och allmänna byggnader som upptaga 460,350 rdr af uppgifna värdet). — Folkmängden uppgifves för år 1805 varit 17,305, år 1835: 19.325, år 1862: 22,081 personer, hvaraf 1,296 ståndspersoner. Sistn. år funnos här 691 beväringsskyldiga, och utgjordes gemenskapen af indelta arméen af 217 man. — Bevillningen efter alla tre art. uppgick till 5,824 rdr 8 öre, hvaraf 2,918 rdr 60 öre erlades af 9,906 mantalsskrifna personer. Bränvinsafgiften uppgick till 2,680 rdr rmt. Jordmånen är grusartad, sandig, full af myror, kärr och ofantliga skogar. Åkerbruket är svagare och sädesarterna sämre än i Nedan-Siljans fögderi. Den odlade jorden uppgifves till 10,888 tld, den naturliga ängen till 14,313 tld. Råg odlas föga. Fögderiet utgör följande tingslag: *Mora* och *Orsa* samt *Sollerö* och *Wenjans* med tingställe uti Mora socken vid Mora strand; *Elfvedals* och *Särna* tingslag uti Elfdals kyrkoby.

Siljansfors, jernverk uti Mora socken af Ofvan-Siljans fögderi och Stora Kopparbergs län, beläget vid Ryssån, 1$^3/_4$ mil från kyrkan, som ligger 9$^1/_3$ mil från Falun, uti en af berg omgifven dal. Bruket och nära intill liggande Hertzbergs masugn äro privilegierade år 1738 och anlagda af landssekreteraren Johan Woltersson. Sedan äfven smidet vid det Siljansfors bruksegare, generalauditören P. Swartz och brukspatron Jöns Flygare, år 1754 i närheten af Wenjans kyrka, anlaggda Kräggaholms stångjernsbruk med 2:ne härdar, blifvit hitflyttadt år 1776, i anseende till svårigheten af att transportera brukets effecter, har årl. tillverkningen af stång- och tackjern uppgått till omkring 3,000 *skll* af hvardera. Till bruket hörande grufvor äro: $^1/_4$ i *Lönskog,* hela *Wallsarberg*, *Gryssen* och *Sqvatterberg* m. fl. Bruket består af 1 vällugn, 3:ne lancashire-smälthärdar, 4 spik- och 1 knipphammare, 3:ne räck och 2:ne mumblinghamrar, samt den s. k. Hertzbergs masugn. År 1862 uppgick Bessemer ståltillverkningen till 8,215 centner. Till bruket

höra (utom den vid bruket belägna sk.-jorden, utgörande omkring 9 besutenheter) omkring 20 besutenheter i Mora, Sollerö och Wenjans socknar. Bruket, som tax. 1862 till 69,000 rdr rmt, eges af ett bolag med 10 intressenter.

Såsom historiska minnen förvaras på brukskontoret en pilbåge af det slag, som Dalkarlarne begagnade under Gustaf Wasas tid, samt en stridsyxa, hittad vid den s. k. Skottmyran i brukets närhet, der enligt folksägnen, en drabbning mellan Svenskar och Danskar, under nämnde konungs tid egt rum. En annan sägen förtäljer om 2:ne kämpar vid namn Ring och Bofast som vid samma myra skola stupat under envigeskamp; af dessa kämpar föregifvas 2:ne närbelägna sjöar hafva erhållit sina namn.

Sillebro, se art. *Silletorp.*

Silken. Masugn vid Silksjön, uti Hellefors socken af Örebro län, tax. till 25,000 rdr rmt, hörer jämte såg och qvarn, Silkesdams såg, samt $3\frac{15}{16}$ mtl sk. Silfvergrufvan, allts. tax. till 168,000 rdr rmt, till Hellefors-verken.

Sillerud. Socken uti Nordmarks härad af Carlstads län, belägen 9 mil från Carlstad, $7^3/_4$ mil från Åmål, omfattar en areal af 3,279 qvadratmil, hvaraf 0,689 vatten, samt innehåller $41^5/_{12}$ mtl deraf $38\frac{19}{24}$ mantal skatte, $2^5/_8$ mtl krono. — Marken är till större delen ojämn och bergaktig samt uppfylld af sjöar, hvaraf *Östra Sillen* och *Järnsjön* äro de största. Ehuru ladugårdsafkastningen är god och åkerbruket lemnar öfverskott, så eger dock samma förhållande rum med afseende på åkerjordens behandling som omnämndes under art. Sillbodal. Här drifves ej så ringa handelsrörelse. Folkmängden, som år 1810 var 2,381, uppgick 1862 till öfver 4,500 personer.

Socknen, hvars namn fordom skrefs *Sillerith*, skall varit annex till Gillberga ända till 1609, då det i anseende till sin storlek blef ett eget pastorat, eller enligt Björkman grundlagdt 1611 af konung Carl IX, ehuru det först 1614 af enkedrottning Kristina erhöll bekräftelse på sin sjelfständighet; det är nu konsistorielt af 2:dra klassen, hörande till Nordmarks kontrakt i Carlstads stift. Kyrkan, en af de äldsta i länet, förstördes af eld 1662, men genom kyrkoherdens Erik Bjurii drift och verksamhet var en ny kyrka färdig redan tre år derefter; nämnde kyrkoherde skall ock varit en oskyldig orsak till den uppkomna branden, genom svedjande af en närbelägen rofåker. Kyrkan har sedan den tiden undergått flera till- och påbyggnader. Barnundervisningen bestrides uti 2 flyttbara folk- samt 4 flyttbara småbarnskolor, der under året 1862: 718 barn erhöllo undervisning af 2 examinerade och 1 oexaminerad lärare samt 3 lärarinnor. Bland märkligare män, utgångna från denna socken, må nämnas: erkebiskop Svebilius, som var född här på hemmanet *Svensby.*

Enl. br. af d. 9 Aug. 1814 hafva kr.-sk.-hemmanen 1 Stora *Norum,* (?), $^1/_4$ *Grimsbyn,* $^1/_4$ *Humletorp,* $^1/_4$ *Sandtegen,* $^1/_8$ *Fjällarne,* som ditintills legat till Mo socken af Tössbo härad och Elfsborgs län, blifvit från och med 1815 förlagda till Silleruds socken af Nordmarks härad, likväl utan förändring af dess soldatrotering och väghållnings-skyldighet. Dessa hemman äro alltså roterade till Westgöta-Dals regemente och hafva väghållning inom Tössbo härad, ehuru de i allt öfrigt lyda till Silleruds socken.

	Taxeringsvärde år 1862:	Bevillning år 1862:
jordbr.fast.	2,904,161 rdr.	903 rdr för egendom.
annan »	64,911 »	125 » » inkomst.
trossbod, skola och magazin .	2,400 »	S:a 1,028 rdr rmt.
	S:a rdr 2,971,472.	

Gårdar och verk: Bland dessa märkas: *Karlsfors* och *Snarkihls* bruks- och landtegendomar, beskrifna på sina ställen, hvaraf förstnämnda taxerades till 68,761 rdr rmt, och sistnämnda till 158,000 rdr rmt. Handelslägenheter finnas å *Fältaka, Galteviken, Elgtån,* och *Grinsbyn,* garfveri i *Kjestad.* Af hela skatte-hemmanet *Norane* lyda $\frac{23}{56}$ mtl med mjölqvarn & såg, jemte $\frac{57}{810}$ mtl i *Ö. Boda,* $\frac{11}{54}$ mtl *Humletorp,* $^1/_4$ *Sandtegen,* under Svaneholms bruk. — $\frac{67}{240}$ mantal *Fältaka,* har jämte 2 andra hemmansdelar en egare. Boställshemman äro 1 mtl *Lian,* pastors tilldelningsstom, *Silleruds* prestgård 1 mtl. — $^1/_2$ *Mösnäs,* $^1/_8$ *Ragnilrud* äro militiæbofställen. — Af hemman på 1 mtl och deröfver må vidare nämnas: *Bryngelsbyn, Byn, Egenäs, Elgåna, Forsbyn, Guttebohl, Gjengene, Grälsbyn, Gyltenäs, Häljebyn, Harnäs, Höl, Littslerud, Lefverhögen, Snarkil, Skog, Svennebyn, Sunda, Thenvik, Torgelsbyn, Trubbyn, Åsebyn,* alla skatte. — Adress: Carlstad.

Sillesjö. Ett mantal berustadt säteri uti Schedevid socken af Finsponga härad och Linköpings län, med vacker belägenhet på ett näs, i sjön Huun, 3 mil landvägen, men $^3/_4$ mil sjövägen från kyrkan, har på sednare tiden tillhört

egarne af Reymyra glasbruk, eller $^1/_6$ mtl af kapiten F. von Post på Djulö, $^1/_3$ mtl af kapiten Kugelberg och löjtn. Nisbeth, $^1/_2$ mtl af enkefru friherrinnan C. Nisbeth på Östuna. Hela taxeringsvärdet 1862 var 45,000 rdr rmt. Till gården hörer vacker trädgård, och en husbehofs mjölqvarn.

Silletorp. By uti Lösens socken *) af Östra härad och Carlskrona län, omkring 1 mil från Carlskrona, innefattar № 41 à 46, $2\frac{1}{12}$ mtl, hvaraf № 41 är $^1/_2$ frälse, det öfriga skatte, № 43 och 46, hvardera af $^1/_3$ mtl., äro posthemman, № 44, $^1/_2$ mtl, erhöll Kammarkollegii tillåtelse den 7:de April 1846, att äfven få kallas Rosenholm, hvartill äro lagda № 43, 45 och 46, som tills. utgör ett gods och jemte qvarn med 5 par stenar taxerades 1862 till 61,000 rdr rmt; här få vi äfven göra den rättelse att detta gods utgör $1^5/_{12}$ mtl och ej $1^3/_{12}$ mtl, såsom det uppgifves under art. Lösen. № 41, $^1/_2$ mtl, tax. till 30,000 rdr rmt, bebygdt för ståndspersoner, eges af en enkefru Maria Thörn. Byn uppgifves af Sjöberg på 1760-talet haft god åker, försvarlig äng, björk-, en-, bok- och ekskog samt fiske i en å och i sjön.

Byn eger historisk märkvärdigher från Unionstiden: Under Engelbrechts tåg åt södra Sverige, år 1436, hade nämligen Blekingsbönderna och Rotnaby borgare samlat sig i massa vid Sillebro **) i afsigt att försäkra sig om bron och hindra den annalkande härens öfvergång, men inga hinder afskräckte Engelbrecht, och när Blekingsboerna funno att de icke kunde försvara bron, började de derföre att upprifva den; men Engelbrecht, som bemärkte detta, framryckte och hindrade dem i företaget, derunder många som satte sig till motvärn, blefvo dels nedgjorda, dels sårade eller förskingrade; derpå hyllade Blekingsboerna Svenska öfverheten, lofvandes trohet och lydnad.

Sillhöfda. Kapellförsamling till Fridlefstads pastorat, är belägen uti Medelstads härad af Carlskrona län, vid gränsen till Småland, samt omfattar 0,900 qvadratmil, hvaraf 0,080 äro vatten, och innehåller $13^7/_8$ mtl skatte, skiftade år 1862 uti 165 brukningsdelar och bebodda af 2,522 personer. Sedan år 1855 har folkmängden ökats med öfver 350. Församlingen, som grundades den 7:de December 1843, af hemman uti Fridlefstads sockens öfra del, har kyrka belägen $1^1/_2$ mil i norr från moderförsamlingens.

Taxeringsvärde år 1862:		Bevillningsafgift år 1862:
jordbr.fast.	1,022,626 rdr.	310 rdr för egendom.
annan »	17,260 »	75 » » inkomst.
S:a	1,039,886 rdr.	S:a 385 rdr rmt.

Af gårdar och hemman må nämnas: *Fuhr,* $1^1/_4$ mant., med gästgifveri, på egorna finnes qvarn för 2 par stenar, 1 mtl *Baggetånga,* med 20 torp, 30 åboer, $^1/_2$ mtl *Buskahult,* $^2/_3$ *Bakareboda,* $^3/_8$ *Dunkamåla,* $^2/_3$ *Eltamåla,* $^3/_4$ *Holmsjö,* $^2/_3$ *Husgöl,* hvaraf $^1/_6$ mtl med bränneri tax. till 17,000 rdr rmt, $^5/_9$ *Näfrasjö* med bränneri, $^1/_2$ *Pukaberg,* $^3/_4$ *Sillhöfda,* 8 åboer, $^2/_3$ *Staffansbygd.* — Adress: Carlskrona.

Sillre. By, belägen uti Lidens socken i Medelpad och Wester-Norrlands län, omkring 4 mil från Sundsvall och 7 mil från Hernösand, innefattar på 6 N:r $2\frac{19}{32}$ mant. skatte, alla beneficii-hemman och bebodda 1862 af 168 inb. på 54 hushåll, med 15 åboer. Under året 1859 tillvägabragtes ett landstingsbeslut om inrättandet af en landtbruksskola inom Jämtlands län, till hvilket ändamål länets jordbrukare åtogo sig att under 10 års tid lemna ett årligt bidrag af omkring 8 rdr rmt pr mtl, men för att påskynda skolans inrättande gjordes i stället ett amorteringslån stort 50,000 rdr rmt, hvarå ränta och 40-årig amortering utgår af all jordegendom enligt dess skattetal. En lämplig lokal för skolan erhölls genom inköp med statsbidrag af № 6 i denna by, utgörande $6^9/_{16}$ mål med en egovidd af 459 tunnl. 29 kappland, erforderliga åbyggnader uppfördes i stället för de gamla, som för ändamålet voro oanvändbara. Skolan öppnades i Oktober 1862, och är skolans föreståndare och lärare tillika revierförvaltare öfver kringliggande kronoskogar. Läraren eger tillgodonjuta hemmanets afkastning, med skyldighet att ansvara för alla dess utskylder, hvaremot å ett belopp, motsvarande hemmanets afkastning, kommer att afdragas å den honom såsom tjensteman i förutnämnda egenskap tillkommande kontanta

*) På Hällströms karta är Silltorp angifvet ligga uti Augerums socken vid Silltorps-å som till en del utgör gräns mot Medelstads härad.

**) Så kallas den bro, som går öfver Silltorps å vid Silltorp, men Tuneld i Engelbrechts historia, sid. 277, säger: »Sillebro, som nu kallas Brömsebro, belägen vid Sille, på gränsen mellan Småland och Blekinge.»

lön. I byn finnes äfven ett sågverk, tillhörigt Wifsta varfs bolag, och åsatt ett taxeringsvärde af 35,000 rdr rmt. Se vidare art. Lidens socken i Medelpad.

Silte, *Siltö* eller *Sitte.* Annex-socken till Habblingbo pastorat, är belägen på Gotland vid hafvet, $5^1/_4$ mil från Wisby och hör till Wisby läns Södra fögderi, samt omfattar 0,201 qvadratmil, hvaraf 0,060 vatten, och fördelade på $9^1/_2$ mtl skatte, $^1/_2$ krono, bebodda 1862 af 408 personer. På 50 år har socknen haft en folktillökning af 82 personer. Fasta egendomen var 1862 åsatt ett värde af 209,200 rdr rmt, hvaraf 1,900 rdr för annan än jordbruksfastighet, 7,900 rdr för allmänna byggnader. I bevillning erlades för egendom och inkomst 66 rdr 77 öre. — I kyrkan, som är af sten, finnes en liksten med runor. Barnundervisningen bestrides tillsammans med Habblingbo uti en fast folkskola, der 1862 blott 11 barn erhöllo undervisning, medan 30 undervisades i hemmet.

Gårdar och hemman: med högsta tax.-värdet är $^1/_4$ mtl *Smoarfve*, tax. till 9,000 rdr rmt. — $^1/_4$ mtl annex-hemman. Vidare må nämnas: *Eipe, Rikvide, Mickels, Sigleif, Högdarfve, Hemdarfve, Stenbro.* — Adress Wisby.

Simlinge. (Simblinge i 1825 års jordebok). Annex-socken till Bösarps pastorat, är belägen uti Wemmenhögs härad af Malmöhus län, 3 mil från Malmö, gränsande i vester till Gislöf i Skytts härad, samt omfattar 0,060 qvadratmil land, fördelade på $7^7/_{16}$ mtl, och bebodda 1862 af öfver 270 inbyggare; sedan 1805 har folkmängden ökats med cirka 100 individer.

Socknen innefattar en by, *Simlinge*, som har ganska god och tillräcklig åker och äng. Taxeringsvärdet 1862 var: 552,000 rdr rmt. Bevillningsafgiften efter II och III art. erlades med 236 rdr rmt. — Kyrkan, som är helt liten, ligger $^1/_4$ mil från moderförsamlingens, nära midt imellan Malmö och Ystad. Den utgöres af tvåqvadratiskt skepp och enqvadratiskt chor med rundel, uppförda af tegelsten med fotstyckning. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola, der 51 barn erhöllo under året 1862 undervisning af en examinerad lärare. Till skolan hör ett planteringsland af 930 qv.alnars ytvidd.

Största gården i socknens enda by, *Simlinge*, på 22 N:r, utgöres af № 9, $^5/_6$ mantal, tax. till 40,500 rdr rmt. I stället för annex-hemman har pastor i Bösarp en annex-jord utan hemmantal om 62 tlds rymd, taxerad till 27,000 rdr rmt. — Adress: Malmö och Anderslöf.

Simmarydsnäs, *Simmaritsnäs*, Sunnarydsnäs. Tre mantal frälse-säteri uti Jäluntofta socken af Westbo härad och Jönköpings län, har i början af 1600-talet varit bebodt af häradshöfding M. Stolpe och dess arfvingar; af sednare egare nämnas slägten Flodin, år 1862 egdes $1^1/_4$ mtl, tax. till 14,500 rdr rmt, af hr G. Handberg, $1^3/_4$ mtl, tax. till 19,840 rdr, af 4 bönder. Af Wieselgren uppgifves åkern år 1762 till $4^1/_3$ och ängen till 35 tld.

Simmatorp. Egendom uti Marums socken, Skånings härad och Skaraborgs län, belägen utmed landsvägen $^1/_4$ mil s. v. från Skara, utgöres af $^3/_4$ mtl skatte Simmatorp (ej $6^3/_4$ mant. frälse-säteri såsom Tuneld uppgifver och efter honom af oss under art. Marum) 1 mtl frälse-säteri, $3^1/_2$ sk. Marum, samt $1^1/_2$ mtl Brasstorp jämte Tyska qvarn och såg, tillsammans tax. 1863 till 124,000 rdr rmt, hvaraf 20,000 för Simmatorp. Enl. Djurberg uppfördes vid egendomen 1818 en ny stor och vacker 2-vånings manbyggnad af trä med flyglar; vid samma tid uppgifves utsädet till 100 tunnor, af höbolet och skog fanns till husbehof. Åkerjorden består af svartmylla. Simmatorp köpt till skatte 1765 af kapitenen A. Mannerhjerta för 135 daler 13 öre silfvermynt, synes hafva tillhört strax derefter majoren och riddaren af S. O. A. A. Boström adlad Strömhjelm, son till en bergsman i Wärmland, Anders Boström. Han bevistade med tapperhet Carl XII:s fälttåg i Ryssland och Polen, hvarunder han blef tre gånger sårad och tillfångatagen, men lyckades alla gångerna att rymma, död på Simmatorp 1767 d. 27 Febr. Af sednare egare äro blott kände vice-presidenten, baron A. J. von Köhler år 1825, herr N. J. Boström år 1863.

Simmersröd. Egendom, se art. Ljungs socken af Bohus län.

Simondebo (efter jordeböckerna) *Simondeboda* (efter tax.-längden), *Simonboda* (efter Tuneld). Ett mantal skatte uti Rumskulla socken af Sevedes härad och Kalmar län. Här anlades på 1820-talet ett mindre glasbruk, som erhöll efter dess anläggare namnet Wentzelholm, se

den art. Hemmanet var 1862 taxeradt till 12,000 rdr rmt.

Simonstorp eller **S:t Pehrs** kapell. Annex-socken till Qvillinge pastorat, är belägen uti norra delen af Bråbo härad och Linköpings län, hel och hållen på Kolmorden, mellan Qvillinge i sydost och söder, Krokek i öster, Kila, Björkvik och Stora Malm af Södermanland i nordost, Skedevi i nordvest samt Risinge i vester; den har $1^1/_2$ till 2 mils längd, $1^1/_2$ mils bredd samt upptager 1,144 qv.mil, hvaraf 0,127 äro vatten. Ehuru socknen är dubbelt så stor som moderförsamlingen, innehåller den knappt $^1/_6$ så stort hemmantal, näml. $9\frac{3}{24}$ mantal, hvaraf $3\frac{1}{24}$ sk., $1^1/_6$ kr., $5^1/_3$ fr., tax. 1862 till 579,900 rdr, hvartill komma 5,100 rdr för sågar och qvarnar vid *Rodga* och *Tummetorp* samt *Flätdams* ålfiske. Hela socknen, hvars nordligaste spets når till Fjälaren och hör till Tisnarens floddal, är uppfylld af större och mindre bergsträckningar eller bergklumpar, till en del de högsta och vildaste uti Kolmordens östra del, samt af kärr och sjöar, från hvilka en mängd bäckar utgå genom trånga dalar till Bråviken och Glan samt till Wingåkers- och Jönåkers-vattnen i Södermanland. Bland socknens många sjöar äro *Fläten* (1 mil lång), *Svin-* eller *Svängbogen*, *Wekmangen*, *Storbolen*, *Gransjön*, *Qvasjön*, *Busjön*, *Trehörningen*, *Södra* och *Norra Rodgasjöarne*, *Ösjön*, *Braxsjön* och *Myckelmåsasjön* de märkligaste. Sjöarnes uppdämning för de nedanför belägna jernverkens skull har menlig inverkan på den kring dem eller kring kärren liggande bygden. Rådande jordmånen i orten är sand, dungjord och föga lera; klimatet är något hårdt, men friskt, växtligheten svag. Åkerbruk, boskapsskötsel och skogshandtering äro hufvudnäringar; skogsbruket består mest i kolning för kringliggande orters jernverk, som här ega hemman och skogar. Fordna häradsallmänningen är delad. Fordom fanns en betydlig binäring uti nu mer nedlagda *Rodga* segelduksfabrik, se den art.; på egorna hafva jerngrufvor varit bearbetade på 1820-talet. Åkern är ej betydlig till omfång och svag till bördighet, ängen vidsträckt, men mager, mest bestående af kärr. Utsädet af säd beräknades på 1850-talet till 110 t:r råg, 30 t:r hafra, och af potates till 75 t:r. I bevillning efter II och III art. erlades 1862: 195 rdr 32 öre.

Socknen beboddes år 1750 af 560, år 1805 af 568 och 1863 af omkring 820 inbyggare. De flesta jordegarne äro boende utom socknen, och här finnas blott brukare samt arbetsfolk. Folket uppgifves vara i yngre åren raskt och arbetsfört, men i anseende till knapp bergning och strängt arbete aftaga krafterna redan i medelåldern.

Simonstorp har hört till Qvillinge socken intill 1600-talet, då det enligt kongl. resolution af år 1649 fick egen kyrka och prest från 1653, men är ännu annex till Qvillinge pastorat. Kyrkan, af trä och liten, tillbyggdes i norr 1697 med den s. k. Rodga-kyrkan, har torn af trä från 1757; på kyrkogården är Peter Helwegh den äldres minnesvård. Vid *Rodga* finnes en särskild grafplats med minnesvårdar öfver flera af gårdens egare. — Barnundervisningen bestrides uti en flyttbar folkskola, der 146 barn år 1862 erhöllo undervisning af en oexaminerad lärare och en lärarinna. En sägen omnämner, att vid Myckelmåsa ännu qvarstår en loge, uppsatt af vallherdar i kon. Gustaf I:s tid.

I socknen märkas säterierna *Rodga*, *Myckelmåsa* och *Tägnetorp*, de förstnämnda äro beskrifna på sina ställen, det sednare, $^1/_3$ mantal frälse-säteri, innehafves sedan 1680-talet jemte frälse-hemmanen $^1/_4$ *Djupesund*, $^1/_2$ *Lufvebo*, $^1/_2$ *Espedal*, $^1/_4$ *Köpshult*, $^1/_8$ *Klinta*, samt Tummetorps mjölqvarn, af egarne till Stens bruk. — $1^3/_4$ mtl fr. *Brevik* donerades år 1645 till Joh. Lilljehööks arfv., tax. till 95,000 rdr. — $^1/_2$ mtl sk. *Damhult*, $^1/_4$ sk. *Kosjöhult*, $^1/_3$ *Mjälnås*, *Flätdams* ålfiske lyda under Stafsjö bruk. — $^1/_4$ mtl sk. *Säfsebo* lyder under Malmö säteri. — $^1/_3$ mtl kr. *Tummetorp*, indraget skogvaktare-bost. — $^1/_3$ mtl *Yddetorp*, kommin.-boställe från 1674, genom utbyte med $^1/_4$ mtl *Össby* i Qvillinge, som 1663 dertill donerades. Simonstorps gästgifvaregård, se nedan. — Adress: Norrköping.

Simonstorp. Gästgifverihemman, $^1/_2$ mtl skatte, uti ofvanbeskrifna socken, vid Flätens södra ända, $2^1/_4$ mil från Norrköping, nära intill kyrkan, i en bergig och ganska vacker, ehuru föga odlad trakt, lyder under Stafsjö bruk; härifrån skjutsas till

Lilla Åby i söder . . . . $1^1/_2$ mil.

Denna väg är i sednaste åren betydligt förbättrad: en sträcka af $^1/_4$ mil

öfver Yddetorps skog är omlagd, och på andra ställen 8 backar borttagna.

Ändebol i norr . . . . . . $1^1/_4$ mil.

Vägen är smal och går genom en skogstrakt.

Frängsätter i n. v.. . . . . $2^1/_4$ mil.

Simonstorp. Gästgifverihemman af $\frac{37}{48}$ mtl skatte, uti Hellestads socken af Finspångaläns härad i Linköpings län; härifrån skjutsas till

Hellestad i söder . . . . $^3/_4$ mil.

Bratteberg i n. o. . . . . . $1^1/_2$ »

Simonstorp. Ett mantal frälse-säteri uti den del af Grolanda socken, som hörer till Frökinds härad af Skaraborgs län, 1 mil s. v. från Falköping, har allt sedan 1770-talet jemte $7^3/_4$ frälse i samma socken och Höfröö säteri uti Jähla socken varit fideikommiss inom Fockska slägten. Simonstorp taxerades 1863 till 26,000 rdr rmt.

Simontorp. Frälse-säteri uti Blentorps socken, Torna härad och Malmöhus län, af $1^1/_5$ mtl, med ett vackert boningshus, stor trädgård, mycken bokskog, höhöstnad och torfjord samt skattlagd vattenqvarn. — Taxeringsvärdet 1862 var 70,200 rdr rmt. Gården tillhörde 1825 och på 1840-talet ryttm. Gustaf Ljungfeldt, — år 1862 Pål Olsson i Stora Rödde, som derjemte egde $\frac{5}{128}$ mtl i № 18 *Blentorp*, $^1/_{16}$ mtl *Bomhus*.

Simtuna. Härad i Westmanlands län, omkring öfra loppet af Örsunds å och vesterut till Sag-ån, en del af det fordna Fjärdhundraland, fordom kalladt Simbohundari. Till större delen ett slättland med här och der uppstigande enstaka berg samt några få höjdsträckningar, omfattar häradet socknarna *Frösthult*, *Simtuna* och *Altuna* med 5 mantal af *Sevalla*, hörande till Wäsby fögderi, *Wester-Löfsta* och *Enåker*, $3\frac{11}{16}$ mtl af Nora, hörande till Salbergs fögderi, samt de i judicielt hänseende hit hörande Tärna och Norrby socknar, som i administrativt hänseende höra till Öfver-Tjurbo härad; tingstället är vid Karleby i Simtuna socken. Arealen uppgår till 3,832 qvadratmil, med $226^5/_{12}$ mtl; folkmängden 1863 var omkring 6,500 inb., utom Norrby och Tärna socknar med $71^7/_{16}$ mtl, bebodda af öfver 2,150 personer. Orten är rik på fornlemningar, de flesta höjderna äro betäckta med grafminnen, högar, kullar och stensättningar, och det händer icke sällan, att man i högarna träffar artiklar af jern m. m. Vid Ulleråkers by i Simtuna socken tror man sig hafva funnit lemningar efter »Kung Thorborgs» slott af samma namn; i öfrigt förekomma flera lemningar efter borgar, run- och bautastenar m. m., hvarom se de särskilda socknarna.

Simtuna. Moderförsamling, med Altuna ett regalt pastorat af 1:sta klassen, i Simtuna härad af Westerås län, $4^1/_4$ mil från Westerås, mellan Frösthult i sydost, Thorstuna i öster, Altuna i n. o., Tärna i n. v., Sevalla och Björksta i sydvest, der socknen skjuter ned i en lång spets utmed Sag-ån, samt slutligen Bred och Sparsätra af Uppsala län i söder. Arealen uppgifves till 0,961 qvadratmil land och 0,002 qvadratmil vatten. I öster rinner Örsunds-ån, som i nästan alla delar af socknen mottager ett mångrenigt vattendrag från låga bergåsar, hvilka upptaga gränserna i vester och nordvest, medan utskott ifrån dem äfven sträcka sig åt det inre. Detta är dock hufvudsakligen slättbygd, med lerhaltig, ehuru sandblandad jordmån. Hufvudnäringen är jordbruk. Hemmantalet, $100^3/_8$ oförmedlade, $94^1/_8$ förmedlade hemman, delas i $64^5/_8$ skatte, $11^1/_2$ krono och 18 frälse; befolkningen, år 1840: 1,817, år 1848: 1,883, uppgick 1863 till öfver 1,240 personer. All fast egendom var 1863 åsatt ett taxeringsvärde af 1,479,570 rdr rmt, hvaraf 23,030 rdr för *Forssbys*, *Södra Wads*, *Lunds* och *Högby* qvarnar, *Forssby* såg och *Bortomta* tegelbruk. Bevillningsafgiften efter II och III art. var 700 rdr rmt. Landsvägen från Stockholm till Sala går igenom socknen åt nordvest. Socknen har fast folkskola och tre fasta småbarnsskolor, der 178 barn undervisades sistn. år af en examinerad och en oexaminerad lärare samt 2 lärarinnor; vidare finnas sparbank, inrättad år 1860 och sockenbibliothek, stiftadt af en löjtn. C. A. Nyman, som vid sin afflyttning från orten till grundläggande af ett sådant skänkte 100 rdr rmt. — Redan på 1300-talet och sedan vid andra tillfällen nämnes *Simbotuna*, stundom som præbende till Uppsala domkapitel; från reformationstiden har socknen sannolikt haft egna kyrkoherdar,

hvilkas namn man känner sedan 1572. Den gamla kyrkan tillbyggdes på 1700-talet; i sammanhang med byggandet af kyrktornet står en sägen, hvilken äfven hänför sig till en bautasten i Gestraby och läses i Dybecks »Runurkunder», sid. 38, 1844, der ytterligare andra socknen rörande sägner förekomma. Icke långt från kyrkan, vid Bregård, nämnes Simpakälla, och under Cisselas Tufva skall, enligt folktron, nyckeln ligga gömd till den borg, som fordom funnits vid Staf. Runstenar finnas vid Salfors och Forsby i öster, vid Hjalteberga i sydost, Isby och Wendersta i söder, Bärby i vester om kyrkan. Märkligaste fornminnet är dock *Ulleråker*, nu by, fordom stad, der ännu i Graus tid (på 1750-talet) »klara tecken efter hus, murar och stenlagda gator på många ställen klarligen skönjdes», och dit man velat försätta den af Rolf slutligen öfvervunna »Kung Thorborgs» säte, till åminnelse hvaraf lemningarne ännu kallas *Thorsborgs slott.*

Bland större gårdar märkas: *Tisby, Albäck,* 2 mtl ber. säteri, 1 mtl sk. *Ekelunda* och *Strömsnäs,* upptagande med underl. $^1/_4$ af socknens fastighetsvärde. — Boställshemman äro: *Prestgården* $1^1/_2$ mtl, 1 mtl *Bredgården* häradshöfdingens-; $^1/_2$ mtl *Börby,* $^1/_2$ *Mosta* fanjunkare-; $^1/_4$ *Rafrastbo* fourirens-; $^1/_2$ *Siggesta* mönsterskrifvarens-; $^1/_2$ *Wånga* sergeants-; $^1/_2$ *Ulleråker* ett militiæ-; $^1/_2$ *Berga,* $^1/_2$ *Tibble* och $^1/_2$ *Koby* indragna militiæ-boställen. 2 mtl *Ahlbäck,* 1 *Heby,* $^3/_4$ *Koby,* $^1/_2$ *W. Wad,* $^1/_2$ *Andersta,* alla krono, egas af Uppsala akademi. — 1 mtl rusthåll *Salforss.* Af skatte-hemman nämnas: *Eneby, Finnsta, Gjölga, Gribby, Heby, Härfsta, Högby, Isby, Karleby, Kylösa, Lundby, Marby, Mosta. Mälby, Mällersta, Råby, Sjöbo, Skarpbo, Skensta, Staf, Stångby, Tuna, Wändersta, Wäsby* och *Ändersta.* — Socknen ligger $1^3/_4$ mil från adressorten Enköping.

Sinclärsholm. Herregård uti Gumlösa socken, Westra Göinge härad af Christianstads län, $2^1/_2$ mil från Christianstad, $1^1/_2$ mil från Hessleholms jernvägsstation, med täckt läge utmed stranden af Alma-ån, der den delar sig i tvenne armar och omsluter en stor trädbevuxen ö, hvarifrån en bro på 4 hvalf med jernskrank för öfver till ena stranden, och är ön med den andra stranden sammanhängande genom en mindre bro på två hvalf. Odlade fält och grönskande ängar omgifva gården på alla sidor och erbjuda en leende utsigt, som vid horisonten begränsas af vackra ek- och bokskogar. Sydvest om gården på $^1/_8$ mils afstånd reser sig den med högskog bevuxna Helleberga backe, der om sommaren traktens ungdom svänger om i de väldiga bokarnes skugga.

Grundläggaren af Sinclärsholm, herr Anders Sinclair till Ravenskrå, erhöll år 1620 Gumlösa prestgård i byte mot ett hemman i Sörby by och uppbyggde på dess ställe herresätet, hvilket uppkallades efter hans namn. Förut fanns något söder från prestgården ett tempel, uppbygdt till Kristi, Jungfru Marias, apostlarne Pauli och Mathiæ samt alla helgons ära; det invigdes 1191. År 1647 innehades Sinclärsholm af den rike Jochim Beck till Gladsax, kring år 1650 af Jörgen Marsvin, som sålde gården 1667 till landshöfdingen öfver Christianstads och Blekinge län, Håkan Skytte, inom hvars slägt egendomen förblef, tills den såldes 1823 af öfverjägmästaren, baron Carl Henrik Duvall, för 120,000 rdr bco till nuvande egaren, majoren R. S. O. friherre Fredrik Elof Gyllenkrook, under hvars egotid egendomen vunnit ofantligt så väl i prydligt skick som genom stora uppodlingar samt införda förbättringar vid landtbruket. Vid hans tillträde hörde under Sinclärsholm 55 bönder, hvilka innehade 15 hela hemman mot skyldighet att sköta de tre hela hemman, som utgjorde gårdens bruk, och alla voro de försjunkna i moraliskt och ekonomiskt elände. Han afskaffade genast hofveriet och införde det vid de flesta skånska egendomarne först i en sednare tid mer allmänt antagna brukningssätt.

Manbyggnaden, som uppfördes 1626 af Anders Sinclair, förstördes under kriget 1709—10; sedermera hafva nya byggnader afbrunnit 1733 och julaftonen 1788. Nuvarande hufvudbyggnad, 50 alnar lång, är en våning hög med souterrain och har tvenne envåningshöga flyglar åt öster. Den är belägen på en sluttning, så att jordvåningen åt baksidan är betydligt högre än åt gårdsidan. Tvenne envåningshöga paviljonger ligga omkring 30 alnar öster från nämnda byggnad, och en mur går mot vester, å hvars midt höjer sig ett två våningar högt magazin. Alla byggnaderna äro af trä och hafva brutna tak åt alla sidor. Söder om dessa byggnader ligga tvenne ladugårdshus, som upptaga östra och vestra sidorna

af en stor gårdstomt, hvilken afstänges i söder från landsvägen genom ett jernstaket med portar; båda äro uppförda af nuvarande egaren. Sydost om denna gård och på andra sidan den förbilöpande landsvägen är ett 1854 uppfördt grundmuradt oxstall; ett vackert mejerihus uppfördes 1853 vester om kyrkan. Utmed ån och norr om karaktershuset står en qvarn, som med samma vattenhjul drifver mäskapparat, benstamp och rundsåg. — Trädgården med stora orangerier, uppförda af nuvarande egaren, ligger strax öster om gårdstomten. Den beprisades af Linné för dess myckenhet af fruktträd; bland frukterna nämner han »Borstorfer-äpplen, drufve-äpplen, bergamotter, boncretienner, lambertiska nötter och tyska slån, hvilka sednare smaka väl och ej besvära magen som andra plommon; valnötträd hade affrusit 1740, men åter uppvuxit.» Vid *Rommestorp* på en kulle i brynet af en hög och vacker skog finnes uppförd af nuvarande egaren en manbyggnad med ladugård samt derinvid trädgård och park. Egendomen utgöres för närvarande af $12^1/_2$ mtl; af dem äro 3 mtl fr.-säteri Sinclärsholm, det öfriga ins. frälse, beläget i Gumlösa socken. Enligt 1862 års tax.-längd voro $11^1/_8$ mtl jemte mjölqvarn och ångbränneri åsatta ett tax.-värde af 309,600 rdr rmt, häraf 96,000 rdr för sjelfva Sinclärsholm. Fordom har hela Fjerslöfs by hört hit; men den har sedan på $^3/_4$ hemman när blifvit försåld af baron Gyllenkrook för 60,000 rdr bco. Arealen är 3,750 tld. Under gårdens eget bruk ligga 200 tld åker, 140 tld äng och 1,350 tld skog. Under Rommestorps lydgård, bildad 1846, ligga 330 tld åker, 16 tld äng, 90 tld mossodlingar. Utom förutnämnda qvarn, som har 3 par stenar, samt bränneri, höra till egendomen benstamp och rundsåg, mejeri för 70 kor, tegelbruk, fiske i ån. Roteringen är 4 nummer.

Från danska kriget 1709—10, då fienden innehade Sinclärsholms gård, har man ännu en del berättelser. Så omtalas, att Danskar och Svenskar skiftesvis 5 gånger under en månad innehaft gården. Tvenne bönder från Gumlösa sägas hafva vid Danskarnes reträtt stulit danska generalens kök och nedgräft en del af kökssakerna i gödselhögen vid Sinclärsholm. Snapphanar hafva äfven grasserat i dessa trakter.

Nära Sörby skall ligga en kulle, kallad »Tingsbacken», der fordom funnos flera minnesmärken från hedna-tid.

Singö. Kapellförsamling under Häfverö pastorat, hörande till Wäddö skeppslag af Stockholms län, består af *Singön, Fogdön, Medholmen* och en mängd mindre öar och skär uti skärgården öster om hufvudstaden, mellan Singö-fjärden och hafvet, upptagande tillsammans 0,301 qv.-mil land, fördelade på $12^3/_4$ mtl skatte, $^1/_4$ krono, 1 frälse, och 0,002 qvadratmil vatten. Marken är låg, bergländig, med steniga höjder och skogbeväxt, jordmånen sandhaltig och stranden sandig mot vanligheten i detta län. Jemte ej särdeles betydligt åker- och ängsbruk, idkas skogsbruk, fiske och sjöfart; tidtals hafva vid Stafsö och Ella-udde skärpningar för kopparmalm egt rum, vid *Backa* för silfver och jern, vid *Gunnarsboda* för jern; i sednare tiden har på en udde af Singön, kallad Enholmen, uppstått en liflig fabriksrörelse. Ett der befintligt rikt marmorlager, förut af allmogen begagnadt till kalkbränning, hade för en följd af år tillbaka väckt uppmärksamhet hos en botanist, efter hvars anvisning en hr J. R. Schram dels inmutade, dels inköpte lagret och, efter en utländsk resa särdeles i Belgien och Preussen, dervid han inhemtade nödig praktisk erfarenhet samt kännedom af der brukliga maskiner och metoder för bedrifvande af stenhuggeri i större skala, år 1857 började sin anläggning, som nu är fulländad. En ångmaskin drifver ett planstensslipverk, tvenne sågramar med 20 sågblad och dessutom en rundsåg. Under arbete äro en svarf och flera sågar för att ytterligare insättas. Till arbetare, som han sjelf inöfvar, tager han uteslutande folk från ön, för hvars befolkning härigenom blifvit öppnad en ny och välbehöflig källa till utkomst. Marmorn hemtas från tvenne särskilda brott och är, med undantag af Carraramarmorn, tätare och finkornigare än den utländska, hvadan den äfven bättre motstår vårt hårdare klimat. Särdeles lämpar den sig till grafmonumenter, bordskifvor, trappsteg, plansten, listverk till byggnadsar-

beten m. m. Transporten derifrån är lätt; ty utom det att fabriken ligger vid allmänna segelleden från Stockholm till Norrland nära Svartklubbs fyrbåk, medgifver dess läge, att 12 fot djupgående fartyg lägga till vid densamma för att afhemta färdiggjorda arbeten. Till understöd för bearbetningen af marmorn har af Staten lemnats ett anslag af 20,000 rdr rmt.

Socknen beboddes år 1805 af 368 och 1863 af öfver 550 personer. Tax.-värdet 1863 var 160,000 rdr, hvaraf 22,000 rdr för annan än jordbruksfastighet. Egendom och inkomster voro åsatta en bevillningsafgift af c:a 175 rdr rmt. — Kyrkan, belägen i sydöstra hörnet af Singön, är af trä, uppförd i slutet af 1500-talet och ombyggd 1740. Socknen har fast folkskola, der under året 1862: 36 barn undervisades af en examinerad lärare, medan 18 erhöllo undervisning i hemmet.

Af *fornlemningar* finnas högar vid *Norr-Wreta;* från 1716 och 1719 lefver genom traditionen ännu i folkets minne Ryssarnes besök i skärgården och på kusten.

Inga gårdar af betydenhet finnas. *Enholmens* marmorbrott, tax. till 20,000 rdr, eges af herr J. R. Schram. 1/4 mtl *Norr-Wreta* är komminister-boställe. — Öfriga hemmans namn äro *Boda, Backby, Ellan, Fogdön, Singön, Söderby, Tranvik;* 1/2 mtl *Fählön* i Börstils socken hörer hit. Fisken finnas vid *Måsesten, Roten* och *Gåsö.* Socknen ligger 3 mil från Östhammar och 3/4 mil norr om adressorten Grisslehamn.

Sireköping. Annex-socken, se art. Zireköpinge.

Siretorp. By uti Mjellby socken af Listers härad och Carlskrona län, är omnämnd under art. Mjellby; här må tilläggas, att byn äfven innefattar № 141 1/4 mtl uts. fr., med 88 tlds egovidd, hvaraf 24 åker, 7 äng. Taxeringsvärdet år 1862 å den under nämnda art. uppgifna gårdsdelen var 55,000 rdr rmt. I byn funnos år 1856: 363 inbyggare.

Siringe. Tre och 1/4 mtl frälse, 3/4 mtl skatte uti Skärstads socken af Wista härad och Jönköpings län; en gård häraf gafs af drottning Katharina (Erik XI:s gemål) år 1250 till hennes syster Benedicta Sunesdotter, gift med r. r. Svantopolk Knutsson till Wiby. För närvarande hafva 2 1/4 mtl 4 egare, 1 mtl fr., tax. till 16,500 rdr, eges af kommin. Slettengrens sterbhus. Skatte-hemmanet, som har varit 1 mtl frälse, har 3 egare. — Det frejdade namnet Serenius vill Wieselgren härleda från denna gårds namn.

Sirishof, förr *Kosswa-torpet,* på Kongl. Djurgården utanför Stockholm, blef år 1687 anslaget till boställe för inspektoren öfver Djurgården och 1771 bebygdt till s. k. lustställe af grosshandl. von Yhlen, som gaf det namnet *Matshof;* det erhöll sitt nuvarande namn af öfverste kammarh. Piper. Stället köptes 1809 af dåvarande konungen, som förlänte det på lifstid åt grefvinnan Aurora af Wetterstedt. Det är beläget på ett nästan lodrätt högt berg med stora lummiga ekar.

Sissebäck eller **Sigesbäck,** ett mindre vattendrag, som skiljer Listers härad i Blekinge från Willands härad i Skåne. Vid denna bäck på skånska gränsen finnas 2:ne stenar, uppresta 1781; på desamma äro inristade kon. Gustaf III:s schiffer, skånska och blekingska vapnen samt namnen på de tvenne sammanstötande länens dåvarande höfdingar, baron G. E. Sparre och J. v. Rayalin. Här skall äfven, enligt Lagerbring, kämpen Vidrik Verlandson ligga begrafven.

Sissehult. Ett mtl frälse-säteri, år 1819 förmedladt från 2 mtl, är beläget uti Åsheda socken af Uppvidinge härad och Kronobergs län, omkring 5 1/4 mil från Wexiö; hade 1818, enligt Djurberg, en af de prydligaste manbyggnaderna i orten, af trä, samt en god fruktträdgård; af samma författare uppgafs gården vid nämnda tid ega 18 tlds utsäde, hvaraf 12 besådda med klöfver eller bättre grässlag; höbolet är svagt, och brist råder på skog. År 1862 var gården åsatt ett taxeringsvärde af 18,000 rdr rmt.

Säteriet skall i slutet af 15:de seklet, efter Tuneld, men i medlet af 17:de seklet enligt Wieselgren, tillhört adliga slägten Monpenne; sedermera uppgifves som egare en Craffoord, major Lagercrantz 1805, löjtn. Löwenadler 1823, en bonde 1862.

Utom säteriet finnas i samma socken 1 mtl skatte, 1/2 mtl frälse *Sissehult.*

Sjonhem. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Medelkontraktet i Wisby stift, utgöres af socknarne Sjonhem, modersocken, och Wiklau,

annex, belägna uti Gotlands läns Norra härad, $2^1/_4$ mil från Wisby. Arealen är i

Sjonhem:

Gårds- och trädgårdstomter	16 tld.
Åker	321 »
Äng	682 »
Betesmark	2,447 »
Skog och utmark	142 »
Summa	3,608 tld.

Wiklau:

Gårds och trädgårdstomter	14 tld.
Åker	308 »
Äng	965 »
Betesmark	2,073 »
Skog och utmark	258 »
Summa	3,618 tld.

Utom en och annan höjdsträckning, synnerligen i nordvestra delen af pastoratet vid den s. k. *Grenbjergs backe* samt de i söder och vester belägna låglända myrarna, ligger marken för öfrigt nästan jemn. Jordmånen består i allmänhet å de högländare delarne af ör och sand samt å de lågländare af vegetabilisk mylla, merändels på sandbotten.

Folkmängden i Sjonhem uppgick år 1810 till 168 och 1862 till öfver 300 personer; inom Wiklau socken var folkmängden år 1810: 178 och steg 1862 till omkring 300 personer. Lönen för en dräng i husböndernas bröd uppgick 1856 till 60 à 66 rdr 32 sk. och för en piga till 30 rdr, utom städja, till den förre 6, och till den sednare 3 rdr samma mynt. Boningshusen, uppförda af sten under tegel- och brädtak, innehålla 6 à 8 rum samt äro dessutom försedda med flygelbyggnader.

Socknarnes hufvudnäringar äro *åkerbruk* och *skogshandtering*, hvaraf det sednare blifvit bedrifvet på det förras bekostnad. Skogarna äro ock till större delen så uthuggna, att några hemmansegare nära nog sakna erforderlig stängsel och bränsel. På sednare tiden har dock prestbolets innehafvare jemte några från fasta landet inflyttade jordbrukare gifvit exempel på ett vårdadt jordbruks företräde framför ett obetänksamt skogsödande. Återväxten beräknas i den djupare jorden till 80 à 100 år, i den sämre jorden erfordras dubbelt så lång tid. Inom pastoratet finnas 5 sågqvarnar. Utsädet uppgafs 1856 i Sjonhem till 86 t:r råg, 65 t:r korn, $12^1/_2$ t:r hvete, $10^1/_2$ t:r hafra samt 117 t:r potates; i Wiklau socken till 81 t:r råg, 68 t:r korn, 17 t:r hvete, $20^1/_2$ t:r hafra samt 98 t:r potates. Underhållna kreatur i Sjonhem uppgåfvos nämnda år till 50 hästar, 42 oxar, 96 kor, 53 ungboskap, 261 får, 13 getter och 42 svin. Ängarne, dels skogsbeväxta, dels mosslupna, äro mindre bördiga. Redan för 40 år sedan beslöts *Stormyrans* utdikande, men förslaget afstannade; i stället har utdikning af *Wenge* myr blifvit verkställd och tillskyndat stor nytta och fördel åt myrlottsegarne. Betesmarkerna äro i anseende till den mindre djupa jorden skarpa och föga bördiga. Till förbättring af kreatursracen hafva i sednare tiden inköpts tjurkalfvar från Roma kungsgård.

Sjonhems kyrka är byggd af huggna kalkstensblock i 3:ne afdelningar, bestående af tornrummet med $5^3/_4$ alnars bredd, skeppet med $14^1/_2$ alnars och choret med $10^1/_8$ alnars bredd. Stenhvalfvet uppbäres af consoler, inmurade i väggarne, med olika höjd för hvarje afdelning. Efter en år 1849 verkställd reparation har kyrkan blifvit en bland de vackraste på Gotland.

Wiklaus kyrka, byggd af huggen kalksten, hvaraf några större block hafva ända till 3 alnars längd och $1^3/_4$ alnars höjd, är 1853 tillbyggd 17 alnar i längd, med 8 alnars bredd invändigt, hvarefter hon håller 29 alnar i längd, $9^3/_4$ alnar i bredd. I kyrkan förvaras af antiqvariskt värde en nummertafla och tvenne dopfuntar. Barnundervisningen bestrides i pastoratet uti en fast folkskola af en examinerad lärare. Endast i Wiklau finnes fattigstuga, der under året 1856 en fattig var intagen. Hvar socken eger sitt sockenmagazin; det i Sjonhem har 60 och det i Wiklau 50 t:r, allt råg. Helsovården ombesörjes af provinciall-läkaren, hvars station från och med år 1856 är det 3 mil härifrån liggande Slitehamn. Tingstället är i Endre s:n.

Fornlemningar: I Sjonhems kyrka skola finnas 2:ne märkliga runstenar, som äro aftecknade i Liljegrens Runurkunder № 192, 193 och 194; äfven hafva mag. P. A. och C. Säve insändt år 1853 ritningar derå till Historiæ- och Antiqvitets-akademien. Grafkummel finnas på åtskilliga ställen; i några har man funnit

fyrkantiga rum, hvaruti varit större kistor med kalkstensflisor. Enligt traditionen skall i närheten af ena grafkumlet, der 6 st. uppresta gråstenar finnas, en tvist mellan Wenge, Halla och Sjonhems socknar blifvit afdömd. Efter slaget vid Högebro (se den art.) mellan Wisbyboerna och bönderna blefvo flera af de sistnämnda tillfångatagna inom denna sockens område.

Statsbidrag och *kommunala afgifter*. Bevillningen uppgick 1856 till 340 rdr rmt, ständiga räntor till 1,525 rdr rmt, kostnaden för rustning och rotering till 286 rdr. Roteringsgrunden inom orten är vanligen 4 mtl på hvarje båtsmansrote. Kleresi-statens underhåll uppgick n. år till 1,292 rdr rmt, fattigförsörjningen till 90 rdr rmt, väghållningen, som är ett af socknens svårare onera, till 276 rdr rmt. Diverse onera och allmänna besvär: 459 rdr rmt. Fast egendom i Sjonhems socken var åsatt 1862 ett taxeringsvärde af 135,600 rdr rmt, hvaraf 1,500 rdr för annan än jordbruksfastighet. Fast egendom i Wiklau socken var åsatt ett taxeringsvärde af 150,800 rdr rmt, hvaraf 1,400 rdr för annan än jordbruksfastighet. — Hemmanen inom socknen utgöras af $^5/_8$ mtl krono, $14^3/_4$ mtl skatte, hvaraf $7^3/_8$ mtl skatte, $^3/_8$ krono i Sjonhem. Inom pastoratet finnas 12 på viss tid afsöndrade lägenheter, af backstugor finnas 13. Från prestbordet äro afsöndrade 100 qvadratalnar till plats för Halla kompanis ammunitions-bod, och från hemmanet *Petersarfve* en slätt till exercisplats för Medelbataljonen.

Större hemman med deras areal:

I *Sjonhems* socken:		Areal,	hvaraf inegor.
Bjärby,	$1^1/_4$ mtl.	714 tld.	129 tld.
Gervede,	$1^1/_4$ »	478 »	156 »
Suderby,	$^7/_8$ »	680 »	164 »
Prestgården,	$^3/_8$ »	72 »	37 »

Godset med högsta taxeringsvärdet, 12,600 rdr, utgöres af $^5/_8$ mtl *Gervede*, $^1/_8$ *Åkra*, $^1/_{16}$ mtl *L:a Söjvide*.

I *Wiklaus* socken:		Areal,	hvaraf inegor.
Sixarfve,	$1^3/_4$ mtl.	774 tld.	180 tld.
Orleifs (Oleifs)	$1^1/_8$ »	562 »	148 »
Stenstugård,	$1^1/_8$ »	560 »	323 »
S:a Wikers,	$1^3/_8$ »	788 »	359 »
Annexen,	$^1/_4$ »	97 »	18 »

I *Sjonhems* socken finnas 2 sågar, i *Wiklau* socken 3 st. — Adress: Wisby.

Sjuenda eller **Siunda**. Ett mantal frälse-säteri uti Wårdinge socken af Öknebo härad och Stockholms län, vid Siundasjöns vestra strand, utgör med 4 mtl underlydande samt tillhörande mjölqvarn med 2 par stenar, sågqvarn med 1 ram samt kalkugn, en egendom, tax. till 152,200 rdr, hvaraf 55,000 rdr för Sjuenda. Till godset hörer ymnig skog. Säteriet har från medeltiden intill 1770-talet tillhört slägten Silfversparre, derpå Wahrendorff, inom hvars slägt det ännu är.

Sjuhalla. Ett halft mantal skatte uti Nettraby socken af Medelstads härad och Carlskrona län, med en egovidd af 140 tld, hvaraf 10 åker, 34 äng, är fördeladt i 2:ne gårdar, hvardera å $^1/_4$ mtl. Den ena af dessa gårdar, en välbebyggd egendom, med utsigt åt en af Östersjöns fagraste vikar, har efter år 1820 tillhört, bland andra, herr Testa Brusqvini, kommendörkaptenerna C. F. Löwenborg och N. Hallström. Den andra gården tillhörde 1860 f. d. svensk-norska ministern vid kongl. hofvet i Haag, C. A. Virgin. Å Sjuhalla mark växer idegran.

Sjuhundra. Härad af Stockholms län, ligger mellan Långhundra i sydvest, Närdinghundra i norr och Lyhundra i öster samt Frötuna och Åkers skeppslager i sydost, kring loppet af flera till hafvet utgående vattendrag; det består af omvexlande slättbyggder kring vattnen och låga bergåsar mellan dem. Det är också i allmänhet ett ojemnt och backigt land, med ej ringa berg- och skogsmark. Arealen är 2,048 qvadratmil land, 0,184 qvadratmil vatten, eller 47,396 tld fast land, hvaraf 3,496 odlad jord och 4,056 naturlig äng. Hemmantalet är $145\frac{19}{24}$ mtl, deraf $7^1/_8$ mtl af Husby-Lyhundra, hvars areal här ej upptages, men i stället $3^2/_3$ mtl, hörande till Närdinghundra och Lyhundra härader. Häradet, med tingställe vid Kundby i Rimbo socken hörer till Lyhundra fögderi och Norrteljes domsaga, innefattar följande socknar:

	Bevillning år 1863 för egendom.	för inkomst.	efter III art.
Skederid	196 rdr.	48 rdr.	79 rdr.
Rimbo .	182 »	56 »	162 »
Röö . .	109 »	24 »	56 »
Fasterna	206 »	250 »	97 »

Anmärkningsvärda gårdar äro: *Finsta*, *Beateberg*, *Näs*, *Ekebyholm*, *Mörby* och *Rånäs*.

Sjuntorp. Ett mtl frälse uti Fors socken, Flundre härad af Elfsborgs län, beläget omkr. $4^3/_4$ mil från Uddevalla, $6^1/_2$ mil från Göteborg, vid Lerums-ån, der ett mekaniskt bomullsspinneri finnes anlagdt, vid hvilket tillverkningen år 1860 uppgick till ett värde af 352,100 rdr; arbetarnes antal uppgifves till c:a 150. Här finnes äfven ett manufakturverk med 1 knipp- och 2 spikhamrar, hvarvid förädlades 1825: 250 *skt*; vidare höra till gården och fabriken: såg, tegelbruk, färgeri med stamp, två qvarnar; det hela, taxeradt 1863 till 316,500 rdr, egdes af intressenter.

Sjuntorp. Ett mantal skatte, 1 mtl krono i Bjälbo socken, Göstrings härad och Linköpings län, med historiska minnen, som äro redan omnämnda under art. Bjälbo.

Själevad. Socken i Själevads härad af Norra Ångermanlands fögderi och Wester-Norrlands län, belägen 10 mil norr om Hernösands stad, gränsar i norr till Björna socken, i vester till Mo och Sidensjö socknar, i söder till Nätra socken och Bottniska viken samt i n. o. till Årnäs och Gideå socknar. Största längden är 66,550 alnar, största bredden 29,000 alnar. Hela arealen, underlydande holmar och skär deri inberäknade, utgör 64,733 tld, hvaraf 230 tld upptagas af tomtplatser, 2,604 tld af åker, 6,308 tld af äng, 51,128 tld af skogs- och betesmark; 1,539 tld bestå af oduglig myrar samt 2,924 tld af insjöar, utom Happsta- Själevads- Wecke- och Domsjöfjärdarne, hvilka ej blifvit intagne uti byarnes areal-summor och innehålla efter approximativt verkställd uträkning 3,860 tld.

Socknen, som genom Mo-elfven sönderfaller i tvenne hälfter, indelas vanligen i fjerdedelar eller s. k. fjerdingar, nemligen *Norra fjerdingen* eller *Norrgränden*, som ligger omkring ett vattendrag, som faller in åt Arnäs, *Södra fjerdingen* eller *Sörgränden*, som ligger omkring Kallån; *Utombrofjerdingen*, belägen nedanom Själevadsbro, och *Ofvanbrofjerdingen*, liggande ofvanom samma bro.

Sedan *Alnö* byar af $90\frac{71}{96}$ mtl från år 1822 nu mer höra till Mo pastorat, så utgör Själevads sockens hemmantal rätteligen $88^7/_{32}$ förmedlade mtl, hvaraf $86\frac{31}{32}$ skatte, $1^1/_2$ krono, eller $2,123^1/_4$ seland. Hela taxeringsvärdet 1862 var 1,440,000 rdr, hvaraf 29,500 rdr för annan än jordbruksfastighet. — En gammal traditon förmäler, att Nätra socken i fjortonde seklet sträckt sig intill Själevads bro, så att den trakt, som nu är belägen sydvest om Mo-elfven, tillika med Domsjö och Wåga byar eller Sörgränden och Utombrofjerdingen, fordom lydt under Nätra, hvarom se Hülphers pag. 220.

Att förbigå alla gissningar rörande socknens namn, må blott anföras, att sannolikast härledes det af gamla ordet Sel (lugnt flytande vatten), eller af Så = Säve (sjö), emedan kyrkan med flere byar äro belägna på en af vatten kringskuren trakt, som dock i sednare tider mycket vallat igen. Socknen har fordom blifvit kallad Sävovad eller Säffvovad och »Själa», hvilket sista i dagligt tal allmänt begagnas; socknen företer på många ställen ett särdeles skönt och behagligt landskap. Ångermanelfven, som är så allmänt lofprisad, företer näppeligen en skönare anblick än den, som öfverraskar den resande emellan Hörnäs gästgifvaregård och Själevads bro. Fjärdarnes spegelblanka yta, de bördiga stränderna, de med löfskog beväxta höjderna samt de långt bort i fonden och äfven på sidorna belägna höga, dels nakna, dels skogbeväxta bergsträckningarne, mellan hvilka Mo kyrka framskymtar, utgöra en bland de vackraste utsigter, som finnas inom såväl norra som södra Ångermanlands fögderi.

Af socknens sjöar nämnas *Ledingen*, *Storsjön*, *Mörtsjön* och *Gunsjön*, hvilka jemte förut omtalade fjärdar eller insjöar äro icke blott en väsendtlig prydnad för landskapet, utan äfven utgöra ett ganska vigtigt kommunikationsmedel för varutransporten sommartiden ända in uti Lappmarken. Själevads-elfven befares af ångbåt, som gör dagliga turer mellan Örnsköldsvik och lastageplatsen Galasheden i grannskapet af Mo bruk och sågverk.

De högsta bergen äro *Ås-*, *Bille-*, *Myck-*

linge- och *Svedjebergen*, det förstnämnda med en vårdkase.

Rådande jordmånen är, såväl för åkern som ängen, sand- och lerblandad mylla, på många ställen äfven stark lera, hvilken isynnerhet visar sig å Prestbordets egor, der den är ovanligt bördig; afkastningen har uppgått ända till 38:de kornet. Betesmarken, som är stenbunden och bergig, är otillräcklig. Skogen är numera så uthuggen, att större delen af hemmansåboerna måste från aflägsna skogshemman förskaffa sig nödig vedbrand.

Mineralkällor finnas i *Hörnäs, Berg, Ås* och *Nordanås* byar, men af ringa halt. Den första helsobrunn blef här upptagen vid *Främmerhörnäs* år 1745. Numera besökes dock ingen af dessa hälsobrunnar.

Folkmängden, som år 1830 var 2,930, hade 1862 uppgått till 4,233 (till 3,853 enligt mantalslängden).

Oaktadt sednare tiders lyx och öfverflöd, ser man dock ännu många bruka den korta skinnfodrade klädeslifpelsen med förgyllda knappar, samt ett hvit- och rödrosigt skärp om lifvet, vanligen under öppna pelsen; och kan man vara öfvertygad att i denna person med denna drägt finna en »Själabo». Den kallare årstiden begagnas allmänt hundskinnspelsar af karlarne, hvarföre hundar i mängd här uppfödas endast för skinnens användande.

Jordbruket, socknens första hufvudnäring, har under sednare åren blifvit mera sorgfälligt idkadt, dess framåtskridande får i första hand tillskrifvas herr häradshöfdingen och riddaren af kongl. nordstjerneorden A. E. Ros jemte garfvaren Edin i Bjästa af Nätra socken, hvilka genom införande af vexelbruk å sina egendomar föregått allmogen med exempel och beredvilligt lemnat äskade upplysningar, så att Bjästa har ansetts som en landtbruksskola, intill dess en dylik för länet i Lunne by af Arnäs socken blef organiserad. Inom denna socken var krono-länsman Engblom i Högsnäs den förste, som begagnade sig af vexelbruket, hvilket sedermera småningom börjat sprida sig, sedan allmogen funnit, att det hittills vanliga och ännu mest begagnade så kallade »koppelbruk» med föga träde icke bör föredragas det med jordens natur mera öfverensstämmande vexelbruket. Råg odlas mindre, ehuru den synes trifvas väl; korn och blandsäd mest; ärter och hafra obetydligt.

Boskapsskötseln, socknens andra hufvudnäring, har hittills dels af brist på sommarbete och dels af bristande omtanka varit eftersatt, och sålunda äfven hindrat jordbrukets hastigare förkofran. De inskränkta byskogarne, till största delen bestående af berg- och stenbunden mark, kunna ej erbjuda hvarken godt eller tillräckligt bete, utan måste man söka betesmarken i de öfre socknarne Sidensjö, Nätra och Björna. Boskapens förflyttning till de aflägsna fäbodarne sker 2:ne gånger om året; den första straxt efter slutad vår-and, och den andra efter slåtter-anden. Ängarnes afkastning är högst ringa, mest bestående af starr- eller bladfoder, och kan ej öfverstiga 2 lass eller 40 *℔* pr tld. Bland binäringar är linförädling hufvudsak. Allmogen har här mest bland Ångermanlänningar drifvit nordanskogshandel. Inom socknen ligger köpingen Örnsköldsvik.

Insjöfiske idkas något, och de allmänna fisksorterna äro: gädda, abborre, mört, harr, lake, ål och rör. På somliga ställen fås äfven gös, braxen och rudor.

Kyrkan af sten, kallad S:t Olofs och belägen invid stora landsvägen, 10 mil norr om Hernösand, på en höjd vid Själevadsfjärden eller rättare Prestsundet, lärer vara uppbyggd, enligt pr. & p. l. C. J. Holms förmenande, i 11:te eller 12:te, men enligt Hülphers' först i 13:de århundradet, är utan torn, $45^1/_2$ alnar lång och $17^1/_2$ alnar bred, och förvarar, oaktadt sin höga ålder, inga minnesmärken, utom ett på vestra gafveln synligt kors af röda tegelstenar.

Bland kyrkoherdar må nämnas Carolus, som lefvat 1499, hvilket ses utaf ett af honom utgifvet råskillnadsbref emellan Anundsjö och Själevads socknar, dateradt samma år, der han kallar sig: »*Wij Herr Carl, Djekne, Underlagman i Ångermannaland og Kyrkioprester i Sialafvad.*» Engelbertes Olai, som hade en son, Olof Bure, född 1578, blef konung Gustaf Adolfs lifmedikus. Han har år 1620 gifvit plan och ritning till anläggandet af städerna Söderhamn, Sundsvall,

Umeå, Piteå, Luleå samt Torneå; blef sedan vice-president i Åbo hofrätt, adlades 1621. En broder till honom, sekreter Jonas Bure, har bland annat utgifvit geneologiska tabeller öfver de förnämsta Svenska ätter, förvarade i Riksarchivet. Laurentius Olai Agrelius — död 1668. M. Petrus Nicolai Holmbom, missionär i Lappmarken, död 1763; samt nuvarande, *Carl Johan Holm,* född af fattiga föräldrar i Helsingfors; var regementspastor under fälttågen 1808—9, och åtföljde såsom sådan regimentet under dess marscher i Finnland öfver 200 mil och i Sverige 50 mil, samt har bevistat 11 drabbningar. Han var riksdagsfullmäktig från Hernösands stift år 1835; höll år 1838 möte med alla, både äldre och yngre till kontraktet hörande prester. Onekligen har prosten Holm verkat mycket för sin församlings förkofran. Han har alltid varit en driftig och kunnig jordbrukare, och såsom sådan föregått församlingsboerna med godt exempel. På hans föranstaltande hafva 5 landtbruksmöten blifvit hållna. Sparlånsinrättningen var hans förtjenstfulla verk, men denna lär likväl numer hafva upphört, sedan Kongl. Maj:t år 1858 befriat pastoratet från denna skyldighet; hvad som likväl af allt mest förvärfvat honom sina medmenniskors kärlek och aktning, är den 1839 vid fattigvården organiserade arbetsinrättningen, hvarigenom tiggeriet och lösdrifveriet till stor del upphört. — År 1830 stiftades inom socknen en förening, inom hvilken en fattig torpare kan få full ersättning icke blott för hus och gård, utan ock för spannmål, som genom olyckshändelser förloras.

Barnundervisningen besörjes af en examinerad lärare i fast skola uti ett prydligt skolhus, uppfördt på 1850-talet. Barnens antal i skoláldern är 391, häraf undervisas 180 i hemmet, 5 sakna all undervisning. Årliga afkastningen af enskilda donationer till skolan uppgår till 90 rdr rmt. Vid skolan finnes ett planteringsland af 7,000 qvadratalnars ytvidd.

Fornlemningar. Ehuru denna socken förmodas vara den först bebyggda trakt inom norra fögderiet, finnes numera inga anmärkningsvärda minnen från fordna dagar. Hülphers omtalar dock, att på ett berg, *Kattkläppen* kalladt, söder om prestgården, förekomma två stora högar af runda stenar uppkastade, hvilka tros vara någon begrafningsplats; tvänne dylika lära äfven finnas på Hörnäs egor eller Näsberget. Lemningar efter något kapell i Björna socken, hvilken ända till 1824 utgjorde annex till Själevad, äfvensom grafhögar, hvaruti funnits små urnor med aska, vittna dock om ortens ålder.

En gammal tradition förmäler, att det första kapell, som härstädes funnits, varit uppfördt vid kusten af Wåge bys egor, hvarefter några spår dock ej kunnat skönjas. Vidare förmäles, att när fråga blef väckt om ny kyrkas byggande, uppstod tvist emellan de på långt afstånd från hvarandra bosatte sockneboerna rörande platsen för denna kyrka. De längst norr boende ville naturligtvis bibehålla den gamla platsen vid Hemling i Björna socken, och de längst söder boende deremot den vid Wåge. Tvisten om kyrkoplatsen bilades omsider sålunda, att den nya kyrkan skulle byggas på stranden strax utmed stället der den »hel. klockan» enligt sägnen, nedfallit på sin flykt från Wåge, dit den blifvit flyttad af dem, som önskade kyrkan der uppförd. Traditionen styrkes af en ofvanför bron i prestsundet befintlig vak, som tillfryser endast vid ovanlig stark köld. Denna vak kallas ännu i dag »Klockvaken» och är ett mycket farligt ställe att färdas öfver vintertiden.

Till ortens historia hör, att konung Carl XI år 1694 den 8 och 26 Juni, på fram- och återresan från Torneå, ätit middag i Själevads prestgård, och vid detta tillfälle bortgifvit pastoratet till yngsta dotterns blifvande make, i händelse det blef en prest. Lochnæus, som sedermera blef gift med denna flicka, var ock pastor här i 49 års tid. — Kon. Adolf Fredrik passerade härigenom den 3:dje Augusti 1752.

Ibland olyckshändelser må omnämnas: att den 26 Maj 1701, en söndagsmorgon, omkommo 30 personer på Själevadsfjärden, derigenom att kyrkobåten kantrade uti en i hast uppkommen svår storm. Fiendens härjande år 1721, äfvensom sednare tiders befarade infall hafva oroat denna sockens invånare.

Här märkes: *Forss* sågverk, skattlagdt d. 2 Juni 1809 till $3^1/_2$ tolfter bräder — eges af ett bolag; till sågverket höra $12^1/_2$ seland i

Domsjö by (hela byn är $2^1/_6$ mtl med 1,021 tld, hvaraf 67 åker); i denna by finnes äfven lastageplats. — Af byn *Fremmerhörnäs*, $1^1/_2$ mtl. äro $11^1/_4$ seland indelta till gästgifveri. — Af hemmanet *Gelfven* äro $11^1/_2$ seland, af byn *Nyland* äro $12^1/_2$ seland anslagne till länsmansboställe, i Nyland finnes äfven gästgifveri. — I byn *Norrlungånger*, $1\frac{33}{48}$ mtl, areal 932 tld, tillhöra 6 seland köpingen Örnsköldsvik. — Uti *Sörlungångers* by finnes ett skeppsvarf. — Af byar må vidare nämnas: *Billsta*, $3\frac{17}{24}$ mtl, areal 1,331 tld, hvaraf 99 åker; *Grytsjö*, $^1/_4$ mtl med *Perresjö* nybygge, 4,369 tld, hvaraf 30 åker; *Westerhus*, $3^2/_3$ mtl, areal 1,206 tld hvaraf 163 åker; *Westeralnäs*, $3^1/_6$ mtl, areal 1,334 tld, hvaraf 102 åker; *Kroksta*, $2^1/_2$ mtl, areal 348 tld, hvaraf 97 åker. — *Prestbordet*, $\frac{23}{24}$ mtl kyrkoherdens: — *Gålnäs*, $^7/_{24}$ mtl, komministersboställe. — Några byars namn må vidare upptagas, såsom *Sund*, *Svedja*, *Öfverbilla*, *Främmerbilla*. *Hörnett*, *Nordanäs*. — Adress: Bjästad, söderifrån; Nordmaling, norrifrån.

Sjö eller **Sjöberg**. Ett och ett halft mantal frälse-säteri uti Öggestorps socken af Tveta härad och Jönköpings län, beläget vid Tenhulta-sjön, vid pass $^3/_4$ mil s. v. från kyrkan, som ligger $1^1/_2$ mil s. o. från Jönköping; det egdes 1862, jämte $^3/_8$ fr. *Elgaryd*, 2 qvarnar och en såg samt bränneri, af Carl A. Larsson. Om Sjö är intet vidare kändt än att det blef säteri 1662 och egdes på 1840-talet af friherrinnan W. von Wærnstedt, född Fleetvood. År 1862 var säteriet ensamt åsatt ett tax.-värde af 35,000 rdr rmt.

Sjöaryd. Ett och $^1/_4$ mtl skatte uti Markaryds socken af Sunnerbo härad och Kronobergs län, på gränsen mot Halland; här är gästgifveri, hvarifrån skjutsas till:
Knäred i vester . . . . . $1^1/_8$ mil.
Markaryd s. o. . . . . . . $1^1/_2$ »

Sjöbacka. Ett och ett halft mantal berustadt säteri uti Ljungs socken af Gullbergs härad och Linköpings län, lyder under Ljungs säteri; taxeringsvärdet år 1863 var 50,000 rdr rmt.

Sjöberg eller **Sjöbolet**. Egendom uti Lognås (Lugnås) socken, Kinne härad och Skaraborgs län, bestående af 5 hela hemman, hvaraf 1 säteri och 1 sk.-rusthåll, $^1/_2$ frälse och resten krono-skatte, är belägen $^1/_4$ mil från kyrkan, $1^1/_4$ mil från Ullervads qvarnar, mellan Björsäters och Forshems gästgifvaregårdar, å hvilken allmänna posten passerar 4 gånger i veckan året om. Till hvad som under art. Lognås redan blifvit nämndt om denna välbelägna egendom, äro vi nu i tillfälle att anföra följande: Vid tegelbruket, beläget på stranden af Wenern och med lastbrygga af sten, tillverkas årligen 200 à 250,000 st. tak- och murtegel. Ångbränneri finnes med rik vattentillgång och stenkällare, nyanlagd hamnbyggnad af sten med railväg och kranar, qvarnanläggning med stendam för 2 par stenar, jämte qvarn vid tröskverket. Till egendomen hörer godt fiske i Wenern. Arealen utgör 1,461 tunnland, hvaraf 518,13 åker och äng, 694,23 skog, samt 247,28 skogbeväxta och inhägnade beteshagar. Till gården hörer ett större fält beväxt med utmärkt vackra pyramidformiga enar, hvilka gifva åt landskapet en högst egendomlig karakter. Att enen här har uppväxt till träd och ej såsom i allmänhet i buskform, förorsakas deraf, att den rök, som utvecklas vid det närbelägna tegelbruket, dödar eller bortdrifver insekten (*Tipula juniperina*), hvilken annars lägger sina ägg i spetsarne på enens grenar och derigenom hindrar deras utveckling (Prof. Arrhenii elementarkurs i botaniken).

Äldsta kända egare är kaptenen Eric Jonsson, adlad Lagercrantz, efter hvars dotters död egendomen tillföll guvernören Anders Hästehufvuds enka, Brita Kafle, och ärfdes derefter af dennas systerson, kapten Bengt Uggla, som lefde på 1670-talet. — Enligt uppgift i tidningarne skall egendomen nu blifvit försåld för 210,000 rdr rmt, inber. inventarier, till brukspatron Croneborg från Wärmland.

Sjöberg eller **Kagghamra**. Två mtl fr.-säteri uti Grödinge socken af Svartlösa härad och Stockholms län, beläget på en höjd vid östra sidan af Kaggfjärden, tillhörde 1689 generalmajor frih. G. H. Horn och dess fru J. Liljehök, kom på 1700-talet till slägten Wattrang, som egde det 1772 och 1825, tillhörde 1850 hofm. gr. G. U. Bonde, år 1863 herr W:m Ullberg.

Sjöberg, som på 1850-talet hade $21^7/_8$ mtl underl., utgjorde 1863 jämte 2 mtl *Brubbhamra* med sågqvarn för 2 ramar, $1^7/_8$ mtl *Bjursta*, $^1/_4$ *Ström*, $^1/_2$ mtl *Trulltorp*, alla frälse, Nedra qvarn med 2 par stenar, allt i samma socken, samt $2^1/_3$ mtl i Sorunda, ett gods, åsatt ett taxeringsvärde af 197,600 rdr rmt, hvaraf 35,000 rdr för hufvudgården Sjöberg.

Sjöberg. Ett mantal frälse-säteri uti Össeby-Garns socken af Långhungra härad och Stockholms län, vid Garnsvikens vestra

strand, har innehafts från 1647 af slägten Bjelke, sedermera af Svinhufvud, Stjernkrona, Gyllenadler, 1849 af en Ersson.

Sjöberga, fordom Elfstorp och Elltorp. Två mantal frälse-säteri uti Björsätters socken af Bankekinds härad och Linköpings län, beläget $^{1}/_{2}$ mil från kyrkan, vid Ommen, har på sednare tiden haft samme egare som Ekhults säteri, till hvilken art. hänvisas. — Af äldre egare nämnes Chr. Ållongren år 1668, sedan slägten Strömfelt, major Gripenvaldt m. fl.; sedermera har det tillhört apothekare Cavallin, domkyrkosysslomannen Egnell, som afyttrade det till grefvinnan Bjelke. Nuvarande egaren är herr F. Fridén. Vid gården finnas tegelbruk och qvarn. Taxeringsvärdet år 1863 var 60,600 rdr rmt.

Sjöbo. Gästgifvaregård och Färs härads tingställe, belägen uti Åsums socken af Malmöhus län; skjutsar till:

Efverlöf	$1^{1}/_{4}$ mil.
Tranås	$1^{3}/_{4}$ »
Weberöd	$1^{1}/_{4}$ »
Östraby	$1^{1}/_{2}$ »
Ramsåsa	$1^{1}/_{4}$ »

Adress: Hörby.

Sjöboholm. Ett och $^{1}/_{8}$ mtl frälsesäteri ($^{5}/_{8}$ mant. frälse-säteri Sjöboholm med afhysta hemmanet $^{1}/_{2}$ mtl *Skräddarebygget)* uti Hishults socken af Höks härad och Halmstads län, är utmärkt vackert beläget på en holme i Oxhults sjö, $1^{1}/_{2}$ mil från Laholm. Till säteriet höra tillräckliga skogar och torfmossar. Jordmånen uppgifves vara af bördig beskaffenhet, Säteriet var 1862 åsatt ett taxeringsvärde af 15,000 rdr rmt.

Äldre egare hafva varit vice häradshöfding Gabr. Gyllengrip, hofjägmästaren Burensköld, öfverauditören Cronqvist, hr Elof Munk af Rosensköld, von Ekensten år 1862, som äfven var egare till säteriet Oxhult, se den art.

Sjöbonäs. Ett mantal berustadt säteri uti Hjo socken af Kåkinds härad och Skaraborgs län, utgör jämte underlydande 2 mtl skatte, ett gods, tax. till 106,900 rdr rmt, hvaraf 30,000 rdr för säteriet. Enl. Djurberg hade gården 1818 ymnigt höbol med mycken klöfver, hjelplig skog, prydlig mangårdsbyggnad af trä, med en rymlig trädgård; nu finnes här äfven bränneri. Egare är krono-länsman C. Carlberg.

Sjöeryd. Ett mantal frälse och 1 mtl berustadt säteri uti Björkö socken af Östra härad och Jönköpings län, belägne vid St. Nömmen, egdes i 17:de seklet af Knut Krabbesson, Gör. Patkull, slägten Duse. I sednare tiden hafva de varit förenade med Rödjenäs säteri.

Sjöeryd. Ett mantal frälse-säteri uti Öggestorps socken, Tveta härad och Jönköpings län, i sambruk med $^{1}/_{4}$ frälse, Laggarebo, ligger $^{3}/_{4}$ mil från Jönköping, $^{1}/_{4}$ mil från Eksjö, utmed Stensjön. Det är väl bebygdt och har en väl anlagd trädgård; jordmånen består af lera och svartmylla. Inegorna äro beväxta med ek, asp och björk samt skogen med furu och gran. Nämnda Stensjö och Laggarebo sjö äro fiskrika. Taxeringsvärdet å sjelfva säteriet, år 1862, var 20,000 rdr rmt. Sjöeryd blef säteri 1668 och egdes jämte Ubbarps säteri på 1770-talet af ryttm. Sandlers enka, fru Eva Oxhufvud, 1844 af borgm. J. J. Ekenman, 1862 egdes Sjöeryd ensamt med Laggarebo af kongl. sekter U. Reutersvärd.

Sjöeryd. Ett mantal ber. säteri uti Tofteryds socken af Östbo härad och Jönköpings län, har vacker belägenhet vid norra ändan af Sjöryds- eller Linnesjön, samt en af de betydligare egorymder i orten, nemligen 2,400 tunnl. Jordens botten är öfver allt grus med mer och mindre djup matjord.

Sjöeryd har i äldre tider tillhört *Nydala* kloster, från hvilket det år 1226 bortbyttes till en Brudh Harokson. Det egdes länge af slägten Stråle, härstammande från Sibbedalen eller Silbodal i Wärmland, och hvars stamfader, Anders Olofsson Stråle, redan 1467, då han adlades af konung Carl Knutsson, skref sig till Sjöared; efter Stråle-slägten har det tillhört ätterna Lood, Reenstjerna, Nordenfält, von Seth och Mörner. Sista egaren af adelig slägt var en löjtn. vid Adelsfaneregementet, Hampus Mörner. Det inköptes 1814 af kronofogden J. P. Westlund, den fjerde kände kronofogde, som innehaft Sjöeryd. Han afskiljde derifrån tvänne torp, Grohult och Sjöbo, beräknade till $^{1}/_{4}$ af gården; de öfriga $^{3}/_{4}$ köptes 1825 af brukspatron Anders Åkerlund, hvilken försålde $^{1}/_{4}$:del till enkeprostinnan Lagergren, sedermera gift med kommissionslandtmätaren O. Albion Nyander, hvilken, efter anstäldt skifte,

utflyttat på ny plan, försett hemmansdelen med prydliga hus nära vägen mellan Skillingaryds och Toftaryds gästgifvaregårdar, och gjort derå betydliga odlingar. Den återstående halfdelen köptes af en bonde, som inom 2 år förstörde den på hans lott fallna härligaste skog, som fanns i trakten. Det stora huset, uppfördt af hr Westlund, försåldes äfven och figurerar nu som värdshus i Wernamo. För närvarande är Sjöeryd skiftad i 12 delar, hvaraf den största, på $\frac{11}{48}$ mantal, tax. till 14,000 rdr rmt, och minsta, $^1/_{32}$ mtl, tax. till 1,000 rdr rmt.

Sjögerstad. (Sjogerstad efter eckl. matr.) Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Billings kontrakt af Skara stift, utgöres af socknarne Sjögerstad, moderförsamling, och Rådened, annex, båda hörande i administrativt hänseende till Gudhems härad och i judicielt till Höijentorps fögderi, med tingställe i Falköping. — Socknarne, hvars namn härledas från 2:ne forntida kämpar, Sjöger och Rane, hvilka varit bröder, och af hvilka den förre bebott Sjögerstad och den sednare Rådened (Ranes hed), *) mötas i norr af Stentorps sockens andel å förra kronoparken Billingen samt Kyrketorps socken, i öster af Hagelbergs och Ljunghems socknar, i söder af Stentorps och Borgunda, samt i vester af Häggums socken. Hela arealen är 6,296$^5/_8$ tld, derutaf 102$^7/_8$ tomtplatser, 2,027$^1/_8$ åker, 1,628 äng samt 2,538$^5/_8$ tld skogs- och betesmark, sjöar och mossar deruti inberäknade.

Socknarne äro till en del belägna å Billingsberget, derifrån de sänka sig dels till Falbygdens och dels till Kåkinds härads flacka ytor. På Sjögerstads södra sida inskjuter från Borgunda socken det s. k. Borgundaberg, hvars högsta punkt å Bussagårdens egor ligger öfver »Storerör» 142,33 fot, öfver Sjögerstads kyrka 232,25 samt öfver jernbanan, då man nedkommit under Billingen, 358,50 fot. Höjdsträckningarne, hvilka samtligen äro utgreningar af förutnämnda 2:ne berg, synas utgöra en gränsskilnad mellan den hufvudsakliga olikhet, som märkbart företer sig i de omkringliggande trakternas jordmån. Skogstillgången i Sjögerstad är högst inskränkt, dock har östra delen af socknen ännu skog till husbehof. Skogarne bestå hufvudsakligen af gran och furu. Vestra delen af Rådened eger löfskog, och har hela socknen erhållit barrskog på förra kronoparken Billingen, hvilken numer är nästan totalt afverkad. Till ovanligare trädslag torde få räknas den här förekommande, s. k. Gråalen (Alnus incana). Den s. k. *Simsjön* är till en del belägen inom Rådened; ifrån henne utgår ett strömdrag, som under sitt lopp genom socknen sätter i verksamhet 6 större och mindre qvarnverk. Sjön skall fordom ej haft något utlopp, men fru Ingeborg Gylta beredde trakten denna fördel, då hon år 1639 lät spränga en väg för vattnet; och kallas densamma *Fläskgrafven* af orsak, att hon härtill skall användt eld och fläsk. — Inom Sjögerstad finnes icke något större vattendrag; men genom flera små bäckars förening från Billingshöjderna, bildas en mindre å, som genomskär socknens östra del och framgår till Hagelberg; det enda vattenverk, som vid denna finnes, är den s. k. Åsaqvarnen under säteriet Storegården Loringa. De inom socknen befintliga mossarne bestå dels af torfjord utan affall och dels af hvitmossa. Sjögerstads och Regumatorps byar ega svartmylla i dalarne, på de bättre höjderna sandmylla, samt på de sämre skifferjord. Loringa och de i öster belägna enstaka hemmanen ega sandblandad lera och sandmylla. I Rådeneds socken omvexlar jordmånen ännu mer samt består af svartmylla, sand och grusjord och är på flera ställen besvärad af syra, som uppstiger från bottenlagren. I höjdsträckningen mellan Regumatorp och Loringa anträffas på åtskilliga ställen mergel af olika färg, i allmänhet grå eller gul, hvilken sednare, af allmogen kallad gulockra, begagnas till bestrykning af byggnader. En annan jordart upptages här äfven, hvilken i allmänhet benämnes svart dy och begagnas till färgning af ylleväfnader. I den nu omtalade höjdsträckningen uppspringa källor i stor mängd, af hvilka somliga innehålla stark mineralblandning; af dessa må nämnas en vid hemmanet *Tholsbacken*, hvars helsovatten ofta med fördel blifvit begagnadt för chroniska åkommor.

Förmedelst den högländia belägenheten är klimatet ganska helsosamt, äfvensom

*) Enligt ett befintligt bytesbref af år 1625, kallades Sjögerstad ännu den tiden Sjovalstadum (Sjogers Valstad).

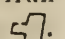
gifvas många natursköna ställen, såsom vid *Sjögerstads* kyrka och *Regumatorps* by, hvarifrån utsigt i öster gifves öfver Wettern ända till Omberg och i söder till de omkring 6 mil aflägsne församlingarne Sandhem och Habo.

Folket, idogt och arbetsamt, utmärker sig mer genom ihärdighet och uthållighet, än för sjelfständighet, tilltagsenhet, liflighet och raskhet. Jordbruket är socknens hufvudnäring. Inga binäringar finnas och handaslöjder idkas blott till husbehof. Penningebeloppet, hvartill produkterna afsättas utom socknen, uppgafs på 1850-talet årligen till 30,000 rdr rmt. Spannmålen afsattes förut uteslutande i Borås stad, dit man räknar 9 mil, numera deremot, då torgdagar blifvit öppnade i städerna Sköfde och Falköping — till den förra räknas $^7/_8$ mil och till den sednare $2^1/_2$ mil —, afsättes nästan all spannmål derstädes. De allmännaste sädesslagen äro råg, ärter, blandkorn, hafra och potates, hvilka oftast lemna medelmåttig afkastning. Af rotfrukter, utom potates, endast kålrötter samt något rofvor. Åkern anses svårbrukad med undantag i Sjögerstads östra del. Inom pastoratet finnas 4 tröskverk, som medelst dragare sättas i gång. Vestra delen af Sjögerstads socken saknar nästan helt och hållet naturlig äng, och beror höbordets tillräcklighet här väsendtligen på åkerjordens igensåning med fodervexter. I detta afseende är säteriet *Bussagården* redan uppdrifvet öfver de andra hemmanen, enär $^1/_6$ af dess jord årligen besås med klöfver- och timotheifrön. Egentliga betesmarken utgöres af skogarne, och är den såväl mager som otillräcklig; till de större egendomarne finnes likväl tillräckligt bete, utan att skogsmarken dertill behöfver särdeles anlitas.

Större trädgårdar finnas å ståndspersonernas egendomar, och har allmogen i allmänhet följt exemplet, dock i mindre skala.

Redan år 1834 anlades vid Sjögerstad en för båda socknarne gemensam skola. Barnundervisningen bestrides nu af en examinerad lärare och 2 lärarinnor uti en fast folkskola, 2 dito småbarnsskolor, der 127 barn erhöllo undervisning år 1862, medan 24 barn undervisades i hemmet. Tvenne fattighus finnas inom pastoratet och magazin i hvardera socken. Fattigkassor äro bildade för flera år tillbaka. Innan den gemensamma sparbanken för länet blef inrättad hade en och annan husbonde gjort insättningar i Mariestads sparbank af en del å sitt tjenstfolks löner och derigenom beredt dem ett mindre kapital. Den nya inrättningen vann i början förtroende, men ifvern synes sedermera aftagit.

Sjögerstads kyrkas ålder är okänd; redan år 1288 omnämnes en Benediktus såsom pastor derstädes; hon är i förhållande till folkmängden högst otillräcklig: har en längd med chor och tornbyggnad af 31 alnar, högsta bredden är $9^1/_2$ aln. Kyrkan uppgifves till arkitekturen, hvad det inre med sina 3 höga hvalf beträffar, vacker. Tornet med spira är 51 alnar högt. I kyrkan förekommer en vacker tafla målad i olja och föreställande Simeon, då han i templet vid omskärelsen tager Jesus i famnen; taflan skall vara af en fulländad mästarhand. Rådeneds kyrkas ålder anses öfvergå vida Sjögerstads (folksägnen vill t. o. m. förlägga hennes ålder före syndafloden). Hon är högst inskränkt. På kyrkogården finnes en vacker grafvård i Götisk stil, der öfverstelöjtn. C. M. Sparrsköld med dess fru A. L. Ehrenpreus ligga begrafne. Här förekommer äfven en pestgraf, der 24 i pesten aflidna personer, år 1711, blifvit nedlagda. Af kyrkornas tillhörigheter förtjenar endast omnämnas en i Sjögerstad varande förgylld och ganska vacker brudkrona af silfver. Vid byn Regumatorp skola finnas lemningar efter en tredje kyrka, invigd till de tre heliga konungars åminnelse, som åtminstone i namnet förvarar dessa förmenta regenters hågkomst. Bland kyrkoherdarne förtjenar Helge Ekberg, som dog här d. 10 September 1746 vid 75 års ålder, efter att hafva innehaft embetet i 44 år, att lefva i åminnelse. Han var utmärkt, icke blott för sin rediga och ordentliga embetsförvaltning, sin resliga växt och kroppsstyrka, utan äfven för sin kännedom i läkarekonsten, hvilken förskaffade honom en mängd besök af när och fjerran boende personer. Två af sina tjenstgossar inöfvade han, den ene i örtkännedomen och huskurers användande, den andra i veterinärkonsten.

Fornlemningar förekomma här, likasom i öfriga delar af Westergötland i mängd. De märkligaste äro: En större tingskrets (?) vid hemmanet Skarnhulan (Österhögen); en mindre tingskrets å den s. k. Sjögerstads hed. Å Öster-Bussagårdens egor förekomma de s. k. «*Storerör*», som äro trenne större stenrösen, hvilka i sina yttre kanter hafva en större ordnad stenring. Traditionen förmäler att dessa rör i fornåldern utgjort en samlingsplats för de tre häraderna Kåkind, Gudhem och Walle, hvilka nu utgöra Höjentorps fögderi. Rörens storlek äro i förhållande till häradernas. På häradsskrifvareboställest *Grufvagårdens* nuvarande tomtplats fanns, före hemmanets anläggning, en i godt behåll varande plats af större stenar. Den gick från norr åt söder och hade denna form . Kännare hafva ansett den för högst sällsynt och trott den vara begagnad till offerställe eller griftplats. *Ljusekulla* är en ättebacke å prestgårdens egor. På Rådeneds kyrkogård har legat en runsten, som vid en kyrkans reparation, blifvit inlaggd i kyrkgolfvet. Stenen, som eger Thors hammare i midten, har i väl huggna och läsliga runor följande inskrift: Rani: let: gera: stin: thenna: a: Betar: fathur: sin. Denna sten förvarar således namnet af icke allenast den i början af beskrifningen omtalade Rane, som förmodas varit den rike bonden, hos hvilken Rolf Krake gästade på sin resa till kung Adils i Uppsala, utan äfven af hans fader Betar. *) Traditionen förmäler att en konung skall varit begrafven under en större stenhäll, som legat på Sjögerstads bys ängar, der en del af hemmanet Gatebol är beläget. Vid markens odling, 1832, påfanns här ett vapen $1^1/_2$ aln långt, föreställande Thors hammare med 2:ne hullingar å skaftet; det befanns alldeles förmultnadt.

Sjögerstad

Folkmängd		Hemmantal			Taxeringsvärde
1895 –	1862	sk.	kr.	fr.	år 1862:
448	668.	$5\frac{9}{16}$	$5\frac{1}{2}$	$8\frac{1}{8}$	285,800 rdr.

Pastoratets alla stats- och kommunala afgifter uppgifvas uppgå till c:a 9,000 rdr rmt.

Gårdar och byar inom Sjögerstad: 1 mtl fr.-säteri *Loringa*, med en areal af 156 tld, hvaraf 48 åker, $58^1/_4$ äng, med Åsa qvarn, 1 mantal fr.-säteri *Sjögerstad* Bussagård, med en areal af 152 tld, hvaraf 50 åker, $28^1/_2$ äng; säterirättigheten är öfverflyttlad från 1 mtl Hjälsbo i Borgunda. *Loringa* by, består af 1 mtl rå och rör, $1^3/_8$ mtl frälse, 1 skatte, 1 mtl rusthåll, $^3/_4$ häradsskrifvarens, $^1/_2$ komministerns bost. — *Sjögerstad* by, 1 mtl frälse, $2^5/_8$ mtl skatte, $1^1/_2$ militiæ, 1 prestgården, 1 stommen. — $^1/_4$ rå och rör *Gransviken*, $^1/_2$ fr. Hagåsen, $^1/_4$ *Siggatorp*, $^1/_4$ *Utbotorp*, $^1/_4$ *Ödebacken*, hafva alla en egare. — 1 *Regumatorp*, $^1/_4$ *Tholsbacken*, $^1/_4$ *Ödebacken* alla frälse. — $^1/_2$ *Regumatorp*, $^1/_4$ *Biskopsäng*, $^1/_8$ *Finstorp*, alla skatte. $^1/_{16}$ kr. *Kinnebacken*, $^3/_4$ *Regumatorp* sergeant-boställe. Se vidare art. Rådened — Adress: Sköfde.

*) En sägen är att Hrane i ett hämdekrig slagit tvänne sina bröder, Skule, af hvilken *Skultorp* fått sitt namn, och Sjöger, som fallit vid *Sjögerstad*.

Sjögerstad. Egendom, utgöres af *Sjögerstad*, Wester-Bussagården, 1 mant. frälse-säteri, ibm Öster Bussagården 1 mtl frälse posthemman och $^1/_4$ mtl sk. *Biskopsäng*, alla belägna i förutbeskrifna socken, samt af 1 mtl frälse Hjälsbo eller Ekholmen i Borgunda socken, $^1/_4$ frälse Sjöltorp eller Sjön i Wårfruhems socken. Hufvudgården är belägen på en af de vackraste trakter å Billingsfoten, med vidsträckt utsigt, och med församlingskyrkan belägen inom egorna, som genomskäres af allmänna landsvägen från Mariestad till Jönköping, och af Westra stambanan, midt emellan Sköfde och Stenstorps stationer, med ungefär en mils afstånd från hvardera. Manbyggnaden är vid Westra Bussagården, innehållande 5 rum under tegeltak och brädfodrad; dessutom finnas 2:ne flygelbyggnader och stort spannmålsmagazin; alla husen äro uppbyggda de 25 sistförflutna åren. Hjälsbo eller Ekholmen har Corps de logis, innehållande 9 rum. Till egendomen höra 6 stycken bebyggda torp jemte 2:ne backstugor. Till Sjögerstad finnes ett gammalt qvarnfall för husbehofsqvarn; äfvenledes vädersåg. Såväl vid Ekholmen som Bussagården finnas rymliga trädgårdsanläggningar med en mängd fruktträd, bärbuskar, häckväxter och prydnadsträd m. m. Arealen uppgifves till c:a 480 tunnland, deraf 191 åker, 113 äng, 176 beteshagar och skog, samt på förra kronoparken Billingen en trakt dels under egendomen och dels förpantad från andra hemman, omkring 40 tunnland. Åkerjorden är indelad vid Westra Bussagården i 6 gärden med nära 12 tunnland i hvarje; åkerjorden består till större delen af god och bördig

svartmylla, en del något sand, blandad dels på klappersten, sand- och kalkbotten; ängen bördig, dels madvall, dels hårdvall. Betet är godt i flera instängda hagar. Skogen är väl vårdad, tillräcklig för egendomen m. m., består af såg- och byggnadstimmer; i hagar och ängar finnes betydlig löfskog. 11 hästar 60 nötkreatur och 30 får, utom torparnes boskap, kunna vinter- och sommarfödas. Utsädet uppgifves till cirka 25 tunnor höstsäd och 80 tunnor vårsäd samt 50 tunnor potates. Äng- och klöfvervallar hafva gifvit 230 lass hö. Egendomens onera kalkyleras till omkr. 300 rdr rmt. Hufvudgården, belägen i Sjögerstads socken, var 1863 åsatt ett taxeringsvärde af 45,800 rdr rmt; egare äro kommissionslandtm. Th. Ljunggrens arfvingar.

Sjögerås. Egendom uti By socken af Näs härad och Carlstads län, bestående af 2 mantal *Sjögerås* säteri, 1 mant. rå och rör *Slankerud,* $^1/_4$ mtl purt fr., 1 mtl kr.-skatte, ligger på en höjd mot Wenern vid Byelfvens utlopp, $2^1/_4$ mil från Åmål, 6 mil från Carlstad; arealen är c:a 300 tld åker, 600 tld skog, 40 à 50 tld äng. Jordmånen är god och djup jord på lerbotten; utsädet uppgifves till 120 à 130 tunnor vårsäd, 18 à 20 tunnor råg och hvete. Spannmålen afsättes vid Byelfven eller Böka lastageplats (några hundra alnar från gården), der ett större magazin finnes med brygga. Manbyggnaden på Sjögerås är 36 alnar lång under skiffertak, innehållande 16 rum, och manbyggnaden på 1 mtl sk. Spesshult, $1^1/_{16}$ mil från Sjögerås, inneh. 6 rum; de äro jämte sädesmagazin m. m. under de sednare 16 åren nybyggda af godt furutimmer. Till gården höra en väl underhållen trädgård, godt fiske i Wenern, samt väderqvarn. Underlydande jordtorp äro 9 stycken. Hela godset var 1862 åsatt ett taxeringsvärde af 105,000 rdr, hvaraf 74,000 rdr för Sjögerås säteri.

Sjögerås anses af Fernow vara ett herregods redan under Olof Träteljas tid, men första med visshet kända egare hafva varit af Örneslägten; år 1390 blef Bengt Anderssons till Sjögerås dotter, Anna Örn, gift med Lindorm Mattsson Läme, hvars son, Knut Läme, ärfde det efter dem, men sedan äro egarne okände tills på 1500-talet, då det befinnes i Posseslägtens ego. I medio af nästa århundrade egdes det af kommendanten på Warberg, öfverste Johan Bagge af Söderby, hvars sonsons son, kapten Carl Gustaf, sålde detta stamgods och bodde sedan på Krökelund. År 1825 var kapten Lövenhjelm egare och 1862 brukspatron L. G. Carlmark.

Sjögerås, ett mantal frälse-säteri, uti Klefva socken af Wilske härad och Skaraborgs län, är beläget $1^1/_2$ mil n. v. från Falköping, $^1/_4$ mil fr. kyrkan, uti nedersta afsättningen af Mösseberg, samt omgifves af stora mossar. Åkern består mest af sand och småsten, men på sina ställen af god sandmylla. Skogen, bestående af gran, björk, al och asp, är ymnig. Af Djurberg och Tuneld uppgifves hit höra en mjölqvarn. Mangårdsbyggnaden uppgifves af nämnde förf. vara på dess tid prydligen uppförd, och bestå af 2 flyglar, på tre sidor omgifven af en vackert anlagd trädgård. År 1863 var Sjögerås med $^1/_8$ mtl underlydande åsatt ett taxeringsvärde af 23,700 rdr rmt. — Först kände egare är Johan Åkesson Natt och Dag, med hvars dotter Ingeborg gården kom till ryttmästaren Göran Nilsson Posse, hvilken under sin landsflykt författade den ryktbara skriften: »hertig Carls slagtarebänk.» Genom gifte med dennes dotter Anna blef den tappre Erik Soop egare af Sjögerås; det var han, som uti slaget vid Stuhm kom framsprängandes med sina Westgötar just i det ögonblick, då en Polack hade sitt svärd i högsta hugg att klyfva kon. Gustaf II Adolfs hufvud, men nu i stället fick sitt eget hufvud genomborradt af en kula från Soop. Egare år 1807 öfverjägm. Palm, 1813 majoren C. P. Backman och 1863 fahnjunkare Neijman. På egorna uppgifver Lindskog, att en kyrka skall funnits, hvarefter dock på hans tid inga lemningar blifvit upptäckta, men nyligen har gårdens egare hr Frans Nordgren för att jemna marken för de på en ny plan uppförda boningshusen, låtit bortgräfva en del af en närbelägen sandbacke, hvarvid man anträffat en stor mängd menniskoben till en del liggande i ett slags smala kistor, bildade af kalkstensflisor, hvilket tyckes utvisa att här varit kyrkogård, utan tvifvel från kristendomens första tid, och icke långt

från en kista, stående i ena kanten af backen, funnos lemningar efter en grundmur af kullersten, utgörande ena hörnet af en nu i öfrigt borttagen byggnadsgrund, som uppgifves varit 24—30 fot lång och omkring 18 fot bred. Se vidare Antiqvarisk tidskrift, utgifven genom B. E. Hildebrand, sid. 283—85.

Sjögestad. Annex-socken till Rappestads pastorat, är belägen uti Walkebo härad af Linköpings län, mellan Rappestad och Westerlösa i norr, Gammalkil i söder, Wikingstad i öster, på ömse sidor om Lillån, samt upptager 0,205 qv.-mil land (efter Hahr), 0,216 (efter Tham), bebodda år 1863 af öfver 640 personer, c:a 130 mer än år 1805. Socknen är i det hela en slätt, dock ej utan låga backar, i söder och vester något skogbeväxta. Rådande jordmånen är lera, i mindre mån sand; de flesta hemman ha nödtorftig äng och knappt bete, ett och annat har skog. Hufvudnäringen är åkerbruk med boskapsskötsel och bränvinsbränning. Skicklighet uti väfnader röjer sig hos enskilda; så berömdes 1836 72-åriga hustrun Catharina Larsdotter för sin ännu vid den höga åldern utmärkta skicklighet i nämnda handaslöjd. Hemmantalet är 17 mtl skatte, $1^3/_8$ kr., 4 frälse, taxerade 1863 jemte utjordar till 669,700 rdr rmt, hvartill komma 19,000 rdr rmt för Lundevads bränneri, qvarnar för 3 par stenar hvardera, vid *Gåhlstad*, *Lundevad* och *Sålla*, jemte sågar vid först- och sistnämnda ställen. Bevillningsafgiften var efter II och III art. 247 rdr 38 öre. Stora landsvägen från Linköping till Skenninge går igenom socknen. Bron öfver Lillån vid Sjögestad ombyggdes 1806 af sten.

Syolvalstada, *Sioestada* förekommer under katholska tiden. Kyrkan, belägen vid Lillån $1^1/_4$ mil från Linköping, 2 mil från Skenninge, höll på att nybyggas 1862, den gamla af kalksten var tillbyggd 1751, med torn af sten och trä; här finnes en ljuskrona, tagen i Thorn 1703 och hit skänkt af P. Pihlkrantz på Sålla, ett altarskåp m. m. Socknen har åtskilliga kassor samt donationer af Holmström och Sandelin. Uti socknens fasta skola undervisades 1862: 53 barn af en examinerad lärare, medan 45 undervisades hemma och 5 saknade all undervisning. Af fornlemningar finnes en runsten på kyrkogården, se pag. 91, Antiqvarisk tidskrift, 1864. — Under katholska tiden räknades här 8 kyrko-, preste- och præbende-, 1 hospitals-, och 4 klosterhemman, af samtliga 29 enligt 1700 års jordebok; på 1600-talet innehades ungefär $^1/_3$ af adel; nu tillhör det mesta bönder. Intet säteri finnes, men åtskilliga välbyggda gårdar, såsom *Sålla*, 1 mtl fr., 2 mtl skatte, tax. till 169,500 rdr rmt, 2 egare, *Alorp* eller Alarp, och *Sjögestad* 2 mtl sk., 1 sk. *Gåhlstad*; $^1/_4$ mtl kr. *Presttorp*, har varit frälse, blifvit utbytt af Carl Bonde till kronan och är nu länsmansboställe; 1 mtl *Lilla Tollstad*, militiæ-boställe; 1 mtl kr. *Öhlstorp*. — Af hemman nämnas vidare *Frackstad*, 1 sk. 1 fr., *Hackstad* $1^1/_2$ skatte, S:a och L:a *Tollstad* 4 mtl; i denna by har en gård egts med säterifrihet af Duse. — Adress: Linköping.

Sjögestad. Två mantal sk., 2 mtl frälse uti förutbeskrifna socken; häraf egdes 1863 $1^1/_2$ mtl sk. af fahnjunkare P. Kihlén och taxerades till 48,000 rdr rmt; det öfriga hade 6 egare.

Sjögestad. By uti Wreta-Klosters socken af Gullbergs härad och Linköpings län, på $2^3/_8$ mtl skatte, 1 mantal krono, (länsmans-boställe, $^1/_8$ kr. kalladt Nordåsen), $2^3/_4$ mtl frälse. Af № 1—5, och 9—11, $1\frac{413}{600}$ mantal skatte, $1^1/_2$ mtl frälse, taxerade 1862 till 170,000 rdr rmt, jemte 4 mtl skatte, 2 mtl frälse i andra hemman, alla belägna i samma socken, eger innehafvaren af fideikommisset Ljung, kammarherren grefve A. Gyldenstolpe. — $1^1/_2$ mantal skatte med kalkstens- och skifferbrott, kalkugn, tegelbruk, verkstad för redskap, bränneri m. m. tillhörde år 1852 till en del notarien J. F. Wiger, till en del länets landthushållningssällskap, genom köp af år 1842, då landtbruksskola här öppnades, hvarigenom denna gård både sjelf uppdrefs till betydlig produktion, i alla de grenar af landthushållning, som läget på slätten medgifver, och har varit, medelst exemplets inverkan samt undervisning, af stor vigt för närmare och fjärmare omgifningar; $^1/_2$ mantal frälse innehades af läraren vid landtbrukskolan. Byn, der både gästgifvaregård och tingställe finnas, hade 1863 c:a 474 inbyggare på 96 hushåll.

Nära invid tingstället finnes en ättehög, bestående af en sandkulle, som är oregelbundet stensatt i ytterkanten; vid nyligen anställd gräfning uti södra sluttningen påträffades 9 st. urnor med aska och jernstycken, af hvilka ett har formen af en celtisk skära; ett annat stycke synes hafva utgjort ett uti någon staf anbragt skärvapen. Å kullens spets är uppkastad en jordvall, och å dess östra sida finnes en större bautasten, hållande 4 alnar i omkrets. — Gästgifvaregården finnes ej anmärkt å någon af Akrells vägkartor, hvadan skjutshållen ej kunna uppgifvas; det är endast kändt, att gästgifveriet ligger $1^1/_4$ mil n. v. från Linköping och att en väg går derifrån åt s. v. till Flistads, en annan åt n. v. till Ljungs socknar.

Sjögle. Ett mantal frälse-säteri uti Hessleby socken, Södra Wedbo härad och Jönköpings län, med ett vackert läge vid en liten sjö nära vägen mellan Ingatorp och Hessleby, är i sednare tiden välbygdt, fast i gammal stil; egorna äro ganska goda och vidsträckta, så att gården har tillräckligt bete och skog. Sjögle egdes 1862 jemte $2^5/_{24}$ mtl i skattehemmanen Guddhem (Gäddehemmet), Hvitsjögle, Wallnäs och Lökanäs, samt qvarn och såg, af öfverste-löjtn. R. S. O. Otto H. Nordenskiöld. På 1760-talet egdes Sjögle af löjtnantskan Catharina Lejonhjelm och en fru Wulfenkrona. Det var 1862 ensamt åsatt ett tax.värde af 40,000 rdr rmt.

Sjögården. Två mantal frälse-säteri (ej 1 mtl efter Tuneld) uti Grofvareds socken af Åhs härad och Elfsborgs län, beläget vid sjö, omkring 2 mil n. v. från Ulricehamn, är betydligt uppodladt af landskamereraren Th. Sundler och uppgifves af Djurberg 1818 egt höbol till 150 stackar, hjelplig skog, försvarlig åbyggnad af trä jemte trädgård. År 1863 var Sjögården styckadt i 2 delar, hvaraf den ena på $1^1/_3$ mtl med underlydande $^1/_3$ mtl skatte, $^1/_4$ mtl frälse jemte $^2/_3$ af Qvarnegärde qvarn, allts. tax. till 28,000 rdr, egdes af herr A. Svedenborg; den andra delen utgjordes af $^2/_3$ mant. jemte $^1/_6$ mant. skatte, $^1/_8$ mtl frälse af samma hemman som förstn. dels underl. och $^1/_3$ af qvarnen, allts. tax. till 14,000 rdr.

Sjöholm. Gammalt herregods i Östra Wingåkers socken af Oppunda härad och Nyköpings län, $5^3/_4$ mil från Norrköping — på en holme i sjön Näsnaren, hvilken genom sjöns sänkning varit landfast allt sedan slutet af förra århundradet, består af ett mantal frälse-säteri med ett mtl rå och rör Molnhult, afhyst under hemmanet sedan 1769, såg, ålfiske och underl. 4 mantal frälse Genne, qvarn med 4 par stenar och Warmbohls såg inom socknen samt 3 mantal frälse i Westra Wingåker, det hela tax. till 181,200 rdr rmt.

Gården tillhörde år 1523 r. r. Joh. Arendtson (Ulf) och efter honom sannolikt Kerstin, dotter af hans bror Gotskalk och gift med Nils Nilson Bese, samt deras döttrar Anna († 1581), gift med Paul Abrahamsson Leijonhufvud och derpå med r. r. Knut Lilje af Ökna, samt Karin († 1585), gift med r. r. Johan Olofsson (Gyllenhorn). Denne sistnämndes dotter Görvel († 1619) var gift med r. r. Gustaf Björnson (Båt), och efter henne egdes gården af en son till hennes bror Aron, Josua Gyllenhorn († 1633). Jos. Gyllenhorns dotter Katharina († 1640), medförde gården åt sin man, frih. Joh. Gyllenstjerna, och deras dotter Sigrid, åt sin make, r. r. frih. Göran Fleming († 1675) och sedermera kongl. rådet, grefve Hastfehr. Gården egdes sedan af frih. J. C. Fleming och hans son A. J. Fleming († 1752), den sistn. systerdotter Katharina Fleming, gift med generalen, frih. F. C. Wrede, och deras barn. En af dessa, Sigrid, var gift med rikskanslern frih. F. Sparre, som på 1780-talet sålde Sjöholm till grefvinnan E. H. Ribbing, född Löwen, hvilken sedermera följde sin son, gr. Ad. Edv. Ribbing, i landsflykten. Sjöholm såldes då till lagmannen grefve J. H. Gyllenborg († 1831), hvilken dock icke bebodde gården, som derigenom råkade i förfall. Gyllenborgs enka lemnade Sjöholm till en slägting, grefve E. G. Oxenstjerna, hvilken iståndsatte och bebodde den samt sålde den till grefve G. Wachtmeister, hvilken år 1853 sålde gården till kammarherren gr. A. E. L. Lewenhaupt. Hufvudbyggnaden är af ek; en större byggnad med torn och kyrka, i hvilken finnas tvenne från Oliva tagna oljefärgstaflor af stort värde,

och hvilken byggnad uppfördes af grefve Hastfehr, är nu länge sedan nedtagen; taflorna förvarades sedan länge i sockenkyrkans sakristia. På stället finnas trädgård, park och en helsobrunn, som nu icke längre begagnas. — Adress: Nyköping.

Sjömilsås. Ett mtl säteri-ladugård uti Sandsjö socken, Westra härad och Jönköpings län, var 1862 åsatt ett tax.-värde af 15,000 rdr; egare herr C. W. Svalander.

Sjön eller Skön. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Medelpads kontrakt af Hernösands stift, utgöres af socknarna Sjön, Alnön och Timrå, med $71^{9}/_{32}$ mtl. Pastoratet har i jemförelse med sin vidd den talrikaste befolkningen i hela Norrland och beboddes 1860 af omkring 4,340 inbyggare. — Sjön, modersocken, hvars namn fordom skrefs Scaun, hvilket bemärker ett ur vattnet uppskjutet landstycke, är belägen uti Medelpad och Wester-Norrlands län, $^{3}/_{4}$ mil från Sundsvall, vid hafvet, och omfattar 0,240 qvadratmil land, fördelade på $30\frac{1}{96}$ mtl skatte, $^{5}/_{6}$ mtl krono och bebodda 1862 af nära 1,900 inbyggare, enligt uppgift till ekklesiastik-departem., men blott af 1,251 personer på 463 hushåll, enligt mantalslängden. Folket har sitt särskilda uttal. Förnämsta näringsgrenen är åkerbruk; såsom binäring idkas ett fördelaktigt strömmingsfiske, och betydlig förtjenst har tillfallit ortens allmoge genom de härstädes befintliga sågverk, glasbruk och gjuteri, hvilka verk äfven hafva sina lastageplatser inom socknen, hvarom vidare under gods och verk. I sednare åren har en väganläggning förbi de svåra *Skönviksbackarna* blifvit verkställd.

All fast egendom var 1862 åsatt ett taxeringsvärde af 1,101,650 rdr rmt, hvaraf 383,750 rdr för annan än jordbruksfastighet. I bevillning efter II och III art. erlades 3,348 rdr rmt. Socknens naturskönaste ställe är dalen, hvari kyrkan är belägen; den beskrifves af Schubert såsom utmärkt både fruktbar och vacker. »Blomstermattor», säger han, »betäcka ängarna; tusenskön, fältnejlikor och andra blomster omkransa vägen, som är beständigt backig. Oupphörligen bär det uppföre och utföre, tilldess oförmodadt en hafsvik öppnar sig, som omfamnar det skönaste landskap. Gamla kyrkan skall, i anseende till sin besynnerliga byggnad, varit den märkligaste i orten; hennes tjocka murar och små fönstergluggar utvisade, att hon fordom tjenat till försvarsverk.» Hon egde två torn, och i hennes koppardörr syntes märken efter pilar.

Fale Bureson Herse skall låtit omkring 1250 uppbygga ett kloster på en ö i s. k. Bure-elfven, nära dess utlopp i Bureträsk, eller, enligt andra, ett slott, kalladt *Bures-* eller *Birisholm*, och skall deraf Sjöns kyrka blifvit uppbyggd; enligt sägnen skall den ock fordom varit omgifven af vatten. Huruledes Sköns kyrka är byggd af det gamla fästet Burestads murar, se Sviog. Munita, sid. 34. Det var på Burestad konung Knut Erikssons äldste son, Erik, vistades en tid, efter att hafva undkommit mordförsöket på Elgarås gård i Westergötland. Fale Bures graf, på Sjöns kyrkogård, är täckt med en $4^{1}/_{2}$ alnar lång, $2^{1}/_{4}$ alnar bred sten, på hvilken förekomma hans vapen, 2 bilor i kors, jemte några oläsliga bokstäfver. I socknen finnas flera ättehögar, särdeles vid Alnösundet och på byarnes egor.

Under året 1862 undervisades 141 barn uti socknens fasta folkskola af en examinerad lärare, medan 149 erhöllo undervisning i hemmet; sedan dess har ny skola blifvit inrättad å *Skönsmon*, belägen strax söder om Sundsvall efter stora landsvägen invid hafskusten eller fjärden. Skolan har en årlig inkomst af enskilda donationer, uppgående till 1,110 rdr rmt, samt hade år 1862 ett statsbidrag af 8,258 rdr rmt. Folkskoleafgiften uppgick nämnda år till 273 rdr 60 öre.

I socknen märkas: *Sjönviks* glasbruk och ångsåg samt lastageplats, se nedan; *Mo* sågverk, tax. till 60,000 rdr; *Sunds* ångsåg å hemmanet *Sund* af 38 mål, der äfven lastageplats finnes, allts. tax. till 100,000 rdr rmt; *Tunadals* ångsåg och lastageplats å hemmanet Tunaby om $64^{1}/_{2}$ mål. *Mohögs* gjuteri å Näs. Lastageplatser äro vidare: *Fillands* i byn af samma namn, *Kummelsvedjans* i Filla, *Korstavikens* i Korsta, *Kubikenbergs* i Rämsta, *Ottvikens* i Walknytt, *Petersviks* i Öfverkorsta. — I socknen finnas 5 laxfisken samt *Hambergshällarens* skälfiske. — *Gran* och *Stafrö*, $^{5}/_{6}$ mtl, är kyrkoherde-boställe.

Af byar äro *Birsta* om 106 mål, *Filla* eller *Filland* om 107 mål, 9 åboer, de största.

Af öfriga byars namn må anföras: *Berge, Finsta, Färsta, Gudmundbyn, Gäle, Hammal, Hillsta, Huggsta, Härsta, Högom, Knölsta* m. fl. — Adress: Sundsvall.

Sjönevad (Skönevad på Akrells karta af år 1863). Gästgifveri-hemman uti Wessige socken, Årstads härad och Halmstads län, bel. $2^3/_8$ mil öster om Falkenberg, består af $^2/_3$ mtl skatte uti 3 egolotter, med bränneri, taxeradt 1862 till 19,700 rdr rmt. Uti en sjö, $^1/_{24}$ mil sydvest från gästgifvaregården, finnes en liten holme med lemningar efter en uråldrig borg, som nu kallas *Sjönevadsborg;* men i Waldemars jordebok af 1231 kallas stället *Scönäwats biargh*, hvaraf tillika med 7 underliggande byar betaltes enligt samma jordebok 10 mark silfver; på Langebekska chartan af 1277 finnes det markeradt med namnet *Scönewatsburg.* Holmen omgifves med gräsbevăxta vallar, hvilka, höjande sig omkring 20 fot öfver vattenytan, bilda en aflång runddel af 200 fots längd, 180 fots bredd. Uppgången är å sydvestra sidan. Folket berättar, att tegel- och kalkgrus funnits i dessa vallar, och man har — åtminstone trott sig se lemningar efter en brygga, som förenat denna borg med vestra stranden. Traditionen förmäler, att uti denna borg någon af Hallands fylkes-konungar fordom bott.

Från gästgifvaregården skjutsas till

Slöinge i söder	$1^3/_4$	mil.
Rya i n. o.	1	»
Ljungby i v.	$1^1/_4$	»

Sjönhult (Skjönhult i 1825 års jordebok), *Stora* och *Lilla.* Byar uti Hishults socken af Höks härad och Halmstads län, hvaraf den förra ligger söder och det sistnämnda norr om Hishults å. — Jordmånen anses vara den bördigaste i socknen. Hemmanen, $1^1/_2$ mtl ins. fr., ega tillräcklig bokskog och torfmossar. På grund af Kammar-kollegii utslag d. 23 April 1784 blef 1 mtl afhyst under säteriet Oxhult, med hvilket det nu har samma egare som Sjöboholm.

Sjönvik, *Skönvik.* Glasbruk i Wester-Norrlands län, på gränsen mellan Sköns och Timrå socknar uti Medelpad, med vacker belägenhet vid en vik af Saltsjön, nära Wifsta varf, c:a 1 mil norr om Sundsvall och c:a 4 mil från Hernösand; anlades 1811 af medic. och philos. doktor Olof Lidén och häradsskrifvaren Olof Borgh och uppgifves hafva på 1840-talet sysselsatt 95 arbetare, af hvilka 6 voro införskrifna från Böhmen, för utöfvande af taffelglas-tillverkning; det tillhörde gemensamt med Sandö ett bolag. För år 1858 uppgifves arbetarnes antal till blott 45. Sedan nu glasblåsarnes antal blifvit förökadt till 8, utom hvitglasblåsaren, har tillverkningen uppgått till 600 kistor fönsterglas, utom mindre grönt och hvitt glas. Största delen är af № 2 och 3 till ett pris af 70 à 60 rdr samt 60 à $52^1/_2$ rdr pr hel kista om 120 rutor, 28—24 tum och 22—27 tum. Af brukets 15 byggnader må nämnas *manbyggnaden*, 2 våningar hög med 7 rum, *hyttmästarbyggningen*, äfven af 2 våningar med 10 rum, *glasblåsbyggnaden* med rum för 7 hushåll, *lilla glasbyggnaden* med 6 rum, *stampuddsbyggnaden*, 2 våningar hög med 7 rum. Brukets jord är uppskattad till $^1/_4$ mtl. Nyligen hafva 3:ne skogsskiften vid Indahls-elfven blifvit inköpta, som anses lemna 30,000 famnar ved, äfvenledes en skogspark 1 mil från Sjönvik, som uppskattas till c:a 20,000 famnar ved. Glasbruket var 1862 åsatt ett taxeringsvärde af 30,000 rdr rmt. I en sednare tid har bruket egts af en herr Ramström, som sålde $^1/_3$ till en hr Meijerson. Närvarande egaren är grosshandl. F. Bünsow i Sundsvall. Vid Sjönvik är äfven under anläggning en ångsåg af grosshandl. H. F. Postel i Sundsvall. Egen lastageplats finnes å egorna, och ett skeppsvarf i närheten vid Burestrand. Stället beboddes 1862 af 174 personer på 48 hushåll.

Utsigten från glasbruket öfver Timråviken till venster och midt emot, på andra sidan, *Näsuddens* lastageplats samt något längre bort *Wifsta varf*, dernäst *Böles-* och *Gista*-holmarna och ännu längre bort *Löfudden*, der Indals-elfven före år 1796 hade sitt hufvudsakliga utlopp i Kringelfjärden, och slutligen i fonden den utmärkt vackra Hässjöstranden med en ansenlig lastageplats, skall vara särdeles vacker.

Sjörup. Regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Ljunits och Herrestads kontrakt i Lunds stift, utgöres af Sjörup och Katslösa socknar, med $27\frac{31}{48}$ mtl, bebodda 1860 af öfver 2,450 personer. — *Sjörup*, modersocken, är be-

lägen uti Ljunits härad af Malmöhus län, $1^{1}/_{4}$ mil från Ystad, omgifven i öster af Snårestad, i vester och söder af Nöbbelöf, i nordvest och norr af Katslösa, samt omfattar 0,070 qvadratmil land, fördelade på $3^{3}/_{16}$ mtl skatte, $1^{1}/_{16}$ mtl krono, $12^{1}/_{3}$ frälse. Socknen, som år 1805 beboddes af 554 och 1862 af 1,650 inbyggare, har i allmänhet god åker, men sämre ängsmark; torfjord finnes till husbehof. All fast egendom var år 1862 åsatt ett tax.värde af en million rdr rmt, hvaraf 18,000 rdr för verk och lägenheter.

Kyrkan ligger $^{1}/_{8}$ mil från annexkyrkan. Nordost härifrån vid en backe fann Linné på sin skånska resa en runsten med inskrift.

Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola och 2 fasta småbarnsskolor, der under året 1862: 200 barn erhöllo undervisning af tre examinerade lärare, medan 39 undervisades i hemmet och 55 voro i saknad af all undervisning.

Bland gårdar märkas: *Rynge*, se den art. *Sjörups by*, här är $\frac{11}{16}$ mtl *prestbohl*, $^{1}/_{8}$ mtl *klockarebol*, $4^{3}/_{8}$ uts. frälse. — Byarne *Norra* och *Södra Wallösa*, $3^{3}/_{16}$ mtl skatte, $^{1}/_{4}$ civilt boställe, $6^{3}/_{4}$ utsockne frälse; här finnes väderqvarn. — Adress: Ystad.

Sjörup. By uti Wester-Ahlstads socken af Skytts härad och Malmöhus län, innefattar $^{9}/_{16}$ mant. krono, $1^{7}/_{16}$ mant. skatte, $^{1}/_{2}$ mtl uts. frälse på 9 n:r, skiftade 1862 uti 19 egolotter; har god åker, äng och torfjord. Största gårdar: skatte-rusthålls-hemmanen № 8, $^{9}/_{16}$ mtl med väderqvarn, och № 2, $^{1}/_{32}$ mtl i sambruk med № 12, Westra Ahlstad, $^{3}/_{32}$ mtl, utgöra en gård, tax. till 85,700 rdr; dess utsäde uppgifves till 120 t:r.

Sjöryd. Ett mantal frälse-säteri uti Åhs socken i Åhse härad af Skaraborgs län, beläget vid sjön Dettern, utgör med $^{1}/_{4}$ skatte, $^{3}/_{4}$ frälse Sjöryd, $^{1}/_{8}$ skatte Snättertomten, ett gods, taxeradt till 70,360 rdr rmt. Gården, hvartill hörer ansenlig trädgård, eges af K. M. Knutsson. 1 mtl krono *Sjöryd* uti samma socken är militiæ-hemman.

Sjösa. Ett mantal frälse-säteri uti Rönö härad och Svärta socken af Nyköpings län, $^{1}/_{2}$ mil från Nyköping, vid Sjösafjärdens n. v. hörn, är en gammal gård, hvars äldre minnen dock äro mindre säkra till år 1460, då Johan Birgerson Gyllenhorn förekommer såsom egare och efter honom hans son Olof och sonson Jöns (1530—1560), gift med Sigrid Kyhle, enka efter Arendt Pehrsson Örnflycht. Som egare nämnas vidare Sigrids döttrar, först Karin Gyllenhorn och sedan Agneta Örnflycht, hvilken sistnämnda var gift med Johan Carlsson Gås och efter hans död med Esbjörn Pederson Liljehök; ytterligare begges mågar, grefve Carl Sture och ståth. Jost Kurtzel, samt den sistnämndes dotter Maria, gift med r. r. Erik Ryning. Vid sin död 1679 lemnade han godset åt sin systerson, r. r. grefve Axel Stålarm (död 1702), efter hvilken såsom innehafvare nämnas hans måg, öfverstlöjtn. M. Fleming, och dennes måg, frih. M. Posse. Omkring medlet af 1700-talet köptes Sjösa af Hildebrand och före 1768 från honom af generalmajoren frih. F. Löwen, som gjorde godset till fideikommiss inom sin ätt. Till Sjösa hör $^{1}/_{2}$ mtl rå och rör Fjunsta, och derunder lyda $1^{1}/_{2}$ skatte, $13^{1}/_{2}$ mtl frälse inom socknen, 5 mtl fr. 1 mtl sk. och Östra qvarn uti Allhelgona samt några lägenheter i Nikolai, så att det hela utgör ett gods, taxeradt till 335,800 rdr rmt, hvaraf 52,000 rdr för Sjösa. Egare år 1863 var frih. P. A. Löwen. Vid Ryssarnes härjningar år 1719 räddades gården af en hönsvakterska, som genom att slå på en gammal trumma injagade hos fienden fruktan för att någon trupp var i annalkande. I närheten ligga Sjösa jerngrufvor, tillhörande Åtvidabergs gods i Östergötland, der under året 1863 erhöllos 72,280 centner jernmalm.

Sjöstad. Egendom uti Ölme socken och härad af Carlstads län, utgöres af 1 mtl frälse Södra Sjöstad och 3 mtl krono-skatte Norra Sjöstad, Kumelön och Bråten; arealen är $617^{3}/_{4}$ tld öppen jord och 1,176 tld skog. Till egendomen höra dessutom 15 oskattlagda torp. Taxeringsvärdet är 110,000 rdr rmt. — De historiska minnen, som äro fästa vid Kumelön, äro omnämnda under den art. Egare är herr P. L. Falk, med adress: Christinehamn och Ölme socken.

Sjöstorp. Egendom uti Ödeshögs socken af Lysings härad och Linköpings län, utgjordes på 1850-talet af *Sjöstorp* $1^{3}/_{8}$ mantal skatte med *Äng*, $^{7}/_{8}$ skatte, hvaraf det förra bebyggdes före 1636

af Lars Kagg, under hvars tid en stor del af socknens frälse lydde derunder; hemföll till kronan vid hans enkas, Agneta Ribbings död och brukades vid slutet af 1680-talet under Wadstena slott såsom afvelsgård; kallas 1726 kungsgärd, men förklarades genom kongl. Kammarkollegii utslag den 16 Juni 1788 för skatte, såsom ersättning för majoren, grefve C. Cronhjelms på Ryd skatterättsfordringar. Vid denna tid fanns här ett schäferi af spanska får. År 1853 tillhörde egendomen A. Perssons arfv.; år 1863 egdes *Sjöstorp,* tax. till 80,000 rdr, af en C. Andersson, och *Äng,* tax. till 25,000 rdr, af A. Anderson. — Djurberg, som oriktigt säger Sjöstorp ligga i Åby socken, uppgifver gården i sambruk med Äng hafva 70 à 80 tunnors utsäde och ymnigt höbol, 2 beteshagar, hjelplig skog, prydlig mangårdsbyggnad af trä med ansenlig trädgård. Om Äng upplyser Tham, att det reducerades 1681, lydde 1750 under Sjöstorp samt blef skatte med detta.

Sjöstugu allmänning uti Gårdeby socken af Skärkinds härad och Linköpings län, är indelad i 4 lotter och tax. 1862 till 2,000 rdr.

Sjösås. Socken uti Uppvidinge härad af Kronobergs län, belägen 3 mil n. n. o. från Wexiö, gränsar i norr till Ramqvilla i Jönköpings län, i öster till Nottebäcks och Granhults socknar, i söder till Dädesjö socken och i vester till Dref och Hornaryds socknar af Uppvidinge härad. Egovidden utgöres af

Tomter, kål- och trädgårdar	31	tld	14	kpl.
Åkerjord	493	»	4	»
Äng	2,314	»	11	»
Skog och betesmark	9,680	»	5	»
Mossar	451	»	25	»
Storsjön ell. Örken uppt.	1,168	»	—	»
Madkroken	260	»	—	»
Norrsjön	1,373	»	—	»
Smärre sjöar	262	»	12	»
Summa	16,034	tld	7	kpl.

Norra delen af socknen, med gräns i söder efter *Store Skärsjön* och *Lillesjön,* utgör en större kuperad landthöjd, med omvexlande berg, backar och mindre dälder. Från dessa höga berg och backar, som till största delen utgöra gräns mellan Jönköpings och Kronobergs län, samt af hvilka de sednare till en del äro odlade och på flera ställen beväxta med barr- och löfskog, erbjuder sig en vidsträckt utsigt. Mellersta delen af socknen, från Hagreda till den mellan Madkroken och Storsjön löpande ån, utgöres äfven af en mellan nämnda sjöar bildad landthöjd, hvilken likväl har en jemnare och mindre omvexlande karakter än norra delen. Engentliga berg finnas icke; men ehuru jorden i allmänhet är stenbunden, är den merändels af bördig beskaffenhet. Södra delen åter är än mera jemn. Af nämnda sjöar afbördar Madkroken sitt vatten genom s. k. Qvarnagårds-ån, som midtför Sjösås prestgård nedrinner i Storsjön eller Örken; under sitt vidare lopp genom Blekinge län bildar hon den s. k. Mörrums å. Af sjöarne ligger *Norrsjön* 692 fot, *Madkroken* 679,5 fot och *Storsjön* 659 fot (524,6 par.-fot) öfver hafvet.

Jordmånen består i södra delen till det mesta af grusblandad mulljord, mycket stenbunden. I den öfriga socknen är den besvärad, särdeles mot Jönköpings län, af uppskjutande och ömsom nära under jordytan liggande berg. I allmänhet anses dock jorden vara af god beskaffenhet. Hufvudnäringar äro åkerbruk och boskapsskötsel. Att socknen på sednare tiden blifvit betydligt uppodlad, visar sig vid jemförelse af förutnämnda uppgift på egorymden för år 1855 och af uppgiften år 1860 till kongl. Hushållningssällskapet; den sednare angifver odlade jorden till 950 och naturlig äng till 3,500 tunnland; 800 tunnl. brukas till ensädesjord, 150 tld i cirkulationsbruk. Utsädet var

	Korn.	Råg.	Hafra.	Blandsäd.	Trindsäd.	Hvete.	Potates.	Lin.
år 1855:	$203^7/_8$.	$116^1/_2$.	$58^1/_4$.	$14^9/_{16}$.	—	$^1/_2$.	$174^3/_4$ t:r.	— lt.
år 1860:	350.	200.	160.	150.	10.	5.	540.	25.

Skilnaden af underhållna kreatur under nämnda år var ock stor; så t. ex. uppgifvas för 1855: 110 hästar, 458 kor, 578 får; för 1860: 160 hästar, 780 kor, 1,230 får. Årliga förbrukningen af säd och potates, hvaraf skörden

af första slaget upppifves till 4,475 t:r, uppgick 1860 till 4,110 tunnor säd; hela årets potatesskörd var 4,320 t:r. Binäringar äro: upptagande af sjömalm och dess forsslande till Klafreströms och Säfsjöströms masugnar samt den till stångjern och svart-smide förädlade malmens transporterande till sjöstäderna Carlskrona, Carlshamn och Ronneby. Af ladugårdsprodukter afsättes mestadels smör. Biskötsel och fiske idkas; af fisken insaltas sik till förvar för nästan hela årets behof. Betesmarkerna, af inskränkt omfång, äro dock af bättre beskaffenhet än uti socknarna omkring; i trakten kring sjön Örken är gräsväxten frodigast. Skogen, som mest består af tall, gran och björk, förslår på de flesta ställen icke till husbehof. Vanliga tiden för återväxten är för byggnadsskog 100 år och deröfver samt 40 à 50 år för vedskog. Kolning brukas endast i Mästreda by, som lyder under Böksholms bruk. — Klimatet är här mindre hårdt än i angränsande socknar.

Folkmängden, som år 1810 var 734, år 1855: 995 personer, uppgifves 1860 till blott 973. Folket är fredligt och sedligt samt alla angelägna att fullgöra sina skyldigheter i rättan tid, men har vikit från fordna enkelheten och flärdfriheten, hvilket visar sig uti dyrbar klädsel och åkdon, jemte mera kostbara byggnader med många rum, ehuru en del hemman hafva knapp tillgång för en enda eldstad. Tjenstfolket är i husbondens bröd, statfolk finnes icke.

Socknen utgör, med Dref och Hornaryd till annexer, ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Uppvidinge kontrakt af Wexiö stift; pastoratet beboddes 1862 af öfver 1,970 personer. — Kyrkan, belägen i södra delen af socknen, nära häradsvägen, prestgården och sjön Örken, är byggd af sten, utan torn, kalkrappad och med spåntak, 34 alnar lång och 14 alnar bred. Efter att kyrkans utrymme en lång tid befunnits vara för inskränkt, har nybyggnad efter flera års rättegång om nya planen m. m. omsider i början på 1850-talet blifvit beslutad, med flyttning från gamla platsen till en höjd på Wiås bys område, $^3/_8$ mil från prestgården. Af kyrkoherdar må nämnas den först kände, Gudmundus Petri, riksdagsman 1569, Eric Erenius, död 1734, prosten Nils Brun, 1772—82, under hvars tid kyrkan reparerades; han hade först som prest deltagit i Pommerska kriget och varit fången. — Barnundervisningen i pastoratet bestrides af en examinerad och en oexaminerad lärare samt en lärarinna och sker i flyttbara skolor på det sätt, att Sjösås har 4 distrikter, Dref 2 och Hornaryd 1 distrikt, inom hvilka skolan hålles under 11 veckor hvarje omgång. Pastoratet har spannmålsmagazin med särskild byggnad; dess behållning var d. 1 Maj 1855: 160 t:r $28^1/_4$ kpr säd; till inrättningen hör äfven en kassa af c:a 600 rdr rgs. Dessutom finnas följande kassor: kyrkokassan, med ett belopp af 7,889 rdr rgs, fattigkassan, med 2,250 rdr rgs, salpetersjuderikassa, ensamt för Sjösås, med 495 rdr rmt, bokkassa med 112 rdr rgs; till denna inflyta gåfvor af barnen, som första gången beredas till H. H. Nattvard. *Skolkassan,* med 988 rdr rgs, har sin uppkomst af bevillningsmedel, afgifter af skolbarnen samt understöd af staten. *Skall-* eller *skadedjurs*-kassa för Sjösås ensamt med 27 rdr rgs. *Brandstodsföreningens* kassa för pastoratet 3,484 rdr rgs. Alla nämnda summor äro för 1 Maj 1855. Tingstället Lenhofda är beläget $1^3/_4$ mil från Sjösås socken.

Fornlemningar. Dessa inskränka sig till dem, som äro fästa vid säteriet Lidboholms äldsta historia och redan omnämnda under den art. Tvänne mindre grafplatser finnas från 1700-talet och kallas prestgårdar. I sednare tiden har *Ringstorp* blifvit namnkunnigt, hvarom se den artikeln. — Af naturtilldragelser omnämnes, att samma år jordbäfningen skedde i Lissabon i Nov. 1755, brast isen följande nyår utanför Sjösås prestgård och ett rödbrunt vatten uppkom, likt lut, som stod i 8 dagar, och ett ljud hördes dervid, som af skällande hundar.

Statsbidrag och kommunala afgifter: Bevillning c:a 697 rdr. Ständiga räntor 940 rdr. Kronotionden utgår med 52 t:r 14 kpr. Kostnad för rustning och rotering uppgår till 1,500 rdr rmt. Rusthållshemman finnas 4, för 2:ne husarer och 1 grenadier, med ett hemmantal $3^1/_2$, utom utjorden Skärsjömåla, som äfven hörer till Karryds rusthåll. Frälse- och skattejorden är i öfrigt inroterad till soldathållning vid kongl. Kalmar regemente och Uppvidinge kompani på

$20^{7}/_{8}$ mtl och i $13^{7}/_{12}$ hela rotar; hvarje utgörande med hjelproten $1^{1}/_{2}$ mtl. Roteringskostnaden utgör för hel rote 72 rdr, och rustningskostnaden af hvarje rusthåll följande: För karlen likasom för soldaten 72 rdr; för hästens inköp 240 rdr, fördelade på 12 år, eller årligen 20 rdr; dess årliga utfodring 70 rdr; hästmundering, beväring, utredning, skoning m. m. 20 rdr, eller tillsammans 182 rdr, allt bco; men då härifrån afdrages stamhemmanets grundränta och rusthållen anslagna augmenter, så anses rustningskostnaden genom dessa till fullo betäckt. Klerecistatens underhåll uppgår till 930 rdr rgs. Fattigförsörjningen till 877 rdr. I socknens fattigstuga underhöllos år 1855: 6 st ordinarie fattighjon med en sköterska, hvilka tilldelas säd, sammanskjuten af hemmanen, hvarifrån efter tur aflemnas hvarje vecka supanmat och potates, äfvensom till fattigstugans eldning framköres ved efter pålysning. Öfriga fattiga, som erhöllo understöd, indelades i 2:ne klasser, utgörande 14 i den första och 37 i den andra. Fru Wång på Lidboholm har testamenterat 200 rdr rmt, hvaraf räntan årligen utdelas till 2:ne behöfvande, och hafva de på säteriets egor boende företrädet. Äfven finnes en inrättning, som uppköper lin och ull att förarbetas af de fattiga till spånad och väfnad. Skjutsomkostnader beräknas uppgå till 2 rdr rmt på mantalet. Hvarken håll- eller reservskjuts kommer här i fråga. Väghållningen, som är ett bland hemmanens besvärligare onera, uppgår till 217 rdr rmt. Diverse onera och allmänna besvär uppgå till 190 rdr rmt.

Socknen innehåller 29 mtl, hvaraf 2 utgöra frälse-säteri, $15^{1}/_{4}$ allmänna frälse, $5^{5}/_{8}$ kronoskatte, $3^{1}/_{2}$ rusthåll, $1^{1}/_{4}$ militiæ-boställen, $1^{3}/_{8}$ kyrkoherde-boställe. Dessutom finnas en utjord, 2:ne tullmjölqvarnar och såg. Tax.värdet 1862 var 381,700 rdr rmt.

Till jorden funnos 1855: 61 egare, 26 arrendatorer och brukare. *Lidhults* säteri, tax. till 40,000 rdr, se art. Lidboholm, pag. 406, IV Bd.

Större byar och hemman:

			S:ma areal,	hvaraf inegor.
Stora Eskås,	1 mtl	fr.	560 tld.	85 tld.
Mästreda, *)	$4\frac{1}{2}$ »	»	2,340 »	156 »
Pelås . :	$2\frac{3}{8}$ »	»	937 »	264 »
Sandreda .	$1\frac{1}{4}$ »	»	984 »	114 »
Rödje . .	1 »	sk.	294 »	77 »
Karryd . .	$1\frac{3}{4}$	rusth.	847 »	223 »
Sjösås . .	$1\frac{3}{8}$	kyrk.bost.	480 »	146 »

$^{3}/_{4}$ mtl *Bohl* och $^{1}/_{2}$ mtl *Sandreda* äro militiæ-boställen. $^{1}/_{2}$ mtl fr. *Wiås* var domkyrkogods 1607. — Adress: Wexiö.

Sjötofta. Annex-socken till Tranemo pastorat, är belägen uti Kinds härad af Elfsborgs län, $5^{1}/_{4}$ mil från Borås, omkr. $1^{3}/_{4}$ från moderförsamlingen, omgifves i norr af Ambjörnarp, i vester af Håcksvik, och gränsar i söder och öster till Skaraborgs län; arealen är 0,606 qvadratmil, hvaraf 0,051 äro vatten. Socknen, som år 1805 beboddes af 479 och år 1863 af omkring 740 inb., består af 5 mtl skatte, $^{5}/_{8}$ krono, $7^{3}/_{4}$ frälse, taxerade 1863 jemte verk och lägenheter till 216,200 rdr rmt.

Enligt sägnen skall en Ambjörns fru, Skägga på Högaled, låtit uppföra den gamla kyrkan och kallat socknen *Skjäggetofta;* den nuvarande är byggd af trä 1625 och har vacker belägenhet vid en insjö. Barnundervisningen bestrides uti en fast och en flyttbar folkskola samt en flyttbar småbarnsskola, der under året 1862: 113 barn undervisades af en oexaminerad lärare.

I socknen märkas säterierna *Ekedal,* der en mindre porträttsamling finnes af namnkunniga personer, äfven höra dit manufakturverk, qvarn och såg; samt *Severedsholm* och *Bosared,* som egas af bönder, det förra af en, det sednare af fyra. Qvarn och såg finnes vidare vid *Perstorp* och *Klefvan,* vattenqvarn vid *Nygård* och *Björstorp.* — $^{1}/_{4}$ mtl *Fageràs* och $^{3}/_{8}$ *Bygärde* äro militiæ-hemman. — *Esbjörnarp, Sjögalid.* — Adress: Svenljunga.

*) Taxeradt till 40,000 rdr.

Sjötorps slott anses hafva legat uti Andrarums socken, Albo härad af Christianstads län, och tillhört Sjöstrupsgård, hvilken Herloff Schafve 1574 fick i byte för en egendom på Seland. En tysk, Snakenborch, gjorde, under det han var befallningsman på Sjötorps slott år 1387, ett stort nederlag på allmogen i Jerrestads härad. När år 1737 en ny åbyggnad uppfördes af Kristina Piper vid Sjöstorp, som efter henne erhöll namnet Christinehof, blef en liten insjö, hvilken kallades Gammelgårdssjö, uttappad, och oländiga platser, troligen lemningar efter grafvar och vallar, igenfyllda. Af några författare förmodas, fast mindre troligt, att detta Sjötorp varit detsamma som Sigosta hos Saxo; se Söfdeborg.

Sjötorp. Ett mantal frälse-säteri uti Linderås socken af Norra Wedbo härad och Jönköpings län, är ett godt och väl beläget hemman nära sjön Noen, $^{1}/_{2}$ mil s. v. från kyrkan, som ligger 3 mil öster från Grenna; har förut tillhört egarne af Göberga, af hvilka må nämnas, utom de under art. Göberga uppgifna, amiral Bengt Bagge af Berga, som blef halshuggen i Stockholm såsom förrädare, för det han velat hjelpa kon.

Erik XIV ur fängelset, och åter till kronan. På 1850-talet inköptes Sjötorp af veterinärläkaren, agronomen Johan Renström, närvarande egaren, som antagit den kloka regeln att först företaga det nyttiga — jordbrukets förbättring — och sedan det prydliga, hvadan gården, såsom dittills arrenderad af bönder, ännu 1856 var ringa bebyggd. Taxeringsvärdet år 1862 var 33,000 rdr rmt.

Sjötorp. Station på Göta kanal, uti Lyrestads socken af Skaraborgs län, vid Sjötorps-viken i Wenern, $1^1/_2$ mil från Mariestad, med kusthamn af något mer än 10 fots djup, för omkring 50 fartyg samt reparations-docka, som rymmer 6 fartyg, af de största som kunna passera kanalen, eller 16 à 20 om 20 à 30 lästers drägt, — här finnas vidare verkstäder, magaziner, lastageplats och uppbördsställe. Under fortgången af kanalens anläggande, var hela kanal-linien indelad i stationer eller distrikter, innefattande vissa delar af kanalen med egen styrelse och arbetsbefäl — Sjötorps sträckte sig från sjön Wenern till Lyrestads kyrka och bassin, 12,600 alnar i längd; den är icke blott kanal-liniens kanske vackraste station, utan ock en af de vigtigaste platserna vid hela kanalen. Till Sjötorps andra sluss sträckte sjön i fordna dagar sitt herravälde, men är nu utestängd derifrån af fyllningar och uppmurade granitkajer, medan marken deromkring sammanbundits utaf löfträdens rötter till ett bottenfast land. Vid reparations-dockan, som är utarrenderad till enskild person, ha blifvit reparerade:

År	1856	med	12	arbetare	22	fartyg.
»	1859	»	18	»	22	»
»	1860	»	13	»	16	»

Hemmanet *Sjötorp* eller såsom det skrifves i jordeböckerna *Skjöttorp* och hvaraf stationen samt viken fått namn, köptes från kronan år 1624 af dåvarande kapiten Conrad Falkenberg och har troligen lydt under Börstorp i Hassle socken; det är nu af frälse-natur och har 4 egare, hvaraf en innehafver $^3/_8$ mantal, tax. till 15,000 rdr rmt.

Sjötorp. Ett mantal frälse-säteri uti Larfs socken af Laske härad och Skaraborgs län, är beläget utmed ån Lidan, 2 mil från Falköping, 1 mil från Sörby jernvägsstation. Såsom dess först kände egare uppgifves Kafle-slägtens stamfader, Matts Larsson Kafle, redan omnämnd under art. *Brodarp*, *Hallanda* (ej Hallarne efter Adelns ättartaflor) och *Larfshed*, äfvensom att under hans tid Sjötorps gård skall blifvit plundrad och uppbränd genom de upproriske vestgöta-herrarnes anstiftan, är ovisst, hvilket deremot skedde med hans gård Hallanda i Elfsborgs län. I Adelns ättartaflor befinnes ock först sonen Laurentz eller Lasse, slottslof på Läckö 1534, hafva skrifvit sig till Sjötorp. Imellertid innehades gården af Kafle-slägten ända till 1751, då den såldes af kapiten Johan Ridderbjelke, gift med M. C. Hansdotter Kafle, till r. r. grefve Sv. Lagerbergs enka, Ottiliana Wellingk; sonen sålde egendomen 1772 till mågen, öfverjägmästaren G. M. Fleetwood; egare i början af innevarande sekel var major L. Gyllenhaal, och år 1863 hr C. E. Noring.

Af Djurberg uppgifves gården ega 40 à 45 t:rs utsäde af råg och hafra, höbol till 250 stackar, ymnig skog af gran och björk, gammal mangårdsbyggnad af trä samt väl underhållen trädgård. År 1863 var Sjötorp med $1^3/_8$ mtl underlydande (se art. Larfs socken) åsatt ett taxeringsvärde af 89,200 rdr rmt, hvaraf 50,000 rdr för Sjöttorp såsom det skrifves i tax.längden.

Sjöttorp (Skiöttorp i 1807 års jordebok). Ett mantal frälse uti Höra socken af Kållands härad och Skaraborgs län, omkring 2 mil från Skara, var år 1863 åsatt ett taxeringsvärde af 50,000 rdr; egare herr grosshandlanden Dahlins sterbhus.

Sjötuna. Tre mtl frälse-säteri, uti Kumla socken af Lysings härad och Linköpings län, beläget omkring $1^1/_4$ mil från Linköping, vid Tåkern, är sammanbygdt af 2 mantal *Tuna* och 1 mtl *Baggetuna*, hvaraf det förra varit gammalt frälse och det sednare tillhörigt Wadstena kloster; båda utbyttes från kronan af kongl. rådet, friherre Claës Fleming, mot andra hemman i Finland och erkändes 1691 som frälse; Tuna innehades som säteri af Per Månssons enka 1636, derpå af fru Magd. Ulfsparre. Båda gårdarne mistade säterifriheten med afseende på bristfällig brukning 1681, men återfingo den 1683; tillhörde se-

dermera slägterna Silfversparre, Blommensköld, Björnbourgh, Berohn, Roxendorff, frih. Boye, von Kothen, på 1820- och 1840-talen major G. Freytag, 1850 och 1863 C. A. Petersson. Enl. Tham lyda $^3/_4$ mtl i Svanhals socken under säteriet. Arealen är enligt karta af år 1798: 836 tld 9 kpl., hvaraf 2,25 gårdsplats, 115,5 åker, 49,3 äng, 30,28 betesmark, 139,28 landvinning från sjön Tåkern, 498,16 vatten. Säteriet eger andel uti socken-allmänningen Brännemarken inom Svanhals socken, med en areal af 21,4 tld. Utsädet uppgafs år 1855 till $62^1/_2$ t:r säd samt 25 t:r potates. På egorna finnes husbehofsväderqvarn. Tax.-värdet 1862 var 80,000 rdr rmt.

Sjöviken. Ett mtl frälse-säteri uti Norra Wi socken af Ydre härad och Linköpings län, vid Wifjärdens östra strand, $^1/_2$ mil sjöväg och 1 mil landvägen från kyrkan, lyder under Ribbingshofs fideikommiss; på 1680- och 1700-talen har det tillhört Armsköldar, sederm. nämnas såsom egare en Stråle, kommendören M. Grubbe och kapiten S. Utterbom.

Sjöändan. Lastageplats vid Bergsjön i Warnums socken af Carlstads län; härimellan och Christinehamn, $1^1/_8$ mil, anlades under åren 1851—55 jernvägen, som ombyggdes och förbättrades 1858. Statsbidraget till denna anläggning uppgick till 100,000 rdr rmt.

Sjöö. Egendom uti Holms socken, Lagunda härad och Uppsala län, belägen på en udde vid Gåran, 7 mil landväg från Stockholm, 4 mil från Uppsala, med lastageplats invid Mälaren, utgöres af 1 frälse-säteri Sjöö, $^1/_4$ rå och rör Klockarebord, 3 d:o *Öhlsta*, $3^1/_2$ frälse, 2 frälse-säteri *Tuna* samt $9^1/_4$ mtl frälse i diverse hemman, tillsammans 19 mtl, som nyttjas i sambruk, med en areal, enligt karta af år 1845, af 9,376 qvadratref, häraf äro 5,801 åker, 518 äng, 1,473 skog, 127 trädgårds- och 46 gårdstomter. Dessutom voro år 1862 underlagda 1 mtl fr. i Fittja socken, 3 mtl säteri, 3 mtl fr., 3 mtl sk. uti Häggeby socken; det hela utgör en fideikommissegendom inom friherrliga ätten Banér, stiftad år 1814 af öfverste-löjtn. Johan Gustaf Banér, som tillbytte sig densamma mot Djursholms och Björkviks fideikommisser. Egendomen var i 1862 års bevillning åsatt ett värde af cirka 350,000 rdr rmt, hvaraf 50,000 rdr för Sjöö säteri. På underlydande hemmanet Gymninges egor finnes en väderqvarn.

Sjöö uppgifves af W:m Tham förekomma såsom såldt af Jacob Westgöte till konung Gustaf I under dennes sista regeringstid, och derpå såsom tillhörigt enkedrottn. Margaretas arfvingar. *) På 1600-talet innehades det af slägten Stenbock; nuvarande prydliga slottet uppfördes af grefve Johan Gabriel Stenbock, förut låg byggnaden på annat ställe. Enligt Djurberg bestod mangården 1818 af en prydlig hufvudbyggnad med 2 paviljonger af sten, samt 3 andra byggnader utom nödiga uthus, alla af sten. Efter sistnämnda egare har godset tillhört systersonen, grefve Lilje, dennes måg Julius de la Gardie och hans arfvingar tills förutnämnda öfverste Banér köpte det. Sednare egare hafva gjort mycket för ställets förskönande, med park, trädgård o. a.; deremot hafva de förr här befintliga samlingarne af böcker m. m. blifvit till en del förskingrade vid ombytet af egare år 1814, äfven det af grefve Stenbock här grundade hospital finnes nu ej mera.

Från slutet af 1600-talet har egaren af Sjö innehaft kallelserätt till Holms pastorat, men sista innehafvaren af egendomen, baron Johan Banér har afsagt sig densamma med förbehållen rättighet, att endast få kalla 4:de profpredikant, och vid nyligen hållna sockenstämmor hafva Holms, Kulla, Fittja och Hjelsta beslutat om dessa pastoraters sammanslående till ett, med en gemensam kyrka midt i det sålunda bildade pastoratet.

Skabbelycke, *Skabbe, Skabelycke* (i 1825 års jordebok). Ett predikstolshemman under Helsingborgs pastorat i Malmöhus län, af $^3/_8$ mtl krono, beläget utmed kusten af Öresund i det distrikt norr om Helsingborg, som med ett allmänt namn kallas Kusten, icke fullt $^1/_2$ mil från nämnda stad, i närheten af Kulla-Gunnarstorp och Höganäs, har först i våra dagar blifvit anmärkningsvärdt genom att i kameralistiskt hänseende hafva

---

*) Uti Biograf. Lexikon förekommer, att grefve Gustaf af Tre Rosor år 1562 bortbytte gamla gården i Tunaholm m. m. mot vasagodset Sjö.

förändrat natur och blifvit en furstlig besittning, samt som sådan, efter hertiginnan af Östergötland, erhållit namnet *Sophie-ro,* till hvilken art. hänvisas.

Skabersjö. Patronelt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Bara kontrakt af Lunds stift, utgöres af socknarne Skabersjö och Törringe, med $41\frac{31}{240}$ mtl, bebodda 1860 af öfver 1,370 personer. — *Skabersjö,* moderförsamling, är belägen uti Bara härad af Malmöhus län, $1^1/_4$ mil från Malmö, samt omfattar 0,217 qvadratmil, hvaraf 0,006 äro vatten; hemmantalet är 1 mtl krono, $33\frac{17}{30}$ mtl frälse. Marken, som är mer och mindre bördig, är väl icke bergig, men ganska ojemn. Rådande jordmånen är lera. Af skog växer betydligt inom socknen. All fast egendom var 1862 åsatt ett tax.värde af 1,248,700 rdr rmt, hvaraf 25,800 rdr för annan än jordbruksfastighet, 13,300 rdr för 2 folkskolbyggnader, 2 fattighus och kyrka. För egendom erlades s. år i bevillning 375 rdr 18 öre, och för inkomster erlades 136 rdr 38 öre. — Folkmängden, som år 1805 var 713, uppgick 1862 till öfver 1,090 personer. Kyrkan, belägen nära det urgamla herresätet Skabersjö, är temligen rymlig och hög. Skeppets, chorets och rundelens omgifningsmurar, uppdragna af tuktad gråsten och huggen sandsten, prydas med skråa fotlister och enkla båg-gesimser. Tornet är en sednare tillsats och utbyggnaden vid skeppets norra sida anses af prof. Brunius hafva tillkommit vid pass 1600. År 1500 förvärfvade fru Thale Ulfstand patronrätt till Skabersjö och Törringe pastorat, hvilken rätt jemte krono- och kyrkotionden blef egarne af Skabersjö konfirmerad d. 10 April 1744. Sockenvägen är $^1/_4$ mil. Barnundervisningen bestrides uti 2 fasta folkskolor, der under året 1862: 145 barn erhöllo undervisning af 2 examinerade lärare. Till skolan hörer ett planteringsland af 5,800 qvadratalnars ytvidd.

Socknen innefattar utom *Skabersjö* herregård, *Skabersjö* by, med 1 mtl prestgård, $4^7/_8$ mtl ins. frälse och en skattlagd vattenqvarn. *Westraby* $3^1/_4$ mtl. — *Roslätt- Lilla,* $^1/_4$ mtl, som är välbebygdt; 2 mtl *Ebbarp,* $5^9/_{20}$ mtl *Tjustorp,* $1\frac{25}{48}$ mtl *Sönnarp,* $^1/_4$ mtl *Warto,* 1 mtl *Tjedarp,* 3 mtl *Ryd,* 1 mtl *Risarp,* 3 mtl *Svenstorp,* allt insockne, lydande under Skabersjö. — Adress: Malmö.

Skabersjö. Herregård, belägen uti Skabersjö socken, Bara härad af Malmö-län, på yttersta vestra ändan af en vacker skogstrakt, $1^1/_4$ mil från Malmö, är en bland de äldsta herresäten i landet och har alltid åtnjutit anseende såsom en bland de förnämsta, och, då egendomarne ännu voro indelade i klasser, hörde Skabersjö till första klassen och var den tredje i ordningen af de s. k. »sju bröderna» eller Skånes hufvudgårdar.

Den äldste kände egaren är Owe Passow i slutet af 13:de seklet och öfvergick gården genom gifte till slägten Ulfstand, som i mer än 200 år egt den. Under Holger Gregersson Ulfstands tid inträffade en händelse, som hör till Skabersjö gårds historia. Sedan Christian II blifvit landsförvist och hela Skåne förklarat sig för Fredrik I med undantag af Malmö, gjorde denna stads borgerskap och garnizon ett utfall natten före den 18 Sept. 1523 och öfverraskade en hop adelsmän på denna gård; dessa blefvo väl i sista ögonblicket varnade, och i sin förskräckelse bestego de under nattens mörker sina hästar, lemnande efter sig »hosser och sko, kläder, harnesk och alla sina tillhörigheter»; men gården plundrades och afbrändes. Lågorna af det brinnande Skabersjö torde få anses för en af de i Skånes historia ofta förekommande, från ofrälse stånden utgångna, protester mot en stolt adels anspråk och maktlystnad. Skabersjö återuppbyggdes snart af herr Holger, hvars dotter Thale, gift med Påwel Laxmand, tillöste sig hela egendomen af sin brorsons mågar; af henne förvärfvades patronrättigheten till Skabersjö och Törringe, samt anslogs ett hemman i byn till prestgård för pastor i Skabersjö, fästande dervid det vilkor, att pastor skulle vara god landtbrukare och vid anfordran predika på herregården. I början på 1600-talet kom gården till Tottska familjens ego, der den ännu är. Af denna slägt hafva under 254 år endast 7 egare, far efter son, innehaft Skabersjö. Af dessa må nämnas Thage Ottoson Tott till Ericsholm, som var den myndigaste och rikaste herre på sin tid, hvarföre han ock kallades »Skånska kungen.» Om hans välgörenhet anför Hoffman, att han användt mer än 16,000 rdr för att bygga

hospitaler i Malmö och på sina gods. Under Tage Totts tid, kring 1623, härjades Skabersjö af en eldsvåda; han lät då åter upprätta och iståndsätta åbyggnaderna, äfven som han lät utvidga och förbättra trädgården. Sonen Owe förslösade hela den ofantliga förmögenheten han ärft af fadren. Begifven på starka drycker, afhände han sig i ruset den ena egendomen efter den andra, så borbyttes af honom Barsebäck för en täckt vagn och ett par hvita hästar, Snogeholm för en allongeperuk, med Malmie betaltes några köpmansräkningar. Skabersjö skall hafva tillfallit kronan för någon fordran i herr Owes konkurs och blef som friherrskap, under namnet Kronedal, 1676 gifvet åt Malmös tappre försvarare, fältmarskalken och guvernören öfver Skåne, Halland och Blekinge, Fabian von Fersen. Den sista skånska ättlingen af den så gamla och berömda Tottska ätten — Fredrik Tott erhöll Skabersjö 1680 till faddersgåfva af sin mormor Ida Skeel (Schéel), som inköpt egendomen. Exc. Tage Tott, baron och grefve Thott tillträdde Skabersjö 1761 och egde det till sin död här 1824. Af honom ombyggdes borggården, ladugården uppfördes, trädgården och parken utvidgades samt förskönades. Under hans tid blef Skabersjö fideikommiss, hvaröfver bref upprättades d. 30 Nov. 1797 och faställdes d. 19 Sept. 1805. Nuvarande egaren är grefve Tage Tott, som efter att hafva tagit afsked ur krigstjensten år 1836, har egnat sig åt uppodlandet af sin egendom och särdeles vinnlagt sig om skogens vård samt barrträdsplanteringar å flera hundra tunnland.

Skabersjö herregårdsbyggnad har undergått många förändringar; i äldsta tider var gården befäst med vallar, torn och grafvar. Nuvarande manbyggnaden, belägen på en af kanaler kringfluten holme, består af en tvåvånings hufvudbyggnad, liggande i norr och söder, med 2 envånings flyglar åt öster. Trädgården, söder om gården, är anlagd i gammal stil med vackra bersåer och 6 alnars höga häckar af afvenbok och lind; derintill ligger den vackra parken, anlagd dels på en hög kulle, dels på en i vester om kullen liggande dal. Hit göra Malmöboerna sina utfärder sommartiden. På Skabersjö förvaras en del familjporträtter och ett gammalt stamträd, beskrifvet i Brings disp. om Bara härad, sid. 33.

Då landshöfdingen baron Tage Tott den 9 Maj 1807 upphöjdes till grefve, gjordes Skabersjö till grefskap. År 1661 ansågs Skabersjö vara värdt 30,300 rdr och gifva i inkomst 1,010 rdr. För närvarande består egendomen af $8^1/_5$ mtl frälse-säteri Skabersjö, tax. år 1862 till 333,600 rdr rmt, samt 45 mtl ins. och $9^1/_{16}$ mtl uts. frälse, tills. $62\frac{183}{960}$ mantal. Dessa äro belägna i tre härader: Bara, Oxie och Wemmenhög, och uti fyra pastorater, Skabersjö och Törringe, Oxie och Bjerresjö, Stora Svedala och Hyby samt Arrie. Egorymden utgör 10,728 tld, deraf 2,695 tld skog; af dessa sednare äro 1,611 sedan år 1838 indelade till forstmessig behandling efter danska sättet. Trädgård och park upptaga 19 tld. Under eget bruk äro: Skabersjö säteri med 350 tld, Ljunggården på säteriets grund med 160 tld, och Svenstorp 3 mtl ins. med 270 tld, allt öppen åker. Bortarrenderade äro gårdarne *Roslätt* $^1/_4$ mtl uts., *Christineberg* 5 mtl ins., *Bönarp* säteri, *Risarp* 1 mtl ins., *Böckebergsslätt* $8^1/_4$ mtl ins. samt allt bondgodset. Till gården höra 1 väderqvarn, 2 vattenqvarnar och 1 tegelbruk, mejeri med kor af korthornsrace. Säteriet är roteradt till södra skånska infanteriregimentet. I Skabersjö socken äro en lankaster- och en folkskola samt en skola i Törringe. På grund af en donation, gjord af Tage Tott till Malmö hospital den 11 Dec. 1653, eger Skabersjö derstädes 3:ne friplatser. År 1805 stiftade exc. grefve Tott och Ulla Barnekow ett lånemagazin på 250 t:r säd för Skabersjö gods; på de sednare 10 åren har denna inrättning sällan begagnats af andra än godsets torpare.

Skadevi, ett frälse-säteri af 2 mtl, uti Häggeby socken af Håbo härad och Uppsala län, är lagdt i sambruk med Ekenäs, och var i 1862 års bevillning uppskattadt till 46,800 rdr rmt.*)

---

*) Enligt annons i Aftonbladet (år 1860) skulle Skadevi egendom utgöras af 3 mtl säteri, 3 mtl frälse, 1 mtl skatte, med en egorymd af 1,273 tld, hvaraf 343 inegor, 900 skog och betesmark. Uppgifna hemmantalet utgöres

Skaftö eller **Skaftöland**. En ö, hörande till Morlanda socken af Orousts Westra härad i Göteborgs och Bohus län, liggande mellan Gullmaren och Ellösfjorden, samt skild ifrån Bokenäset genom det trånga *Getvikssundet*, är, näst Oroust, Tjörn och Hisingen, den största ö i Bohus läns skärgård, upptagande, med $^3/_4$ mils längd en ok. - af något öfver $^1/_8$ qvadratmil. Ursprungngen anser A. E. Holmberg den hafva bestått af 3 mindre öar, hvilkas mellanlöpande sund blifvit igenvallade; ännu skiljas två af dessa utaf en liten rännil, som går genom en sank dal, der man tid efter annan gjort åtskilliga fynd från forntiden, såsom skeppslemningar, ett par famnars långt, armstjockt och konstigt sammanflätadt tåg af fina rötter, som af nämnde författare antages blifvit förfärdigadt och begagnadt af de ur-inbyggare, som nyttjat stenredskap.

På den nästan alldeles nakna ön ligga $11^3/_4$ hemman, samt fisklägena *Fiskebäckskil, Grundsund* och *Rågårdsvik*, af hvilka de båda förstnämnda utgöra hvar sin kapellförsamling.

Sjelfva hemmanet *Skaftö*, 1 mtl fr., med qvarn, taxerades 1862 till 37,000 rdr rmt, och var skiftadt i 7 egolotter; på egorna bodde 75 personer.

Skafveryd. Ett halft mtl krono uti Alingsås landtförsamling af Kullings härad och Elfsborgs län, beläget strax utanför staden, är så till vida af märkvärdighet, att å dess egor togs d. 30 April 1855 det första spadtaget å Statens vestra bana, och till minne häraf finner man till venster i jordskärningen upprest en sten, med inskrift: *$18^{30}_{4}55$, började här arbetet å vestra stambanan.*

Hemmanet eges jemte $^1/_2$ mtl *Hedan*, $1^1/_2$ *Hedegården*, $^1/_4$ *Kåttlycka*, $^1/_2$ *Sandvik*, $^1/_4$ *Skår*, $^1/_2$ *Stuteberg*, 1 *Sörhaga*, $^1/_2$ *Wårsjökärr*, till naturen alla krono, af Alingsås stad.

Skagens hamn och fiskläge uti Grundsunda socken af Norra Ångermanlands fögderi och Wester-Norrlands län, har af ålder varit mycket besökt af sjöfarande, men är nu så uppgrundad, att den endast kan begagnas af söderåt gående. På Skags udde, som utskjuter $2^1/_2$ mil från kyrkan, är ett kapell för de häromkring boende fiskrarne.

Skagen eller **Skaga**. Fordom kapell uti Undenäs socken af Wadsbo härad och Skaraborgs län, upprest uti en trakt kallad Skagenäs, som enligt flera förf., nu knappt utgör 2 hemman, men som i forntiden skall ha varit 7 hela gårdar, och utgjort före Digerdöden en odlad, bebyggd och folkrik ort. Enligt jordeboken och mantalslängden utgör hemmanet *Skagen* eller *Skagern* $^1/_2$ mtl fr., och är beläget i socknens norra del i en skogstrakt i närheten af sjön Unden, samt hade 1863 en befolkning af 170 inbyggare på 37 hushåll; åboernas antal utgjorde 14. Enligt sägnen skola 100 år efter förutnämnda farsot några Finnar hafva satt sig der ned och börjat uppodla skogarne samt vildmarkerna. Vid deras ankomst funnos der inga menniskoboningar, emedan allt folket af den stora döden blifvit bortryckta. En gång hände, att en man, sysselsatt med arbete inne i djupa skogen, fällde några höga tallar i ett tätt, sammanvuxet snar (snår), då han fick se derinne en kyrka, och så skall Skaga kyrka åter kommit i dagen. Af byggnadssättet har man slutat till hennes höga ålder: hon var nämligen hopfogad af resta furuplankor, ofvan och nedan med ändarne fästade i urhålkade stockar. Sådana kyrkor kallas af allmogen *rese-kyrkor* och betraktas såsom heliga. Inuti kyrkan skall man funnit hennes fordna prydnader, bland hvilka en löja af silfver, väl arbetad, hängt uti taket, och förmodas vara skänkt för lyckosamt fiske af några fiskare der på stranden. Mycken vidskepelse har i sednare tiden här blifvit bedrifven, men kyrkan har ock varit begagnad till Guds ords predikan för de på det aflägsna Tiveden boende. Som troligen vidskepelsen ej hastigt nog lät fördrifva sig, har man slutligen 1825 låtit nedrifva kapellet, ehuru det väl hade kunnat behöfvas för dem, som bo på nämnda skogstrakt. Utanför kyrkan är en källa, hvars vatten påstås ha gjort många och lyckliga kurer, och förmodligen icke litet bidragit till det stora anseende, hvari det urgamla kapellet stått hos menigheten.

säkerligen af 1 mtl fr.-säteri *Ekenäs*, 2 fr.-säteri *Skadevi*, 1 mtl sk., 3 mtl fr. *Wiksjö*, alla hörande till Sjöö fideikommiss.

Skagern, *Skagerack*, en del af Kattegatt, den stora hafsviken af Westerhafvet eller Nordsjön, som stöter intill Göteborgs och Bohus län, Halland och Skåne, samt förenas med Ostersjön genom Öresund.

Skagern. Insjö på gränsen mellan Wärmland, Nerike och Westergötland, sträckande sig på en längd af 2 mil inom Råda och Rudskoga socknar i förstnämnda landskap, Nysunds sockens Nerikes del, samt socknarne Hofva och Finnerödja inom Skaraborgs län. Af floder, som hafva sina utlopp i denna sjö är *Letelfven* den största. Skagern ligger 232 fot öfver Östersjön samt, enligt af Jonas Collin under året 1855 företagen mätning, 225 fot öfver Mälaren; den utfaller i Wenern genom Gullspångs ström.

Skagersholm, i äldre handlingar *Schagersholm*. Bruks- och landtegendom, är belägen $4^1/_2$ mil från Mariestad, 5 mil från Christineham, 7 mil från Örebro och 4 mil från Askersund, i Finnerödja församling, Wadsbo härad af Skaraborgs län, utom $^5/_{24}$ hemman inom Råda socken af Wärmlands län.

Landtegendomen utgöres af 2 mant. fälse-säteri *Torpeskoga*, 8 mtl frälse och 2 mtl skatte, eller tillsammans 12 mtl, förutom 32 större och mindre torp; under eget bruk äro 2 mtl säteri och 1 mtl frälse, derå årliga utsädet beräknas till 160 à 170 t:r. Jorden är i allmänhet bördig. Öfriga hemmanen brukas af 80 st. bönder, hvilka jemte åboerna å förutnämnda torplägenheterna utgöra allt erforderligt arbete till landtegendomen och bruket. Stångjernsbruket, som åren 1672 och 1682 blef anlagdt af landshöfdingen C. Falkenberg, utgöres nu af 4 st. härdar och 4 st. stångjernshamrar för tysksmide och oinskränkt smidesrätt, hvarvid årligen kan tillverkas öfver 3,000 *skℓb* stångjern med egna koltillgångar från brukets skogar. År 1860 uppgick tillverkningen till 3,269 *skℓb* stångjern, kolåtgången uppgick då till 4,229 läster om 12 t:r. Tackjernsbehofvet hemtas från masugnarne i Lekebergs och Carlskoga bergslager. Effecterna transporteras med lätthet öfver sjön Skagern och vidare derifrån $^1/_2$ mils landväg till Årås lastageplats vid Wenern.

En qvarn med 2:ne par stenar och 2 st. enbladiga sågar höra till godset, som 1862 var åsatt ett tax.värde af 674,000 rdr rmt. Skagersholms gård är välbyggd med 2 våningar hög manbyggnad och har vackert läge uti en dal mellan jernvägen och sjön Skagern, i närheten af Finnerödja station, samt omgifves af en större park och trädgård; en vacker allé af alar och björkar leder till bruket. — Under nämnda landshöfding Falkenbergs tid var bruket förenadt med landtegendomen, men uti generalskan Kruses tid blefvo de åtskilda. Dock förenades de snart åter, då de 1762 köptes af advokat-fiskalen A. Wallenstam. År 1775 såldes hela egendomen af brukspatron Schröder till brukspatron J. Arfvidsson, som lät uppföra manbyggnaden, och hvars arfvingar innehade den ännu år 1814. Närvarande egaren är brukspatron G. Camitz på Borrud.

Der säteriet nu är skall fordom legat ett fäste, som kon. Carl Knutsson under sitt vistande i Skara vid julhelgen år 1449 befallde skulle sättas i försvarstillstånd, i anseende till kriget med Danmark.

Skagershult. Socken i Edsbergs härad af Örebro län, mellan Tångeråsa i öster, Qvisbro i norr, Nysund i n. v. samt i söder Bodarne och Finnerödja af Skaraborgs län, omfattar en areal af 1,073 qvadratmil land och 0,230 vatten. Den af vatten således upptagna femtedelen af socknen utgöres af sjöarna Toften och Teen, af hvilka Toften upptager Svart-ån från norr samt de förenade Svart- och Lax-åarne från söder, medan Teen upptager först Toftens vatten och derjemte Staf-ån från söder. Utom dessa vattendrag har socknen äfven åtskilliga mossar, som upptaga en god del af dess areal, t. ex. Rankmossen i vester, Widfastemossen i söder och Skagershultmossen på östra gränsen. Det återstående är till största delen skog eller hed, i vestra delen berg; vid Toftens östra strand framstryker en sandås. Åkerjorden är måhända den sämsta i Nerike och består för det mesta af stenbunden skogsmylla på sand. Klimatet är derjemte synnerligen ofördelaktigt, med anledning af mossarna och träsken. Socknen bebodde år 1840 af blott 998 personer,

år 1863 af c:a 1,200; hemmantalet uppgifves till 19 oförmedlade, $15^3/_4$ förm., hvaraf $8^5/_8$ skatte, 1 krono, $8^1/_2$ frälse, utom ett jernverk och en qvarn. All fast egendoms taxeringsvärde var år 1863: 1,009,350 rdr rmt. — Åkerbruk, otillräckligt för ortens behof, utgör socknens hufvudnäring, tillika med skogs- och något bergsbruk. — Ända till 1648 hörde Skagershult till Wiby såsom kapellförsamling och utgör nu ett konsistorielt pastorat af tredje klassen. Den lilla träkyrkan ligger nära Toftens östra strand, $4^1/_2$ mil från Örebro. Barnundervisningen bestrides af en examinerad och tre oexaminerade lärare uti 1 fast och 1 ambulatorisk skola, der 126 barn undervisades 1862, medan 36 undervisades i hemmet. Här finnes sockenbibliothek.

Socknens vigtigaste gårdar äro det fordna Falkenbergska sedan Wachtmeisterska säteriet *Bolby* och *Hasselfors* jernbruk, det förra vid östra stranden af Teen, det sednare vid Svart-åns utlopp i denna sjö. Uti Widfastmossen ligger *Porla helsobrunn* (se den art.), vester om Toften *Rankemossa* jerngrufva; kyrkoherdebostället är 1 mtl krono *Spaktorp*. Bland Bolbys underl. må nämnas 1 sk., $1^1/_2$ frälse *Träntorp*. — Adress: Ramundeboda.

Skalkajaur, sjö i Lappmarken mellan Jockmock och Qvickjock; i dess södra ända ligger Björkholmen, en ö, som aldrig besvärats af frost. Skalka och Tjomotis sjöar äro fem mil långa.

Skallerudsdal i Nerike är en stor remna i den bergssträcka, som utgör sjön Tisarens norra gräns; i början helt obetydlig, tilltager den längre ned i djuplek och bredd, så att den derstädes har omkring 150 fots djup med 30 à 40 fots bredd i botten och omkring 200 fots bredd i dagen; i dess botten rinner en bäck, som fordom drifvit åtskilliga qvarnar och sågar, nu mer endast en såg, tillhörig Säbylund. Vid dalens öppning mot den s. k. Hjelmaredalen, synas ännu lemningar efter ett gammalt fäste, ehuru på sednare tiden största delen deraf försvunnit derigenom, att barn roat sig med att lossa stenarne och låta dem rulla utför bergets sidor. Gångjernen till portarne skola för ej långt tillbaka ännu sutit qvar. Från höjden har man en vidsträckt utsigt öfver *Kihlsbergen* och en stor del af Hjelmaredalen.

Skallmeja (i jordeboken och tax.-längden), *Skalmeja* (allmännast). Annex-socken till Synnerby pastorat, är belägen uti Skånings härad af Skaraborgs län, $1^1/_4$ mil söder från Lidköping och lika långt i vester från Skara, omgifves i öster af Synnerby, i söder af Gerum, i vester af Saleby och i norr af Hassellösa socknar; arealen är 0,120 qv.mil land, fördelade på $11\frac{41}{96}$ mtl skatte, $3\frac{31}{96}$ krono, $1^1/_4$ frälse, bebodda 1810 af 496 och 1863 af öfver 630 inbyggare på 105 hushåll. Marken är jemn, rådande jordmånen lera, ingen skog finnes. I 1863 års bevillning var all fast egendom åsatt ett tax.värde af 524,700 rdr, hvaraf 22,000 rdr för annan än jordbruksfastighet. Kyrkan, vackert belägen $^1/_4$ mil från moderförsamlingens, är byggd af huggen sten. De största gårdarne äro frälse-säteriet *Hästhalla*, se den art.; $^1/_2$ mtl skatte *Tveta* och $^5/_{24}$ mtl i *Skallmeja* by, med Hule qvarn, ett gods. — *Skallmeja* by innefattar 5 mtl skatte, $^9/_{16}$ krono. — 1 mtl krono *Stora Molycke* är pastors stomhemman. — $^1/_2$ mtl *Fällan* är ett till kronan indraget militiæ-boställe. — Af hemman finnas vidare *Ändan, Bodan, Kroken;* af verk finnas *Slogge* qvarn med 2 par stenar och stamp, *Staka* qvarn med 3 par stenar. — Adress: Skara.

Skallsberget i Medelpad belyses vid sommarsolståndet, hela natten af solen.

Skallsjö. Annex-socken till Stora Lundby regala pastorat i Göteborgs stift, är belägen uti Wädtle härad af Elfsborgs län, $2^1/_2$ mil från Göteborg, $1^3/_4$ från Alingsås; omgifves i norr och nordvest af Lundby, i öster af Bollebygds och Ödenäs socknar, i söder af Lerum samt omfattar 0,684 qvadratmil, hvaraf 0,071 äro vatten. Af sjöar äro *Säfvelången, Uspen, Len* och *Tvärsjön* de största; af sjön Ömmern, som ligger på nordöstra gränsen mot Hemsjö socken, hör endast en mindre del hit. Af skog har socknen äfven till afsalu. Hemmantalet är $3^3/_4$ skatte, $^1/_2$ krono, $29^1/_2$ frälse, taxerade 1863 till 553,700 rdr, samt nedannämnda verk och qvarnar, taxerade till 266,300 rdr. Bev.afgiften 1863 var 1,163 rdr, hvaraf 785 för inkomster. —

Folkmängden har från att år 1805 vara 1,095, 1863 uppgått till nära 2,000 personer på 386 hushåll. Kyrkan är i sednare åren nybyggd; hela kostnaden uppgående till 40,000 rdr, är bestridd dels af en donation, kyrkokassan och församlingen, samt bristen, c:a 25,000 rdr genom kapiten Berg af egna och Nääs fabriks medel. Hon har vacker altartafla samt ett orgelverk af firman Söderling i Göteborg. I gamla kyrkan fanns en graf för slägten Utfall. I socknens fasta folkskola, hvartill nödig byggnad blifvit uppförd af egaren till Nääs, undervisades 1862: 130 barn af en examinerad lärare, medan 270 erhöllo undervisning i hemmen.

Westra stambanan, med en sträckning genom socknen af nära 1 mil, har jernvägsstation vid Floda bruk.

Af gårdar märkas *Nääs* säteri och bomullsspinneri, jernbruk och såg, *Floda* och *Högsboholms* säterier, som med underlydande upptaga öfver 600,000 rdr af fastighetsvärdet. Under Nääs säteri lyda 1/4 *Maen*, 1/2 *Råbo*, 3/4 *Wiebo*, 1/2 *Åstebo*, 1/4 *Gaddås*, 1/4 *Källeberget*, alla frälse; 1/4 *Klippan*, 1/4 *Rännedalen* rå och rör. Under Floda säteri lyda 7/32 *Skallsjö* stom, 1/8 *Hedan*, 1/4 *Bockemossen*, 1/4 *Backeberget*, 1/2 *Drängsered*, 1/2 *Pöhlan*, 1/8 *Ljunghög*, 1 5/8 *Skallsjö*, 1/4 *Tvärsjönäs*, 1/8 *Tvärsjödal*, 1/8 *Trullsås*. — 1/2 fr. *Ekudden*, 1/8 *Hulan*, 1/8 *Härås*, 1/4 *Lergraf*, 1/2 *Stålabo*, 1 3/4 *Säfhult*, allt frälse, lyda under *Öijareds* säteri i Lundby socken. 3/4 *Drängsered*, 1 1/4 *Håfvared*, 1/2 *Pålstorp*, 3 *Svensered*, 1 *Ubbared*, 1/2 *Wik*, allt frälse, 1/8 *Igelkärret*, 1/8 *Sunnet* rå och rör egas af löjtn. Adelsköld. — 1/2 mtl krono *Kusebacka*, komminister-boställe. — Adress: Göteborg.

Skalltorp, *Skallattorp*, ett skattehemman af 3/4 mantal, uti Eds socken, Wedbo härad af Elfsborgs län, hvaraf 3/8 mtl jemte 1/4 mtl *Kårslätt* utgöra en för ståndspersoner välbyggd gård; till hemmanet hörer qvarn, stamp och färgeri. På 1700-talet var lungsoten här så allmän, att 14 personer inom 16 år aflidit af nämnda sjukdom. Genom undersökning om orsaken dertill har man funnit att det var ett stillastående, ruttnadt och stinkande vatten, som befanns vid kokning gifva en vedervärdig lukt från sig; till följd af en under huset liggande klippa kunde vattnet icke sjunka ned, hvarföre ock mossa och svampar växte på väggarne, och huset uppfylldes af en qväfvande lukt. (Wetensk. Akad. Handl. 1750).

Skalltorp, ett frälse-säteri af 1 mtl, beläget uti Östra Wingåkers socken, Oppunda härad af Nyköpings län, vid sjön Bjelken, skall vara upptaget på Slucktorps egor, och hafva sitt namn af ställets fordna bestämmelse till skallstuga; det utgör med Stora Forssa qvarn af 3 par stenar, 1/4 mtl skatte, 3 1/8 mtl frälse i Westra Wingåker samt 17 torp, ett gods, åsatt i 1863 års bevillning ett värde af 89,800 rdr rmt, hvaraf 35,800 rdr för Skalltorp.

Skalltorps säteri uppgifves af Djurberg år 1818 väl haft ringa utsäde, men god jordmån och väl häfdad åker åstadkom i medelmåttiga år en skörd af 15:de kornet, ymnigt och godt höbol; skogstillgången var hjelplig. En stor ladugård underhölls. Manbyggnaden, med ett vackert läge på en höjd, utgjordes af flera träbyggnader; den omgifves af stor trädgård med många fruktträd.

Förste kände egare skall varit Sigge Arfvidsson och Carl Siggeson Rosendufva († 1653), derpå några af slägten Rosenstråle; gården reducerades men utbyttes af mågen, landshöfd. frih. Carl Gyllenpistol († 1695), inom hvars slägt den förblifvit och kom genom arf till B. G. Kagg, som förpantade den till J. Lundmark, hvilken åter sålde sin rätt till C. G. Indebetou, båda egare af Forssa bruk; öfvertogs 1791 af mågen C. M. Drake, som från underlydande hemman utlöste sin svåger Rolén.

Åbyggnaden påbegyntes af landshöfding C. Gyllenpistol, och fullbordades af sonen efter återkomsten från fångenskapen i Sibirien; på hans tid fanns här äfven ett chemiskt laboratorium.

Skallöarne, hörande till Kalmar landsförsamling, 1/2 mil norr om staden uti sundet; här skola finnas lemningar efter några förskansningar, som Danskarne år 1519 uppkastat. Imellan Skallö och Osvaldssundet upptogs år 1766 en gammal metall-kanon eller slanga. (Witterh., Hist. och Ant. Akad. Handl. T. XIII, sid. 194).

Skalunda. Egendom af 1 mtl fr.-säteri och 1 mtl frälse uti Skyllinge (Sköldinge) socken, Oppunda härad af Nyköpings län, 1/4 mil från Walla jernvägsstation, nära kyrkan, som ligger 1 3/4 mil från Malmköping, 5 mil från Ny-

köping. Skalunda köptes från kronan till frälse 1645 af r. r. Paul Khewenhüller, tillhörde omkring 1680 kongl. rådet Edvard Ehrensten († 1686), som förvärfvade säterifrihet, har sedan bland andra tillhört flera af slägten Palbitzsky, från 1807 grefvinnan E. C. Sparre, född Bonde, från 1841 J. Eriksson, år 1863 öfv. kammarjunkaren baron Carl Bonde. I närheten är *Skalunda* jernmalmsfält, der år 1856 upphemtades ur *Karls grufva* 7,090 *sk℔* jernmalm. Skalunda jemte afsöndrad mark från *Springerbohl*, 22,8 kappl., var i 1863 års bevillning åsatt ett värde af 68,400 rdr.

Skalunda, fordom *Skalne.* Annexsocken till Rackeby pastorat, är belägen i Kållands härad af Skaraborgs län, omgifven af Rackeby, Gösslunda, Osslösa och Söne socknar; en liten del i n. v. stöter till Wenern; socknen omfattar på en längd af $^1/_2$ och bredd af $^1/_4$ mil en areal af 1,957 geometr. tunnland. Hela socknen utgöres af öppna slätter; skog finnes icke, med undantag af en liten ekskog på prest-stommens och en björkdunge på Stora Oltorps egor. Inga sjöar finnas och blott obetydliga rinnande vatten. Rådande jordmånen är öfver allt lera på lerbotten, med undantag af några få ställen, der lermylla på lerbotten finnes. Af arealen upptaga 1,249 tld åker, 141 tld äng, 517 betesmark. Hufvudnäringen är, liksom i moderförsamlingen, försäljning af spannmål, som afsättes i det 1 mil härifrån aflägsna Lidköping. Kyrkan föregifves vara så gammal, att Södra Dals inbyggare skola uti densamma haft sin offentliga gudstjenst, tilldess 16 st. båtar förolyckades af storm på sjön Wenern, och alla de Dalboer, som då varit i Skalunda kyrka, omkommit, då de uti 12:te seklet byggde på Dal sin första egna kyrka, hvilken blef kallad Grinstad. Af fornlemningar nämnas runstenar och ättehögar; af de sednare märkes en, kallad *Skalne* hög, som är af sällsynt höjd och konisk skapnad; foten nedomkring håller 106 famnar, höjden 14 famnar. En annan hög kallas konung Skjolms hög och har varit tingställe, hvarifrån många jorde- och fastebref blifvit utgifna, som ännu i dag kunna framvisas. I byn Skalunda var fordom en kungsgård, kallad Skallander.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805	— 1860	sk.	kr.	fr.	259,400 rdr.
243.	328.	$3^5/_8$.	1.	6.	

Gårdar: 1 mtl *Skalunda Pantegården,* $2^1/_2$ mtl *Glömstorp,* $1^1/_2$ *Skalunda,* hvaraf 1 mtl, tax. till 36,000 rdr, lyder under Degeberg, 1 mtl *Stora Oltorp* (Olstorp), alla frälse; $2^1/_2$ *Skalunda,* 1 *Glömstorp,* $^1/_8$ *Lilla Oltorp,* alla skatte. — $^1/_4$ *Lilla Oltorp* trumslagare-boställe. — $^3/_4$ *Skalunda, stommen,* kyrkoherdens boställe. — Adress: Lidköping.

Skandien och **Skandinavien** äro gamla benämningar på Sverige och Norge eller kanhända äfven gemensamt på alla de tre nordiska staterna: Sverige, Norge och Danmark till Eidern. Första gången som denna benämning förekommer, är hos Plinius, hvilken föreställde sig dessa länder såsom öar; något sednare omtalar Claudius Ptolemæus fyra Scandiska öar. Ett ännu äldre namn på dessa öar var Baltia, hvilket ansågs som en stor ö i Baltiska hafvet, Östersjöns fordna namn. Den Skandinaviska staten — Sverige och Norge — är den mest nordliga i Europa — i verlden. Dess nordliga spets, *Nordkap,* ligger under en bredd af 71° 11′ 40″ (enligt Hell, Bayley, Hellström), 71° 30′ (enligt Djurberg). Dess sydligaste uppgifves ligga under 55° 20′. Skandinavien, omgifvet af Ishafvet och Nordsjön, Östersjön och Kattegat, ligger till följd deraf under samma bredd som Skottland, norra Ryssland, hela Sibirien, Eskimåernas land och Labrador, d. v. s. de kallaste länder i norra hemisferen, men har det mildaste klimatet af alla dessa länder. Såsom halfö är Skandinavien förenadt med Ryska fastlandet genom ett smalt ed, midt imellan der Kola elf, som utfaller i Ishafvet, och der Kemi elf, som går till Östersjön, hafva sina källor. Den politiska gränsen följer på Svenska sträckningen Torneå och Muonio elfvar ända till den sednares källa, sjön *Kilpisjauer;* på Norska sidan åter går gränsen ned från källorna af Tana-elfven till Ishafvet. — Skandinavien, upptagande en yta af 6,669 sv. qv.mil, eller 13,830 (13,617 enl. Ljungberg) geogr. mil, bebodda år 1862 af omkring 5,600,000 inbyggare, utgör således näst Ryssland den vidsträcktaste stat i Europa; men ordningen omvändes, då man jemför Skandinavien med de öfriga staterna efter folkmängden; då blir Skandinavien den 9:de;

jemförd med hela Europa, utgör det endast en femtiondedel. — Skandinaviska staten utgöres således af ett stort land och en fåtalig befolkning. Den utgör en konfedererad stat, bestående af Sveriges och Norges riken, och af tvänne beslägtade folk, lika i språk, seder och lynne. De hafva samma konung, men olika lagar, emedan de haft en olika historia.

Flera Skandinaviska förbund hafva afslutits mellan de tre nordiska rikena till inbördes bistånd mot deras fiender; i en sednare tid har skandinavismen utgjort en sträfvan, isynnerhet hos ungdomen, att verka för utbildande af den för skandinaviska rikena gemensamma nationaliteten. Se vidare Allmän Öfversigt och artikeln Sverige.

Skane (efter 1825 års jordebok), **Skanö, Södra,** ett frälse-säteri af ett mantal uti By socken och Näs härad af Carlstads län, beläget vid Byelfvens utlopp i Wenern, utgör med $^1/_4$ mtl frälse *Läppetan* ett gods med en areal af $234^1/_2$ tld åker, 66 tld äng, 122 tld mossar, 440 tld skog; utsädet är 30 t:r höstsäde, gifvande 8 à 10:de, samt 115 t:r vårsäd, omkring 7:de kornet. Under godset brukas arrenderade sergeantbostället $^1/_3$ mantal *Smörgrafven;* den nyligen urdikade mossen lemnar riklig tillgång på gödningsämne. — Gården uppgifves 1818 haft en ansenlig manbyggnad. Taxeringsvärdet år 1863 var 80,000 rdr rmt. *Skanö,* som blef säteri år 1682, egdes 1825 af vågmästare Lemon, 1865 af herr A. G. Wallman. *Norra Skane,* 1 mtl frälse i samma socken, egdes år 1825 af enkefru Krusenstjerna.

Skane. Ett mantal frälse i Nors socken af Grums härad och Carlstads län, lyder under Trossnäs egendom.

Skanum, Stora och Lilla. Två och $^1/_4$ mtl skatte uti Ölme socken af Ölme härad och Carlstads län, hvaraf $1^1/_4$ mtl var 1862 taxeradt till 43,000 rdr rmt, 1 mtl tax. till 30,000 rdr; det sednare hade 5 åboer. — Skanum nämnes 1268 såsom skänkt af lagman Holdo Strahle till Riseberga kloster.

Skanvik, nära Westervik; från detta ställe till Kopparvik invid Wisby nedlades år 1859 i Östersjön en telegrafkabel af 15,8 geografiska mils längd.

Skansnäset, *Skantsnäset.* Ett nybygge, anlagdt 1823 uti Wilhelmina lappmarkssocken af Westerbottens län, på $^5/_8$ mtl krono, hade då endast 2 åboer, som bebodde små kojor och voro i högst knappa omständigheter, underhållande för gemensam räkning blott 7 kor och 6 får; deras bröd bestod af barkbröd, hvartill barken måste hemtas från tallskogarna ända ned omkring Wilhelmina kyrkoby.

Skansnäset. By uti Tåsjö kapellag i Södra Ångermanland af $^1/_8$ mantal (3 seland) skatte, $^1/_8$ krono.

Skansen, bebyggd lägenhet på Djurgården utanför Stockholm, erbjuder en härlig utsigt. Arealen är 8 tunnland 16 kappland.

Skantzen. Boställe för sluss-inspektorn och kamreraren vid Strömsholms kanal och tillhörigt kanalbolaget, utmärkt vackert beläget vid Strömsholms kanal, har sitt namn efter i grannskapet befintliga qvarlefvor efter fordna skansar.

Skanör. Urgammal stad i Skytts härad och Malmöhus län, på en landtudde, som sträcker sig $^1/_2$ mil ut i hafvet, omkring 3 mil från Malmö, $65^1/_8$ mil från Stockholm, $^1/_4$ mil från den i administrativt hänseende dermed förenade systerstaden Falsterbo. Redan år 879 var Skanör en stor handelsstad, hvars marknader besöktes af främmande köpmän, och omtalas i historien såsom ett ställe, der märkliga fältslag försiggått, deribland ett, som efter brodermördaren Abels död, då hans andra broder Kristoffer år 1252 valdes till konung af Danmark, med förbigående af Abels söner Waldemar och Erik, egde rum mellan dessa och konungen år 1253. Sista gången skall år 1287 ett slag hafva stått här mellan Danskar och Norrmän. År 1312 afbrände Hansestäderna Skanörs slott och stad. Här grundades mellan 1170 och 1180 ett Knutsgille, som blef det ryktbaraste i hela denna del af Norden. Ifrån slutet af 13:de århundradet till medlet af 1500-talet uppblomstrade staden gemensamt med Falsterbo genom hanseatiska handeln, och hänvisas till nämnda artikel. Om nuvarande Skanör meddelas ett sammandrag ur en skrifvelse af en korrespondent till Snällposten:

»Skanör, sätet för borgmästaren och kyrkoherden, med 900 invånare, har

tvenne torg, deraf det ena med sina uthus, gödselhögar och sin pöl för stadens gäss först möter främlingen och ger intryck af en gammaldags skånsk afvelsgård. Men man kommer sedan på s. k. gator med snygga envånings korsvirks lerhus och slutligen till det andra torget, dervid stadens enda stenhus, rådstugan ligger. I närheten häraf har den vackra kyrkan en dominerande belägenhet intill den plats, der gräsmattan döljer ruinerna efter det gamla slottet.

Invånarne fördela sig i tvenne klasser, skeppare, lotsar och fiskare, med landtbruk fästadt vid dessa yrken, der idkare, såsom i allmänhet är händelsen, tillika ega hus med åtföljande stadsjord på ljungen. Borgerskapet utgör visserligen de jure en särskild samhällsklass; men der finnas icke mer än tre handlande, och handtverkarne äro lika lätt räknade. Rådmän omtalas icke, ty rådstuga behöfver aldrig hållas. Borgmästaren, tillika polismästare, har i 40 års tid förlikt de få tvistigheterna, och brottmål förekomma icke. På femton års tid har ett lägersmål varit det enda.

Det finnes förmodligen intet så arbetsamt stadssamhälle som Skanör. Skeppare, lotsar och fiskare lefva antingen för sina till yrket hörande befattningar eller, jemte qvinnorna, sysselsätta sig med landtliga göromål, torfskärning, sådd och skörd m. m. Någon sjöfart idkas icke, ehuru härvarande sjöfolk 1860 utgjorde 74 kofferdi-skeppare med burskap samt 61 sjömän. Denna personal användes isynnerhet å Malmö stads handelsflotta. En enke- och pupillkassa finnes inrättad af dervarande skeppare. Ljungheden ger bränsle samt föda åt menniskor och kreatur, detta sednare i så ymnigt mått, att Skanör—Falsterbo någon gång på sednare åren sålt i stället att köpa spannmål. Dessutom hafva qvinnorna det inre hushållet, som här vill säga mer än i vanliga stadssamhällen, emedan de sjelfva verkställa det allramesta af hvad som behöfves till familjens beklädnad, m. m. Härigenom hindrade från kafferep och andra förströelser, lefva de, ehuru vägg om vägg med hvarandra, nästan fullkomligt afskilda. Midsommardagen, men också endast den hela året om, är det högtid i staden och på gästgifvaregården samt någon liten förtjenst på sednare stället. Då serveras bränvin, lutfisk och potates samt gröt och mjölk från morgon till qväll, men ingenting annat; då går på dagen allt det hvetebröd åt, som eljest är ämnadt att räcka 14 dagar för hela sta'n, och som kommer från Trelleborg, emedan man i Skanör icke förspiller tid och omkostnad på att baka ett så öfverflödigt bröd.

Ut- och inflyttningar ha intill sednaste dagar varit något högst ovanligt i Skanör—Falsterbo. Att tidningar finnas, vet man knappast af».

Skara stift intager 3:dje rummet bland rikets biskops-stift och innefattar hela Skaraborgs län, Wäne, Bjerke, Redvägs, Ås, Gäseneds, Kullings och Wedens härader af Elfsborgs län, äfvensom samtliga i länets Westgötadel belägna städer samt Mo härad eller 2:ne pastorat af Jönköpings län, näml. Stengårdshult och Bottnaryd; arealen uppgifves till 115 qvadratmil, hvaraf 5 qvadratmil sjöar. Folkmängden, som år 1855 var 299,850, hade år 1860 den 31 Dec. uppgått till omkr. 318,000 personer. Stiftet är för närvarande indeladt i 14 kontrakt eller prosterier, hvilka innefatta 120 pastorat, deraf 46 regala, 65 konsistoriela, 4 præbenden, 5 patronela, och höra efter nu gällande klassifikation 18 till 1:sta klassen, 71 till 2:dra, 31 till 3:dje. Till stiftet räknas 359 kyrkosocknar, 10 stadsförsamlingar, med 345 kyrkor och kapeller. Skara stift, som fordom innefattade Westergötland, Wärmland, Dalsland och Bohus län, skall enligt Snorre Sturleson haft 1,100 kyrkor eller enligt Westgötalagen 592. Att uti en sednare tid flera kyrkor blifvit sammanbyggda, synes bland annat deraf, att biskopen i Skara fick 1234 påfvens tillstånd att i anseende till otillräckliga inkomster för presterna förena kapeller. Olof Skötkonung tros hafva insatt Thorgot eller Thurgot till den första biskopen i Sverige och anvisat honom till hemvist Husaby i Westergötland, hvars kyrka då blef domkyrka. Sedan andra biskopar tillsattes och kristendomen vann allt flera anhängare, minskades Skara biskopsområde, och stiftet minskades efter hand (Mo härad synes dock först på 1600-talet blifvit lagdt under Skara, se 215

sid., Biogr. Lex., XI band., 2 häft), så att det egentligen år 1647 erhöll sina nuvarande gränser, då Carlstads superintendentia inrättades. Bland biskoparne må nämnas: Adalvard d. Ä., Benedictus den gode, Brynolf Folkunge, Didrik Slaghök, Sven Jacobson från Skenninge samt, efter reformationen, Sveno Scheningensis 1530—44, död 1556, Johannes Bazius 1673—77, Haqvin Spegel 1685—91, Peter Rudbeck 1692—1701, Jesper Svedberg 1702—35, Engelbrecht Hallenius 1753—67 samt Joh. Alb. Butsch 1837. Biskopens löne-inkomster utgöras af kronotionde, förvandlad i pgr 2,735 rdr, indelta räntor och särskilda penningeanslag 1,201 rdr 49 öre, afkastning af boställen m. m. 3,369 rdr 13 öre, inkomst af præbenden, summa inkomster 10,010 rdr 25 öre. Ny lön är föreslagen till 12,000 rdr, bostad oberäknad. Stiftets läroverk bestå af Högre Elem.-läroverket i Skara, Elementar-läroverk i Wenersborg, Mariestad, Alingsås, Borås och Lidköping samt pedagogier i Ulricehamn, Falköping, Sköfde och Hjo. Folkskolor finnas i alla stiftets pastorater. År 1855 funnos 177 fasta, 46 ambulatoriska, 7 af båda delarne, 1 landtbruksskola och 1 flickskola på landsbygden, 10 fasta och 3 flickskolor i städerna; år 1862 funnos 205 fasta, 71 ambulatoriska, 196 småbarnsskolor, 266 skolhus. Vid 125 skolor funnos planteringsland. 338 lärare, 88 lärarinnor. 22 qvinnor bivistade på våren 1864 folkskolelärare-seminarierna. Skolbarnens antal var 45,459, deraf 13,031 undervisades i hemmet; 418 saknade all undervisning. — Stiftet är indeladt i Norra och Södra skolinspektionsdistrikten. Den 18 Jan. 1817 stiftades bibelsällskapet för Skara stift.

Kontrakterna, 14 till antalet, äro: *Domprosteriet, Billings, Kinna, Kullings, Kåkinds, Kållands, Redvägs, N:a Wadsbo, S:a Wadsbo, Wartofta, Wilska, Winköl, Wäne, Åhs.*

Skara. Uppstad uti Skaraborgs län och Skånings härad, $2^1/_4$ mil från närmaste hamn, 37 mil från Stockholm, $19^1/_2$ mil från Göteborg. Icke långt från Göternas urgamla national-tempel vid Gudhem och ännu närmare till Götala, der alla Göters ting brukade hållas, nämnes i sagorna en urgammal handelsplats, kallad Skoris, Skaurum, Sköram, Skarum och sannolikt motsvarande den stad, som nu kallas *Skara* och är biskopssätet i det län, som efter staden benämnes Skaraborgs län. Om anledningen till namnet har man hundratals gissningar, allt ifrån den af Loccenius diktade Göta-konungen »Scarin» ända ned till det svenska ordet »skara», — emedan skaror af folk inträffade här vid räfst- och rättaretingen samt vapensynerna d. 15 Aug. hvarje år; — men med dessa skola vi ej vidare befatta oss. Nog af, Skara är sannolikt en gammal handelsplats i närheten af borgarna Jarlaqvist och Skaraborg, på endera af hvilka Olof Skötkonung tog sitt säte, efter det han öfvergått till christendomen, och i hvilken handelsplats samma konung lät uppföra en kyrka, hvilken som domkyrka snart efterträdde vestgötarnes likaledes af kon. Olof byggda första kathedral i Husaby. Såsom konungaboning och biskopssäte förkofrade sig snart orten och blef ansedd som en af rikets hufvudstäder. Imellertid fortfor hedendomen äfven i Westergötland länge vid kristendomens sida, och först i Håkan Rödes tid skall Freja-templet härstädes hafva blifvit förstördt. Men sedan kristendomen blifvit fast rotad, tillväxte staden allt mer i rikedom och anseende samt behöll detta äfven sedan konungarne tagit sitt säte i det nyanlagda Stockholm.

Att under Folkunga-ättens tid Skara var en vigtig stad, bevisas af flera tilldragelser, för hvilka den var skådeplatsen. Redan 1278 härjadt af Danskarne, som under sin konung Erik Glipping, inbrutit i Westergötland, bevittnade Skara år 1280 en händelse, som bevisade, huru föga den regerande grenen af Folkungarnes oroliga slägt kunde räkna på de öfriga slägtgrenarnes trohet och bistånd. Konung Magnus, af det tacksamma folket kallad »Ladulås», ett namn, hvilket enligt gamle kung Göstafs vittnesbörd gör honom större ära än »om han vore kallad en Romersk kejsare», hade med förbigående af sina fränder egnat sin ynnest åt en dansk riddare, herr Ingemar Nilsson, hvilken fått konungens egen syster till äkta. Sådant kunde den högtsträfvande slägten icke smälta. Konung Magnus' gemål, drottning Hedvig, hade

ofvannämnda år inträffat i Skara, beledsagad af hr Ingemar, för att der råka sin fader, grefve Gerhard af Holstein, och detta tillfälle beslöto de missnöjda Folkungarne att begagna. De öfverföllo drottningen och hennes följe midt under gästabudsglädjen; hr Ingemar blef ihjälslagen, grefve Gerhard sattes i förvar på slottet Ymseborg, och drottningen räddade sig endast genom skyndsam flykt till Dominikaner-munkarnes kloster, hvars helighet skyddade henne för förgripelser mot hennes person. Af historien veta vi, att kon. Magnus, som icke vågade använda våld, anlitade list för att befria sin svärfar ur fångenskapen. Han lofordade sina fränder för deras nit om svenska namnets heder, bad dem lösgifva grefve Gerhard och bjöd dem till Jarlaqvist att der fira försoningen. Men när Folkungarne väl infunnit sig der, afkastade Magnus masken. Han lät fängsla sina fränder och föra dem till Stockholm, der de, anklagade för »majestätsbrott», halshöggos allesammans, med undantag af en enda, som fick lösa sitt lif med dryga böter. Och sedan den tiden afhördes Folkungaslägten aldrig mer; endast den regerande grenen fortfor ännu att med blodsutgjutelse och brott besudla thronen.

I Skara sammanträdde 1282 Magnus Ladulås och Erik Glipping, hvilkas der afslutna förbund ytterligare bekräftades genom den förres sons, Birgers, förmälning med kon. Eriks dotter. I Skara uppgjorde också kon. Magnus sitt testamente i början af år 1285, och år 1289 ingicks i samma stad en förlikning mellan konungen och biskop Brynolf Algotsson i Skara, hvilken för ett af hans broder Carl begånget kloster-rof blifvit tillika med hela sin slägt af konungen förföljd och strängt bestraffad. Knäböjande måste den mägtige konungen bedja den med Roms bannstråle utrustade och derföre ännu mägtigare prelaten om tillgift samt ur fängelset utsläppa hans fader, lagman Algot, hvilken likaledes var oskyldig i sonens förseelse.

Under den sedan följande brödrastriden höllo hertigarne Erik och Waldemar Skara besatt mot sin bror, kon. Birger, och till Skara flydde äfven hertiginnorna, sedan deras män omkommit i Nyköpings-gästabudet; der valdes äfven riddar Matts Kettilmundsson till Sveriges rikes föreståndare under kon. Magnus Erikssons minderårighet. Stadens vigt under medeltiden bevisas ytterligare genom talrika derstädes hållna möten och sammankomster, t. ex. herredagen år 1322, der de förnäma, rådet, »*optimates et barones regni Sveciæ*» öfverenskommo om gemensamt bistånd mot alla inre och yttre fiender, särdeles utländningar, och 1396, då Margaretha här lät till sin efterträdare utse sin systerdotters son, Henrik af Pommern, hvilken, för att bli svenskarne mer behaglig, antog det i Sverige af gammalt älskade namnet Erik. Sexton år före denna händelse hade staden afbrunnit, men likväl på denna korta tid så repat sig, att ett riksmöte der kunde sammanträda. Att ytterligare uppräkna de herremöten och riksdagar, som under medeltiden höllos i Skara, och af hvilka flera voro af vigt för hela riket genom de beslut, som på dem fattades, skulle vara öfverflödigt; af de redan nämnda finner man tillräckligt, att staden under denna tid ännu var ett slags både verldslig och andlig medelpunkt för hela Sveriges rike. Den synes alltså hafva varit både vidsträckt och folkrik samt egde, utom domkyrkan, icke färre än 7 kyrkor, helgade åt S:t Petrus, S:t Nicolaus, S:t Lars, S:t Olof, S:t Karin, en Hel. Kors-kyrka och en Helgeandshus-kyrka, utom talrika kapell och tvenne kloster, ett tillhörigt Dominikaner- och ett Franciscaner-Orden. Det förstnämnda, kalladt S:t Olofs kloster och troligen anlagdt af kon. Erik XI, blef genom testamenten och donationer småningom rikt och räknade bland sina priorer flera inflytelserika män, men indrogs genom 1527 års riksdagsbeslut och blef genom en eldsvåda 1566 till större delen förstördt. Det sednare, S:t Katharina kloster, rikt doteradt af kon. Magnus Ladulås, om än icke uppbygdt af honom, delade det andras öde och blef under Gustaf I:s tid nedbrutet, medan stenen begagnades till det slott, som kon. Gustaf lät bygga i staden. Bland kapeller nämnas S:t Annas, Själa-altarets, S:t Nicolai, Helge Ands, S:t Karins m. fl. Utom slotten Jarlaqvist och Skaraborg, lät Gustaf Wasa, som ofvan sades, ytterligare (1545) uppföra ett tredje; men

detta fullbordades först af kon. Johan år 1590 och blef tillika med hela staden lågornas rof, hvarefter icke något nytt uppfördes. Dess qvarlefvor bortfördes slutligen år 1703. Skara var också befäst, i likhet med de flesta äldre städer.

Under konungarne af Wasa-ätten började den gamla staden småningom sjunka, och redan Gustaf Wasa förlänade den 1550 åt Abraham Eriksson Leijonhufvud; sexton år derefter afbrändes Skara af danskarne under Rantzau, hvilken dock snart måste draga sig tillbaka, för att ej bli omringad af Mornay och Hästsko. Samma olycka träffade staden ungefär ett halft århundrade derefter, då Danskarne under Christian IV sjelf för andra gången afbrände Skara, så att af hela staden icke mer återstod än domkyrkan och ett par hus. Under sjelfva branden blefvo danskarne af ryttmästaren Johan Stårck med ett kompani af Westgöta ryttare angripna så plötsligt och med sådan häftighet, att konung Christian sjelf med möda hann rädda sig med flykten. Utom dessa olyckor, som gjorde staden stor skada, hotades densamma ett par gånger med att se sin existens helt och hållet upphöra, först genom Gustaf I, som ville förmå invånarne att flytta ut till det 2 mil derifrån belägna Hornborg, der konungen ämnade anlägga en stad, och sedan genom Carl IX, som ämnade förlägga lärosätet till ett annat ställe, men afhölls derifrån genom tanken på den ståtliga domkyrkan, med anledning hvaraf han också yttrade: »stode du, Maja (kyrkan var helgad åt Jungfru Maria), icke der, så skulle här snart icke vara någon skola.»

Utom af fiendens härjningar, har Skara stad äfven varit hemsökt af flera svåra eldsvådor, bland hvilka den, som ödelade nästan hela staden d. 23 Aug. 1678, härledde sig från mordbrand. En dansk dräng hos en af stadens borgare tände då, medan allt husfolket var i kyrkan, på husbondens gård af hämd öfver en honom öfvergången aga, och som en stark storm rasade samma dag, spridde sig elden med fart öfver hela staden, hvilken inom några timmar var nästan helt och hållet nedbränd; både rådhuset och skolan nedbrunno, och domkyrkan blef likaledes illa skadad. Åren 1827 och 1859 härjades Skara likaledes af eldsvådor, och det är sålunda icke underligt, att denna fordna hufvudstad nu nedsjunkit till det låga rum (det 50:de), som den innehar bland de svenska städerna.

Det nuvarande Skara, med 110 gårdstomter, bildar en oregelbunden figur, som genomskäres af mer krokiga än räta gator, hvilka på ena sidan från Henda- och Marums-tullarna löpa tillsammans i Stora Torget och stadens medelpunkt, Domkyrkan, från hvilken en rak gata löper till Götala-tullen, utanför hvilken botaniska trädgården och begrafningsplatsen äro belägna på hvardera sidan om den till Götala ledande landsvägen. Den förnämsta bland stadens byggnader är *domkyrkan,* en af de största och mest storartade i Sverige, dock nu beröfvad flera bland sina yppersta prydnader. Man har påstått, att den första domkyrkobyggnaden grundlades redan år 1020; men af denna kyrkobyggnad torde nu föga eller ingenting återstå, emedan biskop Ödgrim år 1132 lät nästan i grund nedrifva densamma och uppföra en ny, hvilken inom 20 år derefter var så färdig, att hon kunde invigas. Hon hvilar, heter det, på 18,000 asp-pålar och är byggd i latinsk korsform samt af sandsten, sannolikt hemtad från östra sidan af Hornborgasjön, ehuru en gammal sägen vill veta, att stenen blifvit förd ända från Norge, hvars konung, Olof Haraldson, veterligen bidragit till kyrkans uppförande, medan, enligt biskop Brynolfs chrönika, hvar bonde i stiftet uti byggnadshjelp gaf »fem penningar blå», en afgift, som betalades med säd och sedan länge fortfor. Kyrkan invigdes 1151 och håller nu 192 fot i längd, 60 fot i höjd och bredd, medan tvärskeppets längd är 100 fot och hvartdera tornet, nu saknande den fordna höga spiran, är 107 fot högt. Hon har fordom varit längre, men i sednare tider förlorat sitt chorutsprång, så att hon nu i öster har endast en platt gafvelmur med en enda stor fönsteröppning. Kyrkan blef snart rikt doterad, och de första biskoparne täflade i detta hänseende och i att försköna henne. Så lät biskop Bengt af ätten Brade uppföra södra choret och skänkte, utom »kostliga helgedomskar»,

en altartafla för högchoret och en dyrbar bibel från England; biskop Sven af Store-slägten lät uppföra S:t Eriks chor o. s. v. När hon stod i all sin prakt, prunkade hon med icke mindre än 7 torn; hennes hvalf uppbars af 12 pelare, och dagern inföll genom 6 stora fönster på långväggarna och 6 i choret. Men då danskarne afbrände staden år 1566, led äfven kyrkan mycket och stod sedan i 5 år utan tak, tilldess Johan III anbefallde och verksamt bidrog till hennes återställande, så att hon åter stod färdig 1586, då konungen till henne skänkte en ny altartafla. Äfven vid danskarnes besök år 1612 led kyrkan mycket; men i eldsvådan 1719 förlorade hon torn, tak, klockor m. m., ehuru innanredet räddades genom oerhörda ansträngningar. Kyrkan iståndsattes sedan; men de stora tornen i vester hafva icke blifvit återuppförda till sin förra höjd, och 2 små torn på vestra sidan hafva blifvit borttagna, så att af de smärre tornen endast 2 ännu finnas qvar på östra gafveln.

Den i sitt inre treskeppiga kyrkan är ännu vördnadsbjudande och har en vacker predikstol, i stället för altarprydnad blott ett stort fönster och ett godt orgelverk. Det förnämsta bland de grafminnen, som kyrkan har att uppvisa, är det Soopska, arbetadt af marmor och alabaster samt rest till minne af Erik Soop, som i slaget vid Stuhm år 1629 räddade Gustaf den Stores lif. Minnesvården föreställer denna och andra hans bedrifter i basrelief; på en sarkofag, hvars tak uppbäres af 8 kolonner, hvila Erik Soops och hans husfrus, Anna Posses, bilder i kroppsstorlek, och framför grafvården stå bilder af Mars och Minerva. Monumentet, förfärdigadt i Amsterdam af Peter Kejser, uppsattes år 1637. — Kyrkans förnämsta dyrbarhet är en af Erik Soop skänkt guldkalk om 58 lods vigt, sannolikt ett krigsbyte från Polen eller Tyskland.

Skara pastorat består af stads- och landsförsamlingen med Kållanda, Bjerke och Hendene, det är reg. af 1:sta klassen. Folkmängden år 1861 utgjorde öfver 4,700 personer.

Bland öfriga byggnader i staden märkas: *biskopshuset,* — *elementarläroverkets* hus, invigdt 1833 och 1864 besökt af 433 lärjungar, — *biblioteket,* uppfördt 1748 på norra sidan om domkyrkan och bestående af 18,000 band med 400 handskrifter, — *observatorium,* — *rådhuset,* nyuppfördt 1850 och beläget vid Stora Torget, — *veterinärinrättningen,* den äldsta af sitt slag i Sverige, och år 1774 af prof. P. Hernqvist upprättad på det Franciskaner-klostret fordom tillhörande hemmanet Brogården, men derjemte egande tomter i staden, — *hospitalsgården,* uppförd 1735, o. s. v. Staden eger elementarläroverk, seminarium för folkskolelärarinnor, folkskola, flickskola, arbetshus o. s. v. En trädgårdsförening i större skala förser länet med växter, frön och dylikt samt bildar skickliga trädgårdsmästare. Äfven finnes Telegrafstation af 3:dje klassen.

Staden lefver af jordbruk (jordrymden är 2984 tld), handel och handtverkerier, hvarjemte elementarläroverket ansenligt bidrager till invånarnes utkomst. I slutet af förra århundradet bebodd af blott 800 personer, hade den 31 Dec. 1840 1,845, och 1863: 2,303 invånare. — Dess fastigheter voro s. år taxerade till 1,269,100 rdr och allmänna bevillningen för samma år uppgick till 2,835 rdr rmt. Samtliga utgifter i och för fattigvården stego 1860 till 15,802 rdr.

Skara landsförsamling, uti Skånings härad och Skaraborgs län, omgifver staden Skara samt är sjelf omgifven af Stenum, Bjerklunda, Hendene och Åsaka socknar omfattar 0,190 qvadratmil land, fördelade på $11^3/_4$ mantal krono och bebodda 1863 af omkring 540 inbyggare, 50 fler än år 1805. Marken är jemn, utom en ås i norra delen, Skaraberg kallad; rådande jordmånen lera. Skogsförrådet är tillräckligt för det nödvändiga behofvet. Jordbruksfastigheten taxerades 1863 till 309,000 rdr och annan fastighet till 2,600 rdr rmt. — I socknen finnas tvenne helsobrunnar, en utom stadens vestra tull, upptäckt år 1739 och proberad 1746 af archiater v. Linné; den andra, kallad *Skara Lisa,* uppfanns af tullinspektoren Herman Zetrén år 1740, 300 steg från vestra tullporten på Lidköpingsvägen. Källan bibehåller äfven i den strängaste torka ett godt och helsosamt vatten, ehuru bäcken, hvarvid den är belägen, ej sällan uttorkar. —

Sockenboerna begagna stadens kyrka. — Om i socknen befintliga veterinärskolan vid *Brogård*, biskopsbostället *Brunsbo* (efter jordeboken Brundsboda, omförd 1858 till Åsaka socken) samt om fordna borgarne *Gällaqvist* (Jarlaqvist) och *Skaraborg* hänvisas till dessa artiklar.

Gårdar äro: *Domprostegården*, 1 mtl, jemte $^1/_2$ mtl *Lilla Tveta*, kyrkoherdens boställe. — *Götala* (Göthäla i mantalslängden), öfverste-löjtn.-boställe. — *Hospitalsgården*, se den art.; $^1/_2$ mtl *Stora Tveta*, hospitalshemman. — 2 mtl *Jernsyssla*, 2 mtl *Wästorp* äro biskopens præbendehemman, 1 mtl *Uddetorp*, theol. lektorns vid Skara gymnasium och 1 mtl *Karstorp* (sedan år 1858 föres detta hemman hit, har förut förts till Hendenes socken) rektorns i Skara. — $^1/_2$ mantal *Stora Källhagen* (Katthagen) föres numer under Åsaka socken. $^1/_4$ mtl *Glasbacken* innehafves af Skogsplanteringskassan. *Djurgårdsäng*, en stor och angenäm plats, hör under Götala. På *Gåsemosse* derinvid har man i sednare tider funnit lemningar efter skeppsvrak.

Skaraborg. Ett fordom starkt befästadt slott, hvarefter så väl länet som Skaraborgs regimente blifvit uppkallade, har numera så försvunnit, att man icke ens med säkerhet vet, hvar det legat. Några anse de lemningar efter murar och vallar, som finnas på hemmanet *Uddetorp*, $^1/_8$ mil från staden, skola vara ruiner efter denna borg, dit nämnda hemman år 1583 hörde såsom ladugård. Enligt andra skall det hafva legat $^1/_2$ mil från staden, på hospitalshemmanet Tvetas skog, som nu kallas *Skagaberg* eller *Skaraberg*. I norr omgifves platsen af en djup däld, bildad af naturen, och hvari en bäck rinner; i öster och vester äro grafvar, som möjligen både natur och konst förenat sig att dana, i söder är jemn mark. Platsen, hvarpå slottet skall hafva stått, är omkring 130 steg i längd. Enligt berättelser, skall man här funnit tegelstenar och en kula af jern; en brunn skall varit, der bäcken flyter, samt på andra sidan bäcken en skans, hvaraf dock numer inga lemningar kunna upptäckas. I Sv. Folkets Sagohäfder af A. A. Afzelius omnämnes en skön samt i sången och sagorna frejdad ort mellan sjöarna Wenern och Lunden, som då voro förenade genom stora floder. Denna ort, med gröna kullar och härliga dalar, mellan stora, jagtrika skogar, skall varit en kär uppehållsort för forntidens hjeltar mellan krigens buller. Af dessa hjeltar nämnes i kon. Ane den Gamles tid *Helge Sigmundsson*, af den gamla berömda Wölsunga-ätten, som af sin seger öfver en mäktig konung Hunding erhöll namnet Hundings bane. På denna ort var *Svarinsberg*, som, sedan den store konungen Svarins namn blef glömdt, kallades *Skarins-* eller *Skaraberg*. På *Svarins* kulle hade Göta konung Hodbrodd sitt hof, dit ock hans öfverkonung Ane tog sin tillflykt undan sjökonungen Halfdan. En saga finnes af nämnde förf. antecknad om en strid härstädes mellan Hodbrodd och konung Helge, med hvilken den förres tillämnade brud, norska konungen Högnes dotter Sigrun, mot fadrens vilja trolofvat sig. I striden stupade Hodbrodd, Sigruns fader och bröder, utom Dog, som gaf Helge trohetsed, men besvek honom och vid ett jagttillfälle genomstack Helge med sitt spjut. Öfver deras död qvad Sigrun en sång, äfvensom öfver det möte hon skall haft med Helge uti hans grafhög (se Afzelii sagohäfder, I band., sid. 92). På Skaraborgs slott undfägnade kon. Magnus Ladulås år 1288 biskop Bryngel den helige. Hertigarne Erik och Waldemar hade år 1309 besättning på Skarahus, och då de år 1317 blefvo fängslade, ditflyttade deras gemåler.

Skaraborgs eller **Mariestads län.** Det tredje i ordningen af rikets län, är beläget mellan 57° 48′ och 59° 1′ nordlig bredd, i midten af Svea och Göta riken, till hvilket sednare det hörer, samt omfattar nordöstra delen af Westergötland och omgifves i nordvest af Wenern, i norr af Wärmland; i nordost mellan Skagern och Wettern utgör Tiveden — eller den urgamla gränsen mellan Svea och Göta riken — skilnaden mot Nerike, i söder gränsar länet mot Småland och Jönköpings län. Dess längd är vid pass 13 och bredden från 3 till 11 mil, dess vidd 74,820 qvadratmil, häruti inberäknade sjöar och vattendrag, hvilka utom länets andelar i Wenern, Wettern och Skagern upptaga 3,668 qvadratmil. — Nordöstra delen af länet, vid gränsen emot Nerike, utgör en sammanhängande bergstrakt; den norra och nordvestra är helt och hållet uppfylld af skogbeklädda, men oländiga bergs- och höjdsträckningar, som utskjuta från hufvudlandryggen

eller vattendelaren — inom länet af de vatten, hvilka löpa ut åt Wettern och Wenern — och som vid fjellknuten öster om Fämundsjön står omkring 4,000 fot öfver hafvet, men sänker sig i sin sträckning åt söder mer och mer, så att den på sin lägsta punkt i Westergötland endast utgör en högländt sandhed, af ålder kallad *Fägremo,* som har kunnat genomskäras af Göta kanal. Men landryggen höjer sig åter söderut till en höjdsträckning, som fortgår på ett mindre afstånd från Wetterns strand, hvilken den följer till Smålandsgränsen, uppstigande, på vissa ställen, till 5 à 800 fot öfver hafvet och omgifvande på 3:ne sidor en vidsträckt, af vattendrag genomskuren, till det mesta skoglös slättbygd, som från stranden af Wenern långsluttande höjer sig åt söder mot den höjdsträckning, som i vestlig rigtning utgör gräns mot Jönköpings och Elfsborgs län. Hufvudbeståndsdelen i denna bergås är uråldrig gneis; dock förekomma deruti större och mindre lager och gångar af de flesta andra mineralier, som vanligen åtfölja den grofva nordiska gneisen, såsom hornblendesten och skiffer, qvarts, fältspat, hälleflinta, diorit, chloritskiffer m. m., samt någon gång smärre kalk- och metallådror. På nämnda slättbygd resa sig de märkvärdiga och från den öfriga bergbildningen alldeles skiljaktiga enstaka bergen: *Kinnekulle,* hvars klint ligger 941 fot öfver hafvet, det med sina utgreningar 5 mil långa *Billingsberget,* det mindre *Lugnåsberget* samt de båda tvillingbergen i länsgränsen mot Elfsborgs län: *Halle-* och *Hunneberg.* Medelhöjden af den s. k. *Falan* eller det släta landet mellan bergen, som är kändt under namnet *Falbygden,* beräknas utgöra 543 fot öfver Wenern eller 680 fot öfver hafvet. Denna del är en stor högslätt, som till följd af de underliggande bergens natur är ytterst fruktbar, men hvarå växtligheten återhålles af starka vindar samt brist på emot dem skyddande skog. Trakten mot Wettern, sydvest från staden Hjo är den för sin fruktbarhet s. k. *Guldkroken.* Jordmånen eller dammjorden på ömse sidor om den förut omnämnda vattendelaren består till större delen af sand med blott färre fällningar af lerjord; men mot vester tilltager lerjorden mer och mer, så att den, med färre mellanliggande sandlager, kan anses utgöra betydligaste delen af jordmånen inom länets vestra delar. Lerjorden med behörig skötsel har i allmänhet visat sig fruktbar; med undantag af de sandigaste trakterna af Wartofta härads södra del samt det nordligaste af Tiveden, synes man af länets öfriga jordmån kunna förvänta, att, i den mån idoghet, i förening med kunskap om jordens rätta behandling, vinner insteg bland inbyggarne, länet skall komma att med tiden uppnå en fördelaktig kultur samt ökadt välstånd.

Sjöarne *Skagern* (232 fot), *Unden* (393,6 fot), *Wiken* (308,6 fot) och *Örlen* (334 fot) öfver hafvet, äro belägna i höjdsträckningen. Förnämsta vattendragen äro *Tidan, Ösan, Lida-ån* samt *Nossaån* eller *Nossan.* Bland de många mindre vattendrag, hvaraf länet i öfrigt genomskäres, förtjenar särskildt anmärkas den samling af små sjöar, till ett antal af några och trettio, som med sina leende, löfrika stränder göra trakten norr om Hornborgasjön till en af de skönaste i länet. Sjön *Wristulfven* har sitt utlopp i Wenern genom en mindre å, kallad *Wedums-ån,* om hvars sänkning fråga varit väckt till vinnande för odling af omkring 1,000 tld utmärkt god jord. Bland länets flera och stora mossfält äro de största: *Stenumsmossen, Sjögeråsmossen* och *Fredsbergsmossen,* den sednare vid sjön *Ymsen.*

Länets hela befolkning uppgick år 1863 till 231,364 pensoner; sedan år 1860 hade folkmängden ökats med c:a 11,000 och mellan 1850—55 med c:a 10,000, mellan 1838 och 48: 20,000 personer. Af 1860 års folkmängd, 219,233, voro 117,800 fria från mantalspenningar.

Folket har allmänna omdömet om sig att vara flitigt och fredligt; dock röjer sig märkbar skilnad mellan skogs- och slättbygdens invånare. Under det man hos den förre oftare träffar den egentliga idogheten i förening med snygghet och ordning i husgeråd och klädsel, händer ej sällan, att slöhet och liknöjdhet träffas hos den sednare. Genom att de förut varande stora byarne till största delen blifvit skiftade, framträda dock arbetsamhet, flit och omtanke för fram-

tida sjelfbestånd nu mer än tillförne äfven hos slättboen. Genom laga skiftena och de i sammanhang dermed stående utflyttningarna hafva ock en mängd nya åbyggnader å landet tillkommit, som blifvit i allmänhet uppförda med större omsorg än fordna tiders bondstugor. En af länets invånare, possessionaten Charles Emil Löwenskiöld, har så väl medelst ritningar och skrifter som genom praktisk verksamhet befordrat kännedomen om uppförandet och inrättandet af landtmannabyggnader, som förena med ett inbjudande utseende ändamålsenlighet och beqvämlighet utan synnerlig tillökning i kostnaden. Fyllerilasten är i betydligt aftagande. Under tidsperioden 1855—60 ha bränvinsutskänkningsställena minskats med icke mindre än 36 gästgifvaregårdar, så att deras antal år 1860 utgjorde endast 10. Under åren 1850—55 utgjorde fångarnes antal årl. 1,275 och under 1855—60: 699 årligen i medeltal räknadt, till hvilket lyckliga resultat den under tidens lopp förändrade brottmålslagstiftningen och äfven utvidgade tillfällen till arbetsförtjenst torde i betydlig mån bidragit. Inom *Bergs, Ransbergs* och *Mölltorps* socknar af S:a Wadsbo fögderi samt *Kyrkefalla* pastorat äro förlikningsnämnder inrättade. Rörande *folkundervisningen* hänvisas till art. Skara stift. Af uppfostringsanstalter, som ej tillhöra folkskolornas klass, finnas på landet bruksskolor för arbetarne vid *Sättra* och *Årnäs* bruk, *landtbruksinstitutet* Degeberg, hvarom hänvisas till art. Rackeby socken, *veterinärskola* i Skara. Sockenbibliotheker äro inrättade i 60 socknar, deraf inga skola tillhöra Skara fögderi. Under året 1856 har en förening blifvit bildad för trädplanterings och trädgårdsskötselns befrämjande och jord till detta ändamål inköpt vid Skara stad. Enligt föreningens årsberättelse för år 1864 utgjorde dess tillgångar i träd och buskar den 2 November 1863: 170,816 st. Efterföljansvärdt exempel har en högre militär gifvit derigenom, att han ålagt hvarje indelt soldat, som tillsättes, att plantera fruktträd, i följd hvaraf vackra trädgårdar hafva uppstått vid soldattorpen inom hans distrikt. För sparsamhetens befrämjande äro 5 sparbanker inrättade, hvilkas hela kapitaltillgång uppgick vid 1860 års slut till 792,312 rdr och som räknade 9,472 delegare, hvaraf 6,213 i länets allmänna och 327 i Carlsborgs. Af socken-magaziner finnas 140, hvilkas tillgångar utgjorde 14,016 rdr i penningar och 13,193 t:r spannmål.

Hufvudnäringar äro *jordbruk* och *boskapsskötsel*. Enligt en af landtmäteridirektören Friberger år 1856 uppgjord tabell öfver jordarealen, upprättad efter Topografiska kårens karta, skall af hela arealen, 1,677,972 tunnland skog upptaga 530,503 tld, sjöar 59,870 tld; enl. Hushållningssällskapets uppgift till finanskomitén skulle åkern upptaga 436,244 tld och ängen 183,147 tld. Allmänna brukningssättet är vid större jordegendomar nästan uteslutande vexelbruk, vanligen i 7 skiften; hos allmogen deremot tredings- eller fjerdingsbruk samt endast undantagsvis vexelbruk. Hafra är hufvudsädet, och upptages år 1860 utsädet deraf till 177,007 t:r; dernäst komma råg, blandsäd, korn, ärter och hvete; utsädet af potates uppgifves till 100,490 tunnor. Inom Södra Wadsbo, Höjentorps och Wartofta fögderier odlas derjemte lin på c:a 549 tld, samt i Wartofta och Höjentorps fögderier rofvor och fodermorötter å 107½ tld, äfvensom i Wartofta fögderi vicker å 66 tld. År 1860 upptages utsädet af spannmål och rotfrukter till 310,362 t:r, skörden med afdrag af utsädet till 1,315,155 t:r, deraf rotfrukter, 551,527 t:r. Behållning pr tld åker, sedan utsädet afdragits, 3,43 t:r; behållning pr tld åker med afdrag af rotfrukter, 1,91 t:r. Säd, som återstår för hvarje person, sedan utsäde, rotfrukter och säd till kreaturen afdragits, 2,88 t:r. Det torde få anmärkas, att sedan de s. k. stora kronodikena blifvit upptagna, länet har i ringa mån behöft anlita staten om hjelp. Af berättelsen om landtbruksingeniörernas verksamhet under året 1863 visar sig att 12,140 tld blifvit omlagda och afdikade till åker och äng, 1,624 tld högländ mark samt 5,488 tld kärr och mossar blifvit odlade.

Boskapsskötseln står väl icke ännu på alla ställen i det förhållande till landthushållningen i dess helhet, som för den sistnämndas inrättande på fullt rationelt sätt vore önskvärdt; men de större

jordegarne hafva föregått med exemplet att minska kreaturens antal, på samma gång som de utvidgat odlingen af foderväxter och rotfrukter. Afkastningen af ladugården är fullt tillräcklig och lemnar icke ringa öfverskott till afsalu. Ett stamholländeri finnes på *Gammalstorp*, och under året 1861 har ett bymejeri kommit till stånd. Antalet är 1860 i länet vinterfödda kreatur uppgifves till: 21,478 hästar, 34,657 oxar, 65,433 kor, 38,406 ungnöt, 87,732 får, 31,324 svin. En häst födes på 17,48 tld, en oxe på 15,87, en ko på 6,51, ett ungnöt på 11,17, ett får på 4,89, ett svin på 12,88 tld. Förädlade djur-racer finnas med få undantag endast på de större egendomarna och hos de förmögnare af allmogen, som i allmänhet fortfarande bibehåller den gamla svenska racen. Korsning med svenska kor och ayrshire- samt durhamsrace är med fördel försökt. Under året 1861 hafva 11 tjurar blifvit stationerade på spridda ställen inom länet. Till hästafvelns förbättrande finnes sedan 1852 en *förening*, som, enligt öfverenskommelse med öfverstuteri-styrelsen, åtnjuter vissa fördelar i afseende å priset vid inköp af hingstar från stuterierna; under åren 1855—60 inköptes 18 hingstar af s. k. Flyinge-race, till större delen från Ottenby, jemte några Percheronhingstar, och öfverlemnades till särskilda personer med vilkor att till föreningen återgälda inköpspriset under loppet af fem år. För fårafvelns förbättrande bildades 1833 ett stamschäferi å Degeberg, der år 1858 funnos öfver 200 får; äfven hafva införskrifvits från England får och baggar så väl af Hushållningssällskapet som af egaren till Hellekis; för öfrigt egnas ännu alltför ringa uppmärksamhet åt fårafveln. Svinafveln, förut stadd i uppenbar vanvård, har på sednare åren blifvit något upphjelpt derigenom, att djur af ädlare racer blifvit af en del egare af större possessioner införda från England. Fjäderfä uppfödas icke öfver länets behof. 1862 års landtbruksmöte var det talrikast besökta af alla, som förekommit inom länet, och kreatursutställningen den mest framstående inom hela riket, så väl i afseende på djurens antal som beskaffenhet.

I afseende på *skogshushållningen* har på sednare åren uppmärksamheten blifvit mer fästad på behofvet att spara, och finnes af Hushållningssällskapet anställd en skogsplantör, som mot ringa afgift tillhandagår enskilda skogsegare med råd. Den egentliga skogsbygden upptager nästan hela Wadsbo och Kåkinds härader, med Norra Billingsbergen, jemte landet nedom Hjo, mellan Wettern och Tida-ån, samt mellan denna och gränsen mot Elfsborgs län. Östra delen af Kinne härad, södra delen af Wiste härad omkring Nossa-ån samt å Kjedumsbergen på gränsen till Barne härad äro skogbeväxta. Löfskogar, mest af björk, men äfven af asp, finnas så väl på slätten som i bergsbygderna, synnerligast utåt östra sluttningen af Hökensås, eller den s. k. Guldkroken, der äfven eken förekommer i myckenhet. Boken förekommer blott undantagsvis i öfvergångstrakterna, såsom vid Halle- och Hunneberg. Af förut uppgifna skogsareal upptaga samtliga kronoparker: *Tiveden, Sundsmarken, Wahraskogen, Westra* och *Östra Kinneskogen, Klyftamon, Ledsjömo, Stenåsen, Furubacken, Råda ås, Edsmären, Mösseberg* samt *Kongslena åsar*, tillsammans 11,798 tld 13,3 kpl., och häradsallmänningar: *Mösseberg, Gryten, Rolken, Hökensås, Östra* och *Westra Stöpen*, tillsammans 13,718 tld 4,2 kpl.; dessa uppgifvas afkastat i medeltal för åren 1856—60 c:a 7,000 famnar, och har afkastningen under nämnda tid i jemnförelse med 1855—60 årens ökats med 58,142 rdr. Af boställens, kyrkors, läroverks och fromma stiftelsers skogar, med en areal af cirka 45,000 tld, äro 9,224 tld indelade till trakthuggning. Dessutom förtjena anmärkas Göta kanalbolags skogar inom länet, 4,592 tunnland, och *Leckö kungsgårds* skog, 1,944 tunnland. Till följd af Kongl. Maj:ts skrifvelse af den 21 Jan. 1859 till chefen för Skogsstyrelsen är skogsskola inrättad på Hunneberg inom Elfsborgs län; men någon dylik har ännu icke kommit till stånd inom detta län; äfven har fråga varit om en dylik skolas inrättande vid Leckö kungsgård. Skogs- och jägeristaten i detta län, talrikast af alla inom riket, utgjordes 1860 af en öfverjägmästare, 3 öfverjägare, 1 extra öfverjägare med lön, 19 underjägare å kronoparkerna samt 11

bevakare å kronoallmänningarne. Jemte de skogseffekter, som åtgå till länets eget behof, hafva vid sju särskilda ångsågar samt en mängd vatten- och vädersågar flera tusen tolfter plank och bräder blifvit afverkade under åren 1855—60 och jemte brännved afyttrade dels kanalvägen på Göteborg, dels öfver Wettern till Östergötland, der Wadstena är hufvudsakliga afsättningsorten. Svedjandet användes numer endast i norra och sydvestra delen af länet. *Torfmossar* finnas till icke ringa omfång. I medeltal ha under åren 1855—60 dödats 3 vargar, 4 vargungar, 316 räfvar, 532 räfungar.

Bergs- och *brukshandtering* samt *fabriker, manufakturer* och *handtverk.* Inom länet finnas 9 stångjernsbruk och 5 manufakturverk, men icke några grufvor, och endast en masugn af länets två, näml. *Igelbäcks* och *Granvik*, den sistnämnda i Undenäs socken, har på sednare åren varit begagnad. Malmen och tackjernet hemtas från Lekebergs och Carlskoga bergslager. Jernbruken äro *Skagersholm, Ribbingsfors, Lagersfors, Ryfors, Tidaholm, Forssvik, Sättra, Åboholm* och *Åreberg,* med 19 härdar, vid hvilka tillverkades år 1860: 14,352 *skℓℓ* stångjern; för 1842 uppgifves härdarnes antal till 24, men tillverkningen blott till 7,630 *skℓℓ.* Manufakturverken äro: *Madängsholm, Annefors, Tunarp, Slättäng* samt *Källebacken,* alla belägna i Wartofta fögderi; förut har äfven ett funnits vid *Sannum.* Kopparhamrar finnas vid *Sätersfors* i Habo och *Källefall* i Daretorps socken, hvartill råkopparn hemtas från Åtvidaberg inom Östergötland. Till bergsrörelsen räknas vidare brunstensbrott, hvaraf finnas flera, fastän blott ett vid *Böhlet* i Undenäs under sednare åren varit bearbetadt; täljstensbrott på Kinnekulle, qvarnstensbrott i Lugnås och Timmerdala socknar, hvartill kommer kalktillverkningen på åtta ställen inom Södra Wadsbo fögderi i socknarna vid foten af Billingen, på sex ställen inom Wartofta fögderi samt på fyra ställen inom Läckö fögderi, äfvensom vid Mösseberg och Kinnekulle inom Skara fögderi. Stenhuggningsarbete idkas vid Hellekis och Blomberg samt i Wåmbs by. Å *Binnebergs* mo är för Carlsborgs fästning afsatt ett skifferbrott, som dock ännu 1860 icke var begagnadt. Alun tillverkas nu mer blott vid *Hönsesäter,* verken vid Carlsfors och Kaflås äro nedlagda. Öfriga bruk och fabriker på landet äro: 2:ne glasbruk, det ena, *Bromö* i Thorsö socken, det andra Årnäs i Forshems socken; 4 pappersbruk vid *Cathrinefors, Åkleby, Gustafsbruk* och *Bälteberga;* 1 oljeslageri vid *Åreberg,* förut har dylikt funnits äfven vid *Mellomqvarn* i Sköfde; tändsticksfabrik vid *Amundstorp.* Härtill komma 468 mjöl-, 219 sågqvarnar, 43 tegelbruk, 12 färgerier, 29 garfverier, 13 stampar, 124 brännerier. År 1860 utgjorde arbetarnes antal 2,557, hvartill kommo 51 handtverksmästare med 1,418 gerningsmän och arbetare-biträden och dessutom 189 idkare till sjelfförsörjning.

Bland binäringar böra nämnas *linberedning* inom några orter af Wadsbo och jemväl inom Kåkinds härad, *linne-* och *ylleväfnads* tillverkning inom Wadsbo härad; den uppgafs i sednaste landshöfdinge-embetets femårsberättelse årligen uppgå till omkring 16 à 17,000 fot hel- och halflinne med bomull till inslag, 24 à 26,000 fot blångarnsväf, 4,000 fot ylleväfnader, mest golfmattor, samt 1,000 fot bomullsväfnad; från Wadsbo fögderi uppgifves årliga försäljningen till omkr. 600 centner lin. Inom Sandhems och Habo socknar tillverkas möbler och laggkärl, de sednare tillverkas ock i norra delen af Södra Wadsbo fögderi. Dessa produkter afyttras dels inom länet, i städerna och vid marknader, hvilka på landet årligen hållas i *Hofva, Fredsberg, Rödesund, Öfverby* (linhandel), *Enebacken, Jung, Naum, Algutstorp, Ullened, Högasten, Slättäng, Kungslena* och *Onsjö,* utom en särskild s. k. remont-marknad vid Sköfde. *Båtbyggeri* idkas i norra delen af Södra Wadsbo fögderi, äfvensom i ringa grad vid kusten af Wettern inom Wartofta fögderi samt vid öarna i Wenern. Dessutom finnes vid *Sjötorp* en Göta kanalbolag tillhörig reparationsdocka. På flera ställen vid stränderna af Wenern bereder *fisket* inbyggarne en icke ringa inkomstkälla, och på Thorsö samt Kållandsö utgör det en hufvudsaklig del af deras inkomst. I sednare tiden har stort intresse visat sig för *biskötseln* efter Dziersons method. Förut hafva väl enskilda funnits, som nitälskat

för biskötseln, såsom t. ex. en öfverjägare Isak Gren; men man visste ej att begagna sig af hans 40-åriga erfarenheter i biskötseln. Salpetertillverkningen inställdes alldeles 1842. Tillgången på nyttigt *villebråd* har betydligt minskats; elgar uppehålla sig endast kortare tider af året i de skogrikare trakterna. Kronhjortar, som för omkring 40 år tillbaka funnos i myckenhet på Kållandsö, hafva numer alldeles försvunnit. Angående *bränvinstillverkningen*, så befinnes den år 1835 vara idkad med en beskattning af 18,300 rdr, år 1842 med 33,990 rdrs afgift, ehuru pannornas antal var minskadt med 6,000; år 1860 hade länet 47 brännerier, för hvilkas tillverkn., 948,873 kannor, afgift erlades med 570,488 rdr rmt. Länets belägenhet mellan 2:ne af rikets största insjöar är särdeles gynnsam för handel och sjöfart, hvilka fördelar än mer befordrats genom Göta kanal samt Vestra stambanan. Till inrikes sjöfart begagnades år 1860: 54 fartyg om 1,029 läster; endast ett fartyg om 35 läster, tillhörigt Årnäs glasbruk, var beräknadt för utrikes sjöfart. Handel idkades nämnde år af 43 landthandlare med 15 mans betjening. Hufvudsakliga afsättningsorter utom länet hafva varit Göteborg, Elfsborgs län och Wärmland för spannmål, Nerike och Wärmland för kreatur, Göteborg dessutom för ladugårdsprodukter, lin, jern och skeppseffester, Stockholm för fläsk-exporten samt Östergötland via Motala. Till länet införes jernmalm från Nerike, tackjern och skogseffekter från Wärmland, humla och talg från Småland samt väfnader från Elfsborgs län.

Bland länets kommunikationsanstalter må främst nämnas *Vestra stambanan*, som går genom socknarna *Floby*, *Sörby*, *Gökhem*, *Marka*, *Falköping*, *Friggeråker*, *Thorbjörntorp*, *Hvaltorp*, *Segerstad*, *Stenstorp*, *Borgunda*, *Sjögersta*, *Kyrketorp*, *Sköfde*, *Frödsved*, *Locketorp*, *Stora Wäring*, *Götlunda*, *Wad*, *Mo*, *Fägred*, *Björkäng* (med Töreboda station), *Elgarås*, *Hofva* och *Finnerödja* till Örebro läns gräns vid Bodarne. Banan mellan Falköping och Jönköping stryker genom socknarna *Luttra*, *Slöta*, *Åsaka*, *Yllestad*, *Sandhem*, *Nykyrka* och *Habo* till Jönköpings läns gräns öfver Dummeån in i Rankeryds socken. De hufvudsakliga sjötrafikslinierna sträcka sig från kusthamnarna vid Wenern till Wärmland och genom Göta kanal till Göteborg samt öfver Wettern från Motala till kanalens inlopp vid Rödesund, i öster och vester 4 sjömil, från Rödesund öfver Bottensjön till Forsviks kanalstation i nordvest, 1 sjömil, och derifrån öfver sjön Wiken först från söder åt norr samt sedermera i sydvestlig rigtning till Göta kanal vid Tåtorp, 3 sjömil, äfvensom från Wettern, Botten och Wiken genom kanalen till Göteborg. Kusthamnar finnas vid *Sjötorp*, *Bromö* och *Rödesund*, två vid Forsviks bruk, deraf en i sjön Botten och den andra i sjön Wiken, samt vid Carlsborg, alla något mer än 10 fot djupa, äfvensom vid *Hellekis*, *Hönsesäter*, *Sjöberg*, *Årnäs* och *Sotenäs*. Dessutom finnas hamnar i städerna Mariestad, Hjo och Lidköping.

Helsobrunnar och badorter inom länet äro: *Lunds brunn*, *Himmelskällan* i Walle härad samt *Walhall* i Trästena socken, den sistnämnda endast besökt af närmast boende befolkning. Helsovården besörjes af 5 provincialläkare, af hvilka 4 äro stationerade i städerna Mariestad, Lidköping, Hjo och Falköping samt den femte i grannskapet af Naums gästgifvaregård i Barne härad; utom apotheken i städerna finnas å landet 2:ne, ett i *Hofva* samt ett å *Carlsborg*. *Länslazarettet* och *kurhuset* äro förlagda i Mariestad. Samtliga utgifterna i och för fattigvården uppgingo år 1860 till 128,678 rdr; antalet fattighus uppgifves till 232 och antalet fattighjon till 7,255, hvaraf 2,744 erhållit full försörjning.

Utom de i det föregående omnämnda bruken och fabriksanläggningarna märkas inom länet, bland historiska orter: *Jarlehus*, i Rackeby socken, *Lumbs* hög i Wånga socken, *Götala*, *Husaby* kyrka, *Gudhems* kloster, *Levene* socken, *Karlebylånga*, *Warnhems* kloster, *Elgarås*, *Kongslena*, *Gestilren*, *Ymseborgs* slott, *Hofva*, *Axevalla*, *Sparrsätra*, *Aranäs*, *Larfshed*, *Carlsborg*. — Bland större gods och gårdar märkas: *Annefors*, *Bromö*, *Forsvik*, *Hönsesäter*, *Skagersholm*, *Tidaholm*, *Åboholm*, *Almnäs*, *Bjurum*, *Blomberg*, *Dagsnäs*, *Degeberg*, *Leckö*, *Margreteholm*, *Marieholm*, *Ribbingsfors*, *Malma*, *Mariedal*,

Råbäck, med flera, alla beskrifna på sina ställen.

Länet består af 5,877$\frac{130}{17280}$ oförm., eller 4,706$\frac{72}{288}$ förm. mtl i 17,995 brukningsdelar (enl. landshöfd. sednaste femårsberättelse och jordeboksextracterna för år 1863), 4,863 mtl i 14,012 brukningsdelar (enl. Hush.-sällskapets uppgift) samt 8,529 jordtorp, 3,858 backstugor, 3,469 andra lägenheter. Dertill komma städerna *Mariestad*, *Skara*, *Lidköping*, *Sköfde*, *Hjo* och *Falköping*, med deras jord, 26¹/₄ mantal. Hela fastighetsvärdet år 1863 var 142,780,166 rdr, allmänna bevillningens belopp 111,790 rdr rmt. Länet är indeladt till underhåll af 2,461 man krigsfolk, näml.: af Lifregimentets hussarkår 125, af Westgöta f. d. kavalleri, nu infanteriregim. 791, Westgöta-Dals 300, samt hela Skaraborgs 1,200 man. — Kronouppbörden för landsbygden uppgick år 1863 till 886,526 rdr rmt, för städerna till 102,442 rdr.

Länet lyder under Göta hofrätt och indelas i 6 fögderier: *Norra Wadsbo*, *Södra Wadsbo*, *Höjentorps*, *Wartofta* och *Frökinds*, *Skara* samt *Leckö*, 15 härader, hvilka i juridiskt och administrativt hänseende bilda 19 tingslag, 5 domsagor och 25 länsmansdistrikter. I frågor om bergslagsskipning hör länet under Askersunds bergstingslag af Nora och Linde bergmästaredöme. I kyrkligt hänseende utgör länet en del af Skara stift och inneh. 256 socknar, 4 kapelllag, fördelade på 12 kontrakter, hvaraf dock endast 9 ostyckade tillhöra Skaraborgs län.

Länets indelning åskådliggöres närmare af följande tabell.

Kyrkosocknar.	Härader och Tingslag.	Tingsställenas läge.	Domsagor.
Wilske-Klefva, Ullened, *Gökhem*, Marka, Sörby, *Floby*, Trevattna, Göteved, omkr. $\frac{5}{16}$ af *Grolanda*, Jähla, omkr. $\frac{1}{13}$ af Broddarp.	Wilske härad och tingslag	I Falköpings stad.	Wilske, Gudhems, Walle och Kåkinds häraders domsaga.
Sjogerstad, Rådened, omkring $\frac{19}{25}$ af Edåsa, Ljunghem, *Dala*, Borgunda, Högstena, Bjerka (en del af Bjerklunda), Bjurum (Hånger och Mårby förenade), omkring $\frac{1}{2}$ af *Broddetorp*, Hornborga, Sätuna, *Stenstorp*, Brunhem, Kyrketorp, *Segerstad*, Håkantorp, Waltorp, *Gudhem*, Ugglum, Tunhem, Torrbjörntorp, Friggeråker, omkr. $\frac{6}{13}$ af Falköpings landsförsamling.	Gudhems härad och tingslag.		
Warnhem (Skarke), Istrum, Eggby, Ögglunda, Lundby, *Wing*, Skärf, Stenum, *Häggum*, omkring $\frac{1}{2}$ af *Broddetorp*, Bolum.	Walle härad och tingslag.	Skärf i Skärfs socken.	
Grefbäck, Brevik, Sköfde landsförsamling, Sunetorp, Ryd, Sventorp, Forsby, Wåmb, Kyrketorp, Hagelberg, *Kyrkefalla*, Mofalla, *Warola*, Wersås, omkring $\frac{6}{25}$ af Edåsa, *Foglås* med kapell och Hjo landsförsamling.	Kåkinds härad och tingslag.	Wersås i Wersås socken.	
Näs, *Thun*, Friel, Karaby, *Särestad*, Täng, Håle, *Flo*, Ås, Sahl.	Åse härad och Wiste härad. — tingslag.	Grästorp i Tengeneds socken.	Åse, Wiste, Kållands
Omkr. $\frac{11}{31}$ af *Leverne*, Sparlösa, Bjärby, Flakeberg, *Tengened*, Hyringa, Lägnum; Trökörna, Mallma, *Främmestad*, Bäreberg.			
Otterstad med Senäte och S:t Mariæ kapell, *Sunnersberg*, Strö, Gösslunda, *Rackeby*, Skalunda, *Örslösa*, Söne, Wähla (Wälan), Gillstad, *Råda*, Mellby, Åsaka, *Tådened*, Kjedum, Tranum, Lava, *Hjerpås* med Höra och Wedum, Häggesled, omkr. $\frac{58}{66}$ af Ufvered, omkr. $\frac{15}{31}$ af *Levene*, Slädene.	Kållands härad och tingslag.	Örslösa i Örslösa socken.	

Kyrkosocknar.	Härader och Tingslag.	Tingsställenas läge.	Domsagor.
Omkring $\frac{5}{31}$ af *Levene*, Long, omkr. $\frac{7}{66}$ af Ufvered, *Skarstad*, omkring $\frac{3}{4}$ af Hellum, Wara, Önum, *Ryda* med Halfås, Kjedum, Naum, Eling, *Lekåsa*, Essunga, Åsaka, Kyrkås (Sandbeck), Foglum.	Barne härad och tingslag.	Naum i Naums socken.	och Barne häraders domsaga.
Ammehärad, *Hofva* med Fagerlid, Finnerödja, Elgarås, *Lyrestad*.	Wadsbo härad: Hofva tingslag.	Hofva i Hofva socken.	Wadsbo härads domsaga.
Tived, *Undenäs*, Hallna, *Fägred*, Trästena, *Hjälstad*, Mo, Svenneby, Wad, *Belleforss*, Ekeskog, Beateberg (Hunnekulla), *Ransberg*, Mölltorp, *Carlsborgs garnisonsförsamling*.	Wadsbo härad: Walla tingslag.	Walla i Fägreds socken.	
Odensåker, Tidavad, Låstad, Binneberg, *Fiistad*, Götlunda, *Berg*, Böja, Timmersdala, Lerdala, *Wäring*, Locketorp, *Horn*, Frösved, Säter.	Wadsbo härad: Binnebergs tingslag.	Binneberg i Binnebergs socken.	
Thorsö med kapell, *Hassled*, Enåsa, Färed, Berga, *Fredsberg*, Björkäng, Bäck, Ullerfvad, Ek, *Leksberg*, omkring $\frac{61}{81}$ af *Björsäter*, *Ekby*, Utby.	Wadsbo härad: Hasslerörs tingslag.	Hasslerör i Hassleds socken.	
Kinneved, Wårkumla, omkr. $\frac{11}{16}$ af *Grolanda*, omkr. $\frac{8}{12}$ af *Börstig*, Brissmene, omkr. $\frac{1}{9}$ af *Åsarp*, omkring $\frac{3}{5}$ af Smula. Omkring $\frac{7}{13}$ af Falköpings landsförsamling, Luttra, *Slöta* med Faleqvarna, Karleby, omkring $\frac{1}{17}$ af Kjelfvened.	Frökinds härad, och Wartofta härad: Ollebergs tingslag. (1 tingslag.)	Leaby i Karleby socken.	Frökinds och Wartofta häraders domsaga.
Hvalstad, Suntack, Wättack, Kymbo, *Yllestad*. Näs, Wistorp, omkr. $\frac{35}{41}$ af *Åsaka*, omkr. $\frac{16}{17}$ af Kjelfvened, *Sandhem*, Härja, Utvängstorp, Nykyrka, omkr. $\frac{23}{25}$ af *Habo*, Gustaf Adolfs kapell, omkr. $\frac{2}{15}$ af Kylingared, omkr. $\frac{4}{47}$ af *Bottnaryd*, omkring $\frac{7}{8}$ af Bjurbäck.	Wartofta härad: Slättängs tingslag.	Slättäng i Sandhems socken.	
Fröjered, Korsberga, Fridened, *Hvarf*, Hömb, Kongslena, *Acklinga*, Agnetorp, Baltack, *Åsled*, Tiarp, Mularp, *Dimbo*, Ottrafva, *Hångsdala*, Gerum, Skörstorp, *Daretorp*, Brandstorp, Welinge.	Wartofta härad: Dimbo tingslag.	Dimbo i Dimbo socken.	
Omkring $\frac{20}{81}$ af *Björsäter*, Lognås, Bresäters kapell, *Forsshem*, Fullösa, Wedum, *Österplana*, Kjestad, *Medelplana*, Westerplana, *Kinne-Klefva*, Sihl, *Göthened*, Holmestad, Wättlösa, Ledsjö.	Kinne härad och tingslag.	Enebacken i Holmestads socken.	Kinne, Kinnefjerdings, Laske o. Skånings häraders domsagor.
Husaby, Skjelfvum, Ofva, *Källby*, Broby, Skeby, Hangelösa, *Säfvared*, Lindärfva, Hasslösa, Härened, Hofby med Skofteby.	Kinnefjerdings härad och tingslag.	Kollängen i Husaby socken.	
Larf, Lengjum med Wässby, omkr. $\frac{10}{23}$ af Tråfva, Lundby, *Öster-* och *Wester-Britterna*, Wedum.	Laske härad och tingslag.	Onsjö i Larfs socken.	
Åsaka, Hendene, Skara landsförsaml., Härlunda, *Synnerby*, Skalmeja, Gerum, *Saleby*, Trässberg, Härjevad, omkr. $\frac{1}{66}$ af Ufvered, omkr. $\frac{1}{4}$ af Hällum, *Winköl*, Marum, *Jung*, Öttum, Fyrunga, *Wånga*, Qvänum, Edsvära, omkr. $\frac{13}{23}$ af Tråfva.	Skånings härad och tingslag.	I Skara stad.	

Wadsbo fögderi, innefattande Norra och Södra Wadsbo härader. *Höjentorps fögderi:* Gudhems, Walle och Kåkinds härader. *Wartofta fögderi:* Frökinds och Wartofta härader. *Skara fögderi:* Wilske, Kinne, Laske och Skånings härader. *Leckö fögderi:* Åse, Wiste, Kållands, Barne och Kinnefjerdings härader.

Skarbol, Norra och **Södra.** Tvänne skatte-hemman uti Svanskogs socken af Gillbergs härad och Carlstads län, hvartdera af $^2/_3$ mantal; häraf är Södra Skarbol välbygdt och anmärkningsvärdt genom dess förre egare, riksdagsmannen Hans Jansson, som dog här i Febr. 1854. I Biogr. Lex. uppgifves hemmanet ligga på Dal, i jordeböckerna föres det åtminstone till Wärmland; af Djurberg uppgifves gården år 1818 haft godt höbol, ymnig skog, vacker manbyggnad med trädgård; i 1863 års bevillning var den åsatt ett värde af 30,000 rdr rmt. — Norra Skarbol, tax. till 5,700 rdr, hade 2 egare.

Skareda. Egendom uti Lommaryds socken af Norra Wedbo härad och Jönköpings län, af $^3/_4$ mantal skatte, har vacker belägenhet vid en liten insjö, $^1/_4$ mil i söder från kyrkan, hvarifrån räknas 4 mil s. s. v. till Jönköping, $2^7/_8$ mil s. s. o. till Ekesjö. Hemmanet blef på 1780-talet förvandladt till herregård genom bättre byggnader och trädgårdsanläggningar af dåvarande egaren, kronobefallningsmannen S. J. Ljung; har sedermera genom köp åren 1801, 16, 24 och 37 tillhört kanslipresidenten, baron Fr. Ehrenheim, assessor Georg Åberg, majoren A. L. Lindkrona, assessor Sten Wickbom, samt äfven genom köp bonden Johan Petersson, vice aud. Nic. Wellander, efter hvilken gården synes slutligen genom arf kommit till mönsterskrifvaren F. J. Ek, som innehar Hullaryds boställe, se art. Lommaryds socken.

Gården, som år 1818 uppgifves haft 20 t:rs utsäde, uppgifves nu hafva 12 t:r vår- och 25 t:r höstutsäde; arealen är 600 tld, hvaraf dock största delen är beväxt med barr- och löfskog.

Skarfdörren kallas på gränsen af Herjeådalen och Jämtland en öppning mellan tvänne bergväggar genom ett fjäll, som häraf fått sitt namn, och hvarigenom en väg går inåt Norge. Flera dylika fjällöppningar, liknande portar, hvaraf de ock fått namn, finnas vid gränsen. Skarfdörrens pass ligger enligt Hisinger 3,181 par.-fot högt; mellan detta på ena sidan af Herjeådalen mot Jämtland och Wänsjögusten på andra sidan af samma landskap mot Dalarne sträcker sig fjällryggen 7 mil i längd.

Skarfven. En fjärd af Mälaren i Uppsala län; se art. Ekoln. Denna vik skall fordom blifvit kallad Botolfsvik, efter en kon. Nores son eller efterträdare. — En träffning omtalas vid Skarfvaskär, der Ragnar Lodbrok skall ha besegrat en konung Rafn; men om med stället menas denna fjärd eller något annat, är okändt.

Skarhult. Socken uti Frosta härad af Malmöhus län, omgifven i vester och norr af Borlunda samt Strö socknar, i öster af Hurfva, i söder af Gårdstånga socknar och belägen 2 mil från Lund, omfattar 0,184 qvadratmil land, fördelade på $21^7/_8$ mtl frälse. Marken är mer bergaktig och ojemn än slät, på några ställen sidländ. Rådande jordmånen är stenklapper och sand med någon mylla. Alla hemmanen hafva god åker och äng, torf och skog. Folkmängden, som år 1805 var 505, uppgick 1862 till omkr. 1,070 personer. All fast egendom var n. år åsatt ett tax.värde af 852,570 rdr rmt, hvaraf 9,500 rdr för vatten- och väderqvarnar vid Skarhult samt tegelbruk vid Attarp. — Socknen är annex till Strö pastorat; sockenvägen är $^1/_4$ mil. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola, der under året 1862: 125 barn undervisades af en examinerad lärare, medan 24 erhöllo undervisning i hemmet.

Bland fornminnen och sägner omnämnas tvenne källor, hvaraf den ena sydvest om kyrkan skall varit offerkälla, den andra skall i äldre tider hafva uppsprungit på en fälad å Skarhults egor, då en prest blef der mördad. I Hundsängs lund stå tvenne gamla fogelkirsträd, af folket betraktade med mycken vördnad, såsom varande af något obekant trädslag. Från snapphanetiden har man historien om en snapphane, som vid Hundsäng blef spetsad, och hvilken förmäles hafva suttit trenne dagar lefvande på pålen samt helt lugnt rökt tobak.

I socknen märkes frälse-säteriet *Skarhult,* se den art. Öfriga frälse-hemman äro: $^1/_2$ mantal *Attarp,* $3^3/_4$ *Bältinge,* 3 *Hunsäng,* $^1/_2$ *Jäppstorp,*

1 *Kjellstorp*, $3/4$ *Klemmedstorp*, $1/2$ *Stora Månstorp*, $3\,1/4$ *Skarhult*, $5/8$ *Lilla Skeglinge*, som alla lyda under Skarhult. — Adress: Lund.

Skarhult. Herregård uti förutbeskrifna socken, ligger på slättlandet 2 mil från Lund:

»Her neder i Skaane paa gröneste hed
Mod Gedingebro, hen i den led,
Der ligger Skarholt hin bolde»

säger fru Lisbeth Bille i en dikt. Den gamla borgen omgifves af blomster- och köksträdgårdar samt parker. Söder om gården förbi mellanbyggnadens fönster flyter den lilla Brå-ån, som åtskiljer trädgården och den gamla parken, hvilken sednare i vester stöter till kyrkogården, der Skarhults kyrka med knapp möda höjer sin spira öfver de omgifvande höga askarne. Åt andra sidan når parken till en väg, som mot söder går i rak linie till stora landsvägen samt mot norr löper öfver en hvälfd bro och bildar sedan gränsen mellan manbyggnad och ladugård.

Skarhult är en bland de äldsta egendomar i Skåne och har städse varit räknad bland de största; då skånska egendomarne voro delade efter hemmantalen i klasser, räknades Skarhult till den sjette i ordningen uti första klassen, hvartill hörde 14 gårdar, hvaraf de sju största kallades bröderna och de sju mindre systrarne. Redan på 1200-talet befinnes Skarhult inom den i Danmarks historia ryktbara, men mindre talrika Rosensparreska ättens ego, der den förblef omkring 450 år. Sten Rosensparre, Danmarks rikes råd och höfvidsman på Kallundborg, en bland ättens utmärktaste medlemmar, lät uppföra slottsbyggnaden på Skarhult, som fulländades år 1562; äfvenledes har han genom köp och byte utvidgat godset. På 1620-talet blef riksrådet Corfitz Rud egare dels genom köp dels genom sitt gifte med Brita Rosensparre, och öfvergick egendomen med deras dotter till amiral Nils Trolle, som under flera år var ståthållare i Norge. År 1661 såldes godset af sonen Corfitz Trolle till dåvarande general-majoren, sedermera v. guvernören i Skåne, Pontus Fredrik de la Gardie, son af riksmarsken Jacob de la Gardie och den sköna Ebba Brahe; han blef sålunda Skarhults första svenska egare. Under hans tid blef ladugården år 1676, några dagar före slaget vid Lund, uppbränd af Danskarne utaf hämnd för det, att Carl XI kort förut låtit med glödgade kulor skjuta Hoby i brand. Vid denna tid värderades Skarhult till 21,620 rdr, och årl. inkomsten anslogs till 720 rdr. Grefve de la Gardies enke-grefvinna anses hafva köpt säteriet Pugerup och förenat det med Skarhult; efter hennes död 1723 öfvergick Skarhult till hennes dotters dotterson, den då två-årige grefve Erik Brahe, sedermera vorden så olycklig i åminnelse, 1756 d. 23 Juli föll näml. hans hufvud, såsom befunnen delaktig i stämplingar mot dåvarande styrelse i och för konungamaktens utvidgande. Under sonen, grefve Magnus Fredrik Brahes tid, undergick Skarhult en betydlig reparation, nya ladugårdar anlades och uppbyggdes; af honom såldes denna och Pugerups egendomar för 738,000 rdr rgs till H. M. konung Carl XIV Johan, som ökade egendomen genom inköpandet af en del hemman och lägenheter, hörande under Hvidarp. Slottsbyggnaden blef på konungens befallning iståndsatt, hvilket arbete fulländades år 1843 under ledning af professor Brunius. H. M. kon. Oscar I försålde egendomarne 1844 för 950,000 rdr rgs till friherre C. J. von Schwerin och handelshuset Pugaard i Köpenhamn, det sednare sålde dock genast sin halfpart för 525,000 rdr rgs till gr. Einar Reventlow, och med honom öfverenskom baron Schwerin om en delning af egendomen, hvarigenom den sednare erhöll på sin lott säteriet Skarhult, frälse-egendomen Skeglinge m. m., sammanräknadt 7,952 tunnland, den förstnämnda erhöll säteriet Pugerup, fr.-egendomarne Trullstorp, Espinge m. m., sammanräknadt 8,632 tld. Friherre Carl Johan Gustaf Adolf Julius von Schwerin, nuvarande egaren, härstammar från en urgammal adel i Pommern, hvaraf de äldsta ej skrefvo sig Schwerin, utan Ctzwerijn, hvilket på Slavon-Wendiskan, allmänna landsspråket i Pommern i början af 12:te seklet, betyder en fyrkant eller ruta, den har varit en af de mäktigaste slägterna i Pommern. Under frih. Schwerins tid har all jorden undergått laga skifte, de stora steniga fäladsmarkerna äro nu till större delen bördiga åkerfält, planteringar äro gjorda och flera nya bygg-

nader uppförda, så att Skarhult numer är en bland provinsens bästa egendomar såväl i anseende till bruk som byggnader. Skarhult har fordom varit befäst. Slottsbyggnaden, uppförd år 1562 af Sten Skarholt Rosensparre i vacker renaissence-stil, består af en mellanbyggnad, liggande i öster och vester, samt 2:ne flyglar mot norr. Dessa omsluta en rymlig borggård. Byggnaderna, uppförda af tegelsten med mellanfyllning af gråsten, hafva tre våningars höjd samt hvälfda källare under östra flygeln och en del af mellanbyggnaden. Östra flygeln, som är 117 fot lång, 38 fot bred och 44 fot i höjd från marken till takfoten, bildar hufvudfaçaden; nästan midt på dess östra sida är en utbyggnad med gafvelröste, hvilken är $17^1/_2$ fot lång, $32^1/_2$ fot bred och har en inkörsport betäckt med tunnhvalf, som går igenom byggnaden ut till borggården. Å hvarje hörn af denna utbyggnad utspringer ett litet hängtorn af 4 fots diameter, som höjer sig $13^1/_2$ fot öfver taklisten, betäckes af en kalottformig kupa och hvilar på 2 kragstenar, hvilka siras med ett lejonhufvud, som gapar öfver en ring. Vid östra flygelns nordöstra hörn är ett stort rundt vårdtorn, hållande i yttre diameter 33 fot och i höjd 79 fot, med 6 våningar. Mellanbyggnaden håller i längd 83, i bredd 30 och i höjd 37 fot. Trädgårdar omgifva borgen i norr, vester och söder, i hvilka äro orangerier och hus för trädgårdsmästare. Nya parkanläggningar äro gjorda i norr och vester om trädgårdarne, och omkring 90,000 plantor af olika trädslag hafva genom nuvarande egarens försorg blifvit planterade.

På gården förvaras en god samling af taflor, bland hvilka märkas: en Adrian van der Velde; en Karel du Jardin; en genretafla och ett vinterlandskap af Molinær; ett blomster- och fruktstycke af van der Aelst; porträtt af kejsarinnan Catharina i Ryssland, utaf henne sjelf gifvet såsom skänk till hofjägmästaren baron W. G. Schwerin. — Patronrätt till Skarhult fick Olof Rosensparre den 13 April 1567 af konung Fredrik II i utbyte mot några uts. frälse-hemman, och d. 17 Maj 1639 tillbytte sig Nils Trolle patronrättigheten till Ströö af konung Christian IV. Patronrättigheten till båda kyrkorna är af kon. Fredrik I i Sverige bekräftad den 7 Mars 1740. Å godsets egor finnes ett skolhus, som för närvarande underhålles af gården.

Skarhult utgör för närvarande 8 mtl frälse-säteri Skarhult, åsatt ett taxeringsvärde af 345,000 rdr rmt, $13^7/_8$ mant. ins. med 21 gatuhus inom Skarhults socken, $^5/_8$ mtl uts. och 1 gatuhus inom Borlunda socken, $1^1/_2$ mtl frälse i Skeglinge socken och $^1/_4$ dito i Westra Gårdstånga socken, tillsammans $24^1/_4$ mtl. Arealen är 4,850 tld, af hvilka 3,720 tld äro åker (d. ä. 1,042 tld mer än år 1826, då arealen ändock var öfver 14,000 tld), 330 tld äng, 600 tld skog, 70 tld torfmosse, 97 tld betesmark och 63 tld till gårdstomt, park och trädgårdar. Under gården brukas till säteriet hörande afvelsgården *L:a Skeglinge* med 1,442 tld åker och 130 tld äng; omkring 5,000 t:r säd produceras årligen. 38 farmer med 50 tld hvardera samt 28 större och mindre torp höra till gården. 24 nya bondhemman och 10 större torp hafva blifvit uppförda af nuvarande egaren. Till godset höra en väder- och en vattenqvarn med 3:ne par stenar, ångtröskverk, tegelbruk, schäferi och meijeri med 160 kor af fullblodig Ayrshires-race efter en stam, som 1847 blef införskrifven från Skottland. Nyligen hafva hitkommit 2:ne baggar och 12 tackor af Rambouillets stam i utbyte mot från härvarande stamholländeri afsända 2 tjurar, 5 kor och 5 qvigor.

Roteringsskyldigheten utgör för säteriet 4 hela nummer vid N. Sk. inf.reg., för utgårdar och gods äfven 4 hela nummer och mindre delar i 5 nummer vid samma regimente.

Skarke eller **Warnhem.** Præbendepastorat för biskopen i Skara, är af 1:sta klassen, och hörer till Billings kontrakt af Skara stift; det innefattar socknarne Skarke, Istrum, Ögglunda, Eggby och Lundby, med $92^3/_{32}$ mtl, bebodda af omkring 3,200 personer. Denna församling, belägen vid vestra långsidan af berget *Billingen*, utgör den vackraste och betydligaste delen af Walla härad, och dess brutna höjder samt dalar synas vittna om en våldsam vattenflod, som fordom öfvergått dessa trakter. Insjöar intaga en betydlig del af församlingens

areal, hvars längd uppgifves af Tuneld till $1^1/_4$ och bredd $^3/_4$ mil. De största sjöar äro *Tågsjön*, *Kusen*, *Ökulssjön*, *Wingsjön*, *Ormsjön*, *Eggbysjön*, *Emten*, *Flämsjön* och *Storsjön* eller *Hornborgasjön*, som stöter intill, samt *Istrums* sjö och *Rämmen*. — *Skarke*, modersocken, är belägen uti Walle härad af Skaraborgs län, midt imellan Skara och Sköfde, $1^1/_4$ mil från hvardera; omgifves i öster af Wåmbs, i söder af Häggum och Lundby socknar, i vester af Skärfs och i norr af Eggby socknar samt omfattar 0,125 qv.-mil land, fördelade på $24^7/_{16}$ mtl, hvaraf $17^7/_8$ mtl skatte, $3\frac{13}{16}$ krono, $2^3/_4$ frälse, och bebodda 1863 af omkring 925 personer på 228 hushåll. De hemmans mark, som äro belägna å eller nära intill sjelfva berget, är bergaktig; de öfriga och flesta hafva väl någorlunda jemn mark, men som likväl mångenstädes består af större och smärre kullar, dels af mer och mindre djupa dalar, hvilka sednare, odlade till åker, så väl som de ej alltför höga kullarne, äro uppfyllda med klappursten. Rådande jordmånen är svartmylla, som likväl å många ställen är besvärad af i orten s. k. källseg, synnerligen å Billings-hemmanen. På skog är brist. I socknen finnes en mineralkälla, kallad *Himmelskällan*, redan omnämnd under detta ord, der den efter Tuneld oriktigt uppgifves vara belägen i Öglunda socken. Skarke pastorat, som allt ifrån 1714 varit, i stället för Synnerbys, præbende åt biskoparne i Skara, har sin största märkvärdighet af det här fordom belägna *Warnhems kloster* (se detta ord), som uppbrändes år 1566 af Danskarne; men omkring 100 år derefter (1668—1671) uppfördes i stället nuvarande kyrkan med samma omkrets hon haft som klosterkyrka, af riksdrotset Magnus Gabriel de la Gardie. Hon är byggd i Götisk stil och prydd med tre torn; är en vacker korskyrka af sten, invändigt hållande 104 alnar i längd, 24 alnar i höjd, med tvenne rader pelare af huggen sten. Hvarje rad har 7 pelare, prydda med apostlarnes bilder. Mellan de båda sista är orgelverket anbragt. Fönstren äro smala och höga, hvarför kyrkan är något dunkel. De kungliga grafchoren, hvilka kyrkan till större delen har att tacka för sin ryktbarhet, äro blifna oförändrade, och befinnas bakom altaret i en särskild afdelning. Utom de fem grafchoren för Birger Jarl och hans gemål Ingeborg, konung Inge den äldre, kon. Knut Eriksson, kon. Erik X Knutsson och hans gemål, danska prinsessan Rechissa samt kon. Erik XI Eriksson Läspe, finnes ett än praktfullare för nämnda de la Gardie, som intager kyrkans hela södra sida och är af honom sjelf inredt. Alla grafvarne äro försedda med inskrifter som förmäla de derunder begrafnes historia. Här finnes äfven en graf för lagmannen Björn Nilsson Färla. Vid sidan af vestra kyrkodörren äro ett par gamla stentaflor inmurade, som i korthet berätta kyrkans historia från dess första grundläggning 1150 till dess förnyande 1668, ehuru ej utan åtskilliga felaktiga uppgifter. Barnundervisningen bestrides gemensamt uti denna och Lundby socknar uti en fast folk- och en fast småbarnsskola, der under året 1862: 98 barn undervisades af en examinerad och en oexaminerad lärare, medan 77 erhöllo undervisning i hemmet. Till skolan hörer ett planteringsland af 150 qvadratalnars ytvidd. Närmast kyrkan ligger en by, som heter *Klostret*, 5 mtl skatte, $^1/_2$ mtl krono (indraget militiæ-boställe), erinrande om det namnkunniga klostret; socknen kallas än i orten och på äldre kartor Klosters socken; i samma trakt ligga $1^1/_2$ skatte *Ulunda*, $^1/_4$ skatte *Stenhammar*, *Hammars* qvarn och *Klefvens* såg.

Af gods och hemman må vidare nämnas: $^1/_2$ mtl skatte *Backa*, 1 sk. *Solberga*, $^1/_4$ mtl *Wästorp*, 1 sk., 2 fr. *Wäberga* och $^3/_4$ sk. *Öfverbo*, allts. tax. till 75,000 rdr, socknens största egendom, eges af majoren och riddaren N. Wetterberg. 1 mtl *Kyrkebo*, $^3/_4$ *Skarke*, $^1/_4$ *Öfverbo*, alla skatte, samt $^1/_4$ fr. *Svarfvarebacken*, egas af kyrkoherden i Synnerby. — Boställshemman äro: 1 mtl *Prestbordet*; $^1/_2$ mtl *Ängerås*, beläget på kronoparken Billingen, är kapitensboställe; $^1/_4$ mtl *Resvenstorp*, fanjunkare-boställe. *Skarke* by, $1^3/_4$ mtl skatte, $^1/_2$ mtl mil.-bost., $^1/_4$ mtl indraget jägeri-boställe. — $^1/_2$ mtl *Grufvesätter* föres i jordeboken hit, men på Topografiska corpsens karta till Öglunda socken. De flesta hemman äro reducerade från grefve M. de la Gardie och hans furstinna. En trädgård, kallad *Klostret*, samt Billeqvarn egas af Skara f. d. hospital. — Adress: Skara.

Skarlakansgrundet, beläget $^3/_8$ mil från Westergarnshamnen på Gotland, sträckande sig i s. s. v. och n. n. o. rigtning, gifver nämnda hamn med nordlig

vind fullständigt skydd, med sydlig vind blir en obetydlig sqvalpsjö, enär den i s. v. sig utsträckande *Fröjd-* och *Ejstad-kusten* borttager egentlig sjögång.

Skarnvik och **Tjeldersvik** på Gotland, hafva ankargrund med osäker botten och äro öppna för ostliga vindar utan lotsar.

Skarped. Stångjernsbruk uti Sunds sockens vestra del och Fryksdals härad af Carlstads län, är uppfördt på hemmanet Forssnäs egor och privilegieradt till 600 *skℓℓ* smide för 2 härdar; här finnas äfven 2:ne spikhamrar med en härd och stock, en såg, uppbyggd enl. kollegii bref af d. 27 April 1705 och skattlagd 1758, qvarn och handelslokal. Bruket hörer till de s. k. *Rottneverken*, hvartill hänvisas.

Skarphyttan. Jernbruk uti Kroppa socken af Fernebo härad och Carlstads län, har först varit bergsmanshammare, hade på 1840-talet en tillverkning af 435 *skℓℓ* stångjern af eget tackjern, men blåsningen har sedermera ej på flera år bedrifvits, utan köras kolen från Skarphytte skogar till Storfors bolags $^3/_4$ mil derifrån belägna *Nykroppa* masugn. *Skarphyttan,* skattlagdt till $^1/_2$ mtl, var med såg och 10 lägenheter år 1862 åsatt ett taxeringsvärde af 165,100 rdr rmt; arealen är 4,800 tld skogsmark, 62 tld 26 kpl. åker, utsädet är $3^1/_2$ t:r höst- och 84 t:r vårsäd och potates. Stället är märkvärdigt såsom varande födelseort för botanices professorn i Uppsala Göran Wahlenberg, född här d. 1 Okt. 1780 och död år 1851. Han var europeiskt namnkunnig icke blott som botanist, utan genom sina undersökningar öfver växtgränserna på Skandinaviens fjäll samt Alperna och Karpaterna. Af hans utgifna skrifter må nämnas *Flora Lapponica* 1812, *De climate et vegetatione Helvetiæ septentrionalis* 1813, *Flora Carpathorum* 1814, *Petrificata telluris suecanæ, Flora Upsaliensis* och *Flora Svecica* år 1826. Wahlenbergs biografi finnes intagen uti Wetensk. Akad. handlingar för år 1851.

Skarpneck. Egendom, belägen uti Stockholms län, Svartlösa härad samt Bränkyrka socken, $^1/_2$ mil från Skans tull i Stockholm, vid Ältasjön, utgöres af $2^1/_2$ mtl frälse-säteri, $^1/_2$ mtl frälse i Erstaviks kapellförsamling, upptagande tillsammans en areal af 1,797 tunnland, hvaraf under eget bruk 449 tld åker och äng; utsädet uppgifves till omkring 20 t:r höst- samt 100 t:r vårsäd, höafkastningen till omkring 1,000 parlass. Tillräcklig skog finnes för alla behof. Vid egendomen födas 80 kor, 2 tjurar, 10 par oxar, 9 hästar, 30 får. Underlydande torp äro 13 och på egorna finnas 2 husbehofsväderqvarnar med 2 par stenar. Manbyggnaden innehåller 6 rum. — Skarpneck lydde 1685 under Tyresjö säteri; landshöfding Olof Leijonstedt, som dog 1759 i Umeå, skref sig härtill. Såsom egare uppgifvas vidare år 1772 von Schantz, 1827 grosshandl. And. Svedelius, 1850 Carlström, 1862 såldes egendomen med inventarier och växande gröda för 175,000 rdr rmt till bryggaren Neümüller.

Skarpåker. Egendom uti Runtuna socken af Rönö härad och Nyköpings län, bestående af *Skarpåker,* 3 mantal förmedl. till $1^1/_2$ mtl skatte, med underl. 1 frälse *Broby* och $^1/_2$ rusthåll *Ahlby,* ligger invid allmänna landsvägen, som löper dels ifrån Nyköpings till Mariefreds och Strengnäs städer och dels mellan Svärdsbro och Råbykrogs gästgifvaregårdar, $1^1/_2$ mil från Nyköpings stad, 3 mil från Gnesta jernvägsstation samt i närheten af sockenkyrkan, qvarnar och sågar. Egendomens areal är 793 tld, hvaraf under eget bruk c:a 150 tld åker och 150 tld hård- och sidvallsäng; utsädet är 50 t:r höst- och 30 t:r vårsäd. Skog växer tillräckligt för gårdsbehofvet; trädgård med goda fruktträd, bärbuskar och planteringsland finnes. Egendomens årliga onera uppgifvas till 383 rdr. — Närvarande egare är f. d. kapitenen, riddaren af S:t Annæ-ordens tredje klass, J. R. Stårck. Broby har tillhört Silfverstjernska ätten och sedan haft samma egare som Kappsta i Lid.

Skarstad (fordom Skarfstadir). Gård af historisk märkvärdighet, se art. Bro socken i Stångenäs härad.

Skarstad (Skärstad på Topografiska corpsens karta). Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till domprosteriet i Skara stift, utgöres af socknarne Skarstad, Wahra, Önum och Hällum,

med $44\frac{1}{2}$ mtl, bebodda af omkring 2,530 personer. — *Skarstad*, modersocken, belägen uti Barne härad af Skaraborgs län, $2\frac{1}{2}$ mil från Skara och Lidköping, gränsande i öster till Jung och Fyrunga, mot förstnämnda utgör Lida-ån gräns i vester. Marken är med undantag af några här och der varande bergshöjder jemn; rådande jordmånen lera. På skog är brist. Socknens befolkning, som år 1863 uppgick till 873 på 183 hushåll, öfverstigande 1805 års folkmängd med 350, har åkerbruket till sin enda näring. Klimatet anses vara ganska helsosamt. Hemmantalet är $11\frac{1}{8}$ mtl skatte, $2\frac{1}{2}$ mtl krono, $4\frac{3}{4}$ frälse, och var jordbruksfastigheten i 1863 års bevillning åsatt ett värde af 627,920 rdr, verk och lägenheter taxerades till 3,145 rdr rmt. — Kyrkan, byggd af huggen sandsten, är af hög ålder, men flera gånger tillbyggd och senast 1749. Redan år 1807 var annexkyrkornas sammanbyggande till en på förslag, men kom ej till verkställighet i brist af medel. Bland kyrkans handlingar är ett latinskt bref från biskop Spegel, som skall vara af särskild märkvärdighet. Socknen har en fast och tre flyttbara småbarnsskolor, der under året 1862: 317 barn undervisades af en examinerad och två oexaminerade lärare samt en lärarinna; antalet af inom skoläldern varande barn var n. år 490. Utom dessa skolor är beslut fattadt om inrättandet af ytterligare en. Till skolan hörer ett planteringsland af 14,000 qvadratalnars yta.

Största gården i socknen är $\frac{1}{2}$ fr. *Flåberg*. — Af öfriga gårdar och byar må nämnas: 1 mtl *Prestebohlet*, med qvarnfall. — 1 fr., 1 fr.-säteri *Dönstorp* (i jordeboken) eller *Dunstorp*, vid Lida-ån, med flackt läge, har 7 egare. — *Skarstads* by, 6 mtl skatte, 52 egare, $\frac{1}{2}$ mtl krono, indraget militiæ-boställe. *Bya*, 2 mtl sk., $\frac{1}{2}$ fr., 1 mtl krono, det sednare indraget militiæ-boställe. *Korndalen*, $\frac{1}{4}$ skatte, $\frac{1}{2}$ frälse. — Adress: Skara.

Skartofta. Socken uti Färs härad af Malmöhus län, har fordom varit moderförsamling, men är numer sammanslagen med Öfveds socken, hvars kyrka begagnas gemensamt af båda församlingarne. Marken är till större delen jemn, högländt och med sluttningar åt söder; rådande jordmånen är lera och till en del stenbunden. Skog af ek och bok växer till husbehof. Socknen innefattar $2\frac{1}{24}$ mtl sk., $\frac{5}{8}$ kr., $4\frac{17}{48}$ fr., summa $7\frac{1}{48}$ mtl, eller *Skartofta* by med $\frac{1}{2}$ mtl prestgård, vackert bebyggd i början af 1800-talet af friherrinnan Amalia Beata Ramel, $\frac{1}{8}$ mtl krono brukas derunder, $1\frac{1}{4}$ mtl skatte, $\frac{1}{2}$ ins. frälse; *Tjärby*, $\frac{1}{8}$ mtl skatte, $\frac{3}{4}$ uts. frälse, $1\frac{17}{48}$ mtl ins. frälse; $\frac{2}{3}$ mtl skatte *Skåtthusa* samt *Tullesbo* gård $1\frac{3}{4}$ mtl frälse-säteri. — Af hela fastighetsvärdet 512,900 rdr, äro 462,400 rdr åsatta hemman som lyda under Öfveds kloster. Bevillningsafgiften efter II och III art. år 1862 var 222 rdr rmt. Socknen, som s. år beboddes af 502 inb. på 96 hushåll, har skol- och fattighus. — Adress: Lund.

Skarup. Ett skatte-hemman af $1\frac{5}{24}$ mtl, samt ett frälse-hemman af $\frac{3}{8}$ mtl, uti Ronneby socken af Medelstads härad och Carlskrona län; häraf utgöra skattehemmanen en gård, som med tillhörande bränneri var taxerad 1862 till 50,800 rdr rmt och egdes af handlanden J. W. Svanlund.

Skatelöf. Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Allbo kontrakt i Wexiö stift, utgöres af socknarne Skatelöf, Westra Thorsås och Härlunda, med $136\frac{17}{24}$ mtl, bebodda år 1860 af öfver 8,500 inbyggare. — *Skatelöf*, modersocken, är belägen uti Kronobergs län, $2\frac{1}{4}$ mil från Wexiö och är i judicielt afseende delad mellan Allbo och Kinnevalds härader; omgifves i norr af Öija, i öster af Wederslöf och Kalfsvik, i söder af Östra Thorsås, i vester af Wieslanda, samt omfattar, i Allbo härad: 0,597 qv.mil land, $30\frac{5}{6}$ mtl sk., $3\frac{1}{2}$ mtl kr., $3\frac{1}{4}$ fr., 0,056 qv.mil vatten; i Kinnevalds härad: 0,452 qv.mil land, $24\frac{3}{8}$ mtl sk., $2\frac{1}{2}$ kr., $1\frac{3}{4}$ fr., 0,144 qv.mil vatten, summa 1,249 qvadratmil eller $28,162\frac{4}{7}$ tunnland = 157,267 qvadratref, $55\frac{5}{24}$ mantal skatte, 6 mantal krono, 5 frälse. Marken är till en del stenbunden, jordmånen på östra sidan om sjön Åsnen består mest af lera eller lermylla; men på den vestra af svartmylla och sandjord. Den bördigaste delen af pastoratet utgöres af en dalsträckning, bildad af Helgån, som förenar Salen och Åsnen, liksom Åsnens vestra strand; der finnes en botten med hvitgul lera. Floran här täflar i rikedom med de bördigaste orter i Skåne. *Glyceria aqvatica* eller jätte-

gräset växer 5 fot långt vid Huseby; på tegelmuren vid Skatelöfs gamla kyrka anmärkte von Linné *Betula nana*. Skogen är otillräcklig, i Kinnevalds härads del växer någon bok. Uti förutnämnda sjöar hemtas kornig sjömalm för Huseby masugn, vid gjuteriet tillverkades år 1861: 1,310 centner gjutgods. Flera mineralkällor med starkt jernhaltigt vatten ha begagnats, men som läkare har saknats, hafva de sjuka på en sednare tid allt mer begifvit sig till Ronneby.

Socknens fasta egendom upptogs i 1863 års bevillning till 1,450,700 rdr, hvaraf 43,800 rdr för annan än jordbruksfastighet. I bevillning för inkomst erlades n. år 277 rdr rmt. Folkmängden, som på 50 år ökats med 1,265 personer, uppgick år 1863 till något öfver 3,350 (enligt pastors uppgift till 3,380). Hufvudnäringen är jordbruk. Enl. uppgifter insamlade af Kongl. Hushållningssällskapet upptager den odlade jorden 2,800 tld, naturlig äng 3,000 tld, hvaraf 1,600 uti ensädes- och 1,200 uti cirkulationsbruk. Jordens allmänna beskaffenhet är god; utsädet, som år 1818 uppgafs till 900 t:r, uppgifves nu bestå af 25 t:r hvete, 500 t:r råg, 750 t:r korn, 675 t:r hafra, 65 t:r blandsäd, 30 t:r trindsäd, 1,500 t:r potates, 40 t:r lin; skörden beräknas till 7 à 8:de kornet. Antalet vinterfödda kreatur uppgifves till 198 hästar, 20 tjurar, 390 oxar, 1,020 kor, 800 ungnöt, 1,050 får och 500 svin; af ladugårdens afkastning försäljas 100 oxar, 40 kor, 60 ungnöt, 400 *l℔* ost, 350 *l℔* smör. Utom Huseby jernverk finnes lerkärlsfabrik på *Granhyttan*, qvarn vid *Gottåsa* (Gåtåsa). — Socknens nya kyrka är byggd 1820—21 af sten, 60 alnar lång, 30 bred, 25 hög, har torn af sten och en stor sakristia. Barnundervisningen bestrides uti en fast och en flyttbar folkskola, der 362 barn erhöllo år 1862 undervisning af två examinerade lärare; hela antalet af i skolålder varande barn uppgafs till 550. Beslut var sistn. år fattadt om inrättande af sockenbibliothek. Bland pastoratets kyrkoherdar vilja vi nämna den först kände, Johannes Petri, som anses 1460 haft Skatelöf såsom præbende, M. Petr. Floderus 1726, † 1741, M. Jon. Kjellgren 1786, † 1804 (skaldens broder), d:r C. M. Agrell 1805—40, prof. M. J. L. Wickelgren 1842, † 44. — Orten är rik på *fornlemningar*, isynnerhet kring Åsnens stränder, och att här funnits bebyggare redan i »stenvapenstiden, då samma hammare, som lyftes mot fienden i strid och visst användes som hushållsredskap i fred, kan man sluta af en i Åsnen längesedan funnen hammare eller yxa af grönaktig slät stenart, samt pil- eller spjutspetsar af gul flinta»; fyndet förvaras på Araslöf i Skåne. I ättehögarne, hvaraf här är godt förråd, ha jernvapen ofta funnits. *Smeden Verland* lefver här i folkminnet. Bynamnen *Ströby*, *Odensjö*, *Skäggelösa*, *Hunna*, *Skallekulla* och *Olofstorp* anses vara minnen från Wärendsqvinnornas seger öfver Danskarne, de sednare skola nämligen blifvit förströdda vid Ströby; vid Odensjö skola qvinnorna i glädie öfver segren offrat åt gudarne och isynnerhet åt Oden. Hunner anses ha stupat vid Hunna, skallarne laggts i kullar vid Skallekulla, danske konungen Olof stupat vid Olofstorp. På Skäggelösa sten skall Blända suttit och skådat omkring sig, förrän hon utdelat sina orakler. Vid *Frulund* finnes en *blothög*, hvaraf för öfrigt stort antal förekommer i Wärend; den har bevisligen varit ända in på 1500-talet brukad som tingshög. Imellan Odensjö och Skägglösa byar ligger ett åt sjösidan högsluttande berg, kalladt *Blodberget*, vid hvars vestra sluttning finnes det beryktade Puke kapell, hvarom åtskilliga traditioner gifvas. *Helge Thors källa* skall fått namn af missionären *Thordo*, som här blifvit dödad af hedningarne för sitt nit om deras omvändelse, och af hvars blod källan uppsprang. En annan sägen låter henne ha blifvit framkallad af dunder-guden Thor, på det ställe der en flicka mördat och begrafvit sin fästman. På Rudbecks tid stod ett vårdträd, kalladt *Helige Lind*, vid *Hunna* by, och finnes upptaget på en af gr. Erik Dahlbergs ritningar öfver Bråvalla hed. Af minnen från en sednare tid har folket än att förtälja om *Helge* i Skatelöf, en frimodig Smålänning, att han strax efter kung Carls (IX) död, då Danskarne, som tyckte sig hafva fått fritt spel i landet, drogo omkring, såsom i spridda röfvareflockar, brände och plundrade i städer och byar (i denna socken

brändes $23^1/_4$ skatte-, 6 krono-, 9 frälsehemman), hvarhelst något var att sköfla, i Skatelöfs socken till sig samlat en hop dugtiga bönder, vunnit en stor seger öfver Danskarne och nedkastat deras kroppar i en bergskrefva, som ännu i dag deraf kallas »*Jutehallar*» eller *Jutebråten* på Taglamyr. Bland märkliga personer, som tillhört denna socken är Jon Bengtsson i Ströby, hvilken bivistat alla riksdagar från 1756 till 1789 och mördades 1797 af en rånare. Sångerskan Kristina Nilsson är enligt Wexiöbladet född af ett fattigt torparefolk under *Huseby* bruk.

Gårdar och hemman i Allbo härad: Största godset utgöres af 3 mtl skatte *Söby* (enl. jordeboken), *Sjöby* (allmännast), med $^1/_4$ mtl *Grimslöf*, tax. till 80,800 rdr, egare baron Koskull. Af Sjöbyn har $^1/_4$ mtl krono, kommin.boställe nyligen blifvit omfördt till skatte och år 1848 blifvit utbytt mot $^1/_4$ mtl № 9 *Thorsås*. Byn Grimslöf innefattar $5\frac{11}{24}$ mtl skatte, $^3/_4$ mtl fr., här finnas 2:ne ångbrännerier. — I byn *Ströby* $3^3/_4$ mtl sk., $^1/_2$ fr., egde 1863 grefvarne Hamilton 2 mtl jemte $^1/_4$ fr. i Grimslöf. — Boställehemman äro: $^1/_2$ *Arnön* kapitens-, $^7/_8$ *Skatelöf* kyrkoherdens-, $^3/_8$ *Torp* mönsterskrifvarens-, $^3/_4$ mtl *Hunna*, $^1/_2$ mtl *Olofstorp* militiæ-boställen, $^1/_2$ mtl *Slättebacken*, indraget militiæ-boställe. — Öfriga byar och hemman inom Allbo härad äro: $^1/_2$ mtl *Arnön*, $^3/_4$ *Barnhult*, $^1/_8$ *Fårkyltan*, $^1/_8$ *Granhyltan*, $1^3/_4$ *Gåtåsa*, 1 *Hungerstorp*, $1^1/_4$ *Hölmö*, $^5/_8$ *Kärr*, $2^1/_2$ *Löfhult*, $^3/_4$ *Nygård*, $1^1/_2$ *Skallekulla*, $1^1/_4$ *Smörhöga*, $^3/_4$ *Sunnerön*, $^1/_4$ *Tagelkärr*, $^1/_8$ *Tannatorp*, $2^1/_8$ *Torp*, 1 *Torpaskog*, alla skatte. — 1 mtl *Hunna* och 1 mtl *Torp* äro frälse. — Gårdar, verk och hemman inom Kinnevalds härad: Största godset utgöres af *Huseby* jernverk, tax. med underlydande till 201,200 rdr rmt, se den art. — 1 mtl *Sunnanvik*, 1 mtl *Bonäs*, $^1/_4$ mtl *Skäggalösa*, alla skatte, tax. till 68,400 rdr, egas af ingeniör A. P. Sundvalls arfvingar; hemmanen hafva tillhört kon. Gustaf I:s arfvegods, kommo sedan under Bergqvara; uppdrogs 1657 åt hertig Adolf Johan under Norrköpings besluts vilkor, blefvo rusthåll 1691. Boställshemman äro: 1 mantal *Agnäs* sergeants-, $^1/_2$ mtl *Skatelöf* kapitens-, 1 mtl *Silkesnäs* indraget militiæ-boställe. — Öfriga hemman äro: $^1/_4$ mtl *Aplaryd*, $^1/_8$ mtl *Bjurkärr*, $^1/_4$ mtl *Hassle*, $3^1/_2$ mtl *Huseby*, $^1/_2$ *Hösön*, $^1/_4$ *Kroxtorp*, $7^3/_4$ mtl (8 mtl *Odensjö)*, $2^1/_2$ mtl *Osby*, 1 mtl *Skatelöf*, $4^1/_2$ mtl *Skäggalösa*, $1^3/_8$ *Wrankunge*, alla skatte, $^1/_8$ skatte *Wevik*. — Frälsehemman äro $^3/_4$ mtl *Huseby*, 1 mtl *Wrankunge*. — Adress: Wexiö.

Skathöjdeviks silfvermalmsfält, uti Grythytte socken af Örebro län.

Skatteby, *Skateby* i 1805 års jordebok. Två och $^1/_4$ mtl rusthåll uti Askers socken och härad af Örebro län, med god åkerjord, ehuru stenig; skog växer utöfver behofvet; tax.värdet är 100,000 rdr rmt. På egorna finnas orsten och skifferbrott, hvaraf kalk brännes till salu. Bland egare nämnas häradsdomaren Erik Erssons enka och son, bokhållaren Wahlén, hofrättsnotarien Fägreus. Ett och $^1/_2$ mantal köptes till skatte i Oktober 1760.

Skattkärr, *(Skattkjerr)*. Posthemman af $^1/_4$ mtl skatte uti Fogelviks socken af Wäse härad och Carlstads län, tax. år 1862 till 15,000 rdr rmt; stället ligger nära vid Wenern, der det har hamn.

Skattmansö. Gammal gård i Hvittinge socken af Thorstuna härad af Westerås län, vid Hvittinge-ån, ett mtl frälse-säteri med tillhörande $12^1/_4$ mtl frälse, $4\frac{37}{64}$ mtl sk. rusthåll inom socknen samt utsockne 2 mantal frälse, $^1/_8$ mantal skatte, Ytterqvarns jernbruk i Österunda, har tillhört slägterna Bååt, Sparre, Yxkull, Stjerneld och Conradi; eges nu af brukspatron G. Reutercrona samt fru Mannerstråle. Grau uppgifver, på grund af gamla bref, »att Skattmansö varit en sätesgård redan år 1004, och nämner icke långt från gården qvarlefvor efter en gammal borg, hvilken på hans tid kallades *Östsundaborg*, och i berget vid sjön fastgjorda ringar till fartygs förtöjande; sjelfva namnet Skattmansö, menar han, antyder att här fordom bott någon mägtig man, till hvilken den kringliggande trakten erlagt skatt. Eljest — tillägger han — ligger en Ingevalder Scatman med sin hustru begrafven i Simtuna kyrka.» Den historiskt namnkunnigaste bland gårdens egare är Erl. Björnson Bååt, som år 1598 följde med Jakob Räf upp till Dalarne och undgick det öde, som drabbade denne Dalahöfding, endast genom Mäster Elofs i Leksand förbön hos de retade bönderna och på grund af den välvilja, som han alltid visat Dalamännen, då de vid sina färder till Rumbolandet rastade vid Skattmansö. Erland Bååt och hans husfru, Beata Trolle, ligga begrafne i Hvittinge kyrka. En Sparre innehade gården år 1633, slägten Yxkull till 1763, slägten Stjerneld till 1780-talet. Godset, hvartill höra Österqvarns tullqvarn med 3 par stenar samt husbehofssåg och Ytterqvarns tegelbruk, var i 1862 års bevillning taxeradt till c:a 320,000 rdr rmt. Vid Skattmansö och underl. i samma

socken voro nämnda år c:a 300 personer mantalsskrifna.

Skattna. Två mantal frälse-säteri uti Kullerstads socken, af Finspongaläns härad och Linköpings län, beläget nära sjön Runken, nämnes 1489, då hustru Margit här förvärfvade en del jord, och 1513, då Katharina Johansdotter (Slatte?) med sin mans Holmsten Eriksons (Rosenstråle) samtycke sålde det till Hans Brask; synes sedan hafva återkommit till slägten Rosenstråle. Från och med år 1726 har det lydt under Löfstad i Kimstads socken. Manbyggnaden af sten är förfallen; år 1687 skall gården haft 14 t:rs utsäde och äng till 80 lass hö, för år 1818 uppgifves utsädet till 12 t:r, ängen, mulbetet och skogen till nödvändiga behofvet. På norra gärdet, icke långt från gården, finnes en kullfallen runsten.

Skattung. Kapellförsamling till Orsa pastorat, ligger $1^3/_4$ mil från modersocknen vid Ore-elfvens utlopp ur Skattungsjön och beboddes år 1855 af 812 personer; folkmängden hade på 50 år ökats med 210 individer. På 1780-talet räknade Skattunge by 79 grannar och underhöll 9 soldater, år 1862 beboddes sjelfva byn af 645 personer enl. mantalslängden. — Gårdarne uppgifvas här af Hülphers vid nämnda tid varit mer sammanbyggda än som vore vanligt på orten. Humle planteras allmänt. Folket är mindre välmående och måste ofta tillita barkbrödet. Anledningen till socknens namn har varit föremål för olika gissningar, så mena Rudbeck och prosten Sahlstedt det vara ett minne till Dalortens bebyggande af de gamla Schyter, och borde sålunda rätteligen heta Scyt eller Scuthunge; enligt sägner på orten åter skall den hafva namn af någon skotte, eller pålagd skatt m. m. När kapellet först uppbyggdes är obekant. — Adress: Gagnef.

Skeberga. Två mtl fr-säteri, beläget på Thorsön, som hörer till Wadsbo härad och Skaraborgs län, vid Wenerns strand, midt emot Mariestad, $^1/_2$ mil från staden. — Skeberga köptes från kronan 1651 af dåvarande landshöfdingen i länet, sedermera riksrådet friherre Harald Stake, åt hvilken det under evärdelig frälserättighet lemnades den 28 Maj 1664. Sedermera har det bland andra tillhört hofstallmästaren G. Hård, lagmannen S. A. Liljegren, löjtn. Hjerta, major Silfversvärd, friherre M. Falkenberg, år 1814 kornetten C. Lampa, af hvilkens slägt det ännu innehafves.

Af Djurberg uppgifves hufvudgården Skeberga år 1818 haft 42 tld åker, 70 tld äng, 340 tld skog samt betydande fiske; nu mer har godset, bestående af, utom säteriet, $^7/_8$ mtl skatte, $^3/_4$ ($^3/_8$?) mtl frälse samt 11 underl. torp, 100 tld åker, 150 tld äng samt omkring 750 tld skog; utsädet är 75 à 80 t:r, skörd 500 à 550 t:r. Manbyggnaden, omgifven på 3 sidor af träd- och kryddgårdar, håller i vidd 3 tld. Till säteriet hörer tegelbruk med en tillverkning af omkring 100,000 tak- och murtegel. Hela godsets taxeringsvärde år 1863 var 63,800 rdr rmt.

Skebo, säteri, se *Schebo.*

Skeby, *Skjeby.* Annex-socken till Källby pastorat, är belägen uti Kinnefjerdings härad af Skaraborgs län, vid pass $^3/_4$ mil öster från Lidköping, omgifven i norr af Källby, i öster af Broby, i söder af Hangelösa och Säfvareds socknar, i n. v. af Wenern, samt omfattar 0,090 qvadratmil land, fördelade på $3^1/_4$ mtl skatte, $1^1/_4$ krono, $3^1/_8$ frälse, tax. år 1863 till 275,330 rdr rmt. Marken består mest af åker, något äng och en någorlunda stor sumpig utmark. Bästa delen af åkern är jemn, den sämre består af höjder. Rådande jordmånen är lermylla. Socknen beboddes år 1805 af 233 och 1863 af öfver 350 personer på 72 hushåll. Kyrkan, $^1/_5$ mil från moderförsamlingens, är byggd af sten med torn från år 1828. Här finnes *Skeby* by, hvaraf 1 mtl krono är pastors stom, $^1/_4$ mtl, indraget militiæ-boställe, $^1/_2$ sk. största gården i socknen. Dessutom finnes $^1/_8$ fr. (*Trufve* enl. mantalslängden), *Truveholm* tax. till 15,000 rdr, egare förste exped.sekret. J. G. Richert. — Adress: Lidköping.

Skeda. Socken uti Hanekinds härad af Linköpings län, 1 mil s. v. från Linköping, 5 mil från Norrköping, $3^1/_8$ mil från Skenninge, ligger mellan Slaka i n. v. och norr, S:t Lars i n. o., Wist i öster, Wårdnäs af Kind i söder och öster, Nykil af Walkebo härad i v. s. v.

samt upptager 0,591 qvadratmil, hvaraf 0,003 äro vatten. Norra delen kring kyrkan är hufvudsakligen slättland, med enstaka kullar; men i öster stryker en ås, här kallad *Kolbyttemon* och *Persboskogen*, fortsättningar af Åsdymlingen i Slaka socken; mot söder afbrytes slätten alltmer af skogsbackar, och längst in är något bergaktig trakt. Genom socknen rinna tre obetydliga bäckar, hvaraf den ena går genom den lilla *Gåresjön*. Rådande jordmånen är på norra slätten lera, vid östra gränsen mager sand, i södra skogsbygden blandad lättare lera eller sandmylla. På 13,000 tld jord beräknas 2,350 tld öppen åker, 1,100 tld öppen äng, 900 tld kärr och mossar, 8,650 tld beteshagar och skogsmarker. Hufvudnäringen är åkerbruk, med något ängsbruk och boskapsskötsel, hvartill kommer föga skogsbruk. Vid större hemman brukas dels flerårig cirkulation med odling af foderväxter, dels tvåsädesbruk, vid de mindre mestadels tredingsbruk. Åkerns utrymme beräknas vara ökadt på 20 år med 30 %, hvaraf 20 genom flåhackning af ängsmark. Skogsbruket har fordom varit lönande; nu finnes i norra sockendelen nästan ingen skog, i den södra tillräcklig i enskildt ego; *Kolbyttemon*, försåld till enskilda, är uthuggen; *Persboskogen* är ännu allmänning af $575\frac{13}{16}$ tunnlands areal. Bränvinsbränning drefs på 1850-talet på 7 ställen med omkring 22,000 kannors tillverkning årligen. Här fanns då äfven en kardfabrik, der omkring 4,500 par kardor tillverkades.

Socknen, som år 1810 beboddes af 1,406 och 1863 af 1,950 inbyggare på 487 hushåll, innefattar $38\frac{1}{2}$ mtl, hvaraf $22\frac{3}{8}$ skatte, $4\frac{1}{4}$ krono, $11\frac{7}{8}$ frälse; all fast egendom var i 1863 års bevillning åsatt ett värde af 1,178,800 rdr, hvaraf blott 400 rdr för annan än jordbruksfastighet. I bevillning efter II art. erlades 457 rdr. Af uppgifna folkmängden äro 21 man af indelta arméen, c:a 260 hörande till backstugu- och inhyseshjon, 54 sjelfegande hemmansbrukare, 33 arrendatorer, 24 undantagsinnehafvare.

Skeda, hvars namn torde erinra om socknens gränsskilnad mellan Östergötland och Småland, hvilket förhållande upphörde 1646, då Kinds och Ydre härader upphörde att lyda till Småland, nämnes 1352, 1378 och 1385 uti försäljningshandlingar af jord till drotset Bo Jonsson. Under medeltiden skall socknen haft egna kyrkoherdar; men sedan gymnasium inrättades i Linköping förordnade konung Gustaf II Adolf d. 20 Januari 1628, att pastoratet skulle vara præbende åt theologiæ lektorn derstädes, hvilket det ock varit allt sedan, tills kongl. brefvet af den 12 Juli 1861 förklarat socknen för ett regalt gäll. Kyrkan, belägen utmed allmänna landsvägen från Linköping till Wimmerby, är ombyggd 1794, har predikstol, skänkt 1693 af assessoren Samuel Svebilius, adlad Adlerberg, som ligger begrafven i Håckerstadsgrafven, altartafla af Hörberg och orgelverk från 1777; om det gamla finnes antecknadt på läktaren, att det var omflyttadt och med målning förbättradt på biskop Olai Svebilii bekostnad 1682. Socknen har utom vanliga kassor äfven bro- och brandstodskassor, *Persbo* skogskassa samt brandstods- och socken-magasiner, af hvilka alla inkomsterna anlitas för fattigvården, hvarför kostnaden beräknades år 1852 till 996 rdr; deraf ansågs omkring 600 rdr utgå till dem, som genom liderlighet och laster dragit fattigdomen öfver sitt hus. I socknens fasta och flyttbara skola erhöllo år 1862: 192 barn undervisning af en examinerad och en oexaminerad lärare, medan 133 undervisades i hemmen. År 1863 har löjtn. C. von Feilitzen donerat en utjord, värd 5,000 rdr, till boställe åt skolläraren och lokal för skolhus. Sockenbibliothek finnes. På indragna militiæbostället *Blackebo* $\frac{1}{2}$ mtl, (ej Blankebo som i Ad. Ättartaflor), föddes 1746 sedermera ärkebiskopen Jac. Axel Lindblom, hvars äldste kände stamfader var bonden Olof Larsson från Glanshammars socken i Nerike. Af fornlemningar omtalas uti en skogsbacke på $\frac{1}{2}$ mtl sk. *Ingebos* egor en fyrkantig stensättning. — Under katholska tiden hafva præbenden och kyrkliga stiftelser här egt $12\frac{3}{4}$ gårdar, Wadstena kloster 6, bland $57\frac{5}{8}$ mtl, enl. 1700 års jordebok. På 1600-talet hafva adliga slägter, hvaribland Grubb, Lunow m. fl., haft betydlig egendom i socknen. Nu består förut uppgifna hemmantal dels af byar, dels af mindre herregårdar, dels af smärre hem-

mansdelar, hvaraf några under herregårdar i andra socknar. Bland gårdar och byar må nämnas, utom förut ofvan anförda, de största: *Håckerstad* fr.-säteri med underl. $^5/_{16}$ mtl sk. *Orlunda*, tax. till 112,300 rdr; 2 mtl fr. *Åneväga*, tax. till 75,000 rdr; *Wargsätter*, sk.-säteri, se dessa art. — $^1/_4$ *Krogstorp* och $^1/_4$ *Schenninge* äro ber. säterier. — 1 skatte *Torrberga* eges af löjtn. C. v. Feilitzen. — $^1/_2$ fr. *Skankerstad* eller *Fredriksberg*. — 1 sk. *Haddorp* med $^1/_8$ sk. *Arboga*, $^1/_2$ fr. *Mutebo*, $^1/_4$ augm. *Smedstorp* utgöra ett gods. — $^1/_2$ sk. *Stora Gåra* lyder under Gerstorp i Kaga socken; $^1/_4$ fr. *Askebäcken* under Säby i Wist socken; $^1/_4$ fr. *Moo*, $^1/_4$ sk. *Sållarebo*, $^1/_4$ sk. *L:a Wisätter* under Walla i S:t Lars socken; $^1/_4$ fr. *Flådra* och $^7/_8$ sk., $^1/_8$ fr. *Persbo* under Stafsätter i Wists socken; $^1/_4$ sk. *Smacka* under Ryd i S:t Lars socken. — $^1/_2$ fr. *Sundsholm* med husbehofssåg. — *Prestgården*, 1 mantal. — $^3/_4$ *Mörby*, kommin.-boställe sedan 1696. — *Skedagården*, 1 mtl, har varit fr., är reduceradt och nu majors-boställe. — $^1/_2$ *Skullebo*, fanjunkare-boställe. — $^1/_2$ sk. *Måhlbäck* med gästgifveri. — Adress: Linköping.

Skeda. Ett mantal skatte uti Nottebäcks socken af Uppvidinge härad och Kronobergs län, skiftadt mellan 5 åboer; här finnes gästgifveri, hvarifrån skjutsas

till *Åsheda* i n. o.	$1^1/_4$	mil.
» *Lenhofda* i s.	$1^1/_2$	»
» *Åshult* i s. v.	1	»

Skedala. Två och $^1/_2$ mantal frälsesäteri uti Snöstorps socken af Tönnersjö härad och Halmstads län, är beläget vid landsvägen åt Breareds socken, nära Fyllinge å. Rådande jordmånen är grusblandad mylla. I stället för säteriets fordna stora bok- och furuskogar utbreda sig nu kala ljunghedar, hvilka dock fått bibehålla sin fordna benämning af Skedala skog. Sjelfva säteriet var år 1862 åsatt ett tax.värde af 90,500 rdr rmt. — Af egare må nämnas en Nils Skram år 1588, landsdomaren Claus Maccabæus 1629, en Podebusch, vice landshöfdingen Gyllencrantz, Blommenfeldt, fältmarskalk Wrangel, år 1812 grefvinnan Hamilton samt år 1862 possesionaten J. Lyttkens. Bland säteriets i samma socken belägna underl. $13^3/_8$ mtl må nämnas: $^1/_2$ mtl *Brogård*, $^3/_8$ *Tofta*, $5^3/_4$ *Snöstorp*, 1 *Kistinge*, 1 *Öppinge*, $^1/_2$ mtl *Köpenhamn*, alla insockne, $3^1/_2$ uts. frälse *Kistinge*; till godset höra Blom qvarn med 2 par stenar och bränneri, Fyllinge qvarn för 3 par stenar, Frännarps klädesstamp och vattenqvarn, Snöstorps qvarn för 3 par stenar. — Under sednaste årtiondet ha vid denna egendom nyodlats 580 tld, täckdikats 130 tld och 160 tld blifvit upptagna till skogsplantering. Jordförbättringarne hafva kostat 25,000 rdr, nybyggnaderna 17,900 rdr, summa 42,900 rdr, hvaruti kostnaderna för skogsplanteringen dock ej äro inbegripna. Vid skedda odlingar har man upptäckt lemningar efter urinvånarnes eldstäder, som väckt archeologers synnerliga uppmärksamhet.

Skede. Annex-socken till Alsheda pastorat, är belägen uti Östra härad af Jönköpings län, $2^3/_4$ mil s. o. från Eksjö, $^7/_{10}$ mil från moderkyrkan, samt omgifves i norr af Melby och Edshult, i öster af Kråxhult och Ökna, i söder af Alsheda, i vester af Hvetlanda; socknen är $1^3/_4$ mil lång, $^3/_4$ mil bred samt innefattar 14,937 tld, hvaraf 840 tld åker, eller 0,645 qvadratmil, hvaraf 0,040 vatten. Markens och jordmånens beskaffenhet är enahanda med Alsheda sockens. I *Stenqvillshage* finnas jernmalmsbrott, som bearbetades omkring 1833 för Brusaholms räkning. Här äro tvenne sjöar, *Höka* och *Böla*, förenade genom en liten kanal. Uti den förra har funnits den nyttiga sjönöten (Trapa natans), som blifvit hitförd af militären under sednaste Pommerska kriget och planterad i sjöarna vid deras boställen; nu har den likvisst gått ut dels genom nät- och notdrägter, hvarigenom nötterna blifvit uppryckta, dels ock må hända genom de långa och skarpa vintrarna. Vid *Rösa* är vattenfallet *Sjunden* eller *Sjunnefall* i Emmån, som af Wieselgren beskrifves vara ett af de vackraste i landet. De lodräta väggarne äro omkring 10 alnar, och vattenmassan nedstörtar 4 à 5 alnar djupt. Öfver fallet skola 6 tjufvar (eller mördare) hafva sprungit för att fria sina lif, men den 7:de nedstörtat deri. Uti sjön *Krängen* sammanstöta alla pastoratets socknar; vidare finnas *Solshesters-* och *Fursjön*. Socknen, som år 1805 beboddes

af 1,090 och 1863 af något öfver 1,700 inbyggare, innefattar 26 3/8 mtl skatte, 8 1/4 krono, 5 frälse, tills. 39 5/8 mtl. Bönder på egna hemman voro år 1840: 81, på andras 13. Roteringsskyldiga hemman underhålla 38 man af indelta arméen; beväringsskyldiga voro 62. Folket lefver dels af åkerbruk, dels af linodling och allehanda slöjder, för hvilka det har mycket anlag; det är mindre ordentligt och till följd deraf mindre välmående än i moderförsamlingen. Hela fastighetsvärdet upptogs i 1863 års bevillning till 803,000 rdr, hvaraf 20,100 rdr för diverse verk och inrättningar, se under gårdar. I bevillning efter II och III art. erlades 308 rdr rmt. Vid *Brostugan* på *Ekekulls* egor är och har länge varit marknadsplats. Berömd helsobrunn finnes i *Holtsby*, besökt 1852 af öfver 400 personer. På Ekekulls höjder är socknarnas högsta punkt, *Jäppebacka*, hvrrifrån man ser sju kyrkor och *Soljen* med dess vackra stränder — Kyrkan invigdes år 1837, är 64 alnar lång, 30 bred, har prydligt orgelverk med 12 stämmor, anskaffadt på församlingens bekostnad. Skede kyrkklockor äro omtalta såsom de vackraste bland landsbygdens inom Wexiö stift. En sägen förmäler, att den större klockan i medlet af 1600-talet blifvit gjuten af en gesäll, medan sjelfva mästaren dröjde att ankomma, hvarföre han ock erhöll den betingade betalningen; men deröfver skall mästaren blifvit så uppbragt, att han utbrast vid gesällens berättelse härom: tager du brödet från mig, så tager jag lifvet af dig, hvarefter han skall verkställt mordet. En rishög 1/4 mil från kyrkan utmärker stället. Barnundervisningen bestrides uti en flyttbar folk- och 3 flyttbara småbarnsskolor, der under året 1863: 184 barn undervisades af en examinerad och en oexaminerad lärare samt 2 lärarinnor, medan 111 undervisades hemma. Barnhemmet i Alsheda har äfven en uppfostringsanstalt i denna socken på hemmanet *Skede* klockareg., 1/4 mtl, som är inköpt för anstaltens räkning; den förestås af 2:ne fruntimmer, och skyddlingarnes antal utgjorde 1862: 34.

Socknen anser Wieselgren hafva fått namn af skeif: mellanrum, »ty här började väl det tomrum, som fanns mellan Göta- och Wirdaland, förrän ännu Weden, skogen dem emellan, fick bomän (bebyggare).» I diplomer läses om *Skedom*, *Skedum*. Uti katholska tiden har socknen utgjort ett eget gäll och anses haft 3/4 skatte *Skede* prestg. till kyrkoherdeboställe. *Fornminnen:* Några högar finnas vid gården *Böla*, och omtalas än *Böla* än *Skede skansar* af olika förf.; de sammanbindas ock med staden *Witala*, som omtalas i sagorna. Ej långt från Böla skans ligger *Kungsberget;* 5/8 mil från skansen rinner skiljebäcken mellan Skede och Edshult eller Östra härad och Södra Wedbo. På *Ekekulls* dragontorp föddes rotm. Pet. Eks son, Joh. Gustaf Ek, hvarom se vidare art. *Ekekull.* — Största egendomen utgöres af 1/2 skatte *Berg* (hela hemmanet 1 mtl), 1/8 frälse *Rösa* (hela 2 mtl), 3/8 sk., 1/8 fr. *Skede* (byn består af 1 3/4 sk., 1/2 fr.) med delar uti Rösa mjöl- och såg-qvarnar; alltsammans tax. till 32,800 rdr. — *Öfra* och *Nedra Ulfvabergs* jernmanufakturverk, Brunshults mjölqvarn $\frac{33}{360}$ mantal i halfva skatte-hemmanet *Språtarp* egas på en hand. — 1/2 sk. *Stenqvill,* med mjölqvarn och oljeslageri, anföres i jemförelse med 1 mtl Högakull i Alsheda socken såsom exempel på skatternas olika fördelning. — Såg- och mjölqvarnar, garfveri och färgeri finnas vidare vid *Göthsjögle, Hällaryd, Skede* 3/8 mtl skatte prestgård, *Språtarp, Ekekull* och *Turedam.* Boställshemman äro: *Böla* sergeants-, 1/2 *Ekekull* kronolänsmans-, 1/4 *Hageberg* mönsterskrifvarens-; 1/4 *Påtarp,* 1/2 *Stora Billstorp* (hade år 1836 blott 7 tld åker, men 1852: 21 tld), 1/2 *Norra Brunshult,* 1/2 *Hökasjö,* 1/4 *Långås,* 1/4 *Rösa* äro militiæ-hemman. — Adress: Hvetlanda.

Skederid, *Skederö.* Annex-socken till Husby pastorat, är belägen uti Sjuhundra härad och Stockholms län, mellan Riala i söder, Länna, Husby, Lyhundra och Lohärad i öster, Rimbo och Rö i vester; arealen är 0,450 qvadratmil, hvaraf 0,022 äro vatten. Socknen genomstrykes af nästan alla häradets vattendrag, begränsade mot hvarandra af bergåsar i östlig eller nordostlig rigtning; bland sjöar må nämnas *Wiren* vid gränsen till Rö, *Björken, Hufvan* och *Addaren;* af 2:ne vattendrag från Rö och ett från Rimbo

bilda alla tre tillhopa den längre ned s. k. Norrtelje-ån. Dalgångarne äro tämligen smala, skogsmarken vidsträcktast i norra och södra delarne af socknen; mellersta bygden kring kyrkan är jemn. Rådande jordmånen är sandmylla, blandad med grus, sällsyntare bättre lera. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk. Socknen, som år 1810 beboddes af 589 och 1863 af öfver 900 inb. på 151 hushåll, innefattar 6 mtl skatte, $2^1/_8$ krono, $26^3/_4$ frälse, taxerade till 597,400 rdr, hvartill komma frälseräntor, *Finsta* tegelbruk, qvarnar och sågar, tax. till 29,600 rdr. I bevillning efter II och III art. erlades 304 rdr. Den mellersta Roslagsvägen från hufvudstaden går här åt nordost från Rö genom Rilanda gästgifvaregård, 6 mil från Stockholm. — *Skiædarghi* förekommer 1317; kaplaner förekomma från år 1593. Kyrkan, gammal, byggd af gråsten, belägen $6^1/_2$ mil från hufvudstaden och $^3/_{10}$ mil från moderkyrkan, har epitaphier i marmor öfver prostarne N. Humble († 1804) och P. J. Anjou († 1817). I socknens fasta folkskola undervisades 1862: 88 barn af en examinerad lärare, medan 21 erhöllo undervisning i hemmen. Bland *fornlemningar*, utom högar, bautastenar och runstenar, som finnas flerstädes, omnämnes en grotta och ett kapell och af några författare äfven ett kloster, alla inrättade af S:t Brigitta. — Bland gårdar märkes *Finsta* säteri, hvarunder lyda $1^1/_4$ rå och rör *Skedersby*, $^1/_4$ fr. *Björnborg*, $1^1/_4$ fr. *Boda*, $^1/_2$ *Harkrankboda*, $^1/_8$ *Rödjan*, 2 *Sinninge*, $2^1/_2$ *Simlunda*, $1^1/_4$ *Ösby*, alla frälse, tax. till 209,400 rdr rmt. Under Beateberg i Röö socken lyder $^1/_2$ fr. *Ingmundby*. $7^1/_8$ mtl med 111 inb. höra hit i judicielt afseende, men äro belägna i Husby i Lyhundra, och 1 mtl med 18 inb. hör i både kyrkligt och administrativt hänseende till nämnda s:n af Lyhundra härad. 3 mtl sk. *Öst-Ledinge* med såg, egare notarien Krook. $^1/_2$ fr. *Kallö* och 2 fr. *West-Ledinge* ett gods. 2 mtl *Husby* och $^1/_8$ mtl *Ulfriset* äro militiæ-boställen. — Adress: Norrtelge.

Skedeskamma, numer Carl Gustafs socken i Elfsborgs län, till hvilken art. hänvisas. Här må tilläggas, att hemmantalet är $^5/_8$ mtl skatte, $10^1/_4$ krono, $3^1/_4$ frälse, bebodda 1863 af 1,132 innebyggare på 253 hushåll. Tax.värdet var 249,500 rdr rmt. Af A. A. Afzelius, som oriktigt skrifver Skedeshamna, anföres, huru en stark storm år 1638 kullkastade denna sockens klockstaplar, så att klockorna krossades i stycken.

Vid hemmanet *Skedeskamma*, af $^5/_8$ mtl skatte, samt byarna *Backa, Gatan, Hakared, Rössbo* och *Kolsarebo* finnas sågar, qvarn vid *Ryd* och *Strömma*. Af öfriga hemman nämnas *Mellangärde, Mjöshult* och *Moatången*.

Skedevi (efter Westerlings matrikel), *Schedevid, Schedvid* efter jordeböckerna). Socken uti Finspångaläns härad af Linköpings län, belägen längst i norr af häradet, $5^3/_4$ mil n. n. v. från Norrköping, $8^1/_2$ mil från Linköping, mellan Regna och Risinge i sydvest, Simonstorp i sydost, Östra Wingåker och sjön Tisnaren i nordost, Westra Wingåker i n. o. och n. v.; socknen, som är en af de största i länet, har 3 mils längd mot n. v. med 1 till 2 mils bredd och upptager en areal af 2,732 qv.mil, hvaraf 0,542 äro vatten.

Läget är på norra sluttningen af Kolmorden, mot Södermanland, och marken genomskäres af en mängd insjöar, — af Djurberg uppgifvas de till 118, — som alla gå ned till *Tisnaren*, i orten vanligen kallad Storsjön, 2 mil lång, $^1/_4$ mil bred; vattendragen skiljas från hvarandra af föga sammanhängande rader af bergkullar, bildande tillsammans ett tämligen utplattadt bergland, en platå om 150 till kanske 300 fots höjd öfver hafvet. Tisnaren inskjuter här vikarna *Kallfjärden, Kyrkviken* med *Skärforss* och *Södervikarne;* utanför Kyrkviken ligger en ö, kallad Öna, som innehåller $2^1/_2$ mtl; andra mindre ligga spridda utefter stranden. Skärforssviken upptager ortens största vattendrag *Skärforss*-ån från sjön *Hunn*, som är $1^1/_2$ mil lång, $^1/_8$ mil bred; från vester kommer *Häfla* ström ur den till hälften hithörande *Regnaren*. Längst i söder når socknen till sjön Öst-Tjutten. Hägring förekommer på Tisnaren. En icke ringa del, i synnerhet mot sydost, består af blott ställvis bebodd skogsbygd. Rådande jordmånen är sand och dungjord, endast på få ställen stark lera. Skogen består hufvudsakligen af barrträd; men genom svedjande hafva dessa på

långa sträckor fått lemna rum för björk, asp, al, rönn samt ek och äfven lind, denna så ymnig, att den begagnas till basttägt. Skogsbär, särdeles lingon, växa allmänt, att deraf kan utföras till Norrköping. Klimatet är märkbart kallare, vårarne sednare, regn och snö ymnigare än på Östgötaslätten. Af däggdjur finnes här äfven elg, af fisk mal och gös, den sednare blott i Tisnaren. Näringar äro bergs- och skogsbruk samt åkerbruk, det sednare lemnar ej tillräcklig afkastning af säd för ortens behof; deremot odlas här lin och humla, kanske mer än på något annat ställe i Sverige, hvaraf utföres på Stockholm och Göteborg. Boskapsskötsel idkas endast till husbehof, någon bränvinsbränning här och der till afsalu. Biskötseln lemnar något honing till afsalu; trädgårdsskötseln är tämligen allmän. På sednare tiden har blifvit beredd åt behöfvande qvinnor och barn inom socknen en ny arbetsförtjenst uti att hopsamla fröull, som hemtas hufvudsakligen från pilträd, vide, jolster och asp, att sedermera användas till väfnader. Upptäckten af vår inhemska växtulls brukbarhet dertill i stället för bomull har blifvit gjord af delegaren uti Reymyra glasbruk, hr Hampus v. Post, som äfven utgifvit 1863 en liten broschyr: »*Om användning af växtdun till väfnader*», hvilken torde vara förtjent af så väl fabrikanters som jordegares synnerliga uppmärksamhet. I slöjd och smide till eget behof är nästan hvarje karl kunnig; qvinnorna spinna och väfva nästan allt hvad till kläder behöfves. Handel i öppen bod drifves af 3 personer; vid *Byle* by hålles marknad 2 gånger om året.

Socknen, som år 1815 beboddes af 2,278 och 1863 af öfver 3,570 inbyggare, innefattar 55 mtl, hvaraf 14 sk., $2^1/_2$ kr., $38^1/_2$ fr.; all fast egendom var 1863 åsatt ett värde af 1,860,723 rdr, hvaraf 131,023 rdr för verk och lägenheter; i bevillning efter II och III art. erlades 1,369 rdr. På 1600-talet innehade slägterna Ulfsparre, De Geer och Utter de flesta gårdarne. En del bortbyttes 1385 af Askaby kloster till Bo Jonsson. Mindre än hälften af mantalet tillhör nu sjelfegande bönder, och äro dessa i allmänhet välmående, ehuru ej rika. Gamla klädedrägten, bestående för karlarne af långa vadmalsrockar, knäbyxor och om vintern snösockor, om sommaren lång tröja, för qvinnorna randig kjortel, enfärgadt lif, stora hvita ärmar, kallade »yfaxlan», röda strumpor, samt på hals och hufvud ett stort stärkt hvitt kläde, om vintern blå vadmalströja, djupt urringad med tätt åtsittande ärmar, har nu mer börjat lemna rum för en med andra orters mer öfverensstämmande; likaledes har det fordna, enkla, men bastanta lefnadssättet i mat och dryck börjat utträngas af lyx. Uttalet ljuder åt vestmanländskan och i tonfallet t. o. m. åt finskan.

Skædvi förekommer 1300 och räknades af gammalt till Bråbo härad, tills Finspångalän inrättades; socknen, hvars namn torde vara af belägenheten på Kolmorden, som skiljer Östergötland från Södermanland, ty *Skeda* betyder skilja och *Vid* skog, är ett konsist. pastorat af 3:dje klassen, hörande till Bergslags kontrakt af Linköpings stift. Kyrkan är till en del gammal, men östra delen eller choret tillbygdt 1807, med dôme och lanternin, som gifver dagern genom 19 fönster; den har torn, orgelverk af Strand från 1812, här finnes ock en utklippt del af ett *antependium*, $15^1/_2$ tum högt, med den korsfäste Frälsaren mellan modren och lärjungen, broderadt med silfver och guld på siden. I gamla kyrkan funnos grafvar för slägterna Ulfsparre och Uggla; på kyrkogården har familjen von Post en öfverbyggd graf. Vid Reymyra glasbruk finnes särskildt kapell. Socknen har en fast och två flyttbara folkskolor, der under året 1862: 359 barn undervisades af tre examinerade och en oexaminerad lärare, medan 200 barn erhöllo undervisning i hemmen. Åtskilliga egare till säterierna ha lemnat understöd till fattigvård och skola. — Fornlemningar finnas mest i nejden af Tisnaren; grafhögar flerstädes, runstenar vid gränsen till Wingåker, der man äfven vid Ruda funnit i ett stenkummel ett par svärd; norr ifrån kyrkan på *Kalehäll*, ett högt berg, synas lemningar efter en *borg*, der en viking vid namn Kale skall hafva bott, och sjöviken har efter honom blifvit kallad *Kalefjärden*. Sydvest från kyrkan finnes ock, bredvid Tisnaren, ett högt berg, der man äfvenledes har lemningar efter en

smal stig, kallad *Borgarstigen.* Viken, som gränsar härintill, kallas *Finnviken.* — Socknens största gårdar: säterierna *Tisenhult, Johannislund, Frängsätter* och *Sillesjö, Skärfors* manufakturverk, *Häfla* stångjernsbruk samt *Regnemyra* glasbruk äro alla beskrifna på sina ställen. Boställshemman äro: $^1/_2$ mtl *Skedevid* och $^1/_2$ *Ryds* stom, kyrkoherdens boställe; $^1/_2$ *Kexelvik,* Käxlevik (i 1786 års jordebok), kommin.-, $^1/_2$ *Perstorp* sergeants-, $^1/_4$ *Wallerängstorp* militiæ-, $^1/_4$ *Görletorp* (Gjölstorp i 1786 års jordebok) och $^1/_2$ mtl *Erstorp* mönsterskrifvarens bost.; $1^1/_2$ mtl frälse *Ruda* med underl. $^1/_2$ mtl *Roltorp* är en sedan år 1850 välbyggd gård, belägen $^3/_4$ mil från Wingåkers jernvägsstation. *Tölingsnäs,* 1 mtl fr., kallas 1687 krono-säteri. *Rom,* $^1/_2$ fr.-säteri. — En del hemman lyda under Forssa och Stafsjö bruk i Södermanland, några under Stens jernverk i Qvillinge socken. — Adress: Norrköping.

Skedevi, ett frälse-säteri, se Schedevi.

Skedemosse uti Köpings socken på Öland, se denna artikel.

Skedhult, ett frälse-säteri af $^1/_2$ mtl uti Ekesjö socken af Södra Wedbo härad och Jönköpings län, med vacker belägenhet vid sjön Norra Wixen, nära landsvägen mellan städerna Jönköping och Ekesjö, $^5/_8$ mil från sistn. stad, utgjorde 1863 med i sambruk varande inom Höreda socken $^1/_4$ mtl rusth. Mostorp och inom Ekesjö socken $^1/_4$ mtl skatte samt tillhörande bränneri, Hyltenqvarn med 3 par stenar, grynverk och enbladig såg, Stenqville qvarn samt $1^1/_2$ mtl fr., $^1/_4$ mtl sk. inom Höreda socken och omkr. 80 tld af Eksjö stadsjord, som städse brukats till Skedhult, en egendom, i 1863 års bev. tax. till c:a 100,000 rdr rmt; arealen är 300 tld öppen jord, hvaraf omkring 130 tld indelade uti 13 gårdar, hörande till Skedhult med dermed i sambruk varande hemman. Egendomen har goda och väl odlade egor samt behöflig skog och betesmark.

Af äldre egare är blott känd majoren J. Douglitz, som innehade godset i medlet af förra århundradet; på 1850-talet egdes det af landtbrukaren C. P. W:m Munthe och år 1863 af ett bolag, bestående af hrr Stendahl, Hernlund, Lundmark och Björkegren.

Skediga. Egendom uti Bälinge socken och härad af Uppsala län, nära Fyrisån, utgöres af 1 mtl fr.-säteri, 1 mtl rå och rör Skediga. Efter Djurberg hade hemmanen år 1818 knappt höbol och ingen skog, utom en mindre park på hemegorna. Manbyggnaden var af trä, med en god trädgård. Egendomen var 1862 åsatt ett tax.värde af 30,000 rdr rmt. Egare hafva varit af slägten Gripenhjelm, sednare Willemsen år 1741, Schagerström 1825, Granberg 1849 samt byggmästar Sundin 1862.

Skedvi socknar i Westmanland och Dalarne, se Schedvi.

Skee. Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Wikornes Norra kontrakt af Göteborgs stift, $17^1/_4$ mil från från stiftsstaden, utgöres af moderförsamlingen Skee och annexerna Strömstads stad samt Tjernö, med $152^1/_4$ mtl, bebodda 1860 af 7,031 personer. Pastoratet, upptagande $^2/_3$ af häradet, stöter i norr till Näsinge, i öster till norska Enningedalen och Nafverstad, i söder till Tanum och i vester till hafvet. Detta pastorat eger att framvisa alla Bohus läns egenheter, emedan det omfattar både skogs- och fjällbygd, slättbygd och skärgård. Östra trakten upptages af en stor fjällrygg åt Svinesund. Näsingeåsen uppstiger i pastoratets norra del och framstryker mellan sjöarna *Lången* och *Färingen.* Vesterut går en annan betydlig bergsrygg, hvilkens största massa är *Kollekindsfjället,* hvaröfver gamla landsvägen med halsbrytande backar går åt Strömstad. Trakten norr om nämnda stad är till det mesta ett utplattadt, naket fjäll. För öfrigt är pastoratet uppfyldt af isolerade bergmassor, mellan hvilka ligga stora och bördiga dalar, omvexlande med mossar och nakna sandmoar. Utom förutnämnda sjöar märkes här *Strömsvattnet,* hvari uttömmer sig ett af länets betydligare vattendrag, *Wettelandsån.* Vid kusten ligger en stor skärgård, uti hvilken äro flera ansenliga öar, såsom *Kosteröarne, Kärnö, Rösö, Ödö, Saltö* och *Hvalö* m. fl.

Skee, socken uti Wätte härad af Bohus län, belägen $3^1/_4$ mil från Fredrikshall, innefattar med undantag af en liten jordremsa vid stranden hela pastoratets fasta land. Ifrån ålder har socknen varit

indelad uti fyra s. k. *fjerdingar,* näml. *Stensfjerdingen*, eller trakten norr om Strömstad; *Masslebergsfjerdingen,* eller nordöstra delen af socknen, till hvilken de flesta fjällhemman höra, har för det mesta sandjord, hvilken ock till stor del utgör jordmånen uti det öfriga af socknen, särdeles på höjderna, då lera och svartmylla träffas i dalarne; *Rellefjerdingen,* inbegripande dess medlersta, och *Getefjerdingen* dess södra del. Den sistn. och isynnerhet den dalsträckning, som benämnes *Skärsbygden* och enligt traditionen varit en klosterdonation, eger den bördigaste jordmånen, bestående af grålera och mylla på lerbotten, här och der mergelartad, samt någon torfmossejord; socknens östra del har ypperliga skogar, för öfrigt ega de flesta gårdar husbehofsskog af gran och tall. Skälsandsbankar träffas särdeles i grannskapet af stranden; flerstädes upptages i bottnen en fin lera, hvilken kan användas till krukmakarearbeten. På *Dansaremoen* finnes flygsand, oaktadt den ligger långt ifrån hafvet och är skild derifrån genom höga bergsryggar. Svaga malmådror skola finnas vid Hällekind uppemot Hålkedal samt vid Helle och Buvall; vid sistnämnda ställe skola antimonium och något silfverhaltigt mineral förekomma. — Af mineralkällor nämnes uti en skogsbacke på gården *Folkestads* egor en af starkare mineralhalt än Lejonkällan vid Strömstad; en i alléen, som förer till *Wättelands* gård, och en i *Wadalen* på Långens södra strand. Folkmängden, som år 1805 var 2,857, hade 1862 uppgått till 5,576 personer. Allmogen här förtjenar i de flesta afseenden att anses såsom den första i länet. Välmåga röjer sig uti byggnadssätt, klädedrägt och bohagsting. Hufvudnäringen är jordbruk, men fiske och en ännu mindre skogshandtering obetydliga binäringar.

Socknen kallas uti gamla pergamentsbref *Skedie, Skedhog* och *Skefhof.* Namnet skall enligt traditionen kommit af en persons yttrande: »det skall ske», då allmogen opponerade sig emot kyrkans flyttning till sin nuvarande plats. Kyrkan är, oaktadt sin höga ålder, ett af länets ljusaste och rymligaste tempel och utgöres af ett aflångt fyrkantigt skepp samt chor med ett halfrundt utsprång. Kyrkans hela längd invändigt är $57^1/_2$ alnar, skeppets bredd 19 dito och chorets 12 dito; murarne äro $12^1/_2$ alnar höga och förenade med ett högspändt trähvalf. På altaret står ett sällsynt altarskåp af ek, med bilder i hel-upphöjdt arbete, ett fulländadt verk af medeltidens fromma snidkonst. I midten afbildas korsfästelsen. En dopfunt af tälgsten förvaras här med sällsamt bildverk, beskrifvet af prof. C. G. Brunius uti hans antiqvariska resa, pag. 124, och förklaras af honom sålunda: att lejonen med det gemensamma hufvudet beteckna gudomen, och djurmenniskan en nykristen, som hos den förra söker skydd undan afgrundsmakternas på en gång förenade och dock sinsimellan stridiga verkningar. På stora gången finnes en grafhäll öfver kyrkoherden Christoffer Lavridtzon, död här 1667. Barnundervisningen bestreds år 1862 af 4 examinerade och 2 oexaminerade lärare uti 4 flyttbara folkskolor och 2 flyttbara småbarnsskolor; barn inom skoláldern voro 852, deraf 75 undervisades i hemmet och 31 saknade all undervisning.

Fornlemningar förekomma till ovanlig myckenhet inom socknen. De märkligaste äro *Kämpestenarne,* såsom allmogen benämner en skeppssättning i denna socken, och hvilken är i sitt slag säkert den största i Norden och står icke efter de snart sagdt verldsberyktade engelska och skottska. Den är belägen på säteriet Blomsholms egor å en höjd i gärdet, sydost från gården, och består af 47 resta stenar, hvilka tillsammans, lika vackert som enkelt, afbilda ett jättelikt, i båda ändar spetsigt skepp af icke mindre än 70 alnars längd och 15 alnars bredd. Ett stycke norr om skeppssättningen på andra sidan om den sorlande, af vackra alar beskuggade ån, som drifver Fors qvarnar, ses i mörk tallskog ett af Nordens största domaresäten. Uti de högar, som finnas vid det historiskt minnesvärda *Wetteland,* vill A. E. Holmberg söka den mäktige odalbonden Brynjolf Ullfalldis graf. Inga ruiner ha likväl funnits efter det gamla länsherresätet. Traditionen nämner om ett kloster vid gården *Skär.* Vid det i sednare krigshistorien bekanta *Krokstrand* vid Ide-

fjorden bildar ett utskjutande berg ett märkvärdigt rum af 110 alnars längd, 26 alnars djup och 13 alnars höjd. Denna bergshåla, som jemte sin befästning fick namnet *Clausenborg* efter öfv. vid grenadiererna, Johan Clausen, begagnade Carl XII såsom förrådshus för sitt grenadier-regemente, hvilket åren 1717—18 var posteradt i Wätte härad till skydd för magasinerna i Strömstad. Under samma års krig upptimrades ifrån gården *Åseröd* i Skee ända till Svinesund ett slags tvåvåningstorn, omgifna af starka pålverk, såsom en förmur emot angrepp från Norge.

Ibland märkvärdiga personer, som tillhört denna socken, ihogkommer folksagan en Wrål på gården *Hästeskee*, ifrån hvilken ännu ett par slägter yfvas att härstamma. En för sin höga ålder märkvärdig högbåtsman i dansk tjenst, Christian Jacobsen Drachenberg, var född på Blomsholm 1626 och död i Aalborg år 1772.

Hemmantalet är $134^3/_4$ mtl, hvaraf $109^1/_4$ skatte, $10^3/_4$ krono, $14^3/_4$ frälse. Taxeringsvärdet 3,349,900 rdr. Bevilln. å egendom 1,016 rdr 9 öre, å inkomst 340 rdr 13 öre. Af gårdar märkas säteriet *Blomsholm*, med 2 qvarnar, tax. till 107,000 rdr; 1 mtl kr. *Wettland*, se dessa art.; 1 mantal skatte *Boijar*, 1 mtl krono *Ysteröd*, donationer till staden Strömstad, 2 mtl skatte *Öfra* och *Nedra Kroken*, $1^3/_4$ fr. *Stora* och *Lilla Wessby*. *Pastorsbostället*, 2 mtl, med en dertill hörande *Ödegård*, har, genom framlidne prosten A. Liedbergs derpå nedlagda möda, blifvit på samma gång ett af de bästa och skönaste i stiftet. Boningshusen, nybyggda och till storlek samt prydlighet ej vanliga på en prestgård, ega utmärkt vacker belägenhet på en höjd nära kyrkan och omgifvas af resliga lundar, sköna trädgårdsanläggningar och bördiga åkerfält. 1 mantal *Ingalseröd*, komminister-boställe, har åker till omkring 30 t:rs utsäde; *Öfver-Eigst*, 1 mtl, enkesäte; 1 mtl *Rellen*, häradsskrifvare-boställe; 1 mtl *Jordtorp*, kronolänsmans-boställe; 1 mtl *Sloäng* är gymnasii-hemman. — Adress: Strömstad.

Skefthammar, *Skepthammar*. Annexsocken till Hökhufvuds pastorat i Stockholms län, är belägen uti Olands härad af Uppsala län, $5^1/_2$ mil från Uppsala, på Olands-åns venstra strand, mellan Ekeby i sydost, Alunda i sydvest, Morkarla i vester och nordvest, Hökhufvud i norr och öster; den upptager 0,395 qv.-mil, hvaraf 0,012 äro vatten. Större delen är en bergkullig skogsmark; endast ådalen är jemn, här och der sidländ. Olandsån mottager från vester ett vattendrag, som från olika håll samlas till Gimo bruksdam. Rådande jordmånen är dels svag lera, dels mojord; näringar äro åkerbruk, bergs- och skogsbruk. Vid kyrkobyn är bytesplats för skärgårds- och landtmannavaror, af hvilka de förra hitkomma på båtar uppför ån.

Skæpthamar förekommer 1298 och 1314 såsom hörande till *Oland*. Kyrkan, $^1/_2$ mil från moderkyrkan, är gammal, af gråsten, reparerad 1841. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola af en examinerad lärare; 1862 utgjorde skolbarnens antal 101, hvaraf 11 erhöllo undervisning i hemmet. En slöjdskola för flickor finnes vid Gimo bruk. Af fornminnen omnämnes endast en runsten på nämnda bruks egor.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1862	sk.	kr.	fr.	år 1862.
539.	713.	$3\frac{3}{8}$.	$3\frac{3}{8}$.	$18\frac{1}{4}$.	752,120 rdr.
Vid Gimo	326.	1.	$\frac{1}{8}$.	$6\frac{1}{2}$.	

År 1840 uppgifves hushållens antal till 114 på en folkmängd af 588; år 1862 var deras antal endast 71. Af ofvanstående taxeringsvärde voro 536,000 rdr för jordbruksfastighet, resten för verk och inrättningar, utom 620 rdr för socken- och fattigstuga. I bevillning erlades för inkomst 498 rdr 70 öre och för egendom 263 rdr 58 öre.

Gårdar och verk: *Gimo*, 2 mtl fr.-säteri, 3 mtl rå och rör, jemte $3^1/_8$ mtl sk., $8^1/_2$ mtl fr., *Gimo* bruk, alltsammans med ett tax.värde af 636,136 rdr rmt, hvaraf 20,000 rdr endast för orangeri-byggnader (likväl befriade från bevillning). *Skepthammars* by utgöres af $9^3/_4$ mtl frälse. — $3^1/_4$ mtl *Walde*, tax. till 66,000 rdr, är indraget militiæ-boställe. — Adress: Uppsala, Gimo.

Skeglinge, *Skjeglinge*. Socken uti Frosta härad af Malmöhus län, belägen $^1/_8$ mil i söder från moderförs. Borlunda, hvarifrån räknas $1^1/_2$ mil till Lund, gränsar i vester till Örtofta i Harjagers härad, i söder till Iglösa i Torna härad samt i öster till Skarhults socken; omfattar 0,055 qvadratmil land, fördelade på $5\frac{43}{48}$ mtl, hvaraf $1\frac{25}{48}$ mtl krono, $4^3/_8$ frälse. Marken är till större delen jemn, men på några ställen tufvig och mossaktig. Jordmånen består till större delen af

lera och svartmylla. Ingen skog växer här. All egendom var 1862 åsatt ett taxeringsvärde af 369,300 rdr rmt, hvaraf 5,000 rdr för annan än jordbruksfastighet. I bevillning efter II och III art. erlades 137 rdr 45 öre. Socknen, som beboddes år 1805 af 151 och 1862 af 225 personer på 50 hushåll, innefattar byarna *Stora* och *Lilla Skeglinge,* hvaraf den förra har $^1/_2$ mtl annex-hemman, $3^1/_4$ mtl, tax. till 121,900 rdr, lyda under Hviderup; den sednare, $1^1/_8$ uts. frälse, tax. till 106,900 rdr, lyder under Skarhult; en mindre kyrkolägenhet är klockarens boställe. — Adress: Lund och Ellinge.

Skegrie (fordom *Skeirie*). Socken uti Skytts härad af Malmöhus län, belägen $^1/_4$ mil från moderförsamlingen Tommarp, hvarifrån räknas $^1/_4$ mil till Trelleborg, omfattar 0,068 qvadratmil land, fördelade på 12 mtl, hvaraf $7\frac{1679}{3780}$ mtl sk., $4\frac{2101}{3780}$ krono. — Marken är jemn, rådande jordmånen sandmylla. Af skog och torf finnes till husbehof. All fast egendom var 1862 åsatt ett värde af 608,000 rdr rmt, hvaraf 4,500 rdr för verk och lägenheter. Bevillningsafgiften för egendom och inkomst uppgick till c:a 215 rdr rmt. Folkmängden, som år 1805 var 256, uppgick 1863 till öfver 440 personer. — Kyrkan är vacker och ursprungligen uppförd i rundbågsstil; i sednare tiden har skeppet blifvit förlängdt i vester med en qvadrat och i söder med ett vapenhus; år 1844 nedtogs vestra gafvelmuren, och ett fyrkantigt torn med 4 nicheprydda och timrade rösten blef enl. C. G. Brunii ritning och under hans ledning uppfördt. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola, der under året 1862: 77 barn erhöllo undervisning af en examinerad lärare. Till skolan hörer ett planteringsland af 1,081 qvadratalnars ytvidd. I en damm, kallad *Lökdammen,* träffas i mängd lökgrodan (Pleobates fuscus). Socknen innefattar en by med samma namn; № 10 och 17, 1 mtl, utgöra sergeants-, № 27, 1 mtl, indraget qvartermästare-boställe. — № 1, 1 mtl, är pastors annex-hemman. Klockarebol. — Adress: Trelleborg.

Skeinge, *Scheinge.* Ett frälse-säteri af $1\frac{15}{16}$ mtl, uti Werums socken af W:a Göinge härad och Christianstads län, vackert beläget i närheten af en sjö, som bär namn efter gården, skall enligt Gillberg hafva i alla tider varit sammanlagdt med Björkeberga säteri, som i katholska tiderna tillhört kyrkan, men hvars egare efter reformationen äro okända tills på 1600-talet, då Björkeberga egdes af Ulf Grip, hvars dotter Gertrud, missnöjd med fadrens beteende mot hennes man Wivallius, som äktat henne under falskt namn och fördenskull blifvit förd fängslad till Cajana, flyttade hit till Skeinge, hvilket då var frälse-hemman, bebyggde detsamma och erhöll derå säterifrihet, med Björkeberga till ladugård. Sedermera hafva dessa egendomar haft gemensamma egare; af dessa må nämnas majorerna Carl Bonde, von Böhnen och Skytte, hvilken sednares arfvingar sålde dem till landshöfd. Johan von Brehmer, som under fideikommissvilkor och att fideikommissarien alltid skulle heta Wrangel von Brehmer testamenterade dem till öfverste-löjtn. Wilhelm Wrangel von Brehmer, hvilken bosatte sig på Skeinge år 1731. Närvarande egaren är possessionaten C. Holst. Gillberg berättar, att vid egendomen, som i slutet af 1700-talet utgjordes, utom säteriet, af $24^1/_8$ underl. frälse-hemman och flera torp, funnos 4 qvarnar, såg, skog med villebråd af rådjur och fogel, fiske i 2 sjöar och i Helge-ån, der äfven erhölls mal af 2 till 3 lisp. vigt; äfven skall härtill hört ett kalsinerverk med 6 pannor, som producerade en pottaska, öfverträffande den utländska. Sedan på 1830-talet åtskilliga ins. hemman blifvit sålda från godset, utgjordes det år 1862, utom Skeinge, af $1\frac{23}{24}$ mtl säteri Björkeberga, $^1/_2$ ins. fr. Nedra Skeinge, jemte tillhörande mjöl-siktqvarn och såg, samt var åsatt ett taxeringsvärde af 82,800 rdr, hvaraf 50,000 rdr för Skeinge säteri. Arealen uppgifves i Skånes adresskalender för år 1862 till 1,500 tld, deraf 1,000 tld skog, bestående af ek, bok, björk och fur, samt 100 tld god torfmosse. Underlydande torplägenheter äro 16. Vid Björkeberga finnes en helsobrunn med jernhaltigt vatten.

På en holme, kallad *Borggården,* synas lemningar af en åttkantig gråstensringmur, der fordom stått ett herresäte, hvilket omtalas i »Palteboken» och hetat

Scheviaborg, men var då redan förstördt. — Adressorten är Hessleholm.

Skelfvum, *Skjelfvum* (i jordeböckerna). Annex-socken till Husaby pastorat, är belägen uti Kinnefjerdings härad af Skaraborgs län, $1^1/_2$ mil n. o. från Lidköping och ungefär lika långt från Skara; omgifves i norr af Husaby och Sihl, i öster af Ledsjö, i söder af Ofva, i vester af Källby socknar samt innefattar 0,162 qvadratmil land, fördelade på 15 mtl, hvaraf $10^5/_8$ mtl skatte, $1^3/_4$ krono, $2^5/_8$ frälse, och bebodda af öfver 500 inbyggare. — Marken är jemn, rådande jordmånen lermylla. Skog växer ringa. Jordbruksfastigheten var år 1863 åsatt ett taxeringsvärde af 411,070 rdr rmt, annan fastighet 50,050 rdr. — Kyrkan, belägen $^1/_2$ mil från moderkyrkan, är af hög ålder, byggd af huggen sandsten; har ett spetsigt torn. I socknen finnes en af Westergötlands bästa helsobrunnar, den s. k. *Lunds*, redan beskrifven på sitt ställe, der den efter Tuneld blifvit origtigt uppgifven ligga i Ofva socken. — Af byar och gårdar må nämnas: *Skjelfvum*, 3 mtl skatte, 1 mtl frälse, 1 mtl krono, det sednare kyrkoherdens stom; i denna by finnes största egendomen, $1^1/_{16}$ mtl skatte, tax. till 28,875 rdr. — *Suntrelje* by, se den art.; i denna by är $^1/_2$ mtl krono sergeants-boställe. — $^1/_6$ mtl *Jonstorp* är underjägare-boställe. — $^1/_2$ frälse *Heljemon*, med Brundsborgs mosse, lyder under *Mariedals* egendom i Ofva socken. — *Göttorps* by, på $3^1/_2$ mantal skatte, $^1/_4$ mtl krono, det sednare indraget militiæ-boställe. Denna by angifves på Topografiska corpsens karta ligga inom Husaby socken. — Adress: Mariestad.

Skelinge, ett fiskläge på skånska kusten, 1 mil söder om Cimbrishamn, har ren ankargrund med 4 till 5 famnars djup, några kabellängder från stranden.

Skellefteå elf, som i Lappmarken kallas *Skäldut* eller *Skelleteno*, hvilket öfversättes med Spakån, är ett betydande vattendrag i Westerbotten, beräknadt att hafva 34 mil i längd; det upprinner från sjöarna *Gojaur* och *Siltot* vid Jurafjellet i Piteå lappmark och sammanflyter, jemte andra smärre floder, i sjön Sädva, derifrån elfven medelst ett vattenfall går in i *Hornafvan*, hvari *Bartaur* och *Rebnejaur* äfven inlöpa, sammanbinder vidare Hornafvan med *Udjaur* och går, förstärkt från *Aisjaur*, till *Storafvan*. Från denna vattenkedja af vid pass 10 mils längd löper elfven genom *Nautajaur* nedåt kustlandet och genom Norsjö, der Malån tillstöter, samt Skellefteå socknar, der den bildar 2 ansenliga vattenfall, *Bomansforsen* och *Finnforsen* (se den art.), af hvilka det förstnämnda är 300 fot högt, samt faller omsider ut i Bottniska viken. I denna elf går laxen allenast $3^1/_2$ mil upp, inan ett tvärfall möter.

Skellefteå. Uppstad, näst den yngsta bland Sveriges städer, är anlagd enligt Kongl. Maj:ts bref af den 11 Sept. och 6 Nov. 1845, på norra sidan om och invid Skellefteå elf, vid pass $^1/_8$ mil från Skellefteå sockenkyrka och $1^1/_4$ mil från Ursviks hamn, utan annat allmänt bidrag än ett räntefritt statslån af 8,359 rdr rmt till inköp af krono-skatte-hemmanen $\frac{53}{64}$ mtl № 6 och 8 i Norrböle by. En kostnad af 3,000 rdr s.m. har dessutom måst göras för gräfning af en kanal till befordrande af stadsplanens fasthet och säkrare grund för byggnader. Under den 6 Sept. 1846 utfärdades byggnadsordning och reglemente för den nya staden, som år 1855 hade 32 hus och tomter, men dock icke mindre än 18 handlande samt 19 handtverkare. Dessutom hade den ett ölbryggeri, 2 garfverier och ett färgeri. År 1857 hade handladernas antal uppgått till 26 med 23 personers betjening, men år 1860 åter nedgått till 20; enl. landshöfdingeembetets sista femårsberättelse utgjorde de handlandes antal 15, idkande minuthandel med 12 personers betjening, samt 17, handlande med egna tillverkningar, och 1 qvinna, idkande handel enl. 4 § handelsordningen.

Namnet, så väl stadens, som socknens, hvarifrån det är lånadt, härledes derifrån, att den sednare fordom benämndes Skeldept, Skellopt och Skelut af det vattendrag som här framgår från norska fjellen, och som i Lappmarken kallas Skäldut. Staden har flera vackra hus. År 1860 funnos 38 bebyggda och 82 obebyggda tomter. Här finnes telegrafstation af 2:dra klassen, med 2 ord. tjenstemän, 2 apparater i bruk, 1 i reserv; filialbank; postkon-

toret är i Sunnanå by i socknen. Folkmängden utgjorde år 1863 omkr. 440 personer på 74 hushåll, och företer Skellefteå den sällsyntheten bland Sveriges städer att hafva fler af man- än qvinkön.

Skellefteå sockenkyrka är tillika stadens och beskrifves under art. Skellefteå pastorat och socken. Folkskoleundervisningen i Skellefteå stad är gemensam med socknens, hvartill hänvisas.

Stadens handel består i export af tjära, bjelkar, sparrar, plankor och bräder med befraktade norska och andra nationers fartyg; den har under de sednaste åren varit betydlig, hufvudsakligen på utrikes orter. Införseln har utgjorts af spannmål, salt och hvarjehanda köpmannavaror. Handeln med dessa varor bedrifves i staden till det mesta i utbyte mot landtmannaprodukter och har varit liflig. År 1862 egde staden 13 fartyg af tillsammans 1,341 lästers (772,5 nylästers) drägtighet. Af fartyg, tillhöriga stadens handlande, hafva 6 st. hufvudsakligen blifvit använda för utrikes fraktfart och 4 gått på platser, dels inom riket och dels på utlandet inom Östersjön, de sistnämnda med ortens produkter. Fast egendom inom staden var åsatt ett tax.värde af 186,465 rdr och tillhörande egendom inom socknen 456,000 rdr. Bevillningsafgiften för inkomst var 1,237 rdr rmt.

År 1839 inrättade assessor Plagemann i Skellefteå den första svenska fabriken för tillverkning af gelatin utan renhorn, hvilka renarne årligen fälla; fabriken fortfar ännu och eges af enskild person. — Ursviken, hamn för Skellefteå stad, är 4 à 5 alnar djup, försedd med barlastbryggor, tilläggningsbrygga för ångbåtar och uppläggningsplatser för de trävaror, som härifrån utskeppas. En ångsåg är anlagd invid hamnen. Intet fartyg kan uppkomma till staden, och större kunna ej komma närmare än på en mils afstånd, vid Bockholmen och Ursviken, der elfven faller ut i hafvet. En 450 alnar lång bro leder öfver den breda Skellefteå-elfven till den på andra sidan liggande Sunnanå by. — Stadsjorden består af 33 tld åker, äng, tomter och trädgårdar, 280 tld skog och betesmark, hvartill komma 8 tld impedimenter, eller tillsammantaget 313 tld. Åkerjorden består af sand och sandmylla. Stadsplanens areal utgör 52 tld 26 kpl., enligt Stat. Centralbyråns uppgift; men enligt Landshöfdinge-embetets sednaste femårsberättelse af $83^4/_7$ tunnl.; stadens jordegendom, utgörande $5^3/_{64}$ mtl ($4\frac{27}{32}$ mtl enl. tax.längden) i förenämnde by, utgör $348^3/_{14}$ tunnland.

Staden lyder, i afseende på ordnings-, polis- och allmänna ekonomiska ärenden, under Kongl. Maj:ts befallningshafvande och ortens kronobetjening, i hvad som angår lagskipningen, under Skellefteå häradsrätt, samt i fråga om kyrkoväsendet under Skellefteå pastorat, hvarmed läkare- och fattigvården är gemensam. Marknader hållas årligen och vanligen i Mars, Augusti och December.

Skellefteå. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Westerbottens 2:dra kontrakt af Hernösands stift, utgöres af Skellefteå stad och socken med Ytterstforss bruksförsamling, innefattande $169\frac{515}{768}$ mtl (eller 175 enligt mantalslängden) på en areal af 56,719 qvadratmil land; dessutom upptagas 5,185 qvadratmil af vatten. Folkmängden, som på 1840-talet uppgafs till c:a 12,000, uppgifves nu till omkring 17,000 personer. Pastoratet var fordom lika stort med Uppsala län, men har, efter 1834, ej mer än $^1/_3$ af fordna vidden, ehuru längden vid hafskusten, som är 9 mil, förblifvit oförändrad. Bland kyrkoherdar må nämnas den snillrike Högström, som gjort sig högt förtjent om Lappland, och hans svärson, sedermera biskopen i stiftet, Carl Gustaf Nordin. — *Skellefteå*, socken uti Westerbottens läns 2:dra fögderi, belägen vid en hafsvik, 8 mil söder från Piteå och $12^1/_2$ mil från Umeå, utgör till större delen en ådal omkring Skellefteå elf, som i Lappmarken kallas *Skäldut* och gifvit socknen dess namn, samt till en mindre del en ådal kring *Byskeån*, kommande från Pite lappmark, och vid hvars utlopp i Byskefjärden ligger *Ytterstfors* glasbruk, sågverk och brukskyrka. Utom dessa tvenne floder, utfalla i hafvet *Burån*, $^1/_4$ mil nedom Bure finbladiga sågverk, *Storkågeån*, med god hamn vid utloppet, *Tåmeån*, *Åby* elf, kommande från Arvidsjaurs lappmarks socken och genomflytande Piteå och Skellefteå socknar till Åbyfjärden; $1^1/_4$ mil norr om

sistnämnda vattendrag möter Norrbottens längräns. Marken är mer jemn än bergaktig, i synnerhet vid hafskusten; endast mot fjälltrakten eller lappmarken träffas berg af någon betydenhet. Här finnes ock ymnig tillgång på skog, då deremot i kustlandet flera hemman lida brist derpå. Mossar, kärr och sandhedar, bevuxna med tallskog, upptaga en stor del af socknens areal. Ifrån hafvet inskjuta åtskilliga fjärdar, der åtskilliga fisklägen äro anlagda; der finnas ock goda hamnar. *Bjurklubben* är ett högt berg och landkänning vid hafsstranden, med 3 hörn öfverst på kullen. Rådande jordmånen är sand och mojord; endast på få ställen finnes god lera. Socknen, som beboddes 1755 af 4,000 invånare, 1805 af 7,281, räknade 1863 ända till 16,556 invånare på 3,162 hushåll. Att invånarnes tillväxt i fordna tider gått långsamt, synes dels deraf, att dess enda för öfver 300 år tillbaka nybyggda kyrka haft ända till början af detta århundrade tillräckligt utrymme för sockenboerna, dels ock af den underrättelse man har af en gammal kyrkobok, att antalet af skattebönder i Gustaf I:s tid skall varit 400, och deraf att antalet hemmansbrukare, som 1757 besutto 150 mtl och nu 169, föga stigit. Hemmansåboerna voro år 1755: 570. En orsak till folkmängdens ringa förökning synes dels varit lagens stränghet att ej tillåta hemmansklyfning, dels den starka soldatroteringen under kriget (se Wet. Akad. Handl. för år 1755, sid. 170). Hufvudnäringen är boskapsskötsel, så att mycket smör och köttvaror afyttras härifrån. Redan på 1700-talet visste några bönder att draga nytta af vass eller säf, som växer vid sjöstränderna, genom att gifva det åt boskapen. Säfven måste dock, om kreaturen skola befinna sig väl deraf, vara i rättan tid upphemtad, väl torkad och bergad. Tjärubränning och brädsågning samt fiske äro äfven betydande näringsgrenar. I socknen finnes jernmalmsbrott, der år 1861 brötos ur *Fogelbergs* tvenne grufvor 3,203 centner 20 ℔. Kopparmalm finnes i *Södra Berget* samt i *Klockareberget* vid kyrkan. Kalkbruk bedrifves vid *Kågeträsk*, *Kusmark*, *Björnmyrberg*, *Brumyrberg* och *Gobbesberg*. Till binäringar räknas fiske och tillverkning af båtar, hvaraf en stor del afsättas i södra orterna. Här finnes ock en terpentin-, harts- och kimröksfabrik, som varit orten till stort gagn och skulle i ökad mån blifva det, om ett bättre sätt att insamla kådan iakttoges; det uppgifves af J. Engström i hans »Resa genom Norrland», sid. 52, 1 häft. Genom att *Sefvenäs* masugn invid Ursvikshamn åter kommit i gång har en ökad arbetsförtjenst beredts såväl vid sjelfva *Sefvenäs* bruk, som ock genom kolning. Handelsandan lärer tyvärr äfven här gripit omkring sig med den följd, att åkerbruket försummats, och folket blir heldre skeppsredare, sjömän och kramvaruhandlande än åkerbrukare. — Hemmantalet, $151\frac{587}{768}$ mtl sk., $24\frac{131}{768}$ kr. (enl. mantalslängden), $164\frac{635}{768}$ mtl (enl. tax.längden), var 1863 tax. till 4,965,575 rdr verk samt lägenheter till 1,262,465 rdr rmt. Bevillningsafgiften för egendom och inkomst uppgick till 4,634 rdr rmt. — En helsobrunn finnes vid *Tjärn*, $\frac{1}{2}$ mil från kyrkan, upptäckt af prosten Högström. Vid prestgården äro af nämnde prost anlagda 2:ne trädgårdar, der flera slags fruktträd trifvas väl; denna anläggning anser Tuneld vara den första i sitt slag så högt i norden.

Kyrkan, ombyggd 1804 till korskyrka, rymmer c:a 5,000 personer och är en af de vackraste i stiftet. Den har ett godt orgelverk och en altartafla från fordna tider, som antages vara från kyrkans invigning år 1507. Omkring kyrkan ligga mer än 300 små, s. k. kyrkohus, bestående af stuga, bod och stall, hvilka den långt bort boende allmogen begagnar vid sina gudstjenstliga besök för att derstädes förvara sina högtidskläder. Barnundervisningen bestrides uti 1 fast, 6 flyttbara folkskolor samt uti 1 fast och 35 flyttbara småbarnsskolor, af 21 examinerade lärare, 20 dito lärarinnor, 18 oexaminerade lärare och 20 dito lärarinnor. Skolan har en årlig inkomst af 150 rdr utaf enskilda donationer samt ett statsbidrag af 2,450 rdr rmt. Socknens afgift till skolan år 1863 var 2,185 rdr. Skolbarnens antal år 1862 uppgick till 3,230, hvaraf dock 2,051 undervisades i hemmet, 56 voro i saknad af all undervisning. Brandstodsbolag för försäkring af fast och lös egendom

inrättades år 1848 särskildt för denna socken. Här finnes bildad en s. k. *Nödhjelpskassa* från år 1840 med reglemente från den 15 Februari 1853 för 10 år. Kassans ändamål är att i hårda år lemna understöd åt medellösa, som dertill genom tillskott gjort sig berättigade; afgiften utgör minst 6 sk. och högst 3 rdr rmt. Kassans behållning vid 1863 års slut var 29,000 rdr rmt.

Här finnes äfven sparbank sedan år 1853, der högsta insättningssumman var år 1860, uppgående till 8,995 rdr, och den lägsta år 1858, endast 605 rdr. Socknen har marknadsplats och eget postkontor samt tingsställe i Sunnanå by; här finnes äfven apothek och provincialläkarestation samt enda skjutföreningen i länet. I *Storkågeå* by, som i äldre tider varit bytesplats, belägen 1 mil norr om kyrkan, har fråga varit om stads anläggande, då Piteå gamla stad förstördes år 1666 genom vådeld. Den nya staden var ämnad att erhålla namnet *Hedvigsstad;* men anläggningen blef om intet derigenom, att de handlande i Umeå och Piteå lade sig med all makt deremot.

Af socknens många *fornminnen* må blott nämnas lemningar af ett stenhus, hvilket anses varit ett kloster, samt efter ett s. k. »*Buregille*» på en holme. Bland fordom här bosatta Birkarlar nämnes en höfvidsman, Per Olsson, hvilken var svåger med erkebiskop Petrus Kenicius, och som haft tre söner, hvilka sägas hafva uppbyggt Torneå stad. Uti byn *Ersmark* föddes den 1 Juli 1777 af bondeföräldrar Gabr. Marklin, om hvilken det heter i Biogr. Lex., »att ingen enskild i vårt land lärer väl ega så dyrbara samlingar af petrificater, snäckor, insekter m. fl. till naturalhistorien hörande föremål, äfvensom böcker i denna vetenskap; till hans samlingar eger hvarje student fritt tillträde.» Af historiska minnen eger socknen ett från den 15 Maj 1809, då en rysk armékår tillfångatog ett detachement af 600 man under öfverste-löjtn. Furumarks befäl; vid samma tillfälle förlorades en stor del af kronans förråder. Om en ö i viken, och som årligen förminskas, skall enligt sägnen S:t Staffan hafva profeterat, att när den alldeles försvunnit skall Yttersta Domen inträffa. Uti *Innerviks* by lefde ännu år 1862 en gammal veteran, öfvergifven, framsläpande sina dagar i armod. Han är, enligt Umeåbladet, född 1780 och ingick i krigstjenst 1803.

Bland gods, gårdar och verk märkas: *Ytterstfors* jern- och glasbruk samt sågverk. — *Lejonströms* 2 sågar med 5 ramar, med underl. $^1/_4$ skatte *Degerbyn*, $^1/_8$ sk. *Klutmark, Johannisfors* såg med 2 ramar, *Sävenäs* ångsåg äfven med 2 ramar, egas af ett bolag, allts. tax. till 360,000 rdr. — *Sävenäs* stålverk. — *Brännfors* finblad. såg med 4 ramar, tax. till 235,000 rdr; *Holmfors* finbl. såg med 2 ramar, tax. till 80,000 rdr rmt. — *Bureå* sågverk med $^5/_{16}$ mantal i *Bureå*, $^5/_{24}$ mtl i *Häggnås*, $^1/_8$ *Bergfors*, jemte laxfiske, tax. till 105,000 rdr. — Sågar finnas vidare i följande byar: *Ersmark, Gagsmark, Kallbomark, Östbäck. Östanbäck, Ostvik, Frostkåge, Drängsmark, Fällfors, Waruträsk, Nyholmsfors, Klintfors, Myckle, Gummark, Holmsvattnet* och *Krokfors;* de flesta af dessa byar ega äfven laxfiske, som finnes äfven vid *Degerby, Skrämträsk, Klutmark, Lund, Medle, Åbyn, Tämeå, Stensjön, Hedensbyn, Morön, Boviken, Böhle, Fahlmark, Häggbote* och *Ragvaldsträsk.* — *Alderholmens* skeppsvarf uti byn *Ytter-Ursvik.* — Boställshemman äro: $1\frac{37}{64}$ mtl, kyrkoherdens; tvenne komministrar finnas med hvardera $\frac{51}{128}$ mtl; $^1/_2$ mtl i *Storkåge* by är f. d. kapitens-, $^3/_8$ mtl *Strömsnäs* löjtnants-, $\frac{21}{32}$ mtl *Nyborg* kapitensboställe. — *Romersöarne* höra till Piteå stad. — Adress: Skellefteå.

Skellnora. Kongsgård af tre och $^3/_8$ mtl krono (ej $3^3/_4$ efter Tuneld) uti Fresta socken af Wallentuna härad och Stockholms län, vid Norrvikens östra strand, der Wallentunasjöns vatten utlöper, har från 1276, åtminstone delvis, varit kyrkogods, från 1389 Wadstena klosters egendom genom gåfva af Carl Ulfson Sparre; kom år 1410 till mågen Knut Bonde för en tid, indrogs från kyrkan vid reformationen och skänktes 1561 af kon. Erik XIV till ståthållaren, sedermera riksrådet och amiralen, frih. Claës Christerson Horn, innehades i början på 1600-talet af Berfeldt, sednare åter af Horns måg, r. r. Per Person Sparre, från hvars fru det reducerades af kon. Carl XI, och har derefter varit kungsgård och utarrenderad. Gården är bebyggd med ett stort stenhus, först uppfördt 1663, nedrifvet 1740 och åter uppbygdt; härtill höra vacker trädgård och qvarn. Stället finnes afritadt i gr. Dalbergs Svecia Ant. et Hodierna.

Sken. By uti Annerstads socken af Sunnerbo härad och Kronobergs län, af 2 mtl sk., $^1/_4$ mtl fr. gästgifveri, med

lädergarfveri, bränneri, 1 såg- och 2 mjölqvarnar, ålfiske och förut äfven pappersbruk, är belägen vid den vattenrika Bolmån, $^1/_8$ mil vester om kyrkan, som ligger $8^1/_2$ mil från Wexiö. I denna by med cirka 135 inbyggare föddes år 1649 af bondeföräldrar sedermera domprosten Enevald Widebeck, död som biskop i Lund. Han kallade sig Widebäck efter videbuskarna vid bräddarne af en bäck i närheten af fädernehemmet, har utgifvit flera skrifter och räknas bland våra i grekiska lärda män och, hvad ännu mera, en sann andans man. Skens fiske vid Bolmåns utfall ur Bolmen, deri kungslotten sålts af konung Knut Eriksson (1167—1199) till Nydala kloster, nämnes i våra äldsta diplomer, kalladt Skent, Skætin 1200—54 och tillhörde den gamla småländska slägten Natt och Dag. Riksrådet Bengt Mattssons söner afstodo detta fiske åt munkarne i Nydala omkring 1219; den del, som tillhört Byarumsklostret, såldes, efter nunnornas afflyttning till Skokloster, af priorissan Benedicta till Nydala 1254. Vid 1760 hade kyrkoherden 96 ålar i tionde af detta fiske. Det har den 3 April 1846 blifvit af kronan under vissa vilkor afstådt till bolaget för sänkning af sjöarna Bolmen och Drafven. Pappersbruket anlades 1681 (?) af kyrkoherden J. Wallin; af egare nämnas vidare länsman Nils, fader till förutnämnde Widebeck; år 1838 var löjtnant Hammarberg egare. År 1819 anlades garfveriet utaf faktor S. Norlander, som ännu är deraf egare. Af närvarande egare nämnas vidare häradsskrifvare O. Verdier och handlanden Mattsson. Hela fastighetsvärdet var i 1863 års bevillning upptaget till 68,000 rdr rmt. Nämnda år utgjorde $1^7/_8$ mtl Sken med $\frac{1}{16}$ mtl utgårdar en för ståndspersoner bebyggd egendom, hvartill hörde flera af ofvannämnda verk. Från gästgifvaregården skjutsas till

Trollestorp n. o.	$1^1/_8$	mil.
Hamneda s. o.	$1^1/_2$	»
Wrå i vester	$1^1/_2$	»

Skene, en by uti Örby socken, Marks härad af Elfsborgs län, $^1/_4$ mil n. v. från kyrkan, som ligger $3^3/_8$ mil från Borås, innefattar 3 mtl frälse, $2^1/_8$ mtl skatte, $^1/_2$ mtl krono, på 13 brukningsdelar, och beboddes år 1863 af 362 inbyggare på 97 hushåll. Här är postexpedition, marknadsplats och nyligen inrättadt apothek samt gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till

Ramslätt n. o.	$1^1/_2$	mil.
Seglered n. v.	$1^3/_4$	»
Bonared v.	1	»
Hunnaryd ö.	$1^5/_8$	»
Sundholmen s. v.	$1^5/_8$	»

Skeninge (Skenninge). Uppstad, belägen uti Göstrings härad af Linköpings län, på den rika Östgötaslätten, $24^5/_8$ mil från Stockholm, 3 mil från Linköping, $1^1/_4$ mil från Wadstena, har namn af den genom staden flytande *Skenaån*, som vid islossningen under 4 à 5 dygn med stark fart skenar åstad liksom en vild häst, hvilket anses gifvit anledningen till namnet. Tiden för stadens anläggning får man söka långt tillbaka i hedendomen; så väl äldre som yngre historieskrifvare tala om den urgamla staden Skeninge, som hade redan under Sverker I:s tid, omkring år 1135, så tillväxt, att den kallades *Caput Gothiæ* eller Göta rikes hufvudstad och ett stort handelssamhälle (magni commercii civitas). Den räknade ock 1,800 bofaste borgare och 4,000 köpmansgesäller, hvadan staden anses hafva intagit en mycket vidsträcktare område än nu, eller haft åtminstone en genomskärning af en fjerdings väg, samt äfven drifvit en vidsträckt handel öfver allt i mellersta Sverige, enär vid den tiden hvarken Wadstena, Askersund eller Jönköping funnos till och Linköping endast var ett klosterhemvist. Benämningen *Kungshögahatt*, såsom högsta punkten af *Löfvingsborgsslätten* kallas, anses hafva afseende på den kungsgård, som skall hafva legat vid Löfvingsborg, der stadens myndiga män och fogdar antagas haft sin hofhållning. Bland dessa konungs-fogdar omnämnes en från Helsingland af ovanlig längd, *Thore Lång*, till hvars ära en stod varit upprest på stadens torg, midtemot nuvarande rådhuset. Att Skeninge haft sin egen rätt, hvarifrån intet vad egde rum, antages af det vidtutbredda ordspråket: *För Skeninge rätt och Wadstena slätt bevare oss milde Herre Gud!* Rätten var ock så sträng, att stöld af blott sex styfvers värde

belades med dödsstraff. Såsom ett märkligt bevis på stadens anseende och makt torde förtjena anföras hvad man läser om Fylkis-konung Dagers anfall mot Ryssland, att hans krigshär bestod af »Göther, Svenske och Skeningeboar»; alltså voro de sednare så talrika, att de blefvo särskildt nämnda. Stadens storlek och invånarnes talrikhet bevisas ock deraf, att här funnits trenne kyrkor: *Wårfrukyrkan, Allhelgona-* och *Mårtenskyrkan,* samt ett *Helgeandshus,* omnämdt 1293 i ett testamente, och hvarefter nuvarande *Hospitals-* eller *Spetals*-ängen torde vara uppkallad. Äfven af klostren, hvaraf ha funnits 2:ne, ett munke- *(Dominikaner)* och ett nunne-kloster, har staden dragit icke ringa fördelar, enär de voro äfven uppfostringsanstalter; nunneklostret var helgadt åt S:t Ingrid, född af adlig slägt i staden, sedermera kallades det S:t Mårtens kloster efter dess andra grundläggare och välgörare kon. Magnus Ladulås (grundvalen lades af kon. Waldemar 1272). Märkligt är, att detta kloster ej delade de öfrigas öde 1527, utan fingo nunnorna här rättighet att qvarstanna äfven efter reformationen. Såsom ytterligare bevis på stadens anseende kan anföras: att konung Magnus Ladulås år 1285 lät härstädes anlägga en myntpress, äfvensom att den berömde Petrus de Dacia, hvilken 1271 blef lärare vid klosterskolan, lyftade densamma till ett sådant anseende, att den ämnades till presters bildning och blef den förnämsta högskolan i norden. I staden ha dessutom hållits flera möten och herredagar, såsom år 1248 det bekanta *Skeninge möte,* hvarigenom påfveväldet egentligen först tadgades och organiserades i Sverige, och det af år 1280, hvarvid beslöts, att allmän landsfrid skulle hållas helig; år 1284 utvaldes här Magnus Ladulås' fyraårige son Birger till konung. Dessutom höllos här möten af mindre betydenhet åren 1303, 1335, 1342 och 1381. Omkring 300 år hade alltså Skeninge varit i stort anseende och en skådeplats för rikets vigtigaste angelägenheter; men åtskilliga orsaker påskyndade dess fall från början af 15:de århundradet. Andra städer uppstodo — isynnerhet tillväxte det närbelägna Wadstena. Det kungliga hofvet flyttade till Stockholm, och Folkungaätten hade försvunnit från Bjälbo; men de väsendtligaste orsakerna till stadens förfall voro de förfärliga eldsvådor och fiendtliga härjningar, som öfvergingo densamma. Så lades bästa delen af staden i aska jemte kyrkorna och dominikaner-klostret år 1447 den 17:de September, hvarefter Danskarne kommo till och förödde staden med eld och svärd. Återstoden förstördes af en ny eldsvåda 1466, — och 1520 blef staden af Kristian Tyrann alldeles utplundrad och afbränd. År 1543 måste den genom en hård brandskatt befria sig från Dackens och hans anhängares sköflingar; men år 1545 förstörde en total brand allt hvad staden hade öfrigt efter de förra härjningarna. Det var då som Gustaf I förvandlade staden till en bondby med underliggande 16 kronoåttingar, dem kronobönder skulle bruka mot en årlig afgift till kronan, hvilket tillstånd räckte till år 1570, då konung Johan III, för att åter upprätta staden, skänkte den hvarjehanda privilegier, hvilka sedermera flera gånger bekräftades och tillöktes. Staden har 2:ne gånger varit bortförlänad åt högre embetsmän och år 1664 anslagen jemte flera härader till enkedrottningens lifgeding. Under de sednare nära 300 åren har stadens återupprättande blifvit i väsendtlig mån hämmadt och fördröjdt genom svåra eldsvådor åren 1718, 1760 och 1788.

Angående stadens äldre utseende säger Olaus Magnus, att alla dess gator sammanlupo vid torget liksom radierna vid medelpunkten af en cirkel; år 1849 beskrifves staden med ganska trefligt utseende; men gatorna voro nog smala och oregelbundna, saknande somligstädes stensättning. Husen, knuthuggna och brädbeklädda, voro till större delen två våningar höga och betäckta med tegelpannor; några voro dock helt små och låga samt försedda med bräd- eller torftak. Stadens areal uppgifves till 47 tld (år 1815 till 38 tld), dess längd till 1,200 alnar och bredd till 700; inom detta område skola finnas 164 tomter, hvaraf 144 bebyggda, enligt Landshöfdingeembetets sednaste femårsberättelse. Af märkliga byggnader nämnas *kyrkan,* som efter professor Brunii mening skall

vara den yngsta af stadens fordna trenne. Hon är af tegel, 68 alnar lång och 33 alnar bred samt har ett 52 alnar högt torn. Östra gafveln prydd med nischer. I det inre finnas många märkliga grafstenar.*) En ny kyrkogård är invigd utom staden. *Rådhuset* vid stora torget, 2 våningar högt och af sten, är uppfördt 1770. För öfrigt har staden apothek, postkontor, brandförsäkringskomitté m.m. — Folkmängden, som år 1760 utgjordes af 640, år 1815 af 851, år 1850 af 1,224, uppgick den 1 Januari 1864 till 1,542 personer.

Stadens styrelse består af borgmästare och 3 rådmän; ännu 1683 hade den 2 borgmästare och har äfven haft 6 rådmän. I kyrkligt hänseende utgör Skeninge ett regalt pastorat af 1:sta klassen med Helgona och Bjälbo landsförsamlingar till annexer; det hörer till Göstrings kontrakt af Linköpings stift. I fråga om undervisningsanstalter har staden 2:ne skolor, stadsskolan med en rektor samt folkskolan med 115 barn.

Tillväxten uti folkmängd, såsom ofvan är visad, härrörer utaf det, sedan laga skiftet egt rum, förbättrade jordbruket på den staden tillhöriga mark, utgörande 1,240 tld åker, 50 tld äng, 400 tld skog och beten, tillsammans 1,690 tld, eller enligt ingeniör Ljunggrens karta 1,817 tld, satta i mtl till $21^3/_4$ hemman; detta är numera grundvalen för stadens bestånd, jemte de fyra marknaderna: *Walborgs-*, *Olofs-*, *Mor-* och *Mickelsmessorna* (i Februari, Maj, Augusti och September), som äro i synnerhet af betydenhet för oxhandelns skull. Marknaden i Augusti kommer likväl hädanefter, enl. Kommerce-kollegii tillkännagifvande, att utbytas mot en frimarknad i September. Handeln bedrefs år 1810 af 7, 1862 af 16 personer med 18 personers betjening, hvilka erlade i bevillning 208 rdr 50 öre. Handtverkerierna sysselsatte år 1862: 43 personer med 88 arbetare, hvarjemte 51 idkade handtverk såsom försörjningsmedel; i bevillning erlades $356^1/_2$ rdr rmt. Af fabriker funnos 3 färgerier, 1 ättiksfabrik med 11 arbetare; bevillningen uppgick nämnda år till 37 rdr rmt. År 1815 uppgifves staden haft en tapetfabrik och 1 spinnskola. — Uppskattningsvärdet 1862 var 864,176 rdr rmt, hvaraf 465,458 rdr för hustomter, utom allmänna byggnader, taxerade till 27,800 rdr, 370,918 rdr för stadens jord. Bevillningen erlades år 1862 med 1,637 rdr 61 öre, hvaraf 1,044 rdr för inkomst och 249 rdr 40 öre utgörande personliga skyddsafgiften. — Staden, som år 1664 innehade det 47:de rummet bland rikets städer, 1735 liksom 1816 det 49:de, 1845 åter det 47:de, innehar nu det 51:sta. I sitt vapen förde staden i äldre tider jungfru Mariæ bild med en gyllene krona och Jesusbarnet på armen; men i nyare sigill bär hon i stället spira. Staden eger diligenskommunikation med Norrköping.

*) Se Konstanteckningar under en resa år 1849 af professor Brunius.

Skenäs. Ett mantal frälse-säteri uti Westra Wingåkers socken af Nyköpings län, beläget på en vacker, med ek och annan löfskog bevuxen landtunga vid Kolsnarens norra strand, $^3/_4$ mil från Westra Wingåkers station, $7^1/_2$ mil från Nyköping; utgör med Sund $^1/_4$ mantal frälse-säteri samt $10^1/_2$ mtl underlydande (häraf $^3/_8$ mtl *Båssenberga* och $^1/_8$ mtl *Svanvik* sammanbyggda med Skenäs) ett gods, tax. till 213,600 rdr rmt, häri inberäknadt värdet af Låttra qvarn och Båssenberga såg samt frälse-räntor af $2^1/_4$ mantal. Tax.värdet för säterihemmanen, $1^1/_4$ mtl, var 24,000 rdr rmt. Skenäs har såsom by lydt under Julita kloster och omtalas redan 1397 i ett klosterbref, der Gunnar i Skedbonäs omtalas; blef först år 1666 en sjelfständig gård, i det kongl. rådet grefve Erik Dahlberg utbytte Skenäs mot några hemman i Halland och förvärfvade det säterifrihet samt bebyggde gården med 2:ne stenhusflyglar, af hvilka den ena (den vestra) ännu står qvar, den andra är efter en brand 1766 ombyggd. År 1691 löste grefve Dahlberg Skenäs ur reduktionen, och att han ofta och gerna vistades på denna sin gård, åtminstone under Carl XI:s förmyndares regering, erfares af hans dagbok. Erik Dahlbergs systerson, Aron Leuchovius, som var inspektor på godset, var farfader till den frejdade major Ehrengranat, som utmärkte sig i Finska kriget på 1740-talet. Med Dahlbergs dotter öfvergick Skenäs till

öfverste-löjtn. Joachim Christian v. Beijer och efter hans död i slaget vid Oposna i Polen med hans dotter till r. r. gr. Johan Gyllenborg, död 1752. Inom Gyllenborgska slägten skall Skenäs förblifvit ända till 1838, då det köptes af grefve B. Oxenstjerna; men gen.-majoren Göran Gabrielsson Oxenstjerna, gift med Sara Gyllenborg, befinnes hafva skrifvit sig till Skenäs, der han dog 1788; han ådagalade stor tapperhet och rådighet vid Willmanstrand i Finnland år 1741. Sonen, Axel Fredrik, hofrättsråd i Wasa och en af kon. Gustaf III:s tillgifnaste vänner, dog här 1841. Hans äldsta son var skalden, som längre fram kommer att omnämnas. Godset innehades sedermera af öfverste-löjtn. von Ihre, 1862 af hans arfvingar och köptes 1863 för 200,000 rdr rmt af öfverste-löjtn. baron Palmstjerna. — Det enda, som kan sägas om Skenäs, hörande till dess kulturhistoria är hvad Djurberg upplyser oss, att gården bestod 1818 af $2^1/_4$ mtl och egde 18 t:rs utsäde i god sandblandad lera, hjelpligt höbol och skog, samt att det i dag är lika oansenligt bebygdt, som det var 1668; men om Skenäs finnas andra anteckningar, som göra det till den förnämsta landtgården i sitt slag i Sverige, nämligen dess minnen af svenska sånggudinnors både högtids- och hvardagslif. Det är besjunget af skalderna Runius, von Dalin, Creutz, Gyllenborg, Oxenstjerna och Bergklint, af hvilka Johan Gabriel Oxenstjerna, Skördarnes sångare, föddes här år 1750 († 1818). I slutet af inledningen till nämnda sång heter det:

Och Skenäs! du, hvars fagra bygd
Åt sånggudinnan alltid egnad,
Af Runii qväden åldrigt fägnad,
Emottag Creutz i samma skygd,
Der Gyllenborg ännu är hägnad.
Ur obesökta skuggors famn,
Som dig för verldens åsyn dölja,
Se redan ditt bekanta namn
Med dina söners minnen följa.
Och om ej skaldens hopp bedrar,
Bebodd af sångens gudamakter,
Tag in ditt rum bland Sveriges trakter
Som dess Vaucluse och Mantua.

De ställen vid hvilka Oxenstjernas minne är fästadt, äro ett par lindar, af honom planterade 1768 vid porten åt sjösidan, samt den s. k. *»poetiska linden»*, Oxenstjernas lind, vid vägen upp till parken från gården. Linden vördas såsom en af Skenäs' förnämsta märkvärdigheter. — På andra sidan sjön ligger ett berg, som kallas *Ufveberget;* der synas lemningar efter en gammal ringmur, som säges hafva varit ett vikinganäste. Utsigten från berget skall vara särdeles vacker.

Skenäs, fordom *Schedenäs*, *Schenäs*, en kungsgård af $3^7/_8$ mtl uti Ö. Husby socken af Östkinds härad och Linköpings län, har ett vackert läge vid Bråviken, $2^1/_2$ mil från Norrköping; härtill höra kungsträdgård, kalkugn, fiske och 11 lägenheter, alltsammans i 1863 års bevillning värderadt till 103,500 rdr rmt. Nuvarande åbyggnaden är af trä och förfallen, äfvensom trädgården. År 1342 skall godset hafva blifvit af kon. Magnus och hans gemål utbytt till Knut Folkeson Grip; 1488 har det genom arf på qvinnosidan tillfallit Knut Eskilson Banér, gift 1477 med Kristina Eriksdotter (Örnfot). Det egdes af drottning Margareta som arfgods på 1550-talet, kom vid arfskifte 1572 till hertig Magnus af Östergötland, hemföll till kronan vid hans död 1595, innehades sedermera af hertig Carl Philip, enkedrottning Kristina, Johan Kasimir, som jemte sonen Adolph Johan förbättrade slottet och här ofta hade hofhållning; det plundrades och uppbrändes 1719 af Ryssarne och blef 1720 nedrifvet för materialernas begagnande till enskilda byggnader. — Godset indrogs vid reduktionen, förpantades 1678 till riksrådet friherre Gustaf Kurck, gafs år 1680 som morgongåfva till drottning Ulrika Eleonora, anslogs 1682 åt landshöfdingen på lön; har sedan 1700-talet varit bortarrenderadt. Arrende-summan var för 30 år sedan 54 t:r säd och 1,105 rdr, är nu $373^1/_3$ t:r säd.

Skenäs fordna präktiga slott med dess sköna trädgårdar, alléer och parker äro afritade i grefve Dahlbergs Svecia Antiqua et Hodierna.

Efter Ryssarnes omnämnda härjning byggdes i kungsgårdens stora äng, midt emot Sätersunds holme i Qvarsebo socken, en skans, och 1742 uppfördes här 2:ne batterier, som bestyckades åter år 1788 på kronans och Norrköpings stads bekostnad, men nu förfallit.

Skephult. Annex-socken till Seglora pastorat, är belägen uti Marks härad af Elfsborgs län, $2^1/_4$ mil från Borås, gränsar i norr till Kinnaromma, i öster till Roasjö och Redslered i Kinds härad, i söder till Örby, i vester till Fritsla samt omfattar 0,405 qvadratmil, hvaraf 0,015 äro vatten. Marken är bergaktig och mindre bördig, rådande jordmånen sand- och mjäljord. Skog växer till husbehof. Socknen, som år 1805 beboddes af 497 och 1863 af öfver 890 personer på 194 hushåll, innefattar $^1/_4$ mtl krono, $8^7/_{24}$ skatte, $^3/_4$ frälse, taxerade till 119,500 rdr rmt, och 4 sågar, 1 qvarn till 1,400 rdr. Kyrkan, belägen $^4/_5$ mil från moderkyrkan, är af trä och skall vara byggd redan 1390. I socknens fasta folkskola erhöllo under året 1862: 61 barn undervisning af en examinerad lärare, medan 70 undervisades i hemmet.

Inga större gårdar finnas inom socknen; här må dock nämnas $^1/_4$ skatte *Hunnaryd,* med gästgifveri. — $^1/_4$ mtl kr. *Nackersjö* är kronolänsmans-boställe. — Af hemman må nämnas: $1^1/_8$ mtl sk. *Skepared,* $^7/_8$ mtl *Skephult.* — *Dängevik, Höghult, Backen* och *Gudsryd.* — Adress: Borås.

Skepparslöf (skrifves Skipparslöf i 1825 års jordebok). Annex-socken till Åsums pastorat, är belägen uti Gärds härad af Christianstads län och omfattar 0,225 qvadratmil land, fördelade på $24^5/_{12}$ mantal, hvaraf $16^5/_8$ skatte, $4^3/_8$ krono, $3^5/_{12}$ frälse. Marken är dels bergig och dels jemn; rådande jordmånen är på slättbygden ömsom sand, ömsom svartmylla, i skogstrakten sand. Enligt Djurberg saknade år 1818 alla hemmanen skog, utom 4, som uppgifvas haft deraf till husbehof. Socknen beboddes år 1805 af 826 och 1862 af öfver 1,360 personer. Kyrkan är belägen $^5/_8$ mil från moderförsamlingens. Barnundervisningen bestrides uti en fast och en flyttbar småbarnsskola, der under året 1862: 165 barn undervisades af en examinerad och en oexaminerad lärare. Endaste fornminnena äro en mängd större och mindre s. k. jättegrytor uti en på jorden liggande stor sten, kallad *Pricke sten,* af omkring 6 alnars längd och bredd samt $3^1/_2$ alnars höjd.

Taxeringsvärde och		Bevillning 1862:	
för jordbr.fast.	1,205,205 rdr.		
» annan d:o	16,500 »	för egendom	369: 15.
» folksk.byggnad	2,500 »	» inkomst	146: 93.
» Öllsjöbete (Statens)	150 »	» eft. III art.	19: 75.
S:a	1,224,355 rdr.	S:a rdr	535: 83.

Största gården är berustade säteriet *Uddarp,* som har sin särskilda artikel. Af socknens öfriga byar och gårdar må nämnas *Skepparslöfs* by, på 27 N:r, $10^1/_2$ mtl skatte, 1 mtl krono (pastors-annex-hemman); här märkas af gårdar № 11, $^1/_2$ mtl, äfven kalladt *Källunda,* och $^1/_8$ mtl i № 6, tillsammans taxerade till 30,650 rdr rmt; egare presidenten Berg von Linde. № 5 och 6, 1 mantal, som äfven benämnes *Nygård;* ett bränneri finnes i denna by. *Ölsjö* by på 18 N:r, hvaraf 1, 6, 8, 11, 13, 16, 18 äro $3^5/_{12}$ mtl utsockne frälse, utgöra $1\frac{41}{48}$ mtl, tax. till 68,260 rdr, och ett gods, som eges af en bonde; № 3, $^1/_4$ mtl skatte, tillhör Christianstads hospital; № 5, $^1/_2$ mtl krono, är regiments-skrifvare-№ 7, $^1/_2$ mtl, kronolänsmans-boställe. — $^3/_4$ mtl utsockne frälse *Bockeboda* är en donation af Christian IV till Christianstads borgare och enl. kongl resolution af den 27 Aug. 1858 öfverlåten till staden, mot vilkor, att den årl. till dess borgm. erlägger 2,000 rdr rmt. $^1/_2$ mtl rusthåll *Sönnerlycka* har 3 egare. — $^1/_2$ mantal skatte *Bjernhult* har en egare.

Socknen ligger $^3/_4$ mil från adress-orten, Christianstad.

Skepperstad. Annex-socken till Hultsjö pastorat, är belägen uti Westra härad af Jönköpings län, $^1/_2$ mil i öster från moderförsamlingen, som ligger $5^1/_4$ mil från Wexiö, gränsar i öster till Lannaskede och Fröderyd, i norr till Wallsjö samt omfattar på $1^1/_4$ mils längd, $^1/_4$ mils bredd en areal af 0,358 qvadratmil, hvaraf 0,057 äro vatten. Marken är i allmänhet bergig; jordmånen på de flesta ställen sandblandad. Skog växer till husbehof. En god del af socknen upptages af *Linnö* sjö; *Skepperstads*-ån, kommande ur Ljung- och Bår-sjöarne och gående in i Fröderyds socken, skall fordom varit segelbar. Socknen, som 1810 beboddes af 594 och 1862 af 1,105 personer på 277 hushåll, innefattar $17^3/_8$ sk., 1 kr., $1^5/_8$ fr., tills. 20 mtl; all fastighet var i 1863 års bevillning åsatt ett värde af 467,500 rdr rmt, hvaraf 5,300 rdr för 2 qvarnar, 2 sågar, garfveri samt en kalkugn vid *Fröset,* $1^1/_2$ mtl skatte, $^1/_2$ mantal frälse.

Skiparstad hade kyrka omkring 1300. Kyrkan, af sten, förseddes med torn år 1809, sedan klockstapeln år 1801 blifvit förstörd af åskeld; efter reparationen 1833 är kyrkan 45 alnar lång. Barnundervisningen bestrides gemensamt med Hjert-

landa uti en flyttbar folkskola, der under året 1862: 165 barn undervisades af en examinerad lärare. Af *fornlemningar* finnas runstenarne № 1,234 och 1,236 i Lilj. R. U.; på *Solkaryds* egor finnas 40 ättehögar, som befunnits inuti hvälfda med sten. Vid *Tammebäck* förmodas ett slag hafva stått af der funna värjor m. m.

Af gårdar märkas: skatte-rusthållet *Skärsjö*, se den art. — $1/4$ mtl skatte *Ekenäs*, eges af en landthandlande och utgör största gården, som eges på en hand. Största byar äro $4^3/_4$ mtl skatte, 1 mantal krono, prestgård, $1/2$ frälse *Skepperstad*, och $2^3/_4$ mtl sk., $1/2$ fr. *Solkaryd*. En gård i *Frösets* by uppgifves heta *Slottet*. — Adress: Wrigstad.

Skepplanda, *Skeplanda* (i 1825 års jordebok), modersocken, är belägen uti Ahle härad af Elfsborgs län, på östra sidan om Göta elf, $1^3/_4$ mil från Kongelf, $3^1/_2$ mil från Göteborg, omgifves i norr af S:t Peders och Hålanda socknar, i öster af Östad, i söder af Kilanda och Starrkärrs socknar samt omfattar 0,639 qvadratmil, hvaraf 0,165 vatten. Rådande jordmånen är lera, till en mindre del sand. Kronoallmänningen *Risveden* lemnar hemmanen nödigt byggnadstimmer samt ved. Socknen, som år 1805 beboddes af 2,096 och 1863 af öfver 3,080 inbyggare på 686 hushåll, innefattar $43^7/_8$ mtl skatte, $2^5/_{16}$ krono, $13^5/_8$ frälse, taxerade till 1,452,600 rdr rmt; verk och lägenheter äro taxerade till 72,000 rdr. Bevillningen efter II art. var 725 rdr rmt.

Kyrkan är gammal, byggd af gråsten och försedd med torn; på gafveln synes en kongl. krona, Carl XII:s namn och årtalet 1698, allt af jern. Under den starka storm, som rasade den 31 Okt. 1864, nedslog åskan i kyrkan, hvarvid kopparkulan på tornets spets klöfs midt itu, stora stycken af spånbeklädnaden lössletos, tornmuren, som är af gråsten och fulla 3 alnar tjock, remnade på 2 sidor, och nästan alla fönstren sönderslogos; någon skada inuti kyrkan förorsakades ej. Socknen, som hittills med S:t Peder eller Gamla Lödöse, Tunge, Hålanda och Sköfde utgjort ett regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Domprosteriets Norra kontrakt af Göteborgs stift, kommer nu vid blifvande ledighet, enligt kongl. förordnande af den 19 Juni 1863, att delas i tvänne, det ena pastoratet med oförändradt namn, bestående af Skepplanda, S:t Peders och Tunge församlingar, det andra, som skall kallas Sköfde pastorat, bestående af Sköfde och Hålanda församlingar. Den till kyrkoherden i Skepplanda hittills utgående vederlagsspannmålen delas mellan de båda kyrkoherdarne, så att hvardera uppbär hvad deraf inom hans pastorat inflyter. I socknens fasta skola undervisades 1862 130 barn af en examinerad lärare, medan 390 undervisades hemma. Socknens *fornminnen* röra sig omkring den fordna kungsgården *Alfhem*, socknens märkligaste ställe, till hvilken art. hänvisas. Af historisk märkvärdighet eger socknen ett minne från konung Kristian den Omildes tid. Efter Svenskarnes nederlag vid *Lillån*, omnämndt under den art., drog konung Kristian med sin här öfver elfven in i Westergötland och lägrade sig i Ahle härad vid denna sockens kyrka. »Men marsken Lars Siggeson omgaf honom så med de uppbådade Westgötarne på alla sidor, att honom felade all tillförsel på födoämnen, och när han utsände flockar af sitt folk att samla lifsmedel, blefvo de mestadelen borta, slagna eller tillfångatagna. Så bortsmälte snart Kristierns makt för svärd och hunger, att han var glad att före islossningen komma med de få qvarblifne af sitt folk in uti Norge, till Opslo igen tillbaka. Från den tiden hade Westergötland frid för fiendeanfall, så länge konung Gustaf lefde.» Anders Olofsson från Skepplanda är känd utaf de anklagelser man gjorde mot honom, för att han skulle haft förgripliga utlåtelser om H. M. K. höga person och regeringssättet.

Största egendomen utgöres af 1 skatte-säteri *Alfvoms* (i mtls- och tax.-längden), 2 sk. *Båstorp*, $\frac{23}{36}$ mtl *Forsbagges*, 1 *Gulbringen*, $1/2$ *Wadebacka*, $1^1/_2$ frälse uti *Grönsköp*, *Grönäs* och *Ramstorp*, delar i *Härjesäng*, 2:ne qvarnar i Forss ström, *Skepplanda* och *Forsbagges* qvarnar, ålfiske, såg i *Forss*, frälseräntan af $1^1/_2$ mtl, allts. tax. till 234,500 rdr rmt. — 1 mtl skatte, 1 fr. *Guntorp*, $1/4$ *Skogstorp* lyda under Kilanda säteri i Kilanda socken. — 1 mtl *Skepplanda* prestgård innehafves af stiftets byggnadskassa, $1/54$ mtl i samma by eges af skolan. — $1/4$ frälse *Högsjön*, $1/8$ fr. *Kopparhult*, $1/16$ kr. *Svedjan* tillhöra Östads barnhus. Göteborgs hospital eger en qvarn i Forss. — $1/2$ mtl *Forss* är komminister-boställe, $3/4$ mtl i *Berg* eller *Billingsdal* krono-länsmansboställe. — Af sk.-hemmanet *Kattleberg* är $1/2$ mtl en välbyggd gård. Gästgifvaregård finnes vid Grönsköp, tegelbruk vid *Kattleberg* och *Sköningared*.

Skeppsholmen. Ett halft mtl frälse; om denna vackert belägna egendom få vi hänvisa till art. Liareds socken.

Skeppsta. Bruks- och landtegendom uti Gåsinge socken, Daga härad af Nyköpings län, vid Barsäterns utlopp, $^3/_4$ mil norr från kyrkan, som ligger $2^1/_2$ mil från Mariefred, samt vid pass 1 mil från Björnlunda jernvägsstation, utgöres af *Skeppsta stångjernsbruk* med 2 härdar, 2 hamrar, 1 *valsverk*, 1 *spik* och *räckhammare*, hvars fastigh.värde, inberäknadt kolhus, smedernas bostäder och jernbod, var i 1863 års bevillning åsatt ett värde af 56,000 rdr rmt; härtill hörer äfven *Forssbro* stålbruk mellan Skylsjön och Barsätern, som erhöll privilegier 1846 och taxeras till 15,000 rdr rmt, $3^7/_8$ mantal skatte, $7^5/_8$ mtl frälse; Skeppsta mjölqvarn med 4 par stenar, tegelbruk och kalkugn, allts. inom samma socken tax. till 376,250 rdr rmt; dessutom lyda derunder $2^1/_2$ mtl skatte, $3^3/_8$ mtl frälse, Örlösa qvarn med 2 par stenar samt såg inom Gryths socken; *Sjunda* 1 mtl säteri, 2 frälse, 1 skatte, 1 mtl rå och rör, med *Sjunda* kalkugn, qvarn med två par stenar, såg med ett blad inom Wårdinge socken. Vid bruket och på underlydande hemmans egor inom Gåsinge socken bodde 1863: 300 personer, hvaraf vid sjelfva bruket 180 på 36 hushåll.

Bruket skall vara anlagdt omkring 1600 på Grönlöts egor af Paul Rännare, som afstod det 1635 jemte Hytta masugn åt enkedrottn. Maria Eleonora; det brukades en tid under arrende och såldes 1640 jemte Åkers och Krampa bruk till Hans von Föhrden och Henr. Lohe, af hvilka den förre 1641 öfverlät sin rätt till N. Nothman. Sedermera nämnas följande egare: W. Momma, grefve Jac. Reenstjerna, H. Herdhjelm och dess arfvingar, Transköld, friherre S. Liljencrantz, kommersrådet Wahrendorff vid slutet af förra seklet, hvarefter godset stadnat inom denna slägt och tillhörde 1863 hofmarskalken H. G. von Wahrendorff. Enda kända tillverkningen är för år 1850 och uppgifves vid 4 härdar till $267\frac{17}{20}$ *sktt* stångjern, hvaraf $224^1/_2$ förädlades till manufaktur, jemte 1,102 *sktt* köpt ämnesjern. Afsättningsorten är Stockholm; bruksstämpeln är en kam med 3 prickar öfver.

I närheten af egendomen ligger en hög ås, sträckande sig fram mot Blacksta gästgifvaregård, och på hvilken, i synnerhet der nedomkring, äro flera grafhögar, hvari man tid efter annan träffat urnor med aska och ben.

Skeppsås. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Gullbergs och Bobergs kontrakt af Linköpings stift, utgöres af socknarna *Skeppsås* och *Elfvestad*, med $61\frac{11}{16}$ mtl, bebodda 1860 af något öfver 1,500 inbyggare. — *Skeppsås*, modersocken, är belägen uti Bobergs härad af Linköpings län, $2^1/_2$ mil från Linköping, $2^1/_4$ mil från Wadstena, 1 mil från Skenninge, mellan Fornåsa i norr, Elfvestad i öster, Normlösa i sydost, Wallerstad i sydvest, Hvarf i vester, samt omfattar 0,131 qvadratmil land, fördelade på $26^5/_8$ mtl, hvaraf $22^3/_8$ skatte, 2 krono, $2^1/_4$ frälse. Landet är en slätt på landhöjdens lutning mot Svartån, som utgör $^1/_8$ mil lång gräns i sydost och har fall vid Wågforssen; i öster är sidländ bygd, enligt sägen en igenvallad sjö, kring en liten bäck; i midten fortgår den ås eller rad af kalkhaltiga kullar i rigtning från norr till söder, som omnämndes under art. Fornåsa; mot nordvest finnes någon skogsmark, en sydlig fortsättning af Bosemarken. Rådande jordmånen är dels lera, dels ör- och dungjord. Åkern är i allmänhet gifvande, äng och bete knappa, skog finnes endast till hemmanen *Remsta* (Rimstad), *Ebborp* och *Träda*. Hufvudnäringen, och nästan den enda, är åkerbruk med boskapsskötsel. All fast egendom var i 1863 års bevillning uppskattad till 626,800 rdr rmt, hvaraf 15,000 för *Wågforssens* mjölqvarn, 35,400 rdr för utjordar. Folkmängden har från att 1805 vara 356 uppgått 1863 till öfver 590. Af indelta arméen underhålla roteringsskyldiga hemman 12 man.

Kyrkan är af sten, från katholska tiden, men tillbyggd 1750 på södra sidan, med hvälfdt chor och sexkantigt spånadt torn; altartaflan är af gammalt träsnideri. Socknen har fast skola, der under året 1862: 60 barn undervisades af en examinerad lärare, medan 15 erhöllo undervisning i hemmet. Af fornlemningar omtalas en runsten i kyrkan, högar och bautastenar vid Hedenstorp m. m.

Gårdar och byar: *Kölbäck*, berustadt säteri, $2^1/_2$ mantal skatte *Rimstad*, utgöra de största gårdarne. — *Prestgården*, 1 mantal krono. — *Wäfvinge* by, 2 mtl skatte, $1^1/_2$ frälse, 1 mtl krono är militiæ-boställe. — Wadstena hospital eger utgjorden *Ebborp*. — Före reformationen hafva kyrkor och præbenden egt 10 gårdar, kloster 3 af samtlige 33 enligt 1700 års jordebok; näst före Carl XI:s reduktion har adeln innehaft de flesta gårdarna, nu innehafva bönder största antalet. — Adress: Linköping och Carlshof.

Skeptuna. Socken uti Semminghundra härad af Stockholms län, är belägen $3^1/_2$ mil från Uppsala, mellan Lunda i sydost, Närtuna och Gottröra i n. o., Husby-Långhundra i norr, Husby-Erlinghundra i s. v., der socknen med en smal spets når till Långåsen; arealen är 0,372 qv.-mil, hvaraf 0,003 äro vatten. Landet är med undantag af gränserna mot vester och söder samt mot norr, der sandig eller bergkullig skogsmark förekommer, en jemn eller lindrigt kuperad bygd. Största vattendragen äro Lagga och Åkers åar, hvilken sednare skall fordom varit farbar inemot Skeptuna kyrka. Jordmån och näringar äro hufvudsakligen desamma som i redan beskrifna annex. Socknen, som år 1810 beboddes af 770 och 1863 af omkring 900 personer, innefattar $10^5/_8$ mtl skatte, $14^1/_4$ krono, $21^1/_2$ frälse, taxerade till 685,250 rdr rmt, utom verk och lägenheter, som äro taxerade till 30,925 rdr rmt.

Skieptuna förekommer 1289 och 1314 såsom hörande till *Sæmingiahundæri* och utgör nu med Lunda ett regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Seminghundra kontrakt i Uppsala stift. Kyrkan, af okänd ålder, uppgifves vara grundad af S:t Brita. Den har flera dyrbarheter, skänkta från Wasa säteri, samt grafvar för slägterna Lejonhufvud och Falkenberg. I socknens fasta skola erhöllo 1862: 117 barn undervisning af en examinerad lärare. Fattigkassan har en testamentarisk fond af 1,000 rdr, skänkt juldagen 1805 af friherrinnan Anna Margareta Danckwardt, född Wallenstjerna. — Af kyrkoherdar må nämnas stamfadern för slägten Tibell, Petrus Thomæ Cassiopæus, hvars söner antogo namnet *Skeptunensis;* genom dem blef han äfven stamfader för minst sju prestslägter, hvaribland den Aurivilliska (se Biogr. Lexikon, 17 Band, 1:sta häft.). Sockenbibliothek är grundlagdt af kapten von Franckeir, genom en gåfva år 1858 af 233 band. Öfver socknens *fornminnen*, bestående af runstenar och jordhögar, finnes å kongl. bibliotheket förvarad en skriftlig förteckning från 1673 af pastor Erland; 4 runstenar omnämnas af Tuneld. Under medeltiden har här funnits ett gille, stadfästadt 1450. Socknen har äfven ett historiskt minne från en sednare tid, näml. den från s. k. Roslagsfejden eller Korftåget, då socknens allmoge utgjorde en afdelning under Lars Påvelsson (Laurentius Paulinus), sedermera biskop i Strengnäs, af den trupp, som samlade sig under tre Uppsala-professorer och fördrefvo Finnarne.

Största godset utgöres af *Wasa* säteri, se den art., med underlydande $^1/_3$ skatte *Herresta*, $^1/_2$ frälse *Kogsta*, $^1/_2$ frälse *Lottsta*, tills. tax. till 100,000 rdr rmt; — Boställshemman äro 1 mtl *Bergby*, kronolänsmans, $^1/_2$ mant. *Sursta*, komministers-, $1^5/_8$ mtl, kyrkoherdens. — 1 krono-säteri *Åckelsta* är ett indraget och bortarrenderadt militiæ-boställe. — 1 mtl *Bergby*, 1 mant. *Buskgården*, 1 mant. *Herresta*, 2 mant. *Wasa*, 3 mtl *Ista*, 1 mtl *Åckelsta*, $^1/_4$ *Kogsta*, $^7/_8$ mtl *Stora Ulltuna*, alla krono, 1 mtl skatte *Wåhlsta*, egas af Uppsala kongl. akademi. Af öfriga hemman må nämnas *Bergby*, 1 mtl sk., 3 egare, 1 mtl frälse; 2 frälse *Sursta;* 2 frälse *Örby;* 2 skatte rusthåll *Gäddersta;* 2 mtl frälsesäteri *Löfhamar*, egas af bönder. — Adress: Stockholm och Mörby.

Skerike. Modersocken och konsistorielt pastorat af 3:dje klassen i Norrbo härad och Westerås län, ligger utmed Svartåns vestra strand, mellan St. Ilian i söder och öster, Skultuna i norr, Lillhärad i vester och Dingtuna i sydvest, innefattar blott 0,181 qvadratmil och är till stor del uppfylld af låga åsar, bergkullar och kärr, från hvilka bäckar falla in i Svartån. I vestra delen af socknen uppväller ibland träsken en å, som flyter genom Dingtuna. Åkerjordens jordmån består af mer eller mindre stark lera, omvexlande med svartmylla. Hufvudnäringen är åkerbruk, och socknen består af $23^1/_3$ oförm., $21^5/_8$ förm. hemman, hvaraf $8^1/_2$ skatte, $5^1/_2$ krono, $7^5/_8$ frälse. Fastighetsvärdet taxerades till 320,900 rdr rmt. Folkmängden, som 1840 uppgick till 428 personer, steg 1863 till c:a 450 på 103 hushåll. Redan på 1300-talet förekommer namnet *Skedherg* och *Skæderiki*, på 1500-talet *Skærike* och *Skærkind* såsom socknens namn. Den synes tidtals hafva varit annex till Skultuna, blef 1624 præbende för en lektor

och innehades i denna egenskap af Joh. Terserus 1639—40; år 1649 anslogs socknen åt biskopen; 1684 blef den åter eget pastorat, men har sedan 1720 åter varit præbende, dock med egen kaplan. Om den gamla kyrkan, som, murad af gråsten, sannolikt är en af ortens äldsta, anför Grau åtskilliga berättelser, såsom att hon blifvit byggd af munkar, hvilka, då den bäck, invid hvilken hon ligger, började komma henne alltför nära och skära bort jorden, skola med besvärjelser hafva hämmat bäckens lopp och derefter kallat kyrkan »Skär icke», hvaraf sedan blifvit Skärke, som namnet ännu uttalas. Grau sjelf anser henne hafva varit en döpelsekyrka och hafva deraf burit namnet, *Skär-kyrka*, sammandraget till Skärcke.

Bland gårdar märkas: 1 mtl frälse, 2 skatte *Brattorp* och 2 mtl sk. *Tible*, ett gods; 2 mtl fr. *Snetomta* och 1 sk., $^1/_2$ fr. *Fastberga*, en egare; prestgården är 1 mtl krono; kaplanen har $^1/_2$ mtl i kyrkbyn. *Rustberga*, 1 skatte-rusthåll. Uti *Finnsta* by eger Westerås domkyrka $^1/_2$ mtl, hospitalet i Uppsala $^1/_2$ mtl, militiæ-boställe är $^1/_2$ mtl, 1 mtl *Torp* är kronofogde-boställe. *Fastberga*, 1 mtl, är indraget militiæ-boställe. $^1/_4$ fr. *Heljebo*, 1 fr. *Käfsta* och $^1/_8$ fr. *Pinkebo* egas af grefve W. Cronstedt.

Skevik. Ett mtl frälse, se Wermdö socken.

Skifvarp, *Skifarp*. Socken uti Wemmenhögs härad af Malmöhus län, belägen vid hafvet, $1^1/_2$ mil från Ystad och $^7/_{16}$ mil från den i öster inom Ljunits härad belägna moderförsamlingen Nöbbelöf, omfattar 0,136 qvadratmil land, fördelade på $20\frac{17}{45}$ mtl, hvaraf $9\frac{263}{320}$ mtl äro skatte, $1\frac{811}{960}$ mtl krono, $8\frac{11}{16}$ frälse. Marken är jemn. Jordmånen består dels af lera och svartmylla, dels af sand, i synnerhet den mark, som gränsar till hafskusten. Åkerjorden är god, men ängsmarken sämre. Torfjord finnes. All egendom var år 1862 åsatt ett taxeringsvärde af 1,094,100 rdr rmt, hvaraf 32,900 rdr för verk och lägenheter, 1,200 rdr för ett kronobete, 6,000 rdr för 2 skol- och 1 fattighus. Bevillningsafgiften efter II och III art. var nämnda år öfver 540 rdr. Folkmängden, som år 1805 var 817, uppgick 1862 till omkring 1,740 personer på 415 hushåll. Bland handtverkare funnos 3 snickare, 5 smeder, 2 vagnmakare, 3 skräddare, 3 skomakare, 2 mjölnare. I Skifvarps by finnes gästgifveri, hvarifrån skjutsas, utom till Ystad, äfven till Stora Herrestad, $2^1/_8$ mil, och Anderslöf, $1^7/_{12}$ mil.

Kyrkan, belägen på en ganska ansenlig höjd och uppförd till större delen af huggen kalksten, utgöres af ett tvåqvadratiskt skepp, ett enqvadratiskt chor och rundel i öster, alla med vanliga takhvalf, och ett aflångfyrkantigt torn i vester. Barnundervisningen bestrides uti 2 fasta folk- och 2 fasta småbarnsskolor af 2 examinerade och 2 oexaminerade lärare; skolbarnens antal uppgick 1862 till 321, hvaraf 9 undervisades i hemmet. I socknen finnes *Hörte* fiskläge, och vid *Hörtemölla*, en vattenqvarn, är ganska god hamn, som dock i sednare åren blifvit mycket uppgrundad; här finnas ännu minnesmärken efter Lübeckarnes upplagsbodar, begagnade under fordna lönande sillfångst. Fiskläget och qvarnen höra till herregodset Dybeck. Hörte egendom omgifves väl på alla sidor af Wemmenhögs socken, men hörer dock hit. Ända från 1691 hade uti Skifvarps kyrkoräkenskaper blifvit balancerade de aldrig utgångna tiondemedlen från »Hörtehus», och 1785 väcktes fråga om denna tiondes betalande till kyrkan; men som ingen kunde utreda, hvar Hörtehus var beläget, befriades säteriegarne från tiondens utgörande. — Socknen innefattar byarne *Skifvarp, Allmaröd, Örmölla* och *Steglarp*, hvaraf sistn. $^1/_2$ mtl är militiæboställe, samt $^1/_4$ mtl uts. *Ålemölla* och ännu ett fiskläge *Abbekås*. Under Dybecksgodset lyda vidare $^7/_{32}$ mantal af Skifvarp, $^1/_2$ *Almaröd*, $1^1/_4$ *Örmölla*, alla uts. frälse, $^1/_8$ *Kronogrunden*, 67 tld af s. k. *Kroppsmarken*. 48 tld af Skifvarps kroppsmark lyda under Näsbyholm. 68 tld 11 kpl. af *Örmölla* kroppsmark äro fördelade på 3 bönder; under Thorsjö lyda $^3/_4$ mtl. Största gården i ett bruk utgöres af nära 2 mtl *Örmölla*, tax. till 63,100 rdr rmt; egare en bonde. Östra Wemmenhögs kyrka eger 9 tld jord i Stafstorp. — Adress: Ystad.

Skifved. By uti Grafva socken, Carlstads tingslag, Mellan-Sysslets fögderi och Carlstads län, innefattar 2 mtl sk. *Norra* och *Södra Skifved* med 377 inbyggare och 28 åboer. Ifrån bonden Peter, som bodde i denna by, härstammar adliga ätten von Lagerlöf. Peters son, Magnus Petri Schivedius, född i

denna by 1605, var näml. farfader till theologiæ doktor Nicolaus Danielis Lagerlöf, hvars barn blefvo 1756 adlade med namnet von Lagerlöf. Ätten utgick på svärdssidan med sonsonen, öfverstelöjtn. Nils Fredrik, som dog 1825 på Jacobsberg. Största egolotten i byn utgöres af $\frac{17}{120}$ mtl. Af inkomstbevillningen, som erlades från denna by, uppgående till 130 rdr 81 öre, utgjordes 117 rdr af Deijefors och Forshaga jernvägs- och slussverksbolag. Till byn hör äfven ett laxfiske. Se vidare art. *Deijefors* och *Forshaga*.

Skillingaryd. Ett mantal rusthåll uti Toftaryds socken, Östbo härad och Jönköpings län, vid pass $\frac{1}{2}$ mil n. v. från kyrkan, som ligger $4\frac{1}{2}$ mil s. o. från Jönköping; anses fordom varit sätesgård, emedan uti en förteckning på adelsmän i Östbo härad uti 1577 års jordebok en Per Gudmundsson till Sköflingeryd nämnes. Hemmanets egovidd är 2,160 tld, deraf dock en icke ringa del utgöres af sandmo; på detsamma, som alltid ansetts såsom det största i häradet, födas årligen 12 till 14 hästar samt 80 boskapskreatur, jemte en mängd får och några getter. Hemmanet hade år 1862: 8 egare. En fjerdedel af detsamma är gästgifveri; såsom det förmodas har egaren dertill åtagit sig detsamma i stället för det på bergåsens sluttning belägna skattehemmanet Foglabäck, hvilket derför än i dag åtnjuter rotefrihet. Sedan på 1700-talet är här bredvid belägen Jönköpings regementes kampementsplats, en jemn, vacker slätt om 7 geometriska tunnland, med flera vackra officersbyggnader. — Officers- och beväringsmöten hållas äfven här sedan 1823. — Från gästgifvaregården skjutsas till

Byarum i n. v.	$1\frac{1}{4}$	mil.
Torp i s. o.	1	»
Hökhult i s. v.	$1\frac{1}{4}$	»
Klefshult i söder	1	»

Skillinge. Frälse-säteri i Munka-Ljungby socken, Norra Åsbo härad och Christianstads län, beläget ej långt från Rönneån, $\frac{3}{4}$ mil från Engelholm, har ännu i början af innevarande sekel tillsammans med hela socknens hemmantal utgjort en större egendom, hvartill hört betydliga skogsplanteringar af ek, bok, björk och tall.

Den förste kände egaren till detta gods var Jacob Krabbe; efter freden i Roeskilde tillföll det Gustaf Banér och egdes på 1700-talet af landshöfdingen, baron v. Hyltén, som är gårdens egentliga anläggare. I Linnés skånska resa, sid. 346, kan läsas om hans många »ekonomiska inrättningar vid trädgården, stängsel, holländeri, stuteri, vattenkonst, som kunnat tjena många till föredöme.» Manbyggnaden utgjordes af 3 st. byggnader af korsvirke, en våning höga och täckta med tegel. År 1825 egdes säteriet med $3\frac{5}{8}$ mtl underl. rå- och rörshemman af öfverste H. R. Horn. För närvarande utgör Skillinge $5\frac{3}{16}$ mantal frälse-säteri, med underl. hemman, torp och lägenheter (torpen voro af baron Hyltén uppkallade efter Pultawa, Bender, Jassy, Bucharess) samt oljeslageri och qvarn, ett gods, taxeradt till 354,000 rdr rmt, som eges af ett bolag af 4 personer, hvaraf Nils Persson eger $\frac{15}{24}$ och A. Andersson $\frac{1}{8}$. Till gården hörer vidsträckt trädgård med afsatser, dammar och springbrunnar. Såg finnes äfven, som drifves af vattenkraft. Utsädet uppgafs 1857 till 300 t:r. Jus patronatus till Engelholms stads- och Munka-Ljungby landsförsamlingskyrkor förvärfvades den 13 Juli 1737. Egarnes adress är Engelholm och Nyamölla.

Skillinge. By uti Nettraby socken af Medelstads härad och Carlskrona län, på $3\frac{7}{24}$ mtl skatte, hvaraf № 54 till och med № 59, $2\frac{47}{48}$ mtl, hafva varit lagda under egendomen Grönadal tills år 1844, då denna egendom undergick fördelning och lades uti 8 lotter; år 1862 var endast Skillinge by skiftad i 8 egolotter, hvaraf en på $\frac{3}{16}$ mtl är gästgifvaregård; å till en annan lott hörande mark i en ekskog, liggande vid saltsjön, finnes en mineralkälla. Till en lott hörer ön Svinö. Egolotten med högsta taxeringsvärdet utgöres af $\frac{743}{1152}$ mtl, tax. till 24,000 rdr rmt, och eges af en handlande. Snäll- äfvensom paketposten befordras till Karlskrona och Ronneby från Skillinge gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till

Karlskrona	$1\frac{1}{2}$	mil.
Ronneby	$1\frac{1}{2}$	»
Lyckeby	$1\frac{1}{4}$	»
Bubbetorp	$1\frac{1}{4}$	»

Till rörelsen vid gästgifveriet kan slutas af att 1862 års afgift för utskänkning af bränvin uppgick till 140 rdr.

Skillinge. Fiskläge uti Hofby socken af Ingelstads härad och Christianstads län, beläget nära vid Cimbrishamn; innehåller efter 1862 års taxeringslängd 35 hus med tillhörande jord, taxerade till 38,800 rdr rmt och med en bevillningsafgift af 19 rdr 40 öre; för inkomster var åsatt en bevillningsafgift af 115 rdr rmt. Här idkas, utom fiske af lax, torsk, ål och sill, äfven spannmålshandel. Fisklägets folkmängd uppgår till öfver 430 på 92 hushåll.

Skillingfors jernbruk, beläget uti Skillingmarks socken, Nordmarks härad af Carlstads län, vid det 3 alnar höga vattenfall, som sammanbinder Askesjön och Björklången, anlades 1792. Genom i sednare tider förökade privilegier bestod bruket 1852 af 2:ne stångjernshärdar, 1 knipphammare, 3 spikhamrar, 1 sågqvarn med 1 enbladig ram med 20 tolfters årlig skärning samt mjölqvarn med 2 par stenar utom siktqvarnen. Tillhörande landtegendom består af $^1/_6$ mtl i *W. Boda,* $^1/_{72}$ mtl i *Gunnarsrud,* $\frac{1}{192}$ mtl i Olerud; alltsammans var 1862 åsatt ett taxeringsvärde af 30,387 rdr rmt samt en bevillningsafgift efter II art. af 48 rdr 65 öre. Årliga utsmidet har varit 900 *skll,* samt 200 *skll* manufaktursmide, bestående af spik- och finare, till landtmannens behof passande knippsmiden. Smidesmethoden var den gamla tyska. Jernet afsättes på Göteborg och Norge. Till årliga behofvet voro anslagna 1,000 stigar kol, af hvilka socknen levererade 300 stigar, resten från Jernskog och Köla socknar. Vid verkstäderna sysselsättas 15 fullvuxna personer, och vid bruket bodde 1862: 77 personer på 11 hushåll.

Utom brukets vackra läge vid socknens kyrka, höra till dess förmåner god koltillgång och tillräckligt vatten; men en lång tackjernstransport gör tillverkningen ganska dyr. Egare äro bröderna Hanneborg, boende i Norge.

Skillingmark. Annex-socken till Kölns (Köhla i jordeböckerna) pastorat, är belägen uti nordvestra hörnet af Nordmarks härad och Carlstads län, mellan 59^0 $50'$ nordlig bredd och 29^0 $34'$ östlig längd samt omkr. 400 fot öfver Westerhafvet, 12 mil från Carlstad, 5 mil från tingsstället Långelanda, 2 mil från moderkyrkan, 6 mil från Kongsvinger och 16 mil från Christiania. Socknen gränsar i norr och vester till Norge på en sträcka af $2^5/_6$ mil, i söder och öster till Jernskogs socken, i öster äfven till Kölns socken af Jösse härad. Socknen upptager på en längd af $1^2/_3$ mil och en bredd af $1^1/_6$ mil en areal af:

tomter och trädgårdar . .	30	tld.
åker	$858^3/_4$	»
äng	1,907	»
skogs- och betesmark . .	18,656	»
mossar 873, sjöar $3,400^3/_4$,	$4,273^3/_4$	»
Summa	$25,725^1/_2$	tld.

Större och mindre, genom elfvar sammanhängande sjöar, bilda från norr till söder en betydlig dal, som delar socknen, beryktad för sin naturskönhet, i tvänne halfdelar, hvilka båda i geologiskt hänseende äro likartade eller genom fjellar, bergkullar och landthöjder starkt kuperade, och emedan strömdraget sluttar mot söder, synes, att socknens södra del ligger betydligt lägre än den norra. Vestra delens skogar bestå egentligen af en enda bergmassa, som utgör en del af den bergsås, hvilken genom Wärmland bestämmer en naturlig gräns mellan de båda rikena. Från denna basis uppskjuta åtskilliga höjder, *Flickerås-* och *Linhöjden, Tippåsen* m. fl. Af dalar må nämnas den, som utgöres af hemmanet *Bodas* inegor, sträckande sig från Helgesjön till Skillingsfors bruk, och som är genomskuren af kärn och bäckar, samt den, som utgör gräns mellan socknen och Jösse härad. Af sjöar märkas: den största, *Tannsjön,* hvars öfra del sträcker sig betydligt in i Norge; derefter i storlek kommer *Askesjön,* som är afskild från den ofvanföre liggande lilla *Nordsjön* medelst ett af en elf genomskuret 300 alnar långt ed. *Helgesjön,* som med sin norra del ligger äfven inom norska gränsen. Den sydligaste och äfven vackraste sjön är *Björklången,* hvars öfra del kallas *Edsjön* och är afskild från Askesjön medelst ett 6 fot högt fall vid Skillingsfors bruk. Af rinnande vatten är elfven *Brattforssen* den mest vattenrika; den sammanbinder sjöarna Tann och Askesjön samt drifver åtskilliga vattenverk. Dernäst kommer

en annan från Norge, som sammanbinder Nordsjön, Askesjön och Björklången, samt drifver i förening med förstnämnda elfvens vattenmassa Skillingsfors bruk och utfaller slutligen i Glafsfjorden. Från Holmkärn, i hemmanet Bergeruds egor, upprinner en bäck, som bestämmer gränsen mellan Sverige och Norge, undfår i Östervallskogs socken namnet *Långebäck* och kastar sig vid Töcksfors bruk uti sjön Stora Lee.

Rådande jordmånen är hvad åkern beträffar egentligen lerblandad sandjord och lermylla på lerbotten, utom å hemmanen Högsäteå och Boda, hvarest mindre lerblandad mylla hvilar på sandbotten. Ängarne bestå deremot af en sämre jordart, hvaruti rödmylla ingår såsom hufvudslag. Så väl åker som äng varierar betydligt mellan skarpa, ofruktbara kullar och höjder samt bördiga hö- och sädesgifvande dalar.

Mineral- och helsokällor finnas på åtskilliga ställen, af hvilka en, belägen i Gunneruds skog, varit begagnad till helsobrunn, men är nu mer ödelagd. Goda kallkällor finnas vid de flesta hemman. Af djurarter påträffas ofta björnen, mården, gräfsvinet och i vattendragen uttern. Af trädslag växa ek såväl bland löfskogen i ängarne, som bland barrskogen i fjällen. I botaniskt hänseende besökes socknen ofta af norrska naturforskare. *Folkmängden*, som från åren 1689 till 1770 hade ökats till dubbelt, förminskades dock 1773 till en tredjedel genom rödsoten, men utgjorde år 1839: 996, och 1862: 1,198 personer. Angående inbyggarnes lefnadsförhållande, så anses de öfverträffa häradsboernas i allmänhet, ty ehuru socknen kan anses vara isolerad från mer bebyggda och industriela orter, så träffar man här en glad, gästfri och belefvad allmoge, som ej i likhet med den på de flesta orter, hyser fördomar och misstroende till herreklassen, utan lefver i ett närmare samband med detta stånd, emedan allmogen gerna vill draga fördel af umgänget med personer, som hafva sett och hört mer än de sjelfva. Genom idoghet, arbete och hushållning har välmågan alltid inom socknen varit rådande, hvilket äfven visar sig af sockenboernas svar till krigskommissarien Nils Axelsson, då han, år 1727 vid sin sons födelse, ville gifva 20 daler till socknens fattiga, »*vi tacka så mycket, men vi ha inga fattiga!*» Folkets vettgirighet får äfven sin näring af de böcker sockenbiblioteket erbjuder, och som ej folkskolan förmår eller har till uppgift att lemna. På en, vid Skillingsfors bruk å en vacker kulle anrättad bana sammanträffas ungdomen från så väl denna som angränsande socknar äfven som från grannriket. Härunder tillställas väldiga »kämpalekar» och brottande, då Skillingmarksgossarne ingalunda böja rygg för de öfriga; nu mera hafva exercisöfningar af båda rikenas skarpskyttar trädt i stället för der förut rådande lekarne och torde genom dessa öfningar inplantas hos gränsboerna i stället för fordna misshälligheterna begreppet att de hafva gemensamma intressen att försvara. Den år 1864 här bildade skarpskyttekåren hade öfver 40 medlemmar, som nu torde uppgå till närmare 80 — ett förhållande till hemmantalet, som icke någon annan landsbygd i Sverige torde kunna uppvisa. — Några våldsamheter eller berusande af starka drycker afhöras högst sällan, deremot synes lyxen i afseende på klädedrägten vara i tilltagande. Dialekten är, i anseende till socknens läge vid riksgränsen, till den grad förnorrskad, att nästan hälften af ordförrådet börjas efter norska reglor. Boningshusen äro i allmänhet väl upptimrade, brädfodrade och betäckta med tegel, samt 2 våningar höga. I byggnadsstilen råder stor olikhet, emedan hvar och en inrättar sin bostad efter egen smak. Boningshusen utmärka sig för stor snygghet och ordentlighet så väl till deras yttre som inre.

Utom åkerbruket, som är hufvudnäringen, består förnämsta binäringen af skogseffekter; härtill kommer i 3:dje rummet handel på Christiania. Odlingarne hafva på de sednare 60 à 70 åren oafbrutet fortgått, så att äldre personer, som i yngre åren varit vanda att å främmande orter köpa spannmål, kunna nu på egen jord skörda tillräcklig bergning. En sänkning af *Gårdskärnet* föreslås såsom skolande förskaffa ytterligare en mycket god egorymd. Utsädet, som år 1818 uppgafs till 300 t:r, uppgifves år 1853 till 349 t:r hafra, 48¼ t:r råg,

19 t:r korn, $8^3/_4$ t:r blandsäg, $3^1/_4$ t:r ärter, $2\frac{1}{24}$ t:r hvete samt 351 t:r potates. Inegornas spridda läge uppgifves som hinder för inrättandet af cirkulationsbruket och begagnas derföre det gamla, vanliga ensädet, ehuru en början till cirkulationen vid flera hemman redan är gjord. Till bete begagnas isynnerhet utskogen, hvarest sommarfähus eller s. k. Sätrer äro inrättade. Vanliga tiden för barrskogens återväxt till sågtimmer är 80 år. Trakthuggningsmethoden har icke blifvit införd. I afseende på vattentransporten till förekommande behofver ha underjordiska vattenledningar, medelst genomborrade trädstockar å 3 à 400 alnars längd blifvit inrättade på flera ställen. Fiske idkas till husbehof. Forsling af timmer, plank och bräder utgör en god förtjenst för socknens arbetsfolk. Kreaturs-, ost- och smörhandeln på Christiania ansågs 1852 inbringa 300 rdr och timmerhandeln 1,800 rdr rmt. Äfven må i sammanhang med socknens binäringar omnämnas härvarande verk och inrättningar, af hvilka *Skillingsfors* bruk intager främsta rummet, dessutom finnas till bruket hörande såg-, tull- och husbehofsqvarnar; *Johannisbergs* färgeri och garfveri-inrättning, belägen på Oleruds egor; garfveri och tegelslageri finnas på *Sundshagens* egor, handelslägenheter vid *Holmserud* och *Olerud.* Kyrkan var i äldsta tider belägen på *Rambolsmoen* i Medskogs gäll i Norge, der tomten ännu är synlig. På den tiden utgjorde Skillingmark, Jernskog och en del af sistnämnda gäll, en enda församling, men som omsider kyrkan blef för trång, beslöto de att bygga hvar sin, då Skillingmarks uppbyggdes på Klefveneudden. Traditionen om ställets utväljande och den deraf gjorda namnhärledningen, som är anförd under art. Jernskogs socken, synes mindre trovärdig, då socknens äldsta namn Skeringamark och sedermera Skiljemark häntyda på dess belägenhet vid gränsen. Kyrkan, som nedrefs år 1690, ansågs då vara omkring 300 år gammal. Den nuvarande kyrkan, som är belägen på ett vackert ed mellan Askesjön och Björklången, uppbyggdes af trä i rectangelform med torn 1690; kostnaden bestreds ensamt af socknens dåvarande ringa antal matlag, uppgående till endast 38. Bakom altaret hänger en gammal värja, som jemte 20 daler blifvit hitskänkta af kapiten Joh. Lange, som efter tjenstgöringen i Norge under Armfelt år 1718 anlände hit och dog i hemmanet Bön år 1734. Barnundervisningen bestrides uti en flyttbar folkskola af en examinerad lärare; barnens antal uppgick 1862 till 128.

Inga anmärkningsvärda fornlemningar finnas, deremot må nämnas af forntida märkvärdiga män bonden Anders Jacobson från Gunnerud, född i Köhla socken och hvars bedrift under Gyldenlöwskriget 1675 är omnämnd under art. Jernskog. Han underskref konung Carl XI:s knecktekontrakt i Carlstad år 1688, då han vid samma tillfälle utverkade lindring i roteringen för en del hemman inom Nordmarks härad och synnerligast för Skillingmarks socken. För sina ådagalagda medborgerliga förtjenster, i så väl krigssom fredstider, fick han af kon. Carl XI hemmanet Gunnerud, som då i skattevrak hade hemfallit till kronan, till skänks på lifstid jemte $^1/_4$ mtl Kronan i Jernskogs socken, med skattefrihet samt rättighet för efterkommande att få Gunnerud förmedladt från 1 till $^1/_2$ mtl. Han dog 1708. På Skillingmarks gränstullkammare föddes den 8 Dec. 1727, sedermera presidenten i Svea Hofrätt, friherre Axel von Axelsson, fadern var gränsinspektoren och krigskommissarien Nils Axelsson. Af gamla handlingar, förvarade i kyrkan upplyses, att socknen varit åtskilliga gånger hemsökt af krigets förödelser, såsom under Sjuårsfejden, Kalmarekriget, Danska Hannibalsfejden år 1644, Krabbefejden 1657, samt under Gyldenlöwskriget 1675, mest led socknen deraf år 1709, då Norrmännen från bönderna borttogo hästar, boskap, lösören och sjelfva plogredskapen, hvarvid hemmanet Boda skall hafva lidit största förlusten. År 1808 plundrades hemmanet Högsäters spanmålsbodar och visthus. Af anförda fakta visar sig förmånen af föreningen rikena emellan, då nu mer vänskap och förtroende är rådande mellan dem, som fordom voro söndrade genom afund och hat.

Hemmanen utgöras af $7^5/_6$ mtl sk., hvilka innehades år 1852 af 127 sjelfegande jordbrukare och en arrendator.

Socknens jordbruksfastighet var åsatt ett taxeringsvärde af 583,864 rdr rmt, annan fastighet taxerades till 17,287 rdr.

Statsbidrag och *kommunala afgifter*. I afseende på dessa må nämnas att jordeboks- och hemmantalsräntan af hemmanen *Hångstad*, *Klefvan* och *Olerud* samt *Sundshagen* är anslagen till Wärmlands regimente; af de öfriga hemmanen är den Kongl. Maj:t och kronan behållen. *Kronotionden* utgår med 8 t:r 16 kpr. Kostnaden för rustning och rotering uppgår till 429 rdr rmt. I bevillning efter II art. erlades 226 rdr. Socknen underhåller 4 soldater i ordinarie rotering, således c:a 2:ne hemman om hvarje soldat. *Fattigförsörjningen* uppgifves uppgå till 244 rdr rmt. *Väghållningskostnaden*, som uppgår till 278 rdr, är i anseende till socknens branta backar och det från höjderna under höst- och vårflöden nedrinnande vattnet ett ganska drygt onus. Kostnaden för socknens 12 broars underhåll uppgår årligen till 15 rdr pr mantal. Uti Hångstad är gästgifveri, hvarifrån skjutsas till Påterud i Jernskogs socken $1^1/_4$ mil, samt till närmaste hemman i Norge 1 mil. De öfriga hemmanen deltaga blott i kronoskjuts.

Byar och hemman:	Areal,	hvaraf åker.
1 mtl oförm. *Westra Boda*	3,504 tld 22 k.	132, —
1 » » *Bön*	2,451 » — »	80, —
½ » förm. *Gunnerud*	2,480 » 25 »	61, —
1 » oförm. *Holmserud*	1,817 » 28 »	90, —
1 » » *Hångstad*	2,372 » 19 »	121, 8
½ » » *Olerud*	1,432 » 6 »	47, 16

Öfriga hemman äro: $^1/_2$ *Klefvan*, 1 *Högsäter*, $^1/_3$ *Sundshagen* med qvarn, $^1/_2$ *Wiken*. — Adress: Arvika.

Skinnaregården. Ett mtl krono uti Sunds sockens vestra del af Fryksdals härad och Carlstads län, är anslaget till boställe åt kapitenen vid Lifkompaniet af Kongl. Wärmlands infanteri-regemente.

Skinskatteberg. Härad i Westerås län uti Westmanland, kring Hedströmmens östra grenar, så vidt de höra till länet, omfattande socknarna Skinnskatteberg, Gunilbo och Hed, alla hörande till Köpings prosteri af Bergslags fögderi, hvartill ytterligare komma några gårdar, $2\frac{3}{16}$ mtl, af Ramsbergs socken, som eljest hör till Örebro län. Häradet är skogrikt och uppfyldt af berg och sjöar samt har endast små åker- och ängsmarker. Bland de talrika sjöarna märkas *Öfra* och *Nedra Wettern*, hvilkas aflopp bildas af *Hedströmmen*, *Stora* och *Lilla Kedjan*, *Lång- Svan* och *Lilla Svan*, hvilka, ehuru icke breda, sträcka sig $1^1/_4$ mil på längden i norr och söder, utom flera smärre. Häradets areal uppgifves till 6,246 qvadratmil, hvaraf 0,501 äro vatten; den odlade jorden uppgifves till 5,033 tld, naturlig äng till 12,321 tld; dess befolkning år 1860 till 6,393 personer. Enligt kongl. brefvet af den 7 Dec. 1858 är Skinskattebergs härad med Åkerbo numer förenadt till en domsaga och hade sitt tingsställe i Köping; förut utgjordes domsagan af Skinnskatteberg, Wagnsbro och Norbergs bergslags härader. Skinskattebergs härad för sig har tingsställe i Bysala i Heds socken; enligt Graus uppgift har det fordna tingsstället befunnits på en domarehög vid Jönsarbo bruk i Skede socken. — Namnet synes härleda sig deraf, att häradet fordom utgjorde sina utskylder till kronan i skinnvaror såsom Helsingelagen stadgar om det öfversta Norrland, och likasom andra orter erlade dem i säd och boskap, såsom t. ex. Mo härad, hvilket enligt Westgötalagen gaf i landsskyld »fem tjog nöt hvart fjerde år.» Häradet synes äfven hafva blifvit kalladt »Skinnsäckeberg.»

Skinnskatteberg. Modersocken i Skinnskattebergs härad af Westerås län, ligger omkring en del af Hedströmmens öfra floddal, mellan Hed i sydost och söder, Gunilbo i öster, Westanfors i nordost, Söderbärke och Malingsbo af Stora Kopparbergs län i nordvest samt Ramsberg i sydvest, i hvilket väderstreck sistnämnda socken till en liten del går inom häradet. Arealen uppgifves till 2,855 qv.mil land och 0,229 qv.mil vatten, tillsammans den största vidd, som någon socken eger i Westerås län. Hedströmmen, landets hufvud-vattendrag, har under sitt lopp genom detsamma flera benämningar; den kommer in hit från Malingsbo och kallas först Baggån, som mellan betydande bergshöjder flyter österut till Storsjön och dennas fortsättning, Darsbo-fjärden, hvarefter strömmen fortsättes söderut genom Öfra och Nedra Wettern (Skinnskattebergssjöarna) och slutligen under namnet Uttersbergs å med flera bugter, som bilda smala sjöar och vattensam-

lingar, följer utmed gränsen till Hed. Ofvanför Storsjön kommer ett vattendrag från Vestra och östra Skälsjöarna i norr; Storsjön sjelf upptager andra vattendrag, likaledes från norr; i Nedra Wettern utfalla flera sådana m. m. Till Ramsberg gå Haraldsjöns, Skilådamms och Liens vattendrag. Socknen är sålunda rik på sjöar och åar samt likaledes på kärr och har i norr och vester att uppvisa några bland länets mest betydande höjder. Längst i söder börjar en gren af Hedåsen; utefter Liens vattendrag går en annan sandås. — Jordmånen är för det mesta mo- och sandjord, ehuru lerjord och svartmylla förekomma i dalarna. En mineralkälla finnes, kallad *Prestgårds*. En f. d. allmänning, upplåten mot rekognitionsafgift under Riddarhytte bruk, har i sednare åren blifvit skatteköpt. Åkerbruk, — otillräckligt — samt skogs- och bergsbruk äro socknens hufvudnäringar. Socknen består af $49\frac{43}{64}$ hemman, hvaraf $38^5/_{24}$ äro skatte, $2\frac{173}{192}$ krono och $8^9/_{16}$ mtl frälse; befolkningen, 1840: 2,819, 1848: 3,074, uppgick 1863 till 3,284 personer på 666 hushåll. Af indelta arméen underhåller socknen 12 man. All fast egendom taxerades år 1863 till 1,562,500 rdr, hvaraf 166,600 rdr för annan än jordbruksfastighet. I bevilln. efter II och III art. erlades 1,317 rdr. Stora bergslagsvägen från Köping följer hufvudsakligen Hedströmmens hufvuddal från Hed till Malingsbo, förbi kyrkan, som ligger mellan Öfra och Nedra Wettern, $4^5/_8$ mil från Köping. Mindre vägar gå dels inåt socknen, dels till Gunnilbo och Ramsberg. Socknen har 1 fast och 6 flyttbara folkskolor, der undervisningen bestrides af tre examinerade och en oexaminerad lärare. Till skolan hörer ett planteringsland af 12,570 qvadratalnars ytvidd.

Skinnskatteberg synes hafva hört till Malma fjerding och först i Gustaf I:s tid blifvit eget pastorat. Till denna tid går också kyrkoherdelängden tillbaka och sannolikt äfven kyrkans ålder; kaplaner äro kända sedan medlet af 1600-talet. Den äldre kyrkan blef i Christinas tid, omkring 1647, nedtagen och en ny träkyrka uppfördes på prestbolets, eller som det kallades, Hustru Marits torps egor; denna kyrka utvidgades och tillbyggdes 1727. Pastoratet är nu konsistorielt af 2:dra klassen. — Imellertid är ortens civilisation ingalunda ny, ty redan i Margaretas och Erik XIII:s tid hade Skinnskatteberg bergslagsprivilegier, och år 1558 räknades i Skinnskatteberg 25 bergsmän. Carl IX och Gustaf II Adolf sträckte sin omvårdnad om bergsrörelsen äfven hit, och år 1625 uppräknas här 19 hyttor och 16 hamrar; äfven jernbruken hafva fordom varit flera än de nu äro. I socknen fanns äfven fordom en kungsgård vid sjön Nedra Wettern, der nu hemmanet Båren ligger. Flera bref af Magnus Ladulås äro daterade från denna kungsgård och ännu i början af 1600-talet qvarstod vid Båren en byggnad, som kallades kungsbyggningen. Kungsgården såldes år 1676 till Simon Funck, som äfven innehade Skilå eller Riddarhytte koppargrufva. En beskrifning öfver Skinnskattebergs socken jemte förteckning öfver socknens växter, är sammanfattad år 1832 af geologen Hisinger.

Bland gårdar och verk inom socknen märkas: *Uttersberg*, f. d. *Flodhammar*, — *Wetterskoga*, — *Skinnskatteberg*, — *Baggå* och *Borgfors* jernbruk, *Riddarhyttans* kopparverk, — *Heds* jernbruk, — *Presthammaren*, en härd med 200 *skℓ*. smide, som sedan 1664 tillhör socknens presterskap. — Jernbruken Allmänningsbo, Ställberg och Skärviken samt Glifså hafva i sednare tider blifvit nedlagda, likasom åtskilliga bergsmanshamrar. Vid Bovallsdammen fanns fordom ett styckebruk. — Af socknens bearbetade jerngrufvor nämnas Morbergets i norr, Skärsjö- och Bastnäsgrufvorna vid Riddarhyttan o. a.; år 1861 brötos ur *Främshytte*, *Bastnäs* och *Bäcke* grufvor 80,799 *Ctr*. jernmalm. Under Bockhammars bruk lyda $^3/_4$ sk. *Fantebo*, $^1/_4$ *Gäfvebo*, $^1/_6$ *Gäfvenäbb*, $^1/_4$ *Hällan*, $^1/_8$ *Thorsbo*, $^1/_4$ *Årnebo*, alla skatte; under Ferna bruk $^1/_4$ *Kyrkobyn*, 1 *Sillbo*, $^1/_{16}$ *Sillbotorp*, alla frälse. Af Ramsbergs socken föras hit 1 mtl sk. *Allmänningsbo*, $^1/_{12}$ mtl *Gräsberget*, pastors- och komministersboställena, hvartdera af 1 mantal. $^1/_2$ *Läggarbo* är kronolänsmans-boställe. Af hemman må vidare nämnas: *Aspebo*, *Darsbo*, *Emthyttan*, *Högfors*, *Långviken*, *Persbo*, *Skärviken*, *Sunnanfors*, *Uggelfors*, *Wetterskogen*.

Skinnskatteberg. Jernbruk uti Skinnskattebergs socken och härad af Westerås län, inom den fordna byn af samma namn, med 6 härdar och oinskränkt smidesrätt af eget tackjern samt åtskillig manufaktur, qvarn, såg och tegelbruk m. m., samt tillhörande $15\frac{95}{448}$ mantal inom socknen, uppskattadt 1863 till 304,578 rdr rmt, till godset höra vidare frälse-räntan af

$1^1/_2$ mantal inom Heds och Gunilbos socknar, $^1/_4$ mtl i L:a Schedvi socken, *Östuna* landtegendom med $1^1/_2$ mantal i Björskogs socken, $^1/_8$ mantal samt Östuna qvarn med 6 par stenar i Köpings socken, *Billsjö* masugn med 2 mtl i Westanfors socken, $3\frac{2}{3}\frac{1}{7}\frac{3}{6}$ mantal i Söderbärkes socken, $^2/_3$ i *Gesbergs* masugn $^2/_3$ i $^3/_4$:hemmanet Gesberg i Norrbärkes härad. Bruket är bildadt af Presthammaren, hvaraf en härd hör hit, Westragårdshammaren eller Knipsmedjan, samt Bergsmanshammaren eller Nya smedjan från 1626. Bland egare nämnas presidenten gr. Fredrik Gyllenborg, omkring 1750, Hisinger 1825, nu af intressenter, bestående af:

fröken C. Hisinger	$^5/_{12}$,
brukspatron Thor Heijkensköld .	$^3/_{12}$,
kapten W:m Heijkensköld . . .	$^1/_{12}$,
baron J. A. Posse	$^1/_{12}$,
löjtn. N. Fock	$^1/_{12}$,
Carl D. Ramsten	$^1/_{36}$,
mamselle S. Ramsten	$^1/_{36}$,
d:o Hilda d:o	$^1/_{36}$.

— Här tillbragte geologen Hisinger vissa tider för ordnandet af de skrifter, som voro frukten af hans undersökningar. I dess gästfria lugn emottog han mången yngre arbetare i sin vetenskap, och det är derifrån Berzelius skrifver, att han »af geologen Hisinger utfördes aldraförst på mineralogiens fält, och att första skörden derpå, redan 1803, var upptäckten af en ny metall, Cerium.» Sin första offentliga skrift: *Om Svenska hällearterna*, utgaf han 1789. År 1808 utkom: *Samling till en mineralogisk Geografi öfver Sverige.* År 1811 valdes Hisinger till præses i Wetenskaps-Akademien. Vid nedläggandet af sitt præsidium framställde han de allmänna resultaterna af forskningar i en *Öfversigt af Sveriges jordyta och dess jordhvarf.* Uti hans större arbete: *Anteckningar i Physik och Geognosi under resor i Sverige och Norrige*, är intaget allt som befunnits anmärkningsvärdt af växtlifvets förhållanden. Ett verk af ej så ringa arbete på sin tid, och hvilket väsendtligt bidrog till kännedomen om fäderneslandets fornverld, var Hisingers *Lethea Svecica*, i hvilket alla då kända Svenska djur- och växt-petrifikater finnas afbildade. Hans vidare skrifter finnas uppräknade uti Wetenskaps-Akademiens handlingar för år 1852. Sina sista lefnadsår tillbragte han på denna egendom, som han så länge bebott.

Skipås, *Skjepås* (efter 1825 års, Skjeppås efter 1777 års jordebok). Två mantal frälse-säteri uti Steninge socken af Halmstads härad och län; häraf blef № 1, 1 mtl, säteri den 10 Juni 1684, och befinnes utbytt från kronan 1698 af general-löjtn. Hård. Hemmanen № 2 och 3, hvartdera af $^1/_2$ mtl, blefvo enl. Kammar-kollegii utslag af den 8 April 1824 iklädda utsockne frälse natur, men erhöllo åter genom kongl. brefvet den 29 Mars 1825 säteris fri- och rättigheter.

År 1862 egdes $1^1/_2$ mtl, tax. till 36,000 rdr, af hr D. M. Ståhle, $^1/_2$ mtl tax. till 12,000 rdr, egdes af hr C. O. Stenström. I äldre tider och ännu 1814 har Skjepås lydt under Stensjö säteri. — På Skipås egor finnes i en brant bergvägg en runristning af 3 alnars längd, der runorna äro $^1/_4$ aln höga; nära invid skall stått ett fäste, kalladt *Blomsborg*.

Skirö. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Östra härads kontrakt af Wexiö stift, ligger 8 mil från stiftsstaden, och utgöres af socknarne Skirö och Nye; pastoratet innefattar $66^1/_2$ mtl, ($67^1/_4$ efter eklesiastikmatrikeln) bebodda 1860 af öfver 2,100 personer. — *Skirö* modersocken, belägen uti Östra härad af Jönköpings län, 10 mil s. o. från Jönköping, 5 mil från Ekesjö och 8 mil från Döderhultsvik, mellan 57° 20′ och 57° 25′ nordlig latitud, samt 32° 59′ och 33° 11′ nordlig longitud; gränsar i norr och öster till Alsheda socken, i sydost till Järeda socken i Kalmar län, i söder till Stenberga socken, och i vester till Nye socken. Hela arealen utgör, inberäknadt både sjöar inom socknen samt delar af angränsande sjöar *Saljen*, *Skerfvet* och *Narfvetesjön*, 10,904 tunnland, hvaraf

tomtplatser och trädgårdar .	46	tld
åker	797	»
äng	1,932	»
skog och betesmark . . .	8,129	» *)

Socknen är i allmänhet mycket kuperad, största slätten är från Byestad till Wallby säteri, samt största höjderna vid *Loaklef*

*) Juber, mossar och 1,683 tld insjöar.

och *Skirö Botvidsgård,* som först brant aftaga mot sjön Saljen, hvilken ligger 900 fot öfver hafvet. Med sina många af löf- och barrskog bekransade sjöar förtjenar socknen med skäl sin benämning af »Östra Härads Trädgård», särdeles, som å inegorna, hvilka omgifva sjöarne, finnas alla slag i södra Sverige befintliga löfträd. Af de inom socknen belägna 14 st. sjöar och gölar är *Öfra sjön* den största; sjön *Saljen,* hvilken dels stryker genom socknen och dels utgör gräns mot Stenberga socken, är $^5/_6$ mil lång, och i allmänhet 1500 alnar bred, dess vatten banar sig väg genom Salje-ån till Skerfvetesjön, vidare derifrån genom Skerfvete-ån till Narfveten på gränsen af Kalmar län. Salje-ån har en mycket stenig strömfåra, och blott ett ringa fall vid Salje sågqvarn och ålfiske.

Jordmånen å inegorna är i allmänhet god svartmylla å s. k. fast gätterbotten, eller något svagare å alfbotten. Betesmarken är i allmänhet mycket god och förbättras årligen derigenom att svedjning mer och mer bortlägges samt användandet af fyrfällning i stället. I sydöstra delen af socknen, der marken är mer bergbunden är betet betydligt sämre. Sjömalm finnes i Saljen och är inmutad för Bruzaholms masugn. Kringboende hemmansegare, som upphemta malmen vintertiden och frakta den till sin bestämmelse, taga stångjern i utbyte.

Å *Millebo Sörgårds* egor nära Skärfvetevägen finnes en källa med klart och godt mineralhaltigt vatten, som i sednare åren mycket anlitats. Så väl bruns- som badhus ha blifvit uppförda, år 1854, af egaren possessionaten J. P. Jonsson på Rudu. Vegetationen är högst liflig och floran rik på ovanliga blomsterslag, så till exempel finnes å Östra Skirö Bäckagårds egor, vester om vägen, som leder åt Tolja, den rara blomman »*Noli me tangere*». Marken grönskar och blomstrar tidigare inom denna än i angränsande socknar; hvilket härleder sig från egornas sluttning mot sjöarne, som tidigt blifva isfria, emedan höjderna vid Alsheda sockengräns afleda de nordliga vindarne. Folkmängden, som år 1810 var 808, uppgick 1863 till nära 1,040 på 265 hushåll. Befolkningen, med undantag af säteriegarne och några få tjenstemän, utgöres af välbergade bönder, deras tjenstfolk, torpare och inhyseshjon. Byggnadssättet är allmännast 2-våningars manhus med tegeltak, inredda i ljusa och rymliga rum, som äro målade eller tapetserade. Folkupplysningen, som här är högre och mer i tilltagande än i andra orter, gör att allmogen är tämligen fördomsfri och skild från hedniska vanor och bruk. Fordna klädedrägten, bestående af kort tröja och knäbyxor, begagnas numera sällan, och då endast af äldre personer; deremot har blå långbyxor och rock, jemte svart hatt, blifvit rådande. Af förmöget folk begagnas svarta klädeskläder vid högtidligare tillfällen, samt plyshattar. — Hufvudnäringen är åkerbruk och boskapsskötsel. Utsädet, som år 1818 uppgafs till 500 tunnor, uppgifves för året 1854 varit $349^1/_2$ tunna hafra, 217 tunnor råg, 166 t:r korn, $9^3/_8$ tunnor ärter, $^3/_4$ tunna hvete, samt 385 tunnor potates. Spannmålstillgången öfverstiger vida socknens behof; öfverskottet afsättes antingen på Östersjökusten eller vid Hvetlanda torgdagar. Linsädet utgör så väl här som i hela orten, en hufvudnäring. För hushållens behof behålles obetydligt, helst den gröfre väf, som qvinnfolken om vintren förfärdiga, äfven försäljes. Väfnader af bomullsgarn, som köpes från städer eller landthandlande, får ersätta linet. Trädgårdsskötseln och humleplanteringen är i tilltagande, de största anläggningarne äro på *Gölberga, Wallby, Tolja, Snuggarp* och *Karintorp.* Hästracens förädling befordras genom en inom socknen stationerad sqvadronshingst vid Smålands husar-regemente. Allmogens kor äro små, dock afsättas härifrån på Stockholm stora och vackra oxar. Socknens läge vid många och fiskrika sjöar, bidrager i sin mån till binäring af fiske. Gädda, mört, aborre, laxöring, sik och den utmärktaste braxen utgöra fisksorterna. Ett nytt fiskredskap, under namn af kattsor, har börjat att begagnas; det består af från stränderna nog sinnrikt nedslagna unga träd, som slutligen bilda en liten bassin, hvari fisken inkommen icke råkar ut. Af barrskogen i sydöstra delen af socknen kan något begagnas till afsalu, af löfskog finnes till öfverflöd nästan å hvarje hemman. — Allmogen förfärdigar utom

åkerbruksredskap, äfven åkdon och möbler. Hela fastighetsvärdet upptogs i 1863 års bevillning till 572,900 rdr, hvaraf 2,880 rdr för 2 sågqvarnar och ett ålfiske. Socknens namn skrefs Skijra 1300. Kyrkan, nybyggd år 1837 och belägen något högt nära intill Skirö sjö, är 54 alnar lång, 22½ bred. Ifrån tornet är en mycket vidsträckt och vacker utsigt, hvarföre ock stället ofta besökes af resande. Barnen undervisas dels af en examinerad lärare, som uti bestämda lästerminer ambulerar 9 månader af året, dels i hemmet. Till skolan hörer planteringsland af 7,000 qvadratalnars ytvidd. Skollärarens aflöning är 10 t:r säd, hälften råg och hälften korn, 24 famnar ved, fria husrum och frivilligt yste. Fattigförsörjningen utgår med 1½ tunna säd och ½ tunna potatis. Förste kände kyrkoherdens namn är Petrus Lock, riksdagsman 1569. Af fornminnen finnes endast på Gölberga säteris egor en jordhöjd med några stora stenar derintill; år 1761 fanns i ett stenrör en graf, indelad i 2:ne rum, och i hvardera ett menniskoskelett. Om ett i gamla kyrkans chor måladt och inbrändt fönsterglas, finnes i en gammal tabellbok följande anteckning: »Som ingen vet, när det rara fenstret i choret ditkommit, ej heller betydelsen af målningarne, eller vapnet, som finnes i nedersta afdelningen, föreställande en oxpanna med horn och utspända öron.» Samma vapen finnes under Sten Thuresson Bjelkes bref till dess fosterson, Carl Knutsson, på 2:ne gods: *Slädö* och *Häslö* i skären vid Tjust »Stockholm die qvarto post Domin. Oculi 1429.»

I afseende på statsbidrag och kommunala afgifter må nämnas: Jordeboks- och hemmantalsräntan utgjorde 1855 i penningar 2,189 rdr rmt, hvarifrån afgick för rusthållen 1,603 rdr. Kronotionden utgår med 37 tunnor. Rustningsbesväret uppgick till 768 rdr rmt, efter följande beräkning 91 t:r hästvacance och 13 grenadierers underhåll upptogs till 2,133 rdr rmt, och med afdrag af augmenterna (öfver hufvud tagen till 105 rdr pr N:r) 1365. — Hemmantalet utgöres af 17¾ mtl skatte, ⅞ mtl prestgården, 10 frälse-hemman, 3 frälse-säterier; dessutom finnas 21 torp, 72 backstugor, 2 skatte-utjordar, 2 krono-utängar.

Hemman:	Areal		inegor.
Gölberga 2 mtl fr.-säteri	222 tld	31 k.	117 tld,
med husbehofs såg.			
Wallby 1 mtl fr.-säteri	257½ tld	— k.	64 —
Rudu ¾ mtl frälse	160 »	27 »	44 —
Skirö 1¾ mtl frälse *)	662 tld	— k.	172 tld,
Östra Skirö 1⅛ mtl fr.	626 »	— »	234 —
Skirö ¾ mtl skatte	332 »	— »	68 —
D:o 1 mtl rusthåll	257 »	28 »	77, 28
D:o ¼ mtl civilt bost.	120 »	— »	28, —
D:o ⅞ mtl prestgård	314 »	28 »	66, 16

½ frälse *Lillarp*, areal 168 tld, brukas under Gölberga. Af öfriga hemman och byar må nämnas 1 mtl *Götsboda*, 1 mtl *Sjöarp*, 1 mtl *Karintorp*, 1 mtl *Byestad*, 1⅛ *Sjögle*, alla frälse; ½ mtl *Björnstorp*, 1 *Tolja*, skatte; 1 *Gatu*, 1 *Loaklef*, 2 *Millebo*, 3 *Snuggarp*, alla rusthåll; den sednare, största byn i socknen, benämnes numer, enl. Kammar-kollegii utslag af den 17 Maj 1862, *Skönberga;* häraf eges ¼ mtl af församlingen, de öfriga 2¾ mtl utgöra tvänne välbyggda gårdar. Adress: Hvetlanda.

Skjersjö. Två mantal berustadt säteri uti Skepperstads socken af Westra härad och Jönköpings län, är beläget ⅛ mil s. v. från kyrkan, som ligger 3½ mil s. v. från Wexiö. Det egdes 1696—1720 af Lodheska, sedan till 1794 af Rodheslägten, derefter af major von Aken, jägm. Hafström och major Finér; blef slutligen styckadt och såldt till bönder, år 1863 funnos 9 egare till Skärsjö säteri; Nedra Skärsjö utgör 1 mtl skatte från år 1749.

Skofta Skans i Westmanland och Köpings landsförsamling, är redan omnämnd under art. Gramsborg. (Se äfven Dybecks Runa, 2:dra häft. 11—13 sid.) Emellan skansen och Skofta by ligger en ansenlig ättehög.

Skofteby, f. d. socken, har utgjort vestra delen af Häreneds socken uti Kinnefjerdings härad och Skaraborgs län, Hemmantalet är 4½ mtl skatte, ½ fr., skiftade 1863 på 5 brukningsdelar, och bebodda af 143 personer på 19 hushåll. Jordbruksfastigheten var sistnämnda år taxerad till 139,000 rdr rmt, verk och lägenheter voro taxerade till 11,700 rdr rmt. — Kyrkan raserades 1783. Utom gårdarne ½ skatte *Bodan*, ½ frälse *Flöje*, med qvarn för 5 par stenar, ligger här den gamla herregården *Skofteby*, 2 mtl berustadt säteri, 2 mtl skatte, med vacker belägenhet på en udde, der Skofteby- eller Lill-ån samt Lidan sammanflyta, ⅝ mil från Lidköping, 2¼ mil från Skara, på gränsen mot Trässbergs socken. Gården är väl bebyggd, med alla byggnader under skiffertak, har en ansenlig fruktträdgård, omhägnad på

*) Hvaraf ½ mtl brukas till *Wallby*.

2:ne sidor med rinnande vatten; godt fiske finnes uti Lidan. Till egendomens förmåner höra äfven den lätta transporten för gårdens afkastning, som den segelbara Lidan erbjuder till Lidköping och flera städer vid Wenerns stränder. Hela arealen uppgifves till 900 tunnl., deraf 490 åker, c:a 214 tunnl. vårdad skog, åkerjorden består af bördig lermylla. Utsädet är 52 tunnor höst- och 200 t:r vårsäd. Taxeringsvärdet är 110,000 rdr rmt. — Härledningen till gårdens namn vill några författare finna uti namnet Skofte, som en mäktig man i Norge hette under konung Haralds tid, och anses varit anförare i en af de strider på denna ort mot Håkan Jarl och Westgötarne, som omnämnes under artikeln Härened.

Äldste med visshet kände egare till gården är riksrådet Nils Olofsson Winge, som mistade lifvet 1529 för delaktighet i Måns Bryntessons uppror. Dennes dotter, Margaretha, gift med Bengt Slatte, befallningsman på Elfsborg, nämnes såsom egarinna till denna gård uti skiftebrefvet mellan drottning Katharina Stenbock och hennes syskon samt svågrar den 16 Maj 1584. En Germund Pedersson, gift med deras dotter, skref sig äfven till Skofteby, sedan är ingen egare känd före 1820, då gården tillhörde öfverstelöjtn. D. von Essen. Egare 1863 var grossh. i Göteborg, B. C. Hichens.

Skofthyttan samt Skaftorp i Nora socken af Örebro län, hafva af ålder utgjort ett skifteslag, men vid den år 1810 förrättade delningen, blefvo dessa, särskilt uti jordeboken antecknade, egendomar så utbrutna, att de derefter ej hafva något gemensamt. Åkerjorden, som vid Skafthyttan består dels af lermylla, men mer af sand, besvärad af syra, innehåller 61 tunnl.; slåttern, som är ganska svag, innehåller 15 tunnl.; men skogsmarken, ovanligt växtlig samt med ymnigt bete, innehåller 549 tunnland.

Skaftorp har en i allmänhet mera jämn och god lerjord, likväl saknas icke heller här sandåkrar, ehuru i bättre läge; den innehåller 82 tunnl., har bättre gräsflöden, dock till föga vidd, som med backslåttern utgöra 30 tld; skogsmarken är mer omskiftande, men ändock öfvervägande god med ymnigt mulbete, och innehåller 824 tunnl. Skofthyttan och Skaftorp höra till Ringshytte hyttlag.

Från Skaftorp äro af ålder till Nora stadsboer bortsålde 47 tld 7 kappl., till större delen odlad jord, som ej kunna till bylaget återvinnas, sedan de år 1811 blifvit till hemman roterade, samt nu mera ordentligt skattlagda.

Åtskilliga jernmalmsanledningar finnas på Skaftorps mark, äfvensom på den till staden försålda jorden, hvilka årligen bearbetas och lemna en till blandning ganska begärlig malm. Kalkstensbrott finnes derjemte på Skofthyttans skogsmark, men som bergarten, ehuru lemnande en vacker kalk, är ganska hårdbränd, och följaktligen kostsam att tillreda, så har den ock föga blifvit begagnad.

Skog. Annex-socken till Nora pastorat, är belägen uti Södra Ångermanlands fögderi af Wester-Norrlands län, mellan Nora och Bjärtrå, samt omfattar en areal af 0,954 qvadratmil, hvaraf 0,052 äro vatten.

Socknen inskjuter liksom en kil till Ångermanelfven midtför Sandön och fördelas af *Skogs-*, *Löf-* och *Storsjön* i flera delar. Flera af socknens bergsträckningar sammanhänga med fjellen, och göra dessa berg vägen, som leder genom socknen, mycket svår och backig. Mellan de branta bergkullarne äro upptagna smärre åkerfält. Jordmånen består mest af lera. Skog växer till riklig skogsafverkning och spånad förse, utom åkerbruket, inbyggarne med deras bergning. Socknen, som år 1805 beboddes af 606 och 1863 af öfver 700 personer, innefattar $18\frac{1}{4}\frac{9}{8}$ mantal skatte, taxerade till 444,900 rdr rmt, verk och lägenheter voro dessutom åsatta ett tax.-värde af 10,900 rdr rmt. — På *Herrskog* här i socknen bor provincial-läkaren; i Fantskog finnes gästgifveri.

Kyrkan, belägen $^1/_2$ mil från moderkyrkan, är af sten, 36 alnar lång, 16 alnar bred. År 1641 erhöll socknen egen kapellan. I socknens fasta folkskola undervisades 51 barn af en examinerad lärare, medan 10 erhöllo undervisning hemma. Skolan har af enskilda donationer en årlig inkomst af 20 rdr rmt. Inga fornminnen finnas. Socknens största gård utgöres af $13^1/_2$ seland *Fantskog* och 7 seland *Herrskog*, med husbehofs såg. Sågar finnas vid *Herrskog*,

Kyrkobohlet och *Möland,* alla grofbladiga; vid *Träsk, Nyland* och *Öfvered* finnas finbladiga sågar. Af byar må vidare nämnas 30 seland *Gällsätter.* — I socknen är poststation att direkt utvexla post med Hernösand och Ullånger.

Skog. Socken uti Gefleborgs län och Södra Helsinglands fögderi, är belägen 3 mil från Söderhamn, samt omfattar 3,585 qvadratmil, hvaraf 0,356 äro vatten. Marken är i allmänhet bergaktig och för öfrigt uppfylld med mossar, kärr och sjöar. Åkerjorden består mestadels af sandmylla och något lermylla. Hufvudsakliga näringsfången äro boskapsskötsel och skogsbruk. På sednare tiden har granskogen här så väl som i södra delen af provinsen börjat torka bort, så att på hela skogsskiften inom denna socken numer finnes knappast en enda frisk gran. Orsaken härtill, upplyser en korrespondent till tidningen »Helsingland», lärer icke vara stormarne, såsom man förut förmodat, utan en mängd hvita, omkring en tum långa maskar, hvilka inom kort med otrolig hastighet förtära hela roten.

Socknen, som år 1805 beboddes af 1,429 och 1863 af öfver 2,870 inbyggare på 650 hushåll, innefattar 432 öresland 12 pgl. skatte, 1 öresl. 6 pgl. krono, eller $27^1/_{32}$ mtl skatte, $^5/_{64}$ mtl krono, taxerade till 504,300 rdr rmt; verk och lägenheter upptogo dessutom ett tax.-värde af 182,450 rdr. Bevillningafgiften efter II och III art. var 709 rdr rmt.

Om socknens första bebyggande inhemtas af Justi och Flintenbergs disputationer samt utur Diplomatarium Sveeanum, att socknen utgöres af delar af den fordna obebyggda *Ödmorden,* som utgjort Norrlands sydligaste gräns, och skall den nitiske samt verksamme erkebiskop Nils Alleson, som år 1302 var stadd på en visitationsresa i Helsingland, förmått Hanebo, Särstad och Söderala socknemän, på ett sammanträde vid Skogs kyrka, att af denna allmänning omkring det fordna Sälohuset (uppsatt redan under hednatiden till ett härberge, i hvilket trötte vägfarande fingo en brasa och ett nattläger), afstå en mils omkrets till odling, inhägnad och skogsfång; men de förbehöllo dock, att afkomsten deraf skulle komma fattiga resande till gagn, och ingen arfsrätt till nämnda område

tillfalla innehafvarens slägt, äfvensom att socknarne framgent derstädes skulle hafva rätt till fiske, näfvertägt och bete för sina kreatur. Vid byn Själstuga, belägen vid en liten sjö på vestra sidan om vägen, $^3/_4$ mil söder om Skogs kyrka, utvisas ännu platsen för de gamla Sälohusen. Uti ett register öfver Uppsala Domkyrkogods af år 1376 uppräknas äfven Själstuga, liggande i midten af Ödemordsskogen. Efter reformationen indrogs godset till kronan af konung Gustaf I. Se vidare Widmarks beskrifning öfver Helsingland, sid. 79—80. År 1592 meddelades Hans Garp, för långvarig trogen tjenst, skatte-frihet för Skjälstuga.

Kyrkan är belägen 5,6 mil från Gefle och 17 mil från Uppsala. Socknen utgör med Lingbo kapell ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Helsinglands östra kontrakt af Uppsala stift. Komministraturen bortgifves af församlingen utan förslag. I socknens fasta och flyttbara folkskolor erhöllo 1862: 133 barn undervisning af två examinerade lärare, medan 153 undervisades hemma.

Den helige Staffan skall blifvit för sin ifver i hedningarnes omvändelse dödad på Tönnebroskogen, och har man antagit, att detta skett vid Tönnebro-ån i denna socken, på gränsskilnaden mellan Helsingland och Gestrikland, och skall denna å deraf fått namnet *Mordbäcken.* (Se vidare sid. 62, Widmarks beskrifning öfver Helsingland).

Af Helsinglands alla socknar är Skog den mest betungade i afseende på skjutsinrättningen, emedan den å 27 mantal, utan andra socknars biträde, ensamt ansvarar för all skjuts vid 2:ne i socknen belägna gästgifvaregårdar, icke blott å allmänna kustvägen, utan å sidovägar till Hanebo i Helsingland och Ugglebo i Gestrikland. På sednare tider hafva nya vägar blifvit anlagda inom socknen, såsom en, hvilken går härigenom från Bollnäs till Hanebo, och Henningevägen från Hanebo till Skog.

Inom socknen märkas af gods och verk: *Sunnäs, Tönnebro, Gullgrufve* och *Tönshammars* stångjernsbruk. Sågar och qvarnar finnas vid följande byar: *Sunnäs, Wrånga, Idaforss, Hamnäs, Henninge, Kyrktjern, Elgnäs, Tönnebro, Brönnänge, Strand, Norrbo, Stråtjära, West-* och *Östbygge, Hernebo, Långbo, Lingbo, Håkanbo, Hunsbo, Gosjö, Lingbonäs, Gopå, Kallbäck, Dragg, Småström* och *Åberg;* grynverk finnes vid *Herne-å,*

spikverk vid *Tönnånger,* garfveri vid *Löthen;* fiske finnes vid *Norr-* och *Sör-bränning, Tönnebro* och *Herne å.* — *Granön,* 30 öresl., lyder under Axmar bruk. — 1 öresl. 6 pgl. utgöra kyrkoherde-boställe. — 1 öresl. *Tönnebro,* $2^1/_2$ öresl. *Skälsberga,* $22^1/_4$ öresl. *Bastnäs,* $5^3/_8$ *Löthen,* 5 *Kallbäck,* lyda under *Tönnebro*-godset. — Adress: Gefle.

Skog. Ett mantal frälse-säteri uti Sparlösa eller Salems socken af Wiste härad och Skaraborgs län, beläget vid pass $2^3/_4$ mil från Lidköping, eges jemte Ulfstorp (se den art.) af possessionaten C. W. Norman; egare 1812 var baron C. H. Posse. Säteriets namn skrifves i jordeboken *Skogen;* på Topografiska corpsens karta finnes det icke upptaget. I 1863 års bevillning var det åsatt ett värde af 40,000 rdr rmt.

Skoga. Glasbruk uti Kråxmåla socken af Handbörds härad och Kalmar län, nära Öija sjö, $^1/_2$ mil norr om kyrkan, som ligger $5^1/_2$ mil n. v. från Kalmar, är anlagdt år 1863 på Höboda gårds egor och högtidligen invigdt s. år den 23 Oktober, utaf herr Emil Björkman, egare till gården *Flathult,* $1^1/_8$ mantal frälse, belägen $^3/_8$ mil s. v. från bruket, och som jemte $^1/_8$ mtl Höboda, Strömsholms qvarn och såg samt ett pottaskebruk, är åsatt i 1863 års bevillning ett värde af 36,300 rdr rmt.

Höboda hemman, $^1/_2$ mtl skatte, är förflyttadt i jordeböckerna den 12 Juli 1816 från Högsby till Kråxmåla socken i nyssnämnda län.

Skoga. By uti Ekshärad socken af Elfvedals härad, Nor-Sysslets fögderi och Carlstads län, innefattar hemmanen *Norra, Mellan, Södra* och *Lilla Skoga* af 2 mtl skatte, $1^1/_3$ mtl frälse, med marknadsplats, helsobrunn och tullqvarn med två par stenar, samt beboddes 1862 af 742 inbyggare. Hemmanen egdes nämnda år af 28 åboer och voro åsatta ett taxeringsvärde af 171,200 rdr rmt. Här hålles årlig marknad i September, den s. k. Råda oxmarknad. Helsobrunnen uppgifves af Fernow varit på hans tid mycket besökt och med framgång anlitad.

Skogahall. ett skatte-hemman af $^1/_8$ mantal och ett frälse-hemman af $^1/_2$ mtl uti Ärila socken af Öster-Rekarne härad och Nyköpings län; här finnes en *skogvaktare-skola,* hvilken började sin verksamhet den 1:sta Oktober 1860 och underhålles dels med statsbidrag, dels, och hufvudsakligast, af årliga anslag från Hushållnings-sällskapet. Med skolan är derjemte förenad en *plantskola.* För hvarje lärokurs under ett års tid, räknadt från den 1 November, antagas minst 4 och högst 6 frilärlingar, tillhörande länet. Betalande lärlingar erlägga en afgift af 300 rdr rmt. Föreståndare för skolan är öfverjägaren G. Wolff.

Skoghall. Egendom uti Hammarö socken af Carlstads tingslag och län, nära staden Carlstad, utgöres af $^1/_2$ mtl sk. *Lunden* eller *Lunna,* köpt till skatte den 30 Juni 1818 (som på orten ock kallas Skoghall), med ångsåg för 3 ramar; härtill hörer en hamn vid Wenern, som vid lägsta vattenstånd har kunnat anlöpas af 10 till 11 fots djupgående fartyg. Vid hamnen finnes en fyrinrättning. — Egendomen var 1862 åsatt ett taxeringsvärde af 110,860 rdr rmt, hvaraf 60,000 rdr för ångsågen, 25,430 rdr för våghus med magazin samt arbetarebostäder. Bevillningsafgiften för inkomst uppgick n. år till 212 rdr rmt, för fast egendom till 50 rdr 56 öre. Egendomen eges af Uddeholms bolag, hvars ena medintressent, herr A. Dahlgren i Carlstad, har uppfunnit ett sätt att inlägga lätt rökt lax af den välsmakande sort, som fångas vid Carlstad, uti hermetiskt slutna kärl, förtennta bleckládor, hvilka skola redan fått en icke obetydlig afsättning i utlandet. En dylik låda kostar med kärl och innehåll 1 rdr rmt.

Skogaholm. Bruks- och landtegendom uti Svennevads socken, Sköllersta härad af Örebro län, vid Svennevads-ån och Skogasjön, $3^1/_2$ mil från Örebro och $^3/_4$ mil från socken-kyrkan, består af ett *jernbruk* för 4 stångjernshärdar, en *manufakturhammare,* masugn, qvarn och såg, samt af *Skogaholm,* $^1/_2$ mtl, *Emta* $^1/_2$ mtl, båda berustade säterier, *Emträttes* $^1/_4$ skatte augment, allt under eget bruk, med ett utsäde af 25 tunnor höst- och 65 tunnor vårsäd; underlydande: $14^4/_{39}$ hemman frälse och $2\frac{55}{144}$ mtl krono-skatte, belägna i Svennevad, Sköllersta, Kumla, Halsberg, Lerbäck och Stora Mellösa socknar. Bruket anlades 1641 af lagläsaren Zacharias Andersson och köptes från honom af krigskommissarien Simon Simonsson Rosenberg, förut egare till Skogaholms landtegendom. Det hela öfvergick genom gifte till general-löjtn. Anders

Winnerstedt, adlad Wennerstedt, hvilken med tapperhet bivistade krigen under Carl XI och XII, † 1723 på Skogaholm, som förblef inom slägten tills den siste af ätten, general-major Gustaf Philip, dog här 1815; med dennes dotter öfvergick det till slägten Armfelt och eges sedan 1841 af ett bolag, hvars disponent är brukspatron Sten Helling. Bruket och egendomen utvidgades betydligt af de två sednaste egarne utaf Wennerstedtska slägten, hvilka här äfven anlade en engelsk park och en stor trädgård samt flyttade båda stångjernshamrarne till ett ställe. Gården omgifves på två sidor af Skogasjö och en genom egorna gående å, som kommer från sjön Tisnaren och gifver tillfälle till betydligt ålfiske. — Brukets tillverkning uppgafs på 1840-talet vid 5 härdar till 2,090 *sk℔*; nu smidas här årl. c:a 3,500 *sk℔* stångjern utaf eget tackjern, hvartill malmerna hemtas från egna grufvor i Nora bergslag.

Skoghult. Gård uti Bläntorps socken af Torna härad och Malmöhus län, 2 mil från Ystad, intager öfversta höjden af en ås, der en dess egare, kammarherre C. Hallenborg, låtit på 1850-talet uppföra ett nytt boningshus under prof. Brunii ledning. Byggnaden, som är 32 fot bred, 64 fot lång samt två våningar hög, har gafvelröstenr i vester och öster samt kroppåstak. På midten af hvarje långsida höjer sig ett tornlikt utsprång med tinnad fronton. Å gafvelröstena ses korsprydda fördjupningar. Foten består af tuktad gråsten, den öfriga byggnaden af tegelsten i munkband med fogstrykning. Öfvervåningen har 8 rum jemte garderober, undervåningen är inredd till kök, spis- och handkammare, pigrum, m. m. Under byggnaden är en god källare, insprängd i gråberg, och hvilken hålles torr genom en vattentrumma. Ifrån byggnaden utbreder sig utsigt öfver en liten, men bördig slätt, och åt vester och öster mindre åkerfält, hvilka begränsas af grof bokskog; mellan åkerfälten sträcker sig en allé till landsvägen. Öfver denna allé genomskådas en lång och bred dalgång med omgifvande landthöjder, mellan 30 à 40 herregårdar och kyrkor, utom en mängd byar och bondgårdar.

Skoghult, 1 mtl insockne frälse, har, enligt Skånes Adress-kalender, 13 underlydande hemman samt 9 numrerade gatuhus uti byarne Norra och Södra Willie; egovidden uppgifves vara 992 tld, deraf största delen består af skog. Sjelfva hufvudgården var 1862 åsatt ett tax.-värde af 30,000 rdr rmt. Denna egendom har samma egare som det $^3/_4$ mil derifrån belägna Ryds- eller Ryssgård, hvartill en ny väg, i stället för den gamla, steniga smala och backiga, blifvit anlagd af förutnämnda nuvarande egaren.

Skogsfors. Stångjernsbruk uti Byarums socken, Östbo härad af Jönköpings län, är uppfördt enligt Kammar-kollegii tillståndsbevis af den 22 Februari 1860 å egorna till ett mtl skatte *Ofdaskog* och $^1/_2$ mtl *Ryd*, vid pass $^3/_8$ mil n. v. från kyrkan, som ligger 3 mil från Jönköping; det består af 1 härd med hammare och eges af Abraham Svensson m. fl. Taxeringsvärdet år 1863 var 16,000 rdr rmt.

Skogs-Ekeby. Ett och $^2/_3$ mantal frälse-säteri uti Wester-Haninge socken af Sotholms härad och Stockholms län, $2^3/_4$ mil från Stockholm, med mjöl- och sågqvarn, utgör jemte underlydande $2\frac{13}{24}$ mtl samt frälse-räntor af $1^1/_{12}$ mtl ett gods, tax. till 93,600 rdr rmt, hvaraf 37,800 rdr för hufvudgården. På 1630-talet och ännu 1728 tillhörde säteriet slägten Strijk, 1750 lagman Råfeldt, sedermera nämnas såsom egare professor Celsius, Schult 1777 och ännu 1850, löjtn. C. G. Bergenstråle 1863.

Skogs-Institutet, förut *Stora Blå Porten,* beläget på Kongl. Djurgården utanför Stockholm, anslogs efter Djurgårdens reglerande 1680 till boställe åt förste hofjägmästaren, med 42 tld $22^1/_2$ kappl. af gamla ladugårdens jord. Bostället disponeras nu dels af Djurgården, dels af Skogsinstitutet. Hofjägmästaren Ström är egentliga grundläggaren af denna nyttiga stiftelse. Djursborg, en i fullkomligt ödesmål befintlig lägenhet med ett område af 3 tunnland och 9 kappl. blef dertill anslaget. Stadgar utfärdades den 15 Okt. 1828. Eleverna erhålla undervisning uti allt hvad med en bättre skogshushållning har gemenskap, så i theoretiskt som praktiskt hänseende, hvartill Djurgården gifver godt tillfälle; öfver 80 elever voro redan 1844 utexaminerade. Inrättningen har ett anslag af 3,500 rdr bco från Skogsplanteringskassan.

Skogsnäs. Ett mtl frälse-säteri uti Linneryds socken af Konga härad och Kronobergs län, beläget vid sjö, $^3/_8$ mil från kyrkan, som ligger $3^1/_2$ mil från Wexiö, uppgifves af Djurberg, år 1818, haft försvarligt höbol, mycken skog; taxeringsvärdet år 1863 var 24,000 rdr rmt.

Äldste kände egaren uppgifves vara en öfverste-löjtn. Schmiedeberg, som i 13 år hölls fången i Sibirien, och derefter dennes måg, kyrkoherden Sam. Agrell, under hvars tid här föddes orientalisten C. M. Agrell; enl. Anreps Adelns Ättartaflor hade ingen af bröderna Schmiedeberg någon dotter, som var gift med Agrell; men en Lars Bolin, som skänkt predikstolen till kyrkan, nämnes ock såsom egare. För närvarande eges Skogsnäs af en Peter Johannesson.

Skokloster eller **Sko.** Socken, från äldre tider benämnd Skoug eller Skogboland, det sednare ännu i förra århundradet, är belägen uti Håbo härad af Uppsala län, 7 mil sjöväg, $6^1/_2$ mil landväg från Stockholm, 2 mil sjöväg och $2^1/_2$ mil landväg från Uppsala;*) omgifves på tvenne sidor af de smärre leder af Mälaren, som benämnas Gåran, Oxen, Ekolen och Skofjärden, samt förenas endast med den större halfö, hvaraf Håbo och Bro härader består, genom den landtunga, som sammanbinder Äggeby (Häggeby) socken med Skolandet.

Arealen uppgifves till:

Gårdstomter	150	qv.ref.
Trädgårdar	90	»
Åker	7,057	»
Äng	2,131	»
Skogsmark	19,764	»
Sjöar och vattendrag af Mälaren 14,257 .	14,263	»
Summa	44,081	qv.ref.

Uti en i Kongl. landtmäterikontoret förvarad sockenbeskrifning uppgifves arealen till 5,350 geom. tld. Med undantag af en större dalsträckning, som innefattar den hufvudsakliga åker- och ängsmarken, är marken vågformig, och de spridda kullarne i och utom denna dal befinnas öfverströdda med sten af olika storlek, men merändels gömda af löf- eller barrträd, hvarigenom anblicken af det hela är ganska behaglig. Den egentliga skogsmarken, hvilken med få undantag är jemn och bergfri i norra delen, är deremot i den södra och vestra mycket kuperad. »Här och der» — skrifver R. Dybeck — »ses i en täck kersbärs- eller plommonlund en ringa backstuga, midt i en liten mager åkerfläck, vanligen omringad af en väl lagd stenhägnad eller odlingsborg. Den ofta nog grofva sten, hvaraf de bestå, är bruten ur den mark, som de omgifva, och hvilken Skogkarlen med svett och möda gjort beboelig och fruktbar.» Rådande jordmånen är ler- och sandmylla på ler- eller sandgrund. År 1848 ansågos ännu 1,000 tld med jemnförelsevis ringa kostnad kunna upptagas till både åker och äng.

Källor med förträffligt dricksvatten finnas på flera ställen, hvaribland den på hemmanet *Lugnet* torde förtjena företrädet. *Håbergs* källas vatten har ännu icke i allmogens tro förlorat sin helande förmåga, förutsatt likvisst, att vattnet begagnas Walborgsmessonatten. Socknen består af $19^1/_8$ förm. mantal från $40^1/_8$ oförm., hvaraf 1 mtl krono, $12^1/_2$ frälse, $5^5/_8$ fr.-säteri, samt 43 torplägenheter, upptagande af förut uppgifna areal 3,934 qvadratref, hvaraf 1,453 åker, som utgör en samfällighet för alla inom socknen befintliga hemman. Den indelade skogsmarken upptager 12,122 qv.ref. Taxeringsvärdet 1862 upptogs till 363,300 rdr rmt, hvaraf 5,800 rdr för annan än jordbruksfastighet. Folkmängden, som år 1810 var 490, år 1840: 473, uppgifves 1862 till 492, hvaraf 241 skattskrifna, alltså nästan utan någon förändring på ett halft sekel. Folket berömmes väl för sin arbetsflit, och pastor Dryzenius skrifver, »huru mycket det kostat dem att upprödja det steniga landet, kan man se af sjelfva naturen»; men utom hvad ett och annat torp *) beträffar, hörer belägenheten i öfrigt icke till de oländigare i vårt land. Redan under den tid, då klostret här florerade, lära välmåga

*) I ecklesiastikmatr. uppgifves oriktigt $4^1/_2$ mil.

*) T. ex. det på sista tiden af torparen Uppström uppbrutna *Trädgårdstorp;* Uppström dog väl tidigare af öfveransträngningar; men hans gerningar lefva och visa hvad en fattig arbetare med nit och flit kan utan penningar åstadkomma.

och hyfsning rådt bland allmogen. Den skilde sig ock från nästgränsande socknars invånare till klädedrägten, hvilken beskrifves på följande sätt: karlarne begagnade tröjor af kläde, som räckte till midten af låret, varande vidare nedåt med stora rynkor, hvilka sammandrogos under bröstet och förenade sig med en slät bröstlapp och ryggruta, hvarvid åter en styf krage, dels utstickad och dels utskuren, var fäst. Utskärningarne voro dels trinda, dels fyrkantiga, med litser eller snören omkringsömmade. På samma sätt var den utsirad vid händerna, på axlarna och på båda sidor, der den sammanhäktades. Hålen, som blifvit fyllda med tyg af annan färg, kallades possmohol och klädet possmokläde. Byxorna, som slutade nedanföre knäet, fästades der med stora bandrosor och voro mycket vida nedtill men åtsittande uppåt. Skorna voro jemväl prydda med stora bandrosor. De äldre karlarne nyttjade stridshamrar; men de yngre voro obeväpnade. Qvinnorna hade mycket vida kjortlar, kassjacka och korsmössa med många perlor utstickade. Pigorna eller de yngre hade håret omviradt med vackra band. Då de blifvit gifta, fästades en silfverked omkring lifvet, hängande sedan ända ned till benet och försedd i ändan med en förgylld penning; äfvenså fingo de ett bälte med en grann utsydd knifslida och en nyckelknippa såsom attribut af den husmoderliga värdigheten. Dessa voro likväl högtidsdrägterna. Den intill år 1815 på kyrkovallen årligen den 25 Mars och 24 Juni hållna s. k. frimarknad har i en sednare tid blifvit afskaffad. Vanliga folknöjen vid jul och midsommar äro äfven här gängse. I handaslöjder äro få utmärkta, endast Lars Jonsson i Hummeldal anses som ortens konstfärdigaste båtbyggare. Hufvudnäringar äro åkerbruk och boskapsskötsel; såsom ett hinder för den sednares framsteg uppgifves jordegarens förbud mot försäljning af foder till att förekomma missbruk, hvarigenom timothei och klöfver sås ganska ringa, men brukaren af jorden tvingas af penningebehof deremot att beså sina fält med hafra, som han oförhindrad eger rätt att afyttra. Utsädet, som år 1810 uppgafs till 300 t:r, uppgifves år 1848 till 184 t:r råg, 104 t:r korn, 62 t:r blandsäd, 11¼ t:r hafra, 60 t:r hvete, 8 7/16 t:r ärter samt 210 t:r potates; häraf är den, som odlas på sandjord särdeles god och eftersökt till utsäde i trakten. Ängarne äro i allmänhet bördiga och bestå af jemnländig hård- och sidvall, men äro af ringa omfång. Här idkas en i vårt land thyvärr föga använd binäring, nämligen odlingen af fruktbärande träd. Vid hvarje koja finnes en trädgårdsanläggning, vid flera ställen ganska betydlig. Biskötseln är jemväl tämligen allmän. Fisket lemnar något till afsalu. God tillgång på vildt finnes i skogarna.

Angående statsbidrag och kommunala afgifter må nämnas, att bevillningen för egendom erlades år 1862 med 109 rdr rmt, för inkomst med 53 rdr 65 öre. Kronotionden är 49 t:r 7 kpr; kostnaden för rustning och rotering uppgick 1848 till 1,184 rdr rgs. Hållskjutsskyldigheten har genom entreprenadinrättningen förvandlats till kontant årlig utskyld af 13 rdr 6 sk. rgs pr mantal. Väghållningskostnaden anses i ett för allt uppgå till 10 rdr rgs pr mantal och diverse afgifter till 9 rdr rgs. För barnundervisningens befrämjande, — den bestrides i fast skola af en examinerad lärare, — finnas åtskilliga donationer, såsom grefve M. T. Brahes af den 15 Oct. 1822 på dess 66 födelsedag, utgörande 10 t:r råg och 10 t:r korn, hvilka emot årlig ränta af 3 kpr på tunnan skulle lika med sockenmagazinets spannmål utlånas och icke anlitas, förrän räntan kunde uppfylla sitt ändamål; majoren Poignants, som 1823 anslagit 5 t:r råg, 5 t:r korn. Den 12 Dec. 1832 stiftades skolinrättningen af grefve M. Brahe och uppkallades till hugkomst af hans fader Magnus Fredriks skola. Lärarens lön bestämdes till 150 rdr, 6 t:r spannmål, 2 lass hö, 2 lass halm jemte bostad af tre rum och dervid en större trädgård i Flasta by. Med undantag af 2 t:r spannmål, som utgå från barnuppfostringsfonden, bekostas hela aflöningen af godsegaren. Ett rymligt och vackert hus har blifvit uppfördt bredvid förra skolbyggnaden af Skoklosters nuvarande egare, hofstallmästaren, grefve N. Brahe; det innehåller utom boställsrum och skolsal äfven logis för de barn, som hafva lång väg att gå från

hemmet och behöfva af hvarjehanda orsaker qvarstadna i skolan. Skolbarnens antal uppgick 1862 till 69.

Trakten kallas år 1308 *Skobohæred.* Med undantag af en s. k. Skokloster-jordebok af år 1277, deri räntan af hvarje hel gård upptages till 11 à 12 öre afradspenningar samt 4 pund afradskorn, omnämnes icke socknen förrän år 1567 i jordeboken. *Monasterium Sko* räknas 1314 till *Habohundæri;* ett kloster skall ha funnits här redan år 1169, hvarom vidare nedan under art. *Skokloster.* Den första christna kyrkan skall enligt sägnen vara uppbyggd af en på orten då boende mägtig man, vid namn Thord Bure, efter hvilken kyrkan erhöll namn, äfvensom landet i lång tid kallades Burelandet, och till ännu ytterligare hugkomst blef en sten ristad mannen till ära, föreställande en ryttare beväpnad med en lans, som ännu är i behåll och ligger nära stora porten i nuvarande kyrkan. Huruvida denna kyrka varit belägen vid Flasta, der ännu lemningar efter en kyrkobyggnad finnas, är ovisst; men att i början af 1700-talet ännu större delen af tornet och sidomurarne qvarstodo, finner man af ett i säteriets bibliothek förvaradt manuskript under titel: *Terra Scogensiz,-sive Schoboland, historice descripta,* författadt af pastor J. Dryzelius, som äfven uppmätt de qvarstående ruinerna. Att dessa voro särdeles bastanta visade sig, då riksrådet C. G. Wrangel år 1652 lät beskjuta dem, för att kunna begagna dem till nya slottsbyggnaden; men försöket misslyckades, emedan murarna ej kunde genombrytas. På S:t Augustini dag år 1300 skall det nya, ännu qvarstående templet, enligt E. Olai, Messenii, med fleras vittnesbörd, blifvit invigdt af erkebiskop Nils. Kyrkan är 62 alnar lång, 29½ alnar bred samt omkring 32 alnar hög; hon har ursprungligen varit försedd med 2 rader fönster och torn, men vid den stora reparationen efter eldsvådan igenmurades öfra fönsterraden, och tiden, när tornet förstördes, är oviss. Taket är af jernplåtar, utom sidodelarne, som äro täckta med spån. Altartafla, predikstol och andra tillhörigheter äro krigsbyte från Oliva kloster i Preussen. Vid sydöstra hörnet af kyrkan och med en gång derifrån ligger grefliga Wrangelska grafven, murad af tegel i sexkant och täckt med en kupol af koppar i götisk stil, färdigbyggd år 1639. Bland äldre grafminnen är en sten med Folkungen Holmgeirs namn; äfven hans far Knut Johansson och dennes gemål skola vara här begrafna, äfvensom skaldinnan fru Nordenflycht, som bodde vid lägenheten Qvarnlöth eller Lugnet vid Gårans strand. Kyrkoherdar nämnas från år 1432, och socknen utgör nu ett patronelt pastorat af 3:dje klassen, hvartill Skoklosters herregårds egare har kallelserätt. Att socknen varit tidigt bebodd, vittna de på flera ställen befintliga ättehögar, stenkummel och tingskretsar, jemte skanslemningar och offerställen, utom åldriga fynd af åtskilliga slags vapen, förvarade ibland samlingarna på Skokloster. Efter R. Dybeck må följande anföras om socknens minnesmärken:

Vid Skofjärden, söderut från Skog slott, reser sig ett skogigt berg, kalladt *Jättestuguberget. Stenhuggartorpet,* beläget på en fri plats med blommiga kullar, doftande lundar och spelande foglaskaror. *Kyrkberget,* der lemningar synas efter murar. En större ättehög vid *Flastad.* Vid *Hammarby* har nyare forskare funnit hittills okända minnesmärken. Norr om *Kalfhagen* på en enstaka höjd 12 grafkullar samt en ättehög. En källa på *Myrby* egor, hvarifrån allmogen berättar hvarje midsommarnatt vin flöda. *Hofberget,* beläget nästan midt i skogen. *Sjusta* backhage; minnesmärkena här höra till de märkligaste i socknen och belägenheten är den skönaste i Upland. *Sjusta hög,* den största i socknen, eger 102 alnars omkrets vid roten samt 14 alnars sluttningshöjd. »Sjustad har i fordna tider varit en stad, stor såsom sju.» *Qvarnslötborg* (se den artikeln). Tvenne runstenar finnas i muren, som omgifver den täcka kyrkogården. Norrut på prestgårdens egor är en hage med namnet *Asphagen.* Der skulle en dag svedjas; En flicka, som *tyckte illa vara,* att de vackra träden förbrändes, satte sig, innan tändningen skedde, vid en liten rönn, den hon mycket höll af, troende sig kunna frälsa telningen. Lunden antändes. Om man vetat, att flickan befann sig midt i densamma, förmäles icke; men

det säges, att när lunden var nerbrunnen, fanns flickan oskadad vid sin rönn. Trädet lärer ännu finnas qvar.

Gods och gårdar: *Skokloster* säteri och slott, se nedan. Under detsamma lyda alla socknens hemman utom 1 mtl *Fristad, prestbordet.* — *Klockaregården* är en lägenhet utan mtl, äfvensom *Stafsund.* Af hemmanen må nämnas 1/2 frälse-säteri *Bagarbo,* areal 842 qv.ref, hvaraf 443 inegor; 1 fr.-säteri *Kaddala,* areal 870 qv.-ref, hvaraf 324 inegor. 1 1/2 fr. *Sahlsta,* 3/4 *Sanda,* 3/4 *Sjusta,* 1 1/2 *Säby,* 1 1/8 *Flasta,* 1/8 *Plommontorp.* — En väderqvarn finnes. — Adress: Stockholm eller Uppsala.

Skokloster. Fyra och 1/8 mtl frälsesäteri uti förutbeskrifna socken, beläget vid en udde i Mälaren, 2 mil från Uppsala, utgör jemte 1 1/2 fr.-säteri och 12 1/2 frälse inom samma socken ett gods, hvartill dessutom höra 3 1/2 mtl i Häggeby, och Wassunda socknar. Äldste kände egaren är herr Kol till Sko, som bevittnat ett af kon. Erik Knutsson före 1185 utfärdadt bref och anses tillhört någon gren af Erik den Heliges slägt och alltså varit af Bonde-ätten; godset har sedan tillhört Knut Långe, hans son Holmgeir och gafs 1263 af herr Carl Ulfsson Folkunge i själarykt till klostret, hvarå konung Waldemars konfirmation följde den 5 Juni 1269. Sedan klostret blifvit upphäfdt, förekommer godset hos Salvius m. fl. såsom 1576 skänkt af kon. Johan III åt prinsessan Sophia; men redan den 1 Mars s. år anslogs till nämnda prinsessa 669 1/4 dalers ränta såsom ersättning för den då från henne återtagna förläningen; af kon. Carl IX förlänades godset den 9 Maj 1610 åt fältmarskalken Kristoffer Abrahamsson Some; men, i följd af hans förräderi vid Kalmar slotts öfverlemnande åt Danskarne öfverflyttades denna possession på fältmarskalken Herman Wrangel, enligt kon. Carls bref, dateradt Ryssby år 1611. Donationen konfirmerades den 2 Jan. 1612, och drottning Christina bekräftade rikstygmästaren och generalen af artilleriet Carl Gust. Wrangel i dispositionen af godset d. 26 Jan. 1646. Sedermera bekom mågen, riksrådet m. m. grefve N. Brahe Skoklosters gods i arf, hvartill genom skatteköp af d. 26 Juli 1642 så väl Berga som Sjusta blifvit lagda. Vid 1682 års reduction erhöll grefve Abraham Brahe tillstånd att utbyta detta gods emot vederlag, och som vid sådant förhållande det blef för honom en fördel att erhålla jordeboks- och hemmantalsräntorna så låga som möjligt, protesterade han mot skattläggningen af sätesgården, i ändamål att derefter bestämma bytesersättningen på grund deraf, att den ursprungligen varit prestgård *) och emot torpens samt qvarnens beskattning, emedan de enligt 8 § bytesmethoden borde betraktas som meliorationer. Utredningen af detta mål erfordrade en tid af 135 år, inom hvilken likväl både reduktionslagens kungörande och nådig stadfästelse af byteshandlingarna daterar sig. Kongl. Maj:ts fasta på Skoklosters byten är näml. af d. 15 April 1817. **) Resultatet blef, att både säteriet och torpen ansågos ersatta genom utbytet af Flasta (enligt jordeboken har säteriet förut varit prestbord, men blifvit utbytt emot 2 hemman frälse Frasta år 1711) och torde alltså det gamla ordspråket, den, som vinner tid, vinner allt, härvid kunna tillämpas. Godset har alltsedan förblifvit inom slägten och innehafves sedan 1850 af grefve Nils Claës Brahe. Angående underlydande hemmanen kan upplysas, att säteriet *Bagarbo* och frälse-hemmanet *Dampeboda* varit donerade af konung Johan III till fogden i Håbo härad, David Larsson. Det förstnämnda öfverflyttades sedan på Robert Schotte, hvilken var gift med hertig Magni frilla. Efter honom bekom Sebastianus Zbezenscheij *Bagarbo, Pipareboda,* en gård i Säby, och fyra i Sallesta, *Kodala, Bagareboda* och *Dampeboda,* som blefvo reducerade från Johan Persson. *Rysstolk* utbyttes sedermera enligt Kammar-kollegii bref af den 4 Sept. 1683 och 13 Oct. 1684 af fru Margaretha Patkull och hennes måg ryttm. P. Silfverlås. Säteriet är med *Bagarbo* och *Kadala* extra roteradt 1 1/3 rote. Skoklosters säteris areal är:

Byggnadstomter . . .	18	qv.ref.
Trädgårdstomter . . .	12	»
Åker	627	»
Äng	209	»
Skogsmark	1,320	»
Summa	2,309	qv.ref.

*) Af 1705 års jordebok upplyses, att skattläggning då först förrättades af säteriet.

**) Braheska bytesakten innehåller 973 ark.

Taxeringsvärdet är 99,000 rdr rmt. Utsädet, som år 1819 var blott 22 t:r, uppgick 1857 till omkring 100 t:r, och höskörden hade uppgått från 100 lass till 200 parlass hö. — Godsets förnämsta märkvärdighet är det här anlagda stora och dyrbara

Skoklosters Slott, med utmärkt vacker belägenhet invid Uppsala segelled på en mot sjön sluttande höjd, med fri utsigt öfver vattnet och omgifvet af sköna planteringar. Det påbörjades af Carl Gustaf Wrangel, när han hemkom år 1640 från Tyska 30-åriga kriget, men fulländades först efter hans död år 1678 af mågen, riksrådet och vice-amiralen Nils Nilsson Brahe. Byggnaden, som haft kurfurstliga slottet i Aschaffenburg till mönster, utgöres af en liksidig, inuti öppen fyrkant af 4 våningars höjd, med 4 st. hörntorn i åttkant, fem våningar höga. Yttre sidomurarne hålla 75 alnar i längd och borggårdens 21 alnar hvardera. Rummen upplysas genom 369 (fordom 396) fönster. Dörrarne äro af ek. Borggården och korridorerna äro belagda med plansten, och de sednare äro vid jordvåningen inåt försedda med 5 st. öppna arkader eller hvalfbågar på hvar sida. Marmorpelarne, på hvilka hvalfvet i slottets stora förstuga hvilar, äro en skänk af drottning Christina, men måste vid reduktionen lösas med 18,000 rdr rmt. Genom 2:ne portar, en i öster och en i vester, inkommer man i den ståtliga byggnaden. Yttre taket består af holländskt tegel och öfver tornen äro frontoner, som sluta sig med vackra kupoler och spiror, prydda med spherer eller glober af böjda kopparband. Tornbeklädnaden ofvantill är äfven af koppar. I östra tornet finnes ett slagur, förfärdigadt år 1670. Husets väggar äro c:a 2 alnar tjocka; 8 källrar finnas under byggnaden. Ifrån en reservoir vid midten af borggården ledas trummor, hvarigenom regnvatten afföres.

De samlingar af målningar, böcker, vapen, kuriosa, konstverk, mynt m. m., som förvaras i detta national-museum, göra Skoklosters slott kanske till det mest synvärda i hela Norra Sverige. Som särskilda beskrifningar redan finnas öfver slottet och dess samlingar, bland hvilka må nämnas en af Kjellman-Göransson, torde vi få inskränka oss till att i korthet blott nämna några af slottets rum och deruti förvarade antiqviteter. Bottenvåningen i sydöstra hörnet är inredd för egaren, då han i ekonomiska angelägenheter vistas här; för öfrigt innesluter den, utom skafferier, kök och rum för rustmästaren, en mängd verkstäder. I afsatserna på sjelfva uppgångarna äro i nischer uppställda Pallas och Proserpina samt Mars och Lucretia. Uti första våningens fjerde rum förvaras ett astronomiskt ur, förfärdigadt år 1654 i Nürnberg och skänkt af staden till C. G. Wrangel. En mängd fornlemningar, såsom konstrika ur, kinesiska skåp, ett kabinett af elphenben, faneradt och inlagdt med arbeten ur Christi pinos historia, ett holländskt klosterarbete ur bibliska historien af buxbom, ett stycke af Schwedenstein med Gustaf II Adolfs initialer i guld, porträtter af våra konungar och deras gemåler intill våra nuvarande, förvaras uti femte rummet eller kungssalen. Sjette rummet, C. G. Wrangels förmak; möblerna här äro förfärdigade af valnöt och andra träslag med mosaikarbeten; bland samlingarna må nämnas ett helgonskrin, faneradt med schagrin och drifvet silfver; när det utfälles föreställer det en skön altartafla. I tvenne skåp förvaras en stor mängd pretiosa och curiosa af silfver, agat, bernsten, safir, amethist, perlemor, bergkristall, venetianskt glas etc. Uti sjunde rummet, med rikt förgylda möbler, märkas pretiosa i ett faneradt ekskåp, såsom ett brädspel af elfenben, inlagdt med silfver (trofée från 30-åriga kriget). Uti tionde rummet märkas en mängd taflor af åtskilliga mästare. I trettonde rummet eller matsalen märkas en mängd sjöstycken. Bland fjortonde rummets eller alkovens möbler må nämnas en venetiansk spegel och ett kinesiskt skåp. Uti nittonde rummet, kalladt skrifkammaren, märkas dess gobelinstapeter med herrliga föreställningar öfver Kristi födelse, dop, lidande och himmelsfärd, inväfda uti dem. Tjugonde rummet är Wrangelska barnkammaren. Tredje våningen med till och med trettioandra rummet innehåller dyrbara tafvelsamlingar. Uti fjerde våningen märkes Wrangelska rustkammaren, som upptager tre rum, med rikt och smakfullt arbetade

gevär, till antalet nära 700 st., utom en mängd andra vapen. Braheska och Bjelkeska rustkammaren, jemväl upptagande tre rum. Kanslirummet. Mathematiska rummet. Sedan komma Bibliotheksrummen, sex till antalet, innehållande en boksamling af 20 till 30,000 volymer samt en mängd manuskripter från Tyska 30-åriga kriget.

Här visas äfven den värja, som nyttjades af general-major, grefve Abr. Brahe vid Tönningen, den atlaströja Nils Brahe bar, då han sårades vid Lützen, m. m. Endast slottet med samlingarna är fideikommiss för äldste grefve Brahe och icke jordegendomen; om ätten skulle utslockna, blifver det statens egendom.

Skokloster eller *Skogkloster*, möjligen så kalladt af den timmerskog, som fordom betäckte hela den vackra landtungan, som framskjuter i Mälaren i segelleden mellan Uppsala och Stockholm, tros hafva varit beläget norr om den s. k. Flasta mur, som skall vara en qvarlefva af socknens äldsta kyrka. Byggnaden, som varit af idel gråsten, har, jemte en tillbyggnad med östra gafveln, hållit i längd 40 alnar samt i bredd 16 alnar.

Enligt traditionen skall ett kloster icke långt efter kristendomens införande funnits här, och Öhrnhjelm talar i IV Bok, VII kap., af sin historia om en »Foemina nobilis sanctimonialis Monasterii Scogensis», som skall hafva lefvat omkring år 1169. Erkebiskop Spegel instämmer äfven deruti, då han anför, att erkebiskop Staffan (som dog 1185) bidrog till Julita klosters uppbyggande, och *»genom det tillfället förenade han Geve och hans moder, benämnd Frudoter, som var nunna i Skokloster.»* Om så varit, torde äfven den sägen ega grund, att under Esternas härjningar omkring Mälaren år 1187 också Skokloster blifvit brändt. Historieskrifvarne stämma imellertid öfverens deruti, att Folkungen Långe Knut, eller Knut hin långe, kon. Erik hin Läspes svåger, år 1220 här byggde ett kloster »något stycke ifrån sjöstranden.» Detta klosters första invånare voro tvenne munkar af Dominikaner-orden, vid namn Simeon och Nicolaus, hvilka genom erkebiskop Valerii bemedling hitkommit från Rom år 1219 och vistats i Sigtuna; men efter hans död år 1220, då Olof Basatömer emottog biskopsvärdigheten, tillät han dem icke att stadna qvar, hvarföre de flyttade till Skokloster. — Likväl lära de redan år 1222 begifvit sig härifrån till sina ordensbröder i Lund, och klostret blef öde till 1225, då det förvandlades till hemvist för nunnor af Cistercienser-orden; — dessas antal ökades år 1236 med systrarna från Byarums förstörda kloster i Östergötland; men besittningen af deras nya lugna tillflyktsort blef icke längre än till år 1297, då en härjande eldsvåda förstörde den. Efter tre år fingo de husvilla likväl ett nytt hem, som den gudfruktige och ädle Upplands-lagmannen Birger Persson till Finstad, S:t Britas fader, låtit uppföra. Det nya klostret invigdes den 28 Aug. 1300, liksom kyrkan, åt Jungfru Maria och Johannes Döparen, och en abbedissa samt tolf »renlifves jungfrur» inflyttade deruti. År 1502 ödelades åter klostret jemte en del af kyrkan af en vådeld; men genom de rika gåfvor, som tillfallit klostret, blef det snart åter iståndsatt. Till dess betydliga förmögenhet kan man sluta af doctor Rhyzelii lemnade uppgift på jordegendomar, vunna genom testamenten. Men alla dessa förlorades genom Rikets Ständers beslut under riksdagen, som började d. 20 Juni 1527, och erhöllo de derefter endast af gunst och nåd nödtorftigt uppehälle, med vilkor att uteslutande egna sig åt barnundervisning och nyttiga handarbetens förfärdigande. Att nunnorna ej lemnades helt utan skydd, visar sig af ett Erik XIV:s bref af d. 27 Febr. 1566 och kon. Johan III:s confirmationsbref, dat. d. 12 Dec. 1568. År 1590 afled här den sista nunnan. Enligt Celsius skall både den första och sista abbedissan hetat Benedicta och den förra lefvat år 1254, den sednare 1540. Bland sista nunnorna må nämnas Ollegerd, den halshuggne Joachim Brahes dotter; hennes slägt besitter den jord, som döljer klosterjungfruns glömda stoft.

Skomakaregrufvan i Forsmarks socken af Stockholms län, hade 1863 lemnat 25,600 centner jernmalm.

Skommarhyttan. Masugn uti Thorsåkers socken af Gestriklands fögderi och Gefleborgs län, belägen $^3/_4$ mil från Gammelstille bruk, hvartill den hörer, är, sedan

den år 1858 totalt nedbrann, åter uppbyggd med alla en sednares tid för dylika inrättningar gjorda förbättringar. Tackjernet tillverkas af malmer hufvudsakligen från Bispbergs och Norbergs grufvor, äfvensom från Stickelsbergs $^1/_4$ mil från masugnen belägna grufva, hvars närbelägenhet och goda malmtillgång tillskyndat bruket stor fördel. Masugnen jemte $3^3/_4$ öresland skatte i *Skommarhytta* var 1863 åsatt ett taxeringsvärde af 54,200 rdr rmt. $^3/_4$ öresl. af hemmanet eges af en bonde.

Skorpa, en knipphammare, se art. Säby egendom uti Wists socken i Linköpings län.

Skorped. Annex-socken till Sidensjö pastorat, *) är belägen uti Norra Ångermanlands fögderi af Wester-Norrlands län, $11^1/_4$ mil från Hernösand, innef. 22 byar med $11\frac{217}{576}$ mtl sk., $\frac{823}{960}$ mtl kr., bebodda 1805 af 393 och 1863 af öfver 1,320 inbyggare. Jordbruksfastigheten var 1863 åsatt ett tax.värde af 301,800 rdr rmt, å annan fastighet 19,800 rdr. — Näringar äro boskapsskötsel, brädsågning och premielärftstillverkning.

Kapellkyrkan, belägen $2^3/_4$ mil från moderförsamlingens, byggdes 1775 till mera beqvämlighet för fjellboerna och nybyggarne; men som kapellet år 1846 var förfallet, byggdes en ny af trä, med torn. Barnundervisningen bestrides uti en flyttbar folkskola, der under året 1862: 112 barn undervisades af en examinerad lärare, medan 150 erhöllo undervisning i hemmet. Från socknens första bebyggande har man en sägen om att tvenne Finnar, boende i Holm och Hellåsen, skola blifvit ovänner och utmanat hvarandra samt mötts på halfva vägen mellan deras hemvist, der en fruktansvärd strid uppstod; och skall marken der förlorat all växtlighet. Största gården är $10^2/_5$ seland *Rishöjden* med såg. *Prestbolet,* för närv. ett oskattl. krononybygge. — Af här befintliga 20 st. sågar äro *Aspens, Djupsjö, Oppsjö, Lännäs, Sjölands* och *Ubergs* de största. *Önskans* by är enligt kongl. bref af d. 6 Febr. 1863 förlagd hit från *Anundsjö.* — Adress: *Bjästad* söderifrån, *Nordmaling* norrifrån.

*) Enligt kongl. brefvet af den 6 Febr. 1863 kommer *Skorped* vid nuvarande v. komministerns afgång att utgöra särskildt pastorat.

Skottek. Gård, se Marbäcks s:n.

Skottmyran, se Wenjans socken i Dalarne.

Skottorp. Tre mantal frälse-säteri (kalladt Gamla Skottorp), beläget uti Skummeslöfs socken, Hööks härad af Halmstads län, 1 mil från Laholm och 1 mil från Båstad, vid Stensån, nära Hallandsås, utgöra jemte 14 mtl underl. en af Hallands förnämsta egendomar. Sjelfva hufvudgårdens areal är 1,040 tld, hvaraf 475 tld i vexelbruk, 75 tld trädgård, tomter och mader, 50 tld skogsplantering och 440 tld, som innehafvas af torpare; årliga utsädet har uppgått från 40 till 120 t:r, och uppgafs 1857 vintersäd å 70 tld, vårsäd å 120 tld och rotfrukter å 30 tld. Till godset höra 200 tld bokskog, 200 tld furuplanteringar samt 150 tld torfmosse, äfvensom tegelbruk och väderqvarn med 2 par stenar. Sjelfva hemmanet Skottorp med byggnader var år 1862 åsatt ett taxeringsvärde af 200,000 rdr rmt. Beträffande de förbättringar, som under sednare tiden vid denna egendom blifvit åvägabragta, må nämnas, att på *Skottorp, Dömestorp* och *Rennenäs* under åren 1859—63, för andra gången merglats 685 tld, täckdikats 522 tld samt anlagts 2 nya gårdar, *Wallberga* och *Edenberga,* hvarå nyodlats 730 tld, täckdikats 68 dito samt merglats 750 dito. Jordförbättringar och nybyggnader hafva kostat 188,921 rdr rmt, deruti dock icke inbegripna kostnaderna för 200 tld skogsplantering.

I medlet af 1300-talet anses *Rennenäs,* 1 mtl i Skummeslöfs socken, hafva utgjort hufvudgården och egdes då af Jens Hendriksson Körning; dottersonen Thorkil Brahe egde och bodde på Rendenäs ännu 1447, och dottern Johanna, gift med Magnus Lauridsson Plata till Terna, *) blef stammoder till de svenska Braherna, hvilka antogo moderns namn med bibehållande af faderns vapen. Sedermera anses hufvudgården hafva blifvit flyttad till Skottorp, hvars förste kände egare är Anders Nielsen Jernskiægg, som skref sig till Scotterup från 1514 till 1523. Gården innehades år 1579 af sonsonen Severin Axelsson; från 1609 till 1617 nämnes Curt von Bartleben, förut befall-

*) Magnus Laurentzson till Finsta efter »Adelns Ättartaflor».

ningsman på Hven, såsom Skottorps egare. Derefter öfvergick egendomen till Holger Axelsson Rosencrantz, kallad den rike, som äfven egde Dömmestorp, Claustorp och Torup, det nuvarande Stjernarp i Halland, Glimminge i Skåne, utom flera egendomar på Seland, Fyen och Jutland. Under hans tid skall det envisa åkerogräset »Chrysanthemum segetum» (gul Krageblomma) hafva inkommit till Sverige. Härom lyder berättelsen sålunda: Efter missväxten 1624 införde Holger Rosencrantz utsäde från utländska hamnar (några uppgifva från Holstein) till sin gård Skottorp. Fartyget, på hvilket säden fördes, strandade utanför byn Holabäck i Harplinge socken, och byamännen skyndade att plundra säden, den de sedermera utsådde; men till straff förvandlades säden till denna nu mer icke blott Hallands, utan äfven många andra svenska orters landsplåga.

År 1663 såldes egendomen till hofkanslern Franz Joel Örnstedt, som, ehuru han aldrig bodde här, likväl ombyggde gården efter en af Nicodemus Tessin lemnad ritning. Särdeles utmärkte sig den s. k. *Kungssalen,* en 18 à 22 alnar lång oval, som gick upp i båda våningarna. Väggarne voro prydda med corinthiska pelare, golfvet var af polerad kalksten, och taket utgjordes af ett ellipsoidiskt, med gipszirater dekoreradt hvalf. Vid denna sal är fäst den historiska märkvärdigheten, att konung Carl XI föredrog att der fira sitt biläger med danska prinsessan Ulrika Eleonora, år 1680 den 6 Maj, framför Halmstad, hvarest anstalter redan voro vidtagna för en sådan högtidlighet. Sistnämnde egares dotter, enkefru Coijet, tillöste sig vid broderns, general Carl Örnstedts, död, år 1742, gård och gods, som omkring 1760 tillföllo dottern, Mariana Eleonora Coijet, gift med major Eberhard von Krassow, inom hvilkens slägt *) egendomen sedermera förblef till år 1813, då kommerserådet Peter Möller köpte den. Under honom har hufvudbyggnaden, hvarifrån en vidsträckt utsigt erbjudes, blifvit förändrad och egendomen betydligt tilltagit i fruktbarhet. — Närvarande egaren är ryttm. Peter v. Möller, som fortsatt med egendomens förskönande och vid gården inrättat en skola, der årl. 80 barn erhålla undervisning och till en del underhåll.

Från Skottorps utsökt vackra och väl underhållna ladugårdar, ursprungligen af Durhams-racen, spridas årligen en mängd unga kreatur, ej endast inom länet, utan ock till andra delar af riket, ja, äfven till Tyskland.

*) I Adelns ättartaflor uppgifves öfverste Gustaf Adolf Snoilsky hafva skrifvit sig till Skottorp, der hans fru, frih. Wilhelmina S. Coijet, skall aflidit 1776.

Skottorp, Nya. Ett halft mantal fr.-säteri uti Skummeslöfs socken, Hööks härad och Halmstads län, odladt af Wrångarps hage, har i sednare tider erhållit säteri-frihet och är en afsöndring från Gamla Skottorp, som skedde i arfsliqvid, mellan kapitenen von Krassows arfvingar. Skottorp egdes 1862 jemte $^1/_2$ insockne frälse Wrångarp, tax. till 100,000 rdr rmt, af löjtn. A. E. von Krassow. På egorna växa åtskilliga slags löfträd. Manbyggnaden och öfriga åbyggnader äro af korsvirke.. Trädgård, tegelbruk och en stor murad smedja äro sednare års anläggningar.

Skrafvestad. Kyrkoherde-boställe af ett och $^3/_4$ mtl krono, uti Örtomta socken af Bankekinds härad och Linköpings län, vid pass 2 mil från Linköping; häraf har $^3/_4$ mtl varit frälse-säteri och tillhört på 1520-talet lagmannen i Östergötland Gudmund Pedersson samt några af hans efterkommande, från hvilken adliga slägten Ulf af Horsnäs härstammar; 1683 och 1686 tillhörde hemmanet Christer Ållongren, men derpå riksrådet gr. Wellingk, som 1705 utbytte det till prestgård mot Ängetorp, som afhystes under Svenneby.

Skramstad. Öfverste-löjtn:s-boställe, af 1 mtl krono-säteri, uti Gamleby socken, Södra Tjust härad och Kalmar län, ligger något öfver $^1/_8$ mil n. v. från Gamlebyviken och kyrkan, som ligger $2^1/_4$ mil n. v. från Westervik, 5 mil från Wimmerby. Det donerades år 1619 till en Mandersköld, men reducerades, hvarefter det 1684 synes varit boställe för häradshöfding Bengt Bagge; anslogs 1686 till öfverste-löjtn:s-boställe, och såsom förste innehafvare af bostället nämnes en Gripenvaldt. — Till gården höra en större manbyggnad af trä, med god fruktträdgård, tullmjölqvarn med 2 par stenar samt såg.

Skrattholmen, hörande till Engsö socken af Ytter-Tjurbo härad och Westerås

län, der Engsö-herrarne skola brukat låta »spöa dem af sitt folk, som misshagat dem»; i namnet ligger ett hån öfver de olyckliga bönderna, som der jemrat sig under piskan. Se vidare art. Engsö.

Skrea. Annex till Falkenbergs stadsförsamling, är belägen uti Årstads härad af Halmstads län och omgifves på norra sidan af Ätra-ån, på den vestra och sydvestra af hafvet, på den södra af Suse-ån, som här kallas Bobergs å efter byn Boberg; arealen uppgifves till 0,340 qv.-mil land, fördelade på $20^4/_5$ mtl, hvaraf $10\frac{359}{480}$ mtl skatte, $6\frac{29}{96}$ mtl krono, $3^3/_4$ fr., bebodda 1862 af 1,476 personer. Marken är bergaktig, sandig och sank, på sina ställen jemn. Fälten härstädes besväras mycket af flygsand. Hufvudnäringar äro åkerbruk och fiske; det sednare är särdeles ymnigt vid Brogård. Qvinnan deltager här beständigt uti karlarnes arbeten. Man ser henne sålunda vid stranden med tångs upptagning, på åkern och i torfmossen; hon förfärdigar stundom äfven hästtäcken och s. k. ryor, hvilka uppköpas af Kindbon. Morgon och afton tröskar mannen, och qvinnan spinner eller väfver till husbehof; när trösket är slutadt, binder mannen lax- eller sillgarn af det garn qvinnan spunnit. Bexell gör en nedslående beskrifning på näringsflitens och välmågans tillstånd här i början af detta sekel år (1818); han säger: »dess skuld stiger till 30,000 rdr, och fordringarne endast till 5,000 rdr bco, blott 7 åboer ha utlånta penningar och några ega nätt upp hvad de behöfva; men de flesta äro försatta i skuld.» Utsädet uppgafs då till 443 tunnor. På Wekas egor finnes en mineralkälla, som 1815, 16 och 17 varit med fördel begagnad. Likaledes finnes en på *Herlings* egor, nära Falkenberg.

På 50 år har folkmängden ökats med 770 personer. — Angående klädedrägten, uppgifves karlarnes bestå af dels mörkblå, dels af hemmafärgade ljusblå, dels äfven af melerade grå vadmalskläder, skurna till syrtut, kort tröja och byxor; uti desamma brukas blanka metallknappar. Qvinnorna bruka mer sällan mössan på hufvudet och oftast endast ett under hakan knutet kläde; deras kläder bestå för öfrigt af vadmals- eller fyrtråds-tröja och kjortel.

Den trakt, som nu utgör Skrea socken, har fordom tillhört Slöinge pastorat och egde då ingen egen kyrka, utan var förenad med Eftra. Men då under krigsoroligheterna folket oroades midt under gudstjensten, och då oftast ingen bro öfver Suse-ån fick ligga qvar för ströfvande partier, så önskade de på andra sidan om ån att få bygga sig en egen kyrka, hvilken önskan likväl gick först i fullbordan efter Kalmar-unionen, då folket erhöll tillstånd att uppbygga det länge önskade templet. Vid öfverläggningen, hvar det skulle byggas, skall en katholsk andelig framstigit och försäkrat, att han haft uppenbarelse genom skriande och ropande vester ut ifrån Eftra. Han utvisade stället, hvarifrån ropet hörts, och der blef, säges det, icke allenast kyrkan byggd, utan hon erhöll äfven namn efter händelsen: *Skria.*

Kyrkan, $^1/_2$ mil från staden, är byggd af sten, har blytak och är 41 alnar lång och 9 alnar bred. Barnundervisningen som år 1818 bestreds endast af föräldrarne sjelfva, sker nu i en flyttbar skola af en examinerad lärare; af de år 1862 i skolåldern varande 156 barn erhöllo 63 undervisning i hemmet. Af komministern härstädes år 1814 gjordes förslag till en fattigförsörjnings-komitté med ändamål att jemte de fattigas försörjning förena uppmuntringar till flit och arbetsamhet hos dem, som åtnjuta försörjningen, hvilken ock blef inrättad samt eger ännu bestånd.

Taxeringsvärde:			Bevillning:	
för jordbr.egend.	539,100	rdr.	173	rdr för egend.
» annan »	23,300	»	124	» » inkomst
» Falkenb. tullbro	7,500	»	18	» eft. III art.
» kyrka & fattigh.	15,300	»	S:a 315	rdr rmt.
Summa rdr	585,200.			

Gårdar och verk: Största egendomen utgöres af 1 mtl skatte *Herling* (Hertinge) med qvarn för 2 par stenar, en siktqvarn, laxfiske och tegelbruk, alltsammans tax. till 83,300 rdr rmt. Boställshemman äro: *Dammet* i *Skrea* by, 1 mtl, pastors; 1 mtl i samma by är komministers. — 1 mtl *Lynga* är häradshöfdings-, $^1/_2$ mantal *Ågård* kronolänsmans-boställe. — Kyrkohemman äro $^1/_2$ mtl *Boberg Maen*, $^1/_2$ mtl *Risagård* i *Öfra Skrea.* — *Göthastorp* (Gödastorp) och *Ödgård* äro donerade af drottning Kristina till pastor Paulins i Halmstad och dess efterträdares disposition; donationen har vunnit flera kongl. stadfästelser. — Adress: Falkenberg.

Skredsvik. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Elfsyssels Norra kontrakt af Göteborgs stift, beläget $10^5/_8$ mil från stiftstaden, utgöres af *Skredsvik,* moderförsamling, med annexerna Herrestad

och Högås, innefattande $103^3/_4$ mantal, bebodda 1860 af 5,439 personer. — Pastoratet, upptagande midten af Lane härad i Göteborgs och Bohus län, eller sjelfva roten af den stora halfö, hvars spets numer uteslutande tillegnat sig det i äldre tider för hela denna halfö gemensamma namnet: *Bokenäset*, omgifves på två sidor af vatten, nämligen i vester af Gullmaren och i söder af *Byfjorden* samt dess fortsättning af *Hafstensfjord*, hvilken här bildar en mindre vik, *Svältekile*. Bland de höga bergen, som bryta sig i djupa dalgångar, till större delen skogbevuxna, utmärka sig för sin höjd särdeles *Smörkullen* och *Skredsåsen*. Det förra, som är ett af länets högsta och tillika vackraste berg, tjenar sjöfarande i Kattegat till rättelse; se om detta berg vidare art. Cederslund. Insjöar finnas få och af obetydlig storlek. Enda näringen är jordbruk, om man förbiser den obetydliga inkomst några bönder i Skredsviks och Högås socknar kunna bereda sig genom afyttring af ved, som landvägen forslas till Uddevalla. Jorden är i allmänhet bördig. — *Skredsvik*, fordom *Skriksvik* och någon gång *Seirksvik*, omfattar en areal af 0,723 qvadratmil land, fördelade på $44^3/_4$ mtl. hvaraf $38^1/_4$ skatte, $3^3/_4$ krono, $2^3/_4$ frälse, bebodda 1862 af 2,420 personer. Taxeringsvärdet 1862 var 931,200 rdr rmt, hvaraf 1,000 rdr för annan än jordbruksfastighet. Bevillningen efter II och III art. var 1862: 355 rdr rmt. — Den del af socknen, som går upp till Dalsland, består af ett stelt fjell; men det öfriga är skogs- och bergsbygd, öfverallt erbjudande de mest pittoreska vuer. Ifrån äldre tider har Skredsvik indelats uti *Socknen Ofvanskogs* och *Socknen Utanskogs*, den förra innefattande trakten vester om, och den sednare trakten öster om kyrkan. Öfverhufvud beräknas 70 tld åker och ängsmark på hvarje hemman. Rådande jordmånen är lera och lermylla; någon svartmylla och dyjord förekomma ock, men högst obetydligt sand. Skog af barr- och löfträd växer till husbehof; men högst få hemman hafva till afsalu. Parker af bokträd växa omkring *Gullmarsberg*. Rik tillgång på bränntorf finnes vid gårdarna *Kallsås* och *Svenslanda*. Vid *Bua* och andra ställen träffas stora samlingar af fossila snäckskal och andra hafslemningar. Folkmängden, förut uppgifven, har på 50 år nära fördubblats.

Kyrkan, belägen $2^1/_8$ mil från Uddevalla, är helt ny; den gamla vittnade om den högsta ålder och bestod af ett fyrkantigt skepp med ett mindre dylikt chor, förenade genom ett hvalf, belysta af endast hvart sitt fönster på södra sidan. Invändigt var kyrkan öfverfylld med läktare, den ena öfver den andra. Altartaflan prydes af väl utfördt sculpturarbete. Uti kyrkan förvaras en söndrig dopfunt, 1 aln 14 tum hög, skålens diameter är 1 aln 3 tum; af här förvarade helgonabilder är den ena, föreställande S:t Halfvard, som blef nedsänkt i sjön med en qvarnsten bunden vid halsen, af intresse. Förste pastorn, som nämnes, är Olaus Torgersson, år 1609. Barnundervisningen bestrides uti en fast och en flyttbar folkskola samt en flyttbar småbarnsskola af två examinerade och en oexaminerad lärare. Skolbarnens antal uppgick 1862 till 391 barn, deraf 103 undervisades i hemmet. Till skolan hörer ett planteringsland af 8,750 qv.-alnars yta. — Ett större jordskred egde, enligt meddelande till Bohusläns tidning, rum å hemmanet Gunnarbys egor i Skredsviks socken den 26 November 1864, i det ett stycke åker och betesmark, omkring 350 steg i omkrets, beläget mellan en bergsluttning och en liten bäck, sjönk 20 à 25 fot lodrätt ned och utgöt sig flera hundrade alnar utefter bäckens dalsänkning. — Tilldragelsen är anmärkningsvärd derför, att endast 50 steg derifrån ligger den numera odlade sänkningen efter ett år 1724 inträffadt dylikt jordras. — Af *fornminnen* finnas lemningar efter ett dyrhus, hedniska begrafningsplatser. En klyfta i *Smörkullen* kallas *Tjufhålet*, hvarom hänvisas till art. *Cederslund*. Nära Gullmarsbergs sätesgård skall en befästning med namnet *Dyngeslott* funnits i hednatiden. Äfven *Borrås* vid Gästgifvareberg skall varit befästadt. Af märkvärdiga män, som vistats uti socknen, må nämnas Simon af *Seirksvik* eller Skrikvik, hvilken omtalas såsom en på sin tid mäktig och rik höfding. Han var en af konung Sverres och Birkebenernas häftigaste motståndare, hvilka

ock derföre omkring år 1178 utplundrade och brände hans gård, tillika med flera hans krigsskepp. Simon sökte väl att hämnas denna våldsbragd, samlade en här och drog på jagt efter Sverre, men blef af honom slagen i trakten af nuvarande Wenersborg. På Bratteskog vid Grytingen i denna socken skall den tappre, i folksagan mycket beprisade Widrik Willandsson haft en strid med Långben Rese, hvarom många sånger sedan blifvit sjungna i norden.

Större gods äro: *Gullmarsberg* och *Cederslund*, hvartdera tax. till 50,000 rdr rmt med underlydande, beskrifna på sina ställen. Det sednare har 100 tld åker, 80 tunnl. betesmark, 600 tunnl. furu- och granskog. Såsom det bästa hemman i socknen anses 1 mtl sk. *Gunnarby*, gästgifvaregård; 1 mtl *Svensland* är kapitensboställe; $^3/_4$ mtl *Skredsvik* med $^1/_2$ mtl *Björke* är pastors-boställe. — $^1/_2$ mant. *Nyborg* är enkesäte; 1 mtl *Torp* kronofogdens boställe. — Ett ganska välbygdt hemman är 1 mtl skatte *Rålanda*. Af frälse-hemman nämnas *Hågstorp*, *Krogeröd*, *Skageröd* och *Wegeröd*. — Adress: Uddevalla.

Skreflinge. Socken uti Onsjö härad af Malmöhus län, $^1/_2$ mil från moderförsamlingen, Torrlösa, hvarifrån räknas $2^1/_2$ mil till Lund; omfattar 0,067 qv.-mil land, fördelade på $7\frac{1}{24}$ mtl, hvaraf $3\frac{13}{24}$ mtl skatte, $^1/_2$ mtl krono, $3^5/_{12}$ mtl frälse. Marken är öfverallt jemn, rådande jordmånen lermylla. Ingen skog finnes. All fast egendom var 1862 åsatt ett taxeringsvärde af 511,400 rdr, hvaraf 20,300 för annan än jordbruksfastighet. — Folkmängden, som år 1805 var 215, uppgick 1863 till öfver 400 personer. Kyrkan är nybyggd i rundbågsstil, med en kostnadssumma af 23,500 rdr rmt, och invigdes jemte dess utvidgade kyrkogård den 12 Juni 1864. Orgelverket har 13 stämmor. — Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare uti fast folkskola, der under året 1862: 68 barn undervisades. Till skolan hörer ett planteringsland af 1000 qvadratalnars ytvidd. — Största gården utgöres af № 3, 5, 7, 9 af Skräflinge by, 2 mtl, tax. till 100,000 rdr, egare en bonde. № 11, $^3/_8$ mtl, är prestgårdens annexhemman; i byn finnes en vattenqvarn. Öfriga hemman äro *Gisleberga* och *Teckematorp*. — Adress Lund och Trolleholm.

Skreflinge, Westra. Socken uti Oxie härad af Malmöhus län, $^1/_4$ mil från moderförsamlingen Husie, hvarifrån räknas $^3/_4$ mil till Malmö, omfattar 0,093 qv.-mil land, fördelade på $13\frac{1}{16}$ mtl, hvaraf $1^3/_4$ mtl skatte, $11^1/_{16}$ krono, 1 mtl frälse; härtill kommer $^1/_2$ Hindby, som i jordeboken föres till Fosie socken, hvartill denna gränsar i sydvest. Marken är ganska jemn; rådande jordmånen sand. Ingen skog växer här. All fast egendom var 1862 åsatt ett taxeringsvärde af 1,054,400 rdr, hvaraf 35,200 rdr för annan än jordbruksfastighet. I bevillning för egendom erlades 322 rdr 61 öre, för inkomst 59 rdr 30 öre. Folkmängden, som år 1805 var 347, hade 1863 uppgått till omkring 460 inb. — Kyrkan har tid efter annan undergått tillbyggnader och är utan märkvärdighet. Barnundervisningen bestrides uti två fasta folkskolor, der under året 1862: 83 barn erhöllo undervisning af två examinerade lärare, medan 4 undervisades i hemmet. Till skolan hörer ett planteringsland af 2124 qv.-alnars ytvidd.

Bland gårdar märkas: *Bultofta* № 1—3, 6—8, 2 mtl skatte, hvartill hörer en Kungsäng och ett bränneri, allts. taxeradt till 243,000 rdr rmt, samt № 1, 2, 3, 9, 12 i *Skreflinge* by, kallad *Rosengård*, $2^1/_2$ mantal skatte, med bränneri, tax. till 177,000 rdr rmt, båda egas af herr C. L. Kockum. *Sofielund*, gård, se den art. № 7, 1 mtl i Skräflinge by, är ett Lunds domkyrko-hemman. Väderqvarn finnes vid gården Augustenburg. — Adress: Malmö.

Skreflinge, Östra. By uti Husie socken af Oxie härad och Malmöhus län, innefattar $7^7/_8$ mantal skatte, med god och tillräcklig åker samt äng.

Skrelunda. By uti Westergötland, märkvärdig såsom födelseort för veterinärvetenskapens fader, Peter Hernqvist, född här den 8 Maj 1726 af bondföräldrar.

Skrikarhyttan, belägen i sydvestra delen af Nora socken och Örebro län, samt vid södra ändan af sjön Wikern, med 200 tld åker, bestående nästan endast af sand, samt någon dyjord, men som, för dess jemna läge och väl uppbrukade djupa mylla, oftast gifver goda skördar. Naturlig äng finnes icke, men i stället stora, på skogsmarken uppröjda slåtterhagar, 118 tunnland.

Skogsmarken innehåller 4,166 tld. Såsom en märkvärdighet, hvars uppkomst är urminnes, må här anföras, att en cirkelrund gräns med största noggrannhet blifvit lagd med 1,200 alnars radie ifrån gamla masugnsplatsen, nu utmärkt med en liten qvarnsten. Man förmodar, att byns inegor härmed varit begränsade. Till byn höra 2:ne allmänningar, Skrikarhytte södra och östra, och intill år 1764 hade den 2:ne jernhyttor, men numer endast en, omfattande $28^3/_8$ hemman, deraf $5^3/_4$ hemman uti Kihls socken. Inom byns område äro en del af Dalkarlsbergsfältets grufvor så väl som andra dels nu bearbetade dels ödeliggande jernmalmsgrufvor belägna.

Skrukeby, Westra. Annex-socken till Högby pastorat, är belägen uti Göstrings härad af Linköpings län, $^1/_2$ mil från Skenninge, mellan Högby i norr, fordna Sörby, nu en del af Mjölby, i o. s. o. och söder, Hogstad i s. v. och vester, har $^3/_8$ mils längd och bredd samt omfattar 0,139 qvadratmil land, fördelade på 20 mtl, hvaraf 15 skatte, 3 krono, 2 frälse. — Marken är i allmänhet jemn; vid nordöstra gränsen ligger *Stora Skogssjön*, vid den sydöstra *Sjögarp*-(Sjöarp) sjön, med utlopp till Svartån. Socknens medlersta, vestra och nordvestra delar äro mest bebyggda. Rådande jordmånen är dels lera, dels dungjord; på äng och bete är ringa tillgång, på skog ännu mindre, behofven af denna måste förses från allmänningen och från Östra Harg samt Ulrika socknar. Enda näringen är åkerbruk, med boskapsskötsel och någon bränvinsbränning. Folkmängden har från att, år 1810, vara 390 uppgått 1863 till 594 personer. — All fast egendom var 1863 åsatt ett taxeringsvärde af 431,800 rdr rmt, hvaraf 3,500 rdr å annan än jordbruksfastighet.

Skrukaby, Westra, förekommande under medeltiden. Kyrkan, belägen $^1/_4$ mil från moderförsamlingens, är gammal, af sten, med hvalf. Här finnas två små helgonskåp och en Mariabild med barnet, den sednare väl snidad. Fråga har varit väckt om kyrkans sammanbyggande med Högbys. År 1725 donerades af general J. Burenskjöld hemmanet Lundby i denna socken till Östra Hargs fattigvård; men ännu på 1760-talet hade de fattiga, enligt Wiedegren, icke kommit i åtnjutande deraf; enligt sednare upplysning i en tidning bär nu en donation af Burenskjöld en hel sockens fattigvårdstunga. Det är en skönare minnesvård än marmor och bronsstatyer (Se vidare Burenskjölds biografi, Biogr. Lexikon, Ny följd, II Band, sid. 335). Socknen har fast skola, med en examinerad lärare; skolbarnens antal 1862 var 77, deraf hälften erhöllo undervisning i hemmen. Ett historiskt minne är fäst vid Hulje skog, som skiljer socknen från Mjölby; der upphanns nämligen Nils Dackes folk på återtåg från Wadstena af kon. Gustaf I:s. På ena sidan låg en stor äng, nu till större delen åker, och på den andra Svartån. Konungens folk delades i två hopar, hvaraf den ena skulle rycka fram på ena sidan om skogen längs ängen, den andra skulle deremot intränga i skogen; men Dacken angrep med hela sin styrka först den ena hopen och slog den på flykten samt sedan den andra, som likaledes efter tappert motstånd måste vika. Men mer än 1,000 man af Dackens folk hade stupat, och de öfriga knotade öfver att hafva blifvit narrade så långt in i slättlandet i Östergötland, så att vinsten af segern var ganska ringa.

Under katholska tiden har här hört en gård till kyrklig stiftelse, nio under kloster af samtliga $24^5/_8$ enligt 1700 års jordebok. På 1600-talet innehade adeln en betydlig del, som dock fråntogs den vid reduktionen; nu består mesta hemmantalet af byar, en del af mindre gårdar; allt, utom några boställshemman, besittes af allmoge.

Gårdar och byar: *Skrukeby*, $7^1/_4$ mtl skatte, $^1/_4$ krono, 1 frälse; *Hulje*, $3^7/_{12}$ skatte. — 1 mtl *Skrukeby*, 1 mtl *Hulje* och $^1/_2$ mtl *Wammelby* äro militiæboställen. Komminister-bostället ligger i Högby socken. — Största gården utgöres af 1 rusthåll, $^1/_2$ skatte *Skrukeby*, 1 mtl rusthåll, $^1/_2$ skatte *Wammelby*, tax. till 64,700 rdr rmt. — Adress: Skenninge.

Skrukeby, Östra. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till domprosteriet eller Hanekinds och Åkerbo kontrakt i Linköpings stift, utgöres af socknarna Östra Skrukeby och Lillkyrka,

med $41^3/_4$ mtl, bebodda 1860 af omkr. 970 inbyggare (888 enligt pastors uppgift). — *Östra Skrukeby*, 1312 skrifves *Skrukuby*, moderförsamling i pastoratet, är belägen uti Linköpings län vid Roxens södra strand, mellan Östra Harg i vester, Törnevalla i s. o., Lillkyrka i öster, $1^1/_2$ mil från Linköping och räknas i judicielt hänseende till Åkerbo härad samt omfattar 0,159 qv.mil land (efter Hahr), (0,215 qv.mil, hvaraf 0,090 vatten efter Tham); intill år 1821 räknades hit $3^1/_4$ mtl af Wånga socken, hörande till Finspångaläns härad och belägna norr om Roxen, men som då lades äfven i kyrkligt hänseende till nämnda socken. Hela landet är en slätt med spridda kullar eller skogsbackar, omvexlande med kärr; rådande jordmånen är lera och svartmylla. Hufvudnäringen är åkerbruk med någon boskapsskötsel och bränvinsbränning, mindre ängsbruk; endast få hemman hafva någon skog; fisket är i aftagande. Socknen, som år 1810 beboddes af 869 och 1863 af 678 inbyggare på 172 hushåll (förminskningen torde ha sin grund uti förutnämnda hemmantals öfverflyttande till Wånga socken), innefattar $29^1/_4$ mtl, hvaraf $18^3/_8$ skatte, 3 krono, $7^7/_8$ frälse. I socknen voro n. år 16 man af indelta arméen och 34 beväringsskyldiga. All fastighet var i 1863 års bevillning åsatt ett värde af 643,260 rdr rmt, hvaraf 2,260 rdr för annan än jordbruksfastighet.

Kyrkan, omändrad 1794, är en af de få, som ännu har ett mycket högt, spetsigt torn, men anses för sitt bofälliga tillstånd snart tarfva ombyggnad; kyrkdörren, omkring 4 alnar 12 tum hög, 1 aln 20 tum bred, är jernbeslagen och fullhängd med jernringar af 2 tums tvärmått. I Ribbing-Spensiska grafchoret finnas vackra vapen. Altartaflan är af Hörberg. En kyrkoherde nämnes 1312; år 1821 sammanslogs denna socken med Lillkyrka till ett pastorat. Socknen har, utom vanliga kassor, en donation af De Besche, gemensam med Lillkyrka. Sockenbibliothek är nyligen inrättadt. Barnundervisningen bestrides gemensamt med Lillkyrka uti en fast folkskola af en examinerad lärare; under året 1862 utgjorde skolbarnens antal 96, hvaraf dock 53 undervisades i hemmen. Enda fornlemningen torde vara borglemningar på Hageby egor, omgifna på 3 sidor af Roxen och på landsidan af ett kärr.

Vid slutet af katholska tiden egde kyrkor och præbenden åtta gårdar, Wreta kloster en af 40 enligt 1700 års jordebok. På 1600-talet innehades nästan allt af adel, nu tillhör mindre hälften af mantalen ståndspersoner, större hälften bönder. Af gårdar och byar äro: *Förråda*, frälse-säteri, med underlydande, tax. till 91,600 rdr, *Grimstad*, ber. säteri, och *Hagby*, frälse, se dessa artiklar, de största. *Teljestad*, 2 mtl skatte-augm., *Berga*, 1 mtl skatte, *Torp*, 1 mtl skatte, äro välbyggda gårdar. — *Hörninge*, prestgård, 1 mtl krono. — *Wahlstad*, 1 mtl, sergeant-boställe. — Byn *Skrukeby*, bestående af $^1/_2$ mtl skatte augm., $1^7/_8$ fr., har 5 åboer. — Adress: Linköping.

Skrufshult (efter jordeboken), *Skrufhult* (allmännast). Pappersbruk uti Mölstadås (Mönsterås) socken, Stranda härad och Kalmar län, anlagdt vid Emmån, $^1/_4$ mil s. v. från Påskallavik, c:a 1 mil norr om kyrkan, som ligger $5^1/_2$ mil norr ifrån Kalmar, skall vara ett af de äldsta i riket; har tillhört på 1820-talet kapt. C. Ulfsparre, eges nu af en färgare. Hemmanet Skrufshult, af $^3/_8$ mtl skatte, eges af 2 bönder; har på egorna såg- och mjölqvarnar.

Skrukarp (Skrukorp i mantals- och taxeringslängden). Egendom uti Linköpings län och Krigsbergs socken af Aska härad, belägen vid Borens strand, består af 1 mtl skatte Skrukorp, som lydt under Storberg 1686, hvarunder det ock köptes till skatte 1796, tillhörde 1850 hr Abr. Rosendahl, som enligt uppgift i Östg. Corresp. sålde 1862 egendomen till brukspatron Bergstedt. — Taxeringsvärdet i 1863 års bevillning upptogs till 58,000 rdr.

Skräddaregården, ett frälse-säteri af 1 mtl, uti Hasslösa socken af Kinnefjerdings härad och Skaraborgs län, har god åkerjord af lermylla.

Skränge. By i Gammalkils socken, Walkebo härad och Östergötland, af $1^3/_4$ mtl skatte, $^1/_2$ frälse, 1 krono, ligger $1^3/_4$ mil s. v. från Linköping. Här föddes år 1726 Carl Nyrén, såsom han sjelf har antecknat, »på en vacker och fruktbar ort, der dock föga ståndsper-

soner och herrskap, men mestadels ett groft, stormodigt och tilltagset landtfolk bodde.» Hans fader Peter Nyman eller Neuman, bondson från Östra Ny, var trumpetare vid Östgöta kavalleri och omkom år 1743 i Bottniska viken, under reträtten från Finland. Han var en allvarsam och gudfruktig man, som, ehuru i knappa vilkor, på en gång höll fyra söner i Linköpings skola. Sonen Carl, hvilken redan tidigt visade den största lärgirighet, förestod en tid Alströmerska manufakturierna i Alingsås, blef slutligen theologiæ doktor och kyrkoherde i Kuddby. Hans biografi finnes i 10:de bandet af Biogr. Lexikon. Kronohemmanet är ett indraget militiæ-boställe.

Skräple ängar uti Högsby socken af Kalmar län, omnämnas uti fordna fejderna med grannarna på andra sidan sundet och bland dessa särskildt under början af konung Gustaf II Adolfs regering — »der», säger Småländska bonden, något stolt, »slogo vi bönder Danskarne.» Händelsen är närmare omnämnd under art. *Högsby*.

Skuggan, förr jägare-bostället *Roslagstorpet*, på Kongl. Djurgården utanför Stockholm, donerades af kon. Gustaf III till sedermera presidenten, baron Edelcrantz, känd för mycken smak och kontsinne; af honom gjordes här flera vackra anläggningar och, utom flera hus, byggde han det åttkantiga stenhuset på den täcka kullen. Stället, förskönadt ytterligare af arkitekten Enander, är fördeladt i *Stora* och *Lilla Skuggan*, det förra på en höjd midt för Fiskartorpet, det sednare utmed Wärtan. Vid lilla Skuggan låg, under det att S:t Clara kloster egde jorden, ett torp benämdt Helgeandslederna, hvaraf ängen nedanföre kallades Helgeandsängen. Den skänktes af kon. Gustaf I till skepparen Olof, som var hans egen skeppare och vanligen var honom följaktig då han gjorde någon sjöresa. Ängen har sedan fått namn af skeppar Olofs äng.

Skuggetorp, ett mantal krono-skatte, i Stensby socken, Wedbo härad å Dalsland, har gästgifveri med större åbyggnad; åkern består af ler- och sandmylla, ängen till större delen af mader; skog finnes numera knappt till husbehof. Till detta hemman hörer en ö i sjön Iväg, på hvilken nyligen blifvit inmutadt ett förmodadt silfvermalmstreck. Detta förmodade silfvermalmstreck befanns vara blodsten, men till så ringa qvantitet att arbetet nedlades.

Skuleberget, på gränsen mellan Norra och Södra Ångermanland reser sig detta majestätiska berg, äfven kalladt *Skärberget*, hvars topp stiger 855 fot öfver hafsytan. Det vänder sin kala klippvägg i lodrät sluttning åt förbistrykande landsväg, och först på de skogbeväxta, småningom docerande sidorna åt norr och söder, blifva dessa höjder tillgängliga. Vid dess fot uppspringer en kallkälla och midt för densamma ses en vid öppning (15 alnar i längd och 9 alnar i bredd), den Linné med lifsfara undersökt. Ej långt från berget vidtager en lång skog, som lånat sitt namn af det urgamla berget.

Skultorp. By uti Kyrketorps socken af Kåkinds härad och Skaraborgs län, belägen mellan Sköfde och Stenstorps jernvägsstationer, innefattar $2^1/_2$ mantal skatte, som voro 1862 skiftade i 17 egolotter och bebodda af 41 hushåll. Uti denna by går jernvägståget genom en 100 fot lång och 20 fot djup sprängning af en bergås.

Skultuna, fordom *Skatuna*, *Skulptuna* och *Sköldtuna*, socken och konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, i Norrbo härad af Westerås län, ligger på ömse sidor om Svartån, mellan Skerike och St. Ilian i söder, Romfartuna i öster, Haraker i norr, Ramnäs och Sura i vester, samt Lillhärad i s. v. och upptager en areal af 0,727 qvadratmil land samt 0,008 vatten. Svartån åtföljes på begge sidorna af åsar, från hvilka små bäckar rinna ned till densamma, den största från den i sednare tider sänkta Lilla Frövisjön i öster, der, likasom i Svartåns dal, socknen har sin bästa bygd, med lerhaltig jordmån. Mot gränserna vidtager skogs- och bergsmark, särdeles i vestra delen, der småsjöar, kärr och bergkullar eller åsar upptaga mesta utrymmet; från Tofsjön går ett vattendrag till Sura socken och till Harakers ett annat från de till en del uttappade Bovalls-mossarna. Åkerbruk, skogs- och bergsbruk äro hufvudnäringar för befolkningen, som år 1840 utgjorde 1,497, 1848: 1,591 och 1862

omkr. 1,551 individer på $49^{7}/_{16}$ oförm., eller $48^{3}/_{16}$ förm. hemman, af hvilka $29^{5}/_{16}$ voro skatte, 11 krono och $7^{7}/_{8}$ frälse. — På 1300-talet nämnes Skulptuna, tillika med namn på en eller annan kyrkoherde derstädes; kaplaner äro kända sedan 1593. Den gamla kyrkan, sannolikt en bland de äldsta i landet, byggd af gråsten samt både utan och innan under takfoten sammanhållen med jernband, måste 1771 och 1772 lemna rum för en ny, som har ett grafchor, uppfördt på bekostnad af en Adlervald till Skultuna bruk. Bland den gamla kyrkans prydnader nämner Grau »en stor Jerosolymiranisk ljuskrona med 7 armar ofvanpå sig», en vacker altartafla, 5 ljuskronor och ett bibliothek. Barnundervisningen bestrides uti en fast folk- och en fast och två flyttbara småbarnsskolor af två lärare och två lärarinnor. Af skolbarnens antal 235 undervisas 74 hemma. Bland fornminnen nämnes en runsten vid Berga; lemningar af en skans finnas på Kampberget, $^{1}/_{2}$ mil n. v. från kyrkan, måhända begagnad under striderna mellan Carl Knutsson och Erik Puke. I Toftberget, i närheten af Toftsjön, skall en genom Digerdöden ödelagd silfvergrufva hafva varit bearbetad, förnyade försök med denna grufva åren 1737 och 1738 måste öfvergifvas. — Bland gårdar och verk märkas *Åkesta*, nära Svartån, — *Forssby*, — *Frövi*, vid sjön af s. n.; reduceradt 1683 från slägten Horn samt anslaget till öfv.-boställe. — *Skultuna bruk* (se nedan) m. fl. Prestgården består af 1 mtl. $^{1}/_{2}$ *Bergboda* är kommin.boställe.

Skultuna. Messings- och stångjernsbruk i ofvannämnda socken, $^{1}/_{4}$ mil från kyrkan, vid Svartån, med tillhörande $^{3}/_{4}$ mantal skatte i Skultuna by samt 25 underlydande hemman inom socknen, sågverk och tegelbruk. Vid messingsbruket tillverkades 1862: 2,443 centner messing. Bruket anlades år 1611 af Vallonen Marcus Kock på kronans bekostnad, hvarföre också arrende deraf erlades till kronan; efter honom innehades det af Arendt Toppenheisen, hvilken förut anlagt ett messingsbruk vid Wellinge i Salems socken. Bruket råkade sedan i vanhäfd, men iståndsattes åter af Wilhelm Nackens, som med sina intressenter utvidgade det på flera sätt och åren 1634 och 1637 undfick kongl. privilegium på flera vid detsamma gjorda inrättningar. Efter Nackens död skänktes bruket af drottning Christina till Hans Ludvig Schiutz (1645), men återtogs af kronan och lemnades mot vissa vilkor att för hennes räkning förvaltas af enskilda. År 1714 såldes det till en Mathiesen, från hvars arfvingar det öfvergick till den från Marcus Kock härstammande Cronströmska slägten och derifrån till Adlervald, som ansenligt förbättrade detsamma. Under hans tid byggdes i början af 1800-talet af bergmästaren Joh. Beronius bruksdammar och vattensumpar af huggen sten, arbetet var på sin tid ett af de ovanligare i landet. Efter Adlervalds död kom Skultuna bruk till ett bolag, men disponerades af den ryktbare C. W. Hammarsköld, hvilken gällde som en af länets driftigaste landtbrukare och mest betydande spannmålshandlande, men slutligen gjorde ett fiasco, som väckte största uppseende och föranledde mångas ruin. Sedan dess har bruket fortgått och lemnat vida större afkastning än förut. Bland under detsamma lydande gårdar märkas 1 mtl fr.-säteri *Hägervallen*, $^{3}/_{8}$ mtl *Bovallen*, 1 mtl skatte *Sör-Nackeby*, $2^{1}/_{2}$ mtl frälse *Berga* m. fl. Westmanland—Dala-jernbana går öfver brukets egor. — På Skultuna föddes år 1785 skaldinnan Euphrosyne Julia Christina Almgren, gift Nyberg, som, uppfostrad på brukspatron C. J. Adlervalds bekostnad afled vid Skultuna, der hon som enka bebodde en täck och den älskliga sånggudinnan värdig bostad. En småbarnsskola inrättades vid bruket på 1630 talet.

Skummeslöf. Annex-socken till Karups pastorat, är belägen uti Höks härad af Halmstads län, $1^{1}/_{4}$ mil från Laholm, $^{3}/_{4}$ mil från Båstad och innefattar, såsom gränsande till hafvet, ett slätt, kalt och för alla vindar blottstäldt område. Jordmånen är till någon del lerblandad mylla; men mylla på sandstensbotten intager likväl här största delen. På utmarkerna lider socknen af flygsand, som uppdämt de tvenne härigenom fordom flytande vattendragen *Stensån* och *Bredhusån*, samt gifvit dem efter denna uppdämning förändrade lopp. God tillgång finnes på sjötång till gödsel. Under

sednare 10 åren hafva 566 tld blifvit merglade. Socknen, som år 1805 bebboddes af 482 och 1862 af 760 personer på 112 hushåll, består af $1\frac{11}{24}$ mtl skatte, $^1/_4$ krono, $9^3/_4$ mtl frälse. Kyrkan, belägen på en af åkerfält omgifven höjd, $^1/_4$ mil från moderkyrkan, är blytäckt, men har hvalf af bräder. Barnundervisningen bestrides uti 1 fast folkskola och 1 flyttbar småbarnsskola, der under året 1862: 95 barn erhöllo undervisning af en oexaminerad lärare och en oexaminerad lärarinna. All fast egendom taxerades 1863 till 650,648 rdr; i bevilln. efter II och III art. erlades 403 rdr.

Här märkas af gods och gårdar: *Gamla* och *Nya Skottorp*, hvarunder större delen af hemmantalet lyda. — $^1/_4$ mtl krono *Skummeslöf* är enkesäte. Hemman äro vidare $^3/_4$ mtl ins. *Allarp*, 1 mtl frälse *Rännenäs*, 1 mtl fr. ins. *Lögnäs* (Lyngås), $^1/_2$ mtl *Weka* och *Räfvagärde*. *Skummeslöfs* by innefattar $1\frac{3}{4}$ mtl skatte, 1 mtl frälse. — Adress: Laholm.

Skumparp. Ett skatte-hemman af $^7/_8$ mtl, i Frenninge socken af Färs härad och Malmöhus län, har sin märkvärdighet deraf, att den om folkundervisningen så väl förtjenta riksdagsmannen Nils Månsson här egt en liten bondgård, der han dog d. 25 Juli 1837. Under art. Frenninge uppgifves denna gård oriktigt för hans födelseort. Se vidare om nämnda riksdagsman art. Starrarp, Sniberup och Östraby socken. Skumparp är skiftad i 3 egolotter, hvaraf största på $\frac{29}{128}$ mtl, tax. till 12,000 rdr, minsta på $\frac{1}{128}$ mtl.

Skurdalsporten eller *Skördalsporten*, en slags portlik fjällöppning i Åre socken af Jämtland, vid norska gränsen till Mörråker i Norge. Några hundra steg öster ifrån Skurdalsporten finnes *Stenen i Grönan dal*, omnämnd under sin artikel. Här få vi rätta uppgiften om att ingen skulle hafva sett stenen, ty Hülphers förmäler i sin beskrifning öfver Norrland, att landshöfdingen, baron Tilas, som år 1742 fann bemälde sten kullfallen, låtit åter uppresa den.

Skuru. Ett halft mantal frälse-säteri, se Sicklaö socken.

Skurup. Socken uti Wemmenhögs härad af Malmöhus län, 2 mil n. v. från Ystad, omgifves i öster af Örsjö, i söder af Svenstorp, i vester af Gärdslöfs, i norr af Slimminge socknar samt omfattar 0,313 qvadratmil, hvaraf 0,017 äro vatten, fördelade på $^1/_4$ mtl skatte, 1 mtl krono, 51 mtl frälse. Socknen har en ojemn jordyta med dälder och höjder, dock inga betydliga berg. Rådande jordmånen är en gröfre sand och skogslera, hvilket utvisar, att denna trakt fordom varit bevuxen med skog, deraf ännu växer till nödigt behof. Af socknens byar hafva Skurup, Saritslöf, Hylteberga och Sandåckra utmärkt god åker, men obetydlig ängsmark, och utgöra de byalag, som kammarherren, frih. R. Maklean först af all jord i hela riket skiftade och utlade i farmer, hvarom vidare under artikeln Svaneholm. All egendom var år 1862 åsatt ett taxeringsvärde af 2,112,620 rdr rmt, hvaraf 9,200 rdr för verk och lägenheter. Bevillningsafgiften efter II och III art. var nämnda år omkring 1,050 rdr rmt. — Folkmängden, som år 1805 var 1,116, uppgick 1862 till öfver 2,100 inbyggare. Af handtverkare funnos 3 smeder, 3 skomakare, samt målare, svarfvare, sadelmakare, skräddare, snickare och kakelugnsmakare.

Socknen utgör för sig ett patronelt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wemmenhögs kontrakt i Lunds stift och beläget $3^1/_2$ mil från stiftsstaden. Enligt ett kongl. bref af den 27:de Juli 1584 fick egaren af Svaneholm patronrätten. I samma bref säges, att en innehafvare af Skurups herregård låtit uppbygga kyrkan på sina egor och underhållit presten. Kyrkan, belägen på en ansenlig landtrygg, anses vara åtminstone 600 år gammal; den har ursprungligen bestått af tvåqvadratiskt skepp, enqvadratiskt chor och halfrundt utsprång i öster samt aflångfyrkantigt torn i vester, allt röjande enkel rundbågsstil. Ehuru denna helgedom blifvit 2 gånger utvidgad åt vester, har den befunnits vara för liten, hvarföre den blifvit utvidgad med dubbelt större utrymme på bekostnad af kammarherre Hallenborg och under ledning af professor Brunius. I chorets norra sida är en prydlig minnesvård af mörkgrå marmor öfver grefve Gabriel Sparre och hans fru Elisabeth Trolle, aflidna 1601 och 1611 samt under chorets golf ett grafhvalf, der många af Svaneholms egare hvila. Ifrån tornet har man herr-

liga utsigter öfver den rika bygden, de begränsas åt nordvest af Heckeberga, Hofgårds och Näsbyholms bokskogar, åt söder öfverskådas en stor sträcka af Östersjön, åt öster utgöres synkretsen af bördiga höjder, åt n. o. möter en utgrening af södra åsen, som till betydlig del lifvas af Ryssgårds vackra bokskog. Barnundervisningen bestrides uti 2 fasta folkskolor, s. k. Macleanska och torpareskolan, 3 fasta småbarnsskolor, der under året 1862 två examinerade och två oexaminerade lärare samt en lärarinna undervisade 312 barn, medan 9 undervisades i hemmet. Till skolan hörer ett planteringsland af 3,100 qvadratalnars ytvidd.

Fornminnen. Nära allmänna landsvägen och jemte Näsbyholms sjö ligger Stjerneholms ruin, som intager största delen af en rymlig, fyrkantig borgplats, omgifven af breda och djupa grafvar. Mellan en smal glasin jemte stranden och borgplatsen märkas lemningar efter pålar till en vindbro. Stjerneholm ödelades före 1624 och förmodas vara uppfördt af riksrådet Mogens Gyllenstjerna. Ruinerna finnas närmare beskrifna uti »Konstanteckningar under en resa till Bornholm 1857» af C. G. Brunius, äfvensom under art. Stjerneholm. För 100 år sedan har här funnits, $^1/_8$ mil från nämnda ställe, nära Skurups urgamla kyrka, lemningar efter ett herresäse, hvaraf Hemming Meinstrup omkring 1450 och riddaren Oluff Jeppson 1506 voro egare. Det raserades af Mauritz Sparre, som uppförde i dess ställe Svaneholm. Icke långt härifrån ligger en stor och ganska hög backe, *Hyltaskogsbacken* kallad, hvarifrån man kan se icke mindre än 15 kyrkor, 10 herregårdar och 20 väderqvarnar. I denna backe höres vid vissa tider, isynnerhet vintertiden under stark frost, ett underjordiskt buller och dån. Isynnerhet starkt hördes det under 1855 och 56 års vintrar.

Största godset utgöres af Svaneholms säteri med underl., tax. till 494,300 rdr. — Hemmansdelar i *Hylteberga, Sandåckra, Flodberg, Stora* och *Lilla Nellevad, Jägarehus, Murarehus, S:a* och *L:a Ugglesjö, Bockenhus,* egas af ryttm. Kurck på Rynge. — Insockne frälse-hemmanen *Ugglinge* och *Stjerneholm* lyda under Näsbyholm. — 1 mtl prestgård i Skurups by är förändradt från krono till ins. frälse, enligt Kammar-kollegii bref af d. 4 Juli 1785. — Adress: Ystad.

Skutskär. Lastageplats vid Bottniska viken uti Elfkarleby socken af Uppsala län, hvaröfver Söderfors och Elfkarleöns brukstillverkningar exporteras.

Skuttunge. Socken uti Bälinge härad af Uppsala län, $1^3/_4$ mil från Uppsala, mellan Bälinge is.s.o., Harbo af Westmanland och sjön Temnaren i vester och norr, Björklinge i nordost, omfattar 0,721 qvadratmil, hvaraf 0,037 äro vatten. Sydöstra delen kring kyrkan och mot Wilsåkers- och Björklinge-ån, som länge utgör nordostlig gräns, utgör en skoglös slätt med spridda bergkullar och hufvudsakligen lerhaltig jordmån; vestra hälften är en sank skogsmark kring källorna till nämnda å, och till ett af Harbo-åns tillflöden; hit sträckte sig ock den fordna häradsallmänningen, äfvensom största delen af de s. k. *Bälinge mossar,* utgörande omkring 1,740 tld, i sednare tiden gjorda odlingsbara. Hufvudnäringen är åkerbruk, hvartill ännu kommer något skogsbruk. Vid *Brunby* finnes en fordom bearbetad silfvermalmsanledning och vid *Öfverbo,* längst i vester, har funnits masugn, anlagd 1730. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,138 och 1862 af 1,048 personer, hvaraf 545 voro skattfria, består af $25^1/_{32}$ mtl skatte, $11\frac{1}{16}$ krono, $25^7/_8$ frälse, tills. $62\frac{19}{32}$ mtl, tax. till 600,890 rdr rmt, hvartill kommer 36,510 rdr för annan än jordbruksfastighet; i bevillning efter II och III art. erlades 357 rdr, hvaraf 40 rdr för inkomst. — 21 man gemenskap af indelta armeen underhållas af socknens roteringsskyldiga hemman.

Skutunge förekommer år 1314 såsom hörande till prov. Belling. Kyrkoherdar eller såsom det vill synas, vikarier för archidiaconus i Uppsala nämnas från 1300-talet. Kaplaner förekomma före midten af 1600-talet. Sedan reformationen utgör socknen ett konsistorielt pastorat nu af 2:dra klassen, hörande till Ulleråkers kontrakt af Uppsala stift. Kyrkan, af gråsten, är gammal och försedd med torn 1801—3. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola och en fast småbarnsskola af en examinerad och en

oexaminerad lärare; skolbarnens antal utgjorde 1862: 132, deraf dock 45 undervisades i hemmet.

Enda minnesmärkena från forntiden utgöras af runstenar och grifthögar, hvaribland konung Wanlands föregifves skola finnas vid *Skut-ån.*

Här märkas frälse-säterierna *Bemersberg* 1 1/2 mtl, *Ytterby* 1 mtl, med qvarn, som jemte 7 mtl frälse, 1 3/4 mtl skatte i diverse hemman lyda under Kipplingebergs egendom. — Af Uppsala akademi egas 8 mtl kr., 1/2 sk., 1 frälse. — Boställshemman äro: *Prestgården,* 1 mtl krono, *Häggby,* 1/4 mtl, komministers. — 1/4 *Örsbo,* 1/4 *Svarfvarebo,* militiæ. — 1/2 *Wigle,* fahnjunkares. — 1/16 kr. *Ahlbäcken* (Askarbäck) skogvaktares. — 3/4 mtl *Skuttunge,* kaptens. — 1 mtl fr., Skuttunge innehafves af Danviks hospital. — Af hemmans namn förekomma vidare *Dragby, Eke, Gräfsta, Myrby, Forssgärde, Hellanda, Hårsläta* (Hårskälla på Hällströms karta), *Westerboda, Söderkrycklinge.* — Adress: Uppsala.

Skyberga. En by uti Hardemo socken och härad af Örebro län, af 5 mtl skatte; en gård här förmodas hafva tillhört och bebotts af jarlen Sigtryg, som äfven egt ett närbeläget slott Sigtrygsberg, se vidare art. Hardemo. — För närvarande finnas här 12 åboer.

Skye. Ett mtl frälse-säteri (ej 2 mtl såsom Tuneld uppgifver) uti Uråsa socken af Konga härad och Kronobergs län, beläget nära kyrkan, som ligger 2 1/4 mil från Wexiö, utgör jemte 2 1/4 mtl skatte Skye och 1/4 skatte Uråsa, ett gods, tax. till 73,700 rdr (hvaraf 30,000 rdr för sjelfva säteriet) och som eges af löjtn., gr. A. E. Lewenhaupt. — Gården var 1818 bebyggd med vacker mangårdsbyggnad af trä och egde prydliga trädgårdsanläggningar.

Säteriet egdes år 1633 af Abraham Knutsson, gift med Gunilla Pehrsdotter, af hvilket äktenskap föddes sedermera biskopen Can. Hahn, hvilken enligt A. Möllers ord, »uppväckte Carolinska akademien ur sin aska.» Gården reducerades, men utbyttes från kronan af kapiten Werner Tranefelt, egdes af sonen, kapiten Johan T., som blef 1709 fången vid Dniepern och förd till Tobolsk, död på Skye 1751. Derefter nämnas som egare biskop D. Osander på 1770-talet, år 1828 inspektor Fernlund, som betydligen förbättrat och odlat gården. I byn Skye egde dessutom 4 bönder år 1863 1/2 mtl skatte.

Skyllbergs bruks- och landtegendom i Örebro län, Kumla härad och Lerbäcks socken, har vacker belägenhet vid allmänna landsvägen, som går mellan städerna Örebro och Askersund, 4 mil från förstnämnda och 1 mil från den sednare samt 1/2 mil från sockenkyrkan. Stångjernsbruket anlades på 1630-talet af Louis de Finemann, och kom efter några år i De Geerska familjens ego, der det förblef tills på 1780-talet, då det inköptes af stamfadern för dess nuvarande egare, brukspatronen Olof Burén. Det är anlagdt vid 2:ne särskildta vattendrag, som komma från Snaflunda och Lerbäcks socknar samt sammanträffa nedanom herregården, der qvarn, såg, benstamp och tröskverk drifvas af samma vatten; dess första privilegier äro för 3 tyskhärdar och 2 hamrar, hvaraf den ena härden och hammaren var anlagd vid Rönneshytta, 1/4 mil s. o. från Skylberg, med 1,072 1/2 *skℓℓ* årligt hammarskattsmide på köpetackjern, men har, alltsedan den 1 Nov. 1846, haft oinskränkt tillverkningsrätt, och är för närvarande förändradt till 2 franche-comté-härdar med 2 räck- och 1 smälthammare, för hvilka årligen tillverkas omkring 2,000 *skℓℓ* stångjern, hvaraf c:a 1,200 *skℓℓ* förädlas dels till skärjern och dels till spik, vid de vid Rönneshytta anlagde valsverk och spikhamrar. Tackjernet köpes från Nora bergslag, hvarifrån det fraktas på jernväg till Örebro. Bruksefffecterna afsättas öfver Örebro och Askersund till Stockholm och Göteborg.

Skyllbergs jordegendom består af 2 1/2 mtl krono-skatte under eget bruk (med en areal af omkring 200 tld åker och 100 tld äng) utgörande egentliga herregården, samt 1/4 mtl skatte Christinæberg eller Rönneshytta. Underlydande äro 11 7/12 mtl inom Lerbäcks, Wiby, Hammars samt Snaflunda socknar, med en areal af omkring 12,500 tunnland, deraf c:a 8,500 tunnland skog och återstoden inegor, förut uppgifna vid herregården belägna verk samt Wahlsjö nybyggda tullmjölqvarn, på frälsegrund, med 3 par stenar och grynverk, belägen 1 1/2 mil från bruket.

Samtliga åbyggnader samt verk och inrättningar äro under de sednare 30 åren nybyggda samt omgifvas af vackra

trädgårdar. — De manliga afkomlingarne i Burenstamska slägten ha, så länge någon af dem eger Skyllbergs bruk, jus patronatusrätten i Lerbäcks socken, hvilken dock upphör så snart egendomen kommer i annan mans ego. Närv. egaren är f. d. kapiten Axel Burenstam.

Skyllersta, Sköllerstad, ett härad af Nerikes Östra fögderi och Örebro län, omkring *Attersta-* och *Svennevads*-åarne, från Nerikes-slätten till Östgöta-gränsen, innehåller socknarne Norrbyås, Skyllerstad, Svennevad, Boo, hvaraf 1 mantal räknas till Finspångaläns härad af Östergötland, Ekeby och Gällersta, samt $5^7/_8$ mtl af Regna, tillsammans med $248^1/_2$ mtl, på en areal af 91,646 tld, hvaraf 15,259 är odlad jord, naturlig äng 13,202 tld. Jorden är god, men till stor del skoglös. Häradet utgör med Glanshammars och Askers: Öster-Nerikes domsaga; tingstället är å Sörby gästgifvaregård.

Skyllersta. Socken och konsistorielt pastorat af 2:dra klassen i Skyllersta härad af Örebro län, mellan Ekeby i n. v., Norrbyås i norr, Asker i öster och Halsberg i vester, omfattar en areal af 0,932 qvadratmil land och 0,012 vatten. Midt igenom socknen går den höjdsträckning, som skiljer Telge-åns vatten från Tisarns, och hvars norra sluttning här är brant samt lemnar utrymme för en till stor del jemn och bördig trakt, hvilken likväl genomskäres af några sandåsar och längst i norr, mot Qvismaren, upptages af Fornskinnsmossen. Höjdsträckningens södra sluttning är återigen långsluttande och lågländ. Här har Hällebosjön sitt afloppp till Sottern. Folknummern, år 1840 uppgående till 2,566, utgjordes 1860 af 2,864 personer, boende på 79 oförmedlade, $76^1/_4$ förm. mtl, till största delen bestående af en mängd byar i socknens norra del. Hufvudnäringen är åkerbruk, dock i allmänhet ej motsvarande det egna behofvet; dertill komma skogsbruk, boskapsskötsel, äfven på affall, linodling o. s. v. Inom socknen ligga *Pålsboda* jernvägsstation samt *Sörby* gästgifvaregård och tingställe. — Namnet *Skioldesta* förekommer omkr. 1314; kyrkoherdarnes namn äro kända sedan medlet af samma århundrade, kaplanernas sedan slutet af 1500-talet. Den gamla kyrkan ligger $1^3/_4$ mil från Örebro, vid stora landsvägen. Nyligen har förslag väckts om återställandet af henne, hvars omvexlande romaneska och götiska pelare, rund- och spetsbågiga betäckningar och hvalf torde vara ett värdefullt bidrag till byggnadskonstens historia inom landskapet. Ett af fukt förstördt epithaphium öfver den unge och tappre Sir John Chrylonton Gordon, som under Gustaf Adolfs segerrika fanor förde Nerikes knektar i striden för Evangelii lära, har blifvit återställdt till sitt ursprungliga skick. I socknen finnes ett stort skolhus, hvars rymliga sal är dock för liten för den stora barnskaran. — Bland fornminnen nämnas Amundshällen (eller Åhma häll), Tarsta borg samt *höga heed,* ligga vid Tarsta by samt Sigvedstorp, nu Siggetorp. Utom *Ullavi* med *Egeby* samt *Sörsa,* öfverste-boställe, märkas inom socknen $1^1/_2$ mtl berustadt säteri *Wrane,* som tillhört slägten Anrep, kyrkoherdeböstället *Gislerud,* med Dahlen, $1^1/_2$ mtl krono, och kaplans-bostället Folkeboda, $^1/_2$ mtl krono. $^1/_2$ mtl *Pålsboda* är kapt.-boställe. $2^1/_4$ mtl *Årla* lyda under Säbylund; $2^3/_{16}$ mtl lyda under Bysta. — Adress: Örebro.

Skyrup, Stora. Ett och $^1/_4$ mantal skatte-rusthåll uti Matteröds socken af Westra Göinge härad och Christianstads län, med vacker belägenhet omkring 4 mil från Christianstad, har tillhört 1689 befallningsman Nils Stobæus, från hvars tid minnet af en spökhistoria varit fäst vid gården; år 1758 hr Karström, farfader till nuvarande tulldistriktchefen i Göteborg, som, efter att gården varit hemsökt af eldsvåda, uppbyggt såväl manbyggnad som ladugård, den sednare grundmurad af gråsten. Sedermera har gården tillhört häradshöfding Lundström, hvilkens arfvingar sålde den 1791 till kapitenen, frih. C. L. Stael v. Holstein, och eges nu af brorsonen, frih. Stael v. Holstein.

Skyrup utgör för närvarande med $^1/_4$ mtl rusth. *Lilla Skyrup* samt $^3/_{16}$ mtl skatte, $\frac{19}{32}$ mtl uts. frälse (se art. Matteröd) ett gods, taxeradt till 66,000 rdr, hvaraf 40,000 rdr för Stora Skyrup. Egendomens areal uppgifves i Skånes kalender, år 1862, till 735 tld, hvaraf 40 tld torfmosse; ängar och hagar äro bevuxna med vacker skog. Utsädet var år 1857: 30 à 35 t:r råg, korn och

hafra, 20 à 25 t:r potates. Till gården hörer äfven fiske. Närmaste gästgifvaregård är Tyringe.

Skytteholm. Tre mantal frälse-säteri uti Ekerö socken af Färentuna härad och Stockholms län, beläget på ett näs vid sjön Långtarmen, förvarar minnet af riksrådet Johan Skytte, den störste folkvännen på sin tid, som skall bebyggt hemmanet Ålhammar, inrättat der en skola och gifvit gården sitt nuvarande namn; den har sedermera tillhört grefve Gyllenstjerna, från 1741 t. o. m. 1825 slägten Adlerheim, år 1863 var hr F. U. Castelli egare; taxeringsvärdet 85,000 rdr rmt. Gården uppgifves af Djurberg år 1818 haft 30 t:rs utsäde, knappt höbol och mulbete, skog till nödigt behof, försvarlig åbyggnad med stor frukt-trädgård.

Skytts härad i Malmöhus län, omgifvet i norr och öster af Oxie och Wemmenhögs härader, i söder och vester af Östersjön och Oxie härad, innefattar städerna Skanör och Falsterbo samt 22 socknar med tillsammans $311^1/_4$ mantal, bebodda 1863 af öfver 16,700 inbyggare, oberäknadt 1,142 uti städerna; se vidare tabellen till Malmöhus län. Arealen är 1,903 qvadratmil, hvaraf 0,008 äro vatten; den odlade jorden upptages till 39,261 tld och naturlig äng till 1,743 tld. Här finnas hvarken skogar, sjöar eller några större åar, utan endast smärre bäckar. Jordmånen är allmännast svartmylla på lerbotten, utmärkt bördig och lättbrukt. Folket är i allmänhet välmående. På 1840-talet utgjorde folkmängden 12,115. Rörande folkbildningens framsteg inom detta härad må nämnas, att bondgårdarne, som för få år sedan i hela Skåne oftast voro korsverks-lerhus, byggda i fyrkant med rum för kreatur och menniskor under samma tak, äro nu sprängda och i stället uppförda af tegel eller af tegel med korsverk, boningshusen för sig och uthusen för sig, de förra ofta omgifna af vackra trädgårdsanläggningar. En gård torde isynnerhet vara förtjent af uppmärksamhet, näml. nämndemannens i Hammarlöfs socken, hvarom en insändare i Aftonbladet gjort följande beskrifning: Hos nämndemannen N. J—n i Hammarlöf möter den besökande ett odlingsfält af 105 tld väl häfdad åker, en trädgård med alléer och park utgörande 3 tld, der, utom fruktträd, växa 50 kastanier, 500 askar, 800 almar, 60 bokar, 470 granar samt popplar i mängd, en löfsal af lönn, en af lind och hassel, allt planteradt af nuvarande egaren, som 1839 emottog denna egendom, 1847 omflyttade byggnaderna och 1849 började trädgårds- och parkanläggningen, härvid ledd hvarken af engelska, franska eller andra mönster, utan af sitt skönhetssinnes ingifvelse. Träda vi efter denna vandring under nämndemannens gästfria tak, så finna vi der — utom hvad till lifvets komfort anses höra, såsom ett vackert bibliothek, piano, flöjt, klarinett, viol, m. fl. instrumenter, dem vår värd sjelf trakterar — en stor och vald samling fornsaker af sten och bronz, uppgående minst till 2,000 nummer, häri icke inberäknade preciosa och kuriositeter, bland hvilka sednare kan nämnas en stor silfverbeslagen sjöskumspipa, som har följande ingraverade påskrift: »Papa Pius VI Amico Carol. Edv. Taube Episcopo Suec. Rom. d. XIV Apr. MDCCLXXXIV», och således är en skänk af påfven Pius VI till ordensbiskopen frih. C. Taube, som åtföljde kon. Gustaf III på dess italienska resa.

Häradets namn anses vara härledt af bågskyttar, det gamla göthiska folkslaget, eller ock af Skjut, som betyder häst; andra åter föregifva namnet fordom varit *Sjöudels härad* af den udde, som vid Falsterbo skjuter ut i hafvet. Häradet utgör tillsammans med Oxie och Wemmenhög ett fögderi och en domsaga, med tingsställe uti Klörup i Lilla Slågarps socken. Skytts härads sparbank stiftades den 28 Jan. 1848. — Af större gårdar märkas frälse-säteriet *Markie;* kalkbruk finnes i Maglarps socken, tegelbruk i W. Ahlstads socken; i denna socken vid Sjörups by har man funnit i en torfmosse en skalle af en uroxeko. Fisklägen äro Skårebo och Gislöf.

Skytts kontrakt af Lunds stift, består af 12 regala pastorat, se vidare tabellen till Malmöhus län.

Skå. Annex-socken, är belägen uti Färentuna härad af Stockholms län, på sydöstra hörnet af Svartsjölandet eller f. d. Färingsön, 2 mil från Stockholm,

begränsad af Lambar- och Mörby- eller Lofö-fjärdarne samt Lulehofssund i öster och sydost mot Lofö socken, af Långtarmen i söder och sydvest mot Ekerön, samt af Sånga socken i nordvest; omfattar 0,164 qvadratmil land. Öfverallt omvexla små bergkullar, särdeles mot sjön, med slätter och ängsmarker. Törnbyviken skjuter in från sydvest, Hillersjöviken från norr. Åkerjorden är lerhaltig, åkerbruket är väl hufvudnäringen, men dels är det sidländta läget mer gynnande för boskapsskötsel, dels har närheten till hufvudstaden äfven här befordrat häradets öfriga binäringar, trädgårdsskötsel och fiske. Socknen, som år 1810 beboddes af 469 och 1863 af öfver 650 personer på 229 hushåll, innefattar $23^1/_8$ mtl skatte, $3^1/_8$ krono, summa $26^1/_4$ mtl, taxerade till 499,900 rdr rmt, hvartill komma verk och lägenheter, taxerade till 12,000 rdr. Bevillningsafgiften efter II art. var 210 rdr rmt.

Ska förekommer 1314 såsom hörande till *Brokundæri*, och har haft egna kyrkoherdar under medeltiden, men är nu annex till Sånga pastorat, hvars komminister är bosatt här. Kyrkan, ombyggd efter en eldsvåda, 1695—1702, ligger $^3/_{10}$ mil från moderkyrkan. I socknens skola, hvartill hörer ett planteringsland af 7000 qvadratalnars yta, undervisades 1862: 52 barn af en examinerad lärare. — Af fornminnen finnas 6 runstenar, hvaraf en vid *Kumlaberget*.

Största godset i socknen utgöres af 2 mtl skatte *Edeby* med qvarn, samt $3^1/_8$ skatte *Tuna* med qvarn, $^4/_9$ mant. skatte *Wäsby;* alltsammns taxeradt till 150,000 rdr rmt. — Bland öfriga byar och gårdar nämnas: $1^3/_4$ mantal skatte *Eneby* med qvarn och tegelbruk, har 16 egare; $2^1/_2$ mtl skatte *Säby*, 11 egare. 3 mtl skatte *Troxhammar*, № 4 och 6 i samma by äro numera, enligt kongl. bref af den 13 Maj 1864, sammanslagna och utgöra boställe för kronofogden. $^3/_4$ mtl krono *Wäsby*, är länsmans-, och $^1/_4$ mtl *Mörby* kapellans-boställe. — $^5/_8$ mtl *Kumla*, är ett indraget landtjägare-boställe. — Adress: Drottningholm.

Skåberhall. Minnesmärke efter en af de äldsta kristna lärarne i Norden; se vidare art. Brunhem.

Skåkerud. (*Skogerudh*). Ett mantal skatte uti Sundals härad af Erikstads socken och Elfsborgs län, på Dal, är märkvärdigt af dess egares höga ålder. — Här dog år 1771 bondhustrun Karin Olsdotter i en ålder af 101 år, sedan hon lefvat i 61-årigt äktenskap, och efterlemnade 36 lefvande barn, barnbarn och barnbarns barn. Hennes man var 99 år, hennes broder var 98, hennes fader 107 och hennes faster 112 år, när de dogo. — Hemmanet hade 1863: 19 åboer.

Skål. Gård i Allsters socken af Wäse härad och Carlstads län, af 1 mtl frälse. Här bodde 1621 kapellanen Johannes Iser i Wäse härads pastorat, allmänt kallad herr Hans i Skål, som 1646 yrkade på pastoratets delning med förhoppning att få blifva kyrkoherde i annex-socknen Allster, men förslaget strandade den gången mot församlingens obenägenhet för detsamma. Först i våra dagar har Allster blifvit eget pastorat. — Skål hemman har assessor Magnus Bjuggren bekommit under frälse år 1763 den 22 Juni, för dess egande räntefordran. År 1862 var $^1/_3$ mtl bebygdt för ståndspersoner, det öfriga af hemmanet var skiftadt i 7 egolotter.

Skålasjögle. Ett mantal säteri-ladugård uti Kråxhults socken, Södra Wedbo härad och Jönköpings län, har på 1760-talet haft samma egare som Farshult, eges nu af 2 bönder.

Skålhamra. Egendom uti Täby socken af Danderyds skeppslag och Stockholms län, vid Wallentuna-sjöns vestra strand, utgöres af $2^1/_2$ mantal skatte, $^1/_2$ frälse Skålhamra med underl. skatte-hemmanen och $^1/_4$ Thorslunda; sjelfva hufvudgården var 1863 åsatt ett tax.-värde af 85,000 rdr rmt.

Skålhamra är en gammal gård, som nämnes på en runsten i Fresta socken, dit den ock hörer i kyrkligt afseende jemte Risbyle enligt Kammar-kollegii utslag af den 12 December 1860; den nämnes ock uti en handling från 1310, har innehafts af A:s Chr:son Horn, dess måg, P. Sparre, från hvilkens enka den reducerades och har i sednare tider tillhört slägterna Lejonhufvud, Spalding omkring 1772, Freudenfelt omkring 1786, eges nu af enkefru Beda Kahl. — Af Djurberg uppgafs gården år 1818 bestå af 5 mtl med 25 tunnors utsäde hjelplig

skog, stora och prydliga mangårds- och ladugårds-byggnader af trä, vacker trädgård med orangeri och drifhus.

Skållerud. Annex-socken till Örs pastorat, är belägen uti Nordahls härad af Elfsborgs län, $5^1/_4$ mil från Wenersborg, på den utgrening af östra stora bergskedjan, som har namnet *Köpmannefjäll*, och är en af vatten starkt genombruten bergsbygd; här utfaller äfven i Wenern vid *Köpmannebro* landskapets största vattendrag. Största längden och bredden äro 1 mil; arealen 0,639 qvadratmil, hvaraf *Svanfjorden*, *Hjerterudssunden* med dess vikar, delar af *Erven*, *Aklången*, *Näsöl*, *Näre* samt 12 större och mindre kärn upptaga 0,165 qvadratmil vatten. Rådande jordmånen är lera, skog växer till afsalu. Socknen, som år 1805 beboddes af endast 721, hade 1863 ända till 1,785 inbyggare. Hemmantalet är 8 mtl skatte, $6^3/_8$ frälse, taxerade till 549,200 rdr rmt; verk och lägenheter äro taxerade till 39,700 rdr. Bevillningsafgiften var sistn. år 622 rdr rmt. Handel idkas vid *Tjärkilen* och Norra *Upperud*. Till binäringar hörer äfven skutbyggeri, hvaraf ett finnes vid utjorden *Björkön*, anlagdt af Uppernds bolag, och der äfven sådana fartyg blifvit byggda, som gå på Vesterhafvet, samt ett vid hemmanet *Östebo* $^1/_8$ mtl frälse. Socknen har qvarnstensbrott, och en mineralkälla finnes vid *Bränna*.

I äldre tider skrefs *Skulderid*, *Skollaridh*, *Skollere*. Kyrkan, med vackert läge vid sjön Näre, $1^3/_{10}$ mil från moderkyrkan, är byggd af trä, liksom dess torn; hon uppgifves varit öde 1557. Vid vestra kyrkogafveln är för några år sedan upprest en vacker obelisk af huggen sandsten från Kinnekulle öfver bruksförvaltaren J. J. Hagstens makas graf. Altartaflan af bildhuggeri-arbete är från början skänkt af brukspatronen Paul Rokes och hans fru 1679; målningarne på läktarens bröstvärn, utförda af Erik Eriksson Gris, skola öfverträffa de öfriga kyrkomålningarna på orten. I socknens fasta skola undervisades 1862: 83 barn af en examinerad lärare, medan 185 erhöllo undervisning hemma. Af *fornminnen* finnas 3 hällekistor vid hemmanen *Åsen* och *Ryr* samt lägenheten *Korndaln*; sägner, som stå i förbindelse med dem, saknas icke. Af Wadstena klosters jordebok inhemtas, att klostret här egde strömmen i »Skollarids aa paa baadhin landh och en qvarn oc halfft laxakaridh.» År 1563 egde fru Brita på Penningeby, Lars Flemmings fru, här ett fiske, som räntade 80 laxar. Hon egde äfven *Åsen*.

I socknen märkas *Upperuds* och *Hofreströms* (*Håfre*, *Hofverud*) jernbruk; här finnes ett säteri: *Ransberg*, se den artikeln. Qvarnar finnas vid *Mölnerud*, *Snäcke*, *Säljedaln* samt *Tjärkilen*; sågar vid *Snäcke*, *Forssebo*, *Grimmered* och *Upperud*. Garfveri finnes vid $^1/_4$ mantal skatte *Kroken*. Wårviks socken eger $^1/_{16}$ mtl i hela frälse-hemmanet *Svankila*. — Af skatte-hemman må vidare nämnas: *Annolfsbyn*, *Backen*, *Eriksbyn* och *Ryr*, af 1 mtl hvardera, samt af frälsehemmanen 1 mtl *Svankila*, 2 mtl *Upperud*, $^1/_2$ mtl *Stommen* och $^1/_2$ *Benebo*. — Adress: Åmål eller Wenersborg.

Skålltorp. Ett mantal krono uti Skjerfs socken af Walle härad och Skaraborgs län, beläget nära kyrkan, är jemte 1 mtl kr. Hallabo anslaget till majorsboställe. Skålltorp har varit pantsatt af kongl. drotset M. G. de la Gardie till Per Larsson Gripenvall, är sedermera reduceradt och förläntes åt furstinnan Maria Euphrosyne, som innehade det till sin död, år 1688.

Skåne. Sveriges sydligaste landskap, beläget uti Götaland, omgifves på trenne sidor af salt vatten, östra och södra sidan af Östersjön, den vestra af Kattegat, medan endast den norra gränsar till Sveriges öfriga fasta land, till Halland och Småland, i nordost till Blekinge. Längden från norr till söder är 14 mil och bredden 13 mil, arealen 93,605 qv.-mil land eller 2,166,280 tld fast land och 3,925 qvadratmil vatten.

Igenom hela Skåne öppnar sig ett flackländigt landskap, som i början vid Småländska gränsen består af backländig och småkullig mark; men sedan jemnar landet sig efter hand tills det omsider emot hafvet förvandlar sig till de största slätter, som finnas i riket. Några landthöjder förekomma dock, såsom *Norra Åsen*, hvilken skiljer Halland från Skåne, och *Södra Åsen*, som är en fortsättning inåt landet af den höga och till Westerhafvet utstickande udden *Kullen* och dess landtrygg. Vid Öfveds kloster förekommer ett förträffligt sandstensbrott; rika kalkbrott finnas vid *Baldursberget*, vid *Ingnaberga* eller *Eknaberga*, vid Bjär-

öds ladugård, vid *Bonderum* och *Lindhamn;* jernmalm förekommer på säteriet Ågerups egor i Norra Rörums socken af Frosta härad. På 1600-talet funnos ock jernverk vid Örkeljunga, vid Uglerup och flerstädes; silfver och bly ha hemtats ur Gislöfs grufvor. I Skåne finnas äfven Sveriges enda stenkolsflötser. Det utgör Sveriges tätast bebyggda landsdel, inrymmande inom sina gränser i det närmaste $^1/_8$ af rikets hela folkmängd, uppgående den 31 December 1863 till 516,219 inbyggare, hvaraf 57,980 i städerna; sedan år 1754 har folkstocken ökats med öfver 300,000. Dess jord räknas för den bördigaste och rikaste; odlad jord upptager 783,062 tld, naturlig äng 259,127 tld; taxerade fastighetsvärdet uppgår till öfver $^1/_6$ af hela rikets; ibland sina tio städer räknar det Malmö, som täflar om tredje platsen i riket i afsende på folkmängdens numerär, samt öfverträffas endast af hufvudstaden och Göteborg i utsträckningen af kommersiel och industriel rörelse; här finnes det ena af rikets universiteter och den tredje af landets öfverdomstolar.

Intet landskap i riket har så många herregårdar och gods som detta; många ställen hafva utomordentligt skön natur. Den nyligen fulländade södra stambanan och Skånska jordbruksbanken gifva anledningar att hoppas stora förmåner för provinsen; den indelas i *Norra* och *Södra* Skåne, eller Christianstads och Malmöhus län, till hvilka artiklar hänvisas; vi vilja här endast i historiskt afseende i korthet nämna något om detta landskaps öden. Skåne, som först är kändt under namnet Scaney, Schan-ön, af phoeniciernas schani, hvilket betyder ljus färg, eller enligt andra af Skana (skepp) och ey (öga), var fordom ett sjelfständigt rike med egna konungar, egen lag och folkstam, af några ansedd för att vara en kolonisation från Götaland, hvilket dock motsäges af de celtiska jordfynden, som ej finnas i Götaland, och bland hvilka äfven åkerbruksredskap förekomma. Sagan nämner om tvänne konungar Hake och Sölve; men med historisk visshet är ingen känd förr än Gudröd, Ingiald Illrådas måg. Sedermera är ovisst, huruvida under konung Edmund provinsen afträddes till Danmark, eller om blott en närmare gränsreglering skedde rikena emellan; af Erik Wäderhatt skola Skåne, Halland och Bleking blifvit förenade med Sverige, men återställda till Danmark under Olof Skötkonung. Fyra hundra år sednare eller 1322 löstes Skåne af konung Magnus från grefvarne af Holstein för 34,000 köln. mark. År 1368 skola Hanseaterna hafva tillskansat sig sina första friheter i Skåne och erhöllo 1370 provinsen i pant på 15 år, hvarefter den skulle återfalla till Danmark. Provinsen förblef ock under detta rikes välde ända tills den genom freden i Roeskilde, 1658, förenades med Sverige.

För öfrigt hänvisas i afseende på de strider, för hvilka provinsen varit utsatt, till artiklarne *Stora Hammar, S:t Ibb, Dalby, Lund, Landskrona, Heckeberga, Klågerup, Lindholmen, Markie, Mjölkalånga, Nöbbelöfs* socken i Torna och Onsjö härader, *Qvidinge, Qvärlöf, Råå, Wittsjö* by, *Torrsebro.* — Landskapet indelas i 11 domsagor, 23 tingslag och härader samt 9 fögderier, 397 socknar (af Djurberg uppgifvas 420) och innehåller 6,852 förmedl. mtl efter Hahr, 7,464 efter Ritters Geogr. Lexikon, 7,057 efter Hammars statistik och 7,063 efter landshöfdinge-embetets femårs-berättelse, skiftade i 35,175 bruknings-delar, hvartill kommer städernas jordareal, motsvarande 142 mtl. Dessutom finnas öfver 11,700 jordtorp, 2,050 backstugor, 3,570 andra lägenheter. Skåne förer titel af hertigdöme, och dess vapen är ett Griphufvud, hvaröfver finnes en gyllene krona i silfverfält.

Skånella. Socken uti Seminghundra härad af Stockholms län, är belägen $3^1/_4$ mil från hufvudstaden, $3^3/_4$ mil från Uppsala, mellan Wallentuna och Hammarby i söder, sjön Fysingen samt Norrsunda och Husby socknar i vester, Lunda i norr, Markim i öster; arealen uppgifves af Hahr till 0,499 qvadratmil, hvaraf 0,037 vatten, men till 0,325 af Tham. Inemot sjön Fysingen, åt hvilken landet har ett sluttande läge, är sidländ bygd; men vid norra och södra gränserna finnes bergkullig skogsmark, och vid den vestra går Långåsen fram från norr till söder. Rådande jordmånen är lera, vesterut sandblandad. Jemte åkerbruk såsom hufvudnäring, idkas ängsbruk och något fiske. Socknen, som

år 1810 beboddes af 595 och 1863 af nära 700 inbyggare på 159 hushåll, innefattar $32^3/_4$ mtl, hvaraf 2 krono, $17^3/_8$ skatte, $13^3/_8$ frälse, tax. till 708,450 rdr rmt, samt Tjusta och Hargbo qvarnar, tax. till 1,250 rdr. — Bevillningsafgiften efter II och III art. var 318 rdr rmt. I socknen finnes gästgifveri och tingsställe vid *Kimsta.*

Scanald förekommer 1289 och 1314 såsom hörande till provinsen *Sæmingiahundæri* af *Attundia* och utgör med Norrsunda ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Seminghundra kontrakt af Uppsala stift. Kyrkoherdar äro kända från 13:de och 14:de seklerna. Kyrkan, ursprungligen gammal, reparerad i sednare åren, består af skepp och chor med ett torn. Hon har graf för Jenningska familjen, en altartafla af gammaldags träsnideri m. m. I pastoratets fasta skola erhöllo år 1862: 40 barn undervisning af en examinerad lärare, medan 117 barn undervisades i hemmet. Till skolan hörer ett planteringsland af 5,000 qvadratalnars yta. Socknen har fattighus och sockenmagazin. För året 1858 uppgifves här vara väl sörjdt för de fattiga, fastän i saknad af fattighus. I stället fanns en större arbetsinrättning för fattiga, men arbetsföra personer. — I närheten af kyrkan förmodas ett kloster hafva legat, troligen på grund af i närheten förekommande Abbotsbacken och Abbotsängen. I gamla handlingar förekomma *Scanald* och *Harg* såsom af kon. Magnus Birgerson år 1279 skänkta till Sko kloster. Af äldre fornminnen finnas runstenar, hvaribland märkes den fordom väldiga, numer stympade *Sälnastenen;* en ej förr känd runsten har af R. Dybeck blifvit upptäckt år 1863.

Bland gårdar märkas *Harg* och *Skånellaholm,* se dessa art. — Det förra är 4 mtl skatte-säteri (ej frälse såsom förut uppgifvits) och 1 mtl skatte. Under det sednare lyda $1^1/_4$ frälse-säteri, $3^1/_8$ frälse *Ekeby,* $^3/_4$ skatte-säteri *Sälna,* 3 frälse *Bensta,* $^1/_4$ frälse *Dahlen;* båda godsen upptaga tillsammans nära hälften af socknens tax.värde. — 2 mantal *prestgård; klockareboställe. Sälna* by innefattar dessutom $^1/_2$ fr.-säteri, $1^1/_4$ fr., $1^7/_8$ mtl sk.; säteriet har tillhört Tegensköldska slägten. — Gårdar, omnämnda i äldre handlingar, äro *Sälna, Tillstadh, Kimnestadh, Widh, Beenstadh, Kysinge* och *Steensta,* runstenar finnas vid alla. — Adress: Stockholm.

Skånellaholm, *Skånnellaholm* (i 1825 års jordebok). Egendom uti förutbeskrifna socken af Seminghundra härad och Stockholms län, belägen vester vid Fysingen på Hundsholmen, utgöres af 2 mtl frälsesäteri Skånella och $1^1/_4$ fr.-säteri Ekeby, med ett gemensamt namn kallade Skånellaholm, samt underlydande $7^1/_8$ mtl (se art. Skånella socken), allts. tax. 1863 till 194,000 rdr rmt.

Först kända egare är presid. Anders Gyllenklou, som dog här 1665; sederm. har gården tillhört häradshöfd. Stjernros, Friesendorff omkr. år 1740, köptes från honom af kommerserådet Frans Jennings, född 1692 i Irland, härstammande från en gammal adlig slägt, vid namn Jenins, i England. Af sonen, löjtn. John Jennings, gjordes godset till fideikommiss och innehafves nu af ryttm. G. A. F. Jennings arfv., som äfven ega i samma s:n belägna *Tjusta,* $2^1/_4$ skatte.

Skånings härad, i Skaraborgs län, omgifves i norr af Kållands och Kinnefjerdings, i öster af Walle och Gudhems, i söder af Wilske och Laske, i vester af Barne och Kållands härader samt består af Skara stad och 19 socknar, se tabellen till Skaraborgs län, upptagande en areal af 4,717 qvadratmil, hvaraf 0,013 vatten; fasta landet upptager 108,864 tunnland, fördelade på $371\frac{1}{32}$ mtl och bebodda år 1863 af omkring 16,630 inbyggare (utom Skara stads folkmängd), 1,400 fler än år 1855 och 6,600 fler än år 1805. Häradet, som genomflytes af Lillån och hör till Westergötlands slättbygd, har en god och väl odlad jord, som uppgifves till 38,146 tld; naturlig äng upptager 5,875 tld. Lidan utgör till en del gränsen mot Barne härad. All fast egendom var 1863 taxerad till 10,197,600 rdr rmt. Öfver hufvud utgör bevillningsafgiften för fast egendom på ett mantal mellan 9 à 10 rdr och för inkomst 2 rdr rmt. — Häradet hör till Skara fögderi samt Laske, Skånings, Kinne och Kinnefjerdings domsaga under Göta Hofrätt; tingsstället är uti Skara stad. — Häradet innehades som morgongåfva af hertig Eriks enka Ingeborg. Här märkas af gårdar: *Götala, Dagsnäs, Horshaga, Kålltorp, Ranåker, Brunsbo, Simmatorp,*

Höberg, Stora Hof samt den historiskt märkvärdiga byn *Wånga*.

Skåpefors. Sågverk uti Laxarby socken af Wedbo härad och Elfsborgs län, är ett af de betydligare på Dal och består af en finbladig och en grofbladig såg, hvilka tillverka i medeltal årligen 3,500 tolfter plankor och 1,500 tolfter bräder; till verket höra äfven 4 qvarnar, 1 benstamp, kol-, stål-, tegel- och kalkbränningsugnar, *Galthögens* grofbladiga såg med en ram, *Hedanes, Bodanes* och *Skåpefors* qvarnar, $^1/_8$ i *Krokens* mjölqvarn samt en landtegendom af $1\frac{77}{192}$ mtl frälse uti samma socken, allt taxeradt till 170,600 rdr rmt, inberäknadt för åbyggnader å Billingsön. Vid Skåpefors voro 1863: 123 personer mantalsskrifna; egare är Baldersnäs bolag. En sammanträngd vattenmassa kastar sig i våldsam fart ned från en höjd af 68 fot i Laxsjön, som här upptager åtskilliga af Wärmlands och Dals vattendrag; nederst i fallet delar strömmen sig i 7 utlopp, och bildar sig på ett af dessa ett delta,*) der ställets egare anlagt en smakfull park och deri anbragt ett 18 fots högt springvatten.

Skår (Skjär i 1727 års jordebok). Frälse-säteri af 2 mtl, uti Aspö socken och Selebo härad af Nyköpings län, beläget $1^3/_4$ mil från Strengnäs, har tillhört r. r. Seved Bååt, hans måg G. Carlsson Banér († 1680), 1685 den förres enka, född Stenbock, 1708 Banérs enka Anna Bååt, hvars son sålde gården till grefve C. Gyllenstjerna på Mälsåker, under hvilket gods Skår lydt intill nyaste tider. — Gården eges nu till Stenby i Fogdö socken.

Skår, Östra och **Westra.** Egendom uti Örgryte socken af Säfvedals härad i Göteborgs och Bohus län, $^3/_8$ mil från Göteborg, är välbebyggd med trädgård och utgöres af 2 mtl *Skår*, tax. till 112,300 rdr rmt.

Egendomen, hvars afkastning från den 2 Jan. till den 31 Dec. 1860 uppgifves varit 15,200 rdr rmt, hvaraf öfver hälften för ladugårdsprodukter, inköptes år 1864 af grosshandl. G. Åkerling. Egare 1818 hafva varit hrr Damm; år 1862 egdes $\frac{27}{32}$ mtl *Skår Westerg.*, 1 mtl *Skår Österg.* af grosshandl. H. H. Wesslau, $^5/_{32}$ mtl Westerg. jemte *Almedahls* linnefabrik (tax. till 200,000 rdr) af ett aktiebolag; på egorna finnes äfven kattunsfabrik.

*) Så kallas en trakt, som, omfluten af en flod i dess utlopp, har likhet med ett grekiskt Delta.

Skåra, egendom i Stigtomta socken, Jönåkers härad och Södermanlands län, 2 mil från Nyköping, består af 1 mtl krono-skatte och $^3/_4$ mtl rusthåll, jemte tillydande $1^3/_8$ mtl. Skåra tillhörde år 1770 Fahlstedt, derefter grefve Douglas och innehades till 1813 af ryttmästaren Pistolsköld, hvarefter öfverjägm. friherre Marcks von Würtemberg blef egare af egendomen; öfvergick sedan till löjtnant Ekfelt och har tillhört sedan 1822 medlemmar af slägten Carell.

Skårby. Socken uti Ljunits härad af Malmöhus län, belägen $^3/_8$ mil i norr från moderförsamlingen Balkåkra och gränsande i öster till Bjeresjö i Herrestads härad; egorymden, 0,184 qvadratmil land, är fördelad mellan $17^5/_8$ mtl, hvaraf $^1/_8$ skatte, $1^1/_{16}$ krono, $15\frac{11}{32}$ mtl frälse. — Socknen, som i allmänhet har mager åker, men bättre ängsmark, beboddes år 1862 af omkring 1,180 inb., hvilket antal öfversteg 1805 års folkmängd med 540. All egendom var år 1862 åsatt ett taxeringsvärde af 1,177,059 rdr rmt, hvaraf 4,859 rdr för verk och lägenheter. — Barnundervisningen bestrides uti två fasta folk- och en fast småbarnsskola af tre oexaminerade lärare; år 1862 utgjorde skolbarnens antal 211. Af gårdar märkes *Hunnestads* frälse-säteri, till hvilken art. hänvisas, äfven rörande socknens fornminnen. Hunnestads säteri, jemte $2^5/_8$ mtl *Skårby*, $2^1/_2$ mtl i *Hunnestads* by, $5\frac{57}{96}$ mtl *Gusnafva* samt $1^3/_{16}$ mtl i diverse hemman, var tax. till 949,400 rdr rmt. I Skårby by finnes 1 mtl prestg., $^1/_{16}$ mtl eges af Ystads skola. $\frac{113}{704}$ mtl *Haraldstorp* är en välbyggd gård. $^1/_4$ mtl *Hylleröd* lyder under Kadesjö. — Det öfriga af hemmantalet har 99 åboer. — Adress: Ystad.

Skårby. By uti Tölö socken af Fjäre härad och Halmstads län, på 12 mantal, hvaraf 1 mtl krono, 7 mtl skatte, 4 mtl uts. frälse; den är belägen uti al-lundar vid foten af en lång bergsrygg nära landsvägen, $^1/_4$ mil från Kongsbacka, har bördig lerblandad mylla, husbehofsqvarnar och fiske i en förbiflytande å. Skatte- och frälsehemmanen hade 1862: 23 egare, $^1/_2$ mtl krono är lagdt under prestgården,

½ mtl är anslaget till klockareboställe.

Skårby. Två och ¼ mantal frälsesäteri (ej 2¾ mtl efter Tham) uti Salems socken af Svartlösa härad och Stockholms län, vackert beläget vid den fiskrika Borrsjön, 2½ mil från Stockholm och ⅞ mil från Södertelge, utgör med i sambruk liggande Öster-Hallinge, 1 mtl fr., en egendom, upptagande i areal 608 tld, hvaraf åker och äng c:a 152 tld, skog 363 tld, 16½ tld trädgård och park, det öfriga impedimenter och beteshagar. Åkerjorden, som 1846 började läggas i cirkulation i 7 gärden med 12½ tld vid Skårby och 6 tld vid Öster-Hallinge, har lemnat i afkastning 481 t:r säd, hö- och halmafkastningen uppskattas till öfver 13,000 *lll.* hövärde. — Kreaturen äro af engelsk race. Taxeringsvärdet 1863 var 67,500 rdr rmt.

Skårby säteri bildades på 1600-talet af 1 fr. Skårby, 1 fr., ¼ sk. Häggelunda, hvilka hemman köptes från kronan af Claës Horn; tillhörde sedermera slägten Klingstedt 1686 och 1772, statsrådet, grefve Skiöldebrand år 1825, exc. friherre Lagerbjelke 1849, Castelli 1850 och kapt. C. G. Silfversvärd 1863.

Skårdal. Ett hemman uti Nödinge socken af Elfsborgs län, är omnämndt under art. Nödinge, hvartill hänvisas. Hemmanet är af historisk märkvärdighet från Gyldenlöwskriget, i det, under Bohus fästnings belägring 1678, härifrån skickades friskt manskap af öfverste-löjtnant Melcher Hamilton de belägrade till undsättning; men omsider blef kommunikationen afskuren, och fästningen nära att intagas. Då fann kommendanten på den utväg att lägga bref uti tomma granater, som kastades öfver elfven till Skårdal, och hvarigenom han anmodade Hamilton, att genom vissa tecken tillkännagifva, om någon hjelp vore inom bestämd tid att vänta, emedan han i motsatt fall nödgades uppgifva fästningen. Ett gynnande tecken erhölls, och natten till den 19 Juli gick riksamiralen Gustaf Otto Stenbock öfver en pontonbrygga vid Göteborg in på Hisingen, hvarefter Danskarne måste den 22 Juli upphäfva belägringen.

Skåre. Ett halft mantal frälse uti Grafva socken af Carlstads tingslag och län, ¾ mil från Carlstad, förmedl. från 1 mtl, egdes 1768 af ingeniör Hildebrand, 1825 af major Blomcreutz, 1862, jemte i samma socken belägna ¼ mtl frälse *Hult,* ¼ mtl frälse *Hålleberg,* af herr L. F. Warodell, som nyligen aflidit och testamenterat egendomen till sin systers barn i gifte med justitierådet Themptander. Hufvudgården Skåre eller Skåred var 1862 åsatt ett tax.värde af 47,280 rdr rmt; arealen är 487 tld, hvaraf 155 tld åkerjord, 306 tld skog.

Skåre. Fiskläge på Skånska kusten, 2 mil från Skanör, uti Maglarps socken af Skytts härad och Malmöhus län, är redan omnämdt under art. Maglarp. Här må tilläggas, att, då under sednaste stormen på hösten 1864, ett fartyg strandat utanför Skanör och uppmaningar om hjelp för besättningen förgäfves blifvit gjorda hos bergarne i Skanör och i närheten varande fiskläge, erhöllos härifrån vid första uppmaningen och utan ringaste anspråk på ersättning 6 fiskare, som genom beundransvärda ansträngningar och mycken rådighet lyckades rädda de skeppsbrutna och föra dem till sina hem, der de erhöllo nödig vård. (Stockholms Dagblad, 1864, № 278.)

Skårsjö, ett mtl skatte uti Kalmar län och Tryserums socken af Norra Tjust härad, med en på egorna befintlig grufva, eges jemte ¼ frälse *Skårsjö* samt sågqvarn af grefve A. Stackelberg. Det hela var i 1863 års bevillning åsatt ett värde af 61,000 rdr rmt.

Skäfvesund eller *Skjefvesund.* Tre mtl berustadt säteri uti Glanshammars socken och härad af Örebro län, vid Hjelmaren, med underlydande 3⅝ mtl i samma socken, tillhör enkefru Gunilla Wilson.

Skäggaby, nu mer Carlsjö säteri uti Alsheda socken, se den artikeln. Det utgör, med 2 mtl skatte *Holtsby* samt mjöl- och sågqvarn, grynverk, helsobrunn och linoljebruk, ett gods, tax. till 89,500 rdr rmt.

Skäggeberg. Ett mantal skatte uti Sunds socken, Fryksdals härad och Carlstads län, med apothek, postkontor, handelslägenhet och garfveri; för jordbruksfastigheter och inkomster erlades 1862 i bevillning 109 rdr 33 öre.

Skäggesnäs, *Skägganäs,* en ö i Kalmarsund, medelst en smal landtunga sammanhängande med fasta landet, hörer till Ryssby socken af Kalmar län, till hvilken artikel hänvisas, äfvensom

till art. *Refsudden*, gästgifvaregård midt emot St. Rör på Öland. Vid härvarande skeppsvarf äro, enligt 1863 års mantalslängd, boende 45 personer. Utom under Ryssby omnämnda minnen, fästade vid denna ö, har den ett annat historiskt från Carl XI:s tid. Här vid ön blef nämligen danska flottan i Juli 1679 slagen på flykten af den svenska under amiral Hans Wachtmeister.

Skäggesta. Egendom af $2^5/_8$ mtl skatte, uti Törnevalla socken, Åkerbo härad och Linköpings län, belägen vidpass $^1/_8$ mil n. v. från kyrkan, som ligger $1^1/_4$ mil n. o. från Linköping; var i 1863 års bevillning tax. till 70,000 rdr rmt; en del af hemmanet såldes 1385 af Bo Jonsson till Askaby kloster. 1 mtl köptes till skatte 1757 af majoren Rydingsvärd och $^5/_8$ mtl år 1763 af inspektor Hjelm. Egendomen har tillhört, åtminstone från 1850, enkefru K. Malmström.

Skäggs. Landtegendom uti Weskinde socken af Gotlands Norra härad, belägen $1^1/_8$ mil från Wisby stad och $^1/_{16}$ mil från socknens kyrka, bestod 1858 utom hufvudgården *Skäggs*, 1 mtl, af $1^3/_{32}$ mtl *Qviugns* och $^7/_{16}$ mtl *Öfverresa*, alla af skattenatur, med en egovidd af 845 tld, hvaraf 225 åker. Skäggs åbyggnad innehåller 12 rum och omgifves af en nyligen anlagd trädgård. Till egendomen hörer lokomobil, såsom drifkraft för tröskmaskin, såg och qvarn med 2 par stenar. — Hela taxeringsvärdet år 1862 var 138,000 rdr (deri inbegripet, utom förutnämnda, $^7/_{16}$ *Stora Norrgärde)*, hvaraf 70,000 rdr för hemmanet Skäggs.

Skälby. Landshöfdingeboställe, af 5 mtl krono ladugård, inber. ladugården Perstorp uti Kalmar landsförsamling, har ett vackert läge, $^1/_4$ mil n. v. om staden, med utsigt öfver densamma samt Kalmarsund. Den 29 Mars 1651 lemnades denna gård till friherrskap åt generallöjtn. Rob. Douglas, från hvars arfv. den reducerades år 1680, hvarefter den anslogs till boställe för landshöfdingen. Hufvudbyggnaden är ansenlig, och utmärkta frukträdgårdar finnas här anlagda af landshöfding Nordenankar; bland fruktsorterna nämnas Augustinerpäron, gravensteiner, pommes de S:t André, spetsiga calvilles, pommes rouges, stora holländska kantäpplen, lök-, olj- och citronäpplen, gullpeping, poire d'angleterre m. fl. fina sorter. Sedan år 1858 finnes här ett tegelbruk. Gården har ock historisk märkmärdighet deraf, att här hade Nils Dacke år 1543 sitt högqvarter, hvarifrån han lät säga kommendanten på Kalmar slott, den tappre Germund Svensson, att han kunde besöka honom der, om han hade något otaldt med honom. Trakten förvarar ännu minnen efter de strider, som derefter levererades mellan Dackes folk och besättningen på Kalmar slott. Se derom art. Perstorps ängar, Hossmo och Kläckeberga socknar samt Kalmar landsförsamling uti tillägget till IV bandet.

Skälboö. Två mtl frälse-säteri, ett mtl rå och rör uti Skönberga socken, Hammarkinds härad och Linköpings län, nära Söderköping och $^3/_4$ mil från kyrkan, uppgifves af Djurberg haft år 1818 godt men icke öfverflödigt höbol, tillräcklig skog för gårdens behof, ganska vacker åbyggnad af trä samt trädgård; 1863 års bevillningsvärde var 109,250 rdr rmt, inberäknadt för Hälla qvarn, grynverk och såg.

Skälboö, kalladt fordom Skälum och ännu 1760 af allmogen Öna, är sammanbygdt af 3 hemman Stjähla, hvarföre man äfven finner det skrifvas Stjählboö; det är adliga ätten Rytters, sedermera kallad Reuters stamgods, och innehades 1585 af befallningsmannen på Stegeborgs slott Henrik Nilsson, hvars son Johan, till sist kommendant i Göteborg, adlades med namnet Rytter; år 1636 uppgifves gården af Tham vara donerad till den sistnämndes sonsonson, dåvarande majoren Lydert Henricsson, adlad Reuter, samt utbytt från reduktionen af hans son, öfverste-löjtn. Johan Reuter; efter ättens utgång med öfverste-löjtn. Henrik Reuter, som dog 1720, har godset tillhört general Burensköld, frih. Didr. Kaggs arfv. på 1750- och 60-talen, och nu sednast kapiten F. V. De Géers arfv., inom hvars slägt det varit alltsedan 1780-talet.

Skälby. Två mantal frälse-säteri uti Järfälla socken af Sollentuna härad och Stockholms län, köptes på 1640-talet af Clerck, lydde sedan under Jacobsberg, tillhörde 1741 och 72 slägten Bjelke, 1825 och 49 brukspatron Björkman, år 1863 hr J. A. Castelli; taxeringsvärdet är 120,000 rdr rmt.

Skälby. Ett mantal frälse-säteri uti Breds socken af Åsunda härad och Uppsala län, omkring 5 mil från Uppsala, $1^3/_4$ mil från Enköping, 2 mil från Westerås, 4 mil från Sala; har tillhört slägten Oxe omkr. 1630, De la Gardie omkring 1741, egdes 1849 jemte $5^1/_2$ mtl af frih. Hjertas sterbhus, år 1858 af hr Husberg (ett i Jernkontorets annaler såsom bergsmekanikus aktadt namn), år 1862 af possessionaten A. Åkerlund. Uti 40:de häftet af länets hushållningssällskaps handlingar anföres om Husberg, att med honom skickliga spinnerskor på dubbelrock kommit till orten. Spinnerskorna voro hans döttrar och rocken en af honom uttänkt väsendtlig förbättring af Magerska spinnrocken.

Godsets egovidd utgöres af 3,176 qvadratref, hvaraf 18 äro gårdstomter, 2,496 åker, 115 äng, 289 skogsmark, 224 annan duglig skoglös mark, 25 vägar, 9 vatten. Uti denna areal inbegripes underl. $^1/_4$ rå och rör *Gammelbo*, 1 fr. *Nyboda*, 1 fr. *Nåsta*, 1 fr.-säteri *Strömsdal* eller Nisslinge, alla obebyggda. Till gården höra 10 bebyggda lägenheter. Enligt annons i tidningarna om denna egendoms försäljning utgjorde den med underl. hemman och 18 jordtorp tillsammans $8^3/_8$ mtl, tax. till 161,000 rdr rmt; hela egovidden uppgafs till 1,274 tld, hvaraf c:a 800 åker och äng. Skälby har manbyggnad af trä, reveterad, samt 2:ne nybyggda flyglar, tills. innehållande 18 rum förutom kök m. m., ladugård af sten. Ett af länets distriktmeijerier kommer enligt Hushållningssällskapets år 1864 fattade beslut att förläggas hit.

Skällebred, *Skjällebred.* Ett hemman af $^5/_8$ mtl i Grinneröds socken af Fräkne härad och Bohus län, reduceradt från frälse till skatte 1694, hade 1862 tre egare.

En del af denna gård, fordom kallad *Skælællfuarud*, skänktes, jemte en andel af hemmanet Backa i Risteröds socken, år 1341 af en viss fru, Groa Thorleifsdotter, till Dragsmarks kloster, emot det att hon fick lägerstad i Mariækyrkan och att högtidliga själamessor årligen skulle hållas öfver henne, hvarvid 2:ne vaxljus borde brinna öfver hennes graf och 10 fattiga på conventets bekostnad, henne till ära och själabot, bespisas. Gåfvobrefvet härpå finnes inryckt hos Suhm S. R. D., XII, 788, och kan dess innehåll äfven läsas i Holmbergs beskrifning af Bohus län, III del., sid. 262. *Skällebred* är ock så till vida märkligt, som det var här Margaretha Hvitfeldt föddes den 5 Nov. 1608, bekant för den betydliga gåfva hon donerat till Göteborgs gymnasium. Hennes fader var länsherren till Ralkestads län i Norge, Hartvig Hvitfeldt, och hennes man länsherren till Dragsmark, Thomas Dyre.

Åtskilligt på denna gård, såsom lemningar efter anlagda fiskdammar m. m. visar, att den fordom varit herregård, och under Skällebred lydde förr flera mindre, nu derifrån afsöndrade hemman. Ända till våra dagar qvarstod här en ensam sal eller gästabudshus, af omkring 15 alnars längd och bredd samt betydlig höjd, invändigt oljemålad och prydd med gipsornamenter.

Skällenäs, by med skeppsvarf uti Söderåkra socken och Södra Möre härad af Kalmar län, belägen $^3/_4$ mil söder om kyrkan, som ligger 4 mil från Kalmar, samt invid Bergqvara köping; skeppsvarfvet eges jemte $1^1/_3$ mtl i skattehemmanet *Skällenäs* af handlanden E. P. Kastman. Här finnas äfven vädermjölqvarn, garfveri och pottaskekokeri. Det öfriga af byn, $\frac{47}{48}$ mtl, har 3 egare.

Skällerö. Två mtl frälse-säteri, 1 mtl skatte uti Fundbo socken af Rasbo härad och Uppsala län, med qvarn, tax. 1862 till 57,350 rdr rmt; dessa hemman hafva gemensam egare med i samma socken belägna säteriet Marielund. Majoren vid amiralitetet Claës Anckarfjell, som förgicks d. 1 Juni 1676 med skeppet Stora Kronan i sjöslaget mot de danska, skref sig till Skällerö.

Skällinge. Annex-socken till Hvalinge pastorat, är belägen uti Himble härad af Hallands län, $1^7/_8$ mil från Warberg, samt omfattar 0,524 qvadratmil, hvaraf 0,044 äro vatten, med $36\frac{1}{24}$ mtl, hvaraf $3^3/_4$ skatte, $2^5/_{12}$ krono, $30\frac{13}{24}$ frälse. Marken är bergaktig, rådande jordmånen grusblandad mylla och s. k. mojord. Blott få hemman hafva skog; men deribland har *Släna* by en af de bättre i häradet. Af socknens många insjöar äro *Mäsern* och *Nätsjön* de största, af öfriga är *Skottsjön* $^1/_4$ mil. Himbleån,

den största i häradet, har sitt ursprung ur Nätsjön, flyter igenom en del af socknen, går förbi Himbleberget, vid hvars fot hon vid ett icke obetydligt fall drifver flera små qvarnar, tillhöriga denna och Rolfstorps socknar. Socknen beboddes år 1805 af 592, och 1862 af öfver 1,000 personer på 186 hushåll. Socknens fastigh.värde 1863 var 358,000 rdr rmt. Kyrkan af sten och tegeltäckt, 40 alnar lång, 16 bred, är belägen $^3/_5$ mil från moderkyrkan i Skällinge by, nära Skällingesjön, som saknar aflopp och har det icke obetydliga djupet af 24 famnar Gemensamt med Nösslinge socken erhöllo under året 1862: 82 barn undervisning uti en fast och två flyttbara folkskolor af två examinerade lärare, medan 40 undervisades i hemmet och 87 saknade all undervisning. Till skolan hörer ett planteringsland af 2,000 alnar. — Märkvärdigaste fornlemningen består af en 9 alnar hög sten, upprest midt på *Kjölerydhed;* att sluta af de många olika berättelser om anledningen till densamma, synes den antyda en tvekampsplats. Om hedens sednare historiska minne får hänvisas till art. *Kjölerydshed.*

Gårdar och verk: Boställen äro № 2 *Bösarp,* 1 mtl, häradsskrifvarens; $^1/_4$ mtl *Skällinge,* pastors stom; $^1/_4$ ibm klockaregård. $2^5/_{12}$ mtl fr. *Kullparp* är bebygdt för ståndspersoner, till gården hörer qvarn med 3 par stenar. $^5/_6$ mtl frälse *Mäshult;* $^1/_4$ *Gällarp;* $^2/_3$ mtl *Släne.* Qvarnar finnas vidare på *Annestorps* och *Skällinge* egor, förutom 17 husbehofsqvarnar. — Adress: Warberg.

Skällvik. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Hammarkinds kontrakt af Linköpings stift, utgöres af Skällvik, modersocken, med S:t Annæ kapell, innefattande 1,651 qvadratmil land, med $116^3/_8$ mtl ($114^1/_4$ mtl efter ecklesiastikmatrikeln år 1861). Pastoratet, som består af en ansenlig skärgård med en mängd öar och holmar, beboddes 1860 af 3,700 inbyggare.

Skällviks socken är belägen uti Hammarkinds härad af Linköpings län, $5^1/_2$ mil från staden Linköping, 3 mil från Norrköping, $1^1/_2$ mil från Söderköping, utmed Slätbaken i n. o. och andra Saltsjöns fjärdar samt S:t Annæ kapellsocken i öster, men i något spridda delar och i olika utsträckning efter kyrklig och civil beräkning; sedan 1845 räknas dock alla hemman i sockendelarna, som inskjuta mellan Herreborum och Gropvikarna till S:t Annæ, deremot hör ännu till Skällvik en mindre del sydvest om Börrums kyrka, innesluten på flera sidor af Ringarums socken. Hela arealen beräknas till 0,509 qvadratmil, hvaraf 0,041 äro vatten, utom andelarne af Saltsjön. Strandbygderna omvexla med bergkullar, dalar och öppnare slätter, skogsmarker af ofta ej ringa omfång samt kärr; inåt landet tager berg- och skogsmark mer öfverhanden, särdeles utmed hela vestra gränsen, som består af en tämligen sammanhängande och hög ås, och bortom Börrum, der Hammarsklint och andra höjder ligga. Blott små bäckar genomskära dalgångarna. Tuneld nämner en insjö här, *Trasken,* som nu mer lär vara till större delen igengrundad. — Rådande jordmånen äro styflera, s. k. björklera och dungjord; äng finnes tillräcklig, betesmark vidsträckt, men mager; skog växer till husbehof. I denna socken skola, enligt uppgift i tidningarne, trenne elgar hafva visat sig i Mars månad 1863. Socknen, som år 1810 beboddes af 1,115 och 1863 af öfver 1,480 inbyggare på 349 hushåll (1,499 år 1862 efter pastors uppgift), innefattar $20^1/_2$ mtl skatte, 2 mtl krono, $22^5/_8$ mtl frälse. All fast egendom var i 1863 års bevillning åsatt ett värde af 1,207,283 rdr rmt, hvaraf 31,453 rdr för annan än jordbruksfastighet. Bevillningsafgiften efter II och III art. erlades med 773 rdr. Socknen underhåller 10 båtsmän. Hufvudnäring är åkerbruk med boskapsskötsel och någon bränvinsbränning; på 1740-talet upptogos grufvor på Nartorps och Korsviks egor, de förra kallades Ormtorps efter masugnen, som uppfördes på Ormtorps egor; år 1724 upptogs på Stegeborgs södra ladugårds egor en blyverksgrufva och hytta, uppförd på *Yxeltorps* egor; äfven på *Hammarstorps, Tångelöts* och *Herreborums* egor ha jernmalmsgrufvor varit upptagna; men alla ha blifvit ödelagda; på en sednare tid äro dock *Nartorps* grufvor åter upptagna af ett bolag och med fördel drifna; under året 1861 brötos derur 100,000 centn. jernmalm. Vid kusterna idkas fiske. —

I detta pastorat synes allmogen mer än hvad fallet är annorstädes vårda sig om trädgårdsskötseln och som lönande biförtjenst anse sina humlegårdar. Socknens största väg kommer från norr från Wikbolandet, öfver Stegeborgs tvenne sund, af hvilka det förra öfverfares på färja; öfver det södra, mellan Slottsholmen och södra landet, är en bro. Åtskilliga lastplatser finnas vid kusterna, vanligen tillhörande närmaste gårdar.

Skyaldovik, Skællovik, Skellevik skrifves under 1300-talet och sednare. Kyrkan, vid en liten vik nära intill Slätbaken, är gammal, af gråsten och tegel, till olika delar från olika tider och anses hafva varit korskyrka, men genom tillbyggnaderna fått en mer jemnbred form; har spetsigt torn, en dopfunt från 1607, en och annan oljemålning af värde. Socknens namn anses vara taget af kyrkans klockor, som fordom kallades skällor, samt af den närbelägna viken. Slägten Gyllenstjerna har här haft en graf. Socknen har, utom vanliga kassor, en kassa från 1812 för fattiga båtsmäns enkor och barn, fattigmagazin samt, efter Tham, två folkskolor, en i norra och en i södra trakten, men efter uppgift år 1862 till ecklesiastik-departementet endast en fast skola, der 67 barn undervisades af en examinerad lärare, medan 88 undervisades i hemmet. Sockenbibliothek är nyligen inrättadt. Af fornminnen bevarar socknen ett af de förnämsta inom hela länet, lemningarne efter *Stegeborgs slott,* ehuru egentligen liggande inom Björkekinds härad, dit den s. k. *Stäkeholmen* föres i jordeboken; men en del tillhörigheter och framförallt det underlydande godset räknas till *Skällvik.*

Gårdar och byar: *Stegeborg* frälsesäteri, *Degerhof*, ber. säteri, *Nartorps* grufvor, se dessa artiklar. — *Askesum,* 2 mtl sk., en välbyggd gård. — *Eknön,* 2 mtl sk., belägen mellan Pålsundet och Ettersundet mot Rönölandet. — 1 mtl skatte *Stora Hammantorp* eges under Adelsnäs i Åtvids socken. — 3/4 frälse *Lilla* och 1 mtl *Stora Arentorp,* 1/2 mtl *Björnevik,* 1/2 *Bråta,* 1/2 *Burtorp,* 1/8 *Tegeltorp,* 1 *Stora Ulfvebo* m. fl. lyda under *Herreborum,* andra hemman under *Börrums* och *Kåreholms* gods. — *Segerstorp,* indraget fjerdingsmans-boställe. — *Korssnäs* prestg., vid Gropvikens södra strand, anses för 1 mtl, har en utmärkt god trädgård och en vacker park, anlagda af prosten Brunnius, som 1803 tillträdde bostället och, såsom det heter hos Widegren, »med ospard möda och kostnad omskapat det till ett af de vackraste i Östergötland.» — *Fängtorp,* 1/2 mtl, komminister boställe. — Vid katholska tidens slut hörde 6 gårdar här under kyrkliga stiftelser af samtliga 125, S:t Annæ inberäknadt. På 1600-talet hörde de flesta gårdar under Stegeborg, några under Rönö kungsgård, några innehades af adel. Nu tillhör ungefär 1/3 allmoge. — Adress: Söderköping.

Skälsnäs. Ett krono-säteri uti Tjureda socken af Norrvidinge härad och Kronobergs län, af 3/4 mtl, är jemte 3/4 mtl Lerke anslaget till ryttmästareboställe.

Skällsnäs (allmännast), *Skälsnås* (efter jordeboken), *Skälsnäs* (efter tax.längden). Två mtl fr.-säteri uti Hults socken af Södra Wedbo härad och Jönköpings län, ligger 1/4 mil sydvest från kyrkan, hvarifrån räknas 1 1/2 mil nordvest till Ekesjö, 7 1/2 mil nordvest till Jönköping; gården eger dels vackert läge nära sjön Solgen (Salljen på Hermelins karta), dels vackra åbyggnader och en stor, väl ordnad trädgård; egorna äro stora och tämligen goda, särdeles närmast sjön, men mycket stenbundna, betesmarkerna äro goda, och på skog har säteriet god tillgång (för år 1818 uppgifves skogstillgången ringa), äfvensom godt fiske finnes. Till gården höra tegelbruk, qvarn med ett par stenar, hälften i Brunefalls utjord.

Skällsnäs jemte *Westraby,* 2 mantal frälse-säteri och 1/4 fr. *Målebohlet* samt 1/4 fr. *Målen,* synas länge hafva varit förenade i en egares hand. Tvänne griftstenar på kyrkogården visa, att först en ryttm. Johannes Sträng († 1609) och sedermera en assessor i finska hofrätten Lindorm Stråhle († 1633) varit herrar till dessa gårdar. Skällsnäs skall genom Johan Lennart Stråles och hans hustrus misshushållning för skuld gått från dem till kusinen, öfverste-löjtn. P. Stålhammar, som efter fadern, ryttm. Carl S., ärft Westraby. För närvarande egas båda egendomarne, värderade till 80,000 rdr, af kapiten Pauli på Stjernvik och baron

Duvalls sterbhus. — Enligt folksägnen och åtskilliga historieskrifvares yttranden skall Gustaf Eriksson Wasa uppehållit sig på Skällsnäs någon tid i Juni månad 1520 under sin färd från Kalmar till sin svågers gård Tärnö i Södermanland. Men hvarken Rühs eller Strinnholm nämna något derom.

Skälsta, *Skällsta.* Ett mtl frälsesäteri uti Håtuna socken af Håbo härad och Uppsala län, beläget inuti landet omkring $2^1/_2$ mil i söder från Uppsala, utgör jemte $^1/_4$ mtl skatte *Råby,* 1 mtl skatte *Öfvernibble,* ett gods, som egdes år 1862 af fröknarna Nauckoff. Äldre egare hafva tillhört slägterna Oliveerantz, De la Gardie, Fehman 1740.

Säteriets egorymd uppgifves till 2,345 qvadratref, hvaraf 13 äro gårdstomter, 18 trädgård, 721 åker, 64 äng, 1,470 skogsmark (häri inberäknadt andelen af Bärby utjords skog), 50 till odling tjenlig, 9 vägar. Underlydande bebyggda lägenheter äro fyra. Enligt Djurberg var Skälsta år 1818 bebygdt med ett vackert kalkrappadt trähus, och skall gården enligt samma författare då haft hjelpligt höbol, men brist på skog. Godset taxerades 1862 till 50,500 rdr rmt, hvaraf 36,000 rdr för hufvudgården.

Skälö, kopparmalmsgrufvor på ön Skälö utanför Gåsefjärden, 2 mil söder från Westervik, hafva sednast tillhört ett bolag, hvars direktion bestått af dokt. N. G. Forling, apothekare N. O. Danielsson, hrr G. E. Embring, Alb. Tenger och C. F. Widegren.

Skämningefors, *Skämningsfors.* Ett frälse-säteri uti Brandstorps socken af Wartofta härad och Skaraborgs län, med vackert läge nära Wettern, vid landsvägen mellan Hjo och Jönköping, 2 mil s. v. från förstnämnda och $3^1/_2$ mil n. v. från sistnämnda stad, nära kyrkan, består af frälse-säterierna $2^3/_4$ mtl *Skämning,* $^3/_4$ mtl *Askarebol,* $^1/_8$ *Skåningsgården,* tillsammans $5^3/_8$ mtl, med ett gemensamt namn af Skämningefors. Det utgör med underlydande $^3/_8$ mtl skatte, $1^3/_8$ mtl frälse, en egendom, hvartill höra qvarn, såg och bränneri, allts. tax. 1863 till 154,000 rdr rmt.

Säteriet är bebygdt 1814—15 med med ett tvåvånings stenhus i Toscansk stil, omgifvet af en vacker trädgård och park, hvarigenom en å rinner förbi gården. Åkerjorden består af god sandmylla, ängen af hårdvall; egendomen har ymnig skog af ek, björk och al; äfven furu- och granskog finnes.

Säteriet har tillhört slägten Hård af Segerstad; den förste af slägten, som egde Skämmingsfors (Adelns Ättartaflor), var Olof Hård, ståthållare i Jönköping 1603 och 1612. Han skall varit en mycket tapper man samt utstått en svår fångenskap hos kon. Sigismund i Polen. Skämningsfors reducerades, men utbyttes åter af sonsonen, öfverjägm. Ad. Hård, hvars son, öfverste-löjtn. Johan Adolph, fången vid Pultawa, dog på denna gård 1746. Efter sonens, vice-häradshöfding Thure Hårds död 1786, synes egendomen kommit till ryttm. B. G. Lind af Hageby (i Anreps Adelns Ättartaflor uppgifves denna gård origtigt ligga i Småland). Närvarande egare är löjtn. C. Palm.

Skänklingen. Så kallas östra delen af Öxabäcks socken i Marks härad och Elfsborgs län, som i juridiskt och administrativt hänseende tillhör Holtsljunga i Kinds härad; den innefattar $2^1/_8$ mtl skatte, $^1/_8$ krono, $3^3/_8$ frälse, bebodda 1863 af 477 inbyggare; tax.värdet var 83,700 rdr rmt, deraf 2,400 rdr för *Hallstenstorps, Strömma* och *Toknarås* qvarnar, *Höltö* såg och stamp. — Hemmanens namn äro: *Elmhult, Gunbjörntorp, Gårfvidsnäs, Hallstenstorp, Kapellabo, Stenshult, Ryd* eller *Rud, Spjutås,* alla skatte; *Backa, Backen, Boasten, Fagerhult, Höltö, Mögasjö, Strömma* och *Tåsthult,* alla frälse.

Skärali, *Skära Lid,* en smal bergsdal mellan väldiga granitväggar, på gränsen af Christianstads och Malmöhus län samt af Onsjö och Norra Åsbo härader, tager sin början vid de stora mossarna inom gården Kongaö och sträcker sig snedt öfver Söderåsens största höjd. Ju mer dalen intränger i åsen, stiga höjderna, och vid dess slut ses ofta lodrätt uppstigande klippor. Dalens rigtning är till en början östlig, hvarefter den kröker sig först mot norr och sedan mot nordost, tilldess den, efter tillsammans en mils sträckning, slutar vid Råröd, i Riseberga socken. Namnet *Skära Lid* har den fått af Skära-ån, hvilken genomflyter dalen

och sedan genom Bonarps hed faller ut i Rönne-ån; densamma, nu helt obetydlig, nästan öfverallt vadbar, anses dock hafva åstadkommit dessa stora naturverkningar. — Vegetationen i Skärali skall hafva mycken likhet med den på Böhmens berg och på Hartz. Den märkligaste brådstörtan är den s. k. *Hjortaknipen;* på Liagårdens mark finnas 2:ne större *»jättestugor.»* Ett förträffligt tillhåll för snapphanarne skall ock Skärali fordom varit; så berättas t. ex., att en flicka, som tidigt en morgon sökte efter kreatur, påträffades bredvid Skärali af en snapphane, som genast förde henne bort till ett förfärligt bråddjup, med hotelse att störta henne i djupet; men dessförinnan skulle hon aftaga sig kläderna. Förgäfves bad hon om förskoning, slutligen anhöll hon likväl, att han ville vända sig bort, medan hon aftog lintyget, hvilket snapphanen äfven gjorde. Men i detsamma skuffade hon honom i ryggen, och det med sådant eftertryck, att han, störtande utför branten, fann sin graf i Skärali. Ännu utvisas platsen på en under snapphanarnes tid kringfluten holme i ett skogskärr, dit folket från den lilla byn *Gillastig* i Konga socken måste fly undan för de hårdhändta snapphanarne. — Tvänne mindre bergsdalar, *Draglien* och *Holien,* gå till hufvuddalen på norra och södra sidan.

Skärblacka. Stångjerns- och manufakturverk uti Kullerstads socken, Risinge tingslag af Finspångaläns härad och Jönköpings län, vid Motala ström; det förra å Hagets egor, har privil. från 1639—49 och följ. för 300 *skll* smide vid en härd och en hammare utom 150 *skll* rekognitions; det sednare har privilegier från 1777, med en knipp- och sex spikhamrar samt klippspikstillverkning för 3 maskiner; till verken höra vidare *Skärblacka* och *Hagets* mjölqvarnar med 6 par stenar, enbladig såg, ett frälse- och ett krono-ålfiske, en landtegendom af $^1/_2$ fr. *Åby.* Enda kända tillverkningen är för år 1850, af stångjern $725^1/_2$ *skll* och manufaktur 375 *skll;* afsättningen är öfver Norrköping. — Stångjernsbrukets fastighetsvärde upptogs i 1863 års bevillning till 5,000 rdr, manufakturverkets till 6,000 rdr.

Skärblacka bruk tillhörde på 1750-talet P. Agrell och C. Tisell, omkring 1800 och 1820 grefve C. G. Spens, äfven egare af Grensholm, hvars stora skogar kommo jernverket till godo; såldes 1824 till E. G. Godenius och af honom 1840 till C. C. Pamp, som lät uppföra närbelägna Ljusfors bruk; båda bruken förblefvo på 1850-talet förenade under enkans tid; 1863 egdes Skärblacka af brukspatron J. O. Örvall, som äfven är delegare uti Skärblacka färgqvarn för tillverkning af bresilja, hvars andra bolagsman är grosshandl. J. G. Indebetou. Gynnsamma belägenheter för anläggande af flera industriela verk erbjuder dessutom den rika vattentillgången i Motala ström. — Vid Skärblacka bruk bodde 1863: 109 personer.

Skärdala. Ett mtl frälse-säteri uti Örtomta socken, Bankekinds härad och Linköpings län, har varit bebygdt, men redan 1700 afhyst under Ekhult i Björsätters socken.

Skärf, *Skjerf.* Annex-socken till Wings pastorat, är belägen uti Walle härad af Skaraborgs län, 1 mil o. n. o. från Skara, omgifves i norr af Eggby, i öster af Warnhems, i söder af Lundby, i vester af Wings socknar samt omfattar 0,211 qv.mil, hvaraf 0,021 äro vatten. Marken är i allmänhet jemn, rådande jordmånen sandblandad svartmylla. De flesta hemmanen hafva hjelplig skog och några få ymnig. Socknen, som år 1805 hade 380 och 1863 omkring 550 inbyggare, består af $12^1/_{16}$ mtl skatte, $2^3/_4$ krono, $^1/_2$ frälse. Jordbruksfastigheterna taxerades 1863 till 247,500 rdr och annan fastighet till 23,500 rdr rmt. — Kyrkan, belägen $^1/_4$ mil från moderförsamlingens, är gammal, men tillbyggdes 1786 med sten från det gamla Axevalla slott och invigdes i sitt nya skick den 11 Sept. 1791. På kyrkogården finnas grafmonumenter uppresta öfver kadetten Synnested (?) och en norsk soldat, begge aflidna under Axevallalägret 1858. Bland märkligare män, födda inom socknen, nämnas biskopen i Skara, Sven Svensson, född år 1565, och geschwornern vid Stora Kopparberget, Johan Beronius, som föddes 1779 på *Ingelstorp,* 1 mtl skatte; om honom heter det i Jernkontorets annaler: »få äro de verk inom Dannemora bergslag, som ej lemna något

vackert och erkänsamt minne af Beronii mekaniska snille och skicklighet; död 1847. Inom socknen ligga *Axevalla* hed och slott, under hvilka artiklar socknens ytterligare *fornminnen* äro beskrifna.

Af gods, gårdar och byar märkas: *Altorps* by, $1^3/_4$ mtl skatte, hvaraf $^3/_4$ mtl jemte $^1/_2$ sk. *Björken*, med utmärkt vackert läge vid tvänne små sjöar samt Axevalla hed, utgöra ett gods. — F. d. krono-, nu mera skatte-säterierna *Husgärdet* och *Trägenborg*. — *Persbo* by, $1^1/_2$ mtl skatte, hvaraf $^3/_4$ mantal och $^3/_4$ sk. *Skjerfs* stom utgöra ett gods. — $^1/_2$ mtl fr. *Prinshagen* och det vid Axevalla hed vackert belägna $^1/_8$ mtl skatte *Ekeberg* utgöra ett gods; Prinshagen utbyttes från kronan 1641 af landshöfd. Carl Siggesson Rosendufva. — *Skålltorp* och *Hallabo* äro militiæ-hemman. — *Skjerfs* by innefattar $4^1/_4$ mtl skatte, $^1/_2$ krono. — 1 mtl skatte *Stjelkabo*. — Adress: Skara.

Skärfva. Egendom uti Nettraby socken af Medelstads härad och Carlskrona län, har ett af de naturskönaste lägen inom länet vid en djup vik af Saltsjön, der lastbrygga finnes för mindre fartyg, 1 mil land- och $^1/_3$ mil sjöväg från Carlskrona samt 2 mil från Ronneby; den intager äfven ett rum bland rikets »märkvärdiga gårdar», enär den varit amiral Chapmans bostad under hans verksamma lefnadsafton. Här hade den åldrige, vördnadsvärde gamle, som efter egen uppfinning byggt alla de nyare skeppen af vår flotta, lika stor i vetenskapen som handtverket och arbetets drift, byggt en liten boning, som kunde, enligt en författares ord, kallas »den vises tillflykt», alldeles omgifven af skog, väl icke af något stort utvärtes anseende, utan snarlik en koja; men så var det inre desto mer intagande och ovanligt. Manbyggnaden är ett envåningshus af trä, bygdt i form af bokstafven H, hvars långsidor äro 172 fot långa och innehålla 17 boningsrum, alla olika och af annan beskaffenhet än dem man vanligen får se. Salen i husets midt är åttkantig af 36 fots tvärlinie och 30 fots höjd med ett i spets gående och med 8 ryggåsar brutet tak, utvändigt täckt med kopparplåtar; sjelfva spetsen utgöres af en kupol, täckt med hvitt och färgadt glas. Uti denna sal finnas porträtter af de gamla romerska kejsarne; för öfrigt äro alla rummen prydda med målningar och bildhuggeriarbeten. En vacker utsigt är beredd genom uthuggningar af skogen åt sjön till, Carlskrona och flottan, äfven framställde sig för åskådarens syn ett göthiskt torn, Dianæ tempel och antika urnor, uppresta på piedestaler i skogen. Om stället säger diktaren uti sin i Svenska Flottans minnen intagna minnessång »*Chapmans grafhäll på Skärfva*»:

Främling, ej till ledungsfärder
jag i dag dig bjuda vill;
ej att höra sång om strider,
segerhymner lyssna till.
Nej bland gamla vikingshemmets
Blekings mångbesjungna skär.

— — — — — — — — —
— — — — — — — — —

Vid ditt minnesrika Skärfva
på den bokbekrönta strand,
Chapman, gick du sist till hvila,
domnade din trötta hand.

I närheten af åbyggnaden finnes en mindre byggnad, till en del uppförd af huggen sten samt belägen invid sidan af ett berg — som af Chapman först varit afsedd till förvaringsrum för hans stoft; men som han några år före sin död sålde Skärfva, så förmodas, att han ansåg det mindre passande att betinga sig sin sista hviloplats på en främmandes jord. Med säkerhet vet man, att han på sitt dödsläger sjelf gjort på en griffeltafla ritningen till sin nuvarande graf i Augerum. Denna graf är murad och hvälfd samt enligt hans egen föreskrift försedd med inskriften:

Fredr. Hindr.
af Chapman
född 1721
dog 1808.

Nu några ord om det, som i kameralistiskt hänseende kan vara för stället anmärkningsvärdt, äfvensom något om dess öfriga egare.

År 1710 d. 17 Dec. försäldes № 14, $^3/_8$ mtl »*Skierfvet*», af kapitenen vid kongl. amiralitetet Konrad von Braunjean till handelsmannen Peter Granschoug, som, sedan skattebref å egendomen blifvit af kongl. Kammar-kollegium år 1711 utfärdadt för bemälde kapiten, erhöll konfirmation å skatterättigheten, enligt berörde kollegii bref den 28 Maj 1712.

Sedan Skierfva gått genom trenne olika egares händer, kom det d. 8 Juli 1785, genom köp, till varfsamiralen von Chapman, som erhöll, genom kon. Gustaf III:s resolution af den 12 Okt. 1786, för Skärfva frihet från skjutsning och inqvartering samt fri disposition af på egorna varande ek och bok. Den 19 April 1806 försåldes Skärfva af amiralen till handl. Carl Humble, som underlade egendomen $^1/_4$ mtl *Trantorp* och är den egentliga anläggaren af trädgården om 6 tlds vidd med 500 fruktträd. Härefter har denna gård under åren 1834—59 tillhört justitiæ borgm. m. m. H. F. Christierson, som dermed ytterligare förenade $^5/_8$ mtl *Werstorp*, och hvars arfvingar innehade hela egendomen 1862. Den var nämnda år åsatt ett taxeringsvärde af 52,000 rdr rmt, hvaraf 18,000 rdr för hemmanet Skärfva, som rustar en båtsman tillsammans med № 34 Jordön, $^1/_8$ mtl, i Listerby socken; dess jordeboks- och hemmantalsränta är 4 rdr 33 sk. 6 rst kronovärdi. Skog, hufvudsakligen ek och bok, finnes till mer än husbehof.

Skärfvete. Ett mantal frälse-säteri uti Stenberga socken af Östra härad och Jönköpings län, beläget vid sjö, $^1/_2$ mil n. o. från kyrkan, hvarifrån räknas vid pass 4 mil n. v. till Ekesjö; det utgör med $^1/_4$ säteri-ladugård Åleberg och $^1/_2$ mantal frälse ett gods, hvartill höra mjöl- och sågqvarn, färgeri och pappersbruk; alltsammans är tax. till 35,400 rdr rmt, hvaraf 15,000 rdr för säteriet. — Pappersbruket anlades år 1751 af kornetten J. Nyman; för närvarande eges godset af herr A. R. Nyman Bråkenhjelm.

Skärhyttan. By, belägen längst vester uti Nora socken af Örebro län och genom Svartelfven skild från Rockesholm uti Grythytte socken, hörer under Stadra bruk. Åkerjorden, som består af spridda stenjordsodlingar, är svag och utgör 131 tld; slåttern, endast bestående af uppröjda stenbackar, innehåller 120 tld; skogsmarken innehåller 3,230 tld. Vid egna hyttan nedlades år 1780 tackjernstillverkningen, hvilken dessutom synes hafva varit ganska ringa, endast mellan 50 och 80 dygn för året, hvarefter inbrukningen från och med 1788 varit vid Grexåsar. Många jernmalmsgrufvor finnas äfven på denna bys område, af hvilka dock *Blanka* grufva är den förnämsta, och som i sednare åren blifvit försedd med en dyrbar konstbyggnad, både för vattnets och malmens uppfordring.

Skärkeryd, säteri i Jönköpings län, se art. Jeansberg.

Skärkind, ett härad uti Linköpings län, beläget i Östanstång, mellan Åkerbo i vester och nordvest, sjön Roxen och Memmings härad i norr, Hammarkind i nordost, Norra Tjust af Kalmar län i söder, och Bankekind i s. v.; har omkring tre mils längd mot sydost med en mils medelbredd och upptager en areal af 2,701 qvadratmil, hvaraf 0,201 vatten. Häradet utgör med Hammarkind 4:de fögderiet, med tingsställe vid Kumla gästgifvaregård. Landet ligger på 2:ne lutningar, en åt norr till Roxen och Slätbaken, och en mindre åt sydost till Yxningen; här omvexla dalar och slätter, oftast af ringa omfång, med kärr, bergskullar och skogsmarker; enskilda trakter höra till de ödsligare i Östergötland. Hufvudnäringen är dock åkerbruk, binäringar äro boskapsskötsel, söderut skogs- och bergsbruk. Hemmantal, folkmängd och bevillning, fördelade på häradets särskilda socknar, visa sig af nedanstående.

	Hemmantal.	Folkm.	Bevillning för egend.	f. ink.	eft. III a.
Östra Ryd	$51\frac{3}{4}$.	1,817.	415 rdr.	180 rdr.	65 rdr.
Gårdeby	20.	615.	197 »	42 »	77 »
af *Gistad*	$30\frac{1}{8}$.	705.	243 »	137 »	96 »
Skärkind	$58\frac{5}{8}$.	1,655.	579 »	186 »	86 »
af *Yxnerum*	$9\frac{3}{4}$.	616.	158 »	204 »	20 »
S:ma	$170\frac{1}{4}$.	5,408.	1,592 »	749 »	344 rdr.

Dessutom höra hit $1^5/_8$ mtl af Björsäters socken inom Bankekinds härad, som föras till Yxnerums socken; deremot höra till Bankekinds härad $3^1/_2$ mtl af Gistads socken, och $2^3/_4$ mtl af Yxnerums socken föras under Hannäs socken i N:a Tjust härad af Kalmar län.

Skärkind, en socken uti Skärkinds härad af Linköpings län, är belägen $2^1/_2$ mil från Linköping, 2 mil från Söderköping, $2^1/_4$ mil från Norrköping, begränsad af Lillkyrka socken i vester och nordvest, Gistad i sydvest och vester, Örtomta i sydvest, Gårdby i öster och

sydost, W. Husby i öster, Kimstad i norr, alltifrån Roxens utloppsvik och till Asplångens vestra ända; arealen är 0,577 qvadratmil, hvaraf 0,013 äro vatten. Invid Roxen är landet slätt och sidländt, österut mot Asplången mer skog- och bergländigt; längre in i landet omvexla slätter, bergkullar och kärr, hvilka sednare i midten kring kyrkan och allt söder ut tilltaga i mängd och vidd mellan skogsbackarna, och sydligast ligga Halleby mossar och sjö. Både sistnämnda och andra mossar utdikas och uppodlas småningom. Rådande jordmånen är dels dungjord i de lägsta trakterna, dels lera eller mylla med klappersten i de mellanliggande, dels örjord på de högt belägna. Man har i denna och andra bygder sydost om Roxen mot Söderköping anmärkt mindre nederbörd af regn och snö än å de angränsande, hvarföre ock slädföre här är sällsynt. Hufvudnäringen är åkerbruk; på äng och bete är ringa tillgång; i en sednare tid har man egnat mer uppmärksamhet åt vården om ängarna och i sammanhang dermed äfven åt boskapsskötseln; bränvinsbränning idkas här ganska ringa. För slöjd saknar allmogen både fallenhet och vilja, till och med redskapen göres eller köpes af legda arbetare. Af skog finnes i norra bygden så godt som intet, i de södra och östra något; der ligga ock delar af fordna allmänningarne *Allmänna Slätt* och *Åsveden*. Socknen, som år 1810 beboddes af 1,462 och 1863 af öfver 1,650 personer på 400 hushåll, innefattar $58\frac{5}{8}$ mtl, hvaraf $29\frac{7}{8}$ skatte, $4\frac{1}{4}$ krono, $24\frac{1}{2}$ frälse; all fast egendom var i 1863 års bevillning åsatt ett värde af 1,920,110 rdr rmt, hvaraf 2,800 rdr för Lundby mjölqvarn och Orgevadens enbladiga såg. Af indelta arméen har socknen på sin del 24 man. Af torp och backstugor har socknen ej mindre än 210 st., dels dagsverkstorp under egendomar, dels förpantningslägenheter eller intagor å förra allmänningarna, hvilka innehafvas en kort tid och afyttras åter under växande fattigdom. Äfven statfolk finnes här till ständigt ökad börda för fattigvården. Imellertid är ännu mycket qvar af vanlig östgötisk bergning och sjelfständighet; folklynnet är trögt och stillsamt, brott sällsynta. Landsvägen från Norrköping till Linköping kommer här in från Kimstad och går genom socknens nordvestra hörn åt s. v. till Gista. Af Göta kanal hör hit mellersta delen af dess sträckning från Norsholm till Asplången, med Bråttoms sluss och Björnevads bro.

Skerkind, *Skiarking*, *Scherkind* förekommer 1312; åtminstone tidtals under katholska tiden har Skärkind varit præbende för biskopen i Linköping; utgör nu ensamt ett regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Skärkinds kontrakt af Linköpings stift. Till år 1587 har Gårdeby varit annex; å en annan sida har Norsholms kungsgård räknats hit till 1702, då den lades till Kimstad. Kyrkan, sådan den till år 1836 begagnades, har varit bland de äldre i orten och bestått af tvänne skepp och ett chor i öster, som anses varit från biskop Tidemanns tid och har blifvit bibehållet såsom jordfästningskapell och förvaringsrum för gamla kyrkoprydnader, hvaribland ett altarskåp från 1400-talet, en dopfunt af sten, på hvilken man för 100 år sedan läst årtalet MCC (1200), en stol, kallad Braskens m. m. (se Antiqv. Tidskrift af B. E. Hildebrand). Nya kyrkan, invigd 1849, är ock i korsform; altartaflan från 1803 af Hörberg. Vid grundläggningen uppsprang under sakristian en god källåder. Socknen har kyrko- och fattigkassor, fattighus af sten, väl ordnad fattigvård o. s. v. Barnundervisningen bestrides uti en fast folk- och två fasta småbarnsskolor (hvaraf den ena är enskild stiftelse), der under året 1862 139 barn undervisades af en examinerad lärare och två lärarinnor, medan 39 barn erhöllo undervisning i hemmet. Stark dödlighet omtalas under åren 1693 och 94, 1711 under pestsmitta och 1757; dyra tider åren 1545, 1727—29 samt 1845; boskapssjuka 1750.

Socknen är rik på fornlemningar; en runsten ligger på kyrkogården vesterom choret; grafhögar finnas vid *Halleby*, *Lunnebjörke* och *Qvästad*, en s. k. domarering vid *Hagelstad*, ruiner efter en borg å *Saxbacken* vid Herrmanshult, der man, eller ock vid Halleby, har velat söka den *Skierkinds* gård, hvarifrån hertigarne Erik och Waldemar utfärdat ett bref år 1308; i trakten sammanträffade

ock hertigarnes och kon. Birgers följen 1318; men den sednares flydde undan. *Herrmanshults* gård har ända till 1849 tillhört en bondeslägt, som anser sig härstamma från Folkungaätten. På *Skefvids* egor skola ock finnas spår efter forntida byggnad, och vid prestgården på Hattorps egor visas lemningar efter fordna prestbyggnaden af sten, uppförd i Tidemanns tid, der Gustaf Wasa hade ett sammanträde med biskop Brask kort före riksdagen i Wadstena 1521. Fynd af mynt och annat har gjorts vid *Qvästad* 1754 och 1800 samt vid *Halleby* år 1800.

Af större egendomar märkas: *Lunnebjörke* 3 mtl frälse, 1 mtl skatte, utgör med *Erikstorp*, 1 mtl fr., jemte en lott på Åsveden, en egendom. — Välbyggda gårdar äro $1^1/_4$ sk. *Hagelstad;* 1 skatte-rusth., $^1/_2$ fr. *Herzberga;* 1 fr. *Stymbla*, med $^1/_2$ sk., 1 fr. *Westerby;* 1 mtl rusth. *Öijeby;* $1^1/_2$ mtl rusth. *Skäfvid.* — Boställen äro: Kyrkoherdens, 1 mtl, manbyggnaden är vackert belägen i en äng och omgifven af löfskog; — *Simonstorp*, $^1/_2$ mtl, komministers; — $^1/_2$ mtl *Fristad*, $^3/_4$ mtl *Wiggeby*, $^1/_2$ mtl *Bostorp* äro militiæ, — $^1/_2$ mtl *Grindtorp* indraget militiæ. — Inemot katholska tidens slut hafva här ej mindre än $13^3/_4$ gårdar lydt under kyrkor och præbenden, 7 under kloster af $74^7/_8$ enligt 1700 års jordebok. Nu besittes hälften af allmoge; hemmansdelar finnas af ända till $^1/_{48}$ mtl. — Adress: Linköping.

Skärmnäs, Stora och **Lilla.** Ett och $^1/_3$ mtl skatte uti Brunskogs socken af Jösse härad och Carlstads län, på ett näs i sjön Wärmelen, eger historisk märkvärdighet genom det slag här hölls mellan konung Carl Knutssons trupper under Arvid Svans anförande och de upproriska Jösshäringarne, hvilka sednare blefvo slagna och hufvudmännen tillfångatagna samt två af dem brända, hvarefter folket bragtes till lydnad och undergifvenhet. Möjligen har stället namn af skirma, förskansning, som bönderna vid tillfället uppkastade här. — På Akrells karta af år 1783 uppgifves Skärmnäs vara gästgifvaregård. Hemmanen hade 1862: 43 åboer, och på egorna fanns ett kolhus, tillhörigt Kongsbergs bruksbolag.

Skärplinge, *Skærplinge* år 1312, *Skjerplinge.* By uti Öster-Löfsta socken af Olands härad och Uppsala län, vid Strömarns vattendrag, $5^1/_2$ mil n. v. från Östhammar, $8^1/_3$ mil norr från Uppsala, $4^5/_8$ mil från Söderfors bruk, $4^1/_2$ mil från Dannemora, $^1/_2$ mil norr om Löfsta kyrka, samt $^1/_4$ mil från hafvet, består af $4^1/_2$ mtl skatte, $^1/_2$ mtl krono, $6^1/_2$ mtl frälse *), tillika med flera lägenheter, hvaribland gästgifvaregård, tingställe, färgeri, garfveri, tegelbruk, kalkugn, såg och vattenqvarn. Trakten är flack och stenbunden och skogen häromkring mycket medtagen. Utom jordbruk idkas här handel och fiske; det förra utöfvades år 1862 af 3 personer. Inbyggarnes antal uppgick nämnda år till c:a 300. Under Löfsta bruk lydde $3^1/_4$ mtl, jemte förut uppgifna verk, allt åsatt ett tax.värde af 90,900 rdr rmt. Det öfriga af hemmantalet var skiftadt i 24 delar; se vidare Öster-Löfsta socken. Från gästgifvaregården skjutsas till

Frebbenbo	o. s. o.	$1^3/_4$	mil.
Håkansbo	s. s. o.	$1^3/_4$	»
Westanå	n. v.	$2^5/_8$	»
Råcknö	v. s. v.	$1^5/_8$	»

Skärsbo, på Topografiska corpsens karta och efter uppgift från orten, men Skjällsbo i mantals- och tax.längderna. Ett halft mantal frälse uti Naglums socken af Wäne härad och Elfsborgs län, med naturskön belägenhet invid Göta elf, egdes 1863 af assessorskan Sjöberg.

Skärsjö. Herregård uti Bälaryds socken af Norra Wedbo härad och Jönköpings län, belägen nära stranden af en liten sjö, vid kyrkan, som ligger $2^1/_4$ mil n. v. från Ekesjö och $2^1/_2$ mil s. o. från Grenna, egdes 1649 af herr Johan Oxenstjerna till hälften, då den andra häften kallas fru Elisabeths utfrälse, 1770 af kapiten A. F. Sinclair, derefter af en baron Wrangel och en ryttm. Stålhammar, som på 1790-talet försålde gården till kronofogden, landskamrer S. J. Ljung, hvilken lät uppföra det stora tvåvåningshuset och utvidgade den omgifvande trädgården, der han, såsom botanist, införde åtskilliga utländska träd och andra sällsynta växter; han

*) Djurberg uppgifver härstädes två välbyggda sätesgårdar.

hade här äfven bibliothek i åtskilliga vetenskaper, äfvensom en betydlig samling af naturalier. Af arfvingarne såldes egendomen till öfverste-löjtn. Rosenmüller och eges nu af en Anders Isacsson.

Skärsjö, 1 mtl frälse-säteri och 1 mtl frälse, utgör, med $^1/_2$ fr. *Torstorp*, Skärsjö manufakturverk, qvarn och såg, ett gods, åsatt ett tax.värde af 59,500 rdr, som beboddes nämnda år af 56 personer. — Egorna äro ganska goda samt hvila på grus- och sandbotten; år 1848 erhöll Skärsjö vid Anebysjöns sänkning 66,5 tld torr sjöbotten och 85,5 tld sank mark, tjenlig till odling.

Skärsjöhult. Tre mtl frälse-säteri uti Elmeboda socken af Konga härad och Kronobergs län, vid pass $1^1/_4$ mil s. o. från kyrkan, som ligger $4^1/_2$ mil från Wexiö, tillhörde på 1770-talet slägten Bergman, sedan slägten Ankarstjerna, är nu styckadt mellan 3 bönder; tax.-värdet är 56,000 rdr, inberäknadt en till gården hörande mjölqvarn. Säteriet är åsatt extra rotering vid Konga härads kompani och Kalmar regimente.

Enligt Djurberg hade säteriet 1818 försvarligt höbol, hjelplig skog, vacker mangårdsbyggnad af trä med tillhörande trädgård.

Skärstad, en socken i Westra härad af Jönköpings län, belägen vid Wetterns östra strand, 2 mil n. o. från Jönköping, $1^3/_4$ mil från Grenna, upptager med $1^1/_2$ mils längd, $^3/_4$ mils bredd, en areal af 22,842 tld, som, fördelade mellan socknens $88^7/_8$ oförm. till $72^1/_8$ förm. mtl, hvaraf $15^5/_8$ skatte, $7^1/_4$ krono, $49^1/_4$ frälse, utgöra, med afdrag af 1,690 tld sjöar och berg, på hvarje hemman i medeltal 290 tld. Utom Wettern, som utgör socknens vestra gräns, finnas blott mindre sjöar, bland hvilka Landsjön, vid hvars nordöstra sida Lyckås säteri är beläget och vid den nordvestra Säby egendom, är störst och upptager, efter tvänne sänkningar af 9 fot, åren 1786 och 1857, 1,013 tld. I sjöarna finnes utmärkt sikfiske. Socknens bördigaste del, den så kallade Skärstadsdalen, som sträcker sig mellan tvänne bergåsar från nordost till sydvest, liknar mycket det fruktbara Östergötlands slättbygd till jordmånen och består till mesta delen af lera och svartmylla, hvarföre hvete och ärter odlas i större mängd, jemte råg, korn och hafra samt rotväxter. Afkastningen af nämnda sädesslag anses vanligen uppgå till 5:te och 7:de kornet. All fast egendom var i 1863 års bevillning taxerad till 1,698,300 rdr, hvaraf 11,500 rdr för tegelbruk vid Lyckås samt Hanefors qvarn med 3 par stenar; utom dessa verk har i socknen funnits qvarn och oljeslageri å frälsehemmanet *Edetforsqvarns* egor, men hvilka nyligen nedbrunnit. Bevillningsafgiften efter II och III art. var 800 rdr rmt. Folkmängden utgjorde vid 1865 års början 2,306 personer; år 1805 var den endast 1668. Folkstammen, skrifver Wieselgren, igenkännes på sitt *schwerige* och *whit;* men anses af församlingens pastor kontraktsprosten J. M. Almqvist uppblandad genom en invandring från Dalarne, hvars klädedrägt synes bildat den här gällande. Den äldre drägten bestod nämligen af mörkgrå rockar med häktor, bredbrättade hattar, skor med höga klackar, röda strumpor och det hvita klädet formadt som mössa till hufvudbonad åt qvinnorna. För folkundervisningens befrämjande finnas tre ambulatoriska småskolor och två fasta folkskolor, af hvilka sednare den ena, som förestås af prestman, är stiftad af socknens patronus, framlidne exc. grefve E. R. Adelsvärd medelst af Kongl. Maj:t stadfästad donation af 5,000 rdr samt ett skolhus; 2 tld jord äro skänkta till planteringsland och bostad för läraren af socknens aflidne patronus general-majoren grefve J. E. Hamilton. Barnen, som undervisas i dessa skolor, utgöra för närvarande 122 gossar och 106 flickor samt i småskolorna 89 barn, som handledas af 3 oexaminerade lärare till hvilkas aflönande staten bidrager med 122 rdr rmt.

Skärstads socken utgör ett pastorat af första klassen i Wista kontrakt med pastor och komminister, hvilka tillsättas på kallelse af egaren af Lyckås säteri, hvilkens patronrätt är utsträckt äfven till kyrkobetjeningen. I kronoräkenskaperna för år 1572 är anmärkt, att Hakatorp ligger till Skärsteda, men för året 1575 att Hakarp är ett gäld för sig. Pastorsbostället, Skärstads prestgård, $1^3/_4$ mtl, är beläget invid kyrkan på sluttningen af östra bergåsen med en

den naturskönaste utsigt öfver Landsjön ända till höjderna på vestra sidan om Wettern. Komministerbostället Berghem, kronogård af $^1/_2$ mtl, beläget ej långt ifrån kyrkan, har utsigt öfver samma sjö med Wista kulle i fonden. I socknen befintliga herresäten äro *Lyckås* säteri med Drettinge, $7^1/_4$ mtl, och underl. $28^1/_4$ mtl godshemman samt Säby 2 mtl, som jemte det sistnämnda är beläget vid Landsjön.

Skärstad skrefs Scherstad, då Torkel Knutsson år 1296 befallte *Scherstade* et *Ymstade parochias inhabitantibus* att företaga, enl. Kongl. Maj:ts derom utfärdade bref, delning af en skog mellan socknarna och erkedjeknen Sune i Linköping. Skärstads kyrka nybyggdes 1819. Inskriften öfver stora kyrkodörren upplyser, att byggnadsarbetet verkställts, då Carl XIV var konung, Esaias Tegnér biskop öfver Wexiö stift, Lars Wadell kyrkoherde och Johan Hall komminister i Skärstads församling. Kyrkans längd utgör 155 fot, bredden 57 fot. Tornet, bygdt tillsammans med kyrkan af sten, är 100 fot högt. Altaret prydes af ett förgyldt kors med törnekrona och mantel samt en större sjuarmad ljusstake, skänkt af kontraktsprosten, doktor J. M. Almqvist; midt öfver mellersta gången hänga 5 större ljuskronor af malm; predikstolen är rundformig och förgyld; orgelverket innehåller 16 stämmor; i tornet finnes ett slagur, som utvisar tiden åt fyra håll, samt 4 st. ringklockor; å den största finns anbragt ett slags hieroglyfer, bestående af 3 sammansatta kors, 2 cirklar, en med 4, en med 6 radier. — Af kyrkoherdar vilja vi nämna: den först kände, Laurentius Broderus, som tog tionde i Skärstad och sin annex Hakarp 1557; Nils Siggeson Aurelius eller Signonius 1653, † 1679; Magnus Oxelgren, som blef pastor här 1729 och innehade denna befattning i 21 år. För ungdomen var han en bland de skickligaste lärare, se Biogr. Lexikon. Magn. Aurell 1783, † 1803, hvars son Georg Magnus blef expeditionschef i justitiæ-departem., död 1845 och erhöll ett ärofullt minne. Kaplaner nämnas från medio af 1600-talet. — Utom de förutnämnda hafva följande donationer kommit församlingen tillgodo, nämligen med. doktor Kjellmans 900 rdr till socknens fattigkassa, hvaraf en del af räntan är anslagen till böcker åt nattvardsungdomen; doktorinnan Eckermans, utgörande 8 t:r spannmål från Öninge Lagmansgård i Linköpings län, af hvilka 4 t:r för framtiden tillfalla fattiga prestenkor i Wexiö stift och 4 tunnor socknens fattiga; general-majoren grefve J. E. Hamiltons, utgörande 750 rdr till en arbetsinrättning, hvilka nu med donationsgifvarens bifall få användas till andra allmännyttiga ändamål; bondenkan Maria Persdotters i Flettinge skatteg. 166 rdr 67 öre till bibelns spridande inom församlingen; hemmansegaren Johannes Persons 100 rdr till socknens fattige samt fröken v. Gröningers 300 rdr till Skärstads södra folkskola. Bland fornlemningar i socknen märkes en inskrift på spetsen af *Wista kulle,* belägen å Bosgårds bys egor nära Wetterns strand; den skall på grefve Per Brahes befallning hafva blifvit inhuggen å en mindre kupolformad upphöjning i berget och innehåller: »Petrus Brahe Com. in Wisingsborg S. R. Drotzetus 1671»; strax nedanför finnes på en planafsats en rectangelformig källa, 3 fot lång, $1^3/_4$ fot djup och bred, i sjelfva bergshällen.

Om denna kulle finnas många sägner, ibland andra den, att uti kullen bott en jätte och ett troll samt en drake, som vaktade en stor skatt, och att någon skall hafva sett ett guldbord, på hvilket en svart hund legat. På kullen stodo fordom 3 väldiga ekar, hvilka tillkommit på det sätt, att en i Bankeryds socken eftersatt tjuf från så kallade Tjufudden simmat öfver Wettern till Wista kulle; och som han före flykten född sig med ekållon, hade han under simningen 3 sådana i munnen, dem han, uppkommen på kullen, der han på Tjufudden kunde se sina häpna förföljare, glad öfver sin frihet här planterade, och från hvilka de tre ekarne uppväxt. På Berghems prestgårds egor finnas tre ättekullar, som äro helt låga och 26 fot i tvärlinie samt bestå af jord och sten. Vid torpet Svängen å Lyckås egor märkas teecken efter en eller två ättekullar; några deromkring befintliga ekar gifva anledning förmoda, att dessa äro qvarlefvor af en här fordom belägen helig lund. På den vackra

höjd, hvarest kyrkan är byggd, anses Skirstaden, der man gjorde sig skär (ren), varit belägen. Vester om Hultarp på Siringe egor finnes en springkälla på en liten kulle, som fått namnet Wipekullen. — Folksägnen är, att här fordom stått en kyrka, som genom någon naturhändelse sjunkit, och i hvars ställe källan uppsprungit. Å Rude egor står en omkring 6 fot hög sten af röd färg, som anses blifvit rest år 1771 af dåvarande egaren till Lyckås, kammarherren Reutercrona, till minne af Gustaf III:s, såsom kronprins, år 1770 den 12 Nov. besök i en bondstuga, hvarest han smakade på bondens tarfliga middagsmåltid. Å stenen finnes följande inskrift:

»Gustaf, kronprins af Sverige, åtföljd af prins Fredrik Adolf, beledsagad af folkets välsignelse, reste genom denna ort till utrikes land år 1770 den 12 Nov., då Rude hemman inom sin hydda öfver middagsstunden egde rikets dyrbaraste skatt, Sveriges gladaste hopp. Lyckliga bonde, här såg du Gustaf nedstiga till din ringhet, taga del i din enfald, omfatta dig med en beskyddares nåd, med en väns kärlek, lika stor under ditt låga tak, som på sina förfäders thron, dit försynen kallade honom 3 månader efter denna dagen. Svenska allmogen var glad att vörda en mild konung, att älska en huld fader uti Gustaf III.»

Till åminnelse är denna sten rest af R. E. R. Invid landsvägen midt för Strand står en milsten från Carl XI:s eller Carl XII:s tid. På Lönneberget å Hulsingstorps egor finnes en brådstörtning mot Räflingesjön af omkring 190 fots höjd, hvilken säges fordom varit en ättestupa. — För trafikens underlättande är mycket tillgjordt under de 3:ne sednaste åren medelst omläggning af allmänna landsvägen emellan Lyckås och Grenna samt häradsvägen genom sockenens östra del. Genom dessa med betydlig kostnad verkställda anläggningar hafva ej blott svårbefarna backar undvikits, utan jemväl allmänna landsvägens längd minskats med omkr. 6,000 alnar. — Utom förutnämnda tvänne större herresäten och ecklesiastika boställen finnas af militiæ-hemmanen 3/4 mtl *Gestra*, 5/8 mtl *Gissebo*, 3/4 mtl *Hultarp*, 1/4 *Kaxholmen*, 1/4 *Krakarp*, 1/8 *Mårtenstorp*, 3/8 mtl *Ringsberg* och *Skålabo*, 1/8 mtl *Staffanstorp*, 3/4 mtl *Stickelösa* och 1/2 mtl *Strand*. 1/2 mtl *Wettersmålen* är skolinspektorsboställe. — Af byar märkas 3 1/4 fr. *Siringe*, som 1250 gafs af Erik XI:s gemål, drottning Katharina, till systern B. Siringi; Wieselgren förmodar namnet Serenius vara taget af denna by; stamfadern för slägten, Peter Sirén, var skogvaktare i socknen och bodde på skatte-hemmanet Algutstorp. — Adress: Jönköping.

Skärsta. Ett mtl skatte uti Edebo socken, Fröåkers härad och Stockholms län, omkring 3 1/2 mil från Norrtelge; här hålles två gånger om året marknad, der fiskvaror utbytas mot spannmål och andra landtmannavaror. Vid Skärsta finnes ock lastplats för Schebo bruk. Hemmanet, som taxerades 1862 till 25,000 rdr, hade 5 egare.

Skästa (i 1825 års jordebok), *Skjästa, Skiesta* (i äldre jordeböcker), två mtl skatte uti Lillhärad socken af Tuhundra härad och Westerås län, synes vara köpt från kronan på 1630-talet af Lars Grubbe; gården såldes år 1863 af possessionaten Homeijer till en kassör Olsson och inspektoren Björk för en summa af 118,000 rdr riksmynt, inberäknadt för inventarier. Hemmanens räntor ha varit förpantade af rustmästaren Magnus Wessing enligt kongl. kollegii bref af d. 26 Aug. 1703 emot försträckta medel till Kongl. Maj:t och kronan, indrogos 1730 till krigsförrådskassan; men från och med 1767 äro de åter Kongl. Maj:t behållna. Hemmanen äro roterade under № 117 och 119 af Strömsholms kompani.

Skästra, Östra och **Westra**; äfven skrifves *Skärstrand*. Byar uti Jerfsö socken af Södra Helsinglands fögderi och Gefleborgs län på 166 öresl. 22 pgl., med c:a 360 inbyggare och 38 åboer; här hålles årligen marknad.

Sköfde. Urgammal uppstad, belägen öster om Billingen, 34 mil från Stockholm och 4 1/4 mil från Mariestad, fordom kallad Schödve, Sködvi, Schedvi, var sannolikt, såsom man finner af stafvelsen »vi», i hedentiden en helgedom och blef likaledes under katholicismens tidhvarf namnkunnig genom ett qvinligt helgon, hvars talrikt besökta helgedom blef en hufvudanledning till den lilla stadens uppblomstrande. Detta Sköfdes helgon, den af påfve Alexander III år 1164 kanoniserade Heliga Helena, berättas hafva i lifstiden varit ett frun-

timmer af hög ätt, som, svärmoder till en hård och grym man, hvilken af sitt förorättade husfolk blef ihjälslagen, skall hafva blifvit beskylld för att hafva uppviglat folket till gerningen och efter återkomsten från en pilgrimsfärd till det heliga landet mördad af mågens hätska slägtingar. Detta skall hafva skett år 1140, och Sveriges första erkebiskop Stephanus utverkade Helenas, eller Elins, upptagande bland helgonen. Hennes ben skrinlades 1164, hennes messa hölls den 31 Juli, — hvilken dag ännu i vår almanach heter Helena, — och helgonet dyrkades länge som icke blott Westergötlands, utan hela Sveriges skyddspatronessa, tilldess hon i denna egenskap utträngdes af den Hel. Birgitta, hvilken med Helge konung Erik delade äran af att vara Sveriges förebedjare inför Guds thron.

Ett minne af den Heliga Elin af Sköfde finnes ännu i en efter henne uppnämnd källa, som skall hafva uppsprungit på det ställe, der hon led martyrdöden. Öfver denna källa, belägen $^1/_8$ mil från staden, fanns fordom ett kapell, hvars sista lemningar nedrefvos år 1759; sjelfva källan, igenfylld på befallning af erkebiskop Abraham af Ångermanland, har imellertid, den myndige prelatens åtgärd till trots, åter sökt sig fram i dagen och innehåller ett, om icke heligt, dock klart och läskande vatten.

Stadens kyrka, invigd åt S:ta Helena och möjligen till en del uppbyggd af henne, bibehåller likaledes ännu i dag hennes namn. Hennes helgonskrin, som stod i ett särskildt hvalf, förstördes äfven af erkebiskop Abraham (1596), som lät nedgräfva benen; sjelfva grafhvalfvet förstördes vid en eldsvåda 1759. Under katholska tiden var kyrkan rik på både jordagods och tomter samt hus i staden; hon tillbyggdes och försågs med torn år 1700, nedbrändes af Danskarne 1566; blef återställd och nedbrann åter 1759, men återuppfördes 1769 och tillbyggdes. Under hertig Johans af Östergötland tid var Mag. Sylvester Phrygius, kyrkoherde i Sköfde, superintendent öfver de härader af Westergötland, som tillhörde hertigdömet; men när detsamma återföll till kronan, blef Phrygius superintendent i det nyanlagda Göteborg. Det fordom stora pastoratet, som bestod af Sköfde stads- och landsförsamling med Ryd, Suntetorp, Sventorp, Forsby, Hagelberg, Kyrketorp och Wåmb, är sedan 1856 deladt i två, Sköfde och Sventorp.

Äfven den Hel. Brigitta hade, likasom den Hel. Elin, i Sköfde ett kapell, hvilket dock aldrig lär hafva varit fullkomligt färdigt, alldenstund, som det berättas, »alla byggnadsmaterialier till kapellet, som framskaffades om dagen, under natten åter bortfördes af osynliga händer». Byn Käpplunda, en förvrängning af Kapellunda, bibehåller ännu minnet deraf.

Af S:ta Helenas gille återstår blott sigillet med omskrift: »S. Convivii S. Elene in Sködve.»

Sköfde led mycket af Danskarne under krigen 1566 och 1611, afbrann nästan fullkomligt 1768 och hade redan 1611 varit nära att bli förvandlad till en by, ehuru hertig Johan af Östergötland sedan ändrade tankar och beviljade staden åtskilliga förmåner och privilegier. Efter 1759 års brand blef staden mer reguliert uppbyggd och innehåller nu 66 bebyggda och 11 obebyggda tomter.

Staden eger ännu i behåll privilegier af Gustaf I, hertig Magnus af Östergötland, Johan III och hertig Johan. Äfven Carl XI:s förmyndare och denne konung sjelf hafva gifvit donationer åt Sköfde.

Sköfde stad, som lefver af handel och jordbruk (dess jordrymd utgör 1,478 tld = 2 mtl), har en 2:klassig pedagogi, en folkskola och en af lagmannen W. Richert samt kapiten C. G. Hammarhjelm doterad folkskola, ett fattighus med arbetsinrättning, jernvägsstation med vackert hotell i närheten m. m. Staden tillhör 5:te klassen, hade den 31 Dec. 1863: 1,565 invånare, var taxerad till ett värde af 1,177,877 rdr och erlade i bevillning år 1863 en summa af 2,535 rdr rmt.

Sköfde landsförsamling, belägen omkring staden Sköfde, omgifves i öster af Forssby, i söder af Kyrketorp, i vester af Wåmb, i norr af Säters socken, — en liten del i n. o. gränsar till Frödsved, — samt omfattar med f. d. Ryds socken en areal af 0,321 qv.mil land. Marken är, utom några hemman, som äro be-

lägna på berget Billingen, temligen jämn; stora mossar finnas inom socknen, hvaraf *Blängs* mosse intager en betydligare rymd. Rådande jordmånen på och i trakten af nämnda berg är sand och på den öfriga delen lera. De flesta hemmanen hafva tillräcklig skog. All fast egendom var i 1863 års bevillning taxerad till 734,100 rdr rmt, hvaraf 39,100 rdr för annan än jordbruksfastighet. I bevillning efter II och III art. erlades 355 rdr rmt. Årligen hålles i socknen en s. k. remonteringsmarknad eller hästmarknad. Socknen, som år 1805 beboddes af 714 och 1863 af närmare 1,270 personer på 293 hushåll, innefattar $24\frac{13}{16}$ mtl, hvaraf $11\frac{11}{12}$ mtl skatte, $6\frac{43}{48}$ krono, 6 frälse. Nära intill staden är en helsobrunn, kallad *Mörke källa*, innehållande lindrigt mineralvatten. År 1814 uppfördes här prydliga byggnader af ett bolag, som äfven förskönade stället med promenadplatser.

Stadens kyrka begagnas af sockenboerna. — Enligt kongl. bref af den 4 April 1856 skall Sköfde pastorat delas i tvänne regala gäll, af hvilka det ena, Sköfde pastorat, kommer att utgöras af Sköfde stad och socken, Ryds, Wårfruhems, Kyrketorps och Hagelbergs socknar samt de vester om ån Ösan i Forssby socken belägna hemmanen *Öhm, Bjärby, Amuntorp* och *L:a Risatorp*, utgörande tillsammans $6^1/_8$ mtl, och det andra med namn af Sventorps pastorat, att bestå af Sventorps, Suntetorps och Forssby socknar med undantag af nämnda $6^1/_8$ mtl, som i ecklesiastikt hänseende komma att tillhöra Sköfde pastorat.

Åtskilliga *fornminnen* har socknen; ett kapell skall fordom funnits vid hemmanet *Källegården*, kalladt *S:ta Elins*, inom hvars murar var en ryktbar källa, se art. *S:ta Elins källa;* ett annat kapell har legat $^1/_{16}$ mil norr om staden, hvarefter ännu skall synas ett stenrör vid *Käpplunda*. Det var helgadt S:ta Brita. Byn skall af detsamma erhållit namnet *Capellunda*, sedan förvandladt till Käpplunda. Uti en backe ned mot byn *Horssåhs* har man för 80 år sedan trott sig finna guldmalm. År 1813 fann man s. k. älfstenar på hemmanet *L:a Risa*, $^1/_2$ mtl skatte. Sägnen förmäler, att en konung Ulf, som under en lång regering varit älskad och vördad, skall vara begrafven i en silfverkista, och utvisas ännu hans graf uti en backig trakt i Hafstena bys ängar, som är beväxt med ek, och kallas stället häraf *Ulfeke*.

Af byar, gårdar och verk märkas: $1\frac{13}{16}$ mantal skatte, $^1/_4$ frälse *Käpplunda*, $^1/_{32}$ mtl *Åsbotorp*, socknens största egendom, kallad *Marieberg*, uti en naturskön trakt intill Billingen, $^1/_3$ mil från Sköfde stad och jernvägsstation, med 586 tlds areal, deraf 210 tld åker, 70 tld äng, till egendomen hörer bränneri; taxeringsvärdet 80,000 rdr rmt. — 1 mtl frälse *Hasslum* är en välbyggd gård. — $2^1/_2$ mtl krono *Hafstena* äro indragna militiæbostållen, belägna på kronoparken Billingen, $^1/_2$ mtl i samma by är länsmansboställe; $^1/_4$ mtl *Käpplunda*, $^3/_4$ *Törnestorp* indragna militiæ-boställen; det sednare är 1857 anslaget till kronofogde-boställe i utbyte mot Stenstorp i Stenstorps socken. $^1/_4$ mtl *Stora Åsbotorp* militiæ-boställe. På *Gudmundtorps, Segerstorps, Görgebro, Källegårds* och *Horssås* egor finnas mjölqvarnar. Gårdarne inom f. d. Ryds socken, som utgjorde socknens norra del, finnas upptagna under artikeln Ryds socken.

Sköfde. Socken uti Ahle härad af Elfsborgs län, belägen $4^1/_4$ mil från Göteborg, öster om Göta elf, gränsande i norr till Tunge och Upphärad, i öster till Hålanda, i söder till S:t Pehrs socken, omfattar en areal af 0,577 qv.mil, hvaraf 0,032 äro vatten. Jordmånen är nästan öfver allt sandaktig; ymnig skog växer här. *Wanderyds*-vattnet är beläget på nordöstra gränsen.

Socknen, som år 1805 beboddes af 1,402 och 1863 af omkring 1,880 innbyggare på 450 hushåll, innefattar $32^3/_4$ mtl, hvaraf $24^3/_8$ mtl skatte, $3^1/_4$ mtl krono, $5^1/_8$ frälse, taxerade till 787,100 rdr, verk och lägenheter till 15,500 rdr. Bevillningsafgiften efter II och III art. var 267 rdr. — Kyrkan, byggd af gråsten och reparerad 1756, är belägen $^4/_5$ mil från Skepplandas, hvartill denna socken hittills varit annex; den kommer nu, enligt kongl. förordnande af d. 19 Juni 1863, att utgöra jemte andra annexet Hålanda ett eget pastorat inom Göteborgs stift, benämndt Sköfde, och kommer nuvarande enkesätet, 1 mantal

Sköfde stom, att blifva kyrkoherdeboställe i detta pastorat. Båda komministraturerna komma att oförändrade bibehållas. I socknens fasta folkskola undervisades år 1862: 104 barn af en examinerad lärare, medan 170 erhöllo undervisning hemma.

Största egendomen, som eges af enskild person utgöres af 1/4 skatte *Rörkärr* och 1/2 skatte *Larseryr;* 1 mtl krono *Näset* eges af Göteborgs hospital; 1 mtl Sköfde preststom innehafves af stiftets byggnadskassa. — 1/4 fr. *Hult,* 3/4 fr. *Kalfhult,* frälse-räntan af 1 mantal egas af Östads barnhus. — 1 mtl *Båtegården* är ett indraget militiæ-boställe. Såg och qvarnar finnas på *Guntorps, Kattungas, Skilltorps, Boda* och *Skafvans* egor. — Adress: Göteborg och Kattleberg.

Sköfde. Annex-socken till Allgustorps pastorat, är belägen uti Kullings härad af Elfsborgs län, 2 1/4 mil från Alingsås, omgifven i norr af Härened, i öster af Tumbergs och Allgustorps, i söder af Siene och i vester af Fullestads socknar; omfattar 0,251 qvadratmil land. Marken är i allmänhet jemnare än i moderförsamlingen, dock mycket bergig. Rådande jordmånen är sand och sandmylla, blott på några ställen finnes lera och lermylla. Ängen är tämligen gifvande, på skog är brist. Socknen, som år 1805 beboddes af 696 och 1863 af öfver 830 inbyggare på 179 hushåll, innefattar 8 3/4 mtl skatte, 7 frälse, tax. till 382,800 rdr, och verk samt lägenheter, tax. till 18,500 rdr rmt.

Kyrkan, belägen 3/5 mil från moderförsamlingens, är sammanbyggd med Tumbergs och tillbyggd år 1828. Socknens fornminnen bestå af lemningar efter ett gammalt tempel nära kyrkan, och på Sköfde hed träffas bautastenar och mindre grifthögar, i hvilka man funnit sporrar och afbrutna spjut.

Genom socknens södra del går Vestra stambanan med station vid Wårgårda. — Största gården utgöres af 3/4 frälse, 5/8 skatte *Hoberg* samt 1/4 frälse *Degrebo,* med Hjultorps qvarn för 2 par stenar. I jordeboken föres 1/4 mtl af Magra socken uti Bjerke härad till denna socken. Af byar finnas *Klofnasten, Rensvist, Fröttorp* och *Sölvetorp.* — Adress: Alingsås, Wårgårda.

Sköldstad (allmännast), *Schölstad* (i 1825 års jordebok). Ett mantal frälsesäteri uti Wikingstads socken, Walkebo härad och Linköpings län, är beläget 1/16 mil n. v. från kyrkan, hvarifrån räknas 1 1/8 mil till staden Linköping. — Gården, väl byggd, uppgifves af Djurberg år 1818 haft svagt höbol, litet mulbete och otillräcklig skog. Taxeringsvärdet år 1863 var 58,000 rdr, inberäknadt 13,000 rdr för 2:ne utjordar. Först kände egare är Jöns Bosson Bjugg, som blef, »för det han ifrån ungdomen beflitat sig om dygd och ära och sig så skickat, att han blifvit en flitelig dygdenes discipel, hvadan han ock en rund tid varit brukad i kronans åtskilliga tjenster och vigtiga förrättningar», adlad 1648 med namnet Lilljestjerna. Sednare egare hafva tillhört slägterna Danckwardt, Strömsköld och von Lingen.

Sköldinge. Modersocken och konsistorielt pastorat af 2:dra klassen i Nyköpings län och Oppunda härad, ligger mellan Lerbo i söder och sydvest, Wadsbro i sydost, Flen och Mällösa i öster och nordost, Floda och Stora Malm i nordvest, norr, vester och söder samt upptager 0,679 qvadratmil land och 0,083 vatten. Socknens större östra del håller i längd 1 mil från norr till söder med en bredd af 1/2 till 3/4 mil; men på bredaste stället i söder utskjuter mot vester en tämligen smal spets af öfver 1/2 mils längd. Östra delen omvexlar med slätter, sidlända ängar, kullar och sjöar, och först vid östra gränsen vidtager bergländig mark omkring sjön Waldemaren och de deri från öster utmynnande små bäckarna, samt intill Harpsundssjön, hvilka bägge sjöar tillhöra den i sjön Långhalsen utfallande Hellefors-åns mångreniga vattendrag och bägge sträcka sig utom socknens gräns. Sköldinge å faller in i Elfstasjön, som tillhör Waldemarens system. Vid södra gränsen är småkullig och sank skogsmark utmed Spelbysjön och dennas aflopp till Lerbo, och likaledes vesterut vid Malmsjön samt dennas utlopp åt sydost till Lerbo och Stora Malm. Rådande jordmånen är mer eller mindre god lera; hufvudnäringarne äro åkerbruk, något ängs- och skogsbruk, fiske o. s. v. Ur *Skalunda* och *Wilhelmina* grufvor

brötos år 1863: 52,000 centner jernmalm. Socknen består af $54^1/_2$ förm. hemman, hvaraf $23^3/_8$ skatte, 4 krono, $27^1/_8$ frälse, och tax. till 1,433,600 rdr rmt. Befolkningen, som 1810 uppgick till 1,266, 1830 till 1,537 och 1850 till 1,667, utgjorde 1863 ett antal af 1,931 personer. Socknen har en roteskola på tre stationer, sockenbibliothek samt skarpskytteförening, bildad hufvudsakligen genom komminister O. W. Hoffstedts nit. — *Sköldunge* in præp. Nicopensi förekommer omkring 1314 och oftare; en kyrkoherde är känd från 1313, kaplaner från 1627. Kyrkan, af sten och utan torn, är gammal, men småningom tillbyggd och har en pelarrad samt ett tornförsedt grafchor för Håbonäs gård med minnesvård öfver häradsh. Jakob Fleming († 1687) och hans hustrur. I samma chor hvilar äfven presid. frih. C. H. Wachtmeister; i kyrkan är kyrkoherden G. Wallman begrafven. Af fornlemningar nämnas runstenar på flera ställen, och på Waldemarsön, i sydöstra delen af sjön Waldemaren eller Wameln vid Hålbonäs, tror man sig hafva platsen för en forntida borg. — Bland gårdar märkas *Årsta, Hålbonäs,* på en udde i Wameln, *Skalunda,* m. fl. Prestgård är ett mantal krono *Eneby* vid kyrkan. — *Fyrö,* ett militiæboställe. — Inom socknen fanns fordom ett af drottning Christina privilegieradt jernbruk, Skyllinge, bestående af en masugn, hvilket 1659 tillhörde J. Dittmar, derpå H. Pripp samt Ehrensten, men hvilket synes hafva blifvit nedlagdt kort efter det dess privilegier stadfästes år 1678. Den till detsamma hörande skogsparken blef 1692 tilldömd en gård i Walla, der nu jernvägsstation finnes; i *Ramsta* är gästgifveri. — Flesta gårdar och lägenheter i trakten af kyrkan tillhörde år 1484 S:t Annas præbende i Strengnäs. — Adress: Nyköping.

Skölfvene, (*Skjölfvened* i 1825 års jordebok). Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Åhs kontrakt af Skara stift, utgöres af Skölfvene, modersocken, samt annexerna Hof, Säm och Kjellunga med $49^1/_{16}$ mantal, bebodda 1860 af öfver 1,770 personer.

Skjölfveneds och Säms socknar, belägna 4 mil n. n. o. från Borås, 3 mil från Falköping, $5^1/_2$ mil från Skara, höra i administrativt och kameralt hänseende till Elfsborgs län, Kullings fögderi och Gäseneds härad, i judicielt och bergstatistiskt höra de till Åhs, Gäseneds och Wedens häraders domsaga och Smålands bergmästaredöme; gränsa i vester till Kjellunga, Hudeneds, Björke och Hofs socknar, i norr till Mjeldrunga socken, i n. o. till Eriksbergs socken, i öster till Ahlboga socken och i söder till Sämsjön. Arealen utgör i

Skölfvened:

tomter och gårdsplatser	14	tld	20	k.
åker	286	»	4	»
äng	1,089	»	26	»
betesmark	408	»	8	»
skog och utmark . .	2,117	»	8	»
S:a	3,916	tunnl.	2	kappl.

eller 21,929 qv.ref 95 stänger hvaraf $70^1/_2$ tld mossar, — 30 kpl. sjöar. Arealen i Säms socken är 2,416 tunnl. 2 kappl. eller 13,529 qv.ref 95 stänger, hvaraf 861 tld inegor, 8 tld, 24 kpl. mossar. När till dessa areal-summor lägges en yta af Säms socken, uppgående till 357 tunnl., 11 kappl. samt större delen af hemmanet Sibbarps egor i Kjellunga socken, helt och hållet belägna inom Skölfveneds socken, befinnes båda socknarnes areal utgöra 38,850 qvadratrefvar 88 stänger, eller 6,937 tunnland 21 kappl. — Socknarne utgöra ett högt, jemnt slättland, till högsta grad stenbundet samt med obetydliga dalsänkningar, som har ingen egentlig bergsträckning och ligger mellan skogs- och slättbygd; löfskog växer i inegorna samt något barrskog vid sydöstra gränsen, å säteriet Sämsholms egor. Ett mindre vattendrag genomskär socknarna från Sämsjön, går i hufvudsaklig rigtning åt norr till närheten af Kjellunga kyrka, derifrån i vestlig rigtning och förenar sig i Hudeneds socken med ån Nossan.

Från Skölfveneds kyrkas tornaltan har man en obegränsad utsigt till Ålle- och Mösseberg vid Fahlköpings stad och Hunneberg vid Wenersborg; äfven trakten omkring Sämsjön med sina af löfskogar beväxta stränder, vikar och öar, erbjuder täcka utsigter af landskapet.

Jordmånen består af sandmylla på sand och mjälabotten, i gamla åkerjorden mer och mindre mättad med mylla, som bildat sig under tidens längd genom

påförda gödningsämnen af vegetabiliska och animaliska ämnen, i maderna och kärren af dymylla, stundom på en mager med sandblandad lerfimma fast grundad botten, under vexlande djup, öfverallt odlingsbar.

Källor finnas i mängd, som gifva friskt vatten; men af mineral är ingen känd.

Hufvudnäringen är jordbruk, som, ehuru svagt det än är, tillhopa med kreatursafvel och något biskötsel kan anses fylla de små lefnadsbehofven, tillika med de dryga skatte-bidragen af alla slag. Utsädet, som år 1818 uppgafs till 640 t:r, uppgifves 1857 till 1,294 kub.fot hafra, 434 kub.fot blandsäd, 224 kub.fot korn, 191 bub.fot råg, samt 843 kub.fot potates.

Ängen består dels af stenbunden, tufvig och mager hårdvall och dels af sanka starrvallsmader, som gifva c:a ett à två små lass på tunnl. Betesmarken är mycket mager, bestående endast af ljunghedar, genomskurna af smärre gräs-sidder. Skogen, bestående af furu och gran endast på Sämsholms säteri och för detta hemman tillräcklig, måste för alla de andra köpas från närbelägna Odhs pastorat till byggnadsvirke och husens underhåll; nödiga husbehofvet af bränsle och bränntorf förses af löfskogen i mossarna. Något fiske idkas. Fiskslagen äro i Sämsjön: gädda, aborre, mört och isynnerhet ål af ovanlig storlek, vägande till och med 12 à 14 *℔*, samt kräftor i mängd. Allmogen sysselsätter sig äfven något med väfnad af vadmal, till hvars fargning den skall begagna ett ämne, hemtadt ur *Svartesjö*, som deraf fått namn. Den färg, som det ger, uppgifves aldrig förlora sig. — I Skölfvened var folkmängden år 1805: 284 och 1863 öfver 450 personer på 107 hushåll; i *Säm* var folkmängden år 1805: 159 och 1863 c:a 180 personer. I förstn. socken bodde 1857: 45 sjelfegande bönder, 8 brukande bönder, 7 soldater, 19 jordtorpare, 20 backstugusittare och inhyseshjon, tillsammans 101 hushåll. I den sistn. bodde s. år 4 sjelfegande bönder, 9 brukande bönder, 4 soldater, 9 jordtorpare, 7 backstugusittare och inhyseshjon, tillsammans 33 hushåll. — Folket beskrifves såsom till lynnet godmodigt, men något tungsint, laglydigt och fridsamt, lefver högst torftigt och har inskränkta behof i kläder och boningar. — Skölfveneds socken innehåller $13^3/_{16}$ förm. mtl, hvaraf $1^3/_4$ mtl frälse, $10^1/_4$ skatte, $1^3/_{16}$ krono; tax.-värdet 1863 var 139,000 rdr. Säms socken innehåller $8^3/_8$ förmedlade mtl, deraf frälse-säterier utgöra 1, allmänt frälse 7, skatte $^3/_8$ mtl. — Skjölfveneds kyrka, med Säms sammanbyggd år 1843, är uppförd af sten, efter nyare tidens enkla byggnadssätt, med spetsigt torn. Kyrkans längd med choret är 88 fot, bredd 37 fot och höjd till takfästet 20 fot. Kyrkan har trenne klockor. Säms gamla kyrka, hvarefter murarne ännu qvarstå med bristfälligt tak, begagnas till foderlada. Inom Skölfveneds socken finnes en fast skola, som på vissa tider är ambulatorisk inom annexerna; år 1862 undervisades här 65 barn af en examinerad lärare, under det att 135 undervisades i hemmet. Till skolan hörer ett planteringsland af 150 qv.-alnars ytvidd. Hela fattigvårdsafgiften anses uppgå till 15 rdr rmt årligen af hvarje mantal.

Några anmärkningsvärdare *minnesmärken* från forntiden äro endast råmärkena *Lunnerör* och *Askerör*, som utgöra betydligt stora stenkummel.

Inom socknen finnas $3^1/_2$ rusthåll och 6 knekthåll, deraf rusthållen äro inroterade vid Elfsborgs kompani af Westgöta regimente och knekthållen vid Gäseneds kompani af Elfsborgs regimente. Rotarnes storlek är olika, från $1^1/_4$ till 2 oförmedlade mtl. De med ordin. roteringen förenade utgifter utgöra omkring 38 rdr rmt på mantalet, utom hästvacansen för rusthållen, uppgående till 95 rdr 62 öre, och rustljenstbevillningen af frälsehemmanen, som varierar mellan 5 rdr 93 öre och 7 rdr 27 öre rmt på helt mtl. För Säms socken uppgick samma kostnad till 286 rdr 58 öre. — Rusthåll finnas ej inom sistn. socken; men hemmanen äro inroterade vid Gäseneds kompani af Elfsborgs regimente. Antalet af soldater inom socknen är 4. Rotarnes storlek från $1^1/_2$ till 2 oförmedlade mtl. De med ordinarie roteringen förenade afgifter utgöra omkring 38 rdr rmt på mantalet, utom rusttjenstbevillningen af fr.-hemmanen, som varierar mellan 3 rdr 46 öre och 5 rdr 56 öre rmt på helt mantal. Kostnaden för vägunderhållningen anses årligen uppgå till 7 rdr 50 öre rmt på hvarje mtl. Strömrensning finnes inom häradet och utgöres genom ett dagsverke på hvarje matlag efter pålysning.

Ting hållas vid Ljungs gästgifvaregård i Grude socken, belägen $^1/_2$ mil från Skölfveneds sockengräns.

Gårdar, byar och verk: i *Skölfveneds* socken		areal	hvaraf inegor
Skölfvened Klockareg.	$^1/_4$ sk.	$133^1/_2$ tld	29 tld

				areal	hvaraf inegor
Skölfvened Munkag.	$^1/_2$	mtl	rusth.	136 tld,	48 tld
Dito Prestg.	$^3/_4$	»	krono	261 »	119 »
Sötestorp, 13 åboer	$2^1/_2$	»	»	689 »	199 »
Bjelkared 4 »	1	»	frälse	286 »	124 »

Qvarnar finnas å Bjelkareds och Wimle egor, med tillsammans 4 par stenar.

i *Säms* socken: säteriet *Sämsholm,* se den art.

				areal	inegor
Sverkilstorp,	1	mtl	frälse	182 tld 27 k.	66 tld
Säm,	2	»	»	425 »	152 »
Wimle,	$^3/_8$	»	skatte	163 »	39 »

Qvarnar finnas vid Wimle och Sverkilstorp; vid sistnämnda ställe äfven såg. — Qvarnarne i båda socknarna inbringa årl. i tullmäld 384 kub.fot och 3 kannor. — Adress: Borås.

Skönabäck. Ett mantal frälse-säteri uti Slimminge socken af Wemmenhögs härad och Malmöhus län, med vacker belägenhet vid en liten sjö, $2^1/_2$ mil från Ystad, är först omkring år 1812 bebygdt utaf fordna hemmanet № 1 *Kleggeröd* af den på sin tid såsom stor ekonom och patriot allmänt kända landtrådet Cornelius Sjökrona, inom hvars slägts ego det förblifvit en längre tid, tills det genom köp öfvergått till kongl. danska jägmästaren G. Smith. Arealen är 1,448 tld, deraf 160 tld skog af bok och ek, 15 tld plantering af gran, furu och lärkträd samt 50 tld torfmossar. Till gården höra 6 arbetshemman och 9 torplägenheter, mejeri med 70 kor, schäferi med 1,000 får af merinosrace, ångbränneri, en vattenmjölqvarn, oljepress, tegelbruk samt tröskverk med flera andra inrättningar, som drifvas med vatten. Hela egendomens taxeringsvärde år 1862 var 340,600 rdr rmt, hvaraf 206,700 rdr för sjelfva hufvudgården. — Manbyggnaden består af ett tvåvånings stenhus, utbyggnaderna äro äfvenledes af sten och stora; ett vackert springvatten finnes utför boningshuset, som omgifves af betydliga trädgårdsanläggningar om 5 tunnlands rymd.

Skönabäck. Ett skatte-hemman af $^3/_4$ mtl uti Mjellby socken af Listers härad och Carlskrona län, är uppkalladt af dess sköna belägenhet vid en bäck nära sjöstranden. Af Sjöborg uppgifves hemmanet varit på 1760-talet bebygdt med ett vackert 2-vånings trähus samt haft god trädgård, vattenqvarn och fiskläge, der lax och ål erhölls. Egare var kapitenen E. L. Rosentvist.

På denna gård skall fordom blifvit förvaradt ett med runinskrift försedt dryckeshorn, som finnes aftaget hos Mytzell, sid. 34; i sednare tider har det förvarats hos prosten Lanærus i Ifvetofta. Inskriptionens innehåll är ett vedermäle på den gamla ridderliga tapperheten, upplifvad af kärlek.

Skönberga, äfven kallad Skinberga, en socken, belägen uti Hammarkinds härad af Linköpings län, $^1/_4$ mil från Söderköpings stad vid Göta kanal, mellan Drothem i n., v. och v. s. v., Ringarum i söder, Mogata i o. n. o. och Täby i norr samt upptagande 0,447 qv.-mil, hvaraf 0,002 äro vatten. Storån utgör socknens nordliga gräns, alltifrån Söderköpings nejd, $^3/_8$ mil intill Slätbakens innersta hörn i Tvärån bildar åter gräns mot Mogata nästan alltifrån sin utgång ur Strålången i Ringarum och intill $^1/_4$ mil från Slätbaken, men går derpå $^1/_2$ mil snedt igenom socknen och utfaller mot Storån invid gränsen af Drothem. Mellan några åsar, gående från Wiggeby till Mogata, äro i socknens norra del slätter med kullar; i den södra taga berg och skogsmark öfverhanden. Egentlig slätt finnes blott ned mot Söderköpings stad; norra trakterna hafva i allmänhet god och gifvande jordmån af lera och mylla, söderut råder sämre sandmylla. Tillgången på äng, bete och skog är i allmänhet ej stor. Hufvudnäringen är åkerbruk med boskapsskötsel och bränvinsbränning; hvartill komma förtjenster på staden och dess helsobrunn samt på kanalfarande. Vid åarna finnas åtskilliga qvarnverk. Bland de nyaste större trädgårdsanläggningarna inom länet förtjenar nämnas den vid prestgården inom samma socken, bestående af 1,000 fruktträd, utom en park af 200 bokar, 144 lärkträd och 570 andra träd af olika slag.

Socknen, som år 1810 beboddes af 1,154 och 1863 af nära 1,350 (1,375 år 1862 enl. pastors uppgift) inbyggare på 319 hushåll, innefattar $34^3/_4$ mant., hvaraf $17^3/_8$ skatte, $1^7/_8$ krono, $15^1/_2$ frälse; all fast egendom var i 1863 års bevillning åsatt ett värde af 1,335,222 rdr rmt, hvaraf 53,122 rdr för annan än jordbruksfastighet. Bevillningsafgiften efter II och III art. var 698 rdr rmt. Enligt mtlslängden finnas inom socknen 6 man af indelta arméen.

Socknen har 1463 och sednare haft egen kyrkoherde, men är från 1639 annex till Söderköpings stadsförsamling. Kyrkan, af sten, är gammal, men med tillbyggnader från flera olika tider; i choret äro bland andra begrafna r. r. Johan Axelsson Bjelke, fader till Johan III:s andra gemål.

Socknen har både fast och ambulatorisk folkskola, der en examinerad och en oexaminerad lärare bestrida undervisningen; antalet af inom skoláldern varande barn uppgick 1862 till 221, deraf dock de flesta erhöllo undervisning i hemmet. Fornlemningar utgöras af högar nära kyrkan och vid Ljunga, der häradets fordna tingställe skall varit; traditionen omtalar en offerlund och en offerkälla. Öster om Ljunga by i den s. k. *Hästhagen* finnes en begrafningsplats.

På Ljunga egor öppnade sig på 1760-talet en stark vattenådra utur jorden, som förser de närliggande gårdarne med ymnigt och välsmakande vatten.

Vid slutet af katholska tiden hörde $4^3/_8$ mtl till kyrkliga stiftelser, $1^3/_8$ mtl till kloster, af samtliga $43^1/_2$ mtl enligt 1700 års jordebok; på 1600-talet egdes största delen af adel. — Af gårdar, byar och hemman märkas: *Wiggeby*, *Bolltorp* med *Liljestad* och *Skälboö*, beskrifna på sina ställen. — $1^1/_4$ mtl sk., $^1/_4$ fr. *Fullerstad* med qvarn, såg, såpfabrik. Nya Stroqvarn, $1^1/_2$ mtl rusth. *Braberga* med stor ladugård hafva fordom lydt under Stegeborg. — $2^1/_8$ mtl skatte *Husby* har egen art., det eges nu af f. d. riksdagsmannen N. F. Andersson; 1 mtl frälse i samma by eges af enkefru Lagberg, $^5/_8$ mtl är kronolänsmansboställe. — *Bresätter*, *Målen* och *Öö*, tills. $2^3/_4$ mtl lyda jemte *Hälla* qvarn för ett par stenar under Huseby säteri i Mogata socken. — *Prestgården*, 1 mtl med betydlig trädgård; $^1/_4$ mtl *Gångestad*, komministers-boställe. — *Fröberga*, 1 frälse-skatte, gästgifvaregård. Hemman, som lyda under Bolltorp och ej upptagna vid den art., äro *Kulla* och *Gata*, *Djupgraf*, *Bahlstorp*, *Råda*, *Tomtsätter*, *St. Ståltorp*, tills. 3 mantal. En Fenvid i *Bragaberg* satt häradsting år 1410. — Adress: Söderköping.

Sköndal. Ett mantal frälse-säteri uti Brännkyrka socken af Svartlösa härad och Stockholms län, beläget vid sjön Drefviken, $^1/_2$ mil utom Skans tull i Stockholm, är bebygdt med ett oljemåladt trähus med 9 rum samt flygelbyggnad med 4 rum, omgifna af stor trädgård med en myckenhet fruktträd, park och lummiga alléer gränsande intill sjön. Till gården hörer tillräcklig skog för alla dess behof, rådande jordmån är ler- och svartmylla. — Kända egare äro Grönhagen 1686, Hildebrand 1772, från 1825 häradshöfding Stridbäck. År 1863 var det styckadt i två delar, hvaraf den ena på $^3/_4$ mantal taxerades till 42,500 rdr, den andra på $^1/_4$ mantal taxerades till 24,100 rdr. — Här skall konung Fredrik I ofta anställt jagtpartier.

Skönstavik. Ett frälse-säteri af $^1/_4$ mtl, uti Brännkyrka socken af Svartlösa härad och Stockholms län; tax.-värdet 1863 var 30,000 rdr rmt.

Skönnarbo. Bruks- och landtegendomar uti Tjällmo socken, Finspongaläns härad af Linköpings län, äro belägna vid en liten insjö, 1 mil från kyrkan, som ligger $4^1/_8$ mil från Skenninge, $4^5/_8$ mil från Linköping; den förra består af ett stångjernsbruk med 1 härd, 1 hammare, 290 *sktt* privil. smide, samt stålugn; den sednare består af 1 mant. skatte Skönnarbo med underl. $1^5/_8$ mtl frälse, $1^1/_2$ mtl skatte, samt 2:ne brädsågar. Gårdstomten, enligt Tuneld, med otroligt arbete planerad, har ett 2-vånings-hus med 4 flyglar, omgifna af trädgård och park. — Bruket grundades 1705 af borgm. Carl Johansson, hade länge samma egare som Folkström i Hellestad; en af egarne, kapten Lagersvärd, uppförde en stångjernshammare vid Christinefors, hvarefter båda bruken haft gemensamma egare, och tillhöra nu friherre Otto Lagerfelt. — Skönnarbo var 1863 jemte Christinefors åsatt ett taxeringsvärde af 211,800 rdr, hvaraf 16,800 rdr för Skönnarbo bruk. Arbetarnes antal vid Skönnarbo, Christinefors, Folkström och Lämneå bruk uppgafs 1850 till 41.

Skönnebol, (*Skjönnebol* i 1825 års jordebok), Sjönnebol (allmännast). Ett mantal frälse-säteri uti Ny socken af Näs härad och Carlstads län, utgör med $1^3/_8$ mtl frälse-säteri, $2^5/_8$ mtl frälse, $^1/_8$ mtl skatte, ett gods, tax. 1863 till 254,480 rdr rmt. — Arealen är 1,000 tld åker samt 5,000 tld hag- och skogsmark. — Förste kände egaren till hufvudgården *Sjönnebol*, 1 mantal, var på 1680-talet ryttm. Brynto Bengtsson Papegoja, gift med Anna Stårk, derefter egdes gården af häradshöfding Ekstedt, hvars son, öfverste-löjtn. Erik Gustaf Ekstedt, adlad von Eckstedt, förvärfvade genom arbete och klok beräkning de återstående $4^1/_8$ mtl samt Sjönnebol och Hammar, det

sednare i By socken, till fideikommiss-egendomar. År 1822 öfvergick Skönnebol genom arf till slägten Lilljehöök och innehafves nu af fideikommiss-stiftarens dotters sonson, underlöjtn. Malc. Julius Lilljehöök. — Under sista tiotalet har egendomen undergått betydlig förbättring dels genom nybyggnader, dels genom betydliga summors nedläggande på åkerjorden, och läget, som är väl flackt, har gjorts särdeles behagligt genom alléer och en trädgårdsanläggning om 8 tld.

Skönnerud, *Skjönerud* (efter jordeboken). Sågverk uti Jernskogs socken af Nordmarks härad och Carlstads län, är anlagdt vid s. k. Köla-elfven år 1825 af dåvarande bruks-förvaltaren Didrik Bergman, men har sedermera blifvit betydligt utvidgadt och förbättradt samt består för närvarande af 2:ne finbladiga sågramar med centrums-såg, jemte spånugn, samt tullmjölqvarn med två par stenar, och ett par fin sikt, afkastande c:a 150 tunnor i tull. Taxeringsvärdet för både såg och qvarn var 1862: 8,000 rdr rmt.

Sågverket, saknande egna skogar, och anlagdt hufvudsakligen för timmerinköp från Norge, hvarifrån flottled går direkt förbi bruket, afverkar årligen från 2,000 till 3,500 tolfter planker och lika mycket bräder. Tillhörande landtegendom är obetydlig, den utgöres af $\frac{13}{192}$ mtl utbrutna från frälse-hemmanet Skönerud. Närvarande egare äro brukspatron L. A. Groths arfvingar.

Skjörbo (enligt jordeboken), *Skärbo*, (efter A. E. Holmberg). Ett mtl skatte uti Tanums härad och socken af Göteborgs och Bohus län, är väl bebygdt och eger en vacker trädgård; utsädet uppgifves 1845 till 35 tunnor i bördig jordmån, och höskörden till 170 lass. Gården har intill nämnda tid varit skoglös, men då vidtogs här en skogsplantering af gårdens egare, kapten Gomer Swahn. Stället eger en viss märkvärdighet derigenom att här byggdes det första tröskverk i orten 1839, äfvensom genom att hafva tvenne tegelbruk, som anses tillverka det bästa tegel i Bohus län. — Hela taxeringsvärdet inber. för $^1/_4$ mtl underl. är 25,000 rdr rmt.

Skörby. Ett mantal frälse-säteri, 3 mantal rå och rör, belägna uti Kalmar socken af Håby härad och Uppsala län, skola enligt W. Tham vara sammanlagda och bebyggda af slägterna Stenbock och Oxenstjerna, egdes omkring 1840 af De la Gardie, 1849 och 1862 jemte $1^3/_8$ mtl frälse i samma socken af frih. Joh. Banér på Sjöö.

Enligt karta af år 1847 utgör Skörby hemmans egovidd 4,878 qv.ref, hvaraf 1,586 åker, 114 äng, 2,816 skogsmark, 324 till odling oduglig mark, 26 vägar, 4 vatten.

Skörstorp. Annex-socken till Hångsdala pastorat, är belägen uti Wartofta härad och Skaraborgs län, 1 mil s. o. från Falköping, 3 mil söder från Sköfde; omgifves i norr af Gerums, i öster af Hångdala, i söder af Kjelfvened, i vester af Slöta, i n. v. af Mularps socknar samt innefattar med Gerum en areal af 0,190 qvadratmil land, fördelade på $20^1/_8$ mtl, hvaraf $15^5/_8$ mtl skatte, $4^1/_2$ mtl krono. — Marken är sluttande från öster till vester; jordmånen sandblandad svartmylla. Socknen beboddes år 1805 af 268 och 1863 af omkr. 650 personer på 144 hushåll. — Kyrkan, belägen $^3/_{10}$ mil från moderkyrkan, är en gammal rundkyrka med tjocka murar, som likväl i en sednare tid (år 1666) genom tillbyggnad åt öster till väsendtlig del förlorat sitt antiqvariska värde. På altarringen förekomma åtskilliga inskripter af den orginelle prosten Joh. Fr. Mellin.

Största gården är *Orreholmen*, med underlydande, upptagande nära hälften af socknens taxeringsvärde, hvilket 1863 upptogs till 529,000 rdr rmt. Pastors tilldelningsstom, 1 mantal krono. — $^1/_4$ krono-säteri *Blackorna* har hört till Orreholms friherrskap och är med det reduceradt samt lyder under godset. — Af byar nämnas *Gerums* på $8^3/_4$ mtl och *Skörstorps* på $7^1/_8$ mantal. — Adress: Falköping.

Skörtinge. Herregård, belägen uti Skärkinds socken, Skärkinds härad af Linköpings län, $1^3/_4$ mil från städerna Norr- och Söderköping utmed Göta kanal, hvilken till en del går genom egorna. Egendomen består af 14 förm. mantal af säteri och frälse natur, deraf 8 mtl brukas under sjelfva hufvudgården Skörtinge, som är $1^1/_2$ mtl sk.-rusthåll, 1 mtl frälse och $^1/_2$ mtl frälse-säteri.

Af dess underlydande nämnas 2 mtl fr., 1 mtl skatte *Fröö*, 2 mtl frälse *Wiggeby* samt *Lundby*.

Sjelfva hufvudgården är bebyggd med en 2-vånings manbyggnad innehållande 12 rum samt en flygelbyggnad, med 6 rum. — Till gården hörer en park jemte en utmärkt vacker och väl ordnad trädgård med vinkast, persikohus, orangeri, m. m. Till egendomen höra vattenqvarn med 3 par stenar och enbladig såg, båda nybyggda, dock med endast tillfällig vattendrägt höst och vår. En kalkugn finnes. — Utsädet har varit 156 tunnor råg, 44 tunnor hvete och 100 tunnor vårsäd. Af odalängen skördas i goda år 800 à 1000 lass hö. Stora beteshagar finnas, äfvensom stort och ypperligt dytag samt mergellager. Vattendrag flyter genom hela egendomen, och ängen är väl belägen för vattenöfversilning från kanalen. Skogen, bestående af ek, björk, al, gran och tall, är tillräcklig för gårdens alla behof. Vid egendomen, med underlydande utgårdar och torp födas för närvarande tillsammans 35 hästar, 140 oxar, 255 kor, 56 ungnöt samt mellan 2 och 300 får.

Hela godset var år 1862 åsatt ett taxeringsvärde af 518,000 rdr rmt.

Godsets underhafvande äro välbergade och arbetsamma samt ega, i händelse af behof, ett eget understödsmagazin samt egen sparkassa.

En del af Skörtinge har jemte mycket annat varit lydande under Norsholms kungsgård, hvarifrån det blifvit köpt af Petter Spiring Sölfverkrona och tillhörigt K. Kurck, hvilken vid reduktionen utbytte det till kronan; en gård köptes år 1662 af fru Hel. Horn; en half gård utbyttes till kronan af Joh. Reuter. — Skörtinge bebyggdes till säteri af general-löjtnant Wennerstedt, död 1723; kom med dennes dotter till C. R. von Braun, och genom byte till presidenten, frih. C. G. Wennerstedt, inom hvars slägt det alltsedan förblifvit och eges nu af gr. O. Klingspor, som äfven innehar fideikommisset Grönlund.

Sladderön i Stockholms skärgård, hörer till Gräsö kapellförsamling af Frödsåkers härad.

Slagetorp, ett mtl frälse uti Hultsjö socken af Westra härad och Jönköpings län, på gränsen mellan Hultsjö och Stockaryds socknar, der Sveriges södra tvärrygg sammanträffar med den ås, som utgör gränsen mellan Kalmarsluttningen och Wexiö-Blekings-sluttningen; der uppspringa också källorna till Helgasjöns vattendrag samt Laga och Emms åar. Höjden anses uppstiga till 8 à 900 fot. Enligt äldre författares uppgifter ligger på egorna nära sjön ett *Kungsberg*. — Vid hemmanet är gästgifveri, hvarifrån skjutsas till:

Årset i s. o.		$1^5/_8$ mil
Komstad	n. v. nära Säfsjö jernvägs-station,	$1^1/_2$ »
Wrigstad	i v. förbi Stockaryds station	$^7/_8$ »
Kråketorp		$1^5/_8$ »

Slagsta, Slaksta efter Djurberg, ett frälse-säteri af $1^2/_3$ mtl uti Stockholms län, Botkyrka socken och Svartlösa härad, beläget nära Mälaren, $1^1/_2$ mil från Stockholm, har manbyggnad med tvenne flygelbyggnader, innehållande 13 rum, god frukt- och köksträdgård, bränneri, hästqvarn med 3 par stenar, tröskverk för dragare, tvenne tegelbruk, belägna vid sjön, der årl. tillverkas c:a 160,000 takpannor och 470,000 murtegel, hvartill riklig tillgång finnes nära verken på egna egor, men veden köpes från kringliggande skogssocknar. Åkerjorden består af c:a 80 tunnl., till största delen mergelmylla, utsädet är 46 tunnor säd, 24 tunnor potates. — Bland gårdens onera må nämnas $^5/_8$ uti extra roteringsbåtsman samt en häst under krigstider, till presterskap och läkare erlägges i penningar c:a 262 rdr rmt. — Egendomen var i 1863 års bevillning åsatt ett värde af 75,000 rdr rmt. — Slagsta har varit doneradt kongl. rådet Hans Eriksson och på 1600-talet innehafts af mågen Casper Otto Sperling, sedermera af Gynterfelt, tillhörde 1772 Ehrencreutz, 1807 r. r. gr. Liljencrantz, 1825 Sterky, 1863 herr F. A. Björling.

Slagåla (i jordeboken), eller *Slagårda*, ett berustadt säteri af 2 mtl, beläget uti Lillhärads socken af Tuhundra härad och Westerås län, men föres i jordeboken under Skultuna socken, donerades under första hälften af 1600-talet åt öfverste Grubbe, men utbyttes 1662 mot vederlag från kronan i Elfsborgs län; vid reduk-

tionen 1683 indrogs det åter till säteri. För år 1818 uppgifves gården, som lyder under Skultuna bruk, hafva tillräckligt höbol och ymnig skog; manbyggnaden var utaf trä och hörde dertill en trädgård.

Slaka. Socken uti Linköpings län, Hanekinds och Walkebo härader, ligger mellan Kärna i n. v., S:t Lars i n. o. och öster, Skeda i söder och sydost, Nykil och Wikingstad i vester, $^3/_4$ mil s. v. från Linköping, 3 mil från Skenninge samt omfattar med 1 mils längd och $^1/_2$ mils bredd 0,286 qvadratmil land, hvaraf efter Hahrs stat. tabeller 0,146 qv.-mil med $23^7/_8$ mtl, deraf $10^5/_8$ skatte, $3^3/_4$ krono, $9^1/_2$ frälse, höra till Hanekinds härad och 0,140 qvadratmil land med $17^3/_4$ mtl, deraf 12 mtl skatte, $5^3/_4$ mtl frälse, med 474 inbyggare, höra till Walkebo, men efter Tham höra hit blott 0,103 qvadratmil. Gränsen mellan båda häraderna utgöres mestadels af en liten å, som kommer från Skeda, och går åt norr till Kärna, der den gör fall vid Åby. Oster om ån är slättland intill en styckevis skogig ås, som stiger högst söder om kyrkan, i fordna allmänningen *Åsdymlingen;* kullar omvexla med slätter och sidlända sänkningar kring två grenar af Tinneröbäcken, som kommer i öster in från S:t Lars och Skeda. Inom Walkebo härad är äfven slätt med omvexlande åkerfält och temligen jemna, här och der kulliga skogsmarker. Rådande jordmånen är sandblandad lera, närmast kyrkan består den af sand. Socknen beboddes år 1810 af 1,055 och 1863 af 1,614 personer, hvaraf 1,073 inom Hanekinds härad. Nästan enda näringen är åkerbruk med boskapsskötsel och bränvinsbränning; äng, bete och skog nästan öfverallt ringa. På egendomen *Haddorp* har länets hushållningssällskap inrättat landtbrukskola. All fast egendom var i 1863 års bevillning åsatt ett värde af 1,164,460 rdr, hvaraf 19,360 rdr för annan än jordbruksfastighet.

Slaka synes förekomma 1251 såsom skänkt af Erik Läspes fromma enkedrottning Katharina till Gudhems kloster; år 1247 anslogs tionden af socknen till ett kanonikat, 1325 nämnes den såsom præbende för kaniker vid domkyrkan; från 1545 förenades det af Gustaf I med Linköpings regala pastorat, hvilken förening fortfor till 1629, då Slaka blef lektorspræbende och varit det alltjemt tills d. 20 Mars 1858, då det blef förklaradt för regalt pastorat. Kyrkan, belägen på en hög sandbacke utmed allmänna landsvägen från Linköping till Wimmerby, skall vara förbättrad 1335, hvälfd 1470, utvidgad 1689, ombyggd 1781 med bibehållande af torn från 1746 och uppkallad efter prinsessan Sophia Albertina; har orgelverk från 1783, altartafla af Hörberg. Svenska häfdatecknaren J. Hadorph är här begrafvan. Af antiqvariskt värde nämnes ett gammalt altarskåp med många figurer. Socknen har, utom vanliga kassor, en Lidénsk donation till premieböcker från 1792, brandstodsförening från 1809 med kassa och magazin samt skogsallmänningskassa. I socknens fasta skola undervisades år 1862: 100 barn af en examinerad lärare, medan 83 erhöllo undervisning hemma. Till skolan hörer ett planteringsland af 3,500 qvadratalnars ytvidd. Inom socknen finnes skarpskyttecorps, som anslutit sig såsom filialafdelning till Linköpings frivilliga skarpskytteförening; midt emot kyrkan står häradets tingshus med ängar och träd i fonden. — Af *fornminnen* förekomma grafhögar vid kyrkan och vid Lambohof, två stensättningar uti *Åsdymlingen.* Af de 8 runstenar, som Grau omnämner, lära numer endast 2 vara till finnandes; å den ena läses: *Anund lät hugga detta minne efter Hardin broder sin, en god dräng och mycket vis.* Man antager, att det varit kon. Braut Anund, som här rest stenen öfver sin broder Hardins graf (Afz. Sagohäfder I band, sid. 102). Om *Åsdymlingens* häradsjords lösning från Ekegrens arfv. af kyrkan samt Hanekinds häradsrätt se Graus beskrifning af Westmanland, sid. 270. Socknen har äfven ett historiskt minne från året 1542, då Dackes anhängare blefvo slagna vid Haddetorp af konungens folk under anförande af Abr. Erikson och Botved Larsson.

Af socknens gårdar hafva under katholska tiden 24 utaf 59, enligt 1700 års jordebok, hört under kyrko-, præbende- och klosterstiftelser, och särskildt under Wreta kloster 11; på 1600-talet hafva de flesta tillhört adliga slägter,

hvaribland Rosenstråle, Linderoth, Lagerfelt. — Gods och gårdar i *Hanekinds* härad: *Landbohof*, se den art., socknens största egendom, tax. till 80,000 rdr. — $2^1/_2$ mtl rusth. *Åsmestad*, med bränneri, och $1^1/_8$ mtl skatte *Halshöga* (hvaraf $^1/_8$ mtl varit skogvaktareboställe). — $1^1/_2$ rusth., 1 frälse *Aska* med bränneri. — 1 frälse *Haag* med tegelbruk och $^1/_8$ skatte *L:a Åby*. 1 fr. *Slestad* lyder under Walla i S:t Lars socken. — Boställshemman äro: $^1/_4$ mtl *Stora Gåhlstad* militiæ-bost.; 1 mtl *Mjerdevid* kaptens-boställe. — 1 mtl *Prestgården*; $^3/_4$ *L:a Gåhlstad* komminister-boställe. $^1/_2$ *L:a Åby* sergeant-boställe. — Nybble fattighus i Julita socken eger frälse-räntan af $^1/_2$ mtl L:a Åby. — Uti *Walkebo* härad: Utom förutnämnda *Haddorp* märkas *Tollstorp*, fr.-, *Normestorp*, ber. säteri, som hafva egna artiklar. — *Röby*, 2 mtl skatte, *Naterstad*, 2 mtl sk., äro välbyggda gårdar. — $^1/_4$ fr. *Åby* testamenterades af fru W. Hammarsköld till Linköpings gymnasium. Hemman äro *Berga*, *Bröttjestad*, *Karstorp* och *Kullstad*. — Adress: Linköping.

Slattefors, ett berustadt säteri af 2 mtl uti Landeryds socken af Bankekinds härad och Linköpings län, är beläget vid Stångån, nära kyrkan, som ligger 1 mil från Linköping, 4 mil från Norrköping; det donerades 1627 jemte Lund och en del af Sörby, såsom krono till Erik Slatte, såldes af medarfvingarne till Joh. Bähr, kallas 1683 gammal sätesgård; och behölls af Bähr vid reduktionen mot lösen, har sedermera tillhört öfverste-löjtn. Mauritz v. Gerdten, såldes från slägten före 1760 till Henrik von Stockenström, lydde år 1825 och ännu jemte $3^1/_4$ frälse, $^1/_4$ augm. *Sörby*, 2 fr. *Lund* under Sturefors i Wists socken. Slattefors, som uppgifves år 1818 haft 20 t:rs utsäde, godt höbol, skog till husbehof och nödtorftigt mulbete, uppskattades 1863 jemte qvarn och såg till 70,300 rdr rmt.

Slefringe, ett berustadt säteri af 2 mtl, beläget uti Åtvids socken af Bankekinds härad och Linköpings län, $^1/_4$ mil från kyrkan, som ligger $3^5/_8$ mil från Linköping; anses i äldre tider varit kungsgård och derefter tillhört slägterna Hamilton, Spens och Rålamb, tillföll år 1712 genom gifte kapiten H. J. Reuter, som år 1752 testamenterade det till en fröken Rosenstjerna, sedermera gift med frih. Sigge Sparre, hvilken 1784 sålde det till landshöfd. frih. J. Adelsvärd, och har härefter lydt under det af honom stiftade *Adelsnäs'* fideikommiss. Slefringe, som uppgifves 1818 haft 20 t:rs utsäde, godt höbol, hjelplig skog, försvarlig åbyggnad med vacker hushållsträdgård, taxerades år 1863 till 45,000 rdr.

Slesviken. Ankargrund på kusten af Gotland, öppen för ostlig vind.

Slimminge. Socken, belägen uti nordöstra hörnet af Wemmenhögs härad och Malmöhus län, $1^1/_4$ mil från moderförsamlingen Efverlöf i Torna härad, 2 mil från Ystad, omfattar 0,282 qv.mil land, fördelade på $32^2/_3$ mtl, hvaraf $1^3/_8$ mtl skatte, 2 mtl krono, $29^3/_{16}$ mtl frälse. Marken är ojemn; jordmånen består af bördigare lera, skogslera, något sandmylla och äfven stenbunden mark. På slätterna finnes torfjord till husbehof, men skogarne, som varit ansenliga, äro i sednare tiden mycket medtagna. All egendom var år 1864 åsatt ett taxeringsvärde af 1,444,100 rdr rmt, hvaraf 20,500 rdr för verk och lägenheter, 4,000 rdr för 4 fattig- och 2 skolhus. Folkmängden har från att år 1805 vara 949, uppgått 1862 till öfver 2,170 personer på 557 hushåll; på sednare 5 åren synes den dock blifvit minskad med 70. Barnundervisningen bestrides uti 2 fasta folkskolor af två examinerade lärare; under året 1862 utgjorde skolbarnens antal 365, hvaraf dock 100 undervisades i hemmet och 33 saknade all undervisning. Till skolan hörer ett planteringsland af 18,666 qvadratalnars ytvidd.

Största gårdar äro säterierna *Brodda* eller Brödda och *Skönabäck* (fordom *Kleggeröd)*, hvaraf förstnämnda med underlydande är taxeradt till 213,400 rdr rmt. Under *Svaneholm* i Skurups socken lyda 4 hemman med $1^5/_8$ mtl. — $^1/_2$ mtl ins. frälse *Stora Skallstorp* jemte $^1/_4$ mtl *Slimminge*, utgöra största gården, som eges af allmoge, den är taxerad till 20,000 rdr. — I Slimminge by är 1 mtl annex till pastor i Efverlöf; № 4, $^1/_2$ mtl, är anslaget till orgelnisten vid Lunds domkyrka. — Adress: Lund.

Slingsö, en hamn på Småländska kusten i Gladhammars socken, uti Gåse-

fjärden, cirka $1^1/_2$ mil sydvest från Westervik.

Slite- *Slitö hamn* i Othems socken af Gotlands Norra Härads fögderi, $3^1/_2$ mil från Wisby, på östra sidan af ön, hvars största och bästa hamn den varit, men numer nedsjunkit till den andra i ordningen. Den bildas af en djup hafsvik, med holmar och skär utanför; inloppet är segelbart för 24 fots djupgående fartyg och djupet vid brohufvudet 18 fot. Åren 1669 och 1712 hafva förslag gjorts till anläggande af en stad vid Slitehamn, men båda gångerna hindrats af stridiga intressen. År 1827 fick den imellertid tillåtelse att in- och utföra lofgifna varor. Exporten utgöres af kalk och trävaror; år 1860 funnos här 3 handlande. Vid denna hamn, som är väl byggd och liknar en köping, finnes ett nyligen anlagdt apothek samt postexpedition, tvänne kalkugnar; marknad hålles här årligen i September. Här är äfven lotsplats med 4 lotsar. På Enholmen midt i sjelfva inloppet har fästningen Carlsvärd varit anlagd. Från Solbacka har man en skön vidsträckt utsigt öfver hela hamnen. Der stå präktiga stenjättar — klippstycken, som hålla 15 ända till 40 fots höjd, eller enligt Agardh blott 9 à 10 alnar höga. — På Slitö föddes den 23 Mars 1796 den nu nyligen aflidne general-tulldirektören J. F. Fåhræus.

Slogsbergsfältet i Grangärdes socken af Kopparbergs län, lemnade år 1863 ur 6 grufvor 119,385 centner jernmalm.

Slommarp, ett hemman af 1 mantal uti Linköpings län, anses som säteri och hörer i judicielt hänseende till Högby socken af Göstrings härad, men i kyrkligt hänseende till Mjölby socken af Wifolka härad; gården är redan beskrifven under artikeln *Högby.*

Slotterberget i Jernboås socken af Örebro län, har en grufva, som år 1863 lemnade 34,400 centner jernmalm.

Slottsmöllan. Stor klädesfabrik och färgeri för tillverkning af alla sorters gröfre kläden, dofflar och corderoyer samt filtar, jemte mjölqvarn och tegelbruk på Halmstads stads område vid Nissa-ån, $^1/_{16}$ mil från staden. Fabriken nedbrann i April 1861, men vid strax derefter hållen bolagsstämma med aktie-egarne blef beslutadt, att fabriken skulle återuppbyggas efter en ny ritning,*) och är nu (1864) byggnaden åter uppförd.

Tillverkningen, som 1860 uppgafs i värde till 477,151 rdr rmt, utgjorde år 1864: 6,552 st. 532,829 fot, uppgående i värde till 1,011,859 rdr 95 öre. Fabriken, som sysselsätter omkring 400 arbetare, eges af Wallbergs fabriks aktiebolag med hrr J. & C. W. Wallberg till disponenter.

Slågarp, Lilla, *Slågerup.* Socken uti Skytts härad af Malmöhus län, belägen $^1/_8$ mil från moderförsamlingen *Stora Slågarp,* hvarifrån räknas 2 mil till Malmö, omfattar 0,044 qvadratmil, fördelade på $19\frac{6517}{63360}$ mtl skatte, $3\frac{44063}{63360}$ mtl krono; alltså vida öfverstigande moderförsamlingens hemmantal på en större egorymd. Marken är temligen jemn och utgöres ömsom af lera och grud. Här finnes ingen skog, men torfjord till husbehof. All fast egendom var 1862 åsatt ett taxeringsvärde af 1,522,100 rdr rmt, hvaraf 12,000 rdr för verk och lägenheter, 14,500 rdr för häradets tingshus och fängelse samt 3 skolhusbyggnader. I bevillning efter II och III art. erlades 517 rdr rmt. Folkmängden, som år 1805 var 561, uppgick 1862 till nära 1,680 personer på 241 hushåll. Kyrkan består af tvåqvadratiskt skepp med 2:ne korshvalf och enqvadratiskt chor med ett dylikt. I stället för en rundel har en liten fyrkantig rundbyggnad med tunnhvalf under spetsbågsåldern tillkommit. Barnundervisningen bestrides uti 3 fasta folkskolor, der under året 1862: 176 barn erhöllo undervisning af tre examinerade lärare. Till skolan hörer ett planteringsland af 2,333 qv.alnars ytvidd. — I socknen, som innefattar byarne *Annarp, Haglösa, Klörup, Lilla Slågarp* och *Willie,* märkas ryttmästare-bostället $3^1/_2$ mtl *Haglösa;* — gården $\frac{23}{32}$ mtl skatte i № 1 och 8 *Willie,* med väderqvarn, taxerad till 51,000 rdr rmt. — Adress: Malmö.

Slågarp, Stora. Socken uti Skytts härad af Malmöhus län, omgifven i vester

---

*) Enligt uppgift i tidningen, efter s. k. parterr-system, då byggnaden skulle blifva helt låg, men omfattande dess större yta: 128 alnars långsida åt Nissa-ån, med något öfver 80 alnars bredd.

af Fuglie socken, i öster af Lilla Slågarp, omfattar 0,057 qvadratmil, hvaraf 0,002 äro sjöar, fördelade på $6\frac{25}{48}$ mtl skatte, $1\frac{17}{48}$ mtl krono. Marken är jemn, rådande jordmånen lera. Ingen skog växer här, men i dess ställe hafva några hemman nödig torfjord. All fast egendom var år 1862 åsatt ett taxeringsvärde af 521,700 rdr rmt, hvaraf 3,000 rdr för verk och lägenheter. Bevillningsafgiften efter II och III art. var s. år 233 rdr. Folkmängden, som år 1805 var 289, uppgifves för 1862 till nära 300 på 62 hushåll. Socknen utgör med Lilla Slågarp till annex, ett regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Skytts kontrakt af Lunds stift. Båda socknarnes kyrkor, som troligen äro de två närmast hvarandra belägna landskyrkor i riket, visa tydligen genom deras läge på två små, dock tämligen höga kullar, att de hafva varit beräknade till försvarsplatser. Dessa kyrkors ringmurar omgifva kullens öfra kanter och framstå å den omgifvande slätten, såsom två uråldriga fästen. I kyrkan finnes en bägarlik dopfunt, hvars skål, som är rund, prydes kring öfra kanten med 15 rundbågar. I socknen finnes 1 fast folkskola, der en examinerad lärare år 1862 undervisade 38 barn. Till skolan hör ett planteringsland af 3,000 qvadratalnars ytvidd.

Af gårdar uti socknens enda by må nämnas 1 mtl prestgård, $^1/_8$ mtl *Klockarebol.* — № 7, 14, 15, $\frac{25}{48}$ mtl, med väderqvarn, tax. till 46,100 rdr rmt. — Ternemåsa utjord, tax. till 4,000 rdr, eges af Mellan-Grefvie kyrka. — Adress: Malmö.

Slädene. Annex-socken till Levene (Lefverne) pastorat, är belägen uti Kållands härad af Skaraborgs län, $2^1/_4$ mil s. v. från Linköping, samt omgifven i vester af Salem, i öster af Hjerpås, i söder af Levene socknar; arealen uppgifves af Hahr till 0,242 qv.mil land, dock är okändt om deruti inberäknas den del, som i jordeboken föres hit af Levene socken och innefattar $9^1/_4$ mtl; hela socknens hemmantal är $16^3/_4$ mtl, hvaraf $10^1/_4$ skatte, 5 krono, $1^1/_2$ frälse. Socknen eger både vidsträckta fält af berg, backar och mossar, samt äfven slät och jemn mark, med obehindradt vattenaflopp. Jordmånen består af lera och lermylla; en stor sträcka har en saltartad jordmån, hvilken visar liksom en rimfrost på marken, då vackert väder följer på ett föregående regn. Försöken, som i smått blifvit gjorda, att deraf koka salt, hafva någorlunda lyckats. Skog växer till husbehof. Utsädet beräknades 1818 till 30 t:r på mantalet; på de flesta ställen är höbolet svagt. Socknen beboddes år 1850 af 306, och 1863 af 875 inbyggare. Roteringsskyldiga hemman underhålla 7 man af indelta arméen; All fast egendom var i 1863 års bevillving åsatt ett värde af 553,380 rdr. — Kyrkan, belägen på en kulle, $^3/_5$ mil från moderförsamlingens, säges vara upptimrad i Wärmland i medlet af 17:de seklet; efter Topografiska corpsens karta synes socknen numer vara utan kyrka. Marknad hålles årligen i April och Oktober i denna socken.

Af gårdar märkes öfverste-bostället *Slädened,* 4 mtl krono-säteri, med *Smedtofta,* 1 mtl krono-säteri, hvilka upptaga socknens halfva taxeringsvärde; gården uppgifves af Djurberg år 1818 hafva stor och prydlig manbyggnad af sten, med ansenlig och vacker trädgård. Vidsträckt skog växer på egorna. Af byar må nämnas 5 mtl *Smedtofta;* $2^3/_4$ sk., $1^1/_2$ fr. *Skår; Tyskerud.* — Adress: Håkantorp.

Släp. Annex-socken till Walda patronela pastorat, är belägen uti Fjäre härad af Halmstads län, 1 mil n. v. från Kongsbacka, $2^1/_2$ mil söder från Göteborg, vid hafvet, omfattar 0,339 qv.mil land, fördelade på $47^7/_{12}$ mtl, ($13^7/_{12}$ skatte, $2^1/_2$ krono, $31^1/_2$ frälse), bebodda 1862 af öfver 1,500 personer. Under perioden 1855—60 har folkmängden minskats med c:a 30 personer. En stor dal går på längden tvärt igenom socknen och trenne mindre dalar gå genom socknens bredd ner mot hafvet. Dessa intaga $^1/_4$ af socknens egorymd, de återstående $^3/_4$ upptagas af mindre höga berg, af betesmarker, kärr och mossar. På båda sidor om vägen mellan Göteborg och Kongsbacka, som går genom den stora dalen, ligga vid foten af bergraderna väl bebyggda byar och hemman, till större delen beskuggade af löfträd. Endast tvänne små insjöar finnas, *Knipsjön* och *Råbosjön,* samt obetydliga vatten-

drag, hvaribland Ysling-ån blef upprensad 1856. Socknens jordmån anses för den bördigaste i Halland, och består till det mesta af god mergellera samt lerblandad sandmylla. Utom åkerbruket, som är hufvudnäring, idkas här ett indrägtigt fiske, äfven sjöfart. En stor del hemmansegare äro coopverdie-skeppare och föra fartyg på utrikes orter för rederier i åtskilliga af rikets städer. De flesta hafva burskap i Kongsbacka. All fast egendom taxerades 1863 till 940,400 rdr, bevillningsafgiften efter II och III art. uppgick till 664 rdr rmt. Kyrkan, omgifven af åldriga höga askar, är belägen $^1/_4$ mil från moderkyrkan, byggd af sten och täckt med tegel; dess längd är 39 och dess bredd 11 alnar. Hon förlängdes 1669 under kyrkoherden hr Lars Hanssons tid. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola af en examinerad lärare; af de år 1862 inom skoläldern varande barn, till antalet 192, undervisades 58 i hemmet.

I denna socken var det, hvarest för sex århundraden sedan alla tre de nordiska rikenas beherrskare möttes, för att rådgöra uti det vigtiga öfverläggningsämnet, hela nordens lugn. Mötet hölls 1254, mellan svenska riksföreståndaren Birger Jarl, norska konungen Hagen Hagenson och danska konungen Kristoffer. *) Ett annat möte hölls här år 1481, vid *Allmänna Bräcka*, af biskopen i Skara och en mängd riddare, med den församlade allmogen, hvarvid den fordna, mycket omtvistade riksgränsen bestämdes, efter uppgifter, på edlig förpligtelse, af en mängd bönder, »efter som fader och föräldrar dem skälig vist hade, och de af ålder samt hedenhös häfdat och haft hade.» Denna ort har också från krigens tider, såsom hvarje riksgräns, blodiga minnen. Traditionerna om tvisterna från försvunna århundraden hafva än icke försvunnit ur folkets hågkomst; derom tala ock de i trakten ymnigt förekommande fornlemningar, såsom grafvar, bautastenar samt förstörda skansar o. s. v. De kala bergen och de skoglösa dalsträckningarne torde ock vittna om fiendens härjande och brännande härstädes. I en torfmosse fanns i förra århundradet, långt nere i jorden, en släde, hvarpå låg ett hugget träd, och benlemningar efter de för slädan spända oxar.

Socknens nuvarande största märkvärdighet är *Särö* badort och gods, upptagande $^1/_4$ af socknens taxeringsvärde; dessutom må nämnas af gårdar: *Stjernebergs* säteri, $^2/_3$ mantal skatte *Malevik* jemte $\frac{11}{16}$ *Bukjerr* (Buttkjerr), det sistnämnda om 5 mtl skatte, utgöra norra delen af socknen och ligga på slättbygd. Byn, fordom kallad *Bothikiarri*, skall fått sitt namn af danska konungens befallning till en enka i byn: *Bota Kärring!* han hade nämligen vid ridten till förut omnämnda möte skadat sina underkläder, och för deras iståndsättande skyndat in till enkan. *Kullen* är välbebygdt. I *Nötegångs* by är en gård, som utmärker sig genom bättre byggnader. *Sannå* by. — 1 mtl krono *Släp*, prestgårds stomhemman. — Kyrkan eger № 1, $^1/_2$ mantal

*) Den uti kon. Waldemars jordebok förekommande berättelsen om den af danska konungen vid samma tillfälle hållna jordransakning, lyder som följer:

Uti Fjäre i Släps socken, då kon. Kristoffer år efter Chr. 1254, mötte konungen af Norrige och hertigen af Sverige vid sitt rikes gräns, har en enka af Bothikjarri Gudbjör skött åt konungen 8 penningeland uti åker, äng och skog, tillika med hela sin hufvuddel, genom herr Lars Tornbernsson och Jacob Djeknes händer, i närvaro af Kettildor Lippæ, Arnold Enarsson, Truls Danson, Rolf hans broder, Sven, måg till en viss Dan, Eric Svensson, Torsten hans son, Thord Pehrsson, Gudmund och Rane hans broder, på tingsstället Othäslef. Likaledes tilldömdes ön *Säreö* konungen, genom ed af gode männen Thorlakär Walther Litæt hans son, Eric Svensson, Thorstan Erisson, Örre, Dans måg, Astogh Heliförs, Bargar Ragnildson, Trugilli Dan, Thorstens dotters son. Likaledes har kon. Waldemar åt hertig Knut af Norrige upplåtit ett stycke jord Gotulfruth, hvilket hertigen ännu innehar, och bebos af Annold Svarthär, Höker, Thordgrim Gandæ och Kettil, hvilken kom ifrån *Ubbahult* (detta hemman nu kalladt Ukkhult ligger i Fjärås socken). Likaledes hafva några uti Släps socken slagit under sig skogen *Ascraskog*, hvilken tillhör konungen. *Brännäs*, hvilket Carl Svenske innehar, tillhör konungen. *Asperö, Sturisjö, Dunsö, Tjulfö* och *Wranghö* (alla förenämnde öar, som nu förekomma under namnen *Aspö, Stysö, Dousö, Tjösö* och *Wrångö*, ligga nu mera icke inom Halländska området, utan i Westergötland. På kartan af år 1277 finnas de likväl upptagne inom Halländska området). Bönder på *Watby* hafva sålt *Scutækjerr*, hvilket tillhörde konungen. Hr Holm-vith på *Marö* har tvenne konungens bönder.

Brandshult, № 1, *Liden*, № 5, *Hagryd*. Vidare finnas af hemman *Berget* och *Ekenäs*. — Adress: Kongsbacka.

Slätbaken, en vik af Östersjön, som inskjuter mellan Bråviken och Waldemarsviken på Östergötlands kust, och afdelar landet i tvenne sluttningar, den norra, som kallas *Wikbolandet*, och den södra, som utgör Hammarkinds härad. Längden är 1 mil, bredden obetydlig; största djupet i viken utgör 144 fot. Öppningen från Östersjön till denna vik är öfverströdd med en otalig mängd större och mindre öar, hvaribland utmärker sig vid segelleden den sköna *Eknön*, med ett vackert beläget skärhemman, lydande under Kåreholms säteri. Nära invid finnas lemningar efter en skans med jordvallar, *Ettersunds skans*, nyttjad af Svenskarne i striden mot Severin Norrby vid Stegeborgs belägring. Norra stranden utmärkes af skarpa, skogbevuxna bergmassor, då den södra är deremot mer jemn, fruktbar och prydd med flera välbyggda ställen. I vester går Östgöta kanal, som genom Slätbaken förenar sig med Östersjön. — *Stegeborgs* ruiner höja sig på en ö, der viken sammanflyter med nämnda haf.

Slätte. Egendom uti Fredsbergs socken af Wadsbo härad och Skaraborgs län, belägen $^1/_2$ mil n. v. från kyrkan, $2^1/_4$ mil från Mariestad, $^3/_8$ mil från Göta kanal, $^1/_8$ mil från Statens vestra stambana, utgöres af 1 mtl frälse *Slätte* med underlydande $^1/_2$ mtl frälse, jemte qvarn och såg, allts. i 1863 års bevillning åsatt ett värde af 67,000 rdr rmt. Manbyggnaden utgöres af ett tvåvåningshus med flyglar; uti ena ladugårdshuset finnes brunn. Till gården hörer större trädgård samt vacker löfskog. Enda kända egare äro några af slägten Lake på 1400-talet och den nu nyligen härstädes aflidne brukspatron N. W. Lundeqvist, som förvärfvat sig ett aktadt namn såsom författare i flera riktningar; — bland hans skrifter må nämnas »Handbok i Svenska Landtbruket», »Sveriges Lag», »Juridisk handbok», — såsom bokförläggare och såsom en utmärkt nitisk samt insigtsfull idkare af det nyare landtbruket. Före besittningen af denna egendom var Lundeqvist egare af Björnarbo, Gudhem, och delegare i Axbergs hammare i Nerike.

Slättbergs Grufva, belägen uti Leksands socken af Stora Kopparbergs län, vid *Slättbergs* by inom Åsbyggefjerdingen på gränsen af Gopa tunnlag och på ungefär 1 mils afstånd i nordvest från Sågmyra, eges för närvarande af samma bolag, som ock härur hemtar sitt malmbehof. I början af 1800-talet bröts den för kopparmalm; men då denna vid smältningen icke gaf koppar, utan endast en metallblandning, som ansågs oanvändbar, blef grufvan nedlagd. Då nyssnämnda metallblandning sedermera befanns vara nickelhaltig, upptogs grufvan åuyo för nickeltillverkningen vid Sågmyran Grufoppningarne äro fem; men endast tvenne bearbetas numera, sedan malmtillgången i de öfriga upphört. — År 1858 brötos här 31,803 centner malm.

Slättebo, ett härad på Öland, innefattande socknarne Ahlböke, Köping, Högsrum och Repplinge samt Borgholms stad; arealen är 1,532 qvadratmil.

Slättered, ett frälse-säteri af 2 mtl, är beläget uti Wistorps socken af Wartofta härad och Skaraborgs län, omkring $^1/_8$ mil s. v. från kyrkan, $^1/_2$ mil från Sandhems jernvägsstation och 2 mil s. o. från Falköping, nära landsvägen. Det utgör med $^1/_2$ mtl frälse Tåstholmen ett gods, åsatt ett taxeringsvärde af 41,000 rdr rmt; till gården hörer bränneri. Slättered uppgafs år 1818 af Djurberg hafva ringa och magert höbol, ymnig skog, stor och ansenlig mangårdsbyggnad af trä, vidlyftig trädgård med många fruktträd. Egendomen tillhörde 1816 bönder, år 1863 herr M. W. Wettervik.

Slätthög, en socken uti Allbo härad och Kronobergs län, belägen $2^5/_8$ mil n. n. v. från Wexiö — vid 580 fots höjd öfver hafvet — mellan Hjelmseryd i norr, Moheda och Aneboda i öster, Qvenneberga i söder, Gällaryd och Mistelås i vester; socknen, 2 mil lång, $^1/_2$ bred, omfattar 1,193 qvadratmil, hvaraf 0,087 äro vatten. — Marken är i allmänhet ojemn och bergig, jordmånen är dels svartmylla, dels mojord. Högländа åkrar äro här sandiga och lätta, sidlända lida af bergsyra. Skog växer till nödigt behof. *Klöfven* och *Ideberget* voro kronoallmänningar med bok här och der ännu 1770. Af de inom pastoratet enligt Smålands beskrifning belägna 110 sjöar och gölar äro *Rymmen*, 1 mil lång, $^1/_2$ bred, *Lyen* $^1/_2$ mil lång, $^1/_8$ mil bred, de största,

gifvande jernmalm till Ohs bruk. *Tollstorpsjön,* som var så fiskrik, att »vagnslass» med fisk kunde der upphemtas, är numera urtappad. Enligt uppgifter, insamlade 1860 af kongl. hushållningssällskapet, upptagas 1700 tld af odlad jord (år 1818 var denna blott 775 tld) 8,000 tld af naturlig äng; jorden, hvars allmänna beskaffenhet anses vara medelmåttig, brukas ensädes; utsädet uppgifves till 200 t:r råg, 430 t:r korn, 850 t:r hafra, 412 t:r blandsäd, 5 t:r trindsäd, 700 t:r potates, 25 t:r lin. Af årliga skörden, c:a 11,000 t:r säd och 4,900 t:r potates, anses åtgå till befolkningen och kreaturen 7,600 tunnor säd, 2,900 t:r potates; kreaturens antal uppgifves till 129 hästar, 12 tjurar, 344 oxar, 700 kor, 516 ungnöt, 1,290 får, 260 svin. Ladugårdsafkastningen till afsalu uppgifves till 30 oxar, 40 kor, 90 *l℔* ost, 200 *l℔* smör. — Socknen, som år 1810 beboddes af 1,453 och 1863 af 2,410 inbyggare på 615 hushåll, innefattar 42 mant., hvaraf $31^5/_8$ skatte, $2^5/_8$ krono, $7^3/_4$ frälse. — Socknen underhåller 19 man af indelta arméen. — All fast egendom var i 1863 års bevillning uppskattad till 949,800 rdr rmt, hvaraf 18,700 rdr för 6 qvarnar, 4 sågar och 1 manufakturverk, på hemmanet *Förebergs* egor; ett calcinerbruk, *Ideberg,* anlagdt af en handl. Broms i Stockholm, drefs 1760 med 6 pannor. — *Slätthög,* moderförsamling, utgör med Mistelås ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Allbo kontrakt af Wexiö stift, det innefattar $62^1/_4$ mtl ($62^3/_8$ mtl enl. mtlslängden), bebodda 1863 af 3,189 personer. — Här omtalas pastores de *Slæto* och *Slætu* i 13:de seklet, uttalas ännu *Slätte,* på 1590-talet kallade sig en kyrkoherdes son från detta pastorat, *Stethoguiejus.* Första kända kyrkoherde är *Ingimundus* före 1287, *Daghes, sacerdos de Slæto* beseglade 1292 ett Tonna Erngisles hustrus gåfvobref till Nydala. Af sednare kyrkoherdar må nämnas: Lars Tursenius, död 1720, om hvilken berättas, att han lidit sjönöd på Svarta hafvet, efter Pultava-slaget gått 30 mil till fots i en ödemark utan uppehälle, förrän han kom åter till sin kung i Bender, efter utståndna nästan otroliga besvärligheter. Han erhöll af turkiska Sultan en mantel, som länge varit begagnad till altartäcke, men nu mer längesedan förmultnat. — Kyrkan, byggd 1841—42, utgöres af ett aflångfyrkantigt skepp, med i öster afrundade hörn och derimellan en stor fyrkantig byggnad med sakristia inunder och magazin ofvanpå, är 60 fot bred, 120 lång. Barnundervisningen bestrides i pastoratet uti 2 flyttbara folk-, 6 flyttbara småbarnsskolor, af 2 examinerade, 1 oexam. lärare, 5 lärarinnor; antalet af barn i skolåldern är 437, deraf dock 162 undervisades hemma.

Inom socknen märkes säteriet *Strömhult;* boställs-hemman äro $^1/_4$ mtl *Gölsjöskruf,* $^5/_8$ mantal *Klasentorp,* $^1/_2$ mantal *Rickelsboda,* militiæ, $1^1/_2$ mtl *Slätthög* pastors-boställe. — Af byar må nämnas de större $1^1/_2$ *Arnhult,* 1 *Berg,* $2^3/_4$ *Båsterne,* 2 *Härlatorp,* $4^3/_8$ mtl sk., 1 fr. *Hössjö,* med gästgifveri, $2^1/_2$ skatte, $1^1/_4$ *Klasentorp,* 1 *Mosshult,* 1 *Tolestorp,* alla skatte, $1^1/_2$ frälse $^1/_2$ skatte *Lyåsa.* — Adress: Wexiö.

Slättåkra. *Slättåckra* (i 1825 års jordebok). Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Halmstads kontrakt af Göteborgs stift, utgöres af Slättåkra, modersocken, och Qvibille, annex, med $81\frac{39}{48}$ (efter Hahr), $83^5/_6$ mtl (efter eckl. matrikel), bebodda 1860 af 2,755 personer. Pastoratet är beläget $13^7/_8$ mil från stiftsstaden. — Slättåkra, socken uti Halmstads härad och län, $1^7/_8$ mil från Halmstad, kallades fordom *Sletager* och grundar sig den antagna namnhärledningen af *Slätt* (planities) och *åker* på traditionen om Hagbarts bröder, som, då de hitkommo att hämnas sin broders tragiska ändalykt, skola hafva låtit nedhugga skogen och dana ett öppet fält.

Socknen, som indelas uti de fyra nästan lika stora delarne *Lya-, Höghults-, Ma-* och *Dahlshults*-fjerding, innefattar en areal af 1,140 qvadratmil, hvaraf 0,012 äro vatten, och består af $50^1/_8$ mtl, hvaraf $5^3/_8$ mtl skatte, $2^3/_4$ krono, $41\frac{43}{48}$ frälse. Tvenne byar äro belägna inom Tönnersjö härad, hvilka likväl höra under Qvibille tingslag af Halmstads härad. *Lya fjerding,* innefattande socknens södra del, består af dess fruktbaraste och minst stenbundna trakt. Närmast uti bördighet räknas *Höghults,* på vestra sidan om Frostorps skog; den har en i allmänhet af sten besvärad jord, små och oregelbundna åkertegar samt en jordmån af mer eller mindre med grus eller sand uppblandad

mylla. *Ma fjerding,* innefattande nordöstra delen af socknen, har stenbunden och mindre fruktbar jordmån än de båda förstnämnda; den genomflytes af Nissa-ån. *Dahlshults* fjerding, norr om Lya och midt emellan Höghults och Mas fjerdingar, har hemman, hvilkas åkertegar ligga här och der kringspridda mellan odlingsrör, klippor, kärr, buskar och träd; denna trakt är den minst bördiga. Af vattendrag finnes vidare *Storån,* som framflyter genom en af berg och bokskogar omsluten dal uti Lya fjerding och förenar sig med tvenne andra mindre strömdrag, *Slättåkra å* och *Pukabäcken;* i Frosstorps skog ligga *Wallsjöarne,* i Dahlshults fjerding ligga *Digerhults-, Stämhults-* och *Hafsereds* sjöar; uti Styringe skog, $^3/_4$ mil lång och $^1/_2$ mil bred, äro 8 sjöar, af hvilka de största äro *Krok-* och *Haslesjö.* Öster om denna skog ligger Enslöfs socken, och går gränslinien inne i skogen i en djup dal, som kallas *Helvetesporten,* till hvilket namn ställets rysliga och dystra omgifning torde gifvit anledning.

Af höga berg äro *Hafsereds* ås, hvarifrån man har den vidsträcktaste utsigt i hela trakten, *Stöfvelberget, Hjortaskallen, Klefva, Sjöberg, Björkeberg* och *Bondeberg* de högsta. *Kullaskogen,* som slingrar sig mellan hemmanen uppåt norr igenom hela socknen, bildar flerstädes en täck nejd. Alla hemmanen hafva för öfrigt bokskog.

Kyrkan, byggd af sten och täckt med spån, är 55 alnar lång, 12 alnar bred; hon blef sista gången tillbyggd 1776. Af pastorer må nämnas: Thor Sörensen år 1557; Jacob Hjort, som af hans epitaphium i kyrkan synes varit den andra socknepresten på 100 års tid och tillträdde 1617, död 1675. Hans äldsta son, af 14 barn, Jöran Hjort, som stundom kallade sig Cervinus, efterträdde fadren. Lars Rhodin, död 1810. Barnundervisningen bestrides uti en flyttbar folkskola af en exam. lärare, $^1/_4$ af skolbarnens antal undervisas i hemmet.

Af fornlemningar finnas jordhögar och bautastenar; vid 25 uppresta stenar nordvest från kyrkan på öfra Slättåkra inegor är en tradition fäst om en derstädes fordom befintlig kyrkobyggnad. Stenen med några uthuggna rosor uti Spenshults skog och utmärkt af sägnen såsom drottning Margaretas hviloplats på resa mellan Halmstad och Jönköping, har i en sednare tid icke kunnat upptäckas. År 1808 hittades deremot en guldpenning, större än en dukat. Märkligaste minnena äro dock fästa vid *Mareberg* och *Marekärr,* vid vägen från Halmstad till Draereds gästgifvaregård, för den derstädes levererade striden den 10 Nov. 1563 mellan Danskar och Svenskar. Härom förtäljer oss Bexell, att, då Svenskarne den 9 November voro stadda på hemtåget, begagnade sig en hop ryttare och knektar af höstnattens mörker att smyga sig ut från Horn och Mornay. Danskarne, underrättade om den mindre goda militäriska hållningen ibland Svenska hären, sökte att öfverraska sin hemtågande fiende. De uppbröto med 6 fanor ryttare och några fännikor knektar. De skyndade att upphinna Svenskarne, hvilka, underrättade om de Danskes annalkande, redan den 10 November fattat position vid Marekärr i Slättåkra socken på vägen till Småländska gränsen. Mornay och Horn, afbidande fienden, välja en efter tidens krigskonst fördelaktig ansedd lokal och uppställa sin här i slagordning, artilleriet på en höjd, som dominerade fältet, infanteriet på ett sidländt ställe, Marekärr, och rytteriet i centren. Horn och Mornay talade till sina trupper och uppmanade dem att, afbidande anfallet, modigt begagna de fördelar, som lokalen erbjöd dem. Danska hären ankom, och knappt hade striden börjat, förrän en hop Westgötar och hingstridare kastade sig tillbaka, började rymma och göra oordning i kavalleriets leder. Fienden begagnade denna oreda, bröt med 2 fännikor knektar in i den lucka, som de flyktande lemnat, förföljde dem och eröfrade kanonerna. Svenska infanteriet under Mornay afskar genom en lika väl beräknad som hastig rörelse dessa Danskars återförening med hufvudstyrkan, återtog de eröfrade kanonerna och slogs på en gång både med den återkommande och med den framryckande fienden, hvilken således fruktlöst sökte att genom förening med hufvudstyrkan utveckla en större stridskraft. De Svenske bibehöllo platsen, ehuru förlusten å begge sidor icke skall hafva varit obetydlig. Ibland dem, som här stupat, har minnet antecknat namnen *Lennart Torstenson* till Forstena, *Fredrik Dohna* och *Bochenhausen;* och några på

valplatsen lutande träkors påminde i längre tider efterverlden om den *blodiga tionde November 1563.*

Vid gräfning och odling har man i trakten ofta funnit benrangel, liggande uti förmultnade stridsrustningar.

Folkmängden år 1805 var 1097 och år 1862 1,604 på 390 hushåll.

Taxeringsvärde	Bevillning
448,111 rdr för egendom,	144 rdr för egendom,
20,250 » » verk o. inr.,	84 » » inkomst,
15,000 » » allm. byggn.,	161 » » III art.
12,000 » tillhöriga staten.	S:a 389 rdr rmt.
S:a 495,361 rdr rmt.	

Gårdar och verk: (Spjernshult, Spämshult) 1 mantal krono *Spänshult, Spenneshult*, indraget landsgevaldiger-boställe. — 1 mantal *Slättåkra*, prestgård, $^1/_2$ mtl mensal, äro pastors-boställe. $^1/_4$ mtl *Slättåkra* klockaregård. — I socknen finnes tullhus. Af socknens hemmantal egde grefvarne Hamilton år 1862: 20 mtl, hvaraf 2 mtl insockne *Slättåkra* med 2 qvarnar för två par stenar, 2 mtl insockne *Lya*, med den bördigaste åkern i socknen. — 1 mtl uts. *Ahlarp* har fordom varit säteri, på egorna finnes ett askcalciner-bruk. Äfven *Dahlstorp* har varit säteri. — $^3/_8$ mtl skatte *Draered* med qvarn och askcalcinerbruk. — $^1/_4$ mtl skatte *Mared* med qvarn för 3 par stenar, *Oscarströms* sågverk utgöra en egendom. De två sistnämnda hemmanen jemte *Spänshult* och *Hafstenshult*, det sednare är dock beläget inom Enslöfs socken, ega alla laxfisken i Nissan. Vadmalsstampar finnas efter Bexell vid *Reastorp* och Bergsholmen (det sednare finnes ej i jordeboken); $^1/_2$ mantal utsockne *Skiepshult* är köpt från kronan 1652 af kammarekonomierådet D. Schlægell. — Adr.: Halmstad.

Slättäng, ett mtl skatte på Dal uti Jerbo socken af Walbo härad och Elfsborgs län, med 10 egare år 1863; här skall, enligt handlingar i bergskollegium, en jerngrufva varit upptagen och den första masugn samt stångjernsbruk på Dal uppförda år 1640 af en vid namn Petter Tusendaler, men skola snart åter blifvit öfvergifna. Samma grufva jemte ett nytt malmstreck bearbetades åter år 1650 af ett bolag, med handl. J. Ellers i spetsen, och 1673 af rådmannen Hans Krabbe; men såsom mindre gifvande måste arbetet snart nedläggas.

Slättäng, ett halft mantal skatte uti Sandhems socken, Wartofta härad och Skaraborgs län, beläget $^3/_4$ mil n. o. från kyrkan och Sandhems jernvägsstation, som ligger $2^3/_4$ mil s. o. från Falköping; här finnas en vattenslägga, der årligen tillverkas omkring 50 centner gjutgods, poststation, marknadsplats samt gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till

Kråkeryd i n. o. . . . . . 1 mil.
Dimbo i norr . . . . . . $1^1/_2$ mil.
Leaby i n. v. . . . . . . $1^3/_4$ »
Westrakjerr i söder . . . $1^1/_2$ »

Slöinge. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Halmstads kontrakt af Göteborgs stift, utgöres af Slöinge, moderförsamling, med Eftra till annex; det är beläget $12^1/_3$ mil från stiftsstaden samt omgifves på de tre sidorna af Skrea, Årstad, Asige, Getinge och Steninge socknar, på den fjerde sidan af hafvet. Dess största längd är 1 mil och bredden $^3/_4$ mil; hemmantalet är $52^5/_{16}$ mtl, bebodda 1860 af omkring 1,750 personer. Suse-ån flyter genom pastoratet under flera särskilda namn efter de olika ställen hon passerar. Att Eftra fordom varit moderkyrka, upplyser en gammal anteckning i pastorsarchivet, redan anförd under art. Eftra. — *Slöinge,* modersocken, belägen uti Årstads härad af Halmstads län, $1^1/_2$ mil från Falkenberg, omfattar 0,175 qvadratmil land, fördelade på $12^4/_5$ mtl skatte, $1^9/_{20}$ mtl krono, $7^5/_6$ mtl frälse, tillsammans $21\frac{11}{20}$ mtl, bebodda år 1862 af 656 personer. All fast egendom taxerades nämnda år till 483,350 rdr rmt. Marken är bergaktig. Jordmånen är i norra delen i allmänhet lerblandad, i den södra mer och mindre starkt sandblandad lermylla. I socknen träffar man icke blott bördiga, utan äfven sköna trakter. Endast någon löfskog växer här samt vid ett och annat hemman, men deremot finnes tillgång på bränntorf; under året 1863 hafva 100 ℔ furufrö, införskrifna genom Hushållningssällskapet, blifvit utsådda af några hemmansegare. År 1863 i Dec. tilldrog sig här, att åskan, beledsagad af en häftig hagelskur, nedslog i en hemmansegares nya och vackra boningshus, dervid 50 fönsterrutor krossades i små bitar, utan att strålen likväl antände.

Kyrkan, nära gästgifvaregården, är nyligen uppförd och består, enligt nutidens sätt, af ett enda bredt, men föga högt långhus, som slutar med en halfcirkel åt öster och har en tornbyggnad åt vester. Af pastorer må nämnas den först kände, herr Hans, hvilken, efter att hafva varit skollärare i Malmö, hitkom 1538. Jöran Neuman blef pastor här 1627; om honom finnes antecknadt, att han haft betydlig förmögenhet och

gagnat genom sina medicinska kunskaper. Andreas Strokirck blef pastor här 1690; han var en lärd, driftig och ansedd man samt mycket älskad af sina församlingar, tilldess en rättegång gjorde kallsinnighet mellan honom och folket. Lars Roselius, pastor här 1789. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola af en examinerad lärare; uti undervisningen deltogo 76 barn. Till skolan hörer ett planteringsland af 5,250 qvadratalnars ytvidd. Bland *fornlemningar* märkas 4 bautastenar uti Lundby gärde vid Mostorp; de anses för minnesmärken efter något nederlag af Hake den högmodiges krigshär och ega samband med Haborska monumenterna i Årstads socken. En domkrets vid Beckagård har varit häradets tingsställe. Uti Långaberg förekommer en sällsam grotta.

Gods och gårdar: Största egendomen utgöres af $^1/_2$ uts. *Boarp,* $^1/_2$ uts., $^1/_5$ krono-skatte *Bärte,* $^1/_3$ uts. *Slöinge,* $^1/_4$ sk. *Bränarp* och $^1/_4$ sk. *Toarp,* med mjölqvarn på *Bärtes* egor, 1 mtl uts. *Bergagård,* en gård. — *Perstorp* är socknens bästa hemman. — 1 mtl *Slöinge* prestgård. Kyrkan eger af hemmanen № 1, $^7/_{20}$ mtl, Beckag., № 3, $^7/_{20}$ mtl, *Lundby,* № 2, $^1/_5$ mtl, *Berteqvarn,* № 1, $^1/_4$ mtl, *Sprättarp,* № 2, $^1/_8$ mtl, *Hunnakull,* 4 t:r blandkornsmjöl och $8^1/_2$ *lℓℓ* smör samt 32 skill. i pgr m. m — Adress: Falkenberg.

Slöta. Konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Wartofta kontrakt i Skara stift, utgöres af socknarne Slöta och Karleby, med $76^1/_4$ mtl, bebodda 1860 af omkring 2,150 inbyggare. — *Slöta,* modersocken, är belägen uti Wartofta härad och Skaraborgs län, $^3/_4$ mil s. o. från Falköping, $3^1/_2$ mil från Skara samt omgifves af Luttra, Karleby, Mularp, Skörstorp, Kjelfvened, Näs, Asaka, Wårkumla och Kinneveds socknar; arealen uppgifves till 0,344 qvadratmil land, inberäknadt fordna Faleqvarna socken med $4^1/_2$ mtl skatte; den öfriga delen innefattar $42^1/_8$ mtl, hvaraf $18^7/_8$ skatte, $6^1/_2$ krono, $16^3/_4$ frälse. Inom socknen ligger *Ålleberg;* äfven annorstädes är jordytan mycket ojemn, till stor del bestående af större och smärre kullar samt här och der mossar och dälder; jordmånen består af bördig svartmylla, sand, lerblandad mylla och litet mergel. Ringa skog växer här; ängarne äro i allmänhet torra och magra. Förnämsta näringsgrenen är åkerbruk, och härifrån afyttras ett ej obetydligt qvantum spannmål. Sandstensbrott finnes på Saleby utmark. Socknen, som år 1810 beboddes af 886, hade 1863 öfver 1,200 inbyggare (med Faleqvarna 1,350, eller enligt annan uppgift 1,398). All fast egendom var n. år taxerad till 918,000 rdr rmt, hvaraf endast 500 rdr för annan än jordbruksfastighet. Bevillningsafgiften efter II och III art. var 373 rdr rmt. Socknen underhåller 17 man af indelta arméen. — Kyrkan, en af de vackraste i provinsen, började byggas 1787 och blef fullbordad 1820. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola af en examinerad lärare; c:a $^1/_5$ af skolbarnen undervisas i hemmet. Till skolan hörer ett planteringsland af 2,565 qvadratalnars ytvidd. Härigenom går Falköping—Jönköpingsbanan, med Wartofta station inom socknen. *Fornminnen:* Åren 1730 och 1786 gjordes här åtskilliga fynd af gamla mynt samt en guldring af $7^1/_2$ lods vigt. En forntidsgraf, som af fornforskarne kallas gånggrift eller halfkorsgraf, finnes på en åker helt nära gården *Synnerål Lockegården,* belägen på nedra sluttningen af *Ålleberg;* den håller 100 steg i omfång och omgifves kring foten af en tät, nu mer ofullständig kretsrand af klumpiga granitstenar, till antalet nu endast 53; grafven har nyligen varit föremål för en vetenskaplig undersökning, och få vi hänvisa dem, som önska närmare beskrifning på så väl sjelfva gånggriften som dess innehåll och de slutsatser, man ansett sig böra göra i afseende på hvilken menniskorace qvarlefvorna tillhört — till Antiqvarisk Tidskrift, första delen, 1864, sid. 266—81. Grundmurar efter fordna Faleqvarna kyrka skola finnas på en kulle vid hemmanet *Munkbo;* vid *Smeby* skall ock funnits kyrka. *Krumpehögen* på Slöta gärde är ett minne från en sednare tid; här skall nämligen kon. Kristian II:s fältherre Otto Krumpe låtit nedhugga en hop af allmogen.

De betydligaste egendomarne äro *Öfra Saleby,* till hvilken art. hänvisas, samt $^1/_2$ skatte, $^1/_2$ frälse *Löfberga* och 1 skatte, $^1/_2$ krono *Saleby,* ett gods.

Smeby, $4^1/_4$ mtl skatte, 1 mtl krono. — *Slöta* by innefattar 3 mtl skatte, 1 mtl kronofogde-boställe, $^1/_2$ mtl sergeantsboställe. — Enligt Topografiska corpsens uppgifter sid. 23, skall Sunnevads by ligga med ena hälften i Slöta och med den andra i Luttra socken; förmodligen menas dermed *Senneråls* eller Synneråls by, såsom ock byns namn finnes skrifvet på den af nämnda corps öfver länet utgifna kartan. Af hemman nämnas vidare: *Orrekulla, Torsholmen, Kjettelstorp, Kämpagård, Påfvagård, Kathrineberg, Qvarnkulla, Trien, Fävillan, Marieberg, Enåsen, Skarpås* och *Mossagård.* — Adress: Falköping.

Smeby (efter jordeböckerna), *Smedby* (allmännast). Egendom uti Tingstads socken, Lösings härad af Linköpings län, belägen $^1/_2$ mil från Norrköping, $^1/_2$ mil från närmaste lastageplats, utgöres af 2 mtl rusthåll, 1 mtl posthemman, jemte Kummelby och Klingsbergs utjordar, tillsammans motsvarande 1 mtl; arealen är c:a 600 tld, och utsädet uppgifves till c:a 100 t:r säd och 40 t:r potates; höafkastningen beräknas till 225 à 260 parlass. Frälsegården tillhörde 1687 C. J. Kagg, 1725 G. von Blocks arfv., på 1820-talet och ännu har det hela tillhört medlemmar af slägten Hjelm.

Smedby, en socken på Öland, hörande till Södra Motet, Gräsgårds härad och Kalmar län, belägen 4 mil söder från Kalmar, på öns vestra kust — vid 125 fots höjd öfver hafvet — omfattar 0,242 qvadratmil land, fördelade på 18 mtl, hvaraf $2^1/_2$ krono, resten skatte. Markens beskaffenhet är nästan enahanda med Ölands i allmänhet, och den består af en slät och jemn kalkstensklippa, till en del nästan alldeles bar, till en del mer eller mindre höljd af mull och grus, åt öster alltid långsluttande, men åt vester brantare med flera afsatser. Landet delas af naturen i tre afdelningar. Den öfversta och östra delen, som kallas Allvar, är ofruktbar och nyttjas endast till betesmark. Den mellersta, som är den egentligen fruktbara delen, utgöres af åkrar och ängar. Den nedersta och vestra är äfvenledes betesmark. Rådande jordmånen är sandmylla och skifferjord. Ingen skog växer här. All fast egendom var i 1863 års bevillning åsatt ett värde af 318,000 rdr, och medelvärdet å ett mtl var alltså 17,666 rdr rmt. Socknen, hvars folkmängd utgjorde år 1805: 347, 1850: 618 och 1863: 612 personer, utgör med annexet Södra Möckleby ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Ölands Södra kontrakt af Kalmar stift; pastoratet, innefattande $32^1/_{16}$ mtl ($32^7/_8$ enligt mantalslängden, $33\frac{1}{16}$ enligt Hahr), beboddes 1860 af omkring 1,680 personer. — Kyrkan är liten, men märkvärdig för sin besynnerliga byggnad och inredning, bestående af fyra afdelningar med en låg port mellan hvardera, nämligen af förstuga, sal, förmak och chor. Hon plundrades 1677 af Danskar och Holländare. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola, der under året 1862: 52 barn undervisades af en examinerad lärare, medan 36 erhöllo undervisning i hemmet. — Af *fornminnen* finnas runstenar och grifthögar. Under året 1824 den 20 Dec. skall en storm hafva omkullstörtat 8 väderqvarnar inom detta pastorat. — Här finnas inom socknen 2:ne hamnar, *Gåsesten* och *Klåfvenhall.* Största gården är $^3/_4$ mtl *Stora Smedby* med $^1/_4$ mtl *Parteby.* Enligt Djurberg skall alunverket hafva inköpt halfva skattehemmanet № 3 i *Stora Smedby* samt efter år 1813 försett detsamma med prydlig manbyggnad. *Prestgården,* 1 mtl, belägen i samma by ($3^1/_4$ mtl sk. *Stora* och 1 mtl *Lilla),* egde 1818: 30 tld åkerjord; en fruktträdgård anlades här 1811 af boställsinnehafvaren. Manbyggnaden omgifves af höga och lummiga askar, hvilka särdeles imponera i det eljest flacka och skoglösa landet. Öfriga hemman äro: $3^3/_8$ mtl skatte *Hammarby,* 1 mtl *Alflösa,* $3^5/_8$ skatte *Klinta,* $2^1/_4$ skatte *Nedra Westerstad.* — Adress: Stora Rör.

Smedby. Gästgifvaregård uti Stora Kopparbergs län och Husby socken, hvarifrån skjutsas till

Rörshyttan i n. o.	$1^1/_4$	mil.
Hedemora i s. v.	$1^1/_2$	»
Grådö i söder	2	»
Finnhyttan i s. o.	2	»
Uppbo i vester	$^7/_8$	»

Smedby, ett frälse-säteri af 1 mtl, uti Öster-Åkers socken af Stockholms län, ej långt från kyrkan, som ligger

$3^1/_2$ mil från Stockholm, har omfattat äfven hvad nu är Margretelund och tillhört samma ätter, tilldess sistn. i sednaste tider kommit till v. Bahr; Smedby egdes 1863 jemte 2 rusth. *Singö*, $^1/_2$ skatte *Hacksta* samt $11^1/_8$ mtl frälse, hvaraf *Rödlingby*, 3 mtl, Smedby tegelbruk och frälseränta af $1^3/_4$ mtl af frih. O. Åkerhjelm.

Smedby bestod 1818 enl. Djurberg af 4 mtl, med c:a 50 t:rs utsäde, medelmåttigt höbol — hade då liten, men städad mangårdsbyggnad af trä, med trädgård; led brist på skog; år 1863 var hela godset åsatt för bevillning ett värde af 304,085 rdr rmt.

Smedjebacken. Köping uti Norrberkes socken af Wester-bergslags fögderi och S:a Kopparbergs län, är betydligare än mången småstad, med förmånligt läge vid kyrkan och sjön *N:a Barken* samt förenad medelst jernväg med sjön Wessman och genom Strömsholms kanal med Mälaren, hvilket bidrager till ortens lifliga rörelse. Den är välbyggd och dess inbyggare välmående, har 5 handlande utom 20, som hafva burskap i Säther, och idkar isynnerhet handel med bergsprodukter. I sednare åren har likväl inom Norrberke yppats stor brist och dyrhet på trävaror, ehuru orten är belägen midt i en skogstrakt. Genom kolning äro skogarne så medtagna, att byggnadstimmer knappt finnes, och sågstockar så sällsynta, att en tolft plankor betalts med ända till 32 rdr. Till stängsel kring Wessman—Barkens jernväg äro ribbor hemtade ända från Falun, och man har exempel på att plank hemtats från Stockholm till Smedjebacken för det nya valsverkets behof, der numera engelskt stenkol till stor del begagnas i vällugnen. Här finnas gästgifvare, apothekare, bagare, garfvare, postmästare och jernsvarfvare m. fl. handtverkare; här bo dessutom domhafvanden och kronofogden i Wester-bergslagen och 6 skollärare. Af verk och inrättningar finnas nämnda valsverk för jernförädling, med en bevillningsafgift år 1862 af 430 rdr 60 öre, då der utvalsades 100,584 centner stångjern; vidare finnas mjölqvarn, *Hagge* bruks faktorigård, *Nyhammars* bruksmagasin, ett rederibolag, som år 1862 erlade för inkomst en bevillning af 41 rdr 60 öre. — Köpingen räknade nämnda år mellan 3 à 400 invånare. Härimellan och Stockholm gå nu 4 ångbåtar, utom ett stort antal jakter — ända till 100, — som äro sysselsatta att föra Wester-bergslagens tunga produkter ned till hufvudstaden eller till Strömsholm samt i återfrakt från nedra landet hemta ortens förnödenheter.

Smedsrum. Ett mtl frälse uti Tuna socken af Tunaläns härad och Kalmar län, beläget $^3/_4$ mil sydvest från kyrkan, som ligger $2^1/_4$ mil från Wimmerby, utgör jemte $^1/_2$ frälse *Falla* samt såg ett gods, tax. till 56,200 rdr. Gården har tillhört kapten Olof Bengt Gammal Hammarstedt, död här 1753; han blef fången vid Pultawa och derifrån förd till Tobolsk i Sibirien. För närvarande eges stället af fröken Aurora Hammarsköld.

Smedstorp. Annex-socken till Qverrestads pastorat, är belägen uti Ingelstads härad af Christianstads län, $1^1/_2$ mil från Cimbrishamn, och omfattar 0,372 qvadratmil land, fördelade på $22^7/_{16}$ mtl skatte. Folkmängden, som på sednare 60 åren ökats med nära 800, uppgick 1862 till öfver 1,900 personer. Marken är merändels jemn. Den besådda jorden är dels lera, dels sand, dels mylla. Skog, torfjord och kalkstensbrott finnas. Socknens jordbruksfastighet var 1862 åsatt ett taxeringsvärde af 1,399,680 rdr rmt, hvaraf 14,000 rdr för annan än jordbruksfastighet. Barnundervisningen bestrides uti tre fasta folkskolor i *Gårdlösa*, *Tjustorp* och *Tunby* och 1 fast småbarnsskola, der 188 barn undervisades år 1862 af tre examinerade och en oexaminerad lärare. Till skolan hör ett planteringsland af 32,400 qvadratalnars yta. Kyrkan ligger utmed Smedstorps herregård och $^5/_8$ mil från moderförsamlingens. Uti densamma befinnes Anders Bings grafmonument, med en latinsk inskrift, gjord af kon. Jacob VI i Skottland, sedan Jacob I i England, under hans vistande i Warberg. »Dyrbarare, praktfullare och i konstnärligt hänseende mer utmärkt grafmonument hafva vi icke funnit i Skåne», skrifves i planchverket "Skånska Herregårdar." »Det förskrifver sig från sista decenniet af 1500-talet. Monumentet är af marmor och alabaster, inmuradt i en vägg, och består af en till

halfva sin bredd ur väggen framskjutande sarkofag af svart marmor, hvilken uppbär en tafla, som å ömse sidor har tvänne kopplade alabasterpelare och öfverst en fris med en vacker basrelief, föreställande någon biblisk scen; rundt om taflan äro 32 medaljonger, i hvilka förr varit bildverk, nu till större delen förstörda. För öfrigt är det hela prydt med snerklar och andra ornamenter. På sarkofagen knäböja midt emot hvarandra tvänne hela figurer i nära kroppsstorlek af hvit marmor; den högra, som föreställer Anders Bing, är klädd i harnesk; den andra, föreställande fru Anna Pedersdotter, är klädd i sorgdrägt. — Bland gängse traditioner må anföras en berättelse om att under snapphanetiden skall egaren till Smedstorp låtit inlägga allt sitt silfver i 9 jernkakelugnar och låtit nedsänka dem i Tunbyholms sjö. Enda kända fornminnet är *Alnaberget,* en kulle med 4 resta stenar, belägen mellan byarna Smedstorp och Gårdlösa, nordost om den sednare byn. Der säges en konung Alne vara begrafven, och nära invid reser sig en kulle ur ett litet kärr, kallad Gyaberg; dit förlägges af sägnen drottning Gyas grafställe.

Här märkas herregårdarne *Smedstorp* och *Tungbyholm.* — Af byar nämnas: *Gårdslösa,* № 1—17, $3^3/_{16}$ mtl skatte, med 45 åboer. *Tjustorps* by på 19 n:r samt *Tungby,* i hvilken sednare by en gård märkes, kallad *Petersburg.*— Adress: Malmö.

Smedstorp. Herregård i Smedstorps socken, Ingelstads härad och Christianstads län, $2^1/_2$ mil från Ystad, uti en af häradets fulare delar, är ett bevis på hvad omtanke, smak, ospard möda och kostnad förmå uträtta för att ersätta hvad en njugg natur nekat. Sjelfva boningshuset har fordom varit en stolt borg; men nu äro genom tidens åverkan de flesta spår af den gamla härligheten utplånade; endast de tjocka murarne låta ana husets ålder, under det att några lister tvärt öfver gaflarna tala om att 1500-talets aristokratiska byggnadsstil äfven här en gång varit använd. — Numera är dock detta ställe en täck gård; det gamla boningshuset har blifvit rappadt och uppsnyggadt; vester om detta har en äng blifvit förvandlad till park i engelsk stil, och sällsynta trädslag äro här planterade. Öster om gården är en utmärkt väl anlagd trädgård, belägen på sluttningen af en backe och gränsande mot norr till en liten sjö, eller egentligen qvarndamm, bildad genom uppdämning af ett från nordvest kommande vattendrag och intagande en ej så obetydlig rymd. I södra ändan af sjön, der vattnet har sitt aflopp, drifver det en qvarn, och utmed stranden ser man en båtbrygga och ett nätt badhus. En gles skogsdunge om 8 tld, belägen norr och nordvest från gården, har blifvit förvandlad till en park.

Smedstorp är ett gammalt herresäte; äldsta kända egaren är Bengt Bing, som skref sig till Smidstrup år 1313. Smedstorpsgården utmärktaste och för densamma gagneligaste egaren var Anders Bing, som anses hafva uppfört härvarande borg. Han var danskt riksråd och befälhafvare på Warbergs slott, hvarjemte han från år 1571 hade Södra Halland i förläning. Han dog år 1589, och med honom utslocknade Bing-ätten. Sedermera äro inga egare kända förrän på 1640-talet, då gården tillhörde den ryktbara, danska rikshofmästaren Joachim Gersdorff, som utbytte sina gods i Skåne mot andra, hvilka han erhöll af danska kronan, som öfverlemnade de så förvärfvade skånska godsen som vederlag för Bornholm vid Roeskildska freden 1660. Sedan Smedstorp på detta sätt blifvit kr.-gods, bortförlänades det till en början åt förtjenta svenska officerare, tills det 1712 emottogs i kronoförpantning af kamereraren Peter Monthan, son till en Antoine Montagne, som för religionsförföljelse flyktat från Languedoc och var gift med kyrkoherden Grams i Bjerslöf dotter. År 1781 den 1 Okt. köptes Smedstorp af majoren, sedermera öfverstelöjtn. Nils Wilh. Meck, som lät 1791 och 92, efter att hafva erhållit Kongl. Maj:ts tillåtelse att få flytta säterifriheten på andra hemman samt fördela gården i flera delar, alla arbetsbönderna lösa sig fria från det hofveri, som de förut varit skyldiga att göra. Derpå styckade han säteriet i flera mindre lotter, sedan han först försålt delar af säterifriheten utan jord. Slutligen återstod blott stenhuset och så mycket jord, som hörer

till 1/4 rusthåll; ja, i viss mån styckades äfven sjelfva stenhuset, ty trapptornet nedrefs och stenen såldes att begagnas till byggnaderna vid Kåseholm.

Generalen baron Carl v. Platen, en bror till Göta kanals anläggare, hopsamlade största delen af de bortsålda jordlotterna. Hans arfvingar sålde år 1820 säteriet jemte № 1 Tjustorp, 1/4 mtl, till kommerserådet Jöns Peter Hemberg för 80,000 rdr bco. Efter hans död 1834 innehades Smedstorp, äfvensom Tunbyholm, af hans enka; men år 1843 öfvertogs Smedstorp af hans andra son, herr Fritz Hemberg, som är nuvarande egaren. Det är honom, som gården har att tacka för sitt nuvarande välhållna och prydliga skick. På Smedstorp finnas åtskilliga goda taflor, till större delen köpta i Paris af nuvarande egaren. Af den fordna borgen återstå nu endast vestra och norra flyglarna. — I äldre tider hörde under Smedstorp 60 hemman och jus till Smedstorps kyrka; år 1767 utgjorde Smedstorps säteri $3^3/_{16}$ mtl, och dit hörde som underlagda arbetshemman $10\frac{1}{4}\frac{1}{8}$ mtl skatte. För närvarande består Smedstorp af $2\frac{8}{9}\frac{1}{6}\frac{9}{0}$ mtl skatte från № 1 t. o. m. № 28 i byn *Smedstorp*, tax. till 240,000 rdr, jemte åtskilliga delar i Tunby by, intagande en areal af 1,800 tld. Under gården brukades vid nuvarande egarens tillträde 360 tld åker; men nu är åkern ökad till 800 tld, indelad i 8 vångar; äng och skogbevuxen betesmark under gården upptager 400 tld. — Den öfriga jordrymden innehafves af 14 arbetsbönder och 20 husmän. Dessutom hörer till Smedstorp 1/2 mtl säteri i Tunbyholm, upptagande 300 tld äng och torfmosse, 60 tld, samt 2 bönder på 40 tld. Till gården höra ett bortarrenderadt mejeri på 80 kor, en vattenqvarn med 3 par stenar, ett flisbrott. Rustningen är 3 hela nummer och del i det 4:de. — På godsets egor bodde 1862: 247 personer. Det öfriga af Smedstorps fordna säteri är skiftadt i 14 egolotter bland bönder.

Smedstorp. Ett jernverk uti Lilla Malma socken af Willåttinge härad och Nyköpings län, uppfördt år 1669 af Börje Croneberg på hemmanet Grindas egor vid Malmköpings-ån, 1/2 mil från Malmköping, hade 1 hammare och 2 härdar med ett privilegieradt stångjernssmide af $555^1/_2$ *skll* till år 1850, då här nedlades en härd med 275 *skll* smide; tackjernet fås från egen masugn vid Hellefors i Mällösa; äfven hör till verket egen rekognitionsskog från 1825 samt en spiksmedja. Under bruket lyder en landtegendom, bestående af 1/4 frälse *Smedstorp* med qvarn och såg, 1/4 frälse *Bjurudden* i sambruk med *Fräkentorp*, 1/2 frälse-säteri, vid Bjuren, med tegelbruk samt ännu $1^1/_2$ sk., $3^3/_4$ fr. (se under Lilla Malma socken). År 1686 erhölls rätt till kolning på allmänningen; af smidet äro $105^1/_2$ *skll* hitflyttade från Kengis bruk. — Utom ofvannämnda brukets första egare äro följande egare kända: Joh. Loke, † 1704, mågen, landshöfdingen A. Leijel och hans enka på 1750- och 1770-talen, v. Celsing 1825—1863. Vid godset bodde sistn. år 473 personer.

Smedstorp, ett frälse-säteri af 2 mtl, uti Björketorps socken af Bollebygds härad och Elfsborgs län, ligger nära Storån, 4 mil från Göteborg och 3 mil från Borås, 1/4 mil från kyrkan; det utgör med 1 mtl frälse *Hede* ett gods, uppskattadt i 1863 års bevillning till 35,200 rdr. Säteriet har stor manbyggnad, trädgård med flera fruktbärande träd, godt fiske uti flera på egendomens mark liggande sjöar.

Första kända egaren har varit viceguvernören i Bohuslän Wilh. Jernsköld, som före adlandet hette Keldunck, bördig från Tyskland, † 1690, hvarefter gården gick i arf inom slägten, tills ryttm. Wilhelm Jernsköld dog barnlös 1779. Sedan nämnas såsom egare herr Jac. Dahl 1820, bönder 1829, hr Gabr. Löfstrand 1863.

Smedstugan. Slaggbrukshytta i Kopparbergs socken af Dalarne, der år 1861 tillverkades 75 centner råkoppar. *Smedstugan* och *Heden*, *Rosstägt*, *Lobbarvet*, *Tägt*, *Bergsgården* och *Slättmyra*, tills. 40 spannland, belägna i samma socken, utgöra en egendom.

Smula. Annex-socken till Åsarps pastorat, är belägen till en del i Redvägs härad af Elfsborgs län och till en del i Frökinds härad af Skaraborgs län, $1^3/_4$ mil från Falköping; omfattar 0,055 qvadratmil land, fördelade på $2^7/_8$ mtl

inom Elfsborgs län, samt 0,045 qv.-mil land med $7^5/_8$ mtl inom Skaraborgs län, mot hvilket län Ätra-ån utgör gränsskilnad både i vester, norr och öster; socknen omgifves i öster af Åsaka och i söder af Åsarps socknar. Ofvan uppgifna hemmantal är efter Hahrs stat. tabeller; men efter mantals-längden utgör hemmantalet inom Elfsborgs län $3^1/_8$ skatte, $1^1/_4$ krono, $2^3/_{16}$ frälse, och inom Skaraborgs län $3^3/_8$ skatte, $4^1/_4$ fr., de förra bebodda 1863 af 219, de sednare af 185 inbyggare; år 1850 var folkmängden 307. Socknen underhåller 7 man af indelta arméen. All fast egendom var 1863 åsatt ett värde af 235,100 rdr rmt. — Kyrkan nedrefs 1830, hvarefter Åsarps kyrka varit begagnad af sockneboerna. Af *fornminnen* finnes en runsten med inskriften: »*Kuli reste stenen efter Asbjörn, sin hustrus söner, Riddare, stridgode män, innan de vordo döde i Österland*»; 2:ne höga stenar äro upprästa vid *Rakabacke*, nära landsvägen och Skaraborgs läns gräns, vid hvilka en sägen är fäst, att en småkonung Raka der skall vara begrafven. — Uti *Öija* by, 1 mtl fr., 1 mtl sk., är marknadsplats och socknens största gård. Bland öfriga hemman må nämnas, inom Elfsborgs län: löjt:s-bostället $^1/_2$ mtl *Smula*, af hvars innehafvare förtjenar nämnas löjtn. Carl Lilljehöök, som med tapperhet bivistade flera sjöslag i engelsk tjenst samt finska krigen 1788—90. — Fahnjunkare-bostället 1 mtl *Åkerholmen*. — *Smula*, 1 mtl frälse, $1^1/_8$ skatte. Inom Skaraborgs län märkes byn *Bredened*, $1^1/_4$ mtl skatte, $4^1/_4$ mtl frälse i 18 brukningsdelar; i byn finnes qvarn. — Adress: Falköping.

Smye, *Smyje*, *Smöje*, ett fiskläge uti Östra Torps socken af Wemmenhögs härad och Malmöhus län, är den sydligaste orten i riket, belägen c:a 4 mil från Malmö, vid Östersjön; räknade 1818: 12 gårdar och 1863: 16 gatuhus, bebodda af 46 hushåll och 180 inbyggare.

Småland. Landskap i Göta Rike, det vidsträcktaste inom denna hufvuddel af riket, mellan Skåne och Blekinge i söder, Halland i vester, Westergötland i nordvest och Östergötland i norr samt Östersjön i öster; har en längd af 22, en bredd af 18 Svenska mil och beräknas, jemte Öland, som tillhör ett af de Småländska länen, innehålla en areal af 279,425 qv.-mil, hvaraf 23,361 äro vatten. Redan i den allmänna inledningen till närvarande verk hafva vi anmärkt, att Småland är det sydliga Sveriges högland, som åt alla sidor sluttar ned mot hafvet, hvilket från Blekinge, Skåne samt Halland närmast mottager de på Smålands högplatå upprinnande floderna. Imellertid uppnår den Småländska högslätten i allmänhet blott en höjd af 5 till 800 fot, ehuru största upphöjningen derå, något i sydvest från Wetterns sydliga spets, uppgår till 1,000 fot och kulminerar i det 1,032 fot höga jernberget Taberg och det något högre (1,037 fot) Almesåkra eller Hjetsöla-berget. Östra delen af provinsens bergmassa är i allmänhet ansenligt högre än den vestra, hvilken hufvudsakligen består i en fortsatt sträcka af låga höjder och kullar; men med undantag af provinsens norra del uppnår berglandet icke Östersjöns kust, utan lemnar ett jemnare fält af 1—2 mils bredd utmed kusten från Westervik ända ned till provinsens gräns i söder, eller Brömsebäck.

Smålands jord hvilar på urberg, gneis, hvilken i de högländigare trakterna öfvergår till granit, och hvari man finner lager af urgrönsten, qvartz, eurit, hälleflinta o. s. v. En inskränkt och ofullkomlig öfvergångsformation uppträder på endast få ställen, t. ex. vid Wetterns strand strax vid landskapets gräns mot Östergötland, och på ön Wisingsö samt på helt få andra ställen. Rådande jordmånen är sand, som stundom bildar sig till nakna, kala åsar, ryggar och kullar, bevuxna med ljung. I provinsens inre saknas ej heller vidsträckta ljunghedar och mellan dem myrar och kärr. Utmed Östersjökusten och de till Östergötland angränsande häraderna träffas deremot bördiga trakter, och i allmänhet är provinsen uppfylld af kontraster, så att man ofta finner de skönaste och bördigaste nejder bredvid de kalaste och fulaste. I beskrifningarna öfver de särskilda Småländska länen hafva vi dock sökt något närmare charakterisera så väl landets natur som skaplynnet hos dess befolkning, hvadan vi för utrymmets vinnande måste hänvisa till dessa art.

Småland, hvars jord är så starkt impregnerad med jern, att sjö- och myrmalmer upphemtas ur nästan alla landets strömmar, sjöar och myrar, har uti *Taberget* sitt mest betydande nederlag af jernmalm, hvilken här till stor del brytes ofvan jord, men saknar derjemte icke heller andra jerngrufvor, t. ex. *Inglamåla* o. a. Koppar fås vid Waldemarsvik och Wirum i Kalmar län, vid Fredriksberg och Klefva i Jönköpings län, och nickel likaledes vid Klefva. Sveriges enda guldgrufva vid Ädelfors i Alsheda socken har för länge sedan upphört att bearbetas.

Bland landskapets talrika sjöar må det vara tillräckligt att här nämna: *Bolmen*, *Åsnen*, *Möckeln*, *Helga-sjön*, *Widöstern*, *Salen*, bland dess floder den i Östersjön utfallande *Emm-ån*, *Nissan* och *Lagan*, som utfalla i Westerhafvet, *Helge-ån*, som faller i Östersjön vid Åhus, o. a., hvilka alla finnas närmare beskrifna hvar och en på sina särskilda ställen.

Hvilken folkstam, som ursprungligen bebott Småland, är omöjligt att uppgifva; man har gissat på Finnar, emedan en del af landet kallades och ännu kallas Finved eller Finhed; man har till och med velat härleda namnet Småland från det finska Suomi eller Sameland. Mindre osannolik låter dock den gissningen, som härleder provinsens namn från »Små» och »land», en betecknande benämning på de små härader, som af den invandrande Götastammen upptogos i landets skogar och mossar samt på dess hedar, och hvilka härader småningom samlades till fylken, sinsimellan förenade genom en förbundsförfattning, liknande Sveastammens förbund under öfverkonungen i Uppsala. Smålands nyaste historieskrifvare, Wieselgren, ser i Småland det från Svea och Göta väldet samt de till Danmark hörande landskaperna Blekinge, Skåne och Halland afsöndrade tredje stora riket på den Svenska kontinenten; han kallar detta rike för *Wirdaland* eller *Wirdarike*, låter det hafva en från Asaläran skiljd religion med hufvudsaklig dyrkan af en qvinnlig gudomlighet och anser för sannolikt, att den ätt, som de Svenska historieskrifvarne efter Isländarne kallat för den Iwarska och Sigurdska, och hvilken de låta efter Ynglingahusets utgång uppträda på Uppsala-thronen, varit Wirdalandets konungaätt. Styrbjörn Starke anser han som den sista Wirdakonungen, efter hvars fall på Fyrisvall Wirdalandet helt och hållet uppgick i Svea-väldet, ehuru det sedan åter skiljdes derifrån för en tid under konungar af Blot-Svens hus, af hvilka Kol eller, som christen, Erik Årsäll var den siste. Bland Wirdarikets fylken eller »folkländer» nämnas Njudung, Finved, Wärend, Möre och som dess vigtigaste stad Kalmar, der, enligt Wieselgren, den Hel. Ansgar först landsteg och först predikade christendomen. Som Smålands egentlige apostel erkännes imellertid den Hel. Sigfrid, hvilken i Wexiö byggde den första domkyrkan. Till landets äldre traditioner hör också sagan om den hjeltemodiga jungfrun *Blenda*, som på den Småländska Bråvallaheden vid sjön Salen nedhögg en under männernas frånvaro i härnad infallande Dansk här, och derjemte berättelsen om den s. k. Kalmarleding, hvilken Norska konungen Sigurd Jorsalafar skall hafva företagit mot de hedniska Smålänningarne. Under medeltiden börjar Småland oftare nämnas i Sveriges historia. Af Folkungaätten innehade Erik, Birger Jarls son, Erik Magnusson, konung Birgers bror, och Erik, Magnus Smeks son såsom hertigdöme Småland, hvilket i samma egenskap innehades af Gustaf I:s son, Erik, »Sveriges arfkonung», som han redan då skref sig. Smålands vigtigaste medeltidsminne är den i Kalmar, »Sveriges öga, förmur och nyckel», afslutna Unionen (1397). Att Engelbrecht under sitt befrielsekrig äfven utdref fogdarne ur de Småländska slotten och borgarna, veta vi af historien, likasom att Småland under unionstiden ofta var skådeplatsen för de oroligheter, som då söndersleto Sverige. Den gamla sjelfständighetsandan hos Smålands befolkning uppenbarade sig på ett storartadt sätt för sista gången i det upprorskrig, som Nils Dacke eller Tacke, sannolikt härstammande från en gammal inhemsk konungaätt, länge underhöll mot Gustaf Wasa, tilldess han träffades af en dödande pil på Rödeby skog. Efter denna tid är landskapets historia på det närmaste sammanflätad med rikshistorien, och kunna vi derföre till denna hänvisa

i fråga om allt hvad landskapet lidit under fejderna med Danmark och om dess söners vid mångfaldiga tillfällen ådagalagda mannamod på alla de slagfält i främmande land, der de Svenska fanorna svajat som segrande och bekrönts med ära.

Om Småländningens seder och lefnadssätt m. m. hafva vi under de särskilda länen anfört det hufvudsakligaste, och behöfva här blott uttala det allmänna omdömet, att han är glad, liflig, tjenstaktig, fyndig, flitig och arbetsam och hvad man kallar »närig» till hög grad. Hvad särskildt Kronobergs län beträffar, önskade vi hänvisa läsaren till Wieselgrens »Ny Smålands-Beskrifning» och framför allt till Hyltén-Cavallii »Wärend och Wirdarne», i hvilken sistnämnda skrift man särdeles får upplysning om alla de vidskepliga bruk, som från den äldsta forntiden bibehållit sig i denna från den öfriga verlden afsöndrade trakt.

Landskapet Småland innefattar på 256 qvadratmil omkring 10,084 förm. hemman, uppskattade till ett värde af omkring 264 millioner rdr. Allmänna bevillningen för år 1863 uppgick till 237,000 rdr rmt. Landet indelas i 17 fögderier, har 9 städer och 10 köpingar samt beboddes den 31 December 1863 af 568,585 invånare.

Smögen (i jordeboken, *Smygen* på Hällströms karta), en ö i Bohusländska skären, belägen några mil från Uddevalla, synes af jordeböckerna fordom varit en oskattlagd holme, lydande under $^1/_2$ mtl frälse Wägga i Askums socken; nu finnes här ett fiskläge, der Bohus läns mest kunnige, ordentlige och förmögne fiskare bo; år 1863 räknade det 61 hus och 324 inbyggare, hörande till Grafverna kapellförsamling af Tossene pastorat inom Sotenäs härad.

Smörbergsfältet, i Norbergs socken af Westmanlands län, hade år 1863 lemnat ur sina fyra grufvor 112,266 centner jernmalm.

Smörkullan, ett högt berg i Bohus län och god landkänning för sjöfarande, se vidare art. Skredsviks socken och Cederslunds egendom.

Snaflunda. Modersocken i Sundbo härad och Örebro län, mellan Lerbäck i öster, Askersunds lands-församling i söder och sydvest, Bodarne och Wing i nordvest och norr, har en areal af 0,819 qv.-mil land och 0,069 sjö. Det tämligen högländа landet är uppfyldt med utskott från Tiveden och från den ås, som sedermera delar sig på ömse sidor om Tisarn. Här upprinna, vid en höjd af 4 till 500 fot, talrika små vattendrag, som gå åt alla håll, t. ex. Skafån, som från Skafsjöarne rinner ned i Svartån, ett vattendrag från Dåfra-sjöarne till Tybo-sjön och Tisarn, ett genom några småsjöar till Östersjön och Fogelsjön, som bildar Skyllbergs-ån; slutligen ett genom Sjö- och Anten-sjöarne till Askersunds-viken och Wettern. Sjön Anten, vid socknens södra gräns, ligger vid 383 fots höjd. Jordmånen består till större delen af sand, och åkerbruket är ej tillräckligt för behofvet; binäringar äro bränvinsbränning, skogs- och bergsbruk. Socknen består af $42^1/_2$ oförmedlade, $41^1/_2$ förmedlade hemman, utom en qvarn och ett jernbruk. — Namnet *Snavalunda* förekommer omkring 1314, och kyrkoherdeserien går tillbaka till 1100-talet; socknen är nu ett konsistorielt pastorat af tredje klassen. Kyrkan, ombyggd 1770, ligger vid landsvägen, nära Östersjöns östra ända, 5 mil från Örebro. — Bland fornminnen märkas »Landdrotset» Tjelfves ättehög och grafsten på Tjelfvesta gärd. Dåfra hemman och sjöar skola vara uppkallade efter hans hustru.

Bland gårdar märkas *Tjelfvesta,* 3 mtl säteri, *Snaflunda* med qvarn och såg donerade 1616 åt Casten Otter, född 1589 i Bremen, men sedan reducerade; Otter dog 1657 och hade 20 barn. — *Prestgården,* $1^1/_2$ mtl kr., — *Kårbergs hammare,* lydande under Stora Lassåna. Talrika jern- och koppar-malmgrufvor kring Östersjön, *Distorps, Bensäters* m. fl., som fordom varit bearbetade, begagnas för närvarande föga eller alldeles icke. — 1 mtl *Östansjö* är länsmans-boställe, $^1/_2$ *Majtorp* mönsterskrifvare- och $^1/_2$ *Nygården* fahnjunkare-boställen. — Adr.: Örebro.

Snaflunda qvarnar, *Nya* och *Södra,* ligga i Ånsta socken af Örebro härad och län, $^1/_4$ mil från Örebro stad, på 1 mantal rusthåll Snaflundas egor, som jemte qvarnarne och andra hemman inom socknen, hvaraf må nämnas $1^1/_2$ Åby,

lyda under Carlslund. Ett kronans gevärsfaktori, borr- och sliphus hade här sin plats; men då faktoriet, som var beläget i Örebro, upphörde 1798, förvandlades borrhuset till en vanlig smedja. Man har här funnit trippel. — Snaflunda hemmans areal uppgifves till 354$^1/_2$ tld, hvaraf 48 åker, 256 tld skog.

Snaggsta, ett mtl rusthåll och $^1/_2$ mtl skatte uti Forssa socken, Willåttinge härad och Nyköpings län, lyder under Malstanäs säteri, beläget uti samma socken, och är anmärkningsvärdt för en vid soldattorpet befintlig 18 alnar lång skeppssättning, som är spetsig i båda ändarna; på hemmanets egna egor, i den s. k. *Lillhagen* eller *Killinghagen*, nära sjön Uren och öfverst på ett nästan kalt berg, har man anmärkt ett cirkelrundt *kummel* af 14 alnars genomskärning. Inuti kumlet, 2 alnar från kanten, står en gammal björk.

Hemmanen, som med Kammar-kollegii tillstånd af d. 1 Mars 1864 numer äfven benämnas *Forssnäs*, äro åsatta ett tax.-värde af 72,000 rdr rmt.

Snapparp. Egendom, belägen 1$^1/_2$ mil från Malmö, 2$^1/_2$ mil från Lund och 1 mil från Trelleborg, bestående af $^3/_8$ mtl i № 1 Snapparp och $^1/_{16}$ mtl i № 5 Torkelstorp, krono-skatte-rusthåll i Kärrstorps socken, Oxie härad af Malmöhus län, samt $^1/_{96}$ mtl frälse Aggarp i Stora Svedala socken af Wemmenhögs härad; den har en sammanhängande areal af 562 tld jord, hvaraf 17 tld trädgård och park, 48 tld mader och torfjord, resten åker, bestående af lermylla på mergelbotten. Till gården finnes tegelbruk. Årliga afkastningen har på sednare tider varit c:a 3,000 t:r spannmål, och mejeriet anses inbringa omkr. 5,000 rdr rmt årligen.

Snapparp har fordom varit en mycket stor egendom, med närmare 10 gånger sin nuvarande areal. Mangårdsbyggnaden är särdeles gammal; men man känner ej hvem som byggt densamma. Ej heller har man sig bekant gårdens gamla egare, enär alla derom upplysande handlingar äro förkomna. Det berättas, att Snapphanarne här haft ett tillhåll och att gården deraf fått sitt namn.

Den förste egare man med visshet känner är en major Lindecrona vid slutet af förra århundradet; efter honom kom en major Strussenfelt, som planterat största delen af den stora och vackra parken, der han inrättat ett slags theater i det gröna med träd, planterade i form af kulisser. Här brukade han låta husfolket uppföra små komedier för egarens höga nöjes skull. Af honom försåldes egendomen år 1820 till fabrikör Pehr Bager och förblef inom Bagerska slägten till 1842, då den köptes af en hr Erland E. Bandonin för 63,000 rdr och såldes af honom år 1849 till en herr Münchmeijer för 90,000 rdr rmt. År 1856 köptes den af hr Ludvig Peterzén för 210,000 rdr s. m. och nu sednast i Aug. 1864 för 165,000 rdr af konsul A. Hage i Köpenhamn.

Snarkihl. Jern- och manufakturverk, beläget uti Silleruds socken af Nordmarks härad och Carlstads län, består af 2:ne stångjernshärdar med oinskränkt smide, 2 knipp- och 12 spikhamrar (4 efter taxeringsuppgifterna) samt en stålugn; manufakturverket är privilegieradt för 600 *sktt* ämnesjern. Till jernverket hörer en landtegendom, bestående af $\frac{559}{129600}$ mtl af *Snarkihl*, $\frac{546}{930}$ mtl i *Åsebyn*, 5 mtl *Åjebyn*, $^1/_{24}$ mtl *Svensbyn*, $^1/_{72}$ mtl *Guttebohl*, alla skatte, samt $^1/_4$ mtl frälse *Elfvik*, det sednare beläget uti Gillbergs socken och härad. Årliga utsädet vid dessa hemman uppgifves till 26 t:r höst- samt 200 t:r vårsäd.

Vidare höra till egendomen tre enbladiga sågramar, fem qvarnar, ett tegelverk, allt gående med vattendrift. Hela taxeringsvärdet 1862 var 174,254 rdr rmt, hvaraf 53,800 rdr för Snarkihls hemmansdel, 31,100 rdr för jernbruken och tegelslageriet. På 1770-talet uppgifves här af Fernow hafva funnits 1 stålugn, 8 spik- och 2 knipphamrar, och år 1829 erhölls bergskollegii tillåtelse att flytta 450 *sktt* stångjernsmide från Rankeforsens bruk i Trankihls socken till detta manufakturverk; men bruket räknar sin egentliga anläggning och uppkomst från 1840-talet, då stångjernshärdarne uppfördes och tillökningen af spikhamrarne skedde genom brukspatronerna O. Chr. Groth och Carl Thomas Uggla; verken ligga vid flera af de bästa fallen uti vattendraget, som kommer från Jernsjön och lemnar ymnig vatten-

tillgång. Bruket eges af ett bolag, bildadt år 1844, hvaraf förutnämnde herr O. Chr. Groth ännu är ena delegaren samt disponent. Bruksstämpeln är ett sammanbundet J. H. R. Elfviks hemman inköptes 1639 af fru Margaretha Roos från drottning Kristina för 332 rdr in specie 32 öre och $23^1/_3$ styfver; s. år inköpte nämnda fru äfven ordinarie skatterna för 22 daler 14 öre $14^2/_5$ styfver, allt för hela hemmanet, hvaraf $^3/_4$ nu egas af bönder.

Snasa högar eller hög, ett fjäll i Jemtland, hvilket Hisinger anser ega Åreskutans höjd. Schubert säger, att det är betäckt af eviga snöfält och lyser öfver de andra fjällen, hvilka bilda en halfkrets omkring Ånnsjön.

Snattra, *Snatra.* By på $2^3/_4$ mtl sk. uti Wesslands socken af Örbyhus härad och Uppsala län med 123 inb. på 26 hushåll, har lastageplats öster om Tierps-ån; häröfver exporteras Strömsbergs och Carlholms brukstillverkningar; under sistnämnda bruk lyder $^1/_2$ mtl.

Sneden. Härads-allmänning uti sydvestra hörnet af Litslena socken, Trögds härad och Uppsala län, innefattar enligt karta af år 1808: 10,447 qv.ref, hvaraf 9,007 utgöras af skogsmark, 1,406 af annan duglig skoglös mark samt 34 af vägar.

Sneslingeberg, ett frälse-säteri af $1^1/_2$ mtl, uti Börstils socken af Frödsåkers härad och Stockholms län, är beläget nära Kallrigafjärden; närmaste städer äro Östhammar och Öregrund. Det förekommer 1625 såsom privat egendom, men såsom kronans 1646, då det såldes till r. r. grefve P. Brahe; kom genom byte 1657 till en Geete, hvars slägt det sedermera tillhört inpå 1820-talet; lydde 1849 och ännu 1863 jemte Söderby säteri med flera socknens hemman till Forsmarks bruk. Säteriet var sistn. år jemte qvarn och såg taxeradt till 55,000 rdr rmt.

Snesta med *Surssa,* två fr.-säterier af tillsammans 3 mtl, uti Spelviks socken af Hölebo härad och Nyköpings län, belägna nära Runvikens vestra hörn, hafva från äldre tider varit under ett bruk, ehuru åtskiljda af främmande egor. Snesta har tillhört r. r. Svante Sture, som bortbytte det 1548 till Sten Bengtsson Ulff; sedermera nämnas såsom egare friherre Carl Oxenstjerna, Joh. Silfverstjerna, † 1660, P. Dureel, presidenten friherre Joh. Rosenhane på Leffsund i Runtuna, med hvilket gods det sedermera delade öden, tills Snesta år 1828 såldes af grefve Wrangels kreditorer till P. Hansson; tillhörde 1849 dennes måg Pfeiff, och 1863 jemte $^1/_4$ mtl Kallmyra öfverjägm. C. W. Kindstrand. Snesta uppgifves, år 1818, af Djurberg hafva blandad åkerjord af sand och lera, hjelpligt höbol, brist på skog; tax.värdet år 1863 var 48,800 rdr rmt.

Sniberup. By af $^5/_6$ mtl sk., $^1/_2$ kr., $^3/_4$ mtl uts. fr. i Östraby socken af Färs härad och Malmöhus län, med 232 inb. på 59 hushåll, är förtjent af att omnämnas, då det var här på en liten hemmansdel, $^1/_{32}$ mtl, Nils Månsson mottog sin riksdagsfullmakt med en rörelse, som ådagalade både det djupa allvar han fästade vid att åtaga sig ett dylikt maktpåliggande värf samt tillika sin tacksamhet att hafva blifvit ansedd värdig detsamma. Nils Månsson utmärkte sig främst genom sin talegåfva och sedan genom nitälskan för folkskolan. Såsom exempel på att ej hemmansklyfningen i och för sig bör bära skulden för de många olägenheter man velat påbörda densamma, må här omnämnas, att i detta Sniberup, dit Nils Månsson ingifte sig och först blef bonde, har, bland flera andra dylika, en bonde på $^1/_{32}$ kunnat föda sig med hustru och fem barn och derjemte i olyckans stund emottaga en slägting med ett barn samt till ganska hög ålder föda sin far, allt utan att falla någon till last, utan blott genom träget bearbetande af sin egen jord. Här, som förut ej ett får hade sommarbete på fäladslotten, då man beräknade fäladens areal och då vanliga beteskreaturens antal, kunde nämnda bonde 20 år derefter föda en för honom tillräcklig ladugård, jemte det han vid god gröda, till och med vid medelmåttig, ej behöfde köpa säd. För närvarande har byn 45 åboer och utgör största egolotten № 8, $^5/_8$ mtl, tax. till 25,000 rdr och den minsta $^1/_{64}$ mtl, tax. till 600 rdr rmt. År 1802 funnos i byn 12 åboer, 8 husmän och 79 personer, år 1844 hade deras antal uppgått till 45 åboer, 4 husmän och 243 personer. — Folkskolbyggnad finnes i byn.

Snogarp. Ett mantal uts. frälse uti Söfvestads socken, Herrestads härad och Malmöhus län, omkring $1^1/_4$ mil från Ystad, lyder under Krageholms gods.

Snogeholm. Ett och $^1/_4$ mtl frälsesäteri uti Söfde socken af Färs härad och Malmöhus län, är ett täckt sommarlustställe, beläget vid sjön af samma namn, $2^1/_4$ mil från Ystad, $^1/_2$ mil från Skoghults herregård och en half fjerdingsväg från Söfdeborg, hvarunder det lyder. En vacker skogsväg förer till den på en utskjutande landtunga i trädens skugga undangömda enkla, dock för sitt läge utmärkta boningen — en envånings träbyggnad med frånskiljda flyglar, som omsluta en vacker gårdsplats. En stor trädgård med orangerier har här nyligen blifvit anlagd.

Snogeholm skall i äldre tider hafva legat på en liten ö i Snogeholms-sjön, kallad Hägerholmen eller Heireholmen, der ännu synas grundvalar efter ett slott, och der enligt folkets berättelse en biskop Mus skall hafva bott, tills det blef förstördt af konung Katt. — Stället egdes i början af 1700-talet af professor Thomas Ihre, öfvergick sedan till familjen Bildensköld och derefter till rådman Morsing, som 1795 sålde det till öfverkammarherren, grefve C. G. Piper, hvarefter det tillhört denna familj. Snogeholms säteri med tegelbruk var 1862 åsatt ett taxeringsvärde af 39,500 rdr och med $11^5/_8$ mtl i 23 hemman inom Söfde socken ett värde af 453,900 rdr.

Snoppetorp, fordom *Snabbetorp.* Ett halft mantal skatte uti Bjälbo socken, Göstrings härad i Östergötland, är af historisk märkvärdighet. Under stridigheterna mellan Sverkerska och Erikska ätterna skola Johan Sverkerssons söner Kol och Buris blifvit slagna och dödade vid Bjälbo af konung Knut; men förut skola Danskarne, som anfördes af Kol och Buris, blifvit bragta i oordning först vid gården Bisttorp, hvarefter de ansattes hårdt af Svenskarne och togo snabba fötter vid Snabbetorp.

Snårestad. Socken uti Ljunits härad af Malmöhus län, belägen $^1/_4$ mil s. v. från moderförsamlingen Balkåkra, hvarifrån räknas $^7/_8$ mil till Ystad, gränsar vidare i öster till Hedeskoga i Herrestads härad, i söder till Östersjön, i vester till Sjörups socken samt omfattar 0,166 qvadratmil, fördelade på $18^7/_{16}$ mtl, hvaraf $1^3/_{16}$ krono, $17^1/_4$ frälse. Socknen, som i allmänhet har god åker och äng, småskog och torfjord, hade 1862 omkring 1,050 inbyggare, hvilket antal öfversteg 1805 års folkmängd med 500. All egendom var förstnämnda år åsatt ett taxeringsvärde af 1,012,200 rdr rmt, hvaraf 10,500 rdr för verk och lägenheter. — Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola och två fasta småbarnsskolor af två examinerade och en oexaminerad lärare. Skolbarnens antal utgjorde 225, deraf 3 saknade undervisning. Till skolan hör ett planteringsland af 1,750 qvadratalnars ytvidd. — I afseende på socknens fornminnen och tradtioner får hänvisas till beskrifningen af socknens enda större gård *Charlottenlund,* sid. 37, II band, hvarunder lyda 11 n:r af Snårestads bys 38 n:r; hela godset upptager halfva socknens uppskattade värde. № 18, $^5/_8$ mantal, lyder under Hunnestads säteri, 1 mantal är pastors annex-hemman, $^3/_{16}$ *Klockarebol,* det öfriga har 132 åboer. — Adr.: Ystad.

Snäckstavik eller *Brötsta.* Två mtl berustadt säteri uti Grödinge socken af Svartlösa härad och Stockholms län, vid Kaggefjärden, är köpt från kronan af Johan Salvius; synes derefter hafva tillhört stjufsonen, handl. Lorentz Hartman, och dennes svärson, sekreterare hos Ax. Oxenstjerna, Lars Larsson, adlad Sneckenfelt, död på 1660-talet; sedermera har det varit lydande under Mariebergsgodset; taxeringsvärdet 1863 var 45,000 rdr rmt.

Snäckgärdet, ett af de för naturskönheter mest utmärkta strandpartier, som Gotland eger, är beläget $^3/_4$ mil norr om Wisby intill 2:ne mindre hafsvikar och skall fått sin benämning deraf, att der fordom varit landningsställe för snäckor. Sjelfva Snäckgärdet är en stor, grönskande, skogbevuxen plan, med här och der murgrönsklädda tufvor. Bredvid planen framskjuter en väldig bergshöjd, hvarur en mängd klippstycken nedrasat; af dessa förtjenar isynnerhet ett uppmärksamheten, det ligger omkring 60 alnar från sjelfva berget och kallas af folket i trakten »predikstolen.» Vid Snäck-

gärdet äro fästa tvänne minnen; här skall nämligen, enligt äldre författare, varit första platsen för staden Wisby's anläggande. Det andra minnet är stiftandet af sällskapet D. B. W., som skedde här den 9 Juli 1844, visserligen till en början blott med lek och nöje till mål, men sedermera med en vackrare och nyttigare riktning, genom att bilda en fattigskola, hvaraf staden varit alltdittills i saknad; under dess verksamhet till 1842, då stadgan om folkundervisningen öfver hela riket blef fastställd, hafva 869 obemedlade gossar der fått den första elementära bildning; af dessa hafva flera blifvit skickliga embetsmän och prester. Bland sällskapets ytterligare verksamhet torde få nämnas inrättandet af en sparbank till den arbetande klassens nytta och en år 1855 anlagd botanisk trädgård.

Snäfringe. Härad i Westerås län och Westmanland, norrut från Mälarfjärdarna Blacken och Galten, på ömse sidor om Kolbäcks-åns nedersta lopp, innefattar följande 8 socknar, som alla höra till Munktorps prosteri och utgöra Strömsholms fögderi, nämligen: *Rytterne, Säby, Kolbäck, Svedvi, Berg, Munktorp, Sura* och *Ramnäs*. Häradet, hvars areal uppgifves till 6,112 qv.mil, beboddes 1860 af 12,082 personer och hade sitt tingsställe i Kolbäck. Namnet på häradet finnes skrifvet på flera olika sätt; i forntiden kallas det ömsom Snavingshundari, Snevinge, Svevinge, Svavinge, Snaffvinge och Sniffvinge; uti det gamla sigillet står *Sanct Davids Snäfving Härad*, efter Westmanlands apostel, den Hel. David, som bodde på Dåvö i den till häradet hörande Munktorps socken. Det vidsträckta häradet företer, säger Dybeck, till sitt skaplynne en rik mångfald; »vackra slätter och rymder, bärande åkerfält och ängar, hvilka ligga inom sina skogshöjder och backar, som med löfskog äro beklädda, likasom omkringstängda, fägna allestädes landsens inbyggare», — uttrycker sig gamle Grau. Till häradet höra öarne *Nyckelön, Tidön, Trossön, Skuterön, Billingen, Hundängen* m. fl. Utom kungsgården Strömsholm med dess slott, under hvilket hela häradet lydde såsom drottning Hedvig Eleonoras lifgeding 1650—1719, ligga här Tidö gård och Fiholm i Rytterne socken, Ramnäs och andra jernverk samt talrika ansenliga gods och gårdar. Den 11 Nov. 1276 skänktes detta jemte Fellingsbro och Åkerbo härader af konung Magnus Ladulås i morgongåfva till hans gemål Hedvig, en dotter till grefve Gerhard I af Holstein. Fornminnen äro fästa vid socknarna Munktorp, Sura, Svedvi och Kolbäck, vid Wikhus i Rytterne socken finnes en bekant ättehög; vid Wallby och Sörby ses qvarlefvor efter borgar; minnen efter strider äro fästa vid Qvicksund, Tidö och andra ställen. Häradet var år 1539 indeladt i 15 hamnar, hvaraf hvarje utgjorde år 1539 och 1637: 12 markland jord; år 1638 upphörde hamneräkningen alldeles i detta och Tuhundra härader, sedan den under sednare åren endast betecknat uppbördsdistrikter utan att skatterna derefter rättade sig.

Snällebo, en egendom uti Kalmar län och Tryserums socken af Norra Tjust härad, är belägen $^1/_8$ mil norr om kyrkan, som ligger $4^1/_4$ mil från Söderköping; den utgöres af ett mtl skatte *Snällebo*, tax. till 98,800 rdr. På egorna finnas mjöl- och sågqvarn samt tegelbruk; underlydande äro $1^5/_{12}$ mtl skatte. Egendomen har allt sedan 1790-talet tillhört slägten Klöfversköld.

Snälleröd. Två mtl frälse-säteri uti Färingtofta socken af Norra Åsbo härad och Christianstads län, som efter jordeböckerna förut innehafts af frälseman, men nu eges af 33 bönder, hvilka genom köp år 1821 förvärfvat sig det, är till så väl egare som sin öfriga historia i saknad af all belysning, utom det att på 1760-talet voro löjtn. Riddersköld, professor Estenbergs och häradshöfding Löfgrens arfvingar egare. *Snälleröds mölla* med mjölqvarn för 3 par stenar och såg med 1 ram taxerades 1862 till 15,000 rdr. På säteriets egor finnas 2:ne garfverier.

Snösbäck, ett mtl frälse-säteri (ej 2 mtl säteri enligt Tuneld) uti Karleby socken af Wartofta härad och Skaraborgs län, är beläget $^1/_8$ mil n. v. från kyrkan, $^1/_2$ mil öster från Falköping (på Topografiska corpsens karta synes gården ligga inom Falköpings landsförsamling), norr om Ålleberg; i jordeböckerna har hemmanet på 1820-talet blifvit omfördt från

Slöta socken till denna. Det reducerades på 1680-talet med Wisingsborgs grefskap och inlöstes sedermera af Gustaf Fleetwood; derefter äro af egare endast kända år 1813 ryttm. K. Natt och Dags enkefru M. Gripenmark samt 1863 hr H. A. Henrici, som derjemte eger $^3/_{16}$ mtl skatte *Karleby*, tills. tax. till 39,000 rdr rmt. Snösbäck uppgifves af Djurberg år 1818 haft 150 tld åker, äng till 140 stackar, ingen skog, obetydlig manbyggnad. Hemmanet är extra roteradt i roten № 115 med 12 daler 16 skill. taxation, enligt kongl. brefvet den 18 Juli 1848.

Snöstorp. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Laholms kontrakt af Göteborgs stift, utgöres af Snöstorp, modersocken, med annexet Trönninge, med $58\frac{11}{24}$ mtl, bebodda 1860 af 2,444 personer. — Pastoratet, beläget $14^7/_8$ mil från stiftsstaden, omslutes på vestra sidan af hafskusten och den s. k. Laholmsbugten, i nordvest af Nissaströmmen, på de andra sidorna af socknarna Enslöf, Breared, Tönnersjö och Eldsberga samt innehåller i längd $1^1/_3$ mil och i bredd 1 mil. — *Snöstorps* socken, belägen uti Tönnersjö härad af Halmstads län, $2^1/_4$ mil från Laholm, $1^1/_4$ mil från Halmstad, omfattar i areal 0,677 qv.mil, hvaraf 0,005 äro vatten. Landet är en slättbygd, och hela hafsstranden alltifrån Nissaströmmens utlopp i hafvet till Påarps hallar, der Trönninge socken tillstöter, är mycket långgrund med slät sandbotten utan minsta tecken till sten eller bergshällar. Endast några små insjöar finnas här; de äro väl fiskrika; men en mängd trädrötter i sjöbottnarne anses vara hinderlig för fisket, och det i *Fylleån*, som löper genom socknen och faller här ut i hafvet, idkade laxfisket har i sednare åren betydligt aftagit. Åkern är af sandblandad jordmån; ängen är bevuxen med små björkskog, gräsväxten är mycket ljungblandad. Fordom var Snöstorp en bland Södra Hallands mest skogrika trakter, och hela bergssträckan på sidan om Skedahla, der numera synas endast några på bergen här och der glest stående och förruttnade bokstubbar, har varit en stor och hummig bokskog. Lemningar af skogar träffas äfven stundom under flygsandsdrifvorna. Ännu växer här vid nästan alla hemmanens ängar löfskog af ek, björk, ask och al. Under året 1863 äro omkring 250 qv.-ref skogsmark besådda med utländska furufrön, hvaraf uppkommit vackra och lofvande plantor. — Vid Gustafstorp, $^1/_4$ mil norr från Snöstorps kyrka, ligger den s. k. Sperlingsholms surbrunn. Socknen innefattar, enligt sednaste jordeboksanteckn., $39\frac{23}{120}$ mtl, hvaraf $^3/_4$ skatte, $3\frac{83}{120}$ mtl krono, $34^3/_4$ frälse, taxerade till 1,316,600 rdr rmt, hvaraf dock 98,800 rdr för annan än jordbruksfastighet och 26,500 rdr för *Skedahla* exercished. — Af 1646 års jordebok, den äldsta, som finnes i landskontoret, inhemtas, att socknen då innefattade $50^5/_6$ oförm. mtl. Folkmängden, som år 1805 uppgick till 1,037, hade 1863 stigit till 2,242 personer. Kyrkan, belägen $^1/_4$ mil från Halmstad, är byggd af sten och försedd med spåntak och hvalf af tegelsten; hon är 51 alnar lång och 11 alnar bred. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola, två fasta och fyra flyttbara småbarnsskolor, der under året 1862: 389 barn erhöllo undervisning af tre examinerade och en oexaminerad lärare samt tre lärarinnor; dessutom undervisades 58 i hemmet, och 48 saknade all undervisning. Till skolan hörer ett planteringsland af 7,000 alnar. Första kända pastorn inom pastoratet är Sven Eriksson, som på en underskrift 1493 kallar sig curatus i Snidzstrup. Af fornlemningar nämnas resestenar och ättehögar; på ljungheden mellan *Öppinge* by och *Brogård* skall fordom varit en kyrka, och sägnen vet äfven att omtala fordna ting på det s. k. *Tingsberg*. *Solaberget* på Röinge utmark har enligt traditionen erhållit namn efter en sköldmö, vid namn Sola, som här skall haft sin bostad, och hvarefter ännu lemningar utvisas. Se vidare under *Skedahla*. Märkvärdigast är dock valplatsen mellan Fyllebro och Kistinge, icke långt från landsvägen till Laholm, der en af träd omgifven obelisk står upprest till minne af slaget, som i historien väl benämnes Halmstads slag, men som här i trakten kallas Fyllebro slag. Om striden är anfördt något under art. Halmstad, hvartill hänvisas. Vid *Kistinge hörne* står den s. k. *Lützowsten*, vid hvilken danska

öfversten Lützow stupade, sedan han intill sista ögonblicket af sin lefnad kämpat med den största personliga tapperhet. Under fordna krigstider, då socknen varit särdeles utsatt för fiendens härjningar, har ett hemman *Hult* af åboerna blifvit försåldt för ett ganska ringa pris till en fiendtlig corps, som begagnade husen dels till bränsle, dels ock till broar, hvarefter hemmanet varit öde ända intill sednare tider, då det återigen blifvit upptaget från ödesmål och satt till $^1/_2$ mantal af frälse-natur. Bland egendomar, som nu mer icke finnas, omtalas krono-säteriet *Snidzstrup*, hvarefter ruiner visas vid hemmanet № 1 i Snöstorps by. Säteri-friheten flyttades till Klackerup i Öfraby socken. Äfven skall ett säteri *Klaustorp* fordom funnits här.

Här märkes *Skedahla* herregård med underlydande, upptagande $^1/_3$ af socknens uppskattade värde; *Kristinehed*, $^1/_4$ mtl säteri. Qvarnar finnas vid *Tolarp* och *Marbäck*, på förstnämnda ställe äfven klädes-stamp och på det sistnämnda pappersbruk. *Pastors-bostället*, 1 mtl. — I Röinge eger kyrkan $2\frac{11}{40}$ mtl samt en qvarn vid Tolarp. Af byar förekomma *Skerkered*, belägen på gränsen till Breareds socken, *Snöstorp* med $5^3/_4$ mtl ins., $3^1/_2$ fr. *Kistinge*, $4^7/_{12}$ fr. *Fyllinge*. — Adress: Halmstad.

Snöå jernbruk, beläget i Jerna socken af Falu län, 9 mil ifrån Falun, $^1/_2$ mil från Jerna Kyrka samt $^1/_8$ mil ifrån allmänna landsvägen genom Wester-Dalarne. — Driftvattnet för bruket kommer ifrån sjöarne Snesen och Balsen i Leksands socken och utfaller $^1/_4$ mil nedom Snöån i Westerdalelfven.

Bruket erhöll sina första privilegier 1811 vid Snöåhytta, som anlades redan 1599, och består nu af 4 lancashire-smälthärdar med 2:ne smälthamrar samt 2:ne manufakturstockar för tillverkning af liar, sedan smidet vid Eriksforss och Andersforss bruk blifvit inställdt. — Bruket har oinskränkt tillverkningsrätt; dess bevillning för inkomst uppgick år 1862 till 41 rdr 60 öre. Tax.värdet var s. år 15,000 rdr rmt. Tackjernet erhålles från Tunsä masugn i Mockfjerds kapell af Gagnefs socken samt från Löfsjö masugn i Floda socken. Effekterna (smältstyckena) köras $^1/_4$ mil till Dalelfven, hvaröfver de ros, äfvensom öfver Bysjön till $^1/_4$ mil nära Lindesnäs bruk, der de utvalsas till stångjern. — Liarne afsättas inom orten och på Norge. Bruksstämpeln är bergslagets vanliga stämpel, sådan den synes på de s. k. Falupoletterna, och 2 i kors lagda pilar med bokstäfverna M. Ö. F.

Vid Snöån är ängsöfversilning anlagd och betydliga myrodlingar gjorda. Snöån eger många underlydande hemman i Jerna, Nås och Floda socknar, så att dess hela areal utgör omkring 16,000 tunnland. Verkets egare har ifrån dess första anläggning varit Falu bergslag. Snöå hemman har 6 egare. — En bergsmanshytta, kallad Snöå, finnes dessutom i Norrberkes socken af Dalarne.

Sofia Magdalena. Socken, belägen uti Ofvan-Siljans fögderi af Dalarne, $9^1/_2$ mil från Falun, innefattar hufvudsakligen *Sollerön* i Siljan och består till södra och största delen af en flatkullrig granithöjd, som litet norr om byarna *Bengtsarf* och *Häradsarf* sluttar mot n. v., så att öns norra och nordvestra del är låg och jemn. Uti branten af denna sluttning ligger tvärt öfver ön ett band af flokalkslager, och litet i norr om kalkstenen, men lägre, visar sig sandsten i kanten af en särskild liten backe på *Utanmyra* bys egor, der sandsten förr blifvit bruten vid en åker. Den öfriga norra delen af ön är helt låg, bestående till större delen af en kärräng, Sjöhatten kallad, utan att man kan se, huruvida sandstenen derunder fortfar. Kalkstensbrott finnas nära kyrkan, som är uppbyggd på socknens största höjd, granitberget vid *Rothagen* och *Bengtsarf.* Hon är byggd af sten 1785, är stor och en af ortens vackrare. Af kon. Gustaf III:s gemål, hvars namn hon bär, har hon blifvit begåfvad med dyrbart och vackert kommunionsilfver.

Öns odlingsbara höjder innehålla grusjord, der korn sås i kalkgruset. Rådande jordmånen är lera och kalkjord. Sjelfva ön är alldeles skoglös, men vid fäbodarna, hvilka äro belägna på fasta landet vester om sjön, eger socknen vidsträckt skog. Icke obetydligt af fruktträd, såsom äpple-, päron- och körsbärsträd odlas på denna ö. Socknen,

med en areal af 3,624 qvadratmil, hvaraf 0,106 äro vatten, beboddes år 1805 af 1,467, 1850 af 1,572 och 1862 af 1,727 personer. — Invånarnes förnämsta binäring är båtbyggeri. Hemmantalet är $15\frac{73}{128}$ mtl skatte, $\frac{17}{32}$ mtl krono, och i afseende på skatt är socknen indelad i 22 rotar, hvardera taxerad till 15,000 rdr rmt; hela taxeringsvärdet år 1862 var 344,625 rdr, hvaraf 10,700 rdr för annan än jordbruksfastighet.

Socknen skiljdes 1775 från Mora och utgör nu ett regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Mora kontrakt af Westerås stift; det är beläget $24\frac{1}{2}$ mil från stiftsstaden. Här skall funnits en kapellkyrka redan från urminnes tider. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola, der 112 barn undervisades 1862 af en examinerad lärare, under det att 143 barn erhöllo undervisning i hemmet; till följd af dessas stora antal ansågs vid sista folkskoleinspektionen en småbarnsskola af nöden. Till skolan hörer ett planteringsland af 360 qv.alnars yta.

Af byar och gods må nämnas $\frac{15}{32}$ mtl *Haraldsarfvet*, som är fanjunkarebeställe; *pastorsbostället;* utom förut omnämnda byar finnas *Bråmåbo, Bodarne, Gruddbo;* af verk finnas *Ryssa* qvarn, vadmalsstamp, ett tröskverk i *Gesunda.* — Adress: Mora.

Sofiedal, en landtegendom uti Gestrikland, Wahlbo socken och Gefleborgs län, har i sednare tiden blifvit bildad, och det för länet af staten bekostade stamholländeriet, som förut varit stationeradt vid Westerberg och Kungsgårdens egendomar i Ofvansjö socken, har nu mer blifvit hitflyttadt. Enligt landshöfd.-embetets sednaste femårsberättelse består holländeriet af 20 voigtländerkor och 2 tjurar; mjölkafkastningen uppgifves för åren 1856—60 till 7 à 800 kannor pr medium af hvarje ko, gräddhalten till 13 à 14 %.

Egendomen utgöres, enligt taxeringslängden, af *Åby* frälse-säteri om 6 öresland, 3 öresl. sk. *Häcklinge,* med tillhörande mjölqvarn för 4 par stenar samt tegelbruk, allts. tax. till 100,298 rdr rmt; godsets befolkning uppgick 1863 till 190 personer. Egare är friherre O. von Otter, som brukar till egendomen Sophiedal eller skatte-hemmanet *Öhn* № 2 & 3, 11 öresl., samt delar i Häcklinge och *Kusbo,* hvilka lyda under Mackmyra bruk.

Sofiedal. Gård uti Rödeby socken, Östra härad af Carlskrona län, är för ståndspersoner bebyggda hemmanet № 28, *Gunnegärde,* $^2/_3$ mtl skatte, som enligt kammar-kollegii utslag af d. 14 Sept. 1854 nu mer äfven benämnas Sofiedal. Närvarande egaren är hr J. Hultman; tax.värdet är 30,000 rdr rmt, se vidare art. Rödeby socken.

Sofieholm. Ett gods uti Njutångers socken, Norra Helsinglands fögderi och Gefleborgs län, beläget invid en vik af Hafsjön, nära allmänna landsvägen och omkring $1\frac{1}{2}$ mil söder om Hudiksvall, utgöres af $1\frac{13}{64}$ mtl krono-skatte ($1^3/_{64}$ mtl enligt tax.längden), med en areal af omkring 1,050 tld, oberäknadt andelen af Mössbo allmänning, samt af ett jernmanufakturverk, privilegieradt år 1797 för en räck- och två spikhamrar för 2:ne stockar, som år 1857 var åter under upptagning efter att en längre tid hafva varit ödelagdt; vidare höra härtill en tullmjölqvarn med 2 par stenar, en sågqvarn och särskildt linberedningsverk, tegelbruk m. m. Tax.värdet år 1863 var 23,330 rdr. Godset är bildadt på 1790-talet af flera hemman i *Öränge* by, som inköptes af häradshöfd. Nyman, hvilken uppförde boningshuset på en af de många holmar, som ligga vid Snäckmora-åns utlopp i hafvet; i samma å, som är mycket vattenrik och upprinner från Niansjöarna i Arbro sockens skogsmark, äro äfven vattenverken anlagda. Egendomen inköptes af direktör Köster och har sedermera innehafts af friherrinnan von Köhler, en Hörner, inspektor Joh. Ferner och öfvertogs 1849 af nuvarande egaren f. d. bruksinspektoren A. M. Ångman.

Sofielund. Gård uti Rödeby socken, Östra härad af Carlskrona län, är för ståndspersoner bebyggda hemmanet № 27, Snoketorp, $^2/_3$ mtl skatte, som den 27 Febr. 1844 erhöll kammarkollegii tillstånd att äfven benämnas Sofielund. Snoketorp egdes år 1790 af landskamreraren Sylvander i Carlskrona; närvarande egaren är apothekaren G. Thulin; tax.värdet är 24,000 rdr rmt.

Sofielund. Gård uti Westra Skräflinge socken af Onsjö härad och Malmöhus län, består af 1 mtl fr. i № 4, Westra Skräflinge by, som erhöll sitt nya namn 1792, med underl. $^1/_2$ mtl fr. af № 1 i Westra Kattarp; tax.värdet år 1862 var 70,000 rdr rmt. Bland gårdens egare må nämnas handl. Bauer i Malmö, som var en bland de första, hvilka före år 1803 här verkställt enskiften.

Sofielund, f. d. *Stora Sundby* (efter Djurberg Lundby), ett skatte-säteri af 2 mtl, uti Forssa socken af Nyköpings län, beläget vid Uren, donerades med andra gods inom och utom socknen år 1573 till Lars Westgöte, 1611 till mågen Bastian Donat († 1612), kom genom gifte med sondottern Anna till Paul Wudd, reducerades 1683 och berustades, lemnades af nämnda Wudds dotter Stina 1692 till hennes styfmor Margr. Wiinbladh, kom med dotterdottern Joh. Pl. Gyllenbåga till E. Ridderhjerta, egare omkring 1678; tillhörde mågen G. von Gripenschütz 1777, då han erhöll tillåtelse att ändra gårdens namn, 1787 lagman Gyllenpalm, Reuter († 1792), som löste hemmanet till skatte för 163 rdr 31 sk. $2^2/_5$ rst; af enkan, som blef omgift med assessor Apelbaum, såldes Sofielund till C. Carell; egdes år 1863 af kammarherren, baron Th. A. Adelsvärd, som utarrenderat gården på 3 år för 3,000 rdr rmt. Gården, som år 1818 af Djurberg uppgafs hafva 20 t:rs utsäde, god äng, tillräcklig skog, var i 1863 års bevillning åsatt ett tax.värde af 96,000 rdr, inber. för underl. $^5/_8$ mtl skatte.

Vid Sofielund, på yttersta delen af en i sjön Uren utskjutande udde, kallad Sofielundsnäs, ligger en hög kulle, på hvars öfversta spets finnes en skans af omkring 800 fots omkrets, och midt emot densamma finnes på andra sidan om sjön Uren på en bergudde, som utskjuter från den till Snaggesta hörande s. k. Hasselängen, en annan skans, till omfånget mycket större än den förutnämnda, i orten kallad *Hasselängsskansen.*

Sofielund eller Buddebol, ett frälsesäteri af 1 mtl, uti Ludgo socken af Rönö härad och Nyköpings län, är beläget ytterst på landtungan i Båfven, vid pass 1 mil från Björlunda jernvägsstation och utgör, jemte 3 mtl frälse underl. samt såg, ett gods. Gården egdes på 1600-talet af r. r. Johan Skytte och dess arfv., från hvilka den såldes till W. Drakenhjelm, men bördades åter, tillhörde 1677 och 1686 landshöfd. M. Posse och i flera leder hans slägt; år 1742 nämnes som egarinna öfverstinnan Flemming. År 1771 erhöll dåvarande egarinnan, fru Sophie Palmqvist, tillstånd att ändra gårdens namn; efter att sedan hafva gått genom flera händer, kom den nu sednast 1862 genom köp från ryttm. J. M. Arnqvist till rådman F. W. Brodin i Stockholm för ett uppgifvet pris af 155,000 rdr rmt, inberäknadt gröda och inventarier.

Sofiero. Landtställe, beläget uti Helsingborgs landsförsamling af Malmöhus län, $^1/_2$ mil från staden, vid Öresund, nyligen inköpt af hertiginnan af Östergötland, efter hvilken det nu bär namn; har förut varit ett predikstolshemman med namnet Skabbe, gifvet af allmogen till följd af dess magra beskaffenhet, sedermera Skabbelycke eller, enligt några författare, Skabelycke, för hvilket namn det äfven gjort skäl derigenom, att det synes beredt lycka åt upptäckaren, bankkamereraren magister S. Åberg, hvilken tillköpte sig ett 30 års arrende af detsamma, skapade deraf ett litet jordiskt paradis, anlade väg till platsen, byggde en villa derstädes med torn och spiror, fantastiska utsprång, burspråk m. m. Ur Orvar Odds skildring af stället meddela vi följande utdrag: »Slottet är anlagdt på en icke synnerligt stor platå, nästan alldeles utmed en ganska skarp backsluttning, täckt med den vackraste blandade bok- och ekskog; nere vid byggningens fot är man alltså i det fullkomligaste lugn, skyddad för alla möjliga vindar, i ett *petite Provence,* der blomster- och buskgrupper skola makalöst trifvas; men så fort man stigit upp i huset till första våningen, — hvilken hvilar på en hög gråstens-rez-de-chaussée, — har man från fönsterna den friaste utsigt öfver skogstopparna, utåt Sundet och Kattegatt. Ingenting kan vara mer öfverraskande, liksom intet mer förtjusande. En våning ännu högre upp, och vyen blir alltmera storartad, den blir nästan obegränsad. Men detta är ingalunda den enda öfver-

rasknìngen. Vi möta dylika nästan vid hvartenda steg i den omgifvande vilda parken. Lokalens beskaffenhet, en i högsta grad kuperad natur, gifver en ymnig anledning till surpriser, och det har för ett idérikt anordningssinne varit lätt nog att göra dessa fullständiga. Hela skogen åt detta håll, åt stranden, sluttar utför i afsats nedom afsats och genomskäres dessutom af icke mindre än tvenne särskilda friska vattendrag, hvarigenom olika små lummiga holmar bildas, den ena nedanför den andra. Det hela utgöres af idel praktfull löfskog, genom hvilken branta stigar slingra sig som ett nät, då och då afbrutna af forssande strömmar, öfver hvilka åtskilliga små nätta broar redan blifvit anlagda i schweizisk stil. Här öppnar sig oförmodadt en grön plats med en blick åt Sundet, här stöter man nästan pannan emot en vild sandstenshäll, som man blott med hatten i hand kan kringgå, här ser man sig inklämd mellan tvenne backsluttningar under ett tak af grönt, der man vandrar liksom i en tunnel af unga ekar.... Som sammandrag, som ett slags koncentrerad naturkomposition, står detta ställe tämligen ensamt.... För hufvudbyggningens utvidgande äro redan arbetena började med nödig kraft, och det är att hoppas, att man redan nästa sommar här skall finna ett åtminstone till det yttre fullfärdigt furstligt jagtslott.» — Egendomen Stubbarp, $^1/_4$ mtl skatte, beläget i närheten, har äfven blifvit inköpt af hertigen af Östergötland för 26,000 rdr af kammarherre Geijer, för att lemnas till Helsingborgs predikstol i utbyte mot Skabbelycke.

Solberga. Nunnekloster, låg strax utanför Wisby södra stadsport, på en hög kulle, med utsigt åt hafvet i vester, hvaraf namnet Solberga (efter man derifrån såg solens »bergning») torde härleda sig. Klostret, hvars nunnor hörde till Bernhardiner- eller Cistercienserorden, skall vara ett af de sextusen, som stiftades af S:t Bernhards syster, den hel. Humbolina, och att det funnits redan på 1200-talet, synes af ett från biskop Lars i Linköping år 1246 utfärdadt gåfvobref på en donation af S:t Olofs altare i Akergarn (nu Olofsholm) med hvad derpå kunde falla. Strelows berättelse, att konung Waldemar Atterdag skall hafva låtit bygga ett kapell utanför Wisby till minne af sin seger öfver staden den 28 Juli 1361, samt att kapellet sedermera förvandlades till ett Bernhardiner-nunnekloster, som kallats Solberga, emedan Danskarne vunno seger i solnedgången, är säkerligen förblandad med det redan långt förut i stånd varande Bernhardinerklostret. Privilegier förnyades och stadfästades för klostret af Magnus Smek år 1349, af Albrecht af Mecklenburg 1369, af Kristian I af Danmark 1459 och af Hans eller Johan af Danmark 1487. Bland klostrets gåfvor må nämnas en ganska stor årlig ränta för evärdeliga tider, som gafs af den vackra Elisifs fader (se art. Riseberga) såsom tacksamhetsgärd för det kärleksfulla sätt, hvarpå nunnorna derstädes omfattade hans dotter, då hon vid ett skeppsbrott på ett underbart sätt räddades af en modig gotländsk fiskare. Nunnornas vanliga antal i detta kloster skall hafva varit 12, utom abbedissan, legosystrarna och betjening. Årliga underhållet för hvarje nunna utgjordes af 5 t:r bröd eller 25 skäppor mjöl, 14 t:r öl (måltidsdricka), 2 stora lefvande svin, $^1/_2$ oxe, 6 får, 6 gäss, 20 höns, $^1/_4$ t:a smör, $^1/_4$ t:a sill eller strömming, 2 valar rökt sill, $^1/_2$ t:a saltad torsk, 150 torra flundror, 1 skäppa korngryn, 1 d:o hafregryn, 1 d:o ärter, 1 fjerding ättika, 4 skäppor lüneburgersalt, 1 val ägg, 10 lass ved, $^1/_2$ läst kol, 12 marker penningar till kläder och skor.

Lemningar efter byggnader syntes här år 1727, men äro nu mer alldeles försvunna.

Solberga. Annex-socken till Flisby pastorat, är belägen uti Södra Wedbo härad af Jönköpings län, 1 mil n. v. från Ekesjö, 4 mil s. o. från Grenna — vid 680 fots höjd öfver hafvet — omgifves i norr af Flisby, i öster af Ekesjö och Höreda, i söder af Björkö samt i vester af Nässjö och Barkeryd i Tveta härad; arealen är 0,885 qv.mil, hvaraf 0,072 äro vatten. Jemförd med moderförsamlingen, har denna socken 240 tld mindre egor till hvarje hemman. Socknen, som i allmänhet har ett högt läge, genomskäres af en större bergskedja och har lika jordmån med Flisby socken.

Bergkalk, en sällsynthet i dessa trakter, förekommer på säteriet Hammaryds egor; stenarten är af gråaktig färg, har i öfrigt likhet med den, som föres från Harg i Nerike till Jönköping för masugnarnas behof. Ett dylikt berg ligger å nästgränsande hemmanet *Karlstorps* egor; oaktadt de i bergen här och der förekommande röda kalk- eller fältspatsådrorna samt det gråaktiga utseendet lemnar denna sten likväl efter bränningen lika hvit kalk som den gotländska. Från 2:ne källor på *Äskhults* egor hafva *Svartån* och *Emm-ån* sin första upprinnelse.

Socknen, som år 1810 beboddes af 1,091 och 1863 af 1,562 inbyggare på 426 hushåll, innehåller 43 1/2 mtl, hvaraf 17 11/12 mtl skatte, 1/3 krono, 25 1/4 frälse. I socknen äro förlagda 11 man af indelta arméen. Hela fastighetsvärdet upptogs i 1863 års bevillning till 904,500 rdr, hvaraf 31,000 rdr för annan än jordbruksfastighet. I bevillning efter II och III art. erlades 328 rdr. Kyrkan är tillbyggd 1750 och 1763. I choret hänger en dopengel af trä, med dopskålen i högra handen; fordomdags nedhissades engeln vid döpelseförrättningar. År 1800 inrättades här ett sockenmagazin, och 1858 lades grunden till ett sockenbibliothek genom inköp af böcker för församlingens andel i bränvinsminuteringsafgiften. Den äldste tjenstgörande orgelnist och kantor i riket anses vara härvarande orgelnisten N. Ahlstrand, som är 80 år gammal och tjenstgjort i 52 år; af honom är socknens orgelverk bygdt år 1836. Nyligen har nämnde orgelnist hugnats med en hedersskänk af socknemännen. Trenne veteraner skola vara bosatta här, enligt Eksjö-bladet, deraf den ena är nu mera afskedade extra korporalen af 3:dje majorens kompani vid Jönköpings regimente, Lars Björn, född i denna socken d. 29 Sept. 1777, som tjenstgjort på Gotland, i Westerbotten, deltagit i finska, norska och tyska krigen och erhöll afsked 1822 med vitsord att hafva tjenat troget och väl. De två andra äro landtvärnsmännen Jon. Borg och Johannes Giss. Af *fornminnen* påträffas ett af de i Finnveden icke ovanliga fyrsidiga stenrören, allmänt kallade kyrkorör, på hemmanet Blankefalla egor. — I socknen finnas flera säterier och välbyggda gårdar; största godsen äro: *Hammaryd* med underl., tax. till 48,400 rdr rmt, se den art.; — 3 mtl fr.-säteri *Glömminge* med 1/3 mtl *Hult* och ångbränneri; — 2 1/4 *Grimmaryd* med Qvarng.; — *Äskhult, Släthult* och *Solberga* säterier, se dessa art.; — 1 fr.-säteri *Stumperyd* med 1/2 mtl fr.; — 1 mtl *Knapparp* ladugård, med qvarn, såg och tegelbruk; — *Luttersjö*, 1 mtl säteri-ladugård; — 1 fr.-säteri *Gisshult* med qvarn, 1 frälse *Bänarp*, 3/8 sk. *Gimmarp*, ett gods, egare öfverst-löjtn. Schmiterlöf på Rödjenäs i Björkö socken. — 1/4 mtl skatte *Pilabo* med qvarn för 3 par stenar, enbladig såg, en knipp- och en spikhammare för särskilda stockar jemte nödig eldstad för tillverkning af hvarjehanda svartsmide till eget och ortens behof enligt bergskollegii utslag af den 2 Maj 1853; 1/2 sk. *Sjunnaryd* och 1/8 fr. *Ormaryd* jemte qvarn med 2 par stenar och såg. — *N:a Äng*, 1/4 rå och rör. — *Hult*, 333/1000 mtl krono, komminister-boställe. Vid *Marietorp*, 1 mtl skatte, finnes gästgifvaregård. Af öfriga hemman nämnas *Elmeshult, Holma, Buckhult, Kongseryd, Stora Löfhult, Danstorp, Hafsvik, Muntarp, Snarebo* 1/4 fr., *Wiebäck* 1/4 fr., *Påskarp*. — Adress: Eksjö.

Solberga. Annex-socken till Korsberga pastorat, är belägen uti Westra härad af Jönköpings län, 9 1/4 mil s. o. från Jönköping, 5 1/2 mil från Wexiö, 4 mil s. v. från Ekesjö — vid 810 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar 0,525 qvadratmil, hvaraf 0,016 vatten. Jordmånen är mager. Af sjöar finnas Gramhults, Lökaryds och Bosqvarns. På *Stockseryds* egor finnes en af ortens allmoge mycket anlitad mineralkälla. Socknen, som år 1810 beboddes af 522 och 1863 af öfver 900 inb. på 218 hushåll, innehåller 16 3/4 mtl, hvaraf 5 1/4 skatte, 1 krono, 10 1/2 frälse. All fast egendom var i 1863 års bevillning uppskattad till 316,900 rdr rmt, hvaraf 1,500 rdr för *Källeryds* qvarn.

Kyrkan, belägen 3/4 mil s. v. från moderförsamlingens, stod, enligt Wieselgren, »lutande till sin undergång» redan 1770, ombyggdes 1834 och invigdes 1837; ehuru stående på det högsta berget i socknen, var hon dock 1846 skadad af

svamp. Uti sockneus flyttbara folkskola undervisades 1862: 140 barn utaf en examinerad lärare. Af säteriet *Källeryds* först kände egare Bengt Silfverdufva anlades på 1650-talet 2:ne stora fiskdammar. På nämnda gårds egor visas en s. k *jättegryta,* och österut derifrån är ett högt berg med slät spets å ena sidan, kallad predikstol. Ett domaresäte finnes på ett högt berg söder om *Kyrkotorps* säteri.

Utom förutnämnda säterier finnas inga större gårdar; af större byar må nämnas $1^1/_2$ sk., $^3/_4$ fr. *Granshult,* 2 fr. *Lökaryd,* 1 sk. *Röshult,* 1 sk. *Simonsryd,* 1 fr. *Fornebo,* 1 fr. *Kulla,* 1 fr. *Götenstorp.* Komminister-bostället *Solberga,* 1 mtl, förut pastorns i Korsberga stom, utbyttes år 1838 mot förra kapellansbostället för Solberga, *Korsberga klockaregård,* 1 mtl, förmedladt till $^1/_2$ mtl. Hvartdera hemmanet bibehöll sina onera, men komminister i Solberga förlorade sin förra lön af pastor, 6 t:r spannmål. — Adress: Hvetlanda.

Solberga. Annex-socken till Åsarps pastorat, är belägen uti Redvägs härad af Elfsborgs län, $2^1/_2$ mil n. o. från Ulricehamn, omgifves i norr af Åsarp, i öster af Fifflered, i vester af Kölaby, i söder af Humla och Fifflereds socknar samt omfattar 0,134 qv.mil land, fördelade på $3\frac{11}{16}$ mtl skatte, $1^1/_2$ krono, $2^5/_8$ frälse, taxerade 1863 till 168,400 rdr, hvartill komma Bagge qvarn och såg, tax. till 3,000 rdr. Socknen, som år 1805 beboddes af 209, räknade 1863 en folkmängd af 305 personer; af indelta arméen har socknen att underhålla 2 man. Kyrkan, belägen $^7/_{10}$ mil från moderförsamlingens på en kulle, är gammal. Ett ovanligt naturfenomen skall, enligt uppgift i Falköpings tidning, visat sig i September månad 1862 i närheten af kyrkan. Ett mörkt moln, af likväl icke särdeles vidd, kom vestanfrån och drog sig öfver det s. k. Kyrkeberg, en skogshöjd öster om kyrkan, och var åtföljdt af en den häftigaste orkan, som i mannaminne blifvit bemärkt inom orten. När molnet och orkanen voro öfver Kyrkeberg, hördes knallar som af starka stensprängningsskott, och vid hvarje sådan uppsteg lodrätt från marken till molnet en blå strimma med färgnyans af en svafvellåga. — Inga större gårdar finnas. Största godset utgöres af $^1/_4$ mtl *Rålkered* och $^1/_4$ mtl i *Solberga* by, som innefattar $1^1/_2$ frälse, 1 skatte, $^1/_2$ mantal sergeants-boställe. — *Kyrkoherdebostället* 1 mtl. — *Baggegården,* $^1/_8$ frälse-säteri med qvarn och såg i Ätra-ån. — $1^1/_{16}$ mtl *Bystad.* — Adress Falköping.

Solberga. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Elfsyssels Södra kontrakt i Göteborgs stift, beläget $3^1/_2$ mil från stiftsstaden, utgöres af Solberga, modersocken, med annexerna Jörlanda och Hålta, innefattande $125^1/_{16}$ mtl, bebodda 1860 af 5,868 personer. Pastoratet, begränsadt af Hakefjord samt af Ödsmåls, Spekeröds, Karreby, Kongelfs och Thorsby gäll, innefattar södra hälften af Inlands Nordre härad i Bohus län. Marken är den jemnaste i länet. En stor, bördig och med ansenliga byar och gårdar öfversådd slätt utbreder sig genom Solberga och Jörlanda; öster om densamma möter en kuperad och af någon löfskog lifvad trakt, kallad *Skogsbygden,* för hvilket namn den fordom gjort mer skäl än nu. Uti hvar och en af de vikar, som inskära uti stranden af Hakefjorden, uttömmer sig ett vattendrag, kommande från bergstrakten. Det betydligaste är *Jörlanda-ån,* som utrinner i *Kyrkebykilen,* efter att vid Jördal hafva drifvit flera små qvarnverk. Uti denna, äfvensom vid *Anrås,* har man upptagit äkta perlmusslor. De till pastoratet hörande öar i Hakefjord äro, utom några små holmar: *Brattön,* $^1/_4$ mtl, med det höga berget *Blåkullen,* ryktbart såsom landkänning och för de om detsamma gängse traditoner; *Löfön,* $^1/_2$ mtl och *Ramsön* med $^1/_4$ mtl. På Löfön säges fordom silfvermalm hafva blifvit bruten, och ett skifferbrott, ehuru numer i det närmaste uttömdt, finnes i gårdarna Säfvelyckes och Aröds utmarker. *Solberga* anses böra ställas såsom sädesbygd främst ibland alla pastorat i länet af lika hemmantal; jordbruket är också härstädes uteslutande enda näringen. Medelutsädet beräknas öfverhufvud till 40 t:r på hemmanet; men i Solberga socken finnas gårdar, på hvilka utsås till och med 80 t:r, efter helt beräknadt. Allmogen prisas såsom ett stilla, förståndigt och skäligen

hyfsadt folk; skall fordom varit i besittning af större förmögenhet än nu, men befinner sig i allmänhet i bergliga vilkor.

Solberga, förr *Solbjörgs* socken, belägen $1^1/_2$ mil från Kongelf, midt i pastoratet, omfattar en areal af 0,560 qvadratmil, hvaraf 0,014 äro vatten. I socknen inskjuter en vik, kallad *Wallbykilen*, hvarvid är fäst en tradition om 12 lass silfverpenningar, som skulle från Norge öfverföras till Danmark, men här blifvit nedkörda på isen. Trakten är alldeles skoglös, om man förbiser några spridda löfträdslundar. I bergstrakten finnas goda torfmossar. Rådande jordmånen är lera och lermylla, hvilande på blålera. På Solberga prestgårds egor ligger en stark mineralkälla, samt på *Branehögs* mark, $^1/_4$ mil från stranden och tämligen högt öfver hafsytan, en källa, som förer salt vatten. Socknen, med något öfver 1,000 tlds mindre jordvidd än Jörlanda, har likväl $14^7/_{16}$ hemman mer, eller $56\frac{11}{16}$ mtl, hvaraf $50^3/_{16}$ skatte, 3 krono, $3^1/_2$ frälse, taxerade år 1862 till 1,264,200 rdr rmt, hvartill komma 16,600 rdr för annan än jordbruksfastighet samt 16,000 rdr för kyrka och byggnad vid prestgården. Bevillningen för fast egendom var år 1862: 387 rdr 56 öre, för inkomst 68 rdr rmt. Socknens lastageplats är vid *Rörtången*, en strandplats, som bebos af några fattiga fiskarefamiljer. Den rymliga, ljusa och med ett 32 alnar högt stentorn försedda kyrkan ligger midt i Solberga by. Barnundervisningen bestrides uti en flyttbar folk- och en flyttbar småbarnsskola af två examinerade lärare, som under året 1862 hade att undervisa ej mindre än 488 barn. Sockenvägen mellan Solberga och Jörlanda är $^1/_2$ mil, och mellan Hålta $^5/_8$ mil. Pastoratet har stundom varit præbende till pastorerna i Marstrand och Kongelf, till sistn. från 1658 till omkring 1670, och till de förra till 1724. Af pastorer efter reformationen må nämnas herr Arne, som den 8 Febr. blef mördad tillika med sin broder, adjunkt, barn och tjenstefolk af ett par Skottar. Fredrik Nilsson Bagge, utmärkt för sin orubbliga trohet mot sitt fädernesland, erhöll såsom kyrkoherde i Marstrand Solberga pastorat till præbende; död 1713. Af fornlemningar finnas domkretsar på Hammars egor, stensättningar och griftkullar m. m. Den, som vill se någonting, i sin väg storartadt, uppmanas af G. Brusewitz att gå till de enormt stora *Åsebergs storrösen;* de beskrifvas af honom i hans »Historiska Minnen», 7:de, 8:de och 9:de häftena, sid. 113. Ett par forngrifter på *Dagholmen* undersöktes 1860, och fynden bestodo af obrända lik, saker af bronz och jern. *Kolerakyrkogården* är en med stora stenar belagd regulier fyrkant om c:a 15 steg i qvadrat. I hvartdera hörnet står en mindre bautasten. Om *Blåkullen* är redan nämdt; här må tilläggas att Ossian ofta besjunger i sina dikter ett af Lochlins berg, det kringsvallade *Gormmeall*, som säges ligga helt nära det Lochlinska konungasätet *Uthorno* och öfversättes på vårt språk med *Blåkullen*. Vid *Tornaskäret* är fäst en tradition, omnämnd under art. Blåkulla.

Gårdar och hemman: Följande boställshemman finnas: 1 mtl *Kållstorp* i Solberga by, pastors-boställe. — $^1/_4$ mtl *Tolleröd* och $^1/_2$ *Kålleröd* komministersboställe, det sednare köptes år 1810 den 28 Juni af församlingen till komministers-boställe. — *Skålldal*, $^3/_4$ mtl, kronolänsmans-boställe, liggande för sin bestämmelse ganska olämpligt längst söder uti häradet. 1 mtl *Öfra Knafverstad*, indraget militiæ-hemman. Ståndspersoners hemman äro: $^1/_2$ mtl *Kode*, bättre bebygdt, med vatten- och väderqvarn. — $^3/_4$ mtl *Ingetorp*, välbebygdt och med vackert läge, är anmärkningsvärdt såsom den berömde domaren uti Himle härad i Halland Johan Thorbjörnssons födelseort, och hvars fader Lars Thorbjörnsson, talman för bondeståndet, var egare af denna gård, hvartill höra vatten- och mjölqvarn. — $^1/_2$ skatte *Buderöd* med qvarn och $^1/_2$ skatte *Kåröd*, egas af en bonde. — Frälse-hemman äro 1 mtl *Hammar*, 1 mtl *Skålldal*, 1 mtl *Skäggstorp*, $^1/_2$ mantal *Wämneröd*. — Adress: Kongelf.

Solberga. Socken uti Wemmenhögs härad af Malmöhus län, omgifven af Örsjö i norr, Kastlösa af Ljunits härad i öster, af Skifarp i söder, af Hassle-Bösarp i vester är belägen $1^1/_2$ mil n. v. från Ystad och omfattar 0,084 qvadrat-

mil land, fördelade på $13\frac{7}{16}$ mtl, hvaraf 2 mtl krono, $1\frac{9}{16}$ mtl skatte, $9\frac{7}{8}$ frälse. Marken är bördig, men något backig. Rådande jordmånen är lermylla. Ingen skog växer här; men torfjord finnes till husbehof i Torsjö by. All fast egendom var 1862 åsatt ett taxeringsvärde af 468,600 rdr rmt, hvaraf 9,000 rdr för annan än jordbruksfastighet. Bevillningsafgiften efter II och III art. var 253 rdr. Folkmängden, som år 1805 var 292, uppgifves för sednare åren till omkring 430 på 100 hushåll, utom 1860, då den steg till 490 inbyggare. Socknen utgör med Hassle-Bösarp ett regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Wemmenhögs kontrakt af Lunds stift, och ligger $4\frac{1}{2}$ mil från stiftsstaden. Sockenvägen är $\frac{1}{4}$ mil. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola, der 69 barn erhålla undervisning af en examinerad lärare. Till skolan hörer ett planteringsland af $6,781\frac{1}{4}$ qvadratalnars ytvidd. Socknen har 3 fattigstugor. — Af gårdar märkes frälse-säteriet *Thorsjö*, hvaraf en del med underl. uppiager ett tax.värde af 233,000 rdr; se vidare den artikeln. Af Thorsjö by höra hit $4\frac{1}{16}$ mtl uts. frälse, resten till Örsjö socken. I Solberga by är 1 mtl prestgård, № 9, $\frac{1}{4}$ mtl mensal till pastor, 1 mtl skatte domkyrko. — № 1. $\frac{1}{2}$ mtl, № 7 och 14, $\frac{1}{4}$ mtl, äro militiæ-boställen. $\frac{1}{8}$ fr. *Tanemolla*, mönsterskrifvare-boställe med vattenqvarn. — Adress: Ystad.

Solberga. En fideikommiss-egendom med hufvudgården 1 mantal frälse-säteri Solberga samt underl. *Atomta* $\frac{1}{2}$ mtl krono-säteri, $\frac{1}{2}$ mtl frälse i andra hemman uti Sya socken (ej Weta efter Tuneld och Djurberg), Wifolka härad och Linköpings län, utgör med 1 frälsesäteri *Winne*, $4\frac{1}{4}$ mtl. frälse i Weta, $2\frac{3}{4}$ frälse, $1\frac{1}{2}$ skatte i Mjölby, 1 frälse, $\frac{1}{4}$ skatte i Westra Harg, 1 mtl med qvarn och såg i Herrberga socken ett betydligt gods, uppskattadt i 1863 års bevillning till c:a 390,600 rdr, hvaraf 40,000 rdr för sjelfva Solberga, som är beläget på Svartåns norra strand samt bebygdt med en vacker manbyggnad af sten med 4 flyglar, omgifna af tvänne trädgårdar. Gården har jemte *Winne* eller *Bredgården* varit hertig Johans arf och eget, utbyttes af borgmästaren i Stockholm och assessoren i kongl. kommerse-kollegium, E. Rosenholm emot Sya rusthåll och en utjord, hvilka hertig Johan fick i vederlag, egdes på 1680-talet af amiral Per Rosenholm jemte *Atomta*, som förut varit köpt af M. Lejonsköld, och Algutstorp; öfvergick genom gifte till C. von Brunjean, köptes år 1731 af gen.-major Simon Jac. Wennerstedt, gift med B. S. Rosenholm, gjordes af dem till fideikommiss och innehafves nu af Axel Danckwardt Lilljeström. Stiftaren af fideikommisset, nämnda Simon Jacob Wennerstedt, var, bland annat, med vid Jacobstadt, der han blef sårad i högra knäet, Gemauerthoff, Liesna och Pultawa, hvarefter han den 1 Juli 1709 blef fången vid Dnieperströmmen och förd först till Kasan och sedan till Sabaksar; död 1762 den 2 April på Solberga. — Manbyggnaden förstördes genom vådeld året 1827.

Solberga, ett benificii-hemman, till naturen skatte, af 1 mantal uti Kalmar län, Ålems socken och Stranda härad, beläget $\frac{1}{8}$ mil n. v. från kyrkan, som ligger 4 mil från Kalmar, är så till vida märkvärdigt, att härifrån utgått en man, som vunnit i vår handelshistoria ett utmärkt namn. I 17:de seklet bodde på denna gård bonden Jöran Eriksson, gift med en Ingrid Andersdotter Maillere — måhända dotter af en inkommen Wallon, — hvilkas son Anders Plomgren kom i handel och slutade som »en hederlig borgare och linkrämare i Stockholm», gift med Margareta le Claire af en hit inkommen wallonsk slägt. Af detta äktenskap föddes ifrågavarande man, kommerserådet Thomas Plomgren, född den 16 Aug. 1702 i Stockholm. Se hans biografi uti Biogr. Lexikon, **11** band, 3:dje häft., sid. 277. Hemmanet var år 1863 skiftadt i 4 brukningsdelar, hvaraf $\frac{1}{8}$ mtl gemensamt med $\frac{1}{4}$ Klappetorp, tax. till 14,000 rdr, egdes af en C. Petersson.

Solberga. Ett mtl krono uti Grafva socken af Carlstads län och tingslag, är länsmansboställe; år 1862 var det åsatt ett taxeringsvärde af 55,000 rdr rmt. En allmän sägen är, att nära vid denna gård varit en kyrka.

Solberga, ett frälse-säteri af ett mtl uti Fenneslunda socken af Åhs härad

och Elfsborgs län, beläget $\frac{1}{4}$ mil s. v. från kyrkan, nära gränsen mot Tärby socken, har tillhört Anders Olofsson Oxehufvud, död 1609 såsom landsherre i Westergötland; taxeringsvärdet 28,000 rdr rmt.

Sollefteå, socken uti Södra Ångermanlands fögderi af Wester-Norrlands län, belägen 10 mil n. n. v. ifrån länets residensstad, Hernösand, gränsar i norr till Eds socken, i vester till Långsele och Graninge, i söder till Ytter-Lännäs, Thorsåker och Dahl samt i öster till Sånga socken.

Socknens längd i norr och söder utgör 95,500 fot, eller omkring $2^2/_3$ mil. Arealrymden upptager 38,842 tld eller 217,515 qvadratref, deraf gårdsplatser, träd- och kålgårdar 64 tld = 358 qvadratref; åker 666 tld = 3,729 qv.ref; äng 1,861 tld = 10,421 qv.-ref; skogsmark 33,317 tld = 186,575 qv.ref; mossar 1,899 tld = 10,634 qv.-ref samt sjöar 1,035 tld = 5,796 qv.ref. Rådande jordmånen i den uppodlade marken utgör lermjulna samt i den öfriga marken dels lera, dels lermjulna och efter elfstranden sand. Bergarten består af vanlig gråsten, utan någon känd anledning till malmblandning.

Socknen har fyra helso- eller mineralkällor; en belägen å Remsle bys egor, en annan nedanom Sollefteå bruk samt tvenne inom prestbordets område. Det oaktadt har ännu ingen brunnsinrättning blifvit ordnad. Inom örtriket förekommer i närheten af den så kallade Borgen den sällsynta växten *Myricaria germanica*. Om nämnda »Borgen», som utgöres af en sockertopplik, invid Ångermanelfven liggande jordhög, c:a 60 fot hög, finnas åtskilliga sägner; i en sednare tid har 1 Maj firats här.

Denna socken, som genom Ångermanlands stora pulsåder, den ståtliga, vattenrika och af sköna stränder omgifna Ångermanelfven delas i tvenne hälfter, har utan tvifvel varit mycket tidigt bebodd. Derom vittna ej blott de ättehögar, som här finnas, utan ock det namn socknen bär. Namnet Sollefteå härleder sig, enligt några, ifrån lappska ordet »Sollett», hvilket betyder ett ställe, der tvenne rinnande vatten förenas; (egentligen »Solet» eller »Sollet» af lappska ordet »Suolo»: ö, holme), enligt andra från solens förhållande till elfven, så att »Sol efter å», hvilket verkligen inträffar klockan 12 på dagen, skulle i tidernas längd småningom blifvit förbytt till Sollefteå. Den förra härledningen anses för den rättaste. På båda sidor om elfven äro byarne anlagda.

Kommunikationen härstädes är liflig. Tvenne ångfartyg underhålla turer dagligen, utom söndagarna, med Hernösand, jemte mellanliggande orter. Landsvägarne, som framlöpa genom socknen på båda sidor om elfven, sammanbindas af tvenne öfver denna anlagda broar. Den nedersta af nämnde broar, belägen vid Djupön, der ångbåtarne lägga till, har en längd af 1,080 fot och byggdes på så kallade »pålkast» år 1854, uppgående dess kostnadssumma till 10,000 rdr rmt. En annan bro, som äfven byggdes 1854, straxt nedanom Skjärfsta färjställe, uppfördes på med sten fyllda kar, men nedrasade redan följande året genom den våldsamma strömfåran.

Flera mindre sjöar på den vidsträckta utmarken uttömma alla, ehuru efter långa omvägar, sitt vatten i Ångermanelfven. Dessa vattendrag af mindre betydenhet underlätta likväl vårtiden flottningen af skogseffekter.

Sollefteå socken företer många storartade utsigter, hvilka alltid tillvunnit sig de resandes beundran. Platser, från hvilka i sådant hänseende ögat erbjudes fri öfversigt, äro på södra sidan om elfven: landsvägen ofvanför Granvåg, ett högt berg ofvanom Hallsta, den s. k. Borgen, äfvensom klockstapeln invid kyrkan. Behaglig är äfven en flodfärd på båt. Om denna begynnes från Osholmarna och fortsättes utåt den här ej särdeles strida strömmen, förekomma under första fjerdedels milen endast höga sandstränder, eller, som de här benämnas, »sandnipor», på den venstra, och låga, buskbeväxta, ej särdeles inbjudande stränder på högra sidan. Vid Skjärfsta färjställe antager vattnet starkare lutning och ökad fart till forssen. I utbyte mot båten, som här icke vidare med trygghet kan tillitas, erbjudes ofta tillfälle för färdens fortsättande på brädflotte, och nu öppnar sig på högra stranden en bördig, grönklädd slätt, under det den venstra

bibehåller sitt vilda skaplynne. Billsta, Skjarfsta, Hallsta, Trästa, Westanbäck och andra byars trefliga åbyggnader synas längst upp mot berget. Här nedom vidtager den majestätiskt sköna Sollefteåforssen, den första från elfvens mynning, på ett afstånd af 10 mil från hafvet, och hvilken genom sin häftighet sätter hinder för både ångans och vindens krafter i industriens tjenst. Förvånande är det att beskåda de från öfra landet och utföre forssen sig begifvande, med flera karlar och ej sällan med hästar och åkdon besatta brädflottarna. Med säkerhet styr den vana flottkarlen genom den tämligen smala öppningen till den farbara delen af forssen. Kommen dit, fattas den med vidjor sammanhållna flotten af strömmen, som med blixtens hastighet förer den med sig. I det fradgande elementet lyder den eljest tungfotade flotten ögonblickligt en tämligen obetydlig vink af åran, och snart äro både farkost och manskap i det lugna, utan annat äfventyr på färden än att hafva blifvit helsade af tämligen känbara slängkyssar från de lättsinniga, så kallade »aggarna». Äro åter styrmännen icke desto vaksammare och vana, händer det lätt, att Rana inbjuder dem på en ringdans med bjelkar och timmer i sin stora salong Westanbäckedan (en vattenhvirfvel), derifrån ingen gäst slipper ut, förrän edan, som man säger »häfver sig», hvilket vanligen sker kl. 1 eftermiddagen. Äfven inträffar någon gång, att mindre omsorgsfullt sammanfogade flottar sönderslitas i forssen vid påstötning mot der fördolda stenar, då hjelp från land måste anlitas för de nödställdas räddning. Då man lyckligen fulländat den vådliga färden, gläder man sig att få beträda en lugnare vattenmassa, som, vidgande sig, omsluter den s. k. Bruksholmen eller Qvarnön, en holme, lydande under det närbelägna Sollefteå bruk, och som begagnas såsom varf och hamnplats för brukets på elfven seglande haxar. En mindre fors: »Lappsträken», invid samma holme, bestrider, synnerligast vid högt vatten, ganska allvarsamt haxarna färden från Skedomslandet öfver till ön.

Bland alla i Sollefteå socken förekommande platser för betraktande af dess naturskönheter, är Hallstaberget den otvifvelaktigt mest lämpliga. Härifrån har man en den ojemförligt herrligaste öfversigt af det hela. Ögat njuter med välbehag af ej allenast den natursköna tafla, som här utbreder sig för åskådarens blickar, utan ock af odlade fält med trefliga byggnader, verksamma arbetare, betande hjordar, hvilkas skällor behagligt intonera med forssens i längden nog enformiga ljud. Allt erinrar om den gudomliga källa, från hvilken så mycken härlighet utväller.

Folkmängden, som i anseende till socknens centrala läge och genom de underlättade kommunikationerna här finner goda tillfällen till arbetsförtjenster, är uti tilltagande och uppgår, enligt mantalslängden för sistl. år, till 1,567 personer. Vid jemförelse med 1849 års folkmängd, som utgjorde 1,269 personer, visar sig, huru betydlig tillökning egt rum under nästförflutna 15 år.

Enär folkets lynne i allmänhet bär stämpeln af öfverdrifven sjelfständighet, egenkärlek och vinningslystnad, den sistnämnda såsom frukt af en rådande handelsanda, så verkar ett sådant förhållande menligt på den tjenande och arbetande klassen. Deraf har alstrats lyx, ej blott i kläder, utan ock i mat och dryck. Mången yngling förspiller sitt goda genom dryckenskapslasten, och äfven otuktslasten börjar härstädes gripa vida omkring sig, så att på sednare tider af födda barn en femtedel tillhört de oäkta. Hemmantalet är $23\frac{103}{144}$ mtl skatte, $2\frac{17}{48}$ mtl krono; taxeringsvärdet 945,200 rdr rmt, hvaraf 136,500 rdr för lägenheter å marknadsplatsen samt längre fram omnämnda verk och inrättningar. Bevillningsafgiften för egendom och inkomst var 951 rdr. — Socknens hufvudnäringar äro åkerbruk och boskapsskötsel, dess binäringar skogshandtering och fiske. Bräder anses afyttras till 7 à 8,000 rdr rmt årligen. Djur och fogelfängst idkas endast tillfälligtvis och kan ej betraktas såsom näringsgren. Kryddgårdar äro på få ställen anlagda och lemna föga afkastning. Åkerbruket är i allmänhet under förbättring, och nyodlingarna utvidgas. Tillförne har varit öfligt, att hälften af åkern lagts i träde, då den andra hälften blifvit besådd; men nu

deremot, genom infördt vexelbruk, besås omkring $^4/_5$ af den öppna jorden, hvilken i allmänhet är hårdbrukad. Artificiela gödningsämnen användas af högst få landtbrukare. Åkern, i allmänhet lutande och försedd med behöriga diken, är ej vattensjuk. De spannmålsslag, som till utsäde användas och här bäst trifvas, äro råg, korn och hafra, af hvilka kornet är ortens hufvudsäde. Såningstiden för råg är i början och medlet af Augusti, samt för korn, hafra och ärter i slutet af Maj och i början af Juni månad. I medio af sistnämnda månad verkställes potatessättningen. Skördetiden för de olika sädesslagen är Augusti, och för rotfrukter i September månad. Under ett af de förflutna åren inträffade det egna förhållande, att kornet mognade på den korta tiden af åtta veckor. Jemte potates odlas äfven andra rotfrukter, äfvensom humla och lin till husbehof, hvaremot odlingen af hampa är obetydlig. För sädens urtröskande begagnas s. k. »rundlogar», en benämning, ej tillkommen af byggnadssättet å desamma, utan deraf, att hästarne, som draga tröskvagnen, gå i cirkel. Höbordet och andra fodertillgångar äro otillräckliga mot åkervidden. Ängens medeläring utgör 5 lass (à 15 till 20 *l℔*) på tunnlandet.

Kreaturen hemta sin föda på utmarken, der byarne från äldsta tider hafva sina s. k. fäbodar. Åt ladugårdsskötseln har hittills icke egnats synnerlig omsorg, hvarföre ock behållningen af denna näringsgren är obetydlig. Till följd af den allmänt införda kaffedrickningen hafva de flesta hushåll på platsen från andra orter måst inköpa större delen af sitt smörbehof. Kreaturen utgöras af väl ej stora, men goda och starka hästar, af kor, som äro mjölkgifvande, när de födas väl, samt af småväxta får. Hästar och får vårdas icke under betestiden, utan drifva fritt omkring i de vidsträckta skogarna, såsom följd hvaraf deras återfinnande är ganska besvärligt. Understundom saknas något af dessa kreatur, som antingen blifvit rofdjurens spis eller ock på annat sätt omkommit.

Skogen, som är tillräcklig för husbehof, och i någon mån till afsalu, består af tall och gran. Dessutom finnes någon obetydlig tillgång af löfskog, såsom björk, al, asp, sälj, ljuster och rönn. Vanliga återväxttiden för tall är från 100 till 180 år, för granskogen från 50 till 80 år. I allmänhet råder mycken misshushållning med skogen, och till afverkningen åtgå många dagsverken, som skulle göra vida större gagn vid jordbruket.

Tillfällen till tjärubränning och pottaskettillverkning erbjudas visserligen, men tillitas högst ringa, oaktadt Kongl. Hushållnings-sällskapet genom premier af statsanslag sökt att uppmuntra dessa handteringar. Svedjande, som i allmänhet är skadligt, verkställes för att utvidga betesmarken, och någon gång för rågsådd. — Bland näringar förekommer ett nyligen anlagdt Bäjerskt ölbryggeri. Sedan flera år finnes färgeri, äfvensom garfveri för läderberedning. Repslagare, bagare, koppar- och bleckslagare hafva på sednare åren anlagt verkstäder för hvar sina handtverk. Vid inrättade tegelslagerier tillverkas ortens behof af bränd mursten. Å Bruksholmen byggas och repareras s. k. haxar eller mindre segelfartyg för flodfarten. Ett skeppsvarf inrättades i socknen 1858 af ett bolag, som nämnde år sysselsatte 92 arbetare. Det synes häraf, att flera näringsgrenar tillkommit, som bereda åt orten ökad välmåga och verksamhet.

Flera handlande med öppna salubodar finnas i Sollefteå, af hvilka 3:ne skatta för borgarerätt i Hernösand. De öfriga begagna landthandelsprivilegier. Med den på sednare åren allt mer och mer tilltagande verksamheten, äfvensom inflyttningarna i denna socken, skulle otvifvelaktigt en köping innan kort uppkomma härstädes, i fall lämpliga byggnadsplatser upplätes efter landsvägen å Prestbordets, äfvensom skattebyarnas der tillgränsande egor. Afkastningen i säd och hö utaf den jord, som för ändamålet vore behöflig, komme rikligen att ersättas genom ingående tomtören eller arrenden.

I socknen idkas, ehuru numera icke med särdeles vinst, fiske efter lax, laxöring och ockel samt nejonögon. Dessa fiskerier äro ganska gamla. Åtminstone gifva de handlingar kyrkan eger i sitt arkiv vid handen, att laxfiske härstädes var

gängse redan på 1500-talet samt nejonögefisket (också kändt under den förkortade benämningen »rättingfisket») på 1600-talet.

Genom forsling af bruks- och sågverkseffekter hafva hemmansegarne en icke ringa inkomst. Sjöfarten underhålles ej blott genom ångfartygen Angur och Sollefteå, det förra om 40, det sednare om 50 hästars kraft, utan ock genom en skonert, som går på Stockholm samt några mindre segelfartyg eller s. k. haxar. Bräder säljas till handlande, så väl inom socknen som å andra orter, och flottas sedan 4 mil utför elfven till Nylands lastageplats, hvarifrån de utskeppas. Goda afsättningstillfällen för ortens produkter erbjuda de tvenne marknader, som här årligen hållas, den ena i September, den andra i Januari månad, under namn af Pålsmessomarknad en af de största i Norrland. Den nuvarande marknadsplatsen anlades år 1811 på af Hullsta åboer, mot årligt arrende af 1½ tunna salt, upplåtna tomter, sedan de förut vid Kjäll och Skedoms byar i Multrå socken ifrågasatta ställena icke befunnits lämpliga. Fordom höllos marknaderna på kyrkovallen. Denna marknad bivistas af mycket lappfolk, och ofta sammanviges då bland dem något par af pastor i Sollefteå. Oaktadt svåra urväder eller sträng köld, ända till 30 grader och derutöfver, vanligen inträffa under Pålsmessomarknaden, är icke desto mindre de besökandes antal ganska talrikt och varuomsättningen särdeles liflig. Djerfva stölder, mest begångna af »skojare», förekomma ej sällan, hvaribland omtalas från äldre tider, hurusom länets höfding vid ett marknadsbesök blef om natten bestulen i prostgården, der han hade qvarter, i anledning hvaraf han gaf marknaden namnet »röfvermåla»; en benämning, som sedermera en lång tid var gängse.

Sollefteå socken lyder under Hernösands stift och utgör ett konsistorielt pastorat af första klassen med tillydande Multrå, Ed och Långsele sacellanier samt Graninge bruksförsamling.

Sollefteå tingslag innefattar Sollefteå, Multrå, Ed, Långsele, Graninge, Resele, Liden och Junsele socknar. Ordinarie tingen hållas numera på Hallsta gästgifvaregård.

Statsbidragen utgöras af: Bevillning 968 rdr 60 öre, ständiga räntor 2,682 rdr 90 öre, arrendemedel 98 rdr 36 öre, kostnad för rustning och rotering 856 rdr 31 öre. Bränvinsbränningsafgift erlägges ej; men utskänkningsrätt på Hallsta gästgifvaregård betalas med 100 rdr rmt. Socknen underhåller 6 man af indelta arméen.

År 1847 uppfördes å Prestbordets egor ett rymligt och ändamålsenligt inredt skolhus, och påföljande år antogs folkskolelärare med skyldighet att tjenstgöra äfven i Multrå socken, emot, i sockenstämmobeslut den 25 Juli 1848, bestämd lön, näml. jemte bostad, potatesland och koföda samt behöflig vedbrand, hela den till Sollefteå och Multrå socken återfallande andelen af personliga skydssafgiften, uppgående till c:a 330 rdr rmt. Detta vackra skolhus nedbrann dock redan i Maj 1858 af uppkommen vådeld. Äfven en enskild läroanstalt med vidsträcktare undervisning, som förestås af filosofiekandidaten, bekostas tills vidare af ståndspersonerna inom socknen, under förhoppning på gynnsam utgång af den ansökning, som skett om statsbidrag för ordnande af en utvidgad skola härstädes, i afvaktan hvarpå återuppbyggandet af skolhuset äfven är beroende. Skolbarnens antal uppgick år 1863 till 186, deraf 108 undervisades i hemmet.

Inom församlingen finnes en *Syförening*, bildad af ståndspersoner, som på bestämda tider gå tillsammans och arbeta samt låta förtjensten deraf tillfalla missionsverket. Postkontor är härstädes inrättadt sedan år 1831, och postmästarens lön utgör 800 rdr årligen samt, enligt uppgift till taxeringen, i extra inkomster 400 rdr, allt rmt. Rum till postkontoret äro för närvarande emot hyresersättning upplåtna å Hallsta gästgifvaregård. Apothek anlades här år 1828 enligt privilegier af den 17 Dec. s. år för apothekaren A. G. Körner. — Helsovården ombesörjes för närv. af vikarierande provincialläkaren, som är bosatt inom socknen, hvarest blifvande ordinarie läkaren hädanefter kommer att stationeras.

Sparlårar äro här inrättade och handhafvas enligt det af Kongl. Maj:t gillade och stadfästade reglementet af år 1837. — Sockenbibliothek stiftades år 1857 af omkring hundrade delegande, hvilka under en ordförandes ledning uppgjort vissa reglor för bibliothekets handhafvande och sammanträda årligen för öfverläggningar om stiftelsens angelägenheter. Hvarje delegare erlade till böckers inköp, första året 1 rdr 50 öre och andra året 50 öre; följande årens bidrag bero på behof af nya böckers anskaffande eller ombindning af illa medfarna. — Inom församlingen finnes en under Hernösands sparbank lydande filial-afdelning. Insatta penningebeloppet utgör c:a 750 rdr rmt. — Flera ättehögar finnas här, af hvilka en genomgräfdes för 25 år sedan, hvarvid anträffades en fornlemning af metall, liknande messing, och i form af en skål med krusiga kanter. Antiqvitetsakademien, till hvilken detta fynd under herr Pastor Sandbergs tid blef skickadt, lemnade en silfversked i ersättning. Äfven förekomma åtskilliga s. k. jättegrytor eller stenar af större omfång, upptill urgräfda likasom en gryta. På en häll söder om Spannsjömyran, på Öster Nylands skogsmark, ser man i tydliga drag fjät af en menniskofot med dess tår och till storlek af ett barns om 10 år, äfvensom fjät af en kofot med klöfvar.

Socknens kyrka, ett af ortens vackrare tempel, har på sednare tider mycket förfallit och är numera mörk och dyster; hon byggdes 1773 af sten, till en del med murar från den gamla kyrkan, och har en längd af 96 och en bredd af 42 fot. Utvändigt är hon försedd med tak af jernplåtar, pålagdt 1827—28. Undertaket, som utgör fyra hvalf af tegel, uppbäres af 10 pelare. Näst ofvan altaret ser man en målning på väf af konstnärligt värde, föreställande Frälsaren i Örtagården, och der ofvan ett på väf måladt stycke, föreställande Frälsaren på korset, samt deromkring bildhuggeri och andra ornamenter. Vidare förekomma en siffertafla med förgylld ornaments- och dubbel metall-ljusarm, skänkt af sockenpredikanten Anders Dofvenmark. I koret finnas 2:ne smärre taflor, innefattande Gustaf III:s tal den 21 Augusti 1772 och Carl XIII:s dito den 2 Maj 1810. Invid predikstolen en englabild med en dopskål af tenn i ena handen och en handduk i den andra. — Predikstolen, som är rikt försedd med förgyllda bildhuggerier, är skänkt af inspektor Nils Sedén och hans fru. På densamma bibehålles ännu ett timglas med fyra rum.

Af en socknens innevånare, framlidne Hofkamrer M. Gröndal, förärades i lifstiden en glob jemte tvenne stjernor, alltsammans förgyldt, för att uppsättas öfver södra kyrkogårdsporten, hvilket fullgjordes kort före H. K. H. Kronprins-Regentens besök härstädes, dervid han med synnerlig kärlek omfattades af folket. — Bland kända pastorer inom Sollefteå ifrån 1500-talets början till närvarande tid må nämnas 1:o Herr Engelbrecht, 2:o Dominicus Nicolai 1517, 15:de Doktor Henrik Hasselhuhn, född 1751 — död 1806; 16:de Doktor Abraham Sundberg, född 1762 död 1840. De två sistnämnda lefva hos församlingen i tacksamt minne. Nuvarande pastor, kontraktsprosten J. B. Runsten, är född 1801, har varit riksdagsman vid 1854 års riksdag, äfvensom vid sista hälften af 1857 års riksdag. — Sockensigillet med sin kantskrift: SOLETA GIELS SIGILL, har till symbol en kaja, som tyckes antyda, att dessa foglar här haft sitt tillhåll.

Största godset är Sollefteå bruks- och landtegendom; af gårdar märkas vidare $16^1/_2$ seland Hallsta (Hullsta), $54^1/_2$ Prestbordet. Af socknens 18 byar må vidare nämnas: *Billstu, Granvåg, Hallsta, Hågesta, Nyland, Rödsta, Skjerfsta, Trästa, Westanbäck* och *Önsta*. Till alla hemmanen höra husbehofssågar. — Då Ångermanelfven borde vara den naturliga gränsen mellan Sollefteå och Multrå, synas *Björkäng*, $2\frac{13}{18}$ mtl krono, $1\frac{17}{28}$ mtl skatte *Fanby*, $\frac{81}{96}$ mtl *Bergs* och *Remsle* $\frac{11}{12}$ mtl böra förläggas till Multrå, samt deremot *Klofsta, Bjursta, Källs* och *Nylands* byar böra föras hit. — Adress:

Sollefteå bruk, i förutbeskrifna socken, har ett ganska vackert och förmånligt läge vid en vik af Ångermanelfven; det räknar sin första uppkomst från år 1705, då baron Magnus Flemming erhöll bergskollegii tillstånd att anlägga masugn i Öfvergårdsån i Sollefteå socken; masugnen nedlades dock snart, och en ny anlades 1737 vid Blästa-ån, nuvarande Bollsta masugn. Sedermera äro privilegier utfärdade för bruket den 1 Febr. 1737, 16 December 1748, 14 Februari 1751, 19 Nov. 1801 och 6 Febr. 1837, enligt hvilka här blifvit uppförda en stångjernshammare med tvenne härdar, en hammare

för stålgarfning, ett råstålsverk, bestående af en hammare och en härd, hvilket sednare dock sistn. år förvandlades till stångjernshärd. — Bruket afyttrar i Stockholm årligen omkring 1,400 *skll* stångjern; cirka 2,100 stigar (om 12 tunnor) kol åtgå till smidet. Till denna bruksegendom höra husbehofs- och legosåg med en grofbladig ram, uppbyggd år 1836 och ombyggd till 2 finbladiga ramar år 1849, samt tullqvarn, anlagd 1847. Utom bräder till husbehof tillverkas vid sågen vanligen 3 × 9 tums bräder, som säljas till köpmän i orten.

Till flodfarten eger bruket för närvarande fyra haxar, som göra resor mellan Sollefteå och Bollsta med jern och trävaror.

Till bruket lydande odalegor skötas med synnerlig omsorg och odlas hufvudsakligast till höskörd, för hvilket ändamål vattensilning å c:a 30 tld af ängsmarken är iordningbringad.

Bruket, der år 1862 bodde 114 hushåll, har städse haft egen fattigvård. De fattiga hafva sin försörjning hufvudsakligen genom månadtliga spannmålsuttag, oförsörjda fader- och moderlösa barn genom inackordering.

År 1719 den 17 Juni försålde aflidne riksrådet grefve Lars Flemmings arfvingar Graninge och Sollefteå bruk med till dem hörande hemman, nämligen Öster Fors, 14 seland, Wester Graninge, Böhle, Gammelgård och Woijen, 22 seland i Långsele socken, samt Hullsta 29 seland i Sollefteå socken, till handelsmannen i Stockholm, Johan Clason, för en summa af 30,000 daler kopparmynt. Ifrån sistn. tid t. o. m. 1847 har bruket innehafts af samma slägt och försåldes jemte flera egendomar sistnämnde år, till ett bolag, benämndt »Holms och Graninge Bruksbolag», som fortfarande eger Sollefteå med Forsse och Graninge bruk samt Bollsta masugn, allt med underlydande $60^3/_4$ seland *Öfvergård* samt $16^1/_{48}$ seland i *Hågesta* och *Önsta* hemman samt lägenheter och skogar, upptagande inom socknen 25,765 qvadratref, hvaraf 180 åker. Godset tax. 1863 till 152,700 rdr rmt.

Sollentuna, ett härad, uti Stockholms län, begränsadt af Mälarens fjärdar i söder och vester mot Bro härad af Uppsala län, och af en mängd insjöar samt saltsjövikar i norr och öster, är mestadels ett kuperadt med slätter, bergbackar ej utan skog samt kärr och småsjöar omvexlande land. — Häradet omfattar 5 socknar (se nedanstående tabell), alla hörande till Westra Roslags prosteri med $173^1/_{40}$ mtl och en folkmängd af 4,273 inbyggare på en areal af 1,839 qvadratmil; dessutom upptagas 0,059 qv.mil af vatten. Odlad jord uppgifves vara 10,465 tld, naturlig äng 3,622. Sollentuna med Wallentuna härad och Danderyds skeppslag utgöra länets 1:sta fögderi med tingställe vid Barkarby i Jerfälla socken, $1^1/_2$ mil från Stockholm. Fögderiets hemmantal är $652\frac{17}{80}$ mtl, bebodda 1863 af 18,252 personer på 4,060 hushåll; häraf erlade 9,733 personlig skyddsafgift. All fast egendom var i 1863 års bevilln. taxerad till 26,847,300 rdr rmt, hvaraf 5,471,500 rdr för egendom tillhörig staten; hela bevillningen efter I, II och III art. erlades med 20,226 rdr 82 öre. Beväringsskyldiga voro 680, och af indelta arméen underhållas 112 man. Af verk och inrättningar finnas 1 skeppsbyggeri, ett glasbruk, 16 sågar, 70 qvarnar, 7 tegelbruk, 2 garfverier och ett färgeri. Inom detta fögderi fordrar jordbruksarbetet vida större styrka än som motsvaras af den der bofasta befolkningen, hvadan arbetare från andra orter, mest från Småland, Wärmland och Dalarne, måste för sommartiden antagas. Bland företag för vinnande af odlingsbar mark under perioden 1856—60 må särskildt nämnas aftappning af sjön *Norrviken*. Grunddikning så väl med rör som med sten vinner alltmer förtroende och insteg inom fögderiet, dock ännu icke hos allmogen, som ryggar för den drygare kostnaden.

Bland större gårdar inom häradet märkas: *Ulfsunda, Hesselby, Jacobsberg, Skälby, Herresta* eller *Säby, Edsberg* och *Sollentunaholm.*

		Bevillning		
	mtl,	för egend.,	för ink.,	eft. III art.
Spånga	$52\frac{1}{40}$	488 rdr.	326 rdr.	107 rdr.
Jerfälla	$27\frac{1}{4}$	383 »	265 »	74 »
Bromma	$27\frac{3}{8}$	455 »	428 »	78 »
Sollentuna	$39\frac{1}{4}$	334 »	230 »	142 »
Ed	$27\frac{1}{8}$	215 »	238 »	70 »
S:ma	$173\frac{1}{40}$	1,875 »	1,487 »	471 »

Sollentuna, annex-socken till Eds pastorat, är belägen uti Sollentuna härad och Stockholms län, omkring delar af *Eds-* och *Norr-*vikarna, mellan Spånga och Jerfälla i sydost, Ed i n. v. och norr, Fresta i n. o., Täby och Danderyd i öster, samt upptager på en längd af 1 mil,

och $^3/_4$ mils bredd 0,452 qv.mil land, 0,029 vatten. Öster om socknens tvenne större sjöar finnes tämligen bergländig skogsmark, nordligast kallad Törn; vester om dem omvexla slätter, dalgångar, kullar eller steniga backar, ej utan skog. Jordmånen är sandblandad lera. Jemte hufvudnäringen, åkerbruk, har allmogen till binäringar boskaps- och trädgårdsskötsel, den sednare i synnerhet vid herrgårdarna, äfvensom skjutsning vid Rotebro gästgifvaregård. Socknen, som år 1805 beboddes af 775, år 1830 af 836 och 1863 af c:a 930 inbyggare på 209 hushåll, innefattar $39^1/_4$ mtl, hvaraf 10 sk., $^1/_2$ krono, $28^3/_4$ frälse; hela fastighetsvärdet taxeras till 1,023,500 rdr rmt. — Socknen underhåller 9 man af indelta arméen. — Sollendatuna förekommer 1314 såsom hörande till *Sollendahundæri;* och redan 1291 anses namnet på en kyrkoherde vara kändt; kaplaner nämnas från 1530. Kyrkan, af gråsten, belägen $1^3/_4$ mil från Stockholm, har flera gånger blifvit tillbyggd; har ett chor af tegel från yngre tider samt ett högt torn, å sidorna siradt med aflångfyrkantiga fördjupningar och med en »vidunderlig betäckning». — Bland personer, begrafna i denna socken, må omnämnas underståthållaren i Stockholm, Axel Axelsson, död 1790, presidenten i Svea hofrätt, Otto Reinhold Strömfelt, död 1746, samt hofkansleren G. Celsing. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola af en examinerad lärare. Skolbarnens antal uppgick 1862 till 116, hvaraf dock 43 erhöllo undervisning i hemmet. Till skolan hörer ett planteringsland af 10,500 qv.-alnars ytvidd. På *fornminnen* är orten rik: grafhögar finnas vid *Hersby* och *Wäsby,* runstenar vid Rotebro och andra ställen utmed de större vattnen; nyligen har man funnit en stor runsten liggande i djupa skogen mellan Edsberg i denna socken och Hagby i Täby församling; den hade uti en konstig ormslinga inskriften: *Heminker* och *Jarlabanke* läto göra utröjningen och broar efter sin fader samt Estrid efter sina söner Ingefast m. fl. Runhällar vid *Wiby,* ruiner af skansar eller borgar vid Wäsby och Rotebro. Det sistn. är af historisk märkvärdighet, se art. Rotebro; i 1471 års krig nämnas *Rothasund* och Rothaberg; äfven vid Edsberg skall en gång en drabbning hafva stått. Af gårdar märkas *Sollentunaholm* och *Edsberg,* beskrifna på sina ställen, samt $1^1/_4$ skatte, $^1/_2$ frälse *Öfverby; Rotsunda,* $2^1/_2$ sk.; *Svartinge* $^3/_4$ skatte, 2 frälse. — I *Kista* by är $^1/_2$ mtl komminister-boställe. — *Wälsta,* 1 mtl frälse, hörer i kyrkligt hänseende till Eds socken. *Skillinge* $1^1/_2$ frälse $^1/_2$ skatte; *Wiby,* 3 mtl frälse; *Bagare* eller *Thureberg,* $2^1/_2$ frälse, 1 skatte. — Bland socknens 72 lägenheter förtjenar nämnas: *Bodäng, Edsbacka, Grönan, Helenelund, Helenedahl, Herrsbyvret* eller *Skansen, Kolartorp, Nytorp, Skogvaktaretorp,* och *Skogstorp, Pommern, Pettersburg, Sjöberg* eller *Åländningstorp, Tegelhagen, Wäderholmen, Ängstorp,* m. fl. — Adress: Stockholm.

Sollentunaholm, en egendom uti Stockholms län och Sollentuna socken och härad, belägen nära kyrkan, som ligger $1^3/_4$ mil från Stockholm, utgöres af 1:o *Sollentunaholm,* frälse-säteri, af 2 mtl (enl. jordebref 5 mtl) med $^1/_2$ skatte, $1^1/_2$ frälse Skillinge, tillsammans 4 mtl, under eget bruk, med 100 t:rs utsäde: höskörden beräknas vanligen till 4 à 500 lass, men skulle ansenligt ökas genom en väl ordnad cirkulation samt Norrvikens sänkning; under gården lyda 8 stycken torp. 2:o af 3 mtl frälse-säteri *Wiby,* med 75 tunnors utsäde, för närvarande bortarrenderadt för 1,500 rdr rmt; 3 mtl frälse *Gillberga* ($2^7/_8$ mtl enl. tax.-längd), äfven bortarrenderadt för 1500 rdr, 2 mtl *Kista* med ett vackert läge och väl underhållen gård, utarrenderadt mot 1,000 rdr; $^1/_4$ mantal *Boda,* gifvande i arrende 300 rdr. Hela godsets tax.värde är 306,000 rdr rmt, hvaraf 90,000 rdr för sjelfva hufvudgården. Åkerjorden till alla egendomarne är nästan uteslutande lätt lera samt stenfri. Skogarne, ehuru medtagna, lemna något till afsalu utöfver gårdens behof; fiske finnes i 3:ne särskilda insjöar.

Egendomen har delvis innehafts af Erik Jöransson, derpå af slägterna Berndes omkring 1650, Gerdesköld, Cruus 1741, von Axelson 1772, från och med 1820 slägten Rudbeck: den innehades 1863 af general-majoren Ch. E. Rudbeck.

Sollebrunn. By af ett och $^1/_4$ mtl skatte, $^1/_4$ mtl frälse uti Erska socken af Bjerke härad och Elfsborgs län, $^1/_8$ mil n. o. från kyrkan, som ligger $2^1/_4$ mil norr om Alingsås; hemmanen åsatta

i 1863 års bevillning ett värde af 41,500 rdr rmt, hade n. år 12 egare, 83 inbyggare på 15 hushåll. Här är postkontor och gästgifveri, hvarifrån skjutsas till:

Åsaka i n. v.	2	mil.
Hverled i s. v.	$1^3/_4$	»
Lagmansholm s. o.	2	»
Bäreberg o. n. o. (Skarab. län) .	$1^3/_4$	»
Nohltorp (Dito d:o) .	$1^7/_8$	»

Sollerön, se art. Sophia Magdalena socken i Dalarne.

Solna. Regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Erlinghundra kontrakt af Uppsala stift, beläget $6^1/_2$ mil från stiftsstaden, utgöres af Solna socken, Carlbergs och Ulriksdals slottskapeller, med $17^3/_4$ mtl, bebodda 1862 af 1,423 invånare. Kyrkoherde-beställningen har i sednare tider varit ofta förenad med andra inom hufvudstaden och från 1800 med theologiæ- lektors och slottspastors tjensterna vid Carlberg, liksom komministern från 1813 varit och är adjunkt derstädes. Den förr hithörande Ulriksdals invalidinrättning jemte dess särskilda predikantbeställning äro indragna genom kongl. brefvet den 29 October 1847. — *Solna*, modersocken, är belägen uti Danderyds skeppslag af Stockholms län, $^1/_{16}$ mil från hufvudstaden, gränsande i nordvest till Bromma och Spånga socknar, i n. o. till Edsviken med Stocksund och en del af Lilla Wärtan, i sydost och söder till Djurgården samt Stockholms norra stadsförsamlingar; i sydvest utgör Ulfsundafjärden begränsningen. Socknens längd är $^3/_4$ mil, bredden $^5/_8$ mil. Arealen är 0,163 qvadratmil land, 0,014 vatten. Nordvestra delen omvexlar med smärre höjder, beväxta med någon skog, samt slätter och dalgångar, genomskurna af små vattendrag, hvaraf ett kommer från Träsksjön åt sydost till Ulfsundafjärden, ett från Råstasjön till Brunnsviken, och ett större från Jerfälla socken till Edsviken. Den sydöstra nejden, mot Djurgården och Stockholms stad, är mer uteslutande upptagen af bergkullar och skogsparker, såsom Solna-skogen, Carlbergs, Haga och Ulriksdals parker; östligast utfaller Brunnsviken i Wärtan vid Ålkistan. Rådande jordmånen är dels lera, dels sand- och mojord. Lager af söndergrusade snäckskal finnas här på 30 à 40 fots höjd öfver hafvet. Jemte åkerbruk idkas betydligt ängsbruk och boskapsskötsel, trädgårdsskötsel samt någon fabriksrörelse, hvaraf må nämnas vaxduksfabriken vid *Nedra Frescati*, der på 1840-talet årl. tillverkades omkring 8,000 alnar vaxduk; en stor del af hufvudstadens behof af byggnadssten, både tuktad och otuktad, förses från i denna socken anlagda granitbrott, som utmärka sig för en vacker och varaktig stenart. Både å Carlbergssjön med Ulfsundafjärden och å Brunnsviken gå reguliera båtfarter. Folkmängden år 1810 var 836, hvaraf 444 hörde till egentliga Solna, 238 till Carlberg och 154 till Ulriksdal; dess antal för år 1862 är förut redan uppgifven.

Solnö nämnes 1314 såsom hörande till prov. Sollendahundæri; kyrkoherdar förekomma från 1300, kaplaner från 1640-talet. Kyrkan är af sten; mycket skadade al fresco-målningar äro ännu att se i den byggnad af gråsten, hvilken är vidfogad södra sidan af kyrkans äldsta del, eller rundeln, och finnas beskrifna i Dybecks Runa år 1844, sid. 71. Hela kyrkan blef betydligt reparerad på bekostnad af gr. M. G. de la Gardie, som ock skänkt predikstol och altare samt tornet, hvilket fordom prydt Carbergs slott. På kyrkogården finnas minnesvårdar öfver utmärktare personer, såsom Choræus, Gjörvell, Crusell, Ingelman, Tawast (som med utmärkelse bivistat krigen i Finnland 1788—90, i Pommern 1800 samt i Tyskland 1813—14), Wallman, af Wirsén, von Suchtelen m. fl. Socknens skolhus, af sten (taxeradt till 12,000 rdr rmt), är en privat donation. Barnundervisningen bestreds 1862 af en examinerad lärare, en lärarinna uti en fast skola och en fast småbarnsskola, der 100 barn erhöllo undervisning; dessutom undervisades 20 i hemmet. Solna hörde till enkedrottning Katharina Stenbocks förläning år 1611; sedermera lades socknen under Ulriksdal, och enligt Salvius egde drottning Ulrika Eleonora jus patronatus dertill. — Af fornminnen nämnas en grafhög vid *Nedra Jerfva* och en runsten nära Carlberg. Vid kongl. slotten *Carlberg*, *Ulriksdal* och *Haga* samt gårdarne *Hufvudsta* och *Jerfva* äro fästa historiska minnen.

Bevillning eft. II & III art.	Hemmantal sk.	kr.	fr.	Taxeringsvärde år 1862:
2,026 rdr rmt.	$^1/_2$	$7\frac{3}{4}$	$9\frac{1}{2}$	2,680,903 rdr.

Af taxeringsvärdet äro 222,803 rdr rmt för annan än jordbruksfastighet, 1,877,500 för $6\frac{?}{128}$

mtl jemte bebyggda lägenheter, tillhöriga staten; af dessa må nämnas *Haga* lustslott och park, $^1/_2$ mantal, *Ulriksdals* kungsgård, lägenheterna *Frescati* och *Jakobsdal*, alltsammans taxeradt till 765,000 rdr rmt; *Carlbergs* kungsgård, $1^1/_2$ mtl, taxeradt till 500,000 rdr rmt; vidare må nämnas *Ingenting*, *Jerfva* med qvarn, $\frac{1}{128}$ mantal *Stallmästaregården*, lägenheterna *Lurbacka*, *Solbaddet*, *Sveden*, *Stocksundstorp*. — Boställs-hemman äro 1 mantal *Prestgården;* $\frac{10}{128}$ mantal komministerbostället, $^7/_8$ mantal *Nedra Jerfva*, kronofogdeboställe: *Klockaregården*. — Största godsen, som egas af enskilda personer, äro $2^1/_4$ mtl *Öfra Frösunda*, hvaraf en del kallas Kathrinedal, $^1/_4$ mtl kallas Charlottenburg. — $1^2/_3$ mtl *Nedra Frösunda* med ångqvarn samt $^3/_4$ mtl *Ahlby* eller *Ellenhill*. 1 mtl *Bergshamra* med Tivoli; detta hemman med naturskönt läge vid Brunnsviken och med sina egor gränsande till Ulriksdals kungsgård, har under drottning Ulrika Eleonoras regering blifvit doneradt till en grefve Bark med fideikommissrätt. — Bland verk må vidare nämnas: *Jerfva* f. tryckeri, *Tullhustomten*, *Annelunds* färgeri; *Nedra Frescati* vaxduksfabrik, *Ålkistans* garfveri. — Lägenheten *Beylon*, bebyggd af schweizaren Beylon under Gustaf III:s tid, beboddes på sednare tiden af ryska ministern grefve van Suchtelen, som här hade dyrbara samlingar och anläggningar, tillgängliga för allmänheten. — Adr.: Stockholm.

Solsta koppargrufva, ursprungligen benämnd Prins Gustafs, uti Kalmar län och Misterhults socken af Tunaläns härad, är belägen på frälse-hemmanet Solstads egor, nära Gåsefjärden, 4 mil söder om Westervik; efter att hafva varit bearbetad åren 1740 (till 80 famnars djup af brukspatron J. Olofsson) och 1799, men snart åter ödelagd, så att redan 1808 alla byggnader voro förfallna, köptes stället för 3 à 4 år sedan af herr Kockum för 300,000 rdr, men såldes snart af honom, som der börjat anlägga hyttor och bearbeta grufvan, till ett engelskt bolag för 800,000 rdr. Förut fanns här endast en naken kust, med en gapande gruföppning, fylld med vatten — och nu visa sig såsom genom ett trollslag stora trevåningshus för arbetarne, magazinsbyggnader, en liten tjusande engelsk villa för »grufkaptenen», fartyg vid bryggan och öfver det hela industriens jätteflagga, den mörka stenkolsröken från maskinen. Nyligen har man hunnit länsa den 90 famnar djupa grufvan och under de mest lyckliga utsigter börjat malmbrytningen. Redan äro öfver hundra arbetare härmed sysselsatta, hvaribland flera engelsmän, och man fortgår raskt med uppförandet af nya etablissementer, hvarvid en rymlig skolsal icke blifvit förglömd. En jernväg är under anläggning, för att med hafvet förena insjön Maren, vid hvilken sjelfva gården är belägen och der smältugnarne äro uppförda. Det hela visar perspektivet af en storartad anläggning, som i flera afseenden kommit orten till godo och redan skaffat den särskild läkare samt ej minst föredömet af ordning och punktlighet i arbete och uppförande. — Hemmanet *Solstad*, 2 mtl, åsatt i 1863 års bevillning ett värde af 60,000 rdr rmt, lyder jemte grufvan under Wirums säteri.

Solstadström, en hamn på Småländska kusten i närheten af Westervik.

Solviksborg, belägen på Solviks egor uti Kjärrbo församling af Westmanland, nära en vik af Mälaren, är ett gammalt minnesmärke af forntida befästningskonst. Borgens murar äro från 4 till 6 alnar höga. Den längsta sidan, som ännu qvarstår, är 97 alnar. Enligt sägen skola för icke länge sedan jernringar funnits fästa i berget. I närheten har legat gamla konungsgården Kongs Aros eller *Kungs Arhus* samt det gamla herresätet *Lindö*, der, enligt gamla chrönikor, folkungen Carl Algotsson bott.

Sommarbergs jerngrufvor uti Åhls socken i Dalarne, omnämnas af Hülphers, men ej uti kommers-kollegii sednare berättelser.

Sommerstad, *Sommarsta*, *Summarstum* (*Sommarstad*). Ett mtl kr. uti Wisnums socken och härad af Carlstads län, var bland de 11 gårdar, som lagmannen Holdo Strahle skänkte till Riseberga kloster; är nu kronolänsmans-boställe. — Ett slag skall stått mellan denna och Backa gårdar, ej långt söder från Wisnum, mellan norska konungen Harald och jarlen Håkan Ivarsson, som erhållit af konung Stenkil i Sverige Wärmland till förläning; den sednare förlorade slaget. Stora bautastenar i närheten af stället vittna om fordna strider.

Sommenäs, ett frälse-säteri af 2 mtl, hvaraf $^1/_4$ mtl Läpp eller Lappstad varit en tid afsöndradt, är beläget uti Tidersrums socken af Kinda härad och Linköpings län, vid Sommen, $1^1/_4$ mil från kyrkan, som ligger $6^3/_4$ mil från Linköping; första gången gården nämnes är år 1366, då namnet skrefs Somanæs; den tillhörde då Jönis Laurenzson, gift med Karin Knutsdotter; såldes 1381 af Mærita Magnusadotter, Aernils Aelifssons enka,

till Bo Jonsson; och omkring 1405 af Bænkta Bosdotter till Bænkt Niclisson, jemte andel i Tidhirsrum; egdes 1636 af Nils Bjelke med tillhörande 6 hemman, deribland säteriet Stjernsanden i Malexanders socken af Göstrings härad, kom genom köp 1649 från fru Catharina Bjelke till r. r. frih. Axel Lilje, kallas 1683 major G. Gyllenståls säteri, tillhörde 1726 hans enka, derpå mågen Ch. Durietz, inom hvars slägt det förblifvit inpå 1820-talet; år 1863 egdes $1^3/_4$ mtl af herr S. Wallman, $^1/_4$ mtl af S. Jönsson. Säteriet uppgifves af Djurberg år 1818 haft ansenligt höbol, godt mulbete, nödtorftig skog, ymnigt fiske; det var i 1863 års bevillning uppskattadt till 72,000 rdr rmt. — Här finnes äfven en pottaskefabrik.

Somvik (i jordebok och tax.längden), *Sommevik* (efter Tham m. fl.), f. d. äfven *Sommeräng*, ett fr.säteri af ett mtl, och med *Skurebo* $1^1/_8$ mantal uti Malexanders socken af Göstrings härad och Linköpings län, är beläget längst inne vid viken Stjernsanden, 1 mil från kyrkan, som ligger $4^3/_4$ mil från Skenninge; det blef, enl. Tham, säteri för Gust. Grubb 1660, hvilket dock ej lärer kommit till verkställighet förrän 1682; köptes derpå från Axel Nisbeth af Gabriel Gyllenstål; sedermera hafva varit egare medlemmar af slägterna Macklier, ryttm. Strokirk, brukspatron Burén på Boxholm 1818; tillhörde 1850 och 63 jemte hälften i Stjernsunds qvarn samt ett askkalsinerbruk insp. Palmqvists arfvingar. Hela fastighetsvärdet upptogs i 1863 års bevillning till 70,720 rdr.

Sonarp (i jordeböckerna), *Sonnorp*, ett mtl frälse uti Winnerstads socken af Aska härad och Linköpings län; af egare äro kända 1687 Cl. Hägerstjernas arfv. Joh. Ekeblad, år 1700 Rietz, 1726 fru Cath. Tassenhjelm, år 1853 auditören Planck. — Gården uppgifves år 1818 af Djurberg haft höbol till 50 à 60 lass, skön betesmark, god trädgård. — Här är äfven en ättiksfabrik. — 1 mtl *Sonarp* i samma socken är löjtnants-boställe. *Sonnarp* eller *Sånarp* (i jordeboken), ett frälse-säteri af 1 mtl och 1 mtl frälse uti Asby socken Ydre härad och Linköpings län, lyder under Aspa; 1 mtl frälse jemte $5^1/_4$ mtl frälse i andra hemman uti samma socken utgöra en egendom, belägen på Asby udde.

Säteriet har tillhört slägten Rosensabel, kallas 1683 fru Anna Armskölds säteri, har sedan tillhört flera af slägten Duse, 1852 kammarjunkare Leonhard Fr. Rääf på Forssnäs i Sund; tax.värdet vår sistn. år 15,000 rdr för hvartdera hemmanet. — Till gården hörer vacker trädgård.

Sonnboheden, i Folkärna socken i Dalarne, var, under Gustaf Wasas uppresning mot danska öfverväldet, vittne till en häftig strid mellan Dalkarlarne och Danskarne, deruti de sistnämnda slutligen måste vika; en mängd stupade, några blefvo fångna, andra störtade sig i Dalelfven och blott en ringa del undkom till Westerås. Striden är allmänt känd under namnet *slaget vid Brunbäcks färja,* till hvilken art. hänvisas.

Sonekulla. Ett och $^1/_8$ mtl krono uti Hoby socken, Bräkne härad och Carlskrona län, är, enl. kongl. brefvet den 22 April 1696, anslaget till häradshöfdingboställe; det har godt fiske samt var 1862 med tilhörande tvenne öar, *Kalfö* och *Gunnarsö* (eller *Gunnarsvass*), tax. till 40,500 rdr rmt. — Af laga syneförrättningar den 29 Aug. 1791 och 29 Oktober 1792 upplyses man, att dåvarande häradshöfdingen P. Fischerström här uppfört en ganska vacker manbyggnad af trä, två våningar hög, samt tvenne flyglar, utom ladugård och nödiga uthus, på ett »artigt sätt» inrättat samt uppfört ett qvarnhus vid en skattlagd qvarn med 2 par stenar (numer nedrifven), anlagt en vacker trädgård och genom en uthuggning i skogen förskaffat gården en vacker utsigt, förbättrat åker och äng, upptagit oländig mark, lagt gärdsgårdar, uppgräft diken, gräft fiskedammar, anlagt vägar, planterat skog, och bemödat sig att uppdrifva åkerbruket och boskapsskötsel, allt på egen bekostnad, utan att dermed i någon mån besvära allmogen i domsagan.

Sonkarby, ett frälse-hemman af $2^3/_8$ mtl uti Österunda socken af Thorstuna härad och Westerås län; härifrån var den på 1840-talet så sorgligt bekante Erik Jansson, efter hvilken en sekt kallades Jansenister. Af hemmanet egas $1^3/_4$ mtl af Per Ersson; frälse-räntan af $^1/_2$ mtl innehafves af egaren till Skattmansögodset.

Sonnes Stubbe. Se art. Tiveden.

Sonstorp, en bruks- och landtegendom uti Hellestads socken af Finspongaläns

härad och Linköpings län, utgöres af *Sonstorps* stångjernsbruk vid Stigtorpsån, med 6 härdar, 4 ramar med oinskränkt tillverkningsrätt, *manufakturverk* med 2 spikhamrar; äfven hörer härtill *Anna Stinaforss* manufakturverk vid Högsjöns utlopp, som fick i April 1839 åter upptagas i sitt fordna skick, enligt privilegierna af 1752 och 1785, för 1 knipp- och 2 spikhamrar, mot nedläggandet af det under d. 7 Maj 1838 privilegierade *Holmfors manufakturverk;* tillhörande jordbruk utgöres af *Sonstorp* 1 mtl frälse-säteri, som stått af ålder utom mantal, vid Hellestadsån, med en mjölqvarn för 2 par stenar samt 2:ne flerbladiga sågverk med 3:ne ramar, 1 mtl frälse-säteri *Holmen* med mjölqvarn om 4 par stenar och grynverk samt tegelbruk, 2 mtl frälse, $^1/_4$ skatte under eget bruk samt skogslotterna № 7, 89, 10 om 159 tld 29 kappl. på fordna bergslagsallmänningen *Gulten* eller *Gulltorp,* samt inom Hellestads socken $5^1/_4$ mtl rå och rör, $6^3/_4$ mtl frälse, $\frac{299}{1296}$ mtl skatte, frälseräntan af $1^1/_{12}$ mtl, alltsammans åsatt i 1863 års bevillning ett värde af 539,161 rdr rmt, hvaraf 120,000 rdr för sjelfva Sonstorps säteri; härtill komma ytterligare $1^1/_2$ mtl fr. *Risinge,* $1^1/_4$ mtl fr. *Tjellmo,* $^3/_4$ fr. inom Regna. — Sonstorps bruk nämnes jemte masugn 1580, då det förra förklarades för kronobruk, men blef 1597 åter frälse; privilegierna stadfästades 1690 för 8 härdar och 4 hamrar samt 1 knipphammare; masugnen, som ej varit i gång sedan 1706, ödelades 1719; år 1715 flyttades en hammare till Holmsjön och kallades sedan Holmsjöforss, men ödelades 1782, då smidesrätten öfverflyttades till Boxholm. Hela bruket härjades af vattuflod 1722, men uppbyggdes åter. Kända tillverkningar äro för år 1862: 12,258 centn. 43 *tt* stångjern, hvaraf 992 centn. manufakturerades, för år 1850, då privilegierade smidet utgjorde 1,265 *sktt* stångjern, 900 *sktt* ämnesjernsmide, utom 450 rekognitions.

Säteriets manbyggnad, uppförd år 1792, är af sten, 3 våningar hög med 37 rum, dertill 2 flyglar samt stor trädgård, belägen mellan hufvudbyggnaden och den angränsande ån; de omgifvande parkerna utgöra omkring 6 tld; gårdsplatsen är planerad och upphöjd samt försedd med vackra jernstaket mellan finhuggna granitstolpar; Sonstorps bruk har äfven hufvudbyggnaden af sten, 2 våningar hög. En utsigt af Sonstorp finnes i Thersners »*Fordna och Närvarande Sverige.*» Angående underlydande hemmanen, upplyser Tham, att *Karteberg, Hårketorp* och *Elgshult* tillhörde 1687 C. Gyllenpistol; en gård i Sätra har jemte en half i *Prestköp* varit bland Hogenskild Bjelkes förbrutna gods, sedermera donerad till Seved Ribbing, men reducerad från arfvingarne; de öfriga nu underlydande antagas förr ha hört till Finspongs gods.

Gården anses fordom hetat *Carisnäs* och varit byggd på en halfö i den förbiflytande ån, der nu en äng har några lemningar efter gamla byggnader och planteringar; i början af 1400-talet har gården tillhört slägten Rosenstråle, derefter genom gifte slägterna Krusbjörn, Gyllenpistol och Palmstjerna, hvilka sålde den till brukspatron O. Burenstam, död 1821; så dennes mågar, bland hvilka ryttm. G. Mörner sednast förenade det hela, som nu eges af arfvingarne. Vid godset bodde år 1862: 361 personer; för arbetarnes barn är antagen särskild skollärare.

Sorsele, ett lappmarkspastorat, hörande till Södra Lappmarkens kontrakt i Hernösands stift, innefattar socknen Sorsele af Lycksele lappmark och Westerbottens län, som är belägen 24 mil från Umeå, 13 mil ofvan Lycksele kyrka, 20 mil nordvest från Piteå och omfattar 54,895 qvadratmil, hvaraf 4,235 äro vatten. Landet är af lappländsk natur; vid den majestätiska floden Windel-elfven, som, ehuru med många afbrott, befares ända till socknens kyrka, visar sig ett och annat mindre fjäll, och i skogarna höres Riptuppens muntra, skrattlika läte. Sjön Udjaur är uppfylld med holmar. Socknen, som år 1825 bestod af $6\frac{65}{96}$ mtl, hade på 1830-talet 22 byar med 44 åboer, hvilka tillsammans betalade skatt för $7\frac{65}{192}$ mtl, och derjemte 18 st. oskattlagda nybyggen; för år 1848 uppgifvas 56 skattelappar, 66 åboer, $9\frac{140}{192}$ mtl, 59 oskattlagda nybyggen; socknen innefattar nu $11^8/_{19}$ mtl krono, $^1/_4$ mtl skatte; beboddes 1825 af 461 Lappar och 214

nybyggare, år 1830 af 775, hvaraf 205 Lappar, och 1863 af 1,457 inbyggare. Landtmannavaror, såsom smör, skinnvaror, talg och rehnkött, öfverföras uti icke ringa qvantitet härifrån till Norge. För år 1848 uppgafs utsädet till 5 t:r råg, 150 t:r korn och 140 t:r potates; skörden var 15 t:r råg, 545 t:r korn, 500 t:r potates. Af underhållna kreatur uppgick renarnes antal till 15,000, hästarnas till 136. Af statsbidraget utgjorde jordeboksräntan 103 rdr 4 sk. 4 rst. — Socknens namn härleder sig från lappska ordet *suorge*, som betyder gren, emedan Windelelfven, delande sig i 2 grenar, bildar en holme, på hvilken kyrkan, byggd år 1742 (den första byggdes år 1650) jemte prestgården äro belägna. Då halfva ordet är lappskt och halfva svenskt (sel) skulle stället kanske rätteligare heta *Suorgselholm* (Grenselholm). Församlingen var fordom ett annex under Lycksele, den enda kyrkan i Umeå lappmark, tilldess den genom kongl. bref af den 17 Maj 1821 blef utbrutet till särskildt gäll. — Första pastorn var en Lapp, kallad herr Henrik, som tillträdde år 1691, eller enligt annan uppgift Ol. Graan 1673; af efterträdaren, Lars Rangius, öfversattes Nya Testamentet på lappska. Barnundervisningen bestrides uti en flyttbar folkskola, der under året 1862: 54 barn undervisades af en examinerad lärare, medan 50 undervisades i hemmet. Till pastoratet hörer *Gillesnouli* kapell, beläget högre upp vid fjällen.

Af byar och gårdar nämnas *Saxnäs* by, såsom först upptagen på 1750-talet, derefter äro $^1/_2$ mtl *Gautsträck* och *Sandsele* upptagna året 1756; *Nordanås* nybygge (äfven kalladt Moskenåiwe), på en hed, har kyrkorätt här, men är beläget inom Arjeplogs sockneгå. — Af byar må vidare nämnas *Aha, Blattnigsele, Jugtan, Råstrand, Risnäs, Sandsjö, Stensund*, af nybyggen *Nyklinta, Gillesnaule, Forssbacken, Fjällbosjö, Dahbäckbracken, Svergoträsk*. — Adress: Lycksele.

Sorunda. Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Södertörns kontrakt af Strengnäs stift, beläget $8^1/_8$ mil från stiftsstaden, innefattar Sorunda socken och Thorö kapell, med $94^1/_{12}$ förmedl. mtl (enligt F. A. Westerling), men $95\frac{1}{4}\frac{1}{4}$ mtl efter 1862 års mantalslängd, och beboddes 1860 af 2,987, år 1855 af 3,005 personer. Bland kyrkoherdar må nämnas den sista katholska och den första lutherska, Erland Pedersson Bååt, som nödgades af sina embetsbröder afsäga sig all arfsrätt för sin dotter med sin förra frilla, hvilken han som lutheran äktat. Han gaf till prestebord af sitt arfvegods hemmanet *Ullevid*, bestående af 8 öresland frälsejord. På hans likkista i Sorunda kyrkehor läses, att han afsomnade i Herranom den 6 September 1558. Erl. Dyzelius blef utnämnd till kyrkoherde här i Sept. 1676. — Kaplaner äro kända från 1627.

Sorunda, modersocken, är belägen uti Sotholms härad af Stockholms län, $3^1/_4$ mil från Södertelje, $4^3/_4$ mil från hufvudstaden — vid 80 fots höjd öfver hafvet — mellan Grödinge i norr, Wester-Haninge och Össmo i öster och sydost, och omgifves utefter hela vestra sidan, 2 mil långt, af Svärds- Himmer- och Kaggfjärdarna; socknen skiljes från tillhörande kapellet Thorö af ett ganska bredt sund, som öfverfares medelst en färja. Socknens längd är $2^3/_4$ mil, bredden 1 mil, arealen, en mängd skär inberäknade, 1,445 qvadratmil land, 0,044 vatten (enligt Tham), 1,364 qv.mil land, 0,032 vatten (enligt Hahr). Kustbygderna äro bergländiga, i någon mån äfven de nordliga trakterna, som hafva skog å sandhaltig jordmån. De inre bygderna äro jemnare, här och der sidlända och tämligen väl bebyggda å lera eller god mylla. Några vattendrag genomstryka landet: *Grindsjön*, vid gränsen till Grödinge; sjön *Westra Styrans* vatten, gående från sydöstra gränsen åt nordost tvärt igenom socknen, utfaller i Fitunaviken af Kaggfjärden; i motsatt rigtning går ett vattendrag från *Wädersjön* genom *Löfsjön* sydligt till *Murkan;* åt samma håll utrinner *Tärnasjön;* i söder intränger *Djursnäs-* eller *Fållnäsviken* långt åt norr. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk, kalkstensbrytning, fiske, äfven sjöfart; gröfre korg- och snickeriarbeten förfärdigas till afsalu, men väfnader tillverkas blott till husbehof. Till hemmantal och folkmängd intager socknen främsta rummet i hela Södertörn. Hemmanen äro $89^1/_4$ mtl, hvaraf $39^7/_8$ skatte,

1 krono, 47 frälse, taxerade 1862 till 1,932,623 rdr rmt; verk och inrättningar taxerades till 160,856 rdr. I bevillning för egendom, inkomst och efter III art. erlades år 1862: 997 rdr rmt. — Folkmängden, som år 1805 var 2,047, år 1855: 2,591, år 1860: 2,556, var år 1862 omkring 2,540 personer. Hos folket träffas rätt många egenheter; redan allmogens kroppsbildning — till och med hållning — skiljer sig ganska märkbart från kringboende allmoges. Bland gamla bruk och plägseder finnas här åtskilliga okända i närliggande trakter och till en del äfven i det öfriga Sverige. Uttalet röjer Sorundabo'n äfven derigenom att han ej kan utsäga vissa bokstäfver, andra utsägas här på ett eget sätt. Några visor och lekar, men isynnerhet melodier, tyckas hafva sitt egentliga hem här. Qvinnornas vanliga högtidsdrägt består af mössa, hvit halsduk, fästad öfver barmen med ett rundt spänne af silfver (de gamles brossa), blå kofta och kjortel, hvitt förkläde, blå strumpor med röda kilar samt skor med spännen. Sommarhögtidsdrägten består af kring hufvudet lindad halsduk (»ännelinda»), i hvilken håret är gömdt, halsduk, fästad medelst spänne, rödt lifstycke, vida linneärmar med spetsar, kjortel — någon gång bjertröd till färgen, hvitt förkläde och röda strumpor.

Sorunde nämnes 1281 och 1314 såsom hörande till prep. Torensis. Kyrkan, af sten, skall ursprungligen vara byggd af Folkungaslägten, som bott på Fållnäs eller Folkunganäs, blef tillbyggd 1410 af riddaren Jon Halfvordsson och ytterligare förbättrad af slägten Bååt, skadad af åskan 1689 och reparerad åtskilliga gånger. Socknen har 2 fasta småbarnsskolor, der under året 1862: 181 barn undervisades af tre examinerade och fem oexaminerade lärare samt en lärarinna; dessutom undervisades 41 i hemmet. Äfven finnes vid Fituna gods en småbarnsskola, Olof Mogrenska, inrättad medelst en fond af 17,900 rdr rmt, donerade af förre förvaltaren utaf Fituna gods, Olof Mogren, som äfven förordnat, att räntan deraf skulle användas dels till understöd åt fattiga under berörda gods, dels till aflöning åt en lärarinna i nämnda skola. — Af fornminnen finnas ännu en mängd jordhögar, runstenar, 9 ringmurar m. m. Till historiska minnen hör, att kon. Kristian I år 1463 landsteg vid Fituna.

Gods och hemman, verk och inrättningar. De flesta frälsehemmanen lyda under herregårdar; skattehemmanen äro mycket sönderstyckade mellan bönder. Största godset utgöres af säterierna *Fituna* och *Fållnäs*, taxerade med underlydande till 672,630 rdr rmt. — *Ristomta* säteri, se den art. — *Lundby*, 1 mtl skatte med qvarn, ångsåg; $^1/_4$ *Kungstorp*. — *Söder-Rangsta*, se den art. — *Söder-Stutby* med $^2/_3$ mtl *Frölunda*, utgöra en egendom. — Kyrkoberdebostället *Sunnerby* har på 1850-talet blifvit åsatt $1^3/_8$ mtl. — $^1/_2$ mtl *Blista* är komministerboställe; $^1/_2$ mtl *Tyrved* länsmansboställe. — Af hemman må vidare nämnas: *Grödby, Näset, Stäket, Tibble, Stora* och *Lilla Wika, Wreta, Wäggarö, Åby, Åkerby, Årnäs* och *Österby*. — Adress: Stockholm.

Sotanäs. Ett mtl utsockne frälse i Gunnarps socken af Faurås härad och Halmstads län, beläget nära gränsen mot Jönköpings län, med enda pottasketillverkningen inom länet, som för år 1858 uppgifves till c:a 2,000 ℔; på egorna finnes äfven såg; det hela var 1862 åsatt ett taxeringsvärde af 26,000 rdr rmt. Egare var handl. G. A. Kuylenstjerna i Christinehamn.

Sotared, ett frälse-hemman af $^5/_8$ mtl, uti Fenneslunda socken af Åhs härad och Elfsborgs län, beläget $^1/_4$ mil n. v. från kyrkan, som ligger 2 mil från Ulricehamn, har på 1820-talet blifvit bebygdt med en tvåvånings manbyggnad, då äfven trädgårdsanläggningar gjordes. Hemmanet har skog af bok och gran utöfver behofvet; enligt en sägen har skogen tillfallit gården derigenom, att en dess egare i forntiden, vid namn Killing, som varit en mycket rik och klok man, erhållit af en mäktig höfding vid namn Stake, som julade hos honom på Sotarhed, så mycket skog, som Killing kunde kringgå på en hel dag, hvilket han verkställde sålunda, att utaf en halmkärfve lades vid rågången då och då ett strå såsom gränsmärke. Vid *Stake* mosse på hemmanets skog utvisas ännu Killings graf.

Gården, som eges af kapten B. F. Forssberg, var jemte såg åsatt i 1863 års bevillning ett värde af 11,500 rdr.

Sotaskär. Under detta namn är en del af Wester-Haninge socken i Sotholms härad och Stockholms län kändt ännu

i dag — ehuru (såsom äfven fordom) bäst af skalder. Nejderna kring Landfjärden, en vik af omkring 1 fjerdingsvägs längd, som följer socknens yttersta vestra sida och skiljer henne från Hammerstalandet anses hafva utgjort det fordna Sotaskär och höra äfven till de skönaste i Södertörn. Då man från hafssidan närmar sig till fjärden, förete sig på båda sidor om det icke breda inloppet resliga berg, af hvilka det till höger är beläget på den s. k. Byholmen, en udde af Häringenäset, som fordom varit omfluten af vatten och finnes upptagen på äldre kartor under namnet *Stora Näset*. Berget, som flerstädes har lodräta sidor, speglande sina mosslupna hallar i den sköna Hansviken — en lemning af den ofvannämnda vattenleden — intager blott en del af den s. k. holmen. De här och der ur den icke djupa myllan framstående klippknallarne visa, att stället varit i fordomtima ett skrofligt skär, hvilket ännu för 180 år sedan torde i någon mån bibehållit sin sträfhet. Nu är ängden — sommartid beskuggad af lummiga ekar och lindar — icke annat än en stor blomsterbädd. I denna bädd slumra tvenne trogna vänner. Här sägas de af Tegnér besjungna älskandes, Axels och Marias, grafvar vara. Mörka alar stå öfver det förmenade hvilostället. Den på venstra sidan om inloppet varande bergshöjden är det beryktade och på sitt ställe redan omnämnda *Fruberget*. På en från landet utgående klippa, Trädgårdsberget kallad — nära Häringe sätesgärd — finnas några gråa murar, som benämnas *Sotsborg* och sägas vara lemningar efter ett fäste, som i fordna dagar en röfvare med namnet Sote här skall uppfört. Sote är för öfrigt ett i häfderna kändt namn på en viking, hvilken vid Olof Skötkonungs tid skall uppehållit sig bland dessa skär och här stridt med norska konungen Olof Haraldsson, sedermera kallad den Helige. En Isländare har för året 1007 nedskrifvit följande anteckning derom: »Olofr for i hernad. Orrosta Olof Konungs och Sota Vikings. Olofr Konungr var i Leginum i Svithiod.» Se vidare om en annan Sote under art. Askums socken i Bohus län. De qvarstående murarne utgöra grunden till en aflång-fyrkantig byggnad med vidfogade runda torn, ett vid hvarje hörn. Murens längd, räknad mellan tornen och efter yttre sidorna, utgör 38 alnar och bredden 16 alnar; de, som önska vidare kännedom om dessa lemningar, hänvisas till Dybecks Runa, 2:a häft., sid. 50.

En mängd sägner, som äro gängse bland Sotaskärskarlarne, ha afseende på sednare tilldragelser. En rörande den s. k. Ryssflykten handlar om en adlig jungfru, som i början på 1700-talet bodde på Häringe och vid fiendens ankomst tog sin tillflykt upp i ett högt träd på en holme, men blef upptäckt af fienden, nedryckt till marken och vid vägrandet att efterkomma befallningen om upptäckandet af sina skatter ihjälslagen. Hufvudet fästades på en lång stång, som nedsattes i ett stort rör af sten. hvilket ännu finnes på en holme utanför Sotaskär, kallad Jungfruhufvud; stången skall ännu i slutet af 1700-talet stått i detsamma. En annan närbelägen holme kallas *Fredsholmen*, deraf att jungfruns tjenare, som der gömt sig, undgingo fiendens våld.

Sotenäs. Härad i Bohus län, som innefattar Tossene pastorat, utgöres af den nordligaste af de tre stora halföar, hvilka med sydvestlig rigtning utskjuta från länets medlersta kust, och omgifves i vester af den för seglaren farliga *Soten* och i öster af den natursköna *Åbyfjorden*, i forntiden kallad Berofjördr. Imellan de vikar, som här och der inskära, ligger en betydlig samling af skär och öar, hvaribland märkas *Malmön* och *Tryggön*. Den delen, som förenar halfön med fasta landet, är skogbevuxen och en af de naturskönaste orter i länet; men det öfriga består af en naken bergmassa. Högsta bergspunkterna äro *Nilsberget* och *Wetteberget*, hvilket i likhet med *Sotebonde* på vestra stranden tjenar sjöfarande till rättelse. Det enda vattendrag, som förtjenar nämnas, är *Daleån*. En rik tillgång på bränntorf ersätter bristen på skog. Allmogen utmärker sig för sedlighet, tarflighet och ett älskvärdt lynne samt står i ekonomiskt afseende långt framför sina grannar, men icke så uti hyfsning. En egenhet i byggnadssättet på Sotenäs är, att ingången är genom köket, hvilket bruk icke ringa bidrager till den här allmänt rådande

bristen på renlighet inom hus. — Hemmantalet är 103 mtl, fördelade på 1,341 qvadratmil land eller 31,334 tunnland, bebodda år 1862 af 6,578 personer, hvaraf 3,131 voro skattskyldige. Af folkmängden hörde 977 till kapellet *Grafverna*. Beväringsskyldiga voro förutnämnda år 284; gemenskapen af indelta arméen 47 man. Sotenäs, gemensamt med Lahne, Stångenäs, Tunge och Sörbygdens härader, utgör Sunnervikens fögderi och Lahne-Sörbygdens domsaga. Tingsstället är uti Qvistrums gästgifvaregård i Foss socken. Uti de äldsta fornskrifter förekommer häradet under namnet *Sotanes*, hvilket det förmodas hafva erhållit af den Sote, som i Landnama 1 kap. 4 sid., omtalas såsom härstädes bosatt vid pass år 800. Om Sotes sonsonson Balke förtäljer historien, att han jemte flera höfdingar från länet förenade sig med Kjotvid den rike och andra konungar emot Harald Hårfager och stridde mot honom uti Hafursfjord; men de blefvo öfvermannade och Balke blef gjord fridlös. Utanför Sotenäs på Sotefjorden blef den tappre Trygve, konung i Bohus län, slagen af Erik Blodyx' hämndgiriga söner, efter sin moder vanligen kallade Gunhildssöner. År 1199 blefvo de upproriska Sotnäsbönderna i förening med de s. k. Baglerna, slagne af kon. Sverre i Norge, hvarefter de bragtes till lydnad och undergifvenhet.

Sotholms härad, som i medeltidens handlingar kallas Ytter-Thörs Hærade, är beläget i Stockholms län och den del af Södermanland, som kallas Södertörn, mellan Svartlösa härad i nordvest och hafvet med dess fjärdar åt alla öfriga sidor; består dels af tämligen lågländ mark, här och der öfvergående i jemn sandmo, dels af större eller mindre slätter eller dalgångar, dels af en vidsträckt skärgård, med tätare omvexling af kala klippor och skogklädda berg. En sandås, kallad *Hanveden*, och som fordom varit en kronoallmänning, sträcker sig genom hela fögderiet. Häradet, som utgör Sotholms och Södertörns domsaga, med tingsställe vid Wester-Haninge kyrka, omfattar 5 egentliga och 6 kapellsocknar (se tabellen till Stockholms län), alla hörande till Södertörns prosteri, på en areal af 7,606 qvadratmil (176,025 tld) fast land och 0,156 qv.mil vatten, med $382\frac{47}{48}$ mtl, bebodda af 11,850 innbyggare. Den odlade jorden uppgifves till 18,357 tld, naturlig äng till 11,762 tunnland.

Sotholms fögderi i Stockholms län omfattar Sotholms, Svartlösa och Öknebo härader, med $783^5/_{48}$ mtl (hvaraf $11^5/_{12}$ mtl skatte-säteri, $5^1/_8$ kr.-säteri, $177\frac{23}{24}$ fr.-säteri, 29 rå och rör), taxerade jemte verk och inrättningar (3,103,689 rdr) till 24,213,885 rdr, deraf 640,109 rdr för egendom, tillhörig staten. Bland verk och inrättningar finnas 2 pappersbruk, 12 tegelbruk, 17 fiskerier, 142 qvarnar, 2 jerngrufvor, 2 jernbruk, 19 klädesvalkar, 1 bomullsfabrik, 2 kalkugnar, 1 beck- och kimröksbruk. Folkmängden uppgick 1862 till 27,321 invånare, hvaraf 13,454 betalte i personlig skyddsafgift 4,041 rdr 20 öre; hela bevillningen efter I, II och III art. uppgick till 20,209 rdr 60 öre.

Sotlanda, ej Skotlanda efter Tuneld. Kaptensboställe uti Lena socken af Kullings härad och Elfsborgs län af $^3/_4$ mtl. På egorna finnes en god källa, benämnd *Blåkällan*.

Spakarp, ett mtl frälse uti Höreda socken af Södra Wedbo härad och Jönköpings län, är väl beläget vid Ingarpssjön och nyligen bebygdt för ståndspersoner af förre egaren, häradsskrifvaren Fr. Fagerberg och i bevillning uppskattadt till 15,000 rdr rmt.

Spakås, ett frälse-säteri af ett mtl, uti Grefbäcks socken af Kåkinds härad och Skaraborgs län, är beläget vid Wettern, $^1/_4$ mil norr från kyrkan, som ligger $^5/_8$ mil från staden Hjo; har på sednare tiden haft samma egare som Ekhammar; taxeringsvärdet år 1863 var 30,000 rdr rmt. En annan egendom **Spakås,** af $^1/_2$ mtl frälse, är belägen omkr. 1 mil söder från den förstnämnda, i Fogelås socken och Kåkinds härad, uti den s. k. Guldkroken, $^1/_4$ mil från staden Hjo, äfvenledes intill sjön Wettern, som utgör egendomens gräns å östra sidan; den har naturskön belägenhet på en liten landthöjd och är väl bebyggd för ståndspersoner; en vacker trädgård omgifver mangårdsbyggnaderna. Arealen är 240 tld, hvaraf 104 tld skog

är mer än tillräcklig för egendomens behof; årliga utsädet är 6 t:r råg och 32 t:r vårsäd samt 20 t:r potates. Egare är possessionaten A. Westerlund; tax.-värdet 24,000 rdr rmt.

Spandelstorp, egendom uti Augerums socken, Östra härad och Carlskrona län, af $1^1/_6$ mtl skatte, bebyggd på 1790-talet med ett tvåvånings trähus, omgifvet af 2:ne trädgårdar, egdes då af lagman Håkansson; synes hafva tillhört assessoren och riddaren Zacharias Crona, hvars dotter firade här sitt bröllop 1822 med löjtnant Conrad Wilhelm Anckarcrona; egdes 1863 af amiralen friherre C. R. Nordensköld. Bevillningsvärdet upptogs nämnda år till 50,000 rdr.

Spannarp, fordom Spanderup, en socken uti Halmstads län och Himble härad, belägen $^1/_2$ mil från Warberg, omfattar 0,179 qvadratmil land, fördelade på $23\frac{13}{24}$ mtl, hvaraf 3 mtl skatte, $2^5/_8$ krono, $18^1/_6$ frälse. Marken är ojemn och mager samt uppfylld med berg, hvaraf isynnerhet utmärker sig den höga och långt i Kattegat synliga bergsryggen *Nackhällarne* eller *Nackhellerberg* kallad, på gränsen mot Grimethons socken. Jordmånen är mager. Den s. k. *Storemåse* intager uti socknen en betydlig rymd och lemnar öfverflödig tillgång på torf; en å flyter äfven härigenom och drifver vid Strömma åtskilliga qvarnar. Socknen som år 1805 beboddes af 431 och 1863 af 691 personer, var i 1863 års bevillning åsatt ett fastighetsvärde af 386,000 rdr rmt. Angående klädedrägten så består karlarnes dels i mörkblå kappor med långa kragar, dels i fotsida mörkblå surtuter, dels i matroskläder, korta, mörkblå tröjor, långbyxor och tygsvästar. Qvinnorna bruka — eller åtminstone ha brukat — mest egna tillverkningar, hvita hufvudkläden och hvita eller kulörta halskläden. Icke obetydliga qvantiteter finare och gröfre linneväf, vadmal, hårtäcken och golfmattor förfärdigas af dem till försäljning. — Socknen är annex till Två-åkers pastorat; sockenvägen är $^2/_5$ mil. Kyrkan är af sten, 30 alnar lång och 13 bred; fordom lär den hafva stått på Spannarps gärde. — Af fornlemningar finnas på Norby gärde resta stenar och några förstörda stenkretsar.

Största byn är $3^1/_8$ skatte, 1 krono stomhemman, $8\frac{3}{24}$ uts. frälse *Spannarp*; vidare finnas af byar och gårdar: *Berg, Nackhälla, Getakulla, Björkebohl, Killingebäck, Norby*. — Adress: Warberg.

Spannarp, Herregård uti Ausås socken, Södra Åsbo härad af Christianstads län, belägen $^3/_4$ mil från Engelholm, undangömd i en omgifning af skog, har en areal af 2,510 tld, hvaraf åker 500 tld, skog och äng 320 tld, trädgård och park 70 tld, under trenne plattgårdar brukas 440 tld; till godset hörer husbehofsqvarn samt betydligt osttryckeri. — När gården blifvit grundad är okändt, och så vidt man känner hafva flertalet af dess egare endast tidtals uppehållit sig här; med säkerhet vet man, att Spannarp allt sedan medlet af 1600-talet icke varit bebodt, förrän nuvarande egaren der inflyttade. De flesta svenska egare hafva brukat det som afvelsgård och enligt Gillberg kunde på Spannarp underhållas »ett märckeligt antal foderchreatur.» Den förste kände egare är Knut Nilsson Gjedde, af öfriga, som egt gården, må endast nämnas: Marna Munk, enka efter öfverste-löjtn. Patrik Dumbar, som innehaft gården, då Skåne blef svenskt; efter provinsens öfvergång till Sverige tillhörde Spannarp fältmarskalken och riksamiralen, grefve Gustaf Otto Stenbock, som utvidgade godset genom byte med kronan 1665 och erhöll derigenom en del hemman i Ausås, Ströfvelstorp, Wälinge, Härninge och Tvängstorp. År 1738 såldes Spannarp af arfvingarne efter landshöfding Douglas till kaptenen baron Kruse, för 40,000 dal. s:mt samt 400 dukater i vängåfva. Majoren Pehr Wolmar Brummer köpte år 1815 $^2/_5$ af Spannarp för 78,520 rdr 4 sk. 3 rst. bco, $^1/_5$ ärfde hans hustru, och de återstående $^2/_5$ köpte han 1829. En del af godset försåldes på auktion 1831, hufvudgården, 4 mtl frälse-säteri i Ausås och återstående godset Tvängstorp, $9^1/_4$ mtl, 1 mtl uts. frälse i Höja, samt Örjemölla köptes af majoren, baron Kjel Barnekow för 66,666 rdr 32 sk. bco. Han har sedan tillköpt $^1/_4$ mtl Herninge. Större och mindre torp äro 24. År 1862 taxerades säteriet med $1^3/_{16}$ mtl frälse *Tvängstorp*, $7^3/_8$ mtl fr. *Härninge*, 8 arbetstorp uti samma socken till 600,000

rdr rmt; på 1840-talet uppgafs underl. till $34^1/_2$ mtl ins., $2^5/_{48}$ mtl uts., hvartill hörde 2 vatten- och 1 väderqvarn. Roteringen är $7^1/_2$ soldater till norra skånska infanteri-regimentet.

Nuvarande åbyggnader äro uppförda 1740 och 41 af öfverste Isac Cedercrantz, om hvilken det heter i Ättartaflorna, att han var en tapper krigare. Mangården består af en hufvudbyggnad, två våningar hög och tvänne envåningshöga frånskiljda flyglar. Midt på ladugården, som ligger söder om borggården och upptager en fyrkant, omgifven af gråstensuthus, är en springbrunn med godt vatten. Ett stycke söder om gården ligger den vackra skogbevuxna Herningebacke och en allé förer till det lilla täcka inspektorsbostället *Möllebolet*, något vester från foten af nämnda backe. Gamla gården anses hafva legat strax bakom norra flygeln, der en liten qvadratformig plats finnes på tre sidor omgifven af gräfda kanaler, och synes Spannarp sålunda i likhet med de äldre skånska herregårdar varit befäst.

Sparlösa eller **Salem**, en socken uti Wiste härad af Skaraborgs län, belägen $2^3/_4$ mil från Lidköping samt något öfver 3 mil från Skara, omfattar 0,281 qvadratmil land, fördelade på $22^1/_4$ mtl, hvaraf $6^3/_4$ skatte, 1 krono, $14^1/_2$ frälse. Marken består till hälften af berg och backar, som nyttjas till betesmark, den öfriga delen är sidländt och eger trögt affall för vatten. Jordmånen är bördig lermylla, der alla i orten brukliga sädesslag växa. Af socknens brist på skog har man velat härleda dess namn; på Topografiska corpsens karta heter den Salem. — All fast egendom taxerades år 1863 till 77,365 rdr rmt, hvaraf 7,365 rdr för Ulfstorps qvarn och orangeri, de enda inrättningar som finnas, samt för frälseräntor. — Folkmängden, som år 1810 var 680, uppgick 1863 till 1,096 personer på 250 hushåll. Af indelta arméen äro inom socknen förlagda 10 man. Kyrkan, belägen $^1/_4$ mil från moderkyrkan, är af hög ålder, hvarom dess ovanligt tjocka gråstensmurar vittna; hon förstördes först 1684 genom en i byn uppkommen vådeld och skadades 1730 af åskan. På norra sidan af kyrkomuren sitter en runsten, hvarpå endast synas följande ord: *Asa — — hans sal havi himil glathi aman.* I socknen märkas af gårdar: säterierna *Ulfstorp* och *Skog*, i sambruk, se art. *Ulfstorp*, samt *Frittorp*, 2 mtl frälse-säteri, som eges af bönder. — 1 *Stommen*, pastors-ställe. — 1 mtl skatte *Länge*. — $^1/_8$ mantal af Levene socken föres i jordeboken under denna. — Adress: Lidköping.

Sparreholm (*Sparrholm* i 1742 års jordebok). Herregård uti Nyköpings län, Hyltinge socken och Willåttinge härad, med ströhemman i Helgestad och Dunkers socknar, belägen vid Båfvens nordvestra vik, $4^3/_4$ mil norr om Nyköping, invid Sparreholms jernvägsstation, är — skrifver Olof Eneroth, — en af Sveriges vackrast belägna gårdar och en bland Södermanlands största och bäst skötta. Ännu på 1600-talet var gården blott ett bondhemman och hörde till *Hyltingeby*, samt innehades af Bengt Sparre till Rossvik. Först år 1634 skall det blifvit säteri under namn af Hyltingenäs samt erhållit namnet Sparreholm år 1643 efter d. v. egaren, landshöfding Göran Bengtsson Sparre till Rossvik († 1657), i hvars slägt gården förblef ända till 1757, då den af majoren Fredrik Ulf Sparre såldes till kammarherren, friherre Anton De Geer's enkefru, född grefvinna Ulrika Charlotta Taube, och öfvergick vid hennes död till efterlefvande mannen i andra giftet general-löjtnanten och ambassadören vid danska hofvet, friherre Johan Wilhelm Sprengtporten, den egentliga skaparen af Sparreholms stora gods, som bebyggde det och som grundlade dess vidsträckta odlingar. På en holme, som förut var skild från fasta landet och nu blef förenad dermed medelst en hvälfd stenbro byggdes af honom under åren 1757—1795 den solida hufvudbyggnaden med sina höga rum, stall m. m., allt af sten, samt omgafs med trädgård och en mindre parkanläggning. En 1,300 alnar lång lindallé planterades vinkelrätt mellan hufvudbyggningen och Hyltinge kyrka. Nuvarande egaren, general-löjtn., f. d. öfverståthållaren m. m., friherre Jakob Wilhelm Sprengtporten emottog godset 1815, och har vid detsamma nedlagt betydliga odlingsarbeten; så har öppna

åkerjorden mer än fördubblats, och afkastningen ökats i förhållande dertill.

På Sparreholms gård förvaras ett bibliothek af omkring 5,000 band. ett mindre myntkabinett och manuskriptsamling, samt några utmärkta porträtter och taflor. Närvarande egaren har låtit uppföra socknens skolhus på 1840-talet af sten i enkel men vacker stil, samt anslagit 3 à 4 tld jord dertill jämte ett litet kapital; parklika hagar omsluta lokalen med sin ram. Få skolinrättningar på landsbygden torde i yttre måtto vara så lyckligt lottade som denna. Äfven fattighuset är bekostadt af egaren.

Gården, ursprungligen ett frälsehemman om 4 mtl, utgör nu, sedan friherre Johan Wilhelm Sprengtporten tid efter annan tillköpt säterierna *Långdunker*, 2 mtl, *Wahlsund*, 2 mtl, *Ramsberg*, 1 mtl, *Johannisnäs*, $^1/_4$ mtl, m. fl. hemman inom Helgesta, Hyltinga och Dunkers socknar, af tillsammans 25 mtl, deraf 4 mtl säteri *Sparreholm*, samt Kofveta qvarn med 2 par stenar samt såg, *Dambro* qvarn med 2 par stenar, *Ramsbergs* såg och tegelbruk, inom Hyltinge socken, $2^1/_2$ skatte, $1^3/_4$ frälse i Helgesta socken, $^1/_4$ mtl säteri, 1 frälse, $1^1/_4$ skatte uti Dunkers socken, frälse-räntan af $^1/_4$ mtl i *Lilla Malma*, tills. $31\frac{13}{16}$ mtl, hvaraf $23^1/_4$ mtl äro tagna under eget bruk; vid dessa utgör årliga utsädet omkring 425 t:r spannmål; afkastningen uppgick 1862 till 4,300 t:r säd; åkerns areal utgör 1,300 tld, den naturliga ängens 700 tld, betesmarken 2,000 tld, och vinterfödas vid egendomen 380 klafbundna boskapskreatur, 800 får af elektoralrace samt 30 hästar, skogen upptager 3,000 tld; hela arealen uppgår således till 14,000 tld fast mark, deraf 9,000 under eget bruk. Taxeringsvärdet är i 1863 års bevillning upptaget till 662,800 rdr rmt, oberäknadt qvarnar och lägenheter, uppskattade till 2,400 rdr.

Jordmånen består till större delen af lera, dernäst af mylla eller dyjord på underlag af lera och minst af sand. Klimatet på sjelfva holmen tillåter persikor och aprikoser, odlade på kalljord spalierade, att gifva mogen frukt. Boskapsracen är hufvudsakligen af Tyrolskt ursprung, men har äfven blifvit uppblandad med Galloway-stam. Fåren äro af elektoral-stam; några af hästarne af engelsk race. — Säteriet utgör hela extra soldatroten № 111, med 2 mtl, och uti roten № 112 för $1^1/_4$ mtl, enl. Kongl. Maj:ts resolution den 24 Jan. 1840.

Sparreholms jernvägsstation på Statens vestra stambana, 8,8 mil från Stockholm, 33,8 mil från Göteborg; en sammanbindningskanal af 650 fots längd mellan delar af sjön Båfven är ledd under jernvägsbanken.

Sparresäter, ett halft mantal säterirusthåll, uti Lerdala socken, Wadsbo härad och Skaraborgs län, är beläget utmed sjön Lången, vid foten af Klyftamon, $^1/_4$ mil norr från kyrkan, som ligger 2 mil n. o. från Skara, och utgör med underl. $1^1/_4$ mtl skatte, samt qvarn, såg och orangeribyggnad, ett gods, åsatt ett taxeringsvärde af 88,600 rdr rmt; arealen uppgifves af Tuneld till 1,060 tld, utgörande till större delen löf- och barrskog. Här odlas majs, som gifver 112:te kornet.

Gården skall i äldre tider blifvit kallad *Kjösäter* (Kosäter) eller *Kottsäter*, såsom det förmodas i anseende till den ymniga tillgången på bete, och först i medio af 1600-talet erhållit nuvarande namn efter friherrinnan Magdalena Sparre, som innehade hemmanet såsom enkesäte efter sin man, öfverste Harald Stake; detta förhållande undanrödjer således den förmodan, att stället skulle vara det Sparrsätra, der Erik XI år 1234 öfvervann Knut Johansson den Långe. Uti Ekelunds Fäderneslandets historia, Lindskogs beskrifning öfver Skara stift samt i Forsells beskrifning öfver Mariestads län, förblandas detta Sparresäter med Sparsätra socken i Uppland, der den historiska händelsen skall hafva timat.*) Den äldsta vid gården befintliga åtkomsthandling utgör ett skattebref, utfärdadt af pfaltzgrefven Johan Casimir, dateradt Stockholm den 11 Nov. 1631, ställdt till Per Månsson, hvilken i skattelösen derföre erlagdt 25 rdr specie, sedan förekommer ett köpebref, utfärdadt af Måns Persson till öfverste Harald Stake,

*) Sparrsätra sockens kyrkohandlingar intyga dock att socknen först för 200 år sedan erhållit nuvarande namn, så att om stället, der striden hållits, synes man ännu vara i ovisshet.

hvilken tillhandlade sig gården för 60 rdr specie. Efter honom tillföll egendomen mågen, öfverste-löjtn. baron G. M. Fleetwood, † 1705, från honom indrogs gården såsom köpegods genom lösen till berustning enl. Kongl. Maj:ts bref af d. 7 Januari 1691. Sonen, major Gustaf Adolf Fleetwood, dog här 1759 och hans enka år 1799, hvarefter gården kom genom köp till öfversten Adam Hjerta, samt innehades från 1812 tills på 1830-talet af den utmärkte entomologen, kommerce- rådet och riddaren Carl Joh. Schönherr, som utvidgat och förbättrat egendomen medelst stenbrytning, stenmurars uppförande, en insjös sänkning o. s. v., samt egde en större insektsamling och ett icke obetydligt entomologiskt bibliothek. Egare år 1863 var herr A. W. Renström. Gården har vacker manbyggnad, mindre trädgård samt park.

Sparrsätra, en socken uti Åsunda härad af Uppsala län, belägen 4¹/₄ mil v. s. v. från Uppsala och 1 mil från Enköping, vid häradets norra gräns, mellan Wårfrukyrka i öster, Tillinge i söder, Bred i vester, Frösthult af Westerås län i norr samt omfattar 0,256 qvadratmil land eller 35,578 qvadratref. Socknen är en mestadels jemn och skoglös bygd, blott bergkullig åt sydvest och norr; rådande jordmån är lera, här och der svartmylla. Af uppgifna arealen, deruti inberäknas 265 qvadratref vägar, 111 d:o kala berg och impedimenter, 39 d:o sjöar och vattendrag, upptagas 3,896 qvadratref af skoglös mark, 11,030 d:o skogbeväxt mark, 5,537 äng, 14,439 åker och annan jord under plog, 250 af byggnadstomter och 11 af trädgårdar. Hufvudnäringen, och nästan den enda, är åkerbruk. Bland nyodlingar omnämnes en å den s. k. *Gångmossen* i Hesselby, af vid pass 230 tlds rymd, utförd af tvenne medellösa torparesöner, och å en Sparrsätra löt äro omkring 45 tld afdikade och upplöjda. Socknen, som år 1805 beboddes af 740, år 1863 af 670 personer, innefattar 32¹/₂ mtl, hvaraf 21¹/₂ skatte, 3¹/₄ krono, 7³/₄ frälse, dessutom finnas 54 bebyggda lägenheter. All fast egendom var i 1863 års bevillning åsatt ett värde af 448,030 rdr, hvaraf 28,980 rdr för frälseräntor och utjordar. Bevillningen efter II och III art. var 237 rdr 76 öre.

Sparsætra nämnes 1314 såsom hörande till Aashundæri; det utgör nu med Bred ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Åsunda kontrakt af Uppsala stift, med 60 mtl (63⁷/₈ enligt ecklesiastikmatrikel), bebodda 1860 af omkring 1,260 inbyggare. — Kyrkan, af gråsten, är gammal och skall, enligt sägnen, haft namnet Årby, men tillbyggd efter konung Erik Läspes år 1234 här vunna seger öfver Folkungarne och då fått nuvarande namn efter den kungliga härens anförare, en Sparre. Detta slag är socknens märkvärdigaste historiska minne, då stupade nämligen Knut den Långe, hvarefter Erik återtog sin krona. Om stället der slaget stått hysa likvisst våra historieskrifvare stridiga meningar, så uppgifves af A. A. Afzelius platsen — der denna strid utkämpades — varit Sparresäter i Westergötland, hvilken mening ock styrkes af befintliga kyrkohandlingar, som intyga att denna socken erhållit nuvarande namn först för 200 år sedan. Bland kyrkoherdarne, och hvilka först äro kända från 1525, må nämnas i början af 1600-talet Nicolaus Olai, hvars ena son var kongl. lifmedikus Andreas Nicolai Palmcrona, som på sin tid var i stort rop i hufvudstaden och tog namnet Sparman efter födelseorten; hans andra son var krigsrådet Johan Nilsson, adlad Sparrfelt. Socknen har fast skola, der under året 1862: 77 barn erhöllo undervisning af en examinerad lärare; till skolan hörer ett planteringsland af 7,324 qvadratalnars ytvidd.

Ingen gård af betydenhet finnes; *Kyrkoherdebostället* är 1¹/₄ mtl krono. — Större byar äro: 4 mtl fr. *Benala;* 3 sk., ¹/₂ fr. *Lådö; Sparrsätraby* 1³/₄ sk., ¹/₂ kr.; 2 mtl kr. akademi-hemman. *Lönsåker, Hesselby, Ihrsta.* — Adr.: Enköping.

Spekeröds socken i Inlands Nordre härad af Bohus län, belägen 2¹/₄ mil från Kongelf, 4¹/₄ mil från Göteborg, kallades fordom Spiikariodra och Spikkarjodr; den utgör södra och bördigaste delen af Spekeröds pastorat, och håller i vidd en knapp half qvadratmil. Å Spekerödsslätten, som sträcker sig inåt socknen, äro 20 hemman belägna, hvilka ega en jordmån af bördig lera. Längre

inåt, vid sjön Ålvattnet, ligger en mindre, men äfvenledes bördig dal, *Rördalen,* med några gårdar, de enda i socknen, som ännu för 20 år sedan hade någon skog till afsalu. Pastoratets östra del är uppfylld af små insjöar, af hvilka den betydligaste heter *Håltasjön.* Lera och lermylla omvexla, utom å de hemman, som äro belägna nära fjället; der utgör hafre och blandsäd det vigtigaste sädet, under det hela den öfriga socknen besås med korn och bönor. Skogen räcker till husbehof för endast en fjerdedel af socknens gårdar; men lundar af löfträd kläda öfverallt det kuperade landskapet.

Socknen innehåller $4^1/_2$ mtl frälse, $3^3/_4$ krono- och $22^1/_8$ skattegårdar, tillsammans $30^3/_8$ mtl, förmedlade från $32^7/_8$. År 1805 var folkmängden 994 och år 1863 öfver 1,600 personer. — All fast egendom i 1863 års bevillning taxerades till 782,000 rdr rmt, hvaraf 15,300 rdr för annan än jordbruksfastighet. Näringarna äro jordbruk och någon skogshandtering; allmogen här förfärdigar goda och lätta plogar till den kringliggande ortens behof. De inom Spekeröds socken befintliga skattlagda verk och inrättningar utgöras af 3 mjölqvarnar och 2 sågverk. Godt tillfälle till anläggning af vattenverk finnes på det vackra, men svaga hemmanet *Anvik* i fallen mellan Håltasjön och Ålevattnet, men ställets aflägsenhet och svår väg lägga hinder för en dylik spekulation. Der finnes nu sågqvarn och vadmalsstamp.

Spekeröds kyrka, som förr hetat *Rötkär,* belägen emellan några bergskullar, är en oansenlig stenbyggnad. Socknen utgör med annexet Ucklum, hvilket 1845 förenades med Spekeröd i utbyte mot Norum, som lades till ödemål, ett regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Elfsyssels Södra kontrakt i Göteborgs stift. Pastoratet med $56^1/_8$ mtl, beboddes 1860 af 1,969 inbyggare. Barnundervisningen bestrides uti en flyttbar folkskola och två flyttbara småbarnsskolor af en examinerad och två oexaminerade lärare.

Bland socknens fornlemningar märkas främst lemningar vid *Grösbacke* (Griotsbakki, af »griot», gråsten), efter häradets fordna tingställe, som numer är flyttadt till *Smedseröd.* Traditionen förmäler ock rörande dessa lemningar, att de skola utmärka stället der envigskamp stått mellan en kämpe Grös och en Åke från *Åketorp* i denna socken, der den förre stupade. Den största bautasten i orten finnes vid *Jösbyn. Tjufklämman* är en ihålighet i berget mellan *Hålt* och *Anvik.* Gårdarne *Harås* och *Torp* lågo fordom under klostret i Kongahell. Bland gårdar märkas *Spekeröds* prestgård, $^3/_4$ mtl, har bördig jord men ingen skog och svag betesmark; militiæ-boställen: *Labol, Dyrtorp, Westra Harås; Mällby,* boställe för kronofogden i Inlands fögderi. Af frälsehemman äro 1 mtl *Nordre* och $^1/_2$ mtl *Södre Lundby* pantningshemman under Ströms säteri i Hjertums socken. $^1/_2$ mtl skatte *Östra Harås,* se den artikeln. $^1/_4$ mtl skatte *Röd* med 16 t:rs utsäde år 1840. — Adress: Kongelf.

Spellinge eller **Spellingetomta,** egendom uti Westra Hargs socken af Wifolka härad och Linköpings län, beläget $^3/_8$ mil från kyrkan.

Spellinge 1 mantal, Hålbäck $^3/_4$ mtl säteri-rusthåll, båda hörande egentligen till Östra Tollstads socken, Kråkemo $^1/_2$ skatte och $^1/_2$ frälse-säteri Spellingetomta samt underlydande $1^1/_2$ frälse, 1 skatte med qvarn för 3 par stenar och såg, utgöra ett gods, tax. 1863 till 187,200 rdr rmt. Manbyggnaden omgifves af vacker trädgård.

Spellinge och Hålbäck, äfvensom Snärsäter, Gussingsbo, Kråkemo och Haddebo hafva blifvit köpta af sedermera direktören i general-kommerse-kollegium M. Leijonsköld, som var son till borgmästaren i Jönköping Augustinus Hansson, och blef stamfader för Leijonsköldska ätten, † 1656. Nämnda gårdar voro tidigt afhysta under Spellingetomta och egdes jemte detta 1683 af Claës Ulfsparre, gift med Leijonskölds dotter Anna, förblef inom slägten inpå 1760-talet, egdes 1783 af direktör Kugelberg, 1829 lagman C. F. Hummelhjelm, 1850—63 kapten Claës Kugelberg, som äfven egde $2^3/_4$ mtl frälse uti samma socken och tax. till 78,000 rdr rmt.

Spelvik, fordom annex-socken till Ludgo pastorat, hvarmed den numer är förenad, är jemte moderförsamlingen redan

beskrifven; den innehåller $14^1/_4$ mantal, hvaraf 2 skatte, 4 krono, $8^1/_4$ frälse och beboddes 1863 af 323 personer på 66 hushåll; taxeringsvärdet var nämnda år 255,178 rdr rmt. — Bland gods och gårdar märkas: öfverste-bostället *Landshammar*, säteriet *Snesta*, se dessa art., $^1/_2$ frälse-säteri *Kallmyra*. — $^1/_2$ mantal Kallmyra är komministers-boställe. $^1/_2$ mtl *Håcknesta*, fanjunkare-boställe; $^1/_2$ *Grinda*, skatte sedan 1853. Bland frälsehemmanen nämnas 1 mtl *Dahlby*, $^1/_2$ *Hampvik*, $^1/_2$ *Håcknesta*, 1 *Kallmyra*, 1 *Ufsta*.

Sperlingsholm, egendom uti Öfraby socken af Halmstads härad och län, belägen $^3/_8$ mil från Halmstad, intager ett rum bland Hallands förnämsta egendomar, ej mindre för sitt sköna läge nära högra stranden af Nissan, än för sina smakfulla, i sednare åren uppförda dyrbara åbyggnader, sina täcka parker och omgifningar, och sitt vidsträckta, väl ordnade jordbruk.

Sperlingsholm, 4 mtl frälse-säteri, har blifvit grundad af de fordna egendomarne Snidzterup, Klackerup och Frännarp; år 1539 nämnes såsom egare till Snidzterup konungens tjenare och embetsman på *Snidzterup* Joseph Falster, derefter har egendomen tillhört medlemmar af slägten Hvitfeldt, hvarifrån den genom köp öfvergick till Sivard Beck, hvars enka försålde 1648 icke allenast Snidzterup utan äfven *Klackerup* och *Frännarp* till gen.-guvernören, friherre C. O. Sperling, som af drottning Kristina erhöll tillåtelse att inlösa Klackerups gods, sedan Halmstads invånare afsagt sig samma anbud. Säterifriheten skall ha blifvit flyttad från Snidzterup till Klackerup af fältmarskalken, gr. Jöran Sperling, hvarefter egendomen efter honom erhöll sitt nuvarande namn. Sedermera har den genom gifte kommit till riksrådet, gr. H. R. Horns af Rantzén och fältmarskalken, frih. C. H. Wrangels ego, dennes sons brorson landshöfd. och kommendören, frih. C. A. Wrangel gjorde egendomen till fideikommiss.

Egendomen, som utgjordes 1818 af 5 hemman säteri, $29^1/_2$ ins. frälse och $58^5/_8$ uts. frälse, skall nu med underl. utgöras af nära 100 hemman. Säteriet är taxeradt till 150,000 rdr rmt. År 1818 utgjordes åkerjorden af 340 tld och ängsmarken, som är till större delen skogbevuxen, 600 tunnland. Det vid denna egendom gjorda försök att insamla barrträdsfrö, torde vara förtjent af att till efterföljd omnämnas: kottarna samlas och inläggas i lådor, försedda med galler i botten. Efter en viss tid öppna sig kottarne och fröen falla ur vid en liten skakning ner i en annan låda. Nyligen inträffade den olyckan, att här uppbrann 60 tld nyplanterad furuskog af ungefär 14 och 16 års ålder i närheten af landtbruksskolan vid Wrangelsro, belägen på Sperlingsholms område.

Nuvarande manbyggnaden, af sten och två våningar hög, uppfördes 1811, den äldre skall blifvit byggd år 1651. För underhafvandes barn finnes en skola inrättad.

Sperlingsholm, helsobrunn, belägen $^1/_4$ mil från Halmstad, uti Snöstorps socken uti en däld, gränsande till Nissaåns behagliga stränder. Vattnet, som framspringer ur en sandbacke med den styrka att på en minut 17 till 18 glas dermed kunna fyllas, har i öfver 100 år blifvit nyttjad med stort förtroende och lyckliga kurer. Bland sjukdomar har det isynnerhet visat sig verksamt mot gikt, bröstsjukdomar, lamhet, hysteriska lidelser, hypochondri och melancholie, äfvensom uti att fördrifva mask.

Assessorn och provincial-läkaren, dokt. Montin var den förste, som upptog källan, och genom hans föranstaltande uppbyggdes på fru friherrinnan, fältmarskalkinnan Wrangels bekostnad ett litet brunnshus af trä, som dock snart förföll i brist på underhåll och raserades, hvarefter brunnen blef endast besökt af närboende allmoge. Deremot upptäcktes år 1813 en annan källa, ännu närmare intill Nissa-ån, af omkring 170 alnar ifrån den äldre källan, som man hoppades så väl genom det uppförda präktiga brunnshus som ock af sjelfva ställets ovanliga naturförmåner, skulle komma att intaga ett af de förnämsta rummen bland brunnar inom fäderneslandet. Mellan båda källorna pråmar man sig öfver ån och passerar derefter en med vacker allé prydd väg, till hvilken stöter stora landsvägen mellan Halmstad och Sperlingsholm. I förening med brunnsinrättningen sattes 1816 en badinrättning uti Söndrums socken, på vestra sidan om staden,

som kallas Kohall, till följd af dess bergfasta grund. Badhuset med sin synnerligt beqväma inredning beskrifves närmare af Bexell i Hallands historia II band, sid 454—457.

Spetalehult, en skogspark i Småland icke långt från Kalmar; se härom art. Kronobäck.

Spetsamossen, omfattande några och trettio tunnland, belägen strax vester om staden Wexiö, ett förut lika oländigt som osundt och vanprydligt ställe, men på sednare år en genom dess fordna arrendator och nuvarande egare, kommissions-landtmätaren A. P. Liedbergs outtröttliga omsorger och osparda kostnader förvandladt till ett fruktbärande åkerfält, å hvars väl torrlagda tegar, mellan hundratals i alléer planterade löfträd, ovanligt vackra skördar af både gräs, säd och jordfrukter för närvarande frodas; detta odlingsföretag bidrager i ej ringa mån till stadens sundhet och dess omgifningars försköning.

Spexeryd, brunstensgrufva uti Rogberga socken af Tveta härad och Jönköpings län, belägen 1 mil söder från kyrkan, som ligger $^3/_8$ mil från staden Jönköping; år 1819 upptäcktes brunstensanledningen af egaren till uti närgränsande socknen Byarum belägna Eckersholm, majoren G. Odencrantz, som sålde sin upptäckt till ett bolag i England, hvilket hitsände såsom föreståndare engelsmannen William Elder, som bosatte sig der 1827. Bruket öfvertogs 1840 af gr. Jac. och John Hamilton, som nedlade derpå stora kostnader. Sedan år 1844 drifves bruksrörelsen af engelsmannen P. B. Sandersson, och upptogs då å Spexeryds och Hohults hemmans mark 2,000 *skℓℓ* brunsten, år 1863 brötos blott 1,200 centner. Grufvorna, liggande i en krets, äro ej djupa, och brunstenen förekommer i smala gångar i gneiss, hel och malen, mjuk och blåsvart, innehållande 64 % superoxid, enl. af friherre Berzelius och professor Ullgren gjorda analyser. — Reqvisitioner utföras af hr J. Ad. Malmsten i Jönköping. — Hemmanet Spexeröd, $^1/_2$ mtl frälse, hörer i kyrkligt hänseende till Ödestugu socken.

Spinnberg, en oländig trakt uti Boge socken på Gotland, nära gården *Tjälders* *(Tjellder)* ej Tjelvar såsom det uppgafs under art. Boge, förvarar uti en ansenlig mur minnet efter en borg från hednatiden. Ringmuren, som är långrund, har spetsiga ändar, af hvilka hvardera intages af ett stort grafrör.

Spjutbäck, bruks- och landtegendom uti Warnums och Ölme socknar af Ölme härad och Carlstads län; den förra utgöres af *Spjutbäcks bruk*, beläget uti Warnums socken, $^1/_2$ mil n. om Christinehamn, nära jernbanan, med ett privilegieradt årligt stångjernsmide af 600 *skℓℓ* samt fem spikhamrar; smedjan inrymmer, förutom fyra spik- och en knipphammarsställning, alla af tackjern, en trecylindrig tackjerns-blåsmachin, en klippsax med värmugn samt 4 ässjor, nära invid finnes uppförd en takspånhyflingsmachin för vattenkraft; landtegendomen utgöres af $^1/_8$ mtl skatte *Spjutbäcken* samt $^3/_4$ mtl frälse, bebyggda torpen *Nydala, Botten* och *Dalars-* eller *Dalstorp*, allt beläget i Warnums, samt $^1/_{12}$ mtl i Ölme socken, med en areal, enligt år 1854 af vederbörlig landtmätare korrigerade 1781 års karta, 1,813 tld, 4 kappland, åkerjorden upptages till 125 tld 29 kappl. dessutom eges $^1/_{72}$ uti Qväggeshytte masugn.

Jernbruket är anlagdt i början af 1600-talet; inga egare äro dock kända förr än på 1840-talet, då en hr C. D. Löthner nämnes; egendomarne skola, enligt uppgift i tidningarne, blifvit köpta år 1862 för 60,500 rdr rmt, af advokatfiskal Montan i Stockholm; men i 1863 års taxeringslängd uppgifves brukspatron J. H. Landberg såsom egare. Nära bruket, invid elfven, ligger Spjutbäcks nybyggda manbyggnad under skiffertak, omgifven af en under de sednare 7 åren anlagd park samt trädgård; ladugård och andra byggnader äro alla uppförda efter 1863.

Spjute, gästgifvaregård uti Nätra socken af Norra Ångermanlands fögderi och Wester-Norrlands län, belägen $^1/_2$ mil norr om kyrkan; härifrån skjutsas till:
Berg i söder . . . . . . $1^1/_2$ mil.
Hornäs i norr . . . . . $1^1/_2$ »

Spjutstorp, (*Spjudstorp* i 1825 års jordebok). Annex-socken till Tryde pastorat, är belägen uti Ingelstads härad af Christianstads län, $1^5/_8$ mil från Ystad, $2^1/_4$ från Cimbrishamn, samt omfattar

0,132 qvadratmil land, fördelade på $8^3/_{16}$ mtl, hvaraf $4^7/_8$ skatte, $1^3/_8$ krono, $2^5/_{16}$ frälse. — Socknen innefattar byn *Spjudstorp,* med nödigt utsäde och hö samt någon torfjord, *Appeltorp* (*Abeltorp*) med stenig och skarp åker, bättre äng, samt *Hedeberga* med nödig åker och äng, på vissa ställen finnes en oupplöslig skifferlera. På skog är brist. All fast egendom är åsatt ett tax.värde af 521,000 rdr rmt, hvaraf 3,300 rdr för annan än jordbruksfastighet. Folkmängden som år 1805 var 459, uppgick 1863 till c:a 820 personer på 190 hushåll. — Kyrkan ligger $^3/_4$ mil från moderförsamlingens. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola, der under året 1862: 63 barn erhöllo undervisning af en examinerad lärare; till skolan hörer ett planteringsland af 5000 qv.alnars ytvidd. Största gården är $^1/_4$ mtl *Hedeberga.* — Adress: Ystad.

Sporrbacka, *Sporbacka* masugn uti Kalmar län och Locknevii socken; se art. Tofverums säteri.

Springsta, ett frälse-säteri af 2 mtl, uti Kärrbo socken, Siende härad, och Westerås län, vid en vacker vik af Mälarestranden, vid stora sockenvägen till Kungsåra, och beprydt med alléer och trädplanteringar, har tillhört landshöfding Christer Bonde, † den 9 Maj 1659, dennes enka, Elsa Kruus, år 1750 presidenten E. Piper, år 1825 baron Cederström, år 1863 exped. kronofogden C. Luhr; s. år var gården taxerad till 50,900 rdr rmt, hvaraf 6000 rdr för ett tillhörande tegelbruk. Under Springsta har lydt 1 frälse Hogslö. — Hemmanet är extra roteradt för 1 rote-mtl i roten 76 vid Westmanlands regimente.

Sproge. Annex-socken till Eigsta pastorat, är belägen på Gotland uti Södra fögderiet, vid hafvet, $4^3/_4$ mil från Wisby, samt omfattar 0,220 qvadratmil, hvaraf 0,044 äro vatten. Rådande jordmån är dels sand, dels grund lera, rätteligen mergel, uppå i orten s. k. pinnhäll, det är tunna, på hvarandra liggande icke fasta lager af kalksten, som likväl utgör någorlunda god åkerjord, der den kan befrias från vårvattnet, hvilket dock försvåras af socknens horizontela läge. En del hemman hafva hjelplig skog, andra lida brist derå. — Socknen, som år 1805 beboddes af 299 och 1863 af 365 inbyggare på 75 hushåll, innefattar $6^1/_4$ mtl skatte, $^1/_2$ mtl krono. All fast egendom var i 1863 års bevillning taxerad till 131,600 rdr, inberäknadt för 3 sågar, 1 mjölqvarn, samt 13 åbyggnader. — Kyrkan, belägen $^2/_5$ mil från moderkyrkan, är gammal, men tillbyggdes 1686, och har i sednare tiden fått bågformiga trätak öfver skeppen; i dess golf finnas 3 likstenar med runskrift. Socknen har gemensam folkskola med Eigsta. Under pesten 1711 skola alla inbyggarne hafva så utdött här, att de efterlefvande »fingo rum att ställa sig uppe på en enda grafsten». Ett fynd utaf flera fragmenter af silfverarmringar gjordes här på 1820-talet vid *Snoders* gård, ett annat bestående af en stor mängd arabiska penningar gjordes 1809.

Bland gårdar och hemman må nämnas: *Stymnäs;* $^1/_4$ mtl *Annexen;* $^1/_8$ *Tjengdarfve* och $^3/_8$ mtl *Mårtens,* socknens största gods. — *Hexarfve; Alfvegärde; Urguda.* — Adress: *Wisby.*

Spånga, en socken uti Stockholms län och Sollentuna härad, belägen $1^1/_4$ mil från Stockholm, 7 mil från Uppsala, mellan Bromma i s. o., Uppsala-segelleden i s. v., Sollentuna i n. o. samt omfattar på en längd af $\frac{15}{16}$ mil samt bredd af $^5/_8$ mil, 0,435 qvadratmil land. Mälarstranden utgöres af bergländig och något skogbevuxen trakt, för öfrigt finnas blott spridda kullar, mellan tämligen breda dalgånger och slätter, från eller genom hvilka rinna små bäckar. Rådande jordmånen är lera; näringar äro åkerbruk, boskaps- och trädgårdsskötsel m. m.; vid alla herrgårdar och större lägenheter finnas trädgårdar. I allmänhet sträcker sig äfven hit hufvudstadens inflytande på ortens ekonomiska förhållande; med Jerfälla delar socknen förtjensten af skjutsning vid den på gränsen liggande Barkarby gästgifvaregård, der äfven tingsstället är förlagdt. Socknen, som år 1805 beboddes af 864, år 1850 af 1,052 och 1863 af 1,220 inbyggare, innefattar $52^1/_{40}$ mtl, hvaraf $17^1/_{40}$ mtl skatte, $8^1/_2$ krono, $26^1/_2$ frälse. All fast egendom var år 1863 åsatt ett bevillningsvärde af 1,649,600 rdr rmt, deraf 115,500 rdr för statens egendom,

utgörande $3^5/_8$ mtl. Socknen underhåller 12 båtsmän.

Spånga förekommer 1314 såsom hörande till *Sollendahundæri*, är nu moderförsamling och utgör med annexet Jerfälla ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Westra Roslags kontrakt af Uppsala stift; pastoratet, med $79\frac{11}{40}$ mtl (eller $80^3/_4$ mtl enligt eckl. matrikel), beboddes 1860 af omkr. 1,990 inbyggare. Kyrkoherdar äro kända från 1550, kaplaner från 1593. — Kyrkan, af gråsten, är åtminstone till en del mycket gammal; hon är af riksskattmästaren frih. G. Bonde, sedan den tid han bodde på härvarande Bondeska stamgodset Hesselby, prydd med ett vackert grafchor med marmorgolf och inskrifter samt i en öfre afsats med byster af kon. Carl Knutsson och kongl. rådet grefve Carl Bonde d. y. — Socknen har en fast folk- och en småbarnsskola, der under året 1862: 90 barn undervisades af en examinerad lärare och en lärarinna, medan 67 undervisades i hemmet. Till skolan hörer ett planteringsland af 21,000 qv.alnars ytvidd. Af förekommande *fornminnen* märkes en forntida begrafningsplats på *Stora Ursviks* egor (se Antiqvarisk tidskrift, 1864, sid. 168), en runristad bergshäll, som heter *Krushällen* och ett torp derinvid, *Krusbacka*, grafhögar vid Hesselby; runstenar på 10 olika ställen omnämnas af Tuneld.

Bland gods, gårdar och byar märkas: *Hesselby*, *Hägerstalund* eller *Hænsta*, *Råcksta* och *Hesta*, med särskilda artiklar. *Akalla* by, 2 mtl sk., 1 frälse med 10 gårdar. — *Bromsten*, 3 mantal frälse, en gård. — *Erfvinge*, $^7/_8$ skatte, $1^3/_8$ frälse, i sambruk med $^1/_2$ sk. *Kista*, ett gods, kalladt *Spångkista*, med 520 tlds areal. — $1^1/_4$ mtl krono är regimentskrifvare-boställe. — $^1/_4$ mtl *Granby* komminister-boställe. — $^1/_4$ mtl krono *Långlöth*, 2 frälse, $^3/_4$ skatte *Nåhlsta*, 3 mantal frälse *Winsta* lyda under Hesselby. — 3 mantal *Rissne* med $^1/_4$ mtl *Solvalla*, indraget militiæ-boställe. $1^3/_4$ mantal *Stridsberga*, kyrkoherde-boställe. — *Spånga* by, $^1/_2$ skatte, 1 fr., 2 gårdar. — $1^1/_2$ skatte *Thensta* med 4 gårdar. *Stora Uhrsvik*, 1 mtl krono, är mönsterskrifvare- och $^3/_8$ *Lilla Uhrsvik* är länsmansboställe. 1 mtl skatte *Wärsta* med qvarn. $^3/_8$ mtl krono *Öhr*. — Bland lägenheter må nämnas *Kalfudden*, *Rådan*, *Silfverdahl* och *Blankeberg*. — Adress: Stockholm.

Spånga. Gästgifvaregård uti Wärmland, härifrån skjutsas till:

Rudsberg, sydost	$1^1/_2$	mil.
Carlstad, sydvest	$1^1/_2$	»

Vägen kröker sig jemte Wenerns vikar, och trakten afvexlar med täcka höjder och dälder. Bron, omnämnd under art. Carlstad, som leder öfver Klarelfvens östra gren, består af 11 rundhvalf. I stället för murbruk äro jernankaren använda, men hvilka, alltjemt blottställda för väta och torka, måste snart förrosta och slutligen sönderfalla. Å midten af denna bro står å östra bröstningen: 1797 genom Fryksdahls och Kihls härader samt Nyeds bergslag af byggmästaren A. Jacobsson; å den vestra: 1797 ... Nils Nilsson Silfverskiöld, Länets Höfdinge.

Spånga, ett jernbruk uti Westra Wingåkers socken af Oppunda härad och Nyköpings län, beläget 5 mil från Örebro, är redan anfördt under art. Bilsbro, som i jordeboken skrifves än *Bittsbro*, Biltsbro, *Billsbro* och *Beltsbro;* här må tilläggas, att på Spångas egor finnas 2:ne sågar och qvarn för 4 par stenar samt handelslägenhet. Spånga jernbruk med $2^5/_8$ mantal skatte, som egdes 1863 af brukspatron A. G. Andersson, taxerades n. år till 100,000 rdr. — Vid godset bodde 83 personer.

Spånga, *Sponga* (i 1825 års jordebok), ett frälse-säteri af 2 mtl uti Ärla socken af Öster-Rekarnes härad och Nyköpings län, beläget nära stora landsvägen från Eskilstuna till Nyköping, omkring $1^1/_2$ mil från förstnämnda stad och $2^3/_4$ mil från jernvägsstation, utgör med $^1/_8$ mtl skatte, $^1/_4$ rå och rör, $1^1/_4$ frälse, $1^1/_2$ rå och rör och frälse, samt husbehofs såg, ett gods, taxeradt till 103,900 rdr rmt, som eges af kapiten B. F. Sergel m. fl.; enligt Tham lydde under gården på 1850-talet $2^1/_8$ mantal i Ärla samt 6 mtl i Stenqvista socken; år 1863 egde löjtn. C. A. Sergel $^1/_4$ fr. i Ärila socken, $^1/_2$ mtl skatte, $3^1/_2$ mtl frälse i Helleberga, med tegelbruk, tills. tax. till 126,800 rdr rmt. — Hufvudgården Spånga, som af Djurberg uppgafs år 1818 hafva 36 tunnors utsäde, mindre förmånligt höbol samt knapp skogstillgång, uppgifves nu hafva cirka 70 tunnors utsäde; årliga skörden är c:a 500 tunnor.

Spånga har i äldsta tider varit klostergods, sedan 4 mtl krono, som länge varit upplåtna åt innehafvarne af Carl Gustafs stads manufakturverk, sedermera reducerade; afstods af kronan jemte flera hemman uti Stenqvista, Kloster och Forss socknar omkring 1730 för återbetalning af gjorda förskotter till kon.

Carl XII under hans krig i Södra Ryssland, till ryska grefvinnan Anna Woynarowsky, då säteri- och frälse-frihet beviljades, och som innehade egendomen till 1733, då den genom köp öfvergick till Rothoffska slägten, som egde den till 1812, då bergsrådet och riddaren Birger Fredrik Rothoff sålde egendomen till bildhuggaren, hofintendenten och riddaren Johan Tobias Sergel, i hvilkens slägt Spånga fortfarande förblifvit.

Spånhult, *Öfvergården*, ett frälsesäteri af $^3/_4$ mtl, beläget uti Grefbäcks socken af Kåkinds härad och Skaraborgs län, vid Wettern, $^3/_8$ mil n. v. från kyrkan, som ligger $^5/_8$ mil i norr från Hjo. — Fordom kallades gården *Spanahult* och nämnes 1225 i ett bref, utfärdadt af vestgöta-lagmannen Gustaf, rörande den bestämda gränsen för Gudhems kloster i Spanahult, hvilken sedan stadfästades af lagman Folke. Sedermera förekommer gården såsom skänkt af konung Erik Läspe år 1246 till Gudhems kloster, hvilken gåfva bekräftades af kon. Waldemar. På 1740-talet egdes Spånhult af r. r. grefve Sven Lagerberg, 1814 af sekr. baron G. Adelsvärd, 1863 af possessionaten Jens Malling på Ekhammar. Enligt landshöfd.-embetets resolution af den 18 Okt. 1705 är Spånhult jemte Spakås, 1 mtl frälse-säteri, inlagdt under säteriet Ulfhult. Spånhult taxerades år 1863 till 18,000 rdr. I samma socken ligger derjemte $^1/_2$ fr. Spånhult Nedergården.

Spåningslanda, ett frälse-säteri af tre mantal uti Aringsås socken, Allbo härad och Kronobergs län, beläget vid en sjö, $^1/_4$ mil n. v. från kyrkan, som ligger $1^3/_4$ mil från Wexiö, är utbytt från kronan af herr A. Sjöblad och lades år 1746 af landshöfd., frih. And. Koskull under det af honom stiftade fideikommisset Engaholm, hvarunder lyda i samma socken $2^3/_8$ mtl *Aringsås*, 3 mtl *Alfvestad*, $1^3/_8$ *Benestad*, $^1/_2$ *Enganäs* med såg, allt frälse; det hela var år 1863 taxeradt till 293,000 rdr, hvaraf 40,500 rdr för Spåningslanda.

Spårsås (på Hermelins karta och i 1825 års jordebok), *Spörsås* (allmännast), *Sporrsås* (efter Djurberg), ett fr.-säteri af 1 mtl uti Öhrs socken, Allbo härad och Kronobergs län, beläget $^3/_4$ mil norr om kyrkan, som ligger $1^1/_2$ mil från Wexiö, har fordom tillhört slägten Ulfsax, sedermera och ännu bönder.

Gården uppgifves af Djurberg 1818 haft stenbunden åker, någorlunga höbol, men nästan ingen skog, hjelplig manbyggnad af trä; fastighetsvärdet i 1863 års bevillning upptogs till 37,700 rdr. Hemmanet utgör $^1/_8$ mtl extra rotering vid Norra Sunnerbo kompani samt $^1/_2$ mtl vid Norrvidinge kompani. Man har anmärkt på egorna i botaniskt hänseende växterna *Pinus Abies hybrida* och *Chrysosplenium alternifolium*.

Spårön i Wenern, se art. Lindholmen eller Falun.

Spännarebacken, så kallas en höjd norrut från Kalmar, till minne af Peder Spännare, en af Dackens driftigaste anförare, som här blef, jemte 30 man, halshuggen och steglad. A. A. Afzelius, Sagohäfder, VI band, sid. 265.

Stabergs grufva i Nerike; härimellan och sjön Wickern är öppnad en enskild jernväg, 9,200 fot lång.

Staby, ett frälse-säteri af $1^1/_2$ mtl uti Uppland, Girista socken af Lagunda härad och Uppsala län, med vacker belägenhet, $6^1/_2$ mil från Uppsala, $1^3/_4$ mil från Enköping och $^3/_4$ mil från lastageplatsen Örsundsbro, är bebygdt med en karaktersbyggnad af sten, innehållande 10 rum samt omgifven af vackra fruktträdgårdar.

Säteriet har tillhört slägterna Soop, Falkenberg omkr. 1740, hofmarskalken Johan Otto Bergenstjerna, som enligt Adelns Ättartaflor stiftade år 1794 Staby till fideikommiss för ätten; från år 1825 har Staby egendom tillhört den nyligen derstädes aflidne saltpetersjuderidirektören J. J. Erdman, om hvilken några biografiska uppgifter ej torde vara utan intresse, hvarföre vi meddela efter "Enköpings Weckoblad" följande: »Den 2 d:s afled på sin gård Staby, i Girista socken, saltpetersjuderidirektören J. J. Edman i sitt 65:te lefnadsår. Född i Finland, öfverflyttade han redan som barn, jemte sin fader, till Sverige till följd af 1808 års krig. Redan såsom ung öfvertog han skötseln af en vidlyftig ekonomi och utförde detta värf på ett sätt, som lyckats för få. Hans verksamhet började vid en period, då det s. k. rationella

jordbruket gjorde sig gällande emot den gamla traditionella slentrianen, en period, visserligen välsignelsebringande genom sina följder, men farlig för dem, som förmedlade öfvergången från det gamla sättet till det nya. Följden blef också, att den nya methoden att bruka jorden länge betraktades med misstroende af den stora allmänheten. Den aflidne hängaf sig med ifver åt hvarje nyhet inom agrikulturens gebiet, och troligen kommo ganska få nya rön härutinan till hans kunskap, som ej af honom försöktes, med eller utan framgång. Edman lyckades, med äkta finsk ihärdighet, att icke säga »envishet», arbeta sig till, om icke rikedom, åtminstone välstånd, der mången, som börjat med betydliga tillgångar, slutat med att komma på bar backe.»

Under Staby säteri, tax. år 1863 till 45,000 rdr, lyda 1 mtl rusth. och 1 mtl frälse, det sednare inom Biskopskulla socken, och utgöres hela arealen af 720 tld, hvaraf 225 åker, 247 skog. Sjelfva säteriets areal är 1,898 qv.ref, hvaraf 8 byggnadstomter, 25 qv.ref trädgårdar, 652 åker; å egorna finnes väderqvarn med 3 par stenar. Bland egendomens byggnader förtjena äfven nämnas mejeri, en stor dubbel eldria efter Schmietska methoden samt salpetersjuderianläggningar, der omkr. 160 *℔* salpeter årligen tillverkas.

Staby, ett frälse-säteri af $1^1/_2$ mtl uti Rystads socken af Åkerbo härad och Linköpings län, är beläget $^1/_4$ mil från kyrkan, hvarifrån räknas $^3/_4$ mil till Linköping; det utgör med $^1/_2$ mtl skatte augment *Staby* samt lotterna № 2 & 3 af f. d. kronoparken *Östra Malmskogen* en egendom, se vidare artikeln Rystad. — Staby har till en del varit Wadstena klostergods och 1639 doneradt till Carl Mörner, men blifvit reduceradt; utbyttes från kronan den 12 Juni 1685 af öfverkamereraren i Bremen, Samuel Franc, hvilket byte stadfästades den 13 Maj 1731 af konung Fredrik, och gjordes gården strax derpå till säteri samt köptes först af auditör J. Ekman, sedan år 1740 af landshöfd. Nils Bonde; men köpet gick tillbaka och transporterades åter på Ekman; af sednare egare må nämnas friherre Falkenberg, Th. Bäckström 1850 och den nuvarande, landskamreraren och riddaren G. Nordén i Linköping, som en längre tid innehaft egendomen. På säteriets egor bodde 1863 15 hushåll. Utsädet uppgifves 1760 till 30 t:r och 1818 till 40 t:r, samt skall säteriet vid sistn. tid haft godt bete, 100 lass hö. Då lydde äfven derunder *Beatelund*, $1^1/_2$ mtl.

Gamla manbyggnaden afbrann 1757, och närvarande åbyggnaden är från 1820-talet; till gården hörer stor och vacker trädgård.

Stackenäs, *Stakenäs*, ett fr.-säteri af 1 mtl uti Carl Gustafs socken af Marks härad och Elfsborgs län, har vackert läge nära sjön Jevren, efter Tuneld (Fevren), $^1/_2$ mil från kyrkan, som ligger 3 mil från Warberg, och är väl bebygdt; ifrån manbyggnaden, omgifven af trädgård, har man vacker utsigt åt stora landsvägen till Halland. Till egendomen hörer stor ek- och björkskog.

Första kände egaren är Peder Björnsson, gift med Karin Svahn; han hade, under hertig Carl, bivistat Stångebro slag, försvarat Elfsborg 1612 och blef 1627 i slaget vid Dirschau nedhuggen af polackarne. Med dennes dotter Christina, adlad Gyllencornett, som först var gift med öfverste-löjtn. Johan Simonsson Falck, sedan med majoren Bengt Silfverlood, kom egendomen inom första mannens slägt och öfvergick genom gifte till slägten Gyllenhaal, hvarifrån den genom testamenten omsider 1788 kom till fröken Wolffrath, gift med major E. B. von Segebaden, inom hvars slägt den sedan förblifvit. Säteriet var, jemte qvarn för 2 par stenar och grof enbladig såg, åsatt ett taxeringsvärde af 26,250 rdr rmt.

Stacketorp, ett frälse-säteri af 1 mtl uti Wånga socken, Skånings härad och Skaraborgs län, är väl beläget vid Ullstorps sjö, $^3/_4$ mil söder om kyrkan, hvarifrån räknas $1^5/_8$ mil till Skara, och har ansenlig löf- och barrskog; åkerjorden består af mylla och sandmylla. Säteriet var i 1863 års bevillning åsatt ett värde af 30,000 rdr; underlydande voro $^5/_8$ mantal.

Af egare nämnas ryttmästare Strömhjelm 1813, J. Flyckt 1863. På egorna finnas lemningar efter en kyrka.

Stadberg, *Staberg,* bergsfrälse-egendom i Wika socken af Stora Kopparbergs fögderi och Falu län, bestående af 100 spannl. åkerjord i areal, har vacker belägenhet vid Knifva-åns utlopp i sjön Runn, nära stora landsvägen, 1 mil s. o. från Falun, $^1/_2$ mil från Korsnäs jernvägsstation, och betydlig åbyggnad, omgifven af en ansenlig fruktträdgård. Hit höra Kopparhytta qvarn, såg, ett större tegelbruk, godt fiske i de kring egorna liggande insjöarna; hela tax.värdet upptogs 1863 till 34,900 rdr rmt.

Gården tillhörde på 1400-talet en Botolf och sedan fogden Jösse Finnsson, i hvars slägt den bibehölls i nära tre sekler; den eges för närvarande af brukspatron E. Kinnman.

Stadra. Gård uti Nora socken af Örebro län, består af det för ståndspersoner — ehuru endast med trähus — bebyggda $^1/_4$ mtl Greks Stadra, som har vacker belägenhet vid sjön Greken, 2 mil från Nora, $5^1/_2$ mil från Philipstad; af underlydande hemman nämnas: 2 mtl *Skärhyttan,* $^1/_4$ mtl *Grekskog,* $^1/_4$ mtl *Grekshöjden,* $^1/_4$ *Greksåsar,* $^1/_4$ mtl *Kopparhyttan* m. fl. Tillsammans med *Finnå* stångjernsbruk och landtegendom utgör Stadra ett gods med en areal af 8,000 tld skogsmark och 1,300 tld inegor; härtill höra $^9/_{10}$ i *Greksåsars* masugn, $^3/_{17}$ i *Kopperhytte* såg, delar i *Stribergs Norra, Asbobergs, Röbergs, Blanka* och *Ålgrufve* m. fl. jerngrufvor i Nora och Hjulsjö socknar. Såsom en egenhet vid detta gods kan märkas, att de underhafvande, som i kolning ej gjort bestämd skatt, varit skyldiga att till ett visst pris, omkring $^1/_4$ af det i orten vanliga, efter budning göra arbeten med häst eller karl, hvaraf följden varit, att »Stadrarne» ej haft bästa rykte om sig hvarken för välmåga eller arbetsamhet. Godset eges af bönderna Israël Larsson och Carl Carlsson.

Stafby, skrefs 1314 *Stabby,* hvilket namn förekommer ännu i 1815 års jordebok. Annex-socken till Tuna pastorat, är belägen uti Olands härad och Uppsala län, $3^1/_4$ mil från Uppsala, kring Olands-åns källor, samt innefattar 0,499 qvadratmil (0,549 enligt Tham), hvaraf 0,006 äro vatten. Särdeles kring de södra vattnen finnes någon sidländ bygd, deromkring en kullig slätt, ytterst åt gränserna mer bergländig skogsmark, såsom åt nordvest, der kronoparken *Ramhultet* ligger. Jordmånen är omvexlande lera, svartmylla och mojord. Åkerbruk är hufvudnäringen, något skogsbruk idkas för Wattholma och Österby jernverk samt någon bränvinsbränning vid Skeberga. Hemmantalet är $39^1/_2$ mtl, hvaraf $3^1/_4$ skatte, $8^3/_4$ krono, $7^3/_4$ frälse; all fast egendom var i 1863 års bevillning taxerad till 683,237 rdr, hvaraf 59,147 rdr rmt för annan än jordbruksfastighet. Socknen beboddes år 1810 af 667 personer och 1840 af 842, år 1863 af 845.

Kyrkan, af gråsten, är från olika tider. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola och två flyttbara småbarnsskolor af en lärare och två lärarinnor; $^1/_3$ af skolbarnen erhöll 1862 undervisning i hemmet. En runsten skall finnas i kyrkomuren. År 1316 nämnas *Grenhem, Yonge* och många andra gårdar; äfven *Lödunge,* men såsom hörande till Tuna socken.

Bland gårdar märkas säterierna *Husby* och *Lydinge,* hvarunder större delen af socknens hemman lyda. Uppsala akademi eger $1^1/_2$ *Jönninge,* 1 mantal krono *Skeberga,* och hospitalet i nämnda stad innehafver $3^7/_8$ mtl i diverse hemman. 1 mtl kr. *Jönninge* är kapitens- och 1 mtl *Ubby* majors-boställe. Bland byar må nämnas *Stafbyby,* 4 mtl frälse, *Bärsta,* 3 mtl frälse, *Mjölsta,* 2 mtl frälse. Grenome. — Adress: Uppsala och Skoby.

Staffans bank ligger v. n. v. nära $^3/_4$ mil från Landskrona och s. o. knappa $^3/_8$ mil från Hven, är för sjöfarande en pålitlig ankarsättningsplats med 7 till 8 famnars djup på stark lerbotten. På alla sidor djupnar banken hastigt, och botten är jemn.

Staffansbo säteri, se art. Kållerstads socken.

Staffanshagen (Stefanshagen), ett säteri af 1 mantal, uti Wånga socken, Skånings härad och Skaraborgs län, har vacker belägenhet, på alla sidor omgifvet af löfskog, $^1/_2$ mil norr om kyrkan, nära landsvägen till Skara, hvartill räknas $1^1/_4$ mil. Det egdes i början af 1700-talet af majoren vid Jämtlands regim. Carl Lake, 1813—26 af fru Knös, född

Gyllenhaal; var år 1863 taxeradt till 16,000 rdr rmt; underlydande voro 3/8 mantal.

Stafhälla. Två mtl skatte uti Westra Wingåkers socken af Oppunda härad och Nyköpings län; har förut tillhört egaren af Spånga bruk, hvilket har lastplats vid denna gård; tillhör nu, jemte 1 fr., 15/8 sk. *Lunda*, 1 sk. *Läppe* med hamn, 1/2 sk. *Hölleröd* och 1/8 mtl sk. *Norrspånga* med såg, brukspatron Chr. Norstedt. Godset var i 1863 års bevilln. taxeradt till 145,280 rdr.

Stafnäs. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Gilbergs kontrakt och Carlstads stift, utgöres af Stafnäs, modersocken, samt, sedan Sillerud och Svanskog blifvit derifrån skiljda, af annexerna Glafva, Wermskog och Högerud, med 857/8 mtl, bebodda år 1860 af 9,916 personer. — *Stafnäs*, socken, belägen i Gilbergs härad af Söder-Sysslets fögderi och Carlstads län, 51/2 mil från Carlstad, 63/4 mil från Amål, gränsar i söder till Gilberga och Långseruds socknar, i öster till Wermskogs och sjön Wermelen, i norr till Högeruds samt i vester till Glafva. Socknen, hvars största längd är 23/8 mil samt bredd 12/5 mil, upptager i areal 43,276 tunnland, hvaraf

Tomter och trädgårdsplatser	178	tld.
Åker	4,4641/2	»
Äng	1,8751/4	»
Betesmark	5,089	»
Skog och utmark . . .	25,7811/4	»
Mossar	1931/2	»
Sjöar	5,6941/2	»

Socknen genomskäres från norr till söder af *Glafsfjorden*, på hvilken en liflig trafik råder med jern och skogsprodukter från angränsande bruken till Göteborg. Af sjöar märkas vidare *Billingen* och *Wermelen* i socknens nordöstra del, *Rommen* i dess östra samt *Lesjöarne* och *Stömnesjön* på vestra sidan. Dessutom finnas en mängd mindre sjöar och kärr, uppgående till ett antal af omkring 50. De betydligaste åar äro *Sölje* och *Stömne* samt *Klässbohls*; i de två första äro anlagda både manufaktur- och stångjernsbruk samt qvarnar och sågar, i den sistn. qvarn och såg jemte stamp, dessutom finnas i de större skogarna så stora bäckar, att timmer höst och vår der kan flottas. Några egentliga fjällsträckningar förefinnas ej, ehuru hela socknen är i allmänhet bergig. De förnämsta bergen äro *Ringfjället*, *Ämnebohlsklätten*, *Tjöhle-Snipan* och *Näshöjden* samt *Rudsklätten*, *Hammar-* och *Finserudsklätterna*. Af grufvor och malmanledningar nämnas: en koppargrufva på den s. k. *Stömnerasten*, dock numer ödelagd; en silfvermalmsanledning i *Fjöhlebergen*, 3:ne skifferbrott, hvaraf ett å Stordahlens egor. Jernhaltiga mineralkällor finnas å pastorsbostället *Stafnäs* samt *Norra Hallersbohls* egor, hvilka dock ej på länge varit besökta.

Folkmängden, som år 1825 utgjorde 2,600, uppgick 1862 till 3,627 personer. Folket beskrifves såsom i allmänhet gästfritt, muntert, snyggt och ärligt, älskande sin hembygd, hvars naturs skönheter, de klara insjöarne, de gröna lunderna, de allvarliga barrskogarne och de bördiga åkrarna bidraga, att fästa hans håg och sinne, så att de ej upptagas af drömmar om lycka på främmande orter. Få Stafnäsboer söka arbete utom socknen; endast vid Wegerbohls silfvergrufva uti Wermskogs socken ha så väl barn som äldre härifrån haft god arbetsförtjenst. I socknen finnas flera handlande och handtverkare. I afseende på seder och bruk må nämnas, att den vackra seden att göra s. k. kyrkobröllop, eller att brudparet vigas i sockenkyrkan, är nu tyvärr nästan alldeles aflagd, hvartill såsom en anledning anses, att den gröna myrtenkronan får nu mer sällan pryda brudarnas lockar.

I allmänhet äro hemmanen väl bebyggda, och skiffertak begagnas nästan uteslutande på de i sednare åren uppförda boningshusen; ett nästan outtömligt förråd af nämnda material finnes vid det på ett afstånd af något öfver 11/2 mil från Stafnäs kyrka belägna Glafva skifferbrott. Herregårdarne äro synnerligen väl bebyggda, och trädgårdar finnas vid alla.

Jordmånen är någorlunda bördig och består till större delen af lermylla på lerbotten. Hufvudnäringar äro åkerbruk, skogshandtering och boskapsskötsel. Utsädet, som uppgifves till 2,187 t:r säd, har på 30 år ökats med 1/3 af hafra och råg, fördubblats af hvete och af potates ökats 10 gånger. Lin odlas

knappast till husbehof. På få ställen finnas naturliga ängar, utan måste sådana ersättas genom vallar, bestående af klöfver och timothej. Binäringar äro fiske, hvilket dock ej är särdeles ymnigt, tackjernskörning från bergslagerna, timmer- och kolkörning till angränsande bruk samt försäljning af kreatur, isynnerhet svin, som i myckenhet föras till Carlstads höstmarknader.

Socknens namn (Staffanäs, Stafvanäs) tros hafva uppkommit derigenom, att de, hvilka vallfärdade till den på vestra sidan Glafsfjohlen vid Gladisvall, nuvarande Glafva, belägna offerplatsen, här nedlade sina stafvar förr än de anträdde sjöresan samt på återvägen hvilade sig efter sina mödor. — Enligt sägnen skall Stafnäs haft egen kyrka redan i början af 1200-talet; men någon säker kännedom af dess kyrkoväsende eger man icke förrän omkring år 1420, då kyrkan var byggd af trä samt ganska liten, ehuru pastoratet, hvartill då räknades någon del af Sillerud och Brunskog socknar, var af de större. I stället för fönster i kyrkan voro högt uppe på väggarna gluggar, $^1/_2$ aln långa och $^1/_4$ aln breda. Tvänne större jernlyktor, i hvilka brunnit vaxljus, hafva intill sednare tiden blifvit förvarade, men nyligen på obekant sätt bortkommit. Bland kyrkans öfriga märkvärdigheter förtjena nämnas: den för sakristian befintliga jerndörren, som skall vara ett krigsbyte från Edsholms slott, samt en större dopfunt af sandsten. Nuvarande kyrkan, belägen på prestgårdens egor, uppfördes af sten åren 1699 till 1705, då hon invigdes; hon är 42 alnar lång, 20 alnar bred och 11 alnar hög; tornets höjd är 83 alnar. Socknen har 8 skolbyggnader, men uppgifves hafva endast två flyttbara folk- och två flyttbara småbarnsskolor, der under året 1862: 509 barn undervisades af en examinerad och tre oexaminerade lärare; medan 165 undervisades i hemmet. Sockenbibliothek finnes.

Fornlemningar. Bland dessa nämnas ett *domaresäte* på en kulle invid kyrkan; ruiner efter någon befästning på *Rudsklätten* vid vestra sidan af det s. k. Räfsundet, som synas vara af hög ålder, eftersom traditionen derom redan på 1700-talet hade nästan fallit i glömska. *Stenkummel* finnas på åtskilliga ställen. Slägten Lagerhjelms stamfader var Björn Jonsson från Stafnäs, som lefde på 1620-talet, och hvars son, som kallade sig Staffander, adlades 1668 med namnet Lagerhjelm; dennes sonson var utmärkt som bergsman.

Gästgifvaregårdar finnas vid *Söttesbohl, Westra Stömne* och *Norra Fjöhle.* Soldaternas antal är 27, som underhållas i ordinarie rotering. Hemmantalet består af 1 mtl säteri, 1 mtl frälse, $29\frac{19}{24}$ mtl skatte, 3 mtl krono, pastorsbostället jemte stomhemmanet 1 mtl, summa $35\frac{19}{24}$ mtl ($35^7/_{24}$ mtl enligt tax.längden). Af dessa äro kronan behållna $7\,^5/_{24}$ mtl, till civilstaten anslagna $15^1/_3$ mtl, militiæ dito $3^1/_8$ mtl, ecklesiastique $2\,^3/_8$ mtl, invalidhusfonden $5\,^3/_4$ mtl. All fast egendom taxerades 1863 till 2,307,252 rdr rmt, hvaraf 137,451 rdr för annan än jordbruksfastighet. I bevillning erlades efter II och III art. 980 rdr 24 öre. Fattigskatten, som utgår efter hemmanens tax.värde, utgjorde 1855 på hvarje person 1 rdr 28 öre. — Såsom exempel på den betydliga skilnaden i godhet af lika beskattade hemman må anföras, att 1 mtl *Ålleviks* inegors areal uppgår till $78\,^3/_4$ tld och $^1/_2$ mtl *Skofteruds* uppgår till 166 tld.

Gods, verk och hemman: Deraf märkas *Sölje* och *Stömne* bruks- och landtegendomar, se dessa artiklar. 1 mtl *Näs,* 1 mtl *Westra Rud,* $^1/_8$ *Stordahln* med silfverbrott, äro indragna militiæboställen. $^1/_2$ *Bässebohl,* häradsskrifvareboställe. 1 mtl *Stafnäs,* prestgård med 1 mtl *Södra Skasås* till stomhemman. — $^3/_8$ mtl *Södra Haltersbohl,* komministerboställe. — *Klockarestommen,* oskattlagd. — $^3/_4$ mtl skatte *Billingsberg,* areal 521 tld, $^1/_4$ mtl skatte *Karsbohl* med qvarn, areal 250 tld, $^1/_3$ *Törnebohl,* areal 232 tld, brukas gemensamt af en egare. $^1/_2$ frälse *Mörtnäs* med tullmjölqvarn med 4 par stenar och såg om 2 ramar, areal $4,280^1/_4$ tld, hvaraf blott 38 inegor. 1 mtl skatte *Boda,* areal $1,082^1/_2$ tld, hvaraf inegor $298^1/_2$ tunnland. — Adress: Carlstad.

Stafsinge. Annex-socken till Winbergs pastorat, är belägen uti Faurås härad af Halmstads län, nära $^1/_2$ mil vester från Falkenberg, omgifves i vester af Kattegat; den innefattar 0,379 qvadr.-mil, hvaraf 0,009 äro vatten. Markens och jordmånens beskaffenhet omnämnes närmare vid beskrifningen af modersocknen; här må endast anföras, att de magra sandfälten gifva sällan mer än 3:dje kornet, och afkastningen af potates uppgifves till 256 t:r. Ringa löfskog växer här, torfmosse finnes här och der, isynnerhet vid krono-skatte-hemmanen *Lis* och *Torebo. Ramsjön,* hvars sänkning nyligen blifvit fullbordad, ligger mellan landsvägarna, som gå här mellan Falkenberg och Stafsinge. Socknen, som år

1805 beboddes af 958 och 1863 af 1,755 inbyggare, innefattade år 1825 $17^2/_3$ mtl skatte, $3^9/_{16}$ mtl krono, 10 mtl frälse, tillsammans $31^2/_9$ mtl, numer $19\frac{17}{36}$ skatte, $1^3/_4$ krono, 10 frälse, tax. till 778,600 rdr rmt. Såsom binäring tillverkas här ryor, hästtäcken, mattor m. m. Kyrkan skall, enligt sägnen, ha blifvit byggd af 2 bröder, Staffan och Inge, hvilkas förenade namn hon erhöll. En annan berättelse är, att de voro söner till en rik man, som vunnit sin förmögenhet genom upphuggning af stafver på *Olofsbo* stora skog. Hon har orgelverket öfver altaret. — Skalden Olof Dalins fader var kyrkoherde här och äfven känd som lycklig poet. Barnundervisningen bestrides af endast en lärare uti tre flyttbara folkskolor. Af i skolålder varande barn erhöll $^1/_5$:del undervisning i hemmet; ungefär hälften var i saknad af all undervisning. Socknen har en fornlemning, bestående uti en ättehög af 5 alnars höjd, med en derpå upprest 4 alnar bred sten. — Största gården är *Lindhult*, med underl., tax. till 186,000 rdr rmt; vidare märkas 1 mtl frälse *Björnhult*, $^5/_6$ frälse, $^1/_{12}$ skatte *Ramsjöholm*, 2:ne välbyggda egendomar med trädgårdar och park, till den förstn. hörer äfven ett barnhus. — Af byar må nämnas *Stafsinge*, 2 mtl sk., $2^3/_4$ kr., 5 frälse. *Ekeskogstorp*. — Adr.: Halmstad.

Stafsjö, styckebruk, masugn och gjuteri, uti Kila socken af Jönåkers härad och Nyköpings län, på Kolmorden, $2^3/_4$ mil från Norrköping, med en jordegendom, bestående af $1\frac{11}{16}$ mtl skatte, $^1/_8$ frälse *Stafsjö*, samt $2^3/_4$ mtl skatte, $2^3/_4$ mtl frälse uti samma socken, $4^1/_4$ mtl (deraf säteriet Uttersberg) i Krokeks, $^1/_4$ i Konungssunds, $^1/_4$ mtl i Östra Stenby, $1^1/_3$ i Simontorps socken, samt $^1/_{25}$:del i Utö grufva med dertill hörande hemman och lägenheter, utgör ännu ett af länets betydligare gods, ehuru på sednare tiden c:a halfva hemmantalet jemte *Wiråns* stångjernsbruk med underlydande hemman blifvit derifrån försåldt till ett bolag; godset inom Kila socken taxerades 1863 till 414,200 rdr rmt, hvaraf 125,300 rdr för styckebruket och masugnen, 24,909 rdr för Stafsjö och Åbo finbl. sågar och Nyqvarns qvarn med 3 par stenar. Den till Stafsjö och Wirå bruk hörande skogen uppskattades 1846 till minst 30,000 tld, som beräknades lemna i afkastning 1,350,000 kubikfot; åt bruken var af allmänningen anslagen en skogsmark af 7,547 tld samt inegor af 7,013 tld 25 kpld.

Stafsjö jernverk består af 1:o en masugnsbyggnad af granit, den 2:dra i länet och 3:dje i riket, med tvenne pipor, reverber- och stjelpugn, varmapparat samt dubbel cylinder-blåsmaskin af jern; byggnaden är uppförd 1838 af huggen gråsten; 2:o en byggnad, innehållande svarf- och borrstolar för kanontillverkningen, lappsvarfnings- och hyflingsmaskiner, drifna af 4 st. större jernhjul, uppförd 1834; 3:o en byggnad af sten, uppförd 1839, innehållande rum för hyttarbetarne, ett dubbelt krossverk för malmbokning af jern; 4:o en rostningsbyggnad med 2:ne ugnar; 5:o ett kolhus, rymmande 7,000 läster; 6:o en byggnad för fermejsling och besigtning samt en nyligen uppförd större verkstad för klensmedsässjor och mekanisk verkstad. Ypperlig malm erhålles från Förola grufva i Svärta socken, hvaraf hälften lyder under detta bruk, samt äfven från smärre egna grufvor. För år 1848 uppgafs tillverkningen till 2,629 *skℓℓ* kanoner, 720 *skℓℓ* diverse gjutgods, men enligt annan uppgift i medeltal till 2 à 300 *skℓℓ* kanoner; år 1861 tillverkades vid gjuteriet 2,220 centn. 81 *ℓℓ* gjugods. Manbyggnaden, uppförd af timmer samt reveterad med tegel under spåntak, ligger vid Stafsjön och innehåller 19 rum; dessutom finnas 9 andra byggnader.

Bruket anlades af Gerdt Störning under åren 1666—1683; år 1690 tilldelades bruket den ansenliga rekognitionsskogen, som sedermera blifvit skattlagd till $1^3/_4$ mtl *Ny Stafsjö*. Egendomen ärfdes 1692 af Störnings måg G. T. v. Berchner och tillföll genom arf och förlikning hofm. frih. G. Ridderstolpe, inom hvars slägt godset förblifvit intill sednare tiden; år 1863 egdes förutnämnda del af fordna godset utaf brukspatron A. Frick. — Vid Ryssarnes härjningar år 1719 ödelades gården med tillhörande verk, men återställdes snart.

Stafsund, ett frälse-säteri af $5^1/_4$ mtl i Ekerö socken af Färentuna härad och Stockholms län, beläget vid Norr-

sundet, $2^1/_2$ mil från hufvudstaden, utgör med $2^1/_2$ mtl frälse underl. jemte 13 torplägenheter ett gods, med en egovidd af 1,142 tld, förutom en särskild skogslott, innehållande 223 tld; taxeringsvärdet år 1863 var 260,000 rdr rmt.

Stafsund har tillhört fältm. C. G. Wrangel, derpå genom byte gr. Er. Lindsköld, som grundade säteriet; han var en skicklig embetsman, som ock stod i stor ynnest hos kon. Carl XI, af hvilken han ofta hade besök på Stafsund. I Afzelii sagohäfder, X band, sid. 183, förtäljes om ett bröllopp, som grefvinnan Lindsköld höll här åt en af sina jungfrur; äfven anföres der åtskilligt af den tidens sedvänjor och upptåg, som förekommo på ett svenskt bröllop. Lindsköld anses såsom hufvudsakliga medverkaren till reduktionen och det oinskränkta väldets införande; efter honom har man flera arbeten, såväl i handskrift som i tryck, deraf äfven psalmer, † 1690. Godset har sedermera genom giften och arf tillhört slägten Funck, Gustaf Boneau, adlad Boneausköld, † 1754, Rosenadler, Adelsvärd, från 1816 grefve Rosenblad genom köp, 1849 och 1864 grosshandlaren Lallerstedt.

Jorden brukas i cirkulation med 8 skiften med omkring 75 tld i hvartdera, — inegorna bestå hufvudsakligen af lera och mylla på lergrund, äro till en del grunddikade. — Manbyggnaden, uppförd af kongl. rådet Erik Lindsköld, är två våningar hög, 123 fot lång, 41,8 fot bred samt innehåller 20 rum, hvaribland må nämnas den s. k. *Kungssalen;* 2:ne flyglar, jemväl af sten, innehålla 6 rum; å torpet *Myran* finnes en ladugård af sten, 160 fot lång och 52 fot bred. Trädgården med dyrbara drifverier och växthus innehåller 850 st. fruktträd; här finnes orangeri af sten, hållande 128 fot i längd. Såsom bevis på fördelen af bärodling, må anföras, att nuvarande egaren afyttrat härifrån krusbär till fabrikerna i hufvudstaden för icke mindre än 500 rdr och att här finnas torpare, som 1862 producerat samma vara för flera hundra riksdaler.

Stafsätter (i jordeboken, *Stafsäter* efter Tham, fordom *Stuvartsäter),* ett berustadt säteri (ej frälse såsom Tham uppgifver) af $2^3/_4$ mtl med $^1/_2$ frälse *Svartsätter* och $^3/_8$ mtl rå och rör *Farsbo,* tillsammans $3^5/_8$ mtl, uti Wists socken af Hanekinds härad och Linköpings län, beläget vid sjön Rängen, $^1/_2$ mil från kyrkan, tillhörde ifrån början af 1600-talet intill 1667 slägten Stuart, hvarefter en del äfven kallats Stuartssäter; har sedermera tillhört riksskattm. frih. Gust. Bonde och hans måg, presidenten, grefve Jacob Spens, efter hvars död det tillföll dottern Hedvig Kristina Spens och hennes man, lagmannen Dan. Sparrsköld, död 1739; egdes 1760 af deras dotterdotter fröken H. M. Taube, sedermera gift med landshöfd. frih. Fr. Ulr. Hamilton, inom hvars slägt det var ännu 1829; har sedan tillhört generalmajor J. Fr. Boy och nu 1863 herr Fr. Tornborg.

En uppfinning till att undvika det tidsödande bestyret med linets brytning, skäcktning och häckling gjordes härstädes på 1830-talet af inspektor Sandström och torde vara förtjent af att omnämnas; den bestod deruti, att öfver tröskverkets kronhjul anbragtes ett maskineri, genom hvilket 10 st. klubbor sattes i rörelse för brytningen och 5 par knifvar för skäcktningen, under det att verket drages af 2:ne par oxar och sysselsätter 20 personer; härmed skall i arbetskraften inbesparas så, att en person svarar mot tre, och anstalten sjelf är hvarken konstig eller kostsam.

Stafsätter, som på 1770-talet hade ett utsäde af 15 t:r, år 1818 af 28 t:r, derjemte ansenligt höbol, godt mulbete, hjelplig skog, med till gården hörande vacker trädgård jemte orangeri, stor humlegård, utgör med underl. $3^5/_8$ mtl frälse inom socknen, $^3/_8$ frälse och $^7/_8$ mtl skatte inom Skeda socken ett gods; år 1818 lydde derunder 10 mtl frälse. På sjelfva Stafsätter och underl. torp bodde 1863: 35 hushåll. — Egaren tillsätter, enligt kongl. resolutionen af den 14 Maj 1740, skiftevis med Säby och Stureforss' innehafvare, pastor och komminister. — Vid Svartsätter finnes fattighus.

Stafva, en egendom uti Barlingbo socken af Gotlands Norra fögderi, utgöres af 1 mtl skatte Stafva, som af Djurberg år 1818 uppgifves hafva ym-

nigt höbol, hjelplig skog, prydliga byggnader, dels af sten, dels af trä, god trädgård, samt af underlydande $\frac{15}{32}$ mtl i *Lixarfve*, $^{7}/_{8}$ mtl i *Björkhaga*. Hela fastighetsvärdet upptogs i 1863 års bevillning till 85,100 rdr rmt, hvaraf 50,000 rdr för sjelfva Stafva; antalet hushåll är 14. Enda kända egare är den nuvavarande, majoren och riddaren Ahlgren.

Stafva Hall, ett mycket brant berg vid Undens strand uti Halna socken af Mariestads län, skall fordom varit ättestupa, hvarifrån folket, efter att först hafva hållit lekar och dansat tätt intill berget på *Skalebolets* äng, skall hafva störtat sig utför berget i sjön.

Stakholmen, ett hemman af $\frac{37}{192}$ mtl skatte på 3 n:r uti Hassela socken af Norra Helsinglands fögderi och Gefleborgs län, med 4 åboer, är anmärkningsvärdt genom dess första uppodlare, torparen Bengt Ersson, som förut i samma socken vid 23 års ålder odlat en skogsmyra och bebyggt den till gård, men måst till följd af att grödan årligen skadades och förstördes, derifrån afflytta med hustru och 8 barn. Lägenheten Stakholmen beskrifves såsom särdeles stenbunden, så att hvarje fläck deraf måste brytas med jernstör samt större stenar brännas och sprängas. Det oaktadt upptogs på sådant sätt en åkerrymd af 5 tld, oberäknadt inom samma hägnad 4 tld äng; på hela åkerrymden fanns på 1830-talet icke en enda sten, utan voro omkr. 7,000 kubikalnar helt och hållet uppbrutna inom nämnda jordrymd. Det torde äfven få omnämnas, att denna torparefamilj hade att försörja 17 barn; af dessa lefde 13 vid faderns död 1823, och utmärkte sig alla för flit och ordentlighet, hvarföre de äfven kommit till välstånd. Den äldste sonen var en af de förmögnaste inom socknen.

Stala, fordom *Standla* och *Stödla*, en socken, rätteligen tillhörande Orousts Östra härad i Bohus län, men räknad till Orousts Westra härad i Bohus län, utgöres af Tegneby pastorats sydöstra del, hvartill hon är annex, samt af öarne i Stigfjorden; arealen är 0,132 qv.mil fast land med öar, fördelade på $34^{5}/_{8}$ mtl, hvaraf $24^{7}/_{8}$ mtl skatte, $1^{1}/_{2}$ krono, $8^{1}/_{4}$ frälse. Jordmånen är något mer sandblandad än Tegnebys, med hvilken den eljest är i bördighet temligen lika, isynnerhet utmed Stigfjorden. En stor dal, *Walldalen* kallad, hvaraf Långelanda socken också eger en del, utmärker sig likaledes för bördighet och uppodling. Åkern är vidsträckt, men för att erhålla så stor åker, har ängen blifvit mycket uppbruten. Skogen är otillräcklig och bland socknens förmåner räknas derföre med skäl en icke obetydlig tillgång på bränntorf. — Socknen beboddes 1840 af 1,737 och 1862 af 1,970 personer. — Kyrkan, ombyggd 1706, består af ett enda stenhus, med tresidig gafvelmur åt öster. Barnundervisningen bestrides af en oexaminerad lärare och en lärarinna uti en flyttbar folkskola och en flyttbar småbarnsskola. Nyligen ha socknens fattiga skolbarn blifvit begåfvade med 400 rdr till beklädnad. Fornminnen finnas i mängd, de flesta äro dock fästa vid *Borreberget* och *Borrevägg;* vid Hoga står en sten, af allmogen kallad »*kung Ramunders häll*», i ett bergpass, ett stycke derifrån ligga de s. k. *Hoga stenkretsar*. På *Warekilsnäset* ligga på en åt alla håll brant sluttande klippa, lemningar efter ett gammalt fäste, som nu kallas »*Skansen*», men fordom lär hetat »*Skoptaborg*», nära invid förlägger traditionen till ett ställe, kalladt *Branddalen*, ett slott, som skall för inbyggarnes ogudaktighets skull sjunkit ned i jorden. Ett ovanligt fynd, bestående af ett stridsvapen af sten, fullristadt med hvarjehanda, rått tecknade ornamenter i zickzacksstyl, som enligt prof. Nilsson, lär vara den äldsta formen, såsom den ock är den enklaste, gjordes för några år sedan vid *Widdeberget* eller *Brottkärrsvette*. Ett ställe på *Nordre Hjelmviks* egor, kalladt *Köpstad*, förmodas varit marknadsplats. — Bland gårdar märkas *Råssö*, som skall varit vikingasäte; säteriet *Svanvik*, *Rörvik*, 1 mtl. — *Hjelmvik*, 1 mtl, anses såsom ett af de bästa hemmanen; 1 mtl *Trolltorp* och $^{1}/_{2}$ mtl *Kjederöd* tillhöra gymnasii-inrättningen. *Horleby*, $^{1}/_{2}$ mtl, är komminister-boställe. *Stala*, 1 mtl, enkesäte, är i sig sjelf litet, men för närvarande väl häfdadt. — Adress: Oroust.

Stallaholm eller *Stora Stall*, ett frälse-säteri af $^{1}/_{2}$ mtl, uti Essunga socken af Barne härad och Skaraborgs län,

tillhörde år 1813 baron G. Sture, egdes 1863 jemte $^1/_4$ mtl rå och rör *Lilla Stall* af bönder. — Stora Hall är extra roteradt i roten № 218 med taxation af 6 daler enligt kongl. brefvet af den 18 Juli 1848. — *Lilla Stall* i roten № 221 med taxation af 3 daler.

Stallbacka, kanal i Göta elf förbi Trollhättefallen, är 1,000 fot lång; har 11 slussar, i tre afsatser, anlagda åren 1838—44, hvarefter de bredvid liggande gamla slussarna från år 1808, 8 till antalet, numera begagnas endast till timmerflottning. Här märkes *Stallbacka* gård, 1 mtl krono, belägen i Tunhems socken af Wänc härad och Elfsborgs län, 1 mil söder om Wenersborg, $^1/_4$ mil norr om Trollhättan; det skall enligt sägnen hafva lydt under fästet Edsborg eller Edsholm, som låg på en holme i Göta elf, är nu häradsskrifvare-boställe. — I Wärmlandsposten berättas, att boställets egor nyligen till den grad öfversvämmats, att icke ens tomtplatsen blifvit i behåll, så att boställshafvaren i farkost måst söka land och öfvergifva sin gård för att söka annat hem, der han slipper drunkna invid stugudörren.

Stamnared, (i ecklesiastikmatrikeln Stammared). Annex-socken till Hvalinge pastorat, är belägen uti Himble härad af Halmstads län, $1^1/_2$ mil från Warberg och $^1/_2$ mil från modersocknen, gränsar i öster till Grimmareds socken af Elfsborgs län, samt innefattar 0,096 qv.mil land, fördelade på $10^3/_8$ mtl skatte, tax. till 194,000 rdr rmt.

Socknen är en bergsbygd, med väl någon ek, björk och ahl, men saknar bokskog, har i det stället öfverflöd på torf i den vidsträckta *Nycklemossen;* jordmånen uppgifves af Bexell såsom i allmänhet bördig och god, bestående af en blandning af grus och mylla; men af Djurberg uppgifves den till större delen sandaktig. — Af sjöar finnas *Stammsjön, Blåckakjerr* i gränsen mot Westergötland, *Lilla Skottsjön, Stora Skottsjön* på gränsen mellan *Skällinge* och *Stamnared.* Ingen ström, utan endast små bäckar genomskära socknen, och drifva mindre husbehofsqvarnar. Folkmängden, som år 1805 utgjordes af 277, uppgick 1863 till 1,569 personer.

Kyrkan, af sten, har ett med henne förenadt torn och en längd af 24 alnar samt bredd af 14, byggnadsstilen vittnar om en betydlig ålder. Kyrkan eger hemmanen № 6 *Hakjerr* $^2/_3$ mtl, № 1 *Kusegärde* $^1/_2$ mtl. — I socknen finnas en fast och en flyttbar folkskola samt flyttbar småbarnsskola, der undervisningen bestrides af tre examinerade lärare. Af skolbarnens antal undervisades $^1/_7$ i hemmet och $^1/_4$ var i saknad af all undervisning. Till skolan hörer ett planteringsland af 3,000 qv.alnars ytvidd.

Här finnes en by på 16 n:r, hvaraf $^1/_2$ mtl krono är pastors stomhemman. — Adress: Warberg.

Starbo, en masugn uti Norrberkes socken af W. Bergslags fögderi och St. Kopparbergs län, har städse lydt under Baggå bruk i Skinnskattebergs socken och härad af Westmanland, der det vid masugnen tillverkade tackjernet förädlas. Till Starbo hörer en landtegendom af $3\frac{11}{96}$ mtl skatte, jemte mjölqvarn och såg, det hela var i 1863 års bevillning tax. till 190,200 rdr rmt. Under Starbo lydande grufvor bestå af andelar uti *Gräsbergs, Nybergs, Håksbergs* och *Siksjöbergs* malmfälter, hvaraf det sednare beläget på Starbo mark, är förtjent af att särskildt nämnas, såsom bland de äldsta grufvefält i Westerbergslagen, och hvars malm är särdeles användbar till stålberedning. Af skatte-hemmanet *Starbo* lyda under masugnen $2\frac{17}{32}$ mtl, under Finnbo masugn lyder $^1/_8$ mtl.

Starby, en socken uti Södra Åsbo härad af Christianstads län, 1 mil s. o. från Engelholm, omfattar 0,095 qv.mil land, fördelade på $12\frac{1}{16}$ mantal, hvaraf $8^1/_{16}$ skatte, $2^1/_4$ krono, $2^1/_2$ frälse. Marken och jordmånen äro af enahanda beskaffenhet med Höja sockens, men leran är här mest rådande, och jordmånen bördigare. Af skog finnas endast några planteringar af pilträd. Folkmängden, som år 1805 var 325, uppgick 1863 till 672 på 140 hushåll. All fast egendom taxeras till 585,216 rdr rmt.

Socknen är annex till Höija, och sockenvägen $^1/_2$ mil. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola, der under året 1862: 85 barn undervisades af en examinerad lärare; till skolan hörer ett planteringsland af 10,500 qvadratalnars ytvidd.

Af gårdar finnas mönsterskrifvare-bostället *Ugglarp*, $^3/_4$ mtl, och $^7/_8$ mtl frälse i samma by, som eges af kammarherre Gyllenstjerna; $^3/_4$ mtl *Starby*, är annex till pastor i Höija, $^1/_4$ mtl annex till klockaren. — Dessutom nämnas *Billestorp*, *Hittåkra* och *Görmanstorp*, — Adress: Engelholm.

Starby, en kungsladugård af $10^1/_2$ mtl uti S:t Pehrs socken af Dahls härad och Linköpings län, är belägen $^1/_8$ mil från staden Wadstena, vid Mölna-ån. År 1435 förekommer Westra Starby såsom hörande under Wadstena kloster, på 1600-talet såsom kungs- eller Wadstena slotts ladugård och innehades som sådant af enkedrottning Hedvig Eleonora, var sedermera utarrenderad tills den år 1757 uppläts, enligt Rikets Ständers beslut, åt intressenterna i Wadstena kammarduksfabrik, hvars vidmakthållande länge utgjorde ett af arrendevilkoren, tills fabriken slutligen nedlades; med arrendet voro vidare förenade skyldigheten att utvidga linnekulturen, att underhålla ett schäferi och 2:ne hingstar, att lemna 200 t:r spannmål m. m. Till kungsgården hafva ock $72^1/_8$ mantal i kringliggande socknar gjort dagsverken. Arrendet utgör nu 600 t:r spannmål, hälften råg och hälften korn. År 1850 fanns här betydligt bränneri; till gården höra trädgård och tegelbruk; den uppgafs 1760 och 1818 haft 80 t:rs utsäde, tillräcklig äng, nödtorftigt mulbete, litet skog på kronoparker, godt fiske i Wettern. Starby var i 1863 års bevillning taxerad till 300,000 rdr rmt. — *Östra Starby* eller hospitalsladugården, 1 mtl krono, beläget nära Tegelladsviken, hörer till Aska härad. Äfven detta har varit klostrets, sedermera kronans, omkring 1687 Wadstena hospitals; är för närvarande bortarrenderad.

Starbäck, Öfra och **Nedra**. By uti Gustaf Adolfs kapell af Wartofta härad och Skaraborgs län, om 2 mtl skatte *Öfra*, 1 mantal krono, $^1/_2$ mtl skatte *Nedra*, hvaraf det förstnämnda varit doneradt grefve Pehr Brahe till grefskap under Wisingsborg efter konung Johans bref af den 9 Juli 1569, är sedermera reduceradt, har nu 12 åboer; af sistn. har krono-hemmanet varit doneradt L. Ribbing, men blifvit sedermera indraget, se vidare under art. Gustaf Adolfs kapell. Efter Tuneld finnes *Starbäcks* knipphammare på Kjellebäcks egor inom näst-gränsande Habo socken.

Starrarp. By af $2\frac{17}{48}$ mtl skatte, 1 mtl uts. frälse, $^2/_3$ mtl krono, uti Frenninge socken af Färs härad och Malmöhus län, är märkvärdig derigenom, att här föddes den 5 April 1776 den om folkskolorna nitälskande riksdagsmannen Nils Månsson, efter hvars död den 25 Juli 1837, Starrarps byamän uttogo skoleplats på samma ställe, der han var född.

Starrforss, Norra, ett frälse-säteri af 3 mantal, uti Wester-Löfsta socken af Westerås län, se art. Molnebo bruk.

Starrholmen, ett öfverjägareboställe på kronoparken *Edsmären* i Skaraborgs län, der från och med den 1 Oktober 1859 en skogsskola finnes inrättad och hvarifrån under året 1860: sex elever utgingo.

Starrkärr, *Sterrkärr*, fordom Stärkared, en socken uti Ahle härad af Elfsborgs län, belägen $1^1/_2$ mil från Kongelf, 3 mil från Göta elf, som skiljer henne från Bohus län, omfattar 0,636 qvadratmil, hvaraf 0,021 vatten. Marken är bergig; rådande jordmånen är till större delen lera, för öfrigt sand. Skogsbristen är här särdeles märkbar. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,447 och 1863 af 2,273 inbyggare på 504 hushåll, innefattar $50\frac{1}{3}\frac{1}{2}$ mantal, hvaraf $42\frac{31}{32}$ skatte, $2^1/_{16}$ krono, $5^1/_2$ frälse, taxerade till 1,086,000 rdr; verk och lägenheter taxerades till 73,300 rdr rmt. — I socknen äro förlagda 13 man af indelta arméen.

Socknen utgör med Kilanda och Nödinge ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Domprosteriets norra kontrakt af Göteborgs stift. Nära kyrkan och på prestgårdens egor har legat en ättehög, kallad *Starkotters graf*, som förstördes mellan 1821 och 1840; deremot finnes qvar en mindre jättegryta.

Största godset utgöres af *Alaforss* bomullsspinneri, $^1/_8$ skatte *Målje* och $^1/_4$ *Rishedtomten* med 4 qvarnar. — 1 mtl *prestgård*. 1 mtl *Eskekärr* är indraget sergeant-boställe. — Af hemmans namn

förekomma vidare *Nohl, Svenstorp, Sannum, Ryd, Utby, Ölanda.* — Adress: Göteborg.

Starrkärr, en gård af 1 mtl skatte uti Borgviks socken af Grums härad och Carlstads län, uppgafs af Djurberg år 1818 egt tillräckligt höfoder, brist på skog, stor och vacker mangårdsbyggnad af trä med tillhörande trädgård. Starrkärr, tax. till 40,000 rdr, har länge lydt under Borgviks jernverk, som eges af kammarherre Sköldebrand på Hellekis.

Stegeborg eller *Stäkeborg*, fordom ett slott på en holme innanför Eknön, der Slätbaken bildar ett smalt sund, och som hörer till Östra Ny socken af Björkekinds härad och Linköpings län; slottet, som omnämnes första gången i början af 1300-talet, då kon. Birger Magnusson här hade sin hofhållning, har varit Göta rikes starkaste slott, och mångfaldiga samt långvariga belägringar utbredde dess rykte som sådant vidt öfver norden. Några af dess historiska öden vilja vi här anföra. Efter förut nämnda konungs flykt till Gotland, försvarades slottet af prins Magnus med mycken tapperhet emot Matts Kettilmundsson, men slutligen lät han förmå sig att dagtinga mot säkerhet för lif, men blef likväl halshuggen på Helgeandsholmen i Stockholm, och Stegeborg i grunden förstördt. Sedermera befinnes biskop Carl i Linköping hafva af hertiginnan Ingeborg med svenska rådets bifall fått sig öfverlåten *Skielldoviks* gård, såsom Stegeborg då kallades, som ersättning för 500 mark penningar, af biskopen utlagda till landets behof, hvilken gåfva bekräftades 1321 i Warberg af kon. Magnus. Nämnda biskop skall låtit här uppföra kostbara och herrliga byggnader, och har man sett biskopens familjevapen (Bååt) uthugget öfver en port. Länge förblef dock icke gården i biskopens ego, utan konung Magnus utbytte den mot andra gods på Wisingsö med flerstädes och åtog sig att, som ersättning för hvad kostnaden utgjort, betala biskopen årligen 200 mark penningar. Sedermera har slottet i likhet med flera andra varit öfverlemnadt åt utländska fogdar, som efterlemnat minnen af förtryck och våld mot underhafvande. År 1390 erhöll Sten Boson Natt och Dag slottet i förläning, år 1391 nämnes Ivar Moltke såsom fogde på Stegeborg. Under konung Eriks tid insattes här en fridlös dansk man Ivan Fleming och derefter fogdarne Jösse Fintsson och Johan Walc, från hvilka slottet intogs år 1434 af frihetshjelten Engelbrecht. Riksmarsken Carl Knutsson anförtrodde det åt sin svåger Nils Stensson Natt och Dag, som afföll till konung Erik, så att en belägring måste företagas mot slottet. År 1452 förläntes det till biskopen Nils Kenicius i Linköping, som behöll det till sin död år 1458. Sten Sture den Ä., som förlänte slottet först till sin slägting, den trolöse Ivar Axelsson Thott och sedan åt riddaren Greger Mattsson Lilje, måste tre gånger med härsmakt återtaga det. Under kon. Kristian II innehades slottet af riksrådet Nils Grip och dess måg Holger Gere (enligt annan uppgift af grefve Johan af Höija). Under Gustaf Wasas frihetskrig eröfrades Stegeborg af den tappre Arvid Westgöte, som var nära att då taga Severin Norrby till fånga. År 1528 skall Holger Carlsson Gera erhållit slottet i förläning, sedermera Svante Sture, som försvarade det 1543 mot den upproriska bondehären under Dackefejden. År 1537 föddes här kon. Johan III, hvilken såsom hertig tillika med brodern Carl tog slottet från kon. Erik och fullbordade slottsbyggnaden, som blifvit påbörjad af fadern på *Stegön*, deraf den ock fått namnet *Stegöborg*, som sedermera förändrats till Stegeborg och Stäkeborg. Följande året anslogs slottet af ständerna åt drottn. Katharina Jagellonica tillika med Linköpings stad, och kringliggande trakt såsom lifgeding, år 1571 gafs det åt enkedrottningen Katharina Stenbock. Ifrån den tid kon. Johans dotter, prinsessan Anna, höll på Stegeborg ett gladt och lysande hof, har man en berättelse om s. k. Onsdagsbrölloppet, der prinsessan lät i slottskapellet, föräldrar och anhöriga ovetande, sin hofprest sammanviga herr Joh. Gyllenstjerna med jungfru Sigrid Brahe, som var förlofvad med Erik Bjelke, men till hvilken hon fått misshag; detta föranledde en årslång fejd mellan de mäktiga slägterna Gyllenstjerna, Brahe och Bjelke. Utanför Stegeborg var Carl IX såsom

riksföreståndare nära att tillsätta lifvet då han en gång belägrade slottet, och hade på en holme, som ännu i dag deraf kallas Carlsholmen, sitt läger; men räddades derifrån genom Försynens skickelse, så att de kärrabyssor, som riktades tre gånger mot honom, under det han gick under ett berg nära borgen att bespeja dess försvarsverk, alla gångerna sprungo sönder. Den 28 Augusti 1598 landsteg kon. Sigismund vid Stegeborg och var derefter nära att helt förstöra hertig Carls mot honom samlade trupper, men sedan Sigismund natten mellan den 20 och 21 Sept. lemnat slottet, intogs det af hertig Carl. Här satt en tid fången erkebiskop Abraham Andr. Angermannus innan han flyttades till Gripsholm. Carl IX förlänade Stegeborg åt hertig Johan, efter hvars död det öfverlemnades åt pfalzgrefven Johan Casimir, hvilken här med sin gemål Katharina, Carl IX:s dotter, framlefde sina ljusaste lefnadsdagar, och dog äfvenledes härstädes år 1652; sonen, hertig Adolf Johan, innehade slottet år 1689, hvarefter det reducerades och fick så småningom förfalla. Nu står endast det gamla tornet — den halfstörtade stenjätten — qvar på sin skogbevuxna holme, »talande ett mäktigt språk till den förbiilande nutidssonen», samt ett stycke i vester derifrån några mindre ruiner, som äfven erinra om det gamla Stegeborg från de oroliga och lysande tiderna. — Stegeborgs slott, framställdt uti Dalbergs »Succia» samt i Tersners »Fordna och Närvarande Sverige», anses varit i omkrets minst 400 alnar.

Stegeborg, ett frälse-säteri af 2 mtl uti Skällviks socken af Hammarkinds härad och Linköpings län, men enligt kongl. bref af den 21 Nov. 1845 förflyttadt i kyrkligt hänseende till S:t Annæ kapell, är beläget vid segelleden från utloppet af Göta kanal vid Mem till Östersjön; det var fordom kungsladugård under förut beskrifna slott, samt såldes af kronan till skatte åt öfversten och riddaren Werner Detlof von Schwerin år 1783,*) hvars son, grefve W. D. v. Schwerin inlöste detsamma enligt kongl. bytesbrefven af åren 1788 och 1792 till säteri och frälsenatur. Efter sonens, assessorn i Göta hofrätt, Th. Werner v. Schwerins död, såldes egendomen 1863 för en summa af 325,000 rdr till agronomen Otto Mannerstråle. Den utgöres utom säteriet af underl. $6^{1}/_{2}$ mtl frälse, $1^{1}/_{2}$ mtl skatte, samt lägenheter i Östra Ny socken; utsädet uppgafs år 1818 till 150 t:r, år 1857 till 40 à 50 t:r råg, 20 à 30 t:r hvete, med deremot svarande vårsäde.

År 1778 härjades mangården af en betydlig eldsvåda, hvarefter år 1806 eller 10 en ny vacker stenhusbyggnad uppfördes af kammarherren Schwerin, som mycket förskönat och förbättrat egendomen. Till gården hörer trädgård med park om 12 tld, nedanför östra sidan af byggnaden är en köksträdgård, som uppgifves varit den fordna slottsträdgården. — Här finnes äfven tegelbruk.

Stegeholm, ett mtl krono, uti Lofta socken, Norra Tjust härad af Kalmar län, beläget vid inloppet till Gamlebyviken, midt emot Westervik, utgör med i samma socken belägna 1 mtl krono *Stufverum* boställe för 3:dje majoren. — Här har fordom funnits till försvar för gamla staden Westervik, den nu kallas *Gammelby,* ett befäst slott, kalladt *Stäkeholm, Stäkahus,* som skall varit i godt stånd under konungarne Albrechts och Eriks af Pommern tid; det var från 1385 förpantadt till riddaren Bo Jonsson och hans arfvingar.

År 1436, då Lage Röd var befallningsman på slottet, intogs det af Engelbrecht, som lät förstöra det, men blef snart åter iståndsatt och innehades 1469 af riddaren Erik Karlsson, som derifrån anställde plundringståg i Östergötland. År 1485 innehades Stäkeholms län, innefattande Tjust, Ydre, Kind, Norra Wedbo härader och Westerviks stad, af riksrådet Erik Gyllenstjerna. År 1517 uppbrändes slottet tillika med Westervik af den flyende danska hären; återställdt efter branden intogs slottet genom belägring af Gustaf I:s trupper, under Hans Skrifvares befäl. Då Erik XIV vid sin kröning i Uppsala år

*) Enligt Tham fick kommerserådet Jak. Höckerstedt år 1731 tillstånd att lösa kungsgården till skatte, till hjelp för blyverket, anlagdt på malmtillgång från en på egorna år 1725 funnen blygrufva, såldes af honom år 1734 till Rikets Ständers bank, som åter sålde godset till nämnde öfverste Schwerin.

1561, utnämnde riksföreståndaren Sten Sture den Yngres son, Svante Sture till grefve, gaf han honom Westervik och Stegeholm till grefskap; sedermera skref sig Stureslägten till Stäkeholm och Westervik, hvilket grefskap öfverlemnades åt fältmarskalken Hans Kristoffer Königsmark vid hans återkomst från Tyska 30-åriga kriget. Sonen uppbyggde derstädes ett nytt och präktigt slott i det gamlas ställe, som dock redan 1677 tillika med Westervik ödelades af Danskarne. Grefskapet förlorades för slägten genom reduktionen 1681, och på den plats, der slottet stod, är nu en byggnad uppförd för Westerviks skeppsvarfs behof. Stufverum är utarrenderadt till egaren af Gräntzö i Loftahammars socken och brukas i sambruk med 2 mtl frälse *Hälgsjö* och $^1/_4$ mtl *Wålningebo.*

Stens eller *Näkna* jernverk, belägna uti Qvillinge socken af Bråbo härad och Linköpings län, utgöras af 2 stångjernshamrar, 2 franch-comté-härdar samt Grafversforss manufakturverk, bestående af 1 hjulstock, 3 spik- och räckhamrar, tullmjölqvarn med 3 par stenar och grynverk, stålugn, 2 finbl. vattensågar samt Grafversfors masugn.

Bruket anlades 1733 vid Näkna, der äfven funnits masugn för malm från Mogata och Krokeks socknar, som utblandades med malmen på Näkna egor, flyttades 1749 till Sten; har lydt till Rodga, som 1753 tillhörde P. Hellwegh; egare 1825 var P. U. von Aken, 1850 enkefru M. Rheder, omgift s. år med öfverste Ahlström, se vidare art. Qvillinge socken. Tillhörande landtegendom utgöres af *Sten,* $^1/_4$ mtl frälse med underl. $1^1/_8$ mtl under eget bruk samt $3\frac{3}{24}$ mtl bortarrenderade. Vid jernverken och på Stens egor bodde 1863: 36 hushåll. — Riklig tillgång på såväl skog som vatten finnes. Mellan bruket och gästgifvaregården *Lilla Åby,* går jernvägen Kathrineholm—Norrköping, och finnas å denna linien 2:ne genomsprängda tunnelar.

Stenarsbyn, egendom på Dal uti Fröskogs socken af Tössbo härad och Elfsborgs län, bebyggd med ett större trähus har täck belägenhet vid en sjö, på hvars andra strand ligger Hensbyns gästgifvaregård; det egdes på 1660-talet af kronofogden Er. Bengtsson, adlad Liedeman, som derpå erhöll säterifrihet år 1669; sonen Bengt, som var döf och dumbe, dog på Stenarsbyn i hög ålder och var den sista af ätten. Egendomen köptes på 1770-talet af friherre Hermelin för Dals bergssocietet och såldes sedan till brukspatronen Kristoffer Sahlin, innehades sedan 1815 af hans son, brukspatronen Mauritz R. Sahlin, hvilken mycket förbättrat och förskönat denna vackra egendom, som äfven kallas Kristinedal, enligt Kammar-kollegii tillstånd af d. 18 Mars 1840. Här finnes äfven ett jernbruk, qvarn och såg. På 1850-talet gjordes här försök att bränna murtegel utan någon ugn, dervid Rydinska brukberedningen användes här så, att blandningstunnan, anbragt på en axel kringdrefs af ett vattenhjul, hvilket dock torde vara ett onödigt arbete när osläckt kalk erhålles i närheten, emedan ingenting är lättare och ändamålsenligare än att vid släckningen tillsätta sand och grus, då två till tre personer kunna utan svårighet hålla flera murlag med tillräckligt kalkbruk.

Stenberga. Annex-socken till Näshults pastorat, är belägen uti Östra härad af Jönköpings län, $5^1/_2$ mil från Ekesjö, är 1 mil lång, $^3/_4$ bred, omfattar 0,472 qvadratmil land och 0,093 qv.mil vatten. Inom socknen ligga sjöarne *Salgen,* der jernmalm tages, som forslas till Klafreströms jernbruk, *Hagseryds, Sjöarps* och *Galte, Hjorten* inskjuter från Kalmar län. I sjöarne fångas sik, ål och braxen. Socknen, som år 1810 beboddes af 745 och 1863 af 1,035 inb., innefattar 27 mtl, hvaraf $14^5/_8$ mtl skatte, $2^1/_2$ krono, $9^7/_8$ frälse, taxerade till 459,000 rdr rmt, verk och lägenheter äro tax. till 7,600 rdr rmt. Af indelta arméen finnas 14 man inom socknen. — Kyrkan, belägen $7^1/_4$ mil från Wexiö, $^5/_8$ mil från moderkyrkan, är gammal, med torn från 1762. Altartaflan, föreställande Kristi begrafning, skänktes af general-majoren Klingström, då han bodde på majors-bostället *Boo,* som ligger här i socknen. Här finnes sockenbibliothek. Af kyrkoherdar nämnas Ingeldus Petri och sonsonen Erlandus Kebbonis, under hvars tid socknen blef annex till Näshult, död 1690. En sonson till honom, Kebbe Svensson i Skjörtorp här i socknen, bivistade fältslaget vid Helsingborg, der han, jemte rusthållaren Johan Sylvius, hjelpte till att,

i brist på hästar, draga kanonerna. — *Sjöstorp*, $^3/_8$ mtl skatte, är Wirsenernas fädernehemman. — Af gårdar märkas vidare: frälse-säterierna *Ekholmen, Hasselås, Salshult* och *Skerfvette*, med pappersbruk m. m. — 1 mtl *Stora Stenberga*, pastors stom. $^1/_4$ *Sjövikan*, jemte $^1/_{40}$ mtl skatte *Sjöarp* kapellans-ställe, samt $^1/_4$ mtl *Åleberg*, ladugård till Wallby i Skirö socken. $^1/_2$ *Lundås*, är fahnjunkare-bost. Största byn är $3^1/_2$ mtl skatte, 1 frälse *Boda* med ask- och calsinerbruk. — Af denna socken utgöra $11^1/_8$ mantal s. k. *Ånhults* skate.

Stenberga, ett frälse-säteri af 2 mtl uti Wånga socken af Skånings härad och Skaraborgs län, tillhörde år 1772 major Klöfversköld, 1818 lektorn P. Lindskog och 1863 Carl Magnus Hansson. Säteriet erhöll vid landtmätning åren 1787 och 1789, 24 tld 11 kappl. af gamla egor, 87 tld $^1/_4$ kappl. ny åker, hvaraf det synes i godhet icke motsvara hemmantalet; åkern är äfven ganska stenbunden, men i sednare åren har mycken sten blifvit uppbruten. Gran och furuskog saknas.

Stenbrohult, en socken uti Allbo härad af Kronobergs län, $4^3/_4$ mil från Wexiö, gränsar i söder till Loushult i Skåne, var länge riksgräns, kallad *Göta* eller *Getabeck*, är $2^1/_2$ mil lång, $^1/_2$ mil bred, samt omfattar 0,940 qv.mil, hvaraf 0,123 vatten. Af sjöar finnas *Steningen* på gränsen mot Wirestad, hvarifrån en ström går genom *Såganäs* sjö till *Möcklen*, och kallas vid utloppet *Djö* å. Marken är mer bergaktig än jemn samt mycket stenbunden; jordmånen är medelmåttig, i allmänhet sandblandad; dock finnes på några ställen mulljord. Af skog växer gran, furu, björk, al, lind och någon bok. Den lilla afvenboken *Carpinus Betulus*, med sin hvita och hårda ved växer i socknen, af densamma förfärdigas axlar och viggar. Här upptäcktes af Linné insekten *Coccus carpini*, som ansågs kunna blifva af stor nytta, så vida den innehöll färgämne. *Lichen geograficus*, en den finaste mossa, kläder all barken på afvenboken. Humlegårdar funnos vid alla gårdar. Ofta gjordes dessa alldeles fruktlösa af s. k. *Nimmerdagg*, hvars uppkomst då ännu ingen kunnat utröna. Sjömalm hemtas i myckenhet ur härvarande sjöar. Den odlade jorden uppgifves till 1,350 tld, hvaraf 1,050 är lagd i ensädes och 300 i cirkulationsbruk, naturlig äng till 4,000 tunnl.; utsädet som år 1818 uppgafs till 530 tunnor, uppgifves nu till 928 t:r utom 1,500 t:r potates; sädesslagen äro korn, råg, hafre, blandsäd, 8 t:r hvete. Ladugården anses afkasta till afsalu 100 stycken oxar, 300 ℔ smör. — Socknen, utbruten från Wirestad, hvarom se art. Möcklanäs och som år 1810 beboddes af 1,223 och 1863 af 1,337 inbyggare, innefattar $40\frac{1}{24}$ mtl, hvaraf $29^1/_2$ mtl skatte, $4^1/_{12}$ krono, $6^7/_8$ frälse, tax. till 778,700 rdr rmt, samt *Qvarnatorps* qvarn med 3 par stenar och grynverk, *Djö* såg och masugn, stångjernsbruk och manufakturverk samt åtskilliga qvarnar, garfveri, handelslägenheter, ångbränneri m. m., allts. taxeradt till 54,400 rdr rmt. — Kyrkan, nybyggd 1828—30 af sten, är 50 alnar lång, 28 bred invändigt. Här finnes ett nyligen grundadt sockenbibliothek genom donation pr belopp 300 rdr af muraren Jon Månsson, deraf dock hälften skall förräntas till årliga premier åt barn, utmärkta för flit och ett godt uppförande. — Af kyrkoherdar må nämnas den ryktbare folktalaren Pehr Nyman på 1840-talet, och af komministrar Nils Ingemarsson Linnæus, fader till den namnkunnige naturforskaren Carl Linnæus, sedermera adlad von Linné. Af andra märkliga män, som lefvat inom socknen torde äfven få räknas en veteran från Gustaf III:s fälttåg, kornetten Ebbe Rutger Skytte af Sätra, som afsomnade nyligen i Bölsö inom denna socken. Han ingick år 1789 som kadett vid stora flottan och bivistade följande året sjöbataljerna vid Reval och Kronstadt. Under genombrytningen vid Wiborg togs han till fånga. Frigifven anställdes han såsom underofficer vid lifregimentet och erhöll 1801 afsked med kornetts namn. — Ett äldre historiskt minne har socknen fäst vid frälse-hemmanet *Taxås*; i trakten vid *Taxåsaklint* skall nemligen Danskarnes general *Taxe* eller *Kaxe* blifvit dödad under sömnen efter ett rus af ett nedfallande klippstycke.

Af gårdar märkas: säteriet *Möcklanäs*, se den art. *Djö*, $^1/_2$ mtl skatte med jernverk. — Boställshemman äro $^1/_2$ *Stenbrohult* pastors-, $^1/_2$ *Råshult* kapellans-, se den art. 1 mtl *Bästerås* är mönster-

skrifvare-boställe, $^1/_2$ mantal *Djeknabygd*, stomhemman; $^1/_3$ mtl *Espemoen* och $^1/_4$ *Strängarås* trumslagare-, $^3/_4$ *Gamlelycke* mönsterskrifvare-, $^1/_4$ *Ugnhult* pipare-boställen. — Adress: Wexiö.

Stenbro, prestgård i Allhelgona socken af Rönö härad och Nyköpings län; häraf togo d:r Carolus Nicolai Bothpriensis och hans syskon efter grekiska ordet Lithas, som betyder sten, sitt tillnamn, Lithman.

Stenby, Westra, en socken uti Aska härad och Linköpings län, 1 mil från Wadstena och Skenninge, 4 mil från Linköping, är bildad af tvenne med hvarandra förenade socknar, fordom kallade Sten och Kälfsten (se sistn. artikel), samt innef. 0,265 qv.mil land, fördelade på $33^7/_8$ mtl, hvaraf $24^3/_8$ skatte, $2^3/_4$ krono, $6^3/_4$ frälse. Landet är i allmänhet slätt, men med låga åsar från norr till söder, der *Räfsjö* mosse ligger och ger upphof till en bäck, som går åt norr och nordost till Hamra vik, och delvis har utgjort gränsen mellan de fordna två socknarna; i sydost ligger en del af Tranberga mosse, fordna sjön Kälfven, hvilken innehåller bränntorf, en skatt för denna skoglösa ort; starka källsprång, hvaraf ett af gammalt är kalladt S:t Britas källa, uppspringa vid mossens norra ända. Rådande jordmånen är lermylla, på kalkgrund vester ut, men temligen sandblandad mot öster; af äng och bete finnes föga, mesta utrymmet upptages af åker, som årligen utvidgas genom odling af mossar och annat. Hufvudnäringen är derföre åkerbruk, i sednare åren allt mer satt i förening med foderväxtodling, boskapsskötsel och bränvinsbränning. Inom socknen ligger *Fålehagens* kronopark, som är upplåten åt Göta kanalbolag. I en liten insjö eller göl vid Skepstad fångas rudor. Socknen beboddes 1760 af 270, 1810 af 313 och 1863 af 1,243 (?) inbyggare. All fast egendom var 1863 tax. till 110,300 rdr rmt, hvaraf 2,500 rdr för bryggeri vid Sjökumla och bränneri vid *Södra Freberga*.

Socknens namn Sten har man velat härleda utaf den härstädes öfverallt i jorden befintliga kalksten, samt Westra Sten till skilnad från Östra Stens eller Stenby kyrka på Wikbolandet. De förutnämnda socknarne förenades 1813 till bruket af en kyrka och utgöra ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen inom Aska kontrakt af Linköpings stift. Om *Kälfvestens* kyrka är redan nämndt på dess ställe. *Stens* härjades af Danskarne 1568, men återställdes genom konung Johan III:s försorg; den nya kyrkan är byggd 1811 och 12 på platsen, der Kälfvestens kyrka stått; har nyligen undergått en större reparation. Socknen har åtskilliga kassor, en fast folkskola, der en oexaminerad lärare undervisade 75 barn, medan 23 erhöllo undervisning i hemmet. Fornlemningar utgöras af grafhögar och bautastenar å *Hogerabacken* vid stora landsvägen, ett forntida kapell vid *Sjökumla,* som sedermera varit begagnadt till tingsplats; en runsten tjenande till tröskel i vestra kyrkodörren. Stens öfvergifna kyrkogård är nu blott en stenbacke för kobete. På *Fröberga* gård föddes historie-skrifvaren Messenius, se vidare art. *Kälfsten.*

Wadstena kloster har ensamt egt här tills. 15 gårdar. Inom f. d. Sten finnes af gårdar och byar: *Sten,* 1 mtl prestgård; *Hässleby* $^1/_2$ mtl militiæ-boställe. — $^1/_2$ *Horngärde* lyder under Wadstena slott. — *Sten,* $2^1/_8$ mtl skatte; *Hamra,* 1 mtl skatte, 2 mtl frälse; *Norrsten,* $2^7/_8$ mtl. — Gårdarne i Kälfvesten finnas upptagna under den artikeln. — Adress: Wadstena.

Stenby, Östra. Socken uti Östkinds härad och Linköpings län, är belägen längst i n. v. af häradet, till största delen å det egentliga Wikbolandet, $5^3/_4$ mil från Linköping, $1^3/_4$ mil från städerna Söder- och Norrköping, mellan Svinsundsfjärden af Bråviken i vester, Ållonöfjärden i n. o., samt en del af sjelfva Bråviken i norr; en mindre del ligger norr om viken, å Kolmården. Arealen är 0,436 qv.mil land, fördelade på $66^7/_8$ mtl, hvaraf $18^1/_4$ skatte, 2 kr. $46^5/_8$ frälse; af dessa skola dock, enligt Wiedegren, $3^1/_2$ mtl, som genom Bjerkhusaån blifvit skiljda från socknen, lyda till Björkekinds härad. Södra bygden är hufvudsakligen ett slättland af Wikboländsk natur, med spridda bergkullar och backar, inåt socknen förekomma temligen sammanhängande bergssträckor, dock af ringa höjd, och omvexlande med stora slättmarker eller sänkningar såsom *Fyrby*-kärren; emot sjökusten går en vidsträckt sänkning, den bördigaste i orten, samt fortsättes vid sjelfva strandbygden

af långgrund sjöstrand. Kolmorden i socknens norra del är brant stupande mot söder, men afbruten af små dalgångar med bäckar; bergen hafva mot sjön högst 200 fots höjd, längre in högst 400 fots. Vid östra gränsen utfaller Wara-ån genom sidlända marker till Ållonöfjärden, *Löfsjön* har utlopp till Södermanland. Norra sockendelen har i allmänhet mager jordmån och ringa odling; söderom Bråviken är jordmånen styf lera i dalbottnarna eller på slätterna och ända upp mot bergens sidor, tung å de förra, hård och seg äfven på de sednare; ehuru hårdbrukad, gifver den, der den skötes väl, utmärkta skördar af hvete, klöfver och vicker, sämre af råg och korn; mot sjön hafva dalbottnarne en utomordentlig gräsväxt och gifva de yppersta betesmarker; höstbrodden och gräsväxten förstöras dock ofta under vårtiden af ihållande östliga vindar, särdeles om isen under svåra vårvintrar samlar sig på grunden vid sjöstränderna. Näringar äro åkerbruk och boskapsskötsel, fiske och sjöfogelsjagt vid Bråvikens båda stränder, skogsbruk, isynnerhet å Kolmorden; här finnes äfven en på 1850-talet ännu ej utskiftad allmänning; en mindre, kallad *Åhagen*, har funnits i södra kilen mot Kuddby; sjöfart idkades 1852 med en båt af 15 läster. Jernmalmsbrytning har varit idkad å Kolmorden. — All fast egendom var 1863 taxerad till 1,270,278 rdr, hvaraf 21,778 rdr för verk och lägenheter. — Socknen beboddes 1758 af 960, år 1810 af 1,091 och 1863 af c:a 1,240 personer på 348 hushåll. Bönderna hafva ej mindre hemmansdelar än $^1/_4$, också har deras antal på 25 år minskats till hälften. Folkets lynne, bildning och seder beskrifvas mindre fördelaktigt; i sednaste åren hafva tjufnadsbrotten tilltagit. Ett lyckligt undantag från det allmänna sedeförderfvet göres af skogsboerna å Kolmorden. — Af indelta arméen underhåller socknen 13 man.

Östra Stenby, Stora Sten, äfven Stenbo, nämnes ofta på 1300-talet, en dess kyrkoherde år 1320. Socknen utgör för sig ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Wikbolands eller Östkinds och Björkekinds kontrakt af Linköpings stift. — Kyrkan, af sten, i rundbågsstil, är hvälfd 1441 och tillbyggd 1682—84; hon har en gammal altartafla i träsnideri, som enligt berättelse är tagen i Elbing och hitskänkt från Ållonö 1726; grafvar för slägterna Kurck och Rotkirck; af de förstnämnda må nämnas krigsrådet och lagmannen Gustaf Kurcks, der hans eget och hans 16 anors vapen ses; af honom tillbyggdes kyrkan och skänktes predikstolen. Socknen har kyrko-, fattig-, skol- och medikaments-kassor, de två sistn. grundade genom enskilda donationer af år 1784. Barnundervisningen sker i en fast folkskola af en examinerad lärare; ungefär $^1/_8$ af skolbarnen undervisas i hemmet. — Bland fornlemningar finnas runsten i kyrkan, stenkummel och stensättningar i mängd, särdeles vid Gullestad och Säby. År 1719 härjades orten af Ryssarne.

Under katholska tiden hafva 11 gårdar lydt under kyrkliga stiftelser, 3 under Askeby kloster. Nu lyda ungefär hälften af hemmanen under de tre säterierna *Näs, Rotenberg* och *Ållonö* inom socknen. $^1/_3$ tillhör allmoge. $2^3/_4$ mtl frälse *Säby* och 1 frälse *Gökstad* utgöra ett gods; *Ystad*, 2 mtl fr., utgör ett. — *Stora Sten*, 1 mtl, prestgård. — *Selingstad*, 1 mtl, komminister-boställe. — På Kolmorden ligga hemmanen *Timmergata, Lögsjön* och *Fjällmossen*. — *Gjökstadha* och *Wreta* nämnas 1381, *Bjerkusa, Langatorp, Wreta, Skellingxstadha* 1383 i Bo Jonssons köpebref; *Litlesten* och *Digresten* 1352 i en handling af Bengt Algotson och Håkan Kampa. — Adress: Ö. Husby.

Stenby, ett frälse-säteri af 3 mantal på Svartsjölandet uti Adelsö socken af Färentuna härad och Stockholms län, är beläget vid Hofgårdsfjärden, 4 mil från hufvudstaden; det har tillhört B. Skytte från 1649, men reducerades, hvarefter det utbyttes år 1709 från kronan af J. Wattrang; en del skall på 1680-talet innehafts af Hirsch. Bland sednare egare nämnas Lagerstolpe, Pihlman, landshöfding Törne, baron Rosenblad, som nu nyligen försålt det med underlydande 3 mtl, hvaraf $^1/_4$ rå och rör *Bollnäs*, $^1/_2$ mantal skatte *Stenby* och tegelbruk, mot 165,000 rdr rmt, till förste landtmätaren, grefve H. A. Taube.

Säteriet har manbyggnad af sten, jemte stor trädgård. Tillverkningen vid tegelbruket uppgifves år 1858 till 12,000 riksdalers värde.

Stenby-borg, belägen omkr. 1,000 alnar

från Fogdö kyrka i Södermanland, är ett gammalt fäste från hednatiden, på ett någorlunda högt och ensamt berg, som dominerar slätten. Den är olik de flesta andra deruti, att dess öfversta yta utgör en slät plan, omgifven af en ringmur, hvaraf en stor del ännu är qvar.

Stenby skans, på Tosterön i Mälaren, hvaraf qvarlefvor ännu upptäckas på bergshöjden vid sjön, har varit ett godt fäste och ett försvarsverk emot de österut boende folkslagens inbrott före Stockholms anläggning.

Stene, Norra, by uti Ludgou socken och Rönö härad af Nyköpings län, på hvars egor å en betydlig enstaka höjd vid sjön Sillen R. Dybeck på 1850-talet upptäckt en »storartad stensättning», hvars aflånga fyrkant inneslutit minst tre i rad resta höga bautastenar, och som är omgifven både af kullar, kretsar och en mängd dylika resta stenar, 3—3½ alnar höga.

Steneby. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Norra Dals kontrakt af Carlstads stift, innefattar socknarna Steneby, Ärtemark, Ödsköld, Tisselskog, Bäcke och Billingsforss bruksförsamling, med 84½ mtl, bebodda 1860 af 9,288 personer. — Pastoratet är beläget 11½ mil från Carlstad. — *Steneby,* modersocken, belägen uti Wedbo härad af Elfsborgs län, 4½ mil från Åmål, 8¼ från Wenersborg, 9 från Strömstad, 8 mil från Fredrikshall samt 5 mil från Wärmlands län vid Gustafsfors bruk, innehåller $1\frac{1}{10}$ qvadratmil, hvaraf land c:a $\frac{9}{10}$ och sjöar $\frac{1}{5}$ qv.mil, eller $16{,}787\frac{11}{32}$ tld, deri inberäknade 149¾ tld mossar, $463\frac{1}{16}$ tunnland sjöar.

Likaså ombytligt till sitt skaplynne som hela Dal, är äfven denna dess del — slätt och bergsbygd omvexla här med hvarandra. Den betydligaste bergssträckan är utmarken till säterierna Södra Dingelvik och Lästvik samt hemmanet Signebyn, utgörande norra foten af den s. k. *Köhlskogen;* en högre och sterilare bergskedja, vanligen *Hissingarne* kallad, sträcker sig mellan sjöarne *Ertingen* och *Hålen* längs med Ärtemarks sockengräns, dernäst böra nämnas de s. k. *Ekefjäll* och *Wambefjäll.* Bergens sluttningar utgöras ofta af god skogsmark. Socknen genomskäres af tvenne större vattendrag, af hvilka det ena, det största på Dal, uppkommet från Norge och Wärmland utur sjöarna Romsöe i Norge, Stora Lee, Lelången, Östra och Vestra *Silen,* samt sedermera äfven från Svärdlång, förenande sig uti den till större delen inom socknen belägna Laxsjön, för att derefter genom Långeströmmen förbi Långedets sågverk och Kathrineholms bruk ingå uti sjön Rågvarpen, utgjuter sig slutligen vid Upperud i Wenern. *Wångsjön* och *Torrsjön* utfalla båda i sjön *Grann.* Dessutom finnas 32 mindre kärn. Längs utmed Steneby-elfven, mellan sjöarna Laxsjö och Iväg, sträcker sig en vacker och bördig dal.

Den rådande bergarten är öfver hufvud granit, här och der blandad med andra stensorter; t. ex. vid *Lästvik* finnes ett ej obetydligt lager af talk, på orten af allmogen kallad blåhén, hvilken lemnar förträfflig mursten; så finnes ock på Södra Dingelvik en kalkstensådra och på hemmanet *Skärbo* ett betydligt lager af skiffer, hvilken för närvarande upphugges till takbeläggningar. Vid Skuggetorp, Åsnebo, N. och S. Fjäll finnes blodstensmalm, och å Södra Dingelvik, vid Kathrineholm och den s. k. *Tusendalersbacken* fann W. Hisinger 9 särskilda slag af saltsjösnäckor. På hemmanet *Näfverlös* egor finnes en helsokälla, som likväl ej på flera år blifvit begagnad; många mineralhaltiga ådror förekomma i bergsbygden, fastän ingen uppmärksamhet vid dem blifvit fäst. — Rådande jordmånen, så i åker som äng, består längs utmed Steneby-elfven af lermylla på lerbotten; men i den mån hemmanen äro högländare, vidtager ock öfver hufvud en magrare jordmån; vestliga delen af socknen, som vanligen kallas Noreby socken, d. v. s. alla hemman vester om sjöarne *Iväg* och *Grann,* består nästan utseslutande af sand och stenmylla, af hvilken dock större delen är fet och bördig genom den mångåriga och rika häfd den vunnit. En del utmed sjöarna lågt liggande egor bestå äfven af lerarter, men för öfrigt finnes på många hemman blandning af lera, sand och sandmylla, rödfimma och rockjord. Ängarne bestå hufvudsakligast af stenbackar, belägna vid bergfötterna samt bevuxna med björk och aspskog; dock finnas betydliga madängar. — Allmogens näringsfång, åkerbruk, boskapsskötsel och skogshandtering,

äro så sammanblandade, att intetdera kan anses utgöra hufvudnäringen. Åkerbruket skall skötas här vida bättre än i många andra af provinsens socknar. Här finnas högst få torpare och ännu färre bönder, hvilka ej bruka sin lilla torfva i circulation. Vanligen är åkern, som upptager 1,694 tunland, indelad uti åtta trädeslag, af hvilka ett är besådt med råg och något hvete, ett ligger uti träde för att om hösten besås med dylik säd, trenne trädeslag bära gräs af klöfver och timothei samt återstående trenne trädeslag vårsäd, cirka $^3/_4$ hafra och $^1/_4$ korn, blandsäd, ärter, lin samt potates. Utsädet år 1810 af hafra var 700 t:r, år 1848: $1,546^3/_8$ t:r, af blandsäd förstn. år 60 t:r, sistn. år $158^1/_8$ t:r; utsädet af potates hade stigit från 45 till 710 tunnor. Skogs- och utmarken, upptagande $10,544^5/_8$ tld, är beväxt med tall och gran. Såsom ett märkvärdigt förhållande omnämnes, att hemmanet Wambens skog afbrann år 1826 och bestod då af gran och furu, nu deremot är hela fjället betäckt med tät björkskog. Trakthuggningsindelning var år 1848 antagen på 2 ställen, uteslutande i och för kolning och ställd på 50 års tillväxt. Bränning af kalksten i ugnar sker vid Ekebol, Södra Dingelvik och Billingsforss. Wadmalsstamp, färgeri och tullmjölqvarn för ett par stenar finnas i Steneby-elfven å hemmanet Taxvikans egor. Pastors-bostället eger i samma elf tvenne tullmjölqvarnar för tre par stenar, jemte en s. k. sockne-såg. Tegelverk är anlagdt på hemmanet *Österby* egor. Dessutom förtjenas ej så ringa på transporterande af brukseffekter och timmerflottningar. — Hemmantalet är $27^3/_4$ mtl, hvaraf $14^1/_{16}$ mtl skatte, $2^1/_8$ krono, $11^1/_{16}$ frälse, taxerade jemte verk och lägenheter till 1,220,700 rdr rmt. — Folkmängden har i sednare åren så tilltagit, att då den 1805 var 1,076, år 1825: 1,728, och 1835: 1,904, uppgick den 1847 till 2,238 och 1862 till 2,722 personer. Steneby-bonden beskrifves såsom gladlynt och hurtig; med en stark och böjlig kropp förrättar han med friskt mod sitt arbete; ett utmärkande drag hos allmogen är gästfrihet. Fastän allmogen här är mer bildad än den i angränsande socknar, så har tyvärr fyllerilasten dock äfven här gripit omkring sig. Qvinnornas förr brukliga högtidskläder, bestående af svart klädning af kamlott eller bombasin, och dyl. eller hemmagjordt ylletyg, samt hvitt förkläde, hals- och hufvudduk, allt med breda fållar, börjar allt mer att utträngas af kulörta tyger och sidenhalsdukar. Fordom gängse vidskepelser och sagoberättelser försvinna allt mer och mer. Af förr brukliga plägseder må nämnas, att ungdomen skulle vårfrudagsaftonen gå eller rättare sagdt springa till närmaste by för att låna eld; detta skulle ske barfota, och då vid denna årstiden merändels ännu är snö på marken, så kan man vara säker om, att hvar och en bjöd till att skynda sig; var det långt till bys, så ansågs leken som ett stort prof på hurtighet och raskhet; detta kallades att »springa trana». — När man första gången om våren drifver boskapen åt skogen på bete, är det en slags högtidsdag för tjenstfolket, som då måste hafva god traktering, som kallas att köra middag. Vid samma tillfälle få alla under vintern födda och pålagda kalfvar namn.

Hvad statsbidraget beträffar, synes inroteringen vara orättvis och utan minsta beräkning slumpvis verkställd; så är t. ex. *Baldersnäs* med en del af dess underlydande hemman, hvilka ligga vid socknens östra gräns, utrotar till det vestra *Högen,* som ligger längst i vester, dels ock till hemman inom Ärtemarks socken, med förtigande af en mängd andra dylika exempel. Pastoratet lönar trenne prester. Inom socknen finnas 11 stycken soldattorp. *Vägunderhållningskostnaden* uppgick år 1848 till c:a 450 rdr rmt. Ibland flera inom socknen varande broar förtjenar märkas: Den öfver *Långedsströmmens* strida vattendrag år 1838 byggda ganska prydliga stenbron, med fem hvalfbågar, innehållande 120 alnars längd; bron skiljer denna socken från Laxarby m. fl. — Fattigafgiften uppgick år 1848 till 1 tunna och 28 kappar på hvarje helt hemman. — Kyrkan, af sten, är 70 alnar lång, sakristian och tornet inberäknade, samt 20 alnar bred i skeppet; efter reparationen 1845 skall hon vara en af de prydligare i provinsen; ännu 1583 skall hon varit otäckt; fordom har här funnits Noreby kapell. År 1733 blef kyrkan förlängd med 70 alnar. Bland grafvårdar märkas en af täljsten öfver assessor Otto Henrik De Frese, som

skall varit en af de få »sällsedda menniskor, som just tyckas vara födda till andra menniskors kärlek och högaktning». Prestgården, som ligger invid kyrkan, har en intagande belägenhet. Vid Billingsfors finnes en träkyrka uppförd år 1762. — På Steneby prestgårds egor, der förut funnits en tingshög, hafva församlingsboerna, med biträde af brukspatron Wærn, låtit uppföra en vacker och beqväm folkskole-byggnad; den är af trä, 33 alnar lång och 18 alnar bred. Skolsalen går efter husets hela längd; vidare finnas sockenstuga, rum för socken-bibliothek, äfvensom 2:ne kamrar och kök för skolmästaren. Barnundervisningen bestrides uti 2 fasta och 1 flyttbar folkskola, der under året 1862: 237 barn undervisades af en examinerad lärare och en exam. lärarinna, medan 59 undervisades i hemmet. Till skolan hörer ett planteringsland af 7,000 qvadratalnars ytvidd. Sedan år 1863 finnes här en afdelning af drottning Lovisas skyddsförening i Wenersborg, som åtnjuter årliga bidrag af H. M. — Af *fornminnen* finnas ätte- och grifthögar, 32 stenar förekomma på *Stora Hafdens* egor, 21 vid *Taxviken*, deraf 2 stora. Om sägnen att å bergskullen vid kyrkan skulle finnas »en skepnad efter en stor menniska», se Brunii resa 1838.

Gårdar och verk: I socknen finnes Dals enda masugn *Billingsfors; Kathrineholms* bruk, se dessa art. — 5/8 säteri, 3/8 skatte oförm. *Ekebol*, 1 skatte *Baldersnäs*, 1 sk. *Hersbyn*, 1/4 fr. *Svärdsbyn*, 1/4 frälse *Sundsbyn*, äro i sambruk och hafva en areal af 1,196 tld, hvaraf 422 tld inegor; 1 oförm. mtl säteri *Högen* med underlydande 1 3/8 oförm. mtl har en areal af 1,632 5/8 tld. *Dingelvik*, säteri se den art. — Adress: Åmål.

Stenestad, en socken uti Södra Åsbo härad af Christianstads län, belägen 3 1/8 mil från Landskrona, omfattar 0,304 qv.-mil, fördelade på 7 5/8 mtl, hvaraf 7 5/16 skatte, 1/16 krono, 1/4 frälse samt 1/4 mtl inom Luggude härad af Malmöhus län. Marken är öfver allt, såsom liggande på Södra Åsen, ojemn och bergig; rådande jordmånen är sandgrus, blandadt med någon mylla och klappursten, åkerjorden medelmåttig, ängen bättre. Skog växer vid några hemman ymnig, vid de flesta till det nödvändiga behofvet. — Socknen, som år 1805 beboddes af 510, räknade 1863 omkring 770 inbyggare, hvaraf 16 inom Luggude härad. All fast egendom var 1863 taxerad till 307,200 rdr rmt. Vid *Klöfvamölla* drifves en qvarn af en bäck, hvilken der gör ett högt fall; i bäcken fångas foreller. — Socknen är annex till Kågeröd inom Luggude härad af Malmöhus län; sockenvägen är 5/8 mil — Barnundervisningen bestrides uti en fast och en flyttbar folkskola samt en flyttbar småbarnsskola, der under året 1863: 118 barn undervisades af en lärare och en lärarinna, medan 87 barn erhöllo undervisning i hemmet. — Socknens endaste fornminnen äro de s. k. *Klöfva hallar,* vid förutnämnda qvarn, der röfvare skola bott i en kula, som ännu finnes i behåll och har en trång ingång. — Inom socknen märkes *Drageholms* gård. Af öfriga hemman nämnas *Stubbaröd, Magleröd, Munckabo, Smedjebacken, Englaberg,* 1/4 utsockne frälse *Oregården.* — Adress: Landskrona.

Stenfors, ett jernbruk i Tingsås socken af Konga härad och Kronobergs län.

År 1586 öfverlemnade konung Johan III till en Abraham hemmanet *Bräken,* 1/2 mtl skatte, då liggande i Weckelsångs socken, hvarifrån det sedermera blifvit utbrutet, och ditflyttades år 1711 det af häradshöfding Paul Rudebeck d. ä. år 1679 inrättade jernverk med allehanda gjuterier af kulor och granater från Ekeryds gårds egor, som afsöndrats från Tingsås och lagts till Weckelsångs socken, samt förenades 1742 med Öremo i Sandsjö socken, så att det sedan 1748 kallades *Stenfors* och *Öremo* jernbruk, egande en stångjernshammare med 2 härdar, privilegierad till 225 *skℓℓ* ämnes-, 1/2 *skℓℓ* stångjernssmide, med masugn; sedan år 1837 har bruket oinskränkt smide. — Bland egare nämnes på 1770-talet brukspatron J. Norman och år 1828 grossh. Meijer i Carlshamn, som med fördel dref bruksrörelsen och gjorde betydliga odlingar, synnerligen i kärr och mossar; år 1840 grefve Hamilton och 1863 löjtn. J. F. Kjellsson på *Ekeryd.* — Till jernbruket, tax. till 13,000 rdr rmt, hörde 1863: 1/2 mtl *Bräken,* med mjöl- och siktqvarn samt grynverk, enramig såg och ölbryggeri, jemte frälse-räntan af 1/2 mtl, allts. tax. till 28,700 rdr. Godsets egor äro vidsträckta, skogen betydlig, bestående af barrträd, ek och bok; hus-

hållens antal vid jernverket var år 1863: 25. — Till gården uppgifvas höra vackra åbyggnader jemte trädgård.

Stenfors, ett sågverk uti Nysätra socken af Westerbottens län, eges af ett bolag; härtill höra äfven qvarn med 2 par stenar samt hemmansdelar i *Ånäset*, *Nybyn* och *Hertsånger*, det hela tax. till 34,000 rdr rmt.

Stengårdshult. Ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, utgöres af socknarne Stengårdshult, Unnaryd, Öreryd, Hestra och Wallshult, med 54$^3/_8$ mantal (52$^7/_8$ mtl efter eckl. matrikel), bebodda 1861 af omkring 2,640 inbyggare. — *Stengårdshult*, modersocken, är belägen uti Mo härad af Jönköpings län, 4 mil från Jönköping, 5 mil från Ulricehamn, 13$^1/_4$ mil från Halmstad samt innehåller 0,891 qvadratmil land, 0,103 qvadratmil vatten. Socknen ligger inom östra höjdkedjans utbredning mot Nissadalen och är följaktligen till ytan skarpt sönderdelad i höjder och dalar, på sina ställen med ganska höga resningar, såsom vid Stengårdshult och vid den s. k. *Hjortåsen;* den är äfven besvärad af kärr och mossar. Jordmånen är sand, jäsjord, rödmjäle, grus och klappur; lera finnes icke. Utsädet på de bättre hemmanen uppgifves af trovärdig person vara 30 t:r, naturligtvis såsom på ensädesjord hufvudsakligen bestående af hafra och blandsäd. Skogen är i aftagande. Af sjöar finnas *Stensjön*, som, på södra sidan omgifven af åker- och ängsgärden, är besådd med en mängd små holmar, *Svansjön* och *Hålebo*. Socknen, som år 1805 beboddes af 433 och 1863 af 764 inbyggare, innefattar 14$^1/_8$ mtl, hvaraf 10$^3/_8$ skatte, 2$^1/_4$ krono, 1$^1/_2$ frälse, tax. till 228,100 rdr rmt; verk och lägenheter äro taxerade till 24,500 rdr. I medeltal belöpa sig på hvarje hemman 1,643 tld. Utaf denna socken har fordom en skate hört till Åkers socken i Östbo af icke mindre än 9 jordeboksnummer, men i följd af en jordransakning 1753 förordnades, att dessa, som enligt jordeboken hörde hit, äfven i kyrkligt hänseende skulle föras till Stengårdshults socken, som sjelf har en skate från Bondstorps socken i Östbo af 1$^1/_2$ mtl. I socknen finnas 8 man af indelta arméen. Allmogen här är utmärkt för sin flit och slöjdskicklighet; här äro anlagda flera ståltrådsdragerier, och af bönder förfärdigas äfven många eggjern och andra smidesarbeten, laggkärl, skåp, bord m. m., som försäljas i kringliggande provinser. Omkr. 800 alnar från prestgården finnes en mineralkälla, hvars vatten, som innehåller jern och kolsyra, svafvel och magnesia samt sätter mycken gulröd gyttja, har i sednare tid varit med fördel nyttjad. Den s. k. bergsvägen från Örryd till Taberg går härigenom nära kyrkan, som är af trä, ombyggd 1769, ljus och rymlig. Under golfvet ha funnits tvenne murade, dock ej hvälfda grafvar, hvilka anses hafva tillhört en äldre kyrka. Bakom altartaflan hafva legat tre runda stenar, numer blott ofullkomligt liknande brödkakor; rörande dessa förtäljer folksägnen, att en hustru i Bubbarp af girighet så sent på julafton började sitt brödbak, att ljusen i kyrkan hunnit tändas på juldagen; häpen skall hon då hafva sprungit ut för att förnimma, huru härmed var, och då hon åter var inkommen till sitt bak — så o ve! voro de tre i ugnen stående kakorna förvandlade i stenar. Barnundervisningen bestrides uti en fast folk- och två flyttbara småbarnsskolor, der 178 barn år 1862 erhöllo undervisning af en examinerad och en oexaminerad lärare, medan 21 undervisades hemma. — Af kyrkoherdar nämnas Sven Putt, död år 1587, Sven Tiliander, † 1833, bondson från Lindhult i denna socken, enligt Allvin; men enl. jordeboken heter gården *Lidhult*. — Socknens fornlemningar bestå af domsbanor på prestgårdens egor m. fl. ställen, af 5 resta stenar, 3 alnar höga vid *Tunabo* samt lemningar efter fordna större byggnader och derbredvid en murad, men mycket förfallen brunn; i trakten visa sig ock tydliga tecken till åkerfält.

Välbyggda gårdar äro *Prestgården* 1 mtl, med ovanligt vackert läge, ej långt från sjö, är ett bland ortens bättre hemman. *Gunnarsbo*, $^1/_2$ mtl frälse, med qvarn och såg och *Åsafors* jernbruk och manufakturverk på sk.-hemmanet *Hvirfhults* egor, samt *Radaholms* jernbruk och manufakturverk jemte qvarn och såg. *Radsjö* masugn är belägen i skilnaden mellan denna och Bondstorps socken;

här finnes ock *Stufveruds* enbladiga såg och mjölqvarn. Militiæ-boställen äro $^{1}/_{2}$ mtl *Bubbarp*, $^{1}/_{2}$ mtl *Kanshestra* och $^{1}/_{4}$ mtl *Stenslida*. — Adress: Jönköping.

Stenhammar. Gård uti Hernö socken af Södra Ångermanlands fögderi och Wester-Norrlands län, nära Hernösand, har tillhört biskop Carl Nordin, som dog här 1812; efter hans död inköptes gården från arfvingarne af kanslirådet Matthias Norberg, som efter mottagen tjenstledighet på lifstid återflyttade till födelsebygden och bosatte sig på denna vackra egendom. År 1847 är, af bruksintressenten J. R. Lundsten, på hemmanets egor anlagd en ångmjölqvarn med 2 par stenar. Stenhammar är skatt-lagdt till $^{1}/_{6}$ mtl skatte.

Steninge. Annex-socken till Harplinge pastorat, är belägen uti Halmstads härad och län, $1^{1}/_{2}$ mil från Halmstad, vid hafvet, omfattar 0,123 qv.mil land, fördelade på $13\frac{1}{2}\frac{1}{4}$ mtl, hvaraf $3\frac{1}{2}\frac{1}{4}$ mtl skatte, $1^{5}/_{8}$ krono, $8^{5}/_{8}$ frälse. Marken är i allmänhet stenig, och jordmånen består mestadels af sandblandad mylla. På skog är brist. År 1805 var folkmängden 272 och 1863: 482. Kyrkan, belägen $^{7}/_{10}$ mil från moderkyrkan, är byggd af sten och spåntäckt. Barnundervisningen bestrides gemensamt med Harplinge uti en fast och en flyttbar folkskola. Af fornlemningar förekomma runristningar uti ett berg på Skipås egor; vid hafsstranden utvisas ett ställe, kalladt *Blomsborg*, der enligt traditionen ett slott skall varit beläget, och vester från kyrkan är ett ställe, kalladt *Gamla Kyrkogård.*

Här märkes *Skjepås,* 2 mtl frälsesäteri, som lyder under Stensjö i Eftra socken. Af byar nämnas *Hulabeck, Steninge,* deraf 1 mtl är pastors-stom, *Nortorp; Eskered,* som varit frälse, men blifvit utbytt till skatte mot andra hemman i Skaraborgs län af gr. Hård. — Adress: Halmstad.

Steninge, ett frälse-säteri af 2 mtl, uti Uppland, Huseby socken, Erlinghundra härad och Stockholms län, beläget vid Garnsviken af sjön Skarfven, $^{1}/_{4}$ mil från Märsta gästgifvaregård och $^{1}/_{2}$ mil från Sigtuna, förekommer omkring 1311 såsom herresäte; men småningom lära delar deraf, »åtminstone af skog och utegor», skrifver Tham, kommit under Sigtuna kloster. Vid slutet af 1400-talet har r. r. Jon Stake skrifvit sig till denna gård, och i följande seklet egdes den af slägterna Oxenstjerna och Gyllenstjerna, hvarifrån den öfvergick till r. r. gr. C. Gyllenstjernas måg, presidenten gr. H. von Fersen, hvars enka Eleonora Margaretha Wachtmeister gjorde detta jemte Ljung i Östergötland till fideikommiss för von Fersenska ätten; men hvad Steninge beträffar, så skall, enligt Adelns Ättartaflor, fideikommissnaturen för detsamma hafva upphört. — Nyligen har Steninge genom gifte öfvergått till grefve C. A. Gyldenstolpe. Säteriet, som af Djurberg uppgifves 1818 haft 30 t:rs utsäde, hjelpligt höbol och skog, utgör med underl. $25^{1}/_{8}$ mantal, hvaraf 1 skatte-säteri, $4^{5}/_{8}$ frälse, $^{1}/_{2}$ rå och rör, väderság med ett blad och tegelbruk inom socknen, det öfriga inom Norrsunda, Odensala och S:t Olofs m. fl. socknar, en egendom.

Godset räknas bland dem, som under sednare åren utmärkts för nya odlingsföretag, hvaraf må nämnas det under perioden 1840—7 här anlagda mekaniska vattenuppfordringsverket för vattnande af en ängsmark vid Mälaren; här drifves med ånga mjölqvarn i förening med tröskmaskin.

Säteriet har ett vackert stenhus, bygdt eller förbättradt af Nic. Tessin, (enligt annan uppgift är det nybygdt år 1833), sköna trädgårdar och en vacker park med en minnesvård af tegel öfver den i Stockholm år 1810 mördade excellensen gr. Axel von Fersen. Framtill, inom ett jernstaket, är upprest i muren en tafla af jern, hvarå med gyllene bokstäfver finnes en inskription, hvaraf här må anföras:

På detta rum
Förvarades i 4 månader
De jordiska qvarlefvorna
af grefve Axel v. Fersen
Sveriges Riksmarskalk.
Då våldet, som ändat hans dagar,
Nekade honom hvila i sina fäders grift.
Sanningen, framkallad af tiden,
Skall i häfderna skydda hans minne
Och göra rättvisa åt hans dygd.

Öfver taflan äro åtskilliga emblemer, och å vårdens baksida finnes inuti en större nisch med sittbänkar af sten.

Stenkumla. Socken uti Stenkumla

ting, Södra häradet af Wisby län, är belägen 1 mil från Wisby samt omfattar 0,267 qvadratmil, hvaraf 0,010 äro vatten. Marken är till större delen jemn; nära intill kyrkan finnes en betydande bergsträcka af röd och hvit samt lefverbrun marmor. Af denna förträffliga marmorart hafva åtskilliga arbeten blifvit gjorda vid marmorbruket i Wisby samt utskeppade äfven till utrikes orter. Jordmånen är en blandning af flera jordarter; i de flesta åkrar finnas kalkstensbotten och flusshällar nära jordytan. Skog växer tillräckligt. Socknen, som 1810 beboddes af 310, år 1850 af 435 och 1863 af omkring 550 personer på 121 hushåll, innefattar $11^1/_4$ mtl skatte, $^1/_2$ mtl krono. Socknen underhåller 3 båtsmän. All fast egendom var i 1863 års bevillning uppskattad till 383,800 rdr rmt. Bevillningsafgiften för inkomst var 68 rdr. — Kyrkan, af sten, saknar socklar å sakristian. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare uti fast folkskola; antalet af i skolålder varande barn utgjordes 1863 af 93, deraf 28 erhöllo undervisning i hemmet. I socknen finnas, utom skolbyggnad, magasin samt byggnad för barnmorskan. — Af fornminnen finnes en s. k. *skyddshäll* nordost om kyrkan i Bertils hemmans skog; en liten fördjupning är inom fredsbanan, som utmärkes med 6 större och derimellan mindre stenar.

Gårdar och hemman: $^1/_2$ mtl *Qviungs;* $^1/_2$ mtl *Sneckarfve* och $^3/_{16}$ *Gardrungs* ett gods; $^5/_8$ mtl *Myhrsjö* med vädermjölqvarn; $^1/_2$ mtl *Prestgård.* Öfriga hemmans namn äro: *Berthels, Kube, Larsarfve* med sågqvarn, *Östergårda, Gannarfve* 1 *Ansarfve, Källgårds,* $1^3/_4$ *Stora* och *Lilla Homa,* 1 *Martiller,* 1 *Forsa.* — Adress: Wisby.

Stenkyrka. Ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wisby stifts Norra kontrakt, utgöres af Stenkyrka och Tingstäde socknar, med $28^7/_8$ mtl ($27^7/_8$ efter eckl. matrikel) samt en folkmängd af omkr. 1,680 personer. — *Stenkyrka,* modersocken, belägen uti Gotlands läns Norra härad, $2^1/_2$ mil från Wisby, $1^1/_2$ mil n. o. från annex-kyrkan, omfattar en areal af 0,530 qv.mil, hvaraf 0,048 äro vatten. Marken är i allmänhet jemn, utom norra delen, som är något bergaktig; jordmånen är dels sand, dels lera. Skog växer till båda socknarnas behof. Socknen, som år 1805 beboddes af 374 och 1863 af omkring 990 personer på 226 hushåll, innefattar $15^3/_8$ mantal skatte, $^5/_8$ mtl krono, taxerade till 269,700 rdr rmt. Socknen underhåller 4 båtsmän.

Kyrkan, som består af ett fyrkantigt skepp, ett likadant men mindre chor och af ett fyrkantigt torn, skall vara invigd 1255 och uppbyggd af den på sin tid rikaste och mäktigaste man i landet, Likar Snelli (den vise), samt såsom den första stenkyrkan på ön alltsedan bibehållit namnet Stenkyrka. Likarshamn, belägen i denna socken och omnämnd på sitt ställe, är uppkallad efter nämnda Likar. I kyrkan finnes en altarnisch, hvilken fullkomligt liknar ett halfrundt utsprång och tillkommit för inrymmande af ett högaltare; endast 2:ne dylika, skrifver prof. G. Brunius, förekomma dessutom på ön. — Barnundervisningen bestrides uti fast folkskola af en examinerad lärare, och utgjorde skolbarnens antal år 1863: 112, deraf dock 40 undervisades i hemmet. Af kyrkoherdar torde få ihogkommas prostarne Lutteman, far och son, (den sednare dog 1819), och som förestodo församlingen i 71 år efter hvarandra. Deras hem var kändt för den största gästfrihet. — Vid hafsstranden i Likarshamn förekommer ett märkligt naturphenomen, tillkommet genom vågornas våldsamma brytning mellan klippstyckena, och bestående af en kalkklippa, 36 till 40 fot hög, kallad *Jungfrun,* som liknar en qvinna med ett barn på armen. År 1824 gjordes i socknen ett betydligt fynd af guld- och silfvermynt. På gården Smitts egor finnes ett märkligare minnesmärke, en häll af kalksten, (se Gotlands konsthist. af Brunius, II Del, sid. 44.

Gårdar och hemman: $^7/_{16}$ mtl *Garde* och $^5/_{64}$ mtl *Sudergårda* utgöra socknens största gods. — $^5/_8$ mtl *Prestgården* och $^1/_4$ skatte *Kyrkeby* innehafves af kyrkoherden. — $^1/_8$ mtl *Ekebys* eges af myrodlingsbolaget. Salusåg finnes vid *Jungfrun.* Öfriga hemmans namn äro: *Stenstugu, Roshage, Qvie, Lauhage, Niome,* $1^1/_8$ *Sörby, Ungesmitts, Liknatte, Hälge, Ringvede, Wahla, Sudergårda, Grousne,*

Stora Bjers, $1^1/_8$ *Moos, Smitts, Thuna, Gräna, Tystebols, Broungs.*

Stenkyrka, fordom Steinkirkju, en socken i Tjörns härad af Bohus län, belägen $3^3/_4$ mil från Kongelf, $5^3/_4$ mil från Göteborg; arealen uppgifves till 0,633 qvadratmil fast land eller till 14,927 tld. fördelade mellan $74^7/_8$ mtl, hvaraf $59^7/_8$ mtl skatte, $2^1/_4$ krono, $12^3/_4$ frälse; häraf tillhöra de flesta frälse-hemmanen gymnasii-inrättningen. Bland skatte-hemmanen märkas *Olsnäs*, till hvilken art. hänvisas. Socknen, som bebos af cirka 3,452 inbyggare, utgör med Klöfvedahls och Walla socknar samt Klädesholmens och Rönnings kapell ett regalt pastorat af 1:sta klassen, som äfven kallas Tjörn, under hvilken artikel pastoratet närmare beskrifves. Den äldre kyrkan kallades i urminnes tider *Mariekyrkan* eller *Wårfrukyrkan;* om en sednare kyrkas ålder har man sig endast bekant, att när hon nedrefs 1843 fann man i en af murarna ett litet silfvermynt, slaget under kon. Alexander III i Skottland, död 1286. Den nya kyrkan är näst Tanums den största i länet. — Af fornminnen eger socknen många; så väl stenredskap som hällkisterör förekomma här i ymnighet. Vid *Borreberget* är fäst en sägen, enligt hvilken en skara Irländare, som landstigit vid Hummersund, skall der blifvit slagen af konung Alf. Af de här fordom befintliga grafkullar, i hvilka de fallna sades hvila, ligger blott en qvar vid Borrebergets fot. I *Kungshögen* vid länsmansbostället *Hoga* säges Irländarnes anförare vara jordad. S. k. *dyrhus* finnas vid *Gunneby* och *Skår*. En minnesvård från en sednare tid finnes på socknens begrafningsplats upprest af Göteborgs Wetenskaps- och Witterhetssamhälle öfver en dess hädangångne ledamot, naturforskaren, prosten C. U. Ekström. Till socknen höra fisklägena *Skärhamn* och *Ingärdsholmen, Åstohl, Lilla* och *Stora Kalfven*, lotsplatsen *Hättan;* af gårdar må vidare nämnas: pastorsbostället 1 mtl *Stora Sibräcka*, $^1/_4$ mtl *Önne*, klockareboställe. — $1^1/_2$ skatte *Morik*, 1 skatte *Skår*, 1 mtl *Mölneforssa*. På *Flatholmen* och *Tjörnekalf* finnas salterier. — Adress: Oroust.

Stenqvista, en socken uti Öster-Rekarne härad af Nyköpings län, belägen $^5/_8$ mil från Eskilstuna, $3^3/_4$ mil från Strengnäs, mellan Husby i vester, Kloster i n. v. och norr, Ärla i s. o. och söder; arealen är 0,401 qvadratmil, hvaraf 0,092 vatten (0,003 enligt Tham). En stor del upptages af de s. k. Kolunda flyor, som vattnas af flera bäckar, hvilkas utlopp sammanträngas af höjder, hvilket försvårar kärrets aftappning; den jemna lerhaltiga bygden omkring detsamma har dock genom oftare gjorda försök till utdikning vunnit alltmera i bördighet. Mot alla gränser höjer sig landet, dock högst i norr mot Klosters socken och i öster mot Kjulaåsen; det har ej obetydliga utmarker med rådande mojord eller berg. Näringar äro åker-, ängs- och skogsbruk. — Socknen, som år 1810 beboddes af 867, 1850 af 980 och 1863 af 986 inbyggare, innefattar $24^3/_8$ mtl, hvaraf $7^3/_4$ mtl skatte, $3^1/_8$ mtl krono, $13^1/_2$ mtl frälse, taxerade 1863 till 646,400 rdr rmt.

»Steenqvista sokn i Öster-Reka härade i Hosby-Byring» nämnes 1460; af kyrkoherdar är en och annan känd från 1300-talet. Den är nu moderkyrka och utgör med den större Ärla ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Öster-Rekarne kontrakt af Strengnäs stift. Kyrkan, ombyggd 1794 af sten och tegel, stor och rymlig, ligger $^1/_4$ mil från Örsta gästgifvaregård. En ny skollokal var under byggnad år 1862. Af fornlemningar finnas bautastenar, en runsten på Kolunda egor, ruiner efter en skans vid Bahlsta. — En hungersnöd omtalas i denna och närgränsande socknar året 1698 i följd af föregående årets kalla väderlek.

Bland gårdar märkas *Söfsta*, 2 mtl frälse, synes under medeltiden varit herresäte, lyder jemte 3 mtl frälse *Helleberga* under Spånga i Ärla. — 1 mtl frälse *Thorsberga*. — *Smörkulla*, 1 mtl krono, prestgård. — *Kumla*, $^5/_8$ mtl, häradsskrifvare-boställe. — *Thorsberga*, 1 mtl, militiæ-boställe. — $^1/_2$ mtl skatte *Nyby*. — Adress: Eskilstuna.

Stensborg, fordom *Stynaborg*, ett gammalt fäste i Södertörn och Öster-Haninge socken, på en klippa, dit man blott på norra sidan kunde uppstiga, och der hafvet på den södra bröt sina vågor mot en lodrät klippvägg. Här var Hans

Walraff 1362 höfvidsman. Dylika bergfästen ansågos här uppförda mot Esterna och andra hedniska grannfolk, som plägade landstiga och härja det kristna Sverige. Nämnda höfvidsman var ock domhafvande i tvistemål för dem, som skyddades af detta fäste. Se permbrefvet № 51 i Diplomatur. Braheanum på Skokloster. I ett tingsprotokoll kallas i Konversationslexikon fästet *Canterborg*.

Stensele, lappmarks-pastorat, med Tärna kapell, hörande till Södra Lappmarkens kontrakt af Hernösands stift, räknas i judicielt hänseende till Lappmarkens eller tredje fögderiet af Westerbottens län samt uppgifves innefatta en areal af 60 qvadratmil. Stensele är den yngsta socknen i Lappmarken, emedan kapellet uppfördes år 1815, och först år 1822 blef församlingen, genom kongl. bref af den 8 Okt. 1822, utbruten från Lycksele till eget gäll och erhöll Pehr Olof Grönlund till sin första kapellpredikant. Imellan Stensele och Lycksele kyrkor räknas $8^7/_8$ mil, hvaraf $2^3/_8$ mil äro landsväg; en ny kyrka är nu under byggnad, hvartill staten bidragit med 2,000 rdr. Socknen utgjordes på 1820-talet af 16 byar med 49 åboer, skattlagda till $6\frac{1}{48}$ mtl; vid 1831 års slut funnos 22 byar, med $7\frac{65}{192}$ mtl krono; nuvarande hemmantalet är 14. Folkmängden uppgick 1862 till öfver 1,400 personer.

Större byar äro *Badstuträsk, Barrsele, Saxnäs, Luspeno, Umenäs;* sjelfva kyrkobyn ligger på en steril och ojemn väg; 1 mil s. v. härifrån ligger det i orten namnkunniga *Långseleberget,* som är det högsta i nejden, ungefär 800 fot öfver vattenytan. Härifrån ser man Umeelfvens slingrande gångar, kyrkan och byn och ett stycke bortom dem *Luspen,* en tindrande vik af *Stor-Umans* vidsträckta vatten; på 10 till 12 mils afstånd räknas 4 till 5 *snöfjällar,* som tyckas sammanhänga med hvarandra, churu vidt åtskilda. De äro *Gardfjällen* vid Umenäs och *Stouravari* vid Tärna, vid foten af norska fjällryggen. En vidsträckt skog sträcker sig äfven mellan berget och Ume elfstrand. På sednare åren hafva ej mindre än 21 nybyggare bosatt sig inom björkregionen, så nära Kölen, att 2:ne af dem närmat sig den på mindre än 1 mils afstånd. Dessa nybyggare hafva, i saknad af barrskog, byggt sig hus af hoplappade björkstammar; de grunda sitt uppehälle på boskapsskötsel, hvartill rika, naturliga ängar gifva bete och foder; de hafva äfven renar och jemväl några åkertäppor, hvilka år 1848 gåfvo mogen säd, då Lappmarken längre neråt hade missväxt. Med Norge hafva de liflig kommunikation, försälja der sitt smör och köpa der sina förnödenheter. Genom missionsskolans verksamhet har tilltagande upplysning och moralisk förbättring visat sig bland Lapparne. För nybyggarnes barn finnes en flyttbar folkskola, der 162 barn år 1862 undervisades af en examinerad lärare; skolan åtnjuter ett årligt statsanslag af 150 rdr rmt. — Adress: Lycksele.

Stenserud, ett skatte-hemman af $^1/_8$ mtl, beläget uti Gräsmarks socken af Fryksdals härad och Carlstads län, skall blifvit uppkalladt efter Bråvallakämpen Sten af Wenern, som i folksägnen kallas jätten på Stensryd; en stor sten på stranden af sjön Rottnen skall nämnde jätte kastat mot en jätteqvinna från *Jättekärnslandet,* som sändt honom en dylik gåfva tillbaka.

Stensgöl, ett frälse-säteri af $1^1/_4$ mtl, uti Ekesjö landsförsamling af Södra Wedbo härad och Jönköpings län, $^3/_4$ mil öster från staden Ekesjö, är välbygdt, har högt läge, men ligger djupt inne i östra skogarne; egorna äro både goda och vidsträckta. I sednare tiden har det tillhört kapiten Carl Fredrik Stjernspetz.

Stensholm, ett frälse-säteri af 3 mtl med afhysta hemmanet *Esklunda* uti Hakarps socken af Tveta härad och Jönköpings län, är beläget c:a 1 mil från Jönköpings stad. Första kända egaren är general-löjtn. Erik Gustaf Qveckfelt, en af de sista carolinerna; han dog här år 1776, 88 år gammal; sedermera har gården tillhört protokolls-sekreteraren C. Printzensköld samt år 1845 prosten Almqvist i Skärstad och är nu sednast försåld af possessionaten G. Westberg till kronolänsman Hårdh af Segerstad och possessionaten Laurin. År 1818 uppgifves gården haft godt höbol, nödig skog till

vedbrand och stängsel, gammal, men beqväm åbyggnad af trä. — Godset utgöres af $2^5/_6$ mtl frälse-säteri *Stensholm* i sambruk med $^1/_2$ mtl frälse-säteri *L:a Tokarp* samt *Ebbesqvarn* med 4 par stenar och såg, allts. tax. till 120,000 rdr rmt. Hushållens antal vid säteriet och bruket utgöra 52. Det å egorna befintliga pappersbruket skall d. 15 Nov. 1863 hafva totalt nedbrunnit; kort förut hade det blifvit utvidgadt med åtskilliga nybyggnader och deri inrymda nya maskiner. Angående detta bruks anläggning upplyser Tuneld, att det uppfördes år 1702 af pappersmakaren Krist. Lemken vid strömmen, som går öfver Göransbergs egor, samt att en ego- och rågångstvist uppkom år 1752 mellan dåvarande egarne af Stensholm och Göransberg, men förlikning ingicks med vilkor, att egarne af sistnämnda gård afträdde torpet Strömmen med dess qvarn och pappersbruket, hvarmed följde öfverlåtelse af privilegium på pappersbruksdriften, emot det att egaren af Stensholm afträdde i utbyte ett frälse-hemman i Skärstads socken. Föreningen stadfästades af hofrätten, och från den tiden har pappersbruket lydt under Stensholm. Det var 1863 taxeradt till 145,000 rdr.

Stensholm, ett mtl frälse-säteri uti Rackeby socken af Kållands härad och Skaraborgs län, är beläget nära kyrkan, som ligger 1 mil från Lidköping.

Första kända egaren är Sten Stensson Bjelke, riddare 1370, lagman i Westmanland och Dalarne; om honom heter det, att han, som varit en stor herre och riddare i verlden, nedlade alla sina embeten och värdigheter år 1395, trött vid verldens fåfänglighet, och ingick i Wadstena kloster, der han lefde som munk till 1421. Till Stensholm skrefvo sig bland andra Thord Bonde, som var slottslofven på Wadstena 1586 och på Kalmar 1620, Jöns Bonde den yngre eller den danske, död 1642, hvars efterkommande kallades Danska Bönderna till Stensholm; Thord Bonde d. y., assessor i Göta hofrätt, död 1693; ryttm. Carl Gustaf Bonde, död 1716; med honom utgick Stensholmsgrenen på svärdssidan, och godset öfvergick med Märtha Bonde till general-major O. J. Koskull, död år 1728. Sedan äro inga egare kända förrän år 1814, då godset tillhörde enkefru Ramsay; det lydde 1863 under Degeberg. Manbyggnaden härstädes afbrann 1806 och ena flygelbyggnaden 1807; sedan lärer det dröjt, innan den åter blifvit uppförd, ty ännu 1824 heter det i jordeboken, att säteriet icke var bebygdt. Af Djurberg uppgifves gården ega 56 t:rs utsäde, höbol till 300 stackar samt obetydlig skog; dess areal ses under art. Rackeby socken.

Stenshufvud är ett högt berg vid Östersjön uti Mellby socken af Albo härad och Christianstads län, $1^1/_2$ mil n. v. från Cimbrishamn, tjenande sjöfarande till landkänning. Berget, som är brant och stenigt, består öfverst förnämligast af tre kullar, hvaraf den, som ligger längst i norr, har öfverst ett fält af några och tjugo steg. Enligt Linné utgöres berget af en *Saxum cotaceum flavescens micis minutissimis nigris.* Imellan sjelfva spetsarne af berget växer mycken hagtorn, af örter *Sedum rupestre, Geranium lucidum, cardamine impatiens,* som aldrig växa utom bergsidorna, och *Sanicula officinarum* vid bergsroten. Imellan *Stenshufvud* och *Söljesborgs* ora (ora kallas en hög backe, öfvervuxen med skog) går en vik inåt landet till Åhus.

Stensjö, ett mtl frälse-säteri uti Eftra socken af Årstads härad och Hallands län, beläget vid hafsstranden, var fordom en ganska betydlig egendom med en hamn för krigsskepp. Första kända egaren var danska riksrådet Arvid Oxenstjerna, som lefde 1550 och erhöll jus patronatus till båda kyrkorna; sedermera har egendomen tillhört general-guvernörerna i Halland; nu är godset skingradt, sedan sätesgården förfallit, trädgårdsanläggningarne blifvit utlagda till åker, de stora byggnaderna nedrifna och skogarne uthuggna. I en sednare tid ha åker och äng blifvit väl uppodlade. På egorna finnas 2 tegelbruk och väderqvarn. Säteriet, taxeradt år 1863 till 50,000 rdr, hade 2 egare. Härvarande hamn, helt och hållet bildad af naturen, håller ett djup af 9 till 11 fot.

Stensjö, ett frälse-säteri af $^3/_4$ mtl uti Stora Rytterne socken af Westerås län, på Nyckelön, vid det s. k. *Mellansundet* i Mälaren, innefattar hela ön, som skänktes af kon. Carl XI år 1675

åt landshöfdingen Mårten Reutercrantz' enka, Wendela Hammarsköld; köptes år 1818 af bergsrådet Groen, som betydligen förskönade det och utvidgade parken jemte trädgården. Här skola fordom näktergalar hafva låtit höra sig. — Stensjö med underlydande $1^1/_4$ mantal tillhör nu brukspatron F. Zethelius.

Stensnäs, ett frälse-säteri af ett mtl, uti Uckna socken af Norra Tjust härad och Kalmar län, vackert beläget på ett näs i Storsjön, utgör jemte underl. $^3/_8$ mtl rå och rör, $8^3/_4$ mtl frälse, $5^5/_9$ mtl skatte, 1 rusthåll (hvaraf $4^1/_4$ mtl äro utarrenderade), såg med 2 ramar vid Rorstad och tegelbruk ett gods, taxeradt till 754,200 rdr rmt, hvaraf 100.000 rdr för sjelfva Stensnäs. Vid godset bodde 1863 öfver 620 personer. Säteriet Stensnäs är roteradt för ett båtsmanshåll.

Äldsta kända egaren är ståthållaren på Kalmar, Kristoffer Andersson Stråle sedan Grip, derefter sonen, assessoren i Svea hofrätt, Anders Kristoffersson Grip, † 1630, och hvars ena dotter Carin, som skref sig till Stensnäs, är känd genom sin svenska öfversättning: *Martini Hylleri gyllene skattkista.* Ännu 1730 har en öfverste E. Gyllengrip (af Gripslägten) skrifvit sig till Stensnäs; men enligt Tuneld skall vid samma tid Brita Dorothea Lewenhaupt hafva skrifvit sig härtill och godset sedermera tillfallit mågen, öfverste-löjtn. C. G. Boye, hvilken öfverlemnade det genom testamentarisk disposition år 1748 till sina barn, hvilka emot lösen afstodo det till hofintendenten Carl Petersson, som sålde det 1782 till kammarherren, gr. C. G. Lewenhaupt på Nygård. År 1796 köptes Stensnäs af brukspatron H. Hultman på Eds bruk, hvars måg, major Nordberg, sålde det till sin svåger, krigsrådet F. U. Fries, kvilken mot utbyte af annan egendom afstod säteriet år 1824 till dåvarande kabinetts-kammarherren, baron J. C. Adelsvärd, med hvars dotter det kommit till närvarande egaren, grefve R. A. L. Stackelberg.

Stensnäs, ett frälse-säteri af 3 mtl, uti Ryssby socken af Sunnerbo härad och Kronobergs län, beläget vid Stensjön, 1 mil söder från kyrkan, som ligger $4^3/_4$ mil från Wexiö.

I slutet af 1700-talet egdes Stensnäs af presidenten Johan Georg Lilljenberg, hvars son Fr. Georg tillträdde så väl detta jemte Nåtåsa och Brunseryd i Småland som Ågerups fideikommiss i Skåne genom sin härkomst från stiftarne, hvadan han som sitt slägtnamn skulle begagna namnen Stjernklo-Lilljenberg. — För närvarande eges Stensnäs med $3^1/_4$ mantal i Ryssby och $4^3/_4$ mantal, allt frälse, i Agunneryds socknar, af baron Palmqvists arfvingar. — Säteriets taxerings-värde är 72,000 rdr rmt.

Stensta, ett frälse-säteri af 4 mtl uti Söderby-Carls socken af Lyhundra härad och Stockholms län, beläget nära Brosjön, har under medeltiden tillhört en adlig slägt, vanligen kallad »*Stenstada*»- eller »Lisa»-slägten, i sednare hälften af 1600-talet landshöfd., friherre Thure Oxenstjerna och dess arfvingar, från början af 1700-talet genom gifte grefvarne Torstenson och Bjelke; tillföll 1761, genom köp, Nordenstolpe; egdes 1849 och 65 af Setterström och Söderström; taxeringsvärdet är 75,000 rdr.

Stensta, ett jernverk uti Fellingsbro socken och härad af Örebro län, vid Sverkersta-ån, med 1 härd, 1 hammare, 200 *skll* stångjernsmide och manufaktur, har varit kronans från dess anläggning på 1500-talet till medlet af 1700-talet; för närvarande hörer det till Rockhammarsverken, se den artikeln. *Stenstaby,* 1 mtl, är sergeant-boställe.

Stenstorp, i äldre skrifter kallad Stödenstorp, en socken i Gudhems härad af Skaraborgs län, är belägen 3 mil från Skara, på östra sidan af berget Billingen, för öfrigt omgifven af Häggum, Rådene, Borgunda, Dala och Segerstads socknar samt omfattande 0,123 qv.mil land. — Marken är bergaktig; rådande jordmånen består i dälderna af svartmylla, men på backar och höjder af örjord (som här kallas kåtter eller köter) och sönderfallen skiffer; på några ställen träffas i sjelfva jordbrynet lager af platta limstenshallar samt svart jernsten. Hela pastoratet lider brist på skog, äfven på mulbete för boskapen. En å, kommande från Simsjön på Billingen, flyter genom socknen; i densamma fångas små gäddor, lakar och laxöringar. Socknen, som år 1805 beboddes af 338 och 1863 af

533 personer på 120 hushåll, räknas bland länets tätast bebodda orter; hemmantalet är $16\frac{1}{2}$ mtl, hvaraf $11\frac{45}{64}$ mtl skatte, $2\frac{19}{64}$ krono, $2\frac{1}{2}$ frälse, taxerade 1863 till 325,300 rdr rmt. Af indelta arméen äro 10 man fördelta inom socknen. *Stenstorps* jernvägsstation ligger nära kyrkan, 30,6 mil från Stockholm och 12 mil från Göteborg.

Socknen utgör med Kyrketorps och Brunnhems socknar, hvilkas kyrkor raserades 1817 och sammanbyggdes med Stenstorps 1819, ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Billings kontrakt af Skara stift; dess hela folkmängd uppgick 1863 till 1,282 personer. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola och tre fasta småbarnsskolor af en examinerad och två oexaminerade lärarinnor. Till skolan hörer ett planteringsland af 21,000 qvadratalnars ytvidd. Socknen har spannmålsmagazin, inrättadt år 1772. En sägen förmäler om H. W. Cannach, som är begrafven uti kyrkan, att han skall bott på Ranstads gästgifvaregård och der dött samt att hans lik blifvit infördt genom en öppning på norra kyrkobalken in på kyrkogården, emedan han var af främmande religion. Af kyrkoherdar må nämnas Boetius Benedicti, gift med Kristina Månsdotter, i hvilket äktenskap föddes tvenne söner, som voro bland antalet af dem, hvilka på civila vägen gjorde sin lycka under kon. Carl XI:s regering; den ene blef kommerseråd och den andra vice president i Svea hofrätt; båda upphöjdes i adligt stånd med namnet Schönberg. Af fornlemningar omnämnas domaresäten och ättehögar, ibland hvilka märkes *Sirsakullen*, från hvars topp man kan räkna 17 kyrkor. Uti densamma skall en konung Sisar ligga begrafven, om hvilken förtäljes, att han nära öfvervunnit i strid den segervane Starkother och en konung Wikar från Norge, som förde ofred på Kinnastranden; men af ett sår i fotleden tvangs han att vika.

Här märkes säteriet *Stämmestorp*, som ännu 1824 var utan åbyggnad. Största byn är *Stentorps*, $5\frac{3}{4}$ mtl skatte, 2 mtl krono, deraf 1 mtl är till kronan indraget från hertig Adolfs arfvingar för grefve Per Brahes gravationer och nu kronobefallningsmans-boställe, 1 mtl är pastors-boställe. — 1 mtl frälse *Ranstad*. — Adress: Sköfde.

Stenstue, egendom på Gotland, har en viss märkvärdighet deraf, att fröken Magdalena Rudensköld bodde efter sin schavottering här en tid; egendomen var då helt obetydlig, men sedan nämnda fröken efter sin benådning flyttat från Gotland, sålde hon gården år 1800 till kapten Nils Fåhræus, hvarefter den blifvit prydligt bebyggd samt omgifven af vackra planteringar. Från gästgifvaregården *Stenstuga* (enligt Akrells karta af år 1863) skjutsas till

Wisby i s. v.	$1\frac{1}{4}$	mil.
Myrveller i n. o.	$\frac{3}{4}$	»
Kams i n. v.	* $1\frac{3}{8}$	»
Qvie i s. v.	$\frac{3}{4}$	»

Stensäng, en gård uti den del af Nysunds socken, som hörer till Örebro län, och belägen vid Letelfven, $\frac{1}{4}$ mil söder från Åtorps gästgifvaregård, består af $\frac{1}{8}$ mtl skatte Stensäng jemte $\frac{83}{1440}$ mtl Westra Sirbomark, och eges af orgelnisten J. E. Palmqvist. — Hela hemmanet Stensäng är $\frac{1}{4}$ mtl skatte.

Stensättra, *Stensätra,* ett frälse-säteri af $1\frac{1}{2}$ mtl uti Turinge socken af Öknebo härad och Stockholms län, vid Gripsholmsfjärden, har tillhört landshöfdingen Anders Sparrfelt, död här 1730; vid skeppet Stora Kronans förolyckande uti sjöbataljen vid Öland den 1 Juni 1676, bergades han genom en synnerlig Försynens skickelse på det sätt, att han slungades öfver tvenne skepp och fastnade i seglen på det tredje eller skeppet Draken. Stensätra utbyttes från reduktionen af A. Rehnsköld, som anförtroddc åt Erik Dahlberg uppförandet af en vacker sätesbyggnad, hvilket lär varit den store mästarens första lärospån i byggnadskonst; af sednare egare nämnas Cederstedt, Duwall och sednast slägten Wahrendorff; år 1863 egdes *Stensättra* med 3 mtl underl. af major M. L. Berg och brukspatron A. von Stockenström; taxeringsvärdet är 140,000 rdr rmt, hvaraf 60,000 rdr för sjelfva säteriet.

Stensö, ett mtl frälse uti Ö. Husby socken af Östkinds härad och Linköpings län, är märkligt för den på egorna fordom befintliga borgen, som redan är omnämnd under artikeln Östra Husby socken.

Stensö, en landtudde, ½ mil söder om Kalmar stad, har blifvit en historiskt märkvärdig ort, från den tid Gustaf Eriksson Wasa der först satte sin fot på fäderneslandets jord efter flykten ur fångenskapen i Danmark; landstigningen skedde sista dagen i Maj månad 1520. Ett skönt, men enkelt minne häraf har konung Ludvig XVIII i Frankrike bekostat, då han såsom flykting, under sitt vistande i Kalmar, besökte stället, der Gustaf landsteg och med tårfullt öga mot höjden ej kunde ana sin framtida lycka. I sjelfva granithällen, vid hvilken Gustaf knäföll och anropade Försynens bistånd för ett olyckligt fosterland, är en latinsk inskrift, författad af nämnda konung, inhuggen, som förvarar minnet af båda dessa händelser. — Stensöviken går ½ mil in i landet fram till Törnebäcksbro, och skola enligt sägnen seglare kunnat i fordna tider gå viken uppföre ända fram mot Kläckeberga högland, som strök mellan *Stensö* och *Birkenäs* vikar, derimellan »Gamla Kalmar», äldre än gamla Kalmar, låg, ty båda hade sin by eller stadsjord på detta näs, som i forntida sagor kallas *Kalmarnanäs*.

Stenum, en socken uti Westergötland och Walla härad af Skaraborgs län, är belägen 1 mil från Skara, samt omfattar 0,275 qvadratmil land, fördelade på 15⅞ mantal, hvaraf 11⅜ skatte, 1 krono, 3½ frälse. Marken är mer bergig än jemn; rådande jordmånen sandblandad svartmylla. Skog af gran växer hjelpligt. Här finnes en af länets största mossar, *Stenumsmossen*, upptagande 6,600 tld; på östra gränsen ligger Hornborgasjön, och i söder skiljes socknen från Bjerklunda genom Fliaån. — Socknen beboddes 1810 af 331 och 1863 af 550 inbyggare på 115 hushåll. Af indelta arméen äro här förlagda 2 man. All fast egendom taxerades 1863 till 253,600 rdr rmt.

Stenum, som förut skall varit præbende under Skara, och Skärf moderförsamling till pastoratet, är nu annex till Wings pastorat. Sockenvägen är ⅖ mil. Sockenmagazin finnes. — Bland gårdar märkas *Westtomta* säteri, 2 mtl skatte *Östtomten*, 4½ mtl skatte *Tubbetorp*, fordom *Troarp*, har varit domprostens i Skara præbende-hemman. — 1 mantal *Stenums* stom (½ mantal efter mantalslängden) länsmans-boställe. — ½ mantal *Stenum* är komminister-bost. — Adress: Skara.

Stenungsön, liggande helt nära utmed land i Hakefjord af Bohus län och hörande till Norums socken af Inlands fögderi, har på sednare åren varit talrikt besökt af badgäster. Den vackra naturen, de förträffliga baden och den välgörande gyttja, som finnes till begagnande för badgäster, ha gjort platsen eftersökt af dem, som velat tillbringa sin sommar vid hafvets strand, ej alltför långt från Göteborg.

Stenåsa. Annex-socken till Hulterstads pastorat, är belägen på Ölands östra kust, uti Möckleby härad af Södra fögderiet och Kalmar län, 3¾ mil från Kalmar, 5 mil från Borgholm, samt omfattar en areal af 0,384 qv.mil, hvaraf 0,010 äro vatten. Marken och jordmånens beskaffenhet samt skogstillgången äro enahanda med Hulterstads, till hvilken artikel hänvisas. — Socknen, som år 1810 beboddes af 578, år 1850 af 817 och 1862 af 858 inbyggare, består af 23½ mtl; medelvärdet å jordbruksfastigheten upptogs i 1863 års bevilln. till 15,596 rdr rmt. Kyrkan, belägen ¾ mil n. o. från moderkyrkan, är af hög ålder och säges vara uppbyggd af jätten Tanne, hvars grafhög visas vid *Qvinneby* bro, der man funnit en malmgryta med silfvermynt. Ännu kallas här folket, som äro de vackraste och längsta karlarne på Öland, för *Stenåsa kämpar*. — Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola, der 77 barn undervisades 1862 af en examinerad lärare, medan 38 erhöllo undervisning i hemmet. Till skolan hörer ett planteringsland af 3,456 qvadratalnars ytvidd. — Af historiska minnen omnämnes socknens plundrande af Holländarne år 1677 och svenska amiralskeppet »Kronans» förolyckande på *Slagerstads* grund, hvarom redan är omförmäldt under art. *Hulterstad*. Nyligen har här under plöjning af en åker påträffats ett väl bibehållet romerskt guldmynt, pregladt under kejsar Theodosii regering.

Inga större gårdar finnas; den största är ⅝ mtl skatte *Fröslunda*. — ½ mtl

uti *Södra Qvinneby* är kommin.-boställe; $^3/_4$ mtl *Lilla Brunneby* är pastors stom. — Qvinneby skänktes 1256 till Wreta kloster af Svantepolk, då hans dotter intogs der. Öfriga byar äro *Ebbelunda, Slagerstad* och *Stora Brunneby*.

Stenåsen, en kronopark i Kinnefjerdings härad af Skaraborgs län, reglerad enligt kongl. brefvet af d. 4 Febr. 1829, uppgifves uti landshöfd.-embetets femårsberättelse hafva en areal af $539^3/_4$ tld medelmåttig skog, men enligt Topografiska corpsens uppgifter 560 tld; den är indelad till trakthuggning.

Stiby, en socken uti Jerrestads härad af Christianstads län, belägen $1^1/_4$ mil öster från Cimbrishamn, omfattar 0,120 qvadratmil land, fördelade på $13^7/_{24}$ mtl, hvaraf $7^5/_8$ skatte, $2^3/_4$ krono, $2\frac{1}{12}$ frälse uti två byar, *Stiby* och *Komsta*, hvaraf den förstnämndas egor ligga på midten högt, men åt vestra och södra ändarna sidländt. Blandad lerjord är mest rådande, någon svartmylla finnes här och der, äfven stark lera på en del af hemmansegorna; byn lades i enskifte 1808. Många åker- och ängsfält åt norr äro steniga och mer tjenliga till betesmark. Komsta bys egor ligga högt, äro ganska steniga, hafva någon sandjord och svartmylla, dock är lera rådande.

Å denna bys egor upptages flissten till grafvårdar, kalk och annat nyttigt bruk. Ingen skog finnes, endast torf till några få hemman. — All fast egendom taxerades 1863 till 827,850 rdr rmt. Folkmängden, som år 1810 var 551, uppgick 1863 till 1,044 personer. — Socknen utgör sedan 1814 med S:t Olof ett regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Albo och Jerrestads kontrakt af Lunds stift. — Kyrkan, belägen på en ansenlig landthöjd, är urgammal, men utvidgad 1833 med en stor tillbyggnad å norra sidan, som, jemförd med chorets korshvalf, visar den stora skilnad, som råder mellan den gamla och den nya tidens byggnadsförmåga. Hon består för öfrigt af ett aflångfyrkantigt torn, tvåqvadratiskt skepp, enqvadratiskt chor och rundel i öster. Hela byggnaden, uppförd af kalksten, såväl till sockel- som hörnstycken samt omfattningar m. m., är väl arbetad. Socknen har fast folk- och en flyttbar småbarnsskola, der två examinerade lärare undervisade 1862: 101 barn. Till skolan hörer ett planteringsland af 1,900 qv.-alnars ytvidd.

I Stiby är gästgifveri, hvarifrån skjutsas till *Tranås*, $1^1/_4$ mil, till *Rörum*, 1 mil samt till *Hammenhög*, $^3/_4$ mil. Af verk finnas *Komstadsmölla* vatten- och oljeqvarn. — Adress: Cimbrishamn.

Stickninge, två mantal frälse uti Tångeråsa socken af Edsbergs härad och Örebro län, har en längre tid lydt under säteriet Trystorp; det uppgifves af Djurberg år 1818 haft 50 tunnors utsäde, mulbete och skog öfver behofvet, mangård af trä, 2 våningar hög, angenämt belägen vid sjö, med vidsträckt utsigt. Taxeringsvärdet är 30,000 rdr rmt.

Stigamo, *Stighemoth* år 1216. Gästgifvaregård uti Byarums socken af Östbo härad och Jönköpings län; härifrån skjutsas till:

Tenhult, n. v.	. . . . . .	$^7/_8$ mil.
Byarum, s. v.	. . . . . .	$1^1/_4$
Svenarum, s. o.	. . . . . .	2

Om en här befintlig runsten skrifver Linné, att den vid hans besök var prydd och målad med många slags Lichenibus.

Stigaryd, ett frälse-säteri af 1 mtl, se Mullseryds socken af Mo härad och Jönköpings län.

Stigen, Östra (Stüen), ett fr.-säteri af 1 mtl, på Dal, uti Ferglanda socken och Walbo härad af Elfsborgs län, räknar bland sina egare Gustaf Eriksson Wasa, kapten Carl Didron 1649—1683, då det kallas nytt säteri, rådman Jöns Kock 1736; bruksegaren baron Cahman 1770, kontraktsprosten Lars Enbohm och hans enka; tillhörer nu bönder. På egorna finnas qvarn och såg.

Stigsbo jernmalmsgrufva i Dalarne är den ena af de två, som förekomma i Sverige, der den sällsynta oarten molybdenglans finnes i sådan mängd inblandad i jernmalmen, att denna ej utan en svår rostning kan tillgodogöras.

Stigsjö och **Wiksjö** socknar, som tillsammans utgöra ett pastorat, äro belägna uti Ångermanlands Södra fögderi af Wester-Norrlands län, den förra $1^1/_2$ mil, den sednare $3^1/_2$ mil v. n. v. från Hernösands stad, gränsa i n. till Gudmundrå och till Hässjö, Ljustorps och Lidens socknar i Medelpad samt i vester till Långsele

Högsjö, i öster till Säbrå och Häggdångers socknar i Ångermanland, i söder socken. Hela arealen är i *Stigsjö* 38,956 tld, hvaraf 2,856 myrar och insjöar; *Gussjön, Brunne* och *Långsjön* dock derutinnan ej inberäknade; — i *Wiksjö:* 42,526 tld, eller 238,123 qv.ref, hvaraf 2,946 tld myrar och sjöar.

Namnet »Stigsjö» påstås gissningsvis utmärka, att elgar fordom vintertiden haft sin stig öfver den s. k. *Ulträviken* till den plats, der kyrkan nu är byggd, hvaraf prest-gården tillförne kallades »Stig» och sjön ofvanför »Stigsjön.» Efter *Brunne* by kallas denna sednare sjö numera Brunnesjön. De inom Wiksjö förekommande finska namn på byar, berg, myrar och sjöar, t. ex. *Villola, Neavita, Kompomark, Kemalatjern,* m. fl., bekräfta en gammal sägen, att någon finsk koloni fordom funnits der. Hela Wiksjö socken kallas ännu i dag med ett gemensamt namn *Wiksjö Finnmark.* Sägnen förmäler, att för omkring 370 år sedan en finsk qvinna vid namn Ingrid med 2:ne söner skall hafva begynt bygga och odla på den trakt, der nu *Gammalgården* är belägen. De finska sederna och språket äro nu mer undanträngda, och Wiksjö socken-boer så till utseende, språk som lefnadssätt föga skilda från landets öfriga befolkning. Genom Gussjön, Brunne och Långsjön är Stigsjö socken delad uti tvenne delar. — Den större vidden af den odlade jorden, jemte nästan alla byarne, ligger utmed ofvannämnda sjöars fruktbärande stränder, hvilka, omgifna af dels kala berg och dels skogbeväxta höjder, förete ett omvexlande och rätt behagligt landskap.

Wiksjö socken, liggande mer nordligt och öfver allt angränsad af endast skogstrakter, har en mer fjellisk natur och är genomskuren af ett icke obetydligt vattendrag, *Mjellån,* som under sitt lopp från Gudmundrå sockengräns förbi Westanå bruk upptager flera bifloder och mindre bäckar samt utfaller vid Lögdö bruk, i Ljustorps socken, uti Indahls-elfven.

Utom förutnämnda vattendrag finnes inom pastoratet *Elgsjöån;* alla genomskära skogsmarkerna, hvarigenom en stor lättnad i sågtimmer-transporten vinnes, medan flottningen nästan öfver allt med fördel kan begagnas. — Rådande jordmånen inom Stigsjö socken är uti åkerjorden stark lera, sandblandad lera och mojord. Inom Wiksjö råda deremot sandblandad lera och sandjord. Ängsmarken består till en del af svartmylla, men till största delen af sand- och mossjord jemte starrmyrar. Betesmarken uti de vidsträckta skogstrakterna god. — Vid Westanå finnes väl en helsokälla, men ringa anlitad och af föga värde. Folkmängden utgjorde 1805 i Stigsjö 914, år 1862: 1,717; uti Wiksjö, år 1805: 421, år 1862: 1,199. Hemmantalet uti Stigsjö: $20\frac{103}{144}$ mantal skatte, $\frac{1}{3}$ krono, uti Wiksjö: $8\frac{465}{1440}$ mantal skatte, $1\frac{896}{1440}$ mantal krono. — Inom Stigsjö funnos 1864: 113 hemmansegare, och inom Wiksjö 64.

Inom Wiksjö socken råder mindre välmåga än i Stigsjö, och får grunden till detta förhållande till stor del sökas i det mera sedeslösa tillstånd, som är rådande inom förstnämnda socken.

Socknarnas hufvudsakliga näringar äro åkerbruk och boskapsskötsel, skogshandteringen deras förnämsta binäring. I Stigsjö socken utgör åkerns areal 884 tunnland, skogens och betesmarkens 32,049 tld; inom Wiksjö upptager den förra 484 tld, den sednare 36,419 tld. Lin odlas till husbehof och något derutöfver; år 1854 beräknades hvarje hemmansåbo vårtiden aflåta 100 à 200 alnar gröfre lärft. — Ladugårdsskötseln är mer försummad än åkerbruket. Med den rika tillgång på bete här finnes borde den kunna uppdrifvas till en betydligare höjd. Det bästa fodret åtgår till föda åt hästen. På Hernösand afsättes likväl icke så obetydliga qvantiteter smör och ost. Skogen, ännu tillräcklig både till husbehof och afsalu, är dock betydligt medtagen. För barrskogens återväxt till ved beräknas omkring 70 à 80 år, men för sågtimmer och bjelkar minst dubbelt så lång tid. Vintertiden användas alla arbetskrafter på sågtimmers, bjelkars, sparrars och kolveds huggande och forsslande till flottbara vattendrag och sågar. Fisket är obetydligt. Elgsjö ålfiske, beläget i Stigsjö socken, har 1853 under skattemannarätt blifvit försåldt till en hemmansegare i byn för 107 rdr 50 öre. Jagt idkas inom Wiksjö socken, der

tjäder, orre och hjerpe fångas; der skjutes äfven, nästan årligen, 1 à 2 björnar, hvilka höstetiden uppsökas i sitt ide eller »ringas inne» som det heter, för att på våren skjutas.

Af verk och inrättningar finnas: *Westanå, Brunneforss* och *Sörgårds* jernbruk. Skattlagda grofbladiga sågqvarnar finnas vid: *Brunne, Sörgården* och *Ulträ* inom Stigsjö, samt vid *Aldersjönäs* och *Wiksjö* inom Wiksjö socken; dessutom finnas 6 husbehofs-sågar. Inom Stigsjö socken finnes en och annan linskäkta, som drifves med vatten.

Stigsjö kyrka af sten, med torn på vestra ändan, uppbyggdes 1786 på dess nuvarande läge vid en vik af Brunnesjön. Uti tornet finnes ett ur, som från fyra håll visar tidens lopp. — *Wiksjö* kyrka eller kapell byggdes först omkring år 1770, men ombyggdes sedan 1793 gemensam med Westanå brukskapell.

Stigsjö med Wiksjö kapell hafva fordom lydt under Säbrå regala pastorat; men genom en kongl. resolution af den 26 Februari 1808 afskiljdes de derifrån och utgöra nu jemte Westanå bruksförsamling, med Stigsjö till moderförsamling, ett præbende pastorat för äldsta lektorn vid Hernösands Elementar-läroverk och höra till Ångermanlands Södra kontrakt af Hernösands stift. Af kyrkoherdar må nämnas doktor N. M. Berlin, (död 1853); han var fader till den allmänt bekante författaren af folkskrifterna i Naturläran. Ifrån skatte-bonden Helge Larsson i denna socken härstammar adliga ätten Lilljemarck. — För socknarna, som höra till Säbrå tingslag, finnes icke något bestämdt tingshus. Vanligen hållas tingen uti *Åland* eller *Bondsjö* af Säbrå socken eller ock i Hernösands stad. — Barnundervisningen besörjes af 2 exam. och en oexam. lärare uti en fast folkskola och en flyttbar småbarnsskola; skolbarnens antal uppgick 1862 till 215. Årliga afkastningen af enskilda donationer till skolan uppgår till 37$^1/_2$ rdr, statens bidrag till 130 rdr rmt.

Fornlemningar finnas icke, endast en tradition, som förmäler, att en skans varit uppkastad nära den derefter uppkallade *Skansbron* å Sörgårdens egor för att hindra Ryssarnes befarade härjningar längre uppåt landet under deras fiendtliga infall år 1721. — Af namnkunniga och lärda män, hvilka härstamma från Stigsjö socken, må nämnas: erkebiskop Lars Stigzelius, som föddes derstädes 1598. Fadren var kapellan. Matthias Helgonis och biskop Erik Brunnius, den sednare född i Brunne by år 1597. Professor Solander, hvars farfader Daniel Solimontanus blef här kapellan 1654, samt prosten Lars Agrelius i Själevad, hvilken var född i Smöråker. Äfven torde torpare-enkan Anna Jonsdotter, som aflidit här 1864 i den höga åldern af 102 år, böra omnämnas. Anmärkningsvärdt torde ock vara att för några årtionden tillbaka fiskades äkta perlor i ån, som kommer från Aldersjön, äfvensom uti Elgsjöån.

Af de 24 byar, som *Stigsjö* socken innefattar, må af de större nämnas: *Byn*, $^5/_6$ mtl med 3,933 tlds areal, hvaraf 38 åker, med 33 hushåll; *Brunne*, 2$^1/_{48}$ mtl med 3,844 tld, hvaraf 63 åker, 67 hushåll; 1 mtl *Wike*, 1416 tld; vidare finnas *Hamre, Skjollsta, Ulträ* och *Östanvik*, samt *Öje*. — *Wiksjö* socken, inneh. 19 byar, deraf 2$^1/_2$ mtl *Wiksjön, Nordanå* och *Westanå, Kälamäcki;* härfinnes *Häggåsens* krono-allmänning på 2,098 tld. — Adr.: Hernösand.

Stigslund, ett tegelbruk och klädesfabrik uti Hille socken af Gestrikland och Gefleborgs län, med qvarn och såg samt 4 öresl. i hemmanet *Stig;* tills. tax. till 69,000 rdr rmt; egare fabrikör Göranssons sterbhus.

Stigtomta, en socken uti Nyköpings län af Jönåkers härad, är belägen 1$^1/_2$ mil från Nyköping, 9$^1/_4$ mil från Strengnäs samt omfattar 0,750 qv-mil, hvaraf 0,160 vatten. Innanför tvenne landtungor mellan Långhalsen och Hallbosjön samt denna och Yngarn vidtager så väl sockenens som hela pastoratets vidsträcktaste bygd, en föga kuperad slätt, vattnad af några bäckar, som gå i nordvestlig riktning till de nämnda sjöarna, och sagta stigande åt öster och sydost mot skogsmarker vid gränserna. Längst i öster ligger Sörby kronopark, utgörande den skogsmo, som annars kallas Stigtomta Malm. Rådande jordmånen är god lera på landtungorna, något sandblandad lermylla inåt socknen, mojord vid gränserna; näringarne äro desamma som uppgåfvos för Nykyrka socken. Hemman-

talet är $54^5/_8$ mtl, hvaraf $25^7/_8$ skatte, $9^1/_4$ mtl krono, $19^1/_2$ mtl frälse, tax. till 1,171,000 rdr rmt. — Folkmängden, som år 1805 var 1,242, uppgick 1863 till 1,604 inbyggare på 328 hushåll.

Stighatomta cum annexa in prepos. Nicopensi förekommer omkring 1314, från 1813 har socknens kyrka varit begagnad af annex-församlingen; Stigtomta och Nykyrka utgöra ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Nyköpings Westra kontrakt af Strengnäs stift. — Kyrkan, belägen $^3/_8$ mil från Wallersta gästgifvaregård, är till en del gammal, men ombyggd till korskyrka och tillökt 1786, har torn från 1600-talet. I choret finnes en minnesvård af Ölands-sten öfver J. G:son Silfverpatron (död 1644). Barnundervisningen bestrides uti en fast folk- och en flyttbar småbarnsskola, der 116 barn undervisades af en examinerad lärare och en lärarinna, medan 112 erhöllo undervisning i hemmet. Till skolan, som är stiftad af medicinalrådet Tingstadius, hörer ett planteringsland af 2,000 qvadratalnars ytvidd. — Sockenbibliothek är grundlagdt genom en gåfva af 100 rdr utaf löjtn. C. A. Nyman på Åsby samt genom anslag af den församlingen tillfallande bränvinsafgiften och genom anslag från enskilda. — Af fornlemningar finnas flerstädes grafhögar, stensättningar och runstenar.

Bland gårdar märkas: *Wik* och *Råby, Öfra Wälinga* och *Fjellskär; Skåra* $1^3/_4$ mtl; *Kjulsta,* 2 mtl: *Åsby,* $2^1/_4$ mtl, alla af skatte natur. *Skillra,* 1 mantal prestgård. — *Waxhälla,* $^3/_4$ mtl krono, bataljonspredikants-boställe. — *Björka,* 1 mtl, och *Önnersta,* 2 mtl, äro indragna militiæ-boställen. — 2 mtl krono-säteri *Helgesta,* $^3/_4$ krono *Bondeby,* $^1/_4$ *Mårtenstorp* eller *Skogstorp,* $^1/_2$ mtl *Tiggesta,* äro alla militiæ-hemman. — Adress: Nyköping.

Stimmerbo, en masugn uti Norrberkes socken af Westra Bergslags fögderi och Stora Kopparbergs län, eges af bergsmän; i 1863 års bevillning var den taxerad till 10,000 rdr rmt. Till masugnen höra andel i Östanbergs gruffält samt $3^1/_8$ mtl, hvars årliga utsäde uppgifves till 176 t:r hafra och korn, 41 tunnor råg. Hemmanet Stimmersbo utgöres af $1^1/_3$ mantal skatte, hvaraf $^1/_8$ mantal eges af valsverksbolaget, resten är skiftadt mellan 12 egare.

Stjelphyttan, en halfhytta uti Nordmarks socken af Philipstads bergslag och Carlstads län, eges jemte *Mokärnshyttan* af Uddeholms bruks-bolag; hyttan var i 1863 års bevillning tax. till 90,000 rdr rmt; se vidare art. Mokjern.

Stjernarp, ett frälse-säteri af $4^1/_2$ mtl uti Eldsberga socken af Tönnersjö härad och Halmstads län, vackert beläget 1 mil från Halmstad, utgör med c:a $12^1/_2$ mtl underlydande i Eldsberga samt större delen af Tönnersjö socken, jemte säteriet *Alslöf,* en egendom med vidsträckt åkerbruk, qvarn, såg, tegelbruk och bränneri m. m. samt pappersbruk vid Gennevads-ån. Manbyggnaden omgifves af parker och trädgårdar. — Stjernarp är anlagdt af $4^1/_2$ mtl *Torrep,* har af ålder varit af frälse natur, men enligt kollegii utslag af den 13 Aug. 1813 förklaradt för ograveradt frälse; dess taxeringsvärde år 1863 var 90,000 rdr rmt. Egare hafva varit landsdomaren Peter Nilsson, adlad Duréel, kammarherren Cedercrantz, kommerserådet Motter, hvilken sålde egendomen till kommerserådet A. J. Hammar; närvarande egare är baron D. Stjerncrona.

Stjerneberg, ett frälse-säteri af $^1/_2$ mantal uti Släps socken i Halland, har tillhört kronan till dess det 1654 inlöstes af Claud Roquelle Hegerstjerna, hvars måg, öfverste von der Noth, år 1683 deråt förskaffade säteri-frihet; köptes 1760 af agenten König, efter hvars död egendomen skingrades; se vidare under art. Släp. Enligt Bexell lydde derunder i slutet af 1700-talet 31 hemman, men år 1818 utgjorde åkern endast 3 tld och ängen 9. Säteriet, alltså det minsta i landet, har dock vacker åbyggnad och en god jordmån.

Stjernebergs silfver- och koppargrufvor vid Philipstads bergslags gräns mot Dalarne, upptogos i början af 1600-talet, men nedlades snart åter. Stjerneberg nämnes jemte Storfors bruk på 1700-talet såsom tillhörigt major Claës Linroth.

Stjerneholm, fordom en borg i Skurups socken af Malmöhus län, hvarefter ruiner ännu finnas nära landsvägen vid Näsbyholms sjö; de intaga största

delen af en rymlig, fyrkantig borgplats, hvilken omgifves af breda och djupa grafvar, hvari en liten bäck infaller, de äro beklädda med grofva gråstensmurar. Mellan en smal glasin jemte stranden och borgplasten märkas lemningar af pålar efter en vindbro, hvaröfver man inkommit på en yttre borggård och derifrån genom en portmur till en inre, som å trenne sidor omgifvits af fasta byggnader. Mellanbyggnaden håller i inre längd 96 och i bredd 18 fot, högra sidobyggnaden 102 i längd, 21 i bredd och venstra 109 i längd, 18 i bredd. Yttermurarne, hvilka äro 4 fot tjocka och på de flesta ställena ännu 6 höga, bestå af grof gråsten i kalkbruk. Här märkas blott trenne mellanmurar, som, 4 fot tjocka, utgöra de delar hvarmed sidobyggnaderna sluta sig till mellanbyggnaden, samt en tvärmur i ena sidobyggnaden. Anläggningarne utvisa — skrifver professor Brunius — att borgen troligen uppstått vid eller kort efter reformationen. Se vidare under art. Skurup.

Stjernesand, eller *Stjernsanden,* ett frälse-säteri af 1 mantal uti Malexanders socken af Göstrings härad och Linköpings län, är beläget vid den deraf uppkallade viken, $^3/_4$ mil från kyrkan, som ligger $4^3/_4$ mil från Skenninge. Det lydde år 1636 såsom frälse, kalladt Sanden, under Sommenäs, och räknas för säteri från 1673; tillhörde 1685 fru Magd. Stjerna, derpå genom köp major G. Gyllenstål, som lemnade det i arf till mågen, kapiten G. A. Macklier, kom derefter genom gifte till slägten Gripensköld, egdes år 1818 af friherre G. Th. Pfeiff, 1863 af fältväbeln L. G. Gyllenhammar.

Det enda som är kändt rörande Stjernesands kultur är, att det egde 1760: 4 tunnors utsäde, nödtorftig äng, mulbete och skog, liten humlegård, 3 underlydande bondhemman samt godt fiske i Somen. Till Säteriet hörer nu enbladig såg och tegelbruk samt qvarn. På egorna bodde 1863: 14 hushåll.

Stjernevik, ett berustadt säteri af $3^1/_8$ mantal uti Oppeby socken, Kinda härad och Linköpings län, beläget vid kyrkan och Åsunden, har hetat Oppeby äfven *Uppaby,* då det 1370 afyttrades af Bo Jonsson till Thorkil Haralzson, och var sednare dels kyrko-, dels præbende-hemman. *Oppeby,* $1^1/_2$ mantal, köptes 1629 af P. Stjernfelt och kallas 1684 säteri med derunder afbysta $^3/_4$ mantal *Nederby,* $^3/_4$ mtl *Bokstorp* samt $^1/_8$ mantal *Blåsebo,* hvaraf de två första reducerades 1694 såsom donation af 1562 under Svante Stures grefskap. Från 1680-talet intill 1760 har egendomen tillhört slägten Koskull och genom gifte öfvergått till slägten Brutholtz, egare år 1818 var kapten C. O. von Gerdten, 1825 och 1863 kapten Pauli, som köpte Stjernevik till skatte 1823.

Till Stjerneviks säteri hörer nödig skog, godt fiske i Åsunden och Nimmern; det är temligen väl bebygdt och har vackra trädgårds-anläggningar. Under säteriet lyder $1^1/_2$ mtl fr.-säteri *Wada.* Stjerneviks säteri taxerades 1863 till 80,000 rdr rmt.

Stjernfors, Öfra och **Nedra.** Tvenne stångjernsbruk uti Ljusnarsbergs socken af Örebro län, belägna $7^1/_2$ mil från Örebro vid nordöstra ändan af sjön Ljusnaren, som har sitt utlopp i en å, hvilken skiljer båda bruken från hvarandra. Den förra med en härd, taxerad till 4,000 rdr, utgör med $^1/_8$ mtl Öfra Stjernfors och flera hemmansdelar inom denna och Hjulsjö socknar ett gods, tax. till c:a 300,000 rdr, som eges till $^2/_7$ af grefvinnan Eva Oxenstjerna och till $^5/_7$ af grefve H. S. Mörner, hvilken ensam är egare till *Nedra Stjernfors* bruk med 3 härdar, som jemte $^1/_8$ mtl Nedra Stjernfors med tillhörande hemmansdelar utgör äfven ett gods med lika tax.-värde; på det sednare bodde 1863: 400 personer. — Bruken, hvars belägenhet är vacker, ha egen tackjernstillgång. Bruksstämpeln är S. F. med en stjerna öfver.

Stjernfors, ett jernverk uti Råda socken af Elfvedals härad och Norr-Sysslets fögderi samt Carlstads län, utgöres af Stjerns hammare med oinskränkt smidesrätt, Stjernfors manufakturverk med 1 plåt-, 1 spik-, 2 knipphamrar och 2 stålugnar, allts. tax, till 13,000 rdr rmt; härtill hörer äfven en såg, privilegierad för sågning af 160 tolfter blockar. Vid jernverket bodde 1863: 157 personer på 58 hushåll. — Stjernfors har alltsedan 1600-talet lydt under i samma socken belägna Uddeholms bruk.

Stjernhof, fordom *Nässelsta,* ett fr.-säteri af 2 mantal uti Gryts socken af Daga härad och Nyköpings län, har ett vackert läge vid Noten och är väl bebygdt; det inköptes till en del från kronan 1584 af Hans Stuart, innehades 1681 såsom säteri af C. Rothkirck, tillbyttes kronan 1687 från fru Sigrid Ekehjelm, förläntes till Göran Krail, uppläts derpå till fru von Hyltén 1722—45, tillhörde mågen C. v. Christerson 1766, öfverste-löjtnant Mårten Scheffel, adlad Stjernefelt, hvars son, krigsrådet Carl Christian, fick tillstånd att ändra gårdens namn, egdes 1825—65 af mågen öfverste-löjtn. S. Ulfsparre. Till säteriet, som med 1 mtl frälse Hofgården är tax. till 93,000 rdr, höra qvarn af 3 par stenar och enbladig såg samt $^1/_2$ mtl skatte Nässelsta, $^3/_4$ frälse inom socknen och $^1/_2$ mantal skatte inom Willåttinge härad. — Här finnes jernvägs-station på statens vestra stambana, 7,7 mil från Stockholm, 34,9 mil från Göteborg; härimellan och Sparreholms station öfverfaras Ricksjön och Wallingen på dyrbara bankar.

Stjernholm, en egendom uti Estuna socken i Uppland, Lyhundra härad af Stockholms län, belägen vid sjön Erken, utgöres af $2^7/_8$ mtl skatte, (ej $2^1/_8$ mtl såsom Tham uppgifver), 1 mantal frälse Stjernholm, samt 8 underlydande torp; egovidden uppgifves till 139 tld åker, 112 tld äng, c:a 500 tld skogsmark, men har troligen ökats efter sjön Erkens sänkning och derpå följande större odlingsföretag. Till egendomen hörer förmånligt fiske.

Ursprungligen var här en by kallad *Tofta*, № 1, 4, $2^7/_8$ mtl sk., № 5, 6, 1 mtl frälse, som bebyggdes på 1700-talet af majoren Pehr Stjerncrona; under den tid slägten Stjerncrona innehade egendomen hörde dertill äfven Berga by. År 1810 var jägmästare Forsén egare, sedan öfverste-löjtnant C. P. Ström, hvarefter egendomen delades mellan bönder; nuvarande egaren är fabrikör J. E. Lundin. — På egorna finnas bautastenar.

Stjernholm, ett frälse-säteri af $4^1/_2$ mtl uti Nikolai socken och Jönåkers härad af Nyköpings län, beläget vid den derefter uppkallade fjärdens inre hörn, $^7/_8$ mil från Nyköping. — Enligt en berättelse skall här af gammalt varit ett herresäte, kalladt Beneborg, hvarefter ännu skola finnas lemningar. År 1638 köptes *Nygård*, 1 mtl, till frälse, jemte 1 mtl *Bene* och $^1/_2$ mtl *Danvik,* af Joh. Silfverstjerna, som grundade den sedermera varande hufvudbyggnaden, och skref sig till Nygård; men stället uppkallades efter honom med det nya namnet Stjernholm. Det kom med hans dotter först till W. Drakenhjelm, derpå till M. Lindhjelm, som vid reduktionen löste sig från kronans anspråk derpå, såsom grundadt å förbuden ort, inom Nyköpings slottsmil; innehades, af slägten De Besche genom hela 18:de seklet; en del tillhörde genom gifte öfverste Burg v. Ritterstein omkring 1740, men återkom till slägten vid hans död 1745, såldes på 1780-talet till J. W. Westfelt, och af denne 1822 till hofm. friherre Gerh. De Geer, hvars arfvingar egde det 1863. — Säteriet, sammanbygdt af förutnämnda trenne hemman, utgör med *Stora Bene,* 1 mtl ladugård, under eget bruk samt 7 mtl frälse, (6 mtl, enligt taxerings-längden), ett gods, taxeradt till 194,500 rdr rmt, hvaraf 72,000 rdr för Stjernholms säteri; åkerjorden under eget bruk utgör 175 tld, ängen 240 tld, hagarne 375 tld, skogen c:a 1,800 tld. Till godset höra tegelbruk, husbehofsqvarn, kalkugn, godt fiske, jagt på sjöfogel. År 1859 inrättades här af länets hushållningssällskap en *boskapsskötare-skola,* med till en början en lärare, en förman i ladugården och 2 frilärlingar.

Bland byggnaderna, som alla äro täckta med tegel, må nämnas manbyggnaden, ett stort två-vånings stenhus med frontispice, innehållande 28 rum, kyrka af sten med papperstak, ett bränneri af sten samt ett mälteri af korsvirke. Till egendomen hörer äfven lägenheten Christineberg; vid godset bodde 1863: 177 personer.

Stjernorp eller *Stjernarp,* (det förra i jordeboken och offentliga embets-handlingar, det sednare af enskilda författare), en socken uti Linköpings län, belägen $1^3/_4$ mil från Linköping, vid Roxens nordvestra och norra strand, omgifves i sydvest af Wreta, i norr af Hellestad, samt innefattar en areal af 1,050 qv.mil, hvaraf 0,030 äro vatten; häraf höra 0,342 qv.mil till Finspongaläns härad, det öfriga till Gullbergs härad. Landet består af

berg och skogsmarker, med trånga dalar, små sjöar och bäckar, såsom *Stockhults-, Stubbarps-* och *Hultsjöarne, Bjän, Wadsjön, Onsören, Fyrsjön* och *Emten, Ruggen* och *Hanssjön, Sten* och *Rösjöarne* m. fl. Bland skogsmarker är en allmänning, *Slumperhults*, inom Finspongs härad, af $702\frac{11}{16}$ tunnlands areal. Rådande jordmånen är mest lera, annars sandblandad mylla, mera sällan mojord. Näringar äro åker- och ängsbruk, boskapsskötsel samt bränvinsbränning; äfven kolning, slöjd i träd och jern, det sednare en lemning efter fordom befintligt bergsbruk; fiske i Roxen, i små sjöar och bäckar. År 1852 idkades sjöfart på Roxen med 2 båtar, af tillsammans 16 läster, äfven finnas åtskilliga qvarnar och sågar, garfveri vid *Sandvik*. Vid *Rådsla* i norr har funnits bergsmans-hammare, och jernmalmsgrufvor hafva tidtals varit arbetade på nämnde hemmans och Pärstorps egor. Socknen, som år 1830 beboddes af 1,070, år 1863 af 1,390 inbyggare, innefattar 1 mtl skatte, 18 mtl frälse inom Gullbergs härad samt $4\frac{17}{24}$ mtl fr., bebodda af 247 personer inom Finspongaläns härad. All fast egendom var i 1863 års bevillning taxerad till 901,300 rdr, hvaraf 11,400 rdr för 3 mjölqvarnar, 2 sågar, 3 tegelbruk och garfveri.

Socknen har utgjort en del af Wreta, med särskild kapellkyrka i herrgårdens ena slottsflygel, der gudstjenst hölls för både godsets och den öfriga från moderkyrkan aflägsnare skogsbygdens befolkning; men år 1810 fick Stjernorp egen komminister, och utgör nu ett annex till Wreta kloster. Här finnes en fast folkskola och en flyttbar småbarnsskola, der under året 1862: 76 barn undervisades af 2 examinerade lärare. Af hemmantalet består det mesta af större och mindre enstaka gårdar, tillhörande ståndspersoner, såsom $^1/_2$ frälse *Flemma* med 3 mantal underlydande ett gods; $^1/_4$ *Grytstorp* med $1^1/_4$ mtl underlydande ett gods; $^1/_4$ fr. *Halseboda* med $2^1/_2$ mtl ett gods. Finspongaläns häradsdel innefattar hemmanen $^1/_4$ mantal *Axhult*, 1 *Bryttiorp*, 1 mtl *Elmesbo*, 1 mtl *Häggetorp*, 1 mtl *Rådsla*, $^1/_3$ *Pukhult* och $^1/_8$ *Slumpershult*.

Stjernorp, ett frälse-säteri af 1 mtl, utgör med derunder afhysta $3^1/_2$ mtl rå och rör, *Högsätter, Åby, Torfsätter* och *Brännorp* samt qvarn, såg och tegelbruk, en egendom i förutbeskrifna socken, tax. till 200,000 rdr rmt; den är bekant för sitt natursköna läge vid norra sidan af sjön Roxens strand, $1^1/_2$ mil från Linköping, 4 mil från Norrköping. — Stjernorp köptes 1652 af H. G. Mörner, men innehades sedermera och bebyggdes 1654 af svågern grefve Robert Douglas, död 1662, med ett praktfullt 6 våningar högt slott, enligt Antiqvarisk tidskrift, men 7 våningar högt och beläget i Wreta-klosters socken efter Wetenskaps-akadem. handlingar år 1755, och efter andra förf. blott 4 våningar högt, med torn och altan samt 2:ne flygelbyggnader af sten, 2 våningar höga, men en vådeld skadade hufvudbyggnaderna den 12 Mars 1789, hvilken sedermera ej blifvit iståndsatt, nu mer qvarstår endast en vacker ruin. En sägen lefver ännu bland landtfolket i bygden, att de två från Tyska kriget hemkomna stallbröderna grefvarne Douglas och Lilje öfverenskommit att så högt anlägga sina gårdar, att de, öfver de vackra lunder och insjöar, som lågo dem imellan, kunde se till hvarandra och gifva tecken, när glada dryckesstämmor vankades i deras gästfria riddarsalar. År 1807 försåldes Stjernorp från slägten Douglas till brukspatronen och riddaren Ol. Burenstam, som införlifvade detsamma med sina i grannskapet belägna bruk, Sonstorp och Borggård, efter hans död styckades det af arfvingarne i särskilda egendomar, som de 1822 sålde på auktion, då ruinerna af Stjernorps slott med säteriet och flyglarne, hvari kyrkan och komministerbostället ligga jemte $4^1/_2$ mtl, qvarn, såg och 22 torp, köptes af handl. Wirén i Linköping. Närvarande egare äro bröderna Pontin.

Stjernorps egendom har en areal af 2,256 tld, hvaraf cirka 230 tld öppen åker, 370 tld äng, 800 tld skog samt god, med löfskog beväxt betesmark. Utsädet uppgafs för år 1750 till 40 t:r, 1818 till 245 tunnor. Till gården höra god jagt och ypperligt fiske.

Stjernsund, ett frälse-säteri af 5 mtl, utgör med Edö, 1 mtl frälse-säteri, och underlydande i Askersunds och Hammars socknar af Örebro län, utgörande för närvarande $22^3/_4$ förmedlade mtl, jemte qvarn, såg, tegelbruk och kalkugn, allt till husbehof, ett gods, med en sammanlagd areal af öfver 7,000 tunnland, deraf

omkring 2,000 tld åker och äng, hvarå tax.-värdet år 1864 utgjorde 563,000 rdr. — Vid det sund, som förenar Wettern med dess nordligaste vik Alsen, derigenom segelleden går upp till Askersund, ligger på vestra sidan Stjernsund och på motsatta stranden Edö. Hufvudegendomen hette ursprungligen Ölmesund, ännu skrifves i jordeboken № 1, äfven Ölme, och № 5 Stockebråtet. Ölme utbyttes från kronan 1634 af Johan Reuter. År 1664 skall hela fordna byn blifvit förvandlad till herregård af grefve Johan Oxenstjerna och af honom uppkallad med sitt nuvarande namn samt förblef sedan i Oxenstjernska familjens ego, kom derefter till familjen Soop, från hvilken det reducerades, men återlemnades, och tillhörde sedan Dohna till år 1785, då grefve Abraham Achatius Dohna sålde egendomen till brukspatronen Olof Burén, sedermera adlad med namnet Burenstam, efter hvars död egendomen af hans arfvingar, sedan den 1821 blifvit styckad och Dohnafors eller Stjernsunds bruk jemte 28 mtl blifvit utbrutna derifrån, år 1823 försåldes till kon. Carl XIV Johan, som lemnade den i arf till kon. Oscar, af hvilken den skänktes till prins Gustaf och öfvergick efter dennes död till hertigen af Dalarne Nicolaus August, som slutligen år 1860 försålde den till nuvarande egaren, brukspatronen Knut Cassel.

Ehuru Carl Johan bland sina många egendomar företrädesvis fästade sig vid Stjernsund, der han under sina resor ofta gjorde besök, fick den dock, liksom så många andra af denna konungs gods, förfalla. Egendomen var då utarrenderad till ståthållaren på Stjernsund, generalen friherre G. A. Koskull och råkade under den tiden i stor lägervall så till byggnader som häfd, men sedan kammarherren frih. K. S. Leijonhufvud öfvertog arrendet upphjelptes bondhemman, torp och åkerjord i betydlig mån.

Slottet, som ombyggdes i början af detta århundrade efter hof-intendenten Sundvalls ritning i enkel, men värdig Italiensk stil, med taklist, fönsterfodringar och ornamenter af huggen sten samt en portal, uppburen af fyra fristående Joniska pelare, var vid prins Gustafs tillträde af egendomen mycket förfallet, hvarföre han, som särdeles älskade Stjernsund med sin natursköna, sällspordt lyckliga belägenhet och der han i ro och stillhet fick utbilda sina rika musikaliska anlag, började att under direktör Nyströms ledning låta fullständigt reparera och iståndsätta så väl sjelfva slottet, som flyglarne, stall, orangeri och bostäderna för hofbetjeningen. De gamla koppartaken, hvarmed slott och flyglar voro försedda, borttogos såsom slitna och ersattes med jernplåt och allt putsades så ut- som invändigt. Döden hindrade honom dock att se sina arbeten fullbordade, hvilket blef besparadt för prins August, som med mycken smak och kostnad slutligen fulländade sin höga broders började arbeten samt möblerade alla rummen, hvilka derjemte försågos med dyrbara väggmålningar. En billard med smakfull veranda inreddes i en af flyglarna, trädgården började återställas i bättre skick och det hela göras till en värdig bostad för hertigen af Dalarne, som ock der tillbragte flera somrar efter det slottet sålunda ordnats.

Nuvarande egaren har gjort vidsträckta odlingar och grunddikningar samt uppfört kostsamma byggnader så vid hufvudgården som vid utgårdarne, hvarjemte trädgård och park anlagts i den modernare och lätta Engelska stilen. Till manbyggnaden leder $^1/_2$ mil lång allé från landsvägen. — Egaren till Stjernsund har i Askersunds landsförsamling jus patronatus, derå ofvan bemälde gr. Dohna år 1785 erhöll Gustaf den III:s confirmation. För familjerna Oxenstjerna och Dohna är under högaltaret i kyrkan en graf, dit år 1861 den sista ättlingen af slägten Dohna nedsänktes.

Stjernsund, en bruks- och landtegendom uti Husby socken, Näsgårds fögderi och Stora Kopparbergs län, är belägen 7 mil från Gefle, 3 mil från Hedemora, 12 mil från Westerås och $1^1/_2$ mil från kyrkan.

Redan i kon. Gustaf II Adolfs tid var i Husby socken nära intill Gestriklands gräns inrättad en tull vid *Sund*, eller det näs, som sammanbinder *Grycken* och *Sörbosjön*, der äfven funnos en hytta och en hammare uppförda vid den mindre ström, som förenar ofvannämnda sjöar. Den 21 Mars 1699 tillhandlade sig häradshöfdingen Gabriel Weldt, sedermera presidenten i Svea hofrätt och

frih. Stjerncrona, samt direktören Kristoffer Polhammar, sedermera kommerserådet och kommendören Polhem, Petter Nilsson Trångs vid Sund belägna hus och jord mot 200 daler k:mt jemte en äreskänk efter behag, och detta var första upphofvet till det sedan så bekant blifna Stjernsundska manufakturverket. Anläggningen grundades på kongl. bergskollegii privilegier af den 29 Maj 1700, hvarjemte rättighet följde till 300 *skℓℓ* jern och 50 *skℓℓ* ståltillverkning samt messingsberedning i egen ugn; tackjern anskaffades genom blåsning af 300 *skℓℓ* i Sunds hytta och 300 *skℓℓ* köperättighet. — Sundshyttan förföll snart, hvarefter Rörshyttan begagnades af Stjernsunds egare, ehuru de ej hade någon del deri, sedermera inköptes hela denna hytta, som nu mer är ödelagd jemte den vid samma vattendrag belägna bergsmanshammare. År 1761 uppläto Westerby byamän till bruket damfästet vid Silfhytte å, der sjön Fullen faller ut i Grycken och följande året flyttades Sundshyttan dit och år 1787 erhölls tillstånd att der tillverka 700 *skℓℓ* tackjern. Från början har dock manufakturverket varit hufvudsaken och blef genom Polhems sinnrika uppfinningar ryktbart såväl inom som utom fäderneslandet. Främsta rummet bland machinerna, alla af Polhem inrättade, intaga deri urfabriken och jernblecksverkstaden, der jernet utvalsas till plåtar och bandjern till saxar och pressar, skruf- och låsmaskiner, filhuggeri o. s. v. Många af Polhems manuskripter äfvensom de flesta machinerier förstördes vid den år 1737 härstädes uppkomna eldsvåda, som ödelade verket, hvarefter det först om 20 år åter iståndsattes; i början af detta århundrade nedbrann stångjernssmedjan. Den hälft af verket, som tillhörde Stjerncrona, gjordes genast af förste egaren till fideikommiss och innehades derefter af dennes ättlingar tills 1820, då öfversten, baron D. H. Stjerncrona försålde densamma till brukspatronen J. R. Steenman, hvarvid fideikommissrätten förflyttades till säteriet *Morryd* i Skaraborgs och frälse-hemmanet *Karsvik* i Stockholms län. Den andra hälften åter ärfdes efter Polhems 1751 inträffade död af dennes barn och mågar, bland hvilka sednare advok.fiskalen Reinh. Galle Rückerschöld 1760 utlöste sina medarfvingar och vid sin egen död gjorde äfven denna del till fideikommiss, öfverlemnande den till sin systerson, nyssnämnde Steenman, hvarefter den följande fideikommissarien, brukspatronen mag:r C. von Stockenström, öfverlät först på arrende fideikommisset till det bolag, som genom disponenten, brukspatron M. Th. Wærns försorg år 1853 blef bildadt, och utgöres af nämnde disponent samt Rob. Montgomery Cederhjelm och E. G. Danielsson; sedermera har fideikommisset blifvit utbytt mot hus i Stockholm.

Vid godset bodde år 1863 c:a 440 personer, som utgöra en egen församling från 1739 och haft egen kyrka med bruksprediкant, hvars befattning dock numer upphört.

Bruket hade på 1850-talet med *Rörshyttan*, *Silfhyttån* och *Stenshyttan* 7 härdar och 6 hamrar, med 2,908$^3/_4$ *skℓℓ* privilegieradt smide, 12 spikhamrar, knipphammare och klippsax, stålugn, allt med oinskränkt manufactureringsrätt, hvarförutan i verkstäderna förfärdigas domkrafter m. m.; plåtsmidet upphörde på 1820-talet. Tackjernsblåsningen utgjorde omkring 2,600 *skℓℓ* af egna malmer från *Bispbergs*, *Norbergs*, *Skinnarängs* och *Kråknäs* gruffält. Nu mer utgöras verken vid *Stjernsund* af 3 lancashire-smälthärdar, 1 vällugn, 2 spikhamrar, 1 dubbelstålugn, 4 klensmedsässjor, vid *Silfhytteå* masugn med gasrostugn och varmapparat samt krossverk m. m., en smedja med en lancashirehärd och hammare, 1 knipp- och 1 spikhammare, 1 klippsax, 1 såg med 2 enbladiga ramar. Vidare höra till bruket en ödelagd masugn vid Rörshyttan, en under sednare år obrukad smedja med 2:ne härdar, tullmjölqvarn om 3 par stenar, tegelverk, allt inom Husby socken, samt Stenshytte bergsmanshammare och $\frac{12}{621}$ i Tjernas masugn inom Thorsåkers socken af Gefleborgs län. Tillverkningen, nu mer oinskränkt och som sistförflutna åren uppgått till 5 à 7,000 *skℓℓ* årligen, uppgafs 1864 till 28,859 centn. tackjern, 22,417 centn. stångjern, 520 centn. spik och manufaktur; tackjernet säljes hufvudsakligen på England och Amerika, äfven något på Tyskland;

exportorten är Gefle. Malmen hemtas från *Stora* och *Westra Bispbergs, Norbergs, Kråknäs* och *Skinnarängs* samt andra grufvor, deri bruket har andelar, och har malmtägten ur egna grufvor sednare åren utgjort omkring 48,000 centner; kolåtgången har uppgått i medeltal till 5,600 läster; riklig vattentillgång finnes vid flera fall.

Jordegendomen utgöres inom Husby socken af 18 rdr 23 sk. $5\frac{1}{48}$ rst. eller $6^4/_{10}$ hemman eller $4\frac{13}{100}$ soldatrotar uti hemmanen *Stjernsund, Lillsund, Sörby, Björnbo, Räfbo, Grycksbo, Glänsbo, Fallen, Östansjö* m. fl. samt Näs kungsgårds allmänningsskog, inom Thorsåkers socken af 7 öresl. 20 pgl. eller 0,783 hemman, eller $1\frac{11}{36}$ soldatrotar; hela arealen är 9,240 tld, hvaraf 745 tld tomter och åker, 995 äng, 7,500 tld skog. Under eget bruk äro 275 tld åker, som brukas hufvudsakligen i 7-årig cirkulation. Jordmånen är i allmänhet god lera. Manbyggnaden med sina flyglar, särdeles rymlig, har utmärkt naturskön belägenhet, och omgifves af park med kanaler och holmar samt stor trädgård med en mängd fruktträd.

Vid egendomen finnas två egna folkskolor, hvaraf den ena förestås af en lärarinna, som lemnar undervisning äfven i handaslöjd. — Närmaste jernvägsstation, på $2^1/_2$ mils afstånd, är Storvik på Gefle—Dala jernbana. — Adr.: Thorsåker och Stjernsund.

Stjernvik, ett frälse-säteri af $2^1/_2$ mtl jemte Börsjö säteri uti Risinge socken af Finspångaläns härad och Linköpings län, är beläget $^1/_2$ mil från kyrkan, vid Gron. Det kallades intill år 1749 (ännu i 1777 års jordebok) *Börrsjö* 2 mtl och *Börrsjöqvarn* $^1/_2$ mtl, med jernbruk, uppfördt af Knut Svensson, adlad Ödla, död 1652, och har förblifvit inom slägten till Carl Ödlas död, med hvilken ätten utgick på manssidan; sedermera har gården tillhört 1683 och 87 fru Anna Falkensten, 1700 G. Gyllenstål, 1725 dess måg C. Durietz, hvars barn sålde egendomen till öfverintendenten Louis De Geer på Finspong, från hvilken godset köptes 1803 af Chr. Eberstein, ärfdes 1816 af enkan, född Broms, år 1827 af mågen, Diedr. Reder, hvars enka blef omgift 1850 med öfverste C. E. Ahlström, från hvilken godset uppgifves år 1863 i tidningarne blifvit inköpt af handlanden Fr. Bergvall i Norrköping.

Stjernviks egendom utgöres utom säteriet af $3^1/_4$ mtl frälse, $^1/_2$ mtl skatte i eget bruk, samt underl. $2^2/_3$ mtl frälse, $^1/_2$ mtl skatte, lotter i Skirs och Ysunda f. d. allmänningar; härtill hörer äfven *Börsjö* stångjerns- och manufakturverk, som redan är beskrifvet och hänvisas vidare derom till den artikeln. — På Stjernviks säteri bodde år 1863: 46 hushåll.

Stoby, en socken uti Westra Göinge härad af Christianstads län, belägen $3^1/_4$ mil från Christianstad, omfattar en areal af 0,717 qv.mil, hvaraf 0,038 äro vatten. — Socknen har i allmänhet hjelplig åker och äng, samt skog till husbehof. Hemmantalet är $34\frac{17}{96}$ mtl, hvaraf $22^1/_8$ mtl skatte, $3\frac{41}{48}$ mtl krono, $8\frac{19}{96}$ frälse, taxerade 1863 till 1,283,420 rdr rmt, hvartill komma verk och lägenheter, taxerade till 56,300 rdr rmt.

Stoby utgör med annexet Sandby ett patronelt pastorat af 2:dra klassen, hvars patronus är egaren till Hessleholm. Sockenvägen är $^1/_2$ mil. Af kyrkoherdar förtjenar omnämnas Johannes Laurentii Hedenstadensis, stamfader för adliga ätten Stobée. Han var lärd och blef en mycket gammal och vördig man, som gemenligen kallades herr Jöns i Stoby, samt kunde på sitt 95 ålders år, oaktadt en tjocklek af fem brabantska alnar, sjelf stiga till häst och färdas mellan kyrkorna till gudstjensternas förrättande; hade i lifvet 14 fullvuxna söner, dessa kallade sig Stobæus, dels efter deras födelsesocken, dels efter grekiska philosophen Johannes Stobæus, som lefde i femte seklet.

I socknen märkes herregården *Hessleholm,* med jernvägs-, post- och diligensstationer. I *Röinge* är gästgifvaregård och tingställe, vid *Strömsfors* har fordom funnits pappersbruk, nu mer äro här klädesfabrik, stamp, garfveri, såg och mjölqvarnar. Af gårdar må nämnas: 1 mtl *Prestbohl;* $^3/_8$ mtl *Qvistalånga* är mensal-hemman; — $\frac{15}{16}$ mtl är sergeantsboställe, båda gårdarne i byn Stoby. — $^3/_8$ mtl *Grantinge* och $^1/_2$ *Röinge* äro militiæ-boställen. — Följande hemman

finnas vidare: *Arkelstorp, Allgustorp, Ballingslöf, Slitsvig, Sqvatte, Öfvarp, Östra Ljungby, Kjerlingeberga, Läreda, Pinkatorp, Rättelöf, Skogsbro, Tockarp, Nääs* och *Sjörröd.* — Adress: Christianstad och Hessleholm.

Stocka, ett sågverk uti Nysätra socken af Westerbottens län; var jemte åbyggnader i 1863 års bevillning åsatt ett värde af 88,000 rdr rmt.

Stockaryd. Annex-socken till Hjelmseryds pastorat, är belägen uti Jönköpings län och Westra härad, samt innefattar 0,440 qvadratmil land, 0,060 vatten. Socknen omgifves af höga berg, men jordmånen är god, så att härifrån kan afyttras spannmål. *Allgunnen* utgör gräns mot Kronobergs län, *Aranäs*-sjön mot *Hjertlanda.* Socknen, som år 1805 beboddes af 563 och 1863 af 1,039 inb., innefattar $20^3/_4$ mtl, hvaraf $16^1/_4$ skatte, $1^1/_4$ krono, $3^1/_4$ frälse, taxerade till 365,000 rdr rmt. År 1772 funnos 72 bonde- och 26 torpare-matlag, år 1842 112 bonde- och 46 torp.-matlag. Arbetsfliten är större här än i moderförsamlingen. Stoccaryd hade kyrka redan år 1282, då lagman Folke Karlsson Puke gaf åkern Apaldæacher till prestbordet. Hon är målad 1719 med bilder ur bibeln. I socknen finnes *Stockaryds* jernvägsstation å jernvägslinien mellan Alvestad och Jönköping, i närheten af landsvägen mellan *Slagetorp* och *Wrigsta,* hvilken sednare gästgifvaregård ligger $5^5/_8$ mil från Jönköping.

Gårdar: 1 mtl *Stockaryd,* pastorisstom. — $^1/_4$ mtl kr. *Harnaryd,* största byn är 3 mtl sk., 1 fr. *Hällaryd.* — 1 sk. *Hillavara* med qvarn och såg och $^1/_4$ *Hellatorp* höra till Hjelmseryds kyrksocken. — Adress: Wrigstad.

Stockatorp. Gästgifvaregård i Korsberga socken af Östra härad och Jönköpings län; härifrån skjutsas till

Hvetlanda i norr	2	mil.
Mörsebo i n. o.	$1^5/_8$	»
Åsheda i s. o. (Kronob. län) .	$2^1/_8$	»
Nöbbeled i söder » » .	$1^5/_8$	s

I närheten af hemmanet, som är 1 mtl skatte, på en backe, kallad *Jättebrunsliden,* anmärktes af Linné en jättebrunn eller jättegryta öfverst i berget åt sjösidan, af mer än en alns djup och bredd; dess höga läge mot vattnet låter förmoda en ålder af flera tusen år.

Stockeby, en egendom af 2 mantal frälse (Tham uppgifver $2^1/_2$ mtl) uti Danderyds socken och skeppslag af Stockholms län, belägen nära Stocksund, omkring 1 mil från hufvudstaden, 6 mil från Uppsala, är välbebyggd; den har en längre tid lydt under Djursholm. År 1831 tilläts kapten Schmidt att hans egande $^1/_8$ i frälse-hemmanet *Stockeby* äfven fick benämnas *Sikreno,* hvarifrån 1863 ytterligare afsöndrades 2 tunnland, hvilken del benämnes Stockshem; sistn. år tax. Stockby $1^7/_8$ mtl till 60,000 rdr rmt, Sikreno $^1/_8$ mtl till 28,000 rdr.

Stockholm. Det Svenska rikets hufvudstad, konungens residens och regeringens säte, belägen vid Mälarens utlopp i Östersjön, till en del i Uppland och till en del i Södermanland, är en af Europas yngre hufvudstäder och härleder sig först från medlet af 13:de århundradet. Österfolkens beständiga härjningar på Mälarens öar och stränder föranledde omkring år 1255 Jarl Birger att på de tre holmar, som då kallades Stockholmen (nu Helgeandsholmen), Kedjeskär (nu Riddarholmen) och Agnefit (det genom Konungssundet eller Söderström från Södermalm afskiljda d. v. näset, som nu är egentliga staden), och på hvilka säkerligen bosättningar redan funnos, anlägga befästningar till ett »lås för Mälarens sjö.» Alla tre holmarne omgåfvos med starka murar och torn; med det n. v. Norrmalm, der Brunkebergs, eller Brantbergets sandås då sträckte sig ända ned till strömmen, sammanhängde Stockholmen eller Helgeandsholmen medelst en bro, som försvarades af Yttre Norr-Port, medan Inre Norr-Port försvarade bron mellan Helgeandsholmen och Staden. Till Kedjeskär (Gråmunkeholm, sedan Riddarholmen), som likaledes var starkt befäst, ledde broarfrån staden, hvars yttermurar sträckte sig utmed de n. v. Vester- och Österlånggatorna samt förenades i Söder-Port, som först stod på det n. v. Jerntorget, men sedan småningom utflyttades, så att den ännu qvar-befintliga Jernvågen utgjorde stadens vallgraf och deraf äfven kallas Stadsgrafven. Att malmarne började bebyggas tidigt nog, finner man

deraf, att redan under Carl Knutssons tid en stor eldsvåda skall hafva härjat Södermalm år 1454. Imellertid ville man icke gerna tillåta dessa malmars bebyggande, för att icke gifva skygd åt en staden belägrande fiende, och detta var äfven anledningen dertill, att Gustaf Wasa lät nedrifva Maria kyrka på Söder- och Jakobs kyrka på Norrmalm. Stadens äldsta kyrka är den samtidigt med densamma och med det äldsta slottet (deladt i två hufvuddelar: Adelshuset eller Konungaboningen och Förborgen med tornet Kärnan, sedan Tre Kronor), uppförda Storkyrkan (S:t Nicolai eller Bykyrkan). Clara kloster vid foten af Brantberget härleder sig från konung Magnus Ladulås, likasom Franciskanerklostret på den derefter uppnämnda Gråmunkeholmen. Mot slutet af kon. Gustaf I:s regering började man dock att allt mer bebygga malmarna, och Norrmalm fick i Carl IX:s tid privilegier som egen stad, ehuru dessa togos tillbaka år 1635, då den nu med 1,000 hus bebyggda stadsdelen införlifvades med staden, hvilket samma år äfven blef händelsen med Södermalm. Sjelfva stadens privilegier, — de äldsta är af år 1255, — bekräftades d. 10 Mars 1636. Allt ifrån sin grundläggning på det närmaste införlifvadt med Sveriges historia, har Stockholm i denna spelat den största roll och mer än en gång (t. ex. genom slaget på Brunkeberg 1471) sett fäderneslandets öde afgöras utanför sina murar. Under tidernas lopp har staden så utvidgat sig, att den med sina förstäder innesluter en omkrets af 2 sv. mil eller 36,000 alnar, och dess 4,725 tomter inneslöto år 1861 en areal af 37,640,000 qvadratalnar. Stadens n. v. hufvuddelar äro följande: 1) *Egentliga Staden*, upptagande Stadsholmen, Riddarholmen och Helgeandsholmen; 2) *Södermalm*, med Långholmen och Räkningeholmen; 3) *Norrmalm* med Blasiiholmen; 4) *Saltsjöholmarna*, d. v. s. Skeppsholmen och Kastellholmen; 5) *Kungsholmen*; 6) *Ladugårdslandet* och *Djurgården*. År 1859 innehöllo dessa stadsdelar tillsammans 569 qvarter med 4,525 gårdar, i taxeringsvärde upptagna till 93,361,000 rdr rmt, medan de 4,725 gårdar, som räknades år 1861, voro upptagna till ett fastighetsvärde af 127,614,594 rdr riksmynt.

I kyrkligt hänseende indelas staden i 10 större och 9 mindre församlingar, deraf 8 s. k. territoriela, nämligen Storkyrko, Clara, Jakobs och Johannis, Maria, Katharina, Kungsholms, Ladugårdslands och Adolf Fredriks. Af dess 20 kyrkor och 15 kapell (under byggnad står ett Anglikanskt och ett eller tvänne enskilda tillhöriga), äro de flesta egnade åt Evangelisk-Luthersk gudstjenst, 1 åt Katholsk, 1 åt Grekisk och 1 åt Mosaisk. Staden bildar i administrativt hänseende ett öfverståthållarskap och är säte för alla rikskollegierna och regeringens departementer, tillika med Riksbanken, Svea Hofrätt m. m., samt har talrika vetenskapliga, konst- och barmhertighetsinrättningar.

Torgens och de allmänna platsernas antal uppgifves till 32; staden lär hafva 302 gator, 12 broar, 5 hamnar o. s. v.

Vi nämnde i det föregående såsom den äldsta bland Stockholms kyrkor den redan af Birger Jarl anlagda *Storkyrkan*, som uppgifves f. n. hålla 103 alnar i längd, 63 i bredd och har ett torn af omkring 100 alnars höjd. Dernäst i ålder komma *Riddarholmskyrkan*, den fordna Gråmunkeholmskyrkan, med ett 151 alnar högt genombrutet torn af gjutjern, det högsta i Stockholm och näst Westerås' domkyrkotorn, 164 alnar, det högsta i Skandinavien, samt *Clara kyrka; Tyska kyrkans* vackra torn håller 111 alnar. Den till det yttre vackraste bland Stockholms kyrkor, hvilka i allmänhet föga utmärka sig genom architektonisk skönhet, är *Katharina kyrka*, som med sin af 4 småtorn omgifna kupol år 1724 fulländades, sådan hon nu står. Äfven *Ladugårdslandskyrkans* fula öfverbyggnad kommer nu att efterträdas af ett smakfullt torn. — Bland öfriga byggnader märkas: *Kongl. Slottet*, ett bland den nyare byggnadskonstens yppersta verk, uppfördt åren 1728—1753 efter ritning af Tessin och innehållande, utom kongl. familjens boningsrum och praktsalar, äfven ett kapell, rikssalen (begge 125 fot långa och 42 fot breda), riksbiblioteket, tafle- och sten-museerna m. m.; — *Operahuset*, uppfördt 1775 —1782 och rymmande 1,100 åskådare,

— *Prins Oscars palats*, — *Nationalmuseum*, hvars uppförande beslöts vid riksdagen 1844—45, 260 fot långt, 170 bredt och omkring 100 högt; — *Riddarhuset*, fulländadt 1670; — *Rådhuset*, fordom Bondeska palatset; — *Riksbankens hus*, — *Börsen*, uppförd på det fordna rådhusets plats 1767—1776; — *Fria konsternas akademi*; — *Wetenskapsakademien*, m. fl. Särdeles kring *Brunkebergs torg* hafva talrika, palatslika enskilda byggnader samlat sig. Bland öfriga torg märkas *Stortorget* i den inre staden, — *Carl XIII:s torg*, det största i Stockholm, med en areal af 144,000 qvadr.-alnar; — *Gustaf Adolfs torg*, *Adolf Fredriks torg*, m. fl. Den ansenligaste bland Stockholms broar är *Norrbro* (byggd 1787—1797), 180—190 alnar lång och 30 alnar bred. Stockholm prydes med bildstoder af Birger Jarl och Berzelius, Gustaf I, Gustaf den Store, Gustaf III, Carl Johan och Carl XIII.

Om Stockholms befolkning i äldsta tider känner man ingenting med visshet, ehuru åtskilliga antydningar synas gifva vid handen, att den icke varit ringa. Åren 1451 och 1485 skola t. ex. resp. 9,000 och 15,000 personer i Stockholm hafva dött af pesten; år 1495 uppgifvas ända till 18,000 menniskor hafva dött i samma sjukdom, åren 1623 och 1710 ända till 20,000. År 1663 uppgifves imellertid hela befolkningens antal till blott 14,948 personer; men dermed menas sannolikt blott de betalande mantalsskrifna. Alltifrån 1751 finnas dock noggranna uppgifter om befolkningens antal, hvilken enl. dem förhållit sig som följer:

År	1751	55,700	personer.
»	1780	75,107	»
»	1800	75,517	»
»	1820	75,569	»
»	1830	80,621	»
»	1850	93,952	»
»	1858	101,502	»
»	1860	108,640	»
»	1861	116,496	»
»	1862	119,327	»
»	1864	128,576	»

Det i Stockholm förut gällande förhållandet, att alltid flera dött än som blifvit födda, har i sednare tider förändrat sig. Mellan åren 1846—1850 föddes t. ex. i medeltal 2,993, men dogo 3,498, — åren 1851—1855 föddes 3,255, men dogo 4,267, hvaremot år 1860 de föddas antal öfversteg de dödas med 324 och år 1863 de födda voro 849 flera än de döda; under hela perioden 1856—1863 föddes dock 18,825, men dogo 19,747. Under denna period inträffade dock fyra choleraår, som bortryckte 1,528 personer af 2,982 i denna farsot insjuknade. — De sednaste officiela berättelserna upplysa, att sedligheten under de sista åren blifvit ansenligt förbättrad och kriminaliteten förminskad; af de 1,670 gröfre brottmål, som af Stockholms domstolar afdömdes under femårsperioden 1856—60, kommo de flesta, eller 404, på året 1857, och blott 252 kommo på året 1860; men under samma qvinqvennium fälldes 11,106 personer till ansvar för fylleri, eller i medeltal 2,221 om året, medan under perioden 1851—1855 medeltalet af fyllerimål uppgick till blott 1,657 om året.

Stockholms *industri* blomstrade synnerligen under Hattarnes regementstid, och år 1762 sysselsattes ensamt vid väfverifabrikernas 2,097 stolar icke mindre än 8,000 arbetare; men redan fem år derefter, då andra principer blefvo de herrskande, hade stolarnas antal sjunkit till 1,010 och arbetarnes till 3,700. År 1770 hade imellertid fabriksarbetarnes antal åter höjt sig till öfver 6,000, och årets produktion uppgick efter den tidens myntberäkning till 45½ tunnor guld. År 1812 hade staden 268 fabriksinrättningar, deribland icke mindre än 38 siden- och 52 klädesfabriker; för år 1855 uppgafs fabrikernas antal till 328 med 390 egare och mästare, 4,167 arbetare och ett tillverkningsvärde af 7 mill. rdr bco; för år 1860 uppgifves antalet af de Stockholmska fabrikerna till 319 med omkring 4,500 arbetare och ett tillverkningsvärde af 12,155,583 rdr rmt. Deribland befunnos 21 färgerier, 5 linne- och bomullsfabriker, deribland Carlsvik, tills. med ett tillverkningsvärde af 734,000 rdr; 10 saffians- och garfverifabriker; 5 sidenfabriker, tillverkande för 930,000 rdr; 6 sockerbruk, med ett tillverkningsvärde af 3,818,000 rdr; 34 tobaksfabriker, som tillverkade för 1,437,000 rdr; 2 jerngjuterier tillverkade samma år för

459,998 rdr, — 1 porslinsbruk för 384,000 rdr, — 3 stearinljusfabriker för 535,000 rdr; — 4 såpsjuderier för 315,000 rdr, o. s. v. Hufvudstadens vigtigaste fabriker äro sålunda siden-, läder- och tobaksfabriker, det vigtiga porslinsbruket Rörstrand, sockerbruk och läderfabriker, m. fl., hvartill komma de mekaniska fabrikerna, som, 41 till antalet, år 1860 tillverkade för ett värde af närmare 945,000 rdr. — Antalet af *handtverkare* uppgick samma år (1860) till 1,345 mästare med 2,557 gesäller, 2,234 lärlingar och 1,396 andra arbetare; bland handtverksmästarne räknades 144 snickare, 130 skräddare och 205 skomakare. — År 1860 hade hufvudstaden 31 boktryckeriidkare, hvilkas betjening och arbetare utgjorde ett antal af 482 personer.

År 1860 hade Stockholm 391 gross- och 1,189 minuthandlare, utom 19, som idkade både gross- och minuthandel; dessa handlandes betjening uppgick till nära 1,400 personer, och dertill kommo 1,769 handel idkande qvinnor. — Till inrikes sjöfart begagnades 6 fartyg om 203 läster, till utrikes 112 om 15,463 läster med 195 skeppare och 1,295 sjömän. Värdet af förtullade varor, införda till Stockholm från utrikes ort, uppgick 1860 till öfver 30 mill. rdr, och utrikes ifrån anlände till Stockholms hamn 1,312 fartyg om 71,800 läster, medan de från inrikes ort anlända fartygen uppgingo till ett antal af 9,999. — Värdet af från Stockholm under samma år utförda varor uppgick till 13,834,000 rdr, och de bestodo hufvudsakligen af jern, trävaror och tjära; från Stockholm afgingo till utlandet 1,261 fartyg om 65,349 läster, och till inrikes orter 9,893 fartyg. Stockholms skeppsrederier egde vid 1860 års slut 126 fartyg om 15,961 läster. — Hela tulluppbörden för 1863 uppgick till 5,766,819 rdr rmt. — Stadens hamn är en af de yppersta, emedan den är icke blott rymlig och väl skyddad för alla vindar, utan tillika jemte sitt inlopp så djup, att linieskepp kunna gå ända upp på redden. Dess olägenhet är dock, att den ligger omkring 8 sv. eller 12 geogr. mil från öppna hafvet.

Främst bland hufvudstadens talrika *vetenskapliga* inrättningar står *Svenska Wetenskaps-Akademien* med dess rika och storartade samlingar, deribland det s. k. *Naturhistoriska Riksmuseum*, ett bland de yppersta i Europa. Stockholm är derjemte sätet för *Witterhets-*, *Historie-* och *Antiqvitets-Akademien*, *Svenska Akademien* och *Landtbruks-Akademien* med dess Experimentalfält. *Carolinska Medico-Chirurgiska Institutet*, landets förnämsta undervisningsanstalt för läkare, har äfvenledes sitt säte i Stockholm, likasom *Gymnastiska Centralinstitutet*, *Technologiska Institutet*, *Pharmaceutiska Institutet*, *Slöjdskolan*, *Navigationsskolan*, *Skogsinstitutet*, *Rydbergska praktiska sjömansskolan*, *Veterinärinrättningen*, *Institutet för döfstumma och Blinda* m. fl. Såsom krigsskolor anföra vi *Högre Militärläroverket på Marieberg* och *Krigsskolan på Carlberg*. Bland egentliga läroverk märkas: *Högre Elementarläroverket* (Stockholms Gymnasium) och *Nya Elementarskolan*, 4 femklasssiga och 4 tvåklassiga lägre elementarläroverk med tillsammans 69 lärare och 1,584 lärjungar (år 1864) samt talrika folk- och andra skolor, hvilka år 1860 hade 202 lärare och 11,116 lärjungar. — Bland vetenskapliga samlingar nämna vi: *Riksbiblioteket* om 100,000 band och 5,000 handskrifter, *Naturhistoriska Museet*, Carolinska Institutets *Anatomiska Museum*, Witterhets-Akademiens samlingar, *Myntkabinettet*, *Lifrustkammaren* och *Klädkammarens Museum*, med flera.

Främst bland undervisningsanstalterna i skön konst stå *Akademien för de fria konsterna*, stiftad af C. G. Tessin 1735, och *Musikaliska Akademien*, stiftad 1771; bland konstsamlingar märkas *Sten-* och *Tafle-Museerna*, begge på slottet. — Hufvudstadens stående theatrar äro, utom den *Stora Kgl. Scenen*, invigd den 30 Sept. 1782, *Kgl. Dramatiska Theatern*, upprättad af kapiten Lindeberg 1842, *Södra Theatern*, öppnad 1859, samt *Ladugårdslands-theatern*, öppnad år 1856, hvartill komma åtskilliga mindre theatrar, en Cirkus på Djurgården o. s. v.

Hufvudstadens fattigvårdsförvaltning besörjes sedan 1843 af Stadsnämnden, som underhåller en *Uppfostrings-inrättning för vanvårdade barn* samt tvenne *Arbets-* och *Försörjnings-inrättningar*, kallade den *Södra* och den *Norra*, och

dessutom lemnar bidrag till Serafimer-Lasarettet, Provisoriska sjukhuset o. s. v., samt hvars inkomster 1860 uppgingo till 345,568 rdr, medan utgifterna belöpte sig till 243,700 rdr rmt. Stadsnämnden bidrager också till de särskilda församlingarnas fattigvård, och i hufvudstaden funnos år 1860 inalles 2,396 personer, som erhöllo fullständig och 2,196 personer, som erhöllo icke fullständig fattigförsörjning. Härtill komma ytterligare ett stort antal underhållstagare vid talrika milda stiftelser, t. ex. Allmänna Barnhuset (1860: 2,526 underhållstagare), Frimurare-Ordens Barnhus (305 underhållstagare), Allmänna Barnbördshuset, Sällskapets Pro Patria Barnbördshus, Drottninghuset (88 underhållstagare), Borgerskapets Gubbhus och Enkehus, Danviken m. fl. De pensions-inrättningar och andra fromma stiftelser inom hufvudstaden, till hvilka delegarerätt icke beredes genom erlagda afgifter, egde år 1860 ett kapital af nära $5^1/_2$ mill. rdr rmt och utdelade åt 8,130 underhållstagare en summa af nära 800,000 rdr rmt.

Bland *sjukvårdsinrättningarna* märkas: *Stockholms Hospital för sinnessjuka* på Conradsberg, — *Serafimer-Lasarettet*, som 1860 vårdade 2,703 personer, — *Provisoriska sjukhuset*, — *Garnisons-sjukhuset*, — *Kronprinsessan Lovisas sjukvårdsanstalt för barn*, — *Diakoniss-sällskapets sjukhus* m. fl. — Antalet af praktiserande läkare i hufvudstaden uppgick år 1861 till 90; apothekare voro till antalet 14.

Stockholms stad, som i äldre tider tillhört Upplands landshöfdingedöme, är sedan 1634 ett särskildt öfverståthållareskap, i spetsen för hvars förvaltning står en öfverståthållare, under hvars ledning och i hvars namn stadens förvaltning utöfvas af flera myndigheter, deribland Magistraten, bestående af 2 borgmästare och 14 rådmän, Bemedlingskommissionen, Stadsnämnden m. fl., alla de administrativa nu förenade under *Stadsfullmäktige*. Stadens inkomster uppgingo för 1860 till en summa af 1,007,232 rdr, dess utgifter till 952,814 rdr rmt, och stadskassans skuld vid nämnda års slut utgjorde 669,643 rdr rmt. — Utom af en ansenlig polisstyrka, upprätthålles ordningen af en garnison om vid pass 3,000 man garder och artilleri, tillika med en kommendering Norska skarpskyttar. — Staden upplyses med gas, har vattenledning, jernvägsstation på Södermalm och kommer att genom en derigenom dragen sammanbindningsbana förena statens vestra med dess norra stambana.

Stockholms län, innefattande östra delen af Uppland, den s. k. *Roslagen*, och Södermanlands nordöstra hörn, eller *Södertörn*, räknar på ungefär 61 qvadr.-mil en befolkning af 124,920 personer (1863). Länet omgifves till $^3/_4$ af Östersjön och Mälaren, hvilkas oräkneliga bugter och vikar bilda lika oräkneliga öar, holmar, klippor och skär; kring östra kusten ligger också rikets vidsträcktaste skärgård. Dessa öars och skärs areal uppgifves till omkring 13 qvadr.-mil, af hvilka två tillhöra Mälaren, 9 hafvet utanför Uppland och 2 utanför Södermanland. Närmast Mälaren och intill mellersta delen af Uppsala län är slättbyggd, med föga skog och vatten, hvilken bygd sträcker sig österut mot det inre af länet, tilldess den ett par mil från hafskusten mötes af mer kuperadt land, med inskränktare åkerfält, men talrikare skogar och sjöar. Af samma beskaffenhet är länets nordligaste del, likasom Södertörn, som likväl på en del ställen har tämligen betydliga och bördiga slätter. Både Roslagen och Södertörn genomstrykas af sandåsar, af hvilka de vigtigaste börja på hvar sin sida om Stockholm och gå, den norra i n. o. och norr inåt Uppsala län, den södra genom n. v. delen af Södertörn. I norra och nordöstra Roslagen har länet en malmtrakt och en annan i Södertörns skärgård.

Roslagens och Södertörns vattendrag utfalla i hafvet, mot hvilket landet här sluttar, och bland dessa vattendrag böra följande nämnas: *Damsjöns* och *Giningens*, som falla ut i Öregrunds-Grepen eller den vik, som hafvet bildar mellan länets fasta land och Gräsön; — *Erkens* vattendrag, som faller ut i Telgefjärden, *Wällan* och *Närdingen* m. fl. Bland Södertörns sjöar märkas *Drefviken*, *Magelången*, *Stora Örlången*, *Brännkyrkasjön* m. fl. Genom *Södertelge kanal* är Mälaren sammanbunden med hafvet; i Roslagen märkas: *Wäddö kanal*, mellan

Bagghusfjärden och Ortala-viken, genom hvilken man inomskärs kommer till Grisslehamn, öfverfartsorten till Åland, — *Åkers kanal,* som förenar insjön Garnsviken med Saltsjön i Stockholms skärgård, samt *Djurgårdskanalen* mellan Djurgårdsviken och Saltsjöns fjärd Wärtan. Midtpå Roslagens kust, längsefter Wäddö, upphör skärgården, bland hvars nordligare öar man räknar Örskär, Gräsö, Singö, m. fl., medan till de sydliga höra Björkö, Rådmansö, Yxlan, med tullstationen Furusund, Blidö, N. och S. Ljusterö, Lidingö, Wermdö, Möjan, Sandö med hamnen Sandhamn o. s. v. Till Södertörns skärgård räknas Nämdö, Dalarö, Ornö, Muskö, Utö, Torö, Mörkö m. fl. Genom skärgårdens labyrinth af öar och holmar leda till Stockholm tre farleder, den norra från *Furusund,* den mellersta från *Sandhamn* och den södra från *Landsort,* Södertörns sydligaste ö, mellan den på jernmalm rika Utön och Muskön förbi Elfsnabben, fordom Svenska flottornas hamn, och Dalarön. Inomskärs leder vägen förbi Mörkön genom Södertelje kanal.

Länets befolkning till härkomst, lefnadsvilkor och vanor m. m. mer omvexlande än i något annat län, anses i närheten af hufvudstaden i moraliskt hänseende mindre god än längre bort derifrån samt i skärgården och på öarna i Mälaren mer idog, händig och snygg än i andra trakter. Förnämsta näringsfånget är *jordbruk,* och af länets hela areal, 1,477,972 tld, äro 167,791 tld eller 11,35 % odlad jord, medan nära 9 % utgöra naturlig äng. De återstående 79,68 % benämnas afrösningsjord och impedimenter. Årliga utsädet inom länet uppgifves till 73,946 tunnor (mest råg, hafra och korn, minst hvete) och skörden till 451,842 t:r; af rotfrukter odlas hufvudsakligen potates (af 50,000 t:r räknas en afkastning af 312,000 t:r); vidare odlas äfven raps, lin och hampa. Humla odlas till afsalu i Färentuna härad; trädgårdsskötseln är i allmänhet försummad, med undantag af de större herregodsen. På det hela lärer imellertid åkerbruket inom länet anses befinna sig på en låg ståndpunkt, och som det enda säkra medlet till dess höjande betraktar man en ökad foderodling. Länet har landtbruksskola vid Wårby. — År 1862 vinterföddes i länet 20,000 hästar, 2,342 tjurar, 9,238 oxar, 36,838 kor, 11,509 ungnöt, 47,791 får och getter samt 17,919 svin. — Skogsskötseln bedrifves i allmänhet utan omsorg för skogens framtida bestånd. — *Bergs-* och *bruksrörelsen* är icke utan vigt. Ur länets 24 jerngrufvor i socknarna Gräsö, Forsmark, Wahlö, Börstil, Harg, Häfverö, Wäddö, Söderby-Carls och Öster-Hanninge (på Utön) brötos 1862 tills. 435,525 centn. jernmalm, och samma år smiddes vid 6 jernverk med 15 härdar 42,034 centn. stångjern, medan tackjernstillverkningen vid en begagnad masugn (4 stodo n. år obegagnade) uppgick till 21,224 centn., gjutgodstillverkningen vid Bränninge bruk till 882 centner samt tillverkningen af jernmanufaktur och stål vid 3:ne verk till 10,252 centner. De vigtigaste jernbruken äro: Forsmark, Skebo, Harg, Ortala, Rånäs, Bränninge, Nyqvarn, Johannisforss; stångjernsbruket vid Wira är nedlagdt. Derjemte har länet marmorbrott på Singön, flera granit- och kalkstensbrott (det vigtigaste på ön Karta under Fållnäs i Sorunda socken), och bland fabriker nämnas: ett beck- och kimröksbruk vid Finnboda i Sicklaö socken, flera brännerier och bryggerier, färgerier, pappersbruk (Tumba, Nyqvarn), tegelbruk, bomullsväfnadsfabriken Mårtensdal, Åhleströms och Norrtelje klädesfabriker, Gustafsbergs porslinsbruk, Fogelsångens spinneri (Tveta socken), pressjästfabriker, skeppsvarf, fotogénfabriker på Reimersholm och i Södertelje m. fl. — *Binäringar* äro *fiske, sjöfart,* mest idkad i Roslagens skärgård (år 1863 idkades sjöfart med 358 landsbygden tillhörande fartyg, af hvilka 321 om mer än 5,000 läster gingo på inrikes och 37 om nära 3,000 läster på utrikes ort, hvarjemte af städernas 25 fartyg blott ett om 74 läster gick på utrikes ort, medan de öfrigas lästetal utgjorde 498), *skeppsbyggeri, skälfångst, jagt, tjärubränning* och *salpetertillverkning, forsling* samt *bränvinsbränning* (omkr. 400,000 kannor årligen).

Stockholms län bestod år 1863 af 4,080 förmedlade hemman, utom lägenheter, verk och inrättningar, tillsammans uppskattade till 96,149,000 rdr rmt och

i allmän bevillning erläggande 89,959 rdr. Länet har 6 städer, alla tillhörande 5:te klassen, nämligen: Södertelje, Norrtelje, Waxholm, Öregrund, Östhammar och Sigtuna. Länet innefattar 6 fögderier, 19 härader (deraf 6 s. k. skeppslag) och 23 länsmansdistrikt. — I ecklesiastikt hänseende är länet deladt mellan Uppsala och Strengnäs stift samt innefattar 12 prosterier eller delar af sådana, 66 pastorater och delar af 3, 116 lands- och 6 stadsförsamlingar med 108 lands- och 6 stadskyrkor samt 4 slottskapell. — I militäriskt hänseende tillhör länet första militär-distriktet, och de inom detsamma förlagda trupperna utgöras af tre sqvadroner af lifregimentets dragoncorps, 14 rotar af lifregimentets grenadiercorps samt 243 rotar af Upplands regimente, tillika med 5 båtsmanskompagnier. Inom länet ligger Waxholms fästning.

Inrättningar för helsovården äro, utom Serafimerlasarettet och Kurhuset i Stockholm, det 1842 inrättade lasarettet i Norrtelje samt det genom enskild donation 1809 grundade Löwenströmska lasarettet i Hammarby socken. I Östhammar och Södertelje torde lasaretter komma att inrättas. Badorter äro Södertelje och Grundsborgs (nära Stockholm) kallvattenkurer, gyttjebaden i Norrtelje och Waxholm samt hafsbaden vid Furusund och Dalarö. — År 1860 egde länet 115 fattighus, och erhöllo 1,841 fattighjon fullständig, 1,975 ofullständig fattigförsörjning; kostnaderna för både landsbygdernas och städernas fattigvård beräknades till omkring 90,000 rdr.

Af bankinrättningar finnas sparbanker i Stockholm, Södertelje och Norrtelje, för Wermdö, Färentuna härad, Öster- och Wester-Hanninge samt Tumba bruk. Länets brandstodsbolags hela försäkringssumma uppgick 1860 till 35½ mill. rdr, hvaraf 14,600,000 rdr rmt för lösegendom.

Här bör också nämnas, att prins Carls uppfostringsinrättning för vanvårdade barn f. n. är flyttad från Stockholm till Stegeholm på Gålön i Öster-Hanninge socken, och att år 1862 der vårdades omkring 80 barn.

Bland länets fornlemningar, bestående af talrika ättehögar och grafkullar, stensättningar, bautastenar och runstenar, märkas särskildt en 200 fot lång skeppssättning i hagen till hemmanet Hjelstad i Grödinge socken, samt en större ättehög vid Hersby i Sollentuna socken m. m.

Utom städerna har Stockholms län köpingarna *Grisslehamn* och *Dalarö*, den sednare försvarad af *Dalarö skans*, och utom Waxholms fästning det i närheten deraf belägna, nu raserade militärtornet *Fredriksborg*. Utom lustslotten Haga, Carlberg och Ulriksdal, ligga i Roslagen det nu förfallna *Svartsjö* samt *Drottningholm* och *Rosersberg*; i Roslagen ligga äfven de i Gustaf Wasas ungdomshistoria märkeliga gårdarne *Lindholmen* och *Rydboholm*.

Fögderierna inom Stockholms län.

1:sta fögderiet:

Sollentuna, Wallentuna och Färentuna härader samt Danneryds skeppslag.

2:dra fögderiet:

Långhundra, Seminghundra och Erlinghundra härader.

3:dje fögderiet:

Frödsåkers och Närdinghundra härader.

4:de fögderiet:

Lyhundra och Sjuhundra härader samt Bro och Wäddö skeppslager.

5:te fögderiet:

Åkers, Frötuna och Wermdö skeppslager.

6:te fögderiet:

Sotholms, Svartlösa och Öknebo härader.

Stockholms läns indelning i administrativt och judicielt hänseende åskådliggöres af nedanstående tabell.

Kyrkosocknar.	Härader, Tings- och Skeppslag.	Tingställenas läge.	Domsagor.
Forsmark, *Wahlö*, omkring $\frac{66}{67}$ af *Börstil*, Gräsö, *Hökhufvud*, *Harg*, *Edebo*, omkr. $\frac{1}{3}$ af *Ununge*.	Frödsåkers härad och tingslag.	I Östhammars stad.	Frödsåkers, Wäddö och Häfverö, Bro och Wätö tings- o. skeppslags domsaga.
Häfverö, Singö, *Wäddö*, omkring $\frac{1}{67}$ af *Börstil*, omkring $\frac{1}{6}$ af *Söderby Carls*, omkr. $\frac{1}{204}$ af *Wätö*.	Wäddö och Häfverö skeppslag.	I Wäddö s:n vid Ortalalund.	
Omkr. $\frac{34}{35}$ af *Bro*, omkr. $\frac{203}{204}$ af *Wätö*, omkr. $\frac{1}{30}$ af *Söderby Carls*, omkr. $\frac{1}{6}$ af Rådmansö.	Bro och Wätö skeppslag.	I Norrtelje stads rådhus.	
Omkr. $\frac{10}{11}$ af *Fasterna*, *Rimbo*, Röö, omkr. $\frac{39}{40}$ af Skederid, omkr. $\frac{2}{17}$ af *Husby*.	Sjuhundra härad och tingslag.	I Rimbo s:n i Kundby by.	Sjuhundra, Lyhundra, Frötuna o. Länna samt Närdinghundra tings- o. skeppslags domsaga.
Omkr. $\frac{4}{5}$ af *Söderby Carls*, omkr. $\frac{1}{35}$ af *Bro*, *Estuna*, *Lohärad*, Malsta, omkr. $\frac{15}{17}$ af *Husby*, omkr. $\frac{1}{40}$ af Skederid.	Lyhundra härad och tingslag.	I Norrtelje rådhus.	
Frötuna, omkring $\frac{5}{6}$ af Rådmansö, *Länna*, Blidö.	Frötuna och Länna skepps- och tingslag.		
Bladåker, *Knutby*, Faringe, *Almunge*, omkr. $\frac{2}{3}$ af *Ununge*, Edsbro, omkr. $\frac{1}{11}$ af *Fasterna*.	Närdinghundra härad och tingslag.	I Knutby s:n i Grönsta by.	
Adelsö, *Munsö*, *Färentuna*, Hilleshög (eller Hillersjö), *Sånga*, Skå, *Lofö* (derinom Drottningholms kongl. lustslott), *Ekerö*, omkring $\frac{1}{9}$ af Jerfälla.	Färentuna härad och tingslag.	I Sånga socken vid Svartsjö kongl. slott.	Färentuna, Sollentuna, Danderyds, Åkers och Wermdö tings- o. skeppslags domsaga.
Ed, Sollentuna, *Spånga*, omkr. $\frac{8}{9}$ af Jerfälla, *Bromma*.	Sollentuna härad och tingslag.	I Jerfälla s:n vid Barkarby gästgifvaregård.	
Täby, omkr. $\frac{1}{40}$ af *Fresta*, *Östra Ryd*, *Danderyd* (med en del af kongl. Djurgården), Lidingö, *Solna* (hvarinom Carlbergs och Ulriksdals kongl. slott), omkr. $\frac{1}{25}$ af *Wallentuna*.	Danneryds skepps- och tingslag.	I Täby s:n vid Ensta gästgifvaregård.	
Riala, Kulla, norra delen af Ljusterön, *Österåker*.	Åkers skepps- och tingslag.	I Öster-Åkers s:n. Åkersberg för hösteting, Wira bruk för sommar- och vinterting.	
Wermdö, Pilhamn (ell. Ingarö), Djurö, Möjan, *Boo*, södra delen af Ljusterön, omkr. $\frac{1}{12}$ af Nämdö, 10:de krono-arbets-kompagniet å Rindön.	Wermdö skepps- och tingslag.	Vid Wermdö kyrka.	
Alsike, Knifsta, *Wassunda*, Haga, *Odensala*, Husby (eller Hussby), S:t Olof, S:t Pehr, Norrsunda.	Erlinghundra härad och tingslag.	I Husby s:n vid Märsta gästgifvaregård.	Erlinghundra, Seminghundra, Långhundra och Wallentuna häraders domsaga.
Skeptuna, Lunda, *Widbo*, *Frösunda*, *Markim*, Årkesta, *Skånella*.	Seminghundra härad och tingslag.	I Skånella s:n vid Kimsta gäst.gård.	
Lagga, Östuna, Husby, *Närtuna*, Gottröra, Kårsta, *Garns* (med Össeby förenade) socken.	Långhundra härad och tingslag.	I Närtuna s:n vid Lindberga gästgifvaregård.	
Wada, Angarn, omkr. $\frac{24}{25}$ af *Wallentuna*, omkr. $\frac{39}{40}$ af *Fresta*, Hammarby, *Össeby* (med Garns förenade) socken.	Wallentuna härad och tingslag.	I Wallentuna s:n vid Åbyholm.	
Tyresö, Dalarö, *Österhaninge*, Ornö, Utö, omkr. $\frac{11}{12}$ af Nämdö, *Westerhaninge*, Muskö, Össmo, *Sorunda*, Thorö.	Sotholms härad och tingslag.	Vid Wester-Haninge kyrka.	Sotholms, Öknebo och Svartlösa häraders (Södertörns) domsaga.
Wester-Telje, Tveta, *Turinge*, Ytter-Järna, *Öfver-Järna*, *Wårdinge*.	Öknebo härad och tingslag.	I Södertelje stad.	
Huddinge, Brännkyrka, Nacka med Erstavik, Siklaö, *Botkyrka*, Salem, Öster-Telje, *Grödinge*.	Svartlösa härad och tingslag.	I Botkyrka s:n v. Fittja gästg.gård.	

Stockkumla, en egendom uti Dingtuna socken, Tuhundra härad och Westerås län, består af 1 mantal skatte-rusthåll Stockkumla med underlydande $2^1/_4$ mtl; har på 1840-talet tillhört familjen Schenström, 1863 kapten H. T. Caspersson (H. A. Casparsson); vid godset bodde n. år 108 personer. — Ett bevis på guanogödslingens goda verkan på skörden af vårsäd lemnar följande erfarenhet, meddelad af nuvarande egaren: En af lätt lera bestående ängsodling, om c:a 6 tld, hvilken tvenne år förut burit hafra, besåddes våren 1857 med 6 tunnor korn, som nedmyllades med trästock. Vid efterbruket utspriddes öfver det sådda fältet samt nedharfvades 18 säckar guano om 7 *l℔*, blandad med dubbla volymen jord. Af detta fält skördades 80 parlass säd, som lemnade 96 tunnor 14 kappar stridt korn af nära 13 *l℔:s* vigt. Kalkylen öfver den vinst, som på sådant sätt erhölts af guanogödslingen, utvisade en nettobehållning af 101 rdr 42 öre, hvartill bör ytterligare räknas den betydliga tillökningen i halmskörden, som gaf $13^1/_2$ parlass pr tunnland. — Guanogödslingen för rotfrukter har äfven visat sig tillfredsställande, så att, då rotfrukterna tre gånger blifvit förstörda af mask, oaktadt vid sådden aska blifvit använd i såningsfårorna, erhölls 4:de gången med användande af guano en skörd af större och vackrare rofvor än någonsin förut.

Stocksund, ett sund i Danderyds socken af Stockholms län, $^1/_2$ mil från Stockholm, hvarigenom sjön Edsviken har sitt utlopp i Lidingösundet. Fordom fanns här ett färjställe, kalladt Stocksunds färja; men nu är en på pålar uppförd bro anlagd öfver sundet (i 1863 års bevillning upptagen till ett värde af 58,000 rdr rmt), hvaröfver stora Roslagsvägen till hufvudstaden framgår. — I fordna tider benämndes så ock Mälarens utlopp i Östersjön, eller nuvarande Norrström, se art. Stockholm.

Stockvik, hamn på Gotland, med god ankargrund, men ej skyddad för sydost vind.

Stohla, fordom Stordha, ett frälsesäteri af 1 mtl uti Strö socken af Skaraborgs län, beläget på Kållandsö i Wenern, i närheten af det namnkunniga Kinnekulle; har vacker manbyggnad af sten, med flyglar, grundlagd den 14 Juni 1713, enligt en inhuggen inskrift på östra gafveln, och fullbordad 1719; den omgifves af trenne trädgårdar, hvaraf den ena är inrättad på engelskt sätt, med täcka promenader och vackert orangeri. — Förste kände egaren är Thore Pyring; år 1453 var r. r. Arendt Bengtsson Ulf egare, år 1472 Peder Bonde; Peder Larsson Sparre skref sig 1480 till Stordha; riksrådet Nils Claësson var egare af Stohla, som kom med dottern Agneta till konung Gustaf I:s regementsråd i Westergötland Anders Hansson, hvars son Claës Andersson Ekeblad var den första, som efter vapnet antog namnet *Ekeblad;* inom dennes på orten högt älskade slägt förblef godset i 200 år, hvarom en utom gården för sig sjelf planterad åldrig ek, kallad familje- eller grefveeken, vittnade, tills den dog ut år 1808, samma år som, enligt Tuneld m. fl., den sista af slägten, öfverste-kammarjunkaren grefve Claës Ekeblad afled; men enligt Ättartaflorna afled den siste, som var ryttmästaren Claës, först 1827; eken var redan 1608 så gammal, att hennes grenar började luta, hotande att skilja den vördiga stammen midtitu, hvarföre hon då måste förvaras med stöd och starka jernband. Af folket i orten tillägges henne en ålder af 1,000 år. På Stohla uppfostrades Lennart Torstensson af sin farmor, den gudfruktiga fru Margaretha Ekeblad, som ingjöt i barnets hjerta den fasta tro på Gud och den kärlek till Hans heliga Ord, som sedermera ledde honom till stora gerningar, dygd och sann hjelteära.

Stohla köptes från grefve Claës Ekeblad af systersonen, majoren och kommendören grefve Gustaf Piper, egare ännu år 1833. För närvarande eges Stohla gods med underlydande, se under art. Strö socken, af grefvinnan M. Hamilton på Villa. År 1863 var Stohla säteri ensamt tax. till 90,000 rdr. — Uti manbyggnadens stentröskel till 2:dra våningen är inhuggen middagslinien efter Peter Elfvii uträkning år 1748.

Stolpås, en gård uti Alnö socken af Medelpads fögderi och Wester-Norrlands län; se art. Alnö.

Stor- eller Sörgrufvan, på Wahlstorps egor uti Hellestads socken af Linköpings län.

Storbacken, belägen på en halfö i Luleå-elfven, och på alla sidor omgifven af stora och pittoreska höjder, är första stationen inom Gellivara-lappmarks gräns. Stället beskrifves af J. Engström såsom oändligen vackert — ett litet Arkadien i vildmarken, och lär varit baron Hermelins favorit-ställe. — En half mil nedanom Storbacken går skilnadslinien mellan Lappmarken och Luleå socken.

Storberg, ett mantal skatte uti Linköpings län, Krigsbergs socken af Aska härad, beläget nära Boren; var med bränneri i 1862 års bevillning tax. till 90,000 rdr. På egorna bodde n. år 14 hushåll. — Det har varit doneradt åt Knut Ödla, har i en sednare tid länge tillhört slägten Bergenstråle, 1852 C. Tisell.

Storbofallet, beläget i Mattmars socken i Jämtland, nära till Öfveråkers by och icke långt från Åreskutan, intager, ehuru mindre kändt, dock ett rum bland de storartade naturscener, på hvilka fjällandet är så rikt. Dånet af detta vattenfall höres vida omkring, och det uppyrande skummet synes som en rök ännu vid det $^3/_4$ mil derifrån aflägsna *Äggen,* der gästgifvaregården är.

Storbron, en masugn uti Fernebo socken af Carlstads län; i densamma eger C. J. Yngström på Willingsbergs bruk $\frac{26}{36}$:delar.

Stordal, en bondgård på Tjörn, hvarvid är fäst en sägen, som finnes redan omnämnd under art. Herrön. Vid denna gård skall ock finnas en källa, der grodor strax dö.

Storeberg, ett frälse-säteri af 1 mtl uti Tådene socken af Kållands härad och Skaraborgs län, beläget nära kyrkan, som ligger 2 mil från Lidköping, är en så gammal gård, att konung Stenkil tros hafva vistats här, och förmodas ett af hans i Westergötland uppsatta skottmärken ha stått härstädes, med anledning deraf att rimkrönikan säger:

»Then bästa Skytta var jak tha
Skottmärcken än i Westergötland sta,
Konungasten thet första är,
Konungs lidstolpe thet andra, som ther ligger när,
Å Stordsberg thet tredje månde vara,
Som the väl veta, ther fram pläga fara», m. m.

På 1300-talet egdes Storeberg af en Algot Krumme, som gaf kyrkoherden boställe, för hvilken frikostighet han erhöll patronatsrätten öfver Tådene församling. Denna rätt tillvällade sig M. G. de la Gardie, då han erhöll Leckö grefskap; men Storebergs egare återvann den 1699 och stadfästades ytterligare deri 1761 af konung Adolf Fredrik. Major Carl Philip Bonde och assessor Jöns Bonde hafva egt Storeberg på 1650- och 1660-talen. År 1831 och 1863 egdes det jemte 2 mtl frälse, $2^1/_2$ rå och rör, $^1/_4$ skatte med qvarn för 2 par stenar och såg för 2 ramar, af grossh. J. A. Kjellberg; allts. var taxeradt till 200,500 rdr rmt, hvaraf 90,000 rdr för sjelfva Storeberg. — Gården är bebyggd med ett tvåvåningars stenhus, hvarifrån en herrlig utsigt erbjuder sig öfver Wenern med segelfarten derå mellan Wenersborg, Lidköping, Mariestad och kringliggande nejd; tillhörande trädgård är ganska vacker. Af Djurberg uppgifves säteriet haft år 1818: 90 tunnors utsäde, höfångst till 500 lass, skog till husbehof. — Rörande underlydande hemmanen kan upplysas, att 1 mantal *Prestebohlet* har förut varit pastors-boställe, men utbyttes 1777 emot säteriet Gröneberg i Kedums socken.

Storebro eller *Sjundeqvill,* ett jernverk uti Wimmerby socken af Sevedes härad och Kalmar län, 1 mil söder om staden Wimmerby, 6 från Ekesjö, 7 från Westervik och Döderhult, består af 1 *stångjernshammare* med 2 härdar (en härd enligt 1863 års taxeringslängd), 1 *räckhammare* och *manufaktur-smedja,* 3 *spikhamrar, mekanisk verkstad, masugn,* en *rostugn* för sjömalmer, *slaggstamp* m. m., tax. till 35,065 rdr, samt *qvarn* med 4 par stenar, deraf 2 för siktmäld, en *enbladig såg* för tull, *slipverk* och *vedsåg,* som drifves med vatten, bränneri med mälteri och torkplåt af jern. Alla verken, som drifvas af Stångån, äro i sednare åren nybyggda, smedjan under tegeltak med blåsmaskin och tackjernshjul. — Tillverkningen uppgifves till 800 à 1,000 *skll* diverse stångjern, 200 *skll* manufaktur; sjömalmstägten är ganska betydande ur flera sjöar, såsom *Hulingen, Krön, Wekn* och *Reijen,* m. fl. — Af tackjern erhållas i veckan 80 à 100 *skll,* förutom gjutgods, hvaraf under året 1861 erhöllos 1,216 centner. Bland här tillverkade redskap och maskiner förtjenar nämnas en spruta för 10 man mot ett pris af 600 rdr, en träplog pr 20 rdr. Sågen afkastar omkring 100 tolfter tull-

bräder och plank utöfver egna behofvet. Till jernverket hörer dessutom en landtegendom, bestående af 1 mantal skatterusthåll *Sjundeqvill*, taxeradt till 40,000 rdr, samt underlydande $4^1/_4$ mtl skatte, $^1/_2$ frälse-säteri *Qvafhult*, $^7/_8$ rå och rör, $^5/_8$ frälse, häraf 1 mtl skatte *Åkemåla* i Pelarne socken, det hela ett gods, tax. till 337,000 rdr rmt, och med en befolkning af 580 personer. På egorna finnas flera fiskrika sjöar och godt ålfiske; skogarne innehålla c:a 5,000 tld; af ek växer ej obetydligt.

Vid Storebro finnes manbyggnad af trä, nybyggd 1824, innehållande 19 rum uti två våningar, med tak af tegel och jernplåt, samt 2:ne flygelbyggnader; manbyggnaden omgifves af park och en större trädgård med öfver 200 goda fruktträd, vinkast, melonbänkar, m. m. — Ett spannmålslånemagazin, grundadt med 50 tunnor säd, finnes här inrättadt och vederbörligen af länsstyrelsen reglementeradt, till godsets och äfven till andra lånsökandes fördel i mån af tillgång.

Bruket är år 1728 anlagdt af en frih. Oxenstjerna och en Pauli på rusthållet Sjundeqvills egor vid Stångån; det egdes på 1770-talet, jemte Ålhults, Hagelsrums, Pauliströms egendomar m. fl. bruk och säterier, af generalen, baron C. F. Pechlin; år 1829 egdes Storebro ensamt med en del underlydande hemman af assessoren Claës Fries; för närvarande eges *Storebro* jernverk och gods af ett bolag, som har till disponent brukspatronen och riddaren G. Tillberg, hvars adress är Målilla eller Wimmerby.

På säteriet Qvafhults egor märkes en kulle, *Gisseskalle*, utmärkt för sin höjd, hvarifrån man i klart väder ser 7 kyrkor, hvilket är ovanligt i denna skogbeväxta och kuperade ort.

Storfors, jernverk uti Kroppa socken af Philipstads bergslags härad och Carlstads län, utgöres af i samma socken belägna Storfors jernbruk med 2 smälthärdar, vällugn med 2 räckhamrar samt 2 manufakturstockar, stål- och masugn, belägna 1 mil från bruket, *Lillfors* och *Hättelfs* bruk, hvartdera med 2 härdar; dessutom höra hit qvarnar med 5 par stenar, 2 husbehofssågar vid *Lillfors* och *Hättelfven*, en tegelugn vid Storfors.

Verken äro anlagda i början af 1600-talet och inköptes jemte Lesjöfors och Stjernbergs bruk från kronan till skatte af brukspatron Claës Linroth, död 1726; nu mer egas de af ett bolag, hvars disponent, kammarherren af Geijerstam, dog här 1864. Storfors-bolaget eger derjemte en landtegendom, bestående af 214 osmundspund (à 64 pr hemman) $6^1/_8$ mtl frälse uti Kroppa, Lungsunds, Fernebo och Warnums socknar; skogsarealen uppgifves af Djurberg till 30,000 tunnl. Rörande jordbruket härstädes må nämnas, att i sednare åren har kolstybben blifvit med särdeles framgång använd på så väl moss- som tung lerjord, och bengödning af 80 *lll* pr tld gifvit en vackrare gröda än af kreatursspillning. — Vid så väl verken som landtegendomen voro 1863: 1,202 mantals- och skattskrifna personer.

Storjonsbol, en by i Lima socken i Dalarne, der Gustaf Eriksson hade sitt nattqvarter på sin flykt till Norge.

Storkågeå, by; se Skellefteå socken.

Stornäset, en gård uti Wester-Norrlands län, Medelpads härad samt Ahlnö socken, $1^3/_4$ mil från staden Sundsvall, vackert belägen och omgifven af löfrika ängar samt begränsad af Bottniska viken på tvenne sidor. Den innefattar $1^5/_{96}$ mtl om tills. $416\frac{19}{32}$ tld samt derjemte en utskog om c:a 300 tunnland.

Storsjö, kapell till Hede pastorat, är beläget uti Herjeådalen och Jämtlands län, c:a 4 mil i norr från moderkyrkan. Det uppbyggdes år 1751 vid Storsjön, genom hvilken Ljungan flyter, i synnerhet för de i fjällen kringströdda Lapparne, som här äfven hafva skola; för öfrigt finnas inom socknen en fast och två flyttbara folkskolor samt en flyttbar småbarnsskola, der under året 1862: 195 barn undervisades af en examinerad och 2 oexam. lärare, medan 121 barn erhöllo undervisning i hemmet. Hemmantalet är $4\frac{23}{36}$ mtl skatte, taxerade 1863 till 90,800 rdr rmt. — Folkmängden, som år 1810 var 156, uppgick 1863 till 312. Utom byn *Storsjön* nämnas *Ljungdalens* by; *Metiådals, Skärvaxdalen, Ljungris* fjäll innehafvas af Lappar. Vidare rörande socknens jordmån, näringar m. m., se artikeln Hede.

I Gefleborgs läns tidning förmäles, att konsul Göransson bildat ett bolag af svenskar och engelsmän, hvilket under namn af Storsjö bolag och med ett kapital af $7^1/_2$ million, deri inbegripna

Högbo bruk och Eske masugn, Horndals och Garpenbergs bruk m. fl., skall i stor skala drifva ståltillverkning efter Bessemerska metoden.

Storsjön, i Jämtland, en af de största insjöar i Sverige och otvifvelaktigt Norrlands förnämsta insjö, räknar från sin början vid Sundsbacken i Hallen 7 à 9 mil i längd, 3 mil i bredd och är belägen 938 p. f. öfver hafvet, — ända till 10 à 12 mil in uti landet, — aflägsen från landtryggen och dess fjällar, hvarifrån den hemtar sitt vatten, och omgifves på trenne sidor af fjäll- och bergsjöar, till en del liggande ganska högt, näml. 13 à 1400 fot öfver hafvet. Sjön är utmärkt genom sina långa vikar och den sköna ön *Frösön,* med sitt 500 fot öfver vattenspegeln upphöjda berg, *Östberget.* Den platå, hvaraf Storsjön omgifves, upptager största delen af Jämtland, utan att någon stor flod genomflyter densamma, medan en mängd mindre floder deremot från tvenne sidor förena sig i Storsjönsbäcken, som har sitt utlopp i Krokomselfven. På vissa ställen har denna sjö 40 till 50 famnars djup, men dock många grund och klippor, som, tillika med ofta påkommande oväder, göra sjöfarten härstädes äfventyrlig. Ej mindre än 17 socknar gränsa till sjön, som liknas af Nordholm vid en på venstra sidan liggande tupp, med uppräckta och frambrutna vingar; en annan finner sjön hafva likhet med ett par byxor med 2 lår, se vidare Hülphers 2:dra Afdelning, sid. 66. — En annan *Storsjö* ligger i Skogs socken i Ångermanland, en i Gestrikland, en i Kalmar län, dock alla vida mindre.

Stortorp, $^1/_4$ mtl frälse, jemte underlydande Fålland, $^1/_4$ mtl frälse, och fr.-skattehemmanen Haga, Rundsätra, Forsbro och Forsängen, är beläget i Huddinge och Bränkyrka socknar, Svartlösa härad och Stockholms län, $^3/_4$ mil utanför Skans tull. Stortorp, $^1/_4$ mtl frälse, egdes i medlet af förra århundradet, tillsammans med det icke långt derifrån belägna Wendelsjö gods, af riksrådet Axel Arnell, hvars arfvingar försålde Stortorp år 1785 till häradshöfding Wiesbeck. Efter honom hafva egarne varit 1786 en Callmander, 1790 Franska ministern vid kongl. svenska hofvet Chevalier de Gaussen, 1803 hofapothekaren David Görges, 1811 friherre J. A. Kantzow, hvars konkursmassa år 1848 försålde Stortorp jemte de af frih. K. tillköpta hemmanen Fålland, Haga, Rundsätra, Forsbro och Forsängen till doctor Lindberg. Hans enka försålde 1857 Stortorp med underlydande till hofkamrer Forsselius, hvilken 1860 försålde det till nuvarande egaren, kammarjunkaren F. A. B. von Schéele. Fålland jemte ofvannämnda under Stortorp nu lydande frälse-skatte-hemman hafva tillförne hört under Sköndahls gods, men voro redan derifrån afsöndrade, då de underlades Stortorp genom inköp af frih. Kantzow. Af honom uppbyggdes nuvarande manbyggnaden på Stortorp, och för öfrigt gynnad af en herrlig natur, lyckades bemälde friherre att af Stortorp bilda en af de naturskönaste egendomar i länet. En stor park omgifver den vid Drefvikens strand belägna manbyggnaden, och löfträdbeklädda kullar och bergssluttningar bidraga till ställets förskönande. Skogen, vid pass 400 tld, ehuru bergig, är dock af god växtlighet och särdeles rik på ekar. Åkern består af svartmylla på lerbotten.

Storugns egendom, belägen uti Lärbro socken af Gotlands läns Norra härad, invid Kappelshamnsviken, utgöres af $\frac{49}{96}$ mtl *Stor-Wikers,* $^7/_{48}$ mtl *Lilla Wikers,* $^7/_{48}$ mtl *Norragårda,* $^1/_{32}$ *Takstens,* med en jordareal, enligt annons om egendomens försäljning, af 1,170 tld, deraf 120 åker, 150 äng, 900 skog; till egendomen, som uppgifves hafva förmånligt läge för handel, skeppsbyggeri m. m., höra *Hanstäde* och *Källstäde* kalkbruk, tullqvarn, rymlig hamn af 15 à 16 fots djup. Godset har trenne manbyggnader med tillsammans 20 rum samt större park och tvenne trädgårdar. Egare är herr handl. C. P. Westöö; taxeringsvärdet 73,300 rdr rmt.

Stor-ån, kommande från Lången, sammanflyter med *Höfvern, Hellerstadssjön* och *Wenasjön* eller Ångarn, går sedan östligt 1 mil med flera fall genom Söderköping, der den upptager en bäck från Ludden i nordvest och längre ned den större *Tvärån* från söder samt utfaller i Slätbaken.

Storån upprinner med 2 grenar uti Westergötlands högland, vester om Borås; södra grenen, som afleder *Wiaredssjön,* upptager vid Björketorps kyrka norra grenen. Båda rinna med stark

ström, stundom med fall och grunda forsar, mellan höga och branta dalväggar, hvilket allt fortfar äfven efter deras förening ända till den stora sjön *Lygnern* på Hallandsgränsen, som genom Rolfsån afbördar sitt rika vattenflöde i hafvet, strax nedom Kongsbacka.

Strand, en fabrik för halfylleväfnader i Jönköping; här har på sednare åren tillverkningen uppgått i värde till 362,000 rdr årligen vid 85 väf- och 20 bandväfstolar.

Strand, by uti Wärmskogs socken af Gilbergs härad, Södra Sysslets fögderi och Carlstads län, nämnes under Ribbungafejden 1223—1250, och skall konung Håkan Håkansson i Norge hafva hvilat här hos Gillis Bonde, då han under Erik Läspes svaga regering tog brandskatt af landets inbyggare. Hemmanet *Strand,* 1 mtl frälse, uppgifves af Djurberg år 1818 haft 78 tunnors utsäde, höfångst till 150 lass, ymnig skog, prydlig manbyggnad af trä; det tax. år 1863 jemte såg till 75,000 rdr rmt; egare var E. H. Åberg. — *Strand,* en by i Silbodal, der årlig marknad har hållits.

Strand, en egendom uti Eds socken af Wedbo härad och Elfsborgs län, har naturskön belägenhet vid södra stranden af sjön Stora Lee, hvaraf den så väl som af löfskog omgifves.

Egendomen, som utgöres af $^3/_8$ mtl i hela frälsehemmanet *Strand* samt $^3/_8$ skatte *Skalltorp* och $^1/_4$ *Årebol,* med 3 t:r höst- och 25 t:r vårsäd, eges af possessionaten L. M. Ekström. Strand egdes 1563 jemte andra hemman i socknen af Knut Knutsson Lilje, år 1577 af välborne Jöns Ulfsson. Strand ensamt tillhörde 1800—1836 f. d. riksdagsmannen Petter Bågenholm, hvars grafsten finnes vid Eds kyrka. — Adress: Åmål, Westra Ed och Strand.

Strand, en by uti Wika socken af Stora Kopparbergs län, vid sjön Runn, med $3^2/_{21}$ mtl skatte, hvaraf 1 mtl, taxeradt till 15,300 rdr, har gästgifveri, hvarifrån skjutsas till

Falun i n. v.	2 mil.
Uppbo i s. o.	$1^1/_4$ »

På egorna finnas tegelbruk och jerngrufvor.

Stranda. Härad uti Kalmar län, omgifvet i norr af Tunaläns, i vester af Handbörds, i söder af Norra Möre härader samt i öster af Östersjön, innefattar nedanstående socknar och utgör med Handbörds och Norra Möre härader ett fögderi och en domsaga under Göta hofrätt; tingsstället är uti köpingen *Mönsterås.* Inom häradet finnas, utom nämnda köping, Påskallavik och Pataholms köpingar samt staden Oscarshamn. Arealen är 5,382 qvadratmil eller 124,555 tld fast land, hvaraf 12,784 är odlad jord, 6,957 naturlig äng; vatten upptager 0,120 qvadratmil. På qv.milen bo 2,686 personer.

Socknens namn.	Hem-mantal.	Folkm. år 1862.	Bevillning. för egend.	för ink.	eft. III a.
Ålem	$63\frac{3}{4}$.	4,376.	515 rdr.	494 rdr.	76 rdr.
Mönsterås	$69\frac{1}{4}$.	3,630.	650 »	766 »	162 »
D:o *köping*		1,088.	529 »	— »	— »
Döderhult	$43\frac{15}{16}$.	4,049.	767 »	359 »	83 »

Stranda, kontrakt uti Kalmar stift, innefattar två regala och ett konsistorielt pastorat, se vidare tabellen till Kalmar län.

Strengnäs stift är ett af de äldsta i riket och innehar 4:de rummet. Man känner ej med visshet något derom, förrän mot medlet af 1100-talet, då dess område sträckt sig endast öfver det förra fylkesriket Södermanland, nämligen Nyköpings län och Södertörn. Under konung Carl Sverkersson, då Wilhelmus var biskop, blef Nerike, undantagande Fellingsbro härad med Nora och Lindes bergslag, dermed förenadt, såsom synes af påfve Alexander III:s stadfästelse-bref derpå d. 7 Sept. 1165. Om dess gränser hafva inga andra tvister förefallit, än att biskop Anund på en sammankomst, som hölls på Färingsön eller Svartsjölandet d. 17 Juni 1288, gjorde anspråk på Stockholms stad och Södermalm, som lågo söder om Norrström; men konung Magnus Ladulås utfärdade en resolution, att Stockholm med Södermalm borde som ett kongl. residens lyda under erkestiftet. Den första kända biskopen i Strengnäs stift är Gerderus, om hvilken man har sig endast det bekant, att han med erkebiskop Henrik i Uppsala invigde S:t Bothvidi kyrka 1148. Stiftet kallades då *Ofvanskog,* emedan det låg norr om Kolmården. Hans efterträdare Wilhelmus var den, som började bygga domkyrkan. Bland deras märkligaste efterträdare för-

tjena nämnas Kol, Colo, Birger Jarls kansler, Thomas, Bothvidus Sunonis 1536—56, ånyo 1561, † 1562, Laurentius Paulinus Gothus, Johannes Matthiæ, Er. Gabriel Emporagrius, Erik Benzelius, Joh. Bilberg, Daniel Lundius, Jacob Serenius, Carl Jesper Benzelius och orientalisten J. A. Tingstadius. Strengnäs stift innefattar hela Nyköpings län, af Stockholms län det s. k. *Södertörn*, af Örebro län hela Nerike, af Westerås län konung Carls och Torpa socknar samt af Linköpings län Qvarsebo pastorat. I ecklesiastikt hänseende är stiftet indeladt uti 15 kontrakt och innefattar 102 pastorat med 167 kyrkor och en folkmängd år 1863 af 242,752 personer, deraf cirka 124,000 i Nyköpings län, 85,000 i Örebro, 28,000 i Stockholms län, 5,000 i Westmanlands, 700 i Linköpings län. — Biskopens kronotionde utgör 401 t:r 15 kpr och domkyrkans 282 t:r; biskopens inkomster uppskattas till 11,053 rdr.

Stiftets läroverk bestå af Högre Elementarläroverk i Strengnäs och Örebro samt Lägre Elementarläroverk i Nyköping, Eskilstuna och Askersund. Stadspædagogier finnas i Södertelge, Trosa, Mariefred och Thorshälla samt folkskolor i alla församlingar; skolornas antal uppgick år 1862 till 190 fasta, 60 flyttbara folk-, 63 fasta och 36 flyttbara småbarnsskolor med 213 skolhus.

Kontrakternas namn äro: *Domprosteriet; Öfver-Selö; Oppunda Östra, Oppunda Westra; Nyköpings Westra; Nyköpings Östra; Daga; Södertörns; Södertelge; Wester-Rekarne,* med följande pastorater: *Carlskyrka, Eskilstuna, Gillberga, Thorshälla, Tumbo* och *Öija. Öster-Rekarne* med pastoraterna *Husby-Rekarne, Jäder, Näshulta, Stenqvista, Kjula* och *Wallby. Örebro; Glanshammar; Kumla* och *Edsbergs.* — Utom Rekarnes finnas alla kontrakterna med deras pastorat på sina särskilda ställen.

Strengnäs. Uppstad i Nyköpings län, vid Mälaren, på en udde i det sund, som skiljer fasta landet från Tosterön, $8^5/_8$ mil från Stockholm, är anlagd på en plats, som redan under medeltiden var en ryktbar offer- och handelsplats, der allmänna möten, »Samting», höllos; blef under kristna tiden biskopssäte och räknar sin ålder som stad från år 1336, då Magnus II utfärdade privilegier för densamma. Stadens äldsta byggnad och den kärna, hvaromkring den bildat sig, är säkerligen domkyrkan; men redan före dennas anläggande var Strengnäs en i svenska kristendomens annaler vigtig ort, emedan den Hel. Eskil, Södermanlands apostel, här skall hafva blifvit stenad af hedningarne omkring år 1080. På den plats, der detta skedde, stod ett Svartbrödrakloster, upprättadt i Waldemars eller Magnus Ladulås' dagar, och hvilket nedbrann 1473, men snart åter upprättades. Vidare funnos i detta Södermanlands gamla biskopssäte ett Helgeandshus och ett hospital för gamla, orkeslösa prester, tvenne kapell, ett egnadt åt S:t Eskil, det andra åt S:t Göran och sannolikt äfven ett s. k. Coenobium Scholasticum. Den kring dessa andliga stiftelser uppväxta staden, hvilken ännu bibehåller minnet af dem i åtskilliga benämningar, t. ex. Klostergatan, Kapellgården, Munkbacken o. s. v., har under tidernas lopp varit utsatt både för fiendens härjningar och eldsvådor, af hvilka sistnämnda de, som härjade staden åren 1473 och 1535, varit de svåraste. Att staden fordom icke saknat vigt, finner man af de talrika både kyrkliga och verldsliga möten, som der blifvit hållna, och bland hvilka vi här vilja nämna blott dem åren 1523 och 1546, vid det första af hvilka Gustaf Eriksson den 6 Juni utkorades till Sveriges konung, likasom vid den sista ständerna förklarade kon. Christian och hans ätt förlustiga Sveriges krona och förbundo sig att hålla arfföreningen. Staden hade fordom tvenne borgmästare, men har från 1670-talet haft blott en.

Förnämsta byggnaden i den oregelbundet anlagda, mest af trähus bestående lilla staden, är, som ofvan nämndes, *Domkyrkan*, hvilken anses vara grundlagd mellan 1160 och 1208, sålunda ungefär samtidigt med Uppsala domkyrka, men hvilken dock blef fullbordad långt före den sednare och invigdes af biskop Anund 1291, men vid sjelfva invigningen antändes genom vårdslöst förfarande med de många brinnande ljusen och nedbrann i grund, så att ensamt murarne qvarstodo. Kyrkan återupprättades dock snart, men afbrann

återigen 1473, då hon präktigare än förut återupprättades, synnerligast genom biskop Cordt, eller Conrad Rogge, hvilken lät uppföra högchoret och påbygga tornet, dervid understödd, säges det, af Carl VIII i Frankrike, hvars vapen och bild skola hafva funnits bland glasmålningarna på högchorets fönster. Imellertid härjades kyrkan år 1551 återigen af en eldsvåda, och alla dessa upprepade olyckor hade tillfogat henne så stor skada, att hon under kon. Johan III:s regering måste aftagas 16 alnar på höjden. Hon skall under medeltiden hafva varit rikt doterad och haft icke mindre än 27 præbenden och chor samt dessutom 69 altaren, — uppenbart en öfverdrifven uppgift. Af altarne och choren känner man dock med säkerhet 8, hvilkas rikedomar finnas uppräknade. — Efter reformationen hemsöktes kyrkan flera gånger af åskeld, hvilken 1723 förstörde det höga, med 4 smärre spiror omgifna tornet, i hvars ställe det n. v., om 125 alnars höjd, uppfördes af byggmästaren Gerdes. Sådan kyrkan nu står, är hon till storleken den fjerde af Sveriges domkyrkor, 150 alnar lång och 28 bred, med en altarprydnad, bestående af ett kors framför ett enda, stort fönster (den af biskop Rogge skänkta altartaflan i bildsnideri är undanflyttad), vacker predikstol och orgelverk m. m. Framför altaret befinnes Carl IX:s graf, hvari denne konung hvilar tillika med sina begge gemåler samt 3 söner och 4 döttrar; hans bild till häst, som fordom prydde grafven, befinnes nu på Lifrustkammarens museum i Stockholm. Carl IX:s dotter Catharina hvilar med sin gemål, pfalzgrefve Johan Casimir, i ett särskildt grafchor, och ett annat, betecknadt genom basreliefer, föreställande fältslag, innesluta qvarlefvorna af Carls sidoson, Carl Carlsson Gyllenhjelm, hvars i Polen burna bojor ännu hänga i grafchoret. Bland andra ega också Sten Sture den äldre och hans gemål Ingeborg Tott, riksamiralen, gr. G. O. Stenbock, äfvensom erkebiskop Laurentius Paulinus, stiftaren af det första högre lärosätet, gymnasiet, *) och flera furstliga personer i Strengnäs domkyrka sina grafminnen. — I Strengnäs kyrka firades den 5 Jan. 1528 den första Evangeliska biskopsvigningen i Sverige, då biskop Petrus Magni i Westerås, som sjelf i Rom mottagit pallium af påfvens händer, till biskopar vigde Magnus Sommar i Strengnäs, Magnus Haraldi i Skara och Martinus Skytte i Åbo.

*) Till åldern dock det andra i ordningen.

Bland andra byggnader märkas det n. v. *Elementarläroverkets* hus, fordom gymnasium, uppfördt 1480—1500 af Conrad Rogge och hans residens, sedan indraget till kronan 1527 och en tid kungshus, men af Gustaf Adolf 1625 skänkt till gymnasiihus och innehållande stiftets bibliothek om 12,000 band, deribland Augustini: *De civitate Dei,* tryckt i Rom 1468, med flera andra paleotyper, en fogel- och en myntsamling m. m. Strengnäs' på begge linierna fullständiga elementar-läroverk räknade år 1864: 18 lärare och 156 lärjungar. — Det af Johannes Matthiæ år 1650 uppförda *biskopshuset* är, likasom stadens *rådhus,* af sten.

Utom elementarläroverket, eger Strengnäs folkskola och seminarium för bildande af folkskole-lärarinnor.

Strengnäs stad tillhör 5:te klassen, lefver hufvudsakligen af jordbruk och någon handel samt sjöfart på Mälaren, hade 1863: 1,571 invånare och ett taxeringsvärde af 1,109,510 rdr rmt och erlade i allmän bevillning 2,440 rdr. Den är en af de få städer, der trädgårdsodlingen synes sedan långvariga tider tillbaka, kanske sedan klostertiderna, fortfarande njuta en större hemtrefnad; förnämsta exporten torde också bestå i trädgårdsalster. Ett äpleträd gifver här ända till 20 t:r frukt af omkring 150 rdrs värde, och päronträd finnas, som gifva ända till 22 t:r. — Stadens vapen är ett svärd och en nyckel i kors.

En mineralkälla finnes i närheten af staden på Larslunda egor; den upptäcktes 1766 af en skomakare och är nu mycket besökt.

Strengnäs landsförsamling omgifver staden på ömse sidor af de till densamma närmaste Norr-, Strengnäs- och Tynnelsöfjärdarna, tillhör Åkers härad af Nyköpings län, men en del, $15^3/_4$ mantal, i judicielt hänseende till Selebo härad; arealen är 0,550 qv.mil, hvaraf

0,015 äro vatten. Närmast omkring staden är tämligen jemn, odlad bygd, småningom stigande inåt till skogbevuxna åsar, som här och der äro mer än 200 fot höga. Tosterön omvexlar med skogiga bergkullar, kärr, löfrika hagar och odlade bygder. Mot Fogdölandet bildas delvis gränsen af det ännu år 1723 farbara, nu mer nästan igenvallade sundet mellan Norr- och Söderfjärdarna, från Eldsund vester ut. Vid höjdernas fot finnas källor, märkvärdiga för mineralisk halt eller för riklig vattentillgång. Rådande jordmånen är lera, ej sällan sandblandad; näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk, fiske samt bifförtjenster på staden. — Socknen, som år 1810 bebŏddes af 790 och 1863 af 839 personer, innefattar $36^5/_8$ mtl, hvaraf $11^1/_4$ skatte, $9^3/_8$ krono, 16 frälse, taxerade till 874,500 rdr rmt. I Mälarfjärdarna är stor segelled utefter stränderna, med flera både ankar- och lastningsplatser.

Strengnäs landsförsamling är af gammalt i kyrkligt hänseende fästad vid staden, begagnar dess kyrka och har presterskap gemensamt med densamma och i viss mån äfven folkskola, i det några rotar här nyttja den i staden befintliga; å andra sidan innehåller landtsocknen ej blott stadens, utan ock en del af dess presterskaps och af domkapitlets hemman och lägenheter. — Bland fornlemningar finnas rösen och grafhögar vid gästgifvaregården *Malmby* och flerstädes, lemningar efter borgar vid Stenby på *Tosterön* och vid Kasgarholmen nära pastors-bostället *Eldsund*, 1 mantal. — Vid sistnämnda ställe ha åtminstone på 1400-talet ting varit hållna; der, eller på isen derimellan och staden, blef Carl Knutsson slagen 1457 af Jöns Bengtsson. Af gårdar märkas det af Gyllenhjelm sammanbragta godset *Olivehäll*, säteriet *Låsta*, tillhörande slägten Liljestråle. — Vidare må nämnas: *Bresshammar*, 1 mtl, som innehafves af domkyrkosysslomannen; *Sundby* 2 mtl, innehafves af biskopen; — $^1/_2$ mtl *Åsby*, komministerboställe. — $^1/_2$ mtl *Prestmista* och $^1/_4$ mtl *Biskopsqvarn* äro præbende-hemman till domkapitlet; kronoängen *Gårsingeholm* med åbyggnad disponeras jemte *Stubbängen* för kungliga stallet.

Strengsered, en socken uti Redvägs härad af Elfsborgs län, omgifves i norr, vester och söder af Liareds, Gullereds och Grönahögs socknar samt i öster af Bottnaryds socken i Skaraborgs län. Marken är i allmänhet jemn; rådande jordmånen sand. Skog växer ymnigt, och igenom socknen sträcker sig kronoallmänningen *Hattåsen*. Här märkas Strengsereds sjö, hvarigenom Tidan rinner samt *Norr-* och *Sörsjöarne*. Å hemmanet *Torshults* (Törhults) egor finnes en helsobrunn. Socknen, som år1805 bebŏddes af 312 och 1855 af 552 inbyggare, innefattar 9 mtl; hon upptages ej särskildt uti mantals- och tax.-längden, utan föres under Gullereds socken. Strengsered är annex till Hössna pastorat. Kyrkan, af okänd ålder, reparerades 1824; (hon var utdömd af biskop Brask, men folket behöll henne). Enligt biskop Falks bref af år 1554, skulle kyrkan läggas till Gullered. Hon eger $^1/_4$ mtl *Humlered* Storegården af Bottnaryds socken. Socken-bibliothek finnes. — Af hemman förekomma *Kinnarebo*, *Elmö*, *Holmö*, *Aspenäs*. — Qvarn finnes vid *Tokared*. — Adress: Ulricehamn.

Stribergs grufvor, uti Nora landsförsamling af Örebro län, innefatta *Åsbobergs*, *Repabergs*, *Norra Stribergs* och *Svartbergs* grufvefält, som egas af ett bolag med brukspatron C. Lindberg till disponent; detsamma eger tillika en landtegendom af $^7/_8$ mantal i *Ringshytte* by, $^5/_{64}$ mtl i *Fogdhytte* och $^3/_{16}$ mtl i *Åhshytte* byar samt nyttjanderätten af Lönnbottens allmänning och en del af *Gyttorps* grufve-allmänningar. Årliga malmvinsten vid samtliga bolagets grufvor uppgafs 1857 till omkring 68,000 *skℓℓ* jernmalm om 50 à 70 % jernhalt och år 1863 till c:a 100,000 *skℓℓ*, då 250 arbetare sysselsattes vid grufvorna. Se vidare art. Nybergs tingslag. Af ett särskildt bolag, kalladt »*Stribergs jernvägs-aktiebolag*», är en jernväg byggd från grufvorna å Stribergs Norra grufvefält till sjön Saxen om 13,636 fots längd med en bibana om 1,500 fot, hvarå malmen forslas, men sedan öfver Saxen på båt, dels till Gyttorp, vid norra ändan af sjön Wickern, och dels till Wickersvik, vid södra ändan af samma sjö. Från Gyttorp föres malmen landvägen

½ mil till Nora. Från upplagsplatsen Wickersvik har hittills begagnats en så kallad malmväg, som varit farbar endast om vintern och gått förbi sjön Elflången till Snöbergshyttan vid sjön Rösimmen, der vägen delar sig åt vester till Carlskoga och åt öster till Lekhytte gästgifvaregård; för att ersätta denna malmväg, har man väckt förslag om en jernväg, som skulle förena sjöarna *Wickern* och *Möckeln*.

Striern, en mindre sjö uti Hägerstads socken af Linköpings län, synes jemte Nimmern förr ha bildat ett vattendrag till Åsunden i Oppeby, men är nu ledd norrut till Ämmern. Vid sjöns strand finnes den nyttiga medicinalväxten Kalmus vildt växande.

Strinne, en by i Multrå socken af Wester-Norrlands län, är häfdatecknaren A. M. Strinnholms faders födelsebygd, hvaraf han ock tog namnet Strinnholm; se vidare art. Multrå.

Stripa, ett krutbruk i Wärmland.

Stripagrufvefältet i Lindes socken och Örebro län, lemnade år 1863 ur sina 2 grufvor 138,378 centner jernmalm.

Strå, en socken uti Linköpings län, mellan Hof i sydost och söder, S:t Pehr och Wadstena stads egor i nordost och norr, innefattar 0,128 qvadratmil land, fördelade på 20 mtl, hvaraf 0,094 qvadratmil land med 12⅜ mtl skatte, 1½ mtl krono, 1 mtl frälse, räknas till Dahls och 0,034 qvadratmil med 4¼ mtl skatte, ⅝ mantal krono, ¼ frälse räknas till Aska härad; sednare delen ligger öster om Mölna-ån på ¼ mils afstånd; den förra till en del äfven på den vestra, har fordom utgjort en särskild socken, under namn af Broby. Landet utgör en slätt med enstaka kullar eller skogsbackar samt några sidlända marker, hvilkas omfång allt mer och mer minskas. Ån, som gör flera fall, är i sednare tider dels upprensad, dels är en afledningsgraf upptagen vid sidan deraf för Tåkerns aftappning. Åkern upptager mesta utrymmet, på äng och bete är ringa tillgång, skog saknas, rådande jordmånen är lera och dungjord. Hufvudnäringen är åkerbruk, förbättradt genom nyodlingar och vexelbruk samt i följd af byarnas utskiftande, hvilket äfven föranledt uppförandet af bättre åbyggnader. Boskapsskötseln har i sednare tider betydligt förkofrats genom odling af foderväxter och ansenlig bränvinsbränning. Socknen beboddes år 1810 af 665, 1852 af 704 och 1863 af 758 inbyggare. De jordegandes bergning är god; men genom de fordna jordtorparnes utbytande mot stattorpare ökas antalet af dem, som falla fattigvården till last. — All fast egendom var sistn. år taxerad till 884,800 rdr rmt, hvaraf 77,500 rdr för verk och lägenheter.

Kyrkan, modern, af huggen kalksten, nyligen reparerad, är belägen ½ mil från Wadstena, uti Aska härad; den ofvannämnda fordna socknen har haft kyrka helt nära Broby by och Kolsbro; men denna rascrades under enkedrottn. Hedvig Eleonoras tid. Både *Broby* och *Straa* förekomma under katholska tiden, den förra med kyrkoherde redan år 1208. I nyare tider har Strå varit och är ännu annex till S:t Pehr eller Wadstena stads pastorat. I choret är en grafsten öfver brukspatron Joh. Burén, död 1780, och inom kyrkan ligga 2:ne officerare med namnet Svan begrafna. Socknen har vanliga kassor och en fast skola samt två fasta småbarnsskolor, der under året 1862: 92 barn erhöllo undervisning af en lärare och 2 lärarinnor, medan 16 undervisades i hemmet och 8 voro i saknad af undervisning.

Under katholska tiden hafva i Strå socken 4 gårdar och i Broby 2 hört under kyrkliga stiftelser, under kloster 4 i Strå, 5 i Broby, af samtliga 27 enligt 1700 års jordebok. På 1600-talet innehades åtskilliga hemman af adel, flera hörde under Wadstena slott; nu höra de flesta till bönder, någon del ståndspersoner. — Af gårdar och byar märkas: frälse-säteriet *Åbylund* samt ber. säteriet *Kalfvestad* med prydlig åbyggnad, *Broby*, 2 mtl skatte, med väderqvarn, tax. till 102,000 rdr. — 1½ mtl skatte *Wester-Kedevad; Mjölna by* med qvarn för 4 par stenar och stamp samt Nyqvarn med 3 par stenar, allt inom Dahls härad. *Strå*, ⅝ mtl krono, kaplansbol; *Strå*, 1 mtl skatte, med väderqvarn; *Bond-Orlunda;* 1½ mtl sk., *Tystorp* (Tistorp); 1 sk., ¼ fr., ¾ sk. *Fylla*, alla i Aska härad. — Adr.: Wadstena.

Stråkern, en sjö i Östergötland, består af tvänne med ett sund förenade halfmilslånga sjöar, båda i sträckning mot nordost; har fall vid Qvarns bruk, mottager en bäck från Hjessa- och Lickasjöarna, belägna å landthöjden norr om Motala ström och Norrbysjön. Stråkern är mycket fiskrik och utmärker sig genom sina aborrar. Äfven i Småland finnes en sjö med namnet Stråkern.

Strålsnäs, ett frälse-säteri af 4 mtl, uti Åsbo socken, Göstrings härad och Linköpings län, har romantisk belägenhet mellan tvänne höga berg och utloppen af Huru- och Åsboåarna, nära kyrkan, hvarifrån räknas $1^3/_4$ mil till Skenninge, $3^7/_8$ till Linköping; det utgör med $1^1/_2$ mantal rå och rör, 1 mantal skatte jemte qvarn och såg en egendom.

Gården skall fordom hetat *Hammarekulla* eller *Hermannakulla* och äfven *Näs*, förmodligen af dess läge, samt på 1200-talet tillhört Ragvald eller Haralder Tykesson och hans måg, riddaren Sven Krumedik samt sonen Nils Ragvaldson, hvilka från gården skänkte plats till Åsbo kyrka. Gården, om hvars egare under trenne efterföljande sekler man har sig ingenting bekant, befinnes vara långt före 1680-talet sammanbyggd af hemmanen *Näs*, *Huru*, *Notgärde* och *Westerbo* samt hafva genom gifte med Ol. Arfvidsson Hvijths dotter Anna tillfallit ståthållaren Anders Stråle, död i början af 1600-talet; under namn af Strålsnäs tillhörde egendomen slägten Stråle ända till år 1708, då den såldes till hofrättsrådet, sedermera presidenten N. Silfversköld och löjtn. Bengt Rääf, den sednare gift med Brita Stråle; egendomen och privilegierna försåldes följande året till riksrådet och general-guvernören, grefve F. v. Rosen, som genom kongl. resolution den 1 April 1734 erhöll patronrättigheten öfver Åsbo församling. Under de förras tid erhölls 1725 bergskollegii tillstånd att härstädes uppföra en knipphammare för manufaktursmide af stångjern; men hammaren uppfördes i Ekby socken. Strålsnäs tillhörde sedermera baron Gabr. A. Ribbing och hans enkegrefvinna Beata Sparre, från hvars 16 arfvingar godset köptes af brukspatron C. D. Burén, hvars son ombyggde och förbättrade sätesgården; från honom köptes egendomen 1830 af nuvarande egaren, bergmästaren och riddaren C. E. Sjögréen.

Strålsnäs säteri, som 1818 uppgafs hafva 20 t:rs utsäde, nödtorftig äng, tillräckligt mulbete, hjelplig skog, var i 1863 års bevillning taxerad till 90,000 rdr rmt. I Hurusjön, der mjölqvarnen med 3 par stenar är uppförd, gifves tillfälle till flera förmånliga vattenverks anläggande. Uti Thersners Fordna och Närvarande Sverige finnes en utsigt af Strålsnäs.

Stråssa grufvor, i Ramsbergs socken af Örebro län, lemnade år 1863 ur 2 grufvor 68,164 centner jernmalm.

Stråtenbo fordna kopparhytta var belägen i Aspeboda socken af Stora Kopparbergs län; här föddes 1631 sedermera assessorn uti Svea hofrätt Jöns Claësson Wallvik, hvars biografi finnes uti Biogr. lexikon, 20 band, I häft., sid. 26; fadern var bergsmannen vid Stora Kopparberget, Claës Eriksson, egare till Stråtenbo och Wilkesbacka.

Stråvalla. Annex-socken till Wärö pastorat, är belägen uti Wiske härad och Fjäre fögderi, men lyder under Warbergs fögderi af Halmstads län; den ligger $2^1/_4$ mil från Warberg, omgifven i norr, öster och söder af Frillesås, Weddige och Wärö, i vester af hafvet, samt omfattar en areal af 0,140 qvadratmil land, fördelade på $15^1/_2$ mtl, hvaraf 3 skatte, $1^3/_4$ krono, $10^3/_4$ frälse, bebodda 1863 af 428 inbyggare och år 1855 af 462. Marken är bergaktig; jordmånen består till större delen af sandblandad mulljord. På skog är brist. Socknen försäljer icke obetydligt spannmål; i Oktober finnes här en utmärkt god sill. Sedan år 1805 har folkmängden ökats med 73 personer. All fast egendom taxeras till 247,900 rdr rmt. Då öfver hufvud taget i länet hvart helt mantal erlägger ett årligt statsbidrag af $107^1/_2$ rdr, så finnas här hemman, som betala 120 rdr rmt.

Socknens namn har skrifvits *Straavalle* och *Stravalde*; kyrkan, efter sägnen byggd på en valplats, är uppförd sedan det fordna munk-kapellet vid Lyftabro förfallit; hon håller 31 alnar i längd samt 12 alnar i bredd; till moder-

kyrkan räknas $^1/_2$ mil. Barnundervisningen bestrides gemensamt med Wärö församling uti en fast och en flyttbar folkskola samt fem flyttbara småbarnsskolor af sex lärare. Af inom skolåldern varande barn undervisas c:a $^1/_7$ i hemmet.

Af fornlemningar märkas ruiner på en höjd mellan tvenne bergsklippor, som ännu bibehålla benämningen *Munkekapellet;* byggnaden uppgifves af Bexell hafva varit 34 alnar lång, 17 alnar bred och låg endast 1 mil från Ås kloster. Fyra alnar från kapellet utflyter en källa med starka ådror ur sjelfva klippan. Vid hafvet är en liten halfö, kallad *Halsen,* der konung Carl XI hade under kriget uppfört en signal. Här märkes äfven vid hafvet det s. k. *Posskärs-rös.* Ett sjöslag skall fordom förefallit på fjärden utanför *Lyftabro.* De nordligaste grafvarne efter nordiska ur-inbyggare, efter deras struktur benämnda *Halfkors* eller *Gånggrifter,* hafva hittills anträffats vid Axevalla i Westergötland och vid Stråvalla kyrka; de bestå af rymliga stengrottor, fyrkantiga eller runda, dolda i en jordhög och försedda med en smal lång gång, som leder ut i dagen, vanligen med riktning åt söder eller öster. De täckas af stora stenblock. *Steningsberget,* äfven kalladt *Strandberget,* var en forntida minnesvård, som förmodas varit upprest öfver fallna krigare, emedan år 1743, då allmogen tilläts nedrifva det, funnos här 18 väl byggda grafvar med stridsvapen jemte brända ben.

Största byn är Stråvalla; härtill har kapten Johan Axel Kewenbrinck eller Keffenbrinck von Rhene skrifvit sig; † 1729. Ett mantal i byn är pastorsstom. — Största godset utgöres af 1 mtl *Kärra,* $^1/_4$ *Lyftabro,* $^3/_8$ *Lyftaskog,* alla frälse. — Af byar nämnas vidare *Stocken, Bolg, Hulugård.* I socknen finnas 7 qvarnar. — Adress: Warberg.

Strätet, Södra. Gård på Dal, uti Bolstads socken, Sundals härad och Elfsborgs län, af $^1/_8$ mtl frälse, är belägen nära Dalbergsåns utlopp i Wenern och fordna marknadsplatsen, som allmänneligen kallas *Norra Strätet,* hvilket namn tyder på en gammal handelsplats härstädes å båda sidor om Dalbergsån; marknaden upphörde väl 1850, men gården drifver betydlig spannmålshandel. Hemmanet har i sambruk med $^1/_8$ mtl frälse *Högstorp* 30 t:r vår- och 4 t:r höstsäd samt skördar c:a 150 t:r vår-, 30 à 40 t:r höstsäd. Kända egare äro på 1770-talet handelsman Lars Jongberg, som egde hela Högstorp, 1 mantal, och nu handl. Adolf Engholm. Högstorp egdes 1591 af Eggert Stake. I närheten af gården skola hertigarne Erik och Waldemar haft en borg.

Strö, en socken uti Frosta härad af Malmöhus län, 2 mil från Lund, omfattar 0,123 qvadratmil land, 0,005 vatten. Marken och jordmånens beskaffenhet äro enahanda med Skarhult sockens. Den enda skog, som finnes, tillhör egaren af Skarhult. Socknen, som år 1805 beboddes af 327, och 1863 af 955 personer, innefattar Ströö by, 6 mtl ins. frälse, $^3/_4$ mtl prestgård, *Trulstorps* gård, 1 mtl uts. frälse, $^7/_8$ *Wennberga* och $^3/_4$ mtl *Hassleröd.* All fast egendom taxerades till 660,400 rdr rmt.

Strö socken utgör med annexet Skarhult ett patronelt pastorat af 3:dje kl., hörande till Frosta kontrakt af Lunds stift; egaren af Skarhult är patronus. Sockenvägen är $^1/_4$ mil. I kyrkan finnes en bägarformig dopfunt med sällsynt anordning, som likväl röjer en ren hållning; se Brunii Skånes Konsthistoria, sid. 516. Barnundervisningen bestrides uti en fast folk- och en fast småbarnsskola, der under året 1862: 194 barn erhöllo undervisning af två examinerade lärare. — Adress: Lund.

Strö, en socken uti Kållands härad af Skaraborgs län, omgifven af Sunnersberg, Jösslunda och Rackeby socknar samt i vester af Wenern, omfattar 0,202 qv.mil land, fördelade på $12^5/_6$ mtl, hvaraf $^3/_8$ mtl skatte, $^1/_2$ krono, $11^7/_{16}$ frälse.

På den s. k. *Spårön* under Lindholmen finnas hjortar. All fast egendom taxerades 1863 till 418,500 rdr. Strö socken är annex till Sunnersbergs pastorat. Kyrkan, belägen $^1/_4$ mil från moderkyrkan, 1 mil från Lidköping, är byggd af sten; i kyrkan finnas Oxenstjernska och Ekebladska grafvarne. Af fornminnen finnas lemningar efter forntida försvarsverk, hvaribland må nämnas *Stenkistgårdarna,* som tros varit anlagda omkring 10:de århundradet af besättningen i *Järnahus* eller *Jarlahus,* att af-

värja Danskarnes anfall, och *Hjorteröret*, en stensamling, hopförd att användas för att slungas mot fienden.

Af gårdar märkas frälse-säterierna *Stohla*, *Lindholmen*, *Ströberg* och *Fahlu* ladugård, hvarunder lyda 1 mtl rå och rör, $4^9/_{16}$ mtl frälse Strö, $^1/_8$ fr. *Kankerukan*, $^1/_4$ fr. *Potterne*. — $^1/_2$ mtl Strö är komminister-boställe. — 1 mtl frälse *Guntorp* lyder under Degeberg. — Adr.: Lidköping.

Strö, en gård i Köpings landsförsamling af Westerås län, af 2 mantal skatte-rusthåll, belägen $^1/_4$ mil från Köpings stad, omgifven af doftande lundar och herrliga sädesfält, har fordom varit kungsgård, detta ännu i kon. Gustaf I:s tid, sednare enskild egendom, tillhörig flera slägter efter hvarandra, nu löjtn. Reutercrona. Stället är väl bebygdt, har en vacker trädgård och park. Gården uppgifves af Djurberg år 1818 haft 28 t:rs utsäde, ingen skog; i förbiflytande ström är både mjölqvarn och sågverk; under gården, som taxeras till 69,900 rdr, lyda en kungsäng och 1 mtl skatte. En dansk man, Anders Pedersson, som bodde på Strö och var både en god örlogsman samt sin konung och sitt fädernesland trogen, blef väl vid Köping slagen af Dalkarlarne och Westmanlänningarne under Peder Uggla; men när de väl voro jagade genom staden, och afton var för handen, gåfvo sig de svenska till säkerhet, gingo in i ölhusen, dobblade och drucko, togo sedan öltunnor med sig upp på åsen, der de upptände 300 eldar, lägrade sig deromkring, sjöngo och drucko samt slutligen insomnade; under tiden red Anders till Westerås, fick sig der af höfvidsmannen på slottet en flock raska ryttare och kom vid midnatt med dem till Köping, slog Peder Uggla ihjäl och de män, som sofvo med honom nere i staden, gick sedan upp på Köpingsås, der svenskarne i sömnen och ölruset ömkeligen mördades. Anders Jute, som 1527 uppehöll sig på Strö, blef dock der ihjälslagen af Westmanländska bönderna, som sålunda hämnades sina landsmäns nederlag. — Stället skall ännu vara kändt, der han blef nedgrafven, och ingen må resa der förbi, utan att kasta en risqvist eller sten på högen. Denna Strö gård är märkvärdig i sagans geografi; den säges hafva varit en midt i staden Köping belägen kungsgård, med ättehögar omkring; gården lärer varit ett rikt Uppsala ödehemman. — Bland omgifvande ättehögar är:

Ströbohög, näst Balunda- (»Anunda») högen, den största i Westmanland och ett af de skönaste minnesmärken i landet samt har, jemte det icke långt derifrån belägna Nyckelberget, ådragit sig äfven sednare forskares uppmärksamhet genom en dervid fästad sägen, (se Dybecks Runa, sid. 10, 2:dra häft.) Inberäknadt åsen, på hvilken den är belägen, har den omkring 70 alnars sluttningshöjd och en omkrets vid roten af 243 alnar.

Ströö, en socken uti Onsjö härad af Malmöhus län, omfattar 0,104 qvadratmil land, fördelade på $8^7/_8$ mtl. Marken är jemn, rådande jordmånen lera; ingen skog växer här. — Socknen beboddes år 1805 af 353 och 1863 af 504 personer. All fast egendom taxerades år 1863 till 510,500 rdr rmt. Kyrkan är belägen $^1/_2$ mil från Bosarps, hvartill hon är annex. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola, der 57 barn undervisades år 1862 af en examinerad lärare, medan 12 erhöllo undervisning hemma. — Sjöberg anför i sin Nomenklatur, att vid Ströö i Onsjö härad fanns ännu 1815 i behåll en vacker och märklig minnesvård efter skånska höfdingen och lagstiftaren Thore Tott, som lefde på 1100-talet och skall bott på gården Ströö. Högen kallades Tulles hög och hällen Lille Tulle, hvilket namn han anser haft afseende på den lilla trubbiga ätthällen, ty Tuli betyder en trubbig påle (se Nomenklatur sid. 77). — Socknen innefattar Ströö by, $8^1/_8$ uts. frälse, alla, jemte *Fastorps* ängar och en utmark till Ströö, lydande under Trollenäs; $^3/_4$ mtl är pastors annex. — Adr.: Lund och Trollenäs.

Ströö, en socken uti Christianstads län och Östra Göinge härad, $1^1/_2$ mil från Christianstad, omfattar 0,207 qvadratmil land, fördelade på $22\frac{31}{48}$ mantal, hvaraf $8\frac{31}{48}$ mtl skatte, $^1/_8$ mtl krono, 14 frälse.

Marken är i allmänhet jemn, stenig och skogbevuxen. Rådande jordmånen är lerblandad sandmylla. Icke obetydlig

skog växer; den består af bok, ek, björk, al och hassel; god tillgång på torf finnes äfven. Större delen af socknen var redan år 1818 lagd i enskifte och väl häfdad. Folkmängden, som år 1805 var 577, uppgick 1863 till 955 personer. All fast egendom taxerades till 855,100 rdr rmt. Socknen är annex till Färlöfs pastorat. Kyrkan, $^1/_2$ mil från moderförsamlingens, är uppförd af huggen sten, med torn från 1837. Kyrkan innehåller tvåqvadratiskt skepp, $50^1/_2$ fot långt, något öfver 27 fot bredt, enqvadratiskt chor och rundel; till följd af kyrkans ansenliga vidd och höjd har skeppet fått, till undvikande af midtpelare, stjernhvalf på femsprångiga pilastrar. Den sköna rundelen har tyvärr blifvit nymodigt utsirad med stafvar af trä och bågar i vattenfärg med mera småprål. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola af en examinerad lärare; skolbarnens antal 1863 var 118. — I socknen märkes Ströö säteri, som med underlydande upptager hälften af socknens taxeringsvärde; $1^1/_8$ mtl skatte *Ströö* och $1^1/_2$ uts. frälse *Hörröd* egas under *Torssebro* gård i Färlöfs socken; för öfrigt innefattar hon byarna Strö, hvaraf $^1/_8$ mtl krono är kyrkans, Kålaberga och Öfvarp. — Adr.: Christianstad.

Ströö, ett frälse-säteri af 2 mantal (häraf $^2/_3$ mtl Rålambodal) uti ofvanbeskrifna socken; skall fordom legat i Kohlberga by och varit bebodt af Johan Taube samt sedan tillhört landshöfdingen Georg Henrik Lybecker, hvars enka, till följd af hemmansbyte med kronan, flyttade gården till Ströö by. År 1783 köptes godset från krigsrådinnan Danckwardts arfv. af ryttm. baron Rålamb, som ombyggde gården i enkel byggnadsstil, men uppförde i trädgården en åttkantig byggnad, som får dagen från fönstren i dess öfra afdelning. Här förvaras det dyrbara Rålambska bibliotheket, hvilket 1820 bestod af 3,400 volymer, 384 manuskripter, förutom kartor och antika samlingar. Deribland må nämnas biskop Brynolfs lefnad, S:t Britas och hennes dotters underverk, hvilka båda exemplar äro de enda i Sverige, Breviarium Stregnense, tryckt i Stockholm 1495, m. fl. sällsynta och dyrbara verk. Bland manuskripterna må nämnas några påfliga bref; egenhändiga skrifvelser från de flesta regenter af Gustavianska ätten; Isländska lagen, Sveriges landslag af år 1470 på pergament m. m. Ibland samlingarna är ett ovalt fickur, ett af de första, som funnits i Sverige, och som tillhört Axel Oxenstjerna.

Säteriet uppgifves 1818 hafva haft 100 t:rs utsäde, tillräcklig äng, ymnig skog; derunder lydde $10^1/_2$ ins. i Ströö by, $11\frac{13}{16}$ uts. frälse, $1^1/_3$ krono samt 15 torp och såg; det taxerades 1863 ensamt till 75,000 rdr rmt.

Ströfvelstorp, en socken, belägen $1^1/_4$ mil s. o. från Engelholm, med $0{,}286$ qvadratmil land, fördelade på $41^1/_4$ mtl, hvaraf $1^7/_8$ mtl skatte, $1^1/_3$ krono, $38^1/_{24}$ mtl frälse, inom Södra Åsbo härad af Christianstads län, och med $0{,}075$ qvadratmil land, fördelade på $8\frac{19}{24}$ mantal, hvaraf $2\frac{13}{16}$ mtl skatte, $\frac{11}{16}$ krono, $5^7/_{24}$ mtl frälse, inom Luggude härad af Malmöhus län; båda delarne skiljas genom Wegeholms-ån. Marken är jemn; rådande jordmånen i den del, som hörer till Christianstads län, är sandmylla, och uti den andra delen lermylla, på en del ställen stark lera; ängen är knapp, och brist på skog företer Christianstads läns del; uti den andra växer någon, fastän obetydlig. Folkmängden, som år 1805 var 920, uppgick 1863 till 884, eller efter annan uppgift till 2,180 inom Södra Åsbo och 374 inom Luggude härad. Till binäring idkas fiske. All fast egendom taxerades 1863 till 1,592,236 rdr. I bevillning efter II och III art. erlades 808 rdr rmt.

Socknen, som skiljdes från Ausås jemlikt kongl. bref af d. 10 Sept. 1858, utgör nu mer för sig ett regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Södra Åsbo kontrakt i Lunds stift. Kyrkan är belägen inom Christianstads län. Socknen har fem fasta folkskolor, der under året 1862: 410 barn erhöllo undervisning af fem examinerade lärare, medan 13 barn undervisades i hemmet; till skolan hörer ett planteringsland af 5,200 alnars ytvidd. Socknen har sparbank från 1853, och denna räknade 1860: 421 delegare; under året 1856 steg insättningarnas belopp till 14,209 rdr och år 1860 till 9,186 rdr rmt.

Här märkas herregården *Wegeholm*, samt gården *Wilhelmsfält*, $1^5/_{32}$ mantal. I byn Ströfvelstorp eger kyrkan № 7, $^1/_4$ mtl krono; № 9, $^3/_4$ mtl, har varit pastors annex-hemman. — Adress: Engelholm.

Ström, en socken uti Jämtlands läns Norra fögderi, 9 mil från Östersund, gränsar i norr mot Fjällsjö socken i Ångermanland, i öster möter Ramsele med ödemarker, och i vester fjällen samt ödemark flera mil mot gränsen af Norge; den innefattar med Alanäs kapell 27,818 qvadratmil land och 3,023 qvadratmil vatten; likvisst utgöres den bebodda trakten af endast 5 mils längd och 4 mils bredd; från kyrkan till gränsen mot Norge räknas 15 till 18 mil öfver fjäll och höjder. Socknen är till större delen uppfylld af strömmar, sjöar, kärr, skog och fjällberg; de största sjöar äro *Flåsjön*, 4 mil lång, *Gåx-*, *Grund-*, *Malm-* och *Fångsjöarne; Södra Watu-* eller *Wassdalen*, säger Hülphers, är den märkligaste däld i riket, på densamma är båtled till Norge, $^1/_4$ mil från kyrkan gör den ett brusande strömfall. Åkerbruket är lönande, hvilket i synnerhet tillskrifves jordmånen, som är kalkblandad lera och kalksten. Förnämsta näringsgrenen är dock boskapsskötsel. I nämnda Wassdal förekomma qvarnstensbrott. Bland binäringar räknas främst fiske af öring, rör och harr m. fl. utmärkta fiskslag, ehuru mindre än fordom, då saltad fjällfisk utgjorde en betydlig handelsartikel på Ströms vintermarknad; äfven skogsafverkning räknas till binäringar. Socknen, som år 1750 beboddes af 409, år 1810 af 1,037 och 1863 af 3,378 personer, hvaraf 1,602 vid Alanäset och Frostviken, innefattar med nämnda kapell $41\frac{103}{288}$ mtl. Fastighetsvärdet är 500,350 rdr rmt.

I Norra Ströms lappmark, hvars befolkning 1810 uppgick till 230, funnos vid slutet af 1840-talet 88 skattlagda nybyggare. Rörande skattläggningen af nybyggena i denna och Fölinge socknar äro utfärdade tvenne kongl. bref af den 27 Nov. 1792 och den 14 Juni 1826. (Se Thurgrens Handbok i Svenska Skattläggningsverket, sid. 236). — Folket i denna socken berömmes mycket af Schubert; så säger han t. ex. om dem: »det är ett godt och förträffligt menniskoslag, högväxta och kraftfullt byggda; 50-åriga qvinnor äro ännu sköna. Mildhet, värdighet, fryntlighet, öppenhet, hjertlighet, kraft och lif tala i deras blickar. Deras klädsel är enkel, men smakfull. Männerna äro klädda i vadmal, qvinnorna i hemmaväfdt kamlott; endast förkläde, halsduk och mössa af finare tyg, d. ä. siden eller kattun. Flickornas sidenmössa, som är rosenfärgad och sluter sig tätt till hufvudet, kläder särdeles väl.» — Socknen är annex till Hammerdals pastorat. Kyrkan, af sten, skall vara en af de äldre i orten; omkring 4 mil från henne vid Flåsjön ligger Alanäsets kyrka. Barnundervisningen bestrides uti en fast och en flyttbar folkskola samt sex flyttbara småbarnsskolor, der under året 1862: 247 barn undervisades af en examinerad och fem oexaminerade lärare; till skolan hörer ett planteringsland af 1,400 qv.alnars ytvidd. Skolan åtnjuter ett statsbidrag af 368 rdr rmt. En enka i denna socken har nyligen först väl uppfostrat ett barnhusbarn och sedan befordrat det till förmånligt gifte samt med varm hand tilldelat det betydliga gåfvor.

Inga större gårdar finnas. *Prestbordet* är $^1/_8$ mtl. Af byar förekomma *Tullingsås, Ölm* och *Gärde.* — $1^1/_4$ *Öjarn* är ett lappmarks-krono-hemman. — *Risede* och *Hedningsflokölen* äro nybyggen. — Byarne *Stamsele* och *Täxan,* $1^1/_4$ mtl, tillhöra i judicielt hänseende Ramsele tingslag af Wester-Norrlands län, oaktadt de, enligt kongl. bref af den 27 Jan. 1832 i ecklesiastikt hänseende äro lagda under denna socken. — Adress: Östersund.

Ström, ett jernbruk uti Harmångers socken af Helsinglands Norra fögderi och Gefleborgs län, med mjölqvarn, Laxö ålfiske samt delar i *Nordanå, Edsätter, Wattrång* och *Svedja;* allts. var i 1863 års bevillning tax. till 176,100 rdr rmt. Manbyggnaden nedbrann 1862.

Stångjernsbruket privilegierades på 1670-talet; vid 3 härdar smiddes här på 1840-talet 1,333 *skℓℓ* stångjern af eget tackjern; afsättningsorten är Stockholm, bruksstämpeln 2:ne i kors lagda brinnande facklor. Manufakturverkstäder, som här varit tillåtna, begagnas nu en-

dast för husbehof vid Franshammars bruk, som jemte detta eges af ett bolag, med frih. F. Tersmeden till disponent.

Ströms kanal, leder förbi Göta elfs fall vid *Lilla Edet* å säteriet Ströms egor. Den anlades 1826—32 af Trollhätte kanalbolag, i stället för de i drottning Kristinas tid på andra sidan elfven vid Lilla Edet insprängda slussar, hvilka, i förhållande till de öfriga i kanallinien voro för trånga och dessutom behäftade med flera olägenheter; kanalen håller i längd 2,000 alnar och har vid hvardera ändan en sluss, hvars bredd är lika med slussarnas i Göta kanal, eller 18 alnar. Vid södra ändan af kanalen ligger, på Ströms egor, en liflig och temligen välbyggd lastageplats, vid namn *Sundören.*

Ström, en herregård uti Hjertums socken af Inlands Torpe härad och Bohus län, belägen $^1/_2$ mil söder från kyrkan, som ligger $3^1/_2$ mil s. s. o. från Uddevalla, $5^1/_4$ mil norr från Göteborg, på en af naturen och konsten förskönad höjd vid elfven, midt emot *Lilla Edet,* och omgifves af fruktbara åkrar, som begränsas af skogbeväxta fjellryggar. Boningshuset, väl endast af trä med skiffertak, är dock af en storlek och prydlighet, som väcker uppmärksamhet i en landsort, der större åbyggnader höra till det sällsynta; det uppfördes 1685 af fältmarskalken, gr. Rutger von Ascheberg efter en planritning, som var snarlik med det af honom likaledes bebyggda Gullmarsberg, men har sedermera undergått förändringar och fått sig på norra sidan tillskarfvad en köksbyggnad af sten. — Gården omgifves på södra och östra sidorna af en vidlyftig trädgård samt en ovanligt stor och lummig park, prydd med en vacker fotställning af polerad granit, 2 alnar 1 tum hög, på hvars ena sida finnas tvenne upp och nedvända facklor i kors samt på den motsatta en inskrift, som börjas med »åt frih. Gustaf Maclean, död 1804.» Ofvanpå fotställningen är anbragt en urna af jern, 1 aln 4 tum hög, på hvars ena sida finnes den aflidnes bröstbild i medaljong och på den andra en sörjande qvinnobild vid en graf.

Äldsta förekommande fornhandling, hvaruti gården omnämnes, är ett köpebref, dateradt S. Ceciliæ dag (2 Nov.) 1499, genom hvilket Knut Knutsson Bååth till Moland säljer och afhänder till välbördig man, herr Henrik Krummedike, dels qvarnen Bergeström — som nu heter *Lilla Edet* — och dels så stor andel i Nedra Ström, som årligen räntar ett pund smör. Sedan befinnes gården vara delad mellan 2:ne egare. Konung Carl IX uppgifves hafva 1613 — men han dog 1611 — bortbytt en del af gården till Peder Bagge på Holma; andra hälften egdes af Peder Jensen Dalpil, boende på det närbelägna säteriet Röstorp, hvilken fått den med sin husfru, Elin Asbjörnsdotter. Af honom bortbyttes gården till Thormod Mattsson Stråle, död 1610; enkan fru Anna Pedersdotter (Månesköld) måste processa om gården med Jon Pedersson Dalpil, son till förre innehafvaren, hvilken sednare den ock tilldömdes 1613; men fru Anna synes dock fortfarande innehaft en del af gården, hvilken hon öfverbragte till sina män i andra och tredje giftena. Den sednare, Hans Jenssen Dyres brorson, Thomas Dyre, gjorde under sitt vistande på Ström bekantskap med sin sedermera blifvande husfru Margaretha Hvitfeld, som uppväxte på det närbelägna »Schielbred». Sedermera köptes gården antingen från Daniel Knutsson Bildt på Morlanda eller från hans enka, den rika fru Dorothea Bjelke, af fältmarskalken, grefve Rutger von Ascheberg. Denne ädle, vidtfrejdade herre var af en ursprungligen italiensk slägt, som rätteligen hette Aschelei, hvilken först nedsatte sig i Kurland och sedermera i Sverige. Efter hans död kom godset genom gifte till friherrliga Maklierska (Maclean) och Bennetska ätterna, som innehaft det tills för ett par år sedan, då det af ryttm. baron Carl Bennet försåldes till grosshandlanden Otterdahl för 246,000 rdr rgs; närvarande egare är hr A. H. Evers.

Säteriet Ström består egentligen af 2 mantal Öfver-Ström, som lågo såsom frälse under säteriet Röstorp i Westerlanda socken till 1618, och 1 mantal Söder-Ström, som tillbyttes från kronan, enligt kon. Fredrik III:s bytesbref år 1655, och på grund hvaraf det reducerades 1694, men återfick säterifriheten 3 år derefter. Det utgör nu en egen-

dom, som näst gymnasii-godsen är den största i Bohus län, med $14^1/_8$ mantal, hvaraf $9^7/_8$ äro belägna i Hjertums och $4^1/_4$ i Westerlanda socknar; egorymden utgöres af c:a 3,000 tld, deraf inegorna upptaga omkring $^1/_3$. På de i sambruk varande säterierna och $5^1/_2$ mtl af tilliggande gods uppgafs utsädet 1840 till omkring 40 t:r höst-, 2 à 300 t:r vårsäd; ängen afkastade mellan 2 à 3,000 lass hö. Till egendomen höra äfven de vid elfven uppförda kostbara verk, bestående af en mjölqvarn med 6 par stenar och ett sågbruk med 4 finblad. dubbla ramar; dess hela taxeringsvärde upptogs i 1863 års bevilln. till 607,500 rdr rmt.

Strömbacka jernverk äro belägna i Bjuråkers socken, Delsbo härad och N:a Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, 20 mil från Gefle, 5 mil från Hudiksvall, 8 mil från Sundsvall och $1^3/_4$ mil från sockenkyrkan, 560 fot öfver hafvet vid vattendraget ifrån Skärås-, Ländsjö-, Frisbo- och Rågärdsbo-sjöarna, som vidare drifver Andersforss bruk i Bergsjö socken och utfaller vid Ströms bruk i hafvet. — Bergs-kollegium utfärdade år 1742 privilegium för Daniel Ahlbom (auscultant i bergs-kollegium, sedermera bergmästare) på trenne hamrar och en masugn, att anläggas vid Öfver- och Ytterån samt Rågärdsboån i Bjuråker, grundade på malmfångst från de inom socknen belägna, redan bearbetade Gäckskärs- och Middagsbergs-grufvorna, och Ahlbom antog samma år sin svärfader, grosshandlaren i Gefle, Petter Strömbeck, till bolagsman i dessa anläggningar, hvarefter tvenne hemmanslotter om tillsammans $^3/_4$ mtl inköptes och byggnaden började 1744 af en hammare vid Öfverån; 1746—47 anlades masugn vid Ytterån och 1751 uppfördes en stångjernshammare och härd vid Rågärdsboån, — en plats, som låg aflägsen i skogen, utan odling, utan vägar. Sedan bolagsmännen sålunda gemensamt bedrifvit och fått färdiga dessa byggnader, upplöstes bolaget, då Strömbeck tog på sin lott hammarstället vid Rågärdsboån, som han kallade *Strömbacka*, och Ahlbom behöll Öfverån — numera *Hedvigsfors*; — de begagnade dock masugnen gemensamt. Med ringa tillverkningar bedref nu Strömbeck blåsningen och smide af malm ifrån Gäckskärs- och Middagsbergsgrufvorna till 1756, då han till assessorn, sedermera landshöfd., frih. P. A. Örnsköld och dess fru, Ulrika Eleonora Berchner, försålde bruket med dess hälft i masugnen. Anlagdt i en obanad och obebodd skogstrakt, blef i denna driftiga mans hand bruket småningom utvidgadt så väl i egorymd som till kultur och tillverkningar. Så blefvo efter hand flera hemman uti Bjuråkers och kringliggande socknar inköpta, odlingar vid och omkring bruket påbörjade och utförda, landsväg uppbruten, och flera nybyggen på de tillgränsande skogarna anlagda, till hvilkas upparbetande och beboende folk hitflyttade ifrån Wermlands och Dalarnes Finnmarker, och hvars afkomlingar nu utgöra stammen af brukets kolarepersonal. Tillverkningen ökades med ytterligare en stångjernshärd, malm anskaffades ifrån Utö och Herrängs grufvor, för att uppblanda den från egna grufvor oartade malmen; karaktershus och bostäder för arbetare, mjölqvarn m. fl. byggnader uppfördes. Till ställets försköning genom trädplantering m. m. sträckte Örnsköld äfven sin omtanke. — Då landshöfdingen frih. Örnsköld flyttade 1774 från Hernösands till Nyköpings län, försåldes bruket till handelshuset Bohman, Hassel & Görges i Stockholm och har sedermera varit i åtskilliga egares händer, som visserligen ökade tillverkningarne af såväl stångjern som manufaktur, uppförde masugn vid Mosåker samt inköpte andel i Wirgelsbo grufvor, men ganska ringa utvidgade sjelfva egendomen, tills 1827, då öfverste-löjtn. frih. Casper Wrede försålde densamma till brukspatronen, kommendören och ridd. frih. Per Adolf Tamm på Österby, som för detta ställe blef en annan Örnsköld. År 1829 anlades wallonsmide af dannemoramalmer; jordegendomen har genom odlingar vid bruket, underl. ställen och kolaretorp blifvit betydligt utvidgad och förbättrad samt flera hemman och skogstrakter inköpta, hvarigenom bruket nu är i den oberoende ställningen, att kolbehofvet erhålles från egna skogar och genom eget folk, bland hvilket råder allmän välmåga.

Årliga tillverkningen vid 5 härdar och 5 hamrar uppgår till 17—18,000

centn. stångjern, hvaraf en mindre del på stället manufaktureras till knippjern och spik. — Vid stället finnes qvarn med 2 par stenar, husbehofssåg m. m., äfvensom bönkapell och lancasterskola. — Till bruket höra *Movike masugn*, uppförd 1796, ombyggd 1861, med ett väl beläget, under sednare åren utvidgadt och ordnadt jordbruk vid sjön Norra Dellen, $^1/_2$ mil ifrån Bruket, samt *Friggesunds* sågverk med 4 dubbla ramar, anlagdt af frih. Tamm vid Svåga elfs utlopp i Norra Dellen. Vid båda dessa ställen äro de sednare åren uppförda kolugnar, förtjenta af bergsmäns uppmärksamhet för sin utmärkta konstruktion och goda produkt, och till hvilka kolveden nedflottas genom Svåga elf, som har sin upprinnelse inom Medelpads område, och efter hvars floddal bruket eger betydliga skogar, tillika med flera hemman. Med dessa egendomar förenades genom inköp 1831 äfven det i grannskapet belägna Hedvigsforss bruk.

Sålunda egare till alla de vid sjön Norra Dellen belägna jern- och träförädlingsverken, beslöt frih. P. A. Tamm, till lättnad för transporten af smides- och sågtillverkningar — hvilka derförut transporterats med ångbåt öfver Norra Dellen till den $1^3/_4$ mil landväg ifrån Hudiksvall belägna lastageplatsen Hallbo — att på egen bekostnad låta öppna segelled medelst kanaler och slussar genom Norrboån, Södra Dellen och utefter de s. k. Forssa-vattnen ned till Iggesundsfjärden och derigenom förena Norra Dellen med Bottniska viken, — ett företag, som enligt upprättadt förslag skulle komma att kosta omkring en half million riksdaler. Arbetet, under ledning af dåvarande majoren, numera landshöfdingen öfver Norrbottens län, öfversten m. m. S. P. Bergman, började år 1856, samtidigt hvarmed, och i anledning hvaraf, ett bolag bildades för sträckning af en jernväg ifrån Hudiksvalls stad upp till Forssa kyrka för att möta segelleden och upphemta samt till stadens hamn nedföra derifrån kommande effekter, hvarigenom segelledens vidare utsträckning än till jernvägens öfre ändpunkt blef öfverflödig. Denna kommunikationsled mellan Norra Dellen och Hudiksvalls stad, utgörande i längd nära 4 mil, hvaraf 3 mil segelled, blef färdig 1859 och invigd 1860. Bruket eger $^3/_8$ i jernvägen samt har en ångbåt af jern om 14 hästars kraft för transporten på kanallinien. Vid Hudiksvallsfjärden har bruket egen lastageplats, Håsta udde. — Brukets jordegendomar utgöra i skatt 360 öresland eller $22^1/_2$ mtl kr.-skatte; hela arealen uppgår till omkring 5 qvadratmil.

Bruksstämplar äro för närvarande: 8 och PAT samt CW med friherrlig krona öfver. Efter frih. Tamms frånfälle 1856 tillhör bruket sterbhusdelegarne, men disponeras gemensamt med öfriga Tammiska arfvingarnes egendomar af brukspatronen m. m. Carl Östberg på Elfkarleön.

Strömhult, *Strömshult,* ett fr.-säteri af 1 mtl, uti Slätthögs socken af Allbo härad och Kronobergs län, har tillhört landsh. Johan Fegræus, adlad Strömfelt, samt dennes afkomlingar, egdes 1758 af kommerserådet Steuch, 1805 af en baron Rappe, 1863 af 5 bönder. — På egorna har funnits kalcinerbruket Ideberg.

Strömma, ett mekaniskt bomullsspinneri uti Asarums socken af Bräkne härad och Carlstads län, uppfördt på skatte-hemmanet Strömmas egor, $^1/_4$ mil från staden Carlshamn; intog år 1860 främsta rummet bland Sveriges spinnerier i anseende till tillverkningen, som uppgick till ett värde af 636,211 rdr. eller 788,581 ℔; arbetarnes antal uppgifves till öfver 200. Spinneriet eges af ett bolag, hvars disponent är handelsbolaget Winberg & Meijer, och var i 1863 års bevillning tax. till 247,000 rdr, 1862 till öfver 500,000 rdr rmt; här finnes äfven bresiljeqvarn, tax. till 9,000 rdr, som tillhörde konsul S. J. Hellerström i Carlshamn. Sjelfva hemmanet Strömma, $^1/_6$ mtl, taxeradt till 25,000 rdr, lemnades 1668 jemte qvarn till magistraten i staden Carlshamn, som der egde på 1790-talet pappersbruk och stamp.

Strömsberg, f. d. Opphusa, ett fr.-säteri af $1^1/_2$ mantal, förmedladt från 3 mantal, uti Breds socken, Åsunda härad och Uppsala län, utgör med $^1/_2$ mtl fr. Broby i Westerås län en egendom, belägen vid Sagån, som skiljer Uppland och Westmanland; egorymden är 645

tunnl., deraf 170 åker, 275 skog. På egorna finnas tröskverk för vatten, mjölqvarnar med 7 par stenar och såg med en ram. Säteriet, hvars areal är 2,732 qv.ref, och som 1818 uppgifves vara bebygdt med en vacker mangårdsbyggnad af trä med tillhörande ansenlig trädgård, upptagande 39 qv.ref, taxerades 1863 till 50,000 rdr rmt.

Till Strömsberg i Uppland skref sig Johan Jacobson Berendes, sedan kallad Berndes, som förordnades 1553 af kejsar Carl V till notarius publicus, inkallades följande året från Brandenburg af kon. Gustaf I att vara hans söners, hertigarne Magni och Carls lärare, adlades och blef slutligen landtråd i Estland; död 1612. Här föddes år 1603 den i vår bergverkshistoria med heder omnämnde Johan Berndes, hvilken af en bondby (Falun) gjorde »en manerlig stad», som i zirat och skicklighet kunde skattas bland de förnämligaste af Sveriges uppstäder; han dog som öfverståthållare i Stockholm år 1652, hög och låg, fattig och rik fast lika kär. Strömsberg befinnes sedermera blifvit utbytt från kronan af fru Brita Cruus, tillhörde 1745 grefvinnan Sture, född Piper, egdes 1849 af friherre Stjernstedt, 1863 af löjtnant T. J. Tisell.

Strömsberg, en bruks- och landtegendom uti Tolfta socken i Uppland af Örbyhus härad och Uppsala län. — Bruket är anlagdt 1635 af Vervier på *Dåkarby* egor, hvaraf det till en början uppkallades, tillhörde slägten till början af 1700-talet, derpå Enander, från 1724 Ström, från 1734 De Geer, disponeras nu af grefve von Platen. — Bruket utgöres af 2 härdar, 1 hammare och masugn för malm från egna andelar i Dannemora grufvor, med qvarn för 2 par stenar och enbladig såg; brukseffekterna transporteras öfver Snattra bodar; årliga åtgången af kol beräknas till 2,500 à 3,000 läster. Landtegendomen består af $4\frac{13}{20}$ mantal skatte med underl. $9^3/_8$ skatte, $4^1/_4$ frälse; vid gården finnes schäferi för finulliga får; taxeringsvärdet var 1863 något öfver 400,000 rdr rmt. Folkmängden vid godset var 1847: 373, år 1863: 358 enligt mantalsuppgiften. — Gården har ansenlig och prydlig åbyggnad med vacker trädgård, och vid jernverket voro 1818 uppförda 6 stenhus af slagg, så rymliga att hvartdera huset inrymde två hushåll af brukets arbetare.

Strömsberg, ett frälse-säteri af 6 mantal, utgör med underlydande 1 mtl fr. Skålabro samt $1^1/_2$ *) mtl Råslätt en inom Ljungarums socken af Tveta härad och Jönköpings län belägen egendom, som, hvad hufvudgården beträffar, dertill bildades under förra hälften af 1600-talet af dåvarande egaren, borgmästaren i Jönköping, Peder Gudmundsson Strömberg, som inköpte Ljusnarums by, bebyggde gården och gaf den sitt nuvarande namn; efter Strömbergs död 1655 arfföll egendomen till en af hans mågar Israël Ridderhjelm, som lät 1666 från andra sina strödda gods öfverflytta säterinatur på Strömsberg; gården ärfdes efter sonens död 1709, med underlydande gods Skålabro, Ekeberg, Nygård och Månstorp af en hans svåger, generalmajoren i Hannoveransk tjenst, Johan von Wicken, eller rättare dess fru Anna Margaretha von Gyntersberck och barn. — År 1730 såldes Strömsberg med underlydande af von Wickenska egarne till lagmannen riddaren af N. O. friherre Jöran Anton Albert von Knorring, född 1691, död 1766, gift med Gertrud Tham; denne egare utvidgade egendomen genom inköp af kringliggande hemmanen Pehrshult, Skinnersdal, Bårarp, Råslätt, och en del i Ekeberg, samt förbättrade den genom odlingar och nybyggnader; vid hans död blef hela egendomen enkesäte för hans friherrinna, efter hvars år 1773 timade död den dels ärfdes dels löstes af en bland mågarne öfverdirectören Ch. Hedercrantz, född den 2 April 1711 död den 10 December 1773, gift med Gertrud Antoinette von Knorring, som intill den 14 Juni 1799 innehade och bebodde Strömsberg, som genom gifte tillföll t. f. landshöfdingen, advocatfiskalen R. N. O. Johan von Strokirch, född den 15 Mars 1741, död den 3 Nov. 1800, och eges nu hufvudgården med förut nämnde underlydande hemman af sonsonen, kammarherre Fr. v. Strokirch. På 1840-talet uppgafs godset bestå af

*) (Efter uppgift från orten, men $^1/_2$ mtl efter tax.längden). *Råslätt* utgöres af $1^1/_2$ mtl sk. och $^1/_2$ mtl som är komminister-boställe.

10 mtl. Tax.värdet är 230,600 rdr rmt. I kameralistiskt hänseende må nämnas, att Strömsbergs säteri består af 3 mtl gammalt säteri jemte till säteri bytte, på $^3/_8$ mils afstånd, 3 mant. Ljungarum. —Egendomen, som är väl bebyggd, ligger i en naturskön trakt och har, förutom förmånen af närhet till Jönköping och lätta kommunikationer, egen lastageplats samt såg och qvarn; på egorna märkes äfven Lindals helsokälla, som årligen besökes af ett ej obetydligt antal sjuka, hvaraf många återvunnit helsan. — Rådande jordmånen är omvexlande sand och lermylla; ungefära arealen är 2,000 tld, hvaraf c:a 1,200 skog och hagmark, det öfriga åker och äng, hvilka lemna utkomst åt omkr. 300 derstädes varande personer; på egendomen är skogsskola inrättad dels med understöd af statsmedel, dels af hushållnings-sällskapets kassa. Enligt sednaste årsberättelsen om utförda arbeten af eleverna, hafva 2,087 stycken träd och buskväxter blifvit planterade, 75 alnar drainage och 58 alnar täckdiken mot uppfrysning samt 279 alnar öppna diken lagda, 720 stycken gärdesgårds-skidor och stafrar huggna samt $227^1/_3$ famnar romansk gärdesgård uppsatt, m. m., en del af Råslätts egor blifvit uppmätta, jemte hus, trädgård och plantskolor samt deras kartering. — På egorna finnas flera grifthögar.

Strömsberg, ett frälse-säteri af 2 mtl, uti Tösse socken af Tössbo härad och Elfsborgs län, förekommer i slutet af 1400-talet under namnet Mosebergh, Mussaberg, såsom utbytt från välbördig Abram Christiernsson och hans hustru Brigitta Mænsedotter af Niels Pose »aff vabn», egdes 1563 af Johan Åkeson Natt och Dag på Göksholm, 1577 af fru Maret på Göksholm, gafs den 10 Mars 1589 af Axel Johansson i morgongåfva till fru Inggerd Bonde; egdes år 1664 af majoren Boltasar Marskall, som då sålde gården till majoren Johan Sparfvenfelt. — Namnet Strömsberg finner man i allmänna handlingar först under år 1678. Af sednare egare må nämnas brukspatronen L. M. Uggla på Svaneholm, som anlade här en linoljepress, der årligen c:a 1,200 kannor tillverkas, år 1844 kommissionslandtmätaren J. M. Lagervall till $^1/_8$ och brukspatron Jak. Tran till $^7/_8$, år 1863 egdes $1^1/_8$ mtl jemte $1^1/_4$ mtl frälse underlydande af vice häradshöfding Westerdahl, öfriga $^7/_8$ mantal hade två egare.

Strömsborg, en lägenhet vid Gefle, der ortens fiskodlare, herr Söderberg, nyligen anlagt en apparat för utkläckning af aborryngel.

Strömsbro, ett bomullsspinneri och väfveri, nyligen anlagdt vid Gefle, hvarvid tillverkningen för 1860 uppgifves i värde till 1,574,118 rdr rmt.

Här ha, inom 7 år, 43 rymliga och snygga boningshus blifvit af lika många arbetare på af dem inköpta tomter uppförda, — ett resultat af veckosparpenningen, som förskaffat arbetaren ett trefnare hem och torde i sin mån bidraga till att afhålla det uppväxande slägtet från de inflytelser, som annars så ofta af fabriksbefolkningens barn dana onyttiga och brottsliga medborgare.

Strömsdal, en masugn uti Säfsnäs socken af Wester-Dalarnes fögderi och Stora Kopparbergs län, uppfördes 1727 af brukspatronerna Sebastian Grave och Hans Ol. Ström, 2 mil från kapellkyrkan och $1^1/_4$ mil från Gravendals bruk, hvartill den hörer; malmen hemtas i Grangärde, Helleforssen och Nya Kopparberget.

Strömsfors eller Räfmarkens masugn i Eds socken på Dal, af Tössbo härad och Elfsborgs län, är privilegierad den 27 Jan. 1756 för lagman Stedts enka, Anna Maria Linroth, och kammarherren Lars Henr. Stedt, som tillätos uppföra en masugn vid öfra fallet nedanom Husekärn till uppbrukning af den jernmalm, som på Räfmarkens egor och deromkring var uppfunnen; 9 års frihet meddelades. Ännu på 1770-talet var masugnen begagnad, men lärer ej långt derefter förfallit.

Strömshalls klädesfabrik, belägen i Emitslöfs socken af Östra Göinge härad, hvarest tillverkas cirka 4,000 alnar kläde årligen, till ett värde af omkring 21,000 rdr rmt. Arbetarnes ekonomiska ställning är god.

Strömshof eller *Baggelunda*, stångjern- och manufakturverk uti Fenneslunda socken af Åhs härad och Elfsborgs län, är anlagdt af kronobefallningsman Sundler, enligt kammar-kollegii resolution af den

14 Oktober 1785, i den s. k. Strömshofsängen; det utgöres af en ässja samt en större och en mindre hammare, vid en stock, till förädlande utaf stångjern i hvarjehanda svartsmide af spik, spadar och plogbilar samt skyfflar m. m., med en tillverkning af 50 *lℓ* stångjern årl. Strömshofs eller Baggelundas säteri sattes 1807 till $^1/_3$ mantal; det har på egorna äfven pappersbruk, garfveri och qvarn; godset eges under Fenneslunda eller Knorringsdals egendom af hrr J. Grönvall & Comp. i Göteborg.

Strömsholm. Kungsgård uti Kohlbäcks socken af Snäfringe härad och Westerås län, belägen 13 mil från Stockholm, nära 2 mil från Westerås, $^3/_8$ mil söder ut från kyrkan, anlades år 1557 af konung Gustaf I, och lemnades år 1561 af Erik XIV i förläning åt enkedrottning Catharina Stenbock, som vistades här större delen af sin lefnad, der hon ock dog den 13 December 1621, i en ålder af 85 år. Hertig Carl försökte väl att draga kungsgården till sin första gemåls, prinsessan Marias, lifgeding, men saken afböjdes och hertigen fick åtnöja sig i stället med Wadsbo och Walla härader i Westergötland. Konung Gustaf II Adolfs enka erhöll kungsgården i förläning år 1650, och efter hennes död anslogs den åt Carl X:s gemål, drottning Hedvig Eleonora, som lät här efter Tessins ritning anlägga år 1654 det vackra slottet på den s. k. *Slottsholmen,* som Kohlbäcks-ån bildar vid dess utlopp i Mälaren. Öfverst i slottet finnes en vacker kyrka, färdigbyggd 1741; inuti henne märkes dess altare med ett stort förgyldt kors, utsiradt med stora ljusa moln och englabilder, allt af ett vackert bildhuggararbete; af dylikt arbete finnes äfven en funt, fat och fotstod, öfverallt förgyldt med fint guld, dopfatet är af silfver. — Utanför slottet äro planterade vackra alléer, inom borggården äro de kungliga rummen och guvernörsbyggnaden, utom borggården äro slottstjenstemännens och betjeningens byggnader, värdshus och postkontor med flera. På södra och östra sidorna af slottet ligga stora och vackra trädgårdar; i förstn. finnes äfven orangeri med mångahanda utländska träd. Utsigten från slottet beskrifves af Grau såsom en af de herrligaste man kan få se. Konung Carl XI vistades här ofta under sina jagtpartier och sedermera har stället ofta haft besök af de kungliga personerna vid deras resor genom landet. — Kungsgården med kongl. ladugården Qvarnhagsvreten jemte Flyet och Stranden är år 1723 skattlagd till $11^1/_8$ mtl, den var från 1812 till 1842 utarrenderad mot 250 t:r säd, 100 t:r hafra, 3,000 *lℓ* råghalm årligen. Närvarande arrendatorn är herr C. J. Holmström.

Årliga utsädet uppgifves till c:a 150 tunnor säd, skörden till omkring 1,400 t:r utom rotfrukter. Enligt jordeboken innehåller borggården med husplatser 10 tld $21^1/_2$ kappl., trädgårdar 30 tld 10 kappl., löningsjord för slottsstaten 6 tld 19 kappl., byggnader till stall och öfriga kronans hus 12 tld $10^1/_2$ kappl., härvarande stuteris, (se nedan) tjenstemäns och betjenings åker m. m. 59 tld $10^1/_4$ kappl., beteshagar 942 tld $14^1/_2$ kappl., skog på *Södra åsen* 81 tld $22^1/_2$ kappl., bortarrenderad åker och äng 839 tld. Till kungsladugården jemte till stuteriet är anslagen Libergs allmänning, som blef indelad år 1852 och hvars areal är 1,178 tld; vidare höra till godset ström-, lax- och ryssje-fiske. Hela fastighetsvärdet upptogs i 1863 års taxering till 594,800 rdr rmt, hvaraf 102,000 rdr för kungsladugården, 223,000 rdr för stuteriets egor och byggnader, 200,000 för slottet med park och trädgård. — Vid denna kungsladugård finnes

Strömsholms stuteri, som har varit upprättadt redan före 1694, då det öfvertogs af kronan från enskilda personer; men i följande århundradet var denna inrättning, så väl som rikets öfriga stuterier, vårdslösade och det är först från åren 1812 och 1813, som genom statsanslag de åter blefvo iståndsatta att verka till hästafvelns förbättrande. Enligt kongl. bref af den 28 September 1818 lemnades styrelsen af Strömsholms stuteri, som förut varit anförtrodd åt särskilda kommitterade, till h. exc. grefve v. Essen, hvilken blef ensam derför ansvarig. Kort derpå ställdes så väl Strömsholms som Flyinge stuterier under en särskild öfverstyrelse och erhöllo 1825 sin nuvarande organisation. — Antalet af vid stuteriet stationerade hästar har från och med åren 1841 till och med 1863 uppgått

i medeltal årligen till 188 stycken; år 1860 var största antalet, som utgjorde 195. Medelpriset å försålda hästar var år 1851: 227 och 1856: 592 rdr.

Strömsholms kanal och **farled.** Den äldsta i vårt land, näst Hjelmare- och Trollhätte-kanaler, samt till utsträckningen näst Göta kanal den största och betydligaste, räknar sin första anläggning från kon. Gustaf III:s tid; en då helt ung man, sedermera direktören och riddaren af Wasa-orden Johan Ulfström, var det, som efter en resa sommaren 1764 genom Westmanland och Dalarne, alltifrån Grangärdes kyrka vid Bysjön, ända ned till Strömsholm, först uppgjorde dess plan och kostnadsförslager, som dock först 11 år derefter eller 1776 gillades af regeringen, och uppdrogs åt nämnda Ulfström att utföra. Detta förslag, omfattande en kanal och farled från Smedjebacken, vid norra ändan af sjön *Barken* i Dalarne, ända till dess förening med Mälaren vid Strömsholm, *) utgörande en sträcka af omkring 10 mil, med 25 slussar, som sänkte segelleden 336 fot, verkställdes på 18 år **) och byggnadskostnaden steg till 257,700 rdr specie, deraf staten tillsläppt 27,000 rdr, samt konungen enskildt 13,000 rdr rmt. Genom murbrukets bristande soliditet och statens försummelse att vaka öfver anläggningens underhåll, inträffade att den snart befanns i ett fullkomligt förfallet skick. År 1813 uppgjordes plan för dess ombyggnad af öfverste-löjtnant Edström, och år 1842 bildades ett nytt bolag, under benämning af *Strömsholms nya kanal-bolag,* med ett tecknadt aktiekapital af 218,000 rdr bco, hvarefter arbetet började vid *Uddnäs*, hvars sluss är belägen på hård grusbotten med murad invert, samt spåntpålningar vid trösklarne och omkring intappningsrören; den sänker segelleden 12,22 fot. Samma år leddes kanalen till en längd af 2,100 alnar öfver land utmed strömmen, öster om gamla Seglingsbergs station, förbi *Seglingsbergs*-forssen; slussen sänker segelleden 10,92 fot. Öfriga stationer äro *Fagersta, Westanforss, Sembla, Wirsbo, Surahammars* eller *Hofgårdens, Ramnäs, Ålsätra, Trångsforss, Skansen, Prestforssen, Westerqvarn* samt *Strömsholm.* — Kanalen fulländades 1860. Dess norra ändpunkt är vid Semla bruk, beläget i gränsen mellan Kopparbergs och Westmanlands län vid sydöstra ändan af sjön Södra Barken, och dess södra ändpunkt ligger på Strömsholms kungsgårds egor vid sjön Freden, som egentligen endast är en vik af Mälaren. Längden af hela denna segelled utgör 338,800 fot, motsvarande $9\frac{37}{90}$ mil, hvaraf kanalernas längd utgör 37,100 fot med 25 sänkslussar, 5 halfslussar och en bestämmande sluss. Djupleken är 5 fot, vattenfallens höjd är sammanlagdt $336\frac{43}{100}$ fot. Det antages, att kanalen kan passeras af fartyg med 25 lästers drägtighet och således förande 1,440 centner jern eller 600 t:r spanmål, såvida fartyget är spetsigt i båda ändarne. Kanalens ombyggnadskostnad uppgifves till 2,831,117 rdr. Nu gällande reglor för Strömsholms nya kanal-bolag utfärdades den 27 Mars 1863. År 1862 uppgick beloppet af kanalafgifterna till 78,465 rdr, erlagda af 1,699 fartyg; år 1830 var segelfartygens antal blott 448.

Ett bland de täckaste ställen på hela farleden, som förtjenar resandes uppmärksamhet, är stationen *Skansen* med 8 slussar, af hvilka några äro 24 fot höga. På gårdsplanen finnes en jätteberså, bildad af tre lönnar, som är en ovanlighet i sitt slag; den lemnar sittplatser för minst 50 personer. Från archivet har man den herrligaste utsigt öfver *Skanssjön* och de i fjerran belägna slussarne. Vid *Skansen* finnes äfven värdshus. Ett stycke från sjelfva slottet går en kanal, som leder från Kolbäcks-ån till en liten sjö, som medelst ett sund har gemenskap med sjön Galten. Vid detta sund befinnes en lastageplats för allt det jern, som kommer från jernverken, hvilka äro belägna vid Kohlbäcks-åns vattendrag. I sednare åren har denna lastageplats så förkofrats i storlek, att den liknar en köping. Här finnes ock metall-

*) Önskligt hade varit om den blifvit utsträckt ända till Grangärde vid Bysjön och således omfattat hela det naturliga vattendrag, som från sjöarne *Wäsman* och *Barken* i Dalarne fortlöper genom hela Westmanland, genom sjöarne *Aspen, Åmänningen, Wirsbosjön, Naddarna, Sura-Östersjön, Ladugårdssjön* och ändtligen vid Strömsholm förenar sig med en vik af Mälaren.

**) I Biogr. Lexikon uppgifves Erik Nordevall hafva år 1782 fullbordat denna slussbyggnad.

våg, postkontor, m. m. Slottsbetjeningen, stallstaten och de som bebo lastageplatsen samt vid slussverket utgöra tills. en församling bestående af nära 500; år 1810 var folkmängden här 400.

Strömsholm, ett fr.-säteri af 3 mtl uti Svartarps socken, Tveta härad och Jönköpings län, beläget 2½ mil från Jönköping och 2 mil från Grenna, nära allmänna landsvägen mellan Wireda och Högstorps gästgifvaregårdar, utgör med ¼ mtl rå och rör, 1 mtl frälse, ½ mtl skatte, ett gods, hvartill hörer qvarn om 6 par stenar; säteriet var jemte qvarnen i 1863 års bevillning tax. till 120,000 rdr.

Vid sätesgården, der utsädet 1818 var 45 tunnor, utsås nu tillsammans med derunder afhysta 1¼ mtl 30 t:r höst- och 100 tunnor vårsäd; åkern består till största delen af ler- och svartmylla på fast lerbotten. Vid egendomen, som enligt Wieselgren på 1840-talet var en af Smålands bördigaste och bäst odlade, underhållas 20 hästar och 130 boskapskreatur. Af så väl löf- som barrskog växer till egendomens behof.

Manbyggnaden under spån- och tegeltak, brädfodrad och oljemålad, innehåller 8 rum, dessutom finnas 2 flygelbyggnader, nya ladugårdshus, meijeribyggnad, tröskverk; vidare höra till godset ny tullmjölqvarn med 6 par stenar och maskineri af gjutet jern, en enbladig vattensåg samt ångbränneri m. m., hvilka verk, belägna nära mangården, drifvas af vattnet från den förbi egendomen flytande s. k. *Husqvarna-ån,* öfver hvilken en större stenbro med trenne hvalf förer fram till gården.

Strömsholm kallades fordom *Åfälla,* deraf 2 mantal voro säteri sedan 1666. Af egare må nämnas general-major E. G. Qveckfeldt, assessor Jac. Fr. Adlerbeth, äfven egare af Ramsjöholm, och ha alltsedan dessa gårdar haft gemensamma egare. Alltsedan år 1821 ha egendomarne innehafts af en af ortens yppersta odlare löjtn. C. Engström. — Ett fornminne, bestående af tvenne stridsyxor af sten har under åren 1806 och 7 anträffats på egorna.

Strömsnäs, *Porsgården* (i jordeboken), äfven kallad Westra Herregården, ett frälse-säteri af 2 mtl uti Arboga socken af Åkerbo härad och Westerås län, är beläget invid ån, som genomflyter Arboga stad, och utgör med 1 frälse, ¼ rusthåll *Grindberga* med qvarn för fyra par stenar, ⅝ mtl rå och rör Hallarö, ¼ fr. och ¼ skatte augment, en egendom, taxerad 1863 till 132,600 rdr rmt.

Namnet *Porssegården* anses egendomen hafva erhållit utaf hertig Knut Porse, som egde gården omkring 1320; sedermera har egendomen tillhört slägterna Leijonhufvud, Sture, Bjelke, Posse, De la Gardie och Oxenstjerna; köptes 1685 af general-guvernören Johan Olivecrantz, hvars mågar sålde den 1733 till ryttm. vid lifregementet Jakob Dankwardt-Lilljeström, under hvars ego säteriet fick sitt nuvarande namn, och öfvergick genom köp år 1849 till löjtn. R. Tottie, som verkställt åtskilliga förbättringar att åter upphjelpa egendomen ur det förfallna skick hvari den emottogs af honom efter att en längre tid hafva varit utarrenderad åt bönder. Årliga utsädet uppgifves till 20 t:r höst- och 6 t:r vårsäd vid hufvudgården; afverkningen af skogen kan årl. uppgå till 200 sty. såg- och byggnadstimmer samt 300 famnar ved utöfver godsets egna behof. — År 1863 voro vid godset 148 mantalskrifna personer.

Strömsnäs, ett frälse-säteri af 3 mtl uti Simtuna socken och härad af Westerås län, beläget nära *Sagån,* utgör jemte tullmjölqvarn om tre par stenar och enbladig såg med underlydande 2 mtl fr. *Svinn,* ½ frälse *Bärby,* samt fr.-räntor från hemmanen Edsberga och Löth, en egendom.

Ifrån äldsta tider finna vi här en liten bondgård vid den vackra Sagåns strand, nära Upplands-gränsen, med namnet *Hanevad,* der Erik Dahlberg tillbragte sina barndomsår; några år derefter förvandlades stället af en J. Cruus, som utbytte hemmanet från krono till frälse, till en vacker sätesgård, som af sitt behagliga läge invid ån benämndes Strömsnäs. År 1742 försåldes gården af arfvingarne efter aflidne ryttmästaren frih. Erik Flemming till grefvinnan Hedvig Maria Sture, och öfvergick efter hennes död till grefliga slägten Dohna samt kom genom gifte först till riksrådet gr. Ridderstolpe och sedan till general-löjtn. friherre G. A. Hjerta, efter hvars död egendomen såldes 1848 till nuvarande

egaren häradshöfding K. Björkenstam på Bredgården. — Säteriet, som på 1780-talet uppgafs hafva ett årligt utsäde af 25 t:r och nu 80 t:r, var i 1863 års bevillning åsatt ett värde af 59,000 rdr. Till egendomen höra 954 tunnl. skog, hvarförutan de flesta angränsande orter äro skoglösa.

Strömserum (i jordeböckerna), *Strömsrum*. Herregård uti Ålems socken, Stranda härad och Kalmar län, $3^1/_2$ mil från Kalmar, $1^1/_4$ mil från Mönsterås, $^1/_4$ mil från kyrkan och Ålems gästgifvaregård, skiljd från Kalmar-sund endast genom sköna löfbevuxna ängar och holmar, kring hvilka en segelbar å flyter genom trädgården och parken, och som är segelbar för större båtar $^1/_8$ mil till Saltsjön.

Enligt på Strömsrum förvarade handlingar, skall denna egendom, som på 1500-talet bestod »merändels af Ålems och Mönsterås socknar», varit konung Gustaf I:s ärfda tillhörighet och innehafts af sönerna, hertig Johan och Carl, samt dennes son, konung Gustaf Adolf den Store, som år 1622 försålde Strömsrum med underlydande hemman till sin f. d. informator, riksrådet och riddaren, frih. Johan Skytte, enligt orden i det af konungen utfärdade köpebrefvet, derföre att »r. r. Skytte hafver uppå vårt anmodande och nådiga begäran godvilligt gjort oss och riket uti denna närvarande och högträngda lägenhet, och särdeles till detta krigs utförande emot de Pohler, ett troget och ansenligt bistånd med 190,000 svenska daler reda penningar.» Sonsonen Gustaf Adolf Skytte pantsatte godset till öfver-tullinspektoren Drakenhjelm, från hvilken det inlöstes af fru Maria Skytte, dotter till r. r. Bengt Skytte, som uppgifves äfven hafva år 1666 försålt Strömsrums-godset till mågen, gr. Banér; men säkert är att det, oaktadt ett Wasa-ättens enskildta och genom köp till Skytte-familjen öfvergånget gods, med alla dess underlydande hemman i Ålems och Mönsterås socknar, under konung Carl XI:s reduktion fråntogs nämnda fru Maria Skytte, samt förklarades för kronogods, såsom orden lyda, »för abalieneradt donationsgods under Målshammars gård i Westmanland.

Angående godsets indragning till kronan, skrifver Fryxell i »Berättelser ur Svenska historien» 17 Del. 222 sid., att godset blef såsom en förbuden kungsgård, dock mot vederlag (?), åt kronan återtaget. Efter Bengt Skyttes död 1683, uppgjorde reduktionen en räkning, enligt hvilken Johan Skyttes arfvingar borde för obetalda räntor gifva kronan 66,788 d. s. m. i ersättning, och året derpå 1685 dömdes samma arfvingar att för samma sak verkligen utbetala 71,967 d. s. m., hvilken summa ock synes hafva blifvit erlagd dels med reda medel och arfvegods, dels med fordringar hos kronan. Sedermera kom 1686 års reduktion, enligt hvilken arfvingarne skulle ytterligare betala de s. k. *oköpta räntorna*. Reduktionen erhöll befallning att omigen och noga granska 1622 års köp af Strömsrum af den, såsom det synes, mot Skyttarne mycket uppbragte konungen, som sade sig hafva hört, att kronan vid köpet skulle hafva lidit en utomordentligt stor förlust. Huru mycket arfvingarna fått för denna punkt utbetala är väl okändt, men säkert är, att summan var stor, och att dessa reduktioner gjorde alldeles slut på Skyttarnes fordom icke obetydliga rikedom.

De under Strömsrum lydande hemman hafva sedermera af särskilda personer, mest bönder, inköpts till krono-skatte och frälse, men sjelfva Strömsrum, 14 mtl, bibehöll sin natur af kungsgård och innehades mesta tiden på förpantning och arrende af grefve Bjelke tills år 1760 arrendet transporterades af r. r. grefve Thure G. Bjelke å dåvarande majoren, sedermera general-löjtn., landshöfdingen, friherre Carl Rappe, som på samma vilkor innehade kungsgården till 1762, då han densamma inlöste till krono-skatte natur.

Då åt hertig Fredrik Adolf, enligt Ständernas beslut, skulle föräras en passande egendom, men kungliga personer, enligt dåvarande konstitution, endast fingo innehafva kungsgårdar, såldes för sådant ändamål säteri-rättigheterna vid Tullgarn, hvilket derigenom ikläddes kungsgårds natur. Så mycket af dessa säteri-rättigheter, som erfordrades för att genom desammas öfverflyttande på Strömsrum förändra detta till säteri samt rå och rör, köptes år 1786 af general-löjtnant Rappe, hvarjemte han äfven med Strömsrum förenade sina förut i socknen egande $3^1/_2$ mtl frälse, hvilka honom dels genom arf dels genom lösen tillkommit. Och är det således bemälde general-löjtn. Rappe,

som bildat Strömsrums egendom (från $30^1/_4$ till $17^1/_2$ förmedlade mtl) till dess närvarande beskaffenhet. — Nuvarande egaren är sonsonen frih. Adolf F. Rappe.

Enligt 1863 års taxeringslängd utgöres godset af *Strömserum*, 3 mtl frälsesäteri, 11 mtl rå och rör, $3^1/_2$ mtl skatte, 3 mtl frälse, hvartill vidare höra *Brotorps*, *Thorsrums* och *Dufveströms* qvarnar med tills. 14 par stenar och 3:ne sågqvarnar, som alla drifvas af den genom gården löpande Alsterån, hvilken äfven erbjuder fördelen af lax-, ort- och mörtfiske, allt hörande till samma socken; dessutom synas 5 mantal i Mönsterås socken lyda under godset; 25 större och mindre jordtorp förrätta gårdens arbeten och körslor. Hela tax.värdet är 365,600 rdr, hvaraf 200,000 rdr för Strömsrum, på hvars egor bo cirka 300 personer.

Strömsrum, såsom beläget vid Kalmarsund, kan med lätthet afyttra sina produkter på egna eller fraktade fartyg; på egorna ligger köpingen och lastageplatsen Pataholm, som årligen utgör till gården en viss skatt; godt fiske finnes i skärgården. — Egendomens barrskog har genom en från angränsande socken år 1826 kommande vådeld lidit en stor och oersättlig skada.

Åbyggnaden vid gården, stor och gammalmodig, är af obekant ålder, men har af förutnämnda general-löjtn. Rappe blifvit reparerad och tillökt; af honom så väl som af gårdens sednaste egare äro åtskilliga förbättringar vid godset gjorda.

En af de kring gården befintliga kullar har från äldre tider kallats dels *Skyttens kulle*, dels *Kastellkullen*, som till stor del synes vara murad, och skall derstädes fordom varit ett kapell. Vid kullen är bland folket i orten fäst följande saga:

En rik herre bodde i fordna tider på Strömserum. Han hette Skytte och hade med sin husfru en son, som var det vackraste och mest älskliga barn i hela bygden. Det var Gustaf Adolf, Johan Skyttes sonson, som så uppväxte till glädje och stor förhoppning för sina föräldrar, smålands-höfd. Jakob Skytte och dess husfru, Anna Bjelkenstjerna. Men den unga herr Gustaf var ett lifligt barn, och medan han svärmade omkring med en liten farkost bland de ekbevuxna holmarne, drömde han om hjelteära och vikingadåd, dem han ur sagorna hade lärt känna. Anna, hans syster, ett likaledes skönt och älskeligt barn, hade delat sin broders sagoverld och var en trogen ledsagarinna på den raska gossens utflygter, tänkande sig vara en vikingabrud. Men gossen blef yngling; då »blef honom stugan för trång.» Han lopp ofta upp på strandens kullar och såg med längtande blickar utåt hafvet, der skeppen flögo friskt fram öfver skummande böljor. Han var icke längre nöjd med att leka, han ville i verkligheten pröfva ett vikingalif. En gång hade en holländsk skeppare kommit in i sundet; af honom förhyrde den unga Skytte hans skepp, och samlade derpå sina fordna lekkamrater, tillspörjande dem, om de nu, med honom till anförare, ville pröfva en verklig vikingafärd, så hade han nu ett skepp, och derest de kunde bevisa sig såsom tappra män, skulle han troget dela med dem, såsom stallbröder, sitt byte uppå hafvet. Ynglingarne åhörde med fröjd förslaget, och snart se vi Skytte såsom vikingahöfding lägga ut med sin farkost i Östersalt. Men här besvärade skepparen alltför mycket de tilltagsna friseglarne. De höllo råd och beslöto hela den gamla besättningens död. Den olyckliga Holländaren, med allt hans folk, bragtes om lifvet, och fingo de i hafvet sin graf! Nu var brottets väg beträdd, och aktningen för andras lif och gods tillspillogifven och tystad. På sitt sålunda förvärfvade skepp drogo de omkring i Östersjön och gjorde byte. Vid denna tid murades de underjordiska hvalfven i *Skytte kulle*, der våra unga sjöröfvare gömde sina skatter, och har för omkring 80 år sedan dåvarande egaren genom en händelse i samma kulle upptäckt en djup murad ingång under jorden, som dock under sednare åren alldeles igenrasat. Efter upptäckten af Skyttes sjöröfverier dömdes han att arkebuseras; men enligt en tradition skall han hafva undgått dödsstraffet genom att låta utgifva sig för död och anställa begrafning, men sedan bott undangömd i Kronobergs län, der han lefvat i stillhet och mycken ånger öfver sin ungdoms bragder. En annan tradition förmäler, att Strömsrum, tillika med kringliggande byar och gårdar, krigsåren 1677 och 1717 skall hafva blifvit plundradt och uppbrändt, sistn. år af danska amiralen

Tordenskjöld, hvarefter gården ånyo uppbyggdes på det ställe der den nu är belägen. Flera kungliga besök har gården blifvit hedrad med, så uppehöll sig här konung Erik XIV år 1564, då han tillsatte Claës Christerssou Horn till amiral öfver flottan, som derefter utlopp från Ölands norra udde mot den danska, som slutligen måste taga till flykten. År 1673 uppehöll sig här konung Carl XI jemte riksenkedrottningen, flera riksråd och förnäma uti ett fredligare värf; Smålands regimenten blefvo nemligen då här mönstrade och hemförlofvade.

Strömsta, ett frälse-säteri af 2 mtl uti Theda socken, Åsunda härad af Uppsala län, förekommer omkring 1300, har i sednare tider tillhört slägten Natt och Dag på 1600-talet, grefvinnan Sture född Piper omkring 1740, eges nu jemte $1^1/_2$ rå och rör samt $^5/_8$ mtl skatte af löjtn. F. Gripensvärd; hela taxeringsvärdet är 183,100 rdr rmt.

Strömstad. Stapelstad i Bohus län, fordom ett fiskläge, kalladt Strömmen, beläget vid den här i hafvet utfallande Ströms-ån, 2 mil från Svinesund och Norska gränsen, blef köping 1666 och erhöll sannolikt stads-privilegier 1672, ehuru man icke med säkerhet känner detta, alldenstund stadens archiv uppbrann tillika med densamma sjelf år 1676 i Gyldenlöwsfejden. Den nyanlagda staden, som låg just på gränsen mellan Sverige och Norge, blef nemligen i det straxt efter dess anläggning utbrustna kriget mellan det eröfrande Sverige och Danmark, som sökte återtaga sina förlorade provinser, ett lätt byte för Gyldenlöwe, som strax före midsommar 1676 gick öfver Svinesund och i grund nedbrände staden, så att icke ens kyrkan undgick förödelsen. Återtaget af Svenskarne och åter förloradt af dem, återkom dock Strömstad 1679 under Svenska kronan, men kunde oaktadt allt hvad det lidit icke få någon ersättning för sina förluster, förrän år 1683, då det ändtligen erhöll kungligt bifall till sin ansökning om fri utrikes handel, ehuru det dock måste till vederlag erlägga åtskilliga skatter och aflöna sin magistrat.

Oaktadt den medgifna förmånen, hade dock Strömstad mycket intrång i sin handel af de omgifvande fisklägena och det ännu mer genom det friskt uppblomstrande Fredrikshall. Äfven Carl XII:s sista krig gjorde staden skada och fastän den tappre hjelten den 8 Juli 1717 slog tillbaka Tordenskiölds angrepp, blef likväl Strömstad den 1 Aug. bombarderad i tre dagar af Danska flottan, ehuru denna beskjutning icke skall hafva anställt större skada. Ändtligen lyckades Gjertz att d. 15 Aug. fördrifva Danskarne, och sedan blef staden icke längre oroad under Carl XII:s regering, utan befästes af denne konung äfven på landsidan och blef 1718 vittne till den märkvärdiga galértransporten till Idefjorden, då fartygen fördes nära $2^1/_2$ mil öfver land efter en af Svedenborg uppgjord plan. Efter Carl XII:s död lemnade Svenska hären Strömstad och lät sina der befintliga magaziner plundras, och när konungen af Danmark sedan anlände till staden, lät han nedrifva fästningsverken och rasera kronans byggnader. Den utarmade staden fick nu några privilegier, — fri utskeppning af i Wärmland upphemtadt jern, rättighet till tjärubränning på Dal samt, 1723, en inskränkt nederlagsfrihet, men drog sig länge fram ensamt med sin hummer- och ostronhandel, hvartill mot slutet af århundradet kom ett lönande sillfiske. I 1788 års krig besattes den obefästa staden af Norrmännen och hade äfven 1808 af dem ett besök, hvilket dock aflopp utan att Strömstad svårare oroades. I början af 19:de århundradet bidrogo det allmänna kriget och kontinentalsperrningen i någon mån till upphjelpande af stadens handel; men med kriget var också den lyckliga handelskonjunkturen förbi. — År 1822 fick staden visserligen nederlagsfrihet, men äfven denna förmådde ej upphjelpa staden, hvars handel och välmåga gått ansenligt nedåt, så mycket mer som handeln med hummer fallit i Engelsmännens händer, och det enda, som nu egentligen uppehåller Strömstad, är stadens mycket anlitade badinrättning.

Utom stadens kyrka, — de begge första träkyrkorna efterträddes 1769 af en stenkyrka, som nedbrann 1818, då den nuvarande uppfördes, — äro, dess rådhus af trä och dess skolhus, badhusen, det äldre och nyare, de förnämsta byggnaderna i den lilla staden, som, med reguliera gator, ligger till en del mellan Skateberget i norr samt Slotts- och Korpebergen i söder och af ån skiljes i tvenne medelst en bro förenade delar. Bland

de gamla husen uppgifves ett på Långgatan, borgmästaren Kamps, hafva varit bebodt af Carl XII. Staden tillhör 5:te klassen, beboddes 1863 af 1,841 invånare och taxerades till 980,330 rdr. Allmänna bevillningen uppgick n. år till 2,400 rdr, tulluppbörden till 14,544 rdr rmt. Staden, som har 2:klassigt elementarläroverk med 2 lärare och 46 lärjungar samt derjemte folkskola, tyckes på de sednare åren hafva gått framåt i handel och sjöfart och hade 1860: 16 handlande, som idkade både gross- och minuthandel, samt sysselsatte med inrikes sjöfart 6 fartyg om 48 läster, medan 13 fartyg om 977 läster användes i utrikes fart. En sparbank upprättades 1851; kostnaden för stadens fattigvård uppgick 1860 till 2,868 rdr rmt.

Strömstads hamn är förträfflig; till slutligt fullbordande af hamnarbetena beviljade ständerna vid riksdagen 1858 ett lån af 15,000 rdr rmt.

Ströpsta eller Nyble, ett frälse-säteri af 3 mtl uti Turinge socken af Öknebo härad och Stockholms län, egdes 1664—70 af gen.-tullförvaltaren Drakenhjelm, hvars dotter blef gift med grefve Dahlberg, som här firade sitt bröllop, hvarom läses i hans dagbok följande anteckning: »Den 18 Augusti 1666 stod i Herrans Jesu namn mitt bröllop med general-tullförvaltaren Drakenhjelms yngsta dotter, välborna jungfru Maria Eleonora Drakenhjelm. Gud låte det vara skedt i en lycksalig stund.» Efter Dahlberg innehades gården af löjtn. Samuel Adlerberg och general-löjtnant Gabriel Olderman, adlad Cronstedt, köptes 1758 till Nyqvarn och är ännu bland dess underlydande. År 1406 nämnes Stropasta. — Gården uppgifves af Djurberg år 1818 haft 45 t:rs utsäde, tillräcklig skog, obetydlig åbyggnad.

Stubbesgård, ett frälse-säteri af $^1/_2$ mantal, utgör med i sambruk tillydande $1^1/_4$ mtl skatte, allt af byn Hendene, en egendom, belägen i Hendene socken af Skånings härad och Skaraborgs län, i en vacker trakt, nära kyrkan, $^3/_8$ mil från Skara, 2 mil från Lidköping; den är under sednare åren försedd med nya åbyggnader, bland hvilka manbyggnaden omgifves af större trädgård, innehållande många fruktträd och bärbuskar. Egendomens areal uppgifves till 680 tunnl., hvaraf 220 tld inegor, bestående af $^1/_3$ lermylla, $^1/_3$ sandmylla på lerbotten och $^1/_3$ svartmylla; med undantag af 20 tld naturlig äng äro dessa indelade i cirkulationsbruk; den lättare jorden indelas i 5 gärden, den *styfvare* i 6 gärden, hvaraf ett om cirka 12 tld i träde; den ännu styfvare i två lotter, hvardera om cirka 10 tunnl. I sednare åren har skörden uppgått till minst 600 t:r säd, 8:de à 10:de kornet efter potates. Skogens areal är c:a 350 tld, hvaraf en del är tjenlig till byggnadsvirke, resten vacker och tät ungskog om 25 à 40 års ålder, tillräcklig för gårdens behof; äfven torfmosse finnes. — Af egare äro endast kända öfverste-löjtn. baron L. Åkerhjelm år 1812, löjtn. Hjalmar Hall år 1863; taxeringsvärdet är 80,000 rdr rmt.

Stugun. Annex-socken till Ragunda pastorat, är belägen uti Jämtlands läns Norra fögderi, $4^1/_2$ mil från Östersund, innefattar 5,486 qv.mil land, 0,684 vatten, eller 143,023 tld; men endast en ringa del häraf är bebyggd, så att hemmantalet utgör blott $9^5/_{24}$ mantal skatte. — Socknen är belägen på bägge sidor om Jämtlands-elfven. Marken är bergig; rådande jordmånen svartmylla; mergel anträffas på hvarje hemman och blir ofvanom sjön Gesunden fullt grusartad. Åkerbruket, fordom ringa, till en del i följd af att folket lagt sig mycket på handel, torde i senare åren blifvit mer betydande, boskapsskötseln utgör hufvudnäringen; såsom en god method för gödselns beredande nämnes i landtbruks-akademiens handlingar år 1864 herr Sahlins vid Stugun, som består uti att dagligen utföra gödseln till ett särskildt täckt gödselrum invid ladugården, der den efter behag kan tillblandas med andra ämnen eller vattnas med urinen, som för detta ändamål genom rännor ledes till en särskild behållare; — hvad gödseln ej kan uppsupa, användes på komposten utanför. Hö och säd hässjas samt bäras sedan in i ladan, hvilket dock orsakar tidsförlust. — Nära byn Stugu framrinner Lits-elfven åt sjön Gesunden; för öfrigt finnas endast några små sjöar. Skogen är vidsträckt; goda lägenheter gifvas der till uppodlingar. — Socknen beboddes 1810 af 382 och 1863 af c:a 960 inbyggare. Den underhåller 11 fältjägare. — Fastighets-värdet är 683,400 rdr rmt.

Hvad vidkommer kapellets uppbyggande, skall till resandes beqvämlighet här först blifvit anlagd en stuga, som sedan gjordes till torp och sist till by, der på grund af den långa vägen, $4^1/_2$ mil n. v. från moderkyrkan, omsider ett kapell uppfördes. Af ålder hafva här funnits endast 5 bönder och ännu 1762 allenast 6 åboer. Kyrkan, af trä, är belägen vid elfven och skall vara uppbyggd 1671. Barnundervisningen bestrides uti fast folkskola af en exam. lärare; antalet af inom skoláldern varande barn är 143, deraf dock 126 uppgifvas erhålla undervisning hemma. — Det första landsting, som blifvit hållet inom pastoratet, hölls här i sockenstugan år 1763 af landshöfd. baron Örnsköld. Af fornminnen finnas mellan Stugu-berget och elfven lemningar af en skans, hvarifrån fordom en löngång skall gått ned till elfven. — Här märkas *Mörtåns* qvarn och såg; vid *Stugubyn* har Indals elfs flottningsbolag en bombyggnad. — Af byar må vidare nämnas *Strömsnäs* och *Öravattnet*. — Adress: Sollefteå.

Sturefors. Gammalt herregods i Wists socken och Hanekinds härad af Linköpings län, vid Stångåns utlopp i sjön Erlången, består af $4^1/_4$ mtl fr. säteri, f. d. Forssa, med afhysta Börstorp och Sjövalen, 1 fr. Tegneby, äfven afhyst, qvarn med 4 par stenar, 2 sågar, spik- och knipphamrar, tegelbruk, kalkugn och (1863) inom socknen underlydande $10^3/_4$ mtl, alltsammans ofvannämnda är taxeradt till öfver 400,000 rdr, och hvartill dessutom kommer minst lika mycket i kringliggande socknar. Forssa nämnes redan på 1400-talet, men torde då ej hafva varit betydande, och skall af ålder tillhört Bjelke-ätten. Vid slutet af 16:de århundradet bebyggdes gården till säteri af riksrådet Thure Bjelke (densamme, som halshöggs i Linköping 1600) och hans fru, Margaretha Sture, samt kallades sedan länge stundom Thureforss, stundom Stureforss, tills det sednare namnet blef det gällande. Genom det nämnda parets dotter, Märta Bjelke, kom godset genom gifte till riksdrotset frih. Gabriel Oxenstjerna († 1640) och tillhörde sedan hans söner, grefvarne Gustaf och Thure Oxenstjerna. Det egdes 1683 och 1686 af Thure Oxenstjernas andra fru, Beata Lejonhufvud. En Natt och Dag till Säby fick godset med Thures dotter, Catharina, churu en del deraf sannolikt genom hennes halfsyster Sigrid tillföll general-löjtn. B. R. von Liewen, från hvilken det köptes af Carl XII:s premierminister, kongl. rådet, grefve Carl Piper. Denne egde det 1700 och utvidgade det ytterligare, hvarefter det innehades af hans fru, Christina Törnflycht, som likaledes förstorade godset och testamenterade det som fideikommiss till sin måg, riksrådet grefve T. G. Bjelke († 1763), enligt Thams uppgift, (Biogr. Lex., II: 2, uppgifver, att enkegrefvinnan Piper gifvit Stureforss som faddergåfva åt riksrådet N. Bjelke). Denne Bjelke har, åtminstone efter hvad inskriften gifver vid handen, uppfört det i trädgården efter hofintendenten Cronstedts ritning uppsatta minnestemplet öfver Christina Törnflycht. Närvarande egaren är ryttmästaren grefve Thure Bjelke. Den nuvarande åbyggnaden på Stureforss är, sedan 1704, af sten efter ritning af N. Tessin, 3 våningar hög och ansenligt lång med flyglar af en våning; ett och annat rum skall vara märkvärdigt till sin inredning; till gården höra trädgård, orangeri, park med tempel och monumenter. Manufakturverket privilegierades 1760.

Sturehof, herregård i Botkyrka socken af Svartlösa härad och Stockholms län, vackert belägen vid en vik af Ekeröfjärden, $2^1/_4$ mil från Stockholm, utgöres af 2 mantal frälse-säteri Sturehof och af, enl. kammar-kollegii bref d. 29 April 1790, dermed sammanlagda säterierna $^1/_2$ mtl *Sillvik*, $^1/_2$ mantal *Bergstorp* och 1 mtl *Hunhamra* samt underlydande $1^1/_2$ mtl i samma socken, 2 mtl i Salems socken och 3 mtl frälse i Ekerö socken; sjelfva säteri-hemmanen voro 1863 åsatta ett taxeringsvärde af 25,000 rdr rmt.

Sturehof anses vara grundadt af Svante Sture, egdes derpå af slägten Brahe, såldes af hertig Adolf Johans gemål till en Banér, egdes af denna slägt 1686; af sednare egare nämnas presidenten i kammar-kollegium, Carl Fredrik Höpken, friherre Joh. Liljencrantz till 1790, som förskönade stället genom nya byggnader och anläggningar, hvilka fullkomnades af efterträdarne, brukspatron C. v. Wahrendorff och gr. Th. Piper, hvars arfvingar nu ega godset. — Hufvudbyggnaden af sten är ansenlig, innehåller bibliothek, samling af taflor och handteckningar, antiqviteter m. m., samt omgifves af

trädgård med orangeri och park. Godset har ymnigt höbol, tillräcklig skog och fiske; årliga utsädet uppbragtes af frih. Liljencrantz från 24 till 50 t:r och höbolet från 240 till 500 lass. Vid Sillvik skola ännu finnas grundvalarne till ett hus, der Erik XIV:s lärare, Dionysius Beurræus, bott, samt en trädgård med uråldriga fruktträd.

Sturkö (i jordeboken), *Storkö*. Annex-socken till Thorhamns pastorat, är belägen uti Östra härad af Carlskrona län, $^1/_4$ mil från Carlskrona stad, och utgöres af Blekinges största ö, *Sturkö*, eller kanhända rättare Storön, jemte några omkringliggande öar och holmar; innefattar 0,148 qvadratmil land, fördelade på $10\frac{31}{96}$ mtl skatte, $\frac{41}{96}$ mtl krono, taxerade till 278,760 rdr rmt. Alla hemmanen på ön, hvaraf nämnas $1^2/_3$ mtl *Uttorp*, *Ryd*, *Bredavik*, *Fremmatorp* och *Sanda*, hvilket sednare af ålder tillhört Lösens pastorat, ligga vid stränderna och hafva god åker, som består af sand, mull, lera och klappur; utmarken är stenbunden, likväl växer der någon ek, björk, al och en. De hithörande smärre öarne och skären, hvaraf nämnas *Thara*, *Maleqvara*, *Flaka* och *Orma* skär, *Skärön*, *Rönkläppan*, *Gräddholmen* och *Killvingsö*, alla lotsplatser, samt *Mökholmen*, *Horsaskär*, *Åkholmen*, *Bökeskär* och *Oxholmen*, bestå mest af sten och berg, samt äro utan skog. — Folkmängden, som år 1790 var 387, uppgick 1863 till 816 inbyggare, hvilkas förnämsta näringsfång är fiske. *Jerkö*, en holme, som på 1790-talet tillhört amiral Rajalins arfvingar, är nu mer en kronolägenhet.

Sockneus namn vilja några härleda af här fordom befintliga storkar. Inbyggarne voro fordom beryktade för sjöröfveri; men af kyrkans handlingar visar sig, att de åtminstone i en sednare tid gjort sig beryktade för mandom uti att försvara egna landamären mot kringfarande vikingar; så förmäles, att omkring år 1649 anföllos de af vikingar, som förut varit på plundring i Skåne och nu på återvägen ämnade göra Storköboerna dylikt besök; men dessa icke allenast försvarade sig, utan äfven fråntogo dem deras röfvade gods, hvaribland fanns en klocka, tagen på Thage Thotts landtgods; då denne ville hafva klockan åter och vände sig i detta ändamål till högsta domstolen i Danmark, utföll domen till Storköboernas fördel. — Här finnes en runsten, $2^1/_4$ aln hög, $1^1/_2$ aln bred, med inskriften: Skipar Ejrik Judis raist stin. — Inga större gårdar finnas. — Adress: Carlskrona.

Styggforssen, ett märkvärdigt vattenfall, hvars beskrifning finnes under art. Rättvik, V band, sid. 551, 2:dra sp.

Stynsberg eller *Styngsberg*, ett säteri af 1 mantal berustadt och 1 mtl frälse uti Tierps socken af Örbyhus härad och Uppsala län, beläget nära Tierpsån, utgör med underlydande $2^3/_4$ mtl frälse, $^1/_8$ mtl skatte, en egendom, hvars areal är 1,224 tld 4 kpl., deraf 437 tld 29 kpl. höra till hemmanet Stynsberg; betet och skogen äro tillräckliga för gårdens behof; fiske finnes i den nedanför gården framlöpande Tämnarån. Rådande jordmånen är mylla, för det mesta på ler- och mergelbotten; på egorna finnes väderqvarn. Alla hemmanens onera och utskylder uppgå till c:a 2,274 rdr rmt. Till gården hörer prydlig trädgård med en större trädskola, der 300 äldre och yngre stammar af fruktträd samt stora planteringsland finnas.

Stynsberg tillhörde 1741 en öfverste Fabre, 1815 baron Brändström, innehades 1847 af Ennes, och skall egendomen nu nyligen, enligt uppgift i tidningarna, blifvit försåld af grosshandl. F. E. Grubb i Stockholm till löjtnanterna Ankarkrona för en köpesumma af 140,000 rdr rmt.

Stynsborg, ett forntida fäste, skall varit beläget uti Ale härad af Elfsborgs län och uppräknas med sitt underliggande län ibland Svea och Göta rikes slott i kon. Erik XIII:s jordebok.

Styra. Annex-socken till Hvarfs pastorat, belägen uti Aska härad af Linköpings län, mellan W. Stenby i n. v. och Allhelgona i söder, $^1/_2$ mil norrut från Skenninge, $1^1/_4$ mil från Wadstena, $3^1/_2$ mil från Linköping, omfattar en areal af 0,089 qvadratmil land.

Socknen är i allmänhet ett slättland med spridda kullar och låga höjdsträckningar från norr till söder. Tvenne bäckar rinna härigenom ned mot Skenån. Jordmånen är dels lera, dels svartmylla, dels sandjord eller sandblandad mylla vid vestra

och södra gränserna; ängen är ej betydlig, betet mindre, skogen så godt som ingen. Hufvudnäringen, och nästan den enda, är åkerbruk, med någon boskapsskötsel och bränvinsbränning. Socknen, som år 1810 beboddes af 351 och 1860 af 427 inbyggare, innefattar $9^7/_8$ mtl skatte, $2^1/_4$ krono, taxerade till 419,000 rdr rmt.

Kyrkan är af huggen kalksten, utvändigt 19 alnar 20 tum lång, 14 alnar 18 tum bred. Murar efter församlingens ödekyrka qvarstå ännu. År 1786 gjordes vid Styra by ett fynd af gamla mynt. — Af gårdar och byar, hvaraf största delen tillhör allmoge, må nämnas *Öfra* och *Nedra Götala* byar; i den sistn. är 1 mtl krono kaptens-boställe och 1 mtl krono indraget militiæ-boställe. — *Tofvetorp*, $^1/_4$ mtl, är komminister-boställe. — *Styra*, $3^1/_2$ mtl skatte, nämnes 1383; några delar af Styra har kronan bytt sig till från fru Ingrid Appelbom och kongl. rådet Cl. Fleming; nu är $^1/_2$ mtl i denna by socknens största gård. — Adress: Skenninge.

Styresholm, fordom ett slott i Styrnäs socken af Wester-Norrlands län, har varit ett af de tre fästen, som utgjort stödjepunkter för konungarnes välde i Norrland; det uppgafs vid slutet af konung Albrechts regering år 1398 jemte Ångermanland, hälften af Medelpad och Norrbotten till drottning Margaretha och innehades derefter af kon. Erik XIII, men förstördes i grund af Erik Puke år 1433. Af ruinerna tros munkarne hafva upprättat gamla kyrkan. Nordvest från stället, der hon legat, synas på det s. k. *Åskattsberget* lemningar efter vallar, hvilka antagas blifvit uppkastade till skydd mot angrepp från landsidan. På andra sidan om elfven, gent emot Styresholm, finnas lemningar efter en skans, som enligt sägnen skall varit i Danskarnes ego under katholska tiden, då Svenskarne innehade Styresholm. Enligt samma berättelse skall en hustru, vid namn Märtha i Hola, en by i Thorsåker, hafva antändt en vid nämnda skans belägen badstuga, just då flera Danskar varit derinne för att bada. Svenskarne hade då från Styresholm skyndat öfver elfven och under förvirringen angripit samt nedgjort fienderna. Bragden har blifvit besjungen i en kämpavisa, hvaraf en vers lyder sålunda:

»Der grofvo de groparne, djupa och vid'
Och lade så många Jutar uti,
Väl är för oss! Ty för dem vändes dansen.»

I grannskapet har man funnit menniskoben jemte pilar och andra vapen.

Styrnäs. Annex-socken till Botheå pastorat, är belägen uti Botheå härad af Södra Ångermanlands fögderi och Wester-Norrlands län, vid Ångermanelfven, som utgör gräns mot Thorsåkers socken; upptager med $1^3/_4$ mils längd och 1 mils bredd en areal af $34{,}694\frac{27}{32}$ tunnl. (eller 192,130 qvadratref), hvari inbegripas $310^7/_8$ tunnl., belägna inom Wibyggerå socken.

Socknen, äfven kallad Skjörnäs, hvilket antyder belägenheten på ett näs vid elfven, utgör en af länets vackraste trakter, i allmänhet uppfylld med berg, som sträcka sig från norr till söder och sänka sig från öster till vester ned mot elfvens stränder, hvilka bilda en bördig, väl uppodlad slätt, *Ådalen* kallad, och som skiljes genom en högre bergsrygg, hvilken åter fördelar socknen i vestra och östra bygden, från en annan äfvenledes bördig dal å ömse sidor om *Dämstasjön;* i denna trakt inlöpa flera större och mindre vattendrag, hvilka alla utfalla i *Långsjön* och vidare genom *Wietsån* i *Dämstasjön*, som efter tillflöden från andra sjöar uttömmer sig genom Loströmmen i Ångermanelfven, der den vid Djuped äfven upptager *Gåhlån*, som efter sitt utfall i Offersjön utgör ett ej obetydligt vattendrag. Socknens östra del upptages af *Stora Degersjön*, sträckande sig inpå Wibyggerå och Sidensjö socknars skogar, och i hvilken *Ryss-sjön* m. fl. andra sjöar utgjuta sitt vatten; af kronans i denna trakt varande allmänning återstå nu endast *Stor-Degersjö* eller *Styrnäs* allmänning om tillsammans $2{,}952\frac{13}{16}$ tld och *Idsjö* allmänning om $1{,}174^3/_{32}$ tld.

Socknen har godt och friskt drickesvatten, men inga mineral- eller helsokällor.

Jordmånen: Åkerjorden, upptagande 350 tld, består i allmänhet af djup lermylla; endast byarne *Solum*, *Djuped*, *Oppnäs* och *Frök* hafva sandmylla, denna dock ömsom något lerblandad. Ängarne

äro till det mesta artificiela, hötillgången knapp, änskönt vid vattendragen finnas åtskilliga utslåttar till ängens understöd. Betes- och skogsmarkerna (29,214 tld) äro bergiga och stenbundna, med undantag af de smärre dalarne, som äro sidlända och till det mesta bestå af sandjord. Af odlingsbara myrar finnas omkr. 43 tunnland.

Hufvudnäringar äro åkerbruk, boskapsskötsel och skogshandtering. Binäringar äro linnetillverkning, fiske, djurfång, brukskörslor samt brädförsäljning. I vanliga år lemnar åkerjorden betydligt till afsalu. Utsädet, som år 1818 uppgafs till 140 t:r, uppgifves 1852 till 253 t:r säd, hvaraf 219 t:r korn, samt 119½ t:r potates. Exempel gifvas, att efter 1 t:a korn erhållits 24 t:r. Pottasketillverkningen har i sednare åren tilltagit; år 1852 kokades 5 à 600 *llℓ.* Af verk och inrättningar förtjenar nämnas *Lo* finbladiga sågverk, uppbygdt år 1744 af bolagsintressenten, inspektoren Hans Liffman, som egde ⅔ i verket. Enligt privilegierna ega detta och Kramfors sågverk hvartdera rättighet att årligen till försågning fälla 4,000 träd i skogarna efter *Norra* och *Södra Ådalarne.* Det skattlades den 5 Aug. 1759 med en tillverkningsrättighet af 1,166⅔ tolfter halfbottenbräder. Till verket höra 2:ne i Loströmmen anlagda tullqvarnar.

Folkmängden, som år 1766 utgjordes af 466 och 1830 af 660, uppgick 1862 till 948 personer. Hemmantalet är $22\frac{119}{144}$ mtl, allt af skatte-natur på 81 hemmansdelar (utom nybygget *Idsjön),* som år 1852 innehades under särskilda rökar af 65 hemmansegare, deraf 17 egde hvardera under samt t. o. m. ¼ mtl, 36 öfver ¼ samt t. o. m. ½ mtl, och 12 öfver ½ t. o. m. ⅔ mtl. All fast egendom är taxerad till 615,500 rdr rmt. Ibland hemmansegarne råder allmän välmåga. Här finnas de, som genom egen flit och omtanka med Guds välsignelse förvärfvat sig en förmögenhet af 40,000 rdr rmt. — Socknen är indelad i 6 båtsmanshåll, hvaraf en del äro roterade, men en del icke.

I socknens midt och i dess bördigaste trakt reser sig den nya kyrkan af sten, uppförd på en vacker, mot elfven sluttande kulle. Från tornet på kyrkans östra gafvel, 57 alnar högt, framställer sig en härlig tafla af de på den praktfulla Ångermanelfven seglande mindre fartygen och ångbåtarna samt de på ömse sidor om elfven öfver allt lägrade, välbyggda byarna med deras i flera färger skiftande sädes- och gräsfält. I stället för orgelverk plägar en väl inöfvad ungdom inom detta tempel utföra en vacker, fyrstämmig sång. Den gamla kyrkan, med sina 2:ne torn, ett i hvartdera af dess bägge ändar, synes varit begagnad till försvarsverk, hvarpå äfven märken i vestra tornet efter kanongluggar och krutkällrar under golfvet tyda. Barnundervisningen bestrides nu mer uti en fast folkskola (år 1852 var hon ambulatorisk) af en examinerad lärare, som tillika är hemmansegare inom församlingen; år 1862 besöktes skolan af 54 barn, medan 97 erhöllo undervisning i hemmet. — Sockenmagazin och fattighus finnas ej; deremot äro sparlårar inrättade vid hvarje gård. Fattigkassan hade 1862 en behållning af 1,000 rdr rmt.

Bland märkligare män, utgångna från denna socken, må nämnas landskamrer Peder Månsson Blix, som i början af 1600-talet bodde på Styrnäsgården, och var fader till den Mårten Blix, adlad Blixencrona under № 364, som var præses och kommissarius i kammar-revisionen samt utarbetat den första svenska rikshufvudboken, *generalboken* kallad, född 1596, död 1667. Bondsonen Erik Erikson från Djupeds by, hvarefter hans efterkommande togo namnet Djupeedius, blef kyrkoherde i Grundsunda 1679.

Fornlemningar: I närheten af gamla kyrkan finnes en större ättehög. Af några förmodas kyrkan i forntiden varit det i en sednare tid förekommande *Styresholms* slott, se den artikeln. År 1760 gjordes, vid nedgräfningen af en portstolpe i ett stenröse, ett fynd af 40 små silfverpenningar, som anses varit dels engelska från konung Etzelreds regering och dels svenska från konung Sverkers tid, äfvensom ett rökelsekar och en liten silfverten, allt nedlagdt i en näfverrifva. Socknen skall äfven varit hemsökt af det på 1670-talet genom vanvett och vidskepelse skapade trollväsendet.

Af socknens 15 byar äro de största: $3\frac{19}{48}$ mtl *Djuped,* areal 3,934 tld. —

$3\frac{55}{96}$ mtl *Myckelby;* $3^7/_{24}$ mtl *Utnäs* eller *Oppnäs,* 21 hushåll; *Lo* med 49 hushåll har största åkerarealen, 62 tld. *Prestbordet,* 2 seland, är komminister-boställe sedan d. 5 Juli 1827. — *Degersjö* och *Leåns* hemman äro väl belägna inom denna socken, men föras i jordeboken till *Gåhlsjö* bruk i Botheå socken, hvarunder de lyda. $1\frac{13}{96}$ mtl *Styrnäs*-gården, areal 1,325 tunnland, hvaraf åker 22 tld; af 1697 års af landtmätaren Johan Werfving upprättade karta öfver gårdens egor finnes, att densamma varit någon under frihetstiden beviljad med säterifrihet emot att dess egor förbättrades. — Socknens adress, förut Hernösand, är nu Nyland.

Styrshult, ett frälse-säteri af 1 mtl uti Korsberga socken af Wartofta härad och Skaraborgs län, uppgifves af Djurberg ega bördig jordmån, ymnigt höbol, obetydlig barr-, men tillräcklig löfskog; enda kända egare äro kapten L. Sture, adlad Leijonvall, död härstädes 1697, och år 1863 J. Strokirch. Styrshult var sistnämnda år åsatt ett tax.värde af 48,000 rdr rmt.

Styrsta, ett frälse-säteri af 1 mtl i Lännäs socken af Örebro län, med derunder lydande rå- och rörshemmanen 1 mtl *Ebberud* och 1 *Krokstorp,* har vacker belägenhet vid Hjelmaren. Egare hafva varit år 1612 Nils Kaggs fru: omkr. 1715 Ehrenfeldtska och Coyetska ätterna och slutligen grefl. slägten Cronhjelm af Flosta. Den om 1734 års lag högt förtjente riksrådet och kanslipresidenten, grefve Gustaf Cronhjelm, död 1737, skref sig herre till Styrsta och stiftade af denna m. fl. egendomar och hemman, Flosta fideikommiss. — Genom Kongl. Maj:ts utslag af den 16 Mars 1858 erhöll majoren och riddaren gr. L. F. Cronhjelm tillstånd att försälja Styrsta m. fl. till fideikommisset hörande hemman, emot att annan lämplig jordegendom i stället framdeles inköptes. Styrsta öfvergick derpå, genom köp af den 14 Nov. 1861, från bemälde gr. Cronhjelm till brukspatronen Robert Montgomery Cederhjelm på Segersjö och är nu med sistnämnda egendom förenadt.

Styrstad, *Styrestad.* Socken, belägen uti Lösings härad af Linköpings län, 1 mil från Söderköping, $^5/_8$ mil från Norrköping, mellan Tingstad i s. s. v., Furingstad i öster och nordost, Pampus- eller Lindöfjärden af Bråviken i norr, S:t Johannes i vester, Rörsviken i n. o. Arealen uppgifves mycket olika, af Tham 0,161 qvadratmil, af Hahr 0,106 qv.mil; enligt en af landtmätare G. Jonzon upprättad beskrifning 4,043 tld, och efter karta af år 1848: $3{,}803\frac{31}{32}$ tld, hvaraf

Gårdsplats och trädgårdar	59 tld	18 kpl.
Åker	1,289 »	27 »
Äng	893 »	1 »
Betesmark	1,561 »	17 »
S:ma	3,803 tld	31 kpl.

Utom några mindre berg och skogbevuxna höjder räknas hela denna socken till slättbygd. Rådande jordmånen är lera på höjderna, mer eller mindre sandblandad. I de flesta fördjupningarna består sjelfva matjorden af en svart mosseller kärrjord, s. k. dungjord med blålera till bottenlag. Socknen, belägen i en af landets fruktbaraste delar, lider dock vanligen af stark torka hela försommaren ända till Olofsmessotiden. Ängs- och betesmarken äro otillräckliga. De flesta ängar bestå af hårdvall, och en del, såsom förra härads-allmänningen *Sylten* af 40 tld, af s. k. madvall; blott få hemman, såsom Husby och Berga, hafva några kärrängar. Höafkastningen beräknades 1848 till högst 80 *lb* pr tld. De flesta hemmanen äro helt och hållet skoglösa, och måste bristande skogsprodukter hemtas från härads-allmänningen Kolmorden eller från ännu aflägsnare skogstrakter. Hufvudnäringen är åkerbruk och boskapsskötsel. Binäringar nästan inga, ty utom linne- och bomullsväfnadstillverkningen för eget behof samt det ringa fiske, som idkas till Dömestad, Husby och Berga, finnes intet tillfälle till biförtjenst, sedan forslandet af varor nu mer upphört. Utsädet, som år 1818 uppgafs till 250 t:r, uppgifves 1848 till 203 t:r råg, $87^1/_2$ t:r blandsäd, $49^1/_2$ t:r hvete, $21^1/_2$ t:r korn, 21 t:r ärter, $16^1/_2$ hafra, samt $167^3/_4$ t:r potates.

Stydhilstadha socken förekommer år 1382, *Styrstada* oftare. Den utgör af gammalt ett pastorat för sig, nu konsistorielt af 3:dje klassen, hörande till Lösings, Bro och Memmings kontrakt af Linköpings stift samt belägen $4^5/_8$ mil från stiftsstaden. Barnundervisningen

bestrides af en examinerad lärare uti fast skola, och utgjorde skolbarnens antal år 1862: 120, medan 45 undervisades i hemmet. Församlingen eger 3:ne spannmålsfonder: 1:o *byggnadsfonden*, 2:o *skolefonden*, 3:o *Lindö donation*. Sockenbibliothek stiftades här år 1858, och lades grunden till detsamma genom en större gåfva af böcker från numer aflidne lagmannen baron Funck. Kyrkan är ombyggd 1782, har torn, åtskilliga taflor o. a., till en del från gamla kyrkan. Af dessa märkes en tafla med 24 små oljemålade bröstbilder med en inskrift, som upplyser, att den förvarar minnet af bonden Nils Olofsson och hans hustru Helena Andersdotter från Bjärby jemte deras stora afkomma, utgörande 125 personer vid den sednares död.

Af fornlemningar omtalas runstenar vid kyrkan och å *Stora Syltan* på Bjällbrunna egor samt en stenkammare eller »offeraltare» på Wibberstads egor. — Socknen, som år 1750 beboddes af 600, år 1805 af 745, 1852 af 875 och år 1862 af 812 personer, består af 40$^1/_8$ mtl, hvaraf 26$^5/_8$ sk., 4$^1/_4$ kr., 9$^1/_4$ fr., tax. 1862 till 821,901 rdr, hvaraf 25,600 rdr för annan än jordbruksfastighet.

På 1600-talet hafva 8$^3/_4$ gårdar hört under kyrkliga stiftelser, 1 under kloster, af samtliga 43$^3/_4$ enl. 1700 års jordebok; på 1600-talet har ungefär hälften tillhört adel. — Tingsstället, som i äldre tider varit beläget på s. k. *Örkumla* backe på Fröberga egor, men sednare vid Dagsbergs kyrka, har sedan slutet af 1700-talet varit nära vid Styrstads kyrka.

Angående statsbidrag och kommunala afgifter må följande uppgifter meddelas: att af socknen utgå 93 t:r kronotionde; jordeboks- och hemmantalsräntan beräknades 1848 uppgå till den betydliga summan af 5,174 rdr rmt. Dessa utskylder, tillsammans med kostnad för rustning och rotering samt kleresistatens underhåll, utgjorde 2 rdr 37 sk. rgs på hvarje tld. *Väghållningskostnaden* uppgick till 731 rdr 6 sk. rgs.

Större byar och gårdar:

			Areal,	hvaraf inegor.
Berga	3	mtl sk.	340 tld.	197 tld.
Styrstad	1	» fr.	103,17 »	66 »
Malm	2	» fr.	252 »	134 »
Gräsnäs	1	kr. prestg.	99 »	56 »

2$^1/_2$ mtl skatte *Husby*, 6 åboer. — 1 mtl rusthåll, 1 mtl skatte augm., 1 frälse *Bjällbrunna* ett gods. — *Styrstad*, 1 mtl krono, militiæ-boställe, *Tornby*. $^3/_4$ mtl, kronolänsmans-boställe. — Adress: Norrköping.

Styrsö, en socken uti Askims härad af Göteborgs och Bohus län, belägen 2 mil sjöväg från Göteborg, uti Westgötaandelen, omfattar 0,174 qvadratmil land, med öar, fördelade på 12 mtl. Marken är i allmänhet bergig; rådande jordmånen fin sand. På skog är brist. Socknen beboddes 1805 af 1,033 och 1863 af c:a 1,740 inbyggare. All fast egendom var sistn. år taxerad till 399,863 rdr rmt, hvaraf 88,363 rdr för verk och inrättningar. — Socknen, som fordom var kapell till Frölunda, men skiljdes derifrån 1632 och erhöll egen kyrka, utgör ensam ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Domprosteriets Södra kontrakt af Göteborgs stift. Kyrkan, uppförd af sten 1752, är tillbyggd 1796. Socknen har tvenne skolor, en på *Donsö* och en på *Styrsö;* den sednare ön innefattar 2$^1/_2$ mtl skatte. Bland folket är ännu i behåll en sägen om en våghals och ogudaktig sälle, vid namn Jon Rimardsson, som tjente under danska konungen; bland annat, som folket vet att förtälja om honom, må följande anföras: vid ett tillfälle, då Jon var till segels, hände sig, att en storm uppstod, då Jon måste kasta tärning med de andra, för att blidka det oroliga vädret, och hände sig, att lotten träffade Jon, då han bekände en mängd grofva synder och blef derpå kastad öfver bord.

Här äro flera lotsplatser, såsom *Wrångö* med 1 mtl skatte, 1 mtl frälse, *Brännö*, *Kalfsund* och *Rörö;* på *Wargö* finnas saltfabriksbyggnader, på *Stora Känsö* karantänsplats, fyrbåkar på *Wingaskäret*, *Bruskället* och *Böthskäret*. — Adress: Göteborg.

Stålboga, jernbruk uti Dunkers socken af Willåttinge härad och Nyköpings län, beläget vid Eklången, har en hammare och två härdar med ett privilegieradt smide af 902 *skℓℓ.* stångjern, egen masugn, *Björndammen*, belägen $^1/_2$ mil från bruket, samt egen jernmalmsgrufva, *Starrsäter*, belägen $^5/_8$ mil vinterväg från masugnen; malmen gifver

45 % jern i smältning. Smidet och tackjernstillverkningen äro hufvudsakligen beräknade på egna kol; till bruket höra 2,588 tld rekognitionsskog. Lastageplats och jernbod finnas vid Stungnäs. Bruket, taxeradt år 1863 till 4,500 rdr, lyder under Ekensholms gods, till hvilken art. hänvisas.

Stånga. Socken i Burgs ting och Södra befallningen af Gotland, $4^3/_4$ mil från Wisby, omfattar en areal af 0,272 qvadratmil land och 0,072 vatten, fördelade på $12^3/_4$ mtl skatte, $^3/_4$ mtl krono och bebodda år 1805 af 398, 1850 af 547 och 1863 af nära 600 inbyggare på 120 hushåll. Socknen underhåller 4 båtsmän. All fast egendom var 1863 åsatt ett taxeringsvärde af 298,000 rdr rmt, hvaraf 14,400 rdr för 3 sågar, 1 tullqvarn jemte åbyggnader. — Stånga socken utgör annex till Burgs pastorat. Kyrkan, belägen $^1/_2$ mil från moderkyrkan, är en af öns utmärktare landtkyrkor. Hon är byggd dels i spetsbågs- dels i rundbågsstil, 126 fot lång, har åt öster halfrunda utsprång för inrymmande af högaltare. Portalen, cirka 14 fot hög, prydes af det utmärktaste bildverk i Gotlandsmarmor, föreställande ett kort sammandrag af Nya Testamentet. Äfven kyrkodörrarne äro märkvärdiga; de hafva jernbeslag af vackert arbete i form af grenar och blad. På venstra dörren hänger ännu enligt gamla bruket en aln af jern, hvarå finnes inlagd en messingsremsa med följande inskrift: »Hitta ier reta gota eln» (detta är rätta gotlandsalnen). Socknen har fast folkskola, der under året 1862 undervisades 60 barn af en examinerad lärare. Till skolan hörer ett planteringsland af 7,000 qvadratalnars ytvidd. — Här märkes: *Stånga slott*, äfven kalladt »*Ufvestad*» bestående af en hög, med löf- och barrträd beklädd kulle, som är belägen i en vild natur, der skogar och berg omvexla. Märken efter befästningar synas ofvanpå kullen, och nedanför henne har man en liten sjö, kallad *Ufveträsk*. En författarinna diktar om detta slott i en af versarne:

Sagan oss berättar
Hur vikingar från fjerran skär,
Hur kämpar, troll och jättar
Vid Stånga höllo vildt sitt hof
och blodigt tappra fejder,
Men allt det der är nu förbi
Och Stånga slott är öde
Och bardalekarne deri
Försvunnit med de döde.

Gårdar och hemman: $^1/_4$ mtl *Annexen;* $^1/_2$ mantal *Odvalls* krono-länsmansboställe. — $^7/_{16}$ mtl *Starrlause* eges af myrodlingsbolaget. — Af öfriga hemman nämnas: *Herfvede, Sutarfve, Tjengvede, Malms, Bogs, Kylfver, Stångqvie, Ungbåtels* med såg och tullqvarn samt valk, *Allmungs, Stenstugu* m. fl. — Adress: Wisby.

Stångberga, en egendom uti Roslagen, Garns socken, Långhundra härad och Stockholms län, belägen 4 mil från hufvudstaden, utmed vägen till Norrtelje och $^1/_2$ mil från Garnsvikens lastageplats, utgöres af 2 mtl frälse, $^1/_2$ mtl skatte Stångberga samt underl. $1^1/_4$ frälse *Åby*, hvartill vidare höra enbladig såg och mjölqvarn; arealen uppgifves till 1,900 tld, deraf 1,600 skog; mossodlingar finnas och riklig tillgång på dy; utsädet är 43 t:r höst- och 30 t:r vårsäde samt 30 t:r potates. — Godset var i 1863 års bevilln. tax. till 94,250 rdr. Gården har nybyggd manbyggnad med 10 rum, belägen på en kulle.

Stångberga, 2 mtl frälse, har hofrättsrådet och riddaren Linderstedt erhållit för Rålambska frälsefordringar under frälsemannarätt och frihet, enligt kammarkollegii utslag år 1770. Egare år 1863 var Carl Julius Wockatz.

Stångby, en socken uti Torna härad af Malmöhus län, belägen $^1/_2$ mil n. v. från Lund, omfattar en areal af 0,078 qvadratmil, hvaraf 0,002 äro vatten. Socknen, som utgöres af en by, Stångby, med $7\frac{43}{48}$ mtl, hvaraf $^2/_3$ mtl prestgård, 6 mtl skatte, $^1/_4$ uts. frälse, $\frac{47}{48}$ mtl domkyrkohemman, har mycken och bördig åker, godt höbol och torfjord. — All fast egendom var år 1863 taxerad till 826,100 rdr rmt.

Folkmängden, som år 1805 var 764 uppgick 1863 till blott 706 inbyggare. — Af indelta arméen finnas 9 man. Socknen, som fordom utgjort en särskild församling, till hvilken dekanus i Lund hade patronaträtt, är nu mera förenad med Wallkärra och utgör dermed ett præbende-pastorat för theologiska fakulteten. Kyrkan, belägen $^1/_4$ mil från annex-kyrkan, nämnes i erkebiskopen Ab-

salons testamente af år 1201; hon består af skepp, chor och rundel med skråkantiga socklar och rundbågiga taklister. Ett vapenhus å skeppets södra sida blef 1843 nedbrutet och en ny ingång upptagen å skeppets vestra gafvelmur. — Barnundervisningen sker i en fast folkskola af en examinerad lärare; af skolbarnens antal undervisades 1862 $^1/_5$ i hemmen. Enda fornminnet utgör ett grafmonument efter en Strånge, efter hvilken, enligt några författares mening, socknen blifvit uppkallad. — Adress: Lund.

Stånge, en hamn på Småländska kusten, i närheten af Oscarshamn.

Stångenäs, ett härad uti Bohus län, innefattar Bro pastorat och utgör en stor landtunga, som ifrån norr, der det sammanhänger med Tunge härad, utskjuter mellan Åby- och Gullmarfjärdarna. Orten är bergig och innesluter endast tvänne dalar af större betydenhet, nämligen den natursköna *Brodalen* och *Fidje hedar.* Häradets hela areal uppgifves till 1,384 qvadratmil, hvaraf 0,014 äro insjöar; deraf äro 6,032 tld odlad jord, naturlig äng 1,370 tld. Hemmantalet är $130^7/_8$ mtl, bebodda 1863 af omkring 7,350 inbyggare. Hufvudnäringen är jordbruk; den fordna vigtiga näringsgrenen, boskapsskötseln, är nu mer icke värd att omnämnas, utom hvad fårafveln beträffar, som lemnar betydlig afkastning; binäringar äro fiske och sjöfart. Inbyggarne på Stångenäs, eller, såsom de sjelfva efter sitt hemvist i de olika socknarna kalla sig, »*Broböllingarne*», »*Brasättingarne*» och »*Lyseböllingarne*», äro ett lifligt, redbart och ganska hyfsadt folk, men smittadt af en böjelse för yppighet, så att, enligt A. E. Holmberg, Stångenäs synes rikt, men är fattigt. — Häradet, som af ålder benämndes *Stanganes,* och någon gång *Stangir,* hörer till Sunnervikens fögderi, och förer i sitt sigill två långor.

Stångesätter (i 1825 års jordebok), Stångsäther, ett frälse-säteri af 1 mantal, uti Sätters socken af Wadsbo härad och Skaraborgs län, köptes år 1639 af fru Märtha Hård; år 1746 erhöll öfverstelöjtn. Hammarhjelm säteri-frihet för hemmanet i stället för en gård i Häggums socken, som ikläddde sig frälse-natur. Härunder lyda det år 1639 från kronan af Carl Gyllenhjelm utbytta 1 mtl frälse *Stommen* samt $^1/_2$ mtl skatte *Borgan;* godset egdes 1863 af kapten H. Frölich; nämnda år var hushållens antal 16. — Åkern till Stångsäther var 1818 indelad i fyra gärden.

Stångeå. Pappersbruk, beläget i Njurunda socken i Medelpad, å Stongoms egor, vid Stångån, är anlagdt af nuvarande egaren herr Westberg, som äfven anlagt, på Näsets egor, *Westanå* pappersbruk. Vid Stångeå, der årliga tillverkningen uppgår till 500 ris karduspapper och 400 ris makulatur, äro 17 personer sysselsatta; tillverkningen forslas $1^3/_4$ mil till Sundsvall. Till Stångeå geds höra äfven garfveri och mjölqvarn. Af egaren gjordes 1856 ett försök att taklägga några uthus med spån af 2 fots bredd och 40 fots längd, hvars tillverkning medelst svarfning är af honom sjelf uppfunnen.

Stångskär, en liten bergholme söder om Arkö, hvarpå finnes sedan år 1814 upprest en stång eller spira, 60 fot hög, försedd med ett hvitt färgadt kors vid öfra ändan, utvisande vestra inloppet till Carlskrona igenom Arpö sund. Här finnes ock en känningsbåk, bestående af 16 spiror af 40 fots längd, ställda i en cirkel omkring en hjertspira af 54 fots höjd, försedd med en tunna, som sitter tvärs för farvattnet. Inloppet till Stångskär, såsom ledande dels till Arkö sund och vidare Bråviken uppföre till Norrköping, dels ock mot Slätbaken till Söderköping och Göta kanal, är ofta begagnadt.

Stångsmåla, ett mtl skatte uti Linneryds socken af Konga härad och Kronobergs län, är gymnastikern Lings födelseort. Han härstammade från bönder på detta hemman, som enligt Wieselgren gick i arf från far till son genom flera generationer, och hvaraf de flesta haft ovanligt långvariga äktenskap; så nämnes, att bonden Matts lefvat tillsammans med sin hustru i 51 år, sonen Staffan Mattsson i 63 år. Måns Månsson dog 105 år gammal; dennes son Matthias Månsson upptog först namnet Ling af stamorten Linneryd. Hemmanet hade år 1863: 7 åboer.

Stångån, ett af Östergötlands största vattendrag, hvars källor träffas i Hola-

vedens östra del, i vinkeln mellan Jönköpings och Kalmar läns gränser. De två största grenarne begynna i trakten af Rås, norr om Svinhults kyrka, från en mängd små gölar, och upptaga tillsammans under namnet *Storån* 2 till $2^1/_2$ qvadratmil af Svinhults, N. Wi, Rumskulla och Tirserums socknar. Från Jutterns strand inom Östergötland utlöper ån i nordlig rigtning vid Hellefors, der den bildar ett fall, och till sjön *Erlången;* upptager tillopp från *Lill-* och *Mjöhultssjöarna* i vester, från *Täftmålen, Täftaren* m. fl. i norr och utgår slutligen med hög forss i *Åsunden* nära Åby och sedan, efter att hafva gjort betydliga fall vid *Tanneforssen,* i *Roxen.* Vattendraget, hvars längd uppgifves till $7^1/_2$ mil, omgifves af oändligt omvexlingsrika partier, stundom af en imponerande alpnatur, stundom af ett leende, lundar och dalar tillhörande sydland. Isynnerhet är trakten, der det mynnar ut i stora Rengen, intagande. — För utsträckning af Kinda båtled medelst kanalisering af *Stångån* från sjön *Rengen* till Linköpings hamn äro år 1863 af rikets ständer anslagna 875,000 rdr, hälften som lån, hälften som anslag. — Stångån är äfven märkvärdig utaf den strid, som här utkämpades den 25 Sept. 1598 mellan hertig Carl och konung Sigismund och i historien är känd under namn af *Stångebro slag,* der kon. Sigismund förlorade 2,000 man och Sveriges krona. Ett år före detta slag skola tvenne fiskare haft en syn, deruti en hög, majestätisk gestalt, klädd i konungslig sid mantel, höll ett upp- och nedvändt svärd i handen, hvarifrån blod skall hafva droppat ned i fiskrarnes båtar; när de sedan sågo hertig Carls seger och honom med bloddrypande svärd bära konungamanteln, ansågo de synen dermed hafva gått i fullbordan. — Vid ån är belägen

Stångs qvarnegendom uti S:t Lars socken, Hanckinds härad och Linköpings län; den består af qvarnhus af sten i 3 våningar, med 6 par stenar vid 3, under 1849—50 nybyggda vattenhjul; af öfriga i huset befintliga inrättningar må nämnas grynverk och barkqvarn; till egendomen höra privilegium för knipphammare med obegränsad tillverkningsrätt för svartsmide, vattenfallet vid Nyqvarn, der nyligen ett tegelbruk finnes anlagdt, samt fiske uti Stångsäng. Hufvudsakligaste onera för qvarnen, som är af skatte-natur, utgöras af 25 t:r spannmål, hvaraf 20 utgå till landshöfdingen å lönen, resten äro kronan behållna. Manbyggnaden i 2 våningar under tegeltak, med 10 rum, omgifves af 2 trädgårdar, hvaraf den ena utgör en af Linköpings stads angenämaste promenadplatser. Ifrån staden till qvarnhuset, der äfven badhus finnes, leder en stenlagd gata, och till hamnen räknas endast 200 alnar. Om fordna kungsgården *Stång,* se art. S:t Lars socken.

Städjan, den högsta fjällknotan på Svenska sidan, nedanom Åreskutan, ligger uti Särna socken af Dalarne, norrut från prestgården, hvarifrån den ser ut som en kägla; egentliga formen är dock en pyramidlik, kal och afhuggen, ett städ liknande, topp, såsom ock namnet tillkännagifver. Städjan har 2 etager, båda såsom en dôme hvilande på ett underliggande fjäll, hvilket på sidorna uppskjuter i 2:ne regelmessiga flyglar. Öfverst har den en doppsko af lösa stenar, deribland bergvandraren finner sina företrädares namn ristade på träkors, man kunde väl säga på grafkors, och der ljungen och mossan icke följa honom längre. Städjan reser sig, enligt Hisinger, 2,155 fot öfver Särnasjön och 3,568 fot (3,621 par.-fot) öfver hafsytan; den omgifves på ömse sidor af trånga, men djupa dalar.

Stäfvie, en socken uti Torna härad af Malmöhus län, belägen 1 mil från Lund, omfattar en areal af 0,098 qvadr.-mil, hvaraf 0,001 vatten, och utgör med Lackalänga ett præbende-pastorat; är beskrifven under art. Lackalänga, hvartill hänvisas. — Socknen har en fast folkskola med ett planteringsland af 3,060 qvadratalnars ytvidd.

Ståholm eller *Säby,* ett frälse säteri af 2 mtl, uti Munktorps socken af Snäfringe härad och Westerås län, är beläget vid Mälaren och viken Galten, som går derifrån upp till Köpings stad; det utgör med underlydande $17^1/_{12}$ mantal, hvaraf $6^1/_2$ mtl under eget bruk, en fideikommiss-egendom.

Ståholm är ett gammalt herresäte, som, tillhörigt Stureslägten på 15 à 1600-talen, sedermera omkring 1686 Reuter,

hvarifrån det köptes af kammarherre Jonas Steuch, derpå Ramsell, egdes från 1804 af kapten Johan Julius Bagge af Söderby och kom efter långvarig process med grefve Hermansson på Ferna till öfverste-löjtn. Henrik Tham, gift med en dotter till förutnämnda kapten Bagge. — Vid Ståholm jemte 1 mtl ladugård *Sör-Wåhle* och 2 mtl frälse *Norr-Wåhle* uppgafs utsädet på 1780-talet till 40 t:r; nu uppgifves det på förutnämnda under eget bruk varande hemmantal till cirka 230 t:r. Skog växer till nödtorftigt behof. Manbyggnaden omgifves af en ansenligare trädgård. Sjelfva Ståholm var i 1863 års bevillning åsatt ett värde af 70,000 rdr rmt.

Stäringe, en sätesgård uti Årdala socken af Willåttinge härad och Nyköpings län, beläget vid Urens s. v. hörn, är en gammal gård, som tillhört r. r. Åke Göransson (Tott) till Tidö († 1520), hvars dotters andra mans brors son, r. r. Gustaf Björnsson, egde det till sin död 1594; hans dotter Brita, Arvid Lageson Posses till Ängsö enka, erhöll år 1616 tillstånd att bebygga det till säteri. Har sedermera tillhört medlemmar af slägterna Sparre, Bjelke, Preutz, Palmstjerna och Ribbing, ur hvilken sistnämnda slägt det kom genom gifte till landshöfding, friherre G. Falkenberg; såldes 1806 till friherre S. Ribbing och af honom 1828 till nuvarande egaren, kammarh., friherre A. Th. Adelsvärd. — Manbyggnaden finnes afritad i Dahlbergs Suecia; härtill hörer ansenlig trädgård med stort antal frukträd. Gården uppgifves af Djurberg år 1818 haft 40 t:rs utsäde med deremot svarande äng, tillräcklig skog; på egorna finnas qvarn med 2 par stenar, enbladig såg och tegelbruk.

Säteriet, om 4 mtl frälse med Stocketorp och Ekhammar, utgör med underlydande $7\frac{17}{24}$ mtl rå och rör, $2^1/_4$ mtl frälse samt 3 mtl i Blacksta, alltsammans taxeradt till 526,200 rdr, hvaraf 148,000 rdr för sjelfva Stäringe; det bildar med Stora Sundby eller Sofielund i Forssa en egendom.

På egorna finnes en runsten öfver en af de mest namnkunniga Österlandsfarare, som lade Estland och flera länder af nuvarande Ryssland under svenska kronan; stenen har följande inskrift: »Germund, Anund och Ottamar läto rista sten efter Byrsten, broder sin, som var öster ut med Ingwar, en snäll och tapper dräng, Offe Jarls son.»

Stäke eller *Stäkesholm*, ett berustadt säteri uti Näs socken i Uppland, se art. Almare-Stäke.

Stöde, en socken uti Medelpad af Wester-Norrlands län, belägen omkring elfven Ljungan, $3^1/_2$ mil från Sundsvall, innefattar 4,999 qvadratmil land, 0,531 qvadratmil vatten eller 778,730 qv.ref. Marken är i allmänhet bergig; ursprunget till en af Norrlands märkligaste sandåsar, *Gnarpsåsen,* spåras inom denna socken. Rådande jordmånen är lös eller sandblandad lera, utom i de s. k. Finnbyarna, hvarest jordmånen är mager. Till alla hemman hör ymnig skog. Här finnes en af Norrlands djupaste insjöar, kallad *Stödesjön,* på åtskilliga ställen hållande 50 famnars djup och derutöfver och ansedd såsom ganska farlig att befara. Socknen, som år 1810 beboddes af 1,237 och 1863 af 2,861 personer på 565 hushåll, innefattar $28\frac{35}{917}$ mtl på 218 hemmansdelar. All fast egendom är taxerad till 1,338,800 rdr rmt.

De här boende Finnarne säga sig härstamma från Tavastland; de skola vara ganska stränga i sina seder, så att okyskhet bland dem är en ohörd sak. Rörande svenska befolkningen skrifver Schubert, att den lefver tarfligt, men gladt och fredligt, hatande processer. Af honom omförmäles följande anekdot: »När kon. Gustaf III införde nationaldrägten, som var bestämd endast för ståndspersoner, klädde sig äfven ett par bondsöner deri och tyckte sig derigenom ega ett stort företräde. Länsmannen, som ansåg för sin pligt att vaka öfver bibehållandet af folkets enkelhet och fruktade en efterhärmning, lät på sin bekostnad »afdragaren» bära samma drägt och placerade honom i kyrkan bredvid dessa bondsöner, som genast aflade densamma, och ingen försökte vidare att dermed utmärka sig.»

Socknen är annex till Tuna pastorat; kyrkan, först uppförd i 13:de århundradet, men ombyggd 1760, ligger 2,8 mil från moderkyrkan. Barnundervisningen bestrides uti en fast och en flyttbar folkskola samt två flyttbara småbarnsskolor

af två examinerade och två oexaminerade lärare. Af i skoláldern befintliga 543 barn undervisades 229 i hemmet. Skolan har ett årligt statsbidrag af 170 rdr rmt. Socknens fornminnen äro beskrifna i Dybecks Runa, sid. 16, 19, 20, 1:sta häft., 1842; af dem vilja vi anföra *Skantsberget* mellan Tuna och Nänne sjö vid sidan af Hemgrafven, en elf, som 1771 hade det enda bäfverfänget. Ännu 1737 fanns fullständig grundmur efter ett kapell ofvanför bron vid Nedansjö. Trakten är rik på grafminnen, och s. k. jättehögar finnas många. Vid *Källstad* eller på *Raggnäset* har i fordna tider varit en borg. I kyrkan förvaras bland annat en latinsk Gradualbok in folio samt en förklaring öfver årliga texter, tryckt hos Furter, strax efter konstens uppfinnande, tillika med flera andra forntida handlingar, m. m. — Vid reformationens början skall en munk någon tid här hafva förrättat gudstjensten, sedan han blifvit utdrifven ifrån Torp, hvarest en by ännu har namn af kloster; om den mannen äro *»många särdeles berättelser.»*

Af socknens 20 byar må nämnas *Kjerfsta* by, 37 hush., 2 mtl 34¹/₂ mål, som skall först blifvit bebyggd af 2:ne bröder, hvilka gifvit sin syster det ena arfvegodset *Est Öde*, nu varande *Edsta* by, 34 hush., 1 mtl 38³/₄ mål, hvaraf socknens namn tros härleda sig. — *Ede* by, 68 hush., 3 mtl 41,917 mål med 2 sågar och 1 mjölqvarn. — *Fanbyn*, 86 hush., 3 mtl 42,5 mål; *Nedansjö*, 71 hush., 3 mtl 22 mål, 1 mjölqvarn. *Prestbohlet*, 29,25 mål, kyrkoherde-boställe. — Adr.: Sundsvall.

Stödhaf, som äfven skrifves Stehag, en socken uti Malmöhus län, belägen 3 mil från Lund, omfattar 0,239 qv.mil, hvaraf 0,022 i Harjagers härad med 1³/₁₆ mtl frälse, och 0,217 qv.mil inom Onsjö härad med 23¹/₃ mtl, hvaraf ⁵/₈ krono, resten frälse. Marken är jemn; i allmänhet finnes god åker och äng samt skog och torfjord. Socknen, som år 1805 beboddes af 927, räknade 1863 1,246 inbyggare, hvaraf 129 inom Harjagers härad. All fast egendom var år 1863 taxerad till 1,097,300 rdr rmt, hvaraf 37,000 rdr för 2 sågar, 1 vattenqvarn samt garfveri och tegelbruk m. fl. lägenheter. I Stehags by finnes jernvägsstation, belägen 0,9 mil från Eslöfs och 1 mil från Höörs.

Stödhaf utgör för sig ett patronelt pastorat af 3:dje klassen inom Onsjö kontrakt af Lunds stift, hvars patronus är egaren af Rönneholm. Två fasta folkskolor finnas, der undervisningen bestrides af två examinerade lärare, jemte ett planteringsland af 7,870 qv.alnars yta, samt två fattighus. Denna sockens fattiga hafva, jemte dem i Bara, af hofmarskalk Coijet erhållit i donation 5,000 rdr rmt.

Inom socknen märkes herregården *Rönneholm*. *Stödhafs* by innefattar ¹/₂ mtl prestgård, ¹/₈ mtl klockarebohl, 2⁷/₈ mtl krono, 1⁵/₂₄ mtl uts. frälse. — Af öfriga byar nämnas *Hassle, Hjortsås, Kjällstorp, Kärrstorp, Wärlinge;* dessutom äro här belägna lägenheten *Skälhuset,* som räknas i kyrkligt hänseende till Frosta härad, och *Bollamöllan*, en vattenqvarn. Inom Harjagers härad ligga *Björkeröds* och *Enneröds* byar. — Adr.: Lund.

Stömne. Bruks- och landtegendom uti Stafnäs socken af Gilbergs härad och Carlstads län, belägen vid den vackra Glafsfjorden. Brukets anläggningsår är okändt; men på 1600-talet var här en masugn anlagd på egen malmtägt, och redan år 1522 upptogs på egorna en koppargrufva, som dock snart åter ödelades. Bruket består af 3 härdar, hvarvid tillverkas minst 1,500 *skℓℓ* stångjernssmide, samt af 2:ne manufakturstockar; landtegendomen utgöres af 1 mtl frälsesäteri *Stömne* samt ¹/₃ mtl i *Bya* och mindre hemmansdelar uti *Östra* och *Westra Stömne;* härtill höra såg med 2 ramar, qvarn för 2 par stenar. Arealen uppgifves till 5,368 tunnland, hvaraf 4,349 tld skog och utmark, 308 sjöar och mossar, 496¹/₂ tld åker och äng. Godset beboddes 1863 af c:a 268 personer och har i sednare åren tillhört slägten Frisell. Säteriet är uråldrigt, dess manbyggnad omgifves af betydlig park och trädgård. För vargars fångande finnes här inrättad en varggård.

Stöpafors. Bruks- och landtegendom vid sjön Öfra Fryken i Fryksdals härad af Wester-Sysslets fögderi och Sunds sockens vestra del af Carlstads län, 7¹/₂ mil från Carlstad, hvaraf 7 mil äro sjöväg. Till sockenkyrkan är 1¹/₂ mil, men

endast $^3/_4$ mil till Lysviks kyrka; läget är ett af de vackraste och sundaste i Wärmland; sjelfva herregården, ehuru belägen högt öfver bruket och vattendraget med herrlig utsigt öfver sjöns alla sidor, kan dock sägas ligga uti en dal, såsom skyddadt mot norr af den majestätiska *Tossebergsklätten,* ett af de högsta bergen i Fryksdalen.

Bruket, anlagdt år 1747 af brukspatron Christoffer Myhrman, hade 1818 privilegier å 460 *skℓℓ*, år 1840 å 940 *skℓℓ* stångjernsmide och nu å oinskränkt smide vid en smält- och en räckhärd för 2 hamrar samt 2 manufaktur-stockar, 5 spik- och en knipphammare, masugn och stålugn; till bruket höra vidare en salusåg med 2 ramar för 50 tolfter blockars försågning och centrumsåg, tullqvarn med 3 par stenar; årliga afverkningen har i sednare åren uppgått till 1,500 à 2,000 *skℓℓ* lancashire-smide, 500 kistor spik och 250 *skℓℓ* knippjern, af tackjern från Philipstads bergslag; årl. sågningen har varit 2,000 tolfter plank och 1,500 tolfter bräder.

Landtegendomen består af $1\frac{121}{768}$ mtl skatte med 300 tld åker och äng samt 5,000 tld skog och 500 tld mossar; utsädet är 20 tunnor höst- och 100 t:r vårsäd. Manbyggnaden omgifves på södra, östra och vestra sidorna af trädgård samt en park längs efter elfven och vattenfallen. Af egare äro,' utom brukets anläggare, endast kända, Fr. Svenonius med intressenter år 1840 samt den nuvarande, Bernhard Pettersson. Godset var i 1863 års bevillning taxeradt till 75,750 rdr, och var nämnda år antalet af vid godset mantals- och skatt-skrifna personer 100.

Stöpen, tvenne krono-allmänningar i Skaraborgs län, hvaraf den ena inom Flistads socken af Wadsbo härad har en areal af 2,514$^1/_2$ tld; den andra inom Kyrkefalla socken af Kåkinds härad skulle enligt en äldre karta varit af 2,093$^3/_4$ tunnlands areal, men är genom upplåtna intägter numera betydligt förminskad; denna allmänning är skoglös och begagnas blott såsom betesmark för angränsande hemman.

Stöttingsfjället, på vägen från Hornmyran till Nordanås by i Själevads socken af Norra Ångermanland, är skogbeväxt på sjelfva toppen, ehuru den når ett godt stycke upp ibland skyarna.

Suddagjerde, *Södragärde,* ett frälsesäteri af 1 mtl uti Dädesjö socken, Uppvidinge härad och Kronobergs län, köptes från kronan år 1638 af Hans Kyhle; sedermera har det varit afbyst under Drättinge.

Sulvik, *Sulevik,* en marknadsplats, belägen i Elgå socken af Jösse härad och Carlstads län, $^1/_4$ mil vester om Jösseforssen i norra ändan af Glafsfjorden, uti byn Sulvik, som innefattar $^3/_4$ mant. skatte, $^1/_4$ mtl kr.; till det förstnämnda, som år 1863 hade 12 åboer, höra såg och gafveri; hushållens antal var 27.

Stället förmodas af Fernow fått namn antingen af *Solövik,* sedan man från *Sifhälla* började segla till Solöar och här satte i land med sina skutor, eller af drottning Sölva, då hon här första gången gick till sjös för att resa till konung Olof. Allt ifrån hednatiden hafva marknader hållits här vid *Korsmessotiden* och *Mormessan,* som varit de ansenligaste i landet och besökta af både Norrmän och Wermländningar, som då torde ej urakt-låtit att besöka offerkällan mellan Sulevik och Renkesed, som kallas *Torgeskällan* eller, såsom prosten Hofsten kallar henne, *Thor Guds källa.*

I slutet af förra århundradet var fråga om Arvika stads anläggande härstädes, der så väl i statsekonomiskt som i andra afseenden obestridligen var den ändamålsenligaste platsen; nu har en jernväg af ett aktie-bolag blifvit anlagd 1851—55 härimellan och sjön Ränken, hvilken väg, i förbindelse med Byelfs vattendrag, utgör en trafikled af omkring 10 mils längd.

Sulitelma, *Sulitjälma,* eller såsom det ursprungligen hetat *Suolo-tjelme,* *) ett af de högsta bergen i Sverige och det högsta i svenska fjällryggen, som ifrån Sulitelma utgör Pite lappmarks gräns, nära norska gränsen, under 67 gr. latitud. Vägen till berget är något besvärlig; man måste ofta vada öfver fjällfloder och klättra upp och nedföre bergshöjder, snömassor och fjäll. Mödan belönas dock af det öfverraskande i naturbildningen, det ovan-

*) Af *Suolo,* som betyder holme, ö, och *Tjelme,* öga, hvilken benämning tros komma deraf, att man ifrån toppen af denna fjällö kan i klart väder se Norska kusten och Westerhafvet samt 10 à 12 mil långt nedåt svenska landet, af hvilken anledning det ock erhållit namnet *Högtidsberg.*

liga i Lapparnes nomadlif, hushållning och hemseder, det storartade i utsigterna.

För att freda ansigtet för de odrägliga långnäsorna (myggorna) och ögonen för den bländande snön, förser man sig med florshufva, och när man uppnått Sulitelmadalen, försmår man ej gästfriheten i en Lappkåta, om det är afton, ty besöket på jätteberget deruppe bör ske under inflytelsen af middags-solens värma och, om möjligt, en molnfri himmel. Tidigt följande morgonen klättrar man uppföre fjällmassans fot och öfriga afsatser, tilldess man uppträder på det öfver en Svensk mil långa fält, på hvilket Sulitelmas toppar höja sig. På norra ändan äro dessa ordnade nästan i en halfcirkel; på den södra reser sig den höga topp, som Wahlenberg kallar *Södra Sulitelma*, densamma som Lapparne namngifvit, ty de veta ej omtala mer än *ett* »Trollberg». Utsigten är stor och förvånande, så väl nedåt det underliggande landet (ifall ej molnen sväfva derimellan och åskådaren), som öfver de hvitglänsande, oändliga isfälten, hvilka resande hafva liknat vid »ett haf i högsta uppror, hvars vågor plötsligt stelnat» eller vid »ett stelnadt chaos, som Skaparen öfvergifvit». Men låtom oss uppstiga ännu högre, till *Öns öga*. Utsigten ötver det solbeglänsta polar-landet och dess underbara natur blir dock ej i allt så fullkomlig, som man *der* väntat sig den. Vidsträckt är den visserligen utan all jemförelse; men afståndet från verlden der nere är för stort och gör, att allt, utom de närmaste föremålen, nedsjunker i ett otydligt dunkel. Man står på ett skepp i sky-vågor och är kanhända nära att svindla; men kring de kolossala masterna kretsar ännu en örn, som påminner om land.

På andra sidan utbreder sig Westerhafvet med sina djupa, mellan klippor skimrande fjordar. Det hela är en synvidd, der snö, moln, himmel och haf äro ett. Allt talar här till sinnet i höga, majestätiska bilder och påminner om hvilken obetydlig varelse menniskan är i den stora skapelsen.

Efter nedstigandet härifrån vänder man sig åt vester och vandrar i kedja ned från höjden, sedan man sammanbundit sig med den medförda tömmen, beredd att frälsa hvarandra, i händelse någon råkar falla i en af snön dold remna, hvari det händt, att Lappar med hela sin renhjord för alltid försvunnit. Efter en half timmes vandring nedåt en starkt sluttande snö-sida, som betäcker södra Sulitelmas isfält (glacierer), möter den stora glacieren *Salajegna* (»sprick-isen»), skild genom en bergskant ifrån den förra. Den är ofvanifrån fullkomligt hel, sedan delad genom sprickor, derefter glest beströdd med uppskjutna fyrkantiga isblock. Ännu längre ned öppna sig flera ishvalf, omgifna med ofantliga ispelare, och längst ned sluttar den med en 200 fot hög och en half mil lång isvägg, som sträcker sig efter bergets sida, ända bortom *Labbafjället*, öppnande här och der höga, förfärliga ishvalf, som synas föra till underjorden, och hvari omgifvande stora spetsiga ispyramider stundeligen med dån sammanstörta. Hela isfältet, underskuret af det nedströmmande vattnet, är i oupphörlig skridning nedåt och skjuter framför sig höga, gyttjiga jordryggar och bålverk af på hvarandra hopade stenblock. Isen knakar och brakar oupphörligt genom sin rörelse. Der nere i afgrundsdjupen sorlar det mörka vattnet och bildar floder, som löpa dels till norska, dels till svenska sidan. Härifrån har äfven *Lainijock* sitt ursprung, en riktig Jökels-å, som hastar att grumla Pite elfs öfversta källa *Pjeskejaur*. Från glacieren återstår en timmes vandring till foten af Sulitelma, hvars högsta topp är 5,796 fot öfver hafvet *) och 4,008 fot öfver stora Lule-elfs källa *Wirijaur*, som ligger norr om denna krets af isfjäll.

I dalarna nedanför Sulitelma växa dock örter, som i Sverige eljest ej finnas förrän på Kinnekulle; så kraftigt verka solstrålarne på de med gles björkskog beväxta fjällsidornas fot. Vi sluta denna skildring öfver ett af de största isfält i Skandinavien med några verser ur Orvar Odds poem "Sulitelma":

Fjellar och bråddjup,... snö, som allt betäcker,...
eviga isar hvart mitt öga vänds...
grå horisonter, dit knappast tanken räcker,...
ödsliga, vilda rymder utan gräns!

Tystnad och död!... En stenförvandlad drapa,
en sedan forntid frusen Eddadikt!
Tankar, sublima, som blott natur'n kan skapa,
höga, men stumma som en skrinlagd bikt.

Här dessa dalar, så långt du i öster kan följa,...
det är det gamla svenska fornjothaland!

*) Enligt Forsell: 6,342 fot.

Här denna kust i vester och denna bölja,...
Westerhafvet, som sköljer den norska strand!
Tvenne länder i blicken jag här förenar,
begge omslutna af samma himlabryn;
tvenne riken med stränga rågångsstenar,
dock för min tanke ett, som för min syn.

Tvenne folk, men med samma norræna tunga,
samma saga och samma ättartal,
samma skogar, der samma foglar sjunga,
samma elfvor, som hålla på ängen bal!

Tvenne hemman, af hvar sin broder bebodda,
hemman på skogen! men skogen den är en;
tvenne hälfter i fjällen sammangrodda,
vuxna tillhopa med knotor af jern och sten!

Rundt häromkring, åt hvilken kant vi blicke,
är blott en enda gemensam fosterjord;
söndringen, allt det lilla, här märker du icke,
endast det stora: den gamla höga Nord.

Sulå bruk, se Lögdö-verken.

Sund, en socken uti Ydre härad af Linköpings län, belägen $3^1/_2$ mil från Ekesjö, 8 mil från staden Linköping, kring öfra och mellersta loppet af Buhlsjöån, mellan Norra Wi i nordost, Asby i n. n. v., Askeryd i vester, Westra Ryd i s. s. v. och Svinhult i s. o.; upptager, efter Tham, en areal af 1,068 qv.mil land och 0,125 qv.mil vatten eller, efter Hahr, 1,087 qv.mil, hvaraf 0,107 vatten. — Hit hör ungefär hälften af *Östra Läijern*, i hvilken ligga en mängd öar och holmar, hvaraf Sundsön är den betydligaste. Landet rundtomkring, den s. k. *Läjerbobygden*, är något högländt, men mer en platå än en kuperad bergstrakt. Vester om *Gnottnehultsjön* stryker den sandiga *Hjortåsen* fram. I allmänhet har Sund mer af jemna trakter än kringliggande socknar, goda ängsmarker, men till ej ringa del sandmoar. Jordmånen är sandmylla med klapper, ej sällan sand, blott i ringa mån lerblandad. Åkerbruket är genom ansträngda odlingar mycket uppdrifvet; mossar, hörande till säteriet Buhlsjö, till en del igensådda med gräsfrö, ha gifvit vackra skördar, oaktadt de många samt starka både friska och jernhaltiga källor, som der uppspringa. — Boskapsskötseln är den i penningar mest inbringande näringen genom afsättningen af ladugårdens alster. Såsom exempel på vedens ringa värde här anföres, att en barrskogspark köptes här för 116 rdr, men lemnade, utom virke till flera byggnader, 5,000 famnar ved. Binäringar äro de vanliga, såsom fiske, biskötsel, slöjd och handtverk, äfven fabriksrörelse m. m. Å *Österbymo* hållas årligen 2 marknader, af stor vigt för afsättningen af hela häradets produkter. — Socknen, som år 1805 beboddes af 1,066 och 1863 af öfver 1,500 personer, innefattar $35^7/_8$ mtl, hvaraf $9^1/_2$ mtl sk., 3 mtl kr., $23^3/_8$ mtl frälse, tax. till 793,300 rdr, hvaraf 38,480 rdr för verk och lägenheter.

Sund synes vara bland de äldsta bebyggda orter i häradet, hvarom grafhögar, stensättningar, bautastenar, runsten vid Oppeby o. s. v. vittna. I Sunds by har i sednaste tider alltjemt varit tingsställe, och tingshuset har blifvit flera gånger ombygdt.

Socknen, som fordom, 1543—72, skall haft både Ryd och Svinhult till annexer, utgör nu ensam ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Ydre kontrakt af Linköpings stift. — Kyrkan, en af de bäst underhållna i häradet, är modern, byggd 1794—95, har torn, altartafla af Hörberg. Gamla kyrkan var 2 gånger tillbyggd och bränd 1660; hade grafvar för slägterna Drake och Rääf samt åtskilliga adliga banér. Socknen har vanliga kassor; ett magazin, stiftadt af en doktor Strandberg. — Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola, der under året 1862: 200 barn erhöllo undervisning af en examinerad lärare. Invid Sunds Lillsjös öfra ända, strax öster om tingsvadet på en liten sandkulle vid kärret, har en plats varit utmärkt med en regelbunden infattning af smärre stenar, utmärkande stället, der en piga undergått dödsstraff derföre, att hon, som varit styfsinnad och högmodig samt genstörtig, omsider blef så uppbragt öfver en röd kjortel, den systern erhållit, att hon bar händer på modern; dödsstraffet skall hon undergått med glädje, då hon fick påtaga den afundade drägten och således beröfva systern densamma. Om fordna arter af straff må nämnas ett, som för sista gången användes här 1851 och bestod deruti, att för mjölkning af annans ko stå att skämmas utanför tingshus-dörren med en mjölkbytta i handen. Presten Simon Olavi deltagande i Dackefejden år 1543 genom uppretande predikningar, deri han nedkallade hämnd af himmelen öfver den omilde konung Gustaf, intager ett rum bland ortens sednare minnen.

Bland gårdar märkas säterierna *Graby, Buhlsjö, Forssnäs, Ed* och *Sundsö*, hvilket sistnämnda antages vara det äldsta i socknen; frälsegården *Österby*. — *Axelfallsboda* jernbruk med gjuteri. — *Sund* eller *Hjelmseryd*, 1 mtl krono, prestgård. — $^1/_2$ mtl *Sandbäckstorp* och $^1/_4$ mtl *Kalfvefall* äro militiæ-, $^3/_4$ mtl *Bestorp* är länsmans- och $^1/_2$ *Broby* skogvaktare-boställe. — *Sunds* manufakturverk anlades 1861. Linoljeslageri och tegelbruk finnas vid Hakeryd. — Adress: Kisa.

Sund, en egendom, hvars hufvudgård är vackert belägen uti Nysunds socken af Lekebergs härad och Örebro län, vid Lethelfvens östra strand, $^1/_8$ mil söder om Åtorps gästgifvaregård, med en areal af 425 tld åker och äng, 149 tld hagmark samt andel af omkr. 300 tld i rekognitionsskogen *Lethastigen;* utsädet, som 1818 uppgafs till 60 à 65 t:r, uppgifves nu till omkring 50 t:r höst- och 100 t:r vårsäd, förutom rotfrukter. Vid gården kunna födas c:a 60 kor, 15 par oxar, 20 ungnöt, 10 hästar och 30 får. Hemmanet *Sund*, som förut varit $^1/_2$ mtl, men vid jordransakningen 1797 blifvit förhöjdt till 1 mtl skatte, är åsatt en hemmantals- och jordeboksränta af 9 rdr 1 sk. 7 rst. krono-värdi; dess fastighetsvärde jemte såg upptogs i 1863 års bevillning till 125,000 rdr rmt.

Underlydande $3^5/_{16}$ mtl skatte och frälse, belägna dels i Örebro län, dels vester om Lethelfven i Carlstads län, hafva en areal af 782 tld åker och äng, 148 tld hagmark, 597 tld skog, fördelade i trenne arrendegårdar: *Sundby, Åtorps* gästgifvaregård och *Green*. Under egendomen lyda äfven *Munkfors* och *Engs* skattlagda qvarnar med tillsammans 8 par stenar, tegelverk och oljeslageri samt privilegieradt laxfiske.

Egendomen har tillhört Camitzska slägten och innehafves nu af bruksegaren S. E. von Hofsten, hvars adress är *Åtorp*.

Sund, ett frälse-säteri af 1 mtl uti By socken af Näs härad och Carlstads län, egdes på 1770-talet af landshöfding Johan Gustaf Uggla, som härstammade i fjerde led från den store amiralen, hvilken omkom i slaget vid Öland 1676, då fartyget råkade i brand. Gården, som 1818 uppgifves haft ganska godt höbol, ansenlig mangårdsbyggnad af trä med trädgård, eges nu med underl. $\frac{13}{24}$ mtl, taxerad till 90,000 rdr rmt, af herr M. Kock.

Sund, en ångsåg, belägen invid staden Sundsvall i Alnösundet, med 2 hela ramar, påbörjades år 1856; årliga afverkningen uppgifves till 300 stockar eller 50 à 60 tolfter. Ångsågen är taxerad till 35,000 rdr rmt.

Sund, ett frälse-säteri af $3^1/_8$ mantal (med Myggstugan), uti Lerbo socken af Oppunda härad och Nyköpings län, beläget vid Långhalsen, $4^3/_4$ mil från Nyköping, har af gammalt varit ladugård under fideikommisset Lagmansö; det taxerades år 1863 till 85,700 rdr utom underlydande $^1/_8$ mtl skatte, $9^1/_4$ frälse samt qvarn för 2 par stenar, enbladig såg och Stenstorps tegelbruk.

Sund, ett frälse-säteri af 3 mantal (med *Söderåfva* och *Räfsjö)* uti Siggesta fjerding af Wermdö socken och Stockholms län, beläget nära Wermdövikens norra strand, 4 mil från hufvudstaden, egdes i drottning Kristinas tid af en sjökapten Holländer, från hvilken det tillföll Arved Ivarson (Natt och Dag) som bebyggde stället med ett vackert stenhus, sedan han 1660 erhållit säterifrihet för gården; tillhörde omkring år 1700 slägten Mörner, 1735 och 1772 Cronhjelm, sedermera von Schewen, se vidare art. Siggesta. Taxeringsvärdet är 60,000 rdr rmt. — Af omnämnda byggnad, som förstördes af Ryssarne 1719, qvarstå endast några ruiner.

Sund, Westra, ett mantal frälse uti Wisnums socken och härad af Carlstads län, beboddes i slutet af 1300-talet af Kaje-slägten; nu lyder deraf $^1/_4$ mantal under Säby.

Sund, Westra och **Östra**. Tvenne byar uti Nora socken af Örebro län, hvaraf den förra, 3 mantal skatte, eges jemte Hagby qvarnar, såg och tegelbruk m. m. af brukspatron Wedberg; den sednare innefattar $1^1/_4$ mtl skatte, $^1/_4$ mtl krono komminister-boställe och 1 mtl kyrkoherde-boställe.

Sundal, skrefs år 1100 *Sunndalr*, 1220 *Syndal*, 1287 *Sundal*. Härad på Dal uti Elfsborgs län, omgifves i söder af Wäne härad uti Westergötland och

Lahne härad i Bohus län, i vester af Walbo, i norr af Nordals härad och Wenern, samt upptager en yta af 5,118 qvadratmil (efter Lignell), 5,093 qv.mil (efter Hahr), hvaraf 0,268 upptagas af sjöar och kärr. Den odlade jorden upptager 35,250 tld, naturlig äng 4,136 tunnland. Häradet, hvars socknar och indelning finnas uppgifna under artikeln Dal, II band, sid. 68, innefattar $241\frac{1}{32}$ mtl, bebodda 1805 af 9,005 och 1863 af 18,855 personer. Det utgör den jemnaste delen af landskapet, hvarföre den också, jemte angränsande delar af Nordal, fått namnet *Slättdal;* har bästa jorden på Dal, afsätter betydligt med spannmål, synnerligen hafra, men är fattig på skog. Här finnas dock flera vidsträckta mossar, så är det ingen sällsynthet att finna kring Hästefjorden mossar af 5,000 till 10,000 fot i diameter. Exempel kunna anföras på mossar, der torfven har öfver 25 fots tjocklek. Närmare fjällen finnes stenbunden, oländig mark. Biskötseln idkas här med fördel. Tvenne större sjöar märkas, neml. förutnämnda *Hästefjorden* i södra delen, der icke obetydlig sjömalm funnits, och *Frendeforssvattnet;* för aftappning af förstnämnda har ett statsanslag nyligen erhållits af 85,000 rdr, hvarigenom 5,235 tld jord skulle förbättras och göras odlingsbar. Märkligare ställen och större gods äro *Dalaborg* och *Qvantersburgs* säteri. Upplysning om gamla skatteförhållanden inom häradet kan vinnas af ett utdrag ur jordeboken för 1541, intagen i Lignells beskrifning öfver Dal, I band, sid 295.

Sundbo. Härad uti Örebro län, af Nerikes Vestra fögderi, kring norra hörnet af Wettern, består af socknarne Hammar, Askersund och Snaflunda samt Askersunds stad och en del af Bodarne socken; arealen är 5,163 qvadratmil land, eller 119,487 tld, hvaraf 11,036 tld odlad jord, 9,057 tld naturlig äng, 0,454 qv.mil äro vatten; hemmantalet är $178\frac{17}{20}$ mtl, bebodda af c:a 9,200 personer. Tingsstället är i Askersunds stad. — Häradet hörde under Carl IX:s tid till Östergötlands bergslag.

Sundboholm, fordom ett ansenligt herresäte i Bälinge socken af Nyköpings län, beläget på en holme utanför det nuvarande Mostena, der ännu spår synas efter den gamla, och som det vill synas praktfulla byggnaden. Godset, hvarunder nästan hela Bälinge och Tystberga samt en del af Lästringe socken hörde, innehades omkring 1360 af Magnus Ingevaldsson och dess fru Ingrid Ehrengisle af Hammarstada-slägten; kom genom arf till lagmannen i Södermanland, riksrådet Ehrengisle Nilson Grip, inom hvars slägt den förblef tills år 1525, då Bo Nilsson Grip ihjälslogs af bönderna, hvarefter egendomen delades af hans mågar, Carl och Erik Gyllenstjerna till Winstorp; hufvudgården var likväl redan långt förut flyttad till Häljö.

Sundborn, en socken uti Kopparbergs fögderi af Falu län, belägen $1^1/_4$ mil n. o. från Falun, i en vacker trakt, omgifven af berg och rik på sjöar, hvaraf må nämnas *Stora Toftan,* omkring hvilken ligga tvenne byalag, som äro hitlagda från Svärdsjö; ifrån Toftan rinner Sundbornsån, som efter att under sitt lopp bildat åtskilliga vikar och små insjöar, utfaller omsider vid Korssnäs i Runn. I *Årberget,* beläget midt i socknen, förekomma tvenne s. k. grufvor, hvarest fordom brutits ett slags hårdsten eller flinta, som blifvit använd vid kopparsmältningen, innan något lättare smältningssätt var kändt; fordom funnos här 11 kopparhyttor, som numer äro ödelagda. Bland berg märkas det s. k. *Slammerberget* med c:a 500 tld skog, i den östra, mindre bebyggda och mera skogiga delen af socknen, *Högåsen* och *Långfäbodklinten.* Marken är ojemn och stenbunden, åkern består dels af veslera; dels sand och mölja, hvaraf sistnämnda är mest rådande. Af skog finnes mer än tillräckligt. Socknen, som på en bredd af $^3/_4$ mil och längd af 3 mil, hvaraf den bebyggda högst utgör $^3/_4$ mil, omfattar 1,374 qvadratmil land, 0,133 vatten, fördelade på $43^3/_4$ mtl, eller enligt tax.-längden 1,731 spannl. 6 snäsl. bergfrälsejord, $5^8/_{13}$ mtl skatte, $^1/_2$ mtl prestbord. All fast egendom taxerades 1863 till 756,330 rdr rmt, hvaraf 72,730 rdr för verk och lägenheter. Ordinarie räntan utgår med 270 kubikfot råg, 540 kubikfot hafra eller, i penningar, med 368 rdr 90 öre. Folkmängden, som år 1810

var 1,273, uppgick 1863 till 1,542 personer på 387 hushåll.

Näringar äro åkerbruk och bergshandtering. Skattejorden, som har sig ålagd att rusta 5 soldater, utgjorde år 1818: 201 spannland och bergsfrälsejorden uppgafs nämnda år till 1,687, men hvilka summor troligen numer äro betydligt högre; så ha under den verksamme agronomen Johnsons handledning på sednare åren flera stora arbeten med sjö- och myrutdikningar blifvit verkställda. — År 1620 uppbyggdes här först ett kapell, der presterna från Svärdsjö besörjde gudstjensten intill 1623, då Georg Asperus, såsom dess förste kapellan, hitsändes, och skall socknen då blifvit annex, men eget pastorat redan 1636, är nu ett konsistorielt af 3:dje klassen, hörande till Stora Tuna kontrakt af Westerås stift. År 1646 hitlades några byar från Wika och Kopparbergs socknar. Kyrkan, ombyggd 1755 på Toftans strand, är af trä och spånklädd.

Bland märkligare personer, som här bott, må nämnas: Peder Hansson Skrifvare (Svinhufvud) på *Risholn,* hvilken var Dala domare på Gustaf I:s tid; efter honom heter stället ännu *Svinhufvudsbacke* på Risholn. Det fordna adliga säteriet *Hyttnäs* är nästan det enda i Dalarne, som varit bebodt af flera för orten betydande män, såsom den rike grufegaren Jan Ersson och assessorn i bergskollegium Johan Otto, adlad Sölfverström. Pastorn i Falun, Mäster Pehr, om hvilken ännu finnas i behåll flera anekdoter, hade till landtställe *Nedra Krokforssen;* vid denna gård skola bäfrar hafva tillhåll. Bland socknens öfriga välbyggda gårdar, bebodda af bergsmän och tjenstemän, märkas vidare *Christineberg, Dahnholn, Backa,* med prydlig åbyggnad, *Köhlbergsbo,* om 44 spannl. 12 snäsl., *Löfnäs,* om c:a 60 spannl., *Carlborn* samt pastorsbostället. På socknens skogar mot Gestriklands gräns ligger jernverket *Korsån,* med 4,200 tld skog. Byn *Riset,* med 26 invånare, i kyrkligt hänseende hörande till Svärdsjö socken, är nyligen äfven i judicielt dit förlagd. — Adress: Falun.

Sundby, en socken uti Öster-Rekarne härad af Nyköpings län, belägen 1 mil från Eskilstuna, 3 mil från Strengnäs, mellan Mälarfjärden Blacken i norr, der ön Löfsärken och andra höra hit, samt Jäder i öster, Kjula i sydost, Wallby i vester; upptager med 1/2 mils längd, 1/4 mils bredd, en areal af 0,113 qvadr.mil land (efter Hahr), men 0,132 qvadratmil (efter Tham), 0,021 qv.mil uppgifvas af den förre, 0,004 af den sednare vara vatten. Största delen är slättland med lerhaltig jordmån; en rullstensås, hvars fortsättning mot sydost man känner till Dunkers och Gryths socknar i söder, genomlöper socknen till Långholmsudden utanför Sundbyholm, samt fortsätter sedan ända upp till Dalelfven och förbi densamma. Bergarten på *Stråholmen* består af en ganska hälleflintlik röd gneiss; lager af s. k. snäcksmergel förekommer vid kyrkan vid skolprestens boställe. — Socknen, som år 1810 beboddes af 470 och år 1863 af 513 personer med 144 hushåll, innefattar 16 1/4 mtl, hvaraf 9 1/2 skatte, 6 3/4 krono, taxerade till 380,300 rdr rmt. Hufvudnäringen är åkerbruk. — Sundby förekommer år 1314, då en prestbyter här nämnes; år 1318 heter socknen Sundby apud Brosund. Den är nu annex till Kjula. Kyrkan, belägen på en sandås, 1/2 mil från moderförsamlingens, är tillbyggd 1790. Vid *Sundbyholm* finnes en folkskola, som till en del underhålles af nämnda gods och Ribbingelund i Kjula. Sockenbibliothek finnes. Bland fornminnen förekomma en enstaka ättehög samt många resta bautastenar på åsen söder om Hyggeby; på ett berg norr om Ramsten påträffas en borglemning samt åtskilliga högar.

Af gårdar märkas, utom socknens största förutn. *Sundbyholm,* 1 mtl skatte, *Löfgård* samt 1/4 mtl № 9 i *Östra* by, som innefattar 4 1/2 mtl skatte. — 3/8 mtl skatte *Wreta* är ock en välbyggd gård. *Ingespjuta* by är enl. sägnen uppkallad efter en Inge, hvars namn man trott sig hafva läst på en runsten. — Adr.: Eskilstuna.

Sundby, ett frälse-säteri af 2 mtl, uti Öija socken af Wester-Rekarne härad och Nyköpings län, är beläget vid Östra Hjelmaren nära sundet, 3 mil från Eskilstuna och Arboga; det är en gammal gård, tillhörde omkring 1455 Ida Bylow, enka efter Lars Ulfson (Blå), gafs i testamente till Julita kloster, men återlöstes år 1462 af arfvingarne, tillhörde

derpå fru Idas brorsdotter Ermegård Bylow, gift med Måns Bryntesson (Natt och Dag), och sedermera med Jöns Knutsson (Tre Rosor); kom med Kerstin Månsdotter (Natt och Dag) till riksrådet Sigge Laurentzson d. y. (Sparre), † 1509, inom hvilkens slägt det förblef ända till mot slutet af 1700-talet. Dock synes efter Adelns Ättartaflor säteriet äfven tillhört general-majoren Bastian Bonnat och med dennes dotter kommit till kgl. hofstallmästaren Paul Wudd, † 1691. Erik Sparre, en son till öfverståthållaren Axel Carlsson Sparre, som dog på Sundby 1679, var den förste, som skref sig Sparre af Sundby, då han år 1719 upphöjdes i grefligt stånd; sonen, öfverståthållaren Ax. Wrede-Sparre, † 1772, slöt på svärdssidan grefliga ätten Sparre af Sundby. Godset tillhörde sedermera fältmarskalken J. A. Meijerfelt och försåldes 1817 af enkan Lovisa Augusta Sparre till P. Gödeke, tillhörde från år 1829 excellensen C. De Geer, hvars enkefru, friherrinnan Ulrika D., född Sprengtporten, för närvarande innehar det. — Af Sigge Sparres son, Gustaf I:s tappre härförare och förtrogne vän, marsken och riksrådet Lars Siggesson, bebyggdes Sundby med ett stenhus 1546—1550; denna stenbyggnad, med sina tjocka grundmurar, är under förre egarens tid, under ledning af byggmästaren Nyström från Östergötland, med ansenlig kostnad påbyggd och förändrad i Götisk stil, med flera små tornspetsar med kors, efter mönstret af Abbotsford i Skottland; inredningen är i olika våningar efter olika tiders smak. Här förvaras äfven flera minnen af Sparreska slägten. Det hela är räknadt bland rikets förnämsta konstprydnader.

Sätesgården uppgifves af Djurberg år 1818 haft 44 t:rs utsäde, höbergning till 480 sommarlass; i trädgården finnes orangeri. En stor skogstrakt på södra sidan om Hjelmaren hörer till godset, som utgöres, utom säteriet, af 7½ mtl frälse, 3 rå och rör, 1¼ mtl skatte, jemte tegelbruk och enbladig såg; hela fastighetsvärdet upptogs i 1863 års bevillning till 386,200 rdr rmt, hvaraf 155,000 rdr för säteriet med tegelbruk. Vid godset bodde år 1863 nära 440 personer.

Sundby, ett fr.-säteri af 1 mtl, uti Lilla Malma socken af Willåttinge härad och Nyköpings län, beläget vid Malmasjön, nära Malmköping, nämnes 1358 såsom tillhörigt Eskilstuna kloster, donerades från kronan 1579 till Hans Stuart, egdes 1663 af David Stuarts dotterson Ernst Lode och såsom säteri från 1667; reducerades 1684, men utbyttes åter till frälse 1686 och tillhörde 1697 Lodes måg W. Engelhardt, sednare egare hafva tillhört slägten Lovisin; för närvarande eges det af doktor J. E. Flodbergs sterbhus. Sundby var 1863, jemte 1¾ mtl frälse, Malma qvarn för 2 par stenar, samt bränvinsbränneribyggnader, tax. till 96,500 rdr rmt, hvaraf 30,000 rdr för sjelfva säteriet. Godset är för närvarande bortarrenderadt för 5,700 rdr. På egorna bo c:a 139 personer.

Sundby, en lägenhet af 60 seland (enl. mtlslängden af 32¾ sel.) uti Boteå socken i Ångermanlands Södra fögderi af Wester-Norrlands län, är så till vida af märkvärdighet, som den varit häradshöfdingsboställe och vunnit mycken förbättring i prof. Magnus Stridsbergs tid på 1780-talet; den af honom utgifna åkerbruksbeskrifningen skall ock blifvit grundad på här gjorda försök. På egorna finnes en helsokälla.

Sundby, egendom uti Ornö kapellsocken af Sotholms härad och Stockholms län, belägen vid en vik på södra kusten, utgöres af *Sundby,* 1 mtl frälse (ej 3 mtl frälse såsom Tham uppgifver), 2 mtl frälse-säteri, med 10⅜ mtl frälse, ½ mtl skatte underlydande samt Lättinge qvarn, Borgens fiske, alltsammans taxeradt till 113,700 rdr; fordom har äfven funnits masugn för Utö grufvor. Enligt Djurberg hade gården år 1818 gammal mangårdsbyggnad af trä, omgifven af trädgård samt godt höbol och fiske. — Sundby köptes från kronan år 1646 af Stjernsköld, egdes 1686 af amiral-löjtn. G. Sparre; bland sednare egare må nämnas öfveramiralen, grefve Edvard Diedr. Taube af Odenkat, † 1751, och om hvilken förmäles, att han under konung Carl XII:s krig bivistat flera sjödrabbningar; kommenderade 1713 ett antal galérer och bragte genom några styckeskott Ryssarne att aftåga ifrån Åbo. — Godset egdes i slutet på 1700-talet af

slägten Rosér, 1850 af grefve Hamilton och lydde 1863 till Näringsbergs fideikommiss, som eges af majoren, grefve M. A. C. G. A. Stenbock. År 1719 härjades gården af Ryssarne.

Sundby, ett frälse-säteri af 1 mtl uti Huddinge socken af Svartlösa härad och Stockholms län, beläget vid Örlångens sydvestra strand, $1^1/_4$ mil från hufvudstaden, i närheten af jernvägs-stationen Huddinge, utgör med Gladö, 1 mantal frälse-säteri, 2:ne mjölqvarnar, en såg, som drifves med nya öfverfallshjul af tillräcklig vattentillgång ifrån omkring 3,000 tlds areal och med 77 fot högt fall, samt 8 jordtorp, en egendom, med en areal af 1,854 tld, deraf 112 åker, 60 äng, skog och hagmark 1,262 tld. Åkerjorden, bestående af stark lera med mergelbotten, är indelad i 8 skiften om 14 tld hvartdera. Fiske finnes uti 3:ne sjöar, äfvensom god jagt å egorna. Utskylder till kronan, presterskapet och kommunen uppgå inalles till omkring 380 rdr, och egendomen värderas till 150,000 rdr rmt. Manbyggnaden, med naturskönt läge vid förutnämnda sjö, med tillhörande park och trädgård, innehåller 17 rum.

Första kända egaren är Peder Svensson af adliga ätten Swart, som förseglade bland adeln konung Gustaf I:s testamente 1560 och Ständernas bevillning 1561; inom slägten har godset förblifvit intill 1686. Sednare egare äro uppgifna under artikeln Gladö.

Sundby, Stora, ett frälse-säteri af 2 mtl uti Kernbo socken af Selebo härad och Nyköpings län, beläget $^1/_2$ mil från Mariefred, är en gammal gård, som tillhörde vid början af 1500-talet Anders Pyk, derpå dennes måg Hans Ekeblad, i hvars slägt den förblef en tid; tillhörde 1676 och 1686 Jöran Ulfsparre, 1708 och 1719 frih. Posse, 1728 v. Schantz, 1735 grefve Cronhjelm, 1740 fröken Falkenberg, 1760 fru Hacker, som uppförde hufvudbyggnaden af sten, 1768—88 Hauswolff, derpå dennes måg gr. Horn; från 1806 genom köp och ännu 1825 grefve Gyllenborg, slutligen grosshandl. F. D. Erdmann. Såsom det förnämsta och minnesvärdaste vid gården anföres af Tollstorp, att der förvaras ett långt väl arbetadt svärd, hvars blad är 2 tum bredt, 1 aln och 14 tum långt, med F. 3. och deröfver en krona samt zirater ganska skickligt grafverade derpå, jemte andra vapen från en mycket äldre tid. — Trakten häromkring var för 90 år tillbaka ett hängefly, dit ingen kunde komma, och flera dalar, hvarest nu äro åkerfält, voro då kärr, som höst och vår liknade sjöar, här har man uppgräft ett fartyg, bygdt på gamla viset.

Under Sundby lyda $^1/_2$ mtl rå och rör *Lilla Sundby*, $2^1/_2$ mtl frälse, $2^5/_8$ skatte, samt $\frac{107}{140}$ mtl *Årby* med qvarn för 2 par stenar, Tivoli under kongsladugården Gripsholm, allts. var 1863 tax. till 171,400 rdr, hvaraf 50,000 rdr för Stora Sundby. Bland underlydande må nämnas Läggesta gästgifvaregård.

Sundby, ett berustadt säteri af $1^1/_2$ mtl uti Westra Ryds socken af Bro härad och Uppsala län, beläget vid Skarfven, förekommer omkring 1308 som herresäte, tillhörde omkr. 1600 slägten De la Gardie, i början af 1700-talet Strokirch, sednare grefve Lantingshausen, 1825 och 1849 med underlydande $^5/_8$ ber. säteriet Wäsby, $^1/_2$ frälse-säteri Örsta, $^1/_2$ frälse Gällöfsta, 4 mtl skatte, af baron Sigfrid Rålamb. Godset tax. 1863 till 184,500 rdr rmt, hvaraf 80,000 för Sundby och 20,000 rdr för Gällöfsta tegelbruk.

Sundbyberg, ett frälse-säteri af $1^3/_4$ mantal (med Sundbyhof), uti Bromma socken af Sollentuna härad och Stockholms län, reducerades 1863 från en Grönberg, tillhörde 1772 Strandberg, 1849—63 friherre Fleetwood. — Tax.-värdet är 60,000 rdr rmt.

Sundbyholm, kungsgård uti Sundby socken af Öster-Rekarne härad och Nyköpings län, af $4^7/_8$ mtl krono-säteri, är belägen på Långås udde; har jemte $1^7/_8$ mantal krono, Sundby, lydt under Eskilstuna kloster, derpå under kronan, donerades 1627 till Carl Carlsson Gyllenhjelm, som stiftade den under Sundby socken omnämnda skolan, der socknens alla barn skulle njuta fri undervisning. Gården innehades sedermera af Ribbingar, riksrådet Seved Bååt; reducerades, men utbyttes af Seveds son, landshöfd. Carl Bååt, indrogs snart åter, och har sedermera dels på arrende varit upplåten åt enskilda, dels ock från 1799 innehafts i förläning af hertig Carl till hans död

som konung. Gården, som nu är bortarrenderad, uppgifves af Djurberg år 1818 egt 34 geometriska tlds utsäde, hjelpligt höbol och trädgård. Åbyggnaden är afttecknad uti Dalbergs Suecia.

Sundbyvik, *Sundby*, ett frälse-säteri af $1^1/_2$ mtl uti Nyköpings län, Wester-Rekarne härad och Tumbo socken, beläget nära Qvicksund, $1^1/_2$ mil från Thorshälla, kallas 1686 fru Ebba Flemmings gamla fr., egdes 1708 af Westphal, 1719—35 af lagman Adelstjerna, 1740 af presidenten H. von Fersens arfvingar, kom med dennes dotter till den år 1759 utnämnde öfver-ståthållaren i Stockholm, frih. v. J. A. Lantingshausen, som gjorde detta jemte Österby och Tibble till fideikommiss inom slägten; närvarande innehafvare äro baron N. v. Lantingshausen och hofmarskalken frih. N. von Höpken.

Sundbyvik uppgifves af Djurberg år 1818 haft äng till 120 lass hö, nödtorftig skog och mulbete; manbyggnaden utgjordes af en vacker hufvudbyggnad med 2 flygelbyggnader, samtliga af trä; gårdsplanen är stor, planterad med askar och lindar; härtill hörer en vacker och väl anlaggd trädgård. — Säteriet utgör, jemte 2 mtl frälse-säteri *Österby*, $^1/_4$ rå och rör Tjärtorp med underlydande $14^5/_8$ mtl frälse, $^5/_8$ mtl skatte samt tegelbruk under eget bruk, $^5/_8$ mantal skatte, $2^1/_8$ mantal frälse, bortarrenderade, ett gods, som är för närvarande utarrenderadt för 12,000 rdr rmt; på egorna bo 326 personer.

Sundet (i jordeböckerna) Sunds ladugård i tax.längden. En säteri-ladugård af 1 mtl i Rydaholms socken af Östbo härad och Jönköpings län, har fordom varit ladugård under *Tiabo* (Tiaboda) nuvarande Yxkullssund i Hvitaryds socken, egdes 1725 af Erik Sjöblads arfvingar, sedan af kammarherre Banér, Axel Palbitzki, kapten Wrede och nu sednast af majoren Danckwardt. Taxeringsvärdet är 28,600 rdr rmt.

Sundhede, benämningen på ett af Helsinglands tre skeppslag, hvaruti landskapet indelades tills under Kalmare-Unionen allmogens åligganden upphörde att utrusta krigsskepp, derefter finner man stundom hela Helsingland, styrdt af en konungens embetsman, sålunda benämndt; det utgjorde kustlandets vigtigaste plats, och var beläget på södra sidan af den långa sandås, hvilken från det inre af landet genomlöper Högs med flera socknar. När Helsingland i kyrkligt hänseende förenades i tvenne prosterier, förändrades äfven skeppslags-indelningen till tvenne, och Nordanstig förenades med Sundhed, som motsvarade norra prosteriet, och *Alyr* (Alir) det södra.

Sundranäs, ett krono-säteri af 1 mtl uti Annerstads socken af Sunnerbo härad och Kronobergs län, är beläget på ett näs i sjön Bolmen; härå förvärfvades frälse af Olof Hård af Segerstad, och tilläts honom jemte arfvingar bruka det jemte Norrnäs, $^1/_2$ mtl, för sätesgård, enligt kongl. bref af den 26 Juni 1613; båda reducerades, hvarefter de anslogos till boställe för chefen vid Kronobergs regimente. — Å egorna utvisas ruiner efter fästet Piksborg.

Sundre, annex-socken till Wamblingbo pastorat, är belägen uti Gotlands läns Södra fögderi och sydligast på ön, 8 mil från Wisby; omfattar 0,149 qv.mil land, fördelade på $7^5/_8$ mtl, hvaraf $6^7/_8$ mtl skatte, $^1/_2$ krono. Marken är bergig, med små dalar mellan bergen; jordmånen består af god fruktbärande sjöör och myllig lera, bidragande till en någorlunda rik sädesbygd, som deremot är i saknad af hjelplig äng och i brist af skog. Här upptäcktes 1761 af assessor Camitz 2 röda marmorstreck, hvaraf det ena hade likhet med agat; äfven har man härstädes påträffat ganska godt florentiner-lack. Inom socknen märkes *Hoberget*, som har sin särskilda artikel. — Socknen, som år 1805 beboddes af 146, hade 1863 en folkmängd af cirka 240 på 53 hushåll; roteringen är två båtsmän. All fast egendom var i 1863 års bevillning åsatt ett värde af 135,900 rdr rmt, hvaraf 30,000 rdr för *Klefva* fyrbåk. — Kyrkan, belägen $^1/_2$ mil från moderkyrkan, uppförd af sandsten med ringa inblandning af kalksten, saknar socklar å skeppet och choret; har torn, tre våningar högt, med en dörr högt upp på muren, som anses haft till ändamål, att förvara för fiendens infall qvinnor och barn samt den dyrbaraste egendomen för de byalag eller enskilda personer, som bidragit till tornets uppförande. — Ruiner af enahanda torn skola äfven

finnas på flera ställen i England, hvilka anses vara uppförda under Anglosachsernas tid för samma ändamål. — För barnundervisningen finnes fast folkskola, som under året 1862 besöktes af 29 barn. Bland fornminnen finnas fyra grafstenar med runor; åtskilliga fynd äro gjorda, bestående af ett stort antal cufiska och anglosachsiska silfvermynt samt smycken.

Af gårdar och hemman nämnas $^3/_4$ mtl *Annexen;* $^1/_2$ *Ottes (Other* i mantalslängden) med $^1/_{32}$ mtl *Ljufves (Jufves),* utgöra ett gods. — 1 mantal *Wännes, Skoga,* $1^1/_2$ mtl *Westergårda, Hallbjens, Majstre, Digrans, Thomasse, Thore.*

Sundsby, ett frälse-säteri af 1 mtl uti Walla socken af Göteborgs och Bohus län, beläget på den lilla bergiga ön *Mjören,* vid ett smalt sund, som bildas af Nordsjön, hvilken flyter in mellan denna och den stora ön Tjörn, — är förskönadt af den täckaste natur — ja, man kan, på vissa ställen der, anse sig förflyttad till den yppiga södern.

Äldsta kända egare voro af norska slägten Gréen. Genom den utmärkte norske rikskansleren A. Gréens syster, Gurre, kom gården till John Schack, hvilken skref sig till Schielbred, och med deras dotter Bente till Hartvig Andersson Hvitfeldt, fader till Margareta Hvitfeldt, som, efter att hafva förökat Sundsby med mångfaldiga gårdar, donerade 1664 »för everldeliga tider till Hans Kongl. Maj:ts akademi eller Göteborgs gymnasium og till den studerande ungdom af Bohus læn, som dervid kunde fruchtbarlig opdragis, *) till en stipendiifond», $147\frac{1}{12}$ mtl (enligt annan uppgift $151\frac{1}{24}$) hela hemman. Denna storartade donation, näst konung Gustaf II Adolfs, af omkring 300 hela hemman till Uppsala Universitet, den största af alla i Sverige, gjordes efter att hennes son, Ivar Dyre, under en utländsk resa aflidit i Montpellier 1663 vid 18 års ålder. Denna märkvärdiga, manhaftiga qvinna, som till häst inspekterade sina egendomar, delar större charakterers öden, att af några bedömas hårdt, af andra högt upphöjas, så skildras hon än såsom hård, hersklysten, nyckfull, oärlig och girig, än åter berömmes hon för ett ädelt sinne, gifmild, from och gudfruktig, »hvilkens namn blir i åminnelse, med de rättfärdigas, så länge Sundsby och Åby varar.» Huru betydligt imellertid detta s. k. gymnasiigods är, kan slutas deraf, att endast de räntor, som under våren 1863 utdelades åt den studerande ungdomen vid sagda lärosäte till uppmuntran och understöd, uppgingo till den ansenliga summan af 13,930 rdr. De praktfulla åbyggnader, uppförda af L. Olsson Gréen, som på Margaretas tid upptogo platsen, der de nuvarande anspråkslösare stå, hvaraf flyglarne äro från 1720 och sjelfva manbyggnaden af en yngre dato, uppförd af en gårdens arrendator Wirgin, förstördes af vådeld nämnda år. Det enda, som påminner om den flydda herrligheten, är den stora dammen vid bergets fot, och en i trädgården befintlig murgröna tjock som en mansarm, dit planterad af fru Margareta. Invändigt i ladan ser man ännu dessa alnsbreda ekplankor, som ofta förekomma i urgamla träbyggnader, men eljest äro alla åbyggnader i temligen förfallet skick. — Egendomen, bestående utom säteriet af säteriladugårdarne 1 mantal *Åker,* $^1/_2$ *Djuphult* och $^1/_2$ *Tunnevik,* beskrifves af A. E. Holmberg vara uti ett sådant skick, som man kan vänta sig en arrendegård, hvars arrendesumma är så hög som möjligt tilltagen. Jemförd med sitt hemmantal, är Sundsby egendom ingalunda af någon utmärkt beskaffenhet. Egorna äro vidt kringspridda och svårskötta, jordmånen vattensjuk och på sina ställen, såsom på Tunnevik, af mindre god beskaffenhet. Årliga utsädet är 60 t:r säd samt 50 t:r potates, afkastningen 800 t:r; ängen uppgifves lemna 200 lass hö, hvarmed och med tillhjelp af halmfodret vinterfödas 80 nötkreatur, 8 hästar och 50 får. Till husbehof växer skog af ek, gran och furu, äfven finnes hjelplig tillgång på bränntorf. Ett bränneri i 2:dra klassen och en husbehofsqvarn, som aldrig går, äro de enda inrättningar på denna gård. — Af Sundsby utgår extra rotering för $^1/_2$ båtsman af Bohus kompani. Rörande underlydande hemman kan upplysas att *Djuphult* är

*) Men sedan år 1694, då kon. Carl XI reducerat en del hemman och af kongl. nåd återskänkt dem åt gymnasium, har man ansett sig oförhindrad att, till visst belopp tilldela understöd äfven åt Hallänningar.

jemte 16 mtl ins. frälse i andra hemman uti samma socken förbytta från danska kronan af Thomas Dyre 1648 och lagda under säteriet *Sundsby*.

Sundsholm, ett berustadt säteri af $1\frac{1}{2}$ mtl, uti Gladhammars socken och Södra Tjust härad af Kalmar län, beläget $\frac{1}{2}$ mil s. o. från kyrkan, som ligger $1\frac{3}{4}$ mil från Westervik, är väl bebygdt med manbyggnad jemte 2:ne flyglar, dels af sten, dels af trä reveterade, naturskönt belägna å en på tre sidor af sjön Maren kringfluten smal udde, som vidgar sig till en med ekar, björkar och lindar bevuxen äng, hvarest under sednare åren park och trädgård blifvit anlagda.

Säteriet har förut hetat Sparreholm och Maråcker, hvilket sednare ännu skrifves i jordeboken, samt på 14-, 15- och 1600-talen tillhört slägterna Trolle och Sparre. Talrika i Gladhammars kyrka upphängda vapensköldar härleda sig från Sundsholms fordna egare. Äfven finnes der en värja, hvarmed, enligt sägen, en Sparre skulle huggit hufvudet af ett troll, som motsatte sig hans färd till julottan. Traditionen förmäler äfven om en vikingahöfding vid namn Maring, som först skall hafva bebyggt och bebott stället. Vårdkasar, grafkullar och stensättningar vittna för öfrigt om gårdens höga ålder. Sundsholms egendom delvis reducerad till kronan under kon. Carl XI, återköptes i flera repriser, nemligen 1706, 1757 och 1790 af Cederbaumska slägten, som under större delen af förra århundradet innehade den. Sedan egendomen derefter en längre tid vandrat, så att säga, ur hand i hand, köptes den 1847 och eges fortfarande af kongl. sekreteraren Emil Key, som omskapat dess utseende medelst stora nyodlingar och införandet af cirkulationsbruk, väganläggningar och trädplanteringar, nybyggda ladugårdar af sten samt anlagda utgårdar och torp m. m.

Sundsholms egendom utgöres, utom säteriet, af 1 mtl frälse, $\frac{3}{4}$ skatte; hela arealen är 2,800 tld, deraf 1,000 tld åker och äng, resten hagmark och skog. Årliga utsädet på gårdarne under eget bruk är 170 t:r höst- och vårutsäde, hvarjemte 45 tld äro använda till rotfrukter. Till gården höra mjölqvarn med 2 par stenar, såg och benstamp. Hela taxeringsvärdet är 130,600 rdr, hvaraf 60,000 rdr för sjelfva hufvudgården.

Sedan år 1860 är härstädes placeradt ett af statens stamholländerier för Ayrshire-race, som ursprungligen var uppsatt vid egendomen Casimirsborg; det utgöres af en tjur och 20 kor, till hälften af djur förflyttade från stamholländeriet vid Haddarp, till andra hälften från Riseberga och det enskilda holländeriet vid Ekolsund. Totala afkastningen i mjölk för året 1862—63 har varit 10,067 kannor. Medelpriset å under samma tid försålda 4 tjurar och 3 qvigor var för de förra 171 rdr och för de sednare 145 rdr.

Sundsholm, *Sundholmen*, gästgifvaregård uti Elfsborgs län, hvarifrån skjutsas till:

Skene i n. v.	$1\frac{5}{8}$	mil.
Bonared i norr	2	»
Östesby i s. o.	2	»
Åsbro i s. v., Halland,	2	»

Till förbättring af vägen mellan Sundsholm och Borås har 1863 blifvit anslaget af staten 60,000 rdr rmt.

Sundsholm, *Sundsholmen* eller Förola, ett mtl frälse uti Järsnäs socken af Tveta härad och Jönköpings län, beläget vester om Nätaren, hade enligt Djurberg 1818 svagt höbol, hjelplig skog, gammal tvåvåningsbyggnad samt 2:ne nya vackra flygelbyggnader, alla af trä, obetydlig trädgård. Sundsholm taxerades 1863 med underlydande $\frac{1}{4}$ mantal frälse till 46,000 rdr rmt.

Kända egare äro på 1840-talet löjtn. Hebbe, 1863 Carl J. Larsson. — Här är enda stället i länet, der man måste färdas på färja öfver en vik af förutnämnda sjö.

Sundsholmen, en gård uti Espereds socken af Åhs härad och Elfsborgs län, är märkvärdig af den å egorna här fordom befintliga borgen, belägen på en holme i sjön Tolken. År 1373 har Vernechinus, capitaneus Castri Sundsholm, underskrifvit och förseglat ett gåfvobref till Nydala kloster. Till detta slott, som innehades af grefve Pehr Brahe, förde Erik Gustafsson Stenbock den från Hörningsholm år 1572 bortröfvade Malin Sture. Sundsholms gods, som ansågs förverkadt af Gustaf Brahe, återlemnades 1620 af konung Gustaf II Adolf till

riksdrotset Magnus och dess broder Abraham Brahe. Den förre skall bebyggt Sundsholm, men uraktlåtit, att, i likhet med tidens bruk, bygga under slottet en fängelsehåla för att deri nedkasta halsstarriga bönder, såsom det synes af ett bref från hans enkefru, Helena Bjelke, till mågen, grefve Jacob de la Gardie, deri hon beklagade sig öfver att nödgas skicka en dräng till fängelset på Leckö, i brist af dylikt på Sundsholmen. — Den 1 Maj 1706 undergick slottet en 14 dagars förödelse af åskeld. — En utsigt af fästet finnes i grefve Dahlbergs Suecia Ant. et Hodierna. — Hemmanet *Sundsholmen,* 1 mtl frälse, räknar bland egare general-adjutanten G. Ruthensparre, major Falkenberg, doktor Sv. Sundmark, hvars enka sålde det åt bönder; 1863 funnos härtill 6 egare.

Sundshytte, en masugn uti Grythytte socken af Örebro län, taxerad till 10,000 rdr, eges jemte $\frac{23}{96}$ mtl i Sundsboda samt andra hemmansdelar, tillsammans tax. till 108,300 rdr, af brukspatron C. E. Carlsson.

Sundsjö, en socken i Jämtlands läns Norra fögderi och Räfsunds härad, belägen $3^1/_2$ mil från Östersund, omfattar en areal af 4,742 qv.mil, hvaraf 0,702 äro vatten. Marken är bergig och socknen genomskäres af vatten samt har äfven en vidsträckt fast steril skogsmark. Af sjöar räknas omkring 20, mestadels fiskrika; den arm af Refsundssjön som går upp till kyrkan, kallas *Sundsjön* och har 7 holmar. Stränderna äro mer odlade och utsigten från höjderna ofta öfverraskande skön. Jordmånen är lera, blandad med sand, af mager beskaffenhet. Hufvudnäringar äro åkerbruk och boskapsskötsel, hvilken sednare är fördelaktig, i anseende till godt mulbete. Djurfång idkas i de vidsträckta skogarne, äfven idkas handtverk och handel. Socknen, som 1810 beboddes af 523 och 1863 af 1,038 personer på 211 hushåll, innefattar $16\frac{271}{360}$ mtl, hvaraf $15\frac{1693}{35280}$ mtl skatte, $1\frac{4973}{7056}$ mtl krono, taxerade till 774,925 rdr rmt, hvartill komma 6,000 rdr för tullqvarn i Sörviksån samt ett torp i *Fanbyn.*

Kyrkan, belägen $1^1/_8$ mil från Räfsunds kyrka, skall i början varit moderkyrka, är nu mer annex till Räfsund; komministern bor på $\frac{13}{48}$ mtl *Prestbord.* Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola af en examinerad lärare, $^1/_5$ af barnen undervisas i hemmen. Märkligaste gården är kapitens-bostället *Stamnäs,* $^2/_3$ mtl krono. — Af byar nämnas *Björsjö, Marsätt* och *Åsen.* — Adress: Östersund.

Sundsmarken, fordom kronopark, nu mer sockenallmänning uti Wadsbo härad och Skaraborgs län, är beväxt med tall och gran, samt något ek, al och björk. Sundsmarken, reglerad, enl. kongl. brefvet af den 18 Juni 1828, består af $450^7/_8$ tunnland, deraf 447 tld 18 kappl. ren skogsmark.

Sundsta- Wester, en berustad sätesgård af 2 mtl, uti Husby-Lyhundra härad och Stockholms län, belägen vid Lommarens norra strand, har på 1600-talet tillhört slägten Bure, och genom gifte Wernsköld och Taube, Ekenstjerna genom byte från 1747; har sedermera haft åtskilliga egare, deribland må nämnas i slutet af 1830-talet major C. L. Trafvenfelt, kom på 1840-talet till 2:ne bönder; underlydande äro $2^1/_4$ mtl, och på dess egor finnes stärkelsefabrik. Gården uppgifves af Djurberg år 1818 haft 20 t:rs utsäde, höbol till 100 lass, hjelplig skog, någorlunda ansenlig mangårdsbyggnad af trä, samt trädgård till husbehof. Hemmanet, jemte $^1/_8$ mtl *Täppan,* köptes 1806 till skatte för 153 rdr 19 sk. 6 rst.

Sundsvall. Medelpads enda stad och stapelstad, anlades af Gustaf den Store vid den då s. k. Köpstadsbyn och privilegierades af honom 1624, hufvudsakligen med anledning af en konungens plan att der upprätta ett gevärsfaktori; men då detta i stället inrättades i Söderhamn, beslöt Christina, som år 1647 bekräftade de af hennes far meddelade privilegierna, stadens flyttning till dess nuvarande plats, $^1/_8$ mil närmare hafvet, vid en fjärd af Bottniska viken, i hvilken Ljungan och Indalselfven utfalla på ömse sidor om inloppet till stadens beqväma och säkra hamn, hvarjemte Selångersån flyter igenom staden. Konung Carl XI utvidgade Sundsvalls privilegier; men redan 1721 blef staden vid Ryska flottans annalkande, till en del satt i brand af de flyende invånarne sjelfva, men den 25 Maj efter tappert försvar utplundrad och nedbränd, så att

endast kyrkan skonades. Efter fredens afslutande uppstod imellertid staden snart ur sin aska i förnyadt och reguliert skick, hvarefter ständerna 1765 beviljade staden delaktighet i Hernösands stapelrätt med upplagsplats och frihet för de varor, som exporterades m. m., jemte obehindrad handel på de orter vid Östersjön, der tillgång fanns på linfrö. Framdeles erhöll staden egen stapelrätt och utrustades 1859 med allmän nederlagsrätt. Genom alla dessa friheter repade sig stadens handel ansenligt, och exporterade den bjelkar, bräder, spiror o. s. v., så att uppbörden vid dess landt- och sjötull steg till 3, 4 à 5,000 daler silfvermynt årligen och Sundsvalls skeppsbyggeri ansenligt utvecklade sig. Stadens utseende var imellertid länge ruskigt nog, och icke förrän 1849 hade Sundsvall stenlagda gator. En eldsvåda lade östra delen i aska 1803; men cholerafarsoten, som hemsökte staden 1855, uppträdde här med ovanligt mild karakter.

Bland Sundsvalls byggnader utmärka sig främst stadens *kyrka*, af trä från år 1650, men grundlagd af sten 1737 och uppförd af Anders Romberg från Leksand med sådan drift, att hon redan år 1739 var färdig till det yttre. Hon är åttkantig och hvilar på 6 fristående pelare; men som man befarade, att hvalfvet skulle instörta, måste en tillbyggnad göras, och först 1753 var kyrkan färdig och uppkallades efter drottning Lovisa Ulrica. — Dernäst böra i staden nämnas nya *rådhuset* och *hotellbyggnaderna*, — *lasarettet* och *kurhuset*, vid hvilka stadsläkaren är läkare, — *telegrafbyrån*, — *theaterhuset*, af trä, färdigt år 1857, — *elementarläroverket* (femklassigt, med 6 lärare och 97 lärjungar 1864), — *folk-* och *slöjdskolan*, *packhuset*, *sjötullkammaren*, *jerngården*, *kallvattenkurinrättningen*, *fattighuset* m. m. — Den reguliert anlagda staden har 6 gator på längden och 21 på bredden, och på elfvens andra sida ligger dessutom en förstad, bestående af en gata och kallad Norrmalm. Hela arealen är 108 tld; på stadsjorden odlas hufvudsakligen foderväxter, och på stadens egor finnas 3 tullmjölqvarnar, 1 såg och ett tegelbruk, alla tillhöriga bolag inom staden, hvilken sjelf eger tvenne manufakturverk, ett för malning af färgträd och krita, det andra för beredning af snestänger och spik af s. k. gul metall för skeppsförhydning.

Sundsvalls stad tillhör 3:dje klassen och taxerades, med dertill hörande 4,370 tld jord, till 3,311,600 och erlades i allmän bevillning 12,247 rdr. Invånarne, hvilkas antal 1850 var 2,440 och nu uppgår till öfver 4,900, lefva hufvudsakligen af handel och sjöfart, hvarförutan skeppsbyggeri, handtverkerier, strömmingsfiske och jordbruk utgöra invånarnes binäringar. Staden exporterar jern från de kringliggande bruken samt trävaror, hvilka på Ljungan och Indalselfven flottas hit från Medelpad och Jämtland m. m.; deremot importeras salt, vin, specerier, medicinalier och manufakturvaror, hampa och äfven, från Finland, råg, tjära och smör. Till inrikes sjöfart begagnade staden år 1860: 10 fartyg om 417 läster, och till utrikes 43 fartyg om 6,787 läster, utom ångfartyg, som göra reguliera turer mellan Sundsvall, Stockholm och de norra orterna; för år 1863 uppgick hela tulluppbörden till 171,494 rdr rmt. Stadens handelscorps räknade 1860: 23 gross- och 127 minuthandlande. Sundsvall har filialbank och sparbank, folk- och slöjdskola, lasarett och kurhus samt kallvattenkuranstalt; staden var landshöfdingesäte från år 1762 till 1778.

Sundsör, ett frälse-säteri af 2 mtl uti Turinge socken af Öknebo härad och Stockholms län, med ett eget, i många afseenden vackert och pittoreskt läge vid Turinge-åns utlopp i Mälaren, $1^1/_2$ mil från Södertelje, omgifvet af höga och branta berg, hvaraf må nämnas ett berg utmed ån af ungefär 150 fots höjd öfver vattenytan, och hvarifrån en vidsträckt utsigt erbjuder sig. Öfverst på toppen stå ännu murar qvar efter en vikingaborg.

Hemmanen Sund och Östersund donerades af konung Gustaf II Adolf till ryttaren Pehr Grönberg och sammanlades sedermera med Sundsör, som förr varit en stor egendom med många underlydande hemman. År 1678 den 12 April erhöll egaren af Sundsör, assessor Abrah. Cronström, privilegium på 2 stålugnar och en stålhammare; förut skola här varit inrättade tvenne kopparhamrar, allt till-

hörande Nyqvarns manufaktur-inrättning. Fältmarskalk Rehnsköld har låtit uppföra boningshusen; efter honom har egendomen 1772—1799 tillhört slägten Cederstedt, 1825 stallmästaren Westfeldt, 1830 löjtnant Stackell, som nedlagt betydliga penningar i byggnader, deribland ett spannmålsmagazin af sten kostat öfver 20,000 rdr. Samma man hade ett större antal utmärkt vackra bössor, deribland en, som tillhört kon. Ludvig XVI, äfvenledes en väl gjord skalperknif eller Tomahawk, som en resande hemfört från vildarne i Amerika. År 1850 egdes godset med $10^1/_2$ mtl underlydande af Nygren, år 1863 egdes $1^3/_4$ mtl af säteriet med sågqvarn samt 1 mtl frälse *Bångsta* af enkefru S. H. Sucksdorff; arealen är c:a 811 tld, hvaraf 320 åker; det öfriga af säteriet utbröts 1857 till en särskild egendom under namn af Sundsvik.

Gården, som uppgifves af Djurberg år 1818 haft höbergning till 250 lass hö, tillräcklig skog, nätt och vacker mangårdsbyggnad af sten, 2 våningar hög, jemte 2 flygelbyggnader och stor trädgård, har betydlig qvarn, såg och tegelbruk, der redan på 1840-talet tillverkades ej mindre än 1 million murtegel om året, och har här sedermera blifvit anlagd en fabrik för rör eller ihåligt tegel, om hvilket slag det heter i Aftonbladet: »Då detta tegel är mycket lättare samt tillåter en jemnare bränning än det vanliga, och derjemte är vida användbarare till en mängd arbeten än vanligt tegel, äfven derföre, att en deraf uppförd mur fortare uttorkar, är det synnerligen att rekommendera.»

Sundsvik, ett frälse-säteri af $^1/_4$ mtl uti Turinge socken af Öknebo härad och Stockholms län, är d. 10 Febr. 1857 utbrutet af ofvannämnda säteri *Sundsör*, och utgör med mjölqvarn, ett större tegelbruk och sågqvarn, ett gods, tax. till 122,000 rdr, som eges af herr L. Ekström.

Sundtorp, *Suntorp* (i 1777 års jordebok), en gård af $1^1/_4$ mantal skatte uti Ljungby socken, Södra Möre härad och Kalmar län, belägen $1^3/_4$ mil från staden Kalmar, skall enligt Tuneld vara en af de bästa inom länet; rådande jordmånen är lerblandad svartmylla af utmärkt god beskaffenhet. Den ymniga skogen består af tall, gran, ek, björk och al. Den till gården hörande trädgården är rymlig och har en mängd goda fruktträd. — Af egare nämnas 1826 majoren Gid. von Schantz och 1828 kapiten Hammarsköld, 1863 Anders Niclasson. Taxeringsvärdet är 60,000 rdr rmt.

Sundören, lastageplats vid södra ändan af Ströms kanal, dit de fartyg, som ämna sig till Wenern, bogseras från Göteborg af ångfartyg, likasom de, som komma från Göta kanal och ämna sig till Göteborg.

Sunnansjö, bergsmans-hammare uti Grangärdes socken af Stora Kopparbergs län och Wester-Bergslags fögderi, är uppförd 1627 i vattendraget från sjön Malungen till Bysjön, nära kyrkan; har förut varit förenad med Nyhammars bruk, men är nu skiljd derifrån. Tillverkningen vid tvenne härdar uppgifves till 400 *skℓℓ* stångjern af eget tackjern. Bruksstämpeln är 2 korslagda S. En gård i Sunnansjö by eges af en handlande; Sunnansjö Nedra härd jemte masugn (taxerad till 24,000 rdr), $1^3/_{32}$ mantal skatte skogshemman med qvarn lyda under Ludvika bruk. Sunnansjö rekognitionsskog innehåller 1,026 tunnland skog, 544 tld mossar; byggnadsskogen innehåller 345 tunnland samt 17 tunnland mossar, 153 tunnland sjöar.

Sunnanskog benämndes i fordna tider de delar af Sverige, hvilka voro belägna söder om de stora skogarna Kolmorden och Tiveden, eller det äfven s. k. Göta land, hvaremot de landskap, som lågo norr om samma skogar, kallades med ett gemensamt namn *Nordanskog*.

Sunnanå, ett frälse-säteri af $^5/_8$ mtl uti Hagby socken, Hagunda härad och Uppsala län, beläget vid Säfva-åns vattendrag, hette fordom *Horsmyra* och har tillhört krono-befallningsmannen Anders Andersson From, hvars sonson Anders Anton von Stjernman är bekant för sin matrikel öfver Svea rikes ridderskap och adel samt Höfdingaminnen; sedermera räknar det bland egare medlemmar af slägterna Flemming och Tigerhjelm omkring 1740, Westerling 1825, expeditionsfogden Sahlin 1849—63; sistn. år taxerades Sunnanå jemte qvarn och såg samt $1^1/_4$ mtl underlydande till 46,000 rdr rmt.

Sunnanå, Sunnå, (Syndenåå), ett fr. hemman af 1 mantal på Dal, uti Holms

socken af Nordals härad och Elfsborgs län, vid Wenern, der hamn finnes med 10 fots djup. — Här har alltsedan 1780-talet hållits årlig marknad.

Sunne, — i gamla handlingar skrifves Sunda, — en socken uti Jämtlands läns södra fögderi, belägen 2 mil från Östersund, på ett näs mellan två vikar af Storsjön, omfattar en areal, utom nämnda sjö, af 1,005 qv.mil, hvaraf 0,024 vatten. — Socknen, med sina annexer, Hallen på södra stranden och Marby samt de i Storsjön belägna öarna Norderön och Frösön, utgör ett regalt pastorat *) af 1:sta klassen, hörande till Jämtlands Södra kontrakt af Hernösands stift; pastoratet är en af landskapets skönaste trakter. Åkerbruket är förnämsta näringsfånget samt lönande. Boskapsskötsel och fiske idkas till nödigt behof. På Andersön växer trädlöken (Thlaspi siliculis orbiculatis, foliis oblongis dentatis glabris) till 3 qvarters höjd, hvaraf kornas mjölk och kött erhålla en vidrig smak. Skog växer endast till husbyggnad, stängsel och vedbrand. En väderqvarn, som byggdes vid Sunne prestgård 1762, skall varit den första i länet. Nu finnas här 6 mindre sågverk. Hemmantalet är $33\frac{283}{480}$ mtl, hvaraf $28\frac{101}{160}$ mtl skatte, $4\frac{23}{24}$ mtl krono; folkmängden, som år 1805 var 664, hade 1863 uppgått till 1,098 på 272 hushåll. Ibland dem råder välmåga och goda seder. All fast egendom var nämnda år taxerad till 744,900 rdr.

Kyrkan, belägen $1^2/_5$ mil från Östersund, 18 mil från Hernösand, är bland Jämtlands läns äldsta, så vida icke den vid Schuberts besök på 1820-talet då redan beslutade ombyggnaden af henne kommit till verkställighet; platsen var imellertid redan utsedd. Här finnes en tafla, föreställande Luther, Calvin, Zwingli, Huss, Wiclef och tolf andra af reformationsmännen, sittande vid ett bord, hvarpå bibeln ligger, och hvarifrån ett ljus sprider sina strålar. Fordom gick en spiraltrappa upp i det gamla af tiden och åskan spräckta stentornet. Barnundervisningen bestrides gemensamt med Norderön uti en fast folkskola, der under året 1862 c:a 100 barn erhöllo undervisning af en examinerad lärare, medan 79 undervisades i hemmen. — Bland förtjenstfulla män, födda i socknen, nämnas Magnus Orrelius, bekant genom flera utgifna skrifter, såsom Djur-rikets historia m. fl. Af kyrkoherdar nämnas först Olof eller Jonas Nicolai, en dansk, bland sednare, Wilhelm Wargentin 1716—1735; M. And. Nenzén, död 1765. Inom socknen märkes den genom ett smalt sund från kyrkan skiljda gamla befästningen *Skansholmen,* till hvars iståndsättande 1650 hvart mantal framförde 4 stockar; nu återstå deraf endast jordvallar och grafvar. År 1768 skall af landshöfdingen blifvit till konungen aflemnadt ett förslag om inrättande af en stad vid någon af Storsjöns stränder, antingen i Brunflo eller Sunne, hvilket dock till ortens skada ännu ej kommit till verkställighet. — I socknen märkas af gårdar och byar: Regimentskrifvareboställena *Andersön,* $1^1/_2$ mantal krono, *Åkeräng,* $^2/_3$ mtl, — kapit.bostället *Wällviken,* $1^1/_3$ mtl krono, samt kyrkoherdebostället *Prestbord,* 1 mtl, och *Klockarebord,* $^1/_8$ mtl ($^3/_4$ mtl enl. tax.längd). — Förstnämnda egendom uppodlades och försågs med prydlig åbyggnad år 1768 af dåvarande boställs-innehafvaren. — Bland skatte-hemman är ett i *Haraby* bebygdt af prosten Nenzén. — Byar äro: *Degernäs, Fanbyn, Horn, Orrviken, Svedje.* — Adress: Östersund.

*) Enligt kongl. bref af d. 17 Jan. 1851 skola Hallens och Marby socknar skiljas från Sunne och utgöra ett särskildt regalt pastorat.

Sunne eller **Sund,** en socken — näst Skellefteå den största i riket — uti Fryksdals härad af Carlstads län, belägen 6 mil från Carlstad, $8^1/_4$ mil från Philipstad, omgifves af Östra och Westra Emterviks, Gräsmarks och Lysviks socknar samt omfattar en areal af 4,396 qv. mil, hvaraf 0,409 qv.mil vatten, fördelade på $65^5/_8$ mantal ($34^7/_{12}$ mtl i socknens vestra del, $31^1/_{24}$ i dess östra del), hvaraf $55^1/_2$ skatte, 5 krono, $5^1/_8$ frälse, tax. 1863 till 2,389,996 rdr, hvartill komma verk och lägenheter, tax. till 164,450 rdr rmt. — Socknen, som beboddes år 1810 af 6,157, år 1830 af 7,839, år 1855 af 10,283 och 1863 af öfver 10,900 (9,852 efter mantals-längden) inv., utgör vackraste delen af Mellan-Frykens omgifningar. Här ligger det trefligt belägna *Öjevik,* $^1/_2$ mtl skatte med lastageplats, omgifvet af åldriga och höga träd, hvilka till en del omsluta en god trädgård; vid Rottna-elfvens utlopp i Fryken dånar

Rottnafallet, egentligen afdeladt i två afsatser; det öfra, som kallas *Skarpedsforssen* är mera lodrätt, ehuru af vida mindre höjd, det nedra eller egentliga *Rottnafallet* är en starkt sluttande fors af betydlig både längd och höjd; för öfrigt få vi hänvisa läsaren rörande detta vackra ställe till artikeln Rottneros. — Utom Fryken finnas sjöarne *Björken* och *Hån,* som nyligen blifvit sänkta, hvarigenom 230 tld sjöbotten blifvit gjorda odlingsbara och 340 tld annan jord förbättrad. — Näringarne äro desamma som i Lysviks socken, hvartill hänvisas; här må dock omnämnas, att denna sockens ladugårdsafkastning är icke blott tillräcklig för egna behofvet utan kan deraf äfven afsättas något utom socknen. — Sunne utgör med Östra och Westra Emterviks socknar samt Gräsmark (hvilka framdeles komma att bilda hvar sitt pastorat) ett regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Fryksdals kontrakt af Carlstads stift, intagande hela östra sidan af sjön Fryken och något af den vestra, så att, ehuru för närvarande så stort, att det innefattar en folkmängd af mer än 21,000 personer, det likväl fordom varit större, då äfven Fryksände hörde hit. Men 1814 beslöts dess delning i 2 hälfter, hvilket beslut efter dåvarande kyrkoherden Kjellins död gick i verkställigket. Nuvarande kyrkoherden är den för sina berättelser ur Svenska historien välbekante Anders Fryxell.

Kyrkan, redan i början af 1640-talet förfallen och för trång, nybyggdes då af sten och utvidgades betydligt 1798; till hennes ålder kan slutas deraf, att hon fick redan 1323 lagmansdom på en skogspark: *Bållåsen* eller *Ransjöskog* kallad, som en gammal adlig jungfru skänkt dit. Kyrkan är en af de få inom Wärmland, som eger jord till något ansenligare värde. Barnundervisningen bestrides uti en fast och fyra flyttbara folkskolor af 4 exam. och en oexam. lärare; här är sockenbibliothek. — Vid *Skäggeberg* finnas postexpedition, apothek, handelslokal, marknads- och lastageplats samt tingsställe, och häradshäkte vid *Norra Åmberg;* sparbank finnes sedan 1856, deri insättningarne ökats från 646$^1/_2$ till 4,245 rdr under året 1860. Utgifterna i och för fattigvården, fördelad på rotar, utgjorde år 1855 1 rdr 75 öre på personen.

Af *fornminnen* finnas märken efter en byggnad på en hög kulle i skogen mellan *Suneby* och *Hensgård,* dit en stor stenbro säges hafva ledt öfver en djup dal. Fernow förmodar byggnaden varit ett kloster, som någon Folkunge anlagt på sitt odalgods *Sunneby,* men som blifvit vid reformationen förstördt.

Bland gårdar utom de förutnämnda märkas: *Gylleby* säteri med ladugården *Hälljeby, Rottneros* säteri, hvaraf $^1/_4$:del en liten tid varit prestbol; det ansenliga odalgodset *Björke.* — $^1/_3$ mantal skatte *Björserud* och hemmansdelar i *Ifvarsbjörke* m. fl. utgöra en egendom, naturskönt belägen invid sjön Fryken, med c:a 800 tlds areal. — *Skinnaregården,* öfverste-löjtnants-boställe, 1 mtl *Angersby,* $^3/_4$ mtl *Bergskog,* $^1/_4$ mtl *Mörkerud* äro militiæ-boställen. — 1$^1/_2$ mtl *Prestgården,* $^1/_2$ Norra *Åmberg,* hvaraf $^1/_3$ mantal är komminister-bost. — *Klockarestommen* är skattlagd. Sågar finnas vid *Åleby* och *Bäck,* vid det sednare äfven tegelbruk och qvarnar. Af jernverk finnas *Annefors, Rottneholms, Rottnedals, Skarpeds* och *Stöpafors* samt *Lersjöfors* koppar-manufaktur-hammare. — *Laggaregården, Gjutaregården, Kolsnäs, Kolsvik, Kolsgård, Folkegården* och *Sunneby* anses fått namn af Folkungar, som skola anlagt dem. *Tosseberg* och *Ed* skola under katholska tiden varit de största hemman i Sund, så att i sednare tiden på deras egor blifvit upptagen en hel kyrkosocken, kallad *By* kapell. — Adr.: Sunne.

Sunnemo, *Sundmo.* Annex-socken till Ekshärads pastorat, är belägen uti Carlstads län och Elfvedals härads Nedra tingslag, 5$^1/_4$ mil norr från Carlstad; gränsar i söder till Elfsbacka socken af Nyeds bergslag, i öster till Brattfors, Philipstad och Nordmarks socknar af Fernebo härad, i vester till Öfra Ulleruds socken af Kihls härad; arealen är 50,656 tld, utom socknens andel i Gräs-sjön, som ligger inom Gräs byalags rågång och upptager 436 tunnland.

Socknen delas i tvenne nära lika stora hälfter genom Svartå-elfven, som sammanbinder *Gräs-, Lids-* och *Råda*-sjöarna, omkring hvilka och i socknens vestra hörn vid Klarelfven den mest odlade jorden är belägen. Jordmånen består för det mesta af sand, utom vid

Forsnäs, der något lera förekommer, och vid sätervallarna utaf grusjord af sämre beskaffenhet. Hufvudnäringen är åkerbruk, som dock lemnar föga öfverskott; endast på enstaka ställen är vexelbruket infördt. Åkerjorden upptager 1,285 tld; utsädet uppgafs 1858 till 493 t:r hafra, 92 t:r råg, 2 t:r hvete, 354 t:r potates. Hampa och lin odlas föga, men humla tillräckligt för ortens behof. Trädgårdsskötseln är obetydlig; mindre fruktträdgårdar finnas vid *Forsnäs*, *Noretorp*, *Nore*, *Aspåsen* och *Tutemotorp*. Klimatet är hårdt, och frost skadar ej sällan den växande grödan. Ängsmarken, upptagande 1,313 tld, består af backar, beväxta med hven, starr och andra foder. Ladugårdsafkastningen motsvarar ej egna behofvet. Hästarne erhålla närapå allt höfodret. Skogen, upptagande 42,736 tld, består hufvudsakligen af tall och gran samt å hagar och gärdesbackar af björk och al. För sågtimrets återväxt erfordras 120 till 140 år. — Binäringar äro körslor af kol och malm för brukens räkning samt af timmer, äfven sjöfart; obetydligt idkas fiske, jagt och biskötsel, liksom tillverkningen af ylle-, bomulls- och linneväfnader. Landthandel och garfveri idkas å *Aspåsens* egor; qvarnar och sågar finnas vid *Björkkihl*, *Lid*, *Rud* och *Gräs;* vigtigaste inrättningarne äro dock *Munkfors* jernbruk och *Sunnemo* hytta. — Utom vanliga djurslag finnas i skogarna björn och elg.

Folkmängden, som år 1810 var 1,040, uppgick 1862 till 2,060 personer (1,459 enligt mantalslängd). Lönevilkoren för en stattorpare voro 1858: 75 rdr i städja och lön, 25 rdr i slagtpenningar, 25 rdr till skor och väf, 2 t:r råg, 5 t:r hafra, 4 kappar ärter, 16 kappar korn, $^1/_2$ t:a sill, 6 kappar salt, 1 *lℓ* fläsk, potatesland för 1 t:as utsäde samt mjölken af en ko. En jordtorpares lönevilkor äro vanligen ett torp af 1 till 3 och 4 tld sandig åker, bete för torpets kreatur, 32 till 36 skilling för hvarje dagsverke, hvaraf likväl vid årets slut afräknas 20 rdr rmt som torpskatt. Hemmantalet är $12\frac{17}{24}$ mtl, hvaraf $10\frac{11}{24}$ mtl skatte, $2^1/_4$ frälse, taxerade till 901,618 rdr, hvaraf 59,700 rdr för annan än jordbruksfastighet.

Vanliga tingsstället är Norra Skoga i Ekshärad socken, beläget $2^3/_4$ mil från Sunnemo. Kyrkan, belägen 3 mil från moderkyrkan, är af trä, liten och oansenlig, byggd år 1653 under namn af Tutemo kapell af borgmästaren i Carlstad Johan Börjesson; hon erhöll ej ordinarie prest förrän 1746, och 1762 delades sacellaniet Råda och Sunnemo i 2 delar; men 1794 erhölls tillåtelse att åter förena dem, med vilkor att församlingsboerna bidroge till en adjunkts underhåll, som de sjelfva fingo välja. Socknen har en flyttbar folkskola, der en examinerad och en oexaminerad lärare 1862 undervisade 183 barn, medan 45 undervisades hemma. Sockenbibliothek finnes. Inga fornlemningar äro upptäckta.

Rörande statsbidrag och kommunala afgifter må nämnas, att kostnaden för rustning och rotering uppgick 1858 till 1,333 rdr rmt; soldatrotarne, indelta till Kongl. Wermlands regimente, äro 8. — Kyrkoherdens lön utgår, enligt fastställd konvention för 25 år, från 1849 med 38 t:r 20 kappar hafra, 18 *lℓ* 15 *ℓ* smör, höstränta med 83 rdr rgs, som fördelas på hemmanen efter deras tax.-värde. För Sunnemo masugn erlägges $^1/_2$ *skℓ* tackjern och vid bruket för hvarje härd $^1/_2$ *skℓ* stångjern; af Forsnäs såg 3 tolfter bräder och ett dagsverke af hvarje matlag. Komministerns lön, utom bostället *Noretorp*, $^1/_4$ mtl skatte, med 210 tlds areal, hvaraf 16 åker, 11 äng, är $^1/_4$ t:a hafra af hvarje matlag samt 1 *lℓ* smör, som pastor lemnar. Fattigförsörjningen beräknas uppgå till 1,000 rdr, eller 50 öre på personen. Skjutsningen uppskattas till 60 rdr rmt. Väghållningen, som är kostsam till följd af den betydliga vägsträckningen af $4^1/_2$ mil omkring sjöarna, beräknas till 1,936 rdr rmt.

Större delen af socknens hemman eges af *Elfsbacka* och *Uddeholms* bruksbolag. Några byars och hemmans namn må här anföras: *Björkihl*, *Tutemo* (areal 5,168 tld), *Öfra Lid*, *Norra* och *Södra Gräs*, alla hela hemman af skatte natur. 1 mtl fr. *Dufvenäs*, *Björngården* och *Wiljansbohl*. — Adress: Råda.

Sunnemohytta, belägen på *Tutemotorps* egor uti förutbeskrifna socken, tillverkar årligen c:a 7,000 *skℓ* tackjern af malm från egna grufvor; vid här befintligt gjuteri och mekanisk verkstad tillverkas c:a 1,600 *skℓ* af maskiner och byggnadspjeser m. m.; härtill hör vidare

tullqvarn med 2 par stenar; alltsammans var i 1863 års bevillning taxeradt till 54,778 rdr och eges, jemte en del hemman inom socknen, af Uddcholmska bolaget.

Sunnerbo, ett härad i Kronobergs län i Småland, omgifves i söder af Westra Göinge och Norra Åsbo härader af Christianstads län, i vester af Tönnersjö och Hööks härader af Halmstads län, i norr af Westbo och Östbo härader af Jönköpings län samt Allbo härad af Kronobergs län; arealen är 23,182 qvadratmil, hvaraf 2,546 vatten (Forsell uppgifver 648,232 tld), fördelade på $743\frac{11}{30}$ (eller $744\frac{7}{48}$ mtl) mellan 23 socknar (se vidare tabellen till Kronobergs län). Landet utgöres till större delen af två stora dalsträckningar omkring Laga- och Helge-åarnas vattendrag; här saknas ej sköna oaser; men de möta, omgifna af ljunghedar, skogsmoar, små sjöar, gölar och kärr i ett småknottrigt bergland. Jordmånen består än af svartmylla, än af sandjord, någon gång lera. Öppna åkerjorden, som år 1818 uppgafs af Djurberg utgöra 9,060 tld, uppgifves nu till 23,530 tld; naturlig äng upptager 105,790 tld. Häradet är för öfrigt af naturen särdeles vanlottadt genom dess skoglöshet och de vidsträckta ljungbeväxta fälten, som väl äro till en del odlingsbara, men i saknad af tillgångar ej kunna göras odlingsbara, så vida ej genom statens mellankomst, då äfven denna del af länet, liknande en sandöken, skulle kunna höja sig till lika välstånd med andra bättre lottade orter. Angående för öfrigt åkerbruket tillåta vi oss anföra Wieselgrens ord i Ny Smålands beskrifning: »Den stora reform i jordbruk, som måste följa, då det hedniska Trimurti, som är sjelfviskhetens, girighetens och vällustens demoner, undantränges af kristendomens tre makter, bland hvilka kärleken är störst, har redan i Sunnerbo visat spår af framsteg, som ej lätt kunna tagas tillbaka. Moral och religion anses ej allmänneligen vara kyrkprydnader i tal, med hvilka hvardagslifvet föga har att beställa, utan man ordnar äfven sitt jordbruk, sina näringsgrenar allt mer med tanken på Guds ära och medmenniskors bästa, och derigenom har bränvinsindustrien sjunkit i den mån kärleken bestått, ej i ord, utan i kraft, och de ökade födvarorna haft med sig minskadt både sedligt och ekonomiskt elände. För denna reform verkade öfver hufvud presterskapet, understödda af ståndspersoner liksom ock af förståndiga dannemän.» Åkerbruk och boskapsskötsel äro här uteslutande näringar, hvartill kan läggas fiske i de större sjöarna. Fårafveln anses i synnerhet lönande inom detta härad, der större hjordar grofulliga får trifvas på ljungmarken. Bland större sjöar märkas *Bolmen*, Smålands största insjö; vidare finnas *Möcklen*, på gränsen mot Allbo härad, *Widöstern* och *Flåren* på gränsen mot Östbo; af *vattendrag* äro, utom de förutnämnda, *Os-*, *Bolm-*, *Tansjö-* och *Wixsjö-* åar de märkligaste. Folkmängden, som år 1810 var 22,042, uppgick 1863 till 40,660 personer på 10,619 hushåll. Gemenskapen af arméen utgjordes af 311 man; beväringsskyldiga voro 1,351. En stor del af häradets yngre befolkning vandrar omkring i riket, drifvande ett slags gårdfarihandel med ortens tillverkningar af smiden, ylletröjor och väfskedar samt en del kramvaror. Angående byggnadssättet anmärktes på 1840-talet, att, då nybyggnad sker, »byggningar uppföras med c:a 20 alnars längd, 10 à 12 alnars bredd, 7 à 8 alnars höjd, med boningsrum, derofvan gästrum eller nattstufva, derofvan spannmålsbod och visthus». Bland bruk inom häradet finnas *Ryd* jern- och pappersbruk, *Thimfors* spikbruk samt pappersbruken *Gustafsfors* och *Sken*. All fast egendom taxerades till 13,853,910 rdr rmt; bevillning efter I—III art. erlades med 11,520 rdr af 16,491 personer.

Sunderbo hered in Phinnethia nämnes 1201—23, och i № 834 i Dipl. Sv. se vi kon. Erik XI befalla *W. prolegatori ceterisque Sutherbo inhabitantibus* att ej ofreda klosterlotterna i Skens fiske. Ännu kallas häradet af folket *Sönnerbo;* det inbegrep fordom, tillika med Östbo och Westbo härader, den s. k. *Finheden* eller *Finveden*, samt med *Hvitaryd* och annexerna *Dörarp* och *Berga* i detta län *Berga åtting*. Sunnerbo, såsom gränshärad, har ofta härjats af Danskarne. Af Nils Dacke brandskattades häradet för sin trohet mot kon. Gustaf år 1543.

Länge ansågs häradets befolkning ej så fullt att lita på, och danska sympathier åstadkommo smärre folkrörelser; så behöfde Gustaf Olofsson Stenbock bryta in med Westgöthar och Tyskt krigsfolk att tukta Dackes anhängare; till och med Danska konungens krigsfolk förenade sig härvid med det Svenska och tog byte. Då ställdes Dackens fogde, som tillfångatogs, till rätta på Sunnerbo ting, der 6 andra, deribland Dackens öfverste, Måns Speil (Spegel), stodo hårdt till rätta. Allmogen sände 12 Dannemän som gisslan till G. Olofsson. — År 1609 skref kon. Carl IX till allmogen i Sunnerbo, att, om man ej der angaf och öfverandtvardade dem, som varit upphofvet till bullret och upproret i Sunnerbo, kunde de alla få böta så, att de hvarken sjelfva skulle ha till att lefva af eller föda hustrur och barn med; men lydigom skulle allt eftergifvas. År 1611 sammandrogs allmogen här i tvenne läger på gränsen af Skåne och Halland, till motvärn mot Danskarne, som följande året under Rantzow härjade i synnerhet detta härad. Sunnerbo härad utgör 3:dje häradshöfdingedömet i Tiohärads-lagsagan, 5:te fögderiet i länet och 3:dje kontraktet i Wexiö stift. Landtstyrelsen består nu af en fogde, en häradsskrifvare och fem länsmän; tingsstället är vid Ljungby i Ljungby socken. Sigillet är kon. Carl XI:s namnchiffer med årtalet 1684. Länets ena provincial-läkare är stationerad i *Ljungby* köping inom häradet, och en helsokälla vid Ljunga har i sednare tider varit mycket besökt.

Sunnersberg, *Sönnersberg,* en socken uti Kållands härad och Skaraborgs län, belägen $^3/_4$ mil från Lidköping, omfattar 0,290 qvadratmil land.

Socknen ligger till en del på åtskilliga holmar och har i allmänhet god jordmån af lera. Skogen är obetydlig. Folkmängden, som år 1810 var 726, uppgick 1863 till 1,204 personer på 263 hushåll. Hemmantalet är $27^7/_8$ mtl, hvaraf $16^1/_8$ skatte, $3^3/_4$ krono, 8 frälse. All fast egendom taxerades år 1863 till 722,450 rdr rmt. I socknen äro förlagda 9 man af indelta arméen.

Pastoratet Sunnersberg, som förmodas fått namn af en mäktig man, hvilken bott här och hetat *Sundir,* samt af berg, omgifves till hälften af sjön Wenern och innefattar 3:ne socknar, Sunnersberg, Jösslunda och Strö; är beläget 13 mil från Göteborg. — Kyrkan har altartafla af van Dyck, som är ett mästerstycke; af grafvar märkes grefliga Ekebladska grafven, byggd intill kyrkans södra sida. Barnundervisningen bestrides uti fast folkskola af en examinerad lärare. — I socknen funnos år 1818 hjortar i stora flockar, skrifver Lindskog.

Bland gårdar märkes säteriet *Frösslunda.* Boställshemman äro *Kyrkoherdens,* 1 mtl, *Nohleby,* 1 mtl, kronolänsmannens, *Torpa,* 1 mtl, häradsskrifvarens, *Sahl,* $^1/_2$ mtl, militiæ-boställe. — 2 mtl frälse *Sunnersbergsbacka* och $1\frac{19}{20}$ mtl skatte lyda under Stohla. — $^3/_4$ mantal frälse *Österbacka* och $^1/_2$ mtl skatte *Torpa* utgöra ett gods. — 1 mtl frälse *Alfvetorp.* — Under Frösslunda lyda rå- och rörshemmanen 1 mtl *Teglunda,* $^1/_4$ *Dimmerhammar,* $^1/_4$ *Gessängen* och $^1/_2$ mtl *Filsbäck.*

Sunnerskog, en nu mer nedlagd koppargrufva i Alsheda socken af Östra härad och Jönköpings län, om hvilken Linné yttrade, att den var mycket besynnerlig och vida skild från annan koparmalm i riket.

Sunnersta (i jordeböckerna), *Sonnerstad, Sunderstad.* By uti Bondkyrka socken af Ulleråkers härad och Uppsala län, om $2^1/_4$ mtl skatte-rusthåll, 1 mtl krono, nära vid färjstället Flötsund, mellan Stockholms och Uppsala län. Erkebiskop Laurentius Paulinus sökte 1641 tillåtelse att till evärdelig possession få inlösa denna by, och att honom vid denna lösen måtte till godo beräknas de 1,000 rdr, som han lånt enkedrottning Maria Eleonora och de 500 daler hvitt mynt, som han hade insatt i gamla kopparkompaniet; denna ansökan blef honom först genom rikskansleren Axel Oxenstjernas bemedling beviljad 1642, men blott för egen och hustruns lifstid. Bland skatte-hemmanens egare nämnas äfven vice presidenten O. Bure omkring 1630, slägten Trafvenfeldt omkr. 1825 och den här $^{19}/_7$ 1851 aflidne erkebiskopen Wingård; 1863 frih. J. Th. Stjernstedt; sistn. år taxerades Sunnersta med kronopark till 38,000 rdr rmt.

Sunnersta, en by uti Botheå socken af Södra Ångermanlands fögderi och Wester-Norrlands län, om 2 mtl 18,75 seland skatte, med 7 egare och 16 hushåll; här hölls, med anledning af riksdagsresolutionen den 3 Mars 1659 i Göteborg, ett ting den 18 Jan. 1660, der landets 24 äldsta undersökte och beslöto, huru långt de hemman, som voro belägna närmast under skogen, kunde försvara sina sträckningar.

Sunnervikens fögderi af Bohus län, innefattar *Lahne, Tunge, Stångenäs, Sotenäs* och *Sörbygdens* härader, med 20 socknar, ett kapell och en köping samt Uddevalla stad. Hemmantalet är $676^1/_2$ mtl, hvaraf $458\frac{23}{144}$ mtl skatte, $74\frac{121}{144}$ krono, $143^1/_2$ frälse, tax. till 15,359,000 rdr rmt, hvartill komma 577,100 rdr å annan än jordbruksfastighet, 32,100 rdr för allmänna byggnader. Bevillningen efter I—III art. uppgick nämnda år till 13,833 rdr 7 öre. Befolkningen uppgifves enligt mantalslängden till 39,387 personer, hvaraf 18,984 voro skattskyldiga.

Sunnerål, en by på gränsen af Luttra och Slöta socknar af Wartofta härad och Skaraborgs län, belägen vid Nyckelängarna på sluttningen af Ålleberg, der den har sin betesmark, skall enligt sägnen fått namn af en riddare, vid namn Sune, hvilken skall varit bland antalet af de stupade i slaget vid Falköping, hvarom är nämndt under den artikeln. Men ordet ål — skrifver A. A. Afzelius — har i ortens benämning samma bemärkelse som ås, eller en smal framlöpande landthöjd, och har byn sannolikare fått namn af läget sunnan bergs. Man har äfven en annan sägen om denna by, att en gång en ung bonde, som sent en afton gick ut att söka sina hästar, blifvit bergtagen. Han fann derinne stora och rikt prydda salar och åskådade bergriddarnes muntra lekar samt drack med dem ur gyldene käril mjöd och vin, som han tyckte, några timmar blott; men när han kom tillbaka hem, kände honom ingen; hans vänner och anhöriga voro döda, och hans fordna egendom var i okända slägtingars händer; det var i fyratio år han varit borta i berget. — Byn på $3^3/_8$ mtl skatte uti Slöta socken, 2 mtl skatte, 1 mtl frälse uti Luttra socken, beboddes 1863 af 107 inbyggare. — En gånggrift finnes på en åker härstädes, hvarom redan är utförligare ordadt under art. Slöta, och hvartill läsaren hänvisas.

Sunnäs. Stångjernsbruk uti Skog socken af Södra Helsinglands fögderi och Gefleborgs län, för 2 hamrar och 2 härdar med ett privilegieradt årligt smide af 1,066 *sktt* 13 *tt* stångjern; på sednare åren har smidet varit nedlagdt. — Till bruket höra en landtegendom af 20 öresl. 8 pgl. samt saluság med 2 enkla ramar, goda skogstillgånger från egen och Norrbo fäbodeskog; hela uppskattade värdet upptogs i 1863 års bevillning till 56,100 rdr rmt. Bruket hör till de s. k. *Ljusneverken* (hvartill hänvisas), som egas af familjen Beskow, häradshöfding E. W. Montan, brukspatron Aug. Lundeberg. — Vid godset bodde år 1863: 202 personer.

Suntak, *Suntack,* en socken uti Wartofta härad af Skaraborgs län, belägen $1^3/_4$ mil från Falköping, omfattar 0,124 qvadratmil land, fördelade på $9^3/_8$ mtl, hvaraf $3^1/_4$ skatte, $2^1/_8$ krono, 4 frälse. Marken är i allmänhet backig och ojemn; jordmånen består af sand och sandmylla. Någon skog växer här. Socknen, som år 1805 beboddes af 201 och 1863 af 251 personer, uppgifves 1818 innefatta 2:ne byalag, *Suntak,* $5^3/_4$ mtl, och *Flata,* 3 mtl (nu $6^1/_4$ mantal *Suntak,* $1^1/_8$ mtl *Flata,* 2 mtl frälse *Hårdaholm*). All fast egendom taxeras till 226,400 rdr rmt. Den hörde en tid till Wisingsborgs grefskap och var då af grefve Brahe förenad med Harja och Ettaks socknar till en församling; men år 1691 återlades dessa tre socknar till hvar sin församling, och deraf Suntak till Hvalstads pastorat, hvartill det ännu är annex. — Kyrkan, belägen $^3/_{10}$ mil från moderkyrkan, är af sten, liten och oansenlig samt af obekant ålder. På gränsen mellan Suntaks och Ottrafva socknar uppvisas trenne stenrör, kallade *Suntak, Balte,* och *Magde* rör, om hvilka traditionen förmäler, att 3 syskon blifvit der begrafna, och att Suntak skall hafva byggt Suntaks kyrka, Balte Baltaks i *Acklinga* församling, och af systern Magda skall Madängs by fått namn. Bland gårdar märkas *Suntak* klostergården, $^1/_2$ mantal;

i samma by är $^1/_2$ mtl kapitens-bost., *Flata* $^3/_8$ mtl Nohlgård är regementspastors boställe. Suntak skatteg. 1 mtl (eller Marieberg) med underlydande $1^1/_2$ mtl frälse, $^7/_8$ skatte *Suntak*, är socknens största gods. — Adress: Sköfde.

Suntetorp, en socken uti Kåkinds härad af Skaraborgs län, belägen 1 mil från staden Sköfde, omfattar 0,215 qvadratmil land, fördelade på $7^7/_8$ mantal, hvaraf $3^1/_8$ skatte, $4^3/_4$ frälse, och bebodda 1810 af 267 samt 1863 af 445 personer. All fast egendom taxerades till 284,000 rdr rmt, hvaraf 22,100 rdr för annan än jordbruksfastighet. Socknen, hvars kyrka ödelades år 1615, har varit annex till Sköfde stad, men kommer att, jemte Sventorps och Forssby socknar, med undantag af $6^1/_8$ mtl, utgöra ett eget pastorat. Här märkas af gårdar *Suntetorps* och *Knistads* säterier; på det sednares egor finnes en helsokälla; 1 mantal *Ahlebäcken* med qvarn och såg.

Suntetorp med *Säterkullen*, ett frälse och berustadt säteri af $2^1/_4$ mantal, uti förutnämnda socken, är sedan 1813 väl bebygdt; från manbyggnaden, omgifven af park, men i ett högt läge, nära landsvägen, har man vidsträckt utsigt; egendomens areal utgör 1,435 tunnland, hvaraf omkring 700 tld skog, 100 tld öppen åker af lera och sandmylla på lerbotten, omgifvande parken, samt omkring 200 tld ängar och gräsvall. Af egare äro kända blott kapiten C. G. Hammarhjelm år 1813, och 1863 possessionaten Th. Grönvall. Underlydande äro $^3/_8$ mtl skatte, $^1/_4$ frälse, med Fjälla mjölqvarn och såg, $\frac{13}{192}$ mtl i Sventorps socken. På en backe nära gården finnas lemningar efter socknens fordna kyrka, der år 1816 anlades en betydlig trädgård.

Suntrelje. By af $3^1/_2$ mtl skatte, 1 mtl frälse, $^1/_2$ mtl krono, uti Skjelfvums socken af Kinnefjerdings härad och Skaraborgs län, med 123 inbyggare. Ett helt hemman i denna by är bebygdt af riksdrotset gr. Magnus G. de la Gardie, som före reduktionen innehade det som säteri. Enligt traditionen skall konung Carl XI blifvit förtörnad på en, vid namn Elfving, för det att han för 2:ne rusthåll visat en och samma häst 2:ne gånger, och derföre gifvit Elfving några slag med värjan, men efteråt ångrat det, hvarföre konungen, på resa från Höjentorp till Leckö, vid förbifarten af Suntrelje, skall hafva sagt: »efter detta hemman är vårt, skall Elfving hafva det till bevis på att han återfått vår nåd.» År 1813 tillhörde gården fänrik Bergii arfvingar, var 1863 styckad. Tegelbruk finnes i byn.

Sura, en socken uti Snäfringe härad af Westerås län, belägen 3 mil från Westerås, på ömse sidor om Kohlbäcksån, mellan Svedvi i söder, Berg i s. v., Ramnäs i n. v., Skultuna i öster och Lillhärad i s. o., upptager en areal af 0,558 qv.-mil, (eller 12,913 tld) hvaraf 0,066 vatten. Såsom belägen nordligast uppe i sjelfva skogsbygden, med på vestra sidan häradets vestra, på östra sidan häradets östra, på södra sidan Tuhundra och Norrbo häraders allmänningar, består socknen till stor del af berg- och skogsmark samt kärr, af hvilka Bredmossen i söder följer ån, men skiljes här derifrån af en rullstensås, som går till Nora-bergslagen. I hufvuddalen är bästa bygden, tämligen jemn, med svag lerjord; annars är mojord rådande. Härtill hörer Lisjö kronoallmänning på 4,013 tld. Näringar äro åker-, skogs- och bergsbruk samt körslor för jernverken. Mineralkälla finnes å *Brincks* egor. Socknen, som år 1810 beboddes af 671, år 1863 af 1,478 personer, innefattar $3^3/_4$ mtl skatte, $^1/_4$ krono, $6^3/_4$ frälse, taxerade till 585,000 rdr, hvartill komma *Surahammars* bruksegendom, tegelbruk vid *Hofgården*, 3:ne slussvaktare-boställen, tillhörande bolaget för Strömsholms kanal, som till en del går genom socknen, alltsammans tax. till 163,000 rdr rmt.

Socknen skall fordom hetat Thura efter en kämpe, som innehaft borgen, hvarefter ännu lemningar finnas nära kyrkan vid sjön, se art. *Suraborg;* med tiden anses namnet blifvit förändradt till Sura. Anmärkningsvärdt är ock, att bokstafven Thor i gamla nordmannaspråket, som ännu talas på Island, ofta finnes i folkspråket förvandlad till S, liksom Th. i engelskan uttalas som Ts. Vid stället äro fästa åtskilliga sägner, som sättas i samband med gårdsnamnen *Olofsberga, Hofgården, Olofsbumuren* m. fl.

En konung Olof skall nedrifvit icke blott borgen, utan äfven det deri befintliga afgudatemplet, på hvars ruiner han byggde en kristen kyrka, dit folket strömmade när och fjerran ifrån med skänker. Nuvarande kyrkan, af trä, är ombyggd år 1671 och ligger $^7/_{10}$ mil från moderkyrkan i Ramnäs, hvartill Sura är annex. Socknen har två fasta folkskolor och en fast småbarnsskola, der under året 1862: 167 barn undervisades. Till skolan hörer ett planteringsland af 3,190 qvadratalnars ytvidd. — Utom förutnämnda borg, vittna ättehögar och andra fornlemningar om ortens höga ålder. Förutom nyssnämnda verk märkas här af gårdar: säterierna *West-Sura* och *Lisjö*, se dessa artiklar. — *Brinken*, 1 mtl, är sedan år 1734 komminister-boställe. — $^1/_8$ mtl *Ursjötorp* är skogvaktare-boställe. — En oregelbundenhet uti den administrativa indelningen visar sig äfven här i socknen deruti, att några egor, intagna på Tuhundra härads till Lillhärads socken hörande allmänning, höra till *Långsjötorp*, $^1/_{12}$ mtl, inom denna socken, der personalen jemväl är skattskrifven. Enligt kongl. bref af d. 11 Maj 1860, ha *Lisjö*, 1 mtl säteri, 2 mtl rå och rör samt 1 mtl frälse, med derå anlagdt jernbruk, äfvensom fr.-hemmanen *Turbo*, $^1/_4$ mtl, *Bovallen*, $^3/_8$ mtl, *Stora Skytorp*, $^1/_4$ mtl, *Norrsjöfallet*, $^1/_8$ mtl, *Stora Uggelbo*, $^1/_8$ mtl, med *Lilla Uggelbo*, *Laggarbo*, $^1/_8$ mtl, *Hästlösa*, 1 mtl, och *Hemlinge Westerg.*, 1 mtl, belägna från 2 till och med $2^3/_4$ mil från *Munktorps*, men deremot endast $^1/_2$ till $1^1/_4$ mil från Sura kyrka, fått med underlydande lägenheter, i så väl kyrkligt som kameralt hänseende, skiljas från Munktorps och förenas med Sura socken. — Adr.: Westerås.

Surahammar, ett stångjernsbruk uti förutbeskrifna socken, beläget vid Kolbäcks-ån, norr om Öster-Surasjön, hade år 1850: 2 härdar, $807^1/_{20}$ *skℓℓ* privilegieradt stångjernsmide af köpetackjern, nu mer 1 härd med oinskränkt smide, manufakturverk med en i sednare tider ökad tillverkning, uppgående till 4,280 *skℓℓ* manufaktur, 1,020 *skℓℓ* stångjern, samt qvarn för 3 par stenar och enbladig såg. Bruket är enligt Grau ett urgammalt hammarverk, tillhörde på 1740-talet brukspatron Mathiesens arfvingar, sedermera Skultuna bruks egare; se vidare under art. Larsansjö. Brukets och tillhörande qvarns och sågs fastighetsvärde upptogs i 1863 års bevillning till 156,000 rdr rmt. En särskild bruksskola finnes här inrättad.

Sura, West- ett frälse-säteri af 2 mtl, uti förutbeskrifna Sura socken jemte $^1/_4$ mtl frälse, $^7/_{18}$ skatte i samma by och 2 mtl frälse *Hofgården* med tegelbruk samt $^1/_4$ *Näs*, har åtminstone från 1750-talet hört under Ramnäs bruk. Säteriet, väl bebygdt, uppgifves af Grau hafva tillräcklig åker, mycken äng och skog, vidsträckt mulbete och godt fiske i Westersjön.

Suraborg, en tämligen väl bibehållen ringmur med vidfogad yttermur, till sammansättningen liknande de vanliga Westmanländska kämpamurarna, ligger på en skogig höjd mellan sjöarna Wester- och Östersjön, söderut från Sura kyrka; om detta fäste äro åtskilliga sägner i orten. Efter Dybecks förmenande hörer likväl icke den hit, som Grau anförer om en kämpe Thure, som skall innehaft borgen, samt att en konung Olof intagit fästet, se vidare Grau, sid. 407; Dybeck, sid. 101, 1844; Afzelii Sagohäfder, II band. sid. 77, 192.

Surbergen, i Anundsjö socken och Wester-Norrlands län, är bland de norrländska berg, hvarifrån solen visar sig närapå hela natten.

Surte, fordom *Skiurte.* Gård i Kongelfs landsförsamling, omnämnes i historien vid den tid, då Wenderna anföllo Kongahäll. Här skall nämligen den frimodige svenska bonden Ölfver bott, om hvilken det förmäles, att, då han vid gästabudsbordet erhöll underrättelse om fiendernas infall och strid med Kongahälls borgare, skall han genast sprungit upp från bordet, påsatt sig sin jernhatt, tagit sin sköld i den ena och sin stridsyxa i den andra handen samt ropat: »J gode drängar! Låtom oss hjelpa dem; nu är det bättre, att vi dräpa hedningarne och undsätta vårt fädernesland än att sitta här och dricka öl.» Då ingen ville följa honom, sade han: »Så vill jag dock fara allena och skall väl nedlägga en och annan hedning, förrän jag stupar.» Derpå lopp han in i staden

och emot slottet. Några af hans vänner, som hade följt honom på afstånd, att se, huru detta kunde aflöpa, sågo snart åtta utaf hedningarne komma honom till mötes. Deras strid lyktades så, att första gången Ölfver lyfte yxan, passade han hugget på det sätt, att han skar strupen af en, som stod bakom honom, i samma hugg, som fällde den död till marken, hvilken stod närmast framför honom. Andra gången han lyfte yxan, dräpte han två i ett dubbelt hugg, men blef sjelf illa sårad, under det han med yxhammaren förföljde de fyra qvarblifna, som togo till flykten. Två af dem sprungo i förskräckelsen ned sig i ett moras, der Ölfver fällde dem; men sjelf sjönk han så ned i hängdyn, att han icke kom lös förr, än de förutnämnda af hans folk kommo och hjelpte honom samt förde honom hem till Skiurte, der hans sår blefvo snart läkta. Då sades allmänt, att ingen bonde i Sverige eller Norge på den tiden gjort manligare gerning än Ölfver. — Surte egendom med vattenverk och fabriksanläggningar är 1862 inköpt från kommersrådinnan Wyk för 135,000 rdr af disponenten till Eda bruk, Gustaf Santesson. Hemmanet *Surte,* 1 mantal skatte, beläget på östra sidan af Göta elf och i kyrkligt hänseende hörande till Nödinge socken i Ahle härad, hade förutnämnda år enligt taxeringslängden 3 egare. Här anlades under åren 1856—60 det största tegelbruk i länet, dervid tillverkningen, som afyttras i Göteborg och inom orten, sistn. år uppgick till 3,500,000 murtegel samt 500,000 st. dikesrör.

Surte, en by uti Angereds socken af Wädtle härad och Elfsborgs län, belägen $^5/_8$ mil n. v. från kyrkan, består af $2^3/_8$ mtl skatte i 13 brukningsdelar, bebodda 1863 af 28 hushåll. Största egolotten utgöres af $^7/_8$ mtl skatte med qvarn samt 2 tegelbruk, allts. tax. till 153,000 rdr rmt; egare herr A. Keiller i Göteborg. $^1/_8$ mtl lyder under Gunnered. Anders Haraldsson, adlad Appelbom, drottning Kristinas kommissarie 1633, häradshöfd. i Hölebo härad 1637, och som var af konung Gustaf II Adolf mycket brukad i värfnings- och handels-kommissioner samt skall tillskyndat kronan mycken vinst, uppgifves i Adelns Ättartaflor hafva skrifvit sig bland andra gårdar till Syrte i Angered, hvarmed troligen menas detta Surte.

Surteby. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Marks och Bollebygds kontrakt af Göteborgs stift, utgöres af socknarna Surteby, moderförsamling, samt Fotskäl och Tostared, annexer, med $70^5/_8$ mtl, bebodda 1860 af 3,838 personer. — Surteby socken, belägen i Marks härad af Elfsborgs län, omfattar en areal af 6,535 tld, hvaraf $422^3/_4$ tld äro mossar, $132^1/_8$ tld sjöar; endast $1{,}586^3/_4$ tld äro i häfd, och häraf låg ännu 1848 nära $^1/_3$ ouppodlad. Af rinnande vatten nämnes Surteby-ån, som utfaller i Wiska-ån, hvilken till en del skiljer socknen från Kattunga socken. Berget *Gallåsen,* beläget vester om Kullens eller Senås inegor, anses för det högsta berget i Marks härad. Jordmånen består till stor del af god mylla och lerjord på lerbotten; mellan åarna Surtan och Wiskan är jordmånen magrare, bestående af djup sandmylla på sandbotten. Tillverkning af bomulls- och linneväfnader utgör socknens hufvudnäring. Jordbruket och boskapsskötseln, såsom mindre gifvande än nämnda handaslöjd, måste betraktas som blott binäringar. Till väfnad afhemtas bomullsgarn från förlagsmän i Kinna och Fritsla socknar, 2 mil från Surteby. För tillverkning af 160 alnar fint bomullstyg äro hustru som man sysselsatta under en månads tid och erhölls derföre år 1848 i arbetslön 10 à 12 rdr rgs. Lin odlas i socknen till både egna behofvet och tillverkningarna, som försäljas utom orten. Af hampa och humla odlas obetydligt. Jorden är i allmänhet lätt brukad. I *Holmåkra* och *Björketorps* byar, der den anses magrare, användes torf från ej odlade marker till beredande af gödsel. Utsädet, som år 1818 uppgafs till 300 t:r, uppgafs år 1848 till $517^1/_2$ t:r säd, hvaraf korn, hafra och råg utgjorde de vanliga sädesslagen, samt 224 t:r potates. Höbordet är tillräckligt mot åkervidden; endast naturliga hårdvallsängar finnas, hvilka gifva 3 *sktl* hö på tunnlandet. Betesmarkerna äro tillräckliga för hemmanens behof. Socknens ståndskog, som bestod af bok, björk, tall och gran, är till det

mesta förstörd genom anlagd skogseld. Behofvet till byggnader, gärdsle och vedbrand anskaffas från angränsande socknar; till bränsle begagnas dock äfven torfmossarne å utmarken. Kyrkan, belägen å en höjd nära invid prestgården, ombyggdes af sten 1786 och tillöktes med torn 1826; hennes höjd till takfästet är 8 alnar, längden 36½ och bredden 14¼ alnar. Den första kända pastorn är hr Börje, som lefde år 1542. Dennes efterträdare, hr Hans, var den, som under namn af Johannes underskref Uppsala mötes beslut år 1593. Barnundervisningen bestrides nu mer uti fast folkskola af en examinerad lärare, sedan den 1847 blef först organiserad ambulatorisk i förening med Kattunga socken; 1862 utgjorde skolbarnens antal 265, hvaraf dock 167 undervisades i hemmet; 5 voro i saknad af all undervisning. Af fornlemningar finnas endast 5 uppresta stenar vid hemmanet Åstorp.

Folkmängden, som år 1805 var 670, uppgick 1862 till 1,887 personer; häraf antagas ⅞:delar sysselsätta sig med bomulls- och linneväfnaden. Mannens vanliga klädedrägt är lång rock och knäbyxor af mörkgrått vadmal. — Hemman talet består af 20⅞ mantal, hvaraf 1 skatterusthåll, 5⅞ frälse, 1⅞ krono, 12⅛ skatte, hvartill komma 9¼ mtl, hörande till Kattunga fordna socken, men som är numer förenad med denna.

Gårdar med största arealen äro: *Surteby*, 1⅞ mtl skatte, 809 tld, hvaraf 174 inegor, samt *Surteby*, 1⅜ mtl frälse, 401 tld, hvaraf 84 inegor. *Preste-* eller *Tormundstorp*, ¼ mtl krono, häradshöfdingeboställe, 312 tld, hvaraf 87¾ inegor. *Surteby*, prestgård, 1 mantal. — *Kullen*, ⅜ mtl, är länsmans-boställe. — Vidare må nämnas byarne *Apelskog*, *Astorp*, *Senås* och *Wägersa*. — Adress: Borås.

Susegården, en frälse-gård i Qvibille socken af Halmstads härad och län, af 1 mtl, belägen nära vid landsvägen och gränsen mot Getinge socken, 1½ mil från Halmstad; uppgafs 1818 hafva 20 t:rs utsäde i svartmylla, hjelpligt höbol och ymnig skog; var väl bebygdt. I sednare tiden är här förlagdt ett stamholländeri med 20 kor af pembrokeshire race. — År 1818 egdes gården af majoren Ehrencrona och år 1863 af kammarherre C. Kuylenstjerna. Enligt taxeringslängden synes gården utgöras af № 1, 2, 3 *Gillarp*, 3 mtl uts. frälse, som med qvarn, tegelbruk och bränneri voro taxerade till 84,000 rdr; på egorna bodde nämnda år 145 personer.

Svabens jernverk i Alfta socken af Södra Helsinglands fögderi och Gefleborgs län, beläget nära gränsen mot Rättviks socken i Dalarne, består af 8 privilegierade stångjernshärdar för 2,250 *skt* samt rekognitions-smide af eget tackjern; till verket hörer en landtegendom af c:a 60 öresl. skatte (eller efter tax.uppgift 38 öresl.) i 4 hemman, med qvarn och såg, tax. till 38,750 rdr rmt; bruket är tax. till 81,000 rdr. Det är anlagdt i början af innevarande sekel och försedt med masugn, hus för bruksbetjeningen och arbetsfolk, särskild kyrka, hvartill egaren kallar predikant, och skollärare. Vissa kontroller finnas stadgade af bergs-kollegium under den tid två för Morellska smidet beviljade extra-härdar här finnas. Af egare äro endast kända på 1840-talet Jakob de Ron och 1863 handelsbolaget C. H. Cantzler & c:ni i Stockholm.

Svabesholm, Svabilsholm (i jordeboken). Ryttmästare-boställe uti Mellby socken af Albo härad och Christianstads län, beläget 1⅜ mil från Cimbrishamn, består af 4 mtl krono, med en areal af 810 tld, deraf inegor 307 tld, utegor 500 tld och trädgård 2 tld; största rymden af utegorna är belägen å »*Stenshufvud.*» Till gården hörer ett mejeri med 50 kor. Taxeringsvärdet är 140,000 rdr rmt.

Gården skall enligt gamla berättelser vara grundad af en Måns Svab, efter hvilken den ock fått namn; men tiden, när det skett, är obekant; sista danska egaren var Henrik Thott. Godset kom såsom ett Bornholms vederlag till svenska kronan, hvarefter det blef boställe för majoren vid skånska karabiniererna. Manbyggnaden är belägen på en vacker plan, och bakom ligger en god fruktträdgård; fiske af ål och sill finnes uti den närbelägna Saltsjön. — År 1760 uppgifves gården haft 80 t:rs utsäde samt $3^5/_{16}$ mtl arbetshemman.

Svaldre. Masugn i Lerbäcks socken eller bergslag, Kumla härad och Örebro län, vid den från Hisjön kommande ån samt nära vägen, som ifrån kyrkan går sydost ut i socknen. Masugnen tillhör Svaldre hyttelag och är tax. till 6,000 rdr samt ligger på hemmanet Svaldre egor. Nämnda hemman består af Norra och Södra Svaldre, hvartdera om $^1/_2$ mtl skatte, det är beläget något östligare, vid en annan liten sjö, hvilken eger samband med den större Ölgafveln. Norra Svaldre har 6 åboer; Södra Svaldre lyder under Skyllbergs bruk i samma socken.

Svalmyra, en allmänning uti Hargs socken af Stockholms län och Frösåkers härad, innefattar 2,729 tlds vidd och har länge varit upplåten åt Hargs jernverk på recognitionsvilkor.

Svaluf, Norra (i jordeboken), Svalöf (i eckl. matrikel), en socken uti Rönnebergs härad af Malmöhus län, belägen 2 mil från Landskrona, omfattar 0,199 qv.mil land och 0,004 vatten. Marken är merändels jemn, och rådande jordmånen lera. Hälften af socknen har skog, som till största delen är ek. Socknen, som år 1805 beboddes af 569 och 1863 af 1,025 personer, innefattar $11\frac{1}{16}$ mtl, hvaraf $2^7/_{16}$ skatte, $^1/_4$ krono, $9^1/_4$ frälse, taxerade till 1,087,000 rdr. — Socknen utgör för sig ett för egaren af Axelvåld patronelt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Rönnebergs kontrakt i Lunds stift, beläget $2^1/_2$ mil norr från stiftsstaden. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola och tre fasta småbarnsskolor, der under året 1862: 122 barn erhöllo undervisning af en exam. och 2 oexam. lärare samt en lärarinna. Här finnas 3 fattighus och 2 skolbyggnader.

Kyrkans skepp betäckes med två korshvalf och choret med ett sådant, rundeln med hjelmhvalf; ett vapenhus ligger å skeppets södra sida. Omgifningsmurarne äro uppförda af tuktad gråsten, hörnstycken och alla omfattningar af huggen sandsten i rundbågsstil. I kyrkan finnes en dopfunt af sandsten, i hvars ena fördjupning å skålens framsida står S:t Petrus med en enkel gloria, hållande i venstra handen en stor nyckel; till venster sitter Kristus med korsgloria på en sky, hållande i venstra handen en bok och upplyftande den högra till välsignelse, öfver hans hufvud märkes en åttbladig ros. — Största gården är *Axelvåld*, som med underlydande upptager öfver socknens halfva tax.värde. — *Norra Svalufs* by innehåller $^1/_4$ mtl prestgård, $1^3/_4$ utsockne frälse, $^3/_4$ insockne frälse, *Södra Svaluf* innefattar $1^3/_8$ mtl krono. — Adress: Landskrona.

Svana, ett frälse-säteri af 2 mtl uti Norra Wi socken af Ydre härad och Linköpings län, beläget 1 mil från kyrkan, uppgifves på 1760-talet haft 16 tunnors utsäde, liten äng och knappt mulbete samt skall sedan längre tid tillbaka hafva lydt under Ribbingshof; tillhörde på 1820-talet och ännu 1863 bönder; tax.värdet är 25,000 rdr rmt.

Svanberga, en gästgifvaregård uti Estuna socken af Lyhundra härad och Stockholms län; härifrån skjutsas till:

Stabby i norr	$1^1/_4$	mil.
Råcksta i öster	1	»
Norrtelje i s. o.	1	»
Kragsta i s. v.	1	»

Svaneberg, ett frälse-säteri af 2 mtl, (i jordeboken föres hemmanet på 2 N:r, hvaraf N:o 2 äfven kallas *Torpet*), uti Bresäters kapell af Björsäters pastorat, Kinne härad och Skaraborgs län, beläget nära kyrkan, som ligger $1^1/_4$ mil s. v. från Mariestad, $^3/_8$ mil från lastageplats vid Wenern; — utgör med $1^7/_8$ mtl fr., $^1/_2$ mtl rå och rör samt $^1/_8$ mtl kronoskatte en egendom, som är väl bebyggd med mangård, angenämt belägen invid en genom gården och egorna rinnande bäck, nära stora landsvägen; egorymden cirka 1,700 tld, deraf 1,100 tld skog, hagar och betesmark samt åker, inklusive torparejorden; utsädet uti under eget bruk varande jord är 250 à 300 tunnor, oberäknadt potates och rotfrukter; under godset lydande torp äro 20, hvilka årl. utgöra 3,330 mans- och 530 qvinnodagsverken m. m.; till gården hörer äfven qvarn, anlagd den 14 Juli 1780, samt tegelugn; allts. var i 1863 års bevillning taxeradt till 153,500 rdr rmt, hvaraf 69,000 rdr för säteriet; åkerjorden, som är lermylla på lerbotten, brukas i tvenne cirkulationer. — Bland egare äro endast med visshet kända häradshöfding H. E. von Hofsten år 1813, hofsekreteraren Halfdan Ludv. Lindencrona, på 1850-talet O. Wennerberg och 1863 baron Axel G. Posse; men i Adelns Ättartaflor uppgifves häradshöfd. Erik Soop, död 1674, hafva

skrifvit sig bland andra gårdar äfven till Svaneberg i Lugnås socken, hvilket troligen var detta.

Svaneholm. Herregård uti Skurups socken af Wemmenhögs härad och Malmöhus län, är belägen på en holme i Svaneholmssjön, 2 mil n. v. från Ystad, $2^1/_2$ mil s. o. från Malmö, $2^3/_4$ mil från Lund; har i fordna tider hetat *Skurderupsgården* och legat nära kyrkan, der på ett hemman № 16 ännu för 100 år sedan funnos lemningar efter gamla borgvallar, som utgjort en del af befästningarna kring de mäktiga Tulesönernas (Sparre) borg. Nu går lugnt och fredligt plogen fram öfver de ställen, som förr varit skådeplatsen för vilda fejder och laglöst öfvervåld. — Första kända egaren till Skurup är Hemming Meinstrup, som lefde omkring 1450; hans dotter Elsa blef gift med Jep Tuleson Sparre, som grundade Skurupsgrenen af Sparreslägten. Omkring år 1530 flyttades gården af Mauritz Sparre till en holme i den täcka skogen kring Svansjön — s. k. af de svanor, som der uppehöllo sig, och det nya slottet kallade han Svaneholm. Innan vi omnämna gårdens ytterligare egare, må vi upplysa om dess fordna utseende efter en ritning af år 1680; den var förlagd på en fyrkantig holme, på tre sidor omgifven af sjön och på den fjerde af en kanal, bestod af 4 och 3 våningar höga grundmurade tegelstenshus, som omslöto en trång och mörk borggård; husen voro så förenade, att man på hvarje sida utmed det ena husets långsida såg det andras tinnade gafvel. På midten af hufvudfaçaden fanns ett fyrkantigt utbygge med till hufvudbyggnaden anslutande tak; i flygeln till venster var inkörsporten, till hvilken en vindbrygga förde. Porten utgjordes af en egen byggnad med gafvel åt sjön, fastän icke högre än att dess takås jemnt nådde till slottsbyggnadens taklist. Utom kanalen lågo ladugårdsbyggnader och trädgård.

Befallningsmannen på Dahlby kloster och länsmannen till Söfdes slott Gabriel Sparres hustru Elisabeth Trolle, som fått Svaneholm i morgongåfva, innehade egendomen till sin död 1611, hvarefter den tillföll Sparres moster, den rika jungfru Ingeborg Bilde, efter hvars död Svaneholm öfvergick till Predbjörn Gyllenstjerna, länsman till Malmöhus; hans hustru, fru Mätta Hardenberg omnämnes som en mycket from fru, hvarföre hon ock hade svåra strider med den onde anden, hvilken en gång skall slagit henne så, att blodiga köttet syntes på kroppen, men fick dock alltid fly undan för den bibelstarka frun, som vederlade honom i disputationerna med Skriftens ord. Då Skåne blef svenskt, var landsdomaren i Skåne Henrik Prebendsen Gyllenstjernas son, Erik Hardenberg, egare af gården; sonen Axel Gyllenstjerna gjorde en början till ombyggandet af hufvudfaçaden, hvari 2 våningar tillsattes; men arbetet afbröts genom hans död 1705. Under skånska kriget 1676 var Svaneholm besatt af svenska trupper till försvar så väl mot snapphanar som mot danska ströfcorpser.

Dels genom arf, dels genom testamente öfvergick gården till herr Axels systerson Axel Julius Coijet, hvars enka gifte om sig med den ärevördige karolingeneralen Axel E. Roos, som hade gården på arrende under styfbarnens minderårighet. Imellertid processade Axel Gyllenstjernas syster, fru Sophia, enka efter Jens Sehested, sig till halfva Svaneholm; hon ärfdes af sin dotterson Berendt Juel, ryttmästare i dansk tjenst. Således voro nu två herrskaper på Svaneholm, det ena danskt (Juel), det andra svenskt (Coijett), om hvilka förmäles, att vid deras ömsesidiga besök framkörde fyrspannet, herrskapet steg i vagnen, med stor konst och skicklighet svängde kusken om på den trånga borggården och höll vid den andra dörren, der herrskapet åter steg ur. Sistnämnde egares syster, Anna Sophia Juel, sålde 1751 sin del till baron Gustaf Julius Coijet, som sålunda blef ensam egare. Vid hans död 1782 öfvergick gården till systersonen, kammarherren, friherre Rutger Maclean — i Skåne alltid kallad Maklär — (ursprungliga namnet är Makeléer) den oförgätlige reformatorn af skånska landtbruket. Han fann i Svaneholm »en vanhäfdad egendom» och var ej nöjd att blott för ögonblicket lindra böndernas belägenhet, utan ville omfatta och genomföra ett nytt system af gagn både för dem och efterkommande. Han hade stora svårigheter att motkämpa, stridiga och bristfälliga hushållsförfattningar, allmogens stränga bibehållande af de orimligaste missbruk, ja, af sjelfva nöden och olyckan, sina

likars begär att som projektmakeri bedöma hvarje reform, och mera dylikt. Då Maclean emottog godset, bestod det af 51 hela hemman, hopträngda i fyra byar och skötta af 40 bönder; fattigdom och gränslöst elände hade på dem tryckt sin stämpel; ingen hvarken kunde eller ville rätt sköta sin jord; uppfostrade i lättja och hoglöshet, uppdrogo de deri sina barn; hofveriet och det gemensamma bruket af jorden — hvarje åbos egor voro på 60 à 100 ställen inblandade med grannarnes — hade hos dem för länge sedan qväft sjelfständighetskänslan och brutit all moralisk kraft. Friherre M. lät först affatta sitt gods i en charta, som visade slumpens och häfdens värde, och sedan 1786 författa en ny med plan och vett; godset indelades i 73 farmer af hvardera 70 tlds areal; M. uppförde derpå bostäder och bjöd bönderna att inflytta; men de ville ej lemna sina nästen, och 19, de enda, som egde något, uppsade sig strax och utflyttade till andra herregårdar. Maclean stod nu med de fattigaste 21 bönderna qvar, alla med usla dragare, för att bruka 51 hela hemman! Ändå lät han ej modet falla. Hvad han ärnat verkställa så småningom, blef nu gjordt på en gång; 6,900 tld förvandlades i öde fält, och inom årets slut såg man 70, några af ler, resten vanligt korsverke med ler, nybyggda farmer uppstå, i hvilka brukarne kunde inflytta. Han bekostade sjelf till åboerna den första uppsättningen af kreatur och spannmål; de första 3 à 4 åren kunde icke arrende betalas, sedan sattes det lågt och höjdes så småningom, så att det vid seklets slut utgjorde högst 66 rdr 32 sk. minst 28 rdr 16 sk. för hvarje farm. Inga dagsverken eller körslor gjordes till herregården, allt arrende erlades i penningar, och bönderna förbundo sig sköta jorden efter en af honom uppgjord plan. På de nedrifna byarnas tomter lät han uppföra torp med ett tunnland till hvartdera; torparen skulle göra ett dagsverke i veckan och betala 16 sk. i skatt om året. Der högst 51 åboer och 41 husmän (torpare) på det uslaste framsläpade sitt lif, födde sig nu strax 73 åboer och 62 torpare rundeligen. År 1785 funnos på godset 700 menniskor, som med möda lifnärde sig, år 1811 funnos mellan 14 à 1500, år 1841, c:a 1850, alla välmående. Den till sjelfva säteriet hörande jorden indelade han i 6 farmer af 50 tld åker och dertill nödig äng, som alla blefvo bebyggda med stora, rymliga och väl inrättade stenhus, omgifna af trädgårdar och planteringar, samt brukade dem med eget folk och egna dragare. Dessa afvelsgårdar hade, enligt friherre Bennets omdöme, ej sina likar i Sverige samt voro ett mönster af odling. Hand i hand med dessa anordningar för folkets materiela välstånd gick arbetet för deras andliga; han anlade 2:ne folkskolor, der Pestalozzis' method infördes. Om denne mans verk, som gått ut på att förena rikets och frälsebondens väl med sitt eget, önska vi hänvisa läsaren till Biogr. Lexikon IX band, 1:sta häft., sid. 3—9. Småningom började man äfven på andra gårdar taga honom till mönster, och äfven bönderna lärde sig att i honom akta sin välgörare; och då under skånska bonduppploppet år 1811 bondskaran äfven nådde Svaneholm, förtrampade hans säd, plundrade hans visthus och hotade hans lif, funnos dock inga af Macleans bönder deribland.

Egendomen ärfdes efter Macleans död 1816 af systersonen, baron Kjell Christoffer Bennet, son af general-majoren, friherre Rutger Bennet och Eleonora Maclean; såldes år 1837 till nuvarande egaren, kammarherren Carl Hallenborg, och hans fru, grefvinnan Eleonora von Schwerin.

Svaneholm ligger på en holme, som är förbunden med fasta landet, sedan baron Maclean lät fylla kanalen. Den fyrkantiga byggnaden, som omsluter borggården, är af betydligt omfång. Hufvudfaçaden är 5 våningar hög, kransad med en tät rad af skorstenar. Af våningarna äro endast tvenne inredda till boningsrum; en präktig stentrappa med hvälfdt tak förer upp genom alla våningarna. Öfver inkörsporten satt fordom en skulpterad kopparplåt, som nu förvaras på Trolle Ljungby; den finnes beskrifven af prof. Brunius i hans »Konstanteckningar under en resa till Bornholm år 1857», sid. 22. — Oaktadt den höga byggnaden saknar all arkitektonisk indelning, imponerar den dock genom sin massa, och den dels sällsamma, dels åldriga byggnadsformen, sedd i dess förening med den omgifvande sjön och de af bokskog och ängar smyckade stränderna, gör ett underligt dystert intryck. I den vackra

parkanläggningen finnes en urgammal ek, — enligt prof. Brunii antagande 600 år gammal — som väcker synnerlig uppmärksamhet. I den ihåliga stammen, hållande 30 fot i omkrets, finnes ett beqvämt rum, hvilket till väggar och tak har anputs af kalkblandad lera; ingången är genom en dörr med vanliga gångjern och lås; derinne finner man brädgolf och bänkar för 10 personer. — På en afsats af stammen har en tämligen stor rönn uppväxt.

Svaneholms säteri, $7^1/_8$ mtl, har med 1 mantal insockne frälse samt 11 stora och 14 mindre torp, en egorymd af 1,856 tld, deraf c:a 400 tld skog; i »Skånska Herregårdar» uppgifves godset bestå af $7^1/_8$ mtl säteri, $6^3/_4$ ins. frälse, 1 mtl, anslaget pastor till boställe, 49 större och mindre torp, med en areal af 3,000 tunnl.; i Skånes kalender 1862 uppgifves åter arealen till 1,935 tld, deraf 100 tunnl. torfmosse, 20 tld park och trädgård. Utsädet, som 1818 uppgafs vara 150 t:r, är nu 350 t:r uti styf lera, skörden är 2,500 à 3,000 t:r. — Till gården höra rikt fiske i Svansjön, mejeri med 85 kor, tegelbruk och vattenqvarn. Säteriet är extra roteradt. — Egaren har patronats-rättigheten till Skurups pastorat. Af konung Fredrik II:s öppna patronatsbref af den 27 Juli 1584 synes något herrskap på Skurdrupsgården hafva låtit uppbygga kyrkan på sina enskilda egor.

Svaneholm, *Svanaholm* (i mtls- och taxerings-längderna), ett frälse-säteri af $2^1/_2$ mtl i Åhs socken af Westbo härad och Jönköpings län, har fordom haft namnkunnigare egare, som tillhört slägterna Gyllenstjerna, Fleetwood, Cedercrantz och Odencrantz; från den sednare såldes 1821 egendomen, inköpt för 45,000 rdr, till bönder, hvarefter af f. d. sätesgården uppstodo 9 bondgårdar, som på 1840-talet hade 38 egare och nu 34 med 50 hushåll. Genom denna förskingring anses »jordbruket vunnit, folkmängden ökats och välmågan icke minskats.» Enligt Göta hofrätts utslag d. 20 Juni 1767 förklarades Svaneholms säteri-egare berättigade till Jus Patronatus i Åhs moderförsamling, alternativt med öfriga församlingen.

Svaneholm, ett stångjernsbruk uti Svanskogs socken af Gillbergs härad och Carlstads län, beläget nära gränsen mot Dal, 2 mil från Åmål, $7^1/_2$ mil från Carlstad, består nu mera af 2 härdar för lancashire-smide, en vällugn, 3 hamrar, en större och 3 cylindriskt enkelt verkande blåsmaskiner, med oinskränkt tillverkningsrätt; tackjernet köpes från Philipstads bergslag, bruksstämpeln är C. U. och afsättningsorten Göteborg.

År 1818 uppgafs bruket af Djurberg bestå af 2 härdar med 920 *sktt* smide, med ringa skog, men koltägt från omkringliggande hemman; sedermera befinnes det på 1840-talet hafva 1,800 *sktts* tillverkning vid 4 härdar och år 1859: 3,012 *sktt* vid 4 härdar och 3 hamrar samt år 1862: 10,097 centner 5 *tt* stångjern, 144 centner skrotjern.

Svaneholms landtegendom utgöres af 1 mtl frälse *Stommen,* tax. till 50,000 rdr, $^1/_2$ mtl skatte *Ed,* $^2/_9$ skatte *Norra Skarbol,* under eget bruk, hvarå vanligen utsås c:a 15 t:r råg och hvete samt c:a 100 tunnor vårsäd i cirkulation; underlydande hemman, tillsammans c:a $6^1/_2$ mtl, med 10,000 tlds areal, äro belägna i Svanskogs, Långeruds, Silleruds och Laxarby socknar; till godset hörande öfriga verk utgöras af Svaneholms finbladiga såg, Bäckens två grofbladiga sågar, Stora Norane och Högens sågar, som årligen tillverka cirka 1,500 à 2,000 tolfter plankor och bräder; Svaneholms och Eds tullqvarnar med 2 par stenar och 1 par siktstenar, *Högens* och *Stora Norane* qvarnar, hvardera med 2 par stenar, *Näs* och *Bäckens* qvarnar med ett par stenar, ett tegelbruk, som drifves med vatten, der tillverkningen årligen uppgår till c:a 30,000 tak- och murtegel. — Bruket, hvars första privilegier äro af den 23 Juni 1694, är anlagdt af kapitenen C. Uggla till Hammarsten och Säffle; det har sedermera gått i arf från far till son och eges nu af anläggarens sons sons sonsson, brukspatron C. G. Uggla, gift med Emilia Charlotta von Gertten.

Svaneholm, fordom ett slott på en holme i Kilarp sjön, se artikeln Westra Hargs socken.

Svanesund, ett smalt sund, mellan Hake- och Hafstens fjordar; vid detsamma ligga gästgifvaregård och färjplats uti Långelanda socken af Göteborgs och

Bohus län; stället är redan närmare beskrifvit under artikeln Långelanda. — Redan 1681 förenade sig fögderiets tre härader om ett tingslag och uppförde då här det första tingshuset. — Från gästgifvaregården skjutsas till:

Assmunderöd n. v. . . . . . $1\frac{1}{2}$ mil.
Wräland v. n. v. . . . . . 1 »

Svanhals, *Svanshals*. Konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Lysings kontrakt af Linköpings stift, utgöres af Svanhals, modersocken, med annexet Kumla, innefattande $59\frac{1}{4}$ mtl, bebodda 1860 af 1,568 personer. — Pastoratet är beläget 5 mil från stiftsstaden.

Svanhals socken, belägen i Lysings härad af Linköpings län, 2 mil från Wadstena, $1\frac{3}{4}$ mil från Skenninge, ligger invid Tåkerns södra strand, mellan Kumla och Harstad i öster, Rök i söder och vester. — Socknen innefattar inom rågångarna en areal af $8{,}452\frac{1}{2}$ tld, hvaraf 102 tld tomter, 3,032 tld 10 kappland åker, 977 tld 28 kpl äng, 1,198 tld 3 kappl. betesmark, 911 tld 23 kpl landvinning från sjön Tåkern, 2,222 tunnl. 5 kappland impedimenta. Uti ofvanstående arealsumma äro inberäknade 351 tld 6 kpl mossar och 2,131 tld 18 kpl vatten. Norra delen af Svanhals utgöres af en fullkomligen skoglös slättmark, och endast södra delen antager en skogsbygds omvexlande charakter, dock utan högre berg och kullar.

De flesta rinnande vattnen hafva sin normaldirektion från söder åt norr och äro: *Wallbybäcken*, som kommer från Harstads socken och förenar sig med Lorbyån straxt norr om Wallby, *Yxnekullabäcken*, *Åbyån*, genomlöpande Rehnstads säteris egor. — Den hufvudsakligaste jormånen är, så väl uti åkerjorden, som ängen och betesmarken, svartmylla på lerbotten. Vid *Wallby*, *Lorby*, *Stora Solberga* och en del af Walla träffas ganska stark lera. I södra delen af socknen, och likaledes å socken-allmänningen *Brännemarken* är leran deremot mycket grusblandad.

På *Öfverby egor* vid gränsen af sjömarken finnes en helsokälla, bestående af starkt mineral-vatten, som har visat sig mycket verksamt mot gikt, rheumatism, förlamning och nervsvaghet.

Folkmängden, som år 1805 var 919, år 1815: 813, år 1852: 1,138, uppgick 1862 till 1,284 personer. — Hufvudnäringen är åkerbruk. Tvåskiftes-sädesbruket, hvari halfva åkervidden trädes och den andra bär säd, begagnas allmännast. I södra delen af socknen förekommer treskiftes-bruk, hvari $\frac{2}{3}$ af åkern årligen besås. Omkring 1,900 tunnland åker besås med 615 tunnor blandsäd, $497\frac{1}{2}$ tunnor korn, $277\frac{1}{2}$ t:r råg, $150\frac{3}{4}$ t:r hvete, $106\frac{1}{4}$ t:r ärter, 38 t:r hafra samt 472 t:r potates; utsädet uppgafs 1818 till blott 780 t:r. Potatesodlingen har på sednare tiden mycket aftagit. Rofvor och kålrötter förekomma sparsamt, utom vid Kyleberg, der 55 tld årligen dertill användas. Lin odlas knappast till husbehof, humla och hampa alls icke. Inom norra och största delen af socknen är ängen, bestående af hårdvall, otillräcklig; södra delen af socknen har deremot naturlig äng fullt motsvarande åkervidden, ehuru till det mesta stenig och bergbunden. Naturliga betesmarken är äfven otillräcklig med undantag af socknens södra del. Ladugårdsskötseln är försummad. Hästarne deremot skötas omsorgsfullare än de andra husdjuren. På sockenallmänningen *Brännemarken* samt i beteshagarna till *Stora* och *Lilla Kullen*, *Lilla Lorby*, *Dahlbobeta*, *Walla*, *Kärr*, *Tomta* och *Alsike* är skogstillgången tillräcklig till husbehof. På Rehnstads egor, intill Dagsmosse, är en liten park, *Holmedungen* kallad, som består af vacker och väl vårdad tallskog. Ehuru byggnadstimret ofta måste forslas flera mil, uppföras det oaktadt i allmänhet prydliga boningsoch ladugårdshus. Tegeltak har i sednare tiden börjat blifva begagnade i stället för de förut brukliga af näfver och torf. Något fiske idkas i sjön Tåkern, der god tillgång finnes på lake, gädda, aborre, mört samt braxen.

Svanhals eller Svanshals förekommer på 1300-talet, en kyrkoherde 1313. — Kyrkan, ombyggd 1844—45, är modern, vacker, med en långhalsad svan som flöjel. Altartaflan, 3 alnar 8 tum bred och blott 1 aln 1 tum hög, är ett mästerstycke i haut-relief, helt förgyldt, med endast figurernas händer och ansigten målade; skall hafva kommit från

Stockholms slott efter en brand (1697?) och vara hitskänkt af drottning Ulrika. Den gamla kyrkans östra gafvelbyggnad tillskrifves en junker Erngisl och hans fru Ramborg på 1300-talet. Säkerligen menas härmed den berömlige Ehrengisle Plata på Svanhals, som lefde i ett så kalladt och på den tiden brukligt kyskhets-äktenskap (der man och hustru ej hade något samlag med hvarandra) med sin fru Ramborg (den heliga Britas syster). Med visshet vet man, att nämnda fru år 1318—19 skänkte till Risberga kloster sina gårdar i Svanshals. — År 1567 brändes och plundrades kyrkan af Danskarne. — Barnundervisningen sker uti en fast folkskola af en examinerad lärare, som år 1862 undervisade 115 barn, medan 44 erhöllo undervisning i hemmet. Till skolan har gen.-major Fleming donerat ett kapital, hvars behållning den 1 Maj 1853 var 3,047 rdr 2 sk. 11 rst. bco, och hvars ränta är bestämd till hjelp åt skollärarens aflöning. En annan donation till skolan är lemnad af major Ad. Boij samt grefve Löwen till Gräfsten år 1807. Socken-magazin grundades här år 1811; sockenbibliothek har i sednare åren blifvit bildadt. — *Fornlemningar* utgöras af bautastenar och ättehögar; efter gamla sätesgården Svanshals, belägen på pastorsboställets egor, finnas nu mer inga spår. Bland gamla anteckningar är en af år 1758 om skydrag på Tåkern, som blef mycket välgörande i den dåvarande ovanliga torkan.

Socknen skall underhålla 9 ryttare och 13 soldater. Roteringsgrunden varierar från $1^1/_2$ till 3 mtl till hvarje rote, och uppgår roteringskostnaden för en sådan till 75 rdr rmt. Kostnaden för hållskjutsen uppgick 1855 till blott 67 rdr 36 sk. bco; väghållningskostnaden beräknades till 15 rdr pr mantal. Hela tax.värdet år 1862 var 1,147,900 rdr rmt, hvaraf 20,500 rdr för annan än jordbruksfastighet. I bevillning erlades efter II och III art. 800 rdr 61 öre. Hemmantalet utgöres af $44^1/_8$ mtl, hvaraf $14^1/_4$ frälse, $12^1/_8$ skatte, samt

			Areal,		hvaraf inegor.	
Rehnstad . .	$2\frac{1}{2}$	fr.-säteri.	519,29	tld.	301	tld.
Åhs . . .	1	d:o	209,24	»	122,18	»
Kyleberg . .	3	d:o	509,22	»	223,24	»
Walla . . .	$1\frac{1}{4}$	sk.-säteri.	202,6	»	124	»
Glänås . .	1	d:o	212,5	»	85,15	»
Tomta kapt.bost.	$\frac{1}{2}$	krono.	91,24	»	50	»
Svanshals {kyrkoherdens,	1	d:o	375,5	»	133	»

Skatte-rusthållen 2 mtl *Stora* och *Lilla Kullen*, 1 mtl *Svanshals*, 1 mtl *Särshöga*, $1^1/_2$ *Stora* och *Lilla Solberga*, 1 *Wallby*, 1 *Öfverby*, *Klockaregård*. — 3 mtl *Gottorp* och $1^3/_4$ *Ramstad* utgöra ett gods, tax. till 108,300 rdr rmt. — Af verk finnas *Lorby* tullmjöl- och *Walla* väderqvarn. — Adress: Skenninge.

Svansjö, en frälse-säteri-ladugård af $1^5/_8$ mantal, uti Öfveds socken af Färs härad och Malmöhus län, lyder under *Öfveds kloster*. Den har god åker, höhöstnad och betesmark. Här anlades i medlet af 1700-talet af öfverste Hans Ramel, som ansåg kons spillning tjenligast för torrjord, sådan den befinnes vid denna gård, ett holländeri för 60 kor af holländsk och engelsk race. — Tax.värdet är 100,000 rdr.

Svanskog, en socken, belägen $2^1/_4$ mil från Åmål, dels på Dal uti Tössbo härad af Elfsborgs län, dels i Gillbergs härad af Carlstads län, består af $28\frac{13}{24}$ mtl, bebodda af 2,397 personer, deraf på förra stället $9^1/_8$ mtl skatte i 89 brukningsdelar, uppskattade till 419,300 rdr, verk och lägenheter till 14,100 rdr, med en folkmängd af 833 personer på 161 hushåll och en areal af 0,523 qvadratmil, hvaraf 0,053 vatten, samt på sednare stället $19^1/_2$ mantal, hvaraf $17\frac{1}{12}$ skatte, $^1/_2$ krono, 1 frälse, uppskattade till 807,700 rdr, verk och inrättningar tax. till 33,200 rdr rmt, med en folkmängd af 1,564 personer och areal af 0,575 qvadratmil, hvaraf 0,133 vatten. — Marken är ganska bergig och ojemn; rådande jordmånen svartmylla. Skog växer tillräckligt för egna behofvet och något äfven till afsalu. Ladugårds- och åkerbruksafkastningen är tillräcklig för egna behofvet; bränvinsbränning idkas endast med lyftpannor och således icke öfverstigande husbehofvet. Socknen, som fått namn af sjön Svan, vid hvilken hon ligger, har haft kyrka sedan kort efter Digerdöden, har nu korskyrka med torn af trä och är annex till Kila pastorat. I den del, som hörer till Elfsborgs län, eller den s. k. *Dalboredden*, finnes vexelundervisningsskola sedan 1826; enligt sednare uppgifter finnas 3 flyttbara folkskolor och 2 flyttbara småbarnsskolor, der undervisningen bestrides af en examinerad och en oexaminerad lärare. Ungefär hälften af skolbarnen undervisas hemma. Sockenbibliothek finnes.

Af hemman och gods må nämnas: $^1/_8$ mtl *Djitrud*, $^1/_4$ *Hedan*, $^1/_8$ *Myrebacken*, $^1/_8$ *Råskog*, $^1/_7$ *Ödebyn* med qvarn, utgörande ett gods. — 1 mtl *Bäcken* med qvarn och såg. — $^1/_4$ *Hugnerud* har qvarn och gästgifveri. — $^1/_2$ mantal *Krokstad* med såg. Flera hemmansdelar egas af Forssbacka bruksbolag. — *Bollsbyn, Lund, Rämmesnäs, Röstigen, Sunnersrud, Byn, Svensheden, Mästaka* äro hemman, alla i Elfsborgs läns del.

Wärmlandsdelen, der *Svaneholms* bruk är beläget, utgöres af hela skatte-hemmanen: *Björbyn, Gränsjön, Hallanda, Högen, Kjellsbyn, Kålö, Krubbenäs, Koppungen, Näs, Rållsbyn, Sund, Skäggebyn, N:a* och *S:a Skarebol* och *Tängelsbyn*, samt af *Ed, Grytterud, Högehan.* — *Hedene, Malåna, Slirud, Strand, Stubberud, Tryneviken, Wallberg, Ågilsrud*, alla från $^1/_2$ till $^1/_8$ mtl. — $^1/_2$ mtl *Stålsbyn* fältväbels-boställe. — *Stommen* eller Svaneholm, 1 mtl frälse. — Adress: Carlstad eller Åmål.

Svansteins jernbruk, se art. Kengisverken.

Svansö, Svansjö eller Ubbholmen, ett frälse-säteri af $1^1/_2$ mtl, uti Bottnaryds socken och den del deraf, som hör till Redvägs härad af Elfsborgs län, ej, såsom Tuneld uppgifver, inom socknens del af Jönköpings län; enligt nämnde författare och Allvin skall gården heta Svensö och enligt den sednare ligga i Wartofta härad af Skaraborgs län. Svansö köptes år 1761 af theol. doktorn Sveno Petri Noring, stiftaren af Victorinska stipendiet i Uppsala, och som jemte sonen Carl Noring, adlad Noringer, dogo här, den förre 1786, den sednare 1784. År 1863 egdes gården af Joh. Edströms sterbhus; den eger godt höbol samt hjelplig skog; taxeringsvärdet är 25,000 rdr rmt.

Svanvik, ett frälse-säteri af 1 mtl uti Stala socken af Oroust Östra härad, Göteborgs och Bohus län, beläget nära intill Westerhafvet, $^3/_8$ mil s. v. från kyrkan, som ligger 3 mil från Uddevalla, är väl bebygdt med åbyggnader, inklämda mellan bergen på Stigfjordens strand, och har en trädgårdsanläggning af 2 tlds vidd. Gården, som räknas bland de bättre i orten, har 153 tld åker, äng och odlingsmark samt 287 tld skog; jordmånen består af sandblandad växtmylla med blålera till alf eller botten; utsädet uppgafs 1818 till 20 t:r och 1862 till 45 t:r, inberäknadt å 4 underlydande torp; afkastningen beräknas i medelgoda år hafva uppgått till 300 t:r säd, 100 t:r potates och 200 *skll* hö. — Säteriet var i 1863 års bevillning tax. till 32,000 rdr rmt.

Säterifriheten hitflyttades den 5 Maj 1691 från det närbelägna Råssö af egaren, lagmannen i Bohus län, Alex. Kock; godset har sedermera tillhört Göthenstjernska slägten, kapiten Hårdh, Lars Billström och nu f. d. kronofogden J. F. Hellberg. — I Bohus län finnes ock en gård med namnet

Svanvik, tre mtl skatte i Walla socken af Tjörns härad och Oroust fögderi; hemmanet köptes 1711 af bönder till skatte. — På egorna, vid stranden söder om gården, finnas några, mest förstörda grafkullar samt 6 runda stensättningar, äfvensom i de s. k. Lundarne en samling af 80 grafhögar, der man i den ena påträffat en bit af ett bronzsmycke, en rund flaska af glas och en genomborrad rund stenknapp, hvilka fynd äro aftecknade uti »Runas» 3:dje häfte.

Svanå. Jernbruk i Harakers socken, Norrbo härad och Westerås län, vid Svartån, på vestra sidan af elfven, hade 1849: 7 härdar med 7,659 *skll* privilegieradt stångjernssmide af eget tackjern ifrån Nyhyttan utaf malm från grufvorna i Norberg, äfvensom något manufaktursmide. År 1860 anlades vid bruket en stålugn, och der finnes också qvarn, såg och tegelbruk. Sjelfva Svanå är bildadt af Sigulsqvarn (Sigurdsqvarn) och Almunda, tillsammans $1^1/_2$ mtl frälse-säteri, och under detsamma lyda 3 mtl säteri, $10^1/_2$ fr., 2 rå och rör, $\frac{11}{16}$ sk. i Fläckebo socken; 1 sk., $1^1/_2$ fr.-säteri, $6^7/_{12}$ sk., $^3/_4$ rå och rör, $^1/_4$ fr. i Harakers socken, taxerade till 585,000 rdr; jernverket med tegelbruk är tax. till 84,500 rdr rmt.

Godset har af gammalt tillhört Braheätten; kom med Ebba Brahe till De la Gardierna och ifrån dem till generalmajoren och riksrådet grefve Arvid Posse genom hans gifte med en fröken Stenbock, hvars mor var sondotter af Jakob de la Gardie och Ebba Brahe. Efter

hofmarskalken grefve Knut Posses son, löjtnanten grefve Knut Lindorm Posse, såldes egendomen till ett bolag, hvari dock hans båda söner äro delegare. Vid gården finnas vacker trädgård och park samt — åtminstone fanns det under Possarnes tid — ett icke så obetydligt bibliothek. Godset har egen folkskola, och vid bruket är ett fattighus, hvars fond, 9,000 rdr, hofmarskalkens enka, grefvinnan Maria Hedvig Posse, gaf genom testamente af d. 31 Mars 1818. Westmanland—Dala jernväg går öfver brukets egor.

Svanås, ett skatte-säteri af ett mtl, uti Ormesberga socken, Norrvidinge härad och Kronobergs län, synes ha tillhört Johan Gustaf von Esslen (Essen?), som för trogen tjenst fått ett sk.-hemman och nio krono-hemman i Norrvidinge härad, hvilka såldes till Ax. Oxenstjerna 1655; Svanås egdes sedermera af häradshöfding Johan Mickelsson, hvars son adlades 1673 med namnet Svanehjelm; efter hans död 1691 blef större delen af Svanås indraget till kronan; resten sålde enkan 1696 till sin måg, häradshöfding Jonas Nyman, från hvars son egendomen köptes af kapitenen Isac Joh. Rudebeck, som dog 1782, och har den alltsedan förblifvit inom denna slägt. Under nuvarande egaren, öfverste-löjtn. J. M. Rudebecks tid, har egendomen isynnerhet blifvit förbättrad och uppbrukad. Under gården lyder $^1/_4$ sk. Svanås Lillg., qvarn och såg, allt taxeradt till 42,493 rdr rmt.

På Svanås egor märkas 28 lindar, uppvuxna ur äldre stubbar i ett rundt, af jord betäckt stenrör på en bergshöjd gent emot gården; några af dessa lindars stammar äro af $1^1/_2$ alns diameter.

Svappavaara, beläget i Torneå lappmark och Juckasjärfvi socken, 3 mil söder från kyrkan, 1 mil s. v. fr. Torneå elf, midt för Paurangi svåra och brusande fors, 7 mil n. v. från Junosuando masugn och 32 mil n. v. från Torneå stad, är ett mindre berg af 6 à 700 alnars längd och 130 alnars höjd öfver närbelägna myrar. Sedan 1650-talet ha åtskilliga kopparmalmsgrufvor här blifvit tid efter annan upptagna, bearbetade och slutligen ödelagda. Intill år 1670 tillverkades der årligen 600 till 800 *skꝉ𝔟.* koppar. Vid den tiden voro vid Kengisfors, 14 mil från Svappavaara, invid Torneå elf inrättade garhytta, kopparhammare och myntverk, hvarest den tillverkade kopparen utmyntades till gångbara plåtar med prägel; men verkstäderna blefvo år 1717 under ryska kriget förstörda. Den vid Svappavaara ännu långt rikare tillgången på jernmalm lemnades för kopparmalmen åsido, tills på 1740-talet, sedan koppargrufvorna voro öde, Kengis bruksegare började upptaga jernmalmen, som måste transporteras af Lappar genaste vägen öfver landet till Junosuando. Skogarne vid och omkring Svappavaara äro, på $^1/_2$ mils afstånd, föga betydande; på längre afstånd deremot, omkring Luongasjocki, närmare Torneå elf, är förhållandet annorlunda. Under året 1863 lemnade jerngrufvan 380 centner jernmalm; den är en tät och finkornig blodstensmalm, som anses hålla 60 à 70 % och blir förträfflig genom blandning af dess olika arter. — Svappavaara på 11 n:r, $1\frac{1}{16}$ mtl, har varit torp under Kengis bruk till 1823; från 1829 till 1849 hade kopparverket frihetsår. I Stockenströms grufva, ett af de här bearbetade schakten, fann man 1742 gediget guld i kopparlazur med qvarts.

Svartarp, Svartorp (i ecklesiastikmatrikeln), en socken uti Tveta härad af Jönköpings län, 2 mil från staden Jönköping, gränsar i öster till Jersnäs, i söder och vester till Lekeryd, i n. v. och norr till Skärstad samt omfattar 0,570 qvadratmil land och 0,064 vatten.

Marken är mer bergaktig än jemn, rådande jordmånen är mylla och grus. På skog är i allmänhet stor brist. På 1840-talet uppgafs utsädet på helt hemman till 6 t:r råg, som gåfvo i goda år 40 och i sämre 24 t:r. Husqvarna- eller Stor-ån genomflyter socknen, och bland sjöar nämnas Ylen och Ramsjön. Vid *Kungsbron,* som utgör gränsen mellan Wexiö och Linköpings stift, liksom mellan Tveta och Norra Wedbo härader, och dit efter Wieselgrens förmenande den numer glesnade skogen Holaveden fordom sträckt sig, hålles årlig marknad. Namnet förmodas härleda sig deraf, att Wirdalagman och Wirdamän der mottagit konungen af Östgötarne och sedan

ledsagat honom på Holaveden förbi kyrkan på konungens resa till Jönköping. Socknen, som år 1710, då pesten bortryckte 414 personer, beboddes af 1,200, 1805 af 950, 1843 af 1,007 och 1863 af 1,045 personer, innefattar 44 mantal, hvaraf $12^1/_6$ skatte, $2^5/_6$ krono, 29 frälse, taxerade till 1,121,200 rdr rmt, deraf dock 17,200 rdr för verk och lägenheter. Af indelta arméen äro här förlagda 20 man. Socknen, som af H. Brask skrefs Svartatorp, utgör med Lekeryd ett regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Tveta kontrakt af Wexiö stift och beläget 12 mil från stiftsstaden. Kyrkan, byggd af sten, är densamma, i hvilken Brask invigde 3 altaren, men utvidgad 1702, hvarefter hon nu håller 38 alnar i längd och 22 alnar i bredd. En del af henne, kallad Biskakyrkan, inreddes till 2:ne grafchor för familjen Adlerbeth. Barnundervisningen uti pastoratet bestrides uti en fast och en flyttbar folkskola samt en flyttbar småbarnsskola af två examinerade och en oexaminerad lärare; under året 1862 undervisades 225 barn i skolorna och 97 i hemmet. Till boställe åt skolläraren är skänkt af baron Jac. Adlerbeth $^1/_2$ mtl i *Löffällan.* Läraren tillsättes genom 3 röster: 1 af egaren till Ramsjöholm, 1 af pastor och 1 af församlingen, samt bör enligt instruktionen också undervisa i »jordbrukets grunder, mekanik, kännedom af nödbrödsämnen» m. m. Sockenbibliothek finnes. Den först kände kyrkoherden är en vid namn Måns, år 1540, som gaf torpet Kråsekulla under prestgården; han sköts af Dackarne, som sedan togo blytaket från kyrkan och stöpte kulor af. Bland öfriga kyrkoherdar må nämnas Johannes Bazius 1625—47, Sv. Follin, 1794, † 1815. Af fornlemningar omtalas åtskilliga fynd från åren 1758, 1806 och 1818, bestående af en svärdsklinga af 3 alnars längd, flintknif, en hartsartad rökelseblandning m. m.

Bland gårdar märkas fideikommissegendomen *Ramsjöholm,* hvarunder, bland andra, lyder en af ortens bördigaste och bäst odlade egendomar, säteriet *Strömsholm.* Vidare må omnämnas 3 mtl fr.-säteri *Djufvarp,* 1 mtl *Jacobstorp,* ett gods. — $1^3/_4$ mtl *Öfravad.* — 1 mtl krono, $^1/_2$ mtl skatte *Björnaryd,* kyrkoherdens boställe; år 1644 gaf K. M. öppet bref för Johan Baazio, »att fritt och oturberat njuta och bruka ett sk.-bol, Biörnare», köptes 1671 af kyrkan för 45 dal. s:mt åt kyrkoherdens bohemman, fick 1690 lika rättighet som krono-hemmanet. — $^1/_4$ mtl *Fagerhult,* pipare-boställe. — $^1/_2$ mtl *Roestorp,* sergeant-boställe. — Byar äro *Brunnseryd, Högstorp, Hässlarp, Svartarp* och *Gåfvanäs.* — Adress: Jönköping.

Svartebo, en bergsmanshammare uti Hellestads socken af Finspångaläns härad och Linköpings län, uppförd 1690 på frälse-hemmanet Svartebos egor, uppgifves 1825 hafva 2:ne härdar för 60 *skll* redskapssmide. Ett mtl frälse Svartebo taxerades 1863 till 45,000 rdr rmt.

Svarteborg, en socken uti Tunge härad af Göteborgs och Bohus län, belägen $3^1/_4$ mil från Uddevalla, omgifves i norr af Moo, i öster af Krokstads, Hede och Håby socknar, i söder af Bro och Berffendals, i vester af Qville samt omfattar, inberäknadt Tose socken, som, sedan dess kyrka blifvit raserad, nu mer betraktas som en del af Svarteborg, en areal af 1,170 qvadratmil land och 0,064 vatten. Den starkt kuperade trakten mot Berffendalen, *Åsgränsen* kallad, samt omkring gården *Fjell,* der i dalarna påträffas ymniga hafslemningar, utgöres af en bördig slättmark, hvilkens jordmån, mylla på lerbotten och mergelartad grålera, räknas för den bästa inom häradet. Nedanför Svarteborgs kyrka öppnar sig en vidsträckt, till betydlig del ouppodlad slätt, der jordmånen omvexlar mellan lermylla, mo- och sandjord. Å ömse sidor om den djupa dal, som går från kyrkan till Bullare-sjön, ligga fjellryggar, på hvilkas vestra sluttning så väl som på de gårdars egor, hvilka ligga i dalen, rådande jordmånen är sämre lera; men skogshemmanen på östra sidan hafva sand och sandmylla. På denna sida finnas ännu i behåll hjelpliga skogar; men på den vestra egas sådana endast af gårdarna *Westersäter* och *Skåneröd,* det öfriga är naket. Hufvudsädet är hafran, dock sås här icke ringa korn. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,883 och år 1863 af 2,285 personer, hvaraf 1,180 skattfria, innefattar $47^1/_4$ mantal, deraf $29\frac{1}{24}$ skatte, $7^5/_{12}$ krono, $9^7/_8$ frälse, tax.

till 1,067,000 rdr; verk och lägenheter äro taxerade till 2,600 rdr rmt; bevillningsafgiften för egendom var 1863: 321 rdr 40 öre, för inkomst 112 rdr 25 öre. Beväringsskyldiga voro 1863: 78, och af indelta arméen underhållas här 21 man. Socknen skrifves i äldsta handlingar *Svertuborg* eller *Svartuborg*, och uppgifves såsom orsak till namnet en händelse, som vi vilja anföra: Der kyrkan står, höjde sig fordom en borg, hvarefter ännu lemningar igenfinnas uti Klockehagen på kyrkovallen, och skall den burit namnet *Raneborg*, efter sin höfding Ranè, som våra flesta fornforskare antaga varit Rane den Göthiske, hitsatt af kon. Erik Emundsson att värna landskapet emot den inkräktningslystne Harald Hårfager — hvilket antagande dock förkastas af A. E. Holmberg; — imellertid lärer höfdingen varit en betydande man, efter hvilken många minnen äro förvarade, såsom t. ex. sagorna om hans strider med kungen på *Wetteland* i Skee socken och med kungen på *Hällungstad* i Hede, med hvilken sednare han höll en skarp strid vid *Ellinge;* men märkligast är sägnen om hans äfventyr med drottningen på Hudt i Tanum. Intagen af Ranes tapperhet, skall denna sköldmö erbjudit honom sin hand, den han ock låtsade sig vilja emottaga; men då brölloppet skulle försiggå, och drottningen med sitt följe anlände till brudgummens borg, hade han ångrat den ingångna förbindelsen och ridit ut på jagt. Förtörnad häröfver, lät den försmådda drottningen storma och uppbränna borgen och yttrade, då hon red ifrån dess svarta, rykande ruiner: »Hittills har du hetat *Raneborg;* men hädanefter skall du kallas *Svarteborg*». När hon sedan hunnit till *Köpstads backe* — vid gården *Köpestad*, der fordom skall varit en stor handelsplats — gjorde hon halt vid *Godtakällan*, aftog rustningen och lade kronan på en sten, i hvilken skall funnits en ringformig urgröpning, och som icke länge sedan blifvit bortförd. Under det brudskaran rastade här, framstörtade Rane, hvilken varsnat lågorna från sin brinnande borg, och klöf i vredesmod hufvudet på drottningen, hvarvid hennes kämpar togo till flykten, men upphunnos och nedhöggos på *Stenehed*, der en af Bohus läns sköaaste minnesvårdar, bestående af 9 stenhällar och 25 ättehögar, säges stå till minne af denna händelse. Drottningens lik fördes sedan till hennes borg vid Hudt, der den stora kullfallna stenen vid landsvägen sägas utvisa hennes graf.

Socknen, som är annex till Fors pastorat, har, i likhet med öfriga pastoratets socknar, lånbibliothek, grundadt dels genom enskild donation, dels genom influtna afgifter för bränvinsutskänkning. Barnundervisningen bestreds 1862 uti hela pastoraret i 3 flyttbara folkskolor, der under året 352 skolbarn undervisades af 3 examinerade lärare. Kyrkan, belägen $1^{3}/_{10}$ mil från moderkyrkan, på en ansenlig landhöjd, liknar dessa uråldriga byggnader, som kort före kristendomens antagande uppfördes i Wiken. Hon består af ett enda långhus med en spetsig gafvel i vester och en tresidig mur i öster. — Af socknens öfriga fornminnen må nämnas *Slottsberget* å Skaneröds egor och *Boråserödsberget*, frejdade genom i orten gängse vidunderliga sägner, se Holmbergs Bohus läns beskrifning, III del., sid. 62—64. En stor stenhäll, med det betydelsefulla namnet Kongshällen, ligger vid foten af Slottsberget och tros betäcka askan af den frejdade kämpen Kane, en af dessa forntidens män, hvilka i folksagan vunnit sin odödlighet. Han säges hafva bott på Slottsberget. I synnerhet lefva i sägnerna hans strider med en annan småkonung, vid namn Rörek i Bullaren, såsom minnen af hvilka man utvisar flera fornlemningar. Slutligen skall Rörek hafva förbundit sig med andra höfdingar i orten och genom en nattlig öfverrumpling dödat Kane och bränt hans borg. Bland socknens märkvärdigheter torde äfven gården *Blåsupp*, $^{1}/_{4}$ mtl frälse, få nämnas, såsom Thorilds födelseort; fadern var en fattig länsman, boende på denna gård, Thorild föddes 1759 och dog, biltog dömd från sitt fosterland d. 1 Okt. 1808. Ett historiskt minne eger socknen från 1657, då Danskarne blefvo här slagna af Harald Stake.

Gårdar och hemman äro följande: *Aspång*, 2 mantal skatte, 2 frälse och *Skulestad*, 1 mtl krono, det sednare ett militiæ-boställe; — $^{1}/_{2}$ mtl *Backa* och

$^1/_3$ mtl *Bäck*, indragna mil.-boställen; *Westersäter*, 1 mtl krono, med $^1/_4$ mtl *Berg*, kapitens-boställe; — *Skerfvum*, 1 mtl, med $^1/_4$ mtl *Sidseläng*, är majors-boställe; — 1 mtl *L:a Dingevall*, $^1/_8$ *Köpestad*, $^1/_{16}$ *Kingelväf*, äro ock krono-hemman; — *Prestgården*, 1 mtl; *Skogen*, ett godt $^1/_4$ mtl, var ända till år 1770 annex-hemman till pastor, som då upplät det till komministers-boställe. — Hela skatte-hemman äro: *St. Dingevall*, *Dalen*, *Grinås* med såg och qvarnar, *Gäskje* (Gäsje), hvaraf en gård på $\frac{29}{35}$ mtl, tax. till 26,500 rdr, *Haga*, *Håfveröd*, *Hede*, *Jullseröd; Kållstorp*, *Klåfvanne* (Klåfvene), *Långevall*, $1^1/_4$ mtl, *Påstigen*, *Skåneröd*, *Wassändan*, *Wässje* och *Åhs*; — halfva hemman äro: *Drommelsröd*, *Fähn*, *Hö-kärr*, *Kyrkeryr*, *Toröd*, *Spångetorp*, $^3/_4$ mtl; — $^1/_4$:dels hemman äro: *Dusgård*, *Gunghult*, *Hee*, *Hillebo*, *Hällevad*, *Mö-gärde*, *Röd*, *Ståckebro* (Stockebo), *Stac-kekärr*, *Stensryr* med qvarn, *Stenehed*, *Åhn*, *Österöd*. Vidare finnas af skatte-natur: $^1/_8$ *Dryp*; $^3/_8$ *Fiskebo*, $^1/_8$ *Gadde-röd*, $^1/_8$ *Hagaskog*, $^1/_8$ *Klåfossen* (Klafåsen), $^1/_8$ *Krappsätt*; $^1/_8$ *Liane*, $^1/_8$ *Löfås* och *Studerås*, $^1/_8$ *Sladalen*, $^1/_8$ *Lilla Stackekärr* med *Trampenberg*, $\frac{17}{24}$ mantal *Svarteborg*, $^1/_8$ *Wallskogen*, $^1/_8$ *Änneröd*; — frälsehemman äro: $^5/_8$ *Berg*, $^1/_2$ *Fjell*, $^1/_4$ *Gregeröd*, $^1/_4$ *Herrmansröd*, $^1/_2$ *Medbo*, 1 *Ramberg*, $^1/_4$ *Slaängen*, $^1/_2$ *Suttene*, $^1/_4$ *Sandvik*, 1 *Torp*, 1 *Wässje*, välbyggda gården 1 mtl *Wassändan* eller *Carle-holm*, taxeradt till 20,000 rdr rmt, $^1/_2$ *Stora* och $^1/_4$ *Lilla Örmält*. — Adress: Uddevalla.

Svartelfven har sitt ursprung vid Moskölens träsk inom Äppelbo socken i Dalarne och kallas då Fjällrämselfven. Bildar vid sitt utgående ur nämnda provins till en början gränsen mellan Wärmland och den till Örebro län hörande delen af Westmanland, men inkommer vid Örlingesjön helt och hållet i nämnda län och får då det mer bekanta namnet Svartelfven samt genomlöper uti den till samma län hörande Grythytte bergslag de betydliga sjöarna Torrvarpen och Halfvarsnoren. Utgör vid den sednare och sedermera, tills den inträder i Carlskoga eller Wärmlandsdelen af samma län, skilnaden emot Nora bergslag och utfaller slutligen i den inom Carlskoga liggande ansenliga sjön Möckeln. Dess fortsättning ifrån nyssnämnda sjö och till Skagern har namnet Letelfven, från Skagern till Wenern Gullspångs-elfven, hvilka båda delar ha sina särskilda artiklar under dessa namn. Svartelfven drifver med sin vattenmassa de stora silfver- och jernverken Hellefors, Rockesholm och Carlsdal. Elfvens höjd öfver Mälaren är 495 fot, 502 fot öfver Bråviken, 270 öfver Skagern, 497 öfver Westersjön. Genom sina strida forssar och sitt betydliga djup skördar den årligen många menniskolif, och den 29 November 1828 uppslukade den icke mindre än åtta personer på en gång, nemligen ett brudpar ifrån Bäcketorps by i Nora socken, som, åtföljdt af sina brölloppsgäster, varit till det närbelägna, på andra sidan den derstädes likt en sjö sig vidgande elfven belägna Carlsdal, hvarefter de i brukets kyrka blifvit sammanvigda. Då de färdades bort, var elfven lugn och klar som en spegel; men när de skulle hem igen, vräkte stormen den i höga böljor. Brölloppsskaran varnades att bege sig ut i den bräckliga farkosten, och den unga bruden grät och bad att slippa följa med, men bars af sin oförvägne brudgum med våld i båten. Inom en qvart funno de alla sin graf i böljorna, och på elfvens botten bäddades de unga tus brölloppssäng, der bruden ännu hvilar, ty vid morgonen derpå anställd draggning efter de omkomna återfanns icke hennes lik, hvilket ej heller kunnat tillrättafinnas. Händelsen väckte i orten allmän sensation och har blifvit i tryck bevarad åt efterverlden uti en verkligen rörande »Visa om ett olyckligt öde med ett brudpar», författad af Lisa Ersdotter i Lärkmoseö, en piga, som var med och dukade brölloppsbordet.

Svarthäll. Säteri, bestående af $^1/_2$ mtl purt frälse samt beläget i Carlskyrka eller Kungsörs socken af Åkerbo härad och Westerås län, invid och söder om Arboga-ån. Under gården lyda $2^1/_2$ mtl i Skeftrunna samt $^1/_{12}$ i Granhammar, båda i samma socken, äfvensom ett tegelbruk, alltsammans taxeradt till 109,880 rdr rmt.

Svarthäll har egts af Ridderhjertska slägten; nu tillhör det underlöjtnanten

Carl Otto Hjulhammar, som arbetat sig upp till förmögenhet.

Svarthöfderyd (i jordeboken), *Svarthöfdaryd.* Ett skatte-hemman af $^3/_4$ mtl uti Tvings socken, Medelstads härad af Carlskrona län, der årlig marknad hålles. Hemmanet, med ek-, bok- och timmerskog, har 4 åboer med 27 hushåll, 7 underlydande torp; här finnes ock garfveri. Taxeringsvärdet är 47,300 rdr.

Svartklubb, en fyrbåk på Singön i Stockholms skärgård, se art. Singön.

Svartlå jernbruk, se Selet.

Svartlösa. Härad i Södermanland och Stockholms län, innefattar 7 socknar och 2 kapell, deraf dock Öster-Telge upptages i jordeboken till Öknebo härad, (se tabellen till Stockholms län) och utgör norra och vestra delarne af Södertörn; det är beläget mellan Mälaren och dess fjärdar i nordvest och norr, från Söderteljefjärden till Årstaviken, Saltsjöns fjärdar och sund i nordost, Sotholms härad i sydost samt Järnafjärden och Öknebo härad i vester; innefattar 4,740 qv.mil land, 0,375 vatten, fördelade på 230$\frac{5}{24}$ mantal och utom Öster-Telje på 216$^5/_8$ mantal, bebodda 1863 af 8,953 personer; 1810 års folkmängd var endast 6,143. Landet består hufvudsakligen af bergkullig sjö- och skogrik bygd, med trånga dalgångar eller större och mindre slätter åt norra sidan, men mera kärr och skog i söder åt Hanveden. Odlad jord uppgifves till 17,688 tld, naturlig äng till 4,298 tld; jordmånen är god och åkerbruket i ständig tillväxt. I bevillning för egendom och inkomst erlades år 1862: 6,290 rdr rmt. — Häradet utgör med Sotholms länets 6:te fögderi, af Södertörns domsaga, med tingställe vid Fittja i Botkyrka socken.

Svartnäs, jernverk, beläget i Svärdsjö socken af Fahlu län, 5 mil från Fahlun, 9$^1/_4$ mil från Gefle samt 3$^1/_2$ mil från Gefle-Dala jernväg; anlades först 1736 af Fahlu bergslag på Svärdsjö sockens Finnmark vid den ifrån sjön Svarten löpande Svartån, som under sitt vidare lopp kallas Jädra-ån och utfaller vid Högbo i Storsjön. Bruket har tid efter annan erhållit utvidgade privilegier och består för närvarande af nybyggd masugn med 3 formar och gasrostugn, 4 lancashire-smälthärdar med 2:ne smälthamrar, 1 gas-vällugn med 3 räckhamrar, 1 stålugn samt manufakturverk för diverse svartsmide. Malmerna hemtas från egna grufvor i det 1 mil från Svartnäs belägna Wintjerns malmfält, och effekterna, som hittills afsändts den långa vägen till Gefle, torde hädanefter komma att försändas till närmaste punkt af Gefle-Dala jernvägen, dit ny väg förbi Ågsjön och Korså bruk är under anläggning. Från Wintjerns grufvor går äfven en annan väg, 2 mil lång, till Åmots bruk i Gestrikland och derifrån till Gefle.

Det närvarande bruket är anlagdt vid 2:ne fall; vid det öfra eller det, som begagnades vid första anläggningen, äro placerade masugn, räckarsmedja för stångjernet, en mindre manufaktursmedja samt qvarn för 2 par stenar; vid det $^1/_4$ mil nedanföre belägna eller det s. k. »*Nybruket*» finnes smedja för smältjernstillverkningen samt för största delen af manufakturen, äfvensom såg för eget behof.

År 1805 anlades på Bollnäs sockens allmänning i Helsingland, vid vattendraget ifrån Källsjön, som slutligen under namn af Testebo-ån utfaller nära Gefle, 1$^1/_4$ mil från det gamla bruket, det s. k. *Norra Svartnäs* för två härdar och en hammare, men hvilket 1846 på så sätt nedlades, att smidet effektueras vid gamla bruket ehuru privilegierna qvarstå och utskylderna derför betalas i Bollnäs.

Vid Svartnäs, som sedan 1852 har oinskränkt tillverkningsrätt, tillverkades:

1854 — 4,293 *skl℔* stångjern,
1855 — 4,865 » »
1856 — 5,221 » »
1862 — 23,479 centner; af stål tillverkades sistn. år 1,173 ctr, 62 *℔* samt med Svartnäs masugn:

1855 — 6,585 *skl℔* tackjern
1862 — 22,207 » »

Svartnäs med underlydande hemman och lägenheter eger en högst betydlig egorymd, hvilken likväl 1857 kunde ej till arealen uppgifvas, emedan storskiftet i Svärdsjö socken, hvarest största delen är belägen, ännu ej då var afslutadt, den torde blifva c:a 30,000 tld. Bruket var jemte qvarn i 1863 års bevillning tax. till 86,894 rdr rmt. Det har ifrån sin första anläggning egts af Fahlu bergslag. — Vid Svartnäs äro under de sednare

åren verkställda högst betydliga myrodlingar. Den till bruket hörande ansenliga rekognitions-allmänningen är uppskattad till 2,486 stafrum kolved, hvarför en årlig rekognitions-afgift af 116 rdr 53 öre erlägges; bevillningen efter III art. erlades 1863 med 621 rdr 50 öre.

Bruket jemte sjelfegande allmoge på den närbelägna Finnmarken har egen kyrka och prest. Kyrkan af trä, med nytt orgelverk, är belägen vid gamla bruket. Befolkningen i kapellförsamlingen (hörande till Svärdsjö pastorat) utgör öfver 700 personer. Kapellpredikanten tillsättes och aflönas till största delen af bruket.

Svartorp, Svarttorp (enligt Tuneld), en egendom uti Åsleds socken, Wartofta härad och Skaraborgs län, belägen nära gränsen mot Mularps socken, $^7/_8$ mil öster om Falköping, är utbruten ur byn Svartorp, som enligt jordeboken utgöres af Sörgården $^1/_8$ mtl skatte, $^3/_8$ frälse, Lillegården $^1/_2$ mtl frälse, Anders Persgården 1 mtl fr.-säteri, $^1/_4$ mtl Tomten, af ålder underlagd och sammanbyggd med säteriet. Frälse-hemmanet har varit doneradt åt And. Olofsson och från honom reduceradt samt försåldt af herr Ulrik Stake till Gabriel Gyllengrip; säteriet tillhörde på 1600-talet häradshöfdingen Anders Persson, blef sedan doneradt till riksdrotset, grefve M. G. De la Gardie, men år 1681 reduceradt, hvarefter det genom byte år 1682 tillföll öfversten Claës Bredholtz (Breitholtz); egdes sedan af öfverste-löjtn. von Möller, död härstädes 1766; sedermera innehades det af majoren C. Ribbing, som skall lemnat godset — det synes dock varit bergsrådet N. Wästfelt —, år 1776, under förpantning till regiments-skrifvaren A. Sandberg, hvilken här uppförde en manbyggnad af trä. Säteriet lemnades sedermera till pantgifvarens arfving, hofjunkaren E. Wästfelt, som på lika sätt upplät det till rusthållaren A. Bengtsson; dess egare på 1830-talet, C. Trotzig, lät här uppföra en ny manbyggnad med trädgårdsanläggningar. År 1863 eges säteriet med $^1/_2$ mtl underlydande jemte qvarn och bränneri af P. A. Millqvist; hela taxeringsvärdet var 78,000 rdr rmt. Svartorp uppgafs 1818 haft 25 tunnors utsäde, höbol till 120 lass samt något löfskog; år 1857 uppgafs skörden till 1,000 t:r säd och 1,600 t:r potates vid hela egendomen, som utgjordes då, utom säteriet, af $2^1/_2$ mantal.

Svartrå, *Svarterå*, en socken uti Faurås härad af Warbergs fögderi och Halmstads län, belägen $2^1/_2$ mil i norr från Falkenberg, omfattande 0,806 qv.mil, hvaraf 0,006 vatten, och fördelade på $11\frac{7}{12}$ mtl, deraf 1 mtl krono, resten skatte, utgöres af byarna *Borsthult, Barkhult, Floastad, Högshult, Kogstorp, Kyrkobacka, Skinnarelyngen, Slätyd. Svartrå* och *Svenstorp* eller Heden, vid Högvaldsån, som utgör socknens gräns i öster mot Okome; på gränsen i söder mot Köinge socken ligger *Björksjön*, Marken, bestående dels af berg, dels af mellanliggande dälder, är i allmänhet mager och bevuxen med ljung. Rådande jordmånen är grus med sandblandad lera. Ek- och bokskogar växa tillräckligt. Folkmängden, som år 1805 var 341, hade 1863 stigit till 501 inbyggare. All fast egendom var sistn. år taxerad till 172,500 rdr rmt. — Den fattigdom, som skulle vara en följd af den magra jordmånen, förekommes genom folkets flit och idoghet. — Kyrkan, af sten under tegeltak, 31 alnar lång, 10 alnar bred, var redan 1555 utdömd att nedrifvas, och skulle socknen derefter införlifvas med Köinge. I tornet hänger en klocka, 2 alnar i diameter, som deraf blifvit kallad häradsklocka. *Svarterå* by, på 8 N:r, $4\frac{19}{24}$ mtl skatte, i 26 brukningsdelar, som genom Perlebäcken delas i östra och vestra, har blifvit bränd af Danskarne. — Af gårdar må nämnas $^1/_2$ mtl *Kyrkobacka*, kyrkoherdens annex-hemman, $^1/_4$ mtl *Svenstorp*. I socknen finnas 5 husbehofsqvarnar. — Adress: Falkenberg.

Svarttorp, *Svartorp*, ett frälse-säteri af ett mantal uti Regna socken af Finspongaläns härad och Linköpings län, beläget bortom Älsjön, $^3/_4$ mil från kyrkan, som ligger $6^1/_2$ mil från Linköping, lyder, jemte andra i socknen belägna, (se art. Regna), under Bysta fideikommiss. Bland Svarttorps äldre egare nämnas slägten Rosenstråle, år 1687 ryttmästaren David Christ. Montgomery, 1725 och 1760 slägten Drake; det köptes 1776 af A. W. Gyllenkrok, ärfdes 1795 af Tersmeden, såldes af honom till bruks-

patron Wassrin och slutligen till exc. friherre Carl Bonde, hvars måg, Anckarsvärd på Bystad, hade det redan 1825. Svarttorp, som 1760 uppgifves haft 5 t:rs utsäde, ansenlig äng, mulbete och skog, godt fiske, liten humlegård, en sågqvarn, taxerades 1863 till 50,000 rdr rmt.

Svartsjö var fordom ett särskildt län, omfattande Färentuna, Hillersjö, Sånga och Skå socknar, men hvilket 1810 blef förenadt med Stockholms; med Svartsjölandet förstås nu mer Färingsön, till hvilken artikel hänvisas. — Att der förekomma granitbrott af särdeles vacker och varaktig stenart, torde äfven förtjena anmärkas.

Svartsjö, en kungsladugård af $10^1/_2$ mtl (inberäknadt torpen *Holklöt, Presttorp* och *Snickaretorp)* uti Sånga socken af Färentuna härad och Stockholms län, belägen vid Hillersjöviken, 3 mil från Stockholm, på en ö i Mälaren, som fordom hette *Färingsö* eller *Kämpaö*, men numer kallas Svartsjölandet, är ett gammalt gods, som räknats till Uppsala öde; det förekommer i medeltidens handlingar mest såsom kyrklig egendom; år 1286 skänktes Svartsjö gård af konung Magnus till lagman Israël Anæ och dess broder, domprosten Anders; år 1474 förlänades gården enligt Carl Knutsons testamente till döttrarna Margareta och Magdalena. Under nämnda konungs tid plundrades slottet, der hans bästa lösören förvarades, och fästningsverken förstördes af erkebiskopen Jöns Bengtsson. Af Sten Sture d. ä. anlades här 1491 ett kloster, som kon. Gustaf I år 1545 förvandlade till kungsgård, och uppfördes här af nämnde konung ett slott, hvilket sonen, Johan III, betydligt utvidgade och förbättrade. Det uppbrann likväl kort efter sedan det blifvit sålunda iståndsatt år 1587, och blott några få murar återstå deraf. Det nuvarande slottet, som är öfvergifvet och förfallet, utan alla arkitektoniska prydnader, uppbyggdes på 1740- eller 1760-talet, men på ett helt annat ställe; det har ofta varit bebodt eller besökt af kungliga personer och imellanåt varit, med tillliggande härad, enkesäte för drottningarna Hedvig Eleonora och Lovisa Ulrika, hvilken sednare afled här. Svartsjö spelar dock sin mest betydande roll i konung Erik XIV:s historia. Här har äfven varit mynthus. Till slottet höra trädgård och vacker park, prydd bland annat af en marmorgrupp, föreställande konung Gustaf Adolf och Axel Oxenstjerna, hvaröfver växer en lind, planterad af konungen sjelf. Från och med drottning Kristinas tid funnos här länge näktergalar, införda från södern, och spredo sig härifrån till andra orter; men slägtet lärer nu vara alldeles utgånget. Kongsladugården, belägen närmare Löfstafjärden, är, enligt reduktions-kollegiets jordebok, bildad af 6 krono-hemman, kallad *Bonde-Svartsjö*, och är nu utarrenderad. Svartsjö djurgård, taxerad till 20,000 rdr, är särskildt utarrenderad. Vid Svartsjö är tingsställe. Antalet på å egorna boende hushåll är 43.

Svartsång, en hel skatte-hytta uti Kroppa socken af Philipstads bergslags härad och Carlstads län, omkring 1 mil sjö- och 3 mil landväg från Philipstad, med en stångjernshärd, der tillverkningen år 1818 uppgafs till 80 *skℓℓ*, men har, åtminstone sedan 1840, varit årligen 256 *skℓℓ* af 1,600 *skℓℓ* tackjern, dels från egen masugn, uppbyggd 1624, dels från *Åskags*, hvari Svartsångs egare hafva en half part; malmen erhålles från egna grufvor; stämpeln är S. O. P. S. I arbetarnes bostäder begagnas torf till bränsle.

Den till bruket hörande landtegendomen, som år 1818 uppgafs hafva 20 t:rs utsäde samt vacker mangårdsbyggnad af trä, uppgifves nu hafva 6 t:r höst- och 25 tunnor vårsäd; arealen är 4,054 tld. Till godset, å hvars egor år 1863 bodde 129 personer, höra äfven qvarn, enbladig såg och stamp; det hela var sistnämnda år tax. till 67,758 rdr rmt och egdes af brukspatron P. Wiklanders arfvingar.

Svartsö, en ö, hörande till Wermdö skeppslag.

Svartvik. Skeppsvarf och lastageplats, med fri inseglingshamn och egen tullbevakning, är beläget i Njurunda socken, Medelpads fögderi och Wester-Norrlands län, vid Ljungans mynning, litet söder om sockengränsen mot Skön, omkring 1 mil från Sundsvalls stad. Såsom namnet ock tillkännagifver, är stället af

naturen styfmoderligt behandladt. Svartviksbergets fula och ojemna massa reser sig mörk öfver den lilla planen mellan detsamma och elfven.

Svartviks bebyggare äro, liksom fordom Phenicierna, inskränkta till en lång, men jemförelsevis mycket smal jordremsa, begränsad af hotande berg och dystra granskogar på ena sidan samt på den andra af elfven. Ej underligt då, att de, likasom dessa, söka sin bergning af handel och sjöfart och samla sig utifrån skatter, som det ej blef dem förunnadt att förvärfva af fosterjorden.

Lastageplatsen anlades år 1820 för kronans räkning, men förblef obetydlig och utvecklade ringa rörelse intill år 1832, då platsen öfverläts till handelshuset James Dickson & C:ni i Göteborg. Sedan dess har här blifvit nedlagdt betydligt arbete, och hafva dessa herrar skytt hvarken kostnad eller möda att försköna platsen. Så har nu uppkommit ett skeppsvarf, hvarifrån flera större fartyg årligen gå af stapeln, för att med firmans skogseffekter afgå till Australien och Ostindien. Derinvid är en större kran uppförd, under hvilken de nyss af stapeln gångna fartygen läggas, för att från densamma emottaga master och tacklage. Tätt invid allmänna landsvägen är en smedja af sten, hvars yttre gifver föreställning om en kyrka, åtminstone innan skorstenarne visa ändamålet med dess uppbyggande.

Under sednaste året ha 34 fartyg byggts vid skeppsvarfvet, som likväl nu mer lär skola nedläggas; varfvets styresman har varit skeppsbyggmästaren Jensen. — Sedan år 1853 har stället egen kyrka, fattigförsörjning och prest; och äro nu vid Svartvik skattskrifne 557 (440 enligt mantalslängden) personer; år 1855 var folkmängden 375. Dessutom tillströmmar under skeppningstiden hit mycket folk från angränsande orter, att söka arbetsförtjenst, hvilken ock i lönande mån erhålles. Ej mindre än 23 nätta, snyggt rödmålade arbetarebostäder äro å ömse sidor om landsvägen uppförde. Dessutom märkas hufvudbyggningen med sina tvänne flyglar, kyrkan med tornur, prestens boställe samt byggmästarens boning, hvilka alla äro hvitmålade och uppförda med särdeles smak och omvårdnad. Hufvudbyggnaden är belägen på den lilla udde, landet här bildar i elfven, och har 2:ne flyglar. Från dess trappa ser man en högst egen anläggning. Det är nämligen en stenmur, som befinnes vara dragen uppföre det i fonden stående Svartviksberget, bildande mot hufvudbyggnadens front en rät vinkel. Denna mur utgör en beqväm trappa uppföre det tämligen branta berget, på hvars topp ett litet, men utmärkt smakfullt kastell thronar. Gårdsplanen är, likasom det hela, väl ordnad, och vackra löfträd, dels af ortens vanliga, dels ock af hitplanterade arter, äro med synnerlig smak anordnade. Träden bilda än alléer, än smärre grupper, eller ock äro de satta såsom skildtvakter vid trädgårdens reguliera gångar. Af buskväxter och blommor äro flera sorter hitflyttade, hvaribland må nämnas Dahlier, af hvilka icke mindre än 200 (enligt herr konsul Ekströms skriftliga uppgift) olika exemplar under sommarmånaderna härstädes uppdragas.

Den, som år 1832 såg Svartvik sednast, och ser det åter först i dessa dagar, har svårt att uti den fria planen, på hvilken ståtliga byggnader och herrliga trädgårdar, lummiga aspar och grönskande potatesland möta betraktarens blickar, igenkänna det fordna ödsliga stället, öfverhöljdt af kringspridda stenar och der klippan, hånfullt helsande vegetationen, tittade upp i dagen. Se vi åter på ramen omkring denna nätta tafla, så låter den oss ana, hvad det hela fordom var, ty berg och stenholster jemte dyster skog omgifva densamma. Trött af den 30 mil långa färden, går elfven här förbi i sagta begrundning, likasom tänkte hon sig noga före, innan hon öfverlemnar sig åt Neptuns väntande omfamning; men på dess yta lägra sig under sommarmånaderna 40, stundom 60 fartyg, hungrande efter de bjelkar och plankor, som Ljungan villigt medförer till platsen.

Under samma egare som Svartvik lyder Matfors bruk i Tuna socken, hvarest en tioramig såg och 4 stångjernshamrar äro i verksamhet. Tillverkningen härifrån forslas 2 mil landväg till Svartvik, hvarifrån den utskeppas. Från de skogar, hrr Dickson tillhandlat sig inom Hafverö, Borgsjö och Torps socknar, hemtas

årligen omkring 35,000 st. bjelkar och 100,000 st. sågblock komma dessutom att hädanefter från skogarne afverkas. Af dessa trävaror förädlas sågblocken vid Matfors; men bjelkarne nedflottas till Svartvik, hvarest de skrädas och slutligen utskeppas. Det häraf uppkommande myckna spånskrädet utföres vintertiden på Ljungans is att förbrännas, hvarigenom sorteringsplatserna och varfvet alltid äro rensopade i och med hvarje vår, då nya råämnen nedkomma. Ifrån denna lastageplats utskeppas årligen omkring 80 à 90 skeppslaster trä- och jern-effekter, hufvudsakligast på Ostindien, Australien och England, någon gång äfven till andra destinationsorter. Men icke blott från Ljungans flodområde samlas trävirke till Svartvik; äfven från Indalselfven hemtas ej så obetydligt qvantum.

Emellan Svartvik och Sundsvalls stad samt egendomen Fjäl, belägen nära Indalselfvens mynning, gör ett mindre ångfartyg reguliera turer under sommarmånaderna. Under skeppningstiden ser man här på platsen åtskilliga restauratriser, som på gårdsplanen hafva uppslagit sina mer och mindre inbjudande butiker. Här utbjuder en näbbig stadsmadam sina pepparkakor, bakelser och knäckar m. m. bredvid en bygdens dotter, som utur sina mjölkflaskor synes färdig att mäta hvarjom och enom måttet fullt.

I Nolby, på hvars egor platsen är belägen, ega hrr Dickson 6 mål = $^1/_8$ mantal jord, utom hvilken ringa jordvidd stället saknar annat utrymme. — All fast egendom å lastageplatsen var i 1863 års bevillning taxerad till 200,300 rdr; i bevillning för inkomst erlades 244 rdr rmt. — Å motsatta stranden af elfven gent emot Svartvik anlades under sednaste året en lastplats, hvarifrån omkr. 8 större fartyg intogo trälast för utlandet. Denna plats har fått namn af Ljusvik, och då ljuset alltid skall, åtminstone i längden, segra på mörkret, så torde väl Ljusvik ock i framtiden taga lofven af Svartvik, hvilket dock torde låta vänta på sig, så länge hrr Dickson innehafva platsen, utan att dessa herrar derföre böra betraktas såsom ljusets fiender.

För sina arbetares helsa och välstånd sörja Svartviks egare med berömvärd omtanke. Mjöl och andra lifsmedel hemförskaffas genom deras försorg och tillhandahålles folket till vida lägre priser än i orten gängse, derföre att egarne för sig sjelfva icke beräkna någon annan vinst deraf än att se sina arbetare nöjda och välförsedda med lifvets nödtorfter, utan att behöfva taga allt ifrån den ofta nog prejande krämaren. — Här finnes fast folkskola, der 96 barn erhöllo, under året 1862, undervisning af en examin. lärare.

Svartvik. Jerngrufvefält i Nya Kopparberget eller Ljusnarsbergs socken, Kopparbergs bergslag och Örebro län, nästan midt i socknen, vester om och nära till Björksjön. Ur Svartviks 5 grufvor bröts år 1863 icke mindre än 141,746 centn. jernmalm. Grufvorna, jemte $^1/_4$ hemman Svartvik med underlydande $\frac{84}{1360}$ mantal, höra till Krokfors jernverks bolag, och är jordegendomen taxerad till 31,300 rdr rmt.

Svartvik, en hamn på Småländska kusten, i närheten af Westervik.

Svartå. Jernbruk, beläget i Qvissbro socken, Leke bergslags härad och Örebro län, 5 mil från länets residensstad, vid båda ändarne af sjön Lilla Björken, består af 4 franche-comté-härdar och 1 tyskhärd med 6 stångjernshamrar samt 1 knipp- och 2 spikhamrar. Smidesrättigheten är oinskränkt och tackjernet dels köpt, dels eget från den vid bruket liggande Björkhytte masugn, hvartill en del af malmen brytes uti de i närheten befintliga Guldsmedsboda jerngrufvor. Tillverkningen år 1862 utgjorde vid bruket 15,711 och vid hyttan 20,269, allt centner. Verken ha fordom legat dels vid Kråkforsen, dels vid Munkeforsen i Nysund. Till bruket, hvilket äfven har qvarn och såg, höra inom socknen, förutom hufvudgården Svartå, som består af $^1/_4$ mtl skatte, uti bergslagen $2^1/_8$ hemman och i landslagen $1^3/_4$ dito, hvilka alla äro uppräknade under art. Qvissbro, samt derjemte en mängd torp å rekognitionsskogen. Underlydande bruket äro tre lägenheter i Skagershults socken, $6^5/_{12}$ mantal i Nysunds socken, 1 hemman uti Fjugesta i Knista socken och 1 uti Folkvid i Kräcklinge. Sjelfva Svartå gård har ett pittoreskt läge midt inne i skogen, i en djup dal invid vägen emellan Storbjörboda

och Åtorps gästgifvaregårdar, samt är bebyggd med ett prydligt tvåvånings stenhus och tvenne flygelbyggningar af trä, reveterade med tegel och hvitrappade. Gården omgifves af trädgård och park, den sednare beväxt med åldriga, skyhöga löfträd. Emellan stora huset och sjön är en vacker blomsterparterr, gående på en stensatt halfrundel ut i vattnet. Bruket anlades på 1650-talet af en Grubb och har sedan egts utaf den gren af Tersmedenska slägten, som blef baroniserad Cedercreutz. Kom med friherrinnan Anna Maria Cedercreutz till hennes man, statssekreteraren And. Falcker, Nobil. Falker, och efter dem till deras afkomlingar af friherrliga Stjerneldska och Fockska ätterna. Hofmarskalken frih. Pehr Adolf Fock, född år 1756, död 1827, var slutligen ensam egare, och ega hans arfvingar fortfarande Svartå. Nuvarande disponenten är kammarherren frih. Carl Gösta Leijonhjelm, hvars fru var en fröken Fock, sondotter till förutnämnda hofmarskalk.

Svartån. Nerikes betydligaste vattendrag, begynnande i skogstrakterna söder om sjön Möckeln i Carlskoga och slutande i sjön Hjelmaren, $^1/_2$ mil öster om Örebro, således gående genom hela provinsen, hvars medlersta del eller socknarne Nysund, Skagershult, Tångeråsa, Qvissbro, Edsberg, Knista, Hidinge, Wintrosa, Tysslinge, Ånsta, Längbro och Almby utgör dess flodområde. Den genomlöper sjöarna Ölen, Stora och Lilla Björken, Toften och Teen, alla i provinsens vestliga del, samt tangerar södra ändan af sjön Tysslingen i den östliga; upptager, förutom en mängd mindre åar och bäckar uti Toften och Teen, Lax- och Staf-åarna ifrån söder samt i Qvissbro socken Mullhytteån och i Knista och Hidinge socknar Brickån, båda från norr; kallas från inkommandet i Knista socken och alltsedan, då den är mera lugnt flytande, Storån och har äfven till hela sin längd namnet Trosaån, men hvilket namn är så föråldradt, att det aldrig höres i dagligt tal, utan endast ses i tryck. Svartån drifver med sitt vatten de betydliga jernverken Ölsboda, Svartå och Hasselforsen samt flera större qvarnar, såsom Backa, Gropa, Hidingebro, Bäcks eller Göthavi, Snaflunda och Örebro; skär staden af samma namn midt itu och omsluter helt och hållet dess åldriga slott samt är slutligen i sitt aldranedersta lopp eller ifrån Hjelmaren till stadens lastageplats, Schebäck, segelbar.

Svartån upprinner i Småland på Eskhults egor i Solberga socken af N:a Wedbo härad och Jönköpings län, men blir först mer allmänt känd under namnet Svartån, sedan han stupat utför en 56 fot hög, tvärbrant klippa, Stalpet kallad, ned i Svartådalen och till sjön Ralången, hvarifrån han rinner genom Säbysjön och till Sommen vid säteriet Tranås; från Andersboviks norra hörn fortsätter ån sitt lopp, omkring 150 fot bred, rakt åt norr $^1/_2$ mil, men gör derpå en krökning åt öster, hvarunder en mindre arm, kallad Hurån, afsöndrar sig och går åt söder, öster och norr öfver 1 mils väg till Strålsnäs; stora strömmen vänder sig snart åt norr åter, derpå åt vester förbi Boxholms bruk; vid Strålsnäs förenas båda armarne. I ån förekomma ansenliga forsar och fall vid Boxholms bruk, af tillsammans 89 fots höjd på 1,000 famnars väg, och andra vid Linnefors och Öringe; Hurån har ett särdeles vackert fall vid Strålsnäs. Härifrån flyter ån förbi Mjölby, Nyqvarn till sjön Roxen, uti hvilken hon förenar sig med Motala ström, som går till hafvet vid Norrköping. Svartåns lopp till Roxen från Sommen beräknas till 9 mil med en sammanlagd sänkning af cirka 383 fot. Af de många åar och bäckar, som förstärka Svartåns vattenmassa, må nämnas *Lill-*, *Sken-* och *Åsbo* åar. Ett mindre vattendrag, kalladt Gölgebäck, som kommer från östra höjderna i Frinnaryds socken och faller i Svartån, går underjordiskt vid pass 0,125 mil under de s. k. Frinnaryds backar, och det säges, att ett barn, som drunknat i sjön Islingen ofvanför det underjordiska loppet, återfunnits i Svartån.

Svealand, så benämnes af Snorre Sturleson dels ett landskap, dels ett helt rike af både Göta- och Svealand. Nu utgör Svealand, äfven kalladt Svea-Rike, mellersta Sverige och är skiljd från Göta rike genom skogsåsarna *Tiveden* (Tylö skog) och *Kolmorden* samt består af landskaperna *Dalarne*, *Wärmland*, *Westmanland*, *Nerike*, *Uppland* och

Södermanland, fördelade mellan 7 län och 1 öfverståthållareskap med 32 städer på 669 qvadratmil land och 71 qvadr.-mil sjöar, *) fördelade på 20,201 mantal samt bebodda af c:a 1,140,000 inbyggare. — Biskopsstiften äro 4. — Svealand eller Svearike ansågs i äldre tider för det förnämsta och var sätet för de mycket beprisade Asarne samt för Uppsala tempel. Det utmärker sig förnämligast genom sin metallrikedom och sina ypperliga vattenkommunikationer; dess större östligaste del bildas af Mälarens och Hjelmarens bassiner. Sjelfva namnet Sverige har uppkommit genom sammandragning af Svea-rike.

Svedala, Stora, en socken uti Wemmenhögs härad af Malmöhus län, belägen $2^1/_4$ mil från Lund, $1^3/_4$ mil från Malmö, omfattar 0,379 qvadratmil land = 49,118 qv.ref eller 8,771 tld, och 0,016 vatten. Marken är mycket ojemn, ehuru inga berg finnas; jordmånen, god, är en blandning af lera och sandmylla. Betydliga bok- och ekskogar växa här. — Socknen, som år 1805 beboddes af 1,402 och 1863 af 3,433 personer, innefattar 28 mtl, hvaraf $23\frac{1}{12}$ mtl skatte, $1^1/_4$ krono, $2^5/_6$ frälse, tax. till 2,577,900 rdr rmt, hvaraf 31,200 rdr för 3 tegelbruk, 6 väderqvarnar samt 1 lerkärlsfabrik. Roteringen är 31 man. — Kyrkan, en af de största i stiftet, höjer sig från en kulle liksom ett kastell öfver fälten, och är uppförd af exc. Tage Thott, åt hvilken d. 7 Juni 1785 meddelades patronatsrätt, och som förklarades d. 11 Maj 1786 berättigad att uppbära krono- och kyrkotionden. Denna patronatsrättighet, som ursprungligen var fäst vid Lindholms säteri, blef den 22 Maj 1816 öfverflyttad till egendomen Roslätt, båda inom socknen; den sednare, $^1/_2$ mtl uts. fr., lyder under Skabersjö. Nu utgör Stora Svedala ensamt ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen inom Bara kontrakt af Lunds stift. — Socknen har 6 fasta folk- och 1 flyttbar småbarnsskola, der under året 1862: 423 barn undervisades af 4 examinerade och 3 oexaminerade lärare, medan 87 erhöllo undervisning hemma. — Utom förutnämnda egendomar märkas här gårdarne *Norra* och *Södra Lindved;* $^5/_8$ mtl uts. frälse *Defvelstorp* och $^5/_8$ mtl skatte *Nygård;* 1 mtl *Prestgård;* $^1/_4$ mtl *Klockare-boställe.* — № 20, $^5/_{16}$ mtl skatte och № 21, 1 mtl frälse i *Lilla Svedala* by, i jordeböckerna förda under Kjerrstorps socken af Oxie härad, men i kyrkligt hänseende räknade till Stora Svedala socken, skola, på grund af kammar-kollegii utslag den 22 Mars 1858, hädanefter äfven i borgerligt hänseende räknas hit och äro äfven inräknade i ofvanuppgifna hemmantal. Vidare mämnas *Aggarps* och *Hyttarps* byar. — Adress: Malmö.

*) Till Svealand räknas af Djurberg och Hahr landskaperna Gestrikland och Helsingland; arealen upptages af den förre till 911 och af den sednare till 960 qvadratmil.

Sveden, en egendom i Stora Tuna socken i Dalarne och den del deraf, som kallas Utombron, belägen nära Falun, är märkvärdig såsom födelseort för biskop Jesper Svedberg, hvars fader var äldste bisittaren vid Falu grufrätt och bodde på Sveden, derefter barnen togo namn. En systerson till biskopen, provinciał-läkaren, sedermera assessorn och en af Wetenskaps-Akademiens förste ledamöter Johannes Moræus, afled på sin gård Sveden d. 29 Nov. 1742, nära 71 år gammal; en dotter till honom blef här gift med archiatern Linné, som efter sin svärfader uppkallade örtslägtet Moræa, och en af hans afkomlingar C. H. Moræus är nu egare till gården, som jemte hemmansdelar i *Högen*, *Småtäckt* och *Främsbacka*, tills. 94 spannl. i jordrymd eller 51 spannl. 10 snäsl. i durchtåg, enligt mantalslängden, är taxerad till 18,800 rdr rmt; utsädet är 2 t:r höst- och 20 t:r vårsäd.

Svedje, en jerngrufva i östra delen af Åhls socken, Nedan-Siljans fögderi och Stora Kopparbergs län, i grannskapet af Grufberget, består af många öppningar och drifves med konst och vattenledning från Solberga-strömmen. År 1862 brötos här 2,300 lass malm.

Svedvi. Socken i Snäfringe härad och Westerås län, emellan Sura socken i norr, Lillhärad och Dingtuna i öster, Säby i söder samt Kolbäck och Berg i vester, emot hvilka socknar Kolbäcksån utgör gräns. Socknen är ungefär 1 mil lång ifrån norr till söder samt $^1/_2$ mil bred, och arealen innehåller 0,559 qvadratmil (enligt Tham), 0,478 (enligt

Hahr). Söder i socknen är landet mestadels slätt med lerjord; uti norr deremot bergländigt och kärraktigt, och hvarifrån en å utgår, som gör en krok inåt Lillhärad, innan den åter inkommer i socknen, hvarefter den flyter genom Säby och Dingtuna och uti förutnämnda socken utfaller i Mälarviken Freden. Ett annat vestligare, mindre vattendrag, kalladt Wahlsta-ån, tömmer sig uti Kolbäcksån nära Kolbäcks gästgifvaregård i socknen af samma namn. Jemte åkerbruket idkas äfven något skogs- och bergsbruk. Hemmantalet är $37\frac{13}{16}$ oförmedlade eller $35^5/_{16}$ förm. mtl, hvaraf $31^7/_8$ skatte, $2\frac{11}{16}$ krono och $^3/_4$ frälse. Uppskattningsvärdet för jordegendom och industriella inrättningar utgör tillsammans 936,600 rdr. Folkmängden år 1848 var 1,062 och 1863: 1,286 personer. Vägar från Dingtuna, Säby och Kolbäck mötas och korsa hvarandra i socknens södra del. Socknen har från uråldriga tider varit bebyggd och odlad, hvilket bevisas af en mängd ättehögar och bautastenar. Den förnämsta ättehögen, som i omkrets och höjd icke ger högarna vid Gamla Uppsala efter, finnes emellan Skälby och Qvidinge; och icke långt derifrån, på Åby gärde, söder om gården, är äfven en dylik hög, hvilken fordom varit nästan lika stor, men genom grustägt mycket förminskats. För att åtkomma gruset, har ett lager af gråsten, hvarmed högen, likasom andra dylika, varit betäckt, måst genombrytas; vid gräfningen påträffades stora menniskoben samt en hufvudskalle, hvarpå håret ännu lärer varit qvar. Vester i socknen, nära Kolbäcks-ån, är ett högt berg med lemningar efter en borg; vid West-Tuna har funnits en offerlund, och ännu är derstädes en källa, som flitigt begagnas till helsobrunn. Namnet Svedvi förmena somliga komma af Suidur, som var konung i Tuhundra; men troligare är, att det härleder sig af ordet svedja. Svidhvi nämnes på 1400-talet, då kyrkoherdar här förekomma, men tidtals, och ännu inpå 1600-talet tyckes socknen ha varit annex till andra; kaplaner äro kända från 1636.

Nu utgör Svedvi ett konsistorielt pastorat af andra klassen, hörande till Westerås stift. Kyrkan, belägen i socknens södra del, vid vägen från Säby, $1^1/_2$ mil från Westerås, är mycket gammal och var åtminstone på 1750-talet utan torn, men med hög takresning. På klockorna, som äro ganska tjocka och tunga samt anses för de förnämsta i orten, synes en gammal munkstil, hvilken dock redan för 100 år sedan befanns oläslig. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola och en flyttbar småbarnsskola af en examinerad lärare och en lärarinna. Af skolbarnen undervisas nära hälften hemma.

Bland gårdar och verk inom socknen må anföras: *Eriksberg* eller *N:a Wallsta,* 1 mtl, *Åby, Wallsta* och *Wahlstad,* hvardera 2, samt *Skälby,* 3 mantal, allt skatte; *Amsta,* $^1/_2$ frälse, har tillhört Reuterholmska slägten, men egdes 1849 af en bonde; *Kyrkoherde-bostället,* vid kyrkan, 1 mtl, och *komministersgården* i Brånsta by, $^1/_4$ mtl, båda krono: *Fogelsjö,* 1 mtl, också krono, är kapitensboställe; *Hallsta* eller *Hallstahammar,* slutligen, vid Kolbäcks-ån, se den art. — Postadressen är Westerås.

Svedäng. Egendom i Strengnäs landsförsamling af Åkers härad och Nyköpings län, bestående af 1 mtl kronoskatte med trenne mindre torp. Höst- och vårutsädet är 10 t:r hvartdera. Stället löstes från kronan af D. Falkenberg och har sedermera på 1680-talet egts af adliga ätten Olivecrantz, äfvensom af slägten Wulf. År 1825 tillhörde det en Sundberg. Nuv. egaren är hr L. Schenlund.

Sveg, en socken uti Herjeådalens fögderi och Jämtlands län, belägen $12^1/_2$ mil från Östersund, omfattar med 7 mils längd och 3 mils bredd en areal af 13,364 qv.mil, hvaraf 0,442 äro vatten. — Socknen, som genomflytes af Ljusna elf; har ojemn mark med berg och höjder i dess stora skogar. De uppodlade trakterna omskifta med dalar och bergartade höjder; rådande jordmånen är sand, på de flesta ställena utgöres den af fin mylla och för öfrigt af grus. De många här framflytande fjellelfvarne och träsken alstra en kall dimma, som, när den sänker sig till jorden, skadar åkern. Under året 1864 söktes statsbidrag till myrutdikningar vid *Glisjöbergs, Dufbergs* och *Mosätts* byar. Boskapsskötseln är hufvudnäring, och hvitmossen, som här finnes i ymnig-

het, utgör $^1/_3$ i utfordringen. Fordom utgjorde handelsresor mer än nu en binäring, hvartill äfven får räknas slöjd, deruti allmogen eger stor skicklighet, så att många förfärdiga sina behofver ej blott af trävaror, utan äfven af jern, koppar, till och med silfver. — Största sjöarne äro *Wall-* och *Hundsjön, Siksjön, Alten* och *Ransjön.* Mineralvatten vid Solna elf nyttjas med fördel; $^3/_4$ mil från kyrkan och på flera andra ställen finnes anvisning till dylika källor. — Socknen, som 1810 beboddes af 1,021 och 1863 af 1,336 personer på 281 hushåll, innefattar $23^5/_{96}$ mtl skatte, $\frac{13}{24}$ mtl krono, taxerade till 321,730 rdr rmt; verk och lägenheter äro taxerade till 4,900 rdr. Af taxeringsvärdet äro 39,780 rdr åsatta skogar, som blifvit inköpta till afverkning på 50 år af handelsbolaget James Dickson & Comp., och 42,900 rdr åsatta skogar, inköpta på 30 år af Bergviks bolag. År 1750 var hemmantalet skiftadt i 157 brukningsdelar, år 1863 i 166. Ett par finnbyar finnas i socknen, hvilkas innevånare nu mer dock icke förstå någon finska, utan tala ren svenska; de skola hafva mycket sinne för musik. — Kyrkan, af sten, utan torn, hållande 33 alnar i längd och 14 alnar i bredd, belägen vid Ljusne elf, är uppbyggd i början af 1500-talet, men blef 1563 vid Helsingarnes infall afbränd; sakristian utvidgades och ombyggdes 1775. Pastoratet skall fordom varit kanik-gäll under domkyrkan i Throndhjem, nu utgör Sveg med Elfros, Lillherrdal och Linsells kapellförsamling ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Jämtlands Södra kontrakt af Hernösands stift. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola och tre flyttbara småbarnsskolor af en examinerad och tre oexaminerade lärare; skolbarnens antal år 1862 utgjorde 205. Skolan åtnjuter ett årligt statsbidrag af 300 rdr. — Vid kyrkan finnes en by, der åtskilliga handtverkare bo; äfven finnas der små stugor, der socknefolket uppehåller sig flera dagar vid inträffande helgedagar. — Pastoratets andre lutherska pastor, med namnet Didrick, mördades vid altaret af en bonde, som af någon anledning blifvit utestängd från nattvardens begående. Han skall sedermera drunknat i *Hundsjön,* som, enligt sägnen, erhållit namn efter bonden. — Gårdar: *Kyrkoherdebostället* på $\frac{35}{72}$ mtl; *komministerbostället* $^2/_{36}$ mtl *Lyckesmon, skollärarebostället* $\frac{13}{72}$ mtl *Öfvermon.* — Byar äro: *Byn, Byn-Nilsvallen, Herrö, Risbrunna, Öfverberg, Äggen, Ytterberg* och *Ulfkälla, By-Siksjön.* Tullqvarn finnes vid *Solna,* färgeri vid *Bäckedal.* — Adr.: Östersund.

Svenarum, en socken uti Westra härad af Jönköpings län, belägen 4 mil från Jönköping, omfattar med en längd af 2 mil och $1^3/_4$ mils bredd en areal af 1,621 qvadratmil = 200,081 qv.ref eller 37,514 tld, hvaraf 0,059 äro vatten. Marken är något bergaktig, rådande jordmånen sand. Skog växer hjelpligt. Af sjöar nämner Tuneld tio, nämligen *Hook, Storarp, Långsrum, Stensjö, Klingsjön; Härkaryd, Säfsjön, Hubberstad, Fullesjön* och *Lungsjön.* I ån vid Lindefors ha ostron funnits. Socknen, som år 1810 beboddes af 1,214 och 1863 af 2,407 personer, innefattar $34^3/_8$ mtl, hvaraf $23^5/_8$ sk., 2 kr., $8^3/_4$ fr., tax. till 1,094,800 rdr, hvartill komma verk och lägenheter, tax. till 108,100 rdr rmt. — Socknen, som finnes år 1281 skrifven *Svethnarum* och Suenarum 1310, då den räknades bland Njudungs socknar, är annex till Wrigstads pastorat. Kyrkan, belägen $7^3/_4$ mil från Wexiö, $1^3/_4$ mil från Nydala, $1^3/_{10}$ mil från moderkyrkan, är byggd af sten i korsform 1783—1813 och märkvärdig för sitt ur, som hänger i form af ett klot midt i kyrkans kors, utvisande timmarna mot alla fyra sidorna, äfvensom på östra gafveln. Det är förfärdigadt inom socknen af bonden Sven Holmqvist; predikstolen är förfärdigad af en annan sockenbo, byggmästaren Wennerholm. Altartaflan är af Hörberg. — Barnundervisningen bestrides uti 2 flyttbara folkskolor, der under året 1862: 343 barn undervisades af 2 examinerade lärare. Magnetnålens missvisning, som i Archangel utgör blott 2^0, 0′ och i Stockholm 15^0 0′, har af Säfström anmärkts i Svenarum vara 17 grad. och $^1/_2$ min. Bland *fornminnen* märkas runstenar, stenrös m. m.; på de höga bergen *Kungs-* och *Stridsbergen,* $^1/_8$ mil från hvarandra, synas märken efter uppkastade förskansningar; allt minnesmärken efter utkämpade strider. Här daterades Småländningarnes upprorsbref mot kon. Gustaf I år 1529. Gårdarna *Angved* och *Långserum* äro af viss märkvärdighet, den

förre såsom födelseort för stamfadern till familjen Stålhammar, den sednare för stamfadern till Oxenstjernska ätten. — Af egendomar och gårdar märkas vidare: säterierna *Hubbestad* (Hubberstad) med 2,000 tld, 2 mtl *Svenarum* med turbinsåg samt *Lindefors* bruk, hvilka tre egendomar med underlydande upptaga cirka $^1/_3$ af socknens taxeringsvärde. Bland under bruket lydande må nämnas 1 fr.-säteri *Norrhult,* 1 *Stensjö* ladugård. — Vidare finnas 1 frälse-säteri *Hook,* med ölbryggeri. — Qvarn och såg finnas vid 1 mtl skatte *Mölna* och $^1/_4$ mtl *Stensjö.* Skatte-säteriet *Torarp* är skiftadt i 17 brukningsdelar. — 1 mantal *Ettrarp* är kapitens- och 1 mantal *Svenarum* kyrkoherde-boställe. — Af Malmbäcks socken föres i jordeboken $^1/_2$ mtl under denna. — Adress: Wrigstad.

Sveneby, *Sväneby* (i jorde-boken), *Svenneby* (på Topografiska corpsens karta), en socken uti Wadsbo härad af Skaraborgs län, belägen $1^3/_4$ mil s. o. från Mariestad, omfattar 0,139 qv.mil, hvaraf 0,023 vatten. På gränsen i söder och öster mot Flistad samt Odenåkers socknar ligger sjön *Östen.* Marken är något backig, rådande jordmånen lera, nödig skog växer. Hemmantalet är $8^7/_8$ mtl fr., som beboddes 1805 af 201 och 1863 af 268 personer på 69 hushåll. All fast egendom tax. sistn. år till 332,800 rdr rmt. — Kyrkan, af sten, belägen $^2/_5$ mil från moderkyrkan, är tillbyggd 1746 på landshöfdingen, grefve A. O. Lagerbergs bekostnad och reparerad sednast 1817. Inom socknen märkas säterierna *Sveneby* och *Hageby,* (särskilda artiklar), $^1/_2$ mantal ladugård *Ljungås.* Under Sveneby lyda 1 mtl säteri *Rådshufvud* samt rå och rörshemmanen $^1/_4$ *Carlstorp,* $^1/_8$ *Knopphult* eller *Liden,* $^1/_8$ *Rökeboden,* $^1/_8$ *Snickaretorp,* $^1/_2$ *Sohlbacka.* — Adress: Mariestad.

Sveneby, ett frälse-säteri af 2 mtl uti förutbeskrifna socken, 2 mil från Mariestad, med vacker belägenhet vid sjön *Östen,* $1^1/_4$ mil från Göta kanal, $^5/_8$ mil från Moholms och $^1/_2$ mil från Wadsbo jernvägs-stationer på vestra stambanan, hette fordom Svaneby och säges fått namn af den orsak, att svanorna slogo sig här ner på sina flyttningar och hvilade öfver vid sjöstranden samt maderna nedanom, hvilket de ännu i dag pläga göra. Uti en gammal kyrkobok från 1600-talet finnes infördt, att »öfver Hjälsta mad hördes en ljufvelig svanesång.» I Tunelds geografi anföres åter den förmodan, att namnet fordom varit Svenarsby, af friborna män, som innehaft stället; äfven finnes en berättelse om att gården erhållit namnet Svenneby efter riksrådet Sven Lagerberg.

Första kända egaren är Bengt Krabbe, som synes hafva tillbytt sig gården 1587 (1605 enligt Adelns Ättartaflor); ännu på 1730-talet innehades gården af slägten, men kom med Catharina Krabbe till ryttm. Hjerta, hvilkens enka i andra giftet sålde den på 1750-talet till landshöfdingen, gr. Adam Otto Lagerberg, en son till förutnämnda riksråd, och som var egare dessutom till Moholm och Ryholm jemte en mängd andra egendomar och hemman. Af honom bebyggdes Sveneby år 1755 med ett vackert stenhus under plåttak samt flyglar på en höjd, som dominerar hela trakten åt östra sidan; åt den södra synes sjön *Östen,* som följer egorna. — Kyrkan ligger strax utom trädgården. Dörrstyckena och stora taflor i salen äfvensom altartaflan i kyrkan lät nämnde landsh. måla; han lät äfven bygga alla de torp, som äro af sten. Jemte sin verksamhet och stora arbetsförmåga, lärer han varit i besittning af mycken fåfänga och öfvermod, såsom man kan sluta af en berättelse, att, då Sveneby byggnad blifvit färdig, tillställde han för alla underhafvande ett stort gästabud, hvarvid han från öfra förstugufönstret utkastade silfvermynt till folket; en förnuftig bonde skall då bedt honom spara sina penningar, derpå han svarat, att förr skall vid Steneby tryta sten, än penningar för honom. Han måste dock före sin död sälja större delen af sina egendomar, och man säger t. o. m., att han bodde hos sin förre kammartjenare på Stola, der han dog 1798. På 1770-talet såldes egendomen till kammarherren Reutercrona, af honom till riksrådet Hermansson, köptes 1812 af baron Mannerheim, efter hvars död brukspatron Holmstedt år 1841 sålde gården till kammarherre Jacob Ramsay, från hvilken den 1853 köptes af nuvarande egaren, possessionaten J. G. Bergman från Wärmland. Under gr. Hermanssons tid hörde Hageby samt Ljungås, Smeby med flera gårdar till Sveneby,

men blefvo sedan efter hand skiljda från egendomen, som nu utgöres af $4^1/_8$ mtl säteri, rå och rör, samt $^1/_2$ mtl skatte i Odensåkers socken, jemte ångsågsbyggnad; hufvudgården taxeras till 90,000 rdr rmt. Arealen är 1,325 tld, deraf 625 åker, 325 skog; utsädet cirka 340 tunnor och skörden 2,000 t:r; jordmånen är lera på mergel-botten. Till gården höra stor trädgård med park, vinkast och persikohus. År 1833 nedbrann genom åskeld ladugården med en mängd deri instängda kreatur.

Svenljunga, en socken uti Kinds härad af Elfsborgs län, belägen $3^1/_4$ mil från Borås, omgifves i norr och öster af Ullasjö och Örsås, i söder och vester af Refvesjö och Redslareds socknar samt omfattar 0,390 qv.mil land, = 50,544 qv.ref eller 9,025 tld, fördelade på $9\frac{41}{48}$ mtl, hvaraf $3^5/_8$ skatte, $^{15}/_{16}$ krono, $5^7/_{84}$ frälse, bebodda 1805 af 481 och 1863 af 816 personer på 181 hushåll. Marken är i allmänhet jemn; jordmånen består af sandblandad svartmylla; ringa skog växer. Här finnas marknadsplats, tingställe, postkontor, gästgifveri, station för provincial-läkaren, apothek; dessutom fabrikanter, köpmän och handtverkare. All fast egendom taxerades 1863 till 322,700 rdr, hvaraf 61,200 för verk och lägenheter. Roteringen är 5 man.

År 1616 erhöll riksr. Carl Carlsson Gyllenhjelm Svenljunga gäll i förläning med all dess vissa och behållna årliga ränta. — Sedan Svenljunga och Ullasjö kyrkor förfallit, uppbyggdes 1829 på *Moga hed* en ny kyrka, gemensam för begge församlingarna. Kyrkan, af sten, på en vacker plan, är ansenlig till sitt omfång, men oansenlig till sin anordning; takhvalfvet består af bräder med kalkputs. Socknen utgör med Örsås, Refvesjö, Redslared och Ullasjö ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Kinds kontrakt af Göteborgs stift, med $62^7/_{16}$ mtl ($63\frac{29}{48}$ enligt eckl. matrikel). — Barnundervisningen bestrides gemensamt för Svenljunga och Ullasjö uti en fast skola och 2 småbarnsskolor af en examinerad lärare och 2 lärarinnor: af skolbarnens antal undervisas i hemmet $^1/_4$:del. — *Fornminnen:* Några lemningar, öfvervuxna med torf och ljung, tros vara efter en gammal uppstad, vid namn *Ljunga*, som skall blifvit uppbränd af Danskarne under Gustaf Adolf. Att någon våldsam förstöring öfvergått stället, bevisas af derstädes påträffade kol och brända stockar. På tvenne i närheten belägna berg ha träffats stenhögar och tomtringar efter fordna hus, särdeles på det ena, som kallas *Wiseberget*, der en kungsgård, tillhörig en småkonung Wise, skall legat. På en äng vid gården är en rund plan, kallad *Ridbanan*, der konungens hästar berättas hafva blifvit inöfvade.

Uti en fyrkantig håla skall en jernkista påträffats. På bergets vestra sida finnas lemningar efter ett kapell. Ur berget framflyta flera källor med klart och godt vatten. I äldre tider växte på berget en stor timmerskog, hvilken kyrkoherden Mårten Kalf lät afbränna, för att slippa det besvär grefvarne Stenbock på Torpa förorsakade honom med sina besök vid deras ofta förnyade jagter efter der då i mängd befintliga hjortar. En kulle i trakten kallas *Kongsstol*, och en tradition förmäler om ett slag, som skall stått på *Ullasjöhed*. På gränsen mot Ullasjö socken vid *Herreqvarn* finnes en runsten. — Af gårdar märkas säteriet *Torestorp*. — I byn *Svenljunga* finnas gästgifveri å $^1/_2$ mtl, qvarn till $^1/_8$ mtl, färgeri, ölbryggeri och garfveri på $^1/_2$ mtl; $^1/_2$ mtl är *prestgård*, $^3/_8$ mtl *Grimstorp* komminister-boställe; $^1/_4$ mtl rå och rör *Skogen*. — Af hemman må vidare nämnas 2 skatte *Ebbarp*, $1^1/_2$ frälse *Englarp*, $^1/_2$ frälse *Moga*, $^1/_2$ frälse *Grepebo*. — *Högalid* pottmakare-verkstad. — Adress: Svenljunga.

Svenneby, en socken uti Qville härad af Norrvikens fögderi och Göteborgs och Bohus län, omgifves i vester och söder af Sote samt Bottna fjordar, i norr och öster af Qville och Bottna socknar samt omfattar 0,282 qv.mil land, = 36,547 qv.ref eller 6,526 tld, fördelade på $23^9/_{16}$ mantal, hvaraf $16\frac{13}{16}$ skatte, $2^1/_3$ krono, $4^1/_4$ frälse, och bebodda af 1,075 personer, (1,099 enl. pastors uppgift), 30 mindre än år 1860, men 350 fler än år 1805. Orten är skoglös och eger högst obetydlig tillgång på bränntorf. Mulbetet är otillräckligt, i följd deraf ock boskapsskötseln obetydlig. Ett berg på *Breviks* egor skall enligt berättelse vara silfverhaltigt, och tros malmgången gå under sjön till Långö. Här finnas flera obetydliga fisklägen vid stranden och på holmarna. De

landfasta, och som ega några jordtäppor, äro *Hesstranden, Brevik* och *Skutebacken;* bland holmar nämnas *Ullön* och *Dannemark.* All fast egendom taxerades 1863 till 444,800 rdr rmt. Roteringen är 10 man. — Kyrkan, belägen på stranden, nära 1 mil från moderkyrkan, är en gammal stenbyggnad; består af skepp och chor, hvilkas längd är 28 alnar. Barnundervisningen bestrides gemensamt med Bottna uti en flyttbar folkskola, der under året 1862: 148 barn undervisades af en examinerad lärare. — *Fornlemningar* utgöras af 4 stora stenar samt en 4 alnar hög bautasten och deromkring c:a 40 större och mindre ättehögar, allt på *Tofta* utmark vid gränsen mot Bottna socken; uti en ättehög vid Kärreby skall man funnit en armring af guld. I det s. k. *Jätteberget* finner man några af vattnet gjorda ursvarfningar, men som af bönderna i orten förklaras såsom vållade af en jätte, hvilken bott i berget och skulle en gång återvända dit med ett stort byte från grannskapet, men dräptes då af Thor samt stötte i fallet hufvudet och knäen så hårdt mot klippväggen, att nämnda märken deraf uppkommo. Boställs-hemman äro 1 mantal *Hogslätt* (Högslätt), kapellans-ställe, som till hälften är mensal- och till hälften augments-hemman samt till sin beskaffenhet ett af de bättre inom socknen; — $^1/_2$ mantal *Öfra Sandbäck,* nu mer 2:dra underofficers-boställe, och $^1/_2$ mtl *Nedra Sandbäck,* f. d. fourirs-boställe. — Af öfriga gårdar och hemman må nämnas: $2^1/_2$ skatte *Skogby;* $2^3/_4$ skatte *Svenneby;* välbyggda gården $^3/_4$ uts. frälse *Ulfvekärr,* $^3/_8$ skatte *Gullön;* 1 skatte *Hvalön;* 1 *Öfra Thun,* prestgård, — 1 skatte *Tyfta;* 1 skatte *Ytterby;* $^1/_2$ frälse *Hee,* $^1/_2$ frälse *Slättene,* $^1/_2$ frälse, $^1/_4$ skatte *Kärraby.* — Adress: Uddevalla.

Svenneby eller Svinneby, en egendom uti Örtomta socken af Bankekinds härad och Linköpings län, belägen vid Fläredsjön, $^1/_4$ mil från kyrkan, som ligger $1^5/_8$ mil från Linköping, skall fordom tillhört konungarne Carl Knutsson och Johan III, hvilken sednare vid sitt bröllopp med Gunilla Bjelke anslagit den åt henne såsom morgongåfva, hvarefter den genom arf kommit till slägten Gyllenstjerna; år 1683 tillhörde Svenneby som säteri, men ej bebygdt, kongl. rådet, friherre Cl. Rålamb, gift med E. Gyllenstjerna, hvilka sålde det till general-guvernören grefve Wellingk, äfven egare af Ekenäs. Efter svärsonen, friherre Johan Banérs död, skiljdes det från nämnda egendom och tillföll äldsta sonen, frih. Svante Gustaf, förblef inom slägten tills på 1820-talet, då det egdes af kapiten Fogelström; åtminstone sedan 1852 har det tillhört friherre Iwar Koskull. Af äldre författares beskrifningar upplyses, att Svenneby 1760 haft 23 tunnors utsäde, 200 lass äng, godt mulbete och fiske; underlydande voro då $14^5/_8$ mtl skatte, 10 torp; år 1818 var utsädet 35 t:r, skogen obetydlig och manbyggnaden af trä. Svenneby, $3^3/_8$ frälse-säteri (utgöres af Svenneby 2 mantal frälse-säteri med derunder afhysta fordna prestgården *Ängstorp,* $1^3/_8$ mtl) var i 1863 års bevillning taxeradt till 130,000 rdr rmt.

Svennevad. Socken i Skyllersta härad och Örebro län, gränsar i norr till Skyllersta socken, i vester till Hallsberg och Lerbäck, i söder till Boo och den del af Regna socken i Linköpings stift, som hörer till ofvannämnda härad, samt i öster till Asker. Socknen innehåller, jemte den dertill hörande annex-församlingen Boo, 2,946 qv.mil (enl. Tham, 2,073 qv.-mil, enl. Hahr), land och 0,302 sjö samt är således, då mer än $^3/_5$ af hela arealen hör till Svennevad, en af de största i Nerike. Svennevadsån, kommande från Tisarn, och sjön Sottern, hvilken sednare ligger till hälften inom socknen, skilja landet i tvenne delar. Den norra och mindre genomstrykes af flera utskott från nämnda vattens norra gränshöjder, men är närmast sjön tämligen slät; södra delen har deremot en mer bergig och högländ natur samt stupar ganska brant ned emot ån och sjön, men är återigen långsluttande åt söder. Vattendragen härstädes, hvaribland *Glättra-, Hjort-* och *Östersjöarne,* gå härstädes genom Haddeboån åt Afvern i Boo. En sandås, begynnande i Skyllersta, går från norr till söder och uppsticker äfven på andra sidan Svennevadsån i socknens södra del, der den dock förlorar sig bland de öfriga höjderna. Folknummern år 1840 var 2,015, fördelad på 347 hushåll, och år 1862: 2,024; hemmantalet är $71^3/_4$ oförmedlade, $59^5/_8$ förmedlade, och taxeringsvärdet för verk och lägenheter stiger till

1,193,700 rdr rmt. — Näringarne utgöras af åkerbruk, knappast tillräckligt för eget behof, boskapsskötsel, äfven till afsalu, samt skogs- och bergsbruk. Landsvägen från Örebro till Östergöthland går här från norr till söder, utefter förutnämnda sandås; häradsvägen från Hallsberg till Asker skär den i norra delen, och i den södra går en väg till Haddebo bruk och Lerbäcks socken och en annan emellan Asker och Boo. — Svinævad, såsom socknens namn i äldre tider skrefs, nämnes omkr. 1314 och räknar till namnet kända kyrkoherdar åtminstone från medlet af sextonde århundradet, kaplaner från början af det fjortonde. Svennevad utgör, med det år 1734 på fältmarskalken friherre Hugo Johan Hamiltons föranstaltande bildade Boo kapell, ett till Strengnäs stift hörande konsistorielt pastorat af andra klassen, hvars komminister dock tillsättes af egaren till Boo sätesgård. Kaplanerna, som af ålder varit bosatta i Svennevad, afflyttade då till Boo, och deras fordna boställe, Sätra, anslogs till stomhemman åt pastor. — Kyrkan, i norra delen nära Svennevadsån samt invid stora landsvägen, $3^1/_4$ mil från Örebro och 14 mil från stiftsstaden, nybyggdes 1786 genom synnerligt bidrag af general-majoren friherre Gustaf Philip Wennerstedt till Skogaholm samt har god stil utan pelare, är ljus och bland de större i stiftet; hon fick då namnet kon. Gustafs kyrka, till minne af monarken, men hvilket namn numer aldrig brukas. Altartaflan är af Hörberg, och en familjegraf finnes, der flera afkomlingar af Wennerstedtska och friherrliga Armfeldtska ätterna ligga begrafna. Barnundervisningen bestrides uti 2 fasta folk- och 3 flyttbara folkskolor samt en flyttbar småbarnskola af 2 exam. och 10 oexam. lärare och en lärarinna. — Bland gårdar och verk märkas *Skogaholms* samt *Öfra* och *Nedra Haddebo* bruksegendomar, se deras särskilda artiklar; *Prestgården* eller *Krogmon* nära kyrkan, 1 mtl krono, med stomhemmanet *Österqvarn*, $^1/_4$ mtl frälse; *Södra Sätra*, $^1/_4$ mtl, stom-hemman till komministern i Boo samt indragna militiæ-hemmanet *Laggarhult*, också $^1/_4$ mtl. Under Boo lyda något öfver $2^1/_4$ mtl och till Bysta i Asker $7^5/_8$ mtl. Tolf gårdar inom socknen ha tillhört Gustaf I. — Adressorten är Pålsboda.

Svennevad, gästgifvaregård i Nerike, hvarifrån skjutsas till:

Sörby n. v. förbi Pålsboda jernvägsstation . .	$1^3/_8$ mil.
Emma, s.	$1^7/_8$ »

Svensbyn (efter mtls- och tax.längden), ett mtl skatte uti Silleruds socken, Nordmarks härad och Carlstads län, i 8 brukningsdelar, bebodda af 14 hushåll; här lefde i början af 1500-talet Erasmus, hvars sonsons son tog sig tillnamnet Svebilius efter denna by, som i äldre handlingar skrifves *Sveby* eller *Sveningsbyn*.

Svenshög, en egendom uti Stångby socken af Torna härad och Malmöhus län, nära Lund, utgöres af $\frac{35}{96}$ mtl rusthåll med 101 tld samt $\frac{9}{140}$ mtl Lackalänga ladugårdsmark 27 tld 27 kappl.; utsädet är 13 à 14 t:r hvete och råg samt 66 à 70 t:r vårsäd, utom potates; skörden uppgifves till c:a 750 t:r säd; egare är Sv. Otterström.

Svenska Högarne, belägna $3^1/_2$ mil österut från Sandhamn i Stockholms skärgård, äro tämligen höga, kala klippor, betäckta af stenrös. Ytterst nordost-vart derifrån ligga *Svenska Stenarne* samt *Svenska Björn*, de förra utmärkta af en ljus färg, den sednare af sina branta sidor.

Svensksund, ett frälse-säteri af 2 mtl, är beläget uti Lösings härad af Linköpings län, vid Svinsundsfjärden, $1^1/_4$ mil från Norrköping och $1^1/_2$ mil från Söderköping, men hörer i kyrkligt hänseende till Konungssunds socken af Björkekinds härad. Det benämndes fordom Svinsund (Svinesund), hvaraf en del köptes från kronan 1630 af r. r. Herman Hansson Wrangel, död 1643, samt bebyggdes af honom till sätesgård, hvarunder redan år 1636 lydde 9 mantal. Egendomen förblef inom slägten, tills den 1740 försåldes till lagman Isaac Salmon. Sedermera nämnas som egare hof- och öfverjägm. Carl Gustaf Pereswetoff Morath; år 1803 öfverste Wirgin, en af seger-herrarne vid Svensksund, som uppkallade säteriet efter detta i Sveriges sjökrigshistoria märkvärdiga namn; egare på sednare tiden ha varit baron H. E. Sparre, Conrad Ribbing, grosshandlanden M. Philipsson, som betydligt förbättrat egendomen samt uppfört stora och prydliga ladugårdshus. Sedan manbyggnaden uppbrändes af Ryssarne år

1719, har ingen ny blifvit uppbyggd, utan ha i stället de två qvarstående flyglarne blifvit begagnade till boningshus. Närvarande egare är grossh. och riddaren af kongl. Carl XIII:s och Nordstjerne- samt norska kon. Olafs-orden, A. W. Frestadius i Stockholm, hvars måg, löjtn. Sixten Flach, är arrendator af godset.

Egendomen utgöres af 2 mtl frälsesäteri, 2 mtl rå och rör Svensksund med underl. 1 mtl skatte Sten, 3 mtl skatte i Dagsbergs socken, 1 mtl frälse i Östra Stenby socken, med 320 tld åker, 232 tld äng, 380 tld skog och hagmark. Vid hemmanen Svensksund har utsädet, från att år 1818 vara 40 t:r, ökats till 180 t:r; af vid egendomen födda kreatur må nämnas 120 st. kor, alla storväxta af blandad holländsk korthornsrace; tillgången på utmärkta saltsjöbeten gör mjölken fet och god. Skog finnes fullt till husbehof, då deri inber. den skogsutsyning, som erhålles vid Kolmorden. På säteriets egor finnes qvarn för 3 par stenar. Hela godset är tax. till 187,500 rdr rmt.

Af underl. hemman kan upplysas, att 1 mtl *Sten* hört under *Schenäs*, och med mycket annat i Ö. Steneby innehafts under förpantning af Adler Salvii enka.

Svensköp. Annex-socken till Huaröds pastorat, är belägen i Skåne, $2^1/_2$ mil från Christianstad, samt omfattar 0,348 qvadratmil eller 8,053 tld, hvaraf 0,304 qvadratmil, fördelade på $6^7/_{24}$ mtl, deraf $3^1/_{12}$ skatte, $^7/_{12}$ krono, $2^5/_8$ frälse räknas till Frosta härad af Malmöhus län, och 0,044, fördelade på $1^7/_{24}$ mtl, räknas till Gärds härad af Christianstads län. Åkerjorden är till större delen mager, äfvensom ängsmarken; men deremot finnes här mycken skog och torfjord. Socknen, som år 1805 beboddes af 69 personer inom Christianstads och 469 inom Malmöhus län, beboddes år 1863 af öfver 850, hvaraf omkring 118 räknades till det förra och 730 till det sednare länet. All fast egendom tax. till 448,500 rdr, hvaraf 10,000 för 2 qvarnar och boningshus i *Kilshult*. — Ny kyrka invigdes 1864; sockenvägen är $1^1/_6$ mil. Här finnes fast skola, der 76 barn undervisades 1862 af en examinerad lärare, medan 29 fingo undervisning i hemmet.

Af gårdar och byar inom Malmöhus län må nämnas: *Svensköps* by, $^1/_3$ mtl skatte, $^1/_2$ uts. frälse. — *Harphult*, 1 mtl skatte, $^1/_4$ mtl domkyrko. Största gården är $^1/_2$ frälse *Hulta*. — I Christianstads län ligga $^1/_3$ frälse *Högestad*, som lyder under Akesholm, $^1/_2$ mantal frälse *Mau* samt $\frac{11}{24}$ mtl krono *Östensköp*. — Adress: Christianstad.

Svenstorp, en socken uti Wemmenhögs härad af Malmöhus län, belägen $2^1/_2$ mil från Ystad, vid hafvet, innefattar byarna Svenstorp och Lindby på en ytvidd af 0,075 qvadratmil, hvaraf 0,006 äro vatten. Marken, ehuru å sina ställen något högländ, kan dock ej kallas bergaktig, utan är mer jemn. På skog är brist, deremot finnes mycken torfjord. Socknen, som år 1805 beboddes af 343 och 1863 af 695 personer, innefattar 8 mtl, hvaraf $4\frac{1459}{2304}$ skatte, $1\frac{557}{2304}$ krono, $2^1/_8$ frälse, taxerade till 644,300 rdr rmt. Roteringen utgör 7 man. — Socknen är annex till Tullstorps pastorat, och kyrkan ligger $^1/_2$ mil från moderförsamlingens. Under skånska hösttåget 1676 var kongl. danska högqvarteret i denna socken, medan förposterna stodo vid Hostad och Hoby; Carl XI hade sitt läger norr om Lydde å i Benstorp. Här finnas följande vattenqvarnar: *Persemölla*, *Låremölla* (Laxemölla), *Christiansmöllan* och *Conradsmöllan*, de två sednare lyda jemte $^5/_{16}$ mtl *Svenstorp* under Näsbyholm. — Adress: Malmö och Östra Wemmenhög.

Svenstorp, ett mtl frälse-säteri uti Fröjereds socken (ej Korsberga enligt Adelns Ättartaflor) af Wartofta härad och Skaraborgs län, beläget $^1/_4$ mil öster från kyrkan, som ligger $1^3/_4$ mil norr om Hjo, har tillhört slägten Papegoja, hvaraf den först kände var Börje, som lefde i slutet af 1500-talet; af öfriga slägtens medlemmar, som innehaft egendomen, må nämnas Brynte, som dog här 1694, och hvars dotter Elisabeth, som lefde öfver 100 år, † 1774, anses varit den sista af ätten och namnet. Säteriet, som egdes 1815 af ryttmästaren, frih. Fr. v. Essen, är nu (1863) deladt mellan baronerna H. och G. von Essen; underlydande äro $1^1/_{32}$ mtl skatte; härtill höra äfven *Annefors* manufakturverk, Fröjereds qvarn, såg och tegelbruk. — Sjelfva säteriet taxeras till 75,000 rdr.

Svenstorp, Stora, ett mtl fr.-säteri, se art. Åsaka socken af Skaraborgs län.

Svenstorp. Herregård uti Odarslöfs socken af Torna härad och Malmöhus län, belägen $^3/_4$ mil från Lund; närmaste jernvägsstation är Örtofta. Det gamla herresätet ligger omgifvet af några träd, och dess borg förtjenar, enligt prof. Brunii vitsord, i hög grad byggnadsforskarens uppmärksamhet. Den är uppförd år 1596 af Knut Ebbeson Ulfelds hustru, Beata Hvitfeld, i en ren och ornamentsrik renaissance-stil. Huset, två våningar högt, håller $36^3/_4$ fot i bredd, $139^1/_2$ fot i längd, ligger i norr och söder; en genomkörning går tvärt igenom det. Murarne äro uppförda af röd tegelsten; men alla ornamenter äro af finhuggen sandsten. Ett åttkantigt trapptorn intager midten af östra sidans norra hälft, och midt öfver på vestra sidan är en fyrkantig utbyggnad, prydd med en förhöjning och ett gafvelröste. Trapptornet, som fordom haft en hög, åttkantig spira, har nu platt betäckning med omgifvande jernskrank. På hvarje långsida äro tvänne vindskappor med höga, smärta rösten, prydda, liksom gaflarnas och utbyggnadens rösten, med fina listverk och lätta snerklar. Vestra porten är särdeles vacker och rikt prydd. Portöppningen betäckes af en rundbåge; på ömse sidor derom äro tvenne halfkolonner på höga fotställningar och med refflade skaft, hvilka ziras med lejonhufvud, som uppbära en architrav med en inskrift, som upplyser om årtalet, då byggnaden uppfördes, och dåvarande egarens namn. Öfver östra portomfattningen sitter Gyllenkrookska vapnet. På östra sidan, der utmed tornet en tillbyggnad synes, ligga tvenne grundmurade envåningshus, som med hufvudbyggnaden omsluta en borggård, nedanför hvilken å trenne terrasser en täck trädgård finnes anlagd, som omgifves på tre sidor af vallgrafvar och innesluter en stor bassin. På vestra sidan ligger en stor ladugård, omgifven af 2 gråstens- och 5 korsverksbyggnader; i midten har den en bassin med springvatten; inkörseln är genom denna gård.

Såsom första egare till Svenstorp nämnes Påvel Glob kring 1090; från denna slägt har Svenstorp öfvergått till slägterna Ulfstand och Ulfeld; i slutet af 1670-talet tillbytte sig fru Metta Krabbe Svenstorp m. fl. Den 31 Juli 1699 tillhandlade sig öfverkommissarien Josua Stjernblad halfva Svenstorp och tillöste sig den 11 Maj 1706 den andra hälften med 7,000 rdr danska kronor. Hans hustru, Maria Hegardt, blef sedermera gift med generalen, baron Axel Gyllenkrook. Denna ätt härstammar från en prest, Petrus Krok, hvars fader bodde på torpet Krokbygget i Hallaryds socken i Småland, och hvars sonsonson, assessor Anders Krok, blef 1674 adlad och antog namnet Gyllenkrook. Dennes son var Axel Gyllenkrook, en af dessa väldiga karoliner, »hvilkas hjelteskepnader vi efterlefvande med en undransfull vördnad betrakta.» Af sin omgifning gjorde han sig känd och älskad för »gudsfruktan, fromhet, mildhet och redlighet». Han dog på Svenstorp 1730 och hans friherrinna, enka för tredje gången, stammoder för Stjernbladhar och Gyllenkrookar, stiftade år 1743 af Svenstorp ett Gyllenkrookiskt fideikommiss, som får efter mansliniens utslocknande öfvergå på qvinnolinien och kan gifvas i morgongåfva åt fideikommissariens hustru och få af henne efter mannens död innehafvas, derest hon icke träder i nytt gifte; fideikommissarien skall gifva 12,000 daler s:mt åt syskonen, dock icke på en gång, utan på 6 år. Bland sednare egare märkes baron Axel Gyllenkrook, († 1864), som tillträdde Svenstorp 1805. Af honom äro med betydliga kostnader gjorda stora naturaliesamlingar, ibland hvilka förtjenar isynnerhet nämnas den utmärkta samling af in- och utländska foglar, snäckor m. m., som han skänkt till Lunds zoologiska museum, och hvilken der, under namn af Gyllenkrookska museum, upptager 3:ne stora rum. Dessutom har han stiftat och underhållit en vexelundervisningsskola, inrättat beqväma sjukhus under choleratiden på sina egendomar, samt tagit verksam del i stiftandet af Råby institut. Hans friherrinna, Malin Fock, afled i Lund 1862 den 8 Dec., nära 75 år gammal, älskad och vördad i det samhälle hon tillhörde, men i synnerhet saknad af de nödlidande.

Den 14 Juni 1650 fick Knut Ulfeld af Fredrik III patronrättighet till Igelösa

och Odarslöfs församlingar samt krono- och kyrkotionden, med undantag af den del af kronotionden, som var anslagen till Landskrona hospital. Trenne skolhus underhållas af gården, af hvilka det ena, särdeles vackert och välbygdt, blifvit nyligen uppfördt på säteriegarens bekostnad. Redan år 1815 blef hofveriskyldigheten upphäfd och infördes spannmålsarrenden. Uti utbyggnadens andra rum, som ännu bibehålles i sitt forntida skick, tillbragte Christian V natten till den 14 Dec., strax före slaget vid Lund 1676, och följande natt låg Carl XI i samma rum.

Till Svenstorp hörer en liten skogslund, *Frue Räften* kallad, hvartill Lunds skolungdom 2 gånger om året vallfärdar, anförd af lärarne.

Egendomen utgöres af Svenstorps säteri, $6^4/_5$ mtl, Munkarps säteri, 1 mtl ins. frälse, $7^7/_{24}$ mtl uts. frälse i Torna härad samt i Wemmenhögs härad $11\frac{15}{16}$ mtl, i Harjagers härad $1^5/_6$ mtl, i Frosta härad $^5/_8$ mtl, i Westra Göinge härad $^1/_2$ mtl, tills. $7^4/_5$ mtl säteri, $17^7/_{24}$ mtl ins. samt $13\frac{37}{48}$ mtl uts. fr. — Tld-talet uppgår till omkring 4,350. Under sjelfva säteriet brukas 840 tld åker och 140 tld äng. Till gården höra en väderqvarn, en sågqvarn, fiske i Getinge å, ett schäferi. Vid Månsatorp i Wittsjö socken eger Svenstorp flera hundra tunnland furuskog.

Sventorp, en socken uti Kåkinds härad af Skaraborgs län, belägen $^3/_4$ mil vester från Sköfde stad, omfattar 0,290 qvadratmil land, fördelade på $19\frac{17}{32}$ mtl, hvaraf $9\frac{116}{288}$ mtl skatte, $4\frac{253}{288}$ krono, $5^1/_4$ frälse. Socknen beboddes år 1810 af 760 och år 1863 af 1,806 eller, enligt mantalslängden, 970 personer. All fast egendom taxerades sistn. år till 479,200 rdr rmt.

Sventorp, förut annex till Sköfde stad, kommer att jemte Suntetorp och Forssby socknar, med undantag af $6^1/_8$ mtl i den sistn., utgöra ett eget pastorat. — Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola och tre småbarnsskolor af en examinerad lärare och två lärarinnor. Af inom skoláldern varande 270 barn erhöllo 100 barn undervisning i hemmet. Socknens märkvärdigaste fornlemningar utgöras af 12 eller 14 rätliniga stenläggningar, parallela med hvarandra, på ett afstånd af 18 till 20 alnar, nära intill fanjunkare-bostället $^1/_2$ mtl *Lilla Björstorp;* de likna lemningar efter stenmurar, hvarimellan finnas många större och mindre stenrör; på vestra kanten, strax vid platsens sluttning mot söder, synas 8 stora stenar, lagda som domaresäten. Enligt sägen har här residerat en konung Hallo, efter hvilken platsen blifvit kallad *Hallebacka.* Nära intill kommisters-bostället $^1/_2$ mtl *Erikstorp,* upp mot vägen, som går från Sköfde till Sventorp, ser man en grof jordvall, lik en smal backe, som sträcker sig genom hela socknen från öster till vester; i sammanhang med denna ställes traditionen om att de gamla Göterna uppdragit en mur af herkuliskt arbete ifrån Wetterns intill Wenerns stränder, förmodligen för att afhålla närgränsande roflystna folkslags anfall och alldeles afskära kommunikationen med dem, i likhet med den Kinesiska och Britanniska muren; spår härefter tror man sig finna i nämnda jordvall.

Bland gods och gårdar märkas: fr.-säterierna *Frökulla, Piggatorp* och *Rydingstorp,* 1 mtl kapitens-ställe, $^1/_2$ mtl *Räfshult,* $^1/_4$ mtl *Lilla Lindåsen,* $^1/_4$ mtl *Kaflebron,* militiæ-bställen. — $^1/_2$ mtl *Igelstorp,* kronolänsmans-boställe, och 1 mtl *Sventorp,* mönsterskrifvare-boställe. — Adress: Sköfde.

Sveonia, så benämnes af Adamus hela det efter Bråvallaslaget förenade Svea och Göta rike, eller med andra ord hela Sverige.

Sverige, en ö, hörande till Sickla församling.

Sverige. Under rubriken »Allmän Öfversigt» är Sverige redan utförligt behandladt i början af detta arbete; vi anse oss sålunda här endast behöfva anföra nedanstående statistiska data:

På en areal af 3,865,494 qvadratmil hade Sverige den 31 December 1863 ett antal af 4,022,564 invånare, eller 1,116 på qvadratmilen, oberäknadt Stockholm, 1,152 denna stad inberäknad.

De svenska *sjöarne* upptogo en areal af 373,055 qvadratmil.

Antalet *hemman* utgjorde 67,027,09 (enligt Hahr 65,898, enligt Hammar 66,136).

Hela rikets *uppskattade fastighetsvärde* för år 1863 utgjorde en summa af 2,267,696,938 rdr rmt.

Landet är indeladt i 112 *fögderier,* 315 *härader* (skepps-, bergs- eller tingslag), 502 länsmansdistrikt; det egde 89 städer och 20 köpingar.

Vid landets domstolar anhängiggjordes år 1861 *brottmål* till ett antal af 446,855; till *döden dömdes* s. å. 37 personer (21 män, 16 qvinnor), till *straffarbete* och *urbota straff* 2,011, till *böter* 37,316.

Värdet af rikets *samtliga grufvor* uppgick 1860, enligt finanskommitéens betänkande till 18,470,060 rdr rmt.

År 1862 erhöllos i landet 10,484,351 *Ctr. jernmalm* och producerades 4,563,000 *Ctr.* tackjern; 303,170 *Ctr.* gjutgods; 3,016,079 *Ctr.* stångjern samt 534,230 *Ctr.* manufaktur och stål.

Samma år (1862) producerades i landet 2,657 mark. *silfver,* — 39,911 *Ctr. koppar,* — 578 *Ctr. nickelkoppar,* — 2,685 *Ctr. messing,* — 10,409 *Ctr. bly.* — 200,400 *Ctr. zinkmalm,* — 2,114 *Ctr. koboltmalm,* — 4,585 *Ctr. svafvel,* — 3,133 *Ctr.* + 2,000 tunnor *jernvitriol,* 10,302 *Ctr.* + 1,784 tunnor *rödfärg,* — 6,312 tunnor *alun,* — 898 *Ctr. blyerz,* — *porfyrarbeten* till ett värde af 9,600, — *marmorarbeten* till ett värde af 28,126 rdr rmt och 231,748 t:r *stenkol.*

Landets *fabriker* och *manufakturier* uppgingo 1862 till ett antal af 2,521 och tillverkade tillsammans för ett värde af 70,426,774 rdr. Antalet af fabriksarbetare var 31,725. Bland de märkligaste fabrikerna anföras:

104 klädesfabriker med ett tillverkningsvärde af	11,570,947	rdr.
10 sockerraffineringsverk	12,682,816	»
21 mek. bomullsspinner.	8,383,938	»
93 tobaks- o. snusfabriker	5,229,763	»
77 mekaniska verkstäder	5,042,867	»
610 läderfabriker . . .	4,018,076	»
83 pappersbruk . . .	2,779,966	»
23 glasbruk	1,610,052	»

Städers, köpingars och landtmäns *mätta fartyg* utgjorde år 1862 ett antal af 3,108 med en drägtighet af 148,837 läster. Af dessa egde

Stockholm	143	fartyg	om 16,778	läster.
Göteborg	128	»	» 19,308	»
Gefle . .	67	»	» 10,105	»

Till *inrikes sjöfart* användes 1,924 fartyg och båtar om 40,623 läster, — till *utrikes sjöfart* 1,189 fartyg om 109,826 läster.

Samma år *anlände till* Sverige (med last) 5,454 fartyg om 270,538 läster; *från Sverige afgingo* (med last) 7,316 fartyg om 557,493 läster. — De enskilda personer tillhöriga *ångfartygen* voro 228 om 8,806 hästkrafter.

Värdet af hela *införseln till Sverige* för år 1862 uppgick till 98,520,000; af hela *utförseln från Sverige* till 86,638,000 rdr rmt. — Antalet *handlande* utgjorde i städerna 7,730 män och qvinnor, med en betjening af 5,358 personer, — i köpingar och på landet 2,402, med en betjening af 810 personer.

Enligt kommerse-kollegii berättelse för året 1863 meddela vi följande tabell:

	Värde af införseln.	Värde af utförseln.	Öfverskott af införseln.
Norge	4,645,000.	2,202,000.	2,443,000.
Finland	2,587,000.	1,848,000.	739,000.
Ryssland	2,470,000.	183,000.	2,287,000.
Danska staterna	10,369,000.	7,664,000.	2,705,000.
Preussen	4,196,000.	1,340,000.	2,856,000.
Lübeck	21,864,000.	4,369,000.	17,495,000.
Hamburg	3,580,000.	938,000.	2,642,000.
Bremen	5,060,000.	721,000.	4,339,000.
Österrike	80,000.	27,000.	53,000.
Westindien	3,036,000.	50,000.	2,986,000.
Brasilien	8,128,000.	516,000.	7,612,000.
		Öfverskott af införseln	46,157,000.
			Öfverskott af utförseln.
Mecklenburg	9,000.	673,000.	664,000.
Hannover och Oldenburg	——	104,000.	104,000.
Nederländerna	2,397,000.	4,083,000.	1,686,000.
Belgien	975,000.	1,690,000.	715,000.
Storbrittannien och Irland	22,101,000.	46,398,000.	24,297,000.
Frankrike	2,570,000.	9,424,000.	6,854,000.
Portugal	539,000.	1,794,000.	1,255,000.
Spanien	869,000.	3,463,000.	2,594,000.
Gibraltar och Malta	——	69,000.	69,000.
Italien	682,000.	921,000.	239,000.
Turkiet	——	79,000.	79,000.
Egypten	——	166,000.	166,000.
Algier	——	434,000.	434,000.
Öfriga kusten af Norra Afrika	——	275,000.	275,000.
Förenta staterna	89,000.	1,179,000.	1,090,000.
Öfriga stater i N. o. S. Amerika	——	29,000.	29,000.
Goda Hoppsudden	——	104,000.	104,000.
Ostindien o. Ostasiatiska länder samt Australien	381,000.	1,781,000.	1,400,000.
		Öfverskott af utförseln	42,054,000.
Totalöfverskott af införseln rmt rdr			4,103,000.

Bränvinstillverkningen för år 1863 utgjorde i 598 större brännerier tillsammans 16,215,103 k:r, för hvilka i tillverkningsafgift erlades 9,740,762 rdr.

Statsregleringen för 1864—1866 upptager

Inkomster:

Ordinarie Stats-regleringen, statsverkets ordinarie och extraord. inkomster . .	32,909,950.
Extra statsregleringen . .	34,441,735.

Utgifter:

Hufvudtitlarne	32,909,950.
Extra Statsregleringen . .	34,441,735.

Riksbankens tillgångar vid slutet af 1863 utgjorde 80,480,373, dess skulder 53,967,797 rdr rmt. Utelöpande sedlar uppgingo till 31,270,582, metalliska kassan till 17,276,741 rdr rmt. Vid slutet af 1863 funnos 22 filial- och 12 enskilda banker.

Svenska arméen utgjordes vid 1863 års slut af 22 batterier, 47 sqvadroner och 230 kompagnier, bestående af 1,735 officerare, 1,595 under-officerare och 41,303 man, utom 1,453 man spel.

Tullinkomsterna för 1863 uppgingo till 15,363,386 brutto eller 11,583,726 netto; fyr- och båkmedlen utgjorde för samma år 568,683 brutto, 551,166 netto.

Riket består af 2,306 kyrko-socknar med 2,499 kyrkor och kapell.

I 30 fullständiga (deraf 5 på reallinien), 13 femklassiga, 17 treklassiga, 14 tvåklassiga och 1 enklassigt *elementarläroverk* med 674 lärare undervisades år 1864 inalles 11,145 lärjungar. *Pedagogierna* utgjorde ett antal af 20 med 30 lärare och omkring 400 lärjungar. — *Folkskolornas* antal uppgifves (1862) till 5,086 med 5,397 lärare och lärarinnor och 547,540 lärjungar af begge könen.

Hvad *medicinalväsendet* beträffar, funnos år 1861 inom riket inalles 452 läkare, 165 apothek, 1,568 barnmorskor, 137 djurläkare och, af sjukinrättningar, 9 hospital, 41 länslasarett och kurhus, 12 andra sjukhus-inrättningar och 12 vaccindepôter.

Allmänna fattigvården omfattade år 1860: 52,239 fattighjon, som erhöllo full, och 80,753, som ej erhöllo full försörjning. Fattig-husens antal uppgick till 2,123.

Af statens *jernvägar* utgöra Vestra stambanan 45, den Södra $35^1/_3$ mil; hela det af statsverket hittills anvisade beloppet till byggnad af statens jernvägar uppgår till 80,396,000 rdr.

De längsta enskilda jernbanorna äro Gefle-Dala, $8^5/_9$ mil, samt Arboga-Örebro, $5^1/_2$ mil. År 1862 funnos 70 telegrafstationer.

Sverkelsholm, *Sverkersholm*, förr *Sverkelsbo* eller *Sverkelsboholm*, ett fr.-säteri af ett mtl uti Ringarums socken af Hammarkinds härad och Linköpings län, är beläget 1 mil från kyrkan, på en liten halfö i sjön Tien. Enligt sägnen skulle stället varit bebodt af och uppkalladt efter någon fylkeskonung; det tillhörde 1683 och 1687 som säteri allodial-frälse r. r. Johan Nilsson Gyllenstjerna, köptes i medio af 1700-talet utaf friherre Jacob Burensköld, hvarefter det, intill närvarande tid, har haft samma egare som Fyllingerum. Lemningar efter gamla källrar och murar, som finnas under jorden, synas bestyrka, att stället fordom haft större byggnader. Säteriet, som 1760 uppgafs hafva 15 t:rs utsäde, år 1818: 18 t:r, godt mulbete och höbol, ymnig skog, godt fiskevatten, 1 sågverk, $3^1/_2$ underliggande bondhemman och 14 torp, taxerades 1863 till 60,000 rdr.

Sverkestorp, en gård, fordom tillhörig konung Sverker, skall legat nära Axevall, vid sjön, som nu kallas *Skärfva-Lången,* mellan *Pehrsbo* och *Stjelkebo.* En äng derstädes kallas ännu *Sverkes hage,* och en liten höjd eller backe kallas *Sverkesbacke* och utvisas af folket i orten såsom stället, der konung Sverker bott. Det urgamla *Skarins* eller *Svarins* konungarike, hvilket omtalas i gamla krönikor, säges hafva sträckt sig häromkring från Skara, och är dess minne bibehållet i en by, belägen strax invid klostret (Warnhems), och som heter Skarke, men ännu af de gamla kallas Skarkarike. (Afzelii Sago-häfder, II del, sid. 133.)

Svertinge, en egendom uti Östra Eneby församling af Bråbo härad och Linköpings län, vid sjön Glan, 1 mil från kyrkan, förmäles af traditionen redan under Fylkeskonungarnes tid hafva varit bebodd af en mäktig herre, som fört krig med fylkeskonungen på Angnäs, hvilken skall nattetid gått öfver Glan och bränt upp Svertinge, som varit befäst och omgifvet

på 3:ne sidor af vatten. Af Tuneld uppgifves slägten Swart vara dess först kända egare; men 1543 nämnes Svertinge såsom dels frälse, dels f. d. kyrko- och Wadstena klosters-hemman, de förstn. tillhöriga dels »Herr Schwante», dels fru Elina på Thärnö; kloster- och kyrkohemmanen samt $1^1/_2$ mtl frälse ha varit med underlydande 14 mtl donerade åt öfver-kommendanten i Stralsund Otto Schulman, född på sin faders gods i Ösel, slutligen naturaliserad svensk adelsman, död 1653. Sonen Adam, efter fadern egare till Svertinge, dödades i skånska kriget. Andra sonen, Lennart till Brandnäs och Lennartsberg, död år 1677, var gift med Görvel Christina Gyllenstjerna, som enligt Ättartaflorna var lärd och språkkunnig, men älskade mer jagt och ridderliga öfningar än fruntimmers-slöjder, hvarföre hon skall ha utmanat öfv.-löjtn. Davis Kohl på duell, för det att han gift sig med en hennes kusin. Deras son var Otto Henrik, ryttm. vid Östgöta kavalleri, dödad 1702 vid Memelströmmen; gift med Christina Appelgren, hade han med henne en son, fänrik vid Östgöta infanteri, som gick ner sig på isen på sjön Glan, utanför Lennartsberg, som det berättas i moderns åsyn. Alla dessa Schulmänner äro begrafna i Östra Eneby kyrka, och deras porträtter finnas ännu i choret. Sedermera egdes Svertinge af Adam Schulmans måg, öfverste Hilcken, † 1718, och kom dels genom arf, dels genom utlösen till Daniel Pfeif, major vid Upplands regimente, död på Svertinge 1768, gift med Anna Beata Liljemark, systerdotter till Christina Appelgren. Deras dotter Ulrika Sophia Pfeif, född 1738, död 1803 på Regnaholm, blef gift med kammarh. Ax. Wilh. Gyllenkrook, som genom idoghet förvärfvade Svertinge, Loviseberg, Regnaholm, Johannislund, Häfola, Börget och Svarttorp, utom ströhemman, flyttade mangården vid Svertinge från det ställe, der den då var belägen nere vid gamla trädgården invid sjöstranden (ett långt envånings hus med utbyggd sal åt sjösidan) till dit den för närvarande befinnes, men blef snart missnöjd med sitt nya, ej hvarken väl eller vackert uppförda hus, och skulle kanske rifvit ner och byggt upp det igen, om ej döden mellankommit. Han dog vid Svertinge 1788 — blott 52 år gammal; hans i alla afseenden aktningsvärda och kloka enkefru Ulrika Soph. Pfeif skötte egendomarna och förkofrade förmögenheten; hon dog på Regnaholm 1803, men skiftade redan 1796 egendomarna mellan barnen, då Svertinge tillföll hennes dotter Cath. Lovisa Gyllenkrook, född 1764, gift med majoren gr. Pehr Adolf Kalling, död på Ingsö 1820. Hon innehade egendomen till sin död 1844, då hon afsomnade på Svertinge. Hennes son, Ludvig Kalling, blef genom lösen till öfriga syskon egare af Svertinge, men slutade sin arbetsamma lefnad år 1854, vid 46 års ålder. Sedan köptes egendomen af herrar P. A. Enhörning i Norrköping samt C. F. Munck i Söderköping.

Svertinge (Sverttinge och Svärttinge i jordeböckerna) består af $5^1/_2$ oförmedlade mtl på № 5—10, hvaraf № 9 & 10, $1^1/_2$ mtl, äro inlagda under säteriet den 22 Juni 1691 och skatte-köpta samt sammanbyggda i Maj 1726; underlydande № 1—4 och 11, $1\frac{13}{16}$ mantal frälse äro utbytta från kronan 1739. Egendomen utgöres nu af 4 mantal berustadt säteri, $1\frac{13}{16}$ mtl frälse, $^1/_4$ skatte Svertinge samt 1 frälse Stillerstad, har flerbladig tullsåg; alltsammans är taxeradt till 266,000 rdr rmt.

Sviestad, en gård uti Landeryds socken af Bankekinds härad och Linköpings län, af $1^1/_2$ mtl skatte-rusthåll, belägen $^1/_2$ mil från Linköping, 4 mil från Norrköping, är väl bebyggd har stor trädgård af 4 tunnlands vidd samt 3 mindre tröskverk, bränneri och mälteri; var i 1863 års bevillning taxerad till 74,000 rdr rmt. Sviestad har 1686 dels som frälse tillhört Cl. Rålamb, dels som krono- och klosterhemman varit reduceradt från Nils Asserssons och Anders Ecks arfvingar; lydde sednare under Ekholmen till 1808, egdes derpå af kapiten Brunjean, dess måg Westerling 1818 och 25, T. C. Tisell 1850, landssekr. Holmqvist 1852, J. Jonsson och K. M. Nilsson 1863.

Svinabogarne, ett farligt grund på Skånska kusten utanför Svinabäck, $^1/_2$ mil från Wiken, i närheten af Höganäs. — Här uppkastas från hafvet en mängd flygsand.

Svinesund, ett smalt sund, som skiljer Näsinge pastorat i Wette härad i Bohus län från Norge, dit man öfversättes från färjestaden Svinesund i Hogdals socken,

under hvilken art. stället finnes närmare beskrifvet; här må tilläggas för fornforskaren, att vid Svinesund sluta helt tvärt de s. k. *Dyrhus*, hvilka anses för Kelterstammens fotspår. Vid Svinesund finnes ångsåg.

Svinhult, en socken uti Ydre härad af Linköpings län, bör kanske rättare heta Svidjehult deraf, att kyrkan är byggd på slättmarken till hemmanet Svidjehult, som är uppkalladt efter ett skogshult, der afsvedjadt i fordna tider; den är belägen mellan Vestra Ryd och Sund i n. v., Rumskulla i s. o., Ingatorp af Jönköpings län i söder, kring en del källarmar af Emm- och Stång-ån; längden är 2 mil, bredden 1 mil samt hela arealen 1,283 qv.mil eller 29,764 tld (efter Hahr, 1,333 efter Tham), hvaraf 0,044 vatten. Socknen är ett bergland, det högst belägna ej blott i häradet, utan i hela länet. Betydligare berg, af ansenligare höjd eller vidd finnas dock få, men många bergklumpar och åsar, mestadels mot öster och sydost. Häradets kanske högsta punkt är *Bobacken* mot norra gränsen vid *Lifmåla,* på hvars egor finnes en ödelagd kopparmalmsgrufva. Vidsträckta kärriga skogsmarker finnas, äfvensom en mängd småsjöar och dalgångar; af Tuneld uppgifvas 14 stycken större sjöar och 20 gölar, hvaraf flera innehålla myrmalm. Rådande jordmånen är sandmylla med klapper; åkerns utrymme är ej stort, äng och betesmark samt skog rikligare. I socknen, som är en af de minst gynnade af naturen, äro dock de odlingsbara fläckarna flerstädes med ansträngdt arbete väl upptagna, och vid hemmanet Råås hafva betydliga sträckor murar blifvit lagda af ur åkern uppbruten sten. Näringar äro jordbruk, ladugårdsskötsel, skogshandtering, tjäru- och becktillverkning; till biförtjenster idkas slöjd, fiske m. m. — Socknen, som år 1805 beboddes af 845 och 1863 af 1,058 personer, innefattar $19^1/_4$ mtl skatte, $1^3/_4$ krono, $2^1/_4$ frälse, taxerade till 487,600 rdr rmt, hvartill komma omkring 20 husbehofsqvarnar, 2 dito sågar, ett tegelbruk, 4 tullqvarnar och 4 tullsågar, taxerade till blott 5,960 rdr rmt. Välmågan är tämligen allmän. Roteringen är 11 man. Vid *Bona* finnes gästgifvaregård, belägen 10 mil från Linköping; till densamma kommer socknens betydligaste och kanske äldsta väg från Sund i sydöstlig rigtning. — *Svinæhult* nämnes på 1300-talet. Socknen, som var från 1543 till 1574 annex till Sund, har derefter varit annex till Vestra Ryd. — Kyrkan, af trä, belägen midt i socknen, $11^1/_2$ mil från Linköping, $1^1/_2$ mil från moderkyrkan, är gammal, men tillbyggd i öster 1722 och har sakristia af sten. I henne finnes dopfat med tysk inskrift af år 1644. Socknen har vanliga kassor och en flyttbar folkskola, der under året 1862: 65 barn undervisades af en examinerad lärare, medan 69 erhöllo undervisning i hemmet. — Af socknens hemman, som på 1600-talet till större delen voro inom adelns ego, tillhör nu mesta delen allmoge och är mycket styckad. Af gårdar må nämnas *Hamra,* $1^3/_4$ mtl skatte, som fordom varit säteri och sedan tillfallit kronan, tillhör nu bönder; åtskilliga hus uppbrändes 1857 i denna by genom en stor skogseld; — $^1/_8$ mtl skatte *Hellefors,* 3 mil från Wimmerby, 1 mil från Wenzelholms glasbruk, är nyligen bebygdt för ståndspersoner, egorymden är 570 tld. — $^1/_2$ mtl *Skuru* är komministerboställe. 1 mtl *Stora* och $^1/_4$ mtl *Lilla Gluggebo* äro militiæ-bost. — 1 mtl skatte *Råås* tillhör egarne af Bruzeholm. *Fulzbodha* (Fundsboda) anslogs 1322 af Bo Nilsson till en præbendestiftelse. — Hemman äro *Flinstorp, Grindsbo, Idhult, Klockarp, Lid, Attarp, Spakarp, Westerås* och *Österås* m. fl. — Adress: Ekesjö.

Svinngarn (i jordeboken), *Svinnegarn* (i ekkl. matrik. och Djurbergs lexikon), *Svingarn* (enligt Tham), *Svennegarn* (efter A. A. Afzelius), en socken uti Åsunda härad och Uppsala län, belägen $^5/_8$ mil s. v. från Enköping, vid Svinngarnsfjärdens vestra strand och kring en bugt af densamma, mellan Tillinge i norr, Theda i vester och Näs i söder; arealen är 24,711 qv.ref, inberäknade 130 qv.ref vägar, 14 kala berg och impedimenter; 4,006 qv.ref utgöra den hit hörande delen af Mälaren. Större delen är skoglös slättbygd; utefter sjön finnes sank ängsmark och inåt landet åtskilliga berg- samt grusbackar; jordmånen å åkern är lera, här och der blandad med grus. Åkerjorden upptager 9,354 qv.ref, ängen 3,973, skogbeväxt mark 3,628 och skoglös mark 3,454. Näringar äro åker- och ängsbruk samt något fiske. Bland i

sednare åren verkställda odlingar må nämnas dem vid säteriet *Ingeborg,* der omkring 120 tld vunnits för rationela åkerbruket. — Socknen, som år 1810 beboddes af 520 och 1863 af 510 personer, innefattar $20^1/_8$ mtl, hvaraf $2^3/_8$ sk., $^1/_2$ kr., $17^1/_4$ fr., tax. till 636,300 rdr, hvartill kommer en väderqvarn, tax. till 10,850 rdr rmt. Roteringen är 6 man. — *Svinagarn* omtalas 1307 och 1314 såsom hörande till *Aashundæri* och skall fordom ha varit moderförsamling eller egen för sig, men är nu annex till Tillinge. Kyrkan, belägen $^2/_5$ mil från moderkyrkan, antages ursprungligen ha varit ett hedniskt tempel, derpå klosterkyrka — ännu visas i en bondgård nära intill kyrkan lemningar efter stora källrar — och efter undergången eldsvåda återställd, ovisst när. Enligt andra skall kyrkan vara uppbyggd för en stock, hvari de vallfärdande till *Svinngarns källa* nedlade sina offer; hon är af gråsten, tämligen stor, och har till 1668 haft pelare. Altartafla, predikstol, orgel m. m. äro skänkta af Falkenbergska slägten till Haga. I Kyrkan förvaras äfven ett qvittensbref från någon af kon. Gustaf I:s män å silfver och guld, som han uppburit af landtfolket. Barnundervisningen bestrides uti en fast skola af en exam. lärare. Socknen är rik på *fornminnen,* hvaraf de flesta hafva afseende på den på Husby egor belägna s. k. *S:t Sigfrids* eller *Korskälla,* dit stora folkskaror vallfärdat sedan urminnes tider för att i dess vatten twå sig rena från både lekamligt och andligt ondt. Ännu i dag på Trefaldighets-aftonen diströmma skaror af allmoge från Uppland, Westmanland, Nerike och Södermanland, för att dricka af källans vatten eller bada deri. Ännu offrar man sin kopparslant i källan, och traktens gossar samt flickor göra vanligen dagen efter en ganska god skörd. Ofta äro här 2 à 3,000 menniskor församlade, som i allmänhet förhålla sig stilla och fredligt; endast om ingrepp göras i dessa af traditionen helgade årliga besök, blir denna vidskepliga, men beskedliga allmoge trilsken och svår, såsom det hände för några år sedan, då egaren af den mark, på hvilken källan ligger, sökte att stena igen henne, för att göra slut på denna folkvandring, som ej kan undgå att nedtrampa gräset och göra andra förfång. En underjordisk gång mellan Marieborgs och Svinngarns kloster förlägges af sägnen under Svinngarnsviken. Erkebiskop Henrik Carlsson skall bott på Marieborg, der nu finnes ett torp med namnet Mariedal. A. A. Afzelius berättar, att vid anläggningen af Haga trädgård man derstädes funnit en begrafningsplats och inom den en biskopsgraf; på likets bröst fanns ett biskopssmycke, infattadt med ädla stenar, samt under dess högra hand en bok med silfverpärmar och i hörnen prydd med stora diamanter. Boken skall ännu finnas hos någon af Wrangelska ätten; men biskops-korset såldes i Köpenhamn, och inköptes för dess värde socknens vackra klockor. På östra stranden vid *Husby* gård, nu kallad *Ingeborg,* höjer sig en hög, af landtfolket kallad *Haraldshög,* med sägen, att en namnkunnig krigshöfding eller konung, som bott der i bygden, haft å kullen någon förrättning med sitt folk och ligger nu derstädes begrafven. Dessa minnesmärken anser A. A. Afzelius röra den af konung Knut i Sverige mottagna och beskyddade danska konungaättlingen Harald Skrång (se Afzelii sagohäfder, III Band., sid. 83). I kyrkan finnas 3 runstenar. — Socknens förnämsta gårdar *Haga* och *Ingeborg* (den sednares areal är 3,621 qv.ref) hafva sina särskilda artiklar; vidare må nämnas $^1/_2$ mantal krono *Lundby,* klockaregård, — *Svinngarn,* $2^3/_4$ mantal frälse, $1^1/_4$ mtl frälse *Hållingsbo;* $1^1/_8$ frälse *Rörby;* 1 frälse *Laggarbo. Haga* säteris areal med underl. *Gammelhaga,* 2 rå och rör, $^3/_8$ frälse, samt *Lekarbo,* $^3/_8$ mtl frälse, är 8,000 qv.ref. — Adr.: Enköping.

Svinstad eller **Karlslund.** Egendom, se Huggenäs socken.

Svinstad, (fordom Svenstad af Sven, karl eller man), en socken uti Bankekinds härad af Linköpings län, belägen $1^1/_4$ mil från Linköping, $3^3/_4$ mil från Norrköping, 9 mil från Westervik, på ömse sidor om ett från häradets sydligare delar kommande vattendrag, mellan Wårdsberg i norr och vester, Landeryd och sjön Erlången i sydvest, Örtomta och Askeby i nordost; omfattar på 1 mils längd och $^1/_2$ mils bredd en areal af 0,491 qvadratmil (efter Hahr, 0,506 efter Tham), hvaraf 0,044 äro vatten.

Nämnda vattendrag bildas af 2 grenar, hvaraf den ena har fall vid Lund och Bjärstad, båda förenade ha dylika vid Strömsbro, hvarifrån vattendraget går genom en tämligen jemn dal, som blott afbrytes af smärre kullar; båda källarmarnas omgifningar hafva mer af berg och höjder, och särdeles trakten kring sjöarna *Svinstad* och *Erlången* är rik på omvexlande vackra belägenheter; de yttre omgifningarne bestå af skogsmarker, bildande åsar på båda sidor om dalgången. Rådande jordmånen är lera, mer eller mindre oblandad; hufvudnäringen är åkerbruk och boskaps-skötsel; ängs- och betesmark hafva mer varit än äro tillräckliga, i det särdeles af ängen ej ringa del förvandlats till åker; bränvinsbränning idkas, men är i aftagande; skogstillgången är i allmänhet tillräcklig för eget behof, men ej till afsalu. Af verk och inrättningar finnas 3 qvarnar med tillsammans 8 par stenar och 2 sågar. — Socknen, som år 1810 beboddes af 1,158 och 1863 af 1,276 personer på 318 hushåll, innefattar $46^5/_8$ mtl, hvaraf $13^3/_4$ skatte, $7^5/_8$ krono, $25^1/_4$ frälse, tax. med verk till 1,133,040 rdr rmt. Roteringen är 17 man. Gästgifvaregård och tingställe finnas i Fillinge by.

Svinstadz socken, med en och annan dess kyrkoherde, förekommer på 1300-talet; den utgör af gammalt ett pastorat för sig, nu räknadt till 2:dra klassen, hörande till Bankekinds kontrakt af Linköpings stift; från 1760 har egaren till Gräfsten patronatsrätt. Kyrkan, af hög ålder, ombyggdes 1758. Bland härstädes begrafna personer må nämnas r. r. fältmarskalken G. A. Taube, som bivistat slagen vid Clissow, Oposna, Posen, Pultawa och Helsingborg, † år 1732. Socknen har, utom vanliga kassor, äfven jagt- och sjukkassor, donation af gr. Axel Löwen på Gräfsten och af en Arnell samt sockenmagazin. — Af Norrköpings tidningar meddelas följande utur öfver-ingeniör Alreiks testamente rörande denna socken: En del böcker och chartor skola tillfalla denna sockens bibliothek. Af penningar och fordringar, som skola delas i tre delar, skall en del tillfalla denna socken, der den aflidnes vagga stått och der, enligt hans önskan, hans ben må hvila. Gräfstens säteri med underlydande har förärats socknen med vilkor, att dess afkastning skall först användas dels till 5 särskilda stipendier (hvartdera å 40 t:r årligen) för studerande vid Uppsala akademi och 5 dylika (å 10 t:r årligen) för studerande vid Linköpings högre elementarläroverk. Sedan eger Svinstads socken disponera öfver återstoden till förmån för barnundervisningen derstädes, likväl så, att deraf tillkomma läraren vid socknens fasta folkskola 50 t:r, hvarförutan 10 tunnor böra användas till skrifmaterialer och premieböcker vid samma skola; ungefär halfva antalet af till skolåldern hörande barn undervisas i hemmet. Skarpskytteförening finnes. — Socknens endaste fornlemningar bestå af några grafhögar å *Unnerstads* egor.

Af socknens gårdar hörde vid katholska tidens slut 11 under Askeby kloster, 4 under kyrkor och præbenden, bland $60^3/_4$ efter 1700 års jordebok. På 1600-talet egdes nästan alltsammans af adel intill reduktionen, då åtskilligt gick tillbaka till kronan; nu höra nära $^2/_3$ af mantalen under säterier inom och utom socknen, ej fullt $^1/_3$ eges af bönder. Utom förutnämnda socknens största gods *Gräfsten* finnas majors-bost. *Strömsbro*, $3^5/_8$ mtl krono, med *Klubbetorp*, $^1/_2$ kr., samt qvarn af 2 par stenar. — $^1/_4$ mtl *Karlebo*, $^1/_2$ mtl *Ribbantorp* äro militiæhemman. — *Unnerstad*, $^1/_2$ mtl länsmansboställe. — *Svanhals*, prestgård, 1 mtl krono, med Åsängen. Välbyggda gårdar äro 2 mtl frälse *Lerboga*, 1 rusth. *Wadstorp*, 1 mant. *Bjärstad* Storeg. — Vid *Tuttorp* finnas enbladig såg och ångbränneri. *Kurdala* såg och qvarn. Under *Sturefors* lyda $8^3/_8$ mtl och under *Adelsnäs* fideikommiss $7^3/_8$ mtl, *Bjärstads* qvarn och såg samt *Sofielunds* qvarn. Kongl. vetenskaps-societeten i Uppsala eger frälse-räntan af $1^3/_4$ mtl i Kräplinge m. fl. — Adress: Linköping.

Svinö, en skoglös mindre ö på norra sidan om Kalmar, som begagnas till bete af staden och kongsladugården Skälby; på öns norra ända finnes en gammal skans och på södra ändan en stor flat sten, kallad *Kungabordet*, till minne af att konung Carl XI der intagit sin middagsmåltid.

Svinö, kungsgård, se artikeln Rådmansö.

Svista (efter mtls- och tax.längd), *Sviesta*, en gård af 2 mantal skatte uti Ösby (Össeby) socken af Wallentuna härad och Stockholms län, var 1560 bland de gods, som skiftades efter Kristina Gyllenstjerna mellan slägterna Roos och Sture; egdes från 1625 af slägten Bjelke och Geete 1685, brukades 1772 under Sjöberg, var 1863 jemte $^3/_4$ mantal tax. till 50,000 rdr rmt.

Svithiod var fordna benämningen på den del af Sverige, som beboddes af Svearna. Ordet är bildadt af Svia och Thiod (folk). Till Svithiod räknades först endast Uppland och en del af Westmanland, men sedermera de landskap, som nu mer utgöra Svealand, till hvilken artikel hänvisas.

Svältorna, en trakt af Elfsborgs läns slättbygd, öster ut från Alingsås, indelad uti *Stora Svältan*, som med $^3/_4$ mils längd intager största delen af Ornunga, Asklanda och Qvinnestads socknar samt någon del af Ljur, Allgustorp och Siene uti Gäseneds och Kullings härader, samt uti *Lilla Svältan*, hvilken utgör från prestgården *Bleke* i Asklanda till Grude by i Björke af Wäne härad en sträcka af inemot $^1/_2$ mil. Svältorna, hvilka äro i högsta grad ofruktbara, bestå af idel ljungkullar, späckade öfver allt med större och mindre stenar samt här och der små ljungmossar och s. k. dråger; imellan Svältorna ligger dock ett stycke odladt land. I Maj 1862 inköptes för statens räkning c:a 3,000 tunnland, hvilka nu sterila marker komma att användas för en ordnad skogsplantering och indelas i parker af minst 1,000 tunnlands vidd. De hemman, som härigenom förlora betesmark, få afgiftsfritt begagna ena hälften af den upplåtna marken, under det återstoden hålles fredad, och derefter i omvänd ordning. Sedan skogen vunnit behörig tillväxt, erhålla de hemman, som afstått andelar af Svältorna, utsyning af skog till husbehof.

Svämb eller **Svem,** en by uti Ödeshögs socken, Lysings härad och Linköpings län, af $3^7/_{16}$ mantal skatte, $^3/_{16}$ krono, med qvarn, beboddes 1863 af 122 personer och hade då 15 åboer. — Vid denna by, nära Wettern, gör Svemsån flera vigtiga fall. Landsvägen från Linköping till Grenna går öfver bron, som här leder öfver ån. — Om Svem finnes, skrifver Tham, en märkvärdig anteckning i räkenskaper af 1543: »Item till minnes uti Svembovada äro 32 kronebönder, hvilka pläga inge häradshästar holla, förty the gå intet till Tings, utan fougten plägar holla landbostempna med them, men härefter skola the holla häradsgästning.»

Svärdsbro. Gästgifvaregård i Sättersta socken och Rönö härad af Nyköpings län, vid stora vägen mellan Stockholm och Nyköping, och hvarifrån skjutsas till

Åby i Wagnhärad	2	mil.
Nyköping	$2^1/_4$	»
Aspa i n. v.	$1^1/_4$	»
Råby krog eller Strand i v.	$2^3/_4$	»

— Svärdsbro, som i hemmantal utgör 2 mtl skatte, har vunnit en viss historisk märkvärdighet, i det att, vid Erik Stenbocks och hans kusins och kärestas, Malin Stures, flykt i början af 1570-talet från hennes moder, den myndiga och stränga grefvinnan Märta på Hörningsholm, hertig Carl af Södermanland, hvilken gynnade Stenbocks företag, der, på gästgifvaregården, hade några ryttare förlagda, som, när de båda älskande kommo dit, slöto sig till och eskorterade dem under fortsättningen af deras resa.

Svärdsjö (i äldre dokumenter skrifves Svalsjö), en socken uti Dalarne och Stora Kopparbergs fögderi, belägen $2^1/_2$ mil från Falun, omgifven af Sundborn, Wika, Skedvi, Husby, Rättvik, Leksands och Bjursås socknar inom länet, emot Helsingland möta Alfta och Bollnäs, mot Gestrikland Thorsåker, Ockelbo och Ofvansjö socknar; omfattar på c:a 7 mils längd och 4 mils bredd en areal af 11,080 qvadratmil land (= 2,535,968 qvadratref eller 256,423 tld), 0,015 vatten. Marken är öfver allt ojemn, bergig samt genomskuren af sjöar och strömmar; af de förra skola finnas öfver 300, de största äro *Balungen, Svärdsjön*, öfver hvilken går en stor sandås, som i fordna tider var mycket hög, *Ågsjön, Liljan, Toftan* m. fl., hvaraf större delen uttömma sig åt Runn; en annan del af dessa vatten rinner förbi Svartnäs bruk åt Gefleborgs län. Bland större åar märkas *Isala*-ån, som leder Ågsjöns vatten i Svärdsjön, *Svartnäs*-ån samt *Hyns*-ån m. fl. I socknens ofantliga skogar träf-

fas många berg, hvaraf de märkligare äro *Ågsberg*, der vårdkase stått, *Ujberg*, *Flintberg*, *Sälgberg*, *Hjelpberg*, *Orreberg*, *Gumberg*, *Kamhafsberg*, alla mycket höga, och till en del bekanta af malmstreck, särdeles *Wäckelberg*, om hvilket är en gammal sägen, att det skall vara brorsdelen till Kopparbergs grufva; på *Rysjö* klack, belägen mellan Svartnäs bruk och Windtjerns grufva, kan man i klart väder se 7 kyrkor. Jordmånen inom denna vidsträckta socken är olika; kring Svärdsjön är lera, vid *Lumsheden*, *Linghed* med största antalet hushåll 77, *Enviken* och *Marnäs* är sand, i Finnmarken, belägen 4 mil från kyrkan, finnes ingen lera; men der äro många odlingsbara myrar. Hela norra trakten är en vild skogstrakt, der många fäbodar påträffas. Storskiftet, som här i socknen började 1848, var först 1862 afslutadt. Rörande sättet att bruka åkerjorden, så synes man här anse *träde* kunna undvikas. — Ortens näringar äro, utom åkerbruk och boskapsskötsel, bergsbruk, kolning, väfveri, spånad, fiske och djurfångst. Fordom ha här funnits flera hyttor och grufvor, numer drifvas *Windkerns* (Windtjerns) och *Risängs* grufvor samt *Sjögrufvefältet*, der under året 1861 brötos ur 9 grufvor 349,172 centn. jernmalm. *Svartnäs* stångjernsbruk, masugnar vid *Svartnäs* och *Åg*, spiksmedja vid *Öfver-Tänger*; qvarnar finnas i *Linghed*, *Hog*, *Forssgärde Lumshed* och *Boda*, sågar i *Rönndal*, *Linghed*, *Hinsnäs*, *Lumshed*, *Borgärdet*, *Öfver-Tänger*, *Marnäs* och *Borsjö*.

Socknen, som år 1805 beboddes af 4,820, år 1855 af 4,113 i Svärdsjö, 2,411 i Envik och Svartnäs kapeller, 1863 af c:a 7,000 personer på 1,283 hushåll, innefattar $46\frac{1}{24}$ mtl skatte, $\frac{13}{14}$ krono, $\frac{37}{96}$ bergfrälse, taxerade 1863 till 1,341,060 rdr rmt, hvartill komma verk och lägenheter taxerade till 184,194 rdr rmt. I bevillning för egendom erlades sistn. år 493 och för inkomst 1,003 rdr. — Folket, till tal, seder och klädsel mer beslägtadt med Gestriken än Dalkarlen, är långsamt, fromt och allvarsamt, ej särdeles händigt. Tingsställe finns i sockenstugan.

Ortens första uppodling skall vara skedd af Thorsångsboer, hvilka haft i denna trakt, kring sjön Toften, sina fäbodar och fiskekojor; i början voro här endast 4 byar, som någon tid lydde under Thorsångs kyrka; men för det långa afståndet af 3 mil uppfördes sedan ett kapell vid Heden, hvaraf ännu lemningar skola finnas. Man antager detta hafva skett i 13:de seklet. — Kyrkan, byggd af sten, på en vacker plats vid Östansjön, norr om Svärdsjön, har flera gånger blifvit tillbyggd i anseende till ökad folkmängd samt är en ljus och rymlig korsbyggnad, täckt med spån. På taket ärö smärre jernspiror, hvaraf en bär tvenne förgyllda silfverkronor om 3 skålpunds vigt; den ena är ditskänkt af kon. Gustaf I till ett äreminne af den trohet, honom i Svärdsjö vederfarits, och den andra af drottning Kristina. Svärdsjö utgör med Enviks kapell, som kommer att vid blifvande ledighet utgöra särskildt pastorat, och Svartnäs bruksförsamling ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen, hörande till Stora Tuna kontrakt af Westerås stift, beläget 15 mil från stiftsstaden. Den första pastorn efter reformationen var Johannes Baccalaureus eller Joen 1520, som herbergerade Gustaf Wasa på hans flykt. Barnundervisningen bestrides uti 11 fasta folkskolor, 4 fasta och 3 flyttbara småbarnsskolor af 3 examinerade, 12 oexaminerade lärare samt 4 lärarinnor; omkring $^1/_{20}$ af skolbarnen undervisades i hemmet. — Till skolan hörer ett planteringsland af 72,000 qvadratalnars ytvidd. Socknen har 4 spannmålsmagazin.

Socknen är i synnerhet af historisk märkvärdighet genom Gustaf Wasas vistande härstädes; så äro hans tröskande i *Isala*-ladan och emottagande af bröderna Matts och Per Olofsson i *Marnäs* by under sina art. redan omnämnda; innan Gustaf på prestgården besökte sin ungdomsvän hr Joen, den förutnämnda sockneprestten härstädes, uppehöll han sig om natten i byn *Bengtsheden* och tog herberge i *Åkersgården*; bondhustrun, sittande vid ett korfträg, sade då till honom: »vägkarl (d. ä. vandringsman), gör mig några korfstickor, medan du har intet annat att göra!» Men han svarade: «Inte kan jag göra edra pölsepinnar.» Der hvilade han öfver natten och kom följande morgon till prestgården, men

gick först till drängarne på logen samt hjelpte dem att tröska, under det han af dem utforskade herr Joens nuvarande tänkesätt. Då han förnummit, att han var god svensk, gick han frimodigt in till sin gamla vän och blef hjertligen samt väl undfången. I åtta dagar förblefvo de tillsammans i förtroliga samtal om medlen till fäderneslandets befrielse; under denna tid tilldrog sig, att herr Joens hushållerska kom in en morgon och såg med förundran, huruledes, när den främmande drängen stod och tvättade sig, husbonden med mycken vördnad höll handklädet åt honom. Då hon frågade honom, hvi han så gjorde, märkte han, att han deruti ovisligen handlat, och svarade: »Det kommer dig intet vid», men beslöt, då efterspaningarne från danska fogdarne blefvo vådliga för Gustafs lif, att sända honom till ett säkrare gömställe i Isala.

Socknens bruk och jerngrufvor samt öfriga verk, qvarnar och sågar äro redan omnämnda, — en egendom i *Borgärdet* om 13 tld 30,98 kappl., är boställe för bergslagets skogsförvaltare. Pastorsbostället $\frac{13}{16}$ mtl, kommin.-bostället $1\frac{5}{28}$ mtl. — Utom förutnämnda byar finnas *Yttertänger*, med 44 hushåll, *Björkbåda*, *Klocknenäs*, *Hedgården Böhle*, *Östansjö*, *Öhn*, *Österbyn*, *Gärdvik*, *Gråsala*, m. fl. — Adress: Falun.

Svärdsta. Egendom, belägen i Bettna socken, Oppunda härad och Nyköpings län, österut i socknen, nära det emellan sjön Långhalsens norra och södra delar gående smala Brosundet, utgöres af 1 mtl frälse-säteri och $1\frac{1}{2}$ mtl underlydande. Stället, som på Hermelins karta kallas Svärtesta, köptes från kronan år 1632 af ståthållaren Johan Rosenhanes enka, fru Carin Scheringsdotter Arp; ärfdes sedan af hennes äldsta son, riksrådet frih. Schering Rosenhane, samt stannade i slägten till seklets slut; tillhörde derpå general-majoren frih. Carl Gustaf Roos och efter honom hans enka, friherrinnan Magdalena von der Noth; har sedermera egts af Falkenbergska, Kirsteinska och Kuylenstjernska ätterna och 1851 af en enkefru Köhler. År 1815 den 22 Sept. dog på Svärdstad kapitenen frih. Eric August Tilas, slutande på manssidan äldre grenen af denna friherrliga ätt.

Svärdsön, en med Torön sammanhängande ö och med denna samt Öja eller Landsort utgörande Thorö kapellsocken.

Svärta. Socken, egentligen Svärtuna kallad, belägen i Rönö härad och Nyköpings län, gränsar till Runtuna i nordvest, Bogsta och Tystberga i nordost, Östersjön i söder, som här inskjuter en större vik, benämnd Sjösafjärden, och Allhelgona socken i sydvest. Socknen sträcker sig $1\frac{1}{2}$ mil inåt landet med en bredd af nära $\frac{3}{4}$ mil samt upptager med en mängd skär en areal af 0,893 qvadratmil land (enligt Tham, 0,823 qvadratmil enligt Hahr) och 0,038 vatten. Mellersta och bästa bygden utgöres af en dalgång kring Svärta-åns nedersta lopp, der den går i sydlig rigtning från sjön Yllen på gränsen af Runtuna till Sjösafjärden, som på ömse sidor om Hasselön har samband med hafvet. Slätter, bergkullar och sidlända trakter omvexla här; men på sidorna vidtaga åsar af 100 till 200 fots höjd, med kärr och gölar, hvarifrån bäckar utgå till ån, den största från östra sidan. Bergländig är ock socknens sydöstra hörn vid Ångasjön och dess utlopp i hafvet. Rådande jordmånen är dels mer eller mindre god lera, dels mojord. Jemte åkerbruk idkas ängs-, skogs- och bergsbruk samt fiske. Hemmantalet år 1849 var $44\frac{1}{3}$ förm. mtl, hvaraf $19\frac{17}{24}$ skatte och $24\frac{5}{8}$ frälse, dertill kommo jerngrufvor, ett jernbruk med masugn och åtskilliga andra vattenverk; taxeringsvärdet steg till 213,365 rdr. Nästan all egendom är i herremäns händer. — Folknummern 1850 utgjorde 1,395 och 1862: 1,415. Landsvägen ifrån Stockholm inkommer från Runtuna och går i sydvest åt Allhelgona; vid kyrkan möter en annan väg från förstnämnda socken, och mindre sådana gå åt sydost till Ånga och åt söder till Sjösa herregårdar. — Sverto i prepos. Nicopensi förekommer 1314; det är nu annex till Nyköpings Östra församling med särskild komminister, hvilka prestmän äro kända sedan 1634. Kyrkan, som ligger vid stora landsvägen, 1 mil från länets residensstad Nyköping och $7\frac{3}{4}$ mil från stifts-

staden Strengnäs, är nybyggd år 1810 och ljus samt håller i längd 50, i bredd 30 och i höjd 22 alnar; inredningen var dock ännu 1851 ofullbordad. Till takhvalfvets stöd äro 10 pelare af trä uppsatta; altartaflan, föreställande Mariæ kyrkogång, är af Hörberg och målad år 1807. På kyrkogården ha Örnsköldska ätten samt Sjösa gård hvar sitt grafchor. Fornlemningar finnas här i socknen, som annorstädes, såsom ättehögar och runstenar i stora dalgången; lemningar efter en byggnad vid Sjösa, hvilken, enligt sägen, skall varit kloster. På Hasselön hafva funnits befästningar, kanske redan i vikingatiden, sedermera under konung Gustaf II Adolph och åter efter 1719 års ryska härjning, som träffade socknens kusttrakt. Vid Svärta kyrka slutligen blefvo år 1568 kon. Erik XIV:s trupper under Stjernkors' befäl slagna af hertig Johan.

Bland gårdar och verk äro de förnämsta *Ånga* och *Sjösa* säterier samt *Norshammars* eller *Svärta* jernbruk, se särskilda artiklar; *Wreta*, kaplansbol, 1 mtl frälse, $^1/_4$ mil sydvest från kyrkan, doneradt af fru M. Ryning; under Stafsjö bruk i Kila lyda $1^3/_4$ mantal jemte hälften i Förola- och Reinholdsgrufvorna.

Svärta bruk, se Norshammar.

Svärtings kulle i Raflunda socken af Christianstads län.

Sya, fordom kallad *Syiö,* en socken uti Wifolka härad af Linköpings län, belägen mellan Weta i norr, Ö. Tollstad i öster, W. Harg i sydvest, Mjölby i vester, upptager med $^1/_2$ mils längd samt $^1/_4$ mils bredd en areal af 0,144 qv.mil land = 18,662 qv.ref eller 3,333 tld, fördelade på $14^7/_8$ mtl, hvaraf $8^1/_8$ mtl skatte, $^1/_2$ krono, $6^1/_4$ frälse. Norra gränsen bildas hufvudsakligen af Svartån; men i verldsligt hänseende hör hit äfven land på dess norra sida, som i kyrklig hänsyn räknas till Weta. Marken omvexlar af slätt- och skogsbygd; på sednare stället är den bergig och ojemn. — Rådande jordmånen är lera, här och der sand; ängsmarken är till vidd ringa, men god, betet tillräckligt, äfvensom i viss mån skogen, men ej öfver allt. Åkerbruk med boskapsskötsel och någon bränvinsbränning utgöra hufvudnäringen. All fast egendom taxerades 1863 till 395,300 rdr rmt. — Folkmängden, som år 1810 var 331, uppgick 1862 till 507 personer. — Syo förekommer före reformationen, men har åtminstone efter densamma varit annex till Ö. Tollstad. Kyrkan, ombyggd 1773 och 1774, ligger nära ån, $2^3/_8$ mil från Linköping, $1^1/_4$ mil från Skenninge, $^1/_2$ mil från moderkyrkan. I henne finnes ett gammalt altarskåp, i hvars midt ses en riddare till häst, med svärdet afskärande ett stycke af sin kappa åt en tiggare, som går på klampar. Socknen eger vanliga kassor, en donation samt sockenmagazin, en fast folkskola, der undervisningen bestrides af en examinerad lärare; ungefär $^1/_3$ af skolbarnen undervisas hemma. — Enda fornminnet är en runsten vid kyrkan, med inskriften: Ysmsta risti st. — uftar Giur, Fadur sin. Vid katholska tidens slut hörde till kyrkliga stiftelser $8^1/_4$ mantal af $19^3/_4$ mtl enligt 1700 års jordebok. På 1600-talet egde adeln nästan alltsammans. Större delen lyder nu under herregårdar inom och utom socknen, det öfriga tillhör allmoge. — Något säteri finnes här ej mer, sedan *Solberga* och *Åtomta* lades år 1742 till Weta, de föras dock ännu i mantals- och taxeringslängderna till denna socken. Af gårdar märkas för öfrigt 1 mtl skatte-rusthåll *Hydinge;* 1 frälse *Mogarp* med ångbränneri och $^1/_2$ skatte *Presttorp.* — 1 rusthåll Nybble jemte 3 frälse och 2 rusthåll lyda under Mantorps säteri i Weta socken. — Af hemman nämnas *Stallsberg, Peplinge, Lunnarp, Algustorp, Klubbarp* och *Uddarp* m. fl. — Adr.: Linköping.

Sylfjellstopp, *Sylfjäldet,* ett högt fjell, beläget på gränsen mellan Tydals socken i Norge och Undersåkers pastorat uti Jämtland, har många spetsar och toppar, bland hvilka den södra toppen håller 1,180 famnars höjd öfver hafvet. Forsell anser detta berg för det högsta i Sverige näst Sulitelma och uppger dess höjd till 5,920 fot. Det har fått en olycklig namnkunnighet deraf, att en del af de från Norge år 1718 hemtågande Svenska trupperna här omkom af köld.

Synnerby, en socken uti Skånings härad af Skaraborgs län, är belägen 1

mil i vester från Skara, omgifves i öster af Händene, Skara landsförsamling och Marums socken, i söder af Gerums och i vester af Skallmeja socknar samt omfattar 0,272 qvadratmil land, = 35,251 qvadratref eller 5,509 tld, fördelade på 19 mtl, hvaraf 12 skatte, 1 krono, 6 frälse. Marken är jemn, med stora och vidlyftiga slätter; rådande jordmånen lera. Skogen är otillräcklig, tvenne allmänningar finnas, *Gröneskog* och *Noresmarken* kallade. Näst åker- och ängsskötseln vinnlägger man sig om biskötseln. Hvarje gård har sina små trädgårdar, der sängar hvarå potates, kål och morötter, mellan äpple-, päron- plommon och körsbärsträd odlades redan år 1810. — All fast egendom var år 1863 taxerad till 732,300 rdr rmt. Folkmängden, som år 1810 var 672, uppgick 1863 till 1,095 personer på 202 hushåll. Af indelta arméen äro här förlagda 14 man. Socknen har varit præbende till biskopen i Skara till den 19 Juni 1714, då Kgl. Maj:t förordnade Warnhem till præbende åt honom; den var sedermera præbende till theol. lekt. i Skara, innan gymnasium inrättades der, blef åter præbende 1778; fick 1796 sin egen kyrkoherde; förste kapellanen, som var Sv. Hernvall, tillsattes 1715. Synnerby utgör nu med Skalmeja och Gerum ett regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Skara stifts domprosteri, med 49$^7/_8$ mtl, bebodda af något öfver 2,300 personer. Sockenvägen är $^1/_4$ mil. Kyrkan, med vacker belägenhet, är ganska gammal, byggd af huggen sten, tillbyggd 1755. I henne finnas grafvar för Hårdhska och Fleetwoodska slägterna samt, enligt inskriften på grafstenen, för »den ädle och manhaftige Peder Björnsson till Horsshaga och Stakenäs.» — Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare och fyra lärarinnor, som undervisa 3 månader i hvardera af pastoratets tre församlingars flyttbara folkskolor samt i en fast och tre flyttbara småbarnsskolor; nära halfva antalet af inom skoläldern varande barn undervisas i hemmet. Till skolan hörer ett planteringsland af 2,474 qv.-alnars ytvidd. Af inom socknen födda personer nämnes biskopen P. A. Schyllberg, född den 15 Maj 1699. — Af gods och gårdar märkas: 1 mtl *Entorp* med tegelbruk, $^3/_4$ *Holmtorp* och $^1/_4$ *Synnerby* (hela byn 2$^3/_4$ mtl), alla skatte, utgöra ett gods. — 3 mtl frälse *Nyckeltorp* lyda under Stora Kålltorp. 1 fr. *Siggatorp;* 1 frälse *Myran;* 1 mtl *Synnerby* prestgård; *klockarebohlet.* — Adr.: Skara.

Synnerål, by af 3$^3/_8$ mantal skatte uti Slöta socken, Wartofta härad och Skaraborgs län, med 63 inbyggare; i denna by har en gård, belägen på nedra sluttningen af Olleberg, fått en viss märkvärdighet genom en ansenlig grafkulle, hållande 100 steg i omfång och omgifven af nu mer endast 5 st. klumpiga granitstenar. Grafven, som nyligen blifvit undersökt och befunnen vara 19,46 fot lång, 8,4 — 10,1 fot bred, finnes närmare beskrifven i Antiqvarisk Tidskrift, 1864, sid. 266—271, I del.

Syreda, en gård uti Flisby socken, Södra Wedbo härad och Jönköpings län, af 1 mtl skatte-rusthåll, är väl bebyggd med särdeles vacker belägenhet i närheten af Anebysjön; har goda och vidsträckta egor samt anses tillhöra de bästa af socknens skatte-hemman.

Gården egdes 1857 af kommissionslandtmätaren, baron Johan Philip Victor Åkerhjelm; år 1863 var den skiftad mellan 3 egare.

Syrhåla, by i Göteborgs och Bohus län, föres i jordeböckerna under Tufve socken, men i mantals- och taxeringslängderna under Lundby socken af Östra Hisings härad; den består af 2 mantal skatte och 1 mtl frälse, skiftade mellan 18 delegare i 29 lotter; största brukningslotten är $^3/_8$ mtl frälse, taxeradt till 13,000 rdr rmt, den minsta $^1/_{42}$ mtl, tax. till 800 rdr; arealen är: åker och äng, hvilket allt är af bördig beskaffenhet, 171$^1/_4$ tld, betesmarken har en areal af 481$^1/_2$ tld; härtill komma 11 stycken större och mindre uti Saltsjön (Rifvefjord) belägna holmar, som upptaga en areal af 113 tld; å den största holmen, kallad Strömsund, har inmutning skett för malmbrott. — Egarne, som alla äro bönder, aktas allmänt i orten för sitt eniga och stilla väsende; år 1862 funnos 80 inbyggare.

Syserum, (i Tunelds geografi origtigt Lyserum), ett frälse-säteri af 2 mtl uti

Kalmar län, Tuna socken och Tunaläns härad, beläget vid stora landsvägen till Kalmar, 5 mil från Westervik, $3^1/_2$ mil från Wimmerby, 1 mil s. v. från kyrkan, utgör med underl. $^3/_4$ mtl rå och rör samt tillhörande 3 sågverk, mjölqvarn och tegelbruk, en egendom med en areal af 4,000 tld, hvars årliga utsäde uppgifves till 140 t:r säd och 150 t:r potates; af skogseffekter afverkas årligen för 8 à 10,000 rdr. Tax.värdet i 1863 års bevillning upptogs till 126,400 rdr rmt.

Syserum har sedan början af 1600-talet tillhört adliga familjen Schildt och dess slägtingar (kammarherre Hammarsköld 1777) intill år 1785, då den genom köp kom i nuvarande egarens, kapten Meurlings förfäders besittning. Å Syrserums (Syserums?) egor förekommer vester ut från gården en tingsstol, kallad *Fröastenen*, som betyder Freja eller Fruastenen, och i granskapet en bålstor sten, kallad »*Galtegrafsflisa*».

Sysslets, Norra, Mellan, Östra, Södra och **Westra,** fögderier, hvaruti Wärmland indelas i administrativt hänseende, synes härleda sig från den tid landskapet var förenadt med Norge, der man finner Borgsyssel, Skiesyssel m. fl. Af dessa indelningar blef dock *Mellan-Sysslet* först 1582 inrättadt och innefattade Kihls, Elfdals, Grums och Näs härader, nu mer Carlstads, Kihls och Grums härader. Se vidare art. Wärmland med tillhörande tabell.

Såghyttan i Wika socken af Stora Kopparbergs län; här tillverkades 1861 578 centner garkoppar.

Sågmyre nickelverk är beläget uti Dalarne vid byn Sågen uti Gopa tunnlag, vid det vattendrag, som kommer från sjön Brossen på Leksands sockens norra gräns mot Rättvik och flyter genom Hytt- och Årbosjöarne ned i Gopen, på gränsen mellan Leksand och Bjursås, så att en del deraf tillhör den förra och en del den sednare; det hörer dock både i ecklesiastikt och kameralt hänseende till Bjursås. Verket anlades på 1820-talet af brukspatron E. Elzvik för smältning af den kopparmalm, som bröts ur der på stället nyss förut funna grufvor; men då malmen befanns alltför fattig, blef den för detta ändamål uppförda hyttan jemte grufbrytningen nedlagd. Efter några års förlopp, eller d. 19 Okt. 1835, meddelades bergskollegii tillstånd åt ett bolag, grundadt på 100 aktier, att åter uppföra hyttan för smältning af nickelmalm från Slättbergs grufva i Leksand och Kusogrufvan i Aspeboda (eller Stora Tuna); bolaget tillerkändes 18 års frihet från tionde-afgifts utgörande. Det eger äfven privilegium på jernverksanläggning, som dock ännu är obegagnad.

Vattendrägten är tillräcklig för hyttans behof. Här finnes mangård för förvaltaren och arbetarebostäder; men jordegendomen är ringa. Verket eges af intressenter, och största delegaren är geschwornern G. A. Lundqvist i Nyköping; det var i 1863 års bevillning taxeradt till 17,280 rdr rmt.

År 1858 brötos 31,803 centn. malm, som gåfvo 568 centner nickelkoppar, hvaraf nickeln utgjorde 62 och 65 %, deraf kronans afrad utgöres med $^1/_{30}$; år 1859 brötos 58,573 centner malm, hvaraf 643 centn. kopparmalm; år 1861: 46,640 centner malm. Arbetet drifves med legda arbetare från kringliggande socknar och byar; men inga äro på stället bosatta.

Sålla, två gårdar; se Sjögestads socken i Östergötland.

Sånga, en socken, hvars namn skall vara härledt af den sång, som uppstämdes af pilgrimer, hvilka i katholska tiden gjorde vallfärder till härvarande offerkälla, är annex till Botheå pastorat och belägen uti Södra Ångermanlands fögderi af Wester-Norrlands län, $^3/_4$ mil från moderförsamlingen, 7 mil från Hernösand. Sånga gränsar i norr till Ed och Öfver-Lennäs, till hvilken sednare socken han äfven gränsar i öster, i söder till Dahl och Ångerman-elfven, som borde vara naturliga gränsen, men både denna och Öfver-Lennäs hafva egor på båda sidor om elfven; i vester gränsar socknen till Multrå; den har med en sträcka af blott $^5/_8$ mil från öster till vester, men $2^1/_6$ mil från norr till söder, en areal af 0,643 qvadratmil = 83,350 qvadratref eller 14,884 tld, deruti inbegripna 611 tld mossar jemte 30 tld vatten. Rådande jordmånen är af två

slag; nemligen å *Prestbordet*, $^7/_{12}$ mtl krono, $1^5/_8$ skatte *Sånga* och 1 mtl skatte *Sångals* byar består den af hård lera, med undantag af den mot Ångermanelfven liggande delen, som består af mojord med grof sand till grund; de öfriga byarna ha i allmänhet fin sandmylla. Socknens vackraste plats är omkring kyrkan. Här är exercisplats, som år 1846 uppläts af prestbordet och håller 24 tld, 29 kappl. i areal, med särdeles vacker belägenhet på en vid Ångermanelfven befintlig upphöjd plan; på densamma hålla länets beväringsynglingar, som 1852 utgjorde 600 man, sina vapenöfningar. Äfven märkes här *Sånga* helsobrunn, säkert jordens nordligaste, på 63° 12′ nordlig bredd, belägen i en nära intill elfven befintlig dal å Sånga bys egor, anmärkningsvärd såsom i sednare tiden besökt af öfver 100 personer, till följd af vattnets välgörande verkningar, äfvensom för dess förträffliga badgyttja; vattnet innehåller en rik ockra. Utom ett gammalt nedanom brunnshuset liggande durschhus, finnes ett för några år sedan genom enskildas försorg uppfördt större badhus. Den vanliga brunnsafgiften är för ståndspersoner 3 och för allmoge 2 rdr rmt. Att källan äfven fordom varit mycket besökt, vittna de här efterlemnade stora samlingarne af kryckor och de värderika målningar samt bildhuggarearbeten, som här ha funnits, de sednare ännu för 30 år sedan. En gammal berättelse förmäler, att en fourir Per Jansson från *Kalknäs* by i Botheå socken under polska kriget på 1600-talet funnit i ett kloster en märkvärdig bok, deri Sånga helsokälla varit beskrifven, men som undangömdes af munkarne, då de erforo, att nämnda fourir var från Sverige. En uti sakristian liggande plansten, å hvilken märkes en mindre fördjupning, deri en vätska samlar sig vid midsommarstiden, synes bestyrka den uti ofvannämnda beskrifning innehållna uppgiften om att helsokällan varit belägen uti sakristian, hvarföre ock denna källa antages hafva uppsprungit ur samma åder, som nu uppväller i den $^1/_{16}$ mil nedanför kyrkan belägna helsobrunnen. — Socknen, som år 1810 beboddes af 193 och år 1862 af 494 personer, innefattar 7,500 seland frälse, 6 mtl 14 seland skatte, eller $7\frac{2}{48}$ mtl i 32 brukningsdelar, tax. till 289,400 rdr rmt.

Åkerbruket utgör här, liksom i moderförsamlingen, hufvudnäringen; åkerns areal uppgifves vara 118 tld. Utsädet, som 1818 uppgafs till 45 t:r, uppgafs 1852 till 124 tunnor säd och 49 t:r potates. Afkastningen upptogs förstn. år till 360 t:r, sistnämnda år till 916 t:r säd samt 257 t:r potates. Ladugårdsskötseln är här ganska gifvande, ängens areal uppgifves till 928 tld. Skogen, som upptager en areal af 13,823 tld, och som till det mesta består af furu och gran samt ringa löfskog, anses fylla behofvet; växtligheten är dock svag, då till återväxt för hus- och sågtimmer fordras 100 à 150 år. — Kyrkan, af hög ålder, förmenas vara uppbyggd medelst sammanskott af pilgrimerna; hon är 36 alnar lång och 19 alnar bred. — Barnundervisningen bestrides i fast skola gemensamt med Öfver-Lennäs; skolbyggnad finnes vid Björkå bruk. Sockenmagazin finnes icke, deremot äro sparlårar inrättade. Socknen är indelad i 2:ne båtsmansrotar, hvardera af $2\frac{2}{3}\frac{7}{2}$ mtl, och den oroterade delen erlägger rotefrihetsafgift med c:a 28 rdr rmt pr mtl. Gästgifveri finnes vid *Gårdnäs*, der äfven brefläda är inrättad sedan år 1856. — Väghållningskostnaden uppgifves till 88 rdr 25 öre, skjutsen till 229 rdr rmt. Fattigförsörjningen uppgår till 67 rdr.

Gårdar och byar: *Gårdnäs*, $1^5/_{12}$ mtl skatte, med största åkerarealen, 30 tld, på en areal af 2,597 tld; till byn hörer laxnotvarp. — $^7/_{12}$ mtl frälse *Nyåkersberg*, areal 3,773 tld, deraf 4 åker, tillhör Björkå bruksegare. — Utom förutnämnda byar finnas byarne *Para* och *Åhs* samt *Brandbergs* sågverk. — Adr.: Gårdnäs och Nyland.

Sånga, en socken uti Fährentuna härad af Stockholms län, 3 mil från hufvudstaden, ligger mestadels på Svartsjölandet, mellan Skå i sydost, Långtarmen i vester, Färentuna och Hillersjö socknar i norr, Löfsta- och Lambarfjärdarna i öster; omfattar på en längd af $^5/_8$ mil och $^1/_2$ mils bredd en areal af 0,233 qvadratmil land (enligt Tham 0,282 qvadratmil). — Igel- och Hillersjöfjärdarne med utlopp åt öster dela landet

nästan midtitu; i söder tillstöter Törnbyviken. En liten del af socknen, som ligger bortom Löfstafjärden, har mer bergländig natur. Rådande jordmån är lera; ringa skog växer här. Hemmantalet är $30^9/_{16}$ mtl, hvaraf $17^3/_8$ skatte, $10^1/_2$ krono, 2 frälse, åsatta i 1863 års bevillning ett värde af 695,700 rdr rmt; folkmängden, som år 1805 var 616, uppgick 1863 till 723 personer.

Sunga förekommer 1314 såsom hörande till Brohundæri; det utgör nu med Skå ett regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Svartsjö kontrakt af Uppsala stift och beläget $10^1/_4$ mil från stiftsstaden. En kyrkoherde nämnes 1308; pastoratet lemnades 1790 såsom præbende till doktor Magnus Lehnberg, en af de aderton i svenska akademien. Kyrkan eger flera handlingar från medeltiden, hvaribland en erkebiskoplig stadfästelse af 1479 för ett konungagille, eller Tre Konungars Gille härstädes. I kyrkan ligga skalden Stjernhjelm och hans måg lagman Silvius, död 1690, begrafna. Till sockenskolan hörer ett planteringsland af 500 qvadratalnars ytvidd. Församlingens kyrkoråd har om händer en donation af 300 rdr, gifven 1860 af ett sällskap, hvarå räntan utdelas på Gustafsdagen den 6 Juni till en eller två fattiga, boende och lydande under Svartsjö, der Gustaf Wasa gerna vistades. — Af fornminnen nämnas 6 runstenar, hvaraf 2 vid Svartsjö, dervid socknens märkligaste minnen äro fästa, och der af gammalt häradets tingsställe finnes. — Märkligaste gården är *Svartsjö* slott och kungsladugård; dessutom finnas gårdarne *Säby*, der premier-löjtn. Jacob Lagercrantz afled 1828, — *Thorslunda* och *Ekenäs*, de två sednare af 1 mtl skatte hvartdera. — Kyrkoherdebostället $1^3/_{16}$ mtl. — Af hemman må nämnas: *Ahlby*, *Bromma*, *Tingstan*, *Wiggeby* och *Walla*, *Nibble*, *Skillinge* och *Sundby*. $^1/_2$ mtl *Ricksätra*, i kyrkligt hänseende förut hörande till Hillersjö, men i alla öfriga hänseenden till Sånga socken, har enligt kongl. brefvet af den 4 December 1827 i allo blifvit förlagdt till denna socken. — Såsom exempel på jordens höga beskattning på Svartsjölandet må nämnas, att en hemmansdel i byn Stockarby å $\frac{65}{168}$ mtl skatte, åsatt ett värde af 6,900 rdr, var för år 1865 betungadt med utskylder, belöpande sig till 121 rdr 62 öre, utom utgifter till kyrka och presterskap. Alla utgifternas sammanräknade belopp uppgå i värde till 600 rdr på ett mantal. — Adress: Drottningholm och Sånga.

Såtenäs, ett frälse-säteri af 1 mtl uti Thuns socken af Åhs härad och Leckö fögderi samt Skaraborgs län, är väl bebygdt med ett två-våningshus, hvarifrån vacker utsigt erbjudes åt Dettern, en vik af Wenern; till gården hörer ansenlig trädgård samt god hamn, *Tvättstugan* kallad, på hvars strand finnas ett rymligt spannmålsmagazin och tegelbruk; underlydande äro 7 mtl frälse, och hela godset, hvartill hör ymnig löf- och barrskog, är tax. till 290,000 rdr, hvaraf 175,000 rdr för sjelfva säteriet.

Såtenäs säteri tillhörde 1490 Nils Jonsson Posse och förblef inom slägten tills början af 1600-talet, i hvars slut det tillhörde slägten Stenbock och kom genom gifte till kammarherren baron Cl. Lillje; af sednare egare nämnas G. Ribbing, brukspatron P. Bagge, år 1796 kapitenen i ostindiska kompaniets tjenst Joh. Spindler, hofförgyllaren L. Kyhlberg och nu, sedan 1816, kapiten L. W. Kyhlberg, som inrättat en skola vid godset för sina underhafvandes barn och några år sjelf ledt undervisningen, ordnad efter Rudensköldska grundplanen. — På egorna, ej långt från Wenerns strand, finnas flera grifthögar; fordom har här hållits en årlig marknad, men som i en sednare tid blifvit flyttad till *Storesten*, vid gränsen af Kållands härad.

Såtång, ett halft mantal frälse uti Wäse socken och härad af Carlstads län, beläget nära Wenern, med tullmjölqvarn och legosåg; år 1863 hade hemmanet 5 egare; qvarnen och sågen lydde under $^1/_4$ mantal skatte Barsjötorp. Gården *Sadatang*, nuvarande Såtång, bortbyttes 1430 af lagman Niclis Tykasson mot gården Romstaff.

Säberg, ett vidsträckt berg med sjömärke för seglare, se vidare art. Winbergs socken.

Säbrå, en socken uti Södra Ångermanlands fögderi och domsaga af Wester-Norrlands län, belägen $^1/_2$ mil vesterut från Hernösand, $4^1/_2$ mil norrut från

Sundsvall, gränsar i norr och nordost till Högsjö, i öster till Bottniska viken, i söder till Häggdångers, i vester till Stigsjö och Wiksjö socknar; hela areal-innehållet uppgifves olika, uti länets kalender för år 1864 till 251,238 qv.-ref, i en socken-beskrifning uti kongl. landtmäteri-kontoret på ett ställe till 276,663 qvadratref eller 49,408¼ tld, hvaraf 2,116 tld sjöar, på ett annat ställe till 264,168 qv.ref eller 47,173 tld. — Socknen är mycket bergig och uppfylld med en mängd vattendrag samt inskjutande hafsfjärdar. Af dessa är *Långsjön* den största, med en längd inom socknen af 25,600 fot, men deremot en bredd af endast 2 à 3,600 dito. Trakten omkring densamma utgör socknens mest bebyggda och odlade del. *Stora Wegsjön*, med många vikar och holmar, rinner under flera namnförändringar till *Elgsjön* och derifrån vidare till *Brunäs* och *Själands-sjöar*, hvarefter den under namn af Själands-ån utlöper i Ålandsfjärdens innersta vik. *Öfverdalsån*, rinnande från Möckelsjön, bildar 4 dels odlade, dels till betesmarker inhägnade dalsträckningar. Malmgångar finnas i *Gådeå* och *Grofhälls* byars skogar; för öfrigt äro bland allmogen gängse många berättelser om malmstreck, såsom i *Grufberget* å Stigs egor och i *Skåreberget* å Aspnäs område. Mineralkällor finnas på många ställen, dock besökas endast de vid skolhuset och *Böle* af allmogen. I botaniskt hänseende må nämnas följande mer sällsynta växter: *Geranium Bohemicum* på svedjeland; *Aconitum septemtrionale*. *Mentha aqvatica* vid Gådeåns utlopp och i *Fälle* (Innerfäll) by; *Salix Læstadiana* vid Stigtjern; *Ribes alpinum* (alpribsen); *Rhamnus Frangula*, hvars bark nyttjas till färgning, och *Actea spicata*, alla i trakten af Grofhäll. Vid *Biskopsgården* växa tvenne ekar, som äro planterade af biskop Franzén. Ädlare fruktträd, såsom bigarråer, körsbärs- och äppelträd förekomma i några exemplar, planterade vid egendomarna *Gustafsudde*, *Nynäs* och landskamrer Landelii landtställe strax utom Hernösands tullport. Till *Lugnön*, belägen i vattendraget mellan Hernön och Hernösand, och som är utjord under 20 byar, hvilka ega uti densamma andelar till ⅞ gärdehemman, samla sig vid fisketiden i början af Januari månad dels bönder från dessa byar dels ock strandfiskare. Der är ock en fyrbåk.

Jordmånen i norra delen af socknen är svartmylla på lerbotten, *Furuhults by* ensamt undantagen, som har sandmylla. Södra delen af socknen (räknadt från kyrkan) har styfvare lerjord, hvadan dyjord der med fördel användes till dess luckrande. Hufvudnäringar äro åkerbruk, boskaps- och ängsskötsel. I jemförelse mellan åren 1815 och 1855 visar sig, att åkerarealen, som nu är 2,176 tld, ökats med 1,000 tld; total-utsädet af spannmål är oförändradt, men har af korn ökats, deremot af hafra minskats; utsädet af potates har ökats med 348 t:r, afkastningen skall förstnämnda år gifvit 6:te, men sistnämnda år blott 4:de kornet; ängens areal, 3,270 tld, har ökats med 2,100 tld; men antalet af utfodrade kreatur var sistnämnda år mindre. Vid egendomen *Framnäs* utanför Hernösand har landsfiskal H. Arnell användt blandadt vexel- och koppelbruk, som i resultat på 10 år visar, att en areal af 144 qv.ref cirkulationsjord och 960 qvadratref odlingar i afkastning gifvit 50 à 60 t:r säd, 100 à 120 t:r rotfrukter samt 5 à 6,000 *l℔* klöfver och thimothei, hvilken fodertillgång i koladugården användts till utfodring af 10 mjölkkor, som i afkastning gifvit i medeltal c:a 600 kannor pr år. Skogen, upptagande 38,975 tld, lemnar i socknens norra del något till afsalu; vanliga trädslagen äro tall, gran, björk, asp, al och rönn. Sockenallmänning på 4,839 tld har en del byar fått sig tilldelad som fyllnadsskog, deribland ock *Gåltjerns* by i Stigsjö socken.

Binäringar äro linneväfnad, strömmings-, ål- och skälfiske; försäljningen af linne-väfnader beräknas uppgå till 23,270 rdr rmt. I socknen finnas en mängd verk och inrättningar, hvaraf må nämnas grofbladiga sågar i *Aspnäs*, *Brunnäs* och *Wester-Själands* byar; sågverk med 2 ramar uti *Furuhults*, *Hellgums*, *Ramsås* och *Åms* byar; ett skeppsvarf jemte ångsåg i *Bondsjö* by, tegelbruk uti *Frölands* by, tullmjölqvarnar i *Hellgums* och *Ålands* byar, i sistn. finnes äfven kritqvarn. Uti socknens största by *Gådeå* $2\frac{7}{48}$ mtl skatte, $\frac{65}{256}$ mtl fr., areal 2,312 tld, 75 hushåll, finnas rep-

slageri, bageri, tullmjölqvarn med 4 par stenar, skattlagd 1781, tegelbruk, lastageplats med magazin, 3 färgerier, 2 hästmanglar och 2 kakelugnsmakare-verkstäder. Å Biskopsgårdens egor ha funnits en pottaske- och calcineringsugn.

Anledningen till socknens namn uppgifves olika; så kallas den i Chron-Archi-Episcop. Ups. *Sjöborad* af en mängd vid stränderna uppförda sjöbodar; andra derivera det från *Sär* (sjö) och *Säfara* (sjöfart); andra uppgifva namnet komma af *Så brått* (så bittida). — Att denna församling är bland de först bebyggda i Norrland kan slutas deraf, att gamla Helsingelagen (K. B., fr. XI) upptager Norrstigs by, under namn af »Nordstiger i Siobaradhi» såsom hörande till »Uppsala Ödhe». En sägen förmäler, att skeppsankare blifvit funnet på Ramsås bys skog, hvaraf man vill sluta till att denna högt belägna mark i forntiden varit vattendränkt. Den första kända handling, som omtalar Säbrå såsom ordnadt samhälle, är en af påfve Clemens V på kyrkomötet i Vienne gifven befallning om utskrifning i erkestiftet af s. k. sexårsgärden, som erlades af domprosterier, decanater, præbenden, pastorer och kloster. — Socknen beboddes år 1805 af 1,745, år 1855 af 2,461 (hvaraf 2 af ridderskapet och adeln, 5 af presteståndet, 75 ståndspersoner, 12 borgare, 1,952 af bondeståndet, 415 alla andra) och år 1864 af 2,865 inbyggare. En allvarlig gudsfruktan och lefvande kristendom har på sednare tiden visat sig bland allmogen. — En drängs lön, inb. beklädnaden, motsvarar vanligen 73 rdr, en pigas 43 rdr rmt; stundom erhåller den förre t. o. m. 150 och den sednare 70 rdr rmt.

Hemmantalet är 50 mtl 18,250 seland, deraf $49\frac{389}{768}$ skatte, 1 krono, $\frac{65}{256}$ frälse; all fast egendom taxeras till 1,653,950 rdr rmt.

Kyrkan, af sten, i en dal, nära en sorlande bäck, uppbyggdes 1759, sedan den gamla blifvit bränd af Ryssarne 1721, genom biskop Kiörnings nitiska omsorg på 6 månader; hon är 120 fot lång, 60 fot bred och 52 fot hög utvändigt; hennes murar äro 13 qvarter tjocka. I henne finnes orgelverk för 16 stämmor; kyrkans silfver väger $402^5/_8$ lod. Bland kyrkogårdens grafmonumenter utmärka sig de öfver biskoparne von Körning, Hesselgren samt Almqvist. Den första evangeliska pastorn i Säbrå (1541) var Laur. Sv. Bure, stamfader för adliga ätterna Bure och Burensköld. Socknen har från urminnes tider varit moderförsamling för Säbrå regala pastorat, hvartill Stigsjö, Wiksjö, Häggdångers samt Hernö socknar voro annexer. När drottning Kristina år 1647 skiljde Norrland från erke-stiftet och deröfver tillsatte egen superintendent, blef Säbrå gäll hans præbende, hvilket förhållande fortfor till år 1806, då Stigsjö och Wiksjö socknar anslogos till præbende åt första, samt Häggdånger åt andra theologiæ lektorn vid Hernösands läroverk, hvaremot biskopen såsom vederlag fick Nora och Säbrå pastorater, äfvensom Hernö och Hernösand, utgörande ett pastorat. Säbrå utgör alltså nu ensamt ett præbende-pastorat af 2:dra klassen för biskopen och hörer till Ångermanlands Södra kontrakt af Hernösands stift. I socknens fasta folk- och 4 småbarnsskolor undervisades 1862 303 barn af 5 examinerade lärare, medan 118 undervisades i hemmet och 32 voro i saknad af all undervisning. — Skolan erhåller ett årligt statsbidrag af 393 rdr 34 öre.

Fornlemningar inskränka sig till 2:ne mindre ättehögar i *Ålands* by samt stenkummel på *Wägnö*, *Ytterfälle* och *Gådeå* skogar. Af historiska minnen vet folket ännu att tala om Ryssarnes infall i landet år 1721, då 62 gårdar blefvo jemnade med marken, kyrkan plundrad, prestgården samt derjemte superintendenten Georg Wallins frus lik uppbrända. Till att återhemta sig från dessa olyckor erhöll socknen af regeringen tvenne års skattefrihet. Äfven omtalas ännu konungarne Carl XI:s och Adolf Fredriks besök år 1694, dervid den förre spisade middag på biskopsgården hos biskop Matth. Steuch, och den sednare hade sitt nattläger på samma gård år 1752.

Angående statsbidrag och kommunala afgifter må nämnas, att år 1860 uppgick beloppet af bevillningsafgiften till 1,314 rdr 12 öre rmt, af ständiga räntor till 4,109 rdr 73 öre, af kostnad för rustning och rotering till 2,028 rdr rmt. — Hemmanen *Aspnäs, Furuhult* och *Wester-Själand* erlägga rotevacansafgift, socknens öfriga hemman äro inroterade vid andra Norrlands första båts-

mans-kompani och underhålla № 10 t. o. m. № 28. Här äro således 18 rotar om $2^7/_{12}$ mtl hvardera. *Kyrkoherdens ordin. inkomster* enligt konvention, som gäller i 40 år från den 1 Maj 1836: 100,8 kub.fot råg, 403,2 kub.fot korn, 11 centner smör, 2,3 ctr lin, 4 stigar kol och i kontanter 730 rdr, utom e. o. inkomster. — *Utgifterna för fattigförsörjningen* sammanskjutas af hemmansegarne med 24 kappar korn på mantalet samt 12 öre af man och 6 öre af qvinna, äfvensom genom utdelning af fattigkassan, som eger 2,150 rdr rmt. *Skjutsningsbestyret* är uppdraget åt tvenne entreprenörer, en i Häggsjö och den andra i Åland, emot en afgift af 18 rdr pr mtl, hvarjemte entreprenörerna åtnjuta indelning af ett mtl och rotefrihet för $^2/_3$ mtl. Kostnaden för vägarnas underhåll uppgår till 3,677 rdr rmt. Beloppet för diverse afgifter, onera och allmänna besvär uppgifves till cirka 2,755 rdr rmt.

Af socknens 52 byar äro redan de största nämnda (se under verk och inrättningar); här må anföras, att på *Gådeå* bys område finnas *Mariebergs* landtställe, veterinär-läkarens bostad, samt flera lägenheter, tillhörande åtskilliga personer dels i Säbrå, dels i Hernösand, länets *central-hospital* och *cell-fängelse.* Om eganderätten till angränsande *Holmen* har sedan 10 år varit tvist mellan Gådeå hemmansegare och Hernösands stadsboer. *Prestbolet,* Byåkern, 1 mtl. Af öfriga byar må nämnas *Dunderkläpp, Gryttjom, Finsvik, Helle-Nyland, Näs, Nyland, Svedje, Saltvik, Skog, Ulfvik, Öfverdahl.* — Adress: Hernösand.

Säby. En af de minsta socknarna inom Westmanland och hörande till Snäfringe härad af Westerås län. Den gränsar i sydost till sjön Freden, som är en vik af Mälaren, samt Rytterns socken, i öster till Dingtuna, i nordvest till Svedvi och i vester till Kolbäck. Arealen utgör enligt Tham blott 0,229 qvadratmil land och enligt Hahr 0,158 qvadratmil. Socknens sydöstra del genomskäres af en å, som kommer från Dingtuna och utfaller i Freden; ett mindre vattendrag går i vester till Kolbäcksån, hvilken utgör en del af sockengränsen på denna sida. Nästan hela landet är en slätt med lerhaltig jordmån, hvadan åkerbruket utgör hufvudnäringen; i sydost, nära Löpdal, finnas dock några kullar med grus och ör. Hemmantalet är $36^7/_8$ oförmedlade och $25^1/_8$ förm. mantal, hvaraf $17^7/_8$ skatte, $1^5/_8$ krono och $5^5/_8$ frälse; folkmängden år 1848 var 575 och år 1863: 621 personer. Taxerings-värdet är för jordegendomen 384,200 rdr och för annan fastighet 29,200 rdr. Båda de stora landvägarne från Westerås till Köping och till Qvicksund gå genom socknen; från den sednare utlöper en mindre väg, som vid kyrkan grenar sig till Strömsholm och inåt socknen, och ifrån den förra eller Köpingsvägen löper en annan åt norr till Svedvi. Seby nämnes på 1300-talet och en dess kyrkoherde 1372; sedermera har socknen, åtminstone tidtals, varit annex till Kolbäck, men förekommer på 1500-talet åter såsom eget pastorat och hör nu till de konsistoriella af 3:dje klassen i Westerås stift; kaplaner äro kända från 1596. Kyrkan, belägen vid den mindre vägen, ej långt från sjön Fredens norra hörn, $1^3/_4$ mil från Westerås, är byggd på 1400-talet. Barnundervisningen bestrides uti en fast skola af en examinerad lärare. — Bland fornlemningar nämnas en grafhög vid Askbro i öster och en stor skans gent emot Borgby i vester, hvilken sednare förmenas vara från de oroliga Folkungatiderna och slaget vid Herrevadsbro. — Bland gårdar märkas: *Mölntorp,* 1 mtl frälse, med *Ribbholmen,* $1^1/_8$ mantal (se vidare artikeln Mölntorp); *Ulfvesta,* 3 mtl fr. under Fiholm i Ryttern; *Prestgården,* $^7/_8$ mtl krono, invid kyrkan; komministern besitter $^1/_4$ mtl i *Håskesta by; Löpdal,* $^1/_2$ mtl krono. landtjägareboställe. — I socknen ligger dessutom *Utnäs löt,* exercisplats för lifregementets grenadierer och fordom äfven för några sqvadroner af samma regementes husarer.

Säby eller *Herresta,* egendom uti Jerfälla socken, Sollentuna härad och Stockholms län, är vackert belägen vid Ålsjöns vestra strand, $1^5/_8$ mil utom Norrtull, med en egovidd, enligt 1851 års karta, af 1,434 tld 25,2 kpl., hvaraf 334 åker, 748 skog; utsädet är 155 t:r säd och $27^1/_2$ t:r potates; 1864 års skörd utgjorde 1,200 parlass säd och 638 parlass hö.

Säby frälse-säteri af 2 mantal, skall vara grundadt af Sch. Rosenhane och sedermera haft egare, tillhörande slägterna Gigat omkring 1685, Prytz, Funck, Dücker, hvaraf förtjenar nämnas den oförskräckte och lycklige krigshjelten, fältmarskalken Carl Gustaf, död 1732;

vidare nämnas som egare medlemmar af slägterna Adlerberg, Törnflycht 1772, derefter justitiæ-kansleren Joachim Wilhelm Bröms, adlad Lilljestråle, inom hvars slägt godset allt sedan förblifvit.

Säby egendom, som utgöres, utom frälse-säteriet, af $2^1/_8$ mtl frälse, $1^1/_8$ mtl skatte-rusthåll samt lägenheten Stora Ängsnäs, jemte en ångqvarn på Säby egor, var 1863 taxerad till 233,000 rdr, deraf 90,000 rdr för sjelfva hufvudgården, som är bebyggd med en tvåvånings hög manbyggnad af sten under plåttak med torn och tornur, innehållande 15 rum och flera källrar; härtill hörer en väl häfdad trädgård, som i sednare tre åren lemnat produkter till afsalu för 2,865 rdr rmt.

Säby, en gård i Hallingebergs socken af Södra Tjust härad och Kalmar län, belägen nära kyrkan, som ligger 3 mil från Westervik, har på egorna vid Ballingsbro en jättegraf, 11 alnar lång.

Säby. Annex-socken till Herslöfs pastorat, är belägen uti Rönnebergs härad af Malmöhus län, $^7/_8$ mil från Landskrona, $^1/_4$ mil från moderkyrkan, samt omfattar 0,053 qvadratmil fast land, fördelade på $9^1/_4$ mtl, hvaraf $8^3/_8$ skatte, $^7/_8$ krono. Marken är jemn; åkerjorden är sidländ men god, jordmånen bördig, bestående af lera och svartmylla. På skog är brist. Socknen beboddes 1805 af 327 och 1863 af 361 inbyggare på 72 hushåll. Af indelta arméen äro i socknen förlagda 4 man. Beväringsmanskapet uppgick 1863 till 10 man. All fast egendom är taxerad till 556,300 rdr rmt. Bevillningsafgiften för egendom och inkomst var sistn. år 233 rdr. Kyrkan, med rundt torn, uppfördt kort före reformationen, består af tvåqvadratiskt skepp och enqvadratiskt chor. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola af en examinerad lärare; till skolan hörer ett planteringsland af 1,320 qvadratalnars ytvidd. — I socknen, som innefattar en by, Säby, märkes säteriet *Säbyholm.* — Adr.: Landskrona.

Säby, en socken uti ett hörn af Östergötland, i judicielt och administrativt hänseende hörande till Jönköpings län och Norra Wedbo härad, är belägen $6^7/_8$ mil från Linköping, $4^1/_8$ mil från Eksjö; omgifves i norr af Ekeby och Trehörna, der skogen Holaveden ligger, i öster af Torpa i Ydre härad och sjön Sommen, i vester af Linderås, i söder af Frinnaryd samt omfattar med en längd af högst $2^1/_4$ mil och medelbredd af omkring $1^1/_4$ mil, en areal af 1,867 qv.-mil, hvaraf 0,193 vatten (enligt Hahr) eller, efter Allvin, 43,231 tld utom allmänningsskogen; medeltalet till hvarje af socknens $123^3/_4$ mantal, inberäknadt $4^1/_{16}$ mtl, utgörande Trehörna skate, är således 331 tld. Hemmantalet är likväl ytterligare förminskadt, derigenom att nu, enligt kongl. bref af den 4 Sept. 1862, komma $^1/_{16}$ mtl *Boshem* eller *Bygget*, 1 mtl *Rödje*, $^1/_8$ mtl *Bråmålen*, $^1/_{16}$ *Bertillstugan*, $^3/_{16}$ *Jägersholm*, $^1/_8$ *Larkemålen*, $^3/_{16}$ *Skärpan*, $^1/_{16}$ *Säfsjön*, $^1/_2$ *Lillefall* $^1/_2$ *Ödebjörnarp*, tillsammans $2\frac{13}{16}$ mantal, att i kyrkligt hänseende ytterligare tillhöra Trehörna socken. Jordytan är öfverallt skarpt omvexlande i höjder och djup, förnämligast i socknens norra del. Uti två små bergkullar på Hörningstorps egor äro 1579 upptäckta guld- och silfveranledningar, som sednast 1845 blifvit undersökta, men befunna ej vara mödan värda att bearbetas. Vid uppmuddringen af Svartån genom maderna vid Säbysjöns södra ända har funnits ett stenrefvel, som sträcker sig från fastlandet vid Traneryd igenom detta hemmans och Säby mader till Säbysjön, hvilket synes utvisa att sjön fordom sträckt sig åtminstone upp till nämnda fastland. Jordmånen är, med få undantag, öfverallt god, bestående af svartmylla och stenbunden grusbotten. I *Svartådalen* påträffas ofta lerbotten; *Storådalen* bildar ett slags slättland. Goda betesmarker finnas, och skog hafva de flesta hemmanen fullt till bränsle för husbehof, men på byggnadsvirke är här mycken knapp tillgång. På säteriet Gransbo egor har påträffats ett ganska vidsträckt lager af kalkmergel med små sötvattenssnäckor. Af sjöar finnas 7 smärre, utom gränssjöarne *Sommen*, som är mycket fiskrik, samt *Aflången*, mot Linderås socken. Genom Säbysjöns sänkning åren 1843 och 44 blefvo väl de vidsträckta maderna odlingsbara, men bottensyran, som icke blifvit fullkomligt afledd, inverkar skadligt på växterna. — Socknen beboddes 1763 af 2,808, 1805 af 3,066

och 1863 af c:a 4,360 personer med 1,018 hushåll; dess $119^{5}/_{16}$ mtl, taxerade 1863 till 2,519,600 rdr, äro skiftade i 244 brukningsdelar; verk och lägenheter, hvaribland må nämnas sågar och qvarnar, askkalsinerbruk, bryggerier, färgerier och garfverier, lägenheten Glashem, köpingen Löfstad med 15 hus, äro taxerade till 106,500 rdr rmt. Bevillningsafgiften för egendom och inkomst var 1,142 rdr rmt. Roteringen är 56 soldater. Hufvudnäringen är boskapsskötsel; åkrarne, fordom mycket stenbundna, hafva i sednare åren blifvit betydligt uppodlade. Nära vid *Säthälla* gästgifvaregård finnes Säby marknadsplats.

Säby socken utgör ensam ett regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Norra Wedbo kontrakt af Linköpings stift; men vid nyligen hållen sockenstämma har förslag gjorts om pastoratets delning i tvänne församlingar med hvar sin kyrka. Bifalles förslaget, hvars utförande underlättas genom så väl pastors som komministers nyligen inträffade dödsfall, så äro de, som bebo den nordliga delen, villiga att på egen bekostnad uppföra ny kyrka jemte andra erforderliga byggnader vid den under anläggning varande köpingen *Löfstad.* Kyrkan, hvars geografiska läge är 57^{0} 9′ 34″,05 i polhöjd och 3^{0} 8″,55 eller $8^{3}/_{4}$ mil från Jönköping, 4 mil från Eksjö, $6^{3}/_{4}$ mil från Linköping, är byggd på en halfö mellan Säbysjön och Svartån, har i sednare tid genom tvenne sidobyggnader, en år 1692, den andra år 1786, blifvit förvandlad till korskyrka. Wrangelska och Wittingska slägterna hafva här sina grafchor; till henne hafva tid efter annan en mängd dyrbarheter, såsom de med äkta förgyllning öfverdragna bildhuggerierna omkring fönstret vid altaret, kalk med patén och oblatask af silfver, 2 tvåarmade ljusstakar af silfver, messhake af guld- och silfverbrokad, altaromhänge samt pulpetduk af guld- och silfverbroderi, ljuskronor, m. m. blifvit skänkta af socknens herrar och damer, så att kyrkan anses vara »den mest begåfvade i landet.» För folkbildningen äro anställda två examin. och tre oexamin. lärare uti en fast och en flyttbar folkskola samt tre flyttbara småbarnsskolor; skolbarnens antal år 1862 var 414. Af kyrkoherdar må nämnas den första, Ragvaldus de Säby år 1336, och mag:r Bothvid Livin 1717, † 57.

Orten är rik på fornlemningar, såsom runstenar i östra kyrkomuren, några och 60 ättekullar på *Wätinge* bys soldattorps egor, der ett fältslag skall stått 1566; stenkretsar på hemmanet *Ebbarps* egor synas utmärka en forntida tingsplats; ett af de i Finveden ofta förekommande treuddiga kummelrören träffas uti *Mada* bys vestra gärde; några och femtio stenar finnas resta uti *Tranås* vestra gärde; på hemmanet *Kimarps* egor finnes en rest flisstenshall (Odinsflisa), qvadratformig, af omkring 7 fots sidor. Hemmanet *Romanäs,* beläget på ett näs i Sommen, förmäles vara uppbygdt af en viking, som varit i Rom och uppkallat gården derefter, och vid *Röhälla,* mellan detta och Kongsbacken, hafva flintknifvar och andra fornsaker af sten blifvit funna, hvilket tycks utvisa, att Kongsbacken haft sin betydelse och kanske varit ett gränsmärke mellan tvänne skilda, mot hvarandra här stridande folkslag. En 24 fot ofvan jord liggande jättegryta finnes å s. k. *Helgeklint.* Ett sednare historiskt minne är fäst vid bron öfver Svartån, Säby- eller Långebro kallad, der på södra sidan östra Holavägen och Eksjö—Stockholmsvägen mötas; här posterades 1612 Knut Hand med sina knektar och 100 ryttare för att tillsperra vägen åt Östergötland för Danskarne, i fall de från Eksjö skulle vända sig deråt, och Jesper Andersson (Cruus) samlade vid samma tid allmogen i häradet för att gå emot fienden. — För anläggning af trädgård med fruktträd har på sednare tiden en backstugugumma i Ångarp under Galtås utmärkt sig.

Herregårdar äro säterierna *Gripenberg, Traneryd, Restad, Tranås, Åbonäs, Gransbo,* alla beskrifna på sina ställen. Boställshemman äro: 1 mtl *Säby,* prestgård, $^{3}/_{8}$ mtl *Knutingarp,* komministers, $^{7}/_{8}$ mtl *Snällebo,* kapitens, 1 mtl *Drumstorp,* majors, 1 mtl *Boda* och $^{1}/_{2}$ *Öfrabo,* fanjunkare, $^{1}/_{2}$ *Dumstorp,* lagmans, $^{3}/_{4}$ *Mada,* länsmans, $^{3}/_{4}$ *Skrubbe,* häradsskrifvarens, $^{1}/_{16}$ *Muggebo,* kronoskogvaktarens; $^{1}/_{2}$ *Brekärr,* $^{1}/_{2}$ *Hjelmås,* 1 *Hultarp,* $^{3}/_{4}$ *Önnarp,* $^{1}/_{4}$ *Grytbäcken* äro militiæ-bo-

ställen. Af öfriga byar och hemman nämnas *Blankhestra*, 1 fr. *Åsvallahult*, 2 fr. *Kongshult*, *Hjelmaryd*, *Hubbarp*, *Brusarp*, *Rubban*, *Slättås*. — Adress: Säby, der poststation finnes, som utvexlar post med postkontor i Ekeby och Boxholm.

Säby, en egendom uti Kihls socken och Kihls härad af Carlstads län, belägen 3 mil från Carlstad, på vestra sidan om sjön Fryken, med ett särdeles naturskönt läge och vidsträckt utsigt öfver sjön samt angränsande nejder, utgöres af $^{7}/_{8}$ mtl i hela skatte-hemmanet Säby och har 160 tld inegor, 597 tld hag- och skogsmark; vanliga utsädet är 60 t:r vår- och 10 t:r höstsäd, som lemna af det förra 5:te, 6:te samt af det sednare 10:de, 12:te till 15:de kornet. Hö skördas från 6 till 7,000 *lU.* Rådande jordmånen består af god djup lerjord på lerbotten, och är hela jordrymden innefattad uti ett skifte, äfvenså skogsmarken. Egendomen har sedan uråldriga tider haft med säteriet Apertin samma egare, tills den köptes år 1845 af nuvarande egaren G. G. Widström. Hela hemmanet var i 1863 års bevillning tax. till 62,300 rdr rmt.

Säby, ett frälse-säteri af 2 mtl uti Wisnums socken och härad af Carlstads län, $^{1}/_{2}$ mil söder om kyrkan, nära en vik af Wenern, ej långt från Westergötlands gräns, utgör med $3^{3}/_{4}$ mantal underlydande ett gods, hvartill höra tegelbruk, tullmjölqvarn med 2 par stenar och ångbränneri; alltsammans var i 1863 års bevillning taxeradt till 292,700 rdr. — Säby synes redan i forntiden varit ett märkligt herresäte och t. o. m. hufvudsätet — såsom Fernow förmodar — för fordna Häradskonungar eller Viser, sedermera någon tid en tillflyktsort för Olof Trätälja. På 1500-talet anses Säby varit kungsgård eller åtminstone tillhört någon af de höga slägtingar, hvilkas efterkommande råkade i hertig Carls onåd, då ock godset blifvit vederkändt under hertigen; säkert synes dock vara, skrifver Fernow, »att här bodt höga herrskaper, emedan vid denna tid voro här kyrka, fatabur, fängelse och mera sådant, som tjente till att göra ett lysande hof på landsbygden, efter den tidens vis.» Från medlet af 1700-talet öfver 100 år har Säby varit i slägten Linroths ego och såldes efter majoren Carl Evert P. Linroths inträffade död härstädes år 1846 af sonen till nuvarande egaren, possessionaten J. A. Åkerström. Af på egendomen födda kreatur utmärka sig en hingst af norsk race samt qvigor af ayrshire-race.

Säby, ett frälse-säteri af 6 mtl uti Berga socken af Wadsbo härad och Skaraborgs län, beläget $^{1}/_{8}$ mil från Wenern och kyrkan, hvilken sednare ligger $^{1}/_{2}$ mil från Mariestad, har tillhört slägten Posse, år 1814 öfverste-löjtnant C. F. Löwensköld och 1863 A. Sköldberg.

Säteriet, som år 1818 uppgafs ega 130 t:rs utsäde, ymnigt höbol till 650 Wadsbo-korgar, godt mulbete, ansenlig skog, skönt fiske, nybyggd ladugård af gråsten, 380 alnar lång och 30 alnar bred, utgjorde 1863 med underl. $4^{1}/_{2}$ frälse, 1 skatte, en ångsåg och tegelbruk ett gods, taxeradt till 313,000 rdr rmt. — Från gården, hvartill hörer en stor och vacker trädgård, gå 2:ne alléer.

Säby, ett frälse-säteri uti Wists socken, Hanekinds härad och Linköpings län, är beläget vid Stångåns utlopp ur Rängen, utgöres af $2^{1}/_{2}$ mtl, inberäknadt de afhysta, Bjärke 1 och Landamäre $^{1}/_{2}$ mtl, samt andra $^{7}/_{8}$ frälse-säteri Cedersberg, 5 frälse-säteri Hofvetorp, hvartill höra $12^{3}/_{8}$ mtl underl. inom socknen, Skorpa qvarn med 3 par stenar, såg, knipphammare, tegelbruk och pottaskefabrik, alltsammans taxeradt till 609,800 rdr rmt, hvaraf 150,000 rdr för hufvudgården.

Säby har, jemte Bro (Brokind) i Wårdsnäs, tillhört Bo Jonsson Grip, död 1386, som under åren 1370—75 inköpt flera ännu derunder lydande gårdar; sedermera anses det haft öfriga egare till Brokind, men för sig sjelft ej varit af större betydenhet förrän på 1500-talet. Det tillhörde 1501 Johan Månsson Natt och Dag, derefter dennes ättlingar. År 1683 egdes Säby af öfverste-löjtn. Carl Persson Natt och Dag såsom säteri af ett mantal, 1686 utan mantal, »Bjärka och Landväre» såsom afhysta; Wästentorp, Ringsnäs, Holingstorp, Fallmo, Karsnäs, Torpa, Skälstorp, Göttorp och ännu andra 6 gamla frälsen, en del så-

som rå och rör; Hofvetorp genom byte, som fadern gjort med kronan 1623 och såsom säteri sedan 1670. Godset kom med sistn. egares dotter Catharina till lagmannen frih. Er. Cederhjelm, död 1743, och förblef inom slägten tills på 1840-talet, då det egdes af grefve E. F. von Saltza. År 1863 egdes godset af kammarherre S. Sparre på Mem.

På en holme, der Stångån delar sig och med 2:ne forsande vattenfall störtar ned i en insjö, utvisas ännu märken efter källrar och grushögar, der det mäktiga riksdrotset hade sin borg, och kallas ännu holmen till minne deraf, *Bosholmen;* år 1632 uppfördes här ett stenhus af 2 våningar, 1791 ett nytt af 3 våningar med flyglar, och det gamla inreddes till magazin; flera rum hafva en märkvärdig anordning samt prydas af dyrbara statyer af Sergel o. a., af taflor m. m. Under Cederhjelmska ättens tid samlades ett bibliothek af flera tusen volymer, äfvensom en mängd handskrifter, hvilka dock sedermera blifvit aflemnade till Uppsala akademi. Här finnas ock trädgård, park med ett monument af sten, djurgård o. s. v. Skorpa knipphammare privilegierades 1736, jemte en manufakturhammare med 2 härdar, som dock aldrig blifvit uppförda. Vid *Cedersberg,* f. d. *Djurberg,* har funnits glasbruk; men detta är i sednaste tider nedlagdt. Här och på Lambohof begagnas torkugnar för aftröskad våtbergad säd. De uppgifvas såsom särdeles ändamålsenliga och hafva erhållits hos grosshandlaren Seipel i Stockholm för ungefär 75 rdr bco pr stycke. På en vanlig höstdag kunna på en dylik ugn omkring 30 t:r säd torkas, hvartill åtgår en tunna kol. Genom anställda försök har visat sig, att säden ej genom dylik torkning förlorar i groningskraft.

Säby, ett frälse-säteri af 3 mtl uti Ingarö socken af Wermdö skeppslag och Stockholms län, beläget vid den efter gården uppkallade viken, innehades från 1645 till reduktionen af slägten Fleming, lydde, enligt Tham, 1741 och inpå 1850-talet under Lämshaga; men i Adelns Ättartaflor uppgifves general-majoren och landshöfdingen Fredrik H. Sparre, död 1764, hafva skrifvit sig härtill. Det egdes 1863 jemte $4\frac{1}{24}$ mtl samt Fogelviks qvarn med 2 par stenar, af baron Th. Leuhusen; hela godset taxerades nämnda år till 133,619 rdr, hvaraf 60,000 rdr för hufvudgården.

Säby, ett frälse-säteri af $1^3/_8$ mtl uti Wings socken, Åhs härad af Elfsborgs län, vid sjön Magden, $^1/_4$ mil n. o. om kyrkan, som ligger $^3/_4$ mil n. v. från Ulricehamn, har allt sedan början af 1500-talet innehafts af adliga ätten Oxehufvud; den förste af slägten, som man vet innehaft gården, var Bo Andersson, härstammande i 7:de led från Pehr Tönnesson, af en ätt, som skall ursprungligen vara ifrån Italien och inkom från Danmark till Holland vid år 1320. Närvarande egaren är löjtn. C. G. Oxehufvud. — Säby, som år 1818 uppgafs hafva 20 t:rs utsäde, äng till något öfver 100 stackar, hjelplig gran-, fur- och löfskog samt var bebygdt med en tvåvånings manbyggnad af trä jemte flygelbyggnader, var i 1863 års bevillning taxeradt till 65,000 rdr, inberäknadt värdet af en ångsåg och underl. $1^7/_{16}$ mtl.

Säby, ett frälse-säteri af ett mantal, uti Bäckeby socken, Westra härad och Jönköpings län, har bland egare haft Fab. von Vitinghoff, öfverste Hillebard, biskop Linnerius i Lund, professor Nehrman Ehrenstråle m. fl. af denna slägt, år 1809 såldes Säby af kapiten Ehrenstråle för 8,000 rdr rmt till 3 bönder. Taxeringsvärdet år 1863 var 26,400 rdr rmt.

Säby, 2 mtl frälse Uppe- och Nedergården, belägna mellan Wettern och Landsjön i Skärstads socken, Wiste härad af Jönköpings län, med omkring 100 tld åker, 50 tld äng och vidsträckta betesmarker, uppfyllda med löfskog af björk, al, ek, alm, lind, asp, ask, lönn samt barrskog närmare Wettern.

Af gamla handlingar upplyses, att denna egendom haft olika egare. Uppegården egdes 1695 af kongl. rådet gr. Jacob Spens, som mot vederlag afstod sin eganderätt till Kongl. Maj:t och kronan, hvarefter den öfvergick till assessoren Israël Stickman och sedermera till fru Maria Westenhjelm. Vid samma tid eller början af 18:de seklet uppgifves hans excellens grefve Abraham Brahe såsom egare af Nedergården. Vanligen anses båda gårdarne legat under Lyckås,

derifrån de förenade afyttrades år 1792 af öfversten baron Adelsvärd till kronofogden, assessor Bråkenhjelm, vid hvars död 1838 de genom köp öfvergingo till häradshöfdingen O. E. Wijkmark, som slutligen 1855 sålde dem till nuv. egaren, kontraktsprosten doktor J. M. Almqvist, hvilken uppfört en prydlig, större sätesbyggning och utvidgat trädgården med park till flera tunnlands areal på ömse sidor om karaktershuset utmed Landsjön samt odlat och stenröjt egorna. Tax.värdet är 55,000 rdr rmt.

Säby, Wallox-, ett frälse-säteri af 2 mtl uti Östuna socken af Långhundra härad och Stockholms län, beläget vid Walloxens vestra strand, har tillhört slägterna Svinhufvud och Brauner från 1680-talet, sedan 1772 slägten Paykull, hvaraf må nämnas Gustaf Paykull, död här 1827, der han hade anlagt ett zoologiskt museum, som genom utskickade samlare, köp, byte och skänker mer och mer växte, så att det slutligen blef på foglar och insekter det rikaste i norden. Nuvarande egaren är J. G. Paykull; af honom har nyligen anträffats under en stor sten på godsets egor ett slagsvärd från medeltiden. Till säteriet hörer qvarn.

Säby. Egendom på Aspön i Mälaren i Aspö socken, Selebo härad och Nyköpings län, består af 2 mtl frälsesäteri med underlydande $6^7/_{16}$ mtl, deraf $2^1/_4$ i Husby, nära kyrkan. Hufvudgården ligger utmärkt vackert på en udde uti den åt sydost på ön inskjutande långa och smala viken samt omgifves af stor trädgård och flera lummiga alléer. Manbyggnaden är af sten och innehåller, bland annat, samlingar af böcker, manuskripter och porträtter. Jordbruket skötes med omsorg, och stor ladugård underhålles i anseende till riklig tillgång på foder. Egendomen har fordom lydt under det på samma ö belägna säteriet Lagnö, hvars egare, riksrådet Er. Trolle, och sednare dennes måg, Nils Ryning, uppläto till kon. Gustaf I tvänne gårdar härstädes, men hvilka snart nog återkommo till slägten, emedan sonen, riksrådet Peder Ryning, skref sig, förutom till Lagnö, äfven till Säby. Stället ärfdes sedermera af mågen, landshöfdingen Jesp. Cruus af Edeby, och efter honom af dennes dotter, den bekanta Elsa, hvilken, gift med riksrådet friherre Christer Bonde af Lajhala ättegren, gaf gården år 1712 till sin sonhustru, friherrinnan Anna Catharina Wrangel af Lindeberg, hvilken, såsom barnlös, åter skänkte det till brorsonen, riksrådet frih. Erik Wrangel. Denne, den förste fideikommissarien till Säby, dog 1765 och ligger, jemte sin fru, begrafven, icke i familjegrafven i Aspö kyrka, utan på kyrkogården under en präktig marmorvård. Han grundade biblioteket och archivet på Säby och förordnade om några dokumenters nedläggande bredvid sig i grafven, med föreskrift, att de ej skulle få återupptagas förrän 70 år efter hans död. Sådant skedde också icke förrän vid utsatt tid, eller år 1835, då papperen, som troddes röra partistriderna, i hvilkas händelser han haft mycken del, endast befunnos vara familjehandlingar. Han hade ock haft många husliga sorger att genomgå, i det sonen Erik, såsom egentliga tillställaren af revolutionsförsöket 1756, måste bege sig ur riket och dog i landsflykt, medan dottern Ingeborg ingick mesalliance och rymde till Norge. Efter riksrådets död har Säby innehafts af hans afkomlingar af friherrliga ätten Wrangel af Lindeberg, och nuvarande fideikommissarien är majoren frih. Carl Otto Wrangel, sonsons son till riksrådet.

Säby, ett mtl skatte med qvarn och såg, i Frustuna socken af Daga härad och Nyköpings län, beläget vid ett mindre vattendrag, som utfaller i sjön Sillens sydvestliga del. Gården donerades år 1588 från kronan till hertig Carls stallmästare, Ander Nilsson Häst eller Ross, och blef då säteri samt egdes sedermera af dennes måg, Joen Andersson, hvilken också varit stallmästare hos bemälte hertig. Dennes söner blefvo adlade med namnet Rossfelt, och den äldre af dem, Carl, kapiten vid Södermanlands regimente, samt hans son och sonson, med hvilken sednare ätten på svärdssidan 1753 utgick, egde sedermera stället och skrefvo sig dertill. Den siste Rossfelts enka, Hedvig Wigelstjerna, besatt derefter egendomen, hvars säterifrihet år 1768 indrogs. Säby kom sedan, troligen genom köp, till presidenten Edvard

Carleson och derpå till kommerserådet Koschell, som här anlade en stångjernshammare i förbindelse med det närbelägna Ehrendals bruk, hvarunder stället sedan lydt; men är hammaren, likasom bruket vid Erendahl, numera nedlagd.

Säbyholm, en egendom uti Låssa socken, Bro härad och Uppsala län, belägen vid Säbyholmsviken, $^1/_8$ mil från kyrkan, som ligger 6 mil söder om Uppsala, 4 mil nordvest om Stockholm, är bildad af 2 mtl *Edeby*, som grefve Anders Torstensson sig tillbytt, och af $4^1/_2$ mantal *Bärby*, $^1/_2$ mtl Säby, som Lars Bengtsson Skytte sig tillbytt; år 1825 egdes en del, kallad *Stora Säbyholm*, $4\frac{1}{16}$ mtl, af ryttmästaren grefve Taube, andra delen, kallad *Lilla Säbyholm*, $2^5/_{16}$ mtl, båda af frälse-säteri-natur, af ingeniör Löfling; år 1849 tillhörde det förra jemte Ekeby m. fl. Braunerhjelm, det sednare jemte Brunnsvik, och en del af Torresta säteri grefve Sparres sterbhus, som år 1863 egde båda gårdarna. — Säbyholms egendom utgöres nu af 7 mtl frälse-säteri samt $1^1/_2$ frälse Ekeby, $1^5/_8$ frälse-säteri *Thoresta*, 1 skatte *Tibble*, jemte 27 st. öar, holmar och skär i sjön Mälaren samt 14 bebyggda lägenheter, allts. med en areal, enligt karta från åren 1848—50, af 11,624 qvadratref, hvaraf 2,755 åker, 578 äng, 7,531 skogsmark, 597 annan duglig skoglös mark samt 7 mtl frälse, $2^1/_2$ frälse-säteri, $^1/_4$ rå och rör; till godset höra vidare väderqvarn och vädersåg; alltsammans var i 1863 års bevillning taxeradt till 471,300 rdr rmt.

Säbyholm, *Säby*, fordom kungsgård, nu mer $6^1/_4$ mtl berustadt säteri i Säby socken af Rönnebergs härad och Malmöhus län, beläget $^7/_{16}$ mil från Landskrona, har, tillika med i sambruk varande arrendegården *Erikstorp*, $^1/_4$ mil från nämnda stad, en egorymd af omkring 840 tld åker och omkring 30 tld sämre betesmark och äng (enligt annan uppgift tillsammans 920 tld). Jorden är af mycket olika beskaffenhet, omvexlande mellan styfvare lera och lättare sand samt på ett och annat ställe mossjord.

Säby gård blef år 1709 af danska krigshären uppbränd och i grund förstörd, hvarefter den låg öde till 1718, då den åter upptogs af landshöfdingen frih. Wilhelm Bennet; har sedermera tillhört general-löjtn. m. m. frih. Albrekt Bror Cederström; inköptes år 1849 af ryttm. Rudolf Stjernsvärd på Widtsköfle för 283,333 rdr 16 sk. bco, och nu sednast 1853 af skånska sockerbruksaktiebolaget i Landskrona, för att der odla hvitbetor. Den jordrymd, som burit hvitbetor, har t. o. m. året 1859 vexlat mellan 190 à 270 tld och afkastningen mellan 1,100 och 1,600 *℔* på tunnlandet; år 1860 skördades 80,000 centner hvitbetor.

Jorden brukas för öfrigt i femårig cirkulation, näml. 1:a träde, 2:a vintersäd, 3:e hvitbetor, 4:e korn, hafra, stundom till någon del hvitbetor, 5:e klöfver och hafra. Utsädet, som år 1818 uppgafs till 200, uppgifves nu till 112 t:r hvete, 69 t:r råg, 80 t:r korn och 80 t:r hafra. På 1840-talet lemnade egendomen i afkastning 2,000 t:r säd, 1,000 t:r rotfrukter och 25,000 *℔* hö. Till egendomen hör ångbränneri för tillverkning af sprit utaf hvitbets-sirup; meijeri med 130 kor, schäferi med 300 får af Costwolds- och Southdowns-racer; ångmaskin om 9 hästars kraft för drifvande af tröskverk m. m.; äfven finnes bränneri för tillverkning af benkol. Här är en vacker (år 1825 uppbyggd) grundmurad manbyggnad i 2:ne våningar, med fronté spis, stora ladugårdsbyggnader samt en betydlig och väl underhållen trädgård med tillhörande park om 8 tunnland. Säteriet med bränneri och väderqvarn var i 1863 års bevillning taxeradt till 366,200 rdr rmt.

Säbylund eller Säby, ett frälse-säteri af 4 mantal uti Örebro län, Kumla socken och härad, är beläget vid Mosjöns södra strand, $1^1/_4$ mil från staden Örebro och 4 mil från Askersund samt utgör ett gods med 21 mantal underl., hvaraf 2 säteri-ladugård, Sättran 18 mtl frälse, 1 mtl skatte, belägna uti Hallsbergs, Hidinge, Wintrosa, Ekeby, Skyllersta och Norrbyås socknar.

Säbylund har tillhört slägterna Lewenhaupt, Cederhjelm, Gyllenspets, von Essen, gjordes till fideikommiss af en utaf frihets-tidens patrioter, Claës de Frietzsky, samt innehafves nu inom en slägtled å qvinnolinien af fröken Charlotta Lewenhaupt, som utarrenderat det

till baron G. de Géer på chefsbostället Björka mot en arrendesumma af 13,272 rdr rmt. Af Djurberg uppgifves egendomen år 1818 haft stor mangårdsbyggnad af trä, 2 våningar hög, innehållande 23 rum, och trädgård med vacker lustpark. Genom en i sednare åren verkställd sjöaftappning har Säbylund med en del underlydande, äfvensom alla närgränsande hemman, hvilka hufvudsakligen egas af bönder, vunnit en betydligare tillökning af god, odlingsbar mark. Skog växer tillräckligt; den så väl som landtbruket skötes efter nya rationela grunder. På egorna finnes kalkstensbrott. Örebro läns landtbruksskola har varit inrättad här sedan 1855 och besökt år 1857 af 12 lärlingar, men är nu förflyttad till Lunds egendom.

Till återbetalning af det lån, som blifvit beviljadt för verkställande af förutnämnda sjöaftappning, är faststäldt genom kongl. brefvet af den 21 Oktober 1861 att utgå såsom allmänt onus för Säbylund och Sättran, tillsammans 4 mtl, för åren 1861—74: 110 rdr 74 öre samt för år 1875: 58 rdr 10 öre. För qvigor från denna egendom erhölls första priset på landtbruksmötet 1862. Vid godset inom Kumla socken bodde år 1864: 287 personer.

Säckestad, ett frälse-säteri af 1½ mtl, beläget uti Skaraborgs län och Trästena socken af Wadsbo härad, vid sjön Ymsen, 1½ mil s. o. från Mariestad, ¼ mil vester från kyrkan, hette fordom Ymsjöholm och var beläget på en holme uti sjön, dit 2:ne stenlagda vägar förde; men dels genom sjöns sjunkande, dels genom hans fyllning har nämnda holme blifvit så med landet förenad, att den för närv. synes vara en större udde. Enligt en sägen skall gården, som fordom varit befäst, legat invid berustade säteriet *Nyruds* egor, hvilket icke synes otroligt, då man besinnar, att det hade midt emot sig tvärt öfver sjön det befästade slottet *Ymseborg*, och att grannsämjan med Folkungarne kanske icke alltid var den bästa. I början af innevarande århundrade flyttades mangården med tvenne flyglar från holmen till sin nuvarande plats, som är förskönad med trädgårds- och parkanläggningar.

Från 1100-talet vet man, att egendomen tillhört Bonde-slägten; den först kände är biskopen i Skara, Bengt I, död 1190; af öfriga må nämnas Måns Bengtson (Svarte Skåning) till Säckestad, riksråd och riddare 1322—1334, Thord Bonde till Bordsjö och Säckestad, r. r. och riddare, död 1412, r. r. Magnus Bonde till Traneberg, död 1493, hvars son, Måns den Unge kallad, gaf Säckestad till Skara domkyrka enligt en förteckning bland gamla handlingar på stället, hvarutur följande anföres ordagrannt: »Förberörde herr Måns Bonde gick till och sköt en guldsmed ihjäl i Lidköping och tog så hans hustru och rymde till Norrige med, och som egde Säckesta med all dess lägenheter, hvilket då hette Ymsjöholm. När nu fadern, den gamla herr Måns Bonde, dödde, sände den unge Måns Bonde, som då höll sig undan uti Norrige, till biskop Sigge, som då var biskop uti Skara och då hans frände på mödernesidan, att han skulle skaffan in i riket igen, det han ock gjorde med det besked, att han till Skara domkyrka skulle ge sin gård Ymsjöholm med all dess lägenhet, hvilket allt så skedde, då biskopen sedan kallade det efter sitt namn *Siggesta* och bodde han derpå; så länge han lefde, så låg det till Skara, och är det nu en god tid sedan, att det hafver allt följts åt, och då låg alla de ängar både på utby och Hjälsta mador, samt Ribbenäs fiske som ock sedan blef kalladt biskopfisket. Jag minns grannt att då var intet torp byggt, förrän min salig fader det byggde, det jag menar mången god man det veta skall m. m., datum Säckesta den 15 Oktober 1639.

Carl Bonde.»

Sedermera var egendomen biskoparnes i Skara till 1575, då hertig Carls furstliga råd och marskalk herr Philip Bonde bevisade, att det kommit från »Böndernas slägte», och fick det igen först som förläning och sedan 1580 till fullt frälse. Herr Philip Bondes husfru, Carin Ulfsdotter Snackenborg (Bååt), hofmästarinna hos drottning Christina den äldre 1604, † 1640, fick bref på Ribbenäs fiske. Vid reduktionen var Säckestad nära att gå från Bondarne, men utbyttes af fru Anna Uggla, enka efter Lennart Bonde, mot hemman i Uppland. Seder-

mera hörde det till slägten, tills fröken Margaretha Bonde, född på Hallandsberg 1707, dog på Säckestad år 1776, den sista arfvingen. Den sista på svärdssidan af Säckestadgrenen var Gustaf Gabriel Bonde. — Sednare egare hafva varit en baron Palmstjerna, landshöfd. baron Silfverhjelm, hvars dotter lät verkställa förut omnämnda manbyggnads flyttande till sin närvarande plats. Från henne köptes godset af baron Karsten von Otter, som sålde det till öfverste Carl Axel Carleson, hvilken åter 1857 sålde det till löjtn. Wilhelm Ramsay, som mycket förbättrat och förskönat stället.

Säckestads gods, som uppgafs 1818 haft hjelplig skog och på 1840-talet bestod utom säteriet af $4^1/_2$ mtl frälse och 17 torp, år 1857 af $7^1/_2$ mtl med c:a 2,000 tlds areal, uppgafs år 1864 utgöras af 6 mtl med 800 tld åker, 30 torp och bondgårdar samt ega förträfflig jordmån, stor och vacker skog. Uti 1863 års taxeringslängd var $1^1/_2$ säteri med underl. $4^1/_4$ mtl frälse åsatt ett tax.värde af 188,500 rdr rmt. Säteriet är extra rotaradt i roten № 24 med rote-taxation af den 25 Dec., enligt kongl. bref den 18 Juli 1848.

Sädersandsviken, å Fårö på Gotland, har ankargrund med osäker botten, är öppen för sydlig och sydöstlig vind, har ingen lots.

Säfsjö, landtegendom, och *Säfsjöströms* eller *Skahus* bruk utgöra ett gods, beläget i Lenhofda socken och Uppvidinge härad af Kronobergs län, vid sjön Alstern, $^3/_4$ mil öster från kyrkan, som ligger $3^3/_8$ mil från Wexiö.

Säfsjö frälse-säteri af $6^1/_2$ mantal med underlydande $3^1/_4$ mantal frälse köptes och tillbyttes af Håkan Skytte år 1648 samt Nils Skytte 1689, och anlades här af en af dem — hvilkendera är okändt — det äldsta pappersbruket i Småland. Jernbrukets första privilegier äro af år 1730 för majoren Håkan Skytte å anläggandet af en masugn, en stångjernshammare med 2 härdar samt 1 knipp- och 2 spikhamrar; sedermera erhöll advokatfiskal Math. Brock år 1760 privil. att uppföra en stångjernshammare med 2:ne härdar på Skahus egor, $^1/_4$ mil nedanför Säfsjö-verken. Tillverkningen, i början 520 *skpd*, sedermera ökad till 1,045 *skpd*, var år 1862: 3,829 centn. stång- och ämnesjern vid blott en härd (år 1861 skedde smidet vid 2 härdar), 1,097 centn. manufaktur och 391 centner gjutgods.

År 1774 försåldes Säfsjöströms bruk med underlydande hemman på bankoauktion till Eksjö Hofgårds bolagsintressenter, som innehade det till år 1812, då bolaget upplöstes, och Säfsjöströms bruk med landtegendom försåldes till brukspatron Barchæus. År 1833 var grefve Gustaf Hamilton på Barsebäck egare och 1863 ryttm. S. af Petersén. År 1778 förstördes masugnen jemte öfriga verken till följd af det genom dammarna trängande vattnet, och år 1862 uppbrann smedjan. Bruks- och landtegendomen utgöres för närvarande af $6^1/_4$ frälse-säteri *Säfsjö,* tax. till 64,800 rdr, utom underl. $3^1/_4$ frälse, $^5/_8$ skatte *Forssa* och *Skahus* qvarnar och sågar, stångjernsbruk, tax. till 6,000 rdr, 3 knipphammarstockar, tax. till 6,000 rdr, svarfveri och slipinrättning, tax. till 2,000 rdr, en masugn, tax. till 12,000 rdr, pappersbruket, som tillverkar för cirka 7,000 rdr, med 12 arbetare.

Vid säteriet och bruket bodde år 1863: 310 personer med 70 hushåll. Godset har eget skolhus.

Säfsjö, ett frälse-säteri af 4 mantal uti Ljunga socken af Westra härad och Jönköpings län, är taxeradt till 40,000 rdr och eges af 2 bönder. — Här är **Säfsjö** jernvägsstation å jernvägslinien mellan Alvestad och Jönköping, $6^1/_4$ mil s. v. från sistn. stad, i närheten af landsvägen mellan gästgifvaregårdarna Wrigsta och Hvetlanda.

Säfsjön, i Arvika socken, Jösse härad och Carlstads län, har nyligen blifvit uttappad, hvarigenom en gräsbunden äng, bestående af bördigaste lermylla på lerbotten, af omkring 400 tld erhållits. Afloppskanalens botten vid sjöstranden ligger 5,7 fot under det djupaste stället af sjöbotten, då undersökningen skedde, och den docerar 4 fot på en sträcka af 4,000 fot. Kanalen är sprängd genom berg, högst 17 fot djupt till $^3/_4$ af dess längd ifrån sjön räknadt, hvarjemte sjöbotten är genomskuren af en större och en mindre afloppsgraf. Till utförande

af arbetet har Kongl. Maj:t beviljat ett statsbidrag af 10,000 rdr rmt. Kostnadsförslaget upptager en summa af 22,141 rdr 50 öre rmt; men verkliga kostnaden anses uppgå till mer än dubbelt.

Säfsnäs, äfven kalladt Säfsen, i äldre skrifter Säbsen, en socken uti Wester-Dalarnes fögderi och Stora Kopparbergs län, belägen 13 mil från Falun, 20 mil från Westerås, gränsar till Grangärdes, Näs, Jerna och Äppelbo socknar, emot Gåsborns och Rämmens socknar i Carlstads stift samt Nya Kopparbergs och Hellefors socknar i Örebro län; den omgifves af stora bergshöjder, små sjöar, kärr och moras samt vidlyftiga skogar. Dess längd är 4 och bredden 3 mil, arealen 113,454 tunnl., hvaraf 2,773 äro vatten. De största sjöarne äro *Leijen, Skärsjön, Stora Läsen, Säfsjön* och *Håen;* i *Wesman* utfaller socknens största å *Låselfven*. De högsta bergen äro *Leijberget, Kullerberget, Österhöjden* och *Eskilsberget*. Malmanledningar träffas på *Malmbergshöjden*, som har gul kopparkis af 23 procents halt med gnistror af blyglans, samt i *Björndalen*, som har bergkalk med serpentin och äfven jernmalm. Åkerbruket är ringa, boskapsskötseln betydligare; bruksrörelsen gifver dock invånarne deras förnämsta näring, utom hvilken trakten vore nästan icke annat än en vildmark, der Finnarnes svedjeland vore den enda odlingen. Angående socknens första befolkning lefver ännu en tradition bland härvarande finska folkstam; »hyfva konungas Carl (det är den förträfflige) har rest igenom skogarna här och saknat inbyggare, hvadan han förskrifvit deras förfäder från Finland och Tavastland, dem han gifvit frihet och förmåner, för det de här anlagt sina boställen»; men sedan bergsmännen begynte drifva sina hyttebruk, hvartill skogarne behöfdes, nödgades Finnarne att uppsöka sig mer aflägsna platser. Ibland bergsprivilegierna finnes en kongl. resolution under d. 22 Juni 1641, som påbjuder, att Finnarne skulle bortdrifvas och deras kojor uppbrännas m. m.; men på det de icke alldeles måtte blifva utödda, hafva de låtit skattlägga sina torpställen, churu icke annorlunda än efter häradsrättens godtfinnande, till vissa pund myrjern, hvarföre de ock åt Wärmlands bergslag i jordeboken stå antecknade för bergskronotorp. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,981, 1850 af 2,845 och 1863 af 2,932 personer på 639 hushåll, innefattar $3^1/_3$ mantal skatte, $^7/_{94}$ mtl krono; uppskattade värdet är 546,959 rdr rmt, hvaraf 174,177 rdr för verk och lägenheter. — Soldatrotarne äro 4.

Kyrkan, af trä, är uppförd 1763 på bruksegarnes bekostnad, hvadan de hafva patronatsrätten till pastoratet. Den gamla kyrkan var uppförd 1696. Barnundervisningen bestrides uti 2 flyttbara folkskolor af 2 examinerade och 1 oexam. lärare; af skolbarnen undervisas öfver hälften i hemmet. Skolstationerna äro mycket aflägsna från hvarandra, äfvensom hemmanen från skolorna. — Utom bondhemman, fäbodställen och finntorp, anlagda på höjder, har socknen inga märkligare gårdar, utom bruken, som äro *Gravendals, Fredriksbergs* och *Thyfors* samt *Strömsdals* och *Ulriksbergs* masugnar. Nybyggarne, som blifvit kolare under bruken, hafva byggt sina egna torpställen, der de uppodla något åker. — De först bebyggda byarne äro *Säbsen, Skipsen, Drapsen* och *Hån;* en del hafva namn af belägenheten, såsom *Qvarnberg, Dunderberg, Elgberg, Rihöjd, Elgsjöhöjd* och *Fröserås* m. fl. — Adress: Philipstad.

Säfstaholm, *Sevedstaholm*. Herrgård uti Westra Wingåkers socken af Oppunda härad och Nyköpings län, är belägen $^1/_5$ mil vester om sjön Kolsnaren, vid den deri utfallande Wingåkers-ån, som genomskär den grönskande, fastän ännu vattusigtiga slätten, hvilken sträcker sig omkring den på en liten höjd nästan midt i socknen belägna, stora och prydliga kyrkan, och som omgifves på tre sidor af skogbevuxna höjder och på den fjerde af nämnda vackra insjö. Platsen, der Säfstaholms herrgård nu ligger, intogs fordom och ännu 1847 af en stor by med det, från det gamla Säfvestad förkortade namnet Säfsta; byn utgjorde en mönsterbild för det svenska ursprungliga bondesamhället och beskrifves såsom »trång, sammangyttrad af en mängd kojor och kåkar, utkastade enligt tillfällighetens spel i alla möjliga vinklar; den egde

sina gator — men der smutsen stod qvartershög under en stor del af året — hade sitt torg — en öppen plats, der byns fäder medelst trumma sammankallades till rådplägning; den egde sina körsbärsdungar och humlegårdar, såg treflig ut på afstånd om sommaren, och det ensliga skenet från spiselhärden har många tysta vinterqvällar hos den öfver slätten färdande väckt känslan och minnet af hemmets och den egna härdens stilla lycka. Men okunnigheten, vidskepelsen bodde derinne; det var mörkt der både utom och inom hus. Orenligheten rådde der som i orubbadt bo.» — Den första uppgift, som påträffas rörande Säfsta, är en i Julita klosterbref befintlig, att Måns Bengtsson Natt och Dag, Engelbrechts mördare, skulle 1454 skänkt någon del deraf till Julita kloster. Ehuru ej med säkerhet kändt, antager man vanligen, att den del af Sävesta, som nu utgör Säfstaholm, stannade inom slägten Natt och Dag, tilldess den 1598 tillföll Göran Nilsson Posse till Sjögerås och Gammelstorp genom hans giftermål med Ingeborg Johansdotter Natt och Dag. Som denne Göran Posse var en ifrig anhängare af konung Sigismunds parti och författare till den beryktade skriften: »Hertig Carls slagtarebänk», måste han, då lyckan vände hans herre ryggen, lemna landet samt begaf sig till Polen, hvarefter hans gods, enligt Norrköpings beslut af år 1604, skulle indragas till kronan, så vida han ej kunde vinna den utkorade konungens nåd och inom 6 månader åter infunne sig i riket. Men som han ej återvände, förblef hans gods i kronans ego. Den del deraf, som var belägen i Wingåker, innehades på ej kända vilkor af en Sam. Coburn, tilldess Gustaf II Adolf åter öfverlemnade den, såsom mödernearf, till Göran Posses dotter, jungfru Anna, hvilken var gift med öfverste Erik Soop, densamme, som räddade Gustaf Adolfs lif i slaget vid Stuhm. År 1626 skola nämnda makar hafva inköpt det öfriga af byn, utgörande 4 mtl, från Axel Oxenstjerna, hvilken förut löst det till sig af kronan, och enligt en uppgift skola äfven af dem de första byggnaderna blifvit uppförda på den plats, der Säfstaholm nu ligger. Efter mannens död afträdde Anna Posse år 1633 genom byteshandel Sævestadholms sätesgård till riksrådet Åke Axelson Natt och Dag till Göksholm, från hvilken den gick i arf till hans dotter Beata Åkesdotter, som var gift, först med rikrådet, friherre Carl Soop, och derefter med landshöfdingen, sedermera r. r. frih. Gust. Sparre, hvilken skall låtit efter grefve Erik Dahlbergs ritning bebygga gården, sådan den finnes aftecknad i Svecia Antiqua et Hodierna. Sedermera har godset öfvergått med Beata Märtha Sparre till riksrådet Claës Bonde, hvilken 1719 upphöjdes till grefve af Säfstaholm, och har allt sedan förblifvit inom Bondeska slägten. Nuvarande egaren, öfverste kammarjunkaren grefve Gustaf Trolle Bonde, född 1806, ärfde såsom fideikommissarie Wibyholm, 1855 Säfstaholm, hvilket blef tillagdt fideikommissnatur 1834, i det att denna egenskap då öfverflyttades derpå från Björnö i Frötuna socken; år 1861 ärfdes af honom äfven Hörningsholm i Södermanland och Toftaholm i Småland, så att alla den grefliga Bondeslägtens fideikommisser, utgörande enligt uppgift cirka 94 mtl i Nyköpings, 35 i Malmöhus, 44 i Jönköpings, 15 i Kronobergs, $1^1/_2$ mtl i Stockholms län, äro förenade uti hans hand.

Säfstaholm har under föregående egaren, excellensen grefve Gustaf Trolle-Bondes, nära 64-åriga besittningstid undergått en fullkomlig omskapning, hvarvid dock är fäst det anmärkningsvärda minnet, att arbetet började med hjertesorg — redan vid början af sina anläggningar förlorade excellensen näml. henne, med hvilken han ämnat dela allt — och slutade i blindhetens natt — arbetet var knappt slutadt, förrän han beröfvades synen. Nuvarande egaren har fortsatt och förbättrat den gamles verk, hvarom i korthet något må anföras:

År 1804 påbegyntes egendomens omskapning, i det boningshus, flygelbyggnader, murar, ekonomie-byggnader, ruddammar, kanaler, vägar, ja, sjelfva gårdsplanens mark — allt ombyggdes, omlades, omflyttades. Endast grundmurarne af det nuvarande slottets midtparti samt ett kort stycke af alléen vid den nuvarande gårdens norra sida bibehöllos. Gårdsplanen sänktes 3 fot, boningshuset

ombyggdes, och de nuvarande rakt utgående flyglarne tillbyggdes enligt ritning af professor Gjörvell. Hufvudbyggnaden är i sitt nuvarande skick 230 fot lång, 52 fot bred och 44 fot hög. Uti trädgården, som innehåller 6 tld, uppfördes en af de vackraste orangeribyggnader af sten i Sverige. Der gamla Säfvestads by förr låg, uppstod det nuvarande ståtliga Säfsta, med sina bägge likformade, 280 fot långa, 60 fot breda ekonomibyggnader med 4 fot tjocka gråstensmurar, med boningshus för inspektor, gårdskontor och tjenstefolk — allt bygdt i symmetrisk ordning. Detta var den gamle blindes sista storartade verk såsom ekonom. År 1848 raserades den gamla byn och år 1853 voro alla de nya byggnaderna färdiga. Boningshusets salar fylldes med böcker och konstverk. Norra flygeln inreddes till bibliothek, den södra till museum, och ett särskildt rum deri, det vackraste i slottet och ett bland de vackraste i hela Sverige, bestämdes till musikrum. Bland de konstverk och litterära alster, hvarmed rummen äro uppfyllda, förtjenar särskildt nämnas det miniaturgalleri öfver Säfstaholms målningsskatter, som under åren 1844—52 utfördes i aqvarell af Wallander. Målningssamlingen, som uppgår till 168 st., inlöstes 1855 jemte skulpturverken och bibliotheket af omkring 30,000 band af nuvarande egaren för 105,000 rdr rmt. Bland dyrbara taflor märkas A. v. Dyk (ett porträtt), som kostat 3,750 rdr, Backhuysen (2,250 rdr), Paolo Veronese (omskärelsen) och Rocco Marconi. Byströms sköna »Venus och Amor». Permbrefssamlingen uppgår till 639 st.; manuskriptsamlingen till inalles 190 band. Den i vissa fall märkvärdigaste antiqviteten är »hatten», vid hvilken skrockfulla sägner är fästad, och som förvaras i dokumentshvalfvet. Af nuvarande egaren anlägges en park, som är ämnad att omfatta slätten alltifrån Säfsta fram till prestgården; vid norra ändan af parken ligger distriktläkarens bostad, kallad »*Klofsten*». Äfven bör omnämnas, att det år 1862 uppförda spannmålsmagazinet utaf timmer i tre våningar eller bottnar på jernstolpar fick en ståtlig invigning, då Nyköpings läns Hushållnings-sällskap der sammanträdde d. 31 Aug. 1863 vid länets landtbruksmöte, det största i Södermanland hittills hållna.

Säfstaholm är ett stort — men såsom beläget midt i kärren — icke något godt gods; utsigt till att det kan blifva ett bättre är dock förhanden genom ifrågavarande sänkning af sjöarna Kolsnaren och Wiren. Att sjelfva grundstommen till Säfstaholm redan i äldre tider eller åtminstone på 1500-talet icke varit så obetydlig, kan man finna deraf, att då Gustaf II Adolf i Nov. 1612 återgaf jungfru Anna Posse 2 mtl *Säfvesta*, så medföljde 5 mantal. År 1626 utgjordes Säfstaholm, med underlydande, af 11 hemman; nu består godset af 3 mtl säteri Säfstaholm samt $19^{1}/_{8}$ mtl, med derjemte 30 större och 30 mindre torp jemte 6 soldatboställen; hela dess areal uppgifves till 8,526 tld 25,9 kpl., hvaraf 2,300 tld skog. Gården är uppskattad vid taxering till 405,000 rdr rmt. År 1684 utgjordes öppna åkerjorden endast af 33 tld, år 1845 af 225 och 1864 af 350 tld vid Säfstaholm med i sambruk varande *Stora* och *L:a Täppe* samt *Säfsta,* tills. $8^{1}/_{2}$ mtl. Angående skörd och utsäde må nämnas, att från 1767—1776 utsåddes 48,9 t:r säd och skördades 418 t:r; 1857—1861 var utsädet 153, skörden 985 t:r. Foderskörden uppgick från 1792—1801 till 768 lass, från 1857—1862 till blott 446 lass, hvarje lass c:a 30 *lll.* För år 1858 uppgifves utsädet vid hela egendomen hafva uppgått till 474 t:r och skörden till 2,928 t:r. Angående trädgårdsodlingen må nämnas, att de s. k. Säfstaholms rosenäpplen, en ypperlig sort som matäpplen, har från denna trädgård sitt ursprung. Trädskolor äro sedan några år under arbete vid Säfsta. År 1810 började här odlingen af klöfver, som först år 1824 blef ordnad. Vid gården hafva framfödts 1783: 5 hästar; 1863: 17 och 1858 vid hela godset 70 st. År 1764 utgjorde godsets befolkn. af 504, år 1863 af 707 personer. Med afseende på hvad som är gjordt för godsets underhafvande må nämnas, att ett mindre fattighus för godsets ålderstigna och vanföra har under de seduare åren blifvit uppfördt å Säfstaholms mark. För Säfstaholms och Kesäters egendomar gemensamt finnes ett lånemagazin, ursprungligen stiftadt

1750 af dåvarande egaren, men tillökt af följande egare, så att den stadigvarande fonden nu mer är bestämd till 300 t:r råg, 100 t:r korn samt 500 rdr i penningar, — hvilken fond ej får förminskas. Af inflytande räntor utdelas årligen $12^2/_3$ t:r säd till de mest behöfvande å godset. Af närvarande egaren är skänkt ett jordstycke af omkring 15 kapplands vidd, väl beläget mellan kyrkogården och skolmästarens bostad, till skolträdgård.

Säfva. Egendom i Altuna socken och Simtuna härad af Westerås län, bestående af 2 mantal säteri-ladugård med underlydande 1 mtl Högsberga och $^1/_2$ mtl Hvilstena, båda frälse och belägna i samma socken, samt qvarn och såg, ligger vid Örsundsån. Stället, som fordom hört under det närbelägna gamla herregodset Flosta, eges nu af Anders Olsson i Östra Åby i Thorstuna och A. Lindvall, den sednare boende på gården.

Säfvar, en socken uti Westerbottens läns första fögderi, är belägen $2^1/_2$ mil från Umeå stad, omfattar med Holmö kapell 19,632 qvadratmil land = 454,340 tld, fördelade på $30^1/_{24}$ mantal, hvaraf $28^1/_3$ skatte, $1^1/_3$ krono, $^3/_8$ frälse, bebodda 1839 af 1,790, år 1850 af 2,621 och år 1862 af 2,978 personer, hvaraf c:a 2,630 höra till Säfvar och 340 till Holmö kapell. Inom socknen löpa *Tefteån* genom *Kroksjön, Stäcksjön, Täfteträsket* m. fl. till Täftefjärden, och *Säfvar*-elf, som jemte en östligare gren, kommande från Degersjön, har sitt utlopp i Säfvar-fjärden, der de inom socknen belägna *Säfvar* och *Johannisfors* jernverk hafva skeppsvarf och lastageplats med 4 famnars djup hamn och utrymme för 8 à 9 fartyg. — Socknen, som utgör med Holmö kapell ett regalt pastorat af 3:dje klassen, bildades omkring 1817 af några byar, hörande till Umeå socken, hvaraf må nämnas *Ostnäs, Bygdenäs, Ytterbodan, Ifvarsbodan, Tväråmark, Mångbyen, Åbyn, Säfvar* samt den stora byn *Täfte,* som ligger i en dal, hvarigenom elfven af samma namn går med strid fart till hafvet. I socknens fasta folkskola undervisades år 1862: 78 barn af en examinerad lärare, medan 68 undervisades hemma och 258 saknade all undervisning. — Orten är känd af en i sista Finska kriget der förefallen drabbning. En svensk corps under generalen, grefve Wachtmeister, hade den 17 Aug. 1809 landstigit vid Ratan och efter en lycklig strid vid Djekneboda framträngt på landsvägen söder om Umeå, dit Ryssarne retirerat. Sedan dessa dragit till sig största delen af sin vid Umeå stående styrka begyntes striden den 19 Augusti vid Säfvar, der Svenskarne efter ett långt och tappert motstånd måste dock slutligen vika. Träffningen började på en kulle söder om Säfvar, der vägen kommer från Umeå fram utur skogen och utbreder sig vid skogsbrynet öfver hela byn. Slaget påstod i 8 timmar. Svenskarne förlorade 1,000 man, hvaribland 39 officerare. Fiendens förlust var dubbelt större; men hans trupper voro till antalet öfverlägsna. Grafstenar och menniskoben påträffades ännu 1817 af Schubert på vägen till Djekneboda, dit Svenskarne ställt sitt återtåg. Af nämnda författare omtalas en amazon, hustrun till soldaten Servenius vid drottningens regemente, som hade funnit utväg att i manskläder gå om bord på den till Ratan bestämda flottan för att vid sin mans sida lefva eller dö. Vid Säfvar blef hennes man skjuten eller fången. Midt under fiendens eld samlade hon ny ammunition och förság dermed de soldater, som redan hade användt hela sitt förråd af patroner. Hon erhöll ock tapperhetsmedaljen för sitt välförhållande. I socknen märkas:

Säfvar stångjernsbruk, manufaktur- och sågverk samt herregård, belägna $2^1/_4$ mil norr om Umeå stad, med under jernbruket lydande skatte-hemman, $2\frac{7}{16}$ mtl, samt i och för verken behöfliga hemman af c:a 1 mtl, *Skeppsviks* lastageplats och skeppsvarf, med åbyggnader och inrättningar, allts., tillika med $^1/_3$ af *Johannisforss* stångjernsbruk och manufakturverk, beläget $^1/_2$ mil från Säfvar bruk, med skogar och byggnad m. m. samt dertill hörande betydlig landtegendom och mjölqvarn, ett betydligare gods, som af handelsbolaget O. Forssell & Söner såldes 1862 till frih. Schmidt för 180,250 rdr rmt. Vid Säfvar bruk voro 1860, enligt landshöfdinge-embetets femårs-berättelse, 23 man- och 36 qvinnkön skattskrifna, och 1863 funnos vid hela godset enligt mantals-längden omkring 560 personer.

Säfvared, en socken uti Kinnefjerdings härad af Skaraborgs län, belägen $1^3/_4$ mil från Skara, $^3/_4$ mil öster från Lidköping, gränsande i norr till Kinneviken, omfattar en areal af 0,263 qv.mil land, fördelade på $18^1/_4$ mtl, hvaraf 10 skatte, $2^1/_2$ krono, $5^3/_4$ frälse, bebodda 1863 af 940, år 1855 af 989 och 1805 af 691 personer. Utom en sandås, belägen mellan *Winninga* och det s. k. *Skaraledet*, Brakelund kallad, af $^1/_2$ mils omkrets och bevuxen med små enbuskar, är marken i allmänhet jemn; här och der finnas kärr och mossar. Jordmånen är ömsom lera, ömsom sand. Här är brist på skog med undantag af några gårdar, som hafva ymnig tillgång derpå. År 1818 beräknades åkerjordens storlek vid hvarje mantal till 30 à 60 tld, hvaraf hälften besåddes med 20 à 25 tunnor; 30 à 40 stackar hö beräknades bergas till hvarje mtl. Allmogen är här särdeles mån om att plantera fruktträd utanför sina hem. I brist af gärdsel brukas höga jordvallar, som förses med en liten gärdesgård. Mineralkällor finnas på hemmanen Lunnebergs och Trufves egor, men som äro mindre besökta till följd af den närbelägna Lunds helsobrunn. — Roteringen är 9 man. All fast egendom taxerades 1863 till 613,850 rdr rmt.

Kyrkan, af jemnad och kantad sten, har fått choret tillbygdt i en sednare tid och tornet ombygdt 1784. Socknen, som till 1677 var præbende, utgör nu, med Lindärfva och Hasslösa till annexer, ett regalt pastorat af 3:dje klassen, ett af de ringaste inom Skara stift, med en folkmängd af 2,077 personer. Barnundervisningen bestrides uti 2 fasta folkskolor af 2 examinerade lärare; nära hälften af skolbarnen undervisas dock i hemmet. Till skolan hörer ett planteringsland af 324 qvadratalnars ytvidd. Här finnes socken-magazin. Socknens fornlemningar utgöras af 21 stycken smärre grifthögar på ofvannämnda hed, Brakelund, hvilka gifvit anledning till förmodan, att der stått ett fältslag och troligen äfven till sägnen om en här i gamla tider befintlig stad.

Af gårdar märkes främst det för sin vackra belägenhet vid Wenern utmärkta ber. säteriet *Filsbäck*, med fiske i sjön, underlydande äro $^7/_8$ mantal; sedermera majorsbostället *Åhlebäck*, 1 mtl krono-säteri, *kyrkoherdebostället Sävaredsstommen*, 1 mtl. — $^1/_2$ mtl Stora, $^1/_8$ mtl Lilla *Ålycke* och $^3/_{16}$ *Torestorp* utgöra ett gods. — $^1/_4$ mtl *Trufve,* — $^1/_2$ mtl *Säfvared. Sven Torstensgård* är ett militiæ-hemman. Utjorden *Kyrketorp* eges af kyrkan. — Adress: Lidköping.

Säfve, fordom Sjöfar och ännu af allmogen i dagligt tal kallad Sjoe, en socken på ön Hisingen, uti Westra Hisings härad af Göteborgs och Bohus län, omgifven i söder af Backa, Tufve och Björlanda socknar, i norr af Kongelfs socken, i öster skiljd från Westergötland genom Göta elf, innehåller på en jordvidd af 0,441 qvadratmil land $68^1/_4$ mtl, hvaraf 61 skatte, $2^3/_4$ krono, $4^1/_2$ frälse, bebodda 1863 af 1,998, år 1860 af 2,033 och år 1805 af 1,417 inbyggare. Marken är uppfylld af kala berg; rådande jordmånen är lera samt någon mull- och sandjord. Löfskog till husbehofsbränsle finnes på säteriet *Hökälla* samt välbyggda gården *Klaraberg* och för öfrigt på gårdarna *Djupedal, Österslätt, Lerbäck, Ingebäck* och *Laseröd;* af bränntorf finnes sparsam tillgång. På gränsen mot Björlanda socken ligger en stor uppodlad slätt, kallad *Myklahed* (den stora heden), som fordom skall varit skogbevuxen. Vid Nybro, öster i socknen, är ett färjställe öfver Göta elf. Socknen, hvars kyrka är en större stenbyggnad med 8 fönster och oljemåladt tak, anslogs 1693 till præbende för en lektor vid Göteborgs gymnasium, men utgör nu åter tillsammans med Backa och Björlanda ett regalt pastorat. I äldsta tider synes det äfven hafva inbegripit Rödbo. I socknens fasta skola undervisades 1863: 130 barn af en exam. och 3 oexaminerade lärare samt en lärarinna, medan 146 barn erhöllo undervisning i hemmet. Vid Bärby finnes en af hofrättsrådet Zach. Stjerncreutz år 1812 stiftad vexelundervisningsskola, den första af detta slag i Göteborgs stift och den tredje i ordningen inom riket. Här äro åtskilliga fornlemningar, såsom bautastenar, ättekullar samt några s. k. stenkistor, af hvilka isynnerhet utmärker sig hällkistan vid Stensby. Vid berget *Hofgården* är fäst en saga, liknande den om *Ljungby* horn. S:t *Olofs källa* framrinner ur berget vid *Bönneröd.* Utom förutnämnda gårdar märkas här: *Bärby,* 1 mtl, häradshöfdingeboställe, ett utmärkt

godt hemman, *Trolleröd* 1 mtl, pastorsboställe, $^3/_4$ *Tofter*, länsmansboställe samt välbyggda gårdarne *Nordtaka* och *Bäckebol*. Af byar må vidare nämnas *Askesby, Assmundtorp, Brunstorp, Gunnesby, Kyrkeby, Kärra* och *Öxnäs*. — Från Säfve kyrka till adressorten Göteborg är $1^3/_8$ mil och till Kongelf 1 mil.

Säfve å. Det betydligaste af de vattendrag, som Göta elf under sitt utlopp upptager från Westgötasidan, upprinner ur den i Elfsborgs län $^1/_4$ mil norr om Borås belägna Säfve-sjön (500 fot öfver hafvet), som ligger mellan Wånga, Temta och Närunga socknar. Åns vanliga bredd är 70 à 80 fot; dok blir den strax öster om Eklanda by i Siene socken betydligt bredare, ända till 150 fot, så att den der bildar liksom en smal sjö, hvarefter den återtager sin vanliga bredd; dess djup varierar mellan 3,10 och 14 fot; dess lopp är lugnt och stilla genom kärriga, vattendränkta ängar; från Ränatorps egor utgör den utefter nära 32,000 fot Siene sockens gräns emot Allgustorps och Sköfde socknar, hvarefter den åter flyter inom Siene socken, skiljande bostället Mängsholm från den öfriga socknen. Genast vid sitt inflöde i socknen, vid Hedesqvarn, bildar ån ett 5 fots högt fall, men flyter sedan stilla ända till Wårgårda, der den gör ett tvärt fall af 14 fot utefter en klippa, som går rätt öfver ån; och på 300 fots afstånd derifrån bildar den ytterligare ett 7 fots fall, hvarefter den återtager sitt stilla lopp, som den bibehåller mellan låga, vattensjuka stränder, synnerligast på norra sidan, tills den utflyter ur nämnda socken i gränsen mellan Hohl och Fullestad vid Spånga qvarn, der den gör ett 7 fots fall, hvarefter ån flyter åt sydvest med 2 mils lopp till Alingsås, der vattnet, som afleder sjön *Stora Färgen* m. fl. mindre sjöar upptages, hvarefter ån inflyter i den betydliga sjön *Mjörn*, som utfaller med forsar vid Solvind och Nossesund (Norsesund) i sjön *Säfvelången*, från hvilken ån med mycket hastigt lopp genom en allt trängre floddal nedgår till sjön *Aspen* samt slutligen utfaller i Göta elf vid Gammelstaden. Säfveåns höjning synes af följande uppgifter: *Aspens* höjd 45,5 fot, Säfvelångens 180,5 f., Mjörns 201,0 f., Antens 216,5 f., Färgens 211 fot, vattenytan norr om Alingsås midtför Tokebacka, 204 fot, strax ofvanför Lagmansholm, 273 fot, allt öfver hafvet.

Säfvenäs, ett frälse-säteri af 1 mtl, beläget uti Örgryte socken af Säfvedals härad och Bohus län, $^3/_8$ mil från Göteborg, utmed Säfveån, är välbebygdt med en två-vånings manbyggnad med 2:ne flyglar, allt af trä, hvarifrån fri utsigt erbjudes öfver nästan hela Göteborgs stad, Gammelstaden, Masthugget och Carl Johans kyrka samt en del af Hisingen.

På 1600-talet egdes Säfvenäs af guvernören i Göteborg P. Ribbing; har på 1700-talet genom köp tillhört slägten Campbell, direktören vid svensk-ostindiska kompaniet Jacob von Utfall, brukspatron O. Ström, kapiten Abraham Blix, hvilken afträdde säteriet år 1807 i börd till vice pastorn, magister C. G. Santesson, af hvars arfvingar egendomen såldes 1820 till Z. Wideberg; år 1863 egdes Säfvenäs, tax. till 59,500 rdr, jemte underlydande $^3/_8$ mantal *Torssa*, af herr G. W. Lundström.

Säfvedal, ett härad uti Westergötland, Göteborgs och Bohus län, innefattar staden Göteborg med Carl Johans församling samt nedanstående 4 socknar, med en areal af 52,904 tld fast land, fördelade på 105¼ mtl, och hvaraf 2,950 tld äro odlad jord, 2,534 tld naturlig äng. — Häradet utgör med Askums, Östra Hisings och Westra Hisings socknar Göteborgs fögderi och domsaga med tingställe vid gästgifvaregården uti Landvetters socken. Från 1592 till 1621 lågo de svenska socknarne på Hisingen under Säfvedals härad, som då hade sitt tingsställe dels i Nylödöse stad, dels på Elfsborgs kongsladugård, och dels vid *Pixbo*. År 1621 kommo de under Askims härad; 1680, då landshöfdingen bodde på Bohus, aflystes de från Elfsborgs län och lades, tillika med hela Säfvedals och Askims härader, under Bohus län.

		Bevillning		
	folkm.	för egend.	ink.	III a.
Landvetter	1,317 p.	90 rdr	32.	—
Härryda	1,179 »	79 »	56.	5.
Partilled	1,816 »	849 »	1,505.	22.
Örgryte	1,855 »	915 »	1,807.	54.
Carl Johans förs.	11,185 »	3,029 »	10,210.	—

Säfvedes härad, som i äldre handlingar kallas Sigvadi, Sifvedi, Säveda, enligt någras förmenande af Seve sjö eller säf, till följd af häradets många insjöar, men enl. Crælius fått namn efter Sif den

Helige, är redan omnämndt under art. Sevedes härad. Häradssigillet var fordom en kärfva, men nu ett med roten uppryckt och i toppen afhugget träd.

Såhlen, en by uti Lima socken af Stora Kopparbergs län, belägen öfverst i socknen mot norska gränsen, 1¼ mil från Transtrands kapell, öster om Wester-Dalselfven, är märkvärdig deraf, att Gustaf Eriksson Wasa, som under sin flykt i Dalarne år 1521 hit anlände, sedan han förgäfves uppmanat folket till fäderneslandets försvar och ämnade begifva sig utur riket, upphanns här af de utskickade dalamännen Engelbert och Lars från Kettilbo, som äfven öfvertalte Gustaf att vända om till Mora. — Gården, der Gustaf Wasa uppehållit sig, och hvarest han påstås ha legat i två nätter, skall vara *Nils Persgården;* källaren, som begagnades af honom till hvilorum, är ännu väl bibehållen och har mycken likhet med den i Utmeland. Trakten kring Såhlen är utmärkt skön. Högt öfver byn hänger, i vester, fjellet med sin ljusa snöstrimma, derimellan och elfven flyter en bäck, kallad *Brunbäcken.* Betydelsefullt nog, att detta samma namn skulle förekomma både på den plats, der lyckans sol för Wasa-fursten syntes vara i nedgående och der den sedan först började stråla rätt klart.

Sälboda, *Sällboda,* ett jernverk uti Gunnarskogs socken af Jösse härad och Carlstads län, består af stångjernsbruk med 4 smälthärdar och vällugn samt manufakturverk vid 1 spikhammare och en vattenslägga; brukets första privilegier äro af år 1721, och är tillverkningen, som år 1818 uppgafs till 600 *skℓℓ* och 1840 till 1,350 *skℓℓ* stångjern af köpt tackjern vid 3 härdar, numer oinskränkt; tillgången på kol skall vara mindre riklig. Till verket hörer en landtegendom af 1 mtl frälse Westra Sälboda samt delar af hemmanen *Ö:a Sälboda, Sättra, Stommen, Räxed, Kjätterud* m. fl., *Westra* och *Östra Sälboda* tullmjölqvarnar af 4 par stenar, en såg med ett blad, Räxeds tullmjölqvarn af 4 par stenar, dito salusåg, Östra Sälboda såg med ett blad. Hela taxeringsvärdet upptogs i 1863 års bevillning till 328,253 rdr rmt, inber. för Räxeds bruk. — Vid Sälboda bruk, hvaraf $^2/_8$:delar eges af disponenten, baron S. Fleetwood, och $^3/_8$:delar af enkefru Röhss i Göteborg, bodde år 1863: 160 personer med 28 hushåll.

Sälfvan (i 1825 års jordebok), *Sellevalla* (i äldre handlingar), äfven *Sveavalla* kallad. By, belägen i Örebro län, Edsbergs härad och Hidinge socken, af 4 mtl frälse, 1 mtl skatte, bebodda 1861 af 192 inbyggare på 36 hushåll. Af byn innehafvas 3¾ mtl frälse, $^5/_{16}$ mtl skatte, inköpta småningom redan 1841, af brukspatron P. Hinnerson på Garphytte bruk. Arealen till denna egendom utgör 630 tld i inegor och något skogsmark; utsädet af råg och hvete uppgafs 1857 till 25 à 30 tunnor, af ärter, vicker och hafra till omkr. 60 à 70 tunnor; c:a 10 st. hästar, 15 à 20 par oxar, 40 à 50 stycken kor vinterfödas här, utom ungboskap. Manbyggnaden, som består af 3 våningar, innehållande 25 rum, byggd på 5 hvälfda stora källrar, under skiffer och plåttak, är nyligen reveterad, 2:ne ladugårdar af sten finnas, jemte ett större magazin i 3 våningar, och 3:ne tröskverk af trä, stall för 10 hästar, 2:ne flyglar med 12 rum, allt under tegeltak. Fastighetsvärdet taxerades 1862 till 100,000 rdr rmt. De öfriga $\frac{1}{16}$ mtl, taxerade till 23,800 rdr rmt, hafva 7 egare.

År 1710 bekom stallm. H. Anrep under Norrköpings besluts vilkor frälsehemmanen. Skatte-hemmanet köptes till skatte 1763 af major Lagerhjelm och borgmästar Kerrman för 200 daler s:mt till understöd för Öfra Lannafors bruk. — Här anses hafva varit en stor stad och »Sveamäns» förskansning midt emot Göthesvalla (nu Göksvalla) på andra sidan strömmen, och skall här hafva stått ett fältslag i 6:te århundradet mellan konungabröderna Amund och Sigar, hvarvid den förre säges hafva stupat samt blifvit begrafven under en ek, kallad kungseken, på de invid egorna liggande Lanna högar eller *Höga Hed.* — Den på egorna likaledes belägna helsokällan, vid hvilken en större s. k. offerhäll finnes, skall enligt sägnen fordom varit mycket begagnad, hvarom ock de dit ledande ovanligt djupa trampvägarne vittna; hon besökes nu mer endast midsommarstiden af ortens allmoge. Källan skall emellertid innehålla starkt mineralvatten.

Sällebråten, ett skatte-hemman, se Lidhults socken.

Sälleryd, ett berustadt säteri, se art. Ekesjö socken.

Sällerhög, rättare *Skjellared,* Stora, såsom det skrifves i mtls- och taxeringslängderna, fordom *Skällaryd,* ett frälsesäteri af $^7/_8$ mtl uti Asklanda socken, Gäseneds härad och Elfsborgs län, 2 mil öster om Alingsås, med en särdeles vacker belägenhet; öfver dess med löfskog täckta egor ser man en större sjö, omkring 20 kyrkor samt Westergötlands största höjder *Kinnekulle, Hunne-, Mösse-* och *Ålleberg.* Åbyggnaderna äro af ek. — Säteriet har i äldre tider tillhört Röde-ätten, hvaraf må nämnas Christoffer Andersson, som blef af konung Gustaf I brukad i åtskilliga beskickningar till Danmark; sedan 1816 har gården tillhört slägten Lilljehöök. — Skjellared Storeg. med $^3/_{16}$ mtl Skjellared Lillegård samt andra $^3/_8$ mtl underl. var i 1863 års bevillning taxerad till 28,600 rdr rmt.

Sällstorp, fordom *Sakelstorp* (år 1277), *Segelstrup* på 1500-talet, en socken uti Wilske härad och Halmstads län — $1^1/_2$ mil n. v. från Warberg, omgifves i norr af Weddige, i vester af Åhs, i söder af Stammareds socknar och i öster af Grimmared i Elfsborgs län; arealen är 0,201 qvadratmil, hvaraf 0,002 insjöar. Den odlade jorden är jemn, utmarken bergaktig. Socknen genomskäres af Skyttran. Rådande jordmånen är lera och lermylla. Denna trakt är fri från den eljest å orten stor skada förorsakande flygsanden. Norra delen af socknen har hjelplig skog, den öfriga lider brist derpå. Socknen, som år 1805 beboddes af 418, 1862 af omkring 550 inbyggare med 95 hushåll, innefattar $20^1/_2$ oförmedlade, till $16^1/_6$ förmedlade mtl, hvaraf $10^5/_{12}$ skatte, $2^1/_4$ krono, $3^1/_2$ frälse, taxerade 1863 till 313,100 rdr rmt. — Linodlingen är högt drifven härstädes, och karlarne äro skickliga timmermän, snickare och byggmästare. — Kyrkan, belägen på ett sumpigt och osundt ställe vid foten af ett berg, är 31 alnar lång, 11 alnar bred och täckt med tegel; afståndet till kyrkan i moderförsamlingen Weddige är $^3/_8$ mil. — Af byar och gårdar finnas *Sällstorp, Ulfvatorp, Holmåkra* och *Svenstorp;* 1 mtl krono *Kusagärde; Klingeberg.* — Adress: Warberg.

Sälna by och gårdar, se art. Skånella socken af Stockholms län.

Sälö. Känningsbåk på Sälön, belägen vester om ön Malmö utanför fiskläget *Grafvarne* i Askums socken, Sotenäs härad och Bohus län, 5 mil från Strömstad, 4 mil från Uddevalla och 8 mil från Marstrand; den blef 1730 uppförd af sten, men har, efter att redan år 1754 varit alldeles förfallen, åter blifvit uppbyggd af sten; beskrifves på 1780-talet såsom åttkantig, 32 alnar hög och 30 alnar i omkrets, på ett skär, $^1/_2$ mil från Kongshamn; inom denna båk är en ganska säker och god hamn att tillgå.

Säm, Norra, Södra och **Mellan-.** Tre mantal skatte uti Grums socken af Carlstads län, omkring $2^1/_2$ mil från Carlstad; häraf egas 2 mtl Norra och Mellan-Säm, tax. till 84,000 rdr, af en, och 1 mtl Södra, tax. till 30,000 rdr, af tre bönder. En gårdsdel kallas ock *Hammarsten,* vid hvilken häradets tingsställe är beläget. Norra och Södra Säm äro reducerade donationer från majoren Hillebrand Ugglas arfvingar; majoren skref sig till Hammarsten, som af Fernow uppgifves vara bebygdt till säteri på 1670-talet. Linnartsberg skall ock, enligt samma författare, vara af delar i Säms by bebygdt till säteri vid ungefär samma tid. *Mellan-Säm* köptes till skatte 1740. — I bevillning för alla hemmanen erlades 1862: 34 rdr 20 öre.

Säm, en egendom uti Nafverstads socken, Bullarens härad af Göteborgs och Bohus län, utgöres af 2 mtl skatte Norr och Sör Säm, med underlydande 7 dagsverkstorp; utsädet uppgafs på 1840-talet till 80 tunnor, större delen i god lera; till egendomen, der stora nyodlingar äro påbörjade, höra stort höbol, prydlig sätesbyggnad, tillräcklig skog; taxeringsvärdet är 55,000 rdr rmt. På egorna förekomma s. k. skeppshögar.

Säm, en socken uti Gäseneds härad och Elfsborgs län med en folkmängd af öfver 200 personer, finnes beskrifven under art. Skölfvene.

Sämsholm, ett frälse-säteri af 1 mtl uti Säms socken af Gäseneds härad och Elfsborgs län, beläget på en udde i Sämsjön, 4 mil från städerna Borås, Alingsås och Ulricehamn, är väl bebygdt och har man från manbyggnaden behagliga utsigter öfver trakten omkring sjön med dess af löfskogar beväxta stränder, vikar och öar. Säteriet, med en areal af

4,333,18 qvadratref eller 773,25 tld, deraf 1,354,50 qv.ref betesmark, 338,63 åker, 1,703 skog och utmark, utgör med $1^5/_8$ mtl underlydande, Sverkilstorps såg, ett gods, tax. till 45,200 rdr rmt; för år 1825 uppgifvas underlydande hemmanen till 7 mtl frälse.

Sämsholm tillhörde på 1670-talet riksrådinnan fru Cath. Bjelke, 1816 landshöfdingen baron Boyes arfvingar, derefter hofrättsrådet Th. Adlerbrant, som 1832 sålde det åt professor Westin och kongl. sekreter Granberg; år 1863 egdes godset af häradshöfding Hasselroth.

Sämsta, ett frälse-säteri af 1 mantal uti Rasbo socken och härad af Uppsala län, har tillhört omkring 1740 slägten Liljemark, 1849 och 1863 två bönder; taxeringsvärdet är 12,200 rdr rmt. — *Sämsta* skatteby med qvarn har 5 egare.

Särestad, en socken uti Åse härad af Leckö fögderi och Skaraborgs län, med en areal af 0,204 qvadratmil land, fördelade på $18^1/_2$ mtl, hvaraf 14 skatte, $1^3/_4$ krono, $2^3/_4$ frälse. — Socknen, hvars namn härledes af see eller sä, sjö, utgör med annexerna Bjärby, Täng, Håle och Flakeberg ett regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Wäne härads kontrakt af Skara stift. Pastoratet är mycket flackt och jemnt, undantagandes några berg. — Åkerbruket, som är hufvudnäringen, sköttes 1816 icke såsom det borde i anseende till för mycken öppen jord och för liten äng samt brist på arbetare och gärdsle; betet är ringa. Förnämsta binäringen är gås- och fårafvel. Endast få hemman hafva skog till eget behof, hvarföre densamma måste hemtas på 3 mils afstånd, till en del från Dal, öfver Wenern, men mest från Thunhem i Elfsborgs län. Vid Bransölet nära prestgården finnes helsobrunn med mycket starkt vatten, men föga begagnad. — Socknen beboddes 1810 af 530 och nu af öfver 800 personer. All fast egendom är tax. till 521,549 rdr. — Kyrkan, belägen på en högländ och bergig plats, 3 mil från Lidköping, 3 mil från Wenersborg och $9^1/_2$ mil från Göteborg, är af huggen sten och har vackert torn. Bland kyrkoherdar nämnes Johannes Benedicti år 1571, som blef afsatt af konung Johan III, derföre att han motsatte sig liturgien, men blef sedan af hertig Carl förordnad till kyrkoherde i Fägred. Han var af den gamla förnämliga Wånga-slägten. Barnundervisningen bestrides uti 3 fasta folkskolor af tre exam. lärare; $^1/_7$:del af inom skoláldern varande barn undervisas i hemmet. Af fornminnen finnas stensättningar i *Broängen* och en runsten. Inga märkliga gårdar finnas, några må dock nämnas: *Prestebolet,* 1 mtl, kyrkoherdens-, och $^3/_4$ mtl *Brandsöhlet,* ett militiæ-boställe. Byar äro *Karlanna, Nohleby, Jönslenna, Rudberga, Westeby* och *Boberg.* Fr.-räntan af 1 mtl *Härstorp* och $^1/_4$ mtl *Borretomten* egas af Skara skola. — Adr.: Lidköping.

Särna, en socken uti Ofvan-Siljans fögderi och Stora Kopparbergs län, belägen 20 mil från Falun, omgifves i söder af Lima, i öster af Elfdals socken, i norr af Herjeådalen och i vester af Norge; socknen, som håller 12 mil i längd och 5 i bredd, omfattar en areal af 37,507 qvadratmil = 868,017 tld (så mycket som hela Göteborgs län), hvaraf 0,542 insjöar, men innehåller efter norsk refning allenast $2^1/_2$ skatte-hemman eller byarna *Heden, Särna* och *Idre;* i anseende till att socknen är befriad från all skatt, utom kurhusafgift, är den ej satt i mantal.

Klimatet är ganska kallt till följd af socknens nordliga läge, på tre sidor omgifvet af fjällryggar, så att kölden i Januari och Februari icke sällan är 40 grader. Jordmånen är sandig, grusig och ofruktbar; korn, det enda sädesslag, som kan odlas, mognar sällan; potates lyckas någon gång. Lin, hampa och humla växa ej, blott få trädgårdsväxter odlas. Inbyggarne lefva för det mesta af jagt, fiske och boskapsskötsel. Ofta måste boskapen födas med snölaf, som blifvit samlad och torkad under sommaren. Vidsträckta odlingslägenheter finnas; men fattigdom och brist på uppmuntran lägga hinder i vägen för alla odlingsföretag. Af myrmalm finnas stora tillgångar, äfven outtömliga skogar, som borde kunna locka till anläggning af jernbruk vid de ypperliga vattenfallen, som finnas öfver allt; få socknar i Sverige torde vara så uppfyllda af sjöar och vattendrag som denna. De största strömmarne äro *Öster-* och *Wester-Dalelfvarne.* Bland naturskönheter märkas fjället *Städjan* samt vattenfallet *Njupeskär,* der *Njup-ån* gör ett fall af 210

alnar ned i Wester-Dal- eller Fuluelfven; en högst märklig syn, ensam väl värd en dalresa. Uppe på *Fulufjället,* som är 5 mil långt och 1 mil bredt, äro belägna flera sjöar. Först på sednare åren ha vägar blifvit anlagda, och uppbäras vägpenningar för underhållet vintertiden af väg från och till norska gränsen.

Särnabygden har i äldre tider mest hört till närmaste socken i Herjeådalen, men sedan lydt en längre tid under Norge, och äfven när Hannibalsfejden utbröt, då socknen eröfrades 1644 af 200 Dalkarlar, som, sedan ingen af de erbjudna höfvidsmännen anstod dem, skola sagt: *»få vi vårom Daniel med oss, så farom vi glada åstad!»* Daniel Buschovius var kapellan i Elfdalen, en allvarsam, lärd och allmänt afhållen man bland folket i Dalarne. Sedan herr Daniel ursäktat sig med att det icke var hans kall att föra svärd mot en fiende samt hade hemma hustru och barn, som skulle blifva utan hjelp, om något dödligt vederfors honom, antog han dock omsider befälet och drog åstad i spetsen för sitt folk, åtföljd af sin vapendragare med en väldig muskött och sin klockare, som bar hans bibel och andra böcker. Tidigt på morgonen, tionde dagen derefter, kommo de fram ur skogarna till Särna kyrkoby, som de kringrände, medan fienden sof der i största säkerhet. Men innan Daniel företog något fiendtligt, samlade han Norrmännen, såsom Särnaboerna sig då kallade, på kyrkovallen, gaf dem del af sin fullmakt, deri dem tillbjöds frid och säkerhet, så framt de sådant antaga ville, i annat fall att besöka dem med eld och svärd, trakterandes dem som fiender, och uträttade med sin vältalighet, att hela den bygdelagen, utan all blodsutgjutelse, gaf sig under Sveriges lydno. I fredsslutet beviljades dem skattefrihet; en förmån, som de i anseende till sin fattigdom fått bibehålla. Sedermera blef herr Daniel kyrkoherde i Kumla och fortlefver så väl der som i Särnadalen i ärad åminnelse.

Särna socken blef 1645 annex under Elfdalen; men år 1651 förordnades Erik M. Wallenius till dess förste pastor, och den utgör nu med Idre kapell ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Mora kontrakt af Westerås stift och beläget $35^1/_2$ mil från stiftsstaden. Pastoratet är glest bebodt; år 1760 hade det en folkmängd af 430 på 73 hush., år 1850 af 800 och 1863 af 1,162 inbyggare.

Kyrkan, återuppbyggd 1684, är gammal och förfallen. Barnundervisningen bestrides uti 4 flyttbara folkskolor. — Rörande socknens fornminnen finnas 4 sagor antecknade i Dybecks Run-urkunder, sid. 73, år 1844, hvaraf en rörer en stenbryggas tillkomst mellan 2:ne holmar vid södra ändan af Särnasjön, den andra handlar om en rik man, som skall uppehållit sig på en holme, benämnd *Brossön* i samma sjö. Under kon. Carl XI:s tid besöktes denna trakt första gången af stiftets biskop. Pastorsbostället är $^1/_{16}$ mtl. — Adr.: Mora.

Särslöf, en mindre socken uti Skåne, hörande i judicielt och administrativt hänseende till Oxie härad af Malmöhus län, är belägen $^3/_4$ mil från Lund och omfattar 0,052 qvadratmil land, fördelade på $9^1/_8$ mtl, hvaraf $2^5/_6$ skatte, $2\frac{19}{24}$ krono, $3^1/_2$ frälse inom en by. — Socknen, som har god åker, äng och torfjord samt fiske i Sege-ån, beboddes 1805 af 227, 1855 af 289 och 1862 af 260 personer med 52 hushåll. All fast egendom taxerades sistn. år till 414,200 rdr rmt. — Roteringen är 4 man. — Kyrkan ligger $^3/_8$ mil från moderförsamlingens i Gärdslöfs kyrkoby. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare uti en fast folkskola, hvartill hörer ett planteringsland af 1,728 qvadratalnars ytvidd. Största gården utgöres af № 14 och 16 på $1^3/_{10}$ mtl; — en jord, *Silketången* kallad, lyder under prestgården. — Adr.: Lund eller Malmö.

Särö, ett frälse-säteri af 1 mtl uti Släps socken, Fjäre härad och Halmstads län, naturskönt beläget $2^1/_2$ mil från Göteborg, 1 mil från Kongsbacka, vid Saltsjön och skiljdt från fasta landet af ett sund, hvaröfver finnes en bro; var krono-hemman till 1651, då Hans Makler på Gåsevadsholm tillbytte sig det af kronan och sålde det till Marcus Larsson på Walda, hvars dotter, fru Lejoncrantz, förskaffade säteri-frihet derå; sedermera var egendomen i Wernleska familjens ego till år 1760, då supercargören Norrman erhöll den i förpantning;

egdes derefter af kapten Otterdahl, landskamrer Åkerman och nu sednast 1863 af Leopold Schmidt.

Manbyggnaden utgöres af 2:ne envåningsbyggnader från äldre datum, och en mindre, *Skogshyddan* benämnd, uppförd i modern stil, belägen omkring 400 alnar från de andra i den mest romantiska delen af ön. Byggnaderna äro uppförda på en af naturen bildad terrassformig plan, framför hvilken öppnar sig en vacker dal, omgifven af kullar, rikt bevuxna med löfträd. En mängd boningshus med 180 större och mindre rum hafva uppförts till uthyrning för badgäster och utgöra ett litet sommarsamhälle, utkastadt i det gröna, skuggadt af yfviga ekar och löfrika lindar.

Särö, såsom badort, är ej gammalt. Det daterar sig från 1839, då badhuset uppfördes af dåvande egaren. Badgästernas antal, som första året uppgick till blott 72, har sedan ökats till 3 à 400, deribland nästan inga af allmoge-klassen, i brist af passande boningslägenheter. År 1857 besöktes badorten af konungen, drottningen, prins August och prinsessan Eugenie samt deras svit. Det till baden begagnade hafsvattnets specifika vigt är 1,019 vid + 17⁰ Cels. — Badgyttjan utmärker sig för sin finhet och stora svafvelhalt. Nära intill badhuset uppfördes år 1840 en apparat för Gräfenberger-dursch med en fallhöjd af 22 fot. För H. M. konungens räkning anlades förlidet år telegraf-förbindelse med Särö, som ligger såsom en oas i öknen, grönskande och frisk bland de öde skären, med reslig nordanskog på sina hjessor och yppiga lundar uti sina dalar. Det är en förvånansvärd omständighet, att denna ö är så rik på vegetation, då den kringliggande skärgården erbjuder bilden af fattigdom och armod. Sagan förmäler, att vid de strider, som fordomtima härjat dessa landamären, en egare af Särö genom behjertenhet och mod så vetat att försvara sig och sin ö, att denna lemnats obränd och oplundrad af fienderna. Detta kan visst vara sannt; dock bör dertill läggas, att när grannar i norr och grannar i söder genom misshushållning sjelfva utplundrat sina berg och dalar på skog, hafva Särös egare utgått ifrån den sundare grundsatsen: »den, som spar något, han har något.»

Särö säteri utgör med i sambruk varande $4\frac{23}{24}$ (eller enligt uppgift i tidningarna $3\frac{19}{24}$) mtl fr., och 3:ne holmar i Saltsjön ett gods, hvartill vidare höra badhus med åbyggnader, väderqvarn och frälse-räntor, motsvarande 16 à 17,000 rdrs kapital. Alltsammans var i 1863 års bevillning taxeradt till 235,000 rdr rmt, hvaraf 75,000 rdr för sjelfva Särö. — Säteriets areal uppgifves till 325 tld, och dess utsäde uppgafs år 1818 till 20 t:r; nu besås hela egendomens åkerjord, bestående af mergelblandad lera samt ler- och mulljord af den bördigaste beskaffenhet, med 70 à 80 t:r hvete, råg, korn, bönor och hafra, utom 30 t:r potates och frö till rotfrukter; ängen gifver omkring 400 *sktt* klöfver och annat hö, hvarå, med tillhjelp af halmen, vinterfödas 12 hästar, 4 par oxar samt 40 kor och ungkreatur. Å säteriet finnes vacker trädgård med mångfaldiga fruktträd samt värderik skog (i hvilken växer den sällsynta *Taxus Baccata)*, af ek, fur och gran m. m. och å underlydande hemman goda torfmossar; förträffligt fiske uti Saltsjön och på egorna tillfälle till jagt.

Säter, (Sætera). Uppstad i Stora Kopparbergs län, är vackert belägen på norra sluttningen af en mindre bergshöjd, kallad Åsen, vid nordöstra ändan af sjön Ljustern och södra sidan af Ljusterån, 20 mil från Stockholm, 1½ mil fr. Hedemora och 3 mil från Falun.

Med visshet är ej känd tiden, när denna ort först blef bebyggd; men sannolikt synes det hafva inträffat samtidigt med upptäckten af den närbelägna Bispbergs jerngrufva, hvilket bestyrkes af de gamla lemningar, som här och der i bottnen af Ljusterån anträffas efter fordna vattenverk, som troligen varit anlagda vid de fall, nämnda å gör tätt invid staden.*) Först år 1621 har man säkra underrättelser om de här anlagda verken. Vid

*) Uti konung Gustaf II Adolfs skrifvelse från Örebro af den 26 Febr. 1617 angående åtskilliga af denna orts skattskyldigheter, nämnes om 2:ne lass malm, som allmogen i Tuna, Schedvi socken samt Dahlby och Finnsta fjerdingar af ålder varit vana att bryta i Bispberget och föra till *Säters hytta.*

nämnda tid byggdes näml. här det första garmakeriet i riket af en från Holland inkommen mekanikus, vid namn Govert Silentz. Vid samma tid funnos äfven i samma ström flera jernverk, tillhöriga dels bergsmän, dels kronan, grundade på andelar i Bispberget. Dessutom voro här äfven plåtsmedjor och harneskmakerier anlagda, och år 1625 anlades här ett af de första myntverken i riket, men som dels till följd af kolbrist, dels af vattenmassans förändringar flyttades redan år 1636 till Avesta. *) Säter hotades då blifva öde, emedan en del harneskmakare flyttade till Arboga; men till de qvarblifvande inbyggarnes hjelp meddelades dem 1640 kongl. bergs-kollegii tillstånd att upptaga en nyligen nedlagd plåthammare med 6 års frihet från afgift. År 1642 den 8 Maj utfärdades privilegier för staden, som erhöll namn af den bredvid belägna Säters kungsgård, på hvars grund densamma blifvit uppbyggd, och från hvilken dess nu egande jord blifvit donerad af drottn. Kristina, till hvars ära och minne ännu årligen uppreses på stadens torg en prydlig midsommarsstång och anställas omkring densamma allahanda folkdansar. Privilegierna confirmerades år 1650, den 31 Oktober, då staden erhöll all kronans rätt till de i strömmen varande damfästen och ödelagda hyttor, med frihet att deruti upprätta jernbruk och allahanda handtverkerier; men på det densamma, som då hade fritt kolköp, icke skulle för mycket förfördela Falun i kolhandeln, så blef den förment att inrätta några masugnar, dock i stället tillåtet att uppbygga 6 rännverksugnar till ämnens beredning för allahanda manufakturer. — Sedan blefvo en räckhammare och en härd anlagda, men snart åter nedlagda, såsom ej lönande, och den år 1761 medgifna tillåtelsen att i stället få uppföra en ämneshammare med 2:ne härdar blef ej af staden begagnad, utan år 1777 försåldes dessa verk och privilegier till löjtnanten, borgmästaren af Malmsten och general-majoren, baron Stjerneld, hvilka redan 1748 anlagt ett manufakturverk, som nu förenades med det nya, hvarefter verket hade 500 *skℓℓ* manufaktursmide för köpetackjern från Wester-Bergslagen för 3 härdar och 2 ämneshammare, 1 plåthammare med glödugn samt 4 spikhamrar med 1 härd och 1 klippsax. År 1814 meddelades privilegier å ett jerntrådsdrageri, som hittills ej blifvit inrättadt.

*) Se tillägg till 3:dje band.

Staden, som hörer till 5:te klassen och är i ordningen № 75 samt erhöll sina politiæ-reglor den 12 Mars 1762, är reguliert anlagd med 3 lång- och 6 tvärgator, *) som afskära hvarandra i räta vinklar. Tomternas antal är $128^3/_8$ på en yta af 32 tld, eller 28 tld 14 kpl. enl. Stat. Tidskrift; för år 1815 uppgafs deras antal till 109 på 14 gator. Tillhörande jordar upptaga en areal af 1,964 tld 24,7 kpl. Gårdarnes antal är 83 (efter mantalslängden men 93 husnummer); alla husen äro af trä, en del två våningar höga. Så väl torg, som en del gator voro ännu 1850 icke stenlagda; men fastän staden alltså är ganska anspråkslös, är den dock för sin sköna omgifning, hvaribland den beryktade *Sätersdalen* omkring den å, som förenar sjön Ljustern med Dalelfven, i synnerhet utmärkt såsom en behaglig vistelseort. Ån slingrar sig brusande och med många fall genom dälden, hvilken prydes af vackra ängar; flera slags löfskog växer ända upp på dess högsta branter. Af byggnader märkas: *Rådstugan,* uppförd på 1750-talet, $2^1/_2$ våningar hög, af trä, men reveterad med tegel, och som är en ganska vacker byggnad. *Kyrkan.* Sedan församlingen blifvit så stor, att den gamla kyrkan, som uppfördes åren 1634—36, befanns vara otillräcklig, byggdes den nuvarande åren 1778—79 på samma plats. Hon består af en aflång fyrkant med tresidig gafvelmur i öster och ett fyrkantigt torn i vester. Kyrkan är 61 alnar lång, $30^1/_2$ alnar bred (57 alnar lång, 27 bred, enligt Rudbeck) inom murarna, med tegelhvalf, 25 alnar hög, samt utvändigt täckt med jernplåtar. Försedd med 10 fönster och 4 mindre öfver dörrarna, på långsidorna och vestra gafveln, är denna kyrka ovanligt ljus och skall vara en af de vackrare i orten, ehuru byggnaden är hållen i dålig fransk

*) Af Djurberg uppgifvas 5 gator gå efter längden och 9 efter bredden.

smak. Redan på 1840-talet voro takhvalfven och omgifningsmurarne genomremnade, säkerligen en följd af den illa beräknade hvalfspänningen. På högra sidan om altaret i choret finnes ett epitaphium öfver landshöfd. Petter Kruus och dess fru, hvilka, till kroppsstorlek i sandsten huggna, ligga på en fyrkantig huggen sten. Säters stads- och landsförsamling utgöra ett regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Stora Tuna kontrakt af Westerås stift och beläget 10½ mil från stiftsstaden. Folkmängden i pastoratet uppgick 1862 till 2,343 personer. Ett lägre elementar-läroverk finnes i staden. Om folkskolan, se Säthers socken.

Folkmängden år 1810 var 467, år 1830: 561, 1847: 554 och 1863 den 31 Dec.: 520, hvaraf 266 mantalsskrifna. År 1850 funnos 103 husbönder och borgare.

Staden grundar sitt bestånd på åkerbruk, handel och handtverkerier. Handelsartiklarne äro spannmål, salt, fiskvaror och nödigt kramgods. Sedan Strömsholms kanal öppnades, har dock en stor del af handeln dragit sig till Smedjebacken. År 1863 hade staden 5 handlande med 6 personers betjening, utom 20, hvilka, bosatta i de angränsande socknarna, hafva borgarerätt i Säther, 14 handtverkare med 16 arbetare, hvarjemte 6 idkade handtverk till sjelfförsörjning. Bevillningsafgiften för handel, handtverk och fabriksrörelse uppgick nämnde år till 231½ rdr rmt. Fabrikerna voro 3 garfverier, 3 färgerier och 1 sämskmakeri. Antalet af handlande år 1810 uppgifves varit 10 och af mästare 45 uti 15 särskilda handtverk. — Bland arbeten, som tillverkas, torde särskildt förtjena att omnämnas svartsmidet, hvaraf icke obetydliga partier afsättas på Gefle och öfriga norrländska städer. — Hela fastighetsvärdet 1862 var 292,948 rdr rmt, hvaraf 80,318 rdr för jordbruksfastighet. Hela bevillningen efter I, II och III art. uppgick till 794 rdr 63 öre.

Endast en marknad om året hålles i Säter i slutet af Februari månad, hvilken, ehuru den varar i 4 à 5 dagar, är af föga betydenhet. Stadens vapen är en smed med sin hammare.

Utom förutnämnda vattenverk finnas vidare på stadens område: tullmjölqvarn med 2 par stenar och enbladig såg. Ett tröskverk är i sednare tider anlagdt. Säters bruks mjölqvarn har 4 par stenar. — Stadens jord utgör 352 tld 26 kpl. åker, 314 tld 2 kpl. äng och 1,045 tld 10 kpl. skog och hagar.

Säters socken, belägen uti St. Kopparbergs län, omsluter staden Säter och är den östligaste af de fyra socknarna Gagnef, Stora Tuna, Gustafs och Säter, som tillsammans utgöra det s. k. Säters läns fögderi. Namnet har socknen erhållit af staden, ty innan den anlades, hörde större delen af socknen till Dahlsby kapellslag i Stora Tuna, en del till Hedemora och det öfriga till St. Schedvi. Den gränsar i norr till Dalelfven och St. Schedvi; i öster till Hedemora, i söder till Hedemora och Söderbärkes och i vester till St. Tuna socknar.

Under kon. Gustaf II Adolfs vistande på orten, blefvo några mtl af Dahlsby fjerding i Stora Tuna lagda till Säter och fingo då namn af »Säters fjerding.» Huru obetydlig församlingen var, då den 1634 började bygga sin stenkyrka, kan ses af biskop J. Rudbecks samma år hållna visitation, hvari han nämner: »Säters-fjerdingens 71 hushåll»; men sedan kyrkan blifvit färdig, skedde år 1636 en större afsöndring ifrån Dahlsbyfjerdingen; ty sedan *Enbacka* kapell (Gustafs kyrka) 1633 började byggas, blef Dahlsby fjerding helt och hållet delad, så att en del blef anslagen till Enbacka och den öfriga till Säter. Från Silfbergs fjerding i St. Tuna lades 1651 några gårdar ytterligare till Säter samt *Yttre Heden*, *Gessån* och *Tångmakarbo* från Hedemora, äfvensom *Kolarbo* från Schedvi. Sedan gjordes åtskilliga gånger ansökningar att få till Säter lagda angränsande byar, såsom åren 1651, 1684 och 1751; men de blefvo alla afslagna, i synnerhet till följd af 1672 års kongl. resolution på presterskapets besvär, hvarutinnan all prestgäldssöndring förbjudes. — Sedermera hafva inga förändringar i socknegränsen timat, annat än medelst egoutbyte i anseende till rågångsrätning mot angränsande socknar.

Längsta sträckningen af socknen är mellan norr och söder ifrån Dalelfven

till Saxesten i sjön Saxen, utgörande 32,930 alnar, och största bredden är i öster och vester ifrån Candvägsröset vid Yttre Heden till fjerdingsstolpen, som utgör skillnaden mellan St. Tuna och Säther, 20,880 alnar. Arealen är 0,922 qvadratmil land, 0,048 vatten efter Hahr, men 82,518 tld efter en sockenbeskrifning i Landtmäterikontoret.

Bland sjöar, som dels helt och hållet, dels till en del äro belägna inom socknen, må följande nämnas: *Ljustern, Dalkarlen, Gessan, Nedre Risshyttesjön, Björken, Långsjön, Stora Gloten, Grufsjön, Embjörssjön, Laggarbosjön, Björshyttesjön, Nisshytte dammsjö, Lilla Skånan, Stora* och *Lilla Hån, Stora Norn, Saxen, Aspen, Simonshyttesjön* samt åtskilliga obetydliga sjöar eller s. k. kärnar.

Bland vattendrag märkas: *Dalefven, Ljusterån, Jönhytteån, Gessån, Råkärnsbäcken,* som utgör skillnaden mellan Gustafs och Säters socknar, *Laggarbobäcken,* som kommer från *Bladkärn* (den högsta sjön i socknen), rinner sedan genom *Dammsjön* och förenar sig vid Mattshyttan med Ljusternsbäcken, genomgår Laggarbosjön och utrinner i *Björshytteån; Nisshyttebäcken,* som kommer från *Svartkärn, Gruf-* och *Embjörssjön,* genomgår Dammsjön (vid Nisshyttan), *Myggkärn* och *Björshyttesjön,* hvarefter den får namnet Björshytteån, Björkbäcken, Glotbäcken och Hå-ån.

Det högsta berget inom socknen är *Östra Bispbergs klack,* belägen i nordl. delen af socknen. Denna klack är namnkunnig för den vackra och storartade utsigten, hvilken är så vidsträckt, att man med blotta ögonen kan se 8 kyrkor samt länets trenne städer. Denna klack kallas äfven *Gregers klack.* Dernäst i höjd är *Skallberget,* på hvilket socknens allmänning, *Nisshytte, Lervikens, Dalkarlsnäs* och *Wikens* skogar sammanstöta. *Glotklack, Gräsbergsklack* och *Klintåsberget* äro äfven ganska höga. Af mindre betydenhet äro deremot åtskilliga andra berg, deribland *Bjurkärnsberget,* på hvilket St. Tuna, Söderbärkes och Säters socknar sammanstöta.

En stor mängd mossar finnas, i synnerhet i södra delen af socknen. Genom socknen gå i öster och vester flera djupa dalar, af hvilka en följer vestra Bispbergs klack och går in i Hedemora socken, är beväxt med barrskog och har ett vildt utseende. Deremot är den s. k. Sätersdalen, med sina många utgreningar, namnkunnig för sin skönhet. Denna dal har blifvit bildad genom utskärningar i den djupa och fina sand, hvaraf trakten består. De skarpt sluttande sidorna äro beväxta med löf- och barrskog, och i dalbottnarna frodas ett ymnigt gräs. I bottnen på hufvuddalen framrinner Ljusterån. Strax nedanför Säters bruk är en större plan, hvarest en engelsk park för omkring 30 år sedan anlades. Ifrån denna park går i norr en dal-arm, som kallas »*Philosophiska gången.*» Då man passerar uppför denna gång, träffas en stor björk, omgifven af bänkar. Detta är den beryktade *Sätersbjörken,* från hvilken man ser omkring sig en herrlig tafla, hvaraf endast må omnämnas Säters bruk med Ljusteråns 7 fall samt, nästan alldeles under åskådarens fötter, parken och de många holmar, som ån der bildar.

Rådande jordmån är sandjord. På några ställen är dock jäslera öfvervägande, och i skogstrakterna förekommer jemväl myrjord. Någon ren lera har hittills icke träffats i socknen, ehuru åtskilliga borrningsförsök i detta syfte blifvit verkställda.

Bergarten består hufvudsakligen af vanlig gråsten; dock finnas många malmstreck, hvaraf flera blifvit bearbetade, och några deribland befunnits särdeles lönande. Kalkgrufvor finnas på Dahlsby och Skånbergen, men äro nu mera ödelagda.

På skogen utanför Kullsvedens egor finnas 2:ne mineralkällor, af hvilka den ena är starkt jernhaltig. Genom Säters stads läkares, herr öfver-fältläkaren och riddaren B. T. Levins försorg bildades för c:a 30 år sedan ett bolag, af hvilket rätt vackra hus blifvit öfver källorna uppbyggda samt i staden ett badhus med 3:ne badrum. Helsokällorna begagnas årligen af c:a 50 sjuklingar.

Under de sednare 17 åren har folkmängden undergått den förändring, att, då densamma år 1830 utgjorde 1,699 personer, men år 1840, troligen i följd af den under föregående året mycket härjande rödsotsepidemien, endast 1,600;

den 1847 åter uppgick till 1,738 personer, nämligen 885 man- och 853 qvinkön. År 1862 var invånarnes antal 1,834 på 395 hushåll. Hemmantalet är $23\frac{19}{32}$ mtl skatte, $1\frac{17}{26}$ mtl krono, eller 1,905 tld 2,438 kpl. reduceradt jordtal, taxerad till 476,334 rdr, hvartill kommer annan än jordbruksfastighet, taxexeradt till 49,000 rdr, sockenmagazin, tax. till 460 rdr rmt. I bevillning för egendom erlades 1862: 162 rdr 74 öre, för inkomst 749 rdr 42 öre samt efter III art. 83 rdr 25 öre. Bränvinet har här — åtminstone ännu på 1850-talet — troligen i högre grad än annorstädes hulpit till folkets demoraliserande.

Hufvudnäringen är jordbruket, hvilket dock icke ännu hunnit någon synnerlig höjd; men efter det öfvergångna, mer än 20-årigt långvariga storskiftet, som till inegorna afslutades år 1836, har denna näringsgren betydligt blifvit utvidgad och förbättrad. Brukningssättet är cirkulation, sålunda: 1:sta året råg, 2:dra, 3:dje och 4:de åren foder, 5:te, 6:te och 7:de åren hafra och 8:de året träde; råg och hafra äro med högst få undantag de enda sädesslag, som brukas. Likväl har en och annan under de sista åren försökt att odla vårhvete och ärter, hvilka båda sädesslag lyckats ganska bra, hvarföre det är att förmoda, att de komma i allmännare bruk. Potates odlas betydligt, hvaremot andra rotfrukter och lin obetydligt begagnas, likasom träd-, krydd- och humlegårdsskötseln föga idkas. Någon fastare alf finnes i allmänhet icke, och är således gödslingens verkan på jorden mycket ovaraktig, hvarföre ett annat cirkulationssätt, hvarigenom jorden oftare erhåller gödsling, är nödvändig.

Boskapsskötseln är ej så högt uppdrifven, som den borde vara med afseende på de tämligen goda betesmarkerna, hvilka likväl med nog ringa omtanka vårdas och rödjas. Höbordet är medelmåttigt.

Skogen består nästan endast af gran och tall, utom i hagar och ängar, der den omvexlar med björk, al, asp m. m. En och annan ek träffas vild, men är sällsynt. Barrskogen har förr varit mer än tillräcklig till husbehof, så att allmogen haft en väsendtlig inkomst af kolförsäljning till i orten varande jernbruk, beräknad till 2,000 stigar à $3^1/_2$ till 4 rdr rgs pr stig; men på de sednaste tre åren har den blifvit så medtagen, att nu mer föga återstår. Hemmanen äro i allmänhet sämre bebyggda än i angränsande socknar.

Fisket har fordom varit lönande, i synnerhet i Ljustern, der en ypperlig sik finnes, men har i sednare åren mycket aftagit. Deremot har allmogen god inkomst genom arbete vid grufvorna, äfvensom genom forsling af malm och tackjern mellan bergverken.

Stora Bispbergs, *Bock* och *Elsbergs* grufvor lemnade år 1863: 258,084 ctr jernmalm. Årliga uppfordringen uppgafs på 1840-talet till 2,000 lass. I trakten ödelagda grufvor äro: *Silfvergrufvan*, samt jerngrufvorna *Gräsgrufvan*, *Prestgrufvan*, *Stora* och *Lilla Stjelkgrufvorna*, *Schwabgrufvan*, *Forssbackagrufvan* m. fl. *Risshytte Östra Hammare*, $^1/_2$ mil söder om Nisshyttan, blef privilegierad 1826 för en härd och en hammare. Broddgrufvorna vid södra ändan af Grufsjön hafva malmer, som begagnas att utblanda Bispbergs ovanligt rika, men derföre trögsmältare malm. *Jönshyttan*, nu mer ödelagd, fordom silfverhytta, förtjenar att omnämnas, emedan Arendt Perssons maka Barbro Stigsdotter föddes der. Westmanland-Dala jernväg går förbi Säter.

Socknen begagnar stadens kyrka. — Barnundervisningen bestrides uti 2 fasta skolor samt uti 1 fast och 3 flyttbara småbarnsskolor af 2 examinerade lärare och 4 examinerade lärarinnor; skolbarnens antal uppgick år 1862 till 404, hvaraf dock 131 undervisades i hemmet. — Till bestridande af fattigförsörjningen utgå årligen 13 t:r hafra ur sockenmagazinet, och på länge har ej behöfts sammanskjutas något till fattigförsörjningen. Intet fattighus finnes och har ej heller varit behöfligt.

Af fornlemningar finnes endast stenfoten efter det s. k. Dahlsby kapell.

Angående statsbidragen och kommunala afgifter må nämnas, att personliga skyddsafgiften utgår af skatte-allmogen inom denna socken endast till hälften, emedan mantalspenningarne utgöras med kol till Stora Kopparbergs bergslag. *Solvarbo*, *Bofastbo* och *Ängarne* jemte

2:ne militiæ boställen i Solvarbo ligga inom Gustafs sockens fastställda rågång, men hafva åtminstone intill år 1850 erlagt skatt till Säters socken. Samma förhållande eger rum med den uti St. Schedvi socken belägna Kolarbo bergsfrälse egendom, ehuru den ej på något ställe angränsar Säters socken. Antalet af soldater, som socknen underhåller, är 12. Alla med roteringen förenade kostnader uppgifvas till c:a 100 rdr årligen för hvarje rote. För hållskjutsens utgörande är uppgjordt kontrakt med gästgifvaren i Säter mot ersättning af 1 rdr 60 öre pr stig; bergsfrälselägenheter och mititiæ-boställen äro dock härifrån fria. Kronoskjutsen är betungande och antages till 9 rdr pr stig. Väghållningskostnaderna beräknades på 1850-talet till 5,030 rdr rgs; men efter att en ny väganläggning mellan staden och Solvarbo by i Gustafs socken blifvit gjord, anses kostnaden blifvit ökad med $^1/_4$:del.

Af byar, gårdar och verk nämnas: *Kungsgården*, se nedan; *Nisshyttan*, 98 tld 16,453 kpl., med masugn, mjölqvarn och såg, *Fiskebäcks smedja*, $^5/_8$ mtl *Slattberget*, allts. tax. till 112,200 rdr rmt. — *Bispbäcks* grufvebyggnader med tillhörande jordegendom, 16 tld 27 kappl., tax. till 15,000 rdr rmt. Öfverste-löjtn. bostället, beläget vid ån, i slutet af staden, är ett vackert ställe; här anmärkte Arndt under sin resa 1803 ett slags tak, bestående af en blandning af sågspån och lera, som var lagd ofvanpå näfvern samt sedermera beströdd med glänsande stenar och finare slaggstycken. Det skall förena egenskaperna af både täthet, fasthet och snygghet. — *Solvarbo*, 13 tld 3,950 kpl., är fourirsboställe. — *Lerviken*, by med 22 hush., *Heden* med 27, *Grufnäset* med 17, *Wahlängarne* med 19, *Dahlsbyn* med 17, *Ofvangårdarne* med 17, *Uggelbo*, *Ö.* och *W. Stubbarsbo*.

Säters kungsgård, bredvid staden, midtemot kyrkan, kallades fordom Sätra eller Sättra, var då kungsgård och Dalahöfdingens säte. Den har gifvit namn åt fögderiet, staden och socknen, och förmodas namnet vara taget af Sätrar eller Sätur, som betyder fäbodar. Sådana, förmäler traditionen, voro i äldsta tider anlagda vid de vackra, gräsrika Ljusterns stränder af den tidigare befolkade Hedemora sockens jordegare. Kungsgårdens anläggning är obekant; men fordna konungabesök vittna om dess anläggande långt förr än staden. Då regenterna i fordna tider varit stora delegare både i Bispbergs och Öster-Silfbergs grufvor, och då det är att förmoda, det de stundom personligen velat tillse sin egendom, så är det troligt, att denna kungsgård blef anlagd på 1400-talet. Äfven voro kronans rännverkssmedjor och hyttor anlagda helt nära derintill. Här bodde år 1520 Brun Bengtson, konung Christians befallningsman, och det var här han emottog Arendt Persson (Örnflycht), då denne kom med underrättelsen om att Gustaf Eriksson vistades hos honom på Ornäs, då höfdingen följande morgonen begaf sig åstad att fängsla hjelten. Flera konungabref äro här utgifna, hvaribland må nämnas: kon. Gustaf I:s d. 21 Sept. 1553, Carl IX:s d. 19 Dec. 1607 samt Gustaf II Adolfs 1613 och 1627, Carl XI:s, som 1695 mönstrade här och exercerade Dalregimentet. — Då kon. Gustaf Adolf var här sista gången, skänkte han den 8 Februari 1630 till den blifvande kyrkobyggnaden alla inventarier, som funnos vid kungsgården af både »qvickt och dödt», jernredskapen efter gamla myntet m. m.

År 1641 förordnades, att Solberga och Näsgårds län, som då voro under Westmanland, tillika med Kopparbergslagen, skulle vara ett särskildt landshöfdingedöme, hvars residens blef Falun; men Öster- och Wester-Dalarne, Westerbergslagen med Säters län utgjorde ett annat landshöfdingedöme, hvars residens denna kungsgård blef. Denna fördelning af länen varade dock icke längre än till landshöfd. Pet. Kruses död den 30 Dec. 1645, hvarefter begge länen blefvo sammanslagna. Staden är uppbyggd på kungsgårdens egor, som anslogos till staden; men en del deraf, som utaf reduktionskommissionen år 1671 indrogs, blef derefter bestämd till boställe för öfv.-löjtn. vid Dalregimentet.

Säter innehåller, enligt tax.längden, 41 tld 14 kpl. reduceradt jordtal, eller $^1/_2$ mtl, hvarunder lyda 20 tld 23 kpl. *Finnbo*, = $^1/_4$ mtl; tax.värdet 1862 för båda var 14,503 rdr rmt.

Säters Läns fögderi uti Stora Kopparbergs län, innefattar socknarna Säter, Stora Tuna med Ambergs och S:t Nikolai (eller Silfbergs kapell), Gustaf och Gagnef samt Wallmora by af Aspeboda och $7\frac{377}{832}$ mantal af Grangärdes socknar, med tillsammans $391^3/_8$ mtl på 197,363 tld och en folkmängd af 21,640, deraf 2,184 ståndspersoner. Odlad jord upptager 32,390 tld, naturlig äng 32,329 tld. Fögderiet hör till Falu domsaga och har tre tingställen, uti Säters och Stora Tuna sockenstugor samt vid gästgifvaregården *Komtillmåtta* uti Gagnefs socken.

Säter, *Säther,* en socken uti Wadsbo härad af Skaraborgs län, $^3/_4$ mil från Sköfde, belägen på östra sluttningen af berget Billingen, omfattar 0,250 qv.mil land, fördelade på $22^5/_{16}$ mantal, hvaraf $5^7/_8$ skatte, $1^9/_{16}$ krono, $14^7/_8$ frälse. Jordmånen är god sandmylla, dock i allmänhet besvärad af källådror samt mycket sten och stenrör. Här finnas hårdvallsängar, prydda med många slags blomster samt bevuxna med ek, körsbärsträd, apel, ask, oxel, lönn, rönn, hagtorn, björk, al och hassel samt andra slags träd. Här finnes godt bete för boskapen. Ifrån högsta höjden på Billingsberget, kallad *Gråmur,* har man fri utsigt öfver Wenern; äfven visa sig för ögat nästan alla i Wadsbo belägna kyrkor. Uppe på denna höjd, vid hemmanet *Wallersjö,* är en ganska djup sjö, 500 alnar lång och 200 bred, som ej har något till- eller aflopp. Vid gården *Ingasäter* växa några ansenliga bokträd, nästan de enda så långt upp i norden. — Socknen, som år 1810 beboddes af 598 inbyggare, hade år 1863 en folkmängd af 762 personer med 169 hushåll. Roteringen utgör 7 man. All fast egendom var år 1863 taxerad till 486,274 rdr rmt, hvaraf 6,074 rdr för 2 qvarnar och 2 sågar i ån Ösan. — Kyrkan, tillbyggd i medlet af förra århundradet, ligger $^3/_4$ mil s. v. från Horns, hvartill Säter är annex.

Af gårdar märkas säterierna *Möltorp, Stångasäter* och *Ingasäter, Carls* alunbruk; alla med särskilda artiklar. — Vidare finnas: 1 fr. *Brännagården,* $^1/_4$ fr. *Noltorp,* 1 sk. *Kroken,* $^1/_2$ sk. *Lagmansboda,* $^1/_2$ fr. *Marebacken,* $^3/_8$ frälse *Ängjan.* $^1/_4$ *Finskatorp,* ett militiæboställe. — Adress: Mariestad.

Säter, en egendom uti Motala socken af Aska härad och Linköpings län, utgöres af Säter, 1 mtl rusth., med qvarn, såg och oljeslageri, 1 mtl skatte *Holm,* med qvarn för 5 par stenar och grynverk, samt det på egorna nyligen anlagda *Cathrinefors* manufakturverk med 3 spik- och 3 manufakturhamrar samt privilegier å en stångjernshärd, $^1/_2$ skatte augment *Lilla Halls,* vid Wetterns strand, som var säteri före 1680, $^1/_2$ skatte *Kärrsby,* med 3 par qvarnstenar, såg och tegelbruk; egovidden är 1,500 tld, hvaraf 900 tld skog; utsädet uppgifves till 24 t:r höst-, 50 t:r vårsäd samt 110 t:r potates. Säter var 1863 jemte hemmanet Holm med qvarn taxeradt till 131,500 rdr rmt och åsatt en jordeboks- och hemmantalsränta af 12 rdr 5 sk. 2 rst. kronovärdi.

Säter nämnes 1687 såsom reduceradt från ryttmästaren Pehr Larsson Karffs enka och är köpt till skatte 1770 för 228 daler, 12 öre s:mt; det har öfver 100 år tillhört Rootkirchska slägten och egdes 1825 af assessor Berndes; nuvarande egaren är M. Th. Berndes.

Säter, en gård uti Jämtlands Södra fögderi och Offerdals socken (?), som i sednare åren genom förre egarens på densamma gjorda stora uppoffringar åtnjuter ett visst anseende och lemnar nuvarande egaren ej obetydlig vinst; ekonomien är till stor del ställd på höförsäljning.

Säter, ett frälse-säteri af 1 mtl uti Kila socken af Näs härad och Carlstads län, hvarå säteri-frihet erhölls 1643; det uppgafs 1818 hafva 55 t:rs utsäde, tillräckligt höbol, ringa skog, vacker manbyggnad af trä och var år 1863 med underlydande $^1/_4$ mtl *Skolmetan* tax. till 59,500 rdr rmt. — Bland egare äro endast kända kapiten Sven Lagerberg, död 1803, och de närvarande, hrr E. & H. Lagerlöf.

Säter, ett frälse-säteri af 2 mtl uti Eskilsäters socken af Näs härad och Carlstads län, har tillhört Lars Larsson Silfversvärd till Sätra, som var bondson från Qvänum och tjente sig upp till ryttmästare; eges sedan år 1857 af kapiten B. Palmcrantz; utsädet är 25 t:r

höst- och 70 t:r vårsäd, förutom linfrö, roffrö och potates; säteriet jemte $^1/_2$ fr. Dässerud var 1863 åsatt ett tax.värde af 47,050 rdr rmt.

Säter (*Setter*). Ett mantal frälsesäteri på Dal, uti Örs socken af Nordals härad och Elfsborgs län, egdes år 1563 af fru Karinna på Dingelvik, 1584 af Brun Göransson, 1603 af Peder Kafle till Nygård, 1681 af fru Elsa Roos, 1683 af ryttmästaren frih. Georg Joh. Taube, 1736 af öfverstelöjtnantskan Magdalena Soop, 1767 och 1775 af slägten Tesslow (efter Lignell) eller Treslow efter jordeböckerna (rätta namnet är Thetzloff), på 1780-talet och intill den 27 April 1823 af patron Matts Rudén, derefter af hans svärson, assessorn E. Odhelius, sedan af dennes arfvingar, hvilka 1850 försålde hemmanet till kronofogden G. Forsell, som derefter skall hafva utsålt flera mindre lotter af egendomen; år 1863 egdes $\frac{31}{64}$ mantal jemte $^5/_{32}$ mantal skatte i andra hemman af kapitenen vid Westgöta-Dals regimente, Th. Odhelius; tax.värdet var 26,900 rdr rmt; resten tillhörde 6 af allmogen. År 1857 uppgafs utsädet på $\frac{1}{32}$ mtl jemte underlydande torpet Platsen, afsöndradt från säteriet *Gullesbyn*, till c:a 40 tunnor.

Säterbo, (Setterbo). Socken i Åkerbo härad och Westerås län, mellan Arboga landsförsamling i vester, Arboga å i norr, Carlskyrka i öster, Westermo socken af Nyköpings län i sydost och Fröshammarsviken af Hjelmaren i sydvest. Arealen utgöres, enligt Tham, af 0,476 qvadratmil land och 0,005 vatten, men enligt Hahr af 0,417 qv.mil land. Landet är i norr, närmast ån, en jemn, dels bördig, dels sank trakt, till hvilken branta berg stöta, hvilka söder ut bilda skogsbygd; men dock finnes här en tämligen bred, fastän uppåt småningom afsmalnande dalgång i midten, hvarigenom Hjelmare kanal, deraf ungefär hälften ligger inom socknen, från de sammanhängande små Krok- och Hafssjöarna är ledd till ån; äfven i sydligaste delen finnes en liten slättbygd vid Fröshammarsviken. Hemmantalet är $22^1/_2$ mantal, hvaraf $9^3/_4$ skatte, $3^1/_3$ krono och $9^1/_2$ frälse, folkmängden 862 personer. Hufvudnäringarne äro åkerbruk och skogsskötsel. Stora landsvägen ifrån Arboga till Stockholm, söder om Mälaren, går här fram i norra delen af socknen och följer mestadels randen af bergåsen; en annan mindre väg följer kanalen åt söder, och en tredje stryker fram i sydvestliga delen, emellan Arboga socken och Westermo. Sæterbohæræd, såsom socknens namn fordom skrefs, nämnes omkring 1314 såsom hörande till Strengnäs stift och prosteri, men har sedermera kommit till Westerås stift, såsom annex till Arboga pastorat, dock med egen komminister. — Kyrkan ligger i nordvest och vester ifrån Hafsjön och kanalen samt tager sig med sitt hvita torn väl ut emot den mörka skogen. Barnundervisningen bestrides uti en fast folk- och en fast småbarnsskola af en examinerad lärare och lärarinna. Till skolan hörer ett planteringsland af 3,200 qvadr.alnars ytvidd. — Af fornminnen märkas grafhögar vid Reutersberg och Magnäs i norr samt lemningar efter en borg vid Hellby. — Större gårdar äro: *Reutersberg* med *Magnäs* och *Åsby*, se särskild artikel; uti sistnämnda by besitter kyrkoherden 1 mtl krono såsom stomhemman; *Oppeby*, 2 mtl skatte, *Hässby*, $1^1/_4$ mtl krono, och *Wallby*, 1 mtl krono, 1 skatte, alla vid Hjelmare kanal, besittas af kanalbolaget, som använder de två sistnämnda till boställen för tjenstemän; *Sjölunda* vid Fröshammarsviken, 1 mtl frälse.

Sätersholmarne uti Wenern, hörande till Hammarö socken, Carlstads tingslag och län, med 2:ne fyrinrättningar.

Säthälla, en gästgifvaregård uti Säby socken af Norra Wedbo härad och Jönköpings län, med en ganska hög belägenhet vid norra sidan af en lång dalsträckning, hvilken omgifves af ansenliga bergåsar; härifrån skjutsas till:

Hester i Östergötland i norr .	2	mil.
Ramsmåla i öster	$1^1/_4$	»
Bona i söder	$2^1/_8$	»
Hullaryd s. v.	$1^5/_8$	»
Fruktnöte v.	1	»

Sätila, *Sättila*. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Marks och Bollebygds kontrakt af Göteborgs stift, utgöres af Sätila, modersocken, samt annexet Hyssna, med 69 mtl, bebodda år 1860 af 4,884 personer. — *Sätila* socken, i äldre handlingar kallad Sätele och Setele, är belägen uti Marks härad af Elfsborgs län, $4^1/_2$ mil från Göteborg, $3^3/_4$ mil från Borås, 4 mil från Kongsbacka, och gränsar i norr till Björketorps socken af

Bollebygds härad, i öster till Hyssna socken, i söder till Haijoms och Foutskäls socknar samt allmänningssjön Lygnen, i vester till Häryda och Landvetters socknar af Göteborgs län samt Lindome, Elfsåkers och Fjärås socknar af Hallands län. Egovidden är 163,707 qvadratref 13 qvadratstänger, hvaraf 22,225 qv.ref insjöar.

Socknens utseende är det för skogsbygden vanliga. De flesta byar äro belägna i den dal, genom hvilken den här så kallade Stor- eller Sättila-ån, som vid Håfvets by utgör gräns emot Bollebygds härad, rinner och omsider utfaller i Lygnen, och hvilken dal på båda sidor af ån bildar ett trångt slättland. — Kommunikationen i socknen beskrifves såsom särdeles svår, då några egentliga vägar icke finnas, utan dessa utgöras af gångstigar, anlagda utan beräkning öfver berg, backar och mossar, hvarföre alla besök till kyrka och andra platser måste ske till fots. Säteriet *Ingsered* och hemmanet *Gäddhult* äro af *Öfra* och *Nedra Insjöarna* alldeles afstängda från den öfriga delen af socknen och räkna till kyrkan $1^1/_2$ mil mestadels ofarbar väg. De vidsträckta skogsmarkerna, upptagande 114,836 qvadratref, bestå af bergåsar, genomskurna af större och mindre mossar och sjöar. Jordmånen består uti den här förut nämnda ådalen till större delen af mer och mindre sandblandad lera, men eljest af sand och sandmylla. Sedan laga skifte under de sednare 40 åren öfvergått hela socknen, torde nu mer få trakter finnas öfriga att uppodlas. Hufvudnäringar äro åkerbruk och boskapsskötsel. Till följd af den kuperade marken och den inskränkta egorymd hvarje hemmansegare har att disponera, kan något rationelt jordbruk icke komma i fråga. Spannmålafsalu kan blott päräknas från hemmanen Bosgården och Strömma och detta till obetydligt belopp. Utsädet, som år 1818 uppgafs till 760 t:r, uppgifves 1855 till 2,482 kub.fot hafra, 1,595 kub.fot blandsäd, 708 kub.fot korn, 562 kub.fot råg, 173 kub.fot 6 k:r hvete samt 2,938 kub.fot potates. Ängarne, bestående till det mesta af stenig och buskbeväxt hårdvall eller tufvig sidvall, upptaga 21,675 qv.ref. Betesmarken utgöres till det mesta af skogarna. F. d. krono-allmänningarne *Lygnesvider* och *Spirhultet* upplätos år 1836 till socknens disposition. — Till binäringar räknas i främsta rummet skogshushållningen, ehuru skogstillgångarne nu mer icke medgifva större afverkningar derifrån. Fiske idkas endast vid majorsbostället *Smälteryd*, der stundom på våren fångas icke obetydlig qvantitet af det här på orten under namn af Smält kända fiskslag, som icke finnes utom i Lygnen. Af trädgårdsanläggningar må nämnas den af egaren till Herrkila Tomten gjorda; den har under goda år lemnat honom 25 à 30 t:r frukt af utmärkt beskaffenhet. Humlegårdar finnas till husbehof. Bland husslöjder är bomullsväfnaden den mest allmänna. — Ehuru Sätila hör till de sju privilegierade häraderna, begagnas icke gårdfarihandelsrättigheten af någon inom socknen.

Folkmängden, som år 1805 var 1,588, uppgick 1855 till 2,615, hvaraf 144 sjelfegande hemmansbrukare, 71 jordtorpare, 1 stattorpare, 4 sockuehandtverkare, 78 backstugusittare, tills. 324 husbönder; år 1862 uppgifves folkmängden till 2,756 personer. — Socknen innehåller $43^1/_2$ mtl, förmedl. från $76^5/_{16}$ mtl, deraf äro 1 fr.-säteri, $5^3/_4$ frälse, $31^1/_2$ skatte, $5^1/_4$ boställshemman. Härtill komma 2:ne krono- och 6 krono-skattelägenheter, som ej höra under hemman, samt 22 skattlagda lägenheter, som höra under hemman; 71 jordtorp, 78 backstugor, 26 soldat- och ryttaretorp finnas, hvarförutan 1 soldattorp väl är beläget inom socknens gräns, men tillhör hemmanet *Friared Nedergården* i angränsande Hyssna socken.

Hemmanens betydliga skilnad i godhet synes ej vara bemärkt vid hemmansräntornas åsättande, men visar sig, då man jemför med hemmantalet de olika taxeringsvärdena; så t. ex. finnes inom skogsbygden $^1/_4$ mtl taxeradt $^1/_8$ lägre än andra inom den bättre delen af lika mtl, ehuru ordinarie skatten på det förra utgör 16 rdr 6 öre och på det sednare endast 27 rdr 32 öre. — Kyrkan, uppförd af sten icke långt från sjön *Lygnen* på en ås, är af hög ålder, hvilket äfven synes af de mot höjden tjocka murarna; efter åtskilliga tillbyggnader, hvaraf den sista år 1725, är hon någorlunda rymlig, men väl mörk. Tornet, uppbygdt 1821, förstördes af åskeld samma år, men blef följande året åter uppfördt. — Af kyrkoherdar må nämnas *Sethelius,* son efter

far i flera led från år 1628 till 1756; en son, öfverste-löjtnant Gunnar Sittelius, adlad Zittelberg, föddes här 1629. — *Barnundervisningen:* Genom testamente af d. 6 Maj 1777 donerade borgmästaren i Warberg, Johan Herrman Sethelius, och hans moder Petronella Hall, utom stående kapital, eganderätten till $^1/_3$ mtl skattehemmanet *Flohult Storgården* samt fr.-räntorna af *Sätila Alfsgården, Härsnäs, Halfvardsgärde* och *Käringeskedet*, belägna inom socknen, jemte fr.-räntan af $^1/_2$ mtl *Sunnabäcken* i Foutskäls socken af Marks härad till en skola, som derjemte eger 4 fr.-hemman i Hallands län. Vid 1855 års slut utgjorde dessutom skolans kapital 5,100 rdr rmt. Undervisningen sker i en fast och en flyttbar folkskola af en examinerad och en oexaminerad lärare; skolbarnens antal uppgick 1862 till 421, hvaraf 293 undervisades i hemmet. — Fattigförsörjningen, hvars kostnader blott i kontanta afgifter uppgå till 18 rdr 75 öre pr mtl, är hårdt tryckande, hvartill såsom en orsak uppgifvas de tidiga giftermålen utan bestämd utsigt till bergning, men dertill man lockas af den hastiga förtjenst som bomullsväfnaden tyckes erbjuda. När barnskaran ökas, drages modern från väfstolen, och mannen med sin lilla jordtäppa är utan förtjenst — hvadan följden blir fattigvårdens anlitande af personer ännu i medelålder och med full arbetsstyrka, jemte deras nakna barn.

Tingsstället är vid Skene gästgifvaregård i Örby socken, belägen $1^3/_8$ mil från socknens gräns. Vid Öfra Insjöns utlopp finnes af egarne till Anderstorps bomullsspinneri i Lindome socken uppförd en större vacker dambyggnad af omkring 100 alnars längd. — Några fornlemningar finnas icke. Endast sägnen vet omtala ett gammalt herresäte, benämdt *Deragården*, som skall funnits, der kyrkan nu står; vid utvidgningen af kyrkogården har man påträffat murar efter källrar. På hemmanet *Ubbhults* egor skall fordom stått en kyrka. Såsom en gränssocken emot Halland har Sätila förr varit utsatt för illasinnade grannars roflystnad, och det berättas ännu hurusom i fordna ofredstider gårdarne blifvit plundrade och uppbrända samt invånarne drifna till skogs.

Angående statsbidrag och kommunala afgifter må nämnas, att bevillningen uppgick 1855 till 1,218 rdr 44 öre. Bränvinsbrännings-afgiften utgjorde i medeltal för de 5 åren 1851—55 396 rdr 25 öre rmt; men under året 1856 egde ingen bränvinsbränning rum; ständiga räntornas belopp beräknades uppgå till 4,947 rdr rmt. Kostnaden för rustning och rotering 1,952 rdr 29 öre. Här finnas 3:ne skatte-rusthåll, neml. *Bosgården, Hulta, Storegård* och *Strömma*, hvilka hemmans jordeboks- och hemmantalsräntor, 334 rdr 29 öre, anses svarande emot den del af rustningskostnaden, som utgår för karl och mundering, och är icke inberäknad i ofvannämnda summa. Inom socknen finnas 23 soldater, försedda med torp, indelta under Marks kompani af kongl. Elfsborgs regimente; och äro alla hemmanen, med undantag af nämnda rusthåll jemte säteriet Ingsered och boställshemmamen, härtill anslagna. Vägarna äro lätta att underhålla, och beräknas väghållningsbesväret till blott 9 rdr på hvarje hemman. Skjutsomkostnaden beräknas till 279 rdr. Ingen gästgifvaregård finnes.

Gårdar, byar och verk:

Säteriet *Ingsered* med ganska vacker belägenhet egdes med andra egendomar i slutet af 1600- och början af 1700-talet af öfverste Jernsköld, derefter af Reuterfelt, har i sednare åren innehafts af bönder. Ifrån kyrkan presenterar sig majorsbostället vid kongl Elfsborgs regimente *Smälteryd*, $^1/_2$ mtl, beläget på en något sank långsträckt plats nära åns utlopp i sjön Lygnen, omgifvet af löfträd och instängd på östra sidan af ån samt på den vestra af en skogbeväxt bergås. Namnet på hemmanet *Bosgården* tros vara härledt från den namnkunnige Bo Jonsson Grip; till detta hemman, som är väl bebygdt, höra qvarnar, såg, pappersbruk, der mest tillverkas grå- eller s. k. karduspapper. — Krono-skatterusthållet *Strömma*, äfvenledes väl bebygdt, har qvarn och såg. Tullmjölqvarnar finnas dessutom vid *Härsnäs, Grimmered* och *Tolared.* Af salusågar finnas 6 stycken. En liten vadmalsstamp vid *Grimmered.* Vid *Sätila* finnes tegelbruk. Husbehofsqvarnarnas antal är 35. *Årenäs* och *Bobygd* äro frälse-hemman af 1 mantal hvartdera. — Adress: Borås.

Sätter, ett halft mtl frälse uti Alsters socken, Wäse härad och Carlstads län, eges af landtbrukaren J. A. Roman; tax.värdet är 44,000 rdr rmt. År 1818 uppgafs denna gård ha 44 t:rs utsäde, nödig skog, försvarlig åbyggnad.

Sättersfors, manufaktur- och kopparhammare uti Habo socken, Wartofta härad och Skaraborgs län, belägna $^1/_2$ mil från Habo och Mullsjö jernvägsstationer, vid Knipåns utlopp i en liten

sjö på gränsen mot Gustaf Adolfs kapell; privilegierades år 1827, då de tillhörde hofsekreteraren J. Settergren; för närv. egas de af brukspatron Sagers sterbhus. Verken hafva varit högst obetydligt begagnade; från Åtvidaberg i Östergötland hemtas råkopparn. År 1863 var kopparhammaren taxerad till 1,000 rdr, och dertill hörande landtegendom, bestående af $\frac{145}{192}$ mtl, med såg taxerad till 32,800 rdr rmt.

Sättersta. Socken i Rönö härad och Nyköpings län, se *Settersta*.

Sättna, en socken uti Wester-Norrlands län och Medelpads fögderi, $1^1/_4$ mil från staden Sundsvall, begränsad i norr af Indahls socken, i öster af Timrå, i söder af Selånger, hvartill hon är annex, samt i vester af Stöde och Holms socknar; omfattar, med en längd från öster till vester af $2^1/_2$ mil samt med en bredd från norr till söder af 1 mil, en areal af 41,993 tunnland, hvaraf 1,391 tld sjöar.

Socknen, hvars namn anses komma af Sætr, eller Sätur, som betyder fäbodar, genomskäres af Sättna-ån, som börjar med tvenne mindre grenar och efter dessas förening nära vester om *Gåltjerns* by utfaller i Selånger-fjärden, hvarifrån den vidare under namn af Selånger-ån fortsätter sitt lopp genom Sundsvalls stad till hafvet. I rigtningen af denna å bildar socknen en dal, hvarifrån utgå 2:ne grenar, utefter hvilka byarna ligga strödda, merändels invid någon sjö eller invid ån. Socknen har en skogsbygds omvexlande karakter, hvadan också den odlade jorden ej består af några större sammanhängande åkerfält, utan af otaliga kullar och dalar, hvilken natur väl kan erbjuda vandraren en och annan skön anblick, men tillika gör jordbruket till ett mer än vanligt mödosamt arbete. Vestra delen af socknen är en fjellbygd. Socknens anmärkningsvärdaste sjö är *Nafvaren*, som dock blott till en ringa del sträcker sig in i Sättna, men för öfrigt ligger inom Indahls och Holms socknar. Bland höjder förtjena nämnas *Skansberget*, *Bykullen* och *Rösåsberget*. Jordmånen i byarna *Westansjö* ($^1/_2$ mtl skatte, areal 4,176 tld), *Nora* ($1^1/_4$ mtl skatte, 10,780 tunnl.), *Löfsätt*, *Bjärme* ($1^7/_{12}$ mtl skatte, 1,716 tld) och *Byn* ($1\frac{37}{192}$ mtl skatte, 2,667 tld), består förnämligast af lermylla; men den öfriga jordmånen är sandmylla. Å skogsmarken, som eges af *Gåltjern* (Gårdtjern, $1\frac{67}{96}$ mtl skatte, 3,078 tunnl.), *Bjärme* och *Byn* finnas betydliga odlingslägenheter.

Tvenne helsokällor finnas, hvaraf den ena, å *Solums* egor, fordom varit med fördel mycket anlitad, hvarom de derstädes i mängd funna kryckor och käppar vittna; ännu för omkring 30 år sedan egde hon ordentligt brunns- och badhus. Den andra källan är vid foten af *Bykullan*. Vattnet utmärker sig i synnerhet för sin kristallklarhet och friska temperatur.

Socknen, som år 1760 beboddes af 520, 1830 af 1,486 och 1862 af 1,843 personer, innefattar $5\frac{15}{64}$ mtl skatte, $\frac{19}{24}$ mtl krono (*Flata*, ecklesiastik-boställe, areal 1,033 tld, hvaraf 19 åker). All fast egendom taxeras till 786,800 rdr rmt. Ett här rådande bruk, att till lösa personer afyttra små jordlappar, hvarpå dessa icke äro besutna, men hvilka de ändå bebygga i egenskap af torp och bilda hushåll, anses bidraga till att öka fattighjonens antal. Boningshusen, merändels kalla som uthus, bestå af en tvåvåningsbyggnad, hvaraf den öfra sällan inredes, den andra innehåller vanligen 3 à 4 rum med kök, hvilket sednare bebos af familjen under vintern; om sommaren bebos brygghus-byggnaden, som oftast innehåller äfven fähus och stall; vidare finnes vid hvarje bondgård tröskloge med foderlada och halmbod.

Hufvudnäringar äro åkerbruk och boskapsskötsel; men i anseende till att jordbrukarens uppmärksamhet är mer vänd på skogen än på åkern, blifva dessa näringar icke så gifvande, som man skulle kunna förvänta till följd af socknens läge och öfriga naturförhållanden. Utsädet, som år 1818 uppgafs till mellan 2 à 300 t:r, hade dock 1852 ökats till 1,126 t:r säd samt $308^1/_2$ t:r potates; åkerarealen är 1,575 tunnland. Antalet af vinterfödda kreatur har under nämnda tid ökats med icke mindre än 2,180 kreatur, deraf hästarnas antal med 150, kornas med 680 och fårens med 1,200. Ängs- och betesmarken äro likväl inskränkta — ängens areal uppgifves till 2,338 tld — och bestå till största

delen af myrlända dalar och myrar i skogen, hvilka lemna en svag afkastning, emedan derå växande gräsarter, starr och ängsull, gifva, ehuru ganska ymnigt, dock kraftlöst foder. Det nödiga foderförrådet erhålles för öfrigt från lögdjorden, som dock ej tillbörligen skötes, utan först när mossan fått öfverhanden och förqväft all annan växlighet, uppköres först lögdjorden och besås tvänne år å rad med hafra, blandsäd eller lin, hvarefter den åter igenlägges i detta utmattade tillstånd. Knappast har slåttern försiggått och skörden börjat, förrän kreaturen utsläppas, hvilka förstöra de unga bladskotten, hvaraf följderna blifva en årligen minskad afkastning. Ett föredöme af vattensilning har egaren af Norafors bruk 1851 lemnat. Svedjandet användes mycket; men thyvärr användas dertill ofta de sterilaste trakter. Skogen, upptagande en areal af 36,557 tunnl., och hvarmed stor misshushållning är rådande, består hufvudsakligen af tall och gran samt, der marken varit röjd eller svedjad, af björk, asp, al och vide. Såväl tall som gran behöfver c:a 180 år för att hinna till 10 à 12 tums diameter. Binäringar äro forsling åt bruken och skogsarbete; fiske idkas obetydligt, äfvensom jagt. Här befintliga verk och inrättningar nämnas mot slutet af artikeln.

Denna socken blef först vid Sundsvalls skiljande ifrån Selångers pastorat, år 1821, en ordinarie komministratur. Kyrkan uppbyggdes 1651 af trä, men blef såsom för trång omkring 1750 nedrifven och ånyo uppbyggd af tegel samt korsvirke. I kyrkan äro begrafna en major Wrång och hans son, som innehaft $^1/_4$ mtl uti Solums by. Majoren säges hafva varit en af de få, hvilka blefvo vid lif år 1719 efter Svenska arméens olyckliga tåg öfver Sylfjellet. Barnundervisningen bestrides uti en fast folk- och en småbarnsskola uti 2:ne skolhus af en examinerad och en oexam. lärare; under året 1862 undervisades $^1/_3$ af skolbarnen i hemmet. Skolan åtnjuter ett årligt statsbidrag af 130 rdr rmt. Sockenmagazinet, som grundlades aldraförst genom insättning af $^1/_8$ t:a från hvarje rök, egde den 1 Maj 1852: 234 t:r 17 kappar säd samt 430 rdr rmt i penningar.

Fornminnena utgöras af lemningar efter en skans på *Skansberget*, runstenar framför kyrkodörren och å byns åkergärde. Fornforskare hafva af namnet på byn *Bjärme* velat draga den slutsats, att Bjarmaland varit här beläget, och Tuneld uppgifver äfven, att lemningar skola finnas i socknen efter det fordna templet, dit man genom Timrå socken, eller gamla Wimerå, förmenas fordom hafva farit från Östersjön.

Af statsbidragen anses bevillningen, som år 1852 uppgick till cirka 906 rdr, såsom minst tryckande. Kronotionden, hvilken till det mesta är anslagen till Gymnasiistaten, kännes så mycket mer betungande i anseende till levereringsorterna, hvilkas af lagen ända till 8 mil tillåtna aflägsenhet tvingar tiondegifvaren att till ovanligt höga priser lösa spannmålen för att slippa forsla densamma. Kostnaden för rustning och rotering uppgår till 400 rdr rmt. Roteringsskyldigheten utgöres af $13^9/_{16}$ mtl, hvilka äro indelta uti 4 båtsmansrotar. — Skjutsen är sedan 1850 ställd på entrepenad. Socknen har ej eget tingshus, utan hafva hittills årligen betalts 24 à 36 sk. rgs af hvarje hemman. Fattigvården är ordnad på det sätt, att de behöfvande erhålla uppehälle under ett eller flera dygn hos hvarje bonde allt efter hemmanens storlek. Norafors bruk har särskild ordnad fattigvård. — Komministerns lön af församlingen utgår med 220,5 kub.fot korn, matskott, motsvarande omkring 60 kub.fot korn i värde; af kyrkoherden 75,6 kub.fot korn.

Inom socknen finnas 22 byar, 148 torp och 40 backstugor. Vi hafva förut namngifvit några byar; den med största arealen är *Nora*, med 10,780 tld; största antalet hushåll har *Byn*, med 49 hushåll, och till hemmantalet störst är *Gåltjern*, af $1^{67}/_{96}$ mtl skatte. Af verk finnas *Norafors* bruk, hvartill höra 240 af förut uppgifna folkmängd; det är anlagdt 1795 af handelsmannen Petter Mützell i Sundsvall och mag:r Israël Norberg; det uppgifves nu hafva 5 stångjernshärdar, en räck- och 2 spikhamrar. — *Lorentzfors* qvarn med 3 par stenar; *Johannisfors* qvarn med 3 par stenar, anlagd 1828 å *prestbordet* och *Solums* egor. *Norafors* och *Gåltjerns* sågar äro anlagda vid Sättnaån, dessutom finnes såg vid *Westansjö* och en vid *Graftjern*, alla med en ram. — På gränsen mellan Indahls socken är *Suhlå* jernbruk beläget. — Adress: Sundsvall.

Sättra, *Sätra*. Helsobrunn, belägen i den s. k. Solingemyran, i närheten af en lång sandås, i Kila socken af Öfver-Tjurbo härad och Westerås län, i socknens vestra

gräns, emot Fläckebo, invid stora bergslagsvägen ifrån Westerås till Falun, 3 mil från förstnämnda stad och 1½ mil ifrån Sala, helt nära intill Sätra by, efter hvilken den fått sitt namn (den kallades ock fordom Kila helsobrunn) och ½ mil från sockenkyrkan. Brunnen är en af de äldsta i Sverige, och dess medicinska verksamhet blef egentligen först bekant genom häradshöfdingen i Norrbo m. fl. härader, Pehr Larsson Gyllenhöök till Engelsbergs bruk i Westmanland, född 1643, död 1706 och stamfader för den ännu lefvande adliga ätten Gyllenhöök. Han led nemligen af lamhet i ena armen och begagnade derföre källans vatten åren 1698 och 99 samt blef fullkomligt återställd. Källan undersöktes 1700 af dokt. Samuel Skragge. Påföljande året anmodades den ryktbare archiatern Urban Hjärne att närmare pröfva Sätra brunns beskaffenhet, och han gaf om den följande utlåtelse i ett bref till länets dåvarande höfding, frih. Gustaf Cronhjelm: »Desse vatn lära litet de Medeviske eftergifva, men i visse sjukdomar til äfventyrs öfvergå, som i mjältesjukdomar, hjerteklappningar, mensibus tam retentis qvam nimiis, in artritide vaga scorbutica (såväl uteblifven som öfverflödig menstruation, skorbutisk, flyktig giktvärk).» Redan samma år, 1701, började härstädes, hvarest doktor Skragge, genom inköp af de små hemmansdelar, derå brunnen ligger, skaffat densamma eget territorium, ordentlig brunnskur, ehuru intet brunnshus hunnit uppföras, utan blott en jordvall var uppkastad omkring källan. Stället bebyggdes sedermera på hofmarskalken frih. Johan Casimir Flemmings på Lydinge bekostnad, hvilken ock lät försköna det genom alléers och vattenkonsters anläggande; under archiatern Pehr von Afzelii tid (han var brunnsintendent från 1796 till 1825) blef Sätra äfven förbättradt och förskönadt. Här äro fem källor, af hvilka trenne, de först upptäckta, ligga på endast halfannan alns afstånd ifrån hvarandra och kallas derföre *Helgatrefaldighetskällorna* samt äro öfverbyggda med ett gemensamt brunnshus; vidare påfanns *Segerkällan*, vid pass 400 alnar ned i ängen, och hvarest förr varit en af allmogen mycket begagnad badinrättning; sist *Brudkällan*, ännu längre bort, invid Brudberget, — År 1670 uppfördes en brunnskyrka. I salongen är Pehr von Afzelii bild uppsatt. och i parken har en minnesvård blifvit rest öfver erkebiskopen doktor Uno von Troil, som här vid Sätra afled den 27 Juni 1803. Likasom vid öfriga brunnar, äro terminerna för drickningen tvenne eller ifrån den 9 Juni till den 7 Juli och från den 11 Juli till den 8 Augusti. Brunnsgästernas antal uppgå stundom till öfver 1,200 personer. Sätra brunn, jemte dertill hörande ⅛ mtl frälse, tillföll efter doktor Skragges död hans syster, enke-prostinnan Holstenia. Efter sonens, provincial-läkaren Gabriel Holstens död, såldes Sätra 1739 till regiments-fältskären Christian Wolff och hans son, assessoren och provincialläkaren Wallentin Wolff, hvilka åter 1744 afyttrade brunnen och egendomen till biskopen i Westerås, doktor Andreas Kalsenius, för 24,000 daler kopparmynt. Sedan biskopen tillhandlat sig alla å brunnsegorna af enskilda personer uppförda byggnader, skänkte han, genom testamente af år 1748, till Uppsala akademi dels brunnsinrättningen med alla dess tillhörigheter, att emottagas efter hans och hans hustrus död, dels en summa af 90,000 daler samma mynt, hvaraf räntan efter 20,000 dalers kapital skulle användas till ett lazaretts inrättande vid Sätra samt 30 fattigas underhåll och en brunnsläkares aflöning. Efter biskopens död 1750 öfverlemnade enkan, emot vissa vilkor, brunnen till nämnda akademi, såsom everldelig ego. I trakten ligga konung Gustaf II Adolfs favoritställe, Wäsby, der han ofta träffade Ebba Brahe, och Sala silfvergrufva, den vackraste grufva i Sverige.

Sättra, *Sätra*, ett frälse-säteri af 1 mtl uti Röks socken af Lysings härad och Linköpings län, utgör med underl. 1¼ mtl rå och rör ett gods, tax. till 71,000 rdr rmt. — Anders Griis, som kallas af danska författare »guvernör öfver Småland», då han 1568, tillika med Hogenskild Bjelke och Sten Banér, blef tillfångatagen af Danskarne vid Flishult, skall hafva utbytt Sätra från kronan. Det har varit säteri från 1604 och tillhört Per Griis 1610, Sten Bjelke 1636; derpå slägten Snoilsky, hvarifrån

det såldes på 1750-talet till enkefru M. Rosenacker, född Horn; har sedermera genom köp tillhört Cederstam, Reutersvärd, Gyllenram, Kothen, Boye, Hornberg, Goes samt slutligen slägten Burén.

Sättra, en bruks- och landtegendom uti Undenäs socken af Wadsbo härad och Skaraborgs län, vid ett vattendrag mellan sjöarna Unden och Wiken, utgöres af ett jernbruk, äfven kalladt *Fredriksfors,* under hvilken artikel det finnes vidare beskrifvet, samt af 1 mtl skatte *Sättra* med underlydande $^{7}/_{12}$ mtl skatte, $1^{7}/_{16}$ mtl frälse, med qvarn, såg och tegelbruk; allts. är tax. till 135,500 rdr rmt. Egare äro brukspatron B. och häradsh. F. Richert, som nyligen grundlagt en skola för bruksarbetarne.

Sätuna, ett frälse-säteri af 4 mtl uti Björklinge socken af Norunda härad och Uppsala län, är beläget vid Långsjöns norra ända, 2 mil från Uppsala, och sammanlagdt med *Lundby*, 5 mtl frälsesäteri, samt utgör med underlydande 12 mtl inom socknen, $3^{1}/_{4}$ mtl inom Wiksta, med *Ramsjö* vatten- och väderqvarn samt såg, ett gods, taxeradt till 353,280 rdr, hvaraf 200,000 rdr för båda säterierna. År 1818 uppgafs godset bestå af $9^{1}/_{2}$ mtl, med 90 à 100 t:rs utsäde, tillräckligt höbol, hjelplig skog, stor trädgård af nära 8 tlds rymd. I en sednare tid har Sätuna gods utmärkt sig genom omvårdnad för boskapsafvel samt nyare tiders mångfaldiga uppfinningar och förbättringar i afseende på method och redskap, framför allt en flerårig cirkulation.

Sätuna säteri har fordom varit kungsladugård, och har kronan här haft ett schäferi år 1613; på 1640-talet tillhörde det slägten Oxenstjerna, sedermera Krus och Horn, derpå Lewenhaupt, Fleming, såldes i medio af 1700-talet till öfverstelöjtnant baron Casper Wrede, som lät förena Långsjön och Mjölången medelst en 600 alnar lång kanal; år 1825 och 63 egdes godset af brukspatron J. F. Björkman. År 1641 uppfördes här af riksdrotset grefve Gabriel Oxenstjernas enka ett vackert stenhus, som år 1700 undergick en vådeld, hvarefter det i en sednare tid ånyo blifvit repareradt; det finnes afteckuadt i Dahlbergs Suecia.

Sätuna, annex-socken till Broddetorps pastorat, är belägen uti Gudhems härad af Skaraborgs län, $1^{1}/_{2}$ mil s. v. från Skara, omgifves i norr af Broddetorp, i öster af Segerstad och Håkantorp, i söder af Gudhems och Bjurums socknar, i vester af Hornborga-sjön; omfattar enligt Forsell en areal af 1,898 tld, hvaraf 347 äro sjöar och kärr, fördelade på $5^{3}/_{4}$ mtl skatte, $1^{3}/_{4}$ mtl krono, $4^{3}/_{8}$ mtl frälse, taxerade till 205,700 rdr rmt och bebodda 1855 af 257 inbyggare; sedan 1810 har folkmängden ökats med 41 personer. — Marken är stenbunden, men något jemnare än i pastoratets öfriga socknar. Jordmånen är bördig sandmylla, endast ringa skog växer. Socknen har nu mer ingen egen kyrka, utan begagnas den $^{3}/_{8}$ mil härifrån belägna moderförsamlingens. Orten har märkvärdighet från äldsta forntiden, och utvisas här än i dag tecken efter stenlagda gator och ett torg, som sägas vara lemningar efter en stad Sigtuna, nära intill slottet Ingatorp, der konung Inge ofta vistades. I denna stad skall den första inflyttningen af Götar börjat nedsätta sig, det torde äfven få anmärkas, att nuvarande befolkningen utmärkes genom rödaktigt hår eller den gamla beprisade guldgula färgen. På de vackra ängar, som nu kallas Onsängarne (Odins ängar), skola Odins hästar hafva betat. En qvarlefva af de offer, som i hedendomen anställdes för att göra sig gudarne bevågna, ser man uti de lekar, som drängarne anställde i förra århundradet uti Sätuna by. Offerdansen utfördes under många viga språng och rörelser af förklädda drängar, som med svärta och färg vanställt sina ansigten. En af dem föreställde offret, allt, som erfordrades till slagtandet framtogs, och slutligen verkställdes detta, allt efter musikens och sångens takt. Lyckligtvis har en bättre hog intagit nuvarande befolkningen än för dylika upptåg från våra hedniska förfäder. Midt emot nämnda *Odinsängar* ligger en stor sten, som af byfolket kallas *Markus' sten* och torde vara ett minne från konung Inge den Godes skald Marcus, som derifrån sjungit sina sånger eller predikat för folket; enligt folksägnen åter skall den blifvit ditkastad af en jätte från *Himmelsberg,* då han oroades af klockljuden från Sätuna kyrka, och skall han dervid utropat:

»Jag gitter icke höra
Pinglornas olåt i Sätuna by.»

Sätuna nämnes bland de gårdar, som kon. Sverker gaf sin drottning Ulfhild i morgongåfva.

Utaf socknen skall Anders Säfström, född här 1712, hafva tagit sitt tillnamn; han blef fader till den utmärkte chemisten och geologen Nils Gabriel Säfström.

Bland gårdar märkes det för ståndspersoner bebyggda, och efter en fru Bålla Blå uppkallade *Bålltorp*, 1 mantal berustadt, 1 krono- och 1 frälse-säteri, med $^1/_2$ mtl *Paris*, tillsammans under 4 egare. — *Korsgården*, *Kåckstorp* och *Jon Ambjörnsgård* äro auditörs-bonställen, *Tottan*, *Sven Fröjdenborgsgård*, kapellansboställe. — Adress: Skara.

Sävenäs stålverk uti Skellefteå socken af Westerbottens län, invid Urvikshamn; hade år 1862 en tillverkning af 1,099 centner stål efter Bessemers method. Egare är lifmedikus och riddaren S. F. Säve. Här finnes ock en ångsåg, som eges af Lejonströms sågverksbolag. Stället beboddes förutn. år af omkring 145 personer på c:a 30 hushåll; se vidare art. Skellefteå socken.

Söderala, en socken uti Södra Helsingland af Gefleborgs län, belägen $^1/_2$ mil från Söderhamn, vid hafvet, omfattar en areal af 2,158 qvadratmil land, 0,295 vatten, fördelade på $76^5/_{12}$ mtl, eller 1,120 öresl. *) 14 pgl., hvaraf 1,099 öresl. 2 pgl. skatte, resten krono.

Marken är mer bergig än jemn; här inlöper från Skogs socken en hög bergsrygg, småningom sänkande sig mot Ljusne masugn, der den utgår i hafvet, sträckande sig till ön och klippan Storjungfrun, 1 mil från stranden. Socknen genomskäres af Ljusne elf, som här utfaller i hafvet. Askesta och Söderhamns jernvägar gå ock härigenom samt hafva stationshus i Bergvik. De ansenligaste sjöarne äro *Bergviken*, *Marman*, *Gärdsjön*, *Ålsjön*, hvardera öfver $^1/_2$ mil lång; den sistnämnda jemte *Fäbotjern* och *Teljesjö* hafva under loppet af år 1857 blifvit sänkta. Några byar ega skog, tjenlig till skeppsbyggeri. Krono-allmänningen, sträckande sig 1 mil i längd, tjenar dels till jernverkens behof, dels till betesmark för den i s. k. fäbodar öfver sommaren vistande boskapen. Den öppna jorden består dels af lera, dels af sand. Ur *Dynmelbo* grufva brötos 1861: 792 centner jernmalm; bergen *Marhällarne* vid Maråker tros innehålla flera slags metaller. — Näringar äro, utom jordbruket, kolning, linodling och laxfångst. Det kongl. bref, som utgör grunden för den hädanefter allmogen åliggande skyldigheten att bygga och underhålla kronans fisken, är utfärdadt i Mars 1522 och rörer uppförandet af fiskerier i Lijse (Ljusne) elf (se Widmarks beskrifning af Helsingland, sid. 318). Nämnda år uppfördes här *Westanåkers* laxfiske. Sedan 1840-talet ha åtskilliga vägomläggningar blifvit utförda inom socknen, och myrodlingar samt vattensänkningar fortgå med oförminskadt intresse. Folkmängden, som år 1810 var 1,776, uppgick 1860 till 3,569 och 1863 till 3,750 personer med 891 hushåll. — All fast egendom är taxerad till 2,398,300 rdr rmt, hvaraf 944,000 rdr för jordbruket. I bev. erlades för egendom 1,010 rdr 34 öre, för inkomst 3,492 rdr. Socknen håller 20 ordinarie båtsmän.

Kyrkan, byggd i form af ett kors, var redan 1818 för liten för dåvarande folkmängd. Socknen utgör med Maråkers brukskapell ett regalt pastorat af 1:sta klassen inom Helsinglands Östra kontrakt i Uppsala stift, beläget 20 mil från stiftsstaden. Sockenmagazin finnes. Barnundervisningen bestrides i 2 fasta och 2 flyttbara folkskolor af 3 examinerade och 1 oexaminerad lärare; derjemte finnas en söndags- och en privat skola. Skol- och fattigkassorna hafva under sednare åren erhållit donationer på 500 à 1,000 rdr rmt.

Gårdar af betydenhet äro *Maråkers* jernverk, *Ljusne* masugn och sågverk med 8 ramar, regimentsskrifvare-bostället, beläget i byn *Norrbyn*. *Norra* och *Södra Bergviks* ångsågar och pappersfabrik. *Prestgården*, 7 öresl. 12 pgl., med vackert läge, är välbebyggd. Dessutom finnas i socknen flera husbehofsqvarnar och sågverk, såsom vid *Ahla*, *Marma* och *Askesta*; spikverk finnes i *Ellne* by. *Nyhamn* är en säker och rymlig hamn. — Lägenheten *Elfvik*. Af byar må nämnas

*) 16 öresl. = 1 mtl.

Wansätter (eller Wansäters by), af hvilken en bondson, född derstädes, tog sig namnet Wannqvist och blef stamfader till den på sin tid särdeles omtyckte polismästaren i Stockholm, Ol. af Wannqvist, † 1834; vidare *Berga, Kingstad, Östansjön, Sunnanå* och *Myskje.* — Adr.: Gefle och Söderhamn.

Söderbjärke *(Sörbärke)*, en socken uti Wester bergslags fögderi af St. Kopparbergs län, belägen $7^1/_2$ mil från Falun, 7 mil från Hedemora, $11^3/_4$ mil från stiftsstaden Westerås, nederst i bergslagen mot Westmanland, gränsar till Norrbärkes, Tuna och Hedemora socknar i Dalarne, till Norbergs, Westanfors och Skinnskattebergs socknar af Westerås län samt Ramshytte socken af Örebro län; arealen uppgifves approximativt till 119,509 tld, hvaraf 12,580 äng, 5,680 åker, 78,134 skog, 19,263 sjöar, 3,737 mossar, eller enligt Hahr till 5,164 qvadratmil, hvaraf 0,994 vatten, inberäknadt Malingsbo kapell, som enl. kongl. brefvet af den 7 Oktober 1862 kommer att skiljas härifrån och utgöra ett eget konsistorielt pastorat. Marken är i allmänhet bergig, stenig, grusartad och ojemn, vid sjöstränderna något slätare och mer odlad; här förekommer lera, eljest är jordmånen sandmylla och myrjord. Skogen är nog medtagen, se vidare härom art. *Smedjebacken*, en på sednare tiden genom Strömsholms kanal blifven märklig köping. Förnämsta näringarne äro bergsbruk, kolning och körslor; åkerbruket, ehuru genom flera hyttors ödeläggande betydligt utvidgadt, är dock otillräckligt. Bland sjöar är *Barken* (se den art.) den betydligaste, och torde gifvit den söder om sjön belägna socknen dess namn; dessutom finnas vidare *Jersjöbo* och *Malingsbo, Görken, Storsveten, Saxen, Billsjön* och *Djurlången*, m. fl. Bland berg märkas *Skallberget, Klockberg, Wanberget* och *Opsvet Bispberg* samt den stora landthöjden och vattendelaren, som löper söder om Barken. Malmanledningar finnas flerstädes, såsom den betydligaste jerngrufvan nämnes *Tolfsbo*; *Bromsberget* vid Billsjön har flera jerngrufvor, och *Ufberget* vid Barken har en ödelagd koppargrufva. År 1861 brötos ur *Jordstensgrufvan* 11,546 centn. jernmalm. I socknen finnes en mörkröd jordart, jernockra eller myrjord kallad, hvilken brukas till rödfärgning. Mineralkällor finnas vid Malingsbo bruk och vid Björsbo by, hvaraf den sistn. är funnen år 1752 af faktor Alm och dess vatten undersökt af doktor Sidrén. — Socknen, som år 1810 beboddes af 3,758, hade år 1850 4,805 och 1863 nära 5,000 inbyggare, hvaraf hemmansegare och bergsmän 1,553, kolare 1,054, arbetare 1,373, ståndspersoner 1,002; hemmantalet är $6\frac{263}{720}$ mtl rekognitions-krono-skatte, $43\frac{57}{64}$ mtl skatte, $\frac{59}{64}$ krono, $^1/_2$ frälse-säteri. All fast egendom taxerades år 1863 till 2,352,600 rdr rmt, hvaraf 229,500 rdr för annan än jordbruksfastighet; i bevillning erlades efter II och III art. 1,561 rdr rmt; jordeboks- och hemmantalsräntorna, förvandlade och omsatta i räntor, beräknas i pgr till 1,366 rdr.

Söderbärkes socken skildes från Norrbärkes socken 1646. Kyrkan, med vackert läge vid sundet mellan *Norra* och *Södra Barken*, påbörjades i sitt nuvarande skick 1729 och fullbordades 1734; dess stil är vacker; 16 hvalf uppbäras af 8 göthiska pelare. Ehrenheimska och Tersmedenska familjerna hafva här sina särskilda grafvårdar. Bland kyrkoherdarne förtjenar ihogkommas Olof Kalsenius, död 1716; ännu vet traditionen att förtälja om den kraftiga hand, med hvilken han inom församlingen vakade öfver ordning och skick; hans fru, Anna Rudbeckia, förtjenar äfven att nämnas såsom den yngsta prestbrud, hvilken troligen funnits i hela riket; vid sitt första gifte med Kalsenii företrädare skall hon ej hafva fyllt sitt 14:de år. Prosten Erik Montelius var äfven en utmärkt man. Hans olyckliga dödssätt förvaras ännu i folkets minne. Han blef nämligen stångad af sin tjur, då denne ej såsom vanligt erhöll bröd ur sin husbondes ficka, och afled efter flera dagars svår plåga år 1729. Kyrkans med ur försedda och med koppar beklädda torn färdigbyggdes 1743. Omkring kyrkan, der under drottning Christinas tid fråga varit om en stads anläggande, ligger den ståtliga *Kyrkbyn*, på $1^3/_8$ mantal, med *prestgården*, $^3/_4$ mtl, som har ett prydligt hus med flyglar på udden mellan 2:ne vikar af den närbelägna sjön; — i grann-

gården *Westerby*, 2 mtl, bor den man, som under de sednast förflutna 6 riksmötena fört i bondeståndet vestra bergslagens talan och under det sista också *Westerdalarnes;* sedan har man hela den parklika *Westerbystranden* med den utmärkt vackra hufvudbyggnaden, som nu är gästgifvaregård af $\frac{53}{128}$ mtl. På kyrkvallen ligger ett stort, nybygdt hus, som är ärnadt dels till lokal för kyrkskolan, dels för sockenbiblioteket, hvilket, troligen det största i riket, är grundlagdt 1858 genom 900 arbeten om 4,000 rdrs värde, ditskänkta af brukspatron Johan Johansson i Stockholm. Här finnas tingshus och sockenmagazin. Barnundervisningen bestrides i 3 fasta folkskolor, der under året 1862: 312 barn undervisades af 3 examinerade, 3 oexamin. lärare och en lärarinna, medan 339 undervisades i hemmet.

Utom förutnämnda gårdar samt kögingen *Smedjebacken*, märkas här *Wiksby*, $1^5/_8$ mantal, som är nederlags- och handelsplats samt har postkontor, se vidare den artikeln. — Största godset utgöres af *Larsbo* bruk och *Saxe* hammare med underl., tax. till 354,000 rdr rmt, derefter komma *Malingsbo* och *Nyhammars* bruk, *Nyfors* och *Korslångs* smedjor. Bergsmanshamrar äro *Gerdsjöbo*, *Tolfsbo* och *Wadhs;* masugnar finnas vid *Westerby*, *Tunkarlsbo* och *Gerdsjöbo*. — Af gårdar finnas vidare *Lexsjöbo*, *Billfors* och *Nyfors*. $^1/_8$ mtl *Edsbäcken*, $^1/_2$ mtl *Gläfse*, $^1/_8$ mtl *Högberg* egas af Norns bruksegare. $2^1/_4$ mantal *Saxån*, 1 mtl *Tolsbo* och *Wibbenbo* äro byar. — $\frac{13}{160}$ mtl i *Kyrkbyn*, der för öfrigt flera nybyggda gårdar finnas, egas af socknens fattigkassa. — Adress: Wik.

Söderby-Carls. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Lyhundra kontrakt af Uppsala stift, utgöres af de sedan år 1796 förenade socknarne Söderby och Carlskyrka, belägna i Lyhundra härad af Stockholms län, $1^1/_2$ mil från Norrtelje, $7^1/_2$ mil fr. Uppsala, omfattande 0,700 qv.mil, hvaraf 0,079 vatten, fördelade på $61^1/_4$ mtl, hvaraf $38^3/_4$ skatte, $3^5/_8$ kr., $18^7/_8$ frälse; häraf höra dock i judicielt hänseende $7^1/_4$ mtl till Wäddö samt 3 mtl till Wätö socken. Carlskyrka socken är för det mesta jemn eller kullig och en väl bebyggd ort vid Erken och dess utlopp åt s. o. till Brosjön. Marken är till det mesta mycket stenbunden; vid några byar i Söderby växer ymnig skog. Jordmånen är lera eller svartmylla i de bättre bygderna, annars sand och mojord. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk m. m. Socknen beboddes år 1805 af 1,370 och 1863 af 1,548 personer enligt mantalslängden, men 1,922 enligt pastors uppgift. Roteringen utgör 20 man. All fast egendom är taxerad till 953,000 rdr, hvaraf 682,700 rdr för Söderby socken med $44^3/_4$ mtl.

Sudherby förekommer år 1292, Karlungskirkiu 1287 och 1292. Carlskyrka tros fått namn efter en Carl Folkunge till Karlösa gård. Socknen har 2 fasta och 2 flyttbara folkskolor, hvartill höra 1,663 qvadratalnar planteringsland. I prestgården hade erkebiskop Johannes Magnus eller, såsom han af folket kallades, Jöns Månsson, före afresan ur riket ett möte med stiftets presterskap. Här sade han sig vara i ett vigtigt ärende rest från konungen, nämligen att begära konungadottern i Polen honom till brud. Men ett hans skepp föregaf han hafva förgåtts i skären med hans redbaraste saker och kläder, så att han nu bad dem låna sig allt hvad de kunde af kyrkor och egna tillgångar, hvarefter han seglade ur riket med en dyrbar last och kom aldrig mer tillbaka. — I socknen är öfverste-löjtnant Erik Joh. G. Oxenstjerna född 1790.

Af fornminnen finnas kummel, jordhögar och runstenar.

I Carls socken ligga *Stensta* säteri, *Norr-* och *Söder-Järsjö* gårdar samt häradsskrifvare-bostället *Ahlby*, $^5/_8$ mtl, och *Risslingby*. — I Söderby socken ligga *Broby* säteri, *Prestgården*, 2 mtl; $^3/_4$ fr. *Sonö* och $^1/_8$ sk. *Ältan*, utgörande ett gods. $^1/_2$ mantal *Söder-Marjum* är komministers-boställe. — Byar äro *Aspsund*, *Brölunda*, *Ekeby*, *Wäsby*, *Åby*. — Adress: Norrtelje.

Söderby, ett frälse-säteri af 1 mtl uti Österhaninge socken, Sotholms härad och Stockholms län, med underlydande $5^1/_8$ mtl frälse, är beläget $1^1/_2$ mil utom Stockholms Skanstull samt $^7/_8$ mil från Saltsjön, upptager en egorymd af 2,900 tld, deraf omkring 450 åker och äng, 2,000 skog, med 2,000 kubikfot virkes-

massa pr tld, och lemnade om den indelas i trakthuggning, 4,000 kubikfot pr tld; flera sjöar på egorna lemna vatten till en såg med 2 ramar samt en qvarn med 3 par stenar och tröskverk; fiske finnes i Drefviken.

Gården, som är beväxt med lindar och omgifven af björklundar, har en hög och sund belägenhet; den är bebyggd med 2:ne flyglar med 13 rum, och utmed gårdsplanen sträcker sig en stor trädgård.

Säteriet kom genom köp år 1638 till slägten Bååt, har sedermera haft egare af slägterna Falkenberg, Lohe, Bunge, Hildebrand, Gyldenstolpe, Sprengtporten, Norman, kommissarien i kommerse-kollegium Peter Welt, adlad Stjerncrona, † 1726; egdes 1863 af kronofogden C. R. Lönbohms arfvingar. — Godset taxerades år 1863 till 168,500 rdr rmt.

Söderby, ett frälse-säteri af 1 mtl uti Knutby socken och Närdinghundra härad af Stockholms län, c:a 3 mil från Uppsala, har på 1600-talet tillhört slägterna Körning och Svinhufvud, från år 1703 Forbes och Gardtman, från hvilken sednare det köptes af lagman Wattrang och var inom slägten ännu 1825; år 1849 och 1863 egdes det jemte Björkö säteri af löjtn. C. G. Braunerhjelm.

Säteriet, som år 1818 uppgafs hafva godt höbol och ypperlig skog, var i 1863 års bevillning taxeradt till 27,000 rdr.

Söderby, en gård; se art. Munsö socken.

Söderby, ett frälse-säteri och ett frälse, det förra af $3^2/_3$ mtl, det sednare af $2^1/_3$ mtl, uti Börstils socken af Frödsåkers härad och Stockholms län, belägna på Norrön; voro 1863 med $^1/_2$ säteri Snesslingeberg, 2 mtl skatte, $^1/_2$ frälse och qvarn samt *Jonsgrufvan,* taxerade till 298,500 rdr rmt; det hela hör till Forssmarks bruks landtegendom.

Söderby tillhörde 1650 A. Messenius, var 1665 kronans, som då bortbytte det till frih. Thure Bjelke, och kom genom gifte till landshöfding C. Falkenberg, tillhörde i medlet af 1700-talet slägten De la Gardie, derpå grefve Taube, Malmerfeldt, Benedicks 1825; lades på 1840-talet under Forssmarks bruk af gr. L. af Ugglas.

Söderby, en by uti Danmarks socken af Waxala härad och Uppsala län, af $3^1/_4$ skatte, $^1/_2$ krono, 1 frälse, med 63 inb.; der Uppsala-jernvägen går öfver byns egor finnes ett vackert bergsprängningsarbete, bestående af en större vägport utaf granit. Frälse-hemmanet eges af Danviks hospital.

Söderby, uppgifves af våra historieskrifvare vara en gård i Åhls socken, Nedan-Siljans fögderi af Falu län, der en af klockfejdens förnämsta anförare, Nils i Söderby, skall bott; af honom uppmanades folket att återtaga sina klockor, »innan vattnet blef rent och de kunde bortföras.» Derpå samlade sig 150 Dalkarlar under denne Nils samt Peder Larsson i Bergsäng och tågade till Hedemora samt öfverföllo konungens tjenare på kungsgården, hvilken de uppbrände, hvarefter de drogo till Westmanland. I jordeboken finnes ingen gård Söderby inom Åhls socken, men med någon namnlikhet gifvas *Söderskog* och *Storbyn.*

Söderby. Gård, belägen i Tumbo socken, Wester-Rekarne härad och Nyköpings län, samt bestående af $1^5/_8$ mtl frälse, tillhörde på 1820-talet adliga ätten Silfverbrand, men lyder nu under v. Lantingshausen- von Höpkenska fideikommiss-egendomarne Sundbyvik och Österby i samma socken.

Söderforss, en socken uti Uppsala län och Örbyhus härad vid Dalelfvens östra strand, skiljd af densamma från Hedesunda socken i Gefleborgs län, mellan Tierp i söder och sydöst, Tolfta i öster, Elfkarleby i norr, upptager 0,533 qvadratmil land och 0,094 vatten. Elfven sönderdelas af en mängd öar, bevuxna med löfträd, äfven ek, och har än skogiga stränder, än sidlända och utsatta för öfversvämningar; nyligen är dock beslut fattadt om en upprensning af elfven. I öster och sydost mot Tierp finnes stenbunden eller kärrländig skogsmark, deribland *Falkärret* närmast Söderforss bruk, *Knutmossen* åt sydost; längst i öster hör hit en del af stora sandåsen. — Rådande jordmån är dels sandblandad lera, dels sand. Näringar äro åkerbruk samt bergs- och framför allt

skogsbruk. Spannmålsproduktionen är otillräcklig, årliga åtgången af kol 12 till 15,000 läster. Socknen, som 1805 beboddes af 584, 1860 af 941 och år 1863 af 934 personer, hvaraf 631 höra till bruksförsamlingen, innefattar $11^1/_{24}$ mtl, hvaraf $4^3/_8$ skatte, $^1/_6$ krono, $6^1/_2$ frälse, alla under Söderfors bruk, och med hvilket de äro taxerade till 481,700 rdr. Bevillningsafgiften för egendom och inkomst uppgick 1863 till 826 rdr rmt; af rekognitionshemmanen erlades en rotefrihetsafgift af 97 rdr 72 öre. — Socknen har sparbank, stiftad år 1824, och med 138 delegare (år 1860).

Kyrkan, belägen utom socknens gräns i Hedesunda socken, 7 mil från Uppsala, är först byggd 1684 och efter en eldsvåda 1789 ersatt 1792 med en ny af tegel på bekostnad af bruksegaren, hvilken lemnat gård till prestens boställe, bestrider dennes underhåll och utöfvar kallelserätt. — Socknen är ett patronelt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Örbyhus härad af Uppsala stift. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola, der 101 barn erhöllo under året 1862 undervisning af en examinerad lärare. — Här märkes *Söderfors* bruk (med särskild artikel); af gårdar må nämnas $3^1/_2$ mtl frälse *Untra,* 1 frälse *Brusbo* och *Prestgården* utan åsatt mantal.

Söderfors, bruks- och landtegendom, hvars hufvudgård är belägen uti förutbeskrifna socken, på gränsen mellan Gestrikland och Uppland, 7 mil från Uppsala, $5^1/_2$ mil från Gefle, har fått namn af strömfallet, hvarvid bruket är anlagdt, och som drifver masugnar, ankar- och stångjernssmedjor samt en sågqvarn; största strömmen heter *Storforssen* och drifver ett tegelbruk; i *Mellanforssen,* hvars båda stränder hafva stenmurar, äro inga verk. Genom stora dammar framsläppes endast så mycket vatten, som behöfs för att drifva verket. Sålunda bildar den delade strömmen 2:ne öar, den mindre, hvarest man byggt en stor qvarn, och den stora, egentligen *Holmen* kallad, der den stora ankarsmedjan, sågqvarnen och de smärre smedjorna äro anlagda. Vesterut ligger den 1 mil långa och $^1/_4$ mil breda Görtsön i Dalelfven, vid hvars stränder masugnen och hyttan, lilla ankarsmedjan, kolhusen, sjelfva herrgården samt de öfriga invånarnes och arbetarnes boningshus äro belägna. Vattnet i elfven faller och tillväxer tre gånger om året. Första flödet kallas backfloden, när snön och isen smälter; bergsfloden, eller det andra flödet inträffar i Maj, och det tredje kommer i Juni.

Söderfors har utseende af en liten stad, herrskapsbyggnaderna och bruksbetjeningens hus liknar Ernst Arndt vid slott, bruksarbetarnes hus formera ordentliga gator. Arbetspersonalen, inberäknade landtbönder och torpare, är omkr. 1,750. Här äro flera härliga trädgårdar med en den vackraste park på östra delen af ön. Elfven framflyter på ömse sidor i all sin härlighet; framför sig har man en ansenlig bugt af densamma, med flera små holmar och gröna frodiga fält; genom parken har man gräft och ledt kanaler samt bäckar. Åkerfält och blomstersängar, grottor och tempel omskifta i den stora löfskogens grönska. Flera familje-minnesvårdar öfver brukets egare finnas uppresta i parken, deribland i synnerhet utmärker sig den som fru Johanna Grill egnat åt sin foster- och svärmor. — *Untra* gård har fordom varit by och tillhört kronan, innehades till en del under frälse-rätt af riksrådet Joh. Oxenstjerna, köptes 1676 af Claës Depken, adlad Anckarström, som erhöll strömmen Söderfors jemte omliggande holmar, ängar och skogar, och under hvars tid bruket anlades. Sedan har det tillhört kammartjenaren hos drottning Christina, Johan Holm, adlad Leijonkrona, i medlet af 1700-talet magistern och bruksegaren Israël Norberg, 1742 Broman och derefter en längre tid Grillska familjen, men eges nu af ett bolag, som i öfver 42 år har haft till disponent brukspatron P. A. Tamm, hvilken under denna tid på ett utmärkt sätt styrt verket.

Ifrån år 1686 till 1743 var tillverkningen 1,000 *skℓℓ,* ökades sedermera till 1,840 *skℓℓ,* och tillverkas här nu 5,525 *skℓℓ* tackjern årligen, 4,400 *skℓℓ* stångjern vid 8 härdar; 483 *skℓℓ* ankar- och grofsmide vid 3 härdar. Ankarfaktoriet är det största och, utom ett i Carlskrona, det enda i riket. Den större ankarsmedjan, nybyggd 1784, har fyra fots tjocka murar, är 118 alnar lång, 21 al-

nar bred och 15 hög; den har 8 härdar och 4 hamrar, som gå med vatten, allt under ett tak. Vid hammaren äro 2:ne jernbodar och på dem tvänne torkugnar af jernplåtar, hvilka få sin värme ifrån härden, och kunna på 24 timmar torkas 12 t:r säd. Den mindre ankarsmedjan, hvarest små ankare tillverkas, har blott 3 härdar och 1 hammare. Här formas ankarstocken af smältan, hvaraf hvarje stycke kan väga 50 till 100 *ll*, och hvilka äro skapade som kilar, dem man sedan förenar med de olika ändarna, och sammansmider till ett stycke. Ankarets klor med dess hullingar smältas särskildt och fästas särskildt vid ankarstocken, till hvilket ändamål begagnas en stor jernklubba, kallad Herkules. — Malmen hemtas från Dannemora grufvor; bruksstämpeln är ett S med två stjernor, afsättningsorten Gefle och Stockholm. På elfven hemta brukets båtar kol från Nora socken i Westerås län och Hedesunda i Gefleborgs, eller föra brukseffekterna utför Untrafjärden till Untra gård, hvarifrån de gå dels land-, dels sjövägen till Skutskärs lotsplats i Elfkarleby socken.

Söderfors jernverk utgör med 33$^1/_8$ mtl underl., qvarn för 4 par stenar, tegelbruk, kalkugn och 2:ne fisken, skogar m. m. inom Söderfors, Tierps och Wendels, Elfkarleby, Nora och Hedesunda socknar ett af länets betydligaste gods; 2 mtl skatte *Söderfors*, 1 sk. *Ingsån*, 1$^1/_8$ sk. *Hyttan* äro under eget bruk. Verken och underlydande hemman inom Söderfors och Tierps socknar voro i 1863 års bevillning taxerade till 759,700 rdr rmt, hvaraf 300,000 rdr för sjelfva jernbruket. Arealen är 36,000 tld.

Bruket har haft egen prest från år 1683, och räknade bruksförsamlingen år 1863: 631 medlemmar; här finnas läkare, folkskola, sparbank m. m.; äfven ett naturalie-kabinett, i synnerhet rikt på svenska foglar, grundlagdt 1783, och ett dyrbart natural-historiskt bibliothek.

Söderhamn. Sjö- och stapelstad i landskapet Helsingland och Gefleborgs län, 27$^1/_4$ mil från Stockholm samt 9 mil från Gefle, vid norra ändan af Bottniska vikens bugt Söderfjärden, synes hafva blifvit först anlagd af i trakten bosatta rör- (d. v. s. gevär-) och kopparsmeder, som hos konung Gustaf den Store begärde tillstånd att sammanflytta i en stad, förmodligen för att hafva ett lämpligt ställe, hvarifrån de kunde utföra sina produkter. Ett sådant ställe hade de funnit i närheten af den borg, som, under medeltiden bekant under namnet Faxeholm eller Faxehus såsom den nordligaste i Sverige, år 1389 af Margaretha eröfrades från kon. Albrecht och under Engelbrechts frihetskrig af Erik Puke jemnades med jorden. Konung Gustaf Adolf villfor gerna den hos honom gjorda ansökningen om att här få anlägga en stad och tilldelade år 1620 anläggningen stapelstadsprivilegier samt donerade åt densamma 5$^1/_2$ mtl af närliggande byar, tillika med åtskilliga fiskeskär. Det är icke heller osannolikt, att han ordnade rör- och kopparsmedernas verksamhet samt förenade dem till ett ordentligt gevärsfaktori, hvilket sedan under tidernas lopp utvecklade sig så, att det i början af 1790-talet kunde årligen leverera 1,200 musköter och karbiner eller 600 par pistoler och vid samma tid hade icke färre än 70 mästare. Faktoriet nedlades först i början af det innevarande århundradet. Imellertid hade den nya staden äfven andra näringar, särdeles handel och fiske; men den hade knappt stått i 50 år, förrän den år 1675 till största delen ödelades genom en eldsvåda och kort derefter totalt förstördes af den Ryska flottan (den 21 Maj 1721).

Söderhamn reste sig likväl ur sin aska och erhöll först (1765) rättighet att handla på alla städer kring Östersjön, der det fanns tillgång på linfrö (detta för att gifva ytterligare lif åt ortens hemslöjd, linspånaden och linneväfveriet), samt derefter utvidgad stapelrätt. Staden exporterade i slutet af 18:de århundradet 3—4,000 tolfter bräder och lika många *skll* jern, 3—4,000 *lll* smör, 4,000 *lll* lin samt ansenliga qvantiteter buldan, blaggarnsväf och lärft. Den införde deremot spannmål, salt, sill, tobak, kramvaror, vin o. s. v. samt utvecklade sig allt mer till en icke obetydande handelsstad. Men de Svenska städernas vanliga olycksöde drabbade återigen Söderhamn äfven i 19:de seklet, och en stor del af staden nedbrann år 1835, hvarefter en ny eldsvåda den 8

Febr. 1860 förstörde flera byggnader, bland dem stadshuset och rådhuset. Branden förskaffade staden tillfälle till att bättre reglera sina tomter; den växte snart åter upp igen, och dess rörelse har på den sednaste tiden ytterligare uppblomstrat genom jernvägen Söderhamn —Bergviken, hvarifrån med ångfartyg och hästbana ytterligare kommunikation finnes med Bollnäs.

Bland byggnader i Söderhamn märkes först *kyrkan*, en bland de vackraste i Norrland, grundlagd år 1685, invigd 1693 och uppkallad efter drottn. Ulrika Eleonora den Äldre. Hon är en ljus och prydlig korskyrka i götisk stil, har vacker predikstol sedan 1690, altartafla, målad af Westin 1825, orgelverk och andra i kyrkor vanliga prydnader. Söderhamns stadsförsamling, hvartill hörer ett kapell på Stora Jungfrun, 6 mil från staden, är regalt pastorat af tredje klassen.

Det i 1860 års brand förstörda gamla *rådhuset* af trä är nu ersatt med ett nytt af sten, hvilket innehåller embetsrum för magistraten, tullkammaren, stadskassören m. m. samt societetsrum och en större festivitetssalong. I staden finnes derjemte Södra Helsinglands *lazarett* och *kurhus* samt ett 1835 uppfördt *skolhus*, hvilket inrymmer stadens treklassiga elementarläroverk, som år 1864 räknade 3 lärare och 64 lärjungar. Staden har derjemte folkskola.

Söderhamns stad är belägen mellan Norrala och Söderala socknar, invid 2:ne berg, till följd hvaraf den fått en oregelbunden form, samt genomflytes af en å, hvilken kommer från de vester om staden belägna Ål- och Telgsjöarna. Det 2 mil långa inloppet från hafvet var fordom farligt och grundt, så att man måste lossa om lasten vid lastageplatsen Stugsundet, $^1/_4$ mil från staden; men sedan riksens ständer 1847 och 1848 beviljade lån och anslag, har inloppet blifvit uppmuddradt, så att 8 till 9 fot djupgående fartyg nu kunna komma ända upp till staden. Söderhamn innefattar 374 bebyggda och 9 obebyggda tomter med 892 tld äng samt 4,671 tld skog och betesmark; staden uppskattades 1863 till 2,099,410 rdr och erlade i allmän bevillning 5,693 rdr. Staden, som lefver af handel och sjöfart, exporterar hufvudsakligen skogseffekter, jern och lin, hvaremot exporten af väfnader afstadnat, emedan producenterna af dessa sjelfva föra sina varor till Stockholm. Importartiklarne äro hufvudsakligen de redan förut omnämnda. Utom 2 större och 3 smärre ångbåtar egde staden 1863 inalles 12 segelfartyg om tillsammans 415 läster, och står densamma i jemn ångbåtskommunikation med Stockholm. Tulluppbörden steg år 1863 till 51,079 rdr, — den uppgick 1856 till blott 6,900 rdr rmt.

Staden beboddes år 1863 af 5,257 invånare, af hvilka 69 voro handlande med deras betjenter samt 89 fabrikanter och handtverkare med 116 arbetare. — Bland stadens fabriker nämnas garfverier, färgerier, tegelbruk, Baierskt bryggeri, spiksmedja, Grundviks sågverk, en 1864 anlagd mekan. verkstad, skeppsvarf m. m. Strömmingsfiske är en af Söderhamns vigtigare binäringar.

Söderhviddinge (enligt ecklesiastikmatrikel), Söderhveddinge (enligt mtlslängd), Södra Weddinge (enl. Forsell), Sör- Weddinge (enl. Tuneld), Södra Widinge (enl. Djurberg). Socken i Harjagers härad, belägen $2^1/_2$ mil från Malmö, omfattar 0,078 qvadratmil land, fördelade på $9^7/_{12}$ mtl, hvaraf $6^1/_{12}$ skatte, $2^1/_2$ krono, 1 frälse. Marken är jemn; jordmånen består af lera och sandmylla; ängen är bättre än åkern. Skog saknas; men torfjord finnes för behofvet. Folkmängden var år 1805: 374, år 1855: 807 och 1863 c:a 800 personer på 218 hushåll, deraf flera handtverkare, såsom målare, smeder, snickare, tunnbindare, skräddare och skomakare; här finnas äfven handlande, krögare m. fl. — Roteringen utgör 2 man. — All fast egendom var 1863 taxerad till 590,400 rdr, hvaraf 8,700 rdr för 9 gatuhus och 2 qvarnar.

Socknen utgör med annexet Annelöf, hvars kyrka ligger $^5/_8$ mil från moderkyrkan, ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Harjagers kontrakt i Lunds stift; pastoratet ligger $1^3/_8$ mil (enligt Skånes kalender 1862) eller $^3/_8$ mil (enligt ecklesiastik-matrikeln) från stiftsstaden.

I kyrkan begagnas en dopfunt af sandsten, i hvars fot föreställes ett lejon

med drakhöfdad svans och en gumse. Skålen, som håller $2^7/_{12}$ fot i yttre tvärmått, är rund och prydes med 2 repstafvar och derimellan 12 löfringar med liljeslingror och drufklasar. Å skålens öfverkant står med runor: *Martin mik kiarthi.* Kring kanten i dopfuntens eklock, hvilket är $^3/_4$ tum tjockt, står: *Jhesus Nasarenus.* — Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola af en examinerad lärare; till skolan hörer ett planteringsland af 4,000 qvadratalnars ytvidd. — Bland gårdar må nämnas: 1 mtl *Söderhviddinge* och $^5/_8$ mtl *Särslöf,* kyrkoherdens bost. — $1^1/_{27}$ mtl skatte-frälse i *Söderhviddinge;* 1 mantal skatte *Allarp.* — Adress: Lund.

Söderköping. Urgammal stapelstad i Östergötland, vid Storån och nära utloppet af Göta kanal, som går fram mellan staden och det höga berget Ramundershäll. Fordom sannolikt ett vikinganäste, utvecklade sig stället under tidernas lopp småningom till en stad, hvars ålder som sådan icke kan uppgifvas, men som redan i medlet af 13:de århundradet ansågs såsom en bland Sveriges förnämsta handelsstäder, såsom sådan täflande med Wisby och var utrustad med en förträfflig hamn, af hvilken nu mer icke ett spår finnes qvar. År 1253 skänktes Söderköping af konung Erik Läspes enka, drottning Catharina, till hennes syster Bengta, som var gift med lagman Svantepolk Knutsson. Under Folkungarne steg staden i betydenhet; här förmälde sig Magnus Ladulås med gr. Gerhards af Holstein dotter, Hedvig, här kröntes (1302) kon. Birger och hans gemål Märtha, och vid samma tillfälle förmäldes konungens bror, hertig Waldemar, med marsk Thorkel Knutssons dotter Christina. Sedan dess hafva flerfaldiga riksdagar blifvit hållna i denna stad ända till den af år 1595, då hertig Carl antogs till riksföreståndare och man förband sig att omuteligen hålla Uppsala Mötes beslut. I början af 15:de årh. stod staden i sin högsta blomstring. Den hade då ett slott, kalladt Bosgården, fyra kyrkor, bland hvilka särdeles S:t Egidii var utmärkt för storlek och prakt, fem kapell och två kloster. Imellertid hade staden redan förut varit hemsökt af eldsvådor och krigets härjningar samt skulle framdeles bli det ännu mer. Så plundrades det rika Söderköping 1393 af Hättebröderna, brandskadades af Danskarne 1517, hemsöktes af eldsvådor åren 1281, 1380, 1418, 1498 och 1567, af öfversvämningar, pest och andra olyckor, som småningom föranledde stadens förfall, hvilket ytterligare påskyndades genom de förändrade vägar, som handeln tog efter Gamas och Columbi upptäckter samt i sednare tider brådstörtades genom Westerviks och framför allt Norrköpings uppblomstring, så att den sistnämnda staden till och med vid riksdagen 1731 sökte få Söderköping sig tillerkändt såsom manufakturplats. Sedan denna tid har staden, hvilken ända till slutet af sextonde århundradet styrdes af 4 borgmästare och sedermera hade tvenne ända till slutet af Carl XI:s regering, fört ett tynande lif och hufvudsakligast hållit sig uppe genom sin kallvattenkuransalt, hvilken af den förtjenstfulle doktor Lagberg der anlades 1840 och sedan blifvit allt mer utvidgad.

Det n. v. Söderköping, en liten och trångt byggd sammangyttring af låga kojor, har tre torg, Gamla eller Stortorget, Häst- och Nya torget, samt 3 broar, af hvilka en af sten uppfördes 1849 och 1850, men saknar utmärktare byggnader, om man undantager dem, som tillhöra kallvattenkurs-anläggningen, samt de ännu qvarstående kyrkorna och rådhuset. På det fordna slottets, Bosgårdens, egor stod ett 1784 indraget Hospital, hvilket man tror hafva varit det ena af stadens bägge kloster, Johanniter- och S:t Georgs-klostret, äfven kalladt Helgeandshuset, ehuru andra tro dettas ruiner böra sökas på den plats, der Drothems prestgård nu står. Stadens ännu qvarstående kyrkor äro S:t Laurentii och Drothems (antingen Drottens d. v. s. Gud faders, eller S:t Dorothea), af hvilka den förra anses identisk med den, som fordom kallades Trefaldighets-kyrkan. Laurentii-kyrkans ålder kan icke med säkerhet bestämmas; på sakristians gafvel läses visserligen årtalet 1296; men kyrkan är sannolikt äldre. Hon har förmodligen flera gånger varit ombyggd och blifvit reparerad i nyare tider. Hennes altartafla af Hörberg företer det egna, att målaren genom utskärningar i duken sökt åstadkomma olika ljuseffekter. Stadsförsamlingen med Skönberga till annex, utgör ett regalt pastorat af första klassen.

Drothems kyrka, ehuru belägen inom stadens område, tillhör dock landsförsamlingen, är likaledes gammal, men ombyggd på 1500-talet. Församlingen är konsist. pastorat af tredje klassen.

Rådhuset vid stadens stortorg är bygdt af sten och försedt med torn och slagur. Det är en åldrig byggnad, må hända samma hus, som kon. Johan III år 1578 befallde skola nybyggas åt sig på Carl Kammarsvens tomt. Huset ombyggdes 1777 och har sedan undergått åtskilliga reparationer.

Söderköpings stad lefver, som i det föregående sades, af kallvattenkurinrättningen, men idkar likväl äfven jordbruk, särdeles odling af potates och tobak, samt någon handel och sjöfart, för hvilka dock det från hafvet aflägsna läget lägger stora hinder i vägen. Staden har sin lastageplats vid Mem, der ett engelskt handelshus, biträdt af svenska agenter, anlagt stora magaziner för spannmålsexport. I öfrigt har Söderköping handtverkerier, baierskt bryggeri, repslageri, boktryckeri, hvarjemte ett s. k. dockbolag bygger och reparerar fartyg i dockan vid Mariehof. Under staden lyder köpingen Waldemarsvik, och tillsammans med denna hade Söderköping år 1860: 10 fartyg om 360 läster. Söderköping, som 1865 räknade 1,651 inb., består af 169 hus och tomter, uppskattas till 1,121,020 och erlägger i statsbidrag c:a 13,000 rdr. Staden har en 1851 stiftad sparbank tillhopa med de kringliggande häraderna och telegrafstation af 2:a klassen.

Söderlänna. Se art. Länna, Söder-, under hvilket namn stället blifvit upptaget.

Södermanland. Landskap i Svea rike, i norr begränsadt af Mälaren, i öster ett kustland mot Östersjön, i vester begränsadt af Nerike, i söder af Östergötland, håller i största längd från vester till öster 15, eller med öarna, 17 mil, i största bredd från norr till söder något öfver 9 mil och har en areal af 82 qv.-mil. Det är i administrativt hänseende deladt mellan Nyköpings och Stockholms län, af hvilka det förra innefattar största delen, medan det sednare af Södermanland innefattar blott det vid pass 15 qvadratmil stora Söder-Törn. Hvad landskapets naturliga beskaffenhet o. s. v. beträffar, vilja vi här inskränka oss till den del, som innefattar Nyköpings län, och få i öfrigt hänvisa till Stockholms län.

Nyköpings län företer en ganska tydligt framstående vattenfördelning, med tvenne hufvudsakliga lutningar från stora landthöjden mot norr och sydost, hvilka åter bära ganska skiljd karakter, i det den norra utgör mer en af åsar afbruten slätt, den andra ett särdeles i midten mångfaldigt kuperadt bergland i smått, tills åt vester slätten åter tager öfverhand, vid södra gränsen deremot mer sammanhängande bergåsar. Nästan tvärt öfver de större landthöjderna framstryka sandåsar i hufvudsaklig riktning från norr till söder.

I geognostiskt hänseende erbjuder länet endast få omvexlingar. Större delen af dess berggrund består af gneissarter, bland hvilka den varietet, som förer grå fältspat, är den allmännast rådande. Större och mindre lager af kornig kalksten eller s. k. urkalk förekomma inkilade i den ena eller andra af dessa gneissvarieteter på en mängd ställen. Bland dessa har i mineralogiskt hänseende i synnerhet Åkers kalkbrott ådragit sig en allmännare uppmärksamhet, i anseende till den der förekommande Spinellen och Rositen. Tvenne bildningar af *Hyperit* äro här i länet bekanta, den ena af grofkornig textur i Julita socken och den andra mer finkornig i Mällösa socken. De malmfyndigheter här förekomma inskränka sig hufvudsakligen till jernmalmer, hvilka dock äro af ringare betydenhet, emedan de till större delen höra till den afdelning af våra malmbildningar, som få namn af körtelverk. Jernmalmen ger likväl ett utmärkt godt och starkt kanonjern. Bland ädlare malmfyndigheter har länet nästan endast ett exempel att erbjuda, näml. *Tunabergs* koppar- och koboltgrufvor. Bland andra i techniskt hänseende nyttiga mineralier bör nämnas en för några år sedan upptäckt tillgång af s. k. stenmärg på Krämbols bruks egor i Öster-Wingåkers socken. Lager af söndergrusade snäckskal förekomma på åtskilliga ställen, äfven bildningar af *Marlekor* eller *Mallrickor*. Jordmånen i länet är i allmänhet, å den odlingsbara jorden, stark gifvande lera; men i de jemnare trakterna är leran mer

eller mindre blandad eller omvexlande med sand, såsom i delar af Mälarbygden och af Oppunda härad; i de bergiga trakterna upptages åter det mesta af berg eller kärr.

I växtgeografiskt hänseende synes landskapet kunna indelas i 4 regioner eller bälten, nämligen:

1:o. Mälaretrakten, som ligger norr om landthöjden och innefattar Wester- och Öster-Rekarne, Åkers, Selebo, Öknebo och Svartlösa härader. 2:o. Inre slätt-, sjö- och berglandet söder om landthöjden, hvilket innefattar Oppunda, Willåttinge, Daga och norra delen af Rönö härad. 3:o. Skärgården, innefattande Sotholms, Hölebo samt sydöstra delen af Rönö och Jönåkers härader. 4:o. Kolmorden, upptagande södra och sydvestra delen af provinsen. — Angående länets vattendrag, se »Allmän öfversigt» I bd, sid. 10.

Rörande länets landtmannanäringar må endast följande uppgifter tjena till upplysning om att länet fortgår med stora steg till allt större förkofran. Ordnadt vexelbruk är tämligen allmänt vid stora egendomar, men ännu sällsynt hos mindre jordegare. Allmännast råder tvåskiftesbruket, likväl så, att rotfrukters och foderväxters uppdragande på trädesåkern blir allt mer gängse. Plogen synes komma allt mer i bruk, äfvensom den norska s. k. rullharfven vid nyodlingar. Ängsodlingen tilltager med hvarje år. Igenläggningen sker med timothej samt röd- och alsikeklöfver. Stor omsorg röjes för ändamålsenlig dikning, dervid tegelrörsdikningen blir allt mer allmän. Betydande qvantiteter guano ha förorsakat rika skördar. Såsom artificiela gödningsämnen brukas benmjöl, upplöst med svafvelsyra, samt kalk. Betydliga jordvinningar ha erhållits genom aftappning eller sänkning af sjöar och kärr, hvaribland främst nämnes sänkningen af sjöarna *Yngarn*, *Hallbosjön* och *Långhalsen*. Boskapsskötseln står väl ännu på låg ståndpunkt; men rigtningen till något bättre är omisskännelig. För ladugårdsskötselns befrämjande har Hushållningssällskapet år 1857 bildat 2:ne undervisningsanstalter, näml. för boskapsskötare och för mejerisköterskor. Länets skogvaktareskola trädde i verksamhet d. 1 Okt. 1856. Sinnet för trädgårdsskötsel vaknar hos allmogen allt mer. Husslöjden befinner sig i allmänhet på en fördelaktig ståndpunkt. År 1856 tillsattes en kommitté för befrämjande af landtbrukets binäringar inom länet. Arbetarnes ställning är fördelaktig, och dagspenningen är minst 50 % högre än för 5 år sedan. Jordtorparnes antal minskas årligen, då deremot antalet statdrängar betydligt tillväxer.

Det på sjöar och vattendrag särdeles rika Södermanland eller Sudermannaland, så kalladt med anledning af läget söder om Uppland, från hvars folkländer det mottagit sin första befolkning, blef tidigt ett eget rike, hvilket dock sannolikt alltid lydde under öfverkonungen i Uppsala. I äldsta tider var Södermanlands skärgård ett tillhåll för vikingar, sjö- och näskonungar, och ännu nämner sägnen vikingen Sote, efter hvilken Sotaskär, bekant genom Hjalmar den Hugfulles och Ingeborgs afsked, har sitt namn. Den enda Södermanna-konung, som fornsagan nämner vid namn, är Granmar, hvilken, inflätad i Ynglingahusets historia, slutligen med svek undanröjdes af Ingjald Illråda, som på detta sätt utvidgade sitt rike äfven med Södermanland. Sedan afhöres icke detta landskaps namn, förrän den Hel. Eskil i Fors under konung Inge den Äldres tid uppträder som dess apostel och förste biskop, hvars efterträdare, myndiga prelater, sedermera höllo sitt furstliga hof på Tynnelsö. Under kon. Carl VII:s tid anlades här Saba eller Julita kloster. Birger Jarls son, Magnus, var den första hertigen af Södermanland, hvilket sedan tillföll Erik Birgerson, och hvars hufvudstad, Nyköping, förvarar åtskilliga bland de mörkaste minnena ur Folkungarnes blodiga historia. Sedan inflätadt i Unionstidens blodiga uppträden, blef Södermanland hertigdöme åt Gustaf I:s yngsta och kraftfullaste son, Carl Sörmlänning, som han ofta sjelf kallade sig, sedermera konung Carl IX, hvilken i sitt hertigdöme försvarade Lutheranerna mot alla kon. Johans och katholikernas angrepp. Carls son, Carl Philip, efterträdde fadern, men blef, tillika med hertig Johan af Östergötland, den sista furste, som

inneháft ett sjelfständigt hertigdöme i Sverige. Titeln hertig af Södermanland har sedermera varit buren af Adolf Fredriks son Carl, sedan Carl XIII, och af kon. Oscar som arfprins. Eljest har provinsen varit lifgeding för drottning Christina den Äldre och för drottning Maria Eleonora.

Södermanlands invånare äro lifligare än Uppländningarne, mindre dryga än Östgötarne, i allmänhet raska, lifliga och bildade samt icke sällan välmående. Bönderna i Rekarne och Willåttinge anses ännu vara mer obändiga än annan allmoge; i Wingåker, det fordna Wikingåker, uti provinsens vestra hörn, bor en folkstam, som till seder, kroppsbyggnad och klädedrägt skiljer sig från sina grannar, ehuru språket är detsamma som deras. Wingåkersdrägten är allmänt bekant, likasom Wingåkersboernas fallenhet för industri, handel och handelsresor. — I trakten kring Nyköping talar allmogen Svenskan med mindre brytning än i de flesta andra provinser.

Södersund, en gård af $2^1/_2$ mantal skatte-rusthåll uti Bro socken och skeppslag af Stockholms län, belägen nära kyrkan, har allt sedan 1770-talet tillhört slägten Westman. Gården, med ringa äng och skog, men goda trädgårdar, var i 1863 års bevillning, med underl. $\frac{11}{16}$ mtl frälse, tax. till 96,300 rdr.

Södertelge, *Söder-Telge.* Urgammal sjö- och uppstad uti Södermanland, Stockholms län och Öknebo härad, belägen $3^1/_2$ mil land- och 4 mil sjöväg från hufvudstaden, i en däld, mellan höga sandåsar, nära en vik af Mälaren och $^1/_8$ mil från hamnen *Egelsta,* vid slutet af viken, som inskjuter från Östersjön. Staden omtalas redan af Adam af Bremen och skall fordom varit stapelstad, hvars invånare under hedniska tiden foro till Norge på strömmingsfiske och skola under medeltiden idkat betydlig kopparhandel på Mälaren och Östersjön. Säkerligen har staden före Stockholms anläggning varit en ansenligare handelsplats, men som började förfalla samtidigt med nämnda stads uppkomst och i synnerhet genom Johan III:s förordningar till men för Telge. En lång tid skola stadens invånare åtnjutit den föga afundsvärda äran att kallas Telge tokar, likvisst är ännu outredt, om här egentligen menats Söder- eller Norrtelge; ursprunget till namnet skall varit händelsen med en timmerstock, som låg tvärtöfver lasset och således icke kunde inpraktiseras i staden genom porten, utan beslöto borgmästare och råd att nedrifva porten; men händelsevis kom en sparf flygandes med ett halmstrå på tvären i näbbet; detta ådrog sig vederbörandes uppmärksamhet, som voro i samma belägenhet som sparfven, hvilken dock lättare redde sig derur, genom att draga strået på längden in i sitt bo i porten. »Pass på», ropade borgmästaren med lättadt hjerta, — »detta kunna vi också göra!» och stadsporten var räddad. I en sednare tid har Södertelge förskaffat sig stort anseende genom sina kringlor och pepparkakor.

Stadens förfall fulländades år 1719 genom dess förstöring af Ryssarne. Endast småningom uppbyggdes staden derefter ånyo; på 1840-talet voro husen dels en, dels två våningar höga, knuthuggna och rödmålade samt betäckta med tegelpannor. Men sedan Södertelge kanal blifvit fullbordad, dess vattenkuranstalt börjat täfla med sjelfva Söderköpings, och nu slutligen jernvägen kommit och på en ståtlig bro ledt sin af lif flödande åder öfver de höga kanalbankarna in midt uti det lilla samhället, har företagsamhetsandan åter blifvit väckt, nya hus uppförda af tegelsten och s. k. resvirke, samt omgifna med trädgårdar och planteringar; bland industriela anläggningar förtjenar nämnas en utmärkt vagnsfabrik. Staden har erhållit en egen tidning, vackra förlustelselokaler, och ett tillflöde af främlingar fördubblar om sommaren invånarnes antal. År 1860 egde staden 192 bebyggda, $97^5/_8$ obeb. tomter, eller $309^5/_9$ enligt Ritters Lexikon; jordarealen uppgifves till 12,172 qvadratref = $11^3/_8$ mtl, hvaraf 1,833 åker, 2,158 äng. — Förnämsta byggnaden är *kyrkan,* som har ett nära qvadratiskt långhus, med ett halfrundt utsprång i öster och ett fyrkantigt torn i vester. Den ursprungliga kyrkan, som varit enskeppig med rak altarvägg, har kort före eller efter reformationen fått utvidgningar, utförda i sednare öfvergångsstil. Å långhusets

södra sida ligger ett åttkantigt grafchor samt å tornets norra och södra sidor en utbyggnad. — *Rådhuset*, af sten, den vackra och beqväma *gästgifvaregården* vid stora Torget.

Stadens äldsta minne är en källa vid staden, kallad den *Heliga Ragnhilds* källa eller enligt andra *Thorskällan*. I kyrkan finnes drottning Ragnhilds graf; men folket har, med anledning af att på ena sidan om staden en vik af Saltsjön skjuter in i landet och på den andra Lögaren, i minne en gammal vers: »Imellan Lögare vatten och det salta haf, der har drottning Ragnhild sin graf». Huruvida detta handlar om konung Inge den Yngres drottning, som kallas den Heliga, är ovisst. Den sköna helgona-sagan om henne förtäljer Afzelius i Svenska Folkets Sagohäfder, sid. 117, II Band. Åren 1279 och 1381 höllos här kyrkliga möten, och verldsliga 7 särskilda gånger mellan åren 1328 och 1516; år 1491 afsade Sten Sture sig härstädes riksföreståndareskapet, hvilket han dock sedan återtog. Under början af 1500-talet förekommer Telge län och slott, det sednare Carlholm kalladt.

Stadens näringsfång äro handel, handtverk och fabriksrörelse. År 1810 funnos blott 4 handl., år 1863: 18 utom 2 qvinnor och 25 handelsbiträden; handtverkarnes antal sistn. år var 41 mästare med 82 arbetare samt 43 idkande handtverk till sjelfförsörjning. Sedan år 1836 har staden sparbank, från en sednare tid telegraf. Folkmängden, som år 1810 var 964, år 1830: 1,053, uppgick 1865 d. 1 Jan. till 1,651 (år 1863: 1,819). — På staden äro fördelade 10 ordinarie- och 10 fördubblingsbåtsmän samt är åsatt ny ordinarie rotering för $1^3/_8$:dels och extra rotering för $^1/_{16}$:dels rote.

Stadens vapen är en krönt qvinnobild (förutnämnda drottning Ragnhilds?) med kors på bröstet, stående på en halfmåne och omgifven af en lågande sol.

Utanför staden vid viken ligger egendomen *Hall* med såg och qvarn samt i trakten *Tvetabergs* bomullsspinneri och *Bränninge* bruk.

Södertelje kanal går från Södra Björkfjärdens sydligaste vik till sjön Maren, som delar henne i två delar, derifrån s. o. till Saltskogsfjärden eller Egelstaviken och Hallsfjärden; dess längd är 3,050 alnar, hvaraf mer än $^1/_4$:del är gräfd genom en höjd af 100 fot, bredden i bottnen är 30 fot, i vattenytan 60 fot, djupet 12 fot. Kanalen har blott en sluss och en bro af ovanlig konstruktion; bron svänger sig omkring en vid sidan af kanalen stående stolpe, hvarpå den hvilar; hela kostnaden uppgifves till 556,509 rdr bco. Kanalafgifterna utgjorde år 1835 9,450 rdr och 1862: 34,846 rdr rmt; förstnämnda år passerades kanalen af 1,388 och 1862 af 2,316 segelfartyg.

För mer än fyra hundra år tillbaka väcktes tanken att genom en kanal förena de båda vattenbassinerna på ömse sidor om näset, som skiljer Mälarens och Östersjöns vatten; år 1435 påbörjades äfven kanalarbetet af Engelbrecht; men han förhindrades att fullfölja det af ett annat mer maktpåliggande företag, Sveriges befrielse. Efter ett möte i Södertelge år 1516, der biskop Brask förelade för Sten Sture den Yngre och Ständerna ett förslag till båtleds öppnande mellan Wettern och Östersjön, påbörjades en kanal vid sjön Roxen, den s. k. *Braskens graf*, som alltså kan anses såsom första idéen till Göta kanal. År 1780 företogs en genomgräfning för att sänka Mälarens betänkliga vattenhöjd, — hvilket äfven skett af Erik Dahlberg året efter Carl X Gustafs död; — men afloppsdiket ansågs 20 år derefter mer bevisa omöjligheten af en kanals öppnande än nyttan för vattnets afledande, dock öfvertogs arbetet 1806 af ett nytt bolag samt påbörjades följande året och fortsattes i 12 år under ledning af major Erik Nordvall. Den 7 Okt. 1819 öppnades kanalen.

Södertelge kontrakt uti Strengnäs stift, dels i Stockholms, dels i Nyköpings län, innefattar följande 7 pastorater: *Öfver-* och *Ytter-Enhörna; Hölö; Öfver-* och *Ytter-Järna; Mörkö; Södertelge* stads- och landsförsamling samt *Tveta, Thuringe* och *Wårdinge.*

Södertelge landsförsamling i Stockholms län består egentligen af tvenne socknar, *Öster-* och *Wester-Telge*, på hvar sin sida om Södertelgefjärden, Maren, Saltskogsfjärden och Hallsviken, hvaraf Öster-Telge, i judicielt hänseende hörande till Svartlösa härad, omfattar 0,268 qv.-mil land och 0,015 vatten, med $14^5/_8$ mtl, *Wester-Telge*, i Öknebo härad, omfattar 0,323 qvadratmil, hvaraf 0,023 äro vatten.

Tämligen branta åsar stryka fram på båda sidor om nämnda vattendrag mot sjön, skogvuxna inåt landet. Jordmånen omvexlar af lera, svartmylla och sand. — Näringar äro åker- och ängsbruk, skogsbruk, något fiske, sjöfart med 2 båtar samt åtskilliga biförtjenster på staden. All fast egendom är tax. till 1,041,700 rdr rmt. — Folkmängden, som år 1805 var 573, uppgick 1863 i Öster-Telge till 418 och i Wester-Telge till 419.

Telghia eller Tælha förekommer 1281; församlingarne synas af gammalt varit förenade med staden i kyrkligt hänseende och haft med den gemensam kyrka. Ortens fornlemningar bestå af grafhögar, runstenar, lemningar efter befästningar vid *Lina;* här finnas ock flera s. k. jättegrytor. — Af gårdar märkas i Öster-Telge: säterierna *Glasberga, Hall* och gården *Igelsta* med tegelbruk; $^3/_4$ mtl *Karleby* är komministerbost. — I Wester-Telge: säterierna *Hanstavik, Kiholm* och *Lina.* — 1 mtl *Genesta* är kyrkoherdeboställe.

Södertuna. Frälse-säteri, bestående af 3 mtl och beläget i Frustuna socken, Daga härad af Nyköpings län, $2^3/_8$ mil från Mariefred och $^3/_4$ mil från Gnesta jernvägsstation. Hette fordom Wad och synes år 1593 ha innehafts af Jacob Kouskild, död före 1619; utbyttes från kronan af riksrådet frih. Claës Stjernsköld 1646 och 1668 samt hade då namnet Tuna; egdes såsom säteri 1681 af hans måg, amiralen friherre Gustaf Adolf Sparre, och 1692 genom köp, af den rika landshöfdingen friherre Erik Lovisin på Brandalsund, som skall ha byggt det stora stenhuset. Gården kallades redan då Södertuna och innehades sedermera af Lovisins afkomlingar af friherrliga ätterna Lovisin, Palmfelt och Ehrensvärd till slutet af 1790-talet, då en af rikets herrar, amiralen grefve Claës Adam Wachtmeister af Johannishus, gift med den rika grosshandlaren i Göteborg John Halls dotter, tillhandlade sig densamma. Han dog på Södertuna den 26 Juni 1828 och ligger begrafven på Frustuna kyrkogård under en der midtför vestra kyrkodörren rest minnesvård af brun marmor. Hans son, som ärfde egendomen, sålde den till kapiten Anders Otto Adelborg, också rikt gift, och den eges nu af dennes enkefru, Lovisa Bohnstedt. Under Södertuna lyda inom socknen Wackarby eller Stjernsnäs, äfven gammal gård och utgörande 1 mantal skatte-säteri och 4 mtl frälse, samt Hållsta såg och Wads ålfiske, och i annex-socknen Catharinænäs eller Kattnäs 4 mantal i Kattnäs by. Enligt Djurberg har stället icke obetydlig åker, men medelmåttig äng och ingen skog. Under kapiten Adelborg, hvilken var en rationel landtbrukare, uppdrefs afkastningen i alla hänseenden betydligt. Ladugården och inspektorsbyggningen ligga på fasta landet, men sjelfva mangården naturskönt på en större holme i Frustunasjön och hvartill en rak allé samt en, enligt nämnda författare, 100 famnar lång bro leda. Det stora stenhuset af 2 våningars höjd med sina fristående flyglar thronar högt på holmen och är omgifvet af en präktig trädgård med orangeri och vinkast samt persiko- och aprikoshus. En lummig park sluter sig deromkring och sträcker sig äfven till en annan mindre holme. På en i sjön utskjutande bergudde är ett litet öppet tempel anlagdt.

Söder-Törn. Så benämnes östra delen af Södermanland, mellan Mälaren och Östersjön. Sedan det näs, som förut åtskiljde Mälaren och Östersjön, blifvit genomskuret medelst Södertelge kanal, utgör hela Södertörn en stor ö, hvilken lyder under Stockholms län och innefattar Sotholms, Svartlösa och Öknebo härader, se vidare art. Sotholms fögderi. En stad finnes här, Södertelge. Fordom kallades denna trakt *Tör* eller *Tören.* Redan Thiodolfer nämner Taur såsom det ställe, der konung Agne ljöt döden, och Sturleson säger detta ställe vara beläget på östra sidan Tören vester ut från Stocksund. Till en början synes under detta namn inbegripits hela den trakt, som omgifves af Mälaren, Saltsjön och Mörkö- eller Telgeviken, tilldess tvenne till utsträckningen noga bestämda trakter, *Yfra Töör* och *Ythra Töör*, deraf uppstodo; dessa omfattade Svartlösa och Sotholms härader. Detta Tören — nu Södertörn — eger till hela sin vidd lynnet af en gammal skärgård och bebos af ett folk, som intill våra dagar bibehållit en märkbar skiljaktighet i förhållande till närboende allmoge. Af särskilda ställen, till hvilkas artiklar vi hänvisa för vidare kännedom af denna trakt, må nämnas *Sorunda, Wester-* och *Öster-Haninge* sock-

nar, *Sotaskär, Brännkyrka* och *Botkyrka*, de historiskt märkvärdiga ställena *Dufnäs, Örby, Årsta, Elfsnabben, Fituna, Fållnäs, Häringe, Sturehof* samt, bland andra större gods, *Lisma, Norsborg, Nynäs, Näsby, Nyqvarn*, pappersbruk, *Riksten, Sandemar, Wendelsö, Wisbohammar, Wårby* ypperliga källa, *Utö* grufvor m. fl.

Södertörns kontrakt i Strengnäs stift innefattar 8 pastorater, näml. *Botkyrka* med Salem, — *Grödinge*, — *Huddinge* med Brännkyrka, Nacka och Erstavik. — *Sorunda* med *Torö*, — *Tyresö* med *Dalarö*, — *Wester-Haninge* med Muskö, — *Össmo*, — *Öster-Haninge* med Ornö. — Folkmängden år 1860 var 20,221 personer.

Södervase. Första skiljeröret af de 6 råmärken, som blefvo på Danaholms möte utsatta till gränsskilnad mellan de tre Nordiska rikena, Sverige, Norge och Danmark. (Afz. Sago-häfd. II Bd., sid. 19.)

Söderåkra, *Söderåckra* (i 1825 års jordebok), en socken uti Kalmar län och Södra Möre härad, belägen 4 mil söder från staden Kalmar, omgifves i norr af Halltorp, i vester af Thorsås, i söder af Kristianopels socknar, i öster af Kalmar sund samt omfattar med Bergqvara köping 0,912 qv.mil land, eller 20,764 tld, hvaraf 4,300 åker, 8,396 betes- och 3,952 tld skogsmark. Marken är till större delen jemn, utan berg och insjöar. Rådande jordmånen är grusblandad sandmylla, endast på några få ställen finnes lera och svartmylla. — Socknen, som år 1810 beboddes af 2,582, år 1850 af 4,470 och 1863 af öfver 4,600 personer på 1,397 hushåll, innefattar $76\frac{19}{24}$ mtl, hvaraf $71\frac{1}{4}$ skatte, $3\frac{13}{24}$ krono, 2 frälse. All fast egendom var 1863 åsatt ett tax.-värde af 1,979,300 rdr rmt, hvaraf 90,400 rdr för annan än jordbruksfastighet; i bevillning efter II och III art. erlades 1,047 rdr rmt. Af indelta arméen underhåller socknen 108 man. Här finnas skeppsvarf och åtskilliga verk samt fabriker, såsom tegelbruk, oljeslageri, garfveri, pottaskkokerier, stenkärlsfabrik och ångbränneri. — Socknen utgör ensam ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Södra Möre kontrakt af Kalmar stift. Kyrkan nybyggdes 1795, vid hvilken tid Gustaf Adolf genomfor socknen, hvilket ock gaf anledning till kyrkans uppkallande efter prinsens moder, Sophia Magdalena. — Barnundervisningen bestrides uti 2 fasta folkskolor i 4 skolbyggnader, der under året 1862: 650 barn undervisades af 2 examinerade lärare, medan 165 erhöllo undervisning i hemmen. I socknen finnas magazin och sparbank samt ifrån den 1 Sept. 1865 poststation. I historiskt afseende är socknen namnkunnig af fredsluten härstädes, hvarom vidare se art. *Brömsebro.* Hemmanen *Ragnebo* och *Jernsida* tros fått namn, det förra af Ragnar Lodbrok och det sednare af Björn Jernsida. *Prestgården*, $^3/_4$ mtl, $1^1/_2$ mil från gästgifvaregården Bröms, uppbrändes af Danskarne 1564, och år 1645 bodde här de svenska fullmäktiga, hvaraf den ena, riksrådet Joh. Skytte, afled här den 25 Mars nämnda år, jemte den 4:de holländske gesandten Jakob de Witt; stugan, hvaruti fredsförslagen uppgjordes, borttogs år 1709, då tillika förstördes de inskriptioner på väggarna, hvarigenom man velat bevara minnet af denna fredshandel, så väl till tid och år som de personer, hvilka bivistat densamma.

Största godset utgöres af $1^1/_2$ mtl skatte *Bruatorp* med underlydande $^1/_2$ skatte *Gisemåla*, $^3/_{16}$ mtl i *Söderåckra*, $^2/_3$ mtl i *Öfraby* (byn $3^2/_3$ mtl skatte), med mjölqvarn för 4 par stenar, enbladig såg och väderqvarn, tegelbruk, oljeslageri m. m. Dernäst komma $1^5/_{16}$ mtl skatte *Kroka* med åtskilliga verk; $^3/_8$ mantal skatte *Eket* med tegelbruk. — Under *Prestgården* är sedan år 1800 afhyst $^1/_4$ mtl stomhemman. — $^1/_2$ mtl *Törnlycka* är komministersboställe. — 1 mtl *Böke*, indraget båtsmanschefs-boställe. — Vid *Lökaryd* finnes bränneri. — $1^1/_8$ mtl skatte *Rumpetorp* benämnes sedan 1862 *Ekelunda.* — Af öfriga hemman nämnas: *Ekaryd, Grisbäck, Fastlycke, Gunnarstorp, Gata*, $^3/_4$ mtl skatte *Ingabo, Ludensbo, Påboda, Sandlycke.* — Adress: Kalmar eller Karlskrona och Söderåkra.

Söderö, ett frälse-säteri af $2^1/_2$ mtl uti Kettilstads socken, Kinds härad och Linköpings län, hörande till Adelsnäs fideikommiss, kallas 1640 borgmästare Daniel Figrælii Leijonstjernas säteri och har sedan egts af fru C. E. von Schaar samt öfverste C. A. Pereswetoff.

Södraholm eller *Södre*, ett fr.-säteri af 3 mantal uti Adelöfs socken, Norra Wedbo härad och Jönköpings län, vackert beläget nära sjön Walen vid landsvägen

mellan Hullaryds och Hults gästgifvaregårdar, 2 mil s. o. från Grenna, 5 från Jönköping och 4 n. v. från Eksjö samt $^1/_2$ mil från kyrkan; egorna gränsa intill Nääs egendom.

Säteriet, som år 1818 uppgifves af Djurberg hafva haft 30 t:rs utsäde, hjelplig skog, hade 1859 jemte underlydande, $^1/_4$ mtl skatte Liarp i Adelöfs och $^3/_8$ mtl fr. i *Skålarödje* uti Lommaryds socken, en skörd af 600 t:r spannmål, 500 t:r potates och 1,000 t:r rofvor samt c:a 230 parlass hö; till egendomen hörde sistn. år dessutom $1^1/_5$ frälse uti Adelöfs och $1^1/_2$ mtl frälse i Linnerås socken, som voro bortarrenderade. Skogen är mer än tillräcklig för egendomens alla behof.

Södraholm är, sedan gamla manbyggnaden nedbrunnit, i sednare åren bebygdt med 2:ne flygelbyggnader; en vacker trädgård hörer till gården. Säteriet jemte $^1/_4$ mantal underl. var åsatt i 1863 års bevillning ett värde af 60,000 rdr rmt.

Första kända egaren är kommendörkapiten Johan Bock, inom hvilkens familj och slägt gården alltsedan förblifvit; den eges nu af häradshöfd. A. och fröken M. Ribbing, hvilkas fader, kapten Pehr Ribbing, var gift med förre egaren, ryttmästaren Hummelhjelms dotter Maria Elisabeth, hvilken, född i Maj 1766, hade i slutet af år 1854: 4 lefvande barn, 25 barnbarn och 21 barnabarns barn.

Södvik. Gästgifvaregård på Öland i Pesnäs socken (se den art.), härifrån skjutsas till

Bläsinge i n. o. . . . . . . $1^1/_4$ mil.
Ormöga i s. v. . . . . . . $1^1/_4$ »

Söfde, en socken uti Malmöhus län och Färs härad, är belägen 2 mil från Ystad samt omgifves i norr af Illstorp, i vester af Blentorp i Torna härad; arealen är 0,665 qvadratmil, hvaraf 0,092 vatten, fördelade på $34^9/_{16}$ mantal, hvaraf $^1/_2$ krono, $34^1/_{16}$ frälse, bebodda år 1862 af omkring 1,750 inbyggare på 352 hushåll. Marken är beströdd med kullar, dalar, sjöar och vacker löfskog; på sednare åren äro större fält besådda med skog. Af sjöar märkes *Söfdesjön* med 1 mils omkrets, bekant genom den karp, som der fångas. Jordmånen, af medelmåttig beskaffenhet, är mest sand. All egendom var i 1862 års bevillning taxerad till 1,160,300 rdr rmt, deraf 8,400 rdr för verk och lägenheter. Bevillningsafgiften efter II och III art. var nämnda år 930 rdr 73 öre. — Socknen utgör, med Blentorp till annex, ett patronelt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Färs kontrakt i Lunds stift och beläget 3 mil från stiftsstaden. Angående patronatsrätten, se art. Söfdeborg. Sockenvägen är $^3/_8$ mil. Här finnas 3 fasta folkskolor, hvartill hörer planteringsland, och 2 fattighus. Kyrkan ligger på en kulle nära intill Söfde sjö. Uti henne har förvarats en tafla med guldskifvor och ädla stenar, hvarpå var afbildadt ett aflångtfyrkantigt bord med 3 gånger nio kronor deromkring på ena stenen och på den andra en skifva med 3 gånger sju kronor. Taflan skall blifvit funnen af Erik den Helige uti Sverkers häll, till svar på hans önskan att få veta, huru många kristna konungar efter honom skulle sitta på Sveriges thron; den skall hafva blifvit bortstulen af biskopen i Lund Nils Hvide. På kyrkogården ligger begrafven den ur rysk fångenskap hemkomne, härstädes 1767 aflidne Carl Königsfelt.

Uti Söfde sjö upptäcker man bland dess många trädbevuxna holmar äfven en hög, kal och sandig holme, förenad genom en smal och låg landtunga med fasta landet; på densamma har nyligen blifvit uppbygdt ett grafkapell, der för 700 år sedan låg en gård med namnet Sigostha, tillhörig de mäktiga erkebiskoparne i Lund, hvarom vidare under art. Söfdeborg. Uti prosten Hoffgardts beskrifning om Söfde socken af år 1746 säges, att *Tagmåssa*, ett hemman i Söfde by, fordom skall varit ett kloster. I orten äro ännu många berättelser om snapphanarnes illbragder, då de hade sitt hufvudtillhåll på Söfdeborg och Marsvinsholm. Deras mest ansedde anförare skall varit »Lille Mats», som från att vara qvartermästare vid ett svenskt regimente öfvergick till Snapphanarne och blef deras kapiten samt tillvann sig stort inflytande genom mod och rådighet. Vid Sörebro, belägen i Söfde vångar, blefvo Snapphanarne åtskilliga gånger slagna af Svenskarne, under anförande af Sven Erlandson, för sin tapperhet adlad och kallad Ehrenflycht, men af

folket kallad Banketröja för hans lust att piska bönder.

I socknen märkas herregårdarne *Söfdeborg* och *Snogeholm*, hvarunder större delen af hemmantalet lyder. — 1 mtl *Tagmåsa*, 1 mtl *Wrångabeck*, $^1/_2$ mtl *Norra* och *Södra Lien*, samt andra $1^7/_8$ mtl, egas af frih. C. F. L. Hochschild. — $^1/_4$ mtl *Knickarp* lyder under Kaddesjö. — Af byn *Söfde* är $^1/_2$ mtl prestgård, $^1/_4$ mtl klockaregård. — Tågra kyrkojord eges af Illstorps kyrka. — Några hemmans namn må vidare nämnas: *Frihult, Nafröd, Månstorp, Gissholmen* (Gitz- eller Gedsholmen), *Kattarp, Ugglesjö; Hylleslöf, Slugarp, Topphem, Lågeröd, Östra* och *Westra Hägra, Buus* och *Munkesjö.* — Adress: Ystad.

Söfdeborg. Herregård uti Söfde socken af Malmöhus län, belägen 2 mil från Ystad och på 1200-talet kallad Sigosta, Sövede eller Söffvede, slutligen Söfde, har i äldre tider tillhört erkebiskopliga stolen i Lund, som uppförde här ett slott af höga tegelstenshus, skyddade åt landsidan af en tvärmur inom en vattengraf. Denna gård, Sigostha, intager en plats i historien under den tid, då den urgamla folkfriheten började kringskäras och adeln samt kyrkans män grundlade sina företrädesrättigheter på bekostnad af folkets häfdvunna rätt. Tvenne folksägner finnas i behåll rörande förstörandet af detta slott; enlig den ena skall erkebiskop Absalon ha anförtrott förvaltningen af de erkebiskopliga besittningarna åt fogdar, och dessa betungade folket hårdt, tvingande bönderna i Östra Skåne att sjelfva på obanade vägar framsläpa stora träd att användas till de erkebiskopliga slotten. Häröfver uppretade, gjorde bönderna en allmän resning och samlade sig 1180 vid Hvitabäck i Färs härad. Dit kommo då sändebud från erkebiskopen, som vistades på denna sin gård Sigostha; men dessa funno bönderna så uppretade, att de icke vågade fullgöra sitt uppdrag, utan instämde med dem i deras klagomål öfver de storas förtryck och rofferier. Härpå beslöt menigheten att göra ett anfall på erkebiskopens gård och begaf sig dit. Absalon, som icke vågade uthärda en belägring och ville skona folkets blod, lät tvärt öfver landtungan, som förenade ön med fasta landet, uppdraga en vagnborg och gjorde derifrån ett utfall, dervid upphofsmannen för upproret blef gripen och pryglad samt bönderna skingrade. Enligt en annan folksägen, skall det varit Isarnus, som uppfört detta slott, hvilket äfven under hans tid skall blifvit förstördt mellan 1304 och 1309. Härom förtäljes, att han, blifven erkebiskop i Lund efter Jens Grand, skall varit en stor bondplågare, som spänt bönder för plogen i stället för oxar. Denna hårda medfart fördrogo de dock icke i längden, utan uppreste sig och tågade mot Sövede slott samt ihjälslogo fogden. Isarnus befann sig i badet, då en tjenare instörtade med underrättelsen, att »oxarne skakat af oket». Skyndsamt kastade sig erkebiskopen på en häst, som simmade med honom öfver sjön till en midt emot ön, hvarpå slottet låg, belägen hög kulle; der brast sadelgjorden, och kullen kallas deraf ännu i dag Salsbjerg. Isarnus undkom till Lund; men bönderna sägas hafva uppbränt och förstört slottet. Omkring år 1580 var borgen en ruin med tämligen höga murar. Svaga lemningar af tegelsten efter den tvärmur, som åt landsidan skyddat borgen, synas ännu.

Gården indrogs till kronan efter reformationen och bortgafs 1563 åt Margaretha Ugerup, Er. Böllers enka, omgift med Jacob Sparre, såsom pant för åt konungen långifna 500 rh. gyllen, hvilken summa år 1565 ytterligare ökades med $1{,}175^1/_2$ Jochimsthaler. År 1587 sålde Fredrik Lange till konungen sin hufvudgård Thornum i Slesvig och köpte i dess ställe af honom »Söffvede» samt lät, i stället för det gamla, i ruiner förfallna slottet uppföra ett nytt vid en insjö, belägen 2,000 alnar öster om gamla slottsplatsen. Det nya slott, som först kallades Söfdegård och sedan Söfdeborg, byggdes 1597, förseddes med torn och omgafs med vattengrafvar. Efter Langes död anses Söfdeborg hafva genom köp öfvergått till Thottarne. Det köptes från Holger Thott af den för Skåne oförgätlige guvernören och i svenska krigshistorien utmärkte generalen Rutger von Ascheberg, död 1693. Af hans 12 barn ärfde grefve Christian Ludvig von Ascheberg ensam grefskapet

Söfdeborg med Agerup och säteriet Tosterup. Han var öfverste-löjtnant och deltog med utmärkelse i skånska kriget under Stenbock, varande en bland anförarne vid högra flygeln i slaget vid Helsingborg, dog barnlös 1722, och utgick med honom denna ätt på manssidan. Söfdeborg ärfdes af hans syskon och systerbarn, hvarefter nämnas som egare öfverste Liljehöök, gift med Sofia Sabina von Ascheberg, och Claës Sparre, gift med en dotter af Rutger v. Ascheberg. Claës Sparre, som var son af vice-amiralen Gustaf Sparre och Elisabeth Stjernsköld, var sjelf riksråd och öfver-amiral; han åtnjöt stor aktning för sin utmärkta karakter. Efter år 1722 öfvergick Söfdeborg till Meijerfeldtska familjen, hvaraf tvenne med namnet Johan August, far och son, voro utmärkta krigare; den förre bivistade Carl XII:s alla krig, den sednare deltog i striderna mot Ryssland, död 1800; Söfdeborg var likväl redan 1788 såldt till grefve Carl Piper, inom hvars slägt gården förblifvit, och innehafves den nu af gr. Erik Pipers enka samt 3:ne barn.

Som slottet var förfallet, lät ofvannämnda grefve Erik Piper åter reparera det på 1840-talet under ledning af prof. Brunius, hvarefter det blifvit ett af de ansenligaste i Skåne. Den äldre medeltidsstilen blef dervid använd, med undantag af 2:ne vidt omtalta salar, som bibehöllo sina märkvärdiga 200-åriga tak. Den nedra salen håller 36 fot i längd, 28 fot i bredd. Den öfra håller 59 fot i längd, 29 fot i bredd. I taken äro prydnader, väl utarbetade af grofva ekblock, fästa med starka jernhaspar uti ett groft bjelklager. Taklisten ziras med en mängd heluppböjda hufvuden af olika menniskoracer. Af grefve E. Piper uppgjordes äfven planen att upprensa de igenvuxna kanalerna och i förening dermed anlägga en park nära invid en sjö; en plan, som till följd af hans död 1849 först af efterkommande blef verkställd. Han egnade äfven åt skogshushållningen synnerlig vård och förbättrade egendomen i flera hänseenden; kortligen, det välordnade, lika prydliga som praktfulla skick, uti hvilket detta herresäte nu befinner sig, är hans verk.

Söfdeborgs egendom utgöres för närvarande af: säterierna Söfdeborg, $8\frac{1}{2}$ mtl, samt Snogeholm och Ågerup, med underl. $\frac{5}{8}$ mtl säteri, $44\frac{13}{24}$ ins. och $28\frac{7}{32}$ uts. frälse (på 1840-talet uppgafs underl. till 50 mtl), belägna i Söfde, Blentorps, Ilstorps, Röddinge, Åsums, Tolånga, Efverlöfs, Söfvesta, Willie och Slimminge socknar inom Färs, Torna, Ljunits, Wemmenhögs och Herrestads härader; hela arealen är 26,434 tld, oberäknadt de fiskrika sjöarna Söfde, Snogeholm och Ellestad; skogarne upptaga öfver 3,000 tld: der finnas öfver 120 st. hjortar och rådjur; åkern och ängen till Söfdeborgs och Snogeholms säterier med 5 ladugårdar utgöra omkring 1,700 tld, hvaraf afkastningen uppgifves på sednare åren i medeltal uppgå till 4,500 t:r säd och 4,000 t:r potates. Under egendomen, utom Ågerup, som är särskildt bortarrenderadt, höra 151 åboer och 135 torpare. Till godset höra en sågqvarn, 4 vattenqvarnar, bland hvilka Kurremölla med 4 par stenar, som drifvas af endast källvatten, tegelbruk, stuteri, holländeri och schäferi med 800 får.

Säteriet är roteradt till Södra Skånska infanteri-regimentet och har ungefär 29 rotar. — Af gården underhålles ensamt den s. k. Erik Piperska vexelundervisningsskolan, inrättad 1841.

Under riksrådet grefve Meijerfelts tid började 1742 en tvist om patronaträtten, som Otto Thott köpte den 29 Sept. 1649, men som bestriddes af konsistorium på grund deraf, att i patronatbrefvet rättigheten hade blifvit gifven egaren af Näs, till hvilken gård Thott vanligen skref sig. Konungen resolverade den 30 April 1710, att alldenstund egarne af Söfdeborg redan före 1680 utöfvat denna rättighet, skulle de äfven framgent utöfva den.

På gårdens egor finnes för Piperska slägten ett särskildt grafkapell.

Söfvestad, Söfvesta, en socken uti Herrestads härad af Malmöhus län, belägen $\frac{3}{4}$ mil i norr från Ystad ($1\frac{1}{4}$ mil enligt Skånes kalender 1862), omfattar en areal af 0,377 qv.mil, hvaraf 0,034 äro vatten, fördelade på $32\frac{1}{16}$ mtl, hvaraf $\frac{11}{16}$ krono, resten frälse, bebodda 1805 af 715, 1855 af 1,083 och 1863 af 1,112 personer på 240 hushåll.

Jordmånen är i allmänhet god, äfvensom ängen; tillgång finnes både på skog och torf.

All fast egendom var i 1863 års bevillning taxerad till 1,285,400 rdr rmt, hvaraf 13,100 rdr för en qvarn i *Årsjö* (eller Ärsjö) by; bevillningsafgiften för egendom och inkomst erlades 1863 med 494 rdr rmt. — Socknen utgör med Bromma ett alternerande konsistorielt och patronelt pastorat af 2:dra klassen till egaren af Krageholm. Sockenvägen utgör $^5/_{16}$ mil. — Barnundervisningen bestrides uti en fast folk- och fyra småbarnsskolor, der 198 barn under året 1862 erhöllo undervisning af en examinerad och tre oexaminerade lärare samt en lärarinna; två skolhus finnas.

I socknen märkas: *Krageholms* säteri, hvarunder lyder största delen af socknens hemmantal. Under Söfdeborg lyda 1 mtl frälse *Snogarp*, $1^5/_8$ mtl uts. frälse *Billingaröd*. Af hemman och byar nämnas *Söfvestads* by, 1 mtl uts. och $11^5/_8$ mtl ins. frälse, $\frac{1}{16}$ krono, kyrkoherde-boställe; *Alaröd, Ebbarp, Fjärshus, Holarp, Svartskylle*, $^1/_8$ *Wasatorp*, äro alla ins. frälsehemman. — Adress: Ystad.

Sölfåckra (i jordeboken), *Silfåkra* (allmännast), en socken i Torna härad och Malmöhus län, belägen 2 mil från Lund, omfattar 0,199 qvadratmil, hvaraf 0,040 äro vatten, fördelade på $5\frac{13}{216}$ mtl skatte, $1\frac{1}{27}$ krono, $^1/_2$ frälse. Marken är jemn; rådande jordmånen sand, till stor del flygsand samt torfjord. All fast egendom var 1863 taxerad till 555,400 rdr rmt, hvaraf 11,700 rdr för 5 gatuhus, qvarn, tegelbruk och bränneri. — Folkmängden, som år 1805 var 351, 1855: 653, hade 1862 uppgått till 712 personer på 171 hushåll. Roteringen utgör 7 man. — Socknen, med annexet Refvinge, är ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola af en examinerad lärare; till skolan hör ett planteringsland af 3,000 qv.alnars ytvidd.

I byn Silfåkra på $2^3/_4$ mtl skatte, $^1/_2$ frälse, $^1/_2$ krono, kyrkoherde-boställe, märkes gården *Silfåkra*, bestående af № 2, 3, 5—7, 9, $1\frac{5}{64}$ mantal, med tegelbruk, qvarn och bränneri, upptagande halfva socknens tax.värde; utsädet, som 1818 var 60 t:r, är nu 140 t:r utom 250 t:r potates. Arealen är 1,023 tld; till gården höra vacker löfskog af bok, stora torfmossar och goda naturliga ängar, stor trädgård och betydliga furuplanteringar. Manbyggnad af tegelsten är uppförd i början af detta århundrade. Egare hafva varit öfverste Hans Ramel, friherrinnan S. Ramel, född Beck-Friis, som bebyggt egendomen; för närvarande eges den af grefve Rob. de la Gardie. Vidare må nämnas *Östra Tvet*, $1^1/_2$ mtl skatte; $^2/_3$ skatte *Qvinnovad*. — Adress: Lund.

Sölje, bruks- och landtegendom uti Stafnäs socken af Gilbergs härad och Carlstads län, utgöres af ett stångjernsbruk med en franche-comté-härd och ett manufakturverk med 1 härd, 1 knipp- och 3 spikhamrar, ett glasbruk med 6 deglar, en stålugn samt c:a 3 mtl hemman, hvaraf hufvudgården är $^1/_2$ mtl skatte *Sölje* med *Tinnhult*, med en areal af $529^1/_2$ tld, hvaraf $60^1/_2$ tld åker, 375 tld skog och utmark; vidare höra härtill 2 qvarnar och 1 såg; landtegendomen är taxerad till 87,900 rdr rmt och jernverket till 190,377 rdr. Brukets tillverkning, som är oinskränkt, uppgifves till öfver 3,000 *skℓℓ* af köpt tackjern.

Herregården Sölje är bebyggd med ett vackert tvåvåningshus, beläget vid en fjärd af Glafsfjolen, kallad *Söljeflagan*, och omgifves af en stor fruktträdgård med ett år 1849 uppfördt orangeri; här finnes äfven en varggård för vargars fångande. Godset har egen skola för underhafvandes barn och äfven egen fattigvårds-inrättning, stadfäst genom kongl. resolution af den 15 Jan. 1817. På egorna bo c:a 370 personer. Af egare äro kända endast brukspatron J. N. Nordström, och nu hans arfvingar.

Sölvitsborgs landsförsamling, ehuru belägen inom Blekinge läns genom vattendrag tydligt utstakade gräns mot Skåne, är dock delad mellan Listers härad i Blekinge samt Willands härad i Christianstads län, i följd deraf att några hemman, $1\frac{1}{16}$ mtl, lydande under Ljungby sätesgård i sistn. härad och län, i äldre tider blifvit förlagda under Willands häradsrätts jurisdiktion; arealen är 0,107 qvadratmil land, fördelade på $9^1/_3$ mtl, hvaraf $8^1/_4$ skatte, $1^1/_{12}$ frälse, tax.

till 415,800 rdr, hvartill komma 31,000 rdr för annan än jordbruksfastighet. Socknen beboddes 1805 af 516, 1860 af 597 och 1863 af 508 personer enligt mantalslängden, 553 efter pastors uppgift. Roteringen är 10 båtsmän. Församlingen nyttjar stadens kyrka.

Bränvinsbränning utgör en af sockens hufvudnäringar. — Här finnes en helsobrunn, nära staden, med ändamålsenligt badhus och vidsträckta promenader. I »Stentoften» på slottets egor har stått en i historiskt afseende dyrbar minnesvård, en runsten med s. k. urnordiska runor, men som nyligen blifvit förflyttad till vapenhuset i stadens kyrka.

Af gårdar märkas *Slottet*, 2 3/4 skattesäteri; 1/4 skatte-säteri *Hanö*, 3/8 skatte *Sissebäck*; byar äro *Sölve* och *Ynde*.

Sölvitsborg. Urgammal sjö- och stapelstad i Blekinge län, vid en vik af Östersjön, nära till gränsen mot Skåne, har gifvit antiqvarierna mycket att skaffa, då de försökt utreda härledningen af dess namn, hvilket skrifves Silvishe, Silvitsborg, Sölvitsborg, Sölvesborg, och må hända på ännu flera sätt. På grund häraf har man härledt stadens namn från den norska sjökonungen Sölve, hvilken Sturleson låter på Lofön i Mälaren innebränna Uppsalakonungen Östen och bli erkänd som Uppsalakonung; andra mena, att de från Sverige och Norge utgångna Longobarderna (?) haft sitt första hviloställe i Sölvitsborg; åter andra låta staden anläggas af en dansk konung Sigvard, omkring 500 år eft. Chr.; den danska historieskrifvaren Suhm vet, att Harald Hildetand haft sitt hof i Sölvitsborg, hvilken stad, enligt andras uppgifter, skall hafva varit förlänad åt den ryktbare Widrik Werlandsson. Allt hvad man med säkerhet vet, är att Sölvitsborg varit en gammal, befäst och med sitt eget slott försedd stad, som uti historien nämnes första gången år 1359, då danska kon. Waldemar III bröt in i Skåne och äfven bemägtigade sig Sölvitsborg. Staden hade då, sedan 1332 tillhört Sverige, hvilket rike för 70,000 mark inlöst Skåne, Halland och Blekinge från grefve Johan af Holstein, som hade dem i pant; men efter 1359 blef den återigen dansk och fortfor att tillhöra detta rike ända till Roeskildefreden år 1658.

De danska konungarne utrustade Sölvitsborg med vidtomfattande privilegier, hvilka torde betydligen bidragit till dess uppblomstring; men den hade också mycket att lida i de tvister och krig, som litet emellan uppstodo mellan Sverige och Danmark. Så eröfrades staden af Engelbrecht 1436, uppbrändes af Svenskarne 1452 och eröfrades 1467 af kon. Christian I från Ivar Axelsson Tott, som satt sig i besittning af staden och slottet. Men de danska konungarne voro i ständiga penningebehof, och kon. Hans pantsatte Sölvitsborgs stad, slott och län åt Poul Laxmand, kallad »den rike», hvilken mördades 1502, då hans gods indrogos till kronan. Efter kon. Christian II:s fall bemägtigade sig hans amiral Severin Norrby, »Guds vän och hela verldens ovän», Sölvitsborg och Åhus tillika med största delen af Skåne, men blef vid Lund slagen af danskarne och flydde till Landskrona, hvilken stad han dock icke öfverlemnade till den danska konung Fredrik, förrän han fått löfte om Sölvitsborg i vederlag för Gotland. Från Sölvitsborg herrskade han sedan som enväldig herre öfver Blekinge, tilldess danskarne 1526 återtogo Sölvitsborgs slott och den djerfva fribytaren nödgades fly från Norden, för att kort derefter i kejsar Carl V:s tjenst stupa utanför Florenz. Under Erik XIV:s krig mot Danmark föll Sölvitsborg, då hufvudort i det ena af de bägge län, Sölvitsborg och Lyckå, hvari Blekinge var deladt, ömsevis i svenskarnes och danskarnes händer; slottet sattes 1564 i brand af dess egen höfding, Werner Parsberg, och borgrarne tände, i förtviflan öfver att de blifvit öfvergifna af Parsberg, likaledes på staden och flydde. Den förstörelse, som dessa eldsvådor anställde, torde dock icke hafva varit synnerligen stor, ty då hertig Carl 1568 kom utanför Sölvitsborg, fann han slottet så väl försvaradt, att han ingenting kunde uträtta mot detsamma, ehuru han dock nedbrände en del af staden. Freden i Stettin 1570 gjorde slut på kriget; men staden var nu så försvagad, att danska regeringen i medlet af 17:de århundradet flyttade dess stapelrätt och

större delen af dess förmögnare borgerskap till Christianstad. År 1658 kom staden med hela Blekinge under Sverige, och nu blef Sölvitsborg grefskap för den danska öfverlöparen Corfitz Ulfeld, hvilken dock behöll det blott till konungens död, hvarefter Lars Kagg och Carl Gustaf Wrangel nämnas som grefvar af Sölvitsborg. Från denna tid har staden alltjemt tillhört svenska kronan. Af slottet finnes ingenting qvar, lika litet som af det kloster, hvilket staden under medeltiden skall hafva haft, tillika med ett Mariæ-gille, om hvilket man icke heller känner mer än dess sigill, föreställande den Hel. Jungfrun med Christusbarnet och omskriften: »S. Convicii Sancta Maria de Silvisbu». Under svenska tiden hemsöktes staden af eldsvådor åren 1790 och 1801; år 1855 erhöll den stapelrätt.

Stadens *kyrka,* af tegel, med torn, har en altartafla med Christian IV:s namnchiffer och årtalet 1622. Sölvitsborgs stads- och landsförsamling utgör ett reg. pastorat af 3:dje klassen. *Rådhuset* är ett på torget beläget envåningshus; staden har rådhusrätt först sedan 1837. Invånarne, år 1863 uppgifna till ett antal af 1,578, deribland 30 handlande samt 58 fabrikanter och handtverkare med 79 arbetare, lefva hufvudsakligen af handel och handtverkerier. Stadens handelsflotta utgöres af 15 fartyg om tillsammans 691 läster. Exportvarorna äro bränvin, fläsk, tobak, stäfver, beck och tjära; spannmål, stenkol m. m. importeras. Marknader hållas i Februari, Juli och Oktober. Bland fabriker uppgifvas ett ång-garfveri och ett Baierskt bryggeri. Staden, som tillhör 4:de klassen, taxerades 1863 till ett fastighetsvärde af 1,156,912 och erlade i allmän bevillning 2,506 rdr rmt; tulluppbörden för 1863 uppgick till 25,705 rdr. Sölvitsborg har ett tvåklassigt elementarläroverk med 2 lärare och 23 lärjungar (år 1864).

Söndrum, den sydligaste socknen uti Halmstads härad och län, belägen $^3/_8$ mil från staden Halmstad, begränsas i söder och vester af Saltsjön, i öster af stadens egor samt i norr och nordost af Harplinge och Wapnö socknar; arealen utgör 6,985 tld, hvartill kommer ön *Tylen* om 19 tld bergländig mark, och som är anslagen landshöfdingen till lön. Socknen består af byarna *Söndrum, Eketånga, Trotteberg, Mjellby* och *Fammarp,* likväl under andra jordeboksnamn för vissa hemman, äfvensom en del af *Onsjö, Willshärad* och *Lynga,* hvaraf öfriga delen hörer till Wapnö och Harplinge socknar, hvilka sålunda utan ordning inskjuta i denna socken, hvartill jemväl Halmstads slotts egor anses höra, hvilket likväl ej har kunnat till fullo utredas af äldre handlingar. De fem förstnämnda byarne bruka egorna dels efter storskifte och dels i samfällighet; men de trenne sistnämnda hafva undergått laga skifte. Hemmantalet utgör $5^3/_4$ mtl ins., $16^1/_8$ uts., 2 sk., $3^3/_4$ kr., tillsammans $27^5/_8$, förmedlade från $32^1/_2$ mantal.

Åtskilliga strödda berg finnas, men inga egentliga bergsträckningar. Blott en enda ström finnes, som från Wapnö socken genomflyter med en bredd af blott 10 alnar några byars egor och nedgår i hafvet. Af uppgifna areal utgöra 3,763 tld afrösningsjord och impedimenter, hvaraf ungefär hälften är flygsandsmark, belägen utmed vestra hafskusten, som är långgrund. Till att förhindra denna flygsands förstörande verkningar har man, medelst statsanslag, här gjort åtskilliga planteringar. För öfrigt finnas endast några frukt- samt vilda träd vid de af berg och höjder skyddade hemmanen. Att större barrskog fordom funnits i utmarken, vill man sluta till af de derstädes befintliga stora stubbar och rötter.

Rådande jordmånen är sandmylla på sand- och örbotten, största delen af god beskaffenhet, men en del skarp ör och sandjord; någon lerjord finnes här och der, men ej af betydenhet. Ängen, upptagande 1,286 tld, är till största delen sidländ samt erfordrar mycken dikning; den ger öfverhufvud 200 *skll* på hela hemmanet. Åkern, upptagande 1,238 tld, har på sednare åren vunnit i tillökning 445 tld, hvarföre ock utsädet har ökats från 500 t:r (år 1818) till 1,040 t:r (år 1850) samt 308 t:r potates. De här magra sandfälten gifva sällan mer än 3:dje kornet.

Mineralkälla finnes vid *Möllegård,*

som dock varit föga anlitad. Badhus uppfördes på 1820-talet vid *Kohall* nära hafsstranden, och, enligt Bexell, kunna de härvarande inrättningarne för saltsjöbad täfla med de bästa dylika i riket.

Hufvudnäringar äro åkerbruk och boskapsskötsel. — Rationelt jordbruk finnes vid socknens enda större egendom, *Heagården*. År 1850 beräknades socknen hafva en behållning af cirka 6,200 rdr, sedan alla utskylderna blifvit afdragna från summan af hvad socknen har att afyttra, som antogs uppgå till 500 rdr pr medium af hvarje helt hemman. Betesmarkerna gifva ett magert bete; men de i sednare åren placerade kronohingstarne, äfvensom genom Hushålls-sällskapet införskaffade norska hingstar hafva förbättrat hästafveln. Binäringar äro sjöfart, ylle- och linnetillverkning samt saltsjöfiske af torsk, kolja, hvittling, rödspätta och flundra, någon gång sill, sik och hummer, som med fördel säljes i Halmstad. Såsom hinder för storsjöfisket nämnes brist på tjenlig hamn för uppläggning af större fiskbåtar, hvarföre på sednare tiden här bildats en förening för anskaffande af tjenlig båthamn. Likvisst omnämnes af äldre författare ett slags hamn med 3 à 4 fots djup, bestående af en nedsänkning mellan 2:ne berg utanför *Trottaberg*, och som kallas *Tjufhålan*, äfven utanför *Villshärad* en mindre vik, *Skällvik* kallad, der några torpare bosatt sig, hvilka idka saltsjöfiske. Ingen väderqvarn finnes, hvarföre säden förmales vid qvarnar i andra socknar, på c:a 1 mils afstånd och deröfver. Vedbrand och byggnadstimmer måste köpas från andra ställen. All fast egendom taxerades 1863 till 1,217,314 rdr rmt, hvaraf 60,000 rdr för Halmstads cellfängelse, 10,000 rdr för lazarett och hospital. I bevillning efter II och III art. erlades 495 rdr 74 öre.

Folkmängden, som år 1805 var 660, år 1839: 753, uppgick 1862 till 1,083 personer. År 1850 funnos 80 egna hemmansegare, 27 brukare af andras hemman, 24 torpare och 9 backstugusittare, 212 mantalsskrifna tjenstehjon. Till upplysning om hemmansklyfningarnas beskaffenhet och i hvad mån jorden brukas i större eller mindre delar, må meddelas, att nämnda år funnos 6 åboer med $^1/_{16}$ mtl, 33 med $^1/_8$ mtl, 45 med $^1/_4$ mtl, 17 med $^1/_2$ mtl, 4 med 1 mtl och 2 med öfver 1 mtl; jorden ansågs lemna full näring åt 18 lottegare, 32 hade knapp bergning, 34 försvarlig bergning, 21 producerade öfver egna behofvet, och 2 egde förmögenhet. Bland tjenarne råder det bruket, att, då bonden ej behöfver drängen under vintern, går denne på tröskarbete åt Skåne, der han skaffar sig god förtjenst; pigorna bruka endast taga tjenst under slotter och skörd; den öfriga tiden arbeta de för sig sjelfva. Rörande klädedrägten må nämnas, att karlarne bruka hemma tillverkadt vadmal, stundom grått, stundom af ofärgad hvit och svart ull, men till det mesta blåfärgadt, rocken med långt lif och slutande vid knäet; skinn till byxor och vest omvexla med vadmalet. Vid högtidligare tillfällen nyttjas kläde af de förmögnare. Till arbetsdrägt under vintern brukas ock af båda könen hemmaberedda fårskinn med ullsidan inåt. Till hufvudbonad bruka de yngre fruntimren svarta silkeskläden, men de äldre hvitt kläde.

Socknen utgör med Wapnö ett reg. pastorat af 2:dra klassen, hörande till Halmstads kontrakt af Göteborgs stift, med $50^3/_8$ mtl, bebodda 1860 af 1,514 personer; pastoratet är beläget 15 mil från stiftsstaden. Kyrkan, byggd af gråstensmur, är 54 alnar lång och 20 bred, å södra sidan blytäckt och å den norra med tegel, med ofvanpå byggd klockstapel och hög spira af trä samt spåntäckt; hon utgör i anseende till sin belägenhet på en höjd ett godt sjömärke för seglare i Kattegat, och får derföre ej förändras utan Förvaltningens af Sjöärenderna hörande. Kyrkan har altartafla af Hörberg samt ett mindre orgelverk; nedanför choret finnes en grafsten af marmor öfver provincial-läkaren, assessor Montin. Alla kyrkans äldre handlingar förstördes vid vådelden å prestgården år 1715. Kyrkans årliga ordin. inkomster äro: jordskyld af jordegare i Halmstad $4^1/_2$ *lℓ* smör och i tionde 8 t:r 16 kpr råg, 10 t:r 19 kpr korn och 4 t:r hafra. Onsjö skattlagda vattenqvarn räntar till pastoratets kyrkor 2 t:r korn, 2 t:r hafra, jemte skatt till pastor i

Söndrum $33^{1}/_{3}$ rdr bco årligen. Kyrkojordarne *Prestängen* och *Trottabergsjorden* gifva till kyrka och pastor $18^{2}/_{3}$ rdr bco årl. arrende. Förra Treppiska hemmanet № 2 *Trottaberg* är skattlagdt till 3 *lll* smör, deraf kyrkan och pastor ega hälften hvardera.

Barnundervisningen bestrides uti en flyttbar folkskola, der under året 1862 106 barn undervisades af en examinerad lärare, medan 57 barn erhöllo undervisning i hemmet.

Till *fornlemningar* höra *Erlandshögarne,* sydost från kyrkan, samt de 4 ättehögarne, *kung Eriks* och *kung Aegirs högar, Komlesten,* som skall förvara minnet af en med namnet Komle, som stupat i en envigeskamp på *Stegelhögen* och här blifvit jordad. En inhägnad å № 8, *Onsjö Susegården,* kallad *Pestkyrkogården,* förvarar minnet af pesten år 1711. *Bondegården,* eller № 4 *Ketången,* belägen vid hafsstranden, eger en viss archeologisk märkvärdighet af den ännu fortlefvande traditionen, att danska konung Sven Ulfsson, förklädd och under antaget namn Wåndråde, undkom från Nissa-slaget till i nämnda gård boende Carl Bonde. Uti den gata, som leder från gården ner mot stranden, är en källa, omsluten i fyrkant af stenhällar.

Alla stats- och kommunala afgifter, som öfver hufvud vidlåda hvarje helt hemman, beräknades 1850 uppgå till 300 rdr rmt. Bevillningen, som 1850 utgjordes med 582 rdr, steg 1862 till 495 rdr rmt. Ständiga räntor beräknades 1852 till 807 rdr, roteringskostnaden till 412 rdr rmt. Kostnaden för kungs- och kronoskjuts på hvarje helt hemman antages årl. utgöra 30 rdr rmt. Ingen gästgifveriskjuts finnes. Alla kostnader för väg- och brohållning antagas utgöra årligen på hvarje helt hemman 150 rdr rmt.

Af frälse-hemmanen äro $2^{1}/_{2}$ mantal bland dem, som af drottning Christina såldes till Adrian Tripp i Holland, likväl med besittningsrätt för åboerna och kyrkorna förbehållna de dem tillhörande räntor; öfriga hemmanen bestå af det s. k. Schlegelska godset, hvilket derefter öfvergått i åtskilliga frälsemäns händer, utan besittningsrätt för åboerna, den de vid riksdagar velat göra gällande, men ej vunnit; men då i sednare tiden frälset fått egas af hvarje medborgare, har Schlegelska godset blifvit försåldt och eges nu af ståndspersoner samt bönder. Allt insocknet, $5^{3}/_{4}$ mtl, $^{1}/_{2}$ mtl *Mjellby,* $1^{1}/_{2}$ *Onsjö,* 1 *Willshärad,* $1^{1}/_{2}$ *Ektånga,* $^{1}/_{4}$ *Frösakull,* hörer jemte 1 mtl uts. frälse *Heagård,* areal $241^{1}/_{2}$ tld, hvaraf 160 tld inegor, $2^{1}/_{4}$ uts. *Mjellby,* $^{1}/_{2}$ uts. *Onsjö,* till Wapnö fideikommiss. De för statens räkning i behåll varande kr.-hemmanen utgöra endast de till boställen och inkomst anslagna, näml. *Halmstads slott* för den dertill hörande jorden $1^{1}/_{2}$ mtl, åt landshöfdingen; 1862 års taxeringsvärde var 100,000 rdr. № 1, 1 mtl *Söndrums* pastorsboställe, № 2, $^{1}/_{4}$ mtl *Söndrum,* klockareboställe, samt № 1, $^{1}/_{2}$ mantal *Bäckagård* och № 3, $^{1}/_{2}$ mtl *Eketånga* stomhemman till pastor, hvilka, då enka efter dennes företrädare finnes, med lifstidsbesittning af henne begagnas.

I socknen finnes dessutom kronomagazin, taxeradt till 40,000 rdr rmt, samt landstället *Sommarlust.* — Adress: Halmstad.

Söne, *Sone* (i ecklesiastik-matr.), en socken uti Kållands härad af Skaraborgs län, belägen $1^{1}/_{4}$ mil i vester från Lidköping, $^{2}/_{3}$ mil n. v. från kyrkan i moderförsamlingen Örslösa, hvartill socknen gränsar i söder; i öster omgifves Söne af Skalunda och i vester samt norr af Dahlbosjön, en vik af Wenern, der på en utskjutande udde finnes *Hindens* båk. Socknen, hvars areal är 0,190 qvadr.mil land = 24,624 qvadratref, fördelade på 15 mtl, hvaraf $4^{1}/_{4}$ skatte, 1 krono, $9^{3}/_{4}$ frälse, har jemn mark och lera till jordmån; föga skog växer här. All fast egendom var 1863 taxerad till 453,200 rdr rmt. Folkmängden, som år 1805 var 374, år 1860: 576, uppgifves 1863 till 561 personer på 113 hushåll. Roteringen utgör 7 man. — Kyrkan, af sten, skall först vara uppbyggd af ett ur sjönöd här räddadt fruntimmer, som gifvit henne namnet *Sjönöd,* hvaraf sedan blifvit *Söne.*

I socknen ligga fr.-säterierna *Främmestad, Fogelberg, Kihl,* af 1 mtl hvartdera, styckade mellan bönder, samt kronofogde-bostället *Sörby* kronog., 1 mtl.

— *Söne* by, på 2 mtl skatte, $1^3/_4$ mtl frälse; vidare finnas 2 mtl skatte *Skog*, hela frälse-hemmanen *Böröhlet*, *Backa*, *Westerbacka* och $^1/_2$ mtl *Torp*. Största brukningsdelen utgöres af $^3/_8$ mtl *Backa* och $^5/_8$ mantal *Söne*. — Adress: Lidköping.

Söne Pehrsgården eller *Herrgården*, ett frälse-säteri af 1 mtl, uti Lindärfva socken af Skaraborgs län.

Sönnarslöf, en socken uti Södra Åsbo härad af Christianstads län, belägen $^1/_6$ mil från moderförsamlingen Qvidinge, omfattar 0,177 qvadr.mil land. Marken är jemn, undantagandes grusåsen Söderåsen, som i söder går genom socknen; jordmånen är sand på örgrund; ängen är bättre än åkern. Någon bok- och ekskog växer till husbehof. Socknens vackraste trakt intages af Klippans pappersbruks omgifningar; mellan kullar med skog och med »Åsens pittoreska höjder vid sidan om sig, bildar landskapet här den vackraste dal, genom hvilken Rönneån slingrar sig fram, mindre än en flod, men större än en vanlig å, drifvande med sitt icke oansenliga fall det vidsträckta verket. Utsigten från karaktersbyggnaden är i synnerhet intagande. Öfver en med talrika blomsterbuketter prydd terrass, hvilken sluttar ned mot åbrädden, ser man under sig det slingrande vattenbandet, den öfver sjelfva forsen vackert anlagda bron, och på andra sidan vattnet hela bruket, utgörande med sina många byggnader en liten idog stad för sig, det hela omhägnadt af lunder och gröna höjder.» Klippans pappersbruk, beläget $3^1/_4$ mil från Helsingborg, är af industriella inrättningar säkerligen en bland de äldsta i hela Norden, ty det leder sina anor ända upp till slutet af 1500-talet och utgör numer en af Skånes mest vinstgifvande och fullkomnade sådana. — Socknen, som år 1805 beboddes af 652, 1855 af 1,149 och 1863 af 1,345 personer, innefattar $12\frac{15}{48}$ mtl, hvaraf $10\frac{55}{84}$ skatte, $1\frac{167}{197}$ krono. All fast egendom var i 1862 års bevilln. taxerad till 1,038,166 rdr rmt, hvaraf $^1/_5$ för verk och inrättgar samt 1,166 rdr för ett kronobete. Bevillningsafgiften var nämnda år 488 rdr rmt. — Roteringen utgör 14 man. — Barnundervisningen bestrides uti en fast och en flyttbar folkskola af två examinerade lärare. Till skolan hörer ett planteringsland af 7,000 qvadratalnars ytvidd.

Utom förutnämnda *Klippans* pappersbruk, finnas i socknen qvarn, stamp och sågverk, hörande under *Dymöllan*, $^1/_4$ mtl skatte, samt *Höörsmölla* qvarn med 4 par stenar, garfveri m. m. i Sönnarslöfs by. — 1 mtl *Svenstorp* är ett f. d. qvartermästare-boställe, $^1/_2$ № 2, är pastors annex-hemman och № 7, $^1/_6$ mtl, klockarens, båda af Sönnarslöfs by. — Hemman äro *Krika*, *Höör*, *Forsby*, *Klintarp*, *Knutstorp* och *Skåningstorp*. Torpet *Hofgård* eges af passevolansverket. — Socknen ligger $^1/_2$ mil från adressorten Åby.

Sönnarslöf, en socken i Gärds (Gerts) härad af Christianstads län, belägen $1^3/_4$ mil från Christianstad, $^1/_2$ mil från moderkyrkan i Efveröd, omfattar 0,167 qv.-mil land, fördelade på 25 mtl, hvaraf $^1/_2$ skatte, $^1/_4$ krono, $24^1/_4$ frälse, bebodda år 1862 af 1,110 enligt pastors uppgift, 1,001 enligt mantalslängden; år 1855 var folkmängden 1,171 och 1805: 956 personer.

Östra och södra trakterna äro jemna, norra och vestra stenaktiga; jordmånen är sand och lera. Skogen är till större delen medtagen. All fast egendom taxerades år 1862 till 838,200 rdr rmt, hvaraf 15,550 rdr för verk och lägenheter. — Roteringen utgör 5 man. — Uti kyrkan ligga begrafna uti marmorkistor Malte Ramel och hans båda hustrur, Hedvig Sophia Skytte och Gertrud Elisabeth von Liewen. — Barnundervisningen bestrides uti två fasta folkskolor af två examinerade lärare.

I socknen märkes sätesgården *Maltesholm*, upptagande med underlydande, hvaribland må nämnas *Borrestads* och *Sönnarslöfs* byar, $23^1/_8$ mtl. — *Stranderöd* är $^1/_2$ mtl skatte-rusthåll. — № 45 af *Sönnarslöfs* by är en välbebyggd gård, kallad *Christinelund*, lydande under Maltesholm. — $^1/_4$ mtl krono är klockaregård. — Adress: Christianstad.

Söraby, en socken uti Norrvidinge härad af Kronobergs län, utgöres af de år 1779 förenade Norra och Södra Rottne socknar samt är belägen vid sjön Junaren; arealen är 0,528 qvadratmil, hvaraf

0,144 vatten, och fördelas på $14^{5}/_{24}$ mtl skatte, $1^{3}/_{8}$ krono, $9^{1}/_{4}$ frälse, bebodda 1810 af 749 och 1863 af 1,074 personer med 262 hushåll. Marken är mer jemn än bergaktig. Utom förutnämnda sjö finnas *Wartorpa* och *Rottne sjöar*. Rådande jordmånen är svartmylla. Några hemman hafva tillräcklig skog, andra lida brist derpå. All fast egendom är taxerad till 647,267 rdr rmt, hvaraf 35,067 rdr för verk och lägenheter. — Kyrkan, byggd 1782, är belägen $^{4}/_{5}$ mil från moderkyrkan i Gårdsby. Sockenbibliothek finnes; till skolan hörer ett planteringsland. Af Rottne har slägten Rothman tagit namn. Den namnkunnige kapellanen herr Sven i Rottne var å sin tid hållen för den störste »Empiricus» i Sverige. Största egendomen utgöres af ber. säterierna *Sjöatorp* och *Waretorp* med qvarn och såg. — 1 mtl *Södra Rottne* är kapitens-boställe. — $^{3}/_{8}$ mtl *Norra Rottne* är komminister-boställe; på egorna finnes ångbränneri. — 1 mtl skatte *Bröttjaryd* lyder i kyrkligt hänseende till Drefs socken. — $^{1}/_{2}$ frälse *Rottnesqvarn* med 2 qvarnar och sågar. Öfriga byars namn äro *Brittatorp*, *Bjelvatorp*, *Målajord* och *Borlanda*. — Adress: Wexiö.

Söran, en gård uti Korsberga socken af Wartofta härad och Skaraborgs län, består endast af $^{1}/_{4}$ mantal skatte, men uppgifves 1818 vara anmärkningsvärd för sin godhet, som öfvergick många hemman af helt mantal, samt för det goda bruk, hvari dåvarande egaren försatt den.

Sörberga, ett frälse-säteri af $^{1}/_{2}$ mtl (ej 1 mtl efter Tuneld) uti Grefbäcks socken af Kåkinds härad och Skaraborgs län, med nödig skog och höbol, har åtminstone sedan 1814 hört till det stora Ekhammar-godset.

Sörbo, en by i Aspeboda socken af Stora Kopparbergs fögderi och Falu län, om 54 spannl. 7 bandl. durchtågs = 91 spannl. 8 snäsl. i jordareal, der egaren till en gård om 20 spannland 17 snäsland 2 bandland, nyligen verkställt ett fiskodlingsförsök, dervid han för ändamålet hade afstängt till damm en del af den närbelägna sjön, hvilken afstängsel blef så full af fiskyngel, att botten ej kunde ses genom stimmet, hvadan ungarne också, för att ej omkomma, måste utsläppas i sjön.

Sörbo, *Öfra* och *Nedra*. Ett skattehemman af 2 mtl i Krokstads socken af Sörbygdens härad, Göteborgs och Bohus län, beläget $4^{1}/_{4}$ mil n. n. v. från Uddevalla, var fordom kungsgård, är numer gästgifvaregård och i anseende till åbyggnader samt andra omständigheter ett af pastoratets utmärktare hemman. Gårdens fordna betydenhet inses deraf, att den gifvit namn åt det härad, i hvilket den är belägen. Af de historiska minnen, som äro fästa vid denna gård och härleda sig från de norska partistridernas blodiga tider, må nämnas, att det var på Sörbo år 1160, som den vaksamme Gregorius Dagsson öfverrumplade thronpretendenten Hakon Härdabred och innebrände eller nedhögg hans folk, så att Hakon och hans jarl, Sigurd af Reire, endast af en tillfällighet den gången undsluppo med lifvet; 17 år derefter, eller den 13 Mars 1177, var Sörbo vittne till en tilldragelse, som mäktigt inverkade på Nordens politiska förhållanden, näml. den djerfve och snillrike Sverre Sigurdssons utropande af Birkebenarne till Norges konung, sedan han kort förut varit nära att på samma gård blifva öfverraskad af kon. Magni länsherrar; men Sverre, varnad genom de värda herrarnas buller, ty de voro väl förplägade och druckna, lät ställa 7 män på ömse sidor om en smal hålväg, der de skulle framdraga, och helsade dem med så skarpa pilskott, att de med 18 mans förlust måste taga till flykten.

Hemmanet har 16 åboer; från gästgifvaregården skjutsas till

Snaben i norr	. . . . .	$1^{1}/_{2}$ mil.
Åboland i söder	. . . . .	1 »

Sörby, en socken uti Westra Göinge härad af Christianstads län, belägen 2 mil från Christianstad, omfattar 0,143 qv.-mil land, fördelade på $14^{5}/_{48}$ mtl, hvaraf $2^{1}/_{4}$ skatte, $1^{5}/_{8}$ krono, $10^{11}/_{48}$ frälse. — Marken är i allmänhet jemn, på sina ställen bergaktig; jordmånen sandmylla med någon lerblandning. — All fast egendom taxerades 1863 till 312,100 rdr rmt, hvaraf 1,000 rdr för roterade torpet *Fruekagen*. Folkmängden, som

1805 var 361, år 1855: 526, uppgick 1862 till öfver 570 personer.

Socknen utgör med Gumlösa till annex — mellan kyrkorna räknas $^1/_2$ mil — ett regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Westra Göinge kontrakt af Lunds stift. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola af en examinerad lärare; till skolan hörer ett planteringsland af 1,290 qvadratalnars ytvidd. Af kyrkoherden Baltzar Platius, död 1727, äro räntorna af $1^3/_4$ hemman donerade till prestenkorna i Sörby och, om ingen enka finnes, till underhåll åt en skolmästare.

Största gården är säteriet *Sörbytorp*, numer kalladt *Torp*. — 1 mtl *Sörby* är kyrkoherde-boställe. — Hemman äro *Smalanden*, *Elesäckra*, *Ry*, *Stora Slätteröd* och *Sinnekarp*. — Adress: Christianstad.

Sörby, en socken uti Wilske härad af Skaraborgs län, belägen 1 mil s. v. från Falköping, omgifves af Ullened, Gökhems, Trevattna, Floby och Göteveds socknar samt omfattar 0,126 qv.mil land, fördelade på $15^7/_8$ mantal, hvaraf $10^1/_4$ skatte, $1^1/_8$ krono, $4^1/_2$ frälse. Jordmånen är sandaktig och besvärad af källsåg. På skog är brist. All fast egendom var 1863 taxerad till 222,500 rdr rmt, hvaraf 4,000 rdr för lägenheten *Björklund*. Roteringen utgör 8 man. Folkmängden, som år 1855 var 398, uppgick 1863 till 459 personer.

Socknen är ett af annexerna till Gökhems pastorat; mellan kyrkorna räknas $^3/_8$ mil. Barnundervisningen bestrides i fast folkskola af en examinerad lärare. — Socknen genomskäres af Statens Westra stambana med Sörby station på en ljunghed vid gränsen mot Floby, 9,4 mil från Göteborg, 33,2 mil från Stockholm. — Bland märkliga män, födda inom socknen, förtjenar omnämnas bonden Lars Svensson på stomhemmanet i Sörby by, hvilken var fader till den om Svenska historien välförtjente doktor Wilskman, död 1797.

Största gårdarne äro 1 mtl frälse *Torrevalla*, med vackra trädgårdsanläggningar, samt $1^1/_2$ frälse *Sörby* i byn, som innefattar $2^1/_2$ mtl skatte, $3^1/_4$ frälse, $^1/_2$ krono, i 21 brukningsdelar; det sednare är indraget häradsskrifvare-boställe. — Hemman äro *Gårarp*, *Sjögård*, *Torpa*, *Wessmestorp* och *Öhlstorp*. — Adress: Falköping.

Sörby (i jordeboken), *Sörbyholm* (allmännast), ett frälse-säteri af 2 mtl uti Fellingsbro socken och Örebro län, utgör med 1 frälse-säteri *Kjenäs* (i jordeboken) eller *Känäs* (i tax.längden), $^1/_4$ fr. *Måseboda* ett gods, beläget $^1/_2$ mil från kyrkan och $^1/_8$ mil till qvarn. Manbyggnaden af trä, under plåttak, innehåller 12 rum i 2 våningar, och tvenne flygelbyggnader under tegeltak innehålla 5 rum; till gården förer en allé, i hvars midt finnes en bro öfver en å, som utflyter från en sjö, hvilken åter mellan med löfskog beväxta uddar har sammanhang med Sörby sjö, i hvars fond flera landställen visa sig från boningshuset. Vid gården, som är omhägnad med jernstaket med oljemålade stenpelare, finnes brunn och i närheten ypperligt källvatten. I ån finnas kräftor och i sjöarna fisk. Skog, äfven till timmer, växer tillräckligt. Afsättning af spannmål underlättas af bergslags-landsvägen, som går utmed sjelfva gärdet.

Säby utbyttes från kronan 1689 af handelsmannen David Feif, har jemte Sörby eller Åbyhammars jernbruk vid Essinge å tillhört Svedenstjernska ätten, sedermera, skildt från bruket, tillika med närbelägna ber. säteriet *Österhammar*, en Hedin, och eges nu förut uppgifna jordegendom, hvars tax.värde är 60,000 rdr, af f. d. kapiten O. Trägårdh.

Sörby. Egendom i Thorsåkers socken, Rönö härad och Nyköpings län, vid sydöstra delen af sjön Sillen och ej långt ifrån sockenkyrkan, $1^1/_2$ mil från Trosa, består af 2 mtl frälse-säteri med tegelbruk och skattlagd qvarn. Under gården lyda Klangeberga, $^1/_4$ mtl, också frälse-säteri; Marö, 1 mtl säteriladugård; Berga, $1^1/_2$ mtl, och Qvegerö 2 mtl, båda frälse samt socknens öfriga $7^1/_2$ mtl af frälsenatur. Årliga utsädet är omkring 70 t:r höst- och lika mycket vårsäd; vid tegelbruket slås 300,000 tak- och 200,000 murtegel; och på egorna finnas 22 torp, hvilka utgöra 4,000 fria dagsverken.

Sörby synes år 1548 ha tillhört Sten Bengtsson af tillbakaseende Ulfslägten och sedermera dennes dotterson, Jacob

Jacobsson Snakenborg eller Bååt, som skref sig, bland annat, till Söderby; kom med hans dotter Catharina till hennes man, riksrådet Lars Eriksson Sparre till Dåderö, död 1644; har derefter egts af en grefve Lewenhaupt, två herrar von Schewen, far och son, samt 1760 af friherre Lennart Ribbing och vidare af åtskilliga andra personer; köptes slutligen af gen.-löjtn. grefve Axel Löwen, som gjorde stället, jemte Gerstaberg i Ytter-Jerna socken, till fideikommiss för sin ätt. Det betydliga fideikommisset innehafves nu af hans sonson, kammarjunkaren gr. Axel Löwen, hvilken dock icke bebor någotdera af ställena, utan en liten gård i Öfver-Jerna, med namnet Carlfors eller Kallfors och utgörande endast $^1/_4$ mtl frälse.

Sörby, ett frälse-säteri af 1 mtl uti Örtomta socken, Bankekinds härad och Linköpings län, beläget nära Tedens östra strand, är en gammal gård, som tillhört slägterna Slatte, Bagge, Lilje, Natt och Dag, 1683 friherre Nils Gripenhjelm, såldes af enkan till fru Cronström, och af denna till presid. friherre Germ. Cederhjelm, hvilken hade det till sin död 1741, då det förblef i 100 år inom slägten; ärfdes af gr. Saltza på Mem, och innehades 1852—63 af sonen, frih. Philip von Saltza. Här finnes vacker åbyggnad, trädgård m. m.

Sörby, som år 1818 uppgifves, med derunder afhysta gården Ullälva om 1 mtl, ega 40 t:rs utsäde, höbol till 300 lass, godt mulbete, ymnig skog samt fiske, utgjorde 1863 med underlydande $^1/_2$ mtl frälse *Boby* samt $8^3/_4$ frälse i diverse hemman ett gods, med en areal af $3,895^1/_4$ tld; jordmånen är hufvudsakligast lermylla på lerbotten. Tax.värdet är 541,000 rdr rmt.

Sörby, ett skatte-hemman af 2 mtl uti Brunneby socken, Bobergs härad och Linköpings län, är bebygdt med tvenne välbyggda gårdar, hvaraf den ena om $1^7/_{20}$ mtl, med särdeles vackert läge vid Göta kanal, eges af brukspatron J. Bergström; tax.värdet är 45,000 rdr; den andra, om $\frac{13}{20}$ mtl, eges af löjtn. grefve Knut Posse; taxeringsvärdet är 19,500 rdr rmt.

Sörby, ett frälse-säteri af 2 mtl och 1 ber. säteri uti Hvarfs socken, Aska härad och Linköpings län, belägna $^1/_8$ mil från kyrkan, hafva tillhört generalmajor Linderoth, öfverste Hans Ulfsparre 1687, general-löjtn. And. Wennerstedt 1700, i hvars slägt frälse-säteriet förblifvit inpå 1830-talet, och egdes 1863 af kammarherre Linnerhjelm; berustade säteriet åter har länge tillhört Solberga fideikommiss-egendom; frälse-säteriet är taxeradt till 75,000 rdr och berustade säteriet med 2 mtl underl. till 85,000 rdr rmt.

Sörby, f. d. socken, sedan slutet af förra seklet i kyrkligt hänseende sammanslagen med Mjölby socken, innefattar $9^7/_8$ mtl, hvaraf $6^1/_8$ skatte, $^1/_4$ krono, $3^1/_2$ frälse, tax. till 379,600 rdr rmt och bebodda 1863 af 315 inbyggare på 75 hushåll. — I kyrkogårdsmuren, der kyrkan stått, ligger en runsten med tydliga vänderunor. Af socknens gårdar (se art. Mjölby) eges $^1/_4$ skatte Gunnarp af Wadstena hospital.

Sörby, en egendom uti Årsunda socken af Gestrikland och Gefleborgs län, inköptes år 1855 för inrättande derstädes af en landtbruksskola, men försåldes redan 1858 såsom ej lämplig för ändamålet med en vinst af 8,662 rdr 44 sk. 7 rst. bco.

Här bedrifves jordbruket i anseende till pågående laga skifte med Sörby by tills vidare genom ett blandadt koppel- och vexelbruk; men egendomen lider af Storsjöns höga vattenstånd, så att den svårligen under sådana förhållanden kan uppbringas till en mot inegoarealen motsvarande nöjaktig afkastning. Ladugården här utgöres af 32 mjölkkor af svensk race, hvilka i medeltal gifva en årlig afkastning af 450 kannor mjölk för hvarje ko; produkterna, som afyttras i Gefle, beräknas årligen till 100 ℔ smör och 120 ℔ ost för hvarje ko. I *Sörby* by, af c:a 44 öresl. i 18 brukningsdelar, är mjölqvarn och skatteság.

Sörby. Sätesgård i Norrbyås socken, Skyllersta härad och Örebro län, norr om och strax bredvid sockenkyrkan, bestående, jemte prestbol, af 2 mantal, med underlydande $^2/_3$ mtl i Sörby by och $^1/_2$ mtl Godtgjöl, taxerade tillsammanstaget till 70,200 rdr. Till egendomen hörer äfven $^1/_4$ mtl krono-skatte Östanryd i Skyllersta socken. Gården

har, enligt Djurberg, betydlig fodertillgång och hjelplig skog. Jordmånen består mest af lera och svartmylla. Manbyggnaden, belägen uti en stor och väl anlagd trädgård, är, likasom de båda flyglarne, af trä och hvitrappad samt smakfullt ornerad. Ett tröskverk och en såg, som drifves af väder, finnas vid egendomen. Uti de ej långt ifrån liggande Qvismarsjöarna är godt fiske. Sörby har egts af stamfadern för friherrliga ätten Palmstjerna, hvilken sedan 1740 var ledamot af vetenskapsakademien och 1747 blef upphöjd i friherrligt stånd. Han, som skref sig till Sonstorp och Sörby, dog här den 10 Februari 1766. Stället kom sedan genom köp till öfversten friherre Nils Djurklou; egdes efter honom af hans son friherre Gabriel Djurklou och tillhör nu dennes son, frih. Nils Gabriel Djurklou, hvilken är tjenstgörande kammarherre hos drottningen och, såsom sekreterare i föreningen för Nerikes folkspråk och fornminnen, inlagt så mycken förtjenst, att han omtalas som utsedd till antiqvitetsintendent i riket. För ett par år sedan anträffades vintertiden strax nedanför Sörby trädgård ett rådjur, dit jagadt af en hund och der af honom ihjälbitet. Djurets hud skänktes af frih. Djurklou till Carolinska läroverkets i Örebro museum, der den, uppstoppad, kommer att förvaras såsom ett synnerligen värdefullt fynd i provinsen. Af denna händelse visar sig, att dessa djur, äfven då de lemnas utan all vård, kunna öfvervintra i Nerike, till och med under så sträng köld och vid så mycken snö, som då var för handen.

Sörby, gästgifvaregård uti Nerike och Sköllersta socken, hvarifrån skjutsas till:

Örebro i n. v.	$1^7/_8$	mil.
Lennäs i ö.	$1^1/_2$	»
Blacksta i v.	1	»
Svennevad i s. förbi Pålsboda jernvägsstation	$1^3/_8$	»

Sörby. Egendom, bestående af 2 mtl skatte, i Almby socken af Örebro härad och län, ett litet stycke nordvest från sockenkyrkan, på den vackra och bördiga slätten, med herrlig utsigt öfver Örebro stad. Stället egdes 1846 af inspektor A. Engvall på Carlslund.

Sörbygden, ett härad uti Göteborgs och Bohus län, innefattande Krokstads pastorat och på en längd af 3 mil samt en bredd af $1^3/_4$ mil en areal af $2,^{350}$ qvadratmil eller 54,386 tld land, hvaraf 6,352 tld odlad jord, 2,118 tld naturlig äng och 0,130 qvadratmil vatten; hemmantalet är 97 mtl. Häradet, omslutet af Dalsland samt Bullarens och Tunge härader i Bohus län, utgöres egentligen af en stor, på alla sidor af höga fjällryggar instängd dal, som endast i norr och söder tillåter sina undangömda inbyggare att sätta sig i gemenskap med den öfriga verlden. Åt öster stänges denna dal af det högresta *Kynnefjället* och på den motsatta sidan af en krökt bergssträckning. Det högsta berget är *Hundskinnskullen* på Brattöfjället. Af Sörbygdens talrika sjöar äro *Kärnsjön,* märkvärdig för sina vackra omgifningar och sin fiskrikhet, särdeles på gös, samt *Sandsjön* i Sande socken de ansenligaste. Orten är oländig och föga uppodlad samt en af de bästa jagttrakter i Bohus län. Folkmängden, som år 1805 var 2,938, hade 1863 uppgått till 3,689 personer. Enligt traditionen skall förr en stor förmögenhet funnits hos »Sörbölingarne»; nu vittnar allt härstädes om fattigdom. Folket är ärligt och fredligt, men enfaldigt och vidskepligt, vidhängande forntidens bruk. Häradet, som hör till Sunnervikens fögderi, har tingsställe vid Qvistrums gästgifvaregård i Foss socken.

Sörfors eller *Söderfors,* ett jernmanufakturverk uti Attmar socken i Medelpad af Wester-Norrlands län, anlagdt vid sjön Marmen, $2^1/_2$ mil från Sundsvall, har 1 spik- och svartsmideshammare för 100 *skℓℓ* stångjerns förädling samt rå- och garfstålshammare, som tillverkar 200 *skℓℓ* fint stål; det är jemte masugn i 1863 års bevillning taxeradt till 75,000 rdr rmt och eges tillika med *Gryttjens* och *Johannisfors* jernbruk för 8 stångjernshamrar, tullmjölqvarn och såg samt en landtegendom af c:a 98 öresland *Sörfors,* underlydande 235 mål i Attmar socken, 60 mål inom Selångers, $15^1/_2$ mål inom Stödje, 5 öresland inom Hassela socken, af ett bolag bestående af;

kapiten P. Reutersvärd . .	till	$^3/_{10}$
bergsnotarien G. F. Berndes .	»	$^3/_{10}$
bergmästaren C. F. Nordenson	»	$^2/_{10}$
Hofors & Hammarby br.egare	»	$^2/_{10}$

Folkmängden vid bruken och underl. torp uppgår till c:a 600 personer.

Sörqvarn. Egendom i Kolbäcks socken, Snäfringe härad och Westerås län,

med fabrik för tillverkning af kimrök samt qvarn och såg. Stället eges af kamreraren L. Widestrand i Örebro.

Sörskog, gästgifvaregård i Dalarne, $3^3/_4$ mil norr från Falun, är märklig deraf, att den ligger i en bergstrakt 1,386 fot öfver hafvet, men till hvilken odlingen likväl sträckt sig, och som menniskor funnit skäligt att befolka. — Härifrån skjutsas till:

Bjursås, s. o. . . . . 1 mil.
Gersby, n. v. . . . . $1^1/_2$ »

Sörstad, en gård uti Wikingstads socken af Wifolka härad och Linköpings län, af 3 mtl skatte, 1 frälse; den uppgifves 1818 hafva haft 60 t:rs utsäde, godt höbol, hjelplig skog, ansenlig och prydlig mangård af trä, täckt med tegel, samt en ansenlig trädgård, och var med qvarn i 1863 års bevillning tax. till 125,000 rdr rmt. Af skatte-hemmanen hafva två såsom krono 1686 lydt under Åsarp; frälsehemmanen innehades vid samma tid af fru Chr. Hård, 1726 af C. Lagerfelts arfvingar; år 1825 egdes det hela af J. P. Forsbeck, och 1863 af löjtn. baron G. Raab.

Sörstafors, egendom i Kolbäcks socken af Snäfringe härad och Westerås län. Vid stället finnes en benmjölsfabrik, anlagd 1860 och känd för att tillverka en vara af utmärkt beskaffenhet.

Söråker, en lastageplats i Wester-Norrlands län; alla fartyg, som begagna denna hamn, ha att erlägga 30 öre pr läst af fartygets drägtighet till egarne af platsen, såsom bidrag till dess underhåll.

Sösdala, *Sössdala* (i 1777 års jordebok), en by uti Mellby (Mälby) socken af Westra Göinge härad och Christianstads län, $3^3/_4$ mil från närmaste staden Christianstad, om $4\frac{13}{16}$ mtl ins. frälse på 16 N:r ($6\frac{11}{12}$ mtl enligt 1777 års jordebok, $6^5/_{12}$ mtl efter Gillberg), skiftade år 1863 i 30 brukningsdelar och bebodda af 320 inbyggare med 64 hushåll; här är jernvägsstation på Statens södra stambana, 1,4 mils afstånd från Höörs stasion, öppnad den 18 Juli 1859, 1,4 mil afstånd från Hessleholms station, öppnad den 1 December 1860, samt gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till: *Wanneberga* i öster, 2 mil.

På denna väg, som går igenom en intagande fjälltrakt med djupa dalar samt höga åsar, hvarpå växer bokskog, ses en märklig milpåle, bestående af en ekstolpe, $5^1/_2$ fot lång och till nedra delen åttkantig, till den öfra fyrkantig med en åttkantig knopp. Åt framsidan, som är något öfver 1 fot bred, ses nederst 1 M, deröfver 1704, vidare märkes Carl XII:s namnchiffer under en krona. Förundransvärdt är, att denna milstolpe kunnat nära halftannat århundrade motstå luftens inverkan. Vidare skjutsas till:

Röringe n. o. . . . . . . $1^3/_4$ mil.
Höör s. v. . . . . $1^1/_2$ »
Tyringe n. v. . . . . $2^1/_4$ »

Bland välbyggda gårdar inom denna by förtjenar nämnas den af № 1, 10, 13, 14, på $2^1/_{24}$ mtl sammanbyggda under namnet *Oscarsfarm* tillhörig landtbrukaren Fr. Kruse; taxeringsvärdet är 57,500 rdr rmt. Mellan Sösdala och Gunnarps byar ligger en valplats, såsom de i trakten befintliga stenarne från 4 till 8 fots höjd synas utmärka. Platsen, som kallas Wättery, håller ungefär 200 steg i bredd och 400 i längd; en sägen om fältslaget härstädes uttalar sig i följande rim:

På Jettery Vettery der står ett gny,
När slaget stod mellan Gunnarp och
[Medelby.

Sösta. By i Romfartuna socken, Norrbo härad och Westerås län, vid vägen till Haraker och nära Tortuna-ån samt bestående af $1^1/_2$ mtl skatte och 1 mtl krono, det sednare anslaget till länsmansboställe. Här finnes en för långliga tider tillbaka omtalad helsobrunn, hvars vatten är lika starkt, om ej starkare än det vid den mycket berömda och begagnade Sätra brunn i samma län, och som äfven användes till bad vid det härstädes väl inrättade badhuset. Grau i sin beskrifning öfver Westmanland, tryckt 1754, berättar om nämnda källa, att vattenådran var så stark, att en 6 års flicka, hvilken af en händelse fallit ned i brunnskaret, ej kunnat sjunka, utan flutit ofvanpå, tilldess hon blef hjelpt derur.

Rättelser och Tillägg till VI Bandet.

Salnecke, sid. 17, 2 sp. 13 rad. uppifrån står: åt Tottler, läs: Philip Sattler.

Saltkällan, sid. 18, 2 sp., i noten står: år 1594, läs: 1694.

Samsånafors sågverk, beläget uti Gillbergs socken och härad af Carlstads län, 1/2 mil från sätesgården Björnö, hvartill det hörer, består af 2 ramar, centrumsåg, qvarn med 4 par stenar och tegelbruk. Till godset höra vidare 1 mtl skatte, 1/4 mtl frälse; hela arealen utgör 900 tld öppen jord, 3,500 tld skog, utsädet vid hufvudgården är c:a 200 t:r vårsäd, 40 t:r råg och hvete. På 1600-talet innehades egendomen af kronofogden Peder Olsson, i en sednare tid af slägten Löwenhjelm, sedan 1851 af brukspatron J. F. Wennerlöf.

Sandby, sid. 20, omnämnda preststom, 1/8 mtl, ligger i Gårdby socken.

Sannahed, sid. 34, 2 sp. 34 rad. uppifrån, 1/2 mil från Hallsberg utgår.

Schedvi, Stora, sid. 41, 1 sp. 9 rad. nedifr. orden »af konung Carl IX» utgå.

Segersta, sid. 46, 2 sp. 7 rad. nedifr. står: Widegren, läs: Widmark.

Segerstad, sid. 49, 2 sp. i noten står: kommers, läs: kammar. Under förpantningstiden var hemmanet säteri.

Seglinge, sid. 51, de två sista raderna utgå.

Segmon, Östra, sid. 52, 5 rad. nedifr. står: 1/4 mtl, läs: 1/5 mtl.

Senäte, sid. 61, 6 rad. uppifr. ber. utgår, äfvensom kommat mellan Synnerby och Storeg., står *Wansjö*, läs: *Wänsjö*.

Sevalla, sid. 61, 3 rad. uppifr. står: Wårby, läs: Wäsby.

Sickla, Stora, sid. 65, orden frälse och kungsladugård utgå.

Silarp, sid. 74, 6 rad. uppifr. står: 2 1/2 mtl säteri, läs: 1/2 mtl frälse.

Sjöholm, sid. 98, 9 rad. uppifr. står: hemmanet, läs: säteri.

Sjöholm, 20 rad. uppifr. står: Leijonhufvud, läs: Gyllenstjerna.

Sjösa, sid. 101, 14 rad. uppifr. står: han, läs: hon.

Sjösa, 19 rad. uppifr. läs; kammarherre H. Jacob Hildebrand och år 1754.

Sjösa, 9 rad. nedifr. står: P. A. Löwen, läs: B. A. Löwen.

Sjösås, sid. 102, 1 och 2 rad. nedifr. läs: 1/2 mtl frälse *Wias* har varit kyrkogods.

Sjötofta, sid. 104, 1 sp. 3 rad. nedifrån står: Skaraborgs län, läs: Jönköpings län.

Skabersjö, sid. 108, 2 sp. 7 rad. uppifrån läs: 30,300 rdr specie.

Skalunda, sid. 113, 4 rad. uppifrån står: Osslösa, läs: Örslösa.

Skara stad, sid. 119, 1 sp. 4 rad. nedifrån står: Kållanda, läs: Härlunda.

Skaraborgs län, sid. 120, 2 rad. Det 3:dje i ordningen enl. 1634 års regeringsform, men nu det 16:de. Sid. 128 står: Wadsbo fögderi, läs: Wadsbo fögderier.

Skarhult, sid. 129, 2 sp. 5 rad. uppifrån läs: 21,629 rdr specie.

Skattmansö, sid. 135, 27 rad. uppifr. står: Räf, läs: Näf.

Skattna, sid. 136, 6 rad. uppifrån står: Slatte, läs: Spaak.

Skeberga, varit 2 krono-hemman, af hvilka det ena köptes och det andra inbyttes 1664.

Skellefteå stad, sid. 147, 2 sp. 6 rad uppifrån står $5^3{}_{64}$ mtl, läs: $^{53}/_{64}$ mtl.

Skepplanda, sid. 155, 2 sp. 10 rad. nedifr. orden: innehafves af stiftets byggnadskassa, utgå.

Skogsfors, sid. 171, 3 rad. uppifrån står: kammar-, läs: kommers-.

Skokloster, sid. 173, 2 sp. 24 rad. nedifrån står: M. T. Brahe, läs: F. Socknen har åtminstone till slutet af 1550-talet varit förlänad nunnorna i klostret. Sid. 175, 1 sp. 9 rad. nedifr. står: Fristad, läs: *Flastad*. 2 sp. 16 rad. nedifr. står: Zbezenscheij, läs: Szbisinsky.

Skramstad, sid. 179, 9 rad. nedifrån står: Mandersköld, läs: Mannersköld.

Skrikarhyttan består af en s. k. hytta = 4 mantal.

Skuggetorp, sid. 185, står: Stensby, läs: Steneby.

Skultuna, 6 rad. nedifr. står: Toppenheisen, läs: Toppengieser.

Skye, varit 2:ne krono-hemman, som förmedlats till halfva.

Skytteholm, sid. 191, står: sjö, läs: fjärden.

Skålhamra, sid. 192, står: A:s Chr:son Horn, läs: Claës.

Skår i Aspö socken, läs: Skär.

Skällsnäs, sid. 204, 11 rad. nedifrån står: Sträng, läs: Strang.

Skärstad, en socken i Wista, ej Westra härad.

Sköfde stad, sid. 211, 1 sp. 26 rad. nedifr. står: af Ångermanland, läs: Angermannus. 2 sp. 21 rad. uppifr. står: 1768, läs: 1759.

Sköldinge, sid. 214, 1 sp. 18 rad. uppifrån står: Håbonäs, läs: Hålbonäs. 1 sp. 19 rad. uppifrån står: häradshöfd., läs: landshöfding.

Skönabäck, som varit 1 mtl ins. frälse och hvarå säterifriheten lärer flyttats från Brödda i samma socken, eges nu af grefvinnan Danner.

Sladderön, innefattar 1/2 mtl frälse.

Slagsta, sid. 219, 12 rad. uppifr. läs: riklig tillgång på lera. 6 rad. nedifrån läs: Hans Eriksson Ulfsparre.

Slattefors, sid. 221, 12 rad. nedrifrån läs: afstods 1691 åt Bähr mot vederlag och blef rusthåll.

Slädene, sid. 223, 4 rad. uppifr. står: Linköping, läs: Lidköping.

Smedstorp, sid. 233, 2 sp. 5 rad. nedifrån står: Loke, läs: Lohe.

Småland, sid. 235, 2 sp. 19 rad. uppifrån står: *Hjetsölaberget,* läs: Hjertsöla.

Snarkihl, sid. 237, 10 rad. uppifr. läs: $\frac{516}{960}$ mtl i Åsebyn, $^3/_5$ mtl i Åjebyn (enligt uppgift från orten), men enligt jordeboken finnes intet hemman i socknen med namnet *Åjebyn.* Sid. 238, 1 sp. 5 rad. uppifr. läs: *Elfvik,* 1 mtl krono, har räntat 22 daler, för hvilka betaltes af fru Margaretha Roos af Hjelmsäter; jorden erhölls utan lösen.

Sneslingeberg, sid. 238, 7 rad. uppifr. läs: varit gammalt skatte, hvaraf räntan inköptes till frälse 1646.

Snäfringe härad har ock varit upplåtet konung Gustaf I och enkedrottning Katharina Stenbock som lifgeding.

Snösbäck, sid. 241, 2 rad. nedifrån står: skill., läs: öre. 25 daler = 1 rote.

Sofielund, sid. 244, 7 rad. uppifrån står: Donat, läs: Bonat. 14 rad. uppifr. står: 1678, läs: 1768.

Solberga, sid. 246, 2 sp. 8 rad. nedifrån står: $\frac{333}{1000}$ mtl Hult, läs: $^1/_3$ mtl. Sid. 247, 2 sp. 4 rad. nedifr. läs: stomhemman.

Solna, sid. 257, 2 rad. uppifr. står: Erlinghundra, läs: Östra Roslags. 2 sp. 28 rad. uppifr. står Carbergs, läs: Carlbergs.

Sonarp, sid. 259, 6 rad. uppifr. står: Tussenhjelm, läs: Treffenhjelm.

Sperlingsholm, helsobrunn, belägen uti Öfraby socken.

Spånga, sid. 272, 1 sp. 2 rad. nedifr. står: *Blankeberg.* läs: *Blackeberg.*

Stafsund egdes 1865 af baron Klinckowström.

Stallbacka, omnämnda öfversvämning tilldrog sig på 1780-talet.

Stenby, Westra, orden: efter $^1/_2$ mtl Horngärde, lyder under Wadstena slott, utgå.

Stjernarp, sid. 305, 4 rad. uppifrån står: Motter, läs: Möller.

Stjernevik, sid. 306, 11 rad. nedifrån står: Brutholtz, läs: Breitholtz.

Stjernhof, 1 mtl gammalt skatte-rusthåll.

Stjernholm, sid. 307, 10 rad. nedifrån står: Tofta, läs: Targ.

Strengnäs landsförsamling, se artikeln Olivehäll.

Strengsered socken, sid. 327, 5 rad. uppifr. står Skaraborgs län, läs: Jönköpings län.

Strömma, sid. 336, 3 rad. uppifrån står: Carlstads län, läs: Carlskrona län.

Strömsberg, f. d. Oppusa, slägten Berendes egde Strömsberg i Finland och ej detta i Uppland.

Strömsberg, sid. 337, 2 sp. 10 rad. uppifr. står: *Ljusnarums* by, läs: Ljungarums by. Sid. 338, 1 sp. 4 rad. uppifrån ordet gammalt utgår. 1 sp. 10 rad. nedifr. står: Boltazar, läs: Baltazar.

Stångs qvarnegendom, 2 sp. 3 rad. uppifr. räntan har upphört med 1864.

Stäringe, sid. 355, 7 rad. uppifr. läs: Gust. Björnson.

Sundby, sid. 363 1 sp., general Bonnat var ej egare till denna gård utan till Sofielund, hvartill hänvisas.

Sundby, ett hemman af $2^1/_2$ mantal ej lägenhet.

Sundbyberg, sid. 364. 4 rad. nedifrån läs: 1683.

Sundbyholm, » d:o 7 rad. uppifrån läs: 1597.

Sundsör, sid. 369, 8 rad. nedifr. står: ryttaren, läs: handelsmannen i Stockholm, kommissarien och faktoren P. Grönberg, adlad 1631.

Sunne socken, sid. 391, 2 sp. 16 rad. nedifrån läs: hvilket kom till verkställighet, då Östersund anlades i Brunflo socken. Sid. 372, 1 sp. 17 rad. nedifrån, i stället för 1323 läs: 1546. Klockarestommen är skattlagd till $^1/_2$ *ll.* smör, som varit anslaget mönsterskrifvaren vid Adelsfanan på lön.

Fortsättning från IV och V Band. af Förteckningen öfver Subskribenter på Historiskt-Geografiskt och Statistiskt Lexikon öfver Sverige.

Stockholm.

Hans Maj:t Konungen.
Hennes Maj:t Drottningen.
Abrahamson J., badaremästare.
Acharius G., löjtnant.
Ahlberger H., prost, kyrkoherde.
Algren M. D. Th., notarie.
Almqvist S. H., regementspastor.
Ankarkrona Th., löjtnant.
Askergren H. E., bryggare.
Askergren O., kyrkoherde.
Bandelin R., kamrerare.
Becker N., prot.-Sekreterare.
Béen C. A., grosshandlare.
Bergman N:son W., grosshandlare.
Bergqvist, revisor.
Bergström A., registrator.
Bergström F., advokatfiskal.
Bianchini A., grosshandlare.
Billbergh T. A., advokatfiskal.
Bjurholm A., bryggare.
Bohman E. J., snickare.
Bolinder J., fabrikör.
Bonde C. J., friherre, öfverste kammarjunkare.
Bonde Trolle- G., grefve d:o d:o
Brandel C. L., herr.
Brogren C., uppbördskommissarie.
Buhre J. G., fabrikör.
Castelli C. A., kongl. sekreterare.
Cederström C. E., baron.
Cederström Rud., baron, kammarherre.
Centralbyrån, kongl. statistiska.
Cervin C. G., grosshandlare.
Christiernsson, herr.
Collin L. G., kongl. hofdentist.
Clementson N. P., handlande.
Cornelius F., kammarskrifvare.
Cronstedt R., grefve, byråchef.
Dalman F. W., kanslist i just.-revisionen.
D'Aubert E., professor.
De Geer U., enke-grefvinna.
Dorph, kapiten.
Dittmersche buchhandlung i Lübeck.
Djurberg C. J. v. häradshöfding.
Djurson A. C., byggmästare.
Dufva A. G., fabrikör.
Dumrath H., snickare.
Dusén M. Ph., grosshandlare.
Edelsvärd A. W., major.
Edholm E. af, öfverste.
Ekman G., brukspatron.
Ekstrand S. P., protokolls-sekreterare.
Elementarskolan, nya.
Englund A. G., kammarförvandt i krigskolleg.
Erdman A., professor.
Fellenius W., öfverjägare.
Forsberg C. E., lärftskramhandlare.
Forssberg, kamrer.
Frigelius C. S., mantalskommissarie.
Fröman N. A., justitiæ-ombudsman.
Funck G. O., friherre, löjtnant.
Förvaltningen af sjöärenderna, kongl.
Geete G. W., medic. kandidat.
Glassel, handlande.
Gleisman C. J. R., sadelmakare.
Godenius S., grosshandlare.
Grevesmühls sterbhus-assessor.
Grähs C. G., medic. doktor.
Görges P. D., bankobokhållare.
Hagströmer J. J., kapiten.
Hallman L., ombudsman i riksgälds-kontoret.
Hebbe J. Filip, kongl. sekreterare. 6 ex.
Hellström C. G., magister.
Helin J.. landtbrukare.
Hesselgren P. H., garfvare.
Heidenstam G. von, major.
Hindbeck C. M., hofrättsråd.
Hoffman & Campe A. F. F., bokhandl. i Hamburg.
Holmgren H., professor.
Hornvall A. G., grosshandlare.
Huss E. T., revisionssekreterare.
Hæggström Z., bokförläggare, R. W. O.
Höjer F., rådman.
Höstman J. G., doktor.
Höök C. E., komminister.
Ihre A., baron. En af rikets herrar.
Johnson G., klädeshandlare.
Juel C. A., kammarrättsråd.
Klosterberg G. A., doktor.
Kommerse-kollegium, kongl.
Koschell O., herr.
Krigsarchivet, kongl.
Kålberg J. F., kamrer.
Lagerbaum, grosshandlare.
Lagercrantz C. G., landshöfding.
Lagerberg S., grefve, öfverste.
Lagerheim C., riddarhusfiskal.
Lamberg C. F. W., protokolls-sekreterare.
Leffler O, grosshandlare.
Lemchen J. M., medic. doktor.
Leuhusen F. O., baron.
Lewenhaupt Ad., grefve, öfverkammarherre.
Levin H., grosshandlare.
Liedberg J. W., revisor.
Lifgardets till häst bibliothek, kongl.
Lind Axel, handelsbokhållare.
Lindberg A., kongl. hofpredikant.
Lindqvist C. M., revisor.
Lindström K. A., magister.
Lindström R., handlande.
Liljencrantz C. A., baron.
Ljungberg M., fabrikör.
Ljunglöf K., grosshandlare.
Ljunglöf R., fabrikör.
Lundbäck C. A., syssloman.
Lundh A. N., ålderman.
Löfgren J. W., kramhandlare.
Malm, kontrollör.
Malm F. W., kommissarie.
Manderström L., grefve. En af rikets herrar.
Matton O. W., löjtnant.
Mazér A., löjtnant.

Middendorf C. A., possessionat.
Molitor L., handelsbokhållare.
Mollerius A., statsråd.
Montgomery-Cederhjelm R., brukspatron.
Netherwood W., banko-kommissarie.
Norbin C. W., rådman.
Nordenfalk J., baron.
Nordenfalk C. J. C. O. v. häradshöfding.
Nordvall A. L., expeditions-sekreterare.
Norman A., grosshandlare.
Norman C. E., kontorsskrifvare i kronouppbördsverket.
Norstedt & Söner, kongl. boktryckare.
Nyman Axel, herr.
Ollman E. A., ingeniör.
Ossbahr H., revisor.
Oxenstjerna A., grefve, kabinetts-kammarherre.
Palm C. J., notarie.
Palm C., kapiten.
Palm C., landtbrukare.
Piper Ax., grefve, öfverste kammarjunkare.
Platen B. von, grefve, statsråd.
Posse E., grefve.
Pripp P. W., kammarrättsråd.
Rathsman G. L., pastor.
Redlund O., handlande.
Reuterskjöld A., baron.
Rhodin L. J., krigs-hofrättsråd.
Ribbing A. E., baron.
Rikets ständers archiv.
Roos W., departementschef
Rubenson W., grosshandlare.
Rubenson Ax., grosshandlare.
Rydberg J. E., bokhållare.
Rydgren F., handelsbokhållare.
Sandberg C., kamrer.
Sandberg G. L., segelmakare.
Sandels C. W., förste hofmarskalk.
Sandels L. G., general-major.
Schmidt C., f. d. justitiæråd.
Schön C. M., banko-kassör.
Sehmann C. G., protokolls-sekreterare.
Sjöberg, herr.
Skröder Gustafsson, konst-byggmästare.
Sparre G. A., grefve. En af rikets herrar.
Sprinchorn P., herr.
Staaff A. W., lektor.
Stjernhoff, herr.
Stjernstedt A. W., baron, rikshäraldicus.
Sundevall C. J., professor.
Sundstedt A. W., grosshandlare.
Styrelsen för statens jernvägsbyggnader, kongl.
Styrelsen för statens jernvägstrafik, kongl.
Styrelsen för allm. väg- och vattenbyggnader.
Sällskapet, Stora.
Söderlind J., rektor.
Söllscher J. N., häradshöfding.
Tamm C., brukspatron, Södertelge & Tvetaberg.
Taube E., baron.
Thavenius E., byggmästare.
Thavenius A., kamrer.
Tillberg C. R., handlande.
Tillberg. kamrer.
Troilius C. O., general-direktör.
Ugglas L. af, grefve, öfverste.
Ulff G. E., premier-löjtnant.
Universitets-bibliotheket, kongl., i Christiania.
Wachtmeister R. A., grefve, kammarherre.
Wallberg F., grosshandlare.
Walldén J. A., boktryckare. 2 ex.
Wessberg G. F., e. o. kassaskrifvare vid auktionsverket.
Wessling, rektor.
Westberg G. W., protokolls-sekreterare.
Westfelt P., kapiten.
Westin J., ålderman.
Wirsén Th. af, öfverste.
Zethelius F., brukspatron.
Zethelius F., kongl. sekreterare.
Åberg A. R. v. häradshöfding.
Åberg O., notarie.
Åbom J. F., arkitekt.
Åbom, landtbrukare.
Åkerhjelm G., baron.
Åkerman J., öfverdirektör.
Åkerman F., president.
Åkerlund, byggmästare.
Öberg C. O., kommissarie.
Öfverström F. W., kyrkoherde.
Öhlin, Hansson & Comp., grosshandlare.

Stockholm, tryckt hos A. Holmberg & Comp. 1865

Historiskt-geografiskt och
statistiskt lexikon öfver
Sverige